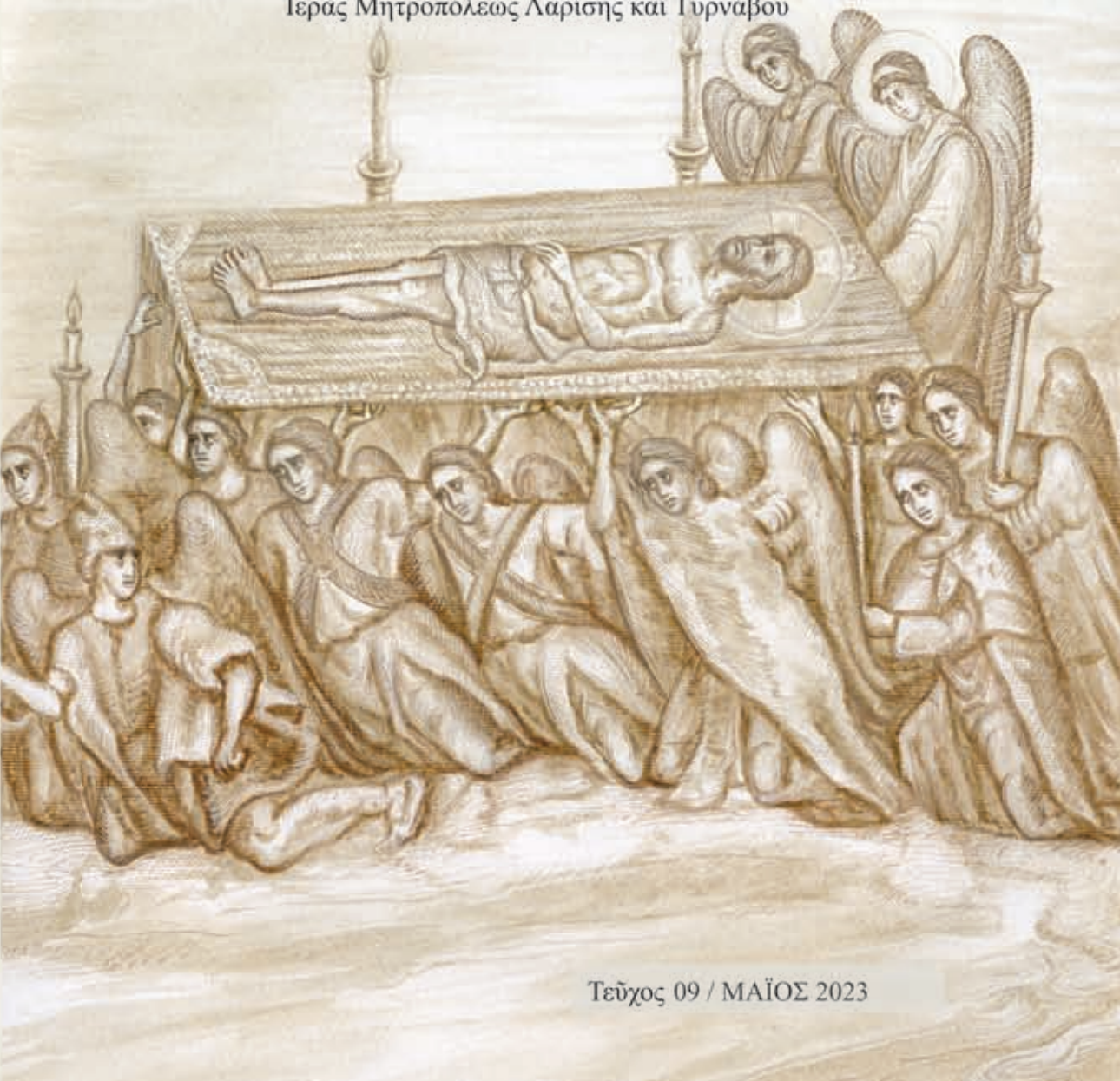

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

Έξαμηνιαία περιοδική έκδοση
Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης καί Τυρνάβου

Τεύχος 09 / ΜΑΪΟΣ 2023

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 09 / ΜΑΪΟΣ 2023

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 09 / ΜΑΪΟΣ 2023 / 10,00 €

ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΝ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ:

ό Μητροπολίτης Λαρίσης και Τυρνάβου Γερώνυμος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ:

Πρωτ. Θεμιστοκλῆς Α. Μουρτζανός

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Άρχμ. Γιγνάτιος Μουρτζανός, Σ. Μπαλατσούκας, Κ. Σπανός,

Ν. Παπαθεοδώρου, Ά. Χρυσοβέργης

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Ίωαννίνων 3, 413 34, Λάρισα

ΤΗΛΕΦΩΝΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: 2410 61 76 85 και 6945 152 571 / e-mail: info@imlarisis.gr

Τό περιοδικό ἀναρτᾶται ἠλεκτρονικά στὸν ἰστότοπο www.imlarisis.gr καὶ στὸ Facebook στὸ
προφίλ ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

Συνεργασίες γίνονται δεκτές σταλμένες σέ ἠλεκτρονική μορφή

Οἱ θέσεις καὶ ἀπόψεις τῶν συγγραφέων τῶν κειμένων εἶναι προσωπικές
καὶ δέν ἀπηχοῦν κατ' ἀνάγκη τίς θέσεις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης

ΘΕΜΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρῆστος Παπανικολάου

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Γιάννης Πέτρου

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΗ: Βασίλης Μαλισιόβας

ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Λυχνία Α.Ε.

ISSN: 2654-0223

Περιεχόμενα

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
EDITORIAL: ΕΝΔΕΛΜΕΝΟΝ ΤΗΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΤΕΙΑΣ ΧΑΡΙΝ
9

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η ΙΕΡΩΣΥΝΗ ΩΣ ΔΩΡΕΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΓΟΥΜΕΝΙΣΣΗΣ, ΑΞΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΚΑΣΤΡΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
«Τελεῖται ἐπὶ τῆς γῆς...»
15

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ
Ἱερωσύνη: Χάρισμα «ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ» καὶ διακονία «ἐν τῷ κόσμῳ»
29

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΙΛΙΟΥ, ΑΧΑΡΝΩΝ ΚΑΙ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ
Σύνδρομο ἐπαγγελματικῆς ἐξουθένωσης (burnout) καὶ ὁ κληρικός
43

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
«Ἐάν τό ἄλλας μωρανθῆ...» (Ματθ. 5, 13)
61

ΠΡΩΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΘΕΡΜΟΣ
Ἡ κλίση ὡς κρίση
Ἡ διαχείριση τῆς ἱερωσύνης στήν Ἐκκλησία
ὡς καρπός καί σημεῖο μιᾶς συλλογικῆς παθολογίας
81

ΠΡΩΤ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΚΑΝΑΣ
Ἱερωσύνη σέ δύσκολους καιρούς
Ἀνάμεσα στό ἰδεῶδες καί τήν πραγματικότητα
93

ΠΡΩΤ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΧΑΡΙΣΙΟΥ
Περί ἱερατικῶν κλίσεων
103

ΑΡΧΙΜ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
Ἡ Ἱερωσύνη ἀπέναντι στίς σύγχρονες προκλήσεις
καί ἡ ποιμαντική ἀντιμετώπιση
111

ΠΡΩΤ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Δύο ἡμερολόγια, δύο κόσμοι, μιά ἀποστολή
127

ΠΡΩΤ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΓΚΙΑΦΗΣ
Ἡ γυναῖκα καί ἡ σχέση της μέ τήν Ἱερωσύνη
149

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΝΟΥΣΗΣ
Προβληματισμός ἐπί τῶν κωλυμάτων Ἱερωσύνης στίς μέρες μας
183

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΑΣΟΣ
Ἡ Ἱερωσύνη ὡς ἀτελεύτητη δημιουργία
187

ΜΟΣΧΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΛΑΓΚΟΥΒΑΡΔΟΣ
Ἕνας ἱερέας μεταξὺ μας καί ἄλλα μικρά δοκίμια
189

ΜΕΡΟΣ Β΄ ΙΕΡΑΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

---

† ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΛΑΤΑΜΩΝΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ
Σελίδες ἡμερολογίου
195

Δρ ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑΣ
*Γέροντας Αἰμιλιανός Σιμωνοπετρίτης.
Ὁ Λειτουργός καί ἡ Θεία Λειτουργία-Εὐχαριστία*
201

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
*Ὁ Ἅγιος ἀπό Λαρίσης Μητροπολίτης Ἐφέσου Διονύσιος Καλλιάρχης (-1821)
Ὁ μαρτυρικός θάνατος καί ἡ Ἀγιοκατάταξις του*
207

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΣΙΡΕΛΗΣ
Ἡ ἐθνική δράση τοῦ ἐπισκόπου Πλαταμῶνος Ἀμβροσίου Κασσάρα
217

Δρ ΝΤΙΝΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΗ
Ὁ ἐθνομάρτυρας Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός (1756-1821)
227

π. ΡΩΜΑΝΟΣ ΚΕΝΑΝΙΔΗΣ
*Ἡ πνευματική πατρότητα καί τό μυστήριο τῆς ὑπακοῆς
κατά τή διδασκαλία τοῦ π. Συμεῶν Κραγιόπουλου*
233

ΜΕΡΟΣ Γ΄
ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ
Δύο Επίσκοποι τῶν Σταγῶν μέ τό ὄνομα Δανιήλ
251

ΘΑΛΛΑΙΟΣ ΣΙΝΚΟ
Έντυπώσεις τοῦ Πολωνοῦ Θαδδαίου Σίνκο
ἀπό τήν επίσκεψή του στήν Λάρισα τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1925
257

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ
Ἡ «περιπέτεια» τῆς προτομῆς τοῦ Μητροπολίτη Πολύκαρπου Δαρδαίου
μέσα ἀπό τά δημοσιεύματα τῆς ἐφημερίδας «Ελευθερία»
271

ΜΕΡΟΣ Δ΄
ΘΕΜΑΤΑ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

ΑΡΧΙΜ. ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Ὁ Ἰωσήφ ὁ ὑμνογράφος:
Ὁ βίος καί τό ἔργο ἑνός ποιητῆ τοῦ Θεοῦ
279

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Δ. ΧΡΥΣΟΒΕΡΓΗΣ
Μῦθος καί βιβλικές διηγήσεις
307

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ
Ὁ Κανὼν τῶν Ἁγίων μαρτύρων Ἀρμοδίου (ἢ Ἀρδομίου) καί τῶν σὺν αὐτῶν:
Ναός καί ἱστορημένο μαρτυρολόγιο, Λάρισα 11 Μαΐου 926 μ. Χ (·)
315

ΜΕΡΟΣ Ε΄
ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ ΖΩΗ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΣ

ΠΡΩΤ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΚΑΤΖΩΝΑΣ
Πρωτοπρεσβύτερος Δαμιανός Μυλωνάκης (1929-2010)
Μιά φωτισμένη καί ἁγιασμένη ἱερατική μορφή τῆς τοπικῆς μας Ἐκκλησίας
355

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΤΕΡΖΟΥΔΗΣ
Ἀθανάσιος Πέττας
361

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄
ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ

Μήνυμα Αναστάσεως
367

ΑΡΓΥΡΩ ΑΓΓΕΛΑΚΗ
Μνήμη Αγίων Τριών Ιεραρχών
369

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΓΚΛΙΒΑΣ
Κυριακή τῆς Σαμαρείτιδος
375

ΠΡΩΤ. ΜΙΧΑΗΛ ΚΟΝΙΑΣ
Ἡ θεραπεία τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ (Ιωάν. 9, 1-38)
Ἑρμηνευτικά καί θεολογικά σχόλια
379

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΧΡΥΣΟΠΟΥΛΟΣ
«Μετά πάντων τῶν ἁγίων»
391

ΜΕΡΟΣ Ζ΄
ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ ΜΑΣ

ΟΠΟΥ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΕΚΕΙ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ
Χρονικά Νοεμβρίου 2022 - Ἀπριλίου 2023
401

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΣΔΡΟΛΙΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΩ Χ. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΟΥΛΗ
Ἐκθεση μέ κειμήλια προσφύγων στό Διαχρονικό Μουσείο τῆς Λάρισας
411

ΦΑΝΗ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ
Τά ἔθιμα τῆς Λαμπρῆς στή Θεσσαλία
419

ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΝ. ΤΣΑΝΤΗΛΑΣ
Πόσο κοντά φτάσαμε στόν θάνατο;
425

ΜΠΕΤΤΥ ΜΑΓΡΙΖΟΥ
Ὁ χρόνος πού ὅλα τά ἀλλάζει
429

ΒΑΡΒΑΡΑ Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ
Σκέψεις προς ναυτιλομένους
433

Δρ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ν. ΜΑΚΡΙΔΗΣ
*Ὁρθόδοξος χριστιανικός κοσμοπολιτισμός:
Ἡ ἀνάδυση ἑνός νέου φαινομένου στὸν Ὁρθόδοξο κόσμο καί ἡ σημασία του*
447

ΕΝΔΕΔΥΜΕΝΟΝ ΤΗΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΤΕΙΑΣ ΧΑΡΙΝ

Ῥίως τοῦτο τό τεῦχος κάποιοι νά τό παρεξηγήσουν. Ἦ, πάλι, κάποιοι Ἰνά μὴν τό καταλάβουν σπὴν πληρότητά του. Καί τοῦτο διότι τό τεῦχος αὐτό ἀσχολεῖται μέ κάτι τό τόσο λεπτό, τό τόσο ἱερό, τό τόσο ἀναγκαῖο. Εἶναι αὐτό τό ὅποιο ὅλοι ἔχουν ἀνάγκη γιά νά σωθοῦν. Εἶναι αὐτό στό ὅποιο ὅλοι καταφεύγουν. Εἶναι αὐτό πού κατ' ἐξοχήν κάποιοι πολεμοῦν καί περιφρονοῦν. Εἶναι ἡ Ἁγία Ἰερωσύνη! Γιατί εἶναι ἀκατάληπτη; Διότι τὴν βιώνουν καί τὴν κατανοοῦν μόνον ὅσοι τὴν ζοῦν καί τὴν ἀσκοῦν μέ συνέπεια. Πῶς νά καταλάβει κάποιος τὴν Ἰερωσύνη ὅταν δέν ἔχει πιάσει ποτέ τό Ἅγιο Δισκάριο καί τό Ἅγιο Ποτήριο καί δέν ἔχει πει ποτέ σπὴν ζωὴ του «Τά σά ἐκ τῶν σῶν...»; Πῶς νά καταλάβει ὅταν δέν ἔχει σπικωθεῖ ἀπό τὴν Ἐξομολόγησι μέ τὴν ψυχὴ βαρεῖα ἀπό τίς ἁμαρτίες ἄλλων; Πῶς νά καταλάβει ὅταν δέν ἔχει ἔλθει ποτέ ἀντιμέτωπος μέ τόν πόνο καί τό κλάμα τοῦ λαοῦ μας καί τὴν αἴσθησι ὅτι εἶναι ἀνήμερος νά σπικώσει ὅλο αὐτό ἢ νά προσφέρει ὀτιδήποτε;

Γιατί ὁ Θεός δημιούργησε τὴν εὐλογημένη Ἰερωσύνη; Δέν θά ἦταν καλύτερα ἄγγελοι νά διακονοῦν στό Θυσιαστήριο καί ἀπό αὐτούς νά ὑπουργοῦνται τά Ἱερά Μυστήρια; Γιατί ὄρισε ὁ Θεός, ἐμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ ἄνθρωποι νά μπαίνομε στά Ἅγια τῶν Ἁγίων καί νά ἐπιτελοῦμε τά ἀπόκρυφα; Στά κηρύγματά μου πολλές φορές ἐπικαλοῦμαι τό παράδειγμα τοῦ κεριοῦ. Τοῦ παρεξηγημένου ἀπό τοὺς διαστροφικούς νόες πολλῶν, κεριοῦ. Τό κερὶ σπὴν εἴσοδο τῶν Ναῶν μας δέν ἔχει ἐμπορικό προορισμό. Δέν εἶναι τρόπος ἀπόκτησις ἐσόδων. Εἶναι Θεολογία καί Ποιμαντική. Τό κερὶ τίθεται ὑπτίω στόν κηροδόχο, σύμβολο τοῦ ὅτι ὅσο ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκτός Ἐκκλησίας, εἶναι πεπτωκός. Ὅταν μπαίνομε στόν Ναό, παίρνομε τό κερὶ μας καί τό σπικῶνομε ὄρθιο, σύμβολο τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος μόλις μπεῖ σπὴν Ἐκκλησία ἀνίσταται. Καί σπὴ συνέχεια τί κάνομε; Ἀνάβομε τό κερὶ μας. Πῶς; Ἀπό πού; Βγάζομε σπύρτα ἢ ἀναπτῆρα καί τό ἀνάβομε; Ὅχι. Τό ἀνάβομε ἀπό ἄλλο κερὶ πού καίει στό μανουάλι πρὶν τό δικό μας. Σύμβολο τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη ἄλλον ἄνθρωπο πού προηγῆθηκε αὐτοῦ σπὴν Πίστι, γιά νά φωτισθεῖ, νά διδαχθεῖ, νά καθοδηγηθεῖ. Μόνον τότε μπίγομε σταθερά τό κερὶ μας στόν κηροστάτη γιά νά ἀναλωθεῖ, σύμβολο τοῦ ὅτι μόνον ὅταν εἴμαστε ἐδραῖοι σπὴν Πίστι, ἢ ζωὴ μας καταναλώνεται στό Φῶς. Ἀλλά γιά νά ἔλθει αὐτό τό Φῶς, πρέπει νά ὑπάρξει ἄνθρωπος Πίστεως πού θά γίνῃ ἢ αἰτία νά ἀνάψει σπὴν ψυχὴ μας αὐτό τό φῶς. Αὐτό κάνει ἡ Ἰερωσύνη. Γι' αὐτό χρειάζεται. Γι' αὐτό εἶναι ἀναγκαῖα καί

άπαραίτητη. Καί γι' αυτό άσκειται από άνθρωπο κι όχι από άγγελο. Για νά μίν φοβηθοῦμε τίν ὑπερφυά όντότητα και όχι από έλευθερία και αγάπη, αλλά καταναγκαστικά και πιεστικά δεχθοῦμε τόν Άγιο Θεό και τό Θείο Του Θέλημα. Έπειτα, ποιός μās καταλαβαίνει καλύτερα από αυτόν που εἶναι τῆς ἴδιας φύσεως; Γι' αυτό ανέθεσε ό Θεός τίν Έρωσύνη σέ ανθρώπους, ως ευθύνη και άποστολή.

Ευθύνη και άποστολή! Η άποστολή προκύπτει από τίν έντολή του Κυρίου προς τούς Άποστόλους του και τούς διαδόχους τους: «Πορευθέντες...». Έχουμε άποσταλεί από τόν ἴδιο τόν Κύριο. Η ευθύνη; Αυτή προκύπτει από τά όσα ως δυνατότητες μās έχει έκχωρήσει ό Άγιος Θεός. Ποιό εἶναι ή βασικότερη; Νά Τόν «διατάξουμε»! Κι Αυτός νά μίν μπορεί νά κάνει άλλιώς! Όλη ή Λατρεία μας εἶναι σέ έγκλιση προστατική! Ἰδίως ή κορυφαία στιγμή τῆς Λατρείας, ή Θεία Λειτουργία, και μάλιστα τό κατ' έξοχήν σημείο αυτής, ό καθαγιασμός τῶν Τιμίων Δώρων, του άρτου και του οίνου σέ Σώμα και Αἷμα Χριστοῦ! «Κατάπεμπον τό Πνεῦμα Σου τό Άγιον έφ' ἡμās και έπί τά προκείμενα δώρα ταῦτα. Και ποιήσον... »! Ό Έρεός «διατάζει» τόν Θεό και ό Άγιος Θεός δέν μπορεί νά άρνηθεί! Έχουμε τίν ευθύνη τῆς έντολής, τίν ευθύνη τῆς Χάριτος, τίν ευθύνη τῆς προσφοράς του Χριστοῦ στους ανθρώπους και γι' αυτήν θά κριθοῦμε! Πως τίν διαχειριστήκαμε! Ποῦ προσφέραμε τά άποτελέσματα τῆς! Τί κατορθώσαμε μέ τίς ψυχές που μās έμπιστευτήκε ό Κύριος;

Πολύ θεωρητικά όλα αυτά. Πιό πρακτικά; Εἶναι νωπές οι μνήμες από τό πολύνεκρο σιδηροδρομικό δυστύχημα στην κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Όλη ή Λάρισα, όλη ή Θεσσαλία, όλη ή Ελλάδα πόνεσε τότε! Οι διασῶστες, πυροσβέστες και αστυνομικοί, έσπευσαν και έκαναν τό χρέος τους και μέ τό παραπάνω. Τά νοσοκομεία τῆς πόλης μας θυσιαστικά προσέφεραν ὑπηρεσίες, κι άς ἦταν κάποιιο προηγουμένως έφημερία κι άς συνέχιζαν μετά... Σταθήκαμε κι έμεις δίπλα στους ανθρώπους μας, τούς πονεμένους συγγενείς τῶν θυμάτων, τούς τραυματίες, αλλά και όσους εἶχαν τίν άρμοδιότητα και τό καθήκον νά ενεργήσουν τίς κρίσιμες και δύσκολες αυτές ώρες. Από τίς πρώτες μας ενέργειες, ομάδες Κληρικῶν νά εναλλάσσονται στό Γενικό Νοσοκομείο τῆς πόλης μας, ώστε νά ὑποστηρίζουν τούς έξουθενωμένους συγγενείς. Τούς άποζητοῦσαν οι άνθρωποι και περιέμεναν όλοι τόν λόγο και τίν ευχή του Έρεά. Από τίς ώρες αυτές κρατῶ τίν αντίδραση ενός πατέρα που δέν γνώριζε ακόμη αν ζεἶ ή όχι τό παιδί του. Δέν μου εἶπε τίποτε, οὔτε και χρειάστηκε νά του πῶ. Μέ άγκάλιασε κι άρχισε νά κλαίει επάνω μου. Μετά από δύο λεπτά μέ άφησε και κάθισε ἤρεμα στό κάθισμά του, ένῶ εἰγώ προχώρησα. Καθώς συνέχιζα, ένας δίπλα

μου μου εἶπε: «Λερωθήκατε, Σεβασμιώτατε». Ἐσκυψα καί κοίταξα καί εἶδα, ἐκεῖ πού εἶχε κλάψει αὐτός ὁ πατέρας ἀποτυπωμένα τά δάκρυά του. Αἰσθάνθηκα ὅτι ἔφερα τό μεγαλύτερο παράσημο στό στήθος μου. Ὁ πόνος τοῦ λαοῦ μας! Αὐτό εἶναι τό μαῦρο ρᾶσο τοῦ παπᾶ. Αὐτό εἶναι ἡ Ἁγία Ἱερωσύνη. Ὁ πατέρας πού νοιάζεται τά παιδιά του· κι ἂν δέν μπορεῖ πολλές φορές νά τά φροντίσει ἢ νά τά ἱκανοποιήσει ὅλα, τότε τά ἀφήνει ἀπλά νά ξεθυμάνουν ἐπάνω του, ἀρκεῖ νά ἀνακουφιστοῦν, γιά νά πάρουν δύναμη, Χάρη, ἀπόφαση καί νά συνεχίσουν τόν ἀγῶνα στό μέγα πέλαγος τῆς ζωῆς.

Καί πάλι πολλές καί εὐγνώμονες οἱ εὐχαριστίες στους συνεργάτες αὐτοῦ τοῦ τεύχους. Καταπιαστίκαμε μέ ἓνα πολύ δύσκολο θέμα, ἀλλά νομίζω τό προσεγγίσαμε, ὅσο τό δυνατό περισσότερο. Δέν τό φθάσαμε. Δέν ὀλοκληρῶνεται καί δέν περικλείεται σέ σελίδες, ὅσες πολλές κι ἂν εἶναι, ἡ Ἱερωσύνη, τό μέγεθος κι ἡ προσφορὰ της στόν κόσμο. Γι' αὐτό καί ζητᾶμε τήν ἐπιείκεια τῶν ἀναγνωστῶν. Γι' αὐτό καί ξεκαθαρίζουμε πῶς μόνον ὅποιος βιώσει συνειδητά τήν Ἱερωσύνη φέροντάς την, μπορεῖ νά τήν κατανοήσει καί, κυρίως, νά τήν ἐνεργήσει. Εὐχαριστίες πολλές καί σέ ὅσους συνέβαλαν στό παρόν τεῦχος μέ ἄλλες ἐργασίες. Δέν μποροῦμε νά εἴμαστε μονοδιάστατοι – κι αὐτό τό προσπαθοῦμε.

Καλή ἀνάγνωσι!

† Ὁ Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἱερώνυμος

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

**Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

Δ/νσις: Ἰωάννου Γενναδίου 14 - 115 21, Ἀθήναι
Τηλ. 210-7272.204, Fax 210-7272.210, e-mail: contact@ecclesia.gr

ΠΡΩΤ. 1232

ΑΡΙΘ.

ΛΟΓΟΤ. 513

ΑΘΗΝΑΙ ΤΗ. 9η Μαρτίου 2023

Πρὸς
τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην
Λαρίσης καὶ Τυρνάβου κ. Ἰερώνυμον
Εἰς Λάρισα

Σεβασμιώτατε ἐν Χριστῷ ἀδελφέ,

Συνοδικῇ Ἀποφάσει, ληφθεῖσα ἐν τῇ Συνεδρίᾳ τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς ἁγίας μηνός Μαρτίου ἐ.ε., γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος, ἐν τῇ ῥηθείᾳ Συνεδρίας Αὐτῆς, κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου κ. Ἱεροθέου, ἀπεφάσισεν ὅπως ἐκφράσῃ τὴν εὐαρέσκειαν Αὐτῆς, ἀπονέμουσα ὑμῖν τὴν παρούσαν «ΕΥΦΗΜΟΝ ΜΝΕΙΑΝ» διὰ τὴν εὐαίσθητον καὶ κατὰ πάντα ἐπαινετὴν στάσιν τὴν ὁποῖαν ἐπεδείξατε ἐναντι τῶν συγγενῶν τῶν θυμάτων τοῦ σιδηροδρομικοῦ δυστυχήματος τῶν Τεμπῶν, ἐκπροσωποῦντες ἅπασαν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸν πλέον ὑποδειγματικὸν τρόπον.

Σύμπασα ἡ Ἱερά Μητρόπολις Λαρίσης καὶ Τυρνάβου ἐκίνητοποίηθη ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῇ δυσαγγελίᾳ εἰδήσει τοῦ φοβεροῦ εἰς Τέμπη σιδηροδρομικοῦ δυστυχήματος διὰ τῆς παραμυθητικῆς ἐπὶ τόπου παρουσίας ὑμῶν, τῆς ἀμέσου καλύψεως τῶν ἀναγκῶν διασωστῶν τε καὶ συγγενῶν τῶν ἐπιβατῶν, ὡς καὶ τῆς ὑμετέρας πεπνυμένης καθοδηγήσεως τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν οἰκείων τῶν θυμάτων. Οἱ κληρικοὶ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως ἔσπευσαν παρὰ τῷ πλευρῷ τῶν πληγείσων οἰκογενειῶν, διακονοῦντες ταῦτα θυσιαστικῶς καὶ διακριτικῶς, ἐνῶ ὁ λαὸς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως φιλοτίμως καὶ αὐτοβούλως ἐκάλυψε τάς ἀνάγκας τῶν τραυματιῶν διὰ τῆς ἐκτάκτου αἰμοδοτικῆς προσφορᾶς, καταδεικνύοντες ἅπαντες, συναλοῦντες καὶ συμπάσχοντες, ὅτι ὄντως εἶναι Σῶμα Χριστοῦ, προβάλλοντες ὡς ἀξιόμιμητον παράδειγμα.

Ἐπὶ δέ τούτοις, κατασπαζόμενοι τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα φιλήματι ἀγίῳ, διατελοῦμεν μετὰ τῆς ἐν Κυρίῳ ἀγάπης.

Ἡ Ἱερά Σύνοδος
Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Λαρίσης καὶ Τυρνάβου

Ἀρχιγραμματεὺς

Ἰωάννης Παπαδόπουλος

Ὁ Ἱερῶν Φιλόθεος

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ

Μαρούσι, 15 Μαρτίου 2023

Προς: Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη
Λαρίσης και Τυρνάβου
κύριο Ιερόνυμο

Σεβασμιώτατε

Σας συγχαίρω θερμά για την ευαισθησία και ενθάρρυνση που επέδειξε η Μητροκόλη Λαρίσης και εσείς προσωπικά κατά τις δύσκολες ώρες που ακολούθησαν την πρόσφατη τραγωδία των Τεμπών. Αποδειχάτε για μία ακόμη φορά πως η Εκκλησία δεν παύει ποτέ να δηλώνει παρούσα στις δυσχερείς και κατά κανόνα θλιβερές συνέπειες δυστυχών γεγονότων που φορτίζουν την ανθρώπινη ψυχή με ανεπίλυτο πόνο και δοκιμάζουν τα όρια της αντοχής της.

Διά της Εκδήσεως και εν προκειμένω διά της Ι.Μ. Λαρίσης και των ανθρώπων της, οι έννοιες της αλληλεγγύης, της φιλευσπλαχνίας, της φιλανθρωπίας προτάσσουν την ορθόδοξη και χριστιανική διάτασή τους και νηματοδοτούν την πεμπτοσύνη του Θείου Λόγου. Κάθε προσφορά, ηθική ή υλική, προς τον εμπερίστατο ανάνθρωπο, δεν συνιστά άλλο παρά συμπόρευση με το ευαγγέλιο της αγάπης που δίδαξε ο Κύριος.

Με ιδιαίτερη εκτίμηση,

[Signature]
Γιώργος Καλατζής

Ἡ Ἱερωσύνη ὡς Δωρεά καί Μαρτυρία

* * *

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΓΟΥΜΕΝΙΣΣΗΣ, ΑΞΙΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΠΟΥΛΚΑΣΤΡΟΥ

«ΤΕΛΕΙΤΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΓΗΣ...»

Τί εἶναι ἡ ἱερωσύνη;¹

Καταρχῆν διακονεῖται ἀπό ἀνθρώπους, δέν ταυτίζεται μέ ἐμᾶς τούς ἀνθρώπους. Παλαιότερα περισσότερο, στίς μέρες μας ἐλάχιστα, μαζί μέ τούς ἀποδέκτες τῆς χειροτονίας καί ποιμαντικῆς χάριτος, ἐνδιαφέρονταν νά τό ζοῦν, νά τό χαίρονται καί οἱ διά τοῦ βαπτίσματος συγκληρονόμοι. Σέ ἓνα ἐνιαῖο Σῶμα, εὐλόγο ἦταν ἐκτός ἀπό τούς κληρικούς νά ὁμολογοῦν περὶ τοῦ

---

¹ «*Ἡ γάρ ἱερωσύνη τελεῖται ἐπὶ τῆς γῆς, τάξιν δέ ἐπουρανίων ἔχει ταγμάτων· καί μάλα γε εικότως. Οὐ γάρ ἄνθρωπος, οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἀρχάγγελος, οὐκ ἄλλη τις κτιστή δύναμις, ἀλλ' αὐτός ὁ Παράκλητος ταύτην διετάξατο τὴν ἀκολουθίαν, καί ἔτι μένοντας ἐν σαρκί τὴν τῶν ἀγγέλων ἔπεισε φαντάζεσθαι διακονίαν. Διό χρὴ τὸν ἱερωμένον ὡσπερ ἐν αὐτοῖς ἐστῶτα τοῖς οὐρανοῖς μεταξὺ τῶν δυνάμεων ἐκείνων οὕτως εἶναι καθαρὸν*» (Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Περὶ ἱερωσύνης λόγος δεύτερος», δ', *E.P. Migne* 48, 635).

Ἡ ρητορικὴ τοῦ Ἁγίου δέν ἀνατρέπει τί σειρά οὔτε τῆς δημιουργίας μας οὔτε καί τῆς ἐν Χριστῷ καινο-κτισίας μας. Ἡ ποιμαντικὴ του θεολογεῖ τὴν ἐνόπτητα ὅλης τῆς λογικῆς κτίσεως, ὅπως μᾶς ἀποκαλύφθηκε καί τὴν ἐμμελετοῦμε στὴν Π.Δ. καί κυρίως στὴν Κ.Δ., τὴν διακονία τῶν Ἀγγέλων καί τὴν ἀνακεφαλαίωση ὅλων ἐν Χριστῷ, ποῦ συντελέσθηκε μέ τὴ θεία οἰκονομία Του, ἐνεργεῖται στὴν ἱστορία χάρις στό Ἅγιο Πνεῦμα καί παραμένει προσδοκώμενη, γιὰ τὴν θεολατρεῦσα ἐνόπτητα ἀγγέλων καί ἀνθρώπων καί τῆς κτίσεως (Ἀποκ. 5, 14).

Ἡ διδαχὴ τοῦ χρυσοστόμου Πατρός ἀπέβλεπε στό νά ἀφυσπνίζει τίς ἱερατικές (καί ἀρχιερατικές) συνειδήσεις τῶν χρόνων του καί τῶν χρόνων μας. Ἀναφερόταν σὰ ἱερά ἐννοήματα τῆς θεοφιλοῦς καί θεαρέστου ἱερατικῆς δεοντολογίας, ποῦ διαθέτουν μέχρι σήμερα ὅλα τὰ λειτουργικά καί προσευχτικά μας βιβλία.

κεντρικού θεσμικού χαρίσματος και οι κεκλημένοι της έπουράνιας κληρονομιάς².

Οι Απόστολοι και οι πρεσβύτεροι ήσαν συμμετοχοί της κοινής λυτρωτικής και σωτηριώδους «κληρονομιάς», τό ίδιο ακριβώς όπως και οι δεύτεροι. Αμφότεροι επικαλούνταν «τόν Κύριον εκ καθαράς καρδιάς»³ –χάρη στήν έθελομετεχόμενη ενεργό/αίσθητή παρουσία του Πνεύματος– ως «έκκλησία Θεού ζώντος»⁴.

² Καθηγητές Πανεπιστημίου και άλλοι ειδήμονες της θεολογικής επιστήμης έχουν έρμηνεύσει και παρουσιάσει τήν δύστορική ένιαία έκκλησιαστική λειτουργικότητα, τήν αρχική της ένταση και τίς μεταπτώσεις και συρρικνώσεις της. Δέν έπαισαν κατά περιόδους νά διοργανώνονται ειδικές ήμεριδες είτε συνέδρια μέ εκδόσεις και δημοσιεύσεις περί τήν θεολογία και έκκλησιαστική πράξη γιά τήν Ίερωσύνη και Ποιμαντική και τήν συμμετοχική δεοντολογία οργάνωσης της Έκκλησίας. Ένδεικτικά μνημονεύω π.χ. ένα σχετικά πρόσφατο περί τό θέμα μας θεολογικό εργαστήρι της «Σύναξης» στις 22.10.2005 στήν Αθήνα, μέ τίς εισηγήσεις και άτομαγνητοφωνημένο τόν ένδιαφέροντα διάλογο στό τ. 97 (Ιαν-Μαρτ. 2006), ένθα μνημονεύονται και άλλες προγενέστερες απόπειρες και κυρίως ή διαώνια έκκλησιαστική και θεολογική αυτόσυνειδησία (συναπτικά και έρμηνευτικά). Τίς ανάλογες διοργανώσεις της Ίερās Συνόδου θά επικαλεσθώ στή συνέχεια.

Ένδεικτικά, στήν Καινή Διαθήκη διαπιστώνουμε κάτι τό κοινό σέ όλους τούς πρωτοχριστιανούς: τήν καινή κτίση της άληθινής χαρισματικής θεογνωσίας, μέ συμμετοχή όλων τών «έπιστρεφόντων πρós Κύριον», χάρη και στους χαρισματούχους. Χωρίς αυτό νά ξελαίρει όριστικά κακίες, μικρόπτες και πάθη ένός όλόκληρου έφθαρμένου πολιτισμού, από τόν όποιο προέρχονταν και μέσα στόν όποιο διαβίωναν νεοφώτιστοι και στελέχη της πρώτης Έκκλησίας (βλ. Α΄ Κορ.). Διό και αποστέλλονται συνεχείς Άποστολικές ύποδειξεις περί νέου/έσχατολογικού φρονήματος και ήθους τών πιστών (βλ. Α΄ Πέτρ. 2, 5, 90· πρβλ. Άποκ. 5, 10). Αυτό τόν σκοπό έχει ή έπανελημμένη αναφορά τών Άποστόλων στή χάρη του Θεού και στό μυστήριο της σωτηρίου οικονομίας του Χριστού: νά ασκούνται και νά ζούν τήν ένιαία ιστορία ως «πολίτες» της άνω Ίερουσαλήμ.

Κατονομάζονται μέν προεχόντως οι φορείς της έκκλησιαστικής εξάπλωσης και οργάνωσης, μέ τούς Άποστόλους έπι κεφαλής, τούς συναποστόλους και τούς προεστώτες/πρεσβυτέρους και τούς κατά τόπους χαρισματούχους (μέ πρόταξη αναγκαιότητας στους προφήτες και διδασκάλους και τήν «καθ' ύπερβολήν όδόν της αγάπης»).

Οι Απόστολοι (και οι άμειοι συνεργοί τους) ήσαν διά Πνεύματος Αγίου «χειροτονημένοι». Οι πιστοί σάν σύνολο ήσαν ή, μάλλον, έκαλούντο συνεχώς νά παραμένουν μέτοχοι της χαρισματικής και ήθικης καινής ζωής της κατά τόπους έκκλησιαστικής κοινότητας.

Όλα αυτά αναδεικνύουν ένα δεδομένο και ζητούμενο της πρωτοχριστιανικής κοινότητας: τά χαρίσματα μετέχονται ύπερ άλλήλων και ασκούνται χάρην άλλήλων και της (ιερ)αποστολής! Οι πρεσβύτεροι κάθε κοινότητας (έπι κεφαλής και στό Εύχαριστιακό δείπνο) είναι οικείοι, έγνωσμένοι, αναγνωρισμένοι από όλους. Οι χριστιανοί γνωρίζουν και διδάσκονται νά βιώνουν αυτό πού λέμε μετοχή και συνειδηση περί του σώματος, της τοπικής Έκκλησίας, μέ τήν άμειο αίσθηση ότι κάποιος προΐστανται, όμως όλοι είναι «κληρονόμοι μέν Θεού, συγκληρονόμοι δέ Χριστού» (Ρωμ. 8, 17).

³ Β΄ Τιμ. 2, 22.

⁴ Α΄ Τιμ. 3, 15. Η Παύλεια όμολογία άπαιχεί τήν πρωτοχριστιανική πίστη και βεβαιότητα γιά τήν έν Χριστώ έκκλησία τών πιστευόντων, άπέναντι κάθε άλλοτρίωσης του ειδωλολατρικού κόσμου. Δέν έχομε άπλως μά «έκκλησία», αλλά «έκκλησία Θεού ζώντος». Περιγράφει τήν «ποιότητα» της

Οί μὲν πρῶτοι ὑπηρετοῦσαν τὴν ἐγγριτωμένη υἰοθεσία τῶν ἀδελφῶν τους. Συνεργοῦσαν ὥστε νά συμπληρώνεται μέσα στήν ἱστορία τό συναξάρι τῶν ἐθελοσωζομένων τῆς θείας φιλανθρωπίας, ἡ ἐσχατολογική ἐκκλησιαστική ἱστορία. Οἱ πρῶτοι εἶχαν ἐκ διαδοχῆς-χειροτονίας μετοχή στήν κλήση τῶν Ἀποστόλων καί τῶν διαδόχων τους⁵. Οἱ δεῦτεροι εὗρισκαν «κλῆρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πίστει τῇ εἰς Χριστόν»⁶, ὅπερ προϋπετίθετο ἀσφαλῶς καί γιά τούς πρῶτους.

Ἡ ἱερατεία μεταδιδόταν ὡς ἐκκλησιαστικό χάρισμα (μυστήριον διακονίας τῆς Ἐκκλησίας) σέ μέλη τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος. Ἀφοροῦσε τὴν ὅλη ποιμαντική ὀργάνωση τοῦ σώματος, τίς κοινές προσευχές καί προπαντός τή λειτουργική ἐπίκεντρον ἀναφορά τῆς θείας εὐχαριστίας καί μεταλήψεως, τῆς θείας καί διανθρώπινης θεανθρώπινης κοινωνίας.

Στὴν ἀρχή-ἀρχή ἡ ἱερατεία προσφερόταν ὡς κλήση-χειροτονία ἀπὸ τούς Ἀποστόλους καί τούς διαδόχους των, ἦταν μιά ὀλοφάνερη καί ρητῆ ἐπιστρατεύση θυσίας⁷, (μὲ ἀνατεθεμένα τό εὐαγγέλιο τῆς ἀληθείας, τὴν ποιμαντική τῆς σωτηρίας, τὴν διακονία τῆς ἐν Χριστῷ ἐνότητος, τὴν αὐτοθυσιαστική οἰκονομία τῆς ἀγάπης).

ἐκκλησιαστικῆς αὐτοσυνειδησίας καί παραπέμπει στὴν «εὐδοκία» τοῦ θεοῦ θελήματος (*Ρωμ. κεφ. 8* καί ὅλη τὴν *Κ.Δ.*).

Αὐτὴ ἡ βιβλικὴ ἀποκαρδοκία διατρέχει καί τὴν λειτουργική καί τὴν ποιμαντική καί τὴν φιλανθρωπική-κοινωνική καί τὴν ἀσκητικὴν δεοντολογία τῆς Ἐκκλησίας μας, ὡς ἦθος καί φρόνημα θεολογίας καί ἐκκλησιολογίας. Παντοῦ αὐτό τό «κανόν» τῆς Πνευματικῆς Χριστοποίησης διὰ τῆς Ἐκκλησίας καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διατρέχει τὴν «διὰ Πνεύματος Ἁγίου» φυλακτέα Ἀποστολικὴ «παραθήκη» (βλ. *Β' Τιμ. κεφ. 1*).

⁵ βλ. *Μάρκ. 3, 13* ἔξ καί πρβλ. *Πράξ. 1, 25*.

⁶ πρβλ. *Πράξ. 26, 18*.

⁷ βλ. *Πράξ. 14, 23*, ποιμαντικῆς ἐπιστολῆς Παύλου, ἐγκύκλιες ἐπιστολῆς Πέτρου καί Ἰωάννου, ὅπως καί στὴν Ἀποκάλυψη Ἰωάννου (ἐνδεικτικά: πρῶτ. Ἰω. Σκιαδαρέση «Πρότυπα Ἱερατικῆς Ἀγωγῆς στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου», Ἡμερίδα Ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἱερέως στὸν σύγχρονον κόσμον *ΣΕ Λειτουργικῆς καί Ποιμαντικῆς Ἀναγεννήσεως, Πεντέλη Ἰουν. 2009*).

Στίς αὐτεξομολογήσεις, τίς ὁροθεσίες, τίς ἐρμηνείες, τίς διδαχές περὶ τῆς Ἱερωσύνης καί τῆς λειτουργικῆς καί ποιμαντικῆς, τῆς Πατερικῆς γραμματείας καί τῆς καθιερωμένης λειτουργικῆς πρακτικῆς, ἔχουμε ἀκριβῶς τὴν σταθερὴν προβολὴ τῆς ἐνιαίας ἐκκλησιαστικῆς αὐτοσυνειδησίας περὶ τῆς ἀκραιωτότητας ἀφενὸς καί τῆς ὀλοπροσφορᾶς τῆς ἱερατείας (βλ. ἐνδεικτικά τούς *περὶ Ἱερωσύνης λόγους* τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου καί τὴν *Βίβλο Θεολογικῶν καί Ἠθικῶν* καί τούς *Ἵμνους* τοῦ ἁγίου Συμεῶν τοῦ νέου θεολόγου).

Οἱ εἰδικές μελέτες τῶν χρόνων μας, σέ συνδυασμὸ μὲ τὰ πορίσματα ψυχολογικῶν ἐρευνῶν, ὅπως καί ὁ κατὰ καιροῦς διατυπωμένος ἀντίλογος, προϋποθέτουν εἴτε ἀναδεικνύουν τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς ἀκραιωμένης κλίσεως καί βεβαίως τῆς ἱερῆς κλήσεως. Τὴν δὲ ποιμαντικὴν δεοντολογία τῆς προσφορᾶς δὲν διστάζουν νά τὴν θεμελιώνουν τινὲς ἀκόμη καί στίς δίψα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου, δεκτικῆς ποιμαντικῆς στοργῆς καί ἀγάπης.

Ἐπί μακρόν τό ἐκκλησιαστικό σῶμα συμμετεῖχε στίς ἐκλογικές διαδικασίες ἀνάδειξης τῶν ἐπισκόπων καί τῶν συμποιμένων τους τῶν ἱερατευόντων⁸. Ἦταν ἔθος πού προέκυπτε ἀπό τήν πρακτική χρεία ἐξακριβώσης τῆς καταλληλότητος καί καλύτερης ὀργάνωσης ἐκ τῶν ἐνόνητων.

Ὅσο ὁ Χριστιανισμός ἐξαπλωνόταν, ὅσο ἡ Ἐκκλησία ἀπελευθερωνόταν καί ἀφηνόταν νά δρᾷ στό εὐρύτατο διακοινωνικό σῶμα τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας θεσμικά ὀργανωμένης καί μάλιστα μέ Συνόδους ὑποστηριγμένες αὐτοκρατορικά, εἴχαμε μιάν ἱστορική ἐξέλιξη στήν πρωτοχριστιανική θέαση καί τίς ὀργανωτικές ἐκκλησιοποιοτικές πρακτικές. Μιά θεσμιοποίηση παράλληλη πρός τίς κρατικές θεσμικές δομές ἐξουσίας διέτρεχε τίς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων καί τῶν θεσμικῶν παραγόντων τῆς Ἐκκλησίας. Σχίσματα, ἀντιπαλότητες, αἰρέσεις, ἐπιδρομές μέ θρησκευτικό μανδύα συνέβαλαν κι αὐτά στή διατήρηση μιᾶς παγιωμένης θεσμικῆς «στεγανοποίησης».

Ἡ διαχρονία ὀλοένα διεύρυνε καί ἀνακαθόριζε ἐπίσης πολλά ἱστορικά δάνεια στίς «τεχνικές» λειτουργικές πρακτικές (ὕμνωδιᾶς, ἐορτολογίου, ἀμφίεσης, ναοδομίας, ἀγιογραφίας κ.λπ.), μεταδιαμόρφωνε ἀντιλήψεις εὐρείας ποιμαντικῆς δεοντολογίας περὶ τήν Ἱερωσύνη καί τούς κληρικούς. Ὅχι ὅτι «παρέφραζε» τήν μετοχή καί τήν ἄσκηση καθ' ἑαυτήν τῆς Ἱερωσύνης, ὡς ἱεροῦ, θεοῦ καί ποιμαντικά διακοινωνούμενου «λειτουργήματος». Ἀλλά ἀκόμη καί μέσα ἀπό τήν πρακτική ἐγκοσμίκευση ἡ διαχρονία ἐπέτρεπε, ὥστε ἡ περιοδική ἐκκοσμίκευση κάθε ἐποχῆς νά γίνεται πολλάκις πρόταγμα ἱερατικῆς ποιμαντικῆς δεοντολογίας.

Ἄλλωστε εἶναι ἀφάνταστα δυσχερές –ἀν μί ἀκατόρθωτο– νά βιώνει ἡ

⁸ Βλ. *Σύναξη* τ. 97 ὁ.π. Αὐτό ἴσχυε ἢ καί ἰσχύει μέχρι σήμερα σέ μερικές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Γιά τήν πρακτική αὐτή (*καταστατικά προσδιοριζόμενη*) συνέβαλαν ἀναπόδραστες ἱστορικές ἀναγκαιότητες καί ὄχι θεολογικές-ἐκκλησιολογικές ἀρετηρίες. Δέν πρόκειται γιά κάτι πού «κληρονομίηθηκε» ἀπό τίς ἀρχές τῆς ἱστορίας, ἀλλά ἀπό τήν ἐνιστορική κατά τόπους διάρκεια.

Στήν Καινή Διαθήκη ἔχουμε συμμετοχή τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος στήν ἐπιλογή γιά τούς καίριους ἀποστολικούς-ὀργανωτικούς ρόλους (βλ. π.χ. *Β΄ Κορ.* κεφ. 8, *τὴν σκόπμην ἐπίκλησιν τοῦ ἀπ. Παύλου στή συλλογική «χειροτονία»-ἐπιλογή τοῦ Τίτου γιά τὴν συνεκδημία*), ἀλλά καί τὴν χειροτονία-εὐλογία ἀπὸ μόνου ἐνὸς Ἀποστόλου γιά προβεβλημένη ἐκκλησιαστική ἀποστολή (*Β΄ Τιμ.* 1, 6), ὅπως καί τὴν ὑπόδειξη πρός τὸν ἀπ. Τίτο γιά ἐπιλογή πρεσβυτέρων κατὰ τόπους (*Τίτ. κεφ. 1*).

Σταδιακά, προβεβλημένη πρωτεύουσα θέση ἀναλαμβάνουν οἱ Ἐπίσκοποι-προεστώτες, μέ ἐπικρατοῦσα βαθμιδὸν καί ὀροθετημένη ἱεροκανονικά Συνοδική διαγνώμη, μιᾶ ἱστορική μᾶλλον ἐνανθρώπινη ἀναπόδραστη ἀναγκαιότητα πού ἔγινε θεσμική. Ὅμως, ἡ Ἱερωσύνη παραμένει στήν ἀποκλειστικότητα τοῦ χαριτοδῶρου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ὡς μυστήριο μετεχόμενο καί ἀνερχόμενο, ἀλλά ἀληθινὸ. Παρέμεινε καί στήν ἀποκλειστικότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς πιστοποίηση, διασφάλιση καί ἀνανέωση τοῦ χαρίσματος μέσα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστική ζωὴ καί τὴν ἐκκλησιοπρεπῆ διαχείριση.

φέρουσα Ίερωσύνη τῶν ἀνθρώπων ἀκεραία τὴν (προσ)φερόμενη Ίερωσύνη τοῦ Σωτῆρος μας. Αὐτὸ εἶναι ἡ διαρκὴς δοκιμασία, ὁ ἰσόβιος στόχος τῆς εἰλικρινείας μας κατέναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε ἡ πλειονότητα τῶν Εὐχῶν προτάσσει καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν ὁμολογία τῆς κενώσεως, τῆς ταπεινώσεως⁹, τῆς συντριβῆς κατενώπιον «*τοῦ βλέποντος τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας*»¹⁰.

Ἄν οἱ σημερινές ἐπιτακτικές ἀπαιτήσεις τοῦ κόσμου μας (τοῦ «*χώρου*» τῆς *διακονίας καὶ ἐναθλίσεώς μας*) δέν ἦταν τόσο κατεπείγουσες γιὰ ποιμαντικές πρωτοβουλίες τῆς Ίερωσύνης, μᾶλλον θὰ ἐφρυσυχάζαμε πολὺ περισσότερο σέ ταυτίσεις τῆς ἱερατείας τυπικῆς τελετουργικῆς προτεραιότητας ἢ καὶ ἀποκλειστικότητας καὶ κοινωνιστικῆς ἠθικῆς καὶ τίποτε περισσότερο.

Ὅποτε θὰ χρειάζονταν νεότερες ἐναγώνιες ἐκκλίσεις (γιατί ὄχι καὶ ἐγκλίσεις) νὰ ἐπαναφέρουν στό ἐκκλησιαστικὸ προσκίnio κάτι ἀνάλογο σάν τὴν Κολλυβαδικὴ διαμαρτυρία ἢ τὴ Φιλοκαλικὴ ἀναγέννηση (τόσο ἀξιοσέβαστη ἀκόμη καὶ στοὺς Δυτικούς) ἢ καὶ τὸν σύγχρονο ἐπιμορφωτικὸ καταρτισμὸ. Μιᾶς καὶ θεοφορούμεθα μὲν ἱερουργοῦντες, ἀλλὰ πόσο ἱερουργοῦμε τὴν ζωὴ μας μεταλειτουργικά; Ὅποτε χρίζουμε καὶ λειτουργικῆς ἀφύπνισης καὶ τῆς νηπτικῆς ἐξάρτησης καὶ τοῦ παράλληλου καταρτισμοῦ, γιὰ τίς ὠδίνες τῆς ἐποχῆς μας.

Ἄν καὶ δέν ἔλειψαν οὔτε θὰ λείψουν περιπτώσεις μερικῆς «ἐνθουσιώδους» ἢ «νηπτικῆς» ἢ θεολογικῆς ἀναδρομῆς σέ πρωτοεκκλησιαστικές χαρισματικές ἐκφάνσεις, χάρις σέ χαρισματικές μορφές¹¹.

---

⁹ βλ. Ἀρχμ. Ζαχαρία, Ίερᾶς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου Ἑσσεξ, «*Τὸ ὑπερκόσμο χάρισμα τῆς Ίερωσύνης ὡς διακονία καταλλαγῆς τοῦ κόσμου μὲ τὸν Θεό*» (Ορθόδοξος Κῆρυξ Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατειῶν & Μεγ. Βρετανίας, Ἄπρ.-Ἰουν. 2017, σσ. 18-19): «*Πὼς ὁμως ὁ Κύριος ἐργάσθηκε γιὰ χάρις μας τὸ ὑπερφυσικὸ αὐτὸ ἔργο, μὲ τὸ ὁποῖο ἱεράτευσε τὴν παγκόσμια ἰστορία; Βεβαίως μὲ τὴν ἄφατη κένωση καὶ τὴν ἀκατάληπτη ταπείνωση τῆς θυσίας Του... Μαθητεύοντας λοιπὸν ὁ ἱερέας σὺν θεῷ φρόνημα τοῦ Ἰησοῦ, βάζοντας μὲ συμπάθεια τὸν ἑαυτοῦ κάτω ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ προσιμῶντας τὸν ὄνειδισμό τοῦ Χριστοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν παρεμβολὴ τῆς ὑπολίψεως τοῦ κόσμου τούτου, θὰ μπορέσει νὰ ἐνταχθεῖ σπὴν ταπεινῇ ὁδῷ τοῦ Κυρίου...».*

¹⁰ Κοντάκιον τῆς ἁγίας καὶ Μεγάλης Δευτέρας.

¹¹ Ἐνδεικτικὰ ἐπικαλοῦμαι διὰ τὰ καθ' ἡμᾶς τίς ἰσαποστόλους δράσεις τοῦ ἁγ. Κοσμᾶ καὶ ἄλλων Ἁγίων ἢ καὶ χαρισματικῶν μορφῶν (κάτι ἀνάλογο μὲ τοὺς «*διδασκάλους*» τῶν πρωτοχριστιανῶν) ἢ τὴν ἀφύπνιστικὴ παρουσία στὰ Δωδεκάνησα τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου καὶ σέ ὅλη τὴν Ἑλλάδα τῶν νεώτερων Ὁσίων μας, μὲ διορθόδοξη ἀπίχνηση, τὴν προεπαναστατικὴ δράση τῶσων στάρετς καὶ τοῦ «*λειτουργικοῦ*» ἁγίου Ἰωάννη τῆς Κροστάνδης σπὴ Ρωσία, τὴν παρουσία τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου καὶ τῶν μαθητῶν του σπὴ νεώτερη Σερβία, τοῦ πρωτ. Δημητρίου Στανιλοάε καὶ τῶν νέων ὁμολογητῶν καὶ τῶν νεοπατερικῶν ἀσκητῶν σπὴ νεώτερη Ρουμανία, τὴν ἐκκλησιολογικὴ θεολο-

Σέ άλλα χριστιανικά καί πολιτισμικά περιβάλλοντα (μέ *ἀμοιβαίες ὠσμώσεις ιστορικῶν κοσμικῶν μεταβολισμῶν*) στή Δύση, ιδεολογοποιημένη ἢ θρησκευτικότητα καί ἀγνοημένη ἢ ἀρχαία καί διαπατερική πιστότητα στό μυστήριο τῆς Πνευματικῆς ἐνθεώσεως, συνέβαλε ὥστε ἡ ἱερατεία νά ἐξασκεῖται ὡς ἱστορικό ὑπόλειμμα ἐξουσίας καί «συγκεντρωτικός» θεσμός, ἀκόμη καί μέ ἀκραίες πρακτικές στόν Μεσαίωνα. Ὅποτε ἀπαξιώθηκε ἐν μέρει καί προ(σ)κάλεσε μιάν ἄλλη ἐκδοχή πολυειδοῦς ἀτομικιστικοῦ ἀνθρωποχριστιανισμοῦ ἀκόμη καί χωρίς διαδοχή ἱερατείου¹².

Ἀπό τέτοια πολιτισμικά περιβάλλοντα (πού δεσπόζουν οἰκονομικά) πέρασε καί σέ ἐμᾶς ἡ «πρόοδος» τῆς στρατευμένης ἀδιαφορίας περὶ τὴν ἐκκλησιαστική παράδοση αἰῶνων, ὅπως καί ὁ ἔντονος ἀτομοκεντρικός πολιτισμός. Ἀδικεῖται ὅμως ἡ Ἐκκλησία, καθὼς πάντοτε σέ ἐμᾶς τόσο στὴν ἀπλή λαϊκή της βάση ὅσο καί στὴν ὅλη στελέχωση καί στὴν ἀνώτερη θεσμική της ἔκφραση στάθηκε κυριολεκτικά ἐνιαία, ὁμογενής, πτιό πολὺ κι ἀπὸ κυριολεκτικά «μᾶνα τοῦ λαοῦ μας» καί αὐτοθυσιάστηκε¹³.

γκιὰ δράση τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ στόν διορθόδοξο χῶρο, τοῦ π. Ἀλεξάνδρου Σμέιαν στοὺς Ρώσους τῆς διασποράς, τῶν νεότερων (ιερ)αποστόλων στὴν Ἀφρική κ.π.ᾶ. Ἀκόμη καί οἱ (Ιεραρχικά διακηρυγμένες καί λειτουργικά τμῶμενες) ἀποκαλύψεις τῶσαν νεοφανῶν Ἁγίων τοῦ παρελθόντος στή δική μας ἐκκλησιαστική συνέχεια τῆς ζωντανῆς ἐσαχολογίας τί ἄλλο ἀποδεικνύουν; Σέ μᾶ ἐνόητα ἀναφοράς καί ἐκκλησιοστρεποῦς ἐνασφάλισις μέ τί θεσμική διάρκεια αἰῶνων τῆς Ἐκκλησίας, ἔχουμε αὐτὸ τὸ «θαῦμα» καί τίς θεόδεικτες «ἐκπλήξεις» τῆς βιωμένης διάρκειας τῆς Πεντηκοστῆς στὴν ἐκκλησιαστικὴ ὀρθόδοξη πραγματικότητα. Κυρίως δι' ἀνθρώπων ὁμολογεῖται ἡ παρουσία τοῦ Πνεύματος καί ἡ Χριστολογικὴ ἀναφορά τῆς Ἐκκλησίας, διακονούμενη διὰ τῆς διανθρώπινης μαρτυρίας τῆς Ἱερωσύνης, τοῦ χαρίσματος πού προσεγκεντρίζει στὴν Εὐχαριστιακὴ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ὡς Σώματος Χριστοῦ.

¹² Ἡ προκάλεσε ἐνδοθρησκευτικὴς φυγόκεντρες ἐπαναστάσεις ριζικοῦ ποιμαντικοῦ ἀνακαθορισμοῦ [βλ. Ἐπισκόπου Ἀβύδου Κυρίλλου (νῦν Μητροπολίτου Κρήνης & Ἐξάρχου Μάλτας) «*Η Θεολογία τῆς ἀπελευθέρωσης (Εἰσαγωγή στή νεώτερη λατινοαμερικανικὴ Θεολογία)*», Θεσσαλονίκη 2015]. Ὡστόσο εἶναι πιστοποιημένο ὅτι ὁ Χριστιανισμός συρρικνώνεται στή Δύση (στὶς παραδοσιακὲς τοῦ Εὐρωπαϊκῆς πρωτοκοιτίδες), ἀλλὰ καί ἡ ἐκκοσμίκευση μᾶς ἀδιάρκην ἐγκοσμίκευση τὸν συρρικνώνει (ἂν καί βραδύτερα) καί σέ μᾶς, παρ' ὅλο πού τόσες νεότερες μεγαλειώδεις μορφές Ὅσιων τὸν συντηροῦν καί τὸν ἀνανεοῦν θυμαστικά στὴν Ὀρθοδοξία.

¹³ Μόλις πέρασε ἀναδύθηκε πάλι στὴν Ἑλλαδικὴ ἐπετειακὴ ἐπικρατότητα ἡ θυσία τοῦ ἁγίου Χρυσόστομου Σμύρνης καί τῶν ἄλλων Ἱερομαρτύρων καί Νεομαρτύρων τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, ὅπως καί τῶν Ἁγιωνύμων τοῦ προσφυγικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Συνάμα, οἱ ἐπίσημα ἀναγνωρισμένοι νεώτεροι Ἅγιοι (Γεώργιος ὁ νέος ὁμολογητὴς ἐν Δράμα, Ἀμφιλόγιος Πάμμου, Ἱερώνυμος Σιμωνοπετριτῆς, Πορφύριος Κausοκαλυβίτης, Ἰάκωβος Τσαλικῆς, Εὐμένιος Σαριδάκης, Βησσαρίων Ἀγαθωνίτης κ.π.ᾶ.) ἀνεφάνησαν ὑποδείγματα ἱερατικῆς ἢ καί ἀρχιερατικῆς ἀγιότητος (Καλίνικος ὁ Ἐδέσσης), ἐμπρακτικῆς ἀσκητικῆς καί ποιμαντικῆς κατ'ἰχθυσῆς καί ὀλοπροσφορᾶς γιὰ τὴν Ἐκκλησία καί τὴν πατριδα/κοινωνία μας. Ὅποτε σάν κοινωνία ἀδικοῦμε ἐλαυτοῦς, ἀγνοώντας τὴν

Ὅπότε, στά χρόνια μας πλέον, ἕνα ἐρώτημα τοῦ τύπου «τί εἶναι ἡ Ἰερωσύνη;» δέν ἐνδιαφέρει καί πολλούς. Γιά ὀλοένα καί περισσότερους ἀνθρώπους, προπαντός γιά τί νέα γενιά καί γιά τά παιδιά, εἶναι ἀδιάφορης σημασίας¹⁴. Τόν πολύν κόσμο δέν τόν ἀπασχολεῖ τό ἐρώτημα, ὅπως δέν τόν ἀπασχολεῖ καθ' ἑαυτόν οὔτε ἡ ἀνθρωπινή ὑπαρκτική του ταυτότητα¹⁵.

ἄγια παρουσία τους, τίν ἀγιασμένη ἱερατεία τους καί φυσικά τίν συλλογική Ἐκκλησιαστική μας οἰκογένεια. Ἡ εὐθύνη βεβαίως δέν καταλογίζεται μόνο στί λαϊκή βάση, ἀλλά στίς κρατούσες προτεραιότητες τοῦ σημερινοῦ κοσμικοῦ κράτους καί τοῦ διεθνικοῦ μας ὄριζοντα. Καί τό λέμε αὐτό, ἐπικαλούμενοι πρὸς τά ἄλλα πολλά δεδομένα καί τό ὅτι ἡ ταινία γιά τόν ἅγιο Νεκτάριο «Man of God» (*Ὁ ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ*) τοῦ 2021, ἐπανελημμένα καί διεθνῶς προβαλλόμενη μέχρι σήμερα, κυριολεκτικά συναρπάζει. Ὅπου σημαίνει ὅτι ἐντέχνως παρ' ἄλλων καί ἁλλοίων ἡ λαϊκή βάση καί ἡ νεολαία μας καί ὁ κοινωνικός ἴστος «παρωθοῦνται» σέ ὅποιοσδήποτε ἄλλες στενωπούς παρὰ στί φυσική μας Πνευματική μητέρα.

¹⁴ Ὁ ἀτομικιστός μοντέρνος τρόπος ζωῆς ἀναζητεῖ «διαφυγές ταυτοτικῆς ἐκπληρώσεως» ἀκόμη καί σέ κάθε λογῆς «-ισμούς» αὐτοπραγμάτωσης, τ.ἔ. αὐτοδούλωσις σπίν παλαιομοδίτικη ἐκπτωτική καί μεταπτωτική συνταγή τῆς αὐτόματης διόρθωσης, τοῦ δικαιωματικοῦ κοινωνισμοῦ, τῶν ἀσκήσεων αὐτοπραγμάτωσης καί αὐτοδικαίωσης, τῆς δαιμονικῆς αὐτο-θρησκείας κάθε λογῆς. Ἐπιχειρεῖ τάχα (καί) τούς μεταθρησκειακούς νεωτερισμούς, κι ἄς εἶναι μιά παλιομοδίτικη φόρμα τυφλῆς ἐθελόδουλείας σπίν ἁλλοτρίωση τοῦ ἁλλοτρίου.

Σέ ἕναν τέτοιο κόσμο χρειάζεται πάλιν καί πολλαίς καί διαρκῶς ἡ Ἐκκλησία μας νά εὐαγγελίζεται τίν ταυτότητά της, τίν ἀδιάκοπη Ἐγγιστωμένη Πνευματικότητά της, ἱερουργώντας τό χάρισμα τῆς Ἰερωσύνης σπίν ἁγία Τράπεζα τῶν ἱερῶν Ναῶν, ἀλλά καί τῶν καρδιῶν. Ἡ ὁδός εἶναι δοκιμασμένη καί πάντοτε καινοποιός καί θεουργός ἐπί αἰῶνες. Σήμερα διαθέτομε ἐπιπλέον καί τίν παράλληλη ἐπικουρία τὸς ἀνθρώπινης σοφίας.

¹⁵ Μεταπολεμικά, ἡ Ἐκκλησία ἦταν ἕνας βασικός καί θεμελιώδης κοινωνικός θεσμός. Τό Κράτος (καί διεθνεῖς παράγοντες) μᾶς ἤθελαν σάν φορέα κοινωνικῆς σταθερότητας (*πάντοτε τό Κράτος ἔφθανε μέχρις ἐκεῖ, δέν μπορούσε νά δεῖ Πνευματικά τίν παρουσία μας*). Ἐδῶ καί λίγες δεκαετίες, ὅλα μεταβλήθηκαν ἄρδην. Διερχόμεθα περίοδο νέων ἱστορικῶν πειρασμῶν. Καλούμεθα νά βροῦμε τόπο στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων τῆς σημερινῆς κοσμικότητος, ὥστε νά προχωρήσουμε μαζί τους πρὸς τόν Θεό, ἀπό τίν Ὁδό πού εἶναι ὁ Χριστός, μέ τόν τρόπο πού πρέπει νά ζεῖ «τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ» στά 2023 καί ἐξῆς, δηλαδή τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ μέ στελέχη τοῦς ἀνθρώπους τῆς ἀδιαφορίας, τῆς ἄγνοιας, τῆς ἀμέλειας, τῆς ἁμαρτίας, τοῦ διαδικτυακοῦ «παραδείσου». Αὐτό δέν εἶναι εὐκόλο. Πρέπει νά ἀξιοποιῶμε τίς σημερινές ἀφορμές καί τίς σημερινές εὐκαιρίες καί τίς σημερινές ἀνάγκες, σάν γέφυρες ἐπικοινωνίας μέ τόν κόσμο, ἀλλά ὅχι σάν γέφυρες ταύτισις μέ τόν κόσμο. Αὐτό εἶναι πολύ δύσκολο. Διότι γεννά ἐνθουσιασμούς (πού μένουσιν ἕως ἐκεῖ, χωρίς νά προχωρήσουν πρὸ πέρα, σπίν ἀμύγδαλα). Γεννά φανατισμούς καί ἀκρότητες (πού ἀπορρίπτονται καί τά ἀνοίγματα καί τίν ἀνοικτή ἀγκαλιά τῆς Ἐκκλησίας). Χρειάζεται ἐνημερότητα. Χρειάζεται διάκριση. Χρειάζεται ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ καί ὁ κόπος ὁ δικός μας. Καί αὐτό πρέπει νά γίνῃ συνείδηση καί σκοπός, κληρικῶν καί λαϊκῶν. Μέ πρωταγωνιστές ἡμᾶς τούς Ποιμένες καί διάθεσις σάφρονος ὑπακοῆς στό ὅλο ἐκκλησιαστικό σῶμα. Νά χρησιμοποιήσουμε τά σύγχρονα ἐργαλεῖα κατάρτισης, ἀλλά «ποτέ ἀπό τό χρέος μὴ κινῶντες», νά μὴν ξακόβουμε ἀπό τί δεοντολογία τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτή εἶναι ἡ ἱστορικὴ μας εὐθύνη.

Αυτό κοινωνιολογικά δέν σημαίνει ἐξάπαντος ἀπαξίωση. Μπορεῖ νά σημαίνει σιωπηρή παραδοχή δεδομένων χωρίς ἐστίαση τοῦ ἐνδιαφέροντος ἢ καί ὑποσυνείδητη «σιωπηλή κραυγή» στή σύγχρονη λειτουργική καί ποιμαντική μας ἱερατεία.

Ὡστόσο, ἀκόμη καί στοὺς αἰῶνες τῆς εὐρύτερης ἀποδοχῆς, περί Ἱερωσύνης, ἀπλῶς διατυπώθηκαν εἴτε *προσδιοριστικά ἐπίθετα* εἴτε *παραβολικές περιγραφές*, ὅπως *ιερή τάξη* ἢ *ἐκκλησιαστική τάξη* εἴτε *ὑπόουρημα ἐκκλησιαστικό κ.π.ᾶ*.¹⁶. Ὅμως, ἀκριβῆς ὀρισμός μᾶλλον δέν διατυπώθηκε, ὅπως δέν

¹⁶ βλ. ΘΗΕ τόμ. 7ος, σ. 549 ἐξ., λῆμμα «Κλῆρος». Πρόκειται γιά «ἀναφορές» περί τίν λειτουργικότητα τῆς Ἱερωσύνης μέσα στήν Ἐκκλησία, γιά τίν ἀπαραίτητη ὀργανωτική τῆς ἀναγκαιότητα, γιά τίν ποιμαντ(ορ)ική τῆς προτεραιότητα πού ἐδράζεται βεβαίως στήν ἱερότητα τῆς, στήν ἀπαραίτητη καίρια τελετουργική τῆς χρηστικότητα. Ἐγκυκλοπαιδικά ἀναπτύσσεται ἡ βασική χρῆσις ἱερατείου καί στόν ἐξωβιβλικό χῶρο καί στόν βιβλικό χῶρο, δηλ. στήν Π.Δ. καί στήν Κ.Δ., πρό τῆς ἐθελούσιας σταυρώσεως τοῦ Κυρίου ὡς μοναδικοῦ ἀρχιερέως καί θύματος, Λυτρωτῆ καί Σωτήρος (βλ. *Λεξικό Βιβλικῆς Θεολογίας*, Ἀθήνα 1980, σσ. 501-509, τό λῆμμα «Ἱερωσύνη»).

Ἐκ παραλλήλου ὑφίσταται ἡδη βιβλιογραφία πανεπιστημιακῆς διδασχῆς γιά τί Δογματική, τίν Ποιμαντική, τί Λειτουργική, τίν Κατηχητική, τό Κανονικό Δίκαιο, τίν Ἐκκλησιαστική Ἱστορία καί τίν Πατρολογία καί βεβαίως τίν Ἐμπνευστική τῆς Καινῆς Διαθήκης τῆς Ἐκκλησίας μας, μέ ἀναφορές στήν Ἱερωσύνη ἢ τίν Ἱερατεία. Εἶναι π.χ. ἀδιανόητο νά μί μαθητεύσει κανεῖς στοὺς λόγους ἢ τίς ὁμιλίες τῶν Πατέρων περί Ἱερωσύνης, ὅπου διαπιστώνει τίν Πατερική Ἀποστολική διάρκεια τῆς Ἐκκλησίας μας σ' αὐτό τό καιριο πρόταγμα ἀγωνιώδους ἀκεραιότητος.

Ἀπό τίν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διοργανώθηκαν Πανελλήνια Λειτουργικά Συμπόσια ἢ Ἡμερίδες καί ἐκδόθηκαν ἐνδιαφέρουσες γιά τό θέμα μας εἰσηγήσεις Ἱεραρχῶν, Καινοδιαθηκολόγων καί ἄλλων Εἰσηγητῶν.

Ἐκ παραλλήλου ἡ βιβλιογραφία μας διαρκῶς ἐμπλουτίζεται ἀπό μελέτες, ἐκδόσεις, θεολογικές ἀναλύσεις σέ εἰδικά περιοδικά, ἠλεκτρονικές δημοσιεύσεις ποιμαντικοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τίν Ἱερωσύνη, ἄμεσα καί ἔμμεσα. Ἐνδεικτικά (ὄχι ἀξιολογικά) μνημονεύουμε: πρωτ. Γεωργίου Φλωρόφσκι *Ἀνατομία προβλημάτων τῆς πίστεως* (ἐκδ. Β. Ρηγοπούλου 1977, σσ. 63-85)· ἀρχμ. Φιλοθέου Φάρου *Κλῆρος: ἡ ἀνεκπλήρωτη ὑπόσχεσι πατρότητας* (Ἀκρίτας 1992)· πρωτ. Βασ. Θεοδοῦ *Ἡ ἱερατική κλίσις ὡς ψυχολογικό γεγονός* Ἀθήνα 1998· π. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν *Ἡμερολόγιο 1973-1983* (Ἀκρίτας 2002)· ἀρχμ. Νικηφόρου Μανάδη *Ἁγιοπατερική παράκλησι πρὸς τοὺς ἱερεῖς* (Φλώρινα 2006)· π. Γεωργίου Μπασισοῦδη *Ἡ δύναμις τῆς λατρείας (Ἡ συμβολή τοῦ π. Ἀλεξάνδρου Σμέμαν στή Λειτουργική Θεολογία)* (Ἐν πλῶ 2008)· Μητροπολίτου Ἰλίου Ἀθηνῶνα *Θεέ μου, Θεέ μου... (ψυχική ἐξάντλησι καί «ἀποξένωσι» τοῦ Κληρικοῦ)*, ΑΔΕΕ 2015 (2η)· *Θεραπεία ψυχῆς* (Πρακτικά Γ' Ἡμερίδος Γ. Ν. Αγ. Παρασκευῆς Ἀττικῆς 2014), Ἀθήνα 2015· ἀρχμ. Σεβαστιανοῦ Τοπάλη *Ὁ δεκάλογος τῶν ἱερατικῶν χαρισμάτων*, Ἀμύνταιο 2016· καί πολλά ἄλλα διαθέσιμα ἄρθρα στή «Θεολογία», στή «Σύναξη», σέ συνάξεις ἢ ἀναρτήσεις ἢ ἐκδοτικά ἀφιερῶματα Μητροπόλεων, πού εἶναι πρακτικά ἀδύνατον νά μνημονευθοῦν ἐδῶ.

Ἀπαρατίτως νά προσθέσουμε καθ' ἑαυτοὺς τίς προσεγεμένες βιογραφίες τῶν νεότερων Ἁγίων μας, Ἱεραρχῶν καί Ἱερομονάχων-Ἱερέων, ὅπου βλέπουμε τίν προετοιμασία, τίν ἀνάληψη καί τίν ἀσκησι τοῦ χαρίσματος τῆς Ἱερωσύνης ἀπό τοὺς Ἁγίους, τό ἱερατικό-λειτουργικο-ποιμαντικό-ἀσκητικό τοῦς φρόνημα καί ἥθος, τίν ὅλη ἱερατική τους μαρτυρία καί διά πάντων τό συνταίρια-

υπάρχει «*ἀκριβής ὀρισμός τῆς Ἐκκλησίας*» «*μέ ἀναγνωρισμένη δογματική αὐθεντία*»¹⁷.

Ἡ σκέψη καί τό στόμα τῶν ἀνθρώπων περίπου μᾶς ταυτίζει μέ τήν Ἐκκλησία σάν προσωποποίησί της! Χωρίς πολλές πολλές φιλοσοφίες, μέ τήν ἱερωσύνη καί δί μέ τήν ἀρχιερατική καί ἱερατική τάξη ἐννοοῦν μιά «θεσμική ἀναλογία» σχεδόν ἀπόλυτης ταύτισης πρὸς τήν οὐσία καί τήν ἐκπροσώπηση τῆς Ἐκκλησίας. «Τί κάνει ἡ Ἐκκλησία;» ἀναρωτιέται διαρκῶς ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, καί στοχοποιεῖ ἐμᾶς γιά κοινωνικές ἢ κοινωνιστικές ἀποδράσεις.

Ἄλλωστε αὐτό πού ἐννοεῖ ὁ κόσμος μας ὑπό τόν ὄρο «Ἐκκλησία», ἐμεῖς οἱ κληρικοί πασχίζουμε μέν στά λόγια νά τό διευρύνουμε θεωρητικά, πρακτικά καί διαχειριστικά, ὥστε νά ἀφυπνίσουμε καί νά περιλάβουμε ὅσους περιλαμβάνει. Παρά ταῦτα, κατά βάθος πολλοί φορεῖς τῆς Ἱερωσύνης καί τό θέλουμε καί μᾶς ἐξυπηρετεῖ νά ὑπονοεῖται μιά ἀμφοτερόπλευρη ταύτιση Ἐκκλησίας καί κλήρου. Διότι νιώθουμε περισσότερο «ἡμετέραν» τήν Ἐκκλησία ἀπό τούς ὑπολοίπους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ἀρεσκομάστε νά νιώθουμε προβεβλημένοι μέτοχοι εἴτε δικαιοῦχοι στήν ἐπίγεια καί τήν αἰώνια ἐκκλησιοποίηση. Πόσο ὠρμο ἢ ἀνώρμο ἀποδεικνύεται αὐτό στήν ποικιλιὰ καί ταυτότητα καί ἀποτελεσματικότητα, μᾶλλον ὅλοι μας τό κατανοοῦμε¹⁸.

σμα Ἱερωσύνης-Ἀγιότητα, αὐτό τό μόνιμο στόχευμα τῆς ἴδιας τῆς λειτουργικῆς (καί ποικιλιῆς) πρακτικῆς ὅπως ἀναδύεται ἀπό τίς «Εὐχές» καί τήν τελετουργία. Ὅποτε δέν ἔχουμε μιά «θρησκευτική ἐξιδανίκευση» ἢ ἕνα «ιδεολόγημα», ἀλλά μιά βεβαιότητα πού ἀνέκαθεν συνήρταζε καί δέν θά παύσει νά συναρπάξει κάθε κληρικό (καί λαϊκό), ἀφορῶντα στόν Κύριο καί διακονοῦντα τήν Ἐκκλησία στήν ἐσατολογική της διάρκεια (πρβλ. Ἀποκ. κεφ. 5ο).

¹⁷ βλ. π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ, *Τό σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*, ἐκδ. «Ἄρμος», Ἀθήνα 1999, σ. 12 ἐξ.: «...οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες δέν ἐνδιαφέρθηκαν πολὺ γιά τήν ἀκρίβεια τῶν διατυπώσεων, ἀκριβῶς διότι ἡ θριαμβεύουσα πραγματικότητα τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ προσφερόταν στήν πνευματική τους ὄραση μέ πειστική καθαρότητα. Δέν δίνουμε ὀρισμό σέ κάτι πού εἶναι ἀπό μόνο του ἀπόλυτα σαφές. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μᾶλλον πραγματικότητα πού τήν ζοῦμε παρά ἀντικείμενο πού τό ἀναλύουμε καί τό σπουδάζουμε... Οἱ διάφοροι ὀρισμοί, τούς ὁποίους βρῖσκουμε σήμερα στά θεολογικά ἐγχειρίδιά μας καί στίς κατηχήσεις μας, εἶναι προφανῶς ἀρκετά πρόσφατοι. Οἱ διατυπώσεις δέ τῶν ἀνατολικῶν θεολόγων εἶναι δουλικές ἀπομιμήσεις τοῦ δυτικοῦ προτύπου» (σσ. 13-14). Πάντως ὁ π. Γ. Φ. σ' αὐτό τό μελέτημά του θεᾶται καί ἀναπτύσσει μέ τήν σπάνια ἱστορικο-θεολογική του ἐπιστήμη καί ἱερατική διαίσθηση τόν καιριότερο καί δεσπότερον καί βιούμενον «ὀρισμό» τῆς Ἐκκλησίας ὡς «*Τό σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*».

¹⁸ Πολύτιμες πράγματι ὄλες οἱ εἰσηγήσεις τῶν εἰδικῶν στά Πανελλήνια Λειτουργικά Συμπόσια ἢ τίς σχετικές Ἡμερίδες τῆς Ἐκκλησίας μας, μέ ἄμεση ἢ ἔμμεση ἀναγωγή στό χάρισμα καί τήν εὐθύνη τῆς Ἱερωσύνης. Ἐνδεικτικά ἐπικαλούμεθα: Μητροπολίτου Νέας Σμύρνης Συμεῶν «Ὁ Ἐπίσκοπος, οἱ Πρεσβύτεροι καί οἱ Διάκονοι» ἀρχμ. Νικ. Ἰωαννίδη «Ἡ ἱερωσύνη κατὰ τήν Πατερική Παράδοση» πρωτ. Βασ. Καλλιμακίανη «Ἡ πνευματική πατρότητα» (*Ζ' Παν. Λειτ. Συμπόσιον* 2005).

Στόν τυπικά ἐκκλησιαστικό χῶρο, Καινοδιαθηκικές ἀναφορές περί ποιμένων καί χαρισματούχων ὑπάρχουν ἀρκετές, κηρύχθηκαν καί διασώθηκαν πάμπολλες Πατερικές ἀναλύσεις περί τὴν μόνη θεοφιλῆ ἱερατεία καί Ἱεροκανονικές ὁροθεσίες περί αὐτῆς, δυσεξαριθμητὲς χειροτονιτήριες ὑποδείξεις ἔγιναν στή διάρκεια αἰῶνων ἱστορικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκ παραλλήλου δὲν ἔλειψαν μέχρι σήμερα διάλογοι μεταξύ θεολογικῆς καί ποιμαντικῆς προσέγγισης περί τῆς λεγόμενης γενικῆς (ἐκκλησιαστικῆς) «ἱερωσύνης» καί τῆς ἱερατικῆς εἰδικῆς ἱερωσύνης¹⁹.

Ἡ Ἱερωσύνη, ὥστόσο, μέχρι σήμερα δὲν «ὀρίζεται».

Καί ὑστερούμεθα γι' αὐτό; Χωρὶς ἐξ ὀρισμοῦ ὁροθέτησι ταυτότητος, τί ἀκριβῶς ἐνδύομεθα μέ τὴν ἀνάδειξή μας σέ κληρικούς διὰ τῆς χειροτονίας καί τί ὑποδύομεθα μέ τὴν ἐκκλησιαστικὴ μας παρουσία καί ἀναδεκτὴ παρηρησία;

Τίποτε περισσότερο καί τίποτε ὀλιγότερο ἀπὸ αὐτὸ πού ἐνεδύθησαν καί ὑποδύθηκαν ἀναριθμητοὶ φορεῖς τοῦ χαρίσματος πρὸ ἡμῶν. Τὴν Ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ μας, ὡς κλίση διακονίας, ὡς κλίση κενώσεως.

Ἔχουμε ἤδη ἐνδυθεὶ τὸν Χριστὸ μέ τὸ ἅγιο Βάπτισμα καί, χάρι στον Κύριο τοῦ Βαπτίσματος (*χριστοποιημένοι*), ἔχουμε ναιοποιηθεὶ γιὰ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο διὰ τοῦ Χρίσματος (*χρισμένοι*). Μέ τὴν Ἱερωσύνη ἐνδύομεθα καί ἐπενδύομεθα ἐκεῖνο τὸ λειτουργικὸ «Ἐαυτὸν παρεδίδου ὑπὲρ τῆς κόσμου ζωῆς»,

---

καθ. Παν. Σκαλτσῆ «Βαπτισματικὴ ἀγωγή τῶν πιστῶν»· πρωτ. Ἰω. Σκιαδαρέσι «Εὐχαριστιακὴ Ἀγωγή» (*ΙΑ Παν. Λειτ. Συμπόσιον* Ὀκτ. 2009)· πρωτ. Βασ. Θεοδοῦ «Πὼς βλέπουμε τὸ μέλλον τῶν ἱερέων»· ἀρχιμ. Δημ. Ἀργυροῦ, νῦν Μητροπολίτου Κεφαλληνίας, «Ἱερέας σήμερα; Γιατί ὄχι;» Ἀλεξ. Σταυροπούλου «Ἡ Προδοσία τῶν Ποιμένων καί ἡ Καλὴ Ποιμαντικὴ» (*Ἡμερίδα Πεντέλης* Ἰουν. 2009)· πρωτ. Βασ. Θεοδοῦ «Ἡ οὐσία τῆς πνευματικῆς ζωῆς»· Χρ. Καρακόλη «Ἡ ὀρθόδοξη πνευματικὴ ζωὴ ὑπὸ τὸ φῶς τῶν τριῶν πειρασμῶν»· πρωτ. Κων. Παπαθανασίου «Ἡ ἄσκηση τῶν Μακαρισμῶν τοῦ Κυρίου» (*Ἡμερίδα Πεντέλης* 2011).

¹⁹ Τὰ Λειτουργικὰ Συνέδρια τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως ἐπαινελημμένα ἀνέλυσαν τὴν εὐρεία (διὰ τοῦ βαπτίσματος καί τοῦ χρίσματος) γενικὴ ἱερατεία αὐτοπροσφορᾶς τῶν μελῶν τοῦ Σώματος, ὅπως καί τὴν εἰδικὴ (διὰ τῆς χειροτονίας) κυριολεκτούμενη ἱερωσύνη τῶν κληρικῶν (βλ. ἐνδεικτικὰ τὰ Πρακτικὰ τοῦ *Ζ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου* 19-20 Σεπτ. 2005). Βεβαίως, δὲν ἔπαυσαν οἱ ἀντιπαραθέσεις θεολογικῆς ὁροθεσίας, ἀπαραίτητες καὶ αὐτές, γιὰ νὰ ἐννοοῦμε καί νὰ ἐνθυμούμεθα τὰ ἡμέτερα θεολογικὰ «ὄρια» θεογνωσίας, σέ διαλεκτικὰ μέ τί θεολογικὴ γνωσιολογία τοῦ δυτικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καί τοῦτο, διότι ἐν τοῖς πράγμασι ζοῦμε πλέον σέ ἓνα περιβάλλον μετανεωτερικὸ καί ἀτομικιστικὸ, μέ εἰσαγόμενο τὸν δυτικίζοντα καί ὀρθολογικὸ τρόπο προσέγγισης τοῦ βίου καί τῆς ζωῆς καί τῆς ὑπαρξῆς. Ὅποτε τέτοιοι εὐπρεπεῖς διάλογοι σέ θεολογικὸ πεδίο, διμοσιευόμενοι, ἀφενὸς συνιστοῦν μνημόνια ἐκκλησιοπρεποῦς ὁροθεσίας καὶ ἀφετέρου δὲν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ ἐκπληρῶνουν τὴν γνωσιακὴ θωράκιση πού ζητοῦσε ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του κληρικούς ὡς ποιμαντικὴ δεοντολογία θεολογικῆς καὶ ἐκκλησιολογικῆς πρωτίστως, ἀλλὰ καί ἐνμερωμένης ἐπίκαιρης κατάρτησης.

για νά ἐκκλησιουργοῦμε τὴν ἐκκλησιοποίηση τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐνθέωση. Ὅλα αὐτὰ χάρις στή δωρεά τῆς Πεντηκοστῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησία. Ἐνδύομεθα δηλαδὴ, ὥστε νά ὑποδυόμεθα/διακονοῦμε τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀνακεφαλαίωση τῆς θείας Οἰκονομίας (*φορεῖς εἶδ. χαρίσματος*).

Ὅστόσο ἡ Ἱερωσύνη μόνον περιγράφεται, δὲν ὀρίζεται μὲ ὀρισμούς. Μεταδίδεται μὲ τὴν ἱερουργία τῆς χειροτονίας ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο, μετέχεται καὶ βιώνεται, ἐνεργεῖ καὶ μαρτυρεῖται, ὑπηρετεῖ καὶ ὀργανώνει τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐνιστορικότητα.

Μὲ ἕναν τέτοιο κομβικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα, στὴν ἱστορικὴ διάρκεια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μυστηρίου, κατὰ κάποιον τρόπο δὲν εἶναι καὶ πολὺ ἔωλο τὸ ἀπλοϊκότατο ἐννόημα «ταῦτισις» (ἔκφρασης) τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐνανθρώπινη παρουσία καὶ μαρτυρία ἡμῶν τῶν Κληρικῶν (*τῆς Ἱερωσύνης ὡς χαρίσματος καὶ ἀποστολῆς, τῆς ἱερουργίας ὡς ἐπικέντρου καὶ τῆς ὅλης ποιμαντικῆς μας*).

Ἀναπέμπει σέ ἕνα χριστιανικὸ «προφητικὸ ἐνόραμα», στὸ χρέος καὶ στὴν κλῆσις καὶ στὴν κρίσις αὐτόχρομα ἡμῶν τῶν Κληρικῶν μὲ τὸ «νά γινόμεθα διαρκῶς τοῦ Χριστοῦ», στή θεανθρώπινη συγκατάβασί Του γιὰ νά περιλάβει τὸν κόσμον μὲ τὸ «νά γινόμεθα διαρκῶς τῆς Ἐκκλησίας», στὴν ἐγχριστωμένη ἀποστολή της νά διακονήσει τὴν ἐπιστροφή τοῦ κόσμου στὸν Κτίστη καὶ Σωτῆρα.

Ὅποτε μὲ τὴν φερομένη καὶ προσφερόμενη Ἱερωσύνη ἔχουμε ἱερουργία τῆς πίστεως καὶ τῆς σχέσις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος μὲ τὸ Χριστό. Προβιωμένη ἀπὸ ἀμέτρητους φορεῖς (*μεταδότες καὶ μετόχους*) καὶ ἀμέτρητους ἀποδέκτες πιστοῦς. Οἱ κληροῦχοι τῆς ἱερατείας εἴμαστε κεκλημένοι μὲ τὴ χάρις Θεοῦ καὶ τὸ εἰδικὸ χάρισμα τῆς Ἱερωσύνης στή διακονία τῶν κληρονόμων τῆς χριστοσωτηρίας. Κι αὐτὴ ἀκόμη ἡ κλῆσις μας –ἀμεσότερη σέ ἄλλους, ἔμμεση εἴτε ἀνώριμη σέ ἄλλους– ἀποδεικνύεται ἐν τοῖς πράγμασι πὼς εἶναι κλῆσις Θεοῦ νά καθοδηγοῦμε ποιμαντικά καὶ νά ἀρτιώνουμε ἱερουργικά τοὺς πιστοὺς, ὥστε νά οἰκοδομεῖται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Στὰ πρῶτα-πρῶτα χρόνια τῆς Ἐκκλησίας βιώνονταν ἐξ ὑπαρχῆς ὡς πολυεῖδεια χαρισμάτων, κατὰ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴν ἔντονη ἀναμέτρηση μὲ τὴν ἀλλοτρίωση τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴ ριζικὴ τους μεταμόρφωση σέ «τέκνα Θεοῦ»²⁰. Σταδιακὰ ἡ Ἐκκλησία ἐβίωσε

---

²⁰ Ἡ σωτηριολογία ἐξ ἀρχῆς στή θεολογικὴ χριστολογία τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἀναδεικνύει τὴ σημαντικὴ τῆς Ἱερωσύνης (*Ἰωάν.* 1, 12· 11, 52). Τὴν ἴδια θεώρησι τῶν πιστῶν μέσα στή χάρις τῆς θείας υἰοθεσίας βλέπουμε καὶ στὴν Παύλεια θεολογία, π.χ. πρὸς *Ρωμαίους*, *Ἐφεσίους* καὶ πάλι στὶς *Ἰωάννειες ἐπιστολές*.

καί ἐρμίνευε αὐτὴν τὴν πολυεΐδεια τῶν θείων χαρισμάτων διὰ μέσου τῶν Ἁγίων τῆς καὶ τῶν Πατέρων τῆς στό χαλαρωμένο εὐρύτατο αὐτοκρατορικό πεδίο, ὥστε νά βιώνει τὴν ἐνότητα καὶ τὴν χριστοεΐδειά τῆς ὡς σῶμα Χριστοῦ μέ νοοτροπία παραδεκτῆς θεσμικότητας. Πάντως, ὁ σαρκωμένος Θεός παρέσχε τὴν ἐνεργὸ δρᾶση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στό ἱστορικό ἐκκλησιαστικό Του σῶμα καὶ συγκατέβανε διαρκῶς στὴν ὀργανωτική προσληπτικότητα αὐτοῦ τοῦ σώματος διὰ μέσου τῆς ἱστορίας. Πάντοτε «... πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων εἰς ἔργον διακονίας εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ»²¹.

Καί τότε καὶ σήμερα, ἐξαρχῆς καὶ πάντοτε, ἐπίκεντρο σ' αὐτόν τὸν καταρτισμὸ εἶναι ἡ λειτουργικὴ μας ἀνάμειξη μέ τὸν Ἕνα τῆς Τριάδος στὴν προσφερόμενη καὶ διαδιδόμενη ἐνανθρώπησή Του, σέ κάθε ἐκκλησιαστικὴ τῆς ἀπόδοσι καὶ μετάδοσι. Κάθε προσευχητικὴ ἢ λειτουργικὴ ἢ μυστηριακὴ πράξι τῆς Ἐκκλησίας (δηλ. ἡμῶν τῶν ἐκάστοτε ἱερουργῶν καὶ τῶν μετεχόντων) ἔχει μιὰν τέλεια ἀνθρώπινη ἔκφρασι. Ἐνέχει ὅμως κάτι ἰσότημα σπουδαίῳ· τί θεομεθεξία τοῦ Χριστοῦ τῆς ἐνανθρωπίσεως, χάρι στὴν ἔλευσι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ διαρκὴ παρουσία καὶ συμπαράμονή ἐκκλησιοποίησης.

Ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων μας καταφάσκουμε αὐτό στό ὁποῖο καταφάσκει ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μέ τὴν ἀνθρωπινότητα τῆς θεανδρικῆς Του μορφῆς, καὶ μᾶς τό χάρισε πρὸ 20 αἰῶνων ὡς μετοχή σωτηρίας μέ προοπτικὴ αἰωνιότητος. Ὁ Κύριος ἐνεργεῖ διὰ τῆς Ἐκκλησίας «τό θεῖο θέλημα ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς», τὸν ἁγιασμό τοῦ ἐκκλησιοποιημένου κόσμου.

Ἡ κάθε θεία λειτουργία (ὡς ἡ ἐπίκεντρον τελεία σύναξι καὶ ἀναφορὰ τοῦ κόσμου στὸν Τριαδικὸ Θεὸ ἐν Χριστῷ²²) καὶ τὰ ἄλλα ἱεουργούμενα μυστήρια

²¹ Ἐφ. 4, 12.

²² Ὅλες οἱ ἐκκλησιολογικὲς εἰκόνες τῆς Κ.Δ. αὐτὸ μαρτυροῦν, τό κατεξοχὴν μυστήριον τῆς θείας ἀναγωγῆς καὶ κοινωνίας ποῦ τελεῖται ἐπὶ γῆς γιὰ τί δικὴ μας μέθεξι, ὅπως καὶ γιὰ τὴν «ἐπιστροφή» τοῦ κόσμου (ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου ἐπίσης δεόμεθα ἐνώπιον τῶν καθαγιασμένων Τιμίων Δώρων) στό σκοπὸ τῆς θεοκτισίας. Ὅλες οἱ λειτουργικὲς ἐξομολογήσεις καὶ ἀναλύσεις καὶ διδαχῆς καὶ ἀγιοσυνδικῆς ἀποφάνσεις τῆς διαχρονικῆς Πατρολογίας αὐτὸ προσμαρτυροῦν. Θὰ ἦταν ἀδύνατο καὶ μόνο νά τίς ἐπικαλεσθοῦμε ἐδῶ. Θὰ ἦταν ἐνδεκτικὸ νά ἐπικαλεσθοῦμε τουλάχιστον τὴν κατηχητικὴν λειτουργικὴν μυσταγωγία τοῦ ἁγίου Νικολάου Καβάσιλα ἢ τό τεράστιον Κανονικόν, ἀγιολογικόν, ἐρμηνευτικόν καὶ Φιλοκαλικόν ἔργον τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, σέ περιόδους ποῦ ἡ αὐτοκρατορία ἔδωκε ἢ εἶχε πρὸ πολλοῦ δύσει, ὅμως ἡ Ἐκκλησία ζοῦσε ὡς σῶμα Χριστοῦ καὶ ἀνθίστατο καὶ ἀναδείκνυε σωζόμενους καὶ Ἁγίους τῆς ἐνεργουμένης ἐχρηστώσεως. Διὰ τῆς λειτουργικότητος-διακονίας τοῦ χαρίσματος τῆς Ἱερωσύνης ὑπὲρ τοῦ ὅλου Σώματος. Καὶ (δίχως νά ἀκρωτηριάζουμε τὴν ἀπαραίτητη ἀνθρωπινὴ ὁλοκληρία καὶ θεόδεκτη συνέργεια)

άγιασμού τῆς ζωῆς (ὡς συνακτικά πρὸς αὐτὴν τὴν τελειότητα σχέσης)²³ εἶναι συνάμια τωρινά γεγονότα καὶ ὀλοζώντανα αἰωνικά γεγονότα καὶ διαιώνια «ἀπνηχούμενα»²⁴. Συντελοῦνται στὸ ἀνθρώπινο «σήμερον», καθαγιαζονται ἀπὸ τὸ «αἰώνιον» τοῦ θεανθρώπινου γεγονότος καὶ ἱστορικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπνηχῶνται στὴ «διαιώνια» πορεία τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ ἐσχατολογικὸ τέλος τῆς ἀτέλειωτης ἐν Θεῷ τελειότητας, τῆς ἐν Χριστῷ θείας οἰκονομίας τῆς θεώσεως²⁵.

μιλώντας γιὰ «λειτουργικότητα» δὲν ἐννοοῦμε ἀπλῶς μόνο τὴ λογικο-πραγματώσει ταυτότητος καὶ ρόλου ἱερατείας. Διότι τότε πῶς θὰ ἐρμηνεύαμε π.χ. τὴν ἅγια ἔλλογο λειτουργικότητα ἀπλουσιῶτων ἱερῶν ὡσάν τὸν παπα-Νικόλα Πλανᾶ; Πράγματι ἡ διαώνια ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία (εἰδικὰ στὴ λειτουργικὴ καὶ ποιμαντικὴ τῆς ἀνθρώπινῃ ἔκφραση καὶ διαχείριση) εἶναι ἓνα «σκάνδαλο λογικῆς» (στὴ διακηρυγμένη ἀπλότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεομεθεξίας) μέσα ἀπὸ τὸ ὅποιο δὲν ἔχομε παρὰ νὰ ἀναχθῶμε στὴν ἐνεργό-μυστηριώδη δράση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸ ἱστορικὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸ δὲν ἀναρεῖ τὴν ἀξιοποίηση τῶν φυσικῶν χαρισμάτων μέσα στὸ ἐκκλησιαστικὸ Σῶμα, διότι θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε σὲ ἀπραξία, σὲ ἀβουλία, σὲ ἀμέλεια, σὲ περιφρόνηση τῶν ταλάντων τῆς θείας πρόνοιας γιὰ ἐμᾶς καὶ τοὺς περὶ ἡμᾶς, σὲ μιά ἀντιχαλκιδόνοια ἐκτροπῆ. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἓνα μυστήριον, μιά πραγματικότητα ἱστορικὴ καὶ αἰωνικὴ, ἀνθρώπινα θεανθρώπινα (δι' ἡμᾶς καὶ δι' ἡμῶν ἱστορικὰ τῶν ἀνθρώπων) καὶ θεανθρώπινα ἀνθρώπινα (εὐλογημένη καὶ καρποφοροῦμενη χάρις στὴν προνοούμενη Θεολογικὴ τῆς σύστασι καὶ τὴν Χριστολογικὴ τῆς Ἀγιοπνευματικῆς ἐνεργούμενη ταυτότητα).

²³ Στὸ θαυμασιό ἐμμελέτημα *Διερχόμενοι διὰ τοῦ ναοῦ* τοῦ Δημήτρη Μαυρόπουλου (ἐκδ. «Δόμος» 2009, σ. 257 ἔξ) σαφηνίζεται κατηχητικὰ ὅτι ὁ ὅρος «ἅγια Μυστήρια» χρησιμοποιεῖται ἐξαρχῆς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία γιὰ τὴ θεία λειτουργία (βλ. Κ.Δ. καὶ τὰ ἐν χρήσει λειτουργικὰ βιβλία), ἐνῶ ἡ ἐναρμόνιση περιγραφῆ τῶν γνωστῶν μας «ἑπτὰ» ἱερῶν Μυστηρίων εἶναι δάνειο ἀπὸ τὴ σχολαστικὴ θεολογία. Ἐμεῖς τὸν «ἐννοοῦμε» ἐδῶ κατ' ἀνάγκην, ἐπισημαίνοντας πῶς ἡ ὅλη ἐκκλησιοποίηση τοῦ καθ' ἑνὸς μας σὲ κοινῶνία μὲ τὰ λοιπὰ μέλη διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετουργημάτων ἐγκεντρίζεται στὴ θεία λειτουργία καὶ ἀναπέμπει στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὅπως μᾶς τὴν «εὐαγγελίζεται» ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης ἀπὸ τὸ «ἐκκλησιολογικὸ-λειτουργικὸ» καὶ «θεολογικὸ-χριστολογικὸ» του εὐαγγέλιον ὡς τὴν «λειτουργικὴ-χριστολογικὴ» καὶ «κοσμολογικὴ-ἐκκλησιολογικὴ-θεολογικὴ» του Ἀποκάλυψη.

²⁴ Διαβάζομε μιά τέτοια ἀποκαλυπτικὴ ἐμπειρία βίωσης τῆς διαώνιας (καὶ αἰωνικῆς) ἀπίτησης τῆς θείας λειτουργίας στὸ βιβλίον περὶ τοῦ Ἁγίου Γέροντος Πορφυρίου Κανσοκαλυβίτου, *Βίος καὶ λόγοι*, ἐκδ. Ἰ. Μονῆς Χρυσοπηγῆς, Χανιά 2003, σσ. 512-513.

²⁵ Ἀποτυπώνοντας τὴν Πατερικὴ θεολογικὴ θεώρηση τῆς ἱστορίας, ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ ἔγραφε: «*Ἡ θέωσις εἶναι τὸ τέρμα τῆς δημιουργίας καὶ πρὸς χάριν τῆς δημιουργήθηκε κάθε τι πού ἦρθε στὴν ὑπαρξη*» (Οἱ Βυζαντινοὶ Πατέρες τοῦ ἔκτου, ἔβδομου καὶ ὄγδοου αἰῶνα, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 388).

Δὲν εἶναι ὁ μόνος οὔτε ὁ πρῶτος. Πρόσφατα ἡ Ἰ. Μ. Μονὴ Βατοπαδίου ἐπανεξέδωσε τὸ βιβλίον τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου τοῦ Τσελίου (Πόποβιτς) «*Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος*» (2020), ὅπου τόσο στὸ κεφ. «*Ἐσωτερικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας μας*», ὅσο καὶ στὰ ἐρμηνευτικὰ «*Κεφάλαια ἐκκλησιολογικὰ*» ἔχομε ἀποτυπωμένη σὲ συναρπαστικὴ ἀμεσότητα ἕφους τὴν ἀνάπτυξη τῆς βιβλικῆς

Ένταγμένος σ' αὐτὴν τὴν προοπτικὴ ἀπὸ τὸν Θεὸ ὁ ἀπ. Παῦλος, θεώμενος ἐγγύτερα τὸ ἐπίγειο τέλος του, γράφει λιτὰ πλέον στὸν μαθητὴ του Τιμόθεο καὶ χειραγωγεῖ κι ἐμᾶς στὴν ἀπαραίτητη διττὴ δεοντολογία τῆς Ἱερωσύνης:

«...τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. Διὰ τοῦτο πάντα ὑπομένω διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, ἵνα καὶ αὐτοὶ σωτηρίας τύχωσι τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μετὰ δόξης αἰωνίου»²⁶.

κι ἐκκλησιολογικῆς θεολογικῆς ἀποκαλύψεως περὶ τῆς κτίσεως, τῆς ζωῆς καὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ: τὸν προφητικὸ καὶ ποιμαντικὸ καὶ ἱεραρχικὸ στόχο τῆς Ἱερωσύνης μας.

²⁶ βλ. *Β' Τιμ.* 1, 8 - 9, 12, 14- 2, 10. Ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ στὸ ἔργο του *Τὸ σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ* (ἐκδ. "Ἄρμος", Ἀθήνα 1999) καὶ στὸ ἐπιλογικὸ κεφάλαιο «4. Οἱ ἱστορικὲς ἀντινομίαι» μὲ πόση διάκριση καὶ σοφία ἀνατέμνει τὴν ἱερατικὴ μας ἀποστολὴ καὶ τὴ γενικότερη ἐκκλησιαστικὴ δεοντολογία (μὲ τὴν ἀποστολὴ νὰ βαρύνει ἀσφαλῶς στὴν φερόμενη Ἱερωσύνη μας)! «... ἡ χριστιανικὴ στάση εἶναι, θὰ λέγαμε, πάντοτε "ἐπαναστατικὴ" σὲ σχέση μὲ τὸ "παλαιὸ καθεστῶς" αὐτοῦ τοῦ κόσμου... Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὴν ἱστορία εἶναι βαθιὰ ἀντινομικά κι αὐτὴ ἡ ἀντινομία ποτέ δὲν θὰ ἐπιλυθεῖ καὶ δὲν θὰ ξεπεραστεῖ στὸ ἱστορικὸ ἐπίπεδο...». Ἴσως αὐτὸ καθιστᾷ «ἐνιστορικά» βαρύτερη τὴν διακονία τῆς Ἱερωσύνης τοῦ δι' ἡμῶν. Ἄν καὶ ἡ ποιότητα καὶ τὸ βάρος τῆς θὰ πιστοποιηθοῦν ἐσχατολογικά, ὅταν θὰ κλείσει ἡ ἐγκαινιασμένη πρὸ 20 αἰῶνων ἐσχατολογία καὶ ἀνατεῖλει ὁ Κριτὴς, ὡς τότε ὁ καθένας μας καλεῖται νὰ Τὸν ἐκφράζει καὶ νὰ Τὸν ἐνιδρῆει στὴς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων, λατρευόμενο (καὶ) διὰ τῆς ἱερατείας του.

ΙΕΡΩΣΥΝΗ: ΧΑΡΙΣΜΑ «ΕΝ ΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ» ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΝΙΑ «ΕΝ ΤΩ ΚΟΣΜΩ»

*Ἡ Χριστολογική καί πνευματολογική βάση
τῆς χαρισματικῆς ἱερωσύνης*

Ἀφετηρία γιά τό θέμα τῆς ἱερωσύνης καί τῶν χαρισματικῶν λειτουργημάτων στήν Ἐκκλησία εἶναι ἡ χριστολογική θεώρησή τους. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι στά κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης ὅλα τά ὑφιστάμενα λειτουργήματα ἀποδίδονται στόν Χριστό (*Ἐβρ.* 3, 1. *Ματθ.* 23, 8. *Ἰωάν.* 13, 13. *Ἐβρ.* 5, 6. 8, 4. 10, 21. 2, 27. *Α' Πέτρ.* 2, 25. 5, 4. *Ἐβρ.* 13, 13. *Ρωμ.* 15, 8. *Λουκ.* 2, 27. *Φιλιπ.* 2, 7). Αὐτή ἡ ἀφετηριακή ἀρχή μᾶς ὀδηγεῖ στή θεώρηση ὅτι κάθε λειτουργήματα στήν Ἐκκλησία ταυτίζεται μέ αὐτό τό λειτουργήματα τοῦ Χριστοῦ, τό ὁποῖο, ὡς λειτουργήματα στό «σῶμα τοῦ Χριστοῦ» (*Ἐφεσ.* 1, 22), ἀποτελεῖ μία προβολή τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ στήν Ἐκκλησία, στοιχεῖο ἀπαραίτητο σέ κάθε θεολογική προσέγγιση τοῦ θέματος τῶν λειτουργημάτων. Ἔτσι, τό λειτουργήματα δέν ἐξαντλεῖται μόνο στήν ἠθική ἢ στήν κοινωνιολογική προσέγγισή του, ἀλλά πρῶτιστα κατανοεῖται ὡς λειτουργήματα τῆς Ἐκκλησίας, τό ὁποῖο προέρχεται καί στηρίζεται στήν χριστολογική του προοπτική.

Τό δεύτερο ἀφετηριακό στοιχεῖο εἶναι ὅτι τό λειτουργήματα τοῦ Χριστοῦ μέσα στήν Ἐκκλησία προϋποθέτει τήν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως ἀπαραίτητο εἶναι τό Ἅγιο Πνεῦμα καί στό γεγονός τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Χριστοῦ, ἔργο τό ὁποῖο εἶναι ἀδιανόητο χωρίς Αὐτό (*Λουκ.* 1, 35. *Ματθ.* 1, 18-20). Οἱ δύο αὐτές ἀφετηριακές ἀρχές μᾶς ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι τό λειτουργήματα στήν Ἐκκλησία εἶναι ἔργο σύμπασας τῆς Ἁγίας Τριάδος, γεγονός τό ὁποῖο ὀδηγεῖ ἀπαραίτητα σέ μία μορφή κοινότητας καί κοινωνίας, ἀφοῦ τό ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι πρῶτιστα ἔργο κοινωνίας (*Β' Κορ.* 13, 13).

Φιλιπ. 2, 1)¹, ἐνῶ σύμφωνα μέ τήν διήγηση τοῦ Β΄ κεφαλαίου τῶν Πράξεων ἡ κάθοδος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συνεπάγεται καί τή σύσταση τῆς κοινότητος τῆς Ἐκκλησίας (Πράξ. 2, 41 κ. ἐξ).

α. Ἡ ἱερωσύνη ὡς ἐκκλησιολογικό γεγονός

Τό λειτουργημα λοιπόν τῆς Ἐκκλησίας καί τό γεγονός τῆς χειροτονίας πού σχετίζεται μέ τό λειτουργημα ἀναφέρεται στήν κοινότητα καί ὄχι σέ ἄτομα, ἐάν θεωροῦμε βέβαια ὅτι τό λειτουργημα στήν Ἐκκλησία δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τό λειτουργημα τοῦ Χριστοῦ καί ἄν πράγματι πιστεύουμε ὅτι πραγματοποιεῖται διά τῆς ἐμπνοίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γι' αὐτό καί δέν ἔχει ἀνθρώπινη προέλευση ἀλλά εἶναι δωρεά καί χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπό τόν Θεό. Ἐπιπλέον τό λειτουργημα δέν δρᾷ αὐτονομίμενα ἀλλά κοινοτικά καί ἀποτελεῖ χαρισματική παρουσία μέσα στήν ἴδια τήν κοινότητα.

Γιά τούς λόγους αὐτούς ἡ φύση τοῦ λειτουργήματος στήν Ἐκκλησία καί διά τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτός ἀπό ἱερατική, εἶναι συγχρόνως ἐνταγμένη καί σέ ἕνα πλέγμα σχέσεως κοινωνίας, ἡ δέ πράξη τῆς χειροτονίας εἶναι μία πράξη διάκρισης τοῦ κάθε λειτουργήματος (πρβλ. Α΄ Κορ. 12, 11), ἰδιαίτερα τῶν κληρικῶν καί τῶν λαϊκῶν, στό πλαίσιο ὅμως τῆς ἐνότητος τοῦ ὅλου ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Χαρακτηριστική ἀναφορά τοῦ συνδυασμοῦ στό πλαίσιο τοῦ ὀξύμωρου αὐτοῦ σχήματος μεταξύ τῆς διακρίσεως τῶν λειτουργημάτων καί τῆς ἐνότητος εἶναι τά κεφάλαια 12 καί 13 τῆς Α΄ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς, ὅπου ὅλα τά χαρίσματα καί τά λειτουργήματα προσδιορίζονται ὄχι ἀπό μόνα τους ἀλλά σέ σχέση ἀγαπητικῆς κοινωνίας. Συνεπῶς γνήσιο καί αὐθεντικό χάρισμα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι τό χάρισμα πού βρίσκεται σέ σχέση πρὸς τά ἄλλα χαρίσματα ἀλλά καί πρὸς τό «σῶμα τοῦ Χριστοῦ», τήν Ἐκκλησία. Καί τό χάρισμα τῆς ἱερωσύνης τίθεται ὑπό τήν προοπτική τῆς κοινωνίας, ὡς ἀποτελεσματική σχέσης χαρισματικῶν μελῶν τοῦ «σώματος τοῦ Χριστοῦ», τῆς Ἐκκλησίας, καί τοῦ ἴδιου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος.

Ἐπ' αὐτή τήν προοπτική ὁ χειροτονούμενος συνδέεται βαθύτατα μέ τήν ἐκκλησιαστική κοινότητα μέσα ἀπό τήν πράξη τῆς χειροτονίας καί ἄρα δέν κατέχει τήν ἱερωσύνη του ἀτομικά, ὅπως λανθασμένα πολλές φορές τήν θεωροῦμε, ἀλλά οὔτε καί «ἀπολελυμένως» (in absoluto).

---

¹ Βλ. Χρυσοστόμου Σαββάτου, Μητροπολίτου Μεσσηνίας, «Ἡ ἐκκλησιολογική ἐξμηνεῖα τῶν ἐκφράσεων «κοινωνία Πνεύματος» (Φιλιπ. 2,1) καί «κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος» (Β΄ Κορ. 13,13) ὡς διμοιργική συνάντηση Ἑλληνισμοῦ καί Χριστιανισμοῦ στί σκέψη τοῦ ἀπ. Παύλου», *ΘΕΟΛΟΓΙΑ* 92 (2021), σσ. 7-34.

β. Χαρισματικά λειτουργήματα και Θεία Εύχαριστία

Ἡ πράξις τῆς ἱερωσύνης ὑπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς κοινωνίας καὶ στό πλαίσιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος σημαίνει ἐθελούσια στράτευση καὶ αὐταπάρνηση, γεγονός τό ὁποῖο ἐπιβεβαιώνεται καί μέ τὴν πράξι τῆς χειροτονίας, ἡ ὁποία ἐπιτελεῖται πάντοτε μέσα στήν εὐχαριστιακὴ σύναξη τῆς κοινότητος καί μόνο ἀπό τόν ἐπίσκοπο, ὁ ὁποῖος βρίσκεται εἰς «τύπον Χριστοῦ», εἶναι ἐγγυητής τῆς ἀληθοῦς ἐνότητος καί κοινωνίας βεβαίως, μέσα στήν ποικιλία τῶν πολλῶν χαρισμάτων καί τῶν λειτουργημάτων, καί ὁ «προεστώς» τῆς συγκεκριμένης εὐχαριστιακῆς κοινότητος. Κάθε λοιπόν μορφὴ λειτουργήματος πρέπει νά ἔχει τίς ρίζες του στήν Εὐχαριστία καί σέ αὐτὴν σέ τελικὴ ἀνάλυση θά πρέπει νά ἀναφέρεται.

Μέ βάση τό κριτήριό αὐτό, τῆς σχέσης δηλαδή Εὐχαριστίας καί λειτουργημάτων, ὑφίσταται καί ἡ διάκριση μεταξύ τῶν δομικῶν-εὐχαριστιακῶν διακονημάτων (χειροτονίες) καί τῶν μὴ δομικῶν διακονημάτων (χειροθεσίες).

Τά πρῶτα, τά δομικά-εὐχαριστιακά, εἶναι τά σημαντικά καί οὐσιαστικά, τά ὁποῖα διακρίνονται στήν βάση μιᾶς ἱεραρχικῆς τάξης, μέ πρῶτο τό πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου, μέ τό ὁποῖο ποικαίνεται ἡ κοινότητα καί τό ὁποῖο ἀποτελεῖ τόν προεστώτα τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος. Αὐτός βρίσκεται εἰς «τόπον Θεοῦ» καί «τύπον Χριστοῦ» καί ἀπό αὐτόν προέρχεται κάθε λειτουργημάτων ὡς ἡ πραγματικὴ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Ὑπάρχει καί τό λειτουργημάτων, τό ὁποῖον φέρουν οἱ πρεσβύτεροι, οἱ ὁποῖοι συλλειτουργοῦν μέ τόν ἐπίσκοπο, τόν περιστοιχίζου, ὅπως οἱ ἀπόστολοι τόν Χριστόν, καί ἀποτελοῦν τόν «σύλλογο τοῦ ἐπισκόπου»².

Τό τρίτο λειτουργημάτων εἶναι ὁ διάκονος, ὁ ὁποῖος «σημαίνει» τὴν ἔναρξη τῆς Εὐχαριστίας, προτρέπει τόν λαόν τοῦ Θεοῦ καί προσάγει τά δῶρα τῆς Εὐχαριστίας. Εἶναι ὁ συνδετικός κρίκος μεταξύ τοῦ ἐπισκόπου καί τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τῆς κοινότητος³.

Ὑπάρχει καί ἓνα ἀκόμη λειτουργημάτων, τῶν λαϊκῶν, οἱ ὁποῖοι μέσῳ τῆς βαπτισματικῆς χάριτος τους μέ τό ἅγιον μῦρον καθίστανται ἀπαραίτητοι στόν δομικὸ εἰκονισμό τῆς κοινότητος ἔστω καί ἂν θεωροῦνται λανθασμένα ὡς «μὴ χειρο-

² Γιά τόν ἐπίσκοπο καί τόν πρεσβύτερον, πρβλ. Ἰωάννου Ζηζιούλα, Μητροπολίτου Γέροντος Περγάμου, *Ἔργα Α' Ἐκκλησιολογικά Μελετήματα*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2016, σσ. 553-595.

³ Γιά τὴν θέσιν τοῦ διακόνου καί τὴν ὅλη προβληματικὴ περὶ αὐτοῦ, βλ. π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ, «Ὁ διάκονος ὡς πρόβλημα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», *Θεολογία* 81 (2010), σσ. 159-178 (καί σσ. 179-186 σχολιασμός ἀπὸ τόν Αἰδεσ. Δημήτριο Μπαθρέλλο).

τονημένοι»⁴. Όσο απαραίτητη είναι η συμμετοχή των λαϊκών στην τέλεση της Ευχαριστίας, σύμφωνα με την παράδοση της Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, τόσο επιβεβαιωτική είναι ακριβώς η παρουσία τους και ὁ δομικός καὶ οὐσιαστικός ρόλος τους στην ὅλη ευχαριστιακή θεμελίωση της κοινότητας καὶ της ἱερωσύνης.

γ. Τό ἱερατικό χάρισμα καὶ ἡ διακονία σέ σχέση πρός τὴν κοινότητα

Σύμφωνα με ὅσα ἀναφέραμε μέχρι τώρα, ἡ ἱερωσύνη υπάρχει ἐνεργός μόνο ἐντός της ευχαριστιακῆς κοινότητας, καὶ ὄχι ἐκτός ἢ ὑπεράνω αὐτῆς. Ἡ χειροτονία, ὡς μία πράξη χαρισματική καὶ δωρεᾶς, δέν δίνει στὸν ἱερέα ὑπερφυσικές δυνάμεις ἀλλὰ τὸν καθιστᾶ σέ μία ιδιαίτερη σχέση με τὴν κοινότητά του. Αὐτό σημαίνει ὅτι στὸ πλαίσιο αὐτῆς της συγκεκριμένης κοινότητας καλεῖται νά λειτουργεῖ καὶ νά διακονεῖ.

Ἐπιπλέον ἐξαιτίας αὐτῆς της σχέσης, της χειροτονίας με τὴν κοινότητα, δέν παράγεται ἓνα εἶδος αὐτονομημένης ἐξουσίας ἢ αὐθεντίας, ἀλλὰ ἄσκηση ἑνός ἔργου ιδιαίτερου, τὸ ὁποῖο ἐπίσης ὡς δωρεᾶ ἀποκτᾶται με τὴν χειροτονία καὶ σχετίζεται πρός τὴν κοινότητα, στὸ πλαίσιο μάλιστα τῶν ιδιαίτερων συνθηκῶν τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν προβλημάτων της κάθε τοπικῆς κοινότητας, τὰ ὁποῖα καλεῖται νά μεταμορφώσῃ καὶ νά τὰ μεταποιήσῃ σέ στοιχεῖο ἐνότητας καὶ κοινωνίας –καὶ ὄχι διάσπασης ἢ διαίρεσης– καὶ μάλιστα πρός σωτηρία τοῦ ποιμνίου της συγκεκριμένης ευχαριστιακῆς κοινότητας. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ μεταμορφωτική δράση της ἱερωσύνης μέσα στὸν κόσμο καὶ στὸ πλαίσιο της τοπικῆς κοινότητας καὶ τῶν ιδιαίτερων προβλημάτων του εἶναι πού τὴν διαφοροποιεῖ ἀπὸ κάθε ἄλλη μορφή ἐξουσίας καὶ τὴν μεταποιεῖ σέ διακονία. Ἡ διακονία ὅμως δέν θά πρέπει νά ἀποτελεῖ αἰτία ἀλλαγῆς της ταυτότητας τοῦ χαρισματικοῦ λειτουργήματος καὶ ἀφορμὴ συγχύσεως ἢ ὑποκατάστασής της ἀλλὰ πράξη «ἱεραποστολική», στὸ πλαίσιο πάντοτε της «ἐν κοινωνία» κοινότητας⁵.

Ἐπιπλέον δέν θά πρέπει νά μᾶς διαφεύγει ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι «ἐν τῷ κόσμῳ ἀλλὰ οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου».

⁴ Γιά τὴν τάξη τῶν «λαϊκῶν» ὡς δομικοῦ λειτουργήματος στην Ἐκκλησία, βλ. π. Βασ. Θεοδοῦ, *Τὸ ξεχασμένο Μυστήριον*, Ἀθήνα 2003 (ἔργον καὶ βιβλιογραφία). Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Σαββάτου (νῦν Μητροπολίτη Μεσσηνίας), «Ἡ ἀξιοποίηση τῶν λαϊκῶν στὸ ἔργο της Ἐκκλησίας», *Εφημέριος*-Ιούλιος 2004, σσ. 3-7.

⁵ Ἡ ταύτιση τῶν ὄρων «κοινότητα» καὶ «κοινωνία» στους ἀποστολικούς χρόνους θεωρεῖται δεδομένη (βλ. Χρ. Βούλγαρη, «Ἡ Ἐκκλησία ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν κοινωνία κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην», *Ἐκκλησιαστικός Κήρυκας Γ'* (1991), σελ. 28-53. Γιά τὴν ἐκκλησιολογικὴ σημασία αὐτῆς της σχέσης, βλ. J. Zizioulas, *L'Être ecclesiale*, Genève 1981, σ. 103.

Αυτό σημαίνει ότι η Έκκλησία με τὰ χαρισματικά της λειτουργήματα πρέπει νά εκπληρώνει τό χρέος της σέ σχέση πρός τήν σωτηρία τοῦ κόσμου, γι' αὐτό καί πρέπει νά εἶναι πλήρως στρατευμένη μέσα στόν κόσμο, όπλισμένη όμως μέ τί δύναμη καί τί δωρεά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τήν όποίαν χαρίζει ό Χριστός, ὥστε νά ἐπιτελεῖ τήν ἀποστολή καί τήν διακονία της μέσα στόν κόσμο καί γιά τί σωτηρία τοῦ κόσμου.

Ἡ ἴδια ἡ μυστηριακή καί εἰκονιστική κατανόηση τῆς συνηθροισμένης στήν Εὐχαριστία κοινότητας πρέπει νά λειτουργεῖ μέ ἀναφορά στήν πραγματική ζωή πού ἀνακαινίζεται μέσα ἀπό τήν κοινότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ἀπό τό ἔργο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πού εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς θυσίας καί τῆς ἔμπρακτης προσφορᾶς ἀγάπης, γι' αὐτό καί στήν λειτουργική ἐμπειρία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας εἶναι ἀδιανόητη ἡ λειτουργική πράξη χωρίς τήν κοινωνική διάστασή της (Πράξ. 2, 42 κ. ἐξ. Α' Κορ. 11, 1 κ. ἐξ. Ἐβρ. 13, 10-16)⁶.

Αὐτό σημαίνει ότι ἡ Έκκλησία πρέπει μέσα ἀπό τήν διακονία της νά δίνει ἐλπίδα στόν κόσμο καί μέ τήν δύναμη τῆς ἀγάπης νά ὀδηγεῖ τόν κόσμο πρός τήν σωτηρία. Εἶναι ἀνάγκη νά δοῦμε τό ἐκκλησιολογικό πλαίσιο αὐτῆς τῆς δυναμικῆς καί ὄχι στατικῆς διακονίας τῆς Έκκλησίας μέσα ἀπό τήν ἱερωσύνη, ὡς μία δυναμική κίνηση πρός τό μέλλον καί ὡς μία πορεία πρός ἐπίτευξη τῆς σωτηρίας.

2. Τό ἐκκλησιολογικό πλαίσιο τῆς διακονίας

Τόσο στόν λαό τοῦ Ἰσραήλ ὅσο καί στή ζωή τῆς ἀρχέγονης Έκκλησίας ἡ διακονία ἦταν ἀνάκαθεν συνδεδεμένη μέ συγκεκριμένα πρόσωπα. Τά πρόσωπα χαρακτηρίζονταν ὡς ὑπηρέτες τοῦ Θεοῦ καί μεσίτες μεταξύ τοῦ Θεοῦ καί τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅπως π.χ. ὁ Μωϋσῆς, ὁ ὁποῖος θεωρεῖτο ὡς ὁ «διάκονος τῆς πρώτης διαθήκης» (Β' Κορ. 3,7,9), καί τό ἀξίωμά τους ἀναγνωρίζετο ὡς «διακονία» (Πράξ. 1,17,25. Β' Κορ. 6,3 κ. ἐξ. 11, 23. 3, 6-9. 8, 18. Κολ. 1,23,25. Ἐφεσ. 3, 7).

Ἡ σχέση αὐτή τῆς διακονίας μέ κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο συνεπάγεται καί μία ἀνάλογη σχέση πρός τήν ἀντίστοιχη κοινότητα, γεγονός τό όποιο ἐπισημαίνεται, ἥδη ἀπό τούς ἀποστολικούς χρόνους. Χαρακτηριστική περίπτωση ἀποτελεῖ ἡ ἀνάληψη προσπάθειας ἀπό μέρους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου γιά τήν ἀνακούφιση τῶν πτωχῶν τῶν Ἱεροσολύμων (Γαλ. 2, 10). Ἡ βοήθεια

---

⁶ Τουστίνου, «Απολογία» Α', 67, 6, ΒΕΠΕΣ 3, 198.

αυτή χαρακτηρίζεται επίσης και ως κοινωνία (κοινότητα) (Ρωμ. 15, 16. Β΄ Κορ. 8, 4. Πρβλ. Γαλ. 6, 6), γιατί με τον όρο αυτό δεν περιγράφεται μόνο ο τρόπος ζωής των μελών του σώματος της Έκκλησίας αλλά και ο «τρόπος» αποστολής των μελών αυτών στην Έκκλησία (Β΄ Κορ. 8, 13-15).

Επιπλέον, οι Απόστολοι ανέθεταν τί διακονία κάποιας συγκεκριμένης κοινότητας σέ κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο, τον προεστώτα της κοινότητας (ἐπίσκοπο ἢ πρεσβύτερο), ὁ ὁποῖος ἦταν συγχρόνως καί ὁ προεστώς τῆς Εὐχαριστίας. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ὁ προεστώς τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας καθίσταται καί προεστώς τῆς διακονίας, ἐνῶ συγχρόνως ἐπιβεβαιώνεται ὅτι ὁ προεστώς δὲν ἦταν ἕνας διοικητὴς ἀλλὰ ποιμένας πού ἀσκοῦσε διακονία ἐκκλησιαστική, ὅπως ὑπαγορεύει καί ἡ κανονικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας⁷, καί ὄχι κάποια ἐξουσία κοσμικοῦ τύπου. Ὁλόκληρο λοιπὸν τὸ ἔργο τοῦ ἐπισκόπου ἢ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ πηγάζει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι προΐσταται τῆς Θείας Εὐχαριστίας καί ἡ διακονία του αὐτὴ εἶναι πρῶτα ἁγιαστικὴ καί ποιμαντικὴ (πρβλ. Πράξ. 14, 23), καί δευτερευόντως διοικητικὴ⁸. Ἐπίσης, ἔνεκα τῆς παρούσας εὐχαριστιακῆς-ἐκκλησιολογικῆς θεώρησης, ὄχι μόνον ἡ ποιμαντικὴ ἢ ἡ διοίκηση ἀλλὰ καί ὅλοι οἱ τομεῖς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦν προέκταση τῆς Θείας Εὐχαριστίας⁹.

Ὁ ἐπίσκοπος λοιπὸν, ὡς ὁ προεστώς τῆς Θείας Εὐχαριστίας, προΐσταται τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας, καί ἐπειδὴ ἀποτελεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ὡς *alter Christus*, γιὰ τὸν «πεπιστευμένον λαὸν τοῦ Κυρίου» προΐσταται καί τῆς διακονίας σὴν ὁποία συμμετέχουν οἱ πρεσβύτεροι καί οἱ διάκονοι, ὄχι βέβαια αὐτονομημένα, γι' αὐτὸ καί ὁ κανόνας ἐπισημαίνει, ὅτι «ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου μηδὲ ἐπιτελείωσαν»¹⁰.

Τὸ λειτουργημὰ τοῦ ἐπισκόπου ὅμως εἶναι καί λειτουργημὰ ἐνότητας καί ἀπαιτεῖ ἐκεῖνος πού τὸ ἐπιτελεῖ νὰ εἶναι ἕνας ἀλλὰ ὄχι μόνος, γι' αὐτὸ καί οἱ λοιποὶ πρεσβύτεροι καί διάκονοι δὲν θεωροῦνται περιττοὶ σὴν Ἐκκλησία. Ὁ

⁷ Βλ. ΣΤ΄ καν. Ἀγ. Ἀποστόλων καί τούς παράλληλους.

⁸ Πρβλ. ΙΗ΄ καν. Α΄ Οικουμ. καί Α΄ καν. τῆς Ἀντιοχείας. Βλ. Ἰωάννου Ζηζιούλα, Μητροπολίτου Γέροντος Περγάμου, *Εὐχαριστίας Ἐξεμπλάριον*, Μέγαρο 2011, σ. 57.

⁹ *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 58. Πρβλ. ΙΘ΄ καί ΞΔ΄ καν. Πενθέκτης, ὅπου τονίζεται ὅτι ἀκόμη καί τὸ κίρυγμα ὡς στοιχεῖο τῆς διακονίας καί τῆς ποιμαντικῆς τοῦ ἐπισκόπου, ὡς «διδασκαλικὸν ἀξίωμα», δὲν μποροῦν νὰ τὸ διεκδικήσουν οἱ λαϊκοὶ καί «νὰ κανοῦν λόγον ἢ νὰ διδάσκουν δημοσίως» (βλ. Ἐρμην. Βαλσαμῶνα).

¹⁰ Πρβλ. ΛΗ΄ καί ΛΘ΄ καν. Ἀγ. Ἀποστόλων. Πρβλ. Γεωργίου Καψάνη, *Ἡ ποιμαντικὴ διακονία κατὰ τὸς ἱερούς κανόνας*, ἐκδ. ΑΘΩΣ, Πειραιεὺς 1976, σ. 95.

ἐπίσκοπος, ὡς γνωστόν, ποτέ δέν ὑπάρχει οὔτε κατανοεῖται οὔτε ἐνεργεῖ μόνος, ἀλλά περιστοιχίζεται καί βοηθεῖται ἀπό τούς πρεσβυτέρους καί διακόνους ἐνῶ εἶναι ἀπαραίτητος καί ὁ λαός. Μέ τόν τρόπο αὐτό, ὁ ἐπίσκοπος καθίσταται ἡ κεφαλή ὡς ὁ προεστώς τῆς κοινότητος καί συγχρόνως τό κατ' ἐξοχίαν δομικό «στοιχεῖο» τῆς κοινότητος. Ὅ,τι ἀφορᾷ τή συγκεκριμένη κοινότητα ἀπορρέει ἀπ' αὐτόν καί ἐπιτελεῖται ἀπό τούς πρεσβυτέρους καί τούς διακόνους, ἐνῶ ἀπευθύνεται ἢ καί ἀναφέρεται στό λαό. Εἶναι βέβαιο λοιπόν ὅτι μία τέτοια μορφή διακονίας δέν ἐπιτρέπει νά ἀναπτυχθοῦν τάσεις «ἐπισκοπολισμοῦ» ἢ ἀποκλειστικῆς «πρεσβυτερικῆς» μορφῆς διακονίας, οὔτε βέβαια καθιστᾷ τόν ἐπίσκοπο πλεονάζοντα σιά μάτια τῶν πιστῶν ἢ ὅτι ἀσκεῖ ἐξουσία (*potestas*), οὔτε τέλος ὅτι παρέχεται ἡ δυνατότητα στους πρεσβυτέρους νά ἐφαρμόζουν ἀποκλειστικά καί αὐτόνομα ὅποιαδήποτε μορφή διακονίας ἐρήμιν τοῦ τοπικοῦ ἐπισκόπου.

α. Ὁ ἐπίσκοπος καί τά μὴ δομικά λειτουργήματα «ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ»

Στή ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ὅμως εἶναι γνωστό ὅτι ἐκτός ἀπό τά λεγόμενα δομικά λειτουργήματα, τοῦ ἐπισκόπου-πρεσβυτέρου, διακόνου καί τῶν λαϊκῶν, τά ὅποια προέρχονται «ἐκ τῆς χειροτονίας», ὑπάρχουν καί τά μὴ δομικά, τά ὅποια προέρχονται «ἐκ τῆς χειροθεσίας» καί τά ὅποια θά μπορούσαμε νά χαρακτηρίσουμε ὡς «ἱστορικά» λειτουργήματα, γιατί διακονοῦν μόνο τίν ὀριζόντια καί ἱστορική διάσταση τῆς Ἐκκλησίας. Τά «ἐκ τῆς χειροθεσίας» λειτουργήματα, ἂν καί δέν εἶναι μόνιμα, ἐντούτοις, ὅταν ἡ Ἐκκλησία τά θεωρήσει ἀπαραίτητα, δέν διστάζει νά τά υἰοθετήσῃ καί νά τά ἐνεργοποιήσῃ, καί μάλιστα μέ δύο βασικές προϋποθέσεις, ὅτι οἱ φορεῖς τους προέρχονται ἀπό τίν τάξη τῶν «λαϊκῶν» καί ὅτι αὐτά ὅπως καί τά «ἐκ τῆς χειροτονίας» ἀπορρέουν «ἐκ τοῦ ἐπισκόπου»¹¹.

Ἡ παροῦσα διάκριση μεταξύ τῶν «ἐκ τῆς χειροτονίας» καί τῶν «ἐκ τῆς χειροθεσίας» λειτουργημάτων ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τή συζήτηση, ἡ ὁποία ἀναπτύχθηκε μέ ἀφορμὴ τίν ἐρμηνεία τοῦ ΙΣΤ' κανόνα τῆς Πενθέκτης (691 μ.Χ.), ὅπου ἡ διακονία δέν εἶχε μόνο τόν χαρακτήρα τῆς εὐχαριστιακῆς διακονίας (*Πράξ.* 6, 3-6) ἀλλά καί τῆς ὑπηρεσίας πρὸς τά μέλη τῆς κοινότητος, ὅπως ἦταν γιά παράδειγμα ἡ διακονία τῶν τραπεζῶν, ἡ θεραπεία τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν τῶν πιστῶν καί ἡ λογεῖα γιά τούς πτωχοὺς (*Ματθ.* 14, 13-21.15, 32-39. *Μάρκ.* 6, 30-44. 8, 1-10. *Λουκ.* 9, 10-17. *Ἰωάν.* 6, 1-14). Αὐτὴ ἡ μορφή διακονίας πραγματο-

¹¹ Πρὸβλ. ΚΔ' καί ΚΖ' καν. Λαοδικεῖας καί ΟΖ' καν. Στ' Οἰκουμενικῆς συνόδου. Βλ. *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, ἐκδ. ΑΣΤΕΡΟΣ, Ἀθῆναι 1980, σσ. 184-189 καί 686-691.

ποιείται από διατεταγμένα και δοκιμασμένα μέλη της κοινότητας, τά όποια επίσης χαρακτηρίζονται ως «διάκονοι», ως πρόσωπα δηλαδή τά όποια βρίσκονται «εις έργον διακονίας» (Εφεσ. 4,12), και στά όποια ανατίθεντο διάφορα ποιμαντικά καθήκοντα και διακονίες (Εφεσ. 4,11. Β΄ Κορ. 11, 23), αναγνωρίζοντας μέ τον τρόπο αυτό και τίς ιδιαίτερες χαρισματικές τους δυνατότητες¹².

Η διάκριση αυτή θά πρέπει νά τονίσουμε ότι δέν είναι άξιολογική αλλά «λειτουργική» και ή ύπαρξη των συγκεκριμένων διακονημάτων δέν διαταράσσει τί δομή του όλου εκκλησιαστικού σώματος, ούτε βεβαίως προκαλεί κάποια δυσλειτουργία ή χαρισματική σύγχυση.

Η προέλευση των «έκ της χειροθεσίας» λειτουργημάτων «έκ του επισκόπου» και «διά την κοινότητα» επιβεβαιώνει επίσης ότι για την Έκκλησία ή λατρεία και ή διακονία δέν αποτελούν δύο διαφορετικούς τομείς. Η Έκκλησία και ό κόσμος δέν είναι διηρημένες πραγματικότητες, και τά προβλήματα του κόσμου είναι ταυτόχρονα και προβλήματα της Έκκλησίας, ένν ή άποστολή της Έκκλησίας «έν τω κόσμω» δέν εκφράζει μία έχθρική ή άδιάφορη στάση άπέναντί του αλλά μία «ιεραποστολική» παρουσία, έξαγιαστική και γεμάτη συμπάθεια. Μία παρουσία θεραπευτική και ποιμαντική¹³, ή όποία όμως δέν πρέπει νά απολυτοποιηθεί ή μονομερώς νά ταυτιστεί μέ αυτή τί φύση ή την ταυτότητα της Έκκλησίας ή νά αποτελέσει άποκλειστικό και μόνο κριτήριο καθορισμού της ταυτότητάς της, γιατί τότε ή Έκκλησία εκκοσμικεύεται και ζει μόνο για τον κόσμο και για τά «του κόσμου πράγματα» και ό κόσμος δέν έξαγιαζεται.

Επιπλέον, ή Έκκλησία ως κοινωνία δέν μπορεί νά κατανοείται μόνο ως προς την όριζόντια διάστασή της, ή όποια περιορίζει την ύπαρξη και την προστική της ζωής του ανθρώπου άποκλειστικά στην ιστορική του διάσταση και μόνο στην επίλυση των προβλημάτων της καθημερινότητάς του. Πρέπει κυρίως

¹² Πρβλ. ΙΣΤ΄ καν. Πενθέκτης. Ι. Χρυσοστόμου, «Υπόμνημα εις τάς Πράξεις των Άποστόλων», Όμλία ΙΔ΄, ΡΓ 60, 116. Στο Μαρτύριο του Μάρκου, κείμενο του 4ου αιώνα περίπου, αναφέρεται ότι στην Άλεξάνδρεια εκτός από τον επίσκοπο ό Μάρκος χειροτονεί τρεις πρεσβυτέρους, επτά διακόνους και άλλους ένδεκα «εις την εκκλησιαστικήν υπηρεσίαν» (Δ. Μόσχου, Άπό τον Όσιον στον Υίο Δαβίδ. Η γένεση και τό άρχέγονο πολίτευμα του Χριστιανισμού στην Αίγυπτο, έκδ. Παρουσία 2002, σ. 27). Μέ τον όρο «διακονία» φαίνεται ότι χαρακτηρίζεται κάθε μορφή εκκλησιαστικού έργου (βλ. Γ. Γαλίτι, «Μαρτυρία και Διακονία έν τη Κ. Διαθήκη», «Πόνημα Εϋγνωμον» επί τη 40ετηρίδι συγγραφικής δράσεως και τη 35ετηρίδι καθηγεσίας του καθηγητού Βασιλείου Μ. Βέλλα, (ανάτυπο) Άθήνα 1976, σ. 16).

¹³ Ιωάννου Ζηζούλα, Μητροπολίτου Γέροντος Περγάμου, Έργα Α΄ Έκκλησιολογικά Μελετήματα, έκδ. Δόμος, Άθήνα 2016, σ. 243.

νά επιβεβαιώνει και τόν πνευματικό και χαρισματικό όριζοντα τῆς κοινωνίας αὐτῆς, μέ τίν ὁποῖαν, χωρίς νά ἀναρρεῖται ἡ ὀριζόντια κοινωνία, προσανατολίζει τή ζωή τοῦ κόσμου ὥστε νά ἐπιδιώκει τίν «τῶν μελλόντων κατάστασιν»¹⁴.

Τέλος, σέ μία τέτοια κοινωνία δέν μπορεῖ νά κυριαρχεῖ ἡ ἀντίληψη μιᾶς παθητικῆς παρουσίας τῶν μελῶν στή δράση καί τή ζωή τῆς κοινότητος. Δέν μπορεῖ δηλαδή στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας νά βιωθεῖ ἕνα γεγονός, ὡς ἔργο τῆς κοινότητος, καί νά μὴν ξεκινᾷ πρῶτιστα ἀπό τίν ἴδια τίν κοινότητα. Ἐπίσης, ὅ,τι συνιστᾷ καθημερινή ἐμπειρία καί δράση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς θά πρέπει νά ἔχει καί αὐτό τίν ἀναφορά του στόν ἐπίσκοπο καί νά ἀναφέρεται στήν συγκεκριμένη εὐχαριστιακή κοινότητα. Αὐτό συνεπάγεται ὅτι ἡ ὁποιαδήποτε δραστηριότητα πρέπει νά ἀποτελεῖ προέκταση ἀλλά καί συνεπαγωγή τῆς «ἐπί τό αὐτό» σύναξης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Παράλληλα, πρέπει νά αὐτονομηθεῖ ἀπό ὅ,τι κινεῖται ἔξω ἀπό τά εὐχαριστιακά-κοινοτικά, ἄρα καί κανονικά ὅρια, διαφορετικά διατρέχει τόν κίνδυνο νά δραστηριοποιεῖται μέ κριτήρια καθαρά κοσμικά καί νά εἰσάγει ὄρους καί ἀρχές μιᾶς ἐκκοσμικευμένης ἀντίληψης διακονίας, γι' αὐτό καί ἡ ἀναφορά ὄλων καί γιά ὅλα στόν ἐπίσκοπο δέν εἶναι μία ἀπλή ἀναφορά σέ ἕνα ἄτομο ἀλλά στόν Ἴδιον, τόν Χριστόν, καί στό «σῶμα τοῦ Χριστοῦ», στήν Ἐκκλησία¹⁵, ἄλλως κάθε τι τό ὁποῖο εἶναι ἔξω ἀπό αὐτή τίν ἐκκλησιαστική-κοινοτική θεώρηση, ἀνεξάρτητα δηλαδή ἀπό τό γεγονός τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, εἶναι δράση χωρίς ἐκκλησιαστική-εὐχαριστιακή ἀναφορά καί λειτουργία καί χωρίς καμμία σωτηριολογική προοπτική¹⁶.

Γιά παράδειγμα, ἡ λειτουργία τῶν ἐνοριακῶν συνάξεων ἢ τῶν κληρικο-λαϊκῶν συνελεύσεων δέν εἶναι ξένη πρὸς τή ἐκκλησιαστική παράδοση, ἀρκεῖ νά μὴν ἀντιλαμβάνονται τόσο οἱ κληρικοί ὅσο καί οἱ λαϊκοί τίν παρουσία τους σ' αὐτές μέ ἕνα στενά δικανικό πνεῦμα, τό ὁποῖο ἐκφράζεται μέσα ἀπό δικαιώματα, καθήκοντα, ψηφοφορίες, δηλαδή μέ κοσμικά κατηγορήματα, καί ἐπίσης νά μὴ θεωροῦν, ὅτι ἐνεργοῦν ἐρήμιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπισκόπου. Οἱ συνελεύσεις αὐτές, ὡς συνέχεια τῆς συλλειτουργίας κλήρου καί λαοῦ, πρέπει νά «βοηθοῦν» τά «ἱστορικά», τά «ἐκ τῆς χειροθεσίας» δηλαδή διακονήματα, νά «ἀνακαλύψουν», μέ κέντρο τή ζωή τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, τόν ιδιαίτερο

---

¹⁴ Ἰωάννου Ζηζιούλα, Μητροπολίτου Γέροντος Περγάμου, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 395.

¹⁵ Πρβλ. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Σμυρναίους Η', 2, *ΒΕΠΕΣ* 2, 281, 24-25.

¹⁶ Ἰωάννου Ζηζιούλα, Μητροπολίτου Γέροντος Περγάμου, «Θεία Εὐχαριστία καί Ἐκκλησία», ἐν *Τό Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας*. Πρακτικά Γ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου. (Σταυρούπολις Θεσσαλονίκης, 14-17 Ὀκτωβρίου 2001), Ἀθήνα 2004, σ. 38.

ρόλο τους, τήν κλήση τους καί τή διακονική τους δράση, ὥστε προσφερόμενα νά ἐνωθοῦν μέ τά ἄλλα διακονήματα καί νά συμβάλλουν στήν ἐνότητα καί στήν οἰκοδομή τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, χωρίς τόν κίνδυνο νά ὑποκαταστήσουν τήν ἴδια τήν ἐκκλησιαστική δομή καί τούς φορεῖς Της.

Κέντρο αὐτῆς τῆς συμμετοχικῆς δράσης στή διακονία πρέπει νά εἶναι ἡ ἐνορία, μέ τόν ἐπισκοποκεντρικό της πάντοτε χαρακτήρα, ὡς προέκταση δηλαδή τῆς «ὑπό τόν ἐπίσκοπο» Εὐχαριστίας, μέ ὅ,τι αὐτό συνεπάγεται. Ἐπίσης ὀφείλει νά ἔχει ὡς ἀντικείμενο τῆς δράσης της τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐνοριακοῦ ἔργου καί ὄχι μία ὀλισθητική ἀντίληψη διακονίας ἢ παρεμβατικῆς δραστηριότητας μέ τήν ὁποῖαν καταστρατηγοῦνται τά ὅρια ἄλλων ἐνοριῶν ἢ ἀκόμη καί ἄλλων ἐπισκοπῶν.

Ἡ ἐνορία δηλαδή ὀφείλει νά ξαναβρεῖ τόν σωστό ὀρίζοντα τῆς ποικιλομορφικῆς δραστηριοποίησης μέ τήν ἀξιοποίηση τῶν συγχρόνων μέσων καί δυνατοτήτων ἀξιοποίησης τοῦ ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ της καί τῶν πόρων της, εἰκονίζουσα καί μέ τόν τρόπο αὐτό τήν ἐνότητά της μέσα ἀπό τήν κοινωνία τῆς ποικιλομορφίας, τῆς χαρισματικῆς διάκρισης καί τῆς χαρισματικῆς διαφορετικότητας τῶν μελῶν της. Ἡ ποικιλομορφία τῆς δραστηριότητος πρέπει νά ἀποτελεῖ τό προῖόν τῆς ἐλεύθερης διάθεσης τῶν μελῶν τοῦ ἐνός καί τοῦ αὐτοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ὡς συμ-πάσχοντα μέλη πρὸς τά πάσχοντα ἀδελφά-μέλη (Β΄ Κορ. 8, 8, 12, 9, 7. Πρβλ. Α΄ Κορ. 12, 25-26. Ρωμ. 12,15).

Μέ αὐτά τά θεολογικά καί ἐκκλησιολογικά ὅρια καί μόνο εἶναι δυνατόν νά κατανοήσουμε καί νά ἀποδεχθοῦμε ἐκκλησιολογικά κάθε ἐννοια φιλόανθρωπος καί ἀγαπητικῆς διακονίας.

β. Ἡ ἱερωσύνη καί ἡ «μετ' ἐπιστήμης» διακονία «ἐν τῷ κόσμῳ»

Στίς δύο προηγούμενες παραγράφους ἀναφερθήκαμε στά στοιχεῖα ἐκεῖνα μέ τά ὁποῖα δομεῖται ἡ ἐννοια καί ἡ ἀνάπτυξη τῆς διακονίας ὡς ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος ἐνῶ τονίστηκε ὅτι μόνο μέ βάση τήν ἐπισκοποκεντρικότητα τῆς λειτουργίας τῆς ἐνορίας, ὡς εὐχαριστιακῆς δηλαδή κοινότητας, εἶναι δυνατόν ἡ Ἐκκλησία νά μὴν ταυτιστεῖ μέ τόν κόσμον, ἔστω καί ἐάν ζῆ «ἐν τῷ κόσμῳ» (Ἰωάν. 17, 11). Τί σημαίνει, ὅμως, αὐτή ἡ σχέση τῆς διακονίας μέ τήν Εὐχαριστία; Ἡ Ἐκκλησία μέσα ἀπό τή Θεία Εὐχαριστία ἀναλαμβάνει τόν κόσμον καί τόν προσφέρει στόν Θεό, γιατί τά πάντα πρέπει νά ἀναφερθοῦν καί πάλι στόν Δημιουργό τους, ἀφοῦ ὅλα προέρχονται ἀπ' Αὐτόν. Ὑπ' αὐτήν τήν προοπτική ἡ Ἐκκλησία δέν μπορεῖ νά ἀγνοήσει ἢ νά ἀμελήσει καμμία ἀπό τίς ὀψεις τῆς ζωῆς αὐτοῦ τοῦ κόσμου¹⁷.

¹⁷ Ἰωάννου Ζηζιούλα, Μητροπολίτου Γέροντος Περγάμου, *Ἔργα Α΄ Ἐκκλησιολογικά Μελετήματα*, σ. 391.

Ἡ εὐχαριστιακὴ ἀναφορὰ τοῦ κόσμου, ὅπως περιγράφεται χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο κυρίως στὶς πρὸς Ἐφεσίους καὶ Κολοσσαεῖς ἐπιστολές του¹⁸, ἀποδεικνύει ἀφενὸς τὴν ὑπέρβαση μιᾶς λανθασμένης διχοτόμησης μεταξὺ «ιεροῦ» καὶ «βεβηλοῦ», δηλαδὴ μεταξὺ Ἐκκλησίας-Εὐχαριστίας καὶ κόσμου, καὶ ἀφετέρου ἐπισημαίνει τὴν εὐχαριστιακὴ θεώρηση καὶ πρόσληψη τοῦ κόσμου, μὲ σκοπὸ τὸν ἀγιασμό καὶ τὴ μεταμόρφωσή του σὲ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἐπίσης ὑπ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ καὶ μόνο ἐπιβεβαιώνεται ἡ σημαντικὴ θέσις τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν κόσμο, γιὰ τὴ ζωὴ καὶ γιὰ τὸ μέλλον τοῦ κόσμου ὁλόκληρου ἀλλὰ καὶ γιὰ κάθε διάστασι τῆς ζωῆς, ὑλική, πνευματικὴ καὶ κοινωνική¹⁹, ἐνῶ ἐπιβεβαιώνει καὶ τὸν λόγο τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅτι πραγματικοὶ ποιμένες θεωροῦνται οἱ «τό μέλλον ἀτενίζοντες» καὶ «οὐ τό παρὸν διώκοντες»²⁰.

Ὁ ἐπίσκοπος λοιπὸν πρῶτος, ὡς ὁ προεστὼς τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητας, καλεῖται νὰ ἀγκαλιάσει ὑπὸ τὴν προοπτικὴ τοῦ μέλλοντος, ὡς ὁ ἀτενίζων τὸ μέλλον, τὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς καὶ «μετ' ἐπιστήμης», κατὰ τὴν ἔκφρασι καὶ πάλι τοῦ Μ. Βασιλείου²¹, νὰ τὰ ἀντιμετωπίσει ὥστε νὰ ποιᾷ τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ μὲ σκοπὸ νὰ τὸν καταστήσει «βασιλεῖον ἱεράτευμα» καὶ «ἔθνος ἅγιον» (Α' Πέτρ. 2, 9).

Τί συνεπάγεται, ὁμως, αὐτὴ ἡ «μετ' ἐπιστήμης» ποιμαντικὴ καὶ φιλάνθρωπη διακονία τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο πρῶτιστα γιὰ «τά τοῦ κόσμου πράγματα» καὶ «ἐν τῷ κόσμῳ»;

Πῶς κατανοεῖται, δηλαδὴ, ἡ «μετ' ἐπιστήμης» ποιμαντικὴ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρεσβυτέρων χωρὶς νὰ διατρέχει ἡ Ἐκκλησία τὸν κίνδυνο τῆς ἐκκοσμίκευσις καὶ χωρὶς νὰ ἀλλοιωθεῖ ἡ δομὴ, ἡ φύσις καὶ ἡ ταυτότητά Της μὲ τὴ διακονικὴ αὐτὴ δράσι;

Μὲ βάση τίς ἀρχές καὶ τίς προϋποθέσεις τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας, ὅπως περιγράφησαν προηγουμένως (ἐπίσκοπος-πρεσβύτερος, διάκονοι καὶ οἱ λαϊκοὶ καὶ ὅλοι μαζί ὡς κοινότητα), οἱ ὁποῖες εἶναι δεδομένες καὶ διαχρονικὲς καὶ χωρὶς νὰ μεταβάλλονται μὲ τίς ἐποχές, ὁ ἐπίσκοπος καλεῖται μὲ βάση τὴ «διάκρισι» καὶ τὴν «οἰκονομία» νὰ ἀσκίσει τὴ διακονία του πρὸς τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ «φιλάνθρωπέυσει» στὰ προβλήματά του στὰ ὄρια τῆς εὐχαρι-

¹⁸ Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 389.

¹⁹ Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 391.

²⁰ Πρβλ. Μ. Βασιλείου, «Ὁμιλία» ΚΓ', 4, ΒΕΠΕΣ 54, 215, 4.

²¹ Μ. Βασιλείου, «Ἐπιστολή» 92, ΒΕΠΕΣ 55, 123, 2: «Οἱ ποιμαίνοντες μετ' ἐπιστήμης τὸ ποίμνιον τοῦ Κυρίου».

στιακής κοινότητας με τά «ἐκ τῆς χειροθεσίας» λειτουργήματα, καί ὄχι ἀνεξάρτητα ἀλλά πάντοτε καί σέ σχέση πρός τά «ἐκ τῆς χειροτονίας». Στήν πατερική καί κανονική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἡ «διάκριση» αὐτή καί ἡ «φιλάνθρωπος οἰκονομία» ἀποτελοῦν τρόπους καί μεθόδους ποιμαντικῆς καί διακονικῆς ἔκφρασης τῆς θείας φιλάνθρωπίας καί συγκατάβασης, γεγονός τό ὁποῖο ἀπαιτεῖ ἀφενός τήν ἐφαρμογή μιᾶς «ἐξειδικευμένης» ποιμαντικῆς καί ἀφετέρου δράσεις καί ἐνέργειες μέσα ἀπό τίς ὁποῖες θά ἀποκαλύπτεται καί θά φανερωῦνται πάντοτε ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ὡς τό περιεχόμενο τῆς ἴδιας τῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας πάντοτε διά τοῦ ἐπισκόπου²².

3. Συμπεράσματα

Τί συνεπάγονται, ὁμως, ὅλα τά παραπάνω;

i) Ἡ ἐνορία πρέπει νά καταστῆ τό κέντρο τῆς διακονίας καί τῆς ζωῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Πρέπει δηλαδή νά γνωστοποιηθεῖ στά χαρισματικά ἐκεῖνα μέλη τῆς ἐνορίας, τά ἐνεργά στήν ἐνοριακή διακονία, ὅτι κανένας δέν περισσεύει στό ἐνοριακό ἔργο, ἀξιοποιῶντας μέ τόν τρόπο αὐτό τά «εἰδικά» χαρίσματά τους. Στήν ἐνοριακή διακονία κανένας δέν θεωρεῖται αὐτάρκης ἀλλά οἱ πάντες καλοῦνται νά ὑπηρετήσουν καί νά συνδιακονήσουν ἔστω καί ἐπικουρικά στό ἔργο τῆς. Αὐτή ἡ ἀξιοποίηση προϋποθέτει τήν προσφορά θυσίας καί ἀγαπητικῆς ἐλευθερίας, γεγονός τό ὁποῖο ὀδηγεῖ στόν γνήσιο ἐθελοντισμό, ὡς ἔκφραση μιᾶς ἀπροσωπόληπτης καί ἀνιδιοτελοῦς προσφορᾶς ἀγάπης καί ὡς ἀπόρριψη κάθε φίλαντης διάθεσης ἢ προβολῆς.

ii) Γιά τήν ἀποτελεσματικότερη διακονία τῆς κοινότητας πρέπει νά ἐπιδιώκεται ἡ ὑπαρξη ἐνοριῶν ὄχι πληθωρικοῦ τύπου, ἀλλά μέ ὅσο τό δυνατόν ὀλιγάριθμο ποῖμνιο, ὥστε ὁ προεστώς τῆς ἐνορίας νά γινώσκει τά μέλη τῆς ἐνορίας καί νά γινώσκεται ἀπό αὐτά (Ἰωάν. 10, 14). Γιά τήν ἀρχέγονη Ἐκκλησία τό μικρό ποῖμνιο δέν προκαλοῦσε φόβο καί δέν ἀποτελοῦσε πρόβλημα (Λουκ. 12, 32). Ἡ ἐφαρμογή ἐπίσης μιᾶς διακριτικῆς, διακεκρωμένης καί «ἐξειδικευμένης» ποιμαντικῆς καί διακονικῆς ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων τῶν μελῶν, σήμερα μάλιστα στόν αἰῶνα τῆς ἐξειδίκευσης, «ἀπαιτεῖ» αὐτή τί σχεσιακή γνώση ποιμαίνοντος καί ποιμανομένων σέ κάθε ἔκφραση τῆς ἐνοριακῆς διακονίας.

---

²² Πρβλ. Χρυσοστόμου Σαββάτου, Μητροπολίτη Μεσσηνίας, «Τά Ἐκκλησιολογικά κριτήρια ἐφαρμογῆς καί ἄσκησης τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας», Πατριαρχική Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία Κρήτης, *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα*, τόμος Ε' (2016), σελ. 177.

iii) Ἡ ἐνορία πρέπει νά λειτουργεῖ ὡς κέντρο διακονίας καί μέσο ὑπέρβασης κάθε νοοτροπίας ἰδρυματικῆς ἀντιμετώπισης τῶν ποιμαντικῶν προκλήσεων. Νά μπορεῖ δηλαδή νά ἀξιοποιήσει δυναμικά τίς σύγχρονες ἀρχές τῆς λεγόμενης «θεωρίας τῶν συστημάτων», δηλαδή τή συνέργεια τῶν μελῶν της, ὥστε τό σύνολο νά ἀποδεικνύεται λειτουργικότερο μέ βάση τό ἄθροισμα τῶν ἐπί μέρους λειτουργημάτων. Ὡς τό ἀποτέλεσμα δηλαδή μιᾶς συμπληρωματικότητας καί συλλογικότητας τῶν χαρισματικῶν μελῶν στό πλαίσιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας καί στά ὅρια τῆς ἐπισκοπῆς. Μία τέτοιου εἴδους μορφή διακονίας δέν ἀξιολογεῖται μόνο ὡς φυσικό γεγονός ἢ μέγεθος, ἀλλά κρίνεται κυρίως ἐκ τοῦ συνολικοῦ ἀποτελέσματος, καί μάλιστα ὡς ἔκφραση προσφορᾶς καί ἀγάπης.

iv) Ὁ ἐπίσκοπος πρέπει νά ἐμπνεύσει στά μέλη τῶν ἐνοριακῶν-εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων ὅτι ἡ Ἐκκλησία σέβεται τήν ἐλευθερία ἀκόμα καί τοῦ ἁμαρτωλοῦ, καταπολεμεῖ ὁμως τήν αἰτία τῆς ἁμαρτωλότητάς του καί τίς συνέπειές της, παρέχουσα ἀπροσωπώληπτα κάθε δυνατότητα πρὸς μετάνοια. Πρέπει δηλαδή κάθε μέλος νά βιώσει ὅτι ὁ Χριστός «οὐ γάρ ἦλθε ἵνα κρίνῃ τόν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' Αὐτοῦ» (Ἰωάν. 3, 17), διακηρύσσοντας μάλιστα ὁ ἴδιος ὅτι «τόν ἐρχόμενον πρὸς με οὐ μή ἐκβάλω ἔξω» (Ἰωάν. 6, 37). Ὁ σεβασμός αὐτός στήν ἐλευθερία πρέπει νά δίνει στόν ἄνθρωπο τή δυνατότητα τῆς προοπτικῆς γιά ζωή, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ ἁμαρτωλός νά προκαλεῖται ὥστε «ἐν μετanoία» νά καταστεῖ μέτοχος τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καί νά μὴν ἀποκλείεται ἀπό αὐτή τήν προοπτική. Ἐάν ἡ θέση αὐτή ἦχει παράξενα στίς προκαταλήψεις κάποιων «καθαρῶν», τότε δίκαια καί ἡ φράση τοῦ Χριστοῦ, ὅτι «οἱ τελῶναί καί αἱ πόρνοι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τήν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» (Ματθ. 21, 31), θά ἀποτελεῖ ἀκόμη μία ἄλλη αἰτία σκανδαλισμοῦ τους.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μόνον ἐάν ἀνταποκριθεῖ διακονικά στίς προκλήσεις τῆς ἐποχῆς μέ βάση τίς ἀρχές τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας θά μπορέσει νά δικαιοῦσιν τήν ἀποστολή τῆς χαρισματικῆς ἱερωσύνης μέσα στόν κόσμο, χωρὶς νά διατρέχει τόν κίνδυνο μιᾶς ἐκκοσμηκευμένης ἀλλοτριώσεως τῆς ταυτότητάς της, πού εἶναι πλέον ὁ σύγχρονος «πειρασμός» της καί τό «σημεῖον τῶν καιρῶν» γιά τήν παρουσία της καί τή διακονία της.

ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΘΕΝΩΣΗΣ (BURNOUT) ΚΑΙ Ο ΚΛΗΡΙΚΟΣ

Εισαγωγή

Ο κόσμος μας σήμερα βιώνει τά αποτελέσματα της μετανεωτερικής ή ψηφιακής εποχής και διαπιστώνουμε ολοένα και περισσότερο μιά ταχεία μεταβολή τόσο στην προσωπικότητα και συμπεριφορά του ανθρώπου, όσο και στο κοινωνικό γίνεσθαι. Η αναπτυσσόμενη τεχνολογική εξέλιξη έχει κάνει τον χρόνο μας τόσο μινυμαλιστικό, χωρίς ο σύγχρονος άνθρωπος να μπορεί να έχει τον κατάλληλο ελεύθερο χρόνο για να ανασυντάξει τις δυνάμεις του. Έτσι φορτώνεται με άγχος, με έντονα συναισθήματα, με υπέρμετρη ψυχολογική πίεση στην ατέρμονη προσπάθειά του μέσα σε μικρό χρόνο να εκπληρώσει απαιτήσεις και εργασίες, που απαιτούν μακρύτερο χρονικό διάστημα.

Τό φαινόμενο της ψυχικής εξάντλησης ή εξουθένωσης περιγράφηκε επισταμένως για πρώτη φορά στά τέλη της δεκαετίας του 1960.

Βέβαια από τότε μέχρι τις μέρες μας, έχει κυλήσει πολύ νερό στο αύλακι και πολλές αλλαγές έχουν συμβεί στις κοινωνικές δομές και στους χώρους εργασίας. Κάποιες από αυτές έχουν σχέση με την οικονομία. Δόθηκε περισσότερη έμφαση στα κέρδη των επιχειρήσεων και των ιδρυμάτων με αποτέλεσμα την αύξηση των εργασιακών βαρών των εργαζομένων¹. Στις μέρες μας ζητείται από τους εργαζόμενους να προσφέρουν όλο και περισσότερο, ενώ οι αμοιβές τους μειώνονται. Παρ' όλο που ο άνθρωπος ως άτομο είναι ελεύθερος να βλέπει τις σχέσεις του προς τους άλλους μέσα από τά συμφέροντά του,

---

¹ Σύμφωνα με τό Έθνικό Ινστιτούτο για τίν Ασφάλεια και τίν Υγεία των Έργαζομένων (National Institute for Occupational Safety and Health), τά τελευταία είκοσι χρόνια οί ώρες που οί Αμερικανοί εργάζονται εβδομαδιαίως έχουν αυξηθεί κατά 8%, με αποτέλεσμα ό μέσος όρος άπασχόλησής τους να φθάνει τις 47 ώρες τίν εβδομάδα. Βλ. P. A. McGuire *Worker stress, health reaching critical point*, APA Monitor, 30 (5). (1999), 1. 27.

αυτό δέν μπορεί νά ισχύσει γιά τήν ὀργανωμένη κοινωνία, ἡ ὁποία «εἶναι ὑποχρεωμένη νά διασφαλίζει ζωτικό χῶρο γιά τόν καθένα, οὕτως ὥστε νά μπορεῖ νά πραγματοποιήσει τό δικαίωμά του γιά ζωή καί ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητάς του»².

Μιά σημαντική ἐπίσης ἀλλαγὴ πού ἔλαβε χώρα στίς τρεῖς τελευταῖες δεκαετίες εἶναι ἡ εἰσβολή τῆς τεχνολογίας στούς ἐργασιακοὺς χώρους. Τὴν περίοδο τοῦ ἀναγκαστικοῦ ἐγκλεισμοῦ κατὰ τὴν πρόσφατη πανδημία ἡ ἐξ ἀποστάσεως ἐργασία μέ χρήση ἠλεκτρονικῶν μέσων γενικεύθηκε τόσο στὸν χῶρο τῶν ἐργαζομένων ὅσο καί στά σχολεῖα. Ἡ χρήση ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν ἄλλαξε τὴ φύση τῆς ἐργασίας καί τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων. Πολλές φορές ἡ ἐργασία ἀσκεῖται μοναχικά καί τό παράδοξο εἶναι πὼς πολλοὶ προτιμοῦν αὐτὸν τὸν τρόπο ἐργασίας. Βέβαια, ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ ἔχει δύο βασικὲς συνέπειες: πρῶτον, ὀδηγεῖ στὴν ἀνάγκη προσαρμογῆς τῆς ἐκπαίδευσης ἐξειδικευμένου προσωπικοῦ, εἴτε νέου, εἴτε τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος. Δεύτερο, δημιουργεῖ νέου τύπου θέσεις ἐργασίας, καθιστῶντας χωρὶς ἀντικείμενο παλαιότερους τύπους ἀπασχόλησης³. Ἡ ἐπικοινωνία μέσῳ τοῦ ἠλεκτρονικοῦ ταχυδρομείου (e-mail) ἀντικαθιστᾷ σὲ πολὺ μεγάλο βαθμὸ τὴ διαπροσωπικὴ σχέση καί συζήτηση. Αὐτὴ ἡ μετατόπιση τῶν ἐνδιαφερόντων καθιστᾷ ἀκόμη δυσκολότερη τὴν ἄσκηση ἐργασίας ἀπὸ ἰδεολόγους⁴.

Ἐκτός ὅμως ἀπὸ αὐτὲς τίς διαφοροποιήσεις τοῦ ἐργασιακοῦ χώρου, ἀλλαγές ὑπάρχουν καί στίς παραδοσιακὲς ἀξίες πού οἱ ἄνθρωποι εἶχαν. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει τὴν ὀρθότητα τοῦ προβληματισμοῦ τῆς κοινωνιολογίας ὅτι «πρέπει νά μελετᾶται συνολικά ἡ μοντέρνα κοινωνία μέ τὰ προβλήματά της, καί ὄχι μόνον ὀρισμένοι τομεῖς, πού ἀποδείχθηκε ὅτι καλύπτουν μέρος τῆς κοινωνίας»⁵. Ἔτσι, ἡ ἀδιαφορία, ὁ μηδενισμὸς καί τό προσωπικὸ κέρδος ἀντικατέστησαν τίς παλιές ἀξίες τῆς προσφορᾶς καί τοῦ ἀλτρουισμοῦ.

Ἀπὸ τὴν πρώτη λοιπὸν περιγραφὴ καί καταγραφὴ τοῦ φαινομένου τῆς ψυχικῆς ἐξάντλησης, ἓνας σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐρευνῶν καί κλινικῶν παρα-

² Ἰω. Πέτρου, *Κοινωνιολογία*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2016, σ. 246.

³ Ἰω. Πέτρου, ὁ.π., σ. 337.

⁴ Μέ τὸν ὄρο αὐτὸ ἀναφερόμαστε στοὺς ἐργαζομένους –ἰδιαίτερα τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου (Sciences Humaines)– οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὄραμα καί στόχο γιά τὴν ἐργασία –ἢ προκειμένου γιά κληρικούς γιά τὴ διακονία τους– καί εἶναι πρόθυμοι νά θυσιάσουν πολλὰ ἀπὸ τὴν καθημερινότητά τους ὥστε νά ἐπιτύχουν τό καλύτερο δυνατὸ στὸν ἐργασιακὸ τους χῶρο.

⁵ Ἰω. Πέτρου, ὁ.π., καί D. Bell, *Ὁ πολιτισμὸς τῆς μεταβιομηχανικῆς Δύσης*, μεταφρ. Λυκααρδόπουλος Γ., Νεφέλη, Ἀθήνα 1999.

τηρήσεων συνέβαλαν στην αναγνώριση και συστηματική μελέτη του. Τό φαινόμενο αυτό είναι ευρέως διαδεδομένο σε χώρους εργασίας, όπου δημιουργούνται στενές σχέσεις μεταξύ των επαγγελματιών των ανθρωπιστικών επιστημών και των ατόμων που προστρέχουν σε αυτούς για στήριξη και συμπαράσταση⁶.

Οι πρώτες προσπάθειες περιγραφής του φαινομένου καταγράφονται από τον Freudenberger και άντλούνται από τί δεξαμενή πληροφοριών που προσφέρουν οι νέοι άνδρες και γυναίκες, που εργάζονται σε μιιά δημόσια κλινική στο Lower East Side της Νέας Υόρκης με σκοπό την αποθεραπεία νέων έθισμένων στη χρήση ναρκωτικών ούσιων⁷. Ο Freudenberger περιγράφει τους ψυχικά εξαντλημένους κοινωνικούς εργάτες, οι οποίοι τόν επισκέπτονται στο γραφείο του, ως νέους ιδεολόγους, που εργάζονται ακατάπαυστα για τήν επίτευξη των ιδανικών επιδιώξεών τους.

Τό πρόβλημα έντοπίζεται στην άρνησή τους νά επιτρέψουν στους έαυτούς τους διαλείμματα ξεκούρασης από τήν πίεση που τους άσκει ή εργασία τους, με άναπόφευκτο άποτέλεσμα τήν ψυχική τους κατάρρευση. Οί εργασιακοί στόχοι τους όποιους θέτουν, υπερβαίνουν κατά πολύ τήν ψυχική άντοχή και τήν ήθική ένίσχυση που μποροϋν νά τους προσφέρουν τά πιστεύματά τους, με άποτέλεσμα νά καθίστανται εύάλωτοι στην άθροιστική επίθεση της χρόνιας υπερδραστηριότητας, ιδιαίτερα όταν για τίς μεγάλες προσπάθειες που κατέβαλαν είσέπρατταν ελάχιστη άνταμοιβή⁸. Πολλοί από αυτούς προσέτρεξαν στη βοήθεια ειδικών ψυχολόγων και ψυχιάτρων. Έτσι καταγράφηκαν οι πρώτες περιπτώσεις ατόμων με ψυχική εξάντληση⁹, ή όποία είχε ως αίτία

---

⁶ Δ. Παπαδάτου – Φ. Αναγνωστόπουλου, *Η ψυχολογία στο χώρο της Υγείας*, Έλληνικά Γράμματα, Αθήνα ⁵1999, σ. 242.

⁷ Ο Dr. Herbert Freudenberger έλαβε τό διδακτορικό του από τό New York University, ένω άποφοίτησε από τό National Psychological Association for Psychoanalysis, του όποιου διετέλεσε στέλεχος και εκπαιδευτής. Είναι μέλος της American Psychological Association (APA). Είναι γνωστός από τήν επί πολλά χρόνια ένασχόλησή του με τήν εκπαίδευση προσωπικού άνοικτων κλινικών, κλειστών θεραπευτικών κοινοτήτων, περιθωριακών, προγραμμάτων άνάνηψης ναρκωμανών. Διευθυντής των ψυχιατρικών ύπηρεσιών του, είναι υπεύθυνος του προγράμματος για τους ίσπανόφωνους χρήστες ναρκωτικών. Έχει δημοσιεύσει περισσότερα από 55 άρθρα με συχνές παρουσιάσεις στο ραδιόφωνο και τήν τηλεόραση.

⁸ Οί άναγραφόμενες έδω πληροφορίες άντλούνται από τό άρθρο του Β. Α. Farber, «Understanding and treating burnout in a changing culture», σσ. 589-590.

⁹ Πάντως, όπως αναφέρει ό Β. Farber, ό.π, σ. 597 ή ψυχική εξάντληση δέν περιελήφθη στο επίσημο έγχειρίδιο της Άμερικανικής Ψυχιατρικής Ένωσης τό *D.S.M-IV (Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders)*, American Psychiatric Association, Washington DC, 1994.

τὴν ἀπογοίτευση τῶν πληττομένων ἀτόμων ἀπὸ τὴν πορεία καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας πού προσέφεραν καὶ πού δὲν ἀνταποκρίνονταν στὶς προσδοκίες τους.

Στὶς συγγραφές τῶν Πατέρων, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὑπάρχει πλούσιο ὕλικό, πού μπορεῖ νά δώσει ἐπαρκεῖς ἀπαντήσεις σέ ὑπαρξιακά προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν τοὺς ἀνθρώπους διαχρονικά¹⁰. Συνάμα, ὅμως, γίνεται ἀντιληπτή ἡ ἔλλειψη ἐξειδικευμένων σύγχρονων ἐργασιῶν γύρω ἀπὸ θέματα πού ἀπτονται τῆς ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας¹¹, ἰδιαίτερα στὸν τομέα τῆς ποιμαντικῆς, πού εἶναι ὁ κατεξοχὴν ἀρμόδιος κλάδος γιὰ νά ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ ἀνθρωπολογικά θέματα.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας «προσάρμοζαν τὴν ποιμαντικὴ τους στὴν ἐκάστοτε κοινωνικὴ πραγματικότητα, χωρὶς νά ἐπιτρέπουν νά ἀφομοιώνονται ἀπὸ αὐτὴν», ἐνῶ «παράλληλα δημιουργοῦσαν οἱ ἴδιοι νέες προϋποθέσεις γιὰ τὴ συνάντηση τοῦ εὐαγγελικοῦ μηνύματος μὲ τὴν ἐποχὴ τους»¹². Στὴν ἐποχὴ μας, πολὺς θόρυβος γίνεται γιὰ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν ψυχολογία καὶ τὴν ποιμαντικὴ πράξη καὶ πολλὰ ἐπιχειρήματα χρησιμοποιοῦνται τόσο ἀπὸ ὅσους εἶναι ὑπέρομαχοί της, ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, πού θεωροῦν μὰ τέτοια προσέγγιση περιπίου ὡς «τό βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἐστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ»¹³. Πιστεύω ὡς ἐκ τούτου ὅτι χρειάζεται νά κατατεθεῖ λόγος ὑπεύθυνος γιὰ τὸν προβληματισμὸ αὐτό, κυρίως ἀπὸ ἀνθρώπους πού κατέχουν τὸ θέμα σέ βάθος¹⁴.

¹⁰ Βλ. Ἀδ. Αὐγουστίνου (πρωτοπρ.), *Ἡ Ἀνθρώπινη Ἐπιθετικότητα, Ποιμαντικὴ καὶ Ψυχολογικὴ προσέγγιση στὴν Κλίμακα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου* (Διδακτορικὴ Διατριβή), Ἀκρίτας, Ἀθῆνα 21999, σ. 57.

¹¹ Βλ. Ἀ. Μ. Σταυρόπουλου, *Εἰσαγωγὴ στὴν ὀρθόδοξη συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ*, Ἀθῆνα, 1985, σ. 99, ὅπου καταγράφει τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν «οἰκοδόμησι μᾶς ἐπίκαιρης Ποιμαντικῆς Ἀνθρωπολογίας, ἡ ὁποία συνιστᾷ τὴν ἀφετηρίαν γιὰ μᾶ ὀρθὴ διαποίμανση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου».

¹² Β. Καλλιακιάνη (πρωτοπρ.), *Μεθοδολογικὰ πρότερα τῆς ποιμαντικῆς-Λεντίῳ ζωννύμενοι*, ἐκδόσεις Μυθονία, Θεσσαλονίκη 2005, τόμος Α΄, σ. 242.

¹³ *Ματθ.* 24, 15.

¹⁴ Ἐδῶ νά σημειώσουμε ἐνδεικτικὰ κάποιες προσπάθειες ἀντιμετώπισης τοῦ περὶ ψυχολογίας καὶ πνευματικῆς ζωῆς προβληματισμοῦ: Στὸν πρόλογο τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Β. Θεοδοῦ (πρωτοπρ.), «*Ἡ Ἱερατικὴ κλίση ὡς ψυχολογικὸ γεγονός*», Ἀθῆνα 1998, σ. 9, ὁ Μητροπολίτης Θηβῶν καὶ Λεβαδείας (νῦν Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος) κ. Ἱερώνυμος σημειώνει: «*Εἶναι πολλὰ χρόνια πρὶν πού διαπιστώσαμε τὴν ἰδιαίτερη σημασίαν τὴν ὁποία μπορεῖ ν' ἀποκτήσῃ ἡ ψυχολογικὴ ἐπιστὴμη μέσα στὴν θεολογικὴ ἐρευνα καὶ στὶς ποιμαντικὰς ἐφαρμογὰς. Πιστέψαμε πὼς ἡ συνάντηση τῶν δύο χώρων ὑποσχόταν πολλὰ γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τὴ διακονία τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖο ὅλοι μας ὑπηρετοῦμε, καὶ προσπαθήσαμε νά βοηθήσουμε, ὅσο μᾶς ἦταν δυνατόν, τὴν συνάντησιν αὐτῆ. Τὰ μέχρι τώρα ἀποτελέσματα ἐνίσχυσαν τὴν πίστιν μας*».

Χρειάζεται να έχουμε πάντοτε κατά νουν τί θεμελιώδη αρχή, ή οποία διατυπώθηκε από ένα πρωτεργάτη της ποιμαντικής ψυχολογίας στην Ελλάδα, σύμφωνα με τον οποίο «*βασική περιοχή της Ποιμαντικής Ψυχολογίας δέον να θεωρείται πάντοτε ή προσωπικότης του ποιμένου... Η Ποιμαντική Ψυχολογία εξετάζει θέματα και προβλήματα της προσωπικότητος του ποιμένου καθ' έαυτήν... και εν σχέσει προς το ποίμνιον αυτού*»¹⁵. Δέν εξετάζουμε τίν ένοι-
κουσα χάρη του Ποιμένου, αλλά τό «*όστράκινο σκευός*» της, τό όποιο πρέπει να ANTEΞΕΙ!

Από τίν άλλη, βεβαίως, πλευρά, ή προσπάθεια για τίν έξεύρεση λύσεων δέν θά εξαντληθεί στίς προτάσεις για τί θεραπεία του φαινομένου πού προτείνονται από τίν έπιστήμη της ψυχολογίας, αλλά θά στραφεί κυρίως προς τίν πλούσια Πατερική Παράδοση, ιδιαίτερα προς εκείνους τούς Πατέρες πού άσκησαν με διάκριση τίν ποιμαντική τους φροντίδα προς μοναχούς και κληρικούς.

Από όλα, λοιπόν, όσα προαναφέρθηκαν καθίσταται «*συνειδητό ό τι για τί*

Έπίσης, στον πρόλογο της διδακτορικής διατριβής του Άδ. Αύγουστιδη (πρωτοπρ.), *Η Ανθρώπινη Επιθετικότητα ...*, σσ. 15-16, ό ίδιος Μητροπολίτης σημειώνει ότι με τον τρόπο πού διαπραγματεύεται τό θέμα του ό π. Αδαμάντιος, δηλαδή της χρησιμοποίησης των πορισμάτων της ψυχολογίας σε συνδυασμό με τίς θέσεις ενός άσκητή πατέρα της Έκκλησίας μας για το πρόβλημα της επιθετικότητας, «*δέν αυθαιρετεί, αλλά προσπαθεί να κινηθεί έπόμενος "τοίς άγίοις πατράσι"*». Λίγο πιο κάτω, διερωτάται «*τί είναι λοιπόν εκείνο πού θα μās έμποδίσει να αναγνώσουμε και να προβληματισθούμε με κείμενα - όπως ή Κλίμαξ του Άγίου Ιωάννου του Σιναΐτου - τά όποια έχουν συγκροτημένη άποψη σχετικά με τίν αιτιοπαθογένεια και τί θεραπευτική αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων (όπως της επιθετικότητας), και ταυτόχρονα να επιδιώξουμε μιá παράλληλη ένημέρωση και αναφορά στίς έπιστημονικές και άλλες γνώσεις και όρολογίες, πού σχετίζονται με τίν εφαρμογή ποιμαντικών χειρισμών στα ύπαρκτά προβλήματα, τά ερωτηματικά και τίς αγωνίες των χριστιανών μας;*».

Βέβαια, των προλόγων αυτών είχε προηγηθεί μιá ήμεριδα με θέμα «*Θεολογία και Ψυχιατρική σε διάλογο*», πού έλαβε χώρα στή Λιβαδειά τό Σάββατο 8 Οκτωβρίου 1994, τά πρακτικά της όποίας εξέδότησαν από τίν Αποστολική Διακονία τό 1999. Ακολούθησαν έπιπλέον ένας τετραετής κύκλος ένημερωτικών σεμιναρίων κατά τά έτη 1999-2002 για νέους κληρικούς της Ίερής Μητροπόλεως με θέματα πού αναφέρονταν στην ψυχολογία και τίν ποιμαντική διακονία, καθώς και ένα τριήμερο συνέδριο τό καλοκαίρι του 2004, πού πραγματοποιήθηκε στό Συνεδριακό Κέντρο της Ίερής Μητροπόλεως στην Εύαγγελίστρια Άλιάρτου με θέμα: «*Ορθόδοξη θεολογία και Ψυχολογία: συγκλίσεις και άποκλίσεις*». Στόν χωρτασμό του προς τούς συνέδρους ό Σεβ. Μητροπολίτης Θηβών και Λεβαδειάς (πύν Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος) κ. Γερώνυμος ανέφερε: «*Τό νερό πού κύλησε όλο αυτό τό διάστημα των έννέα χρόνων, πολύ. Οί αντίδράσεις - θετικές και άρνητικές - άρκετές, πού ή καταγραφή και ή αξιολόγησή τους δέν είναι του παρόντος. Πιστεύω, όμως, ότι ή στερεότητα με τίν όποια εδραζώμασε στην όρθόδοξη παράδοση δίνει τίν άσφαλή δυνατότητα σε όλους μας να είμαστε και τολμηροί στους όραματισμούς μας και διορατικοί στους στόχους μας*».

¹⁵ Ιω. Κορναράκη, *Βιβλικά ψυχογραφήματα*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 14.

δραστηριοποίηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν πυρήνων καί γιά τήν προσέγγισι τοῦ εὐρύτερου ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος ἀπαιτεῖται ἡ εὐαισθητοποίηση στά δεδομένα καί τά μέσα τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Ἡ καθαρά συντηρητική στάσι... ἀποδεικνύεται ἀνεπαρκής ἢ καί ἐπικίνδυνη σέ περιόδους μέ ἔντονες ἀνακατατάξεις καί ἀλλαγές, ὅπως ἡ σημερινή.

Ἡ Ἐκκλησία δέν στηρίζεται στή συντήρησι ἀλλά στήν παράδοσι. Καί ἡ παράδοσι εἶναι κίνησι καί ζωή. Εἶναι ρεῦμα πού ξεχύνεται στήν ἱστορία, γιά νά προσλάβει καί νά ἀνακαινίσει ὁλόκληρη τήν κτίσι. Ὅταν ἡ Ἐκκλησία ... δέν φροντίζει νά χρησιμοποιεῖ τά ἀνθρώπινα ἐπιτεύγματα, ἐναρμονίζοντας αὐτά στή δική της προοπτική, ὅταν περιορίζεται σέ ἐξειδικευμένες “θρησκευτικές” περιοχές, ἐγκαταλείποντας ἀπό τήν προοπτική της τόν σύμπαντα κόσμο, χάνει τήν καθολικότητα καί τήν ταυτότητά της, γίνεται ἐπιμεριστική καί ἀπό τήν ἄποψη αὐτή “αἰρετική”»¹⁶.

Τελικά, ἔχει καταστῆ φανερό ὅτι οἱ πληροφορίες καί παρατηρήσεις πού ἀντλοῦμε ἀπό τίς σύγχρονες ἐπιστῆμες¹⁷ τῆς συμπεριφορᾶς, ὅπως ἡ ψυχολογία, ὅταν δίδονται τεκμηριωμένες καί ἀντικειμενικές, προσφέρουν ἕνα εὐχρηστο ἐργαλεῖο γιά τήν προσέγγισι καί κατανόησι σέ βάθος, τόσο τῶν γνώσεων, ὅσο καί τῆς πατερικῆς ἐμπειρίας στόν τόσο δυσπρόσιτο χῶρο τῆς Ὁρθόδοξης ἀνθρωπολογίας, καθῶς «ἡ γλῶσσα τῆς ψυχολογίας μπορεῖ ἐπίσης νά διευκολύνει τήν ἀνάδειξι τῶν πολύτιμων στοιχείων πού ἔχει διασώσει ἡ πνευματική μας Παράδοσι, συνεισφέροντας στήν προσπάθει μεταγραφῆς τους μέ σύγχρονους ὄρους, ὥστε νά γίνουν προσπελάσιμα καί ἐκμεταλλεύσιμα ἀπό τόν σύγχρονο ἄνθρωπο»¹⁸.

¹⁶ Γ. Μαντζαρίδου, *Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ*, Ἐκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 97, ὅπου ὁμως ἐπισημαίνεται (σ. 98) ὅτι οἱ ἰσορροπίες εἶναι λεπτές, καθῶς, «προσαρμογή στήν πλουραλιστική κοινωνία σημαίνει σέ τελική ἀνάλυσι προσαρμογή στήν ἐκκοσμίκευσι. Σκοπός τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι νά συσχηματισθεῖ μέ τόν κόσμο, ἀλλά νά προσλάβει καί νά μεταμορφώσει τόν κόσμο».

¹⁷ Σημειώνουμε ἐδῶ ὅτι ὁ ἅγιος Νεκτάριος, Μητροπολίτης Πενταπόλεως, τονίζει ὅτι ὁ ποιμένας, πέρα ἀπό τί θεολογικά του μόρφωσι, πρέπει νά κατέχει καί «ἐγκυκλοπαιδική μόρφωσι», *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, Ἐκδόσεις Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη, 1974, σσ. 123-125. «Βεβαίως, ὁ ἅγιος» – ὅπως τονίζει ὁ Ἄδ. Αὐγουστίνδης (πρωτοπρ.), *Ψυχολογία καί Πνευματική Ζωή*, σ. 25 – «δέν ἀναφέρεται ἐδῶ εἰδικά στήν Ψυχολογία ἢ τήν Ψυχιατρική. Ὅμως, ὅσα προβλήματα δημιουργεῖ ἡ ἀλαζονική περιφρόνησι τῆς Θεολογίας ἐκ μέρους τῶν “κοσμικῶς” σκεπτομένων, οἱ ὅποιοι συνήθως ἀγνοοῦν τά οὐσιώδη τῆς πίστεως», ἀλλά τόσα προβλήματα συνεπάγεται «καί ἡ “ἄνευ λόγου γνώσεως” προσπάθει ἀντικρούσεως τῆς ἐπιστήμης ἐκ μέρους κάποιων ἐκπροσώπων τῆς Ἐκκλησίας».

¹⁸ Ἄδ. Αὐγουστίνδης (πρωτοπρ.), *Ἡ Ἀνθρώπινη Ἐπιθετικότητα...*, σ. 60.

A. ΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΨΥΧΙΚΗ ΕΞΑΝΤΛΗΣΗ

D) Τί είναι «ψυχική εξάντληση»;

Στό λεξικό της «Ψυχολογίας», η ψυχική εξάντληση ερμηνεύεται ως «*έξουθένωση ή αποτυχία, ειδικά στην εργασία ή στην καριέρα*». Αναφέρεται στους μεσίλικες, που εργάζονται πολλές ώρες εξαντλητικά μέχρις ότου η ένταση (stress) και η υπερέκπτωση τους προξενήσει τέτοια ψυχοσωματική κόπωση, που οδηγεί στην κατάρρευσή τους. Στόν επιστημονικό χώρο σχετικά μέ τήν επαγγελματική εξουθένωση (professional burnout), στόν αγγλικό όρο «*burnout*» χρησιμοποιούνται δύο έννοιολογικά συγγενείς λέξεις: «*έξουθένωση*» και «*εξάντληση*», χωρίς ένας από τους δύο όρους νά έχει επικρατήσει στόν ελληνική ψυχολογική και ψυχιατρική βιβλιογραφία, χρησιμοποιούμενος αποκλειστικά αντί του άλλου. Καί προσδιορίζεται ως «*αίσθηση αδυναμίας και έλλειψη επαγγελματικής και κοινωνικής καταξίωσης*».

Η ύποστηρικτικότητα π.χ. τών προϊσταμένων και ή αναγνώριση του έργου του εκπαιδευτικού είναι παράγοντες που αναχαίτουν τό στρές τών διδασκόντων, ενώ ή έλλειψη επαγγελματικής –κατά πρώτο λόγο– και κοινωνικής κατ' επέκταση καταξίωσης, προκαλεί τήν επαγγελματική εξάντληση. «*Η επαγγελματική εξάντληση (burnout) συνδέεται μέ τό εργασιακό στρές*».

II) Όρισμοί γιά τό «Burnout»

α. Είναι ή κατάσταση της κόπωσης ή της διάψευσης, που εμφανίζεται εξαιτίας της προσκόλλησης σέ ένα ιδανικό, ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής ή μία σχέση, που απέτυχαν νά προσπορίσουν στόν ενδιαφερόμενο τήν αναμενόμενη ανταμοιβή (Freundenberger).

β. Είναι «*ένα σωματικό, συναισθηματικό, ψυχολογικό και πνευματικό φαινόμενο, μία εμπειρία προσωπικής κόπωσης, αποξένωσης, αποτυχίας κ.λπ.*» (Kramer).

γ. Είναι «*ή εμφάνιση μιάς προοδευτικής απώλειας ιδεαλισμού, ενέργειας και επιδιώξεων, τήν όποία αποκτούν οί άνθρωποι, που ως επαγγελματίες ασχολούνται μέ τήν προσφορά βοήθειας στους άλλους*» (Edelwish & Brodsky).

δ. Πρόκειται «*γιά ένα σύνδρομο σωματικής και ψυχικής εξάντλησης στό πλαίσιο του όποιου ό εργαζόμενος χάνει τό ενδιαφέρον και τά θετικά συναισθήματα που είχε γιά τους αρρώστους ή πελάτες, παύει νά είναι ικανοποιη-*

ημένος από τή δουλειά και τήν απόδοσή του και αναπτύσσει μία αρνητική εικόνα για τόν εαυτό του» (Maslach).

ε. Η ψυχική εξάντληση σύγκειται από τρεις βασικούς παράγοντες:

- Τήν συναισθηματική εξάντληση ή όποία εκδηλώνεται μέ μία αίσθηση ψυχικής κοπώσεως του κοινωνικού έργατι πού δέν διαθέτει πλέον τήν άπαιτούμενη ενέργεια για νά επενδύσει στήν εργασία του.

- Τήν άποτυχία προσωπικής επαγγελματικής όλοκλήρωσης, ή όποία φανερώνεται μέ τήν έλλειψη προσωπικών έπιτευγμάτων στόν εργασιακό του χώρο και εκδηλώνεται μέ τήν έλάττωση τής απόδοσής του και τήν παραίτησή του από κάθε προσπάθεια επαγγελματικού χειρισμού τών προβλημάτων τών άσθενών και

- Τήν άποπροσωποποίηση ή όποία εκδηλώνεται μέ τήν άπομάκρυνσή του από τούς άρρώστους και τήν ανάπτυξη μιας άπρόσωπης σχέσης μαζί τους (Maslach & Jackson). Πρόσφατα, ή άποπροσωποποίηση έπαναπροσδιορίστηκε ως «κινισμός».

στ. Είηαι συνδυασμός τής σωματικής κόπωσης, τής συναισθηματικής εξάντλησης και του έν έπιγνώσει ένκευρισμού, πού προκαλείται από αυτά (Shirom).

ζ. Έχει σχέση μέ τήν «άσυνέπεια», δηλαδή τήν αντίληψη τών εργαζομένων εκείνων πού προσφέρουν ύπηρεσίες στους άνθρώπους, πώς οί προσπάθειές τους νά βοηθήσουν τούς άλλους απέβησαν άναποτελεσματικές, τό στοιχείο κατέστη άνεκπλήρωτο και τά προσωπικά όφέλη για τήν δουλειά τους (δηλαδή ή όλοκλήρωση, ή άναγνώριση, ή προαγωγή ή ή εκτίμηση) δέν ήταν τά άναμενόμενα.

III) Ποιοί ύπόκεινται στό σύνδρομο επαγγελματικής έξουθένωσης;

Τό φαινόμενο του burnout είηαι ένα φαινόμενο, έπίτοκο του σύγχρονου τρόπου ζωής και –χωρίς νά άποκλείονται και άλλα επαγγέλματα– συνήθως παρατηρείται σε δασκάλους, σε διοικητές ή διευθυντές όργανισμών και έπιχειρήσεων, σε όσους άπασχολούνται επαγγελματικά μέ τήν φροντίδα τών παιδιών, στους νοσηλευτές, στους ψυχοθεραπευτές, στους ήγέτες, στους κληρικούς κ.ο.κ. Σημαντική είηαι ή διαπίστωση ότι τό φαινόμενο αυτό παρατηρείται και στόν χώρο τής Έκκλησίας.

IV) Αίτια τής ψυχικής εξάντλησης:

Έκλυτικός παράγοντας του burnout είναι τό stress ή άλλως ή ένταση, πού όρίζεται ως *«πίεση βλαπτικού χαρακτήρα επί ενός οργανισμού, ή όποία διακόπτει τή φυσιολογική του ίσορροπία (όμοιοστασία)»*. Στην περίπτωση κατά τίν όποία ή πίεση άποβεί υπερβολική ή παραταθεί, είναι δυνατόν ή ένταση (stress) νά καταπονήσει τόσο τίς άντοχές του οργανισμού, ώστε νά προκαλέσει κατάρρευση τών οργανικών λειτουργιών του ή άπορρύθμισή τους.

Η ένταση (stress) προέρχεται:

- άπό προσωπικές καί διαπροσωπικές συγκρούσεις.
- συγκρούσεις πού προκαλούν διαφορές ή αντιθέσεις άπόψεων, άντιλήψεων καί συναισθημάτων τών ανθρώπων σχετικά μέ διάφορα θέματα.
- άπό τίν καταπόνηση εργαζομένων εξαιτίας υπερβολικών εϋθυνών, πού επιβάλλονται άπό άνώτερα στρώματα επαγγελματικής ή εργασιακής ιεραρχίας.
- άπό τίν πίεση του χρόνου.
- άπό τή σύγκρουση άνάμεσα στις προσδοκίες πού έχουν καί στόν ρόλο πού επιτελούν.

Έκλυτικοί παράγοντες στρεσογόνοι (παράγοντες έντασης) είναι:

- οί ματαιώσεις.
- οί άπώλειες.
- οί άνταγωνισμοί.
- ό φόρτος εργασίας.

Στήν δημιουργία καί άνάπτυξη του συνδρόμου ψυχικής εξάντλησης συνεπικουρούν –μαζί μέ τό stress πού προαναφέραμε– καί πέντε επιμέρους άξιοσημείωτοι παράγοντες:

α. Η δυσκολία διάγνωσης καί άναγνώρισης του φαινομένου (τεντώνω τό σχοιμί νά φθάσει εκεί πού δέν φθάνει, γιατί;).

β. Η ύπαρξιακή κατάσταση τών ατόμων, δηλαδή τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τής προσωπικότητάς τους, πού επηρεάζουν τίς αντιδράσεις τους στό στρεσογόνα γεγονός τής ζωής (ή διαφορετικότητα του καθενός στόν τρόπο αντίληψης καί αντιμετώπισης τών πραγμάτων, διαφορετική ιεράρχηση τών άξιών: άξίες άπόλυτες καί σχετικές – άπολυτοποίηση τών σχετικών καί σχετικοποίηση τών άπολύτων, ένασχόληση μέ λεπτομέρειες, τελειομανία).

γ. Οί αλλαγές στό κοινωνικό γίνεσθαι καί τίς άξίες, καθώς συχνά στίς ήμέρες μας οί παραδομένες άξίες τίθενται ύπό άμφισβήτηση (άπαξίωση τής Έκκλησίας, τής άφοσίωσης στίς άξίες, τής άφιέρωσης σέ ένα έργο: π.χ. δέν βρίζω έπίτροπο, ή κατηχητή διαρκείας...).

δ. Οί αύξημένες άπαιτήσεις, οί όποίες ζητούνται συνήθως άπό όσους προσφέρουν τίς ύπηρεσίες τους χάριν τού κοινωνικού συνόλου (λίγοι οί προσφερόμενοι καί μέ ύπεροψία γιά τό έργο πού κάνουν).

ε. Ό τρόπος χρήσης τού έλεύθερου χρόνου (πότε θά καθίσει νά όργανωθεί μέ ήσυχία, πότε θά μελετήσει, θά ξεκουραστεί, θά προσευχηθεί, θά τελειώσει δουλειές, θά έπικοινωνήσει μέ τήν οίκογένεια καί τά παιδιά...).

Β. ΤΑ 4 ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΗΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΕΞΟΥΘΕΝΩΣΗΣ (BURNOUT)

1) Τό φαινόμενο τής ψυχικής εξάντλησης, κατά τήν εξέλιξή του, διέρχεται άπό τέσσερα σημαντικά στάδια:

1. τού ένθουσιασμού.
2. τής άμφιβολίας καί άδράνειας.
3. τής άπογοήτευσης καί ματαίωσης.
4. τής άπάθειας.

Άνάπτυξη τών σταδίων τής ψυχικής εξάντλησης:

Στάδιο τού ένθουσιασμού

Κλινικά του χαρακτηριστικά είναι:

Ή είσοδος τού έργαζομένου λειτουργού (κοινωνικών, άνθρωπιστικών, έκκλησιαστικών επαγγελματιών):

- α. μέ ύψηλους στόχους στόν χῶρο.
- β. μέ μή ρεαλιστικές προσδοκίες ή μέ ούτοπικές προσδοκίες άπό τόν έαυτό του.
- γ. άπό τό εργασιακό περιβάλλον του.
- δ. άπό τό άνθρώπινο άντικείμενο τού επαγγέλματός του.
- ε. άπό τίς εργασιακές συνθήκες καί τό χρηστικό ύλικό.

Άφιέρωση ύπερβολικού χρόνου καί ένέργειας καί ύπερεπένδυση στήν ένασχόλησή του μέ τούς πάσχοντες συνανθρώπους του πού καλείται νά

βοηθήσει. Συνέπεια αυτής του της στάσης είναι, ο μικρόκοσμος της εργασίας του να όγκοῦται δυσανάλογα και να καταλαμβάνει έναν ολόκληρο κόσμο, από τον οποίο, ο κατεχόμενος από ψυχική εξάντληση εργαζόμενος προσδοκᾷ να αντλήσει κάθε δυνατή ικανοποίηση –ἀκόμη και χρηματική–, καθώς και κάποια ηθική ανταμοιβή. Έτσι ξεκινᾷ μιὰ διαδικασία «υπερθέρμανσης» και ταλαιπωρίας του ἑσωτερικοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ φιλότιμα εργαζόμενου τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν, πού ἀρχίζει νά δίδει τά πρῶτα της δείγματα. Αὐτά τά δείγματα, στό πρῶτο αὐτό στάδιο, δέν ἀξιολογούνται ἀπό τόν προσβληθέντα ἀντίθετα μάλιστα, δέν λαμβάνονται ὑπόψη σοβαρά.

Στάδιο ἀμφιβολίας και ἀδράνειας

Στό δεύτερο στάδιο της ἀμφιβολίας και ἀδράνειας, ο πάσχων ἀπό ψυχική εξάντληση ἐπαγγελματίας, ἀντιλαμβάνεται ἀργά και σταθερά, ὅτι παρά τό γεγονός ὅτι ἀναλίσκεται καθημερινά και προσφέρει τόσα πολλά, ἡ ἐργασία του δέν ἀνταποκρίνεται στίς ἀρχικές του προσδοκίες και βαθύτερες ἀνάγκες. Ἐπειδή ἀναρωτιέται ἄν φταίει ὁ ἴδιος γιά τήν κατάσταση αὐτή, ἀρχίζει νά δουλεύει σκληρότερα προσπαθῶντας ἔτσι νά καλύψει τήν ἀπογοίτευσί του ἀπό τήν ματαιώση τῶν προσδοκιῶν του. Ταυτόχρονα, ἐπενδύει περισσότερο στή σύσφιξη τῶν σχέσεων του μέ τούς ἀνθρώπους πού φροντίζει. Ἐπίσης, προσπαθεῖ νά αὐξήσει και νά διευρύνει τίς γνώσεις και τίς δεξιότητες του μέ τή συμμετοχή του σέ σεμινάρια γιά προγράμματα κατάρτισης.

Ἀκολουθεῖ ἐπιδείνωση τῶν συμπτωμάτων τοῦ πάσχοντος, ἀφοῦ ἀφίνονται ἀνεξέλεγκτα νά κυριαρχοῦν στήν προσωπική του ζωή. Ἦδη ἔχει ἀρχίσει ὁ «βρασμός» τοῦ ἤδη θερμανθέντος ἑσωτερικοῦ ψυχικοῦ του κόσμου. Ἀναζητεῖ τά αἷτια της δυσλειτουργίας του σέ λανθασμένες ἐπιλογές και χώρους ἔξω ἀπό τήν προσωπικότητά του και τό ἐγώ του και στρεφόμενος πρὸς τό ἐγγύς και μακρᾶν ἐπαγγελματικό περιβάλλον, τό ὅποιο και ἀποϊδανικοποιεῖ.

Αἰσθάνεται ὡς σημαντικά προβλήματα, θέματα στά ὅποια δέν ἔδινε στό παρελθόν καμμία σημασία. Ἐτσι, ἐνοχλεῖται ὑπερβολικά ἀπό τήν μί ἀναγνώριση της προσφορᾶς του. Ἐκφράζει παράπονα γιά τόν μισθό του, πού παραμένει σέ χαμηλά ἐπίπεδα παρά τήν προσφορά του. Διαμαρτύρεται γιά τό ἐξαντλητικό ὥραριο ἐργασίας, καθώς και γιά τήν ἀπουσία ὑποστήριξης ἀπό τόν συναδελφικό περίγυρο. Στό στάδιο αὐτό ἀποφεύγει συστηματικά νά ἀναθεωρήσει τίς ὑπερβολικά ὑψηλές ἢ παράλογες προσδοκίες του.

Στάδιο απογοήτευσης και ματαίωσης

Στό τρίτο στάδιο, της απογοήτευσης και ματαίωσης, ο επαγγελματίας των ανθρωπιστικών και κοινωνικών λειτουργημάτων εύλογα αρχίζει να αναρωτιέται κατά πόσο αξίζει να συνεχίσει να ασχολείται με μία εργασία που του προκαλεί όλο και περισσότερο άγχος και από την οποία δεν προσπορίζει την ικανοποίηση που προσδοκούσε. Καθώς έχει πιά την πεποίθηση ότι οι προσπάθειές του αποβαίνουν άκαρπες και μάταιες, συχνά αποθαρρύνεται και βιώνει κατάθλιψη.

Αισθάνεται παγιδευμένος σε μία αδιέξοδη πραγματικότητα. Η ανάδυση όλων αυτών στην επιφάνεια της καθημερινότητάς του, καθώς ή ασφυκτική πίεση που αισθάνεται να αναβλύζει από τό έσωτερικό του δημιουργεί μία έκρηκτική κατάσταση, περιγράφεται από τους σύγχρονους μελετητές ως έκρηξη. *Τό στάδιο αυτό μπορεί να θεωρηθεί ουσιαστικά ως μεταβατικό στάδιο.*

Η απογοήτευση, που καταλαμβάνει τόν πάσχοντα από την ψυχική εξάντληση οδηγό, τόν σπρώχνει *πρός δύο κατευθύνσεις* ή δύο λύσεις του δράματός του. *Η πρώτη* είναι να αναθεωρήσει τούς μή ρεαλιστικούς του στόχους και τις προσδοκίες τροποποιώντας την συμπεριφορά του, ώστε να καταφέρει να επιβιώσει στις δυσκολίες του επαγγελματικού του χώρου. *Η δεύτερη*, να απομακρυνθεί από τόν εργασιακό του χώρο, που του δημιουργεί τό έντονο «στρές».

Στάδιο απάθειας

Στό τέταρτο στάδιο, αυτό της απάθειας, ο πάσχων επενδύει ελάχιστη ενέργεια στή δουλειά του. Έπειδή αισθάνεται ανεπαρκής να ανταποκριθεί στις ανάγκες των ανθρώπων που καλείται να φροντίσει, τής άγνοει. Ταυτόχρονα, έπειδή κινείται μηχανιστικά και με συνεχή αποδιοργάνωση, αποφεύγει την ανάληψη οποιασδήποτε ύπευθυνότητας, αλλαγής ή καινοτομίας στον χώρο της εργασίας του. Καθώς αισθάνεται δυσαρέσκεια, μοναξιά και έλλειψη αυτοεκτίμησης, γρήγορα καθίσταται άχρηστος και αναποτελεσματικός, ενώ διατηρεί τί θέση του ξεκάθαρα για λόγους επιβίωσης. Τά συμπτώματα της ψυχικής εξάντλησης ενός κοινωνικού εργαζομένου γίνονται συνήθως αντιληπτά στον επαγγελματικό χώρο κατά τά δύο τελευταία στάδια.

Και στά τέσσερα στάδια την ψυχική εξάντληση χαρακτηρίζουν:

1. Σύγκρουση μεταξύ αναγκών και επιτευγμάτων.
2. Αντιρεαλιστικές έμμονές.
3. Χρήση της εργασίας ως υποκατάστατου μιας μη ικανοποιητικής προσωπικής ζωής.

4. Άνικανότητα στή μεταβίβαση δικαιοδοσίας καί σέ άλλους συναδέλφους στόν ἐργασιακό χῶρο.

5. Άνυπαρξία ἄρνησης καί παράλογες ἀπαιτήσεις τῶν ἐργοδοτῶν.

II) Τά συμπτώματα τοῦ συνδρόμου ψυχικῆς ἐξάντλησης:

Τά συμπτώματα τοῦ συνδρόμου ψυχικῆς ἐξάντλησης χωρίζονται σέ τρεῖς κατηγορίες:

- Συμπτώματα ὀργανικά.
- Συμπτώματα ψυχολογικῆς φύσεως.
- Συμπτώματα κοινωνικῆς προσαρμογῆς.

Αὐτά γίνονται ἐμφανή μετά ἀπό τό στάδιο του ἐνθουσιασμοῦ. Κι ἐνῶ ἐβλεπε κανεῖς ἕναν ἐνθουσιώδη κοινωνικό ἐργάτη, ἀρχίζουν νά παρουσιάζονται συμπτώματα τῶν τριῶν αὐτῶν καταστάσεων. Ἀνάλογα συμπτώματα εἶναι:

- ἡ ψυχική καί σωματική ἐξάρτηση καί ἡ ἐξουθένωση.
- ἡ ἀποπροσωποποίηση (κυνισμός).
- ἡ αἰσθησι νευρικῆς ὑπερέντασης καί ἄγχους.
- καθώς καί αὐτή τοῦ περιορισμοῦ τῆς προσωπικῆς ὀλοκλήρωσης.

Στήν κλινική εἰκόνα τοῦ πάσχοντος περιλαμβάνονται:

- ἡ ἀπώλεια μνήμης.
- ἡ ὀξυθυμία.
- τάση πρὸς κατηγορία.
- ἡ ὄνειροπόληση.
- ἡ ἀπόσυρση.
- ὁ κυνισμός.
- ἡ ἐξάντληση τῆς ὑπομονῆς.
- αἰσθήματα μειονεξίας ἢ κατωτερότητας.
- συναισθηματική πεζότητα καί μονοτονία.
- ἀδιαφορία γιά τήν ἐνασχόληση μέ ἐξωεργασιακές δραστηριότητες (hobbies).
- ἀποκλειστική καί μονότονη ἀπασχόληση μέ μία πλευρά τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου.
- καί πνευματική ξηρασία.

Ἄλλα συμπτώματα πού καταγράφονται –καθαρά σωματοποιημένα– ἀφοροῦν συνήθως μικροενοχλήσεις, ὅπως, ἔντονη αἰσθησι κόπωσης καί ἀδυνα-

μίας, αύξημένη μυϊκή υπερένταση, πονοκέφαλοι, γαστρεντερικές διαταραχές, διαταραχές ύπνου ή διατροφής, ναυτία. Κάποτε, τά συμπτώματα αναφέρονται σέ σοβαρότερα προβλήματα υγείας, όπως παρατεταμένα κρυολογήματα, απώλεια βάρους, άπνιία, άνεπάρκεια τής άναπνοής (δυσχέρεια άναπνευστική: «πλάκωμα» στόν ύπνο), ύπερβολική κατανάλωση τροφής, καφέ, σοκολάτας, ύπέρταση, έλκος, παρατεταμένες ήμικρανίες, καρδιολογικές διαταραχές.

Τόσο οί συναισθηματικές ένδειξεις, όσο καί τά όργανικά συμπτώματα λειτουργούν ως μηχανισμός άυτοπροστασίας του άτόμου, καθώς τό στρές καί ή συναισθηματική φόρτιση πού ό έπαγγελματίας βιώνει στόν έργασιακό του χώρο ύπερβαίνουν τά ψυχικά του άποθέματα. Η στάση αυτή παρερμηνεύεται από τό περιβάλλον του ως έκφραση ψυχρότητας καί άδιαφορίας.

Μάλιστα, τό τελευταίο αυτό δημιουργεί στόν πάσχοντα από ψυχική έξάντληση έπαγγελματία ένοχές, έπειδή πιστεύει ότι έχει χάσει τήν ευαισθησία καί τήν άνθρωπία του, καθώς καί *άρνητικά συναισθήματα* τόσο γιά τόν έαυτό του, όσο καί γιά τούς συναδέλφους του καί γιά όσους φροντίζει, έπειδή αυτοί πολλές φορές τόν επικρίνουν γιά τήν συμπεριφορά του. Αυτή ή κατάσταση έχει ως άποτέλεσμα, είτε τή σύγκρουσή του μέ τούς συναδέλφους του καί τή διαταραχή τών σχέσεών του μέ τούς προϊσταμένους του, είτε τήν άπομόνωση καί τό κλείσιμο στόν έαυτό του.

Άλλες ένδειξεις είναι ή δυσκολία νά συγκεντρωθεί στή δουλειά του, τάση νά ξεχνά, νά είναι έπιρρεπής σέ *έσφαλμένες έκτιμήσεις ή άπροσεξίες*. Συνά άπουσιάζει από τήν εργασία του είτε *άργοπορεί ή διακατέχεται* από μία *τάση φυγής καί όνειροπόλησης*. Οί έπιπτώσεις έχουν άντίκτυπο, όχι μόνο στήν προσωπική αλλά καί στήν κοινωνική του ζωή, καθώς αύξάνονται οί έντάσεις γιά τή συναδέλφωση στόν έργασιακό του χώρο καί έλαττώνεται η διάθεσή του για διαπροσωπικές σχέσεις.

III) Τό πρόβλημα στόν χώρο του κλήρου.

Όπως έλέχθη καί προηγουμένως, ό κλήρος δέν είναι άπαλλαγμένος σήμερα από τήν παρουσία στο σώμα του του συνδρομού ψυχικής έξάντλησης. Ό νέος κληρικός ξεκινά μέ ιδανικά, φέρει ύψηλά τόν πηχυ στίς προσδοκίες καί τίς άπαιτήσεις του, εργάζεται γιά τήν έφαρμογή καί ύλοποίηση τών όνείρων καί τών προγραμματισμών του. Έρχεται όμως ή σύγκρουση μέ τή σκληρή πραγματικότητα. Η άντίληψη γιά τήν προσφορά τών άλλων στο έργο του, έρχεται νά φανεί διαφορετική από αυτό πού περιέμενε. Έτσι έρχεται ή απογοήτευση. Η άνάγκη νά άνταποκριθεί στίς λεπτομέρειες τής γραφειοκρατίας

τόν προσπλώνει στο γραφείο του και τον μεταβάλλει σε δημόσιο υπάλληλο γραφείου.

Αίτια της ψυχικής εξάντλησης του κληρικού μπορεί να βρίσκονται:

- μέσα του (άλαζονική συμπεριφορά, άγνοια, κυριαρχικότητα, εγωισμός.
- στο περιβάλλον του.
- στο σύστημα που άσκει την ποικιαντική του διακονία.
- στις εργασιακές και συναδελφικές σχέσεις (κληρικούς, λαϊκούς).
- στις σχέσεις με την προϊσταμένη του αρχή (Μητροπολίτη, Πρωτοσύγκελλο, Αρχιερατικό Έπίτροπο, Προϊστάμενο του Ναού).

Στήν κατάσταση αυτή φθάνει συχνά και ο κληρικός που συμπιέζεται αφορητά από τις αυξημένες απαιτήσεις της εκκλησιαστικής διοίκησης, τη διάψευση των προσδοκιών του, τη δυστροπία των ένοριτών του, την αδυναμία διαχείρισης του χρόνου του, την αμφισβήτηση του έργου του από την οικογένειά του, την καχυποψία και τον ανταγωνισμό των συνεφημεριών του, τό έντονα αντιπνευματικό κοινωνικό περιβάλλον.

Ό αλτροϊσμός είναι ένας τρόπος για να αποφύγει κάποιος τον τρομερό σκόπελο του εγωισμού. Η αναζήτηση δηλαδή της αποδοχής των άλλων με την προσφορά της βοήθειάς του. Άνοιγμα δηλαδή στο πρόσωπο και την ανάγκη των άλλων. Ένσυναίσθηση.

Η μοναξιά και η εγκατάλειψη του κληρικού από τον εκκλησιαστικό οργανισμό είναι μιά παράμετρος που οδηγεί στην αποξένωση, στην κόπωση και αδιαφορία.

Οί συγκρούσεις και οί ανεπάρκειες της άγαμης κλίσης (ζητᾶ την ύπακοή χωρίς να έχει μπει στην ύπακοή: στρατός, μοναστήρι, πνευματική καθοδήγηση, ακόμα και η αντιμετώπιση της Libido – μηχανισμοί αναπλήρωσης). Ό ανταγωνισμός γεννιέται από την αυτοπροβολή, την προβολή του έργου κάποιου κληρικού και την υποτίμηση των άλλων, την προώθηση νέων αγάμων κληρικῶν σε ένορίες με σεβάσιμους έγγάμους κληρικούς αλλά και την πλήρωση των ανώτερων κενῶν εφημεριακῶν θέσεων.

Προβλήματα της οίκογένειας του έγγάμου κληρικού (πρέπει να ανταποκριθεί σε δύο «γυναίκες»: την ένορία και τί γυναίκα του και τά παιδιά του – περίπτωση κληρικού που μετά τό ταξίδι έπρεπε να πάει στην πατρίδα του να φέρει τά παιδιά του...). Άλλος έχασε τί γυναίκα του και αυτό τον έχει αποδιοργανώσει: πῶς θά ανταποκριθεί στά παιδιά; Πῶς θά είναι μιά ζωή τώρα άγαμος ενώ επέλεξε να παντρευτεί; Άρκετοί έγγαμοί κληρικοί «καταναλώνουν

τόσο χρόνο για τήν ποιμαντική τους διακονία, ώστε βάζουν στό περιθώριο τών ενδιαφερόντων τους τήν οικόγένειά τους. Δέν μπορούν νά αντιληφθοῦν πόσο τά παιδιά ἐπιθυμοῦν τήν προσοχή τους καί πόσο πληγώνονται, ὅταν αἰσθάνονται ὅτι βρίσκονται στό περιθώριο τών προτεραιοτήτων τους» ... Κάποιοι φθάνουν στήν ἄλλη ἄκρη. «Καθώς συνήθως εἶναι πολύτεκνοι, φροντίζουν περισσότερο γιά τήν καλή κατάσταση τών πραγμάτων τῆς οικόγενείας τους καί τυπικά γιά τίς λειτουργίες καί τά μυστήρια» ... «Καί οἱ δύο αὐτές συμπεριφορές ἀσκοῦν ὑπερβολική πίεση στόν κληρικό καί ἔτσι ἀναπότρεπτα δημιουργεῖται ἓνα τεράστιο ἄγχος πού ἂν δέν βρεῖ διεξόδους πνευματικῆς φύσεως ἢ κοινωνικά ἀποδεκτῆς ἐκτόνωσης, θά δημιουργήσει, θά ἐκθρέψει καί θά ἐκδηλώσει τά συμπτώματα τῆς ψυχικῆς ἐξάντλησης πού σάν σαράκι θά ροκανίζει τήν ψυχική ὑγεία τοῦ κληρικοῦ»¹⁹.

Συγκρούσεις, ἀνταγωνισμοί καί αὐταρχισμός μεταξύ τών κληρικῶν.

Ὑπερδραστηριότητα ὡς ψυχαναγκασμός (συνεχῶς βάζει πράγματα ἐπειδή τά σκέφθηκε χωρίς στόχο). Ἡ ὑπερδραστηριότητα τοῦ κληρικοῦ, ἐπίσης, μπορεῖ νά κρύβει ἢ νά ὀδηγεῖ σέ ψυχική ἐξάντληση. Ὅρισμένοι εὐσυνειδητοί κληρικοί «φαίνεται σάν νά μὴν τολμοῦν νά ἔχουν μιά ἐλεύθερη ἡμέρα. Αἰσθάνονται ὅτι θά πρέπει διαρκῶς νά ἀπασχολοῦνται μέ κάτι. Μιά ἐξομολόγηση, μιά ἁγιαστική πράξη, μιά συζήτηση μέ ἓναν προβληματισμένο ἐνορίτη τους, ἡ συντροφιά στόν καταπονημένο μαθητή ἢ φοιτητή, ἀποτελοῦν... τούς ἀμέτρητους κόμπους τοῦ κομποσχοινοῦ τους. Καίτοι ὅλα αὐτά εἶναι θετικά καί ἀξιέπαινα, δέν παύουν νά γεννοῦν ἐρωτηματικά, γιατί καί μιά μόνη στιγμή ἀπραξίας τούς δημιουργεῖ μιά δυσεπίλυτη δυσφορία;... Πάντα ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος γιά τον κληρικό, νά χαθεῖ στίς ποιμαντικές του φροντίδες καί νά μὴν μπορεῖ νά δεῖ τίποτα πέρα ἀπό αὐτές. Τότε ὅμως... ὁ ἐνοριοκεντρισμός του γίνεται μιά προέκταση τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ του»²⁰.

IV) Ψυχική ἐξάντληση στόν χρονίως πάσχοντα.

Γνωρίζοντας μέχρι στιγμῆς τό φαινόμενο τοῦ Burnout κατανοοῦμε τώρα πόσο σημαντικά ἐπιβαρύνεται ὁ χρονίως πάσχων μέ αὐτό. Μιά νεοπλασματική νόσος, μιά ἀνίατη γενικότερα ἀσθένεια, ἓνα πρόβλημα κινητικό, μιά αὐτοάνοση

¹⁹ Ἀθηνᾶγορου Δικαίου, Μητροπολίτου Ἰλίου, Ἀχαρνῶν & Πετροπόλεως, *Θεέ μου, Θεέ μου... Ψυχική ἐξάντληση καί «ἀποξένωση» τοῦ κληρικοῦ*, Ἐκδόσεις Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἐκδοσθ Α΄, Ἀθήνα 2014, σ. 225.

²⁰ Ἀθηνᾶγορου Δικαίου, Μητροπολίτου Ἰλίου, Ἀχαρνῶν & Πετροπόλεως, *Θεέ μου, Θεέ μου... Ψυχική ἐξάντληση καί «ἀποξένωση» τοῦ κληρικοῦ*, σ. 277-278.

ασθένεια, σκλήρυνση κατά πλάκας, ή έλκώδης κολίτιδα, ή νόσος του Grohn, τό πάρκινσον, τό σύνδρομο Guillen-Bare κ.λπ. μπορεί νά ενισχύσουν τό φαινόμενο τής ψυχικής εξάντλησης ή νά τό κυφορήσουν καί επιταχύνουν τήν εξέλικτική του πορεία. Μιά προϋπάρχουσα ψυχική νόσος μπορεί νά επιταχύνει τήν πορεία στήν ψυχική εξάντληση ή τό ίδιο τό burnout νά όδηγήσει σέ μία ψυχική νόσο, όπως ή κατάθλιψη. Είναι μερικές φορές, πού ό άνθρωπος είναι πνιγμένος καί μία σταγόνα γίνεται ικανή νά τόν βουλιάξει έντελώς. Είναι άνάγκη νά προταθούν λύσεις καί θεραπευτικοί δρόμοι στή νόσο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Θεραπευτική προσέγγιση.

Στούς θεραπευτικούς δρόμους γιά τήν επίλυση του προβλήματος έχουν προταθεί τά ακόλουθα:

- Η πρόληψη
- Η άνακάλυψη του προβλήματος –ή έγκαιρη αναγνώριση τών συμπτωμάτων– άνακάλυψη τής αίτίας του προβλήματος (παρατήρηση, συζήτηση)
- Αυτόεκτίμηση
- Προσαρμογή στίς αλλαγές
- Έπαναξιολόγηση τών προσφερομένων υπηρεσιών καί επανεκτίμηση τών προσωπικών στόχων καί προσδοκιών
- Άναζήτηση ύποστήριξης
- Δημιουργικός έλεύθερος χρόνος
- Η έγγύτητα τών σχέσεων
- Καθημερινή αυτοκριτική
- Συχνός επαναπροσδιορισμός τών στόχων μας
- Νά είμαστε ρεαλιστές (Σωκράτης: νά περνάμε τά δεδομένα μας άπό τά τρία κόσκινα: άληθινό, άνάγκη, ώφέλεια)
- Νά μίν μεγαλοποιούμε τά πράγματα
- Νά μίν άγνοούμε τό πρόβλημα, αλλά νά καθησυχάζουμε γιά τήν επίλυσή του
- Άτιμόσφαιρα ήρεμίας καί κατανόησης
- Ένταξη του κληρικού ή λαϊκού σέ μία ένσυνείδητη έκκλησιαστική καί λειτουργική ζωή (μυστηριακή ζωή πρέπει νά έχει όχι μόνο τό ποίμνιο, αλλά καί ό ίδιος ό κληρικός)

- Είναι αναγκαίες οι τακτικές (ακόμη και εβδομαδιαίες) μικρές ιερατικές συνάξεις κληρικών με τον επίσκοπό τους, απαλλαγμένες από τον ξύλινο και εύκολο λόγο των διοικητικών διαδικασιών και επικεντρωμένες σε μία θεολογική και ψυχολογική προσέγγιση των θεμάτων που απασχολούν τον κληρο (έγγύτητα επισκόπου στον κληρικό, έγγαμο ή άγαμο)
- Για τους λαϊκούς συνάντηση στην ένορία (άρχονταρικοί) για παρέα με καφέ ή τσάι μία φορά τον μήνα ή δύο, για μία ταινία, που θα δράσει ψυχοθεραπευτικά
- Αποδοχή της αμαρτωλότητάς μας και της ανεπάρκειάς μας, αλλά και της καλής προαίρεσής μας στο έργο της Έκκλησίας
- Προσέγγιση του λόγου της Γραφής σε καθημερινή βάση. Είναι παρηγορητικός, παραμυθητικός, στηρίζει, δίδει λύσεις
- Άς πιστέψουμε ότι δεν πρέπει ούτε από τον εαυτό μας, ούτε από τους άλλους να απαιτούμε άκαμπτα τό τέλειο
  - Επιμόρφωση
  - Αλτρουϊσμός (έθελοντική διακονία)
  - Αγάπη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άθιναγόρου Δικαίακου, Μητροπολίτου Ίλίου, Άχαρων & Πετροπόλεως, *Θεέ μου, Θεέ μου... Ψυχική εξέλιξη και «αποξένωση» του κληρικού*, Έκδόσεις Άποστολικής Διακονίας, Έκδοση Α΄, Άθήνα 2014.
- π. Αδαμάντιος Αύγουστιδης, *Έκκλησία & Ψυχική Υγεία*, Έκδόσεις Έννοια, Άθήνα 2008.
- π. Αδαμάντιος Αύγουστιδης, *Άνθρώπου Άπαξίωση*, Έκδόσεις Έπιστροφή, Άθήνα 2017.
- π. Αδαμάντιος Αύγουστιδης, *Πόνημα Έλευθερίας, Εισαγωγή στην Ποιμαντική Θεολογία*, Έκδόσεις Έπιστροφή, Άθήνα 2018.
- Νικ Βούιτσιτς, *Ζωή χωρίς όρια*, Έκδόσεις Έν πλῶ, Α΄ έκδοση, Άθήνα 2012.
- Δημήτρης Φ. Καραγιάννης, *Η Άδικία που πληγώνει*, Έκδόσεις Άρμός, Άθήνα 2010, σελ. 157-190.
- Άννα Κοκκέβη, *Η Ψυχολογία στην Ίατρική Πράξη*, Έκδόσεις Gutenberg, 2008.
- Jean Claude Larchet, *Η θεραπευτική των πνευματικών νοσημάτων*, Έκδόσεις Άποστολικής Διακονίας, τόμ. Α΄ & Β΄, Άθήνα 2008.

ΚΛΗΡΟΣ ΚΑΙ ΕΚΚΟΣΜΙΚΕΥΣΗ
«ΕΑΝ ΤΟ ΑΛΛΑΣ ΜΩΡΑΝΘΗ...» (Ματθ. 5, 13)*

Σεβαστοί Πατέρες, Ἀγαπητοί Ἀδελφοί,

Καθώς πορευόμαστε στὴν ἀρχὴ σχετικὰ τοῦ τρέχοντος ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, καὶ πρὶν γευθοῦμε γιὰ ἀκόμη μία φορὰ, τουλάχιστον στὰ πλαίσια τοῦ ἑορτολογικοῦ κύκλου τῆς Ἐκκλησίας μας, τὴν φανέρωση τῆς Χάριτος, ἀξίζει τὸν κόπο νὰ σταθοῦμε καὶ προσπαθώντας ἕναν αὐτοέλεγχο, νὰ διαπιστώσουμε τὴν κατάστασι στὴν ὁποία εὕρισκόμαστε ὅσοι ἀγαπώντας τὸν Χριστὸ διεκδικοῦμε νὰ εἴμαστε οἱ δικοὶ Του ἄνθρωποι καὶ ποθοῦμε νὰ γίνει πραγματικότητα στὴν ζωὴ μας τὸ «ἐλθὲ καὶ σκίνωσον ἐν ἡμῖν». Αὐτὸ θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ αἰσθανθοῦμε καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης μας.

Ἀφορμὴ γι' αὐτὴν τὴν διερεύνησι ἔδωσε ὁ πόνος ἀπὸ ὅσα στοιχεῖα παρατίθενται καὶ βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας τὰ τελευταῖα χρόνια. Κυρίως, ἀναφερόμαστε στὶς ἐπανειλημμένες ἔρευνες καὶ στατιστικές, οἱ ὁποῖες διαρκῶς ἀναδεικνύουν τὴν πατρίδα μας, τὴν Ὁρθόδοξη Ἑλλάδα, «πρωταθλήτρια» ὅπως τὴν χαρακτηρίζουν, τῆς διαφθορᾶς. Τὸν δέ λαὸ μας, ὁ ὁποῖος στὸ παρελθόν μὲ ἀξιώσεις διεκδικοῦσε τὸν προσδιορισμὸ του ὡς «εὐσεβοῦς» καὶ στὴν λειτουργικὴ πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας μας σταθερὰ ἀναφέρεται ὡς «εὐσεβὲς ἔθνος», βλέπουμε νὰ τὸν κακοχαρακτηρίζουν ὄχι μόνον οἱ ξένοι καὶ ἀλλογενεῖς, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀπὸ ὅσους δικούς μας ἀρθρώνουν δημόσιο ἢ εἰδικὸ ἐπιστημονικὸ λόγο. Ἀκόμη κι ἐμεῖς, στὶς μεταξύ μας συζητήσεις καὶ ἀναστροφές, τί συζητᾶμε! Πῶς χαρακτηρίζουμε τοὺς ἑαυτούς μας καὶ τοὺς σύγχρονους Ἕλληνες! Μὴν ἀπορεῖτε. Ἐπειδὴ στὴν Ἐκκλησία μαθαίνουμε νὰ πορευόμαστε ὡς Σῶμα Χριστοῦ κι ἐπειδὴ ὅταν πάσχει ἕνα μέλος τὸ ὅλο σῶμα πάσχει, κάθε

---

* Ὁμιλία πού ἐκφωνήθηκε στὴν Παναυστραλιανὴ Ἱερατικὴ Σύναξι τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας.

φορά πού πιάνουμε στό στόμα μας τόν ὅποιον ἄλλον, γιά νά χαρακτηρίσουμε καί νά λοιδωρήσουμε, γιά νά σχολιάσουμε καί νά ἀπομειώσουμε, γιά τόν ἴδιο μας τόν ἑαυτό μιλάμε καί τήν πνευματική μας κατάσταση ἀποκαλύπτουμε. Πῶς λοιπόν, νά μὴν αἰσθανόμαστε θλίψη, ἀλλά καί προσωπική τήν προσβολή, ὄχι μόνον ὅσοι φέρουμε τό βαρὺ ἔνδυμα τοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλλῆνα Κληρικοῦ, ὄντες φορεῖς καί διαχειριστές μιᾶς μοναδικῆς Παραδόσεως, ἀλλά καί γενικότερα ὅσοι «ἀγωνίζονται τὸν καλὸν ἀγώνα» (Α΄ Τιμοθ. 6, 12), «ἀφορώντες εἰς τὸν τῆς Πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν Χριστόν» (Εβρ. 12, 2)! Πῶς νά μὴ χαμπλώνουμε τὰ μάτια ἀπὸ ντροπὴ ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ πατρίδα μας, ἡ μέχρι πρότινος μοναδικὴ Ὁρθόδοξη χώρα στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσι, μὲ τὴν πλοῦσια ἱστορία καί τὴν βαρεῖα κληρονομιά της, καταδεικνύεται σήμερα ἐλεγκτικά, καταγελλόμενη γιά συμπεριφορὲς ἀναιρετικὲς τοῦ Ὁρθοδόξου ἥθους καί ἀσύμβατες πρὸς τὸ ἰδανικὸ τῆς πνευματικῆς ὁλοκληρώσεως καί ἀγιότητος!

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, εὐλογη εἶναι ἡ ἀπορία. Τόσες χιλιάδες λαοῦ συρρέουν κάθε Κυριακὴ στοὺς Ναοὺς μας καί τοὺς γεμίζουν, ὑποδιπλοῦντες δι' αὐτοῦ τὴν χριστιανικὴ τους ιδιότητα. Μετέχουν τῆς Θείας Λειτουργίας, ἀκροῶνται τοῦ Θεοῦ Κηρύγματος, πολλοὶ καί μεταλαμβάνουν τοῦ Θεοῦ Σώματος καί τοῦ Τιμοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ μας! Καί ἐν συνεχείᾳ; Τί συμβαίνει μετὰ; Ποῦ εἶναι ὅλοι αὐτοὶ οἱ Χριστιανοὶ τὸ πρωὶ τῆς Δευτέρας, ὅταν ἡ κοινωμία ἀναπτύσσει τὴν καθημερινότητά της, γιά ν' ἀντιτάξουν στὴν κοσμικότητα τὴν πνευματικότητα, στό ψεῦδος τὴν ἀλήθεια, στὴν ὑποκρισίᾳ τὴν εἰλικρίνεια, στὴν λαθροχειρία τὴν ἐντιμότητα, στὴν διάβρωσι τῆς ἀνηθικότητος τὸ συμπαγὲς τῆς ἠθικῆς ἀκεραιότητος, στὸν κατακερματισμὸ τῆς ἀδιαφορίας τὴν ἐνότητα τῆς ἀγάπης! Τὰ πράγματα γίνονται ἀκόμη πιὸ περίπλοκα, γιά νά μὴν πῶ πιὸ τραγικά, ἂν καί πάλι μὲ βάση τοὺς ἀριθμοὺς, κάνουμε κάποιες συγκρίσεις. Ἡ Ἐκκλησία στὴν Ἑλλάδα στὶς ἡμέρες μας, εὐρίσκεται σὲ μιὰ πρωτοφανῆ κατάσταση. Ἀναπτύσσει ἓνα τεράστιο ἔργο κι ἔχει στὴν διάθεσί της μέσα πού δὲν μποροῦσε κἄν νά φαντασθεῖ σὲ ἄλλες ἐποχές. Μόνο στὴν περιοχὴ τῆς Ἀττικῆς λειτουργοῦν δύο Ἐκκλησιαστικοὶ Ραδιοφωνικοὶ Σταθμοὶ μὲ εἰκοσιτετράωρο πρόγραμμα, κυκλοφοροῦν χιλιάδες τίτλοι Ὁρθοδόξων Βιβλίων καί Ἐντύπων ἀπὸ δεκάδες εἰδικούς ἐκδοτικούς οἴκους, ὑφίστανται ἑκατοντάδες ἱστοσελίδες καί ἱστότοποι Ὁρθοδόξου προσανατολισμοῦ, ἡ Ἁγία Γραφὴ εὐρίσκεται σὲ ὅποια μορφὴ καί ἂν ζητηθεῖ, ἔντυπη, ψηφιακὴ, στό ἐγκεκριμένο κείμενο ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, σὲ ἔρμηνεία, ὑπομνηματισμένη, παραφρασμένη, μεταφρασμένη, ποιητικὰ δοσμένη... Ταυτόχρονα, ἡ Ἐκκλησία εὐρίσκεται σὲ κατάσταση ἀπολύτου ἐλευθερίας νά ἐπιτελέσει τὸ πνευματικὸ της ἔργο καί νά ἀρθρώσει τὸν δικὸ της

λόγο. Ποτέ άλλοτε στόν έλλαδικό χῶρο δέν ὑπῆρχαν τόσο Ἱεροί Ναοί, ποτέ άλλοτε δέν λειτουργοῦσαν κατά Κυριακή τόσες Ἐκκλησίες, ποτέ στό παρελθόν δέν ὑπῆρχαν τόσο χειροτονημένοι Κληρικοί, ποτέ άλλοτε δέν εἶχαμε τόση πληθώρα Πνευματικῶν, ποτέ άλλοτε δέν ἀκούγονταν τόσα κηρύγματα σέ τέτοια ποικιλία πνευματικῶν τάσεων, ποτέ άλλοτε δέν λειτουργοῦσαν τόσο Κύκλοι Μελέτης Ἁγίας Γραφῆς, Κατηχητικά, Ὁμάδες, Κατασκηνώσεις, ποτέ άλλοτε δέν εἶχαμε ταυτοχρόνως ἐπανδρωμένες τόσες Ἱερές Μονές, δραστηριοποιούμενες τόσες Ἱεραποστολικές Ἀδελφότητες καί στελεχωμένες ὄλες τίς διοικητικές θέσεις τόσο σέ ἐπίπεδο κεντρικῆς, ὅσο καί σέ ἐπίπεδο περιφερειακῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως! Καί ποτέ άλλοτε δέν εἶχε καταγραφεῖ ἡ ἠθικὴ ἀποτυχία, τόσο ἔντονα καί δραματικά στὸν τόπο, ὅπως προηγουμένως εἴπαμε...

Τί συμβαίνει, λοιπόν; Γιατί στὴν συγκυρία πού ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία διανύει ἀπὸ ἀπόψεως δυνατοτήτων ἴσως τὴν καλύτερή της περίοδο, ἡ χώρα καί ὁ λαὸς της, τὸ «εὐσεβὲς ἡμῶν γένος» ἀποδεδειγμένα ἐμφανίζουν σημεῖα προκεχωρημένης σίψεως; Μήπως ἔπαυε ἡ μικρὰ ζύμη νά μπορεῖ νά ζυμῶσει τὸ ὅλον φύραμα; «Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς Ἡλιοῦ Ἀφρώ» (Δ΄ Βασ. 2, 14);

Στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία, κομβικὴ εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ σεβασμοῦ στὴν ἀξία «ἄνθρωπος». Χωρὶς νά ἐπεκταθοῦμε πολὺ στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἔννοιας αὐτῆς, θά μᾶς ἐπιτραπεῖ μόνον νά ὑπενθυμίσουμε πὼς ὅταν ὁ Θεὸς θέλησε νά σώσει τὸ ἀνθρώπινο γένος ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς ἁμαρτίας, τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καί νά μᾶς ἐλκύσει πρὸς τὸ ὕψος τῆς μεγαλοσύνης Του, ἀπλῶς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἔγινε ἄνθρωπος. «Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ Νόμου, ἵνα τοὺς ὑπὸ Νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν» (Γαλ. 4, 4-5). Προσέλαβε τὴν ἀνθρώπινη φύση καί τὴν ἀναμόρφωσε στό Θεανδρικό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ἐδειξε δέ μέ τὸν τρόπο αὐτὸ ὅτι δέν προσπορίζει σωτηρία ἡ θεωρητικὴ γενικότητα τοῦ Νόμου, ἀλλὰ ἡ προσωπικὴ σχέση καί προσευχητικὴ ἀναστροφή μέ τὸν Χριστό. Ἀκριβῶς δέ ἐπειδὴ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ αἰτία τῆς σωτηρίας μας, γι' αὐτὸ καί ὡς διαρκῆ ἀνάμνηση τῆς προσωπικῆς αὐτῆς σχέσεως πού πρέπει νά ἔχει ὁ κάθε Χριστιανὸς μέ τὸν ἀρχηγὸν καί θεμελιωτὴν τῆς Πίστεώς μας Ἰησοῦ Χριστόν, προβάλλεται ἡ ἀναγκαιότητα τῆς μετοχῆς μας στό Σῶμα καί τὸ Αἷμα Του. «Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καί πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ» (Ἰωάν. 6, 54). Ἀλλὰ καί ἡ προοπτικὴ τῆς αἰωνίου ζωῆς διέρχεται μέσα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ σχέση Θεοῦ καί ἀνθρώπου. «Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον

ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν» (Α΄ Ἰωάν. 2, 23). Τὰ σωτηριώδη γεγονότα τῆς Θείας Οἰκονομίας διενεργοῦνται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ προοπτική τῆς αἰωνιότητος εἶναι ἡ προσωπικὴ σχέση μετὰ τὸν Θεό. Τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο εἶναι ἔντονο καὶ αὐτό, ἂν θέλετε, εἶναι ἓνα ἀκόμη γνώρισμα τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεώς μας πού τὴν διακρίνει ἀπὸ τὰ μαζικὰ ἀνθρώπινα θρησκευτικὰ κατασκευάσματα. Ὁ Θεὸς εἶναι δικός μου Θεός, εἶναι ὁ πατέρας μου, ὑφίσταται τὸ στοιχεῖο τῆς μοναδικότητος στὴν μεταξύ μας σχέση, τὴν ἴδια στιγμή πού ὁ Θεὸς ἀπευθύνεται καὶ προσφέρεται στὸν κάθε ἄλλον ἄνθρωπο!

Αὐτὸν τὸν τρόπο, τῆς διὰ προσώπων ἐνεργείας, ἐπέλεξε ὁ Θεὸς καὶ στή συνέχεια, ὅταν ἔπρεπε νὰ στερεωθεῖ ἐπὶ γῆς ἡ Ἐκκλησία Του. Κι αὐτὸν τὸν τρόπο, τῆς διὰ τῶν ἀνθρωπίνων προσώπων δράσεως, τὸν ἀποτύπωσε ἡ σοφία τῶν Πατέρων μας σὲ μιὰ πολὺ συμβολικὴ κίνηση, πού ὅλοι, ἴσως χιλιάδες φορές, ἔχουμε κάνει κι ὅμως, δὲν ἔχουμε συνειδητοποιήσει τὸ μῆνυμά της. Ἡ κίνηση αὐτὴ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸ ἀνάμμα τοῦ κεριοῦ, καὶ μάλιστα ὡς πρώτη μας πράξη μπαίνοντας στὸν Ναὸ τοῦ Κυρίου. Γιατί ἡ Ἐκκλησία, πρὶν μᾶς ὀδηγήσει στὸν κυρίως Ναὸ γιὰ τὴν ὅποια Ἀκολουθία, μᾶς βάζει καὶ ἀνάβουμε τὸ κερί; Τί συμβολίζει αὐτό; Μᾶς ἀπασχόλησε ποτέ, ἢ ἀφήνουμε τὴν σκόνη τῆς κακόπιστης κριτικῆς καὶ προκατάληψης ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξη κεριῶν στὴν εἴσοδο τοῦ Ναοῦ, νὰ καλύπτει καὶ τὴν δική μας ψυχὴ ἀναλογιζόμενοι ἄλλα; Τὸ κερί εἶναι τοποθετημένο κοντὰ στὴν εἴσοδο τοῦ Ναοῦ, καὶ μάλιστα σὲ ὑπτία θέση, σύμβολο τοῦ ὅτι ὅσο ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκτός Ἐκκλησίας εἶναι πεπτωκὸς καὶ κατερραγμένος. Ὅταν μπαίνομε στὸν Ναὸ, πιάνουμε τὸ κερί μας καὶ τὸ ἀνορθώνουμε, σημεῖο τοῦ ὅτι εἰσερχόμενος ὁ ἄνθρωπος στὴν Κιβωτὸ τῆς σωτηρίας πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἀνίσταται καὶ ἀνορθοῦται. Καὶ στὴν συνέχεια, τί κάνουμε; Πηγαίνομε στό μανουάλι καὶ ἀνάβουμε τὸ κερί μας. Ἀπὸ πού τὸ ἀνάβουμε; Μήπως ἀπὸ τὴν τσέπη μας βγάζουμε σπύρτα ἢ ἀναπτῆρα καὶ τὸ ἀνάβουμε; Ὅχι! Τὸ ἀνάβουμε ἀπὸ κάποιον ἄλλο κερί πού καίει ἐκεῖ πρὶν τὸ δικό μας, σύμβολο τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος φωτίζεται μετὰ τῆς Θεῆς Χάρης ὅταν ἔλθει στὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ δι' ἀνθρώπου! Ἀνθρώπου πού ἔχει προηγηθεῖ στὴν μετοχὴ τῆς Χάριτος καὶ δύναται νὰ τὴν μεταλαμπαδεύσει! Δηλαδή; Δηλαδή κι ἐγὼ θὰ ἐπιθυμοῦσα Ἄγγελοι νὰ λειτουργοῦν στὰ Ἱερά καὶ ἀπὸ αὐτοὺς νὰ λαμβάνουμε τὰ ζωοποιά Μυστήρια! Ὁ Βασιλεὺς τῆς Δόξης ὅμως, ἄλλως πύδોકισε, καὶ θέσπισε ὁ ἄνθρωπος νὰ σώζεται διὰ τῶν Μυστηρίων, τὰ ὅποια ὅμως τελεῖ ἄλλος ἄνθρωπος, νὰ φωτίζεται ἀπὸ τὸν φωτισμὸ τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὅποιο ὅμως θὰ τοῦ ἐρμηνεύει καὶ θὰ τοῦ τὸ κηρύττει

ἄλλος ἄνθρωπος, νά γνωρίζει ἐν Χριστῷ τόν Θεό Πατέρα, ἀλλά δι' ἀνθρώπων. Τήν πραγματικότητα αὐτή στήν ποιμαντική τοῦ Θεοῦ γιά τόν κάθε ἄνθρωπο τονίζει τό γνωστό χωρίο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «ἐάν μυρίους παιδαγωγούς ἔχητε εἰς Χριστόν, ἀλλ' οὐ πολλούς πατέρας» (Α' Κορ. 4, 15), τό ὁποῖο βεβαίως, προβάλλεται ἀπό τόν Ἀπόστολο Παῦλο στήν συνάφεια μιάς ἄλλης προβληματικῆς, ἐκφράζει ὅμως τήν ἀλήθεια στόν χώρο τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ἄνθρωποι δροῦν γιά τόν καταρτισμό τῶν πιστῶν, εἴτε ὡς παιδαγωγοί εἰς Χριστόν, εἴτε ὡς Πνευματικοί Πατέρες.

Ἡ δέ συνειδητοποίηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, ὅτι χρειάζονται ἄνθρωποι «εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» (Εφεσ. 8', 13), ὥστε νά κερδηθοῦν ψυχές εἰς Χριστόν καί νά οἰκοδομεῖται διαρκῶς τό Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, θέτει καί στή σωστή του βάση τό ἀπό ὀρισμένους Θεολόγους προβαλλόμενο κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες, ὅτι ἡ Χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σώζει τόν ἄνθρωπο καί οἰκοδομεῖ τήν Ἐκκλησία. Ὑπερπροβάλλεται δέ συνήθως στά πλαίσια μιάς ὑπολανθάνουσας πολεμικῆς ἐναντίον ὅσων ἐπιθυμοῦν νά ἐργασθοῦν ἐντίμως στόν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου, συνοδευόμενο ἀπό ἐντεχνες κατηγορίες περί ἀκτιβισμού στήν Ἐκκλησία καί ὡς δικαιολογία τῆς ἀπραξίας (ἀν ὄχι ἀδιαφορίας) κάποιων ἄλλων. Naί, τό Πανάγιον Πνεῦμα συγκροτεῖ τόν «ὄλον θεομὸν τῆς Ἐκκλησίας», ἡ Χάρις τοῦ Κυρίου δωρίζει τήν σωτηρία σέ ὅλους τούς ἄνθρώπους, ἐνεργώντας ὅμως, ὄχι μαγικά, μονοδιάστατα καί νεφελοειδῶς, ἀλλά δι' ἀνθρώπων ὅπως καταγράφει ἡ ἀνά τούς αἰῶνες ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας μας. Συναφίς πρός τοῦτο, εἶναι καί ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας περί τῆς ἀπονεμόμενης τιμῆς στούς Ἁγίους μας καί τά Ἱερά τους Λείψανα. Τιμῶνται ὡς ἔμπλεοι Θείας Χάριτος τήν ὁποῖαν ἀπολαμβάνουν ὄχι πρός ὠφέλειαν τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἀλλά χάριν τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καί σωτηρίας. Θεία Χάρις τήν ὁποῖα γεύθηκαν ἤδη ὄντες ἐν ζωῇ γιά νά ἐνεργήσουν ὑπέρ τῶν συγχρόνων τους, νά τούς προσεγγίσουν ἐν ὀνόματι Κυρίου καί νά κηρύξουν Χριστό αὐθεντικά.

Αὐτόν τόν προσωπικό τρόπο στήν ἱεραποστολική ἐργασία ἔρχεται ν' ἀναδείξει μοναδικά καί ὁ κατ' ἐξοχίαν διδάσκαλος τῶν Ἐθνῶν, ὁ Παῦλος. Στήν Ἀθήνα ἔρχεται καί ἐκφωνεῖ ἕνα λόγο σύμφωνο μέ ὅλους τούς κανόνες τῆς ρητορικῆς, ἄρτιο κατά τίς ἀρχές τῆς λογικῆς, ἐνώπιον γενικοῦ ἀκροατηρίου, τό ὁποῖο τόν ἀκούει μέ ἐνδιαφέρον καί ὅταν ἀρχίζει νά διαφωνεῖ, τόν διακόπτει μ' εὐγένεια: «ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτων» (Πράξ. 17, 32). Ἀποτέλεσμα, «Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καί γυνή τις ὀνόματι Δάμαρις» (Πράξ. 17, 34). Ἀντίθετα, στήν Κόρινθο δέν ἐκφωνεῖ κανένα λόγο. Ἐργάζεται στό

ἐργαστήρι τοῦ Ἀκύλλα καί τῆς Πρίσκιλλας δεχόμενος κάθε καλοπροαίρετο σέ κατ' ἴδιαν συζητήσεις. Ἀποτέλεσμα, ἡ πῖο πολυάριθμη ἴσως, καί πάντως ἡ πῖο δυναμική σέ ἔντονες διεργασίες Ἐκκλησία τῶν πρώτων Χριστιανικῶν αἰῶνων! Ἡ ὄχι σέ γενικό, ἦ καί μαζικό, ἀλλά σέ προσωπικό ἐπίπεδο πνευματική ἐργασία ἀποφέρει πλούσιους καρπούς καί ἀναδεικνύει κομβικό τό πρόσωπο ἐκείνου πού προσκαλεῖ εἰς Χριστόν.

Αὐτό δέ, τό ξεκαθάρισε πρώτος ὁ Χριστός μας. Θέλοντας νά ἐπιστήσει τήν προσοχή στούς δικούς Του ἀνθρώπους γιά τήν ἀνάγκη νά διακρίνονται ἀπό συνέπεια λόγων καί ἔργων, θέλοντας νά ἀναδείξει τό γεγονός ὅτι οἱ δικοί Του ὡς πνευματέμφοροι πρέπει νά διακρίνονται ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους, μίλησε γιά τό μεγαλεῖο τῆς πνευματικῆς ζωῆς μέν, ἀλλά καί τήν τραγικότητα τῆς πνευματικῆς ἀστοχίας, κυρίως ὡς πρὸς τόν ἀντίκτυπό της στούς ὑπόλοιπους ἀνθρώπους. «Ἦμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται; Εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων» (Ματθ. 5, 13). Δηλαδή, ἐσεῖς οἱ μαθητές μου εἴσθε τό πνευματικό ἅλατι τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων, ἐπειδή ἔχετε προορισμό νά κάνετε εὐχάριστη τὴ ζωὴ καί νά προλαβαίνετε τήν ἠθική καί πνευματική σαπίλα. Ἄν ὅμως τό ἅλατι στερηθῇ τῆς ἰδιαίτερας του αὐτῆς δυνάμεως, μέ τί θά ἀλατισθῇ ὥστε νά ἀποκτήσει πάλι αὐτό πού ἔχασε; Δέν χρησιμεύει πλέον σέ τίποτε, παρά μόνο νά πεταχθῇ ἔξω στούς δρόμους καί νά καταπατᾶται ἀπό τούς ἀνθρώπους. Ἄν λοιπόν καί σεῖς οἱ μαθητές μου, χάσετε τήν πνευματική σας δύναμη, δέν θά γίνετε ἄχρηστοι μόνο, ἀλλά καί θά περιφρονηθεῖτε ἕως ἐξουθενώσεως ἀπό τούς ἀνθρώπους. Καί πότε τό λέει αὐτό ὁ Κύριός μας; Τό λέει ἀφοῦ στήν «ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὁμιλία» Του ἔχει ἐκφωνήσει τούς Μακαρισμούς! Ἀφοῦ πρῶτα ἔχει ἀναδείξει τίς ἀρετές ὡς ὑποχρεωτικά κυρίαρχες στόν ἄνθρωπο. Ἀφοῦ πρῶτα ἔχει μιλήσει γιά τήν πτωχεῖα τοῦ πνεύματος, γιά τό ὑποποιοῦ πένθος, γιά τήν πρᾶότητα, τήν δικαιοσύνη, τήν ἐλεημοσύνη, τήν καθαρότητα τῆς καρδιάς, τήν εἰρήνη τῆς ψυχῆς, τήν ὑπομονή στούς διωγμούς καί τήν συκοφαντία, ἔρχεται νά προειδοποιήσει γιά τό τί συμβαίνει ὅταν αὐτά ἐκλείψουν. Τί ἐπέρχεται ὅταν αὐτά δέν γίνουν, ἦ χειρότερα, ἀφοῦ γίνουν, προδοθοῦν! Χαρακτηρίζει τούς μαθητές Του ἅλατι γιά νά τονίσει τίς δύο ιδιότητές του, τήν δυνατότητα νά κάνει τήν τροφή εὐγευστη καί νόστιμη, ἀλλά καί τήν δυνατότητά του νά προφυλάσσει τήν τροφή ἀπό τήν σήψη. Ὁ μαθητής τοῦ Κυρίου πού θά κατορθώσει τήν Χάρη νά ἀποτυπωθοῦν στήν ζωὴ του οἱ Μακαρισμοί, ὁμορφαίνει τήν κοινωνία, δίδοντας στόν κόσμο τήν προπρωτικὴ νοηματικὴ του διάστασι, ἐνῶ συνάμα διαποτίζει μέ τό πνευματικό ἀντίδοτο

τό σώμα τῆς ἀνθρωπότητας γιά νά ἀντισταθεῖ στήν ἀσθένεια τῆς σαρκός, τήν φθαρτότητα καί τήν θνητότητα. Θυμηθεῖτε τί αἴσθησι ἀποκομίζουμε ἀπό τήν παρουσία καί μόνον κάποιου πνευματικοῦ ἀνθρώπου! Θυμηθεῖτε πόσο διδασκόμαστε ἀτενίζοντάς τον καί μόνον, χωρίς νά χρειάζεται νά πεῖ λέξη! Θυμηθεῖτε τήν ἀγαπητική καύχησι τοῦ Κυρίου ἐνώπιον τοῦ διαβόλου γιά τόν πιστό του δοῦλο Ἰώβ!

Ἄν ὅμως, ἰδίως ἀφοῦ ἔχουν κατορθωθεῖ οἱ ἀρετές, ἡ πορεία ἀντιστραφεῖ, ἢ καλύτερα προδοθεῖ, τότε ἐπέρχεται ἡ ἀπόλυτη ἀκύρωσι. Ὁ ἰδιοτελής καί ἀποστάτης καθίσταται ἄχρηστος. Πολλές οὐσίες, ὅταν σαπίσουν, εἶναι χρησιμότερες ὡς λίπασμα. Ὅχι ὅμως, τό ἀλάτι. Τό «ἀνάλατον ἄλας» δέν μπορεῖ νά χρησιμεύσει πουθενά, γι' αὐτό καί πετιέται γιά νά ποδοπατηθεῖ ὡς ἀπολύτως περιττό. «Οἱ μὲν γάρ ἄλλοι μυριάκις πίπτοντες δύνανται τυχεῖν συγγνώμης, ὁ δὲ διδάσκαλος, ἐὰν τοῦτο πάθῃ, πάσης ἀπεστέρηται ἀπολογίας», θά μᾶς ἐξηγήσει ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος. Καί βέβαια, ὡς διδάσκαλος δέν νοεῖται μόνον ὁ Κληρικός, ἀλλά ὁ ὁποιοσδήποτε ἐνσυνειδήτως Χριστιανός, στόν ὅποιον ἀποβλέπουν οἱ ἄνθρωποι γιά τήν πνευματικότητά του, πού ὅμως, ὑπαναχωρεῖ καί ἐπιστρέφει «ὡς κύων ἐπὶ τό ἴδιον ἔξεραμμα» (*Β' Πέτρ.* 2, 22). Ἐξηγώντας μας παραστατικά τήν διάστασι τῶν λόγων τοῦ Κυρίου μας, ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας Τόν βάζει νά λέει: «Ἐγὼ μὲν πάντα χριστιανὸν ὠφέλιμον καί ἀρτυτικὸν βούλομαι εἶναι, οὐ μόνον τὸν διδασκαλίας χάρισμα ἐγκεχειρισμένον (...), ἀλλὰ καί τοὺς λαϊκοὺς αὐτοὺς χρησίμους καί ἐπωφελεῖς τοῖς πλησίον ἀπαιτῶ εἶναι. Ἐὰν δὲ ὁ μέλλων ἐτέρους ὠφελεῖν, αὐτὸς ἀδόκιμος γένηται καί ἐκστῆ τῆς προσοκούς τῶ χριστιανῶ καταστάσεως (...) ἀπόβλητος πάντῃ καί ἀπορριπτέος».

Καί ἐκεῖ ἀκριβῶς προβάλλει τό διαρκές ζητούμενο ἀπὸ τήν Ἐκκλησία ἀνά τούς αἰῶνες. Πῶς δέν θά εἶναι οἱ Χριστιανοὶ ἀδόκιμοι, ἀλλὰ φωστῆρες ἐν τῷ κόσμῳ! Πῶς θά διασφαλισθεῖ ὅτι θά ὑπάρχουν κεριά στό μανουάλι, ὥστε ὅταν ἐγγίσουν καί τά ἄλλα, τά νεώτερα κεριά, ἢ αὐτά πού καθυστέρησαν νά προσέλθουν, νά βροῦν φλόγα καί ν' ἀνάβουν! Τήν ἀγωνία αὐτῆ ἐξέφρασε μέ ἀπλότητα καί ὁ Ἅγιος Παῖσιος ὅταν στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '90, μετὰ τήν πτώσι τῶν ἀνατολικῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων, τά ὅποια διεκρίνοντο γιά τό ἀντιεκκλησιαστικό τους μένος, κατεγράφετο ἕνα ρεῦμα μεταστροφῆς πρὸς τήν Ἐκκλησία. Τότε λοιπόν, κάποιος τοῦ παρετίρησε: «Γέροντα, οἱ ἄνθρωποι ἄρχισαν κι ἔρχονται στήν Ἐκκλησία!», γιά νά λάβει τήν ἀπάντησι «Ἐρχονται, ἀλλά τί βρίσκουν;»!

Τί βρίσκουν, πράγματι; Ἄν θέλαμε νά δοῦμε λίγο ἀπὸ πιό κοντά ἐμᾶς τοὺς Χριστιανούς τοῦ 21ου αἰῶνα, τί θά διαπιστώναμε; Δόξα τῷ Θεῷ θά διαπιστώ-

ναμε κατ' ἀρχὴν μιὰ πλειάδα χαρισμάτων. Χαρίσματα τὰ ὅποια προσδιορίζουν καὶ τὸν ἰδιαίτερο τρόπο ὑπάρξεως τοῦ κάθε Χριστιανοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ συνθέτουν τὴν ἁρμονικότητα τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλος ἔχει ἔφεση πρὸς τὴν ἱεραποστολική προσπάθεια, ἄλλος διακρίνεται γιὰ τὴν ἰκανότητα τοῦ στό κοινωνικό καὶ προνοιακό ἔργο, ἕτερος κοσμεῖ ψαλτικά τίς ἀκολουθίες ἢ πάλι μερμινᾶ μοναδικὰ γιὰ τὴν λαμπρότητα τῆς Λατρείας κ.λπ. Στὶς ἡμέρες μας ὅμως, αὐτὸ δὲν σταματᾶ ἐκεῖ. Παρατηρεῖται ἐπιπλέον ἡ καθ' ὑπεροχὴν προβολὴ τοῦ χαρίσματος ἐκάστου. Ψιλαφᾶται ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ καθένας εἶναι μοναδικὸς ὄχι ὡς ἀνεπανάληπτο πρόσωπο, ἀλλ' ὡς ἀπαραίτητος γι' αὐτὸ τὸ ὅποιο κάνει καὶ ἀναντικατάστατος σέ αὐτὸ γιὰ τὸ ὅποιο διακρίνεται καὶ ἐξ αὐτοῦ διεκδικεῖ προνομακότητα καὶ προτεραιότητα ἔναντι τῶν ἀδελφῶν του. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα γι' αὐτὸ, ὅσοι Πνευματικοὶ Πατέρες προτιμοῦν νὰ αὐτοπροσδιορίζονται ὡς Γεροντάδες ἀρνούμενοι τὴν γλυκύτητα τῆς πατρότητας χάριν τῆς ἐξουσιαστικότητας. Στὸ ἐγγὺς παρελθόν, λόγω τῆς πανδημίας τοῦ κορωνοϊοῦ καὶ τῆς διαχειρίσεώς της ἀπὸ τίς κατὰ τόπους Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, ἡ ὅποια δυσκολία, μὲ τραγικὰ ἀποτελέσματα, προήλθε ἀπὸ αὐτὴν τὴν λανθασμένη θεώρησις.

Ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, ἐρμηνεύοντας τὴν λέξη «ἄλας» παρατηρεῖ, «Ἄλας λέγει τὸ ἐμποτιζόν τοὺς Ἀποστόλους καὶ πάντας ἀπλῶς τὴν δύναμιν ἔχοντας συνεκτικὴν καὶ συνδετικὴν», καὶ θὰ ἐξηγήσει ὁ Ζιγαβινός, δηλαδὴ «κατὰ ἀναγωγὴν τὴν πίστιν ἢ τὴν ἀγάπην», γιὰ νὰ συμπληρώσει τὴν ἐρμηνεία ὁ Παναγιώτης Τρεμπέλας «εἰδικώτερον τὴν διάθεσιν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνιδιοτελείας, τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς ἐμμονῆς ἐν τῇ πίστει ἀντὶ πάσης θυσίας»¹, ὡς στοιχεῖα πού πρέπει νὰ χαρακτηρίζουν «τὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μείζονα», μιᾶς πού εἰδικὰ στό κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιον ἡ σχετικὴ συζήτησις καὶ ἡ ἀναφορὰ στό «ἄλας» γίνεται ὡς κατάληξις ἐνός ἐπιτιμητικοῦ λόγου τοῦ Χριστοῦ μας πρὸς τοὺς Μαθητῆς, ὁ ὅποιος προκαλεῖται ἀπὸ τὸ ὅτι καθ' ὁδὸν πρὸς Καπερναοὺμ οἱ Μαθηταὶ «διελέχθησαν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ ὁδῷ τίς μείζων» (Μᾶρκ. 9, 34). Ὡς ἀπάντησις λοιπόν, στὸν λογισμόν αὐτόν καὶ σέ ὄσους ὑποκύβουν στὸν πειρασμό τῆς ἀπόπειρας ὑπεροχῆς, ἰδίως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ Διδάσκαλος προβάλλει τὸ ἅλατι στὴν πῖο ἐκφυλιστικὴ του μορφὴ, τὴν ἀνάλατι, γιὰ νὰ δεῖξει ἀπὸ τί ὕψος σπουδαιότητος σέ τί κατάστασις μηδα-

¹ Π.Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιον*, ἐκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ὁ ΣΩΤΗΡ», Ἀθῆναι 1983, σ. 177.

μινότητος μπορεί νά κατρακυλίσει ὅποιος ἐνῶ ξεκινᾷ νά ὑποστασιοποιήσει στή ζωή του τήν πνοή τοῦ Πνεύματος, στήν συνέχεια τήν νοθεύει μέ στοιχεῖα «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου».

Δέν νομίζω ὅτι χρειάζεται πολὺς κόπος γιά νά πεισθεῖ κανεὶς ὅτι παρά τά ἀνωτέρω, παρατηρεῖται ἕνας κατακερματισμός τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Σώματος. Ἐνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀπὸ τά ἔντυπα καὶ τίς ἱστοσελίδες, στίς ὁποῖες ἀναφερθήκαμε στήν ἀρχή, δευτερευόντως ἀποσκοποῦν στήν πνευματική οἰκοδομὴ παραθέτοντας συχνά κοινότυπα καὶ ἀπονευρωμένα κείμενα, τά ὁποῖα περισσότερο θυμίζουν ἐκθέσεις ἰδεῶν παρά ψυχεγεργικό πνευματικό λόγο. Πρωτευόντως ὑπάρχουν γιά νά προβάλλουν τήν δραστηριότητα καὶ τά πρόσωπα τῶν ομάδων πού τά ἐλέγχουν. Αὐτό ἀπὸ μόνο του ἐνδεχομένως νά μὴν ἀποτελεῖ κάτι τὸ ἀρνητικό, συνήθως ὅμως συνοδεύεται ἀπὸ ἕνα διακριτὸ αἶσθημα ὑπεροχῆς ἔναντι τῶν ἄλλων.

Χειρότερα γίνονται τά πράγματα ὅταν τά ἔντυπα ἢ οἱ ἱστοσελίδες αὐτὲς χρησιμοποιοῦνται σέ μιά πολεμικὴ μέ κυρίαρχο τὸν καταγγελτικό λόγο, ὃχι ἐναντίον τῆς τραγικότητος τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀλλὰ ἐναντίον τῶν ἄλλων ἀδελφῶν καὶ τῆς διακρίσεως τῶν χαρισμάτων τους ἢ τῶν διαφορετικῶν προτεραιοτήτων τους. Δυστυχῶς, κάποιοι ἀπὸ ἐκκλησιαστικούς κύκλους ἀρέσκονται, τήν ἴδια στιγμή πού ὁ κόσμος ἔχει τόση ἀνάγκη, νά ἀναλῶνουν δυνάμεις σέ στεῖρες ἐνδοεκκλησιαστικὲς ἀντιπαραθέσεις χρησιμοποιώντας βαρύτερους χαρακτηρισμούς, φροντίζοντας μέ μεγάλη ἐπιμέλεια νά ἀνακαλύπτουν μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν τους «αἰρετικούς», «προδότες τῆς Πίστεως», «ἀποστάτες»... Θεμελιώνουν δέ πολλὲς φορὲς τοὺς χαρακτηρισμούς αὐτοὺς σέ λόγους ἢ πράξεις τῶν ἄλλων πού προφανῶς ἐξηγοῦνται διαφορετικά. Μοιάζουμε ὅλοι νά ἔχουμε ξεχάσει τὸν δικτικό λόγο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στοὺς Γαλάτες, «εἰ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε» (Γαλ. 5, 15), ὅπως καὶ τὸ ἀντίστοιχο παράπονό του στοὺς Κορινθίους, «Ὅπου γὰρ ἔριδες ἐν ἡμῖν καὶ ζῆλοι καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε;» (Α΄ Κορ. 3, 3). «Ὅταν πληθυνθῆ ἡ ἀνομία, ψυγῆσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν» (Ματθ. 24, 12) μᾶς προειδοποιεῖ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος. Παρὰ ταῦτα, πολλοὶ αἰτιολογοῦν τήν τακτικὴ αὐτῆ ἐπικαλούμενοι στιγμὲς πού ἀκόμη καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Κυρίου ἔγινε ἐλεγκτικό, ἢ πάλι καταφεύγουν στό παράδειγμα τοῦ Προδρόμου ἢ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ὅμως, ἀντιπαρέχονται τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἐπιθετικός λόγος ἦταν ἐξαίρεση καὶ γι' αὐτὸ κάτι τὸ ἀξιοσημείωτο. Εἰδικῶς δέ ὡς πρὸς τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο, ἐπειδὴ διακόνησα ἀναξίως σέ Ναὸ τιμώμενο ἐπ' ὄνο-

ματί του καί ἐπειδή ὄντως ὁ Ἅγιος εἶναι αὐστηρός, ἀλλά καί γεμάτος ἀγάπη, ἐπιτρέψτε μου νά ὑπενθυμίσω κάτι πού ἐπιμελῶς ἀντιπαρερχόμαστε: «ὁ γάρ Ἡρώδης ἐφοβεῖτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτόν, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ πολλὰ ἐποίηει καὶ ἠδέεω αὐτοῦ ἦκουε» (Μάρκ. 6, 20), δηλαδή, ὁ Ἡρώδης σεβόταν τὸν Ἰωάννη περισσότερο, ἐπειδὴ ἤξερε ὅτι εἶναι ἄνθρωπος δίκαιος καὶ ἅγιος. Κι ὅταν κάποτε τὸν ἄκουσε στὴν φυλακὴ, ἔκανε πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ πού τὸν συμβούλευσε ὁ Ἰωάννης. Καὶ κάθε φορὰ πού τὸν συναντοῦσε, τὸν ἄκουγε μὲ εὐχαρίστηση. Ὁ ἐλεγχόμενος Ἡρώδης ἄκουγε μὲ εὐχαρίστηση τὸν ἀρθρώνοντα καταγγελτικὸ λόγον ἐναντίον του Τίμιο Πρόδρομο. Χαρακτηριστικὸ, λοιπόν, τοῦ πνευματικοῦ ἐλεγκτικοῦ λόγου δέν εἶναι ἡ ἐξουθένωση καὶ συντριβὴ ἐκείνου πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται, ἀλλὰ ἡ πρόκληση σεβασμοῦ, κατανόηση τοῦ δικαίου καὶ ὀρθοῦ, καὶ βεβαίως, ἠδύτητα ἀπὸ τὴν ἀγαπητικὴ καὶ μὲ πόνο προσέγγιση τοῦ κηρύττοντος.

Παράδειγμα γι' αὐτὸ εἶναι ἡ διάκριση μὲ τὴν ὁποία ἡ Ἀρχαία Ἐκκλησία ἀντιμέτωπισε τὸν Παῦλο. Ὁ Παῦλος ὡς Σαῦλος ἦταν ἐκεῖνος πού φύλασσε τὰ ρούχα ὅσων λιθοβολοῦσαν τὸν Ἅγιο Πρωτομάρτυρα καὶ Ἀρχιδιάκονο Στέφανο². Ἄν ὑπῆρχαν τότε κάποια ἀπὸ τὰ ἔντυπα πού ὑφίστανται σήμερα, τί θὰ λεγόταν γιὰ τὸν Σαῦλο! Τόσα πολλὰ καὶ τόσα ἄσχημα, μὲ συνέπεια τέτοιου παραπικρασμοῦ, πού ὄχι ἕως τρίτου, ἀλλὰ καὶ ἕως ἐβδόμου οὐρανοῦ ἂν ἀναρπαζόταν, θὰ δίσταζε νά καταστει Χριστιανός. Ἀντίθετα, ἡ Ἐκκλησία δέν λείπει τίποτε ἐναντίον του, παρά μόνον προφυλάσσεται γιὰ νά μὴν ὑποστει χειρότερα, ἐνῶ καὶ στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἡ καταγραφή περὶ Σαύλου ὡς δώκτη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πραγματικὴ στὴν ἀπειλητικότητά της, χωρὶς ὅμως συναισθηματικὴ φόρτιση καὶ ἀπαξία³. Ἡ δὲ στάση τοῦ Ἀνανία στὴν μεταστροφή τοῦ Σαύλου καὶ τὴν ἀνάδειξή του ὡς Παύλου ἐκφράζει τὸν δισταγμὸ ἐξαπτίας τῶν ὅσων ἔχει ἀκούσει περὶ τοῦ ἀνδρός, χωρὶς ὅμως νά ὑφίσταται κατάκριση, ἀπόρριψη ἢ καχυποψία⁴. Στὴν συνέχεια, ὁ Παῦλος κηρύττει τὸν Χριστὸ στὴν Δαμασκὸ⁵ σὲ σημεῖο πού νά προκαλέσει τὴν μὴνη τῶν ἐκεῖ Ἰουδαίων, οἱ ὁποῖοι ἐκφράσθηκαν ἐναντίον του μὲ φοβερά ἀπορηπτικὰ λόγια καὶ ἀποπειρῶνται νά τὸν σκοτώσουν. Ἡ σημείωση τῆς ἀντιδράσεως τοῦ Παύλου σὲ αὐτὰ εἶναι χαρακτηριστικὴ: «Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο καὶ συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους» (Πράξ. 9, 22). Στὴν συνέχεια δέ, ὅταν φθάνει στὰ Ἱεροσόλυμα,

² Πράξ. 7, 58.

³ Πράξ. 8, 3.

⁴ Πράξ. 9, 10-18.

⁵ Πράξ. 9, 19-25.

ἀντιμετωπίζει τόν ἔναντί του φόβο τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας, ἀλλά ὄχι τὴν κατηγορία, τὴν ἀπόρριψη καὶ τὴν ἐξουθένωση⁶.

Παρά ταῦτα, ἡ ἀδιακρισία στὴν ἀπόπειρα ἐλέγχου τοῦ Ἀδελφοῦ παραμένει, μὲ συνέπεια τὴν πρόκληση ὡς ἀντίδραση πολλῶν περαιτέρω ἐκτροπῶν. Στὶς μέρες μας κάποιοι ἀνακάλυψαν τὸ μόρφωμα τῆς ἀποτείχισεως, ὡς μορφὴ ἀντιδράσεως ὅταν ὁ καταγγέλλων ἢ παραπονούμενος δέν εἰσακούεται. Μοιάζουν μὲ τὰ πεισματάρικα παιδιὰ πού, ὅταν αἰσθάνονται ὅτι παραθεωροῦνται στὸ παιχνίδι, σπκῶνονται καὶ φεύγουν μὲ θυμό. Ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία μας, καθὼς εἶναι μάνα καὶ γνωρίζει νὰ περμιένη, δέν ἔχει λάβει θέση στὸ ζήτημα τῆς ἀποτείχισεως ἐκείνων πού διατείνονται ὅτι τὸ Ὁρθόδοξο φρόνημά τους τοὺς ὀδηγεῖ στὸν διαχωρισμό τους ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, καλόν εἶναι νὰ μὴν ἀναπτύξουμε περαιτέρω τὸ ζήτημα, καὶ νὰ τὸ καταστήσουμε περισσότερο θέμα προσευχῆς.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ καὶ οἱ καταγγελλόμενοι, ὡς ἀντικείμενο τοῦ ἐλεγκτικοῦ λόγου ὀρισμένων, δείχνουν ν' ἀντιδρῶν μὲ περισσό πείσμα, τὸ ὁποῖο δείχνει καὶ πάλι νὰ ὀδηγεῖ σέ καταβαράθρωση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος. Διαβάσαμε πρόσφατα σέ ἴσοσελίδα: «Ὁ δημόσιος διάλογος μὲ ἀφορμὴ τὸ ἄρθρο τοῦ (...), τῆς ἀπάντησής τοῦ (...) καὶ τὴν παρέμβασί τοῦ (...), ἐλπίζω νὰ μὴν ἔχει κλείσει. Πρέπει νὰ συνεχισθεῖ καὶ νὰ ἐμπλουτισθεῖ. Ἀκόμα καὶ ἐάν συνοδεύεται μὲ “πύρινες”, ἐξαιρετικὰ ἀπλουστευτικὲς κατηγορίες (...). Εἶμαι κριτικὰ ἀπέναντι τόσο σέ θεσμικὲς ἐκφράσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας ὅσο καὶ σέ φορεῖς μίας προοδευτικῆς θεολογίας, πού τουλάχιστον στὴν Ἑλλάδα ἐπιλέγουν νὰ δραστηριοποιοῦνται σέ “συστημικό” ἐπίπεδο. (...). Ἡ ἐν Ἑλλάδι μεταμοντέρνα θεολογία ἀπορρίπτει τὴ βία. Ἀκόμα καὶ τὴ βιβλικὴ βία. Ἐκχωρεῖ τὸ μονοπώλιο χρήσης τοῦ λόγου περὶ βίας (περὶ ἰσχύος, περὶ ἐξουσίας) στοὺς ἐκπροσώπους ἑνὸς κατεστημένου Χριστιανισμοῦ, πού σωστά τονίζουν τὶς ριζικὲς, “ἀποκλειστικὲς” τομὲς τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος, ὅμως ἔρχονται ἀρωγοὶ καὶ ὑπόδουλοι ἑνὸς Κράτους πού δέν εἶναι οὔτε σπῆτι οὔτε ἐκκλησία οὔτε αὐτοκρατορία. Οἱ μεγαλο-ιεράρχες ἐξυμνοῦν ἕνα Κράτος πού δέν ἔχει σκοπὸ νὰ ἐξασφαλίσει καμὴ σωτηρία τῶν ὑπηκόων του στὸ ἐπέκεινα⁷. Ὑπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, καὶ μόνο, ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ διάφοροι “ὀρθολογιστές” (...), θυματίζονται στὸν ἴδιο θεό. Ἡ ἀπίστευτη δουλοπρέπεια κατεστημένης Ἱεραρχίας καὶ ἐναλλακτικῆς, προοδευτικῆς θεολογίας εἶναι πού ἐνοχλεῖ.

⁶ Πράξ. 9, 26-28.

⁷ βλ. Μ. Foucault, *Ἡ γέννηση τῆς Βιοπολιτικῆς*, ἐκδ. Πλέθρον, σ. 18.

Ἄντί νά μονομαχεῖ κανεῖς σέ πεδία λαϊκισμῶν, καλό θά ἦταν νά ἐπεξεργασθεῖ θέσεις ἐπαναστατικῆς θεολογίας»⁸. Τό κείμενο αὐτό, ὅπως καί πολλά ἄλλα παρόμοια τά ὁποῖα κυκλοφοροῦν σέ ἱστοσελίδες κυρίως καί ὄχι σέ ἔντυπα, σημασιοδοτοῦν τήν δυναμική ἐμφάνιση στήν Ἑλλάδα ἐνός θεολογικοῦ ρεύματος πού μέχρι πρότινος θεωρούσαμε ὅτι ἀποτελεῖ «μπελᾶ» τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καί μόνον. Ὡς μορφή ἀντιδράσεως στίς ἐκατέρωθεν ἀντεγκλίσεις τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ χώρου καί μέ σύνθημα τήν ἐναλλακτικότητα, ἡ Θεολογία τῆς Ἐπαναστάσεως, ἢ στήν πιά της ἔκφραση ἡ Θεολογία τῆς μετανεωτερικότητος, δείχνει νά κερδίζει ἔδαφος στίς τάξεις τῶν Θεολόγων ἢ Θεολογούντων. Εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετωπίζει τόσο ἔντονα τήν πρόκληση τοῦ χωρισμοῦ Της ἀπό τήν Θεολογία, καθῶς ἡ τάση αὐτή θέλει τήν Θεολογία ἀποκομμένη ἀπό τήν Ζωή, τήν Λατρεία, τήν Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας. Οὐσιαστικά ἀποκομμένη ἀκόμη καί ἀπό τά παραδεδομένα δόγματα, μᾶς πού καλεῖ σέ συνθέσεις στήν προοπτική τῶν πορισμάτων τῆς κοινωνιολογίας, τῆς ἀνθρωπολογίας ἢ τῆς ψυχολογίας, καθῶς καί στήν βάση τῶν ὄρων τῆς σύγχρονης πολιτικῆς, καί μάλιστα ὑπό συγκεκριμένη ἰδεολογική χροιά. Οἱ θιασῶτες τῆς αἰτιολογοῦν τήν ἀφορμή νά στραφοῦν πρὸς αὐτήν περιγράφοντας μᾶ ἐκκλησιαστική παθογένεια, ἡ ὁποία ὅμως ἔχει ὡς κοινό παρονομαστή τήν αἴσθησι τῆς ἀπορρίψεως πού ἐβίωσαν ἀπό ἀσκηθεῖσα κατά καιρούς κριτική ἐναντίον τους, ἀκόμη κι ὅταν αὐτή ἡ κριτική ἐρχόταν ὡς ἀπάντησι σέ δική τους πολεμική. Μοιάζουν περισσότερο μέ τά παιδιὰ πού ἐπαναστατοῦν μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι «κανεῖς δέν τοὺς καταλαβαίνει». Βεβαίως, νά τονίσουμε ὅτι ὁ διεπιστημονικός διάλογος καί ἡ συνεργασία μεταξύ τῶν ἐπιστημῶν δέν εἶναι κάτι τό κακό, ἀντιθέτως εἶναι κάτι τό ἐπιθυμητό. Στήν προκεκμένη ὅμως περίπτωσι, δέν πρόκειται περὶ αὐτοῦ.

Στήν προκεκμένη περίπτωσι ἔχουμε νά κάνουμε μέ ἀναβίωσι στίς ἡμέρες μας τοῦ λάθους τοῦ Βαρλαάμι τοῦ Καλαβροῦ, ἀπό προσδιοριζόμενους ὡς Ὁρθοδόξους Θεολόγους αὐτὴν τήν φορά. «Ἐπαναλαμβάνοντας τό λάθος τῶν ἀνθησυχαστῶν, ἀρνοῦνται νά καταλάβουν ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεολογοῦντες, ἀπὸ τά διάφορα φιλοσοφικά συστήματα δανεῖζονται μόνον ἐξωτερικά στοιχεῖα, διατηρώντας ἀνόθευτη τήν Θεία Ἀποκάλυψι καί προτάσσοντας τήν Χριστιανική ἀθθεντία»⁹. Ὅρισμένοι ἐξ αὐτῶν, ἐνῶ αὐτοπροσδιορί-

⁸ Βλ. <http://democracycrisis.com/2010-03-30-10-54-15/2686-2014-04-26-18-58-28>

⁹ Ἀρχμ. Νικολάου Ἰωαννίδη, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, *Θεολογία καί Γραμματεία ἀπὸ τὸν Θ' αἰῶνα καί ἔξῃς*, ἐκδ. ὄργανισμός Π. Κυριακίδη, Ἀθήνα 2009², σ. 37.

ζονται ως ἔνθερμοι θιασῶτες τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καί τῆς Ἡσυχαστικῆς Θεολογίας, παραθεωροῦν ὅτι «ἀντιδρῶντας σπὴν «Κατὰ Λατίνων» συγγραφὴ τοῦ Βαρλαάμ, ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τὸ 1335 συντάσσει τοὺς δύο «Ἀποδεικτικούς Λόγους» του, ὅπου ἐκθέτοντας τὴν Ὁρθόδοξη Θεολογικὴ Παράδοση, ἰδίως τὴν διδασκαλίαν περὶ Ἁγίου Πνεύματος, ἀποκρούει κάθε χρῆσι διαλεκτικῆς μεθόδου καί ὀρθολογιστικῶν συλλογισμῶν στὰ θέματα τῆς Πίστεως»¹⁰. Καί ἐδῶ τὰ περαιτέρω ἄς τὰ καταστήσουμε ζήτημα προσευχῆς.

Νὰ ὑπενθυμίσουμε μόνον τὸν κατηγορηματικὸ λόγον τοῦ Κυρίου λίγο πρὶν τὸ ἐκούσιον πάθος του, «ἐν τούτῳ γνῶσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις» (Ἰωάν. 13, 35).

Στὴν ἐποχὴ μας ὅμως, ὅχι μόνον παρατηρῶντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ καί διαπιστώνει κανεὶς τὸν κατακερματισμὸ καί τὴν διαίρεσι, ἀλλὰ καί ψηλαφῶντας τὴν ποιότητα τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν θεσμικῶν ἐκφράσεων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν παρατηρεῖται ἄρνησι τῆς ἐν Χριστῷ ἐνότητος μόνον σὲ ἐπίπεδο πιστῶν, ἀλλὰ καί σὲ ἐπίπεδο θεσμῶν. Αὐτὸ ἦλθαν νὰ τὸ ἀναδεῖξουν οἱ ἐξελιξοῦσι σὲ ἐπίπεδο Διορθόδοξων Σχέσεων ἀνοικτὰ τὴν τελευταία εἰκοσαετία. Χωρὶς νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ μεγάλην ἀνάλυσι, ὀφείλομε νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, πολλές φορές διέρχονται τὸν οὐδὸν τῆς ψυχρότητας. Βεβαίως, σὲ αὐτὸ συντελοῦν διμερῆ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ζητήματα, ὅπως π.χ. τὸ πρόσφατον θέμα μεταξὺ Μόσχας καί Κιέβου, παλαιότερα τῶν Παλαφάτων Πατριαρχείων Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Κατάρ κ.λπ. Τὰ θέματα αὐτὰ, μπορεῖ σὲ ὀρισμένους νὰ φαίνονται ἀπλὰ ἢ καί ἀσήμαντα καί νὰ στέκονται ἐξαιρετικὰ κριτικὰ ἀπέναντι στὶς Ἐκκλησίες γιὰ τὴν στάσι πού τηροῦν. Ὅμως, ἐπειδὴ πολλοὶ πολλὰ ἀγνοοῦμε, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ καταλήγουμε σὲ βεβιασμένα συμπεράσματα, ἀλλὰ νὰ δείχνουμε ἐμπιστοσύνη καί ἀφοσίωσι σπὴν Ἐκκλησίᾳ βουλευομένη ἐν Συνόδῳ. Τὸ λέω αὐτὸ γιὰ τὴν πλαισίαν τῆς πανδημίας, ὅλες οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, νωρίτερα ἢ ἀργότερα, χωρὶς νὰ ὑπάρχει ἓνα ἐπὶ γῆς ὀρατὸ διοικητικὸ κέντρο πού νὰ συντονίζει τίς ἐνέργειες καί τίς ἀποφάσεις τους, λίγο-πολύ πῆραν τὰ ἴδια μέτρα, ἀκολούθησαν τὴν ἴδια ποικιαντικὴν καὶ κατέληξαν σὲ ἴδιες ἀποφάσεις καί συμπεράσματα. Ἄρα τὸ Ἅγιον Πνεῦμα φώτισε ἐξ ἴσου, ἐπενέργησε καί ὀδήγησε τὴν

¹⁰ Ἀρχιμ. Νικολάου Ἰωαννίδου, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, *Θεολογία καὶ Γραμματεία ἀπὸ τὸν 9^ο αἰῶνα καὶ ἔξῃς*, ἐκδ. ὀργανισμὸς Π. Κυριακίδου, Ἀθῆνα 2009², σ. 20.

Ἐκείνη ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στό πνευματικῶς ὀρθό, στό πνευματικῶς συμφέρον καί στό πνευματικῶς ἀποτελεσματικό, ἀσχέτως διοικητικῶν ἐρίδων καί διχοστασιῶν γιά ἄλλα ζητήματα. Μᾶς ἀνέχεται ἀκόμα ὁ Ἅγιος Θεός!

Ἐκείνη πού πραγματικά ἀποτελεῖ ἀφορμή ἀνησυχίας γιά τήν ἐνότητα τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν δέν εἶναι οἱ διμερεῖς ἀμφισβητήσεις καί οἱ παραπικρασμοί. Τό πρόβλημα, ὅπως ἀναδεικνύεται στή τελευταία δεκατέσσερα χρόνια, εἶναι ἡ μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν διαφορά στήν ἀντίληψη δύο θεμάτων, θεμελιώδους σημασίας γιά τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησιολογία. Τό πρῶτο εἶναι αὐτό τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Αὐτοκεφάλου. Τί σημαίνει Αὐτοκέφαλο; Ποιό τό εὔρος του; Ποιός τό χορηγεῖ; Οἱ ἐξελίξεις πρόσφατα στίς Ἐκκλησίες τῆς Τσεχίας καί Σλοβακίας καί τῆς Οὐκρανίας δίνουν ἀπαντήσεις καί ἀναδεικνύουν τόν κομβικό ρόλο καί τήν ἰκανότητα τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου ὑπό τήν πεπνυμένη ἡγεσία ἢ καλύτερα εὐθύνη τοῦ Σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, νά ἀντιμετωπίζει κρίσεις καί προβλήματα, θέτοντας θεμέλια γιά τήν ὑπέρ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησιολογίας ἔκβαση τῶν ζητημάτων καί τῶν δημιουργουμένων ἐντέχνως κρίσεων. Ἀπό τήν ἄλλη, πλέον τῶν ἀνωτέρω, οἱ ἀντεγκλίσεις στήν Ἑσθονία, ἡ ἀπόπειρα τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας νά ἐπεκτείνει τήν δικαιοδοσία του στήν Ἰαπωνία καί τήν Κίνα, τό ζήτημα τῆς Μολδαβίας, ἡ Ο.С.Α. στίς Η.Π.Α. (πρῶην Metropolia), ἀκόμη καί ἡ ἄρτι ἀποκατασταθεῖσα στήν κοινότητα τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Ἐκκλησία τῶν Σκοπίων, ἀποτελοῦν ἐκφάνσεις τῆς ἴδιας προβληματικῆς, ἡ ὁποία ἔχει μία κοινή συνισταμένη· ἡ ἀντιμετώπιση ὅλων τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων, παρά τίς φιλότιμες προσπάθειες τόσο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅσο καί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, δέν διέρχεται διά τῆς κανονικῆς ὁδοῦ, ἀλλά διά τῶν γεωπολιτικῶν στρατηγικῶν συμφερόντων τῶν κρατῶν πού χρησιμοποιοῦν τίς Ἐκκλησίες ὡς μοχλοῦς πίεσεως καί δημιουργίας τετελεσμένων. Ἐξ οὗ καί τό μεγάλο ἐνδιαφέρον πολλῶν ἐκ τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων γιά τίς ἐκκλησιαστικές διεργασίες καί ἐξελίξεις, ἐνίοτε καί οἱ ἐκ μέρους τους ἀπόπειρες παρεμβατισμοῦ.

Τό δεύτερο μεγάλο ζήτημα στό ὁποῖο οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες διαφωνοῦν εἶναι τό ζήτημα τῶν Διπτύχων. Τά Δίπτυχα εἶναι ἡ σειρά ἐκφωνήσεως τῶν ὀνομάτων τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν κατά τήν μνημόνευσή τους ἀπό Πατριάρχη ἢ Πρόεδρο Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας στήν Θεία Λειτουργία. Προσοχή! Οἱ Προκαθήμενοι μνημονεύονται μόνον ἀπό τόν Πρῶτο ἐκάστης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, γι' αὐτό καί τό πρόβλημα αὐτό δέν ἔχει ἴσως φθάσει τόσο ἔντονα στό λαϊκό στοιχεῖο. Ἡ σειρά κατατάξεως τῶν Ἐκκλησιῶν καί συνεπῶς ἡ σειρά ἐκφωνήσεως τῶν ὀνομάτων τῶν Προκαθημένων δέν ὀρίζεται

από κάποιον Ίερό Κανόνα. Τά πράγματα καθοδηγοῦνται ἀπό τήν ἱστορική ἐξέλιξη. Στήν πράξη ἔχει ἐπικρατήσῃ νά μνημονεύονται οἱ Ἐκκλησίες μέ βάση τήν ἱστορική τους ἀρχαιότητα. Ἀδιαμφισβήτητη εἶναι ἡ πρόταξη τῶν Πρεσβυγενῶν Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων. Ἀπό ἐκεῖ καί μετὰ ὅμως, τά πάντα εἶναι ρευστά. Ἐνῶ ἱστορικά εἶναι καταγεγραμμένη ἡ σειρά ἀνακηρύξεως τῶν Αὐτοκεφάλων, ἡ ἀπονομή σέ ὀρισμένες Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες τῆς Πατριαρχικῆς περιωπῆς ἀποτελεῖ ἀφορμή ἐκ μέρους τους νά διεκδικήσουν τήν ἀνέλιξή τους στήν σειρά τῶν Διπτύχων, ἀφίνοντας πίσω τους Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες ἀρχαιότερες μὲν, χωρίς Πατριαρχική περιωπή δέ. Χονδρικά ἔχουν διαμορφωθεῖ δύο τύποι Διπτύχων, χωρίς νά ἀποκλείονται οἱ κατά περίπτωσιν παραλλαγές. Ὁ ἕνας τύπος Διπτύχων εἶναι αὐτός πού τηρεῖ τό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο καί ἀκολουθεῖ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, καθώς καί σχεδόν ὅλη ἡ Ἑλληνόφωνη Ὁρθοδοξία. Σέ αὐτήν τήν σειρά ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ συνόλου δεκαπέντε Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν κατατάσσεται ἐνδέκατη. Ὁ ἄλλος τύπος Διπτύχων εἶναι αὐτός τῆς Σλαυόφωνης Ὁρθοδοξίας. Ἐκεῖ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κατατάσσεται, ἀνάλογα μέ τήν παραλλαγή, συνήθως στήν δέκατη τρίτη θέση. Ἦδη κάποιοι Ἀρχιερεῖς μας δηλώνουν τήν ἀντίθεσή τους μέ αὐτό, καθώς μία ἀπό τίς πλέον ὀργανωμένες ποιμαντικά Ἐκκλησίες, ἡ ὁποία παρέχει ἀμέτρητες διευκολύνσεις σέ ὅλες τίς ἄλλες, δέν μπορεῖ νά κατατάσσεται στίς τελευταῖες θέσεις ἐπειδή στερεῖται Πατριαρχικῆς περιωπῆς. Τό πρόβλημα ἀπλῶς ἀναφέρεται ὡς ἕνα ἀπό τά ἐσωτερικά θέματα συζητήσεων στήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

Πάντως, ἀσχέτως τοῦ πλέον καταλλήλου τρόπου ἐπιλύσεως τῶν ζητημάτων αὐτῶν, καί τά δύο ὑποδεικνύουν ὡς αἰτία τῆς ὑπάρξεώς τους κάτι τό ὁποῖο, ὅσο κι ἄν φαίνεται παραδόξο, θεωρούσαμε λελυμένο στήν Ἀνατολή, κι ὅμως, ἀποδεικνύεται δυσεπίλυτο. Αὐτό εἶναι τό θέμα τοῦ «Πρώτου» ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τήν σχετική προβληματική ἀνέδειξε ἡ φράση ἐκείνη τοῦ Διαλόγου τῶν Ὁρθοδόξων μέ τούς Ρωμαιοκαθολικούς, κατά τήν ὁποία οἱ δεύτεροι δέχθηκαν νά συζητήσουν τό θέμα τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης. Στήν προσπάθεια Ὁρθοδόξου συντονισμοῦ καί ὀριοθετήσεως τοῦ ζητήματος, ὥστε νά προκύψει ἡ Διορθόδοξη συμφωνία, διαπιστώθηκε διάστασι ἀπόψεων. Προηγήθηκε βεβαίως, πίσω ἀπό τήν πλάτη τῶν Ὁρθοδόξων, μιά συνάντησι τοῦ Πατριάρχου Μόσχας μέ τόν Πάπα τῆς Ρώμης στήν Ἀβάνα τῆς Κούβας, ὅπου καί ἐξεδόθη ἕνα κοινό κείμενο – κατά τήν ἀποψή μας ἐλλειμματικό ὡς πρός τήν ἐκκλησιολογική του βάση. Ἦδη ἐπὶ τοῦ θέματος του «Πρώτου» ἔχουμε ἕνα Συνοδικό

κείμενο – Απόφαση τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, καί δεκάδες κείμενα Ἐπισκόπων καί Θεολόγων ἀπό διάφορες Ὁρθόδοξες περιοχές καί προοπτικές, ὅπου καί πάλι ὅμως, ψηλαφᾶται ὡς πρόταγμα ὄχι ἡ κανονικότητα, ἀλλά ἡ σκοπιμότητα τῶν γεωπολιτικῶν συμφερόντων. Σέ κάθε περίπτωση ἔχουμε καί μιὰ κανονική παράδοση, ἡ ὁποία ὅταν δέν γίνεται ἀντικείμενο σεβασμοῦ, ξέρει καί τιμωρεῖ τούς παραβάτες.

Γι' αὐτό τόν λόγο καί ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος εἶπε τά κατ' αὐτήν. Ἐμεῖς δέ ἴσως θά πρέπει νά κάνουμε πλέον θερμή τήν προσευχή οἱ ὅποιες διαφωνίες, νά ἐκφράζονται στήν διάκριση καί τήν πνευματικότητα τῆς ἀντιδικίας τοῦ Πέτρου μέ τόν Παῦλο, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου μέ τόν Γρηγόριο τόν Θεολόγο, τοῦ Ἁγίου Τιμοθέου Ἐπισκόπου Εὐρίπου μέ τήν Ἁγία Φιλοθέη τήν Ἀθηναία.

Ἄν ἡ μέχρι τώρα περιγραφή ἔχει ἀποδείξει τίς δυσκολίες στίς μεταξύ τῶν Χριστιανῶν σχέσεις καί στούς μεταξύ τῶν θεσμικῶν ἐκφράσεων τῆς Ὁρθοδοξίας ὄρους συνυπάρξεως, νομίζω πρέπει νά δοῦμε καί τήν δυσκολία στήν σχέση μας μέ τόν Χριστό. Εἶπαμε παραπάνω πῶς τά σωτηριῶδη γεγονότα τῆς Θείας Οἰκονομίας διενεργοῦνται ἐν τῷ Θεανδρικῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ καί ἡ προοπτική τῆς αἰωνιότητος εἶναι ἡ προσωπική μας σχέση μέ τόν Θεό. Γι' αὐτό καί ἀπτή ἐκφορά τῆς σχέσεώς μας αὐτῆς ἀποτελεῖ ἡ μετοχή στό Σῶμα καί τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ μας. Ὡς πρὸς αὐτό θά μπορούσαμε νά παρατηρήσουμε ὅτι ἐπιρρασιμένοι ἴσως, ἀπό τήν σύγχρονη διδασκαλία περὶ ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ἔχουμε φθάσει νά θεωροῦμε τήν Θεία Κοινωνία δικαίωμα τοῦ Χριστιανοῦ. Κι ὅμως, δέν εἶναι! Ἡ Θεία Κοινωνία δέν εἶναι δικαίωμα, ἀλλά εὐθύνη τοῦ κάθε Χριστιανοῦ. «Δοκμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτόν, καί οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καί ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω» (Α' Κορ. 11, 28). Εἶναι γεγονός ὅτι ἰδίως ἀπό τόν δέκατο ὄγδοο αἰῶνα καί ἐξῆς ἔχουμε ἕναν πολλαπλασιασμό θεολογικῶν πονημάτων καί σχετικῶν κηρυγμάτων, μέ ἀντικείμενο τό ζήτημα τῆς συχνῆς Θείας Μεταλήψεως. Ὅμως, στίς ἡμέρες μας παραθεωροῦμε τό γεγονός ὅτι οἱ κορυφαῖοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, ὁ Ὅσιος Μακάριος Ἐπίσκοπος Κορίνθου ὁ Νοταρᾶς, ὁ Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός καί πολλοί ἄλλοι ἰδίως ἐκ τοῦ Κολλυβαδικοῦ Κινήματος, δέν κατέλειπαν μόνον συγγραφές ἢ δέν ἔκαναν κηρύγματα μόνον περὶ τῆς συχνῆς Θείας Μεταλήψεως, ἀλλά κατέλειπαν συγγράμματα μέ τίτλους ὅπως «Πηδάλιον» ἢ «Ἐξομολογητᾶριον», ὅπου σαφῶς γίνεται λόγος γιά κανονικά ἐπιτίμια καί ἐφιστᾶται ἡ προσοχή Πνευματικῶν καί Ἐξομολογουμένων στήν τήρηση τῶν προϋποθέσεων μετοχῆς τοῦ Σώματος καί Αἵματος τοῦ Χριστοῦ μας. Στήν ἐποχή μας, ἐποχή ἐκπτώσεων, προχωρήσαμε στό ὄνομα τῆς οἰκονομίας σέ πολ-

λαπλές πνευματικές έκπτώσεις, πού ὁ Κύριος θά κρίνει κατά πόσο σημασιοδοτοῦν πτώσεις. Πάντως παρατηρεῖται μιά φοβερή ἐξοικείωση μέ τήν Θεία Κοινωνία, ἐκπίπτει σέ συνήθεια καί δέν τηρεῖται ὁ σεβασμός τῶν Πατέρων μας στό φρικτό Μυστήριο. Ἐπιτρέψτε μου μόνο νά θυμίσω ὅτι στόν Ἐσπερινό τῆς Ἀναστάσεως, τό πρωί τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ἡ Ἐκκλησία μας παραθέτει ὡς ἀνάγνωσμα τήν ἱστορία τῶν Ἁγίων Τριῶν Παίδων ἐν τῇ καμίνῳ. Γιατί αὐτό τό ἀνάγνωσμα σπίν πορεία πρὸς τήν μεγαλύτερη γιορτή τῆς Χριστιανοσύνης; Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔχει προηγηθεῖ μιά ἔντονα πνευματική περίοδος μέ συχνότερη πρόσκληση καί μετοχή στό Ποτήριο τῆς Ζωῆς ἀπ' ὅ,τι σέ ἄλλες περιόδους. Προβάλλει λοιπόν, ἡ Ἐκκλησία τήν περίπτωση τῶν Ἁγίων Τριῶν Παίδων, ὥστε νά καταδείξει πὼς ἡ Θεία Κοινωνία εἶναι φλόγα πού ἄλλους μέν διασώζει, ἄλλους δέ κατακαίει. Γι' αὐτό καί ὅταν μεταλαμβάνει ὁ Πιστός, ὁ Ἱερεὺς τοῦ εὐχεται «εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καί εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον» γιὰ νά ὑπάρξει ἡ ἀντιδιαστολή πρὸς τήν μετάληψη «εἰς κρίμα καί κατάκριμα» γιὰ τὴν ὁποῖαν προειδοποιοῦν ὅλα τὰ σχετικά πατερικά κείμενα.

Ὅπως ἡ σχέση ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν τοῦ 21ου αἰῶνος μέ τόν Χριστό, ὄχι μόνον σέ προσευχητικό ἐπίπεδο, ἀλλὰ καί σέ μυστηριακό, δοκιμάζεται ἐξ αἰτίας τῆς δικῆς μας ἀμέλειας, ἔτσι καί ἡ προοπτική τῆς αἰωνιότητος ὑποσκάπτεται. Στίς ἡμέρες μας τὴν Ὁρθόδοξη Ἐσχατολογία ἔχει ἀντικαταστήσει μιά ἀκατάσχετη καί ἀνούσια ἐξακосоεξηκονταεξολογία. Ἡ γλυκεῖα ἐλπίδα τῆς αἰωνίου ἀποκαταστάσεώς μας σπίν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ἔχει παραμερισθεῖ, γιὰ νά κυριαρχήσει στὰ γραφόμενα, στὰ λεγόμενα καί προβαλλόμενα ὁ φόβος τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Ἄντιχρίστου. Ἡ ὑπονομευτική, ἀποσπασματική παρουσίαση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐσχατολογίας, ἔχει καταντήσει νά ἀφορᾷ τὰ ἐνθετα τῶν ἐφημερίδων, συνήθως ὄχι τῶν πλέον σοβαρῶν, ἐνῶ ἡ λαϊκίστικη καί ἐκτός Ὁρθόδοξου ἐρμηνείας προβολή προφητειῶν, προρρησεων καί παραβολῶν ἔχει δώσει ἔδαφος σέ ἕναν ἰδιότυπο μεταμοντέρνο συγκρητισμό πού ἀνακατεῖ στοιχεῖα προφητισμοῦ ἀπὸ διάφορες παραδόσεις, ἰσοπεδώνοντας τὴν ἀλήθεια τοῦ Θείου Λόγου καί καταργώντας τὴν παρηγορητικὴ διάσταση τῶν προφητειῶν, μᾶς πού τό νόημά τους ἔγκειται σπίν καλλιέργεια τῆς πεποιθήσεως πὼς θά γίνουν μὲν πολλά καί τρομερά, ἀλλὰ στό τέλος ὅ,τι καί νά γίνει ὁ Χριστός καί οἱ σὺν Αὐτῷ θά νικίσουν, θά συμβασιλεύσουν εἰς τόν αἰῶνα καί θά συνδιαγωνίσουν.

Πατέρες, ἡ Χριστιανική μας Πίστη, ὁ ἀτίμητος θησαυρὸς πού μᾶς παραδόθηκε ὡς εὐθύνη γιὰ νά τὴν διαχειρισθοῦμε, δέν μπορεῖ νά καταστρεῖ παίγνιο τῶν δικῶν μας διαθέσεων, ἢ καιρικῶν σκοπιμοτήτων καί συγκυριῶν. «Μεγάλα ἐγχειρίζεσθε πράγματα (...) διὸ καί μείζονος δεῖσθε σπουδῆς», θά μᾶς τονίσει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, γιὰ νά συνεχίσει «(...) Οὐ τὸ κακῶς ἀκούειν χρὴ δεδοικέναι, ἀλλὰ τὸ

συνυποκρινόμενους φαίνεσθαι· τότε γὰρ μωρανθήσεσθε καὶ καταπατηθήσεσθε. (...) Ἄν φοβηθέντες τὴν κακηγορίαν προδῶτε τὴν προσήκουσαν ὑμῖν σφοδρότητα, πολλῶν χαλεπώτερα πείσεσθε καὶ κακῶς ἀκούοντες καὶ καταφρονούμενοι παρὰ πάντων». Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου ἐξασφαλίσθηκε ἐν Χριστῷ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Χριστό, ἀλλὰ τὴν ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς δυνατότητος τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου ἕως ἐσχάτων τῶν χρόνων, τὴν ἔχει ἀναθέσει ὁ Χριστός ὡς εὐθύνη στὴν Ἐκκλησία Του. Θὰ πεῖ πάλι ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «Τῷ γὰρ εἶπεν Ἰμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς ἔδειξεν (...) ἄπασαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κατασαπείσαν ὑπὸ τῶν ἁμαρτημάτων (...) καὶ τὸ μὲν ἀπαλλαγῆναι τῆς σπιτεδόνης τῶν ἁμαρτημάτων, τοῦ Χριστοῦ κατορθῶμα γέγονε· τὸ δ' αὖ πάλιν μικέτι ἐπ' ἐκείνων ἐπανελθεῖν, τῆς τούτων σπουδῆς καὶ ταλαιπωρίας (δηλαδὴ τῶν Μαθητῶν) ἔργον ἦν».

Τὸ ζητούμενο, λοιπόν, εἶναι ἡ ἀνταπόκρισή μας στὸν τίτλο τοῦ Χριστιανοῦ κατὰ τρόπο πού νά τὸν τιμᾶμε καὶ ὄχι νά τὸν ὑπονομεύουμε. Ἡ ἀξία τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἀσύλληπτα μεγάλη γιὰ νά τὴν ὑπονομεύει ἡ ἀπαξία τῶν πτώσεων τῶν Χριστιανῶν¹¹. Καλούμαστε λοιπόν, νά ζήσουμε συνειδητὴ πνευματικὴ ζωὴ. Νά ζήσουμε ὡς ἀλάτι ἐπὶ τῆς γῆς στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία. Παρατηρεῖ σχετικά ὁ Καθηγητὴς Παναγιώτης Τρεμπέλας: «Τί εἶναι ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἁλατος ἐν τῇ φυσικῇ ζωῇ; Ἀπάντησις· βαθεῖά τις καὶ μυστικὴ δύναμις τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐπενεργοῦσα εἰς τὴν συνειδησιν, εἰς τὴν διάνοιαν, εἰς τὰς διαθέσεις καὶ προθέσεις, εἰς τὰ αἰσθήματα, εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐμποτιζοῦσα καὶ ἀνακαινίζουσα ταῦτα καὶ διατηροῦσα αὐτὰ εἰς κατάστασιν ἐσωτερικῆς ζωῆς καὶ καθαρότητος, ὥστε καὶ διὰ τοὺς ὁμοίους του, μετὰ τῶν ὁποίων ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν ἢ οἰανδήποτε σχέσιν νά καθίσταται ὁ ἀνθρώπος οὗτος φορεὺς καὶ ἀγωγὸς ἀρετῆς, ἀληθείας, ἀγιότητος. Τὸ ἅλας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶναι ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ, ἡ ἐμποτιζοῦσα πάσας τὰς σκέψεις του καὶ ὄλον τὸ ἐσωτερικόν του διὰ τῆς χάριτός του. Διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἀγίας αὐτῆς ιδιότητος εἴμεθα πάντες ὑπεύθυνοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Διότι ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ ἡμᾶς νά καλλιεργήσωμεν ταύτην. Δύναται αὕτη εὐκόλως νά μειωθῇ, ὅπως δύναται καὶ συνεχῶς νά ἐπαυξάνηται. Μικρά τις ἁμαρτία, μικρά τις ἀφροντισία καὶ ἀπροσεξία, μικρά τις κοσμικὴ ἐπαφή, ἐλαχίστη τις δυσαρέσκεια τοῦ Πνεύματος, τὸ ὁποῖον λυποῦμεν διὰ τῶν ἐφαμάρτων κινήματων τῆς ψυχῆς μας, εἶναι ἱκανὰ νά μειώσουν, νά ἐξασθενήσουν, νά ἐκμηδενίσουν ὀλοτελῶς τὴν ιδιότητα ταύτην. Ἀλλὰ καὶ θερμὴ τις προσευχὴ, πρᾶξις τις θεάρεστος, συντριβὴ καὶ ταπεινώσις

¹¹ Βλ. σχετικά Νικολάου Μπερνιαέφ, *Γιὰ τὴν Ἀξία τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἀπαξία τῶν Χριστιανῶν*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2011².

ήμῶν δύνανται ἀμέσως νὰ ἀναζωπυρώσουν αὐτὴν καὶ νὰ προσδώσουν νέαν δύναμιν εἰς ταύτην»¹².

Μιά ἐπισημάνση μόνον. Ἡ προσήλωσή μας στὰ ἀνωτέρω δὲν συνεπάγεται μονολιθικότητα ἢ ἀδυναμία συνετῶν καὶ διακριτικῶν ἐλιγμῶν. Λόγο περὶ ἄλλοτος κάνει καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γιὰ νὰ δώσει τὸν τρόπο ἀναστροφῆς τῶν Χριστιανῶν στὴν σχέση τους με τοὺς ἄλλους. «Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ἡμᾶς ἐνὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι» (Κολ. 4, 6). Διπλαδί, ὁ λόγος σας ἄς εἶναι πάντοτε γεμάτος Θεῖα Χάρις, ἠρτυμένος μετὸ ἅλατι τῆς φρονήσεως, ὥστε νὰ εἶναι μὲν εὐχάριστος, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀκυρωτικός τοῦ μηνύματος τῆς σωτηρίας. Πρέπει νὰ ξέρετε πῶς νὰ ἀποκρίνεσθε στὸν καθένα. Πολλοὶ ἀπολησμονοῦμε τὸ πρόσφθεγμα «ἐν Χάριτι» προσπερνώντας γιὰ νὰ καταλήξουμε στὸ συμφέρον «ἅλατι ἠρτυμένος». Οἱ ἔρμηνευτὲς ὅμως, ὡς θεματοφύλακες τῆς αὐτοσυνειδησίας τῆς Ἐκκλησίας, ἐπισημαίνουν τὸ τί ἀκριβῶς θέλει νὰ πει ὁ Παῦλος. «Ἄλλως γὰρ τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἄλλως τοῖς Ἑλλησιν· ἄλλως τοῖς τελείοις καὶ ἄλλως τοῖς ἀτελέσιν, ἄλλως τοῖς ἀσθενέσι καὶ ἄλλως τοῖς ὑγιαίνουσι προσφέρειν τὴν διδασκαλίαν προσήκει», θὰ τονίσει ὁ Ἅγιος Οἰκουμένιος, Ἐπίσκοπος Τρίκκης. Καὶ αὐτὸ πού ἔγραψε ὁ Παῦλος στοὺς Κολασσαεῖς, τὸ ἔγραψε ἀφοῦ πρῶτα ὁ ἴδιος σέ ἐπίπεδο παραδείγματος τὸ ὀριοθέτησε, ἰδίως μετὸν μνημειώδη λόγο του στὸν Ἄρειο Πάγο ὅπου δὲν ὑφίσταται ἴχνος ἀπορρίψεως ἢ ἐπιτιμῆσεως τοῦ συγκρητιστικὰ εἰδωλολατρικοῦ ἢ ἀγνωστικιστικοῦ ἀκροατηρίου του, ἀλλὰ μιά προσπάθεια νὰ κεντρίσει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ νὰ ἐλκύσει εἰς Χριστόν, οἰκοδομώντας ἐπάνω στίς πολιτισμικὲς προδιαγραφές του.

Γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε στὸ παράδειγμα τοῦ κεριοῦ μετὸ ὁποῖο ξεκινήσαμε, πρέπει νὰ τονίσουμε τὸ γεγονός πῶς ἀφοῦ τὸ ἀνάψουμε πρέπει νὰ προσέξουμε πῶς θὰ τὸ τοποθετήσουμε στὸ μανουάλι. Μόνον ἂν τὸ τοποθετήσουμε στέρεα καὶ κάθετα τὸ κερὶ ἀναλίσκεται ὅλο, χωρὶς ἀπώλειες, καὶ δίνει φῶς, σύμβολο τοῦ ὅτι ὁ στέρεα τοποθετημένος στὴν Πίστη Χριστιανὸς ἀναλίσκεται καὶ καταναλώνει τὴν ζωὴ του γινόμενος ὅλος φῶς πρὸς δόξαν Χριστοῦ. Ἄν ὅμως τὸ κερὶ τοποθετηθῆι στραβά, τότε μπορεῖ μὲν νὰ φωτίζει, συνάμα ὅμως, στάζει, λερώνει, χάνει τὴν ὕλη του γρήγορα καὶ μάταια, σύμβολο τοῦ ὅτι ἡ παραμικρὰ κάμψη στὴν πνευματικὴ ζωὴ συνεπιφέρει συνέπειες καὶ δυσάρεστα ἀποτελέσματα. Ἄν δέ ἡ κάμψη εἶναι πολὺ μεγάλη, τότε τὸ ἴδιο τὸ κερὶ

¹² Π.Ν. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, ἐκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ὁ ΣΩΤΗΡ», Ἀθῆναι 1983, σ. 441.

σβίνει από μόνο του, καθώς η ύλη του ρευστοποιείται και καταλύει τήν φλόγα, σύμβολο του ότι ο ίδιος ο έαυτός μας είναι ο δυνάμενος να άρνηθει τήν Χάρη και τόν Φωτισμό του Άγίου Πνεύματος και να στραφεί όπισθεν θεών άλλωτριών. Η παχυλότητα τής σαρκικότητός μας είναι ο μεγαλύτερος έχθρός που μπορεί να καταλύσει τήν δρόσο του Πνεύματος.

Έπειδή παρήλθε η ώρα και πολύ σās κούρασα, κάπου έδω κανονικά, θά έπρεπε να σās ευχαριστήσω που μέ άνεχθήκατε τόσν ώρα και να ευχηθώ σε όλους καλή διακονία. Άλλοίμονο όμως, αν άφου θίξαμε τόσα ζητήματα, άποχωρήσουμε έλαφρᾶ τῆ καρδιά σκεπτόμενοι ο καθένας τά δικά του. Στο κάτω κάτω κι έγώ δέν ἤλθα για να δώσω κάποια διάλεξη, άκόμη και πανεπιστημιακού έπιπέδου, αλλά είμαι έδω για να συμπνευματιστώ με άδελφούς Κληρικούς, μαχόμενους στίς Ένορίες τους να βαστάσουν τό Μυστήριο τής Πίστεως. Σκοπός μας δέν είναι να ενημερωθούμε άπλως, αλλά να λάβουμε άποφάσεις άγιες και ίερες ἢ να ενισχυθούμε στίς ἤδη ειλημμένες άποφάσεις μας.

Στό πρώτο Βιβλίο τής Άγίας Γραφῆς, στήν Γένεση, καταγράφεται ένα περιστατικό από τήν ζωή του Ίακώβ, τό όποιο είναι γνωστό ως η πάλη του Ίακώβ με τόν Θεό (Γεν. 32, 22-32). Κατά τήν διάρκεια τής νύκτας πριν τήν συνάντησή του με τόν άδελφό του Ησαῦ, ο Ίακώβ άποσύρεται μόνος για να προσευχηθεί. Αντί δε για προσευχή βρέθηκε να παλεύει με μιάν ύπερφυῆ όντότητα, τήν όποία οι έρμηνευτές δέχονται ως τόν Μονογενῆ Υιό και Λόγο του Θεού¹³. Τό μοναδικό στήν πάλη αυτή, είναι ότι ο Θεός δέν νικᾶ τόν άνθρωπο. Άν και προφανώς μπορεί, δέν νικᾶ σεβόμενος τήν ανθρώπινη έλευθερία. Δίνεται όμως δι' αυτού η προοπτική τής ανθρώπινης ζωῆς. Υπάρχει ως μιᾶ άέναη πάλη μεταξύ του Θεού που μᾶς διεκδικεί και του ίδιου θελήματος που αντιπαλαίει και μᾶς ύπαγορεύει άλλα, εκφυλίζοντας τήν Θεία Κλίση μας στήν άγιότητα. Παρακαλώ τόν Άγιο Θεό να μέ νικήσει. Προσεύχομαι να νικηθώ. Τό ίδιο εύχομαι σε όλους σας. Άμίν!

---

¹³ Βλ. Άρχμ. Τερεμίου Φούντα, *Έρμηνεία Παλαιᾶς Διαθήκης, Γένεσις, Κείμενο - Μετάφραση - Ανάλυση - Σχόλια*, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2004, σ. 196.

Η ΚΛΙΣΗ ΩΣ ΚΡΙΣΗ

Ἡ διαχείριση τῆς ἱερωσύνης στὴν Ἐκκλησία ὡς καρπός καί σημεῖο μᾶς συλλογικῆς παθολογίας

Ὁ Κύριος μᾶς παρέδωσε τὸ μυστήριό τῆς ἱερωσύνης ὀρίζοντας νὰ τελειῶται μὲν ἐπὶ τῆς γῆς ἀλλὰ νὰ ἔχει «τάξιν ἐπουρανίων πραγμάτων», ὅπως ὠραῖα τὸ διατύπωσε ὁ ἱερός Χρυσόστομος. Οἱ Πατέρες μας, στί συνέχεια, ἀγωνίσθηκαν γιὰ νὰ κρατήσουν ἀλώβητη αὐτὴ τὴ θεανθρώπινη ἰσορροπία, ἔτσι ὥστε νὰ «ἐνεργεῖται τὸ μυστήριον τῆς Αὐτοῦ ἐνανθρωπίσεως αἰεὶ καὶ ἐν πᾶσι», κατὰ τὴν μνημειώδη ἔκφραση τοῦ Ἁγίου Μαξίμου.

Στὶς ἀσκήσεις ἐπὶ χάριτος εἴμαστε πάντα καλοί. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα κραυγάζει, ὀδυνᾶται, διαπεύδει! Ἡ ὡς ἄνω θεανθρώπινη ἰσορροπία διαταράσσεται ὅταν λησιμονοῦμε ἢ παραθεωροῦμε τὴν προσωπικότητα τοῦ κληρικοῦ, τὴν διαχείριση τῶν ἱερατικῶν κλίσεων, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο λειτουργεῖ τὸ ἐκκλησιαστικὸ μας σῶμα, τίς συνθηκὲς ὑπὸ τίς ὁποῖες ἀσκεῖται τὸ λειτούργημα τῆς ἱερωσύνης καὶ γενικὰ ὅλους ἐκείνους τοὺς παράγοντες ποὺ διαμορφώνουν τὸ ἀνθρώπινο πλαίσιο τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ.

Θὰ μπορούσαμε νὰ ταξινομήσουμε τίς αἰτίες ἐξαιτίας τῶν ὁποίων διαπράττονται σφάλματα στοὺς παραπάνω παράγοντες, σέ τρεῖς ομάδες:

- κακὴ ἐκτίμηση καὶ ἀξιολόγηση,
- ἐσφαλμένη νοοτροπία,
- ἀδιαφορία καὶ ἀναισθησία.

Θὰ ἔπρεπε νὰ θεωροῦμε ἑαυτοὺς εὐτυχεῖς ἂν τὰ λάθη διεπράττοντο μόνο ἐξαιτίας τοῦ πρώτου αἰτίου. Ἄλλωστε ἄνθρωποι εἴμαστε, ὅποτε τὸ σφάλlein εἶναι ἀναπόφευκτο. Ἀλλὰ δυστυχῶς συμμετέχουν βαρύτατα τὸ δεύτερο καὶ τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ αἴτια, καταλίγοντας συχνά σέ χειροτονίες πρόχειρες καὶ βεβιασμένες, οἱ ὁποῖες ἰσοδυναμοῦν μὲ ἐκκλησιαστικὰ ἐγκλήματα καὶ παράγουν δραματικὲς συνέπειες στό μέλλον, τόσο γιὰ τὸν ἴδιο τὸν χειροτονηθέντα ὅσο καὶ γιὰ τοὺς πιστούς.

Όταν τὰ πράγματα γίνουν κραυγαλέα, οἱ καθ' ὕλην ἀρμόδιοι συνηθίζουν νά δικαιολογοῦνται λέγοντας: «Σφάλαμε»! Ἐνῶ αὐτό θεωρητικά εἶναι σωστό, γιά νά γίνει δεκτό στήν πράξη ὡς ἀπολογία, χρειάζεται νά ξετάξουμε κάθε φορά ἄν τηρήθηκαν τὰ μέτρα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα θά μᾶς προφύλασσαν ἀπό ἐσφαλμένη κρίση. Μόνο ἔάν εἶχαν ληφθῆ, ἔχουμε τό δικαίωμα νά ἐπικαλεσθοῦμε τό ἀνθρώπινο σφάλμα. Στά καθ' ἡμᾶς παίζουμε τό παιγνίδι τῆς ἀμοιβαίας μετάθεσης εὐθυνῶν: οἱ ἐπίσκοποι κρύβονται πίσω ἀπό τήν ἀποστολή τῶν πνευματικῶν καί οἱ πνευματικοί παραιτοῦνται τῆς ἀποστολῆς τους στό ὄνομα τῆς τελικῆς ἀπόφασης τοῦ ἐπισκόπου!

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, μέ τήν γνωστή παρηγορία του, γράφοντας ἀκριβῶς πάνω στό ζήτημα τῶν ἱερατικῶν κλίσεων, ἐπισημαίνει: «Οὐ τοὺς χειροτονοῦντας ὠφελῆσα τί δύναται, εἰ λέγοιεν τόν χειροτονηθέντα ἀγνοεῖν, ἀλλά διά τοῦτο καί μείζον το ἔγκλημα γίνεται, ὅτι ὄν ἠγνόουν παρήγαγον, καί ἡ δοκοῦσα εἶναι ἀπολογία αὖξει τήν κατηγορίαν»¹. Μέ ἄλλα λόγια, τήν τόσο συχνή φράση «Δέν γνώριζα!» τήν ἀντιλαμβάνεται ὡς ἐπιβαρυντική, ὄχι ὡς ἐλαφρυντική. Εἶναι σάν νά μᾶς λέει: «Ὁφείλες νά κάνεις ὅ,τι εἶναι ἀνθρωπίνως ἐφικτό ὥστε νά γνωρίζεις»!

Εἶναι, λοιπόν, προφανές, ὅτι τὰ παραπάνω συνεπάγονται πῶς ἀπαιτεῖται μιὰ φροντίδα τῆς ἱερατικῆς κλίσης, τῆς ἐπιθυμίας δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου νά διακοπήσει τήν Ἐκκλησία καί τόν κόσμο ὡς κληρικός, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν προσοχή πού ὀφείλει νά δίνεται καί στό σκέλος τῆς κλίσης ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ. Μέ ἄλλα λόγια, δέν εἶναι ἀξιόπιστη κάθε ἱερατική κλίση, δέν ἐκφράζει τό βαθύτερο εἶναι καί τό πραγματικό συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου. Μερικές φορές ἐνδέχεται νά πρόκειται γιά ἀπλό ἐνθουσιασμό, διάθεση γιά μίμηση ἑνός κληρικοῦ-προτύπου, ἐπιθυμία γιά ναρκισσιστική ἐξύμωση ὑπεράνω τῶν λαϊκῶν καί ἀπόλαυση τοῦ σεβασμοῦ τους, ἀπόδραση ἀπό εὐθύνες τῆς ζωῆς καί καταφυγή σέ ἕνα «προστατευμένο» μέρος, φιλοδοξία ἀναρρίχησης τύπου «καριέρας» καί πολλά ἄλλα.

Ἐξ ἄλλου, ἀκόμη καί ὅταν πρόκειται γιά γνήσια ἀνιδιοτελεῖ ἐπιθυμία διακονίας, δέν προετοιμάζεται πάντοτε ὁ ὑποψήφιος ὅπως πρέπει, ἐνοῶντας ἐδῶ τήν ψυχολογική του ὠρίμανση, τήν ὀρθή ἐπιλογή συζύγου, τήν πνευματική πρόοδο. Ἀκόμη καί στίς περιπτώσεις ὅπου δέν ἀνιχνεύεται κανένα ἀτομικό συμφέρον, συχνά ἡ ἀνωριμότητα εἶναι κραυγαλέα.

Ἐδῶ ἄς καταθέσω ἕνα στοιχεῖο τό ὁποῖο εἶχα παραθέσει στή διατριβή μου γιά τήν ἱερατική κλίση. Ἔρευνες στοὺς Ρωμαιοκαθολικούς καί στοὺς Προτεστάντες σχετικά μέ τόν βαθμό ὠριμότητας τοῦ κληρικοῦ καί τοῦ ὑποψήφιου

¹ Λόγος Δ' περὶ ἱερωσύνης, β'.

κληρικού, σέ άδρες γραμμές συνέκλιναν στό έξñς: περίπου ένα 15% τών ύποψηφίων κληρικών καί τών κληρικών έθεωρούντο ώριμοι. Ένα άλλο 15% περίπου ήταν τόσο άνώριμοι πού δέν επιδέχονταν καμιά διόρθωση καί δέν έπρεπε νά χειροτονηθοϋν. Πόσο μένει; Τό 70% ήταν άνώριμοι μέν, αλλά πού επιδέχονται διόρθωση. Οί περισσότεροι εκεί άνήκουμε, οί 2 στους 3 κληρικούς, οί 2 στους 3 ύποψηφίους, βρίσκονται σέ απτή τήν ομάδα.

Τί σημαίνει διαδικασία ώρίμανσης; Σημαίνει πρόοδο στην *αυτογνωσία* του ύποψηφίου κληρικού καί στή συνέχεια του χειροτονημένου κληρικού, ένα έργο ισόβιο γιά κάθε Χριστιανό βέβαια, αλλά από τόν κληρικό πάντα έχουμε μεγαλύτερες προσδοκίες. Τό αν στην πράξη γίνεται κάποια προσπάθεια νά καλλιεργείται ή αυτογνωσία στον ύποψήφιο κληρικό, αυτό αφήνω νά δώσει ο καθένας τήν απάντησή του! Νά αναφέρω μόνο, έντελώς ένδεικτικά, ότι τό ένδημοϋν σέ κάποιες ίερατικές κλίσεις μικρόβιο τής δίψας γιά *έξουσία* καί γιά *άξιώματα* δέν γίνεται άντιληπτό ως νόσημα πνευματικό καί ψυχολογικό από τό όποιο πρέπει νά θεραπευτεί κάποιος καί μετά νά έλθει νά χειροτονηθεί. Αντίθετα, όχι απλώς δέν άντιμετωπίζεται ως τέτοιο, αλλά μερικές φορές ενισχύεται κιάλας από πνευματικούς καί επίσκοπους!

Έπομένως, εκτίμησή μου είναι ότι σέ γενικές γραμμές καμιά προσπάθεια δέν γίνεται νά τύχει αυτό τό 70% τέτοιας φροντίδας ποιμαντικής, έτσι ώστε νά αποδώσει ό,τι καλύτερο μπορεί καί νά όδηγηθεί σέ ώριμότητα καί σέ αυτογνωσία. Ένίοτε ο ύποψήφιος ύφίσταται καί καλλιέργεια τών αυταπατών του καί τών ναρκισσιστικών στοχεύσεων του. Έν όλίγοις, καυχώμαστε μέν πώς είναι ή Έκκλησία πνευματικό νοσοκομείο, αλλά λησιμονοϋμε πώς ύπάρχουν εκεί καί οί δικές της ένδοξοκομειακές λοιμώξεις!

* * *

Θά ήθελα νά θέσω προς συζήτηση καί μιά άλλη πτυχή του ζητήματος, ή όποια μου προκαλεί δυσκολία νά τήν κατανοήσω. Πρόκειται γιά τήν σύγκριση Έλλάδας καί Άμερικñς.

Η Έλληνορθόδοξη Άρχιεπισκοπή τών ΗΠΑ διαθέτει περίπου 540 ένορίες, 800 κληρικούς, καί 1.500.000 πιστούς². Η Έκκλησία στην Έλλάδα γιά τά 10.000.000 πιστών διαθέτει περί τις 10.000 ένορίες (μαζί μέ Κρήτη καί Δωδεκάνησα). Ός γνωστόν, έχει καί αρκετά κενά, κυρίως στις μικρές ένορίες τών χωριών.

Καθώς τά μικρά χωριά δέν έχουν τήν δυνατότητα νά παράσχουν τούς έφη-

---

² <https://www.goarch.org/about>.

μερίους τους, τὰ ἔξαιροῦμε. Ἄς ὑποθέσουμε, λοιπόν, ἐνδεικτικά ὅτι τὰ κενά εἶναι λιγότερα.

Ὁ Καταστατικός Χάρτης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς ἀπὸ ἀρκετῶν ἐτῶν προβλέπει ὅτι δέν χειροτονεῖται κάποιος ἂν δέν διαθέτει πτυχίον Ὁρθόδοξης Θεολογικῆς Σχολῆς. Σημειῶνω ἐδῶ πῶς ἡ πλειονότητα τῶν ἐκεῖ χειροτονουμένων εἶναι ἀπόφοιτοι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὴν Βοστώνη, τῆς ὁποίας ὁ τίτλος ἀποτελεῖ μάστερ (δηλαδὴ δέχεται ἀπόφοιτους Κολλεγίου).

Νὰ προσθέσω πῶς ἡ ἐν λόγῳ Σχολὴ ἔχει δίδακτρα καὶ ὅτι ἀπαιτεῖ ἐσωτερικὴ φοίτηση. Συχνὸ εἶναι τὸ θέαμα ὑποψηφίων οἱ ὁποῖοι μετακομίζουν ἐκεῖ (ἀπὸ μακρινές περιοχές) μὲ τὴν σύζυγο καὶ τὰ παιδιά τους ὥστε νὰ σπουδάσουν γιὰ 2 ἢ 3 χρόνια.

Σέ ἐμᾶς σημαντικό ποσοστὸ ἐφημερίων δέν διαθέτουν πανεπιστημιακὸ πτυχίον. Μάλιστα προσφάτως δημιουργήθηκαν καὶ οἱ Σχολές Μαθητείας Ὑποψηφίων Κληρικῶν (ΣΜΥΚ) πού θὰ ἐκπαιδεύουν ὅσους ὑποψηφίους δέν θὰ συνεχίσουν σπουδές μετὰ τὸ Λύκειο. Ἐκκλησιαστικά ΙΕΚ δηλαδὴ. Στὴν Ἑλλάδα, ἐπιπλέον, σέ ὅλες τὶς βαθμίδες ἡ φοίτηση εἶναι δωρεάν.

Ἐν ὀλίγοις, ἡ Ἐκκλησία μας στὴν Ἀμερική, ἔχοντας βάλει ψηλά τὸν πήχη (κολλέγιο *σὺν μάστερ, ἀπὸ σχολές μὲ δίδακτρα καὶ ἐσωτερικὴ φοίτηση*), ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ διαθέτει ἐφημέριο σέ κάθε ἐνορία, μὲ τὶς μισές περίπου νὰ διαθέτουν καὶ δευτέρου ἐφημέριο.

Ἀντίθετα, ἡ Ἐκκλησία μας στὴν Ἑλλάδα, μὲ δωρεάν τὴν φοίτηση καὶ μὲ χαλαρὴ τὴν ὑποχρέωση παρουσιῶν (οἱ περισσότεροι καθηγητές στὶς Θεολογικὲς Σχολές δέν ἀπαιτοῦν παρουσίες, στὶς δὲ Ἐκκλησιαστικὲς Ἀκαδημίες ὅπου ἀπαιτοῦνται ἔχουμε κατανόηση στὶς περιπτώσεις ἐργαζομένων ἢ κληρικῶν), χειροτονεῖ καὶ ἀνθρώπους *χωρὶς πτυχίον*.

Ἐρώτηση κρίσεως, λοιπόν: πῶς ἐξηγεῖται τὸ παρόδοξο; Ἡ ἀντιπαραβολὴ γεννᾷ ἓνα αἰνίγμα τὸ ὁποῖο προσδοκᾷ ἀπάντηση καὶ ἓνα πρόβλημα τὸ ὁποῖο ἀπαιτεῖ λύση.

Ἐφόσον τὸ κράτος προσφέρει τὴν δωρεάν τριτοβάθμια ἐκπαίδευση, γιατί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀδυνατεῖ νὰ γευθῆ τὴν χαρὰ ἐπαρκῶν καὶ ποιοτικῶν ἱερατικῶν κλίσεων;³

³ Προφανῶς δέν ἰσχυρίζομαι πῶς οἱ κλίσεις στὴν Ἀμερική εἶναι ὑγιέστερες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Δέν ἔχω κανένα στοιχεῖο γιὰ νὰ ἐπιχειρήσω μιά τέτοια σύγκριση, πρὸς ὁποιαδήποτε κατεύθυνση. Ἄλλωστε εἶναι δύσκολο νὰ ἐξακριβωθῆ ἡ ποιότητα μὲ στατιστικούς τρόπους. Ὅμως τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ ὅσους θὰ ἀποτολμοῦσαν μιά ἱεράρχηση τῆς ποιότητας τῶν κληρικῶν ἀναγνωρίζοντας ἀνωτερότητα στοὺς ἐν Ἑλλάδι, κάτι συνθηματολογικὸ καὶ ὄχι σπάνιο στὸν τόπο μας. Εἶναι τόσα

Καί γιατί ή θέσπιση από τό 2021 τής Έλάχιστης Βάσης Εισαγωγής *μείωσε αισθητά* τούς εισαγόμενους φοιτητές στις Θεολογικές Σχολές καί στις Έκκλησιαστικές Άκαδημίες, άποκαλύπτοντας πόσο *χαμηλό* ήταν τό επίπεδο τους επί δεκαετίες όλόκληρες; Τήν ίδια στιγμή κατά τήν όποία στήν Άμερική άπαιτούν μάστερ γιά νά χειροτονήσουν, καί όμως δέν έχουν κενά;

Προφανώς κάτι συμβαίνει. Δέν συγκρίνω τήν Έλλάδα μέ άλλο Όρθόδοξο έθνος, όπου τότε ίσως νά συνέτρεχαν καί άλλοι παράγοντες. Συγκρίνω μέ έλληνικής καταγωγής όμογενείς. Φαίνεται ότι κάτι ύπάρχει στό πλήρωμα τής Έκκλησίας, έδω καί εκεί, τό όποιο παράγει αυτή τήν διαφορά στήν ποσότητα τών ιερατικών κλίσεων.

Τό ποιοί θά δηλώσουν στό μηχανογραφικό τους τίς Θεολογικές Σχολές καί τίς Έκκλησιαστικές Άκαδημίες, προφανώς δέν έξαρτάται από αυτές. Είηαι ύποχρεωμένες νά δεχθούν όποιους εισαχθούν. Έξαρτάται, όμως, από τήν Έκκλησία ως σώμα: *ιεραρχία, έφημερίους, ένορίες, οίκογένειες*. Ποιοί έμπνέουν τήν έφεση γιά ίερωσύνη σέ νέα άγόρια (καί κορίτσια); Καί μέ ποιούς τρώπους; Καί μέ ποιά ποιότητα τό κάνουν;

Κατά τή γνώμη μου καί μόνη αυτή ή σύγκριση άποδεικνύει τήν *συλλογική μας χρεωκοπία* καί θά όφειλε νά προκαλέσει *συναγερμό* στήν Έκκλησία μας! Θεωρώ άπολύτως άπαραίτητη τήν σύγκληση ενός κλειστού έργαστηρίου (μέ όση διάρκεια χρειασθί), στό όποιο θά συμμετάσχουν οί μητροπολίτες μας καί τό έκλεγμένο διδακτικό προσωπικό (όχι ΕΔΙΠ καί άποσπασμένοι) τών Θεολογικών Σχολών καί τών Έκκλησιαστικών Άκαδημιών, μέ στόχο νά όδηγηθούμε σέ υπέρβαση. Θά μπορούσαν νά κληθούν ως σύμβουλοι καί επίλεκτοι πρεσβύτεροι. Κατ' ούσίαν προτείνω τήν από κοινού *σύσκεψη Ιεραρχίας καί μελών ΔΕΠ* (πού δυστυχώς ούδέποτε μέχρι τώρα κάθισαν στό ίδιο τραπέζι) ώστε νά έξευρεθούν έποικοδομητικές λύσεις στό ποσοτικό καί ποιοτικό πρόβλημα τών ιερατικών κλίσεων τής Έλλάδας.

* * *

Άκολουθούν κάποιες άλλες ιδέες: στό σημείο αυτό θά κινηθώ αντίστροφα. Θά ήθελα νά άρχίσω μέ μερικές πρακτικές πλευρές, ώστε νά κινηθώ κατόπιν προς τίς δέουσες πρωτοβουλίες σέ επίπεδο άρχών.

- Κατ' άρχήν ύπάρχει έπιτακτική άνάγκη νά προσεχθί ιδιαίτερα ό νεοχει-

---

τά έλλείμματα καί τά παρατράγουδα τής διαχείρισης τών ιερατικών κλίσεων στόν τόπο μας, ώστε φρονώ ότι μας χρειάζεται περισσότερο ταπεινώση.

ροτονούμενος κληρικός. Θά χρειαστή ἀγάπη καί στοργή, καθὼς καί ἰσορροπημένη ἀπασχόληση, τόσο στὴν ἐνορία ὅσο καί στὴ μὴτρόπολη γενικότερα, προκειμένου νά μὴ διαταραχθῇ ἀπότομα ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ του. Τὰ πέντε πρῶτα χρόνια τῆς ἱερωσύνης ἀντιστοιχοῦν, ἀπὸ πλευρᾶς σημασίας, μὲ τὰ πέντε πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς! Πολλὲς ἀπογοπεύσεις ἀλλὰ καί ψυχσωματικὲς ἐπιβαρύνσεις (burnout) κληρικῶν ἔχουν τίς ρίζες τους σέ προβληματικὲς ἐπιλογὲς τῶν ἰδίων ἢ τῶν ἐπισκόπων τους κατὰ τὴν πρώτην πενταετία.

- Δεύτερον, εἶναι ἀπαραίτητο νά ἀγωνίζεται γιὰ ἓνα γάμο ὑψιστῆς ποιότητος ὁ ἔγγαμος, νά βιώνει δέ ἐρωτικὰ τὴ μοναχικὴ του κλίση ὁ ἄγαμος. Καί τοῦτο διότι τὸ ἐρωτικὸ στοιχεῖο εἶναι κεντρικὸ στό ἄνθρωπο. Σέ μιὰ ἐποχὴ πού καλλιεργεῖ ἀφειδῶς τὴ σαγήνη καί τὸν ἐρωτισμὸ ὁ ἀνέραςτος κληρικός θά δοκιμασθῇ σκληρά. Εἴτε θά παραμείνει ἐκθετος στὶς συνειδητὲς ἢ ἀνεπίγνωστες ἀπόπειρες τῶν γυναικῶν νά τὸν ἀποπλανήσουν, εἴτε θά παραδοθῇ στὴν ἐνδιάθετη ἔλξη τῶν ἀπροσώπων σωμάτων. Ἀκόμη χειρότερη ἐκδοχὴ συνιστᾷ τὸ νά καταφύγει στὴν (ἐξωραϊσμένη ἐν συγκρίσει μὲ τὴ λαγνεῖα ἀλλὰ ἐξ ἴσου καταστροφικὴ) εἰδωλολατρία τῆς φιλαργυρίας.

Παρενθετικά ἐδῶ, σέ τούτη τὴ λαγνεῖα τοῦ χρήματος δέν ἔχουμε δώσει καλὲς ἐξετάσεις. Εἶναι πιὸ «ἀξιοπρεπὴς» ἀπὸ τὰ σαρκικά, γι' αὐτὸ πιὸ ἐπικίνδυνη. Ἡ φιλαργυρία προσώπων καί θεσμοῦ ἔχει ἀποτελέσει τὴν πανωλεθρία μας καί ἔχει ἤδη γίνει εὐρέως ἀντιληπτὴ. Στὴν ἄλλη, τὴν ἄμεση λαγνεῖα, ἀκόμη ἀντιστεκόμαστε κάπως, ἀλλὰ τὰ κενὰ τῆς ἀγάπης δέν ἀστειεύονται καί καταλήγουν ἀναπόφευκτα σέ ὑπαρξιακὴ καί ποιμαντικὴ στειρότητα. Τὸ ἀντίθετο τῆς λαγνεῖας δέν εἶναι ἡ ἐγκράτεια ἀλλὰ ἡ ἀγάπη.

Ἐπιτυχημένες συζυγίες καί ἀγαπητικὲς μοναχικὲς κλίσεις θά μᾶς προστάξουν ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ μας στὰ πάθη τῆς φιληδονίας καί τῆς φιλαργυρίας. Ἐπὶ πλέον θά λειτουργήσουν ὡς διαφήμιση τῆς ἱερωσύνης καί εἶναι αὐτὲς πού θά ἐπιλύσουν τὸ ποσοτικὸ καί ποιοτικὸ πρόβλημα τῶν ἱερατικῶν κλίσεων. Ὁ Μέγας Βασίλειος μᾶς προειδοποιεῖ πῶς «οἱ τὸ παρὸν διώκοντες καί μὴ πρὸς τὸ μέλλον ἐνατενίζοντες, μισθωτοὶ καί οὐ ποιμένες εἰσὶ!»

- Τρίτον, εἶναι ἐπείγουσα ἡ ἀνάγκη νά ἀναμιχθοῦν ἐνεργὰ στὴν διαχείριση τῶν ἱερατικῶν κλίσεων καί τὰ λαϊκὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ συν-μαρτυρία κατάντησε μαρτυρία τοῦ ενός (ἐνίοτε οὔτε κἂν συνειδητὴ μαρτυρία τοῦ ἀλλὰ συνοπτικὸς τύπος). Οὐδεὶς πιστὸς ἐρωτᾶται γιὰ τὴν πολιτεία τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ἀπὸ τίς ἐνορίες ὅπου ἔζησε ἢ ἀπὸ τίς (Θεολογικὲς ἢ Ἐκκλησιαστικὲς) Σχολὲς στὶς ὁποῖες φοίτησε. Ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῆς ταχύτατης πρόσβασης στὶς πληροφορίες καί συμπεριφερόμαστε ὅπως στό Βυζάντιο, ὅπου ἦταν σχεδόν

ἀνέμφικτο νά ἐντοπίσεις ἕνα πρόσωπο σέ ἄλλο μέρος καί νά μάθεις στοιχεῖα. Συνενορίτες πού τόν ἔζησαν καί πανεπιστημιακοί πού τόν δίδαξαν πετιοῦνται στό περιθώριο – μόνο ἕνας γνωρίζει, ὁ μητροπολίτης του, κι ἄς τόν ἔχει συναντήσει ἐλάχιστες φορές! Μερικές φορές ὁ χειροτονῶν δέν εἶναι κἄν ὁ μητροπολίτης του, ἀπλῶς σέ αὐτόν κατέφυγε ἐπειδή τόν ἀπέρριψαν κάποιοι πού γνώριζαν...

Πρακτικά μιλῶντας, ἐκτός ἀπό τήν ἀπαραίτητη σύμφωνη γνώμη τῶν πρεσβυτέρων (διπλαδὴ νά ἐπανασυσταθῆ ἐπειγόντως ἢ «σύνοδος» τοῦ ἐπισκόπου), προτείνω τό ἐξῆς μέτρο: Κάθε πρόθεση χειροτονίας διακόνου καί πρεσβυτέρου θά ἀναγγέλλεται ἀπό τόν μητροπολίτη ὑποχρεωτικά στήν ἀρχιγραμματεία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἢ ὁποῖα θά ἐνημερώνει ἐπίσημα ὅλες τίς μητροπόλεις Ἑλλάδος καί ἐξωτερικοῦ (ἐλληνόφωνες), καί αὐτές μέ τή σειρά τους τίς ἐνορίες τους, ὥστε ἄλλοι ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι, ἀλλά καί οἱ πιστοί νά ὑποβάλουν ἔνσταση ἂν γνωρίζουν τόν ὑποψήφιο καί τόν θεωροῦν ἀκατάλληλο. Ἐπίσης οἱ ὑποψηφιότητες θά ἀναρτῶνται καί στό διαδίκτυο. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ οἰκεῖος Μητροπολίτης θά μπορεῖ νά λαμβάνει γνώση στοιχείων πού ἐνδεχομένως ἀγνοεῖ γιά τόν ὑποψήφιο καί θά διευκολύνεται στό ἔργο του, προφυλασσόμενος ταυτόχρονα ἀπό παγίδες.

Ἐννοεῖται ὅτι τό μέτρο αὐτό ἀπαιτεῖ διαφώτιση καί κατήχηση τοῦ κόσμου ὅτι μέ τήν *ὑπεύθυνη ἐθελούσια μαρτυρία* του (ὄχι μόνο ἀρνητική ἀλλά καί θετική) γιά τόν ὑποψήφιο κληρικό ἐπιτελεῖ ἐκκλησιολογικό χρέος καί λειτουργημα. Τό βρῖσκω ἀδιανόητο καί παράλογο νά καλοῦμε τόν λαό (καί σωστά) νά ὑποβάλει ἐνστάσεις γιά τούς ἐκλόγιμους πρὸς ἀρχιερατεία (πού εἶναι ἥδη κληρικοί!)⁴ καί νά μὴν τό κάνει γιά τούς ἐξ ἀρχῆς λαϊκούς ὑποψηφίους ὥστε νά προλαμβάνονται ἐν τῇ γενέσει τους ἐσφαλμένες ἐπιλογές. (Ἄς σημειώσουμε ὅτι τό παράλογο ἀποτυπώνεται καί στήν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναφώνηση τοῦ «Ἄξιος!» ἀπὸ τό ἐκκλησιαστικό πλήρωμα. Διπλαδὴ, δέν μέ νοιάζει ἢ γνώμη σου ἀλλά σέ καλῶ κατόπιν ἐορτῆς νά ἐπικυρώσεις τήν ἀπόφασί μου!).

Τό παραπάνω μέτρο ἐπιβάλλεται ἐπίσης καί α) διότι μία προβληματική χειροτονία ἐγκαθιστᾶ γιά 50 καί πλέον χρόνια ἕναν ἀκατάλληλο ἢ ἐπικίνδυνο κληρικό στήν Ἐκκλησία καί β) διότι μία αὐθαίρετη ἀπόφαση τοῦ ἐπισκόπου προκαλεῖ ἰσόβια δαπάνη ἀπὸ τό δημόσιο ταμεῖο, τό ὁποῖο τό συντηροῦν καί μὴ ὀρθόδοξοι χριστιανοί ἢ ἄθεοι. Δέν θά ἀργήσει ἢ στιγμὴ πού θά μᾶς ὑπο-

⁴ Ἡ δυνατότητα αὐτὴ ἰσχύει μόνο θεσμικά καί στήν πράξη ἔχει περιπέσει σέ ἀχρησία. Οὐδεὶς πιστός τὴν γνωρίζει. Καί ἂν συμβῆ κάποιος νά τὴν μάθει ἢ κουλτούρα πού ἐπικρατεῖ εἶναι τῆς ἀποφυγῆς τῆς εὐθύνης...

δειχθῆ ὅτι ἀπολαμβάνουμε προνομιακό καθεστώς: σέ ἐποχή συμβουλίων, ἐπιτροπῶν, διαγωνισμῶν ΑΣΕΠ κ.λπ. ὁ κληρικός εἶναι ὁ μόνος ἐκ τῶν μισθοδοτούμενων ἀπό τό Δημόσιο τοῦ ὁποίου ὁ διορισμός ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀνεξέλεγκτη βούληση ἑνός καί μόνο προσώπου!

• Τέταρτον, ἀπαιτεῖται ἐπείγοντως νά ἰδρυθῆ ἕνα Ἐκκλησιαστικό Κέντρο Μελέτης καί Φροντίδας Ἱερατικῶν Κλίσεων. Ἀρμοδιότητες του θά εἶναι: α) ἡ ἐνδελεχῆς ἐξέταση τῶν ὑποψηφίων κληρικῶν (ὄχι ἅπαξ ἀλλά σέ ἐπανειλημμένες φάσεις τῆς ζωῆς τους) ἀπό ομάδα πιστῶν ψυχιάτρων καί ψυχολόγων, στή συνέχεια δέ ἡ γνωμάτευσή τους πρὸς τόν μητροπολίτη β) ἡ παροχή συμβουλευτικῆς καί ψυχοθεραπείας πρὸς ὅσους κρίνονται κατάλληλοι μὲν ἀλλά ἀκόμη ἀνώριμοι, δεκτικοί ὅμως βοήθειας πρὸς τήν διαμόρφωση ὑγιέστερης κλίσης γ) ἡ παροχή συμβουλευτικῆς καί ψυχοθεραπείας πρὸς ὅσους χειροτονημένους κληρικούς διέρχονται φάση κρίσης τῆς σχέσης τους μέ τήν ἱερωσύνη.

Αὐτή τή στιγμή ἡ τελευταία αὐτή κατηγορία εἶναι ἀπολύτως ἐγκαταλελειμμένη (ὅπως καί οἱ ὑποψήφιοι, βέβαια, μόνο πού οἱ ταλαιπωρίες τῶν ἤδη ὑπηρετούντων κληρικῶν ἔχουν δραματικότερες ἐπιπτώσεις στήν οἰκογένειά τους καί στό ποῖμνιο). Οἱ ἐκδοχές τίς ὁποῖες διαθέτουν εἶναι, εἴτε συμβατική συνέχιση τῆς ἱερωσύνης (ἐν εἶδει συναισθηματικοῦ διαζυγίου) ἐν μέσῳ σοβαρῶν οἰκογενειακῶν προβλημάτων, εἴτε αὐτόβουλος ἀποσχηματισμός, εἴτε ἕμμεσος ἀποσχηματισμός (μέσω σκανδάλου).

* * *

Ἐντάξει μέ τίς προτάσεις. Τί θά μᾶς δώσει τό κίνητρο γιά τήν ὑλοποίησή τους; Ἦ, ἀλλιῶς: ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του τό ἐπιμέρους φαίνεται μικρό, συνεπῶς ἂν τό παραμελήσουμε δέν χάλασε ὁ κόσμος. Πῶς θά γίνει νά τό ἐντάξουμε στή μεγάλη εἰκόνα ὥστε νά τό πάρουμε στά σοβαρά;

Ἡ καρδιά αὐτοῦ τοῦ κεμένου βρίσκεται στούς παρακάτω ἄξονες. Οἱ προτάσεις ἀρχῶν τίς ὁποῖες θά ἀποπειραθῶ σκοπό ἔχουν νά δείξουν πῶς οἱ μικρές παραλείψεις μας στά ἐπιμέρους ἀποτελοῦν συμπτώματα μεγαλύτερης παθολογίας. Ὁ ἀσθενής πού δέν ἐνοχλεῖται ἀπό κάποια μικρά συμπτώματα θά τά λογαριάσει διαφορετικά ὅταν ἐνημερωθῆ ὅτι συνιστοῦν σημάδια σοβαρῆς ὑποκείμενης νόσου.

Μέ ἐφόδια, λοιπόν, α) 37 χρόνια ἀνάξιας ἱερωσύνης β) 35 χρόνια ψυχιατρικῆς ἐμπειρίας γ) 10 χρόνια πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας δ) πλῆθος ὀμιλῶν σέ ἱερατικές συνάξεις ἀνά τήν Ἑλλάδα ε) πάμπολλες προσωπικές ἐκμυ-

στηρεύσεις κληρικών και πρεσβυτερών, καθώς και (στ) αρκετές ψυχοθεραπείες παιδιών κληρικών, τολμώ να αρθρώσω τίς παρακάτω προτάσεις.

Οί ιερατικές κλίσεις πάσχουν στον τόπο μας επειδή δεν έχουμε δείξει τον απαιτούμενο σεβασμό στα έξις τρία – ή, αν προτιμάτε άλλη διατύπωση: θά βελτιωθούν αν πάρουμε στα σοβαρά τα έξις τρία:

A) τήν ιερωσύνη

Ναί, δεν δείχνουμε να σεβόμαστε τήν ιερωσύνη. Τά λόγια είναι εύκολα και δωρεάν. Έκθέσεις ιδεών περί του ύψους και των προσποθέσεων τής ιερωσύνης κυριαρχούν άφθονες σε βιβλία, περιοδικά μπροσπόλεων, επισκοπικές έγκυκλίους, χειροτονητήριους λόγους, κηρύγματα κ.π.ά. Από τά έργα μας τεκμαίρεται, όμως, πώς ή εκτίμησή μας γι' αυτήν είναι πολύ χαμηλή. Προτεραιότητά μας συχνά είναι ή κάλυψη των έφημεριακών κενών, ενίοτε όμως ούτε αυτό δεν ισχύει. Καί τότε οί πιστοί άποροϋν πώς σκέφθηκε ό μπροσπολίτης και χειροτόνησε τόν συγκεκριμένο. Ή, βλέπετε σε μπροσπόλεις χωρίς πολλά κενά να χειροτονούν 20χρονους διακόνους και 25χρονους πρεσβυτέρους! Είτε αγάμους (!) είτε με τήν σύζυγό τους να έχει μόλις ολοκληρώσει τήν εφηβεία της! Τά σχόλια είναι περιττά.

B) τή νομοσύνη των ανθρώπων

Άς μίν παραξενεύεται ό αναγνώστης – είναι καιρός να πάψουμε να θεωρούμε τούς ανθρώπους ήλίθιους. Έντύπωσή μου, έδραιωμένη πλέον, είναι πώς οί επίσκοποι μας δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν πόσα καταλαβαίνουν οί χριστιανοί μας. Αυτό ισχύει και για τήν προσωπικότητα του ύποψηφίου/κληρικού, αλλά και για τήν αντίδρασή τους όταν προκύπτει πρόβλημα. Τότε ή «λύση» τήν όποία προκρίνουν είναι ή μετάθεση! Ό κληρικός πού αναστάτωσε μιά ένορία πέμπεται άλλοϋ ώστε να αναστατώσει και άλλη! Ή αλλάζει μπροσπολη: ή μέρμια εξαγλειται στό να φύγει ή «καυτή πατάτα» από τά χέρια του...

Ή νομοσύνη των ανθρώπων ύποτιμάται και στίς περιπτώσεις εκείνες πού οί πιστοί έχουν γίνει μάρτυρες των προβλημάτων τά όποια δημιουργεί ένας έφημέριός τους, αλλά ό μπροσπολίτης κατά τήν επίσκεψή του εκεί τόν έγκωμιάζει ή τόν καλύπτει. Επίσης ύποτιμάται όταν κληρικοί ή λαϊκοί επισκέπτονται τόν μπροσπολίτη για να διαμαρτυρηθούν για τόν συνεφημέριο και ό μπροσπολίτης τό μόνο πού έχει να τούς προσφέρει είναι ένα «βρῆτε τα μεταξύ σας» ή «με αγάπη, με αγάπη να λύνετε τά προβλήματα!» Αντί να ενεργεί ως ήγέτης, αντιδρά σαν ένας άνευθυνος ή κουρασμένος άνθρωπος: «μή μου δημιουργείτε προβλήματα»...

Γ) τήν ψυχοπαθολογία

Άρκετοί πνευματικοί και άρκετοί μητροπολίτες μεταφέρουν άκόμη αυτόνοπα του παρελθόντος, από τότε που ο κόσμος θεωρούσε ψυχοπαθολογία μόνο τήν σχιζοφρένεια. Δέν έχουν τήν παραμικρή ιδέα για τίς λεπτές μορφές που λαμβάνει ή ψυχική διαταραχή, τορπιλίζοντας έτσι τίς ικανότητες του ανθρώπου για τό βάρος τής ιερωσύνης.

Ένίοτε, μάλιστα, δέν εἶναι καθόλου λεπτές οί μορφές. Συχνά ή προβληματική προσωπικότητα βοά από μακριά. Τήν όσφραίνονται οί λαϊκοί, αλλά οί καθ' ύλην άρμόδιοι παραμένουν στόν κόσμο τους!

Για παράδειγμα, άκόμη και οί ίδιοι οί επίσκοποι σπιλιτεύουν τά δεινά του γεροντισμοϋ, αλλά φαίνονται άνήμποροι ή άπρόθυμοι νά τά προλάβουν. Οί περισσότεροι κληρικοί που εξέλίσσονται άσχημα, «παίρνοντας στόν λαμό τους» κόσμο πνευματικά (άλλά, όπως έδειξε και ή πανδημία, και βιολογικά!), φαίνονται από νωρίς. Υπήρχαν σημάδια απόκλισης: δυσκαμψία και έμμονές, ναρκισσισμός, άμυντικότητα, δουλοπρέπεια προς άνώτερους και άυταρχικότητα προς κατώτερους, χαμηλό πολιτισμικό επίπεδο κ.π.ά. Ουδείς άσχολήθηκε με αυτά, αντίθετα έσπευσαν «άγαλλομένω ποδι» νά δώσουν συμμαρτυρία και νά χειροτονίσουν...

* * *

Ίσως άκούγονται –και πιθανόν νά εἶναι– κουραστικά όσα έγραψα. Αυτό όφείλεται στην παρατεταμένη ένασχόληση με τό θέμα ενός ανθρώπου ο όποιος βρίσκεται προς τό τέλος τής ιερατικής του πορείας⁵. «Ήμουν νιός και γέρασας», όπως λέει ο λαός, και δέν βλέπω νά άλλαξε τίποτε στό ζήτημα των χειροτονιών. Η ίδια προχειρότητα, σαν νά μίν έχουν μεσολαβήσει, ούτε σκάνδαλα, ούτε σοβαρή θεολογική και ψυχολογική εργασία για τήν ιερωσύνη, για τήν εκκλησιολογία, για τήν ιερατική κλίση⁶. *Στήν Ελλάδα όποιος θέλει νά γίνει*

⁵ Βεβαιώνω τόν άναγνώστη ότι στό κείμενο αυτό έκανα χρήση μικροϋ μόνο μέρους όσων δεδομένων γνωρίζω σχετικά με τό παρασκήνιο τής διαχείρισης των ιερατικών κλίσεων στόν τόπο μας.

⁶ Σέ ό,τι με άφορά, οί γραπτές συμβολές μου επί των θεμάτων αυτών άποκρυσταλλώνονται στα έξής βιβλία, κατά χρονολογική σειρά: *Η ιερατική κλίση ως ψυχολογικό γεγονός* (έκδ. Γρηγόρη), *Όμοιοπαθείς άνθρωποι: ζητήματα ποιμαντικής άυτοσυνειδησίας* (έκδ. Άποστολικής Διακονίας), *Τά όφίκια των πρεσβυτέρων* (έκδ. Ακρίτας), *Όδύνη σώματος Χριστού: κεφάλαια εκκλησιαστικής άυτογνωσίας* (έκδ. Ακρίτας), *Θησαυρός σε πύλινα σκεϋη: ή ψυχοσωματική επιβίβρυνση των κληρικών μας και των συζύγων τους* (έκδ. Αρμός), *Τερωργειν τόν λόγον τής άληθείας*

κληρικός γίνεται! Η Ίεραρχία θεωρεί ότι εξαντλεί τό καθήκον της σέ μία συνοδική ἐγκύκλιο κάθε χρόνο.

Πολλοί κληρικοί μας βιώνουν *βαθεία ἀπογοήτευση καί υπαρξιακή ἀπαισιοδοξία*, καθώς παρατηροῦν ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικός μας ὀργανισμός εἶναι ἐντελῶς ἀπρόθυμος γιά τίς ἀπαραίτητες ἀλλαγές. Δέν θεωρῶ ὑπερβολή νά ἰσχυρισθῶ ὅτι ὁ σοβαρότερος κίνδυνος γιά τήν ἱερατική κλίση τοῦ ἤδη χειροτονημένου κληρικοῦ εἶναι ἡ ἀπογοήτευση καί ὁ κυνισμός. Δέν περιμένουν *πιά τίποτε* ἀπό τήν ἐπίσημη Ἐκκλησία, δηλαδή ἀπό τήν Ίεραρχία! Ἔχω «ὀργώσει» τήν Ἑλλάδα καί ἡ ἐπώδός εἶναι ἡ ἴδια: ψυχική κούραση, θυμός, καμία ἐλπίδα.

Γιά νά γίνω πῶ συγκεκριμένος, τί ἀπέγινε καί ποιό ἀπτό ὄφελος προέκυψε στήν πράξη ἀπό ἐκείνη τήν Ίεραρχία ἡ ὁποία τό 2002 ἀσχολήθηκε μέ τίς ἱερατικές κλίσεις, καί μάλιστα εἶχε συστήσει καί 4 ἐπιτροπές γιά νά μελετήσουν ἐπιμέρους ζητήματα; Ποιές ἀλλαγές ὑποδεικνύουν τά συμπεράσματα καί ποιές δράσεις ἀναλήφθηκαν; Ὑπῆρξε ἔστω καί ἓνα πρακτικό μέτρο πού, ὑλοποιθέν, συνέβαλε ἔκτοτε στήν ἀναβάθμιση τῆς ἱερωσύνης; Δέν δικαιούμαστε οἱ κληρικοί καί τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας μιά ἐνημέρωση;

Ὅταν τό 2005 ἡ Ἐκκλησία μας ἀπετόλμησε ἐσωτερικό διάλογο μέ τά μέλη της (τόν περίφημο «Διάλογο μέ τήν κοινωνία», ὁ ὁποῖος διακόπηκε πρόωρα), πρόλαβαν νά κατατεθοῦν χρήσιμα συμπεράσματα καί προτάσεις. Ὑπάρχει ἔστω καί ἓνα ἀπό αὐτά πού ὑλοποιήθηκε; Τό ἀπόσπασμα πού ἀκολουθεῖ ἀκούστηκε κατά τήν τότε παρουσίασί τους στήν Ίεραρχία: «Αὐτό τό ὁποῖο χρίζει ἰδιαίτερης προσοχῆς, εἶναι ὅτι πολλοί (κληρικοί καί λαϊκοί) περιμένουν τήν ἄμεση ἀνταπόκριση τῆς Ίεραρχίας στά αἰτήματά τους καί θά καταστῆ ἀπογοητευτικό γι' αὐτούς νά δοῦν τήν Ἐκκλησία νά προφασίζεται τήν ἀνάγκη πίστωσης χρόνου γιά διεξοδικότερη ἔρευνα καί μελέτη». Μεγαλύτερη σαφήνεια δέν γίνεται!

Ἡ κρίση τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ ὁποία ἐκφράζεται μέ τή μορφή βαθέος χάσματος πού τήν χωρίζει ἀπό τήν κοινωνία, εἶναι ἀποτέλεσμα, ὄχι μόνο τῶν ταχύτατων ἐξελιξέων, ἀλλά καί κάποιων μακροαίωνων ἐσφαλμένων ἐπιλογῶν. Μέχρι τώρα πολλές τέτοιες ἐπιλογές ἔμεναν ἀπαρατήρητες διότι δέν εἶχαν ἀναδειχθῆ τά ἀποτελέσματά τους. Ἀλλά ἡ ἐποχή μας μοιάζει μέ ἄμπτωτη πού ἀπέσυρε ἀπτόμα τά νερά καί ἀποκαλύπτει τί ὑπῆρχε στόν βυθό.

σου (ἐκδ. Ἐπιστροφί), *Σῶμα θαμμένο καί ζωηφόρο: σπουδή στήν ψυχο(παθο)λογία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ καί τῆς ἠγεσίας του* (Εκδ. Ἀρμός).

Μετά ἀπό τόσες καταθέσεις, λοιπόν, σέ αὐτό τό κείμενο αἰσθάνθηκα ὅτι δέν εἶχε νόημα νά ἐπαναλάβω τά πνευματικά καί ψυχολογικά τῆς ἱερατικῆς κλίσης. Θεώρησα σκόπιμο νά ἐκφράσω ἀπλῶς τήν διαμαρτυρία μου, ἴσως καί τήν ἀγανάκτησί μου...

Ἡ αὐτόματη ἀντίδρασί μας μπροστά σε αὐτό τό θέαμα (ἀπό ὅσους τό βλέπουν διότι πολλοί ἀκόμη ἐθελουφλοῦν) εἶναι συνήθως νά ἀντιμετωπίζονται οἱ ἐκδηλώσεις αὐτῆς τῆς κρίσης ὡς ἠθικές ἀποτυχίες τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως δέ τῶν στελεχῶν της. Τά τελευταῖα χρόνια, ὅμως, ἀρχίζει νά γίνεται ἀντιληπτό ὅτι τά προβλήματα δέν γεννῶνται τόσο ἐπειδή ὁ τάδε ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος δέν εἶναι «καλός» (ἢ τουλάχιστον, ὄχι μόνο ἐξ αἰτίας αὐτοῦ), ὅσο ἐπειδή ὑπάρχουν σοβαρώτατα προβλήματα συστημικῆς φύσεως. *Ὁ τρόπος λειτουργίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συστήματος δέν ἐκφράζει τήν ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας, γι' αὐτό καί στή συνέχεια ξεπέφτουμε ἠθικά ὁ καθένας πιο εὐκόλα.* «Διά τίν ἀλήθειαν ἢ ἀρετή καί οὐ διά τίν ἀρετίν ἢ ἀλήθειαν», κατά τόν ἅγιο Μάξιμο.

Ἡ ἀμυντικότητα καί ἡ ἀνασφάλεια εἶναι τέτοια πού ἡ Ἐκκλησία μας δέν στρέφεται οὔτε πρὸς τούς ἐντός. Δέν παράγει συνθηκес ἐσωτερικοῦ διαλόγου, φοβᾶται τά ἴδια της τά παιδιά, τή γνώμη τους καί τίν ἀνάληψη εὐθυνῶν ἀπό αὐτά.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ ποικιλόμορφη νοσηρή ἐκκλησιαστική στάση κινητοποιεῖ καί ἀντίστοιχους κληρικούς, ἐνῶ ἀποθαρρύνει ὅσους ὀραματίζονται ὑγιή σχέση μέ τόν Θεό. Μέ ὀρθή ἐκκλησιολογία δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι κάποιοι θά ἀσφυκτιοῦν τίν ἴδια ὥρα πού ἄλλοι θά ἀνακαλύπτουν τόν Χριστό! *Ἡ κουλτούρα καί νοοτροπία τοῦ μεγασυστήματος* ἐπηρεάζει, ὄχι μόνο τίς ζωές τῶν μελῶν του, ἀλλά καί τό ποιοί θά γίνουν στελέχη του! Μέ λίγα λόγια, ἄλλους κληρικούς θά ἔχουμε ὅταν ἀλλάξουμε νοοτροπία. Ὅχι μόνο ἐπειδή θά ἐμποδίζουμε τούς ἀκατάλληλους, ἀλλά καί ἐπειδή ἡ διαφοροετικὴ ἐκκλησιαστικὴ νοοτροπία θά προσελκύει ὑγιεῖς, πού τώρα ἀπλῶς κἀθονται στά σπίτια τους!

* * *

Ἴσως χρειάζεται νά θυμηθοῦμε αὐτό τό ὅποιο ψάλλουμε στους Ἀναβαθμούς τοῦ πлагίου β': «Ἐλέησον ἡμᾶς τούς ἐξουθενημένους, καταρτίζων εὐχρηστα σκεῦη σου, Λόγε». Ἐκ προοιμίου δεχόμεστε ὅτι εἴμαστε ταλαίπωροι, πολύ ἀδύναμοι, ζητοῦμε τό ἔλεός Του, ἀλλά *ταυτόχρονα παραδινόμαστε νά μᾶς ἀλλάξει.* Μόνο ἀναγνωρίζοντας τίν ἀδυναμία μας θά ἔχουμε ἐλπίδα ἀλλαγῆς.

Αὐτό δέν ἀποτελεῖ ἀντίφαση· ἀντίθετα, φανερώνει τό θεανθρώπινο μεγαλεῖο καί τό πόσο ἐπιεικής εἶναι ὁ Θεός μας. Ἐγκαταλείπουν τόν Χριστό οἱ μαθητές Του, μετά ἀπό τόσα πού ἄκουσαν ἐκεῖνο τό βράδυ τῆς συλλήψεως καί τό Μυστικὸ Δεῖπνο, τούς λένε οἱ Μυροφόρες καί δέν πιστεύουν ὅτι ἀναστήθηκε (μάλιστα, τό θεωροῦν παραλήρημα), δέχονται ἐπιτίμησι ἀπό τόν Χριστό ὡς ἀνόητοι καί βραδεῖς τῆ καρδία, καί μετά ἀπό πενήντα μέρες τούς στέλνει τό Ἅγιο Πνεῦμα! Ὁ Χριστός πιστεύει σέ ἐμᾶς περισσότερο ἀπ' ὅσο ἐμεῖς οἱ ἴδιοι!

Ἀλλά ταυτόχρονα εἶπε ὅτι τό νέο κρασί δέν μπαίνει σέ παλιά ἀσκιά...

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΚΑΝΑΣ
ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΟΣ - ΘΕΟΛΟΓΟΣ - ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ
ΚΛΗΡΙΚΟΣ ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΙΕΡΩΣΥΝΗ ΣΕ ΔΥΣΚΟΛΟΥΣ ΚΑΙΡΟΥΣ Ανάμεσα στο ιδεώδες και την πραγματικότητα

Μιλώντας στις μέρες μας για την ιερωσύνη, μπορούμε να ακολουθήσουμε δυό έντελως διαφορετικές διαδρομές.

Συνήθως, ακολουθώντας την πεπατημένη, επιλέγουμε να μιλήσουμε για την ιερωσύνη *σέ ιδεατό επίπεδο*. Επιστρατεύουμε τότε κάποιες πατερικές παραπομπές, οι οποίες μας προσφέρουν μια ιδανική εικόνα του ιερέα και της αποστολής του. Π.χ.: «Θεῖον τί χρῆμα, ἡ Ἱερωσύνη καί τῶν ὄντων ἀπάντων τό τιμωτάτον»¹. Ἦ: Χωρίς ιερωσύνη οὔτε «σωτηρία ἐστίν ἡμῖν, οὔτε τῶν ἐπιηγγελμένων ἐστί τυχεῖν ἀγαθῶν» μιά πού ὅλα γίνονται πραγματικότητα «μόνον διά τῶν ἁγίων ἐκείνων χειρῶν τοῦ ἱερέως»². Θά μπορούσαμε νά ποῦμε πώς ἡ προσοπτική αὐτή μᾶς δίνει τήν εἰκόνα τῆς ιερωσύνης στά μάτια τοῦ Θεοῦ. Πολύ δύσκολο νά τήν διακρίνουμε γύρω μας, μέ τά δικά μας, ἀνθρώπινα, μάτια.

Ἡ δευτέρη διαδρομή πατᾶ στήν πραγματικότητα, ἥ μᾶλλον κινδυνεῦει νά βυθιστεῖ σ' αὐτήν σάν σέ καινούμενη ἄμμο. Βλέπει τόν ἱερέα ὅπως βιώνει τήν ἀποστολή του σ' αὐτούς τούς δύσκολους καιρούς. Τόν παρακολουθεῖ νά συναντᾶ τούς ἀνθρώπους καί νά ἔρχεται ἀντιμέτωπος μέ ὅλες τίς πιθανές διαβαθμίσεις τοῦ φάσματος ἀνάμεσα στόν ἀπροϋπόθετο σεβασμό καί τήν ἄνευ λόγου χλεύη.

Τήν διαδρομή αὐτή τήν ἀκολουθοῦν σαφῶς λιγότεροι, ἴσως οἱ πιό μελαγχολικοί. Σύμφωνα μέ τούς φιλοσόφους, ἡ μελαγχολία γεννιέται ἀπό τή συνειδητοποίηση πώς δέν μπορούμε νά εἴμαστε παντοδύναμοι³. Σύμφωνα μέ τούς χριστιανούς ὅμως ἡ συνειδητοποίηση πώς μόνο ὁ Θεός δέν εἶναι μελαγχολικός, γιατί ὁ μόνος αὐτός εἶναι παντοδύναμος, γεννᾶ στόν ἀνθρώπο ὄχι τή μελαγχολία, ἀλλά τήν ταπεινώση.

¹ Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης, *Ἐπιστολή 2*, 52, PG 78, 493C.

² Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Περί Ἱερωσύνης*, 3, 5 PG 48, 643.

³ Παναγιώτης Κονδύλης, *Μελαγχολία καί πολεμική*, Θεμέλιο, 2002.

Όσοι ακολουθούν αυτή τη διαδρομή δεν μπορεί παρά να προσπαθούν να διακρίνουν τα προβλήματα που θέτει, αλλά και τις δυνατότητες που προσφέρει, ή σύγχρονη εποχή στην ιερωσύνη.

Ἡ ιερωσύνη στὴν ἐποχὴ τοῦ θανάτου τῆς πατριαρχίας

Εἶναι δύσκολο νὰ μιλάς γιὰ τὴν ιερωσύνη στὶς μέρες πού ἡ πατριαρχία δέχεται συντριπτικά χτυπήματα ἀπὸ νεωτερικές καὶ μετανεωτερικές θεωρήσεις. Γιατί τί ἄλλο εἶναι ὁ ιερέας ἢ ὄχι πατέρας. Σέ μιὰ ἐποχὴ ὅμως στὴν ὁποία ἡ πατρότητα γίνεται ἀντιληπτή πρωτίστως ὡς πηγὴ ἐξουσίας, καταπίεσης καὶ βίας, ἡ ιερωσύνη φαντάζει κατάλοιπο (ἢ καὶ βαρίδι) μιᾶς ἀχρεΐστης, ἢ ὄχι ἐπικίνδυνης πιά παράδοσης. Ἡ προτεσταντικὴ μεταρρύθμιση τὴν παραμέρισε καὶ στὶς μέρες μας ὑπάρχουν φωνές ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ παράδοση οἱ ὁποῖες, ὑπὸ τὸ βάρος σύγχρονων ἐξελίξεων, καταχρήσεων καὶ σκανδάλων, σπεύδουν νὰ συμφωνήσουν⁴. Ποιὸς ἔχει ἀνάγκη ἕναν πατέρα μὲ ράσο σέ μιὰ ἐποχὴ πού παλεύει νὰ ἀπαλλαγεῖ τόσο ἀπὸ τὸν βιολογικὸ ὅσο κι ἀπὸ ἐκεῖνον πού φορᾷ τὴν ἀκαδημαϊκὴ τίβεννο.

Τὴ διαχρονικὴ διέξοδο προσφέρει ἡ ἀνάγνωση τῆς παραβολῆς τοῦ ἀσώτου ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ὀνομασίας πού τῆς δίνει ἡ πατερικὴ παράδοση: παραβολὴ τοῦ ἐλεήμονος πατρός. Μόνον ἕνας πατέρας πού μπορεῖ νὰ ἀγκαλιάζει τοὺς ἀνθρώπους, παρά τίς ἀναγνωρισμένες ἀποτυχίες τους, μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνας ἀποδεκτὸς πατέρας.

Μιὰ τέτοια στάση προϋποθέτει ὅμως μιὰ συγκεκριμένη πνευματικὴ κατάσταση γιὰ τὸν πατέρα. Τὴν περιγράφει ὁ ἄββας Ἰσαάκ ὁ Σύρος:

«Θέλεις νὰ μάθεις ἂν ἕνας ἄνθρωπος ἔχει καρδιά παραβιασμένη ἀπὸ τὸν πονηρὸ; Θὰ τὸν ἀναγνωρίσεις ἀπὸ [...] τὴν τάση του νὰ ὑπερασπίζεται πάντοτε ὅ,τι ἰσχυρίζεται μέχρι νὰ ἀποδείξει πὼς ἔχει δίκαιο. Γιατί ὁποῖος ἔχει γευτεῖ τὴν ἀλήθεια δὲν ἐμπλέκεται σέ ἀντιλογίες [...] Γιατί ὅταν τὴν γνωρίσει, θὰ πάψει καὶ νὰ φλέγεται ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἄτοπο ζῆλο. [...] Γιατί ὅπου κατοικεῖ, μαζί μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ταπεινὴν τὸ Πνεῦμα, ἐκεῖ βασιλεύει παντοτινὰ ἡ εἰρήνη [...]. Ἔτσι ὅταν βλέπουμε κάποιον ν' ἀντιδρᾷ ἀπέναντι στὴν ἄγνοια τῶν ἄλλων ἢ νὰ θέλει νὰ τοὺς διορθώσει, πρέπει νὰ ἀναγνωρίζουμε πὼς εἶναι ἡ δική του ἄγνοια πού τὸν ὠθεῖ σ' αὐτό»⁵.

⁴ Garry Wills, *Why Priests? Failed Tradition*, Penguin Books, 2013.

⁵ Ἰσαάκ Σύρος *Ἀσκητικά*, Τόμος Β2, Λόγος 4 §77, σ. 114-5 (Δεύτερη συλλογὴ τῶν λόγων τοῦ ἄββα Ἰσαάκ), μετὰφρ. Νέστορ Καββαδᾶς, Θεσβίτης, 2006).

Ἡ ἱερωσύνη στὴν ἐποχὴ τῆς σύμφυσης τῶν πάντων μὲ τὰ πάντα

Ἡ ἱερωσύνη προκύπτει μέσα ἀπὸ μιὰ πράξη *διαχωρισμοῦ* ἑνὸς μέλους τῆς ἐκκλησίας προκειμένου αὐτό νὰ ἀναλάβει ἓνα ἰδιαίτερο λειτουργήματα. Ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς δὲν πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη πρωτοβουλία. Εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο αὐτὸ ποὺ διαρεῖ, μοιράζοντας τὰ χαρίσματα τοῦ διακονοῦν τὴν Ἐκκλησία. «Πάντα δέ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται» (Α΄ Κορ. 12, 11)⁶.

Τὰ χαρίσματα καὶ ὅλα τὰ λειτουργήματα τῆς ἐκκλησίας ὑπηρετοῦν τὴν οἰκοδομὴ τῆς ἐκκλησίας, μὲ γνώμονα τὴν ἀγάπη. Ὁ ἱερέας δὲν νοεῖται χωρὶς μιὰ συγκεκριμένη κοινότητα στὴν ὁποία ὀφείλει νὰ εἶναι πιστός, ὅπως ὁ ἄντρας καὶ ἡ γυναῖκα ἐντὸς τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου. Ἡ σύγχρονη γραφειοκρατικοποίηση τῆς ἐκκλησίας, οἱ συνεχεῖς μεταθέσεις, οἱ ἀπολελυμένες χειροτονίες, ἔχουν συσκοτίσει αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ δὲν μποροῦν νὰ καταργήσουν τὴν πνευματικὴ ἀλήθεια στὴν ὁποία βασιζέται.

Ἡ ἐποχὴ μας ἀντιστρατεύεται αὐτὴ τὴν προοπτικὴ. Θέλοντας νὰ ἀποστρέψει τὴν προσοχὴ ἀπὸ τὴς πάσης φύσεως ἀνισότητες (οἰκονομικές, γοιτρου, κοινωνικές, πρόσβασης στὴ γνώση καὶ τὴν πληροφορία) τὸ πνεῦμα τοῦ κυριαρχεῖ προσπαθεῖ νὰ πείσει πὼς οἱ πάντες εἶναι ἴσοι. Τὸ *αἴσθημα* τῆς ἰσότητας ὑπερφαλαγγίζει τὴν *πραγματικότητα* τῆς ἀνισότητας.

Οἱ ἄνθρωποι συναντιοῦνται μὲ τὸν ἱερέα ὅπως καὶ μὲ κάθε ἄλλον: οἱ ἐπαφές μαζί του εἶναι σύντομες καὶ φευγαλέες, χωρὶς καμία προοπτικὴ μαθητείας. Οἱ ἐξισωτικές τάσεις κάνουν τοὺς πάντες νὰ μοιάζουν σημαντικοί. Ὅταν τὰ πάντα κινοῦνται, ὅλα μοιάζουν ἀνοικτὰ καὶ ἐφικτὰ στὸν καθένα⁷.

Ὁ ἱερέας μοιάζει νὰ μὴν ἔχει κάτι ἰδιαίτερο νὰ προσφέρει. Νιώθει πὼς ὀφείλει νὰ ἀπολογηθεῖ γιατί ἐμφανίζεται ἀποκομμένος καὶ διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς πολλούς. Ἡ ἱερωσύνη του ταυτίζεται μὲ ἓνα λόγο ἐξουσιαστικὸ, καταπιεστικὸ, μισάνθρωπο. Τὰ μυστήρια λογίζονται μιὰ ἀνορθολογικὴ παραφωνία. Σὲ μιὰ ἐποχὴ πρωτοφανοῦς κοινωνικῆς κινητικότητας καὶ ἐναλλαξιμότητας τῶν ρόλων, μιὰ ἐποχὴ ὅπου τα πάντα συμφύρονται μὲ τὰ πάντα κι ὅλα ἐπιτρέπονται (anything goes), ὁ ἱερέας ὠθεῖται ἢ στὸ κοινωνικὸ περιθώριο ἢ στὴν

⁶ Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας, Ἔργα Α΄, *Ἐκκλησιολογικά Μελετήματα*, Ἐκδόσεις Δόμος, 2016, σ. 404.

⁷ Παναγιώτης Κονδύλης, *Ἡ παρακμὴ τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ*, Θεμέλιο 1991.

ἀποποίηση τῆς ἱερατικῆς του κλήσης πρὸς χάριν ἄλλων σκοπῶν προκειμένου νὰ μοιάζει κοινωνικά χρήσιμος.

Ὁ ἅγιος Σωφρόνιος τοῦ Ἑσσεξ περιέγραψε αὐτὴ τὴν πνευματικὴ συγκυρία μὲ ρεαλισμὸ καὶ ἐνάργεια: «Οἱ ἄνθρωποι συμπεριφέρονται πρὸς τὸν ἱερέα ὅπως καὶ πρὸς τὸν Θεό: Τὸν ἀπορρίπτουν μὲ φοβερὴ εὐκολία σὰν κάτι ἀχρηστο, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι, μόλις θὰ ἔχουν τὴν ἀνάγκη του, θὰ τὸν καλέσουν, καὶ αὐτὸς δὲν θὰ ἀρνηθεῖ νὰ ἔλθει»⁸.

Ἡ ἱερωσύνη ἐντὸς τῆς κοινωνίας τοῦ θεάματος

«Ἡ ἐποχὴ μας προτιμᾷ τὴν εἰκόνα ἀπὸ τὸ πράγμα, τὸ ἀντίγραφο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, τὴν ἀναπαράσταση ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, τὸ φαίνεσθαι ἀπὸ τὸ εἶναι. Αὐτὸ πού γι' αὐτὴν εἶναι ἱερό δὲν συνιστᾷ παρὰ ψευδαἰσθησι, ἐνῶ αὐτὸ πού εἶναι βέβηλο συνιστᾷ ἀλήθεια»⁹. Τὰ λόγια αὐτά, πού γράφτηκαν τὸ μακρινὸ 1841, προέβλεπαν κατὰ τρόπο ἐντυπωσιακὸ τίς ἐξελίξεις.

Ὅταν ὅμως ἡ κοινωνία τοῦ θεάματος ἄρχισε νὰ ἐπιβάλλει τοὺς δικούς της ὅρους, κι ἀκόμα περισσότερο ὅταν ἡ κυριαρχία τοῦ διαδικτύου καὶ τῶν κοινωνικῶν δικτύων ὀδήγησε στὸν σημερινὸ παραξυσμὸ αὐτοπροβολῆς τῶν πάντων, ἡ ἱερωσύνη δὲν μπορούσε νὰ μὴ δεχθεῖ τὴν πίεση αὐτῶν τῶν κατακλυσιμαίων ἐξελίξεων.

Ἡ μέριμνα γιὰ τὴν παρουσίαση τοῦ ἑαυτοῦ στὸν δημόσιο χῶρο εἶναι, βέβαια, παλιὰ ὅσο καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἡ κοινωνιολογία τοῦ 20οῦ αἰῶνα μᾶς βοήθησε νὰ καταλάβουμε πὼς ὅλοι μας ἀναπτύσσομε τόσους κοινωνικούς ἑαυτούς ὅσες εἶναι καὶ οἱ ὁμάδες προσώπων γιὰ τὴ γνώμη τῶν ὁποίων ἐνδιαφερόμαστε. Ὅλοι μας ἔχουμε τὴν παρόρμηση νὰ δεῖχνουμε στὸν κόσμο μιὰ καλύτερη ἢ ἐξιδανικευμένη πλευρὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἡ συνειδητὴ ὑποκρισία, ἢ μιὰ πόζα πού υἱοθετεῖται ἀσυνείδητα, εἰσβάλλει στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

Παράλληλα, ὅσο πιὸ πολὺ μιὰ ἀξία θαυμάζεται, τόσο πιθανότερο εἶναι νὰ υἱοθετεῖται κι ἀπὸ ἀνάξιους, καὶ τότε τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ ὑποδύεται τὸν ρόλο κάποιος πού δὲν τὸν πιστεύει. Αὐτὸς ἦταν πάντοτε ἓνας λόγος πού οἱ «ψευδεῖς» κλήσεις δὲν ἔπαψαν νὰ πληγώνουν τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα. Στὴν ἐποχὴ μας, στὴν ὁποία ἡ ἀξία τῆς ἱερωσύνης ὑποβαθμίζεται, αὐτοὶ πού τὴν

---

⁸ Ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου Σαχάρωφ, *Περὶ Προσευχῆς*, μετάφρ. Ἱερομονάχου Ζαχαρίου, Ἱερὰ Μονὴ Τιμίου Προδρόμου Ἑσσεξ Ἀγγλίας, 1993, σ. 215.

⁹ Φόιερμπαχ, *Ἡ οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ*. Ἀναφέρεται ὡς προμετωπίδα στό Guy Debord, *Ἡ κοινωνία τοῦ θεάματος*, μετάφρ. Γιώργος Ἰκαρὸς Μπαμπασάκης, Μεταίχμιο, 2016. σ. 13.

ἀποζητοῦν εἶναι ἀκόμα πιο πιθανό νά εἶναι ὅσοι στεροῦνται τά προσόντα γιά μιὰ πιο ἀξιοζήλευτη κοινωνικά θέση¹⁰.

Πουθενά δέν γίνεται αὐτή ἡ πίεση τῆς κοινωνίας τοῦ θεάματος στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο πιο φανερό (ἀλλά καί πιο θλιβερό) ἀπό τόν χῶρο πού ἡ θεολογία εἶχε προβάλει τίς τελευταῖες δεκαετίες ὡς κεντρικό γιά τήν ὑπόστασι τῆς Ἐκκλησίας: τήν Εὐχαριστία. Τό πλῆθος φωτογραφιῶν καί video στίς «ἐκκλησιαστικές» ἴστοσελίδες πού ἀπαθανατίζουν ἐπισκόπους, ἱερεῖς καί ἱερομονάχους τήν ὥρα τῆς Θεῆς Λειτουργίας θά ἔπρεπε νά μᾶς ἔχει προβληματίσει ἂν ὁ γενικευμένος μηριδατισμός τῆς ἐποχῆς δέν εἶχε μετατρέψει αὐτή τήν ἐπονείδιστη ἐξέλιξη σέ «μαρτυρία» πρὸς τόν κόσμο.

Κάποτε οἱ θεολόγοι στή Δύση διχάστηκαν πάνω στό θέμα τῆς *πραγματικῆς* ἢ *συμβολικῆς* παρουσίας τοῦ Χριστοῦ στήν Εὐχαριστία. Στίς μέρες μας δίνεται ἡ ἐντύπωση πὼς οἱ φωτογραφίες καί τά βίντεο μᾶς λειτουργικῆς σύναξης συνιστοῦν τήν *raison d'etre* τῶν δρωμένων.

Λίγα μόλις χρόνια πρίν, σέ ἕναν συλλογικό τόμο μέ τόν τίτλο *Θρησκεία καί Μέσα*, καρπό ἐργασίας δυό ομάδων σέ Εὐρώπη καί ΗΠΑ, οἱ συγγραφεῖς ἀσχολήθηκαν μέ τόν τρόπο πού συνδυάσθηκε ἡ λεγόμενη «ἐπιστροφή τῆς θρησκείας» μέ τήν ἐμφάνιση τῶν νέων μέσων πού ὀδήγησαν στήν ἔκρηξη τῆς ἐπικοινωνίας.

Ἐνας ἀπό τούς συγγραφεῖς τοῦ συλλογικοῦ τόμου, ὁ ἐβραϊκῆς καταγωγῆς Γάλλος φιλόσοφος Ζάκ Ντερριντά, ἔγραψε πὼς στό αἰνιγματικό βιβλικό ἐπισόδιο στό ὅποιο ὁ Θεός καθοδηγεῖ τόν Ἀβραάμ στή θυσία τοῦ Ἰσαάκ ὅλοι θά θέλαμε νά μάθουμε τί ἀκριβῶς εἶπε ὁ Θεός στόν Ἀβραάμ. Ὁ Ντερριντά θά πεί πὼς, ἂν καί δέν γνωρίζουμε τί εἰπώθηκε, ὀφείλουμε νά παραδεχθοῦμε πὼς ἡ πιο ταυριαστί ἐτυμολογία τοῦ Θεοῦ θά ἦταν: «*Προπαντός, μακριά ἀπό δημοσιογράφους*». Ὁ Ἀβραάμ ἔπρεπε νά ἀκολουθήσει αὐτό τό ἀβάστακτο θέλημα τοῦ Θεοῦ διατηρῶντάς το μακριά ἀπό κάθε ἀνθρώπινο βλέμμα, ἀδιάκριτο ἢ μή.

Ἡ εἰκονολογία αὐτή ὀδηγεῖ τόν φιλόσοφο σέ μιὰ δριμεία κριτική στους χριστιανούς πού ὑποκίπτουν στόν πειρασμό (κατά τή γνώμη του περισσότερο ἀπό ὅ,τι οἱ Ἑβραῖοι καί οἱ Μουσουλμᾶνοι) νά ὀπτικοποιήσουν καί νά μετατρέψουν τή Θεῖα Λειτουργία σέ θέαμα. Ὁ χριστιανός ἱερέας νομίζω πὼς ὀφείλει ἐδῶ νά συμφωνήσει καί νά ἐμπνευσθεῖ ἀπό τόν φιλόσοφο¹¹.

¹⁰ Ervin Goffman, *Ἡ παρουσίαση τοῦ ἑαυτοῦ στήν καθημερινή ζωή*. Μετάφρ. Μαρία Γκοφρά, Ἐκδόσεις Ἀλεξάνδρεια, 2006, σ. 74, 91.

¹¹ Jacques Derrida, "Above All, No Journalists!", Hent de Vries, Samuel Weber (eds), *Religion and Media*, Stanford University Press, 2001, σσ. 56-93.

Ἡ ιερωσύνη σέ κίνδυνο ἢ τί κάνει ὁ ιερέας ὅταν ἡ ιερωσύνη δέν τοῦ ἀρκεῖ

Στίς παραδοσιακές κοινωνίες ἦταν δεδομένο πώς τό ἔργο τοῦ ιερέα ἐστιαζόταν στήν λατρεία καί τήν ποιμαντική μέρμιννα γιά ἓνα ποιμνιο αὐστηρά ὀριοθετημένο στά ὅρια τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου. Ἐνα ποιμνιο πού ἔμοιαζε ἀναλλοίωτο ὡς πρός τίς νοοτροπίες του ἐπί αἰῶνες.

Στίς μέρες μας, ὅπου τίποτα δέν εἶναι πιά δεδομένο, ἐμφανίζονται διλήμματα καί πειρασμοί ἀδιανόητοι στό παρελθόν. Θά ἐπικαλεστοῦμε καί πάλι τήν αὐθεντία τοῦ ἁγίου Σωφρονίου:

«Πολλοί ιερεῖς καί ποιμένες θεωροῦν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖο νά εἰσέλθουν μέσα στόν κόσμο, νά βροῦν ἔννοιες σέ κατανοητή γλῶσσα γιά τούς ἀνθρώπους, νά μοιρασθοῦν μαζί τους τό δράμα καί τή χαρά καί τά παρόμοια... Ἐγώ ὁμως εἶμαι βαθιά πεπεισμένος, πώς παρόμοια δραστηριότητα εἶναι ἀνώφελη. Ἡ μόνη ὁδός γιά νά βοηθήσουμε τούς ἀνθρώπους, ἀκόμη καί τούς συγχρόνους μας, εἶναι νά ζήσουμε οἱ ἴδιοι τόν Θεό, τόν ζῶντα Θεό. Ὅφείλουμε νά γίνουμε φορεῖς τῆς αἰώνιας ζωῆς, υἱοί Ἀναστάσεως, καί τότε πλέον μετά ἀπό αὐτό νά κηρύξουμε τό Εὐαγγέλιο, πού εἶναι πάνω ἀπό ὅλα κήρυγμα γιά τήν Ἀνάσταση... καί ὄχι μόνο τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά καί πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων. Ποιά ὠφέλεια μπορεῖ νά ἔχει ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ὅταν ὁ ἴδιος δέν γνωρίζει ἐκ πείρας αὐτή τήν ἀνάσταση;»¹².

Δέν ἀκολουθοῦν ὁμως ὅλοι οἱ ιερεῖς αὐτή τήν προοπτική. Ἐτσι προκύπτουν ποικίλες διαδρομές.

Ἄλλοτε ὁ ιερέας θεωρεῖ πώς κεντρικό του ἔργο εἶναι ἡ σωτηρία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῶν λαϊκῶν παραδόσεων, τῆς κλασσικῆς παιδείας, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

Ἄλλοτε θεωρεῖ πώς ὀφείλει νά ἀντικαταστήσει τό ἐλλείπον κράτος πρόνοιας καί νά γίνεῖ ἓνας κοινωνικός ἀκτιβιστής.

Ἄλλοτε θεωρεῖ πώς ἡ ἐνορία εἶναι μιά γραφειοκρατική μονάδα καί χάνεται μέσα σέ λεπτομερεῖς προϋπολογισμούς καί ἀπολογισμούς, σέ καλοδιατυπωμένα πρακτικά του ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου, σέ ἀτελείωτα ράφια ἐνός πάντοτε ἡμιτελοῦς ἀρχείου.

Ἄλλοτε γίνεται performer, μετατρέποντας τή λειτουργία σέ θέαμα.

Ἄλλοτε ἐπιλέγει ἓνα μέρος τοῦ ποιμνίου, τούς happy few, οἱ ὅποιοι εἶναι δια-

---

¹² Ἁγίου Σωφρονίου τοῦ Ἀθωνίτου, *Πνευματικά Κεφάλαια*, μετάφρ Ἀρχιμανδρίτου Ζαχαρίου, Ἱερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Ἑσσεξ Ἀγγλίας, 2021, σ. 48.

τιθέμενοι νά ζοῦν δίπλα του, νά τόν ἀκοῦν καί νά τόν ἀκολουθοῦν σέ κάθε ἰδέα καί σχεδίο του. Δημιουργεῖται ἔτσι μιά δῆθεν κοινότητα πού δέν εἶναι παρὰ σέκτα, ἔτοιμη νά γοπηθεῖ στήν ἀρχή, γιά νά θυμώσει καί νά ἀπογοητευτεῖ στή συνέχεια, κάτω ἀπό τό βάρος τῆς ἐξουσίας ἑνός ἱερέα βυθισμένου στόν ναρκισσιμό.

Ἄλλοτε γοπητεύεται ἀπό τήν ψυχοθεραπεία καί τήν ψυχανάλυση, μετατρέποντας τίς ἐπαφές του μέ τούς ἀνθρώπους σέ ἄτυπες ἀτομικές ἢ ὁμαδικές συνεδρίες. Ἀγνοώντας (ἢ/καί ὑποτιμώντας) τήν χριστιανική πνευματική ἀσκητική παράδοση, διαγράφει μεμιᾶς τήν ἐκκλησιαστική προοπτική τοῦ πνευματικοῦ ἀγώνα. Παραθεωρώντας τήν ἔννοια τῆς μετάνοιας καί υἰοθετῶντας τήν ἀτζέντα τῆς *αὐτοπραγμάτωσης*, εἰσβάλλει σέ ἕναν χῶρο γιά τόν ὁποῖο δέν εἶναι προετοιμασμένος, καθῶς δέν εἶναι αὐθεντικός τῆς ἐκπρόσωπος. Δημιουργεῖται ἔτσι μιά σύγχυση, τόσο ἐντός τοῦ ἱερέα ὅσο καί στή συνείδηση τῶν πιστῶν, πάνω στό ποιά εἶναι πραγματικά ἢ διακονία του.

Ἄλλοτε γίνεται αὐτόκλητος προφήτης, προφέροντας τό «*ἰδοῦ ἐγώ*», χωρίς κανεῖς νά τόν ἔχει καλέσει, καί ἐξαπολύει σταυροφορίες ἐνάντια σέ κάθε τί πού ἀντιστρατεύεται τόν ζῆλο του. Σάν ἄλλος Δόν Κιχώτης, ἐξαπολύει ἐπιθέσεις σέ φανταστικούς ἀνεμόμυλους, πάντα ἔτοιμος νά ἀποδεχθεῖ τήν τελευταία θεωρία συνωμοσίας, συνήθως ὑπό τήν μεταμπίεση μιᾶς αἵρεσης, ἑνός οἰκουμενιστικοῦ δακτύλου ἢ μιᾶς νέο-ἐποχίτικης (*new age*) στρατηγικῆς.

Κι ἄλλοτε, τέλος, ἀδιαφορεῖ γιά τά πάντα, ἐκτός ἀπό ὅ,τι τοῦ προσπορίζει κάποιον οἰκονομικό προσωπικό ὄφελος ἢ μιά ἀνέφελη ἀργομισθία.

Σέ ὅλες τίς παραπάνω περιπτώσεις ὁ Χριστός εἶναι περιττός καί ἡ Ἀνάστασις του ἀδιάφορη. Αὐτό πού προέχει εἶναι νά δημιουργήσει ὁ ἱερέας, πρῶτον, μιά ζηλευτή θέση γιά τόν ἑαυτό του μέσα στήν κοινωνική πυραμίδα καί, δεύτερον, μιά κοινότητα πού θά ἐξυπηρετεῖ ψυχολογικές ἀνάγκες τόσο τοῦ ἱερέα ὅσο καί τῶν πιστῶν. Μιά τέτοια κοινότητα ὅμως δέν συνιστᾶ τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, μιά κοινότητα ἀνθρώπων πού θά ἀκολουθοῦν τόν εὐαγγελικό δρόμο καί θά ἀσκοῦνται στήν τήρηση τοῦ θελήματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλήλων τά βάρη βασιάζοντες.

Ἀπαντήσεις σέ δύσκολες ἐρωτήσεις

Ὁ ἱερέας δέχεται συχνά ἐρωτήσεις οἱ ὁποῖες, μέ τή γενικότητα καί τήν ἀοριστία τους, τόν φέρνουν σέ δύσκολη θέση. «Πῶς εἶναι τά πράγματα στήν ἐνορία σας;». «Πῶς τά πάει τό ποίμνιό σας;». «Εἶστε εὐχαριστημένος ἀπό τήν ἐνορία σας;».

Κι ἐδῶ συνήθως ἐπιλέγεται ὁ δρόμος τῆς ὠραιοποίησης. Συνδυάζοντας θεωρήσεις γιά τό ἔθνος καί θεωρήσεις γιά τήν ἐκκλησία, μέ ἐξίσου ἐπιφανειακό τρόπο, θεωροῦμε πῶς ὁ λαός μας παραμένει ἀναλλοίωτος πνευματικά ἐδῶ καί δυό χιλιάδες χρόνια.

Ἡ πιό πρόσφορη ἀπάντηση σέ τέτοιου τύπου ἐρωτήσεις θά ἦταν ἴσως αὐτή ἐνός ἱερέα βγαλμένου ἀπό τίς σελίδες ἐνός μυθιστορήματος, ἀλλά ἴσως πιό πραγματικοῦ ἀπό τούς πραγματικούς: «ἡ ἐνορία μου εἶναι μιὰ ἐνορία σάν ὅλες τίς ἄλλες»¹³. Συνεχίζοντας ὁ ἱερέας αὐτός θά μᾶς δώσει ἕνα προφίλ τῶν σύγχρονων ἐνοριῶν.

Οἱ ἐνορίες μας κατατρῶγονται ἀπό τήν πλήξη. Εἶναι γεμάτες ἀπό ἀνθρώπινες ζωές θλιμμένες καί «γερασμένες», τό ἀκριβῶς ἀντίθετο τῶν χριστιανῶν ὅπως τούς παρουσιάζει τό Εὐαγγέλιο, ἀνθρώποι πού πιστεύουν πῶς ἡ χαρά εἶναι ἕνας ἀπό τούς καρπούς τοῦ Πνεύματος. Πολλοί ἰσχυρίζονται πῶς οἱ σύγχρονοι πιστοί ἔχουν χάσει πιά τήν πίστη τους. Ἡ πίστη ὁμως δέν χάνεται ὅπως μιὰ τσάντα ἢ μιὰ ἀρμαθιά ἀπό κλειδιά. Ἀπλῶς ἔρχεται κάποια στιγμή πού παύει νά ἐπιχεράζει τή ζωή τους. Οἱ ἀνθρώποι ζοῦν πιά, «πιστοί» καί ἀπιστοι ἐξίσου, σάν νά μὴν ὑπάρχει Θεός.

Ἐντούτοις, ὁ ἱερέας νιώθει τήν εὐθύνη γιά τούς ἐνορίτες του, ὅλους τούς ἐνορίτες του, ἀκόμα καί τούς πιό πληκτικούς ἢ ἀποκρουστικούς. Δέν τούς ἐπιλέγει, τούς συναντᾷ, μέσα στά πάθη καί τήν ὀδύνη τους.

Τά συναισθήματα τοῦ σύγχρονου ἱερέα, ὅταν συλλογίζεται τήν ἐνορία του, κινοῦνται ἀνάμεσα στή θλίψη γιά τήν ἀδυναμία τῶν πολλῶν καί τήν ντροπή, λόγω τῆς δικῆς τους ἀδυναμίας, μπροστά στή δύναμη τῶν λίγων. Μέ ἄλλα λόγια, οἱ ἱερεῖς εἶναι θλιμμένοι γιατί ὅλο καί πιό πολλοί ἀνθρώποι δέν ἀγαποῦν τόν Θεό καί ντρέπονται ὅταν συνειδητοποιοῦν τήν καρτερία ὅλων τῶν πληγωμένων καί ἀναγκασμένων ἀνθρώπων.

Ἐν κατακλείδι, ἡ ἐνορία εἶναι μιὰ λέξη πού ὁ ἱερέας δέν μπορεῖ παρά νά τήν προφέρει μέ συγκίνηση καί, γιατί ὄχι, μέ ἀγάπη. Μιά πραγματικότητα πού, παρ' ὅλες τίς ἀδυναμίες της, συνιστᾷ ἕνα ζωντανό κύτταρο τῆς ἀφθαρτῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ κι ὄχι μιὰ διοικητική κατασκευή.

Ἡ ἱερῶσυνή πέρα ἀπό τούς πειρασμούς τῶν ἐποχῶν

Οἱ σύγχρονες δυτικές κοινωνίες ὠθοῦν τόν ἱερέα στό περιθώριο τῶν ἐξελίξεων. Ἡ γνώμη του δέν μετρᾷ πιά ὅπως παλιά καί ἡ διακονία του παραθεωρεῖται.

¹³ Georges Bernanos, *Ἡμερολόγιο ἐπαρχιακοῦ ἐφημερίου*, μετάφρ. Ἰφιγένεια Μπουτουροπούλου, Πόλις, 2017, σσ. 39, 57, 67, 164, 269, 298.

Οί αντιδράσεις, ὅπως εἶδαμε, ποικίλλουν. Ἄλλοι ἱερεῖς ἀντιδρῶν μέ θυμό καί ἀντιδικοῦν μέ τούς ἀνθρώπους. Θεωροῦν πῶς ὁ κόσμος εἶναι ὁ ἀντίπαλος, τόν ὁποῖο ὀφείλουν νά καθυποτάξουν. Ἄλλοι περιχαρακώνονται σέ ἕναν μικρόκοσμο φαινομενικῆς ἀποδοχῆς καί κολακείας. Κι ἄλλοι φέρουν τόν ὄνειδισμό τοῦ Χριστοῦ.

Ὅποιος ἀκολουθήσει αὐτόν τόν τρίτο δρόμο δέν σημαίνει πῶς ὀφείλει νά ἀσπασθεῖ καί τί γνώμῃ τῶν ἀνθρώπων ὅτι ὁ χριστιανισμός εἶναι μιᾷ χαμένη ὑπόθεση¹⁴. Οὔτε πρέπει νά ἀποδεχτεῖ τήν εἰκόνα πού ἔχουν γι' αὐτόν ὅσοι δέν κατανοοῦν καί δέν ἀποδέχονται τήν μαρτυρία του. Ὁ δρόμος πού ὀφείλει νά ἀκολουθήσει εἶναι ὁ δύσκολος δρόμος τῆς σύνθεσης δυό συμπληρωματικῶν προοπτικῶν. Ὅφείλει νά μαρτυρεῖ τήν Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ καί νά συμπάσχει μέ τόν λαό τοῦ Θεοῦ.

Ὁ ἱερέας ἀναγγέλλει στόν κόσμο ὅτι ὁ Χριστός ἀναστήθηκε καί, ὡς Κύριος τῆς ἱστορίας, εἶναι διά τῆς Ἐκκλησίας παρῶν στήν ἱστορία καί ὑποδεκνύει στόν κόσμο τόν τελικό του προορισμό¹⁵.

Μιά ἱερωσύνη πού ξεχνᾷ τούς λόγους τῆς Θείας Λειτουργίας (*Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τήν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὅσακις γάρ ἂν ἐσθίητε τόν ἄρτον τοῦτον καί τό ποτήριον τοῦτο πίνετε, τόν ἐμὸν θάνατον καταγγέλλετε, τήν ἐμὴν Ἀνάστασιν ὁμολογεῖτε*), μιᾷ ἱερωσύνη ἀποσυνδεδεμένη ἀπό τούς ἀγίους, τούς μάρτυρες τῆς ἀναστάσεως, δέν εἶναι πιά τό ἄλλας τῆς γῆς καί δικαίως –σύμφωνα μέ τά λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ– μπορεῖ νά καταπατηθεῖ ὑπό τῶν ἀνθρώπων¹⁶.

Ἡ ἱερωσύνη, παράλληλα μέ τήν μαρτυρία τῆς ἀναστάσεως, ὑπηρετεῖ τόν

¹⁴ π. Ἀντώνιος Πινακούλας, «Πῶς πρέπει νά σκέπτεται ἕνας νέος πού ἐπιθυμεῖ νά γίνει Κληρικός», στό *«Κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι»*. Ἐγκόλπιον Ἱεροσπουδαστοῦ, Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 2004, σσ. 155-186.

¹⁵ Μητροπολίτου Ἰωάννου Ζηζιούλα, Ἔργα Α', Ἐκκλησιολογικά Μελετήματα, σσ. 401-412, 413-421, 597-611.

¹⁶ Πβλ. Ἰωάννης Ρωμανίδης, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Πουρνάρας, 1999, σ. 58. «Ὁ ἱστορικός χαρακτήρ τῆς μεταδόσεως τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καί εὐσεβείας φαίνεται σαφῶς ἀπό τό μυστήριον τῆς μετανοίας καί ἐξομολογήσεως, τό ὁποῖον ἀπαραιτίτως προϋποθέτει πνευματικόν πατέρα [...] Τό μυστήριον τῆς ἱερωσύνης εἶναι τό ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, ὄχι μόνον, διότι εἶναι ὁ φορεῖς τοῦ Ὁρθοδόξου Δόγματος, τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας καί ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῆς τελέσεως τῶν σωτικῶν, ἁγιαστικῶν, καί θεωτικῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀλλά κυρίως, διότι ὅλα τά ἀναφερθέντα ἔχουν ὡς σκοπόν τήν ὁδήγησιν τῶν πιστῶν εἰς τήν κατά Χριστόν καί κατά Πνεῦμα ζωὴν. Ἡ ἀποδοχή, ἡ τήρησις καί ἡ μετάδοσις τῆς ἀνημμένης ταύτης λαμπάδας τῆς κατά Χριστόν πνευματικότητας εἶναι τό κύριον καί μοναδικόν ἔργον τοῦ κλήρου».

κόσμο καί τις ανάγκες του. Αυτό δέν σημαίνει πώς ταυτίζεται μέ τά προβλήματα του, τά πάθη του ή τά πολιτικά του προγράμματα.

Ἡ ὁδύνη τῶν ἀνθρώπων κάνει τόν ἱερέα νά ὑποφέρει. Τά λάθη τους βαρβαίνουν τήν «ἀθωότητά» του¹⁷. Τά λάθη πού διαπραττουν οἱ πιστοί δέν εἶναι ἀνωμαλίες μᾶς κατά τά ἄλλα ἐνάρετης ἐνορίας. Οἱ ὑπαίτιοι εἶναι ἄνθρωποι ὅπως καί ὁ ἴδιος. Ὁ ἱερέας, ἀκολουθώντας τόν Χριστό, βιώνει μιά *ἐμπειρία ὑποκατάστασης*, ἀναλαμβάνει μιά εὐθύνη καθ' ὑπερβολήν (ὁδόν καθ' ὑπερβολήν ὑμῖν δείκνυμι). Νιώθει ὑπεύθυνος γιά ὄλους καί γιά ὅλα.

Γράφει σχετικά ὁ ἀπόστολος Παῦλος: *«Χαίρομαι τώρα πού ὑποφέρω γιά χάρι σας καί συντελῶ ἔτσι μέ τά σωματικά μου παθήματα ὥστε νά ὀλοκληρωθοῦν οἱ θλίψεις πού πρέπει νά ὑπομείνει τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή ἡ ἐκκλησία»* (Κολ. 1, 24). Μέ ἄλλα λόγια, ὁ ἱερέας ὀφείλει νά διπλώνει μέ τί ζωή του: κάνω ὅ,τι κάνω ἀντί Ἐκείνου, σάν νά ἦταν ὁ ἴδιος.

Οἱ ἱερεῖς ὀφείλουν νά συμφιλιώσουν τόν ἄνθρωπο μέ τόν Θεό ὄχι μόνο μέ λόγια, πόσο μᾶλλον μέ προτροπές ἢ ἀπειλές, ἀλλά ἀναλαμβάνοντας τήν εὐθύνη τους. Ὀφείλουν νά πάσχουν, νά ὑποφέρουν γιά τούς ἄλλους. Κάθε ἐνορίτης τούς καλεῖ νά εἶναι *οἱ διαμεμενικότες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς*, ὅπως ζήτησε ὁ Χριστός ἀπό τούς ἀποστόλους τό βράδυ στή Γεθσημανῆ (Λουκ. 22, 28).

Οἱ δύο αὐτές προοπτικές, μαρτυρία καί διακονία, πρέπει νά συνυπάρχουν ἀρμονικά. Ἡ Ἐκκλησία κινδυνεύει στίς μέρες μας νά ἀπορροφηθεῖ ἀπό τά συγκεκριμένα προβλήματα τοῦ κόσμου καί νά σταματήσει νά παραπέμπει στή Βασιλεία, στήν ἔσχατη κρίση καί μεταμόρφωση τοῦ κόσμου.

Μιά ἱστορία χωρίς ἐσατολογική ἀπολύτρωση ἔχει ὡς ὄρατό της τέλος τόν θάνατο. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει κληθεῖ νά σώσει (ἀπολυτρώσει) τήν ἀνθρώπινη ἱστορία, ὄχι νά τήν ἀκολουθεῖ. Θά τήν ἀπολυτρώσει στόν βαθμό πού συναντᾷ τόν ἀναστημένο Χριστό καί μαρτυρεῖ γιά τόν Σταυρό καί τήν Ἀνάστασι σέ ἕναν κόσμο πού πιστεύει μόνο τί λογική τῆς ἡδονῆς, τῆς ἰσχύος καί τῆς οὐτοπίας. Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νά μαρτυρεῖ γιά μιά παράδοξη χαρά πέρα ἀπό τίς ἐπιταγές (καί τήν τυραννία) τῶν ἐνορμύσεων, γιά μιά παράδοξη ἰσχὺ πού πηγάζει μυστηριακά ἀπό τόν Σταυρό καί γιά μιά παράδοξη «οὐτοπία» παρούσα ἐδῶ καί τώρα στό πρόσωπο τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ. Αὐτή εἶναι ἡ τριπλή μαρτυρία τῆς ἱερωσύνης στους δύσκολους καιρούς μας.

¹⁷ Corine Pelluchon, *Γιά νά κατανοήσουμε τόν Λεβινάς*, μετάφρ. Γιώργος Φαράκλας, Πόλις, 2022 σσ. 143-148

ΠΕΡΙ ΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΚΛΗΣΕΩΝ

Ίερατική κλίση καὶ κλίση

Ενα σημαντικό διαχρονικὸ ζήτημα μέσα στὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα ποὺ θέλουν καὶ ἀποφασίζουν νὰ διακο-
νήσουν τὴν Ἐκκλησία ὡς κληρικοί. Προϋπόθεση ἀπαραίτητη γιὰ ἕναν ὑπο-
ψήφιο κληρικὸ εἶναι νὰ ἔχει καὶ νὰ βιώνει ἐσωτερικὰ τὴν ἱερατικὴ κλίση καὶ
κλίση. Ἡ κλίση προϋπάρχει ὡς χάρισμα ἀμετάκλητο τοῦ Θεοῦ μέσα σ' ἕναν
ἄνθρωπο ποὺ θὰ ἐπιλέξει αὐτὴν τὴν ἀποστολή, ἡ κλίση εἶναι τὸ κάλεσμα καὶ
αὐτὴ ἐκδηλώνεται μέσω προσώπων, πραγμάτων καὶ καταστάσεων «ὄτε ἔλθει
τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου»¹ κι αὐτὸ ἀνήκει ἐπίσης στὴν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ.
Αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ἐξετασθεῖ παρακάτω ἐκτενέστερα.

Ἐρωτήματα γιὰ τὴν θέση τοῦ Κληρικοῦ

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔχει λάβει μέριμνα γιὰ τὰ
πρόσωπα ποὺ θέλουν νὰ ἱερωθοῦν καὶ ἀφιέρωσε διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως
τὴν Δ' Ἑβδομάδα τῶν Νηστειῶν μὲ ἀφετηρία τὴν Κυριακὴ τῆς Σταυροπρο-
σκυνήσεως σ' αὐτοὺς τοὺς νέους. Αὐτὴ ἡ ἑβδομάδα ὀνομάζεται «Ἑβδομάδα
Ἱερατικῶν Κλίσεων». Ἡ ἀπόφαση καὶ τὸ ἔγγραφο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ξεκα-
θαρίζουν τὴν ἔννοια ἢ ἔκφραση «Ἑβδομάδα Ἱερατικῶν Κλίσεων». Ὅμως, ἄς
ἐμβαθύνουμε λίγο περισσότερο στὶς λέξεις καὶ στὰ νοήματα. Ὅταν λέμε *ἱερα-
τικὴς κλίσεις*, μπορεῖ νὰ ἐννοοῦμε ὅτι δηλαδὴ ὅλα αὐτὰ τὰ παιδιὰ ποὺ σπου-
δάζουν στὶς Ἐκκλησιαστικὲς Σχολὲς καὶ τὰ Λύκεια, θὰ πρέπει νὰ θεωροῦνται
ἤδη «κεκλημένοι» καὶ ὅτι βρίσκονται στὸ κατώφλι τῆς πόρτας, ποὺ εἰσάγει

---

¹ Γαλ., 4, 4.

στην Ίερωσύνη; Θα ἦταν πολὺ εὐχάριστο γιατί θα ἦμασταν βέβαιοι πὼς ἔχουμε ἕναν ὀρισμένο ἀριθμὸ Ίερέων. Μὰ εἶναι ἀλήθεια ποὺ βεβαιώνεται ἀπὸ τὴν πείρα, πὼς οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς σπουδαστὲς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν, στὸ τέλος γίνονται ὀτιδίποτε ἄλλο, παρὰ Ίερεῖς. Δὲν ὀμιλοῦμε γιὰ τὶς Θεολογικὲς Σχολές, ἀλλὰ δὲν μποροῦ νὰ καταλάβω πὼς ὁ Θεολόγος νὰ μὴν εἶναι Ίερέας. Αὐτὸ μόνο στὴν Πατρίδα μας μπορεῖ νὰ συμβαίνει καὶ νὰ θεωρεῖται φυσικό. Θα πεῖ κανεὶς ὅτι ἔτσι ἴσως εἶναι καλύτερα, γιατί ἡ ἱερωσύνη δὲν εἶναι τόσο μικρὸ καὶ φθινὸ πρᾶγμα, ὥστε ὅλοι νὰ θέλουν νὰ γίνουν Ίερεῖς. Αὐτὸ μόνο ὅσοι εἴμαστε Ίερεῖς μποροῦμε νὰ τὸ ξέρομε, πὼς δηλαδὴ καὶ γιατί γίναμε. Ὀμιλῶ ἀπὸ τὴν ἱερατικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ μου πείρα περίπου μισοῦ αἰῶνα. Πολὺ τὸν Ίερέα τὸν θέλουν ἐπιστήμονα, ἐπειδὴ νομίζουν πὼς ὁ Θεὸς γνωρίζεται μὲ τὴν γνώση. Ἄλλοι τὸν θέλουν εὐσεβῆ καὶ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸν θεολογικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ του καταρτισμὸ. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο θα ἔλεγα ὅτι εἶναι ἡ ἀρρώστια τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ἐκπαιδεύσεως, ποὺ μολονότι λέγεται ἐκκλησιαστικὴ, βρίσκεται ἐξ ὀλοκλήρου στὰ χέρια τοῦ Κράτους.

Χωρὶς Ίερωσύνη «Ἐκκλησία οὐ καλεῖται»

Ὁ Ίερέας στὴν ζωὴ τῶν πιστῶν καὶ ἡ Ίερωσύνη στὴν Ἐκκλησία εἶναι μία ἄμεση πραγματικότητα τῆς πίστεώς μας. Καὶ θα ἦταν πολὺ ἀνιαρὸ καὶ ἄκαιρο νὰ θέλομε νὰ ἀποδείξουμε πὼς χωρὶς Ἐπισκόπους καὶ Πρεσβυτέρους καὶ Διακόνους «Ἐκκλησία οὐ καλεῖται» καὶ πὼς ἡ Ἐκκλησία ὡς θεσμὸς ποὺ τὸν συγκροτεῖ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, εἶναι θεσμὸς Ίερωσύνης, τῆς γενικῆς καὶ τῆς εἰδικῆς Ίερωσύνης. Ὁ Ίερέας μὲ λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἶναι «*ὑπηρέτης Χριστοῦ καὶ οἰκονόμος μυστηρίων Θεοῦ*»². Ἡ σύγχρονη κοινωνικὴ πραγματικότητα, ὡς πρὸς τὴν θέση καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ίερέα στὴν Ἐκκλησία, μᾶς πηγαίνει ἄλλοῦ, ἀλλὰ ὁ Ίερέας δὲν εἶναι παρὰ Ἱεραργὸς τῶν θείων μυστηρίων. Τέτοιος φαίνεται καὶ στὰ μάτια τῶν πιστῶν, ὄχι μόνο ὅταν τελεῖ τὴν Θεία Λειτουργία, τὰ ἄλλα Μυστήρια καὶ τὶς ἄλλες ἱερὲς πράξεις, ἀλλὰ καὶ ὅταν κηρύττει τὸν λόγο.

Ὅλα πηγάζουν ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα

Ὅλη ἡ διακονία τοῦ Ίερέα στὴν Ἐκκλησία εἶναι λειτουργία, ποὺ ξεκινᾷ

---

² Α΄ Κορ. 4, 1.

ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα καὶ τὴν Θεία Λειτουργία. Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα πηγάζουν καὶ ὀλοκληρώνονται στὸ Εὐχαριστιακὸ μυστήριον. Τὸ κήρυγμα εἶναι ὁπωσδήποτε ἱερουργία, γι' αὐτὸ ὁ Ἐπίσκοπος ὅταν χειροτονεῖ Πρεσβύτερον δέεται νὰ τὸν ἀξιώσει ἡ θεία Χάρις «*ἱερουργεῖν τὸν λόγον τῆς Ἀληθείας*»³. Δυστυχῶς, πάντοτε ἀλλὰ ἰδιαίτερος σήμερα, ὄχι σπάνια, τὸ κήρυγμα παίρνει ξένους δρόμους καὶ παύει νὰ εἶναι ἱερουργία. Καὶ ὅταν ἀσκεῖ τὸ ἔργον τῆς φιλανθρωπίας καὶ τότε κινεῖται ὡς Λειτουργὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ποτὲ σὰν κοινωνικὸς λειτουργός. Ἄλλωστε, ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τοῦ Ἱερέα καθὼς καὶ κάθε πιστοῦ, εἶναι ἡ πρέπει νὰ εἶναι λειτουργία, λογικὴ λατρεία καὶ θυσία ζωντανὴ στὸν Θεό. Ὅπως γράφει στὰ Ἔπη τοῦ Ὁσίου Γρηγορίου ὁ Θεολόγος, ὄλο τὸ ἔργον τοῦ Ἱερέως εἶναι ἔργον Ἱερουργοῦ. Νὰ ἱερουργεῖ γιὰ τοὺς πιστοὺς, ἕως ὅτου, καθὼς συνεχίζει ὁ Ἁγιος Γρηγόριος, «*ποιήσας τὴν τελευταίαν τελευταῖον μυστήριον*»⁴. Αὐτὰ τὰ λόγια ποὺ Ὁσίου τὰ ἔλεγε γιὰ τὸν διδάσκαλον τῶν Μακκαβαίων Ἐλεάζαρο, δὲν μποροῦσε νὰ βάλει στὸν νοῦ του πῶς ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες στὴν Ἑλληνικὴ Ἐθνεγεργασία ὁ Μητροπολίτης Δέρκων Γρηγόριος θὰ περνοῦσε μόνος του στὸν λαμὸ τοῦ εὐλογῶντας τὴν θηλιὰ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ του, λέγοντας τὰ λόγια τοῦ Ψαλμοῦ, ὅπως ὅταν φοροῦσε τὸ πετραχίλι «*Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ ἐκχέων τὴν Χάριν αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς Ἱερεῖς αὐτοῦ...*».

Τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας

Ὡς κληρικὸ μὲ συγκινοῦν πάντα δύο σημεῖα στὴν πρωινὴ ἀκολουθία: ἡ μία εἶναι ἡ δέηση στὸ Μεσονυκτικὸ «*ὑπὲρ τῶν ἐντειλαμένων ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν*» καὶ ἡ ἄλλη στὴν Ἱ. Εὐχὴ τοῦ Ὁρθρου ποὺ ἀναγιγνώσκεται μυστικῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἐξαψάλμου «*εὐδόκησον ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος, μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμῶν ἀναπνοῆς προσφέρειν σοι θυσίαν δικαιοσύνης καὶ ἀναφορὰν ἐν τοῖς ἁγίοις σου θυσιαστηρίοις*». Τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας λοιπὸν διὰ τῶν Ἱερέων τῆς μέσας στὸν λαὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο, παρὰ «*Ἐλεον εἰρήνης*» καὶ «*θυσία αἰνέσεως*». Ὅχι σπάνια, καὶ παλαιότερα ἀλλὰ καὶ σήμερα, οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ πομπένες φιλοτιμοῦνται νὰ εἶναι πολιτικοὶ καὶ ὄχι Ἱερεῖς. Αὐτὸ εἶναι φθορὰ γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ πολλὰς φορὰς πολὺ ζημιώθηκε ἀπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ πλήρωσε ξένες ἀμαρτίες. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καταστάσεις ποὺ πρέπει νὰ ἔχουν κατὰ νοῦν ὅσοι θέλουν νὰ ἱερω-

³ Εὐχὴ χειροτονίας εἰς Πρεσβύτερον.

⁴ PG 35, 929B, Γρηγορίου Θεολόγου «Λόγος εἰς Μακκαβαίους».

θοῦν καὶ νὰ ἀποφύγουν τὰ λάθη τοῦ παρελθόντος καὶ παλαιότερων, ὥστε νὰ εἶναι πλήρως ἀφοσιωμένοι στὸ ἔργο καὶ στὴν ἀποστολὴ ποὺ τοὺς ὄρισε ὁ Θεός. Καὶ ἄς ἔχουν πάντα ὑπόψιν ὅτι ὅλοι οἱ πιστοί, ὅταν κάνουν τὸ πέρασμα πρὸς τὴν ἄλλη ζωὴ καὶ φεύγουν, παίρνουν μόνο τὸ ὄνομά τους· ὁ Ἱερέας μαζί μὲ τὸ ὄνομά του παίρνει μαζί του καὶ τὸ Ἱερατικό του ἀξίωμα, διότι εἶναι ἀνεξάλειπτη ἡ σφραγίδα τῆς Ἱερωσύνης καὶ ἀμεταμέλητο τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ.

Ἐκκλησία καὶ ὄχι Χριστιανισμός

Μιὰ ὀλέθρια καὶ τραγικὴ πραγματικότητα εἶναι ὅτι στὸν 21^ο αἰῶνα μιλοῦμε γιὰ Χριστιανισμὸ καὶ ὄχι γιὰ Ἐκκλησία. Καὶ τοῦτο διότι, ἐπιηρεασμένοι ἀπὸ τὸ ἀντικληρικὸ καὶ ἀντιεκκλησιαστικὸ πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ, συγχέουμε τὴν Ἐκκλησία μὲ τὸν ἱερὸ Κλῆρο. Ὁ Χριστιανισμός, ἔτσι ὅπως μιλοῦν γι' αὐτόν καὶ τὸν ἀντιπαρατάσσουν πρὸς ἄλλες θεωρίες, θρησκευάματα, φιλοσοφίματα καὶ ἰδεολογίες ποὺ τελειώνουν σὲ «-ισμούς» εἶναι σύστημα, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ζωὴ. Σήμερα ὁ Χριστιανικὸς κόσμος εἶναι διασπασμένος καὶ χωρισμένος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Ἔχει ὄνομα χριστιανικό, ἀλλὰ δὲν εἶναι Ἐκκλησία. Μιλάμε ὄχι γιὰ τοὺς ἄλλους λαούς, ἀλλὰ γιὰ τὸν δικό μας ἑλληνικὸ καὶ κατ' ὄνομα ὀρθόδοξο κόσμο. Καὶ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα *«πῶς βλέπουμε σήμερα μεταξύ μας τοὺς Ἱερωμένους, τοὺς Ἐπισκόπους, τοὺς Πρεσβυτέρους καὶ τοὺς Διακόνους;»* Φτάνουμε νὰ λέμε πῶς δὲν ἔχουμε ἱερὸ κλῆρο καὶ πῶς αὐτὸς ποὺ ἔχουμε ὄχι μόνο δὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ βλάπτει. Γιατὶ στὸν καιρὸ μας οἱ ἄνθρωποι δὲν αἰσθάνονται, ἀλλὰ μᾶλλον λογίζονται· κατανοοῦνται ἀλλὰ δὲν συνεννοοῦνται. Γιατὶ ἡ συνεννόηση εἶναι ὑπόθεση καρδιάς καὶ εἶναι ζωὴ, ἐνῶ ἡ κατανόηση εἶναι ὑπόθεση τοῦ νοῦ, ψυχρὴ καὶ σκληρὴ λογικὴ.

Ἀνασκοπήσεις μέσα στὸν ἱερατικὸ βίο

Πολὺ σέβονται καὶ τιμοῦν τοὺς Ἱερεῖς, γιατί κάποιιοι ἄλλοι φανερά καὶ ἀπροκάλυπτα ἄρχισαν νὰ τοὺς ὑβρίζουν, καὶ μάλιστα δημόσια. Μετὰ ἀπὸ 48 ἔτη διακονίας θὰ τολμοῦσα νὰ πῶ στοὺς ἀδελφούς μου ποὺ ὁ Θεὸς μοῦ ἀνέθεσε γιὰ νὰ τοὺς ποιμάνω: *«Εσεῖς μὲ σέβεσθε καὶ μὲ τιμᾶτε καὶ ἐγὼ γνωρίζω τίς ἐλλείψεις μου. Σὰς εὐχαριστῶ, ἀλλὰ ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ τιμὴ δὲν ἀνίκουν σὲ μένα, ἀλλὰ στὸ σχῆμα μου. Αὐτὸ εἶναι διαταγὴ τοῦ Νόμου ποὺ τιμωρεῖ τὴν ἀσέβεια, ἀλλὰ ἐγὼ ἔνα σὰς παρακαλῶ: νὰ μὲ ἀγαπᾶτε. Ὅσο διαπιστώνετε ὅτι*

*μπορεί να ύστερῶ σὴν ἀποστολή μου, τόσο περισσότερο να με ἀγαπᾶτε». Διαβάζοντας τὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου δὲν βλέπω να ζητᾶ τὸν σεβασμὸ καὶ τὴν τιμὴ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ βλέπω να ζητᾶ τὴν ἀγάπη τους, ἐπειδὴ εἶναι ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ παρακαλεῖ να ἀγωνίζονται μαζί του προσευχόμενοι γι' αὐτόν. Στὴν Θεία Λειτουργία, ποῦ ὅλη σχεδὸν εἶναι ἕνας προσευχητικὸς διάλογος τοῦ λειτουργοῦ καὶ τῶν πιστῶν. «*Εἰρήνη πᾶσι*» λέει ὁ Ἱερέας, «*Καὶ τῷ πνεύματί σου*» ἀπαντᾷ ὁ λαός. Ὁ Ἱερέας εἶναι σὰν τὴν φλεγόμενη βᾶτο καὶ αὐτὸς ξέρει πόσο λιγότερο ἢ περισσότερο καίεται. Πόσων ἀνθρώπων τὶς πνευματικὲς ὁδύνες σηκώνει; Πόσων πιστῶν τὰ ἀπόρητα κρατᾷ; Πόσο βαρὺ εἶναι τὸ ἐπιτραχήλιον στὸν τράχηλό του; Πῶς λοιπὸν να χωρίσεις τὸ ἀξίωμα ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ πῶς να δεῖς τὴν Ἱερωσύνη χωρὶς τὸν Ἱερέα; Ὅταν δέεται «*Ἐπίβλεπον ἐπ' ἐμέ τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ ἄχρειον δοῦλον σου ἐνδεδυμένον τὴν τῆς ἱερατείας χάριν παραστῆναι τῇ ἀγίᾳ σου ταύτῃ τραπέξῃ καὶ ἱεουργῆσαι τὸ ἅγιον καὶ ἄχραντὸν σου Σῶμα καὶ τὸ τίμιον Αἶμα*» καὶ δὲν ὑπάρχει περίπτωση ποῦ να μὴν τελέσθηκε τὸ μυστήριον καὶ να ἐκωλύθη ἡ θεία Χάρη γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀσθένεια τοῦ Ἱερέα.*

Σὲ ὅσους θέλουν να «διορθώσουν τὰ τῆς Ἐκκλησίας»

Στὸν καιρὸ μας ξεκίνησαν πολλοὶ να διορθώσουν τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας. Πονοῦν, λένε, γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ γι' αὐτὸ ἐλέγχουν τοὺς Ἱερεῖς. Ἀρνοῦνται τὴν ἀγάπη γιὰ χάρι δῆθεν τῆς εὐσεβείας. Καὶ να δεχθῶ πῶς πολλοὶ Ἱερεῖς δὲν εἶμαστε καλοὶ καὶ οἱ «καθαροὶ» ἀδελφοί μας εἶναι ἄμεμπτοι. Πιθανὸν να ἔχουν «*μόρφωση εὐσεβείας*», ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὴν δύναμη τῆς εὐσεβείας ποῦ εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἡ πίστις καὶ ἡ γνώσις χωρὶς ἀγάπη, κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, μᾶς κάνουν σκληροὺς, ἄστοργους καὶ ἀνελέπτους ὅπως τοὺς Φαρισαίους. Φορῶντας τόσα χρόνια τὸ ρᾶσο νομίζουν πῶς αὐτὸ τὸ ρᾶσο δὲν ἔγινε οὔτε μὰ φορὰ ὑπόμνησις σὲ ὅλους ἐμᾶς τῆς ἀναξιότητός μας; Δὲν κλάψαμε ποτὲ καὶ δὲν θρηνήσαμε γιὰ τὶς παραλείψεις καὶ τὶς παραβάσεις μας; Καὶ λέω εὐθαρσῶς στοὺς ἐπικριτὲς: «*Ἄν τίποτε ἄλλο, να φοβοῦνται τὴν μετάνοια καὶ τὰ δάκρυα ἐνὸς κακοῦ Ἱερέα. Ἐὰν εἰλικρινὰ πονᾷς τὴν Ἐκκλησία, ἔλα να γίνεις Ἱερέας. Βάλε τὸν τράχηλό σου κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸ τοῦ Ἐπιτραχηλίου καὶ ἔλα να σύρουμε τὸ ἄροτρο στὸν ἀγρὸ τοῦ Κυρίου*». Ὑπ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, λοιπὸν, νομίζω ὅτι μπορούμε να ὁμιλοῦμε γιὰ Ἱερατικὲς κλίσεις.

Όχι μόνο άξιος αλλά και ικανός

Σ' όλους τους νέους που έχουν κλίση για την Ίερωσύνη, σ' όλα τα παιδιά που φοιτούν ήδη στις Εκκλησιαστικές Σχολές, όλοι όσοι έχουν την ευθύνη – διδάσκαλοι των Σχολών και Επίσκοποι- θα πρέπει να επαναλάβουν τα λόγια του Αποστόλου: «*Και πρὸς ταῦτα τις ἰκανός;*»⁵. Γιατί δεν αρκεί να έχει κανείς κλίση για την Ίερωσύνη και δεν αρκεί να είναι άξιος, αλλά πρέπει να είναι και *ικανός*. Τὸ «άξιος» θα τὸ δοῦμε σὰν κάτι ἐσωτερικὸ πὸ ἀφορᾶ στὴν πνευματικὴ φύση καὶ ἠθικὴ καθαρότητα τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ «ικανός» ὡς ἓνα προσὸν πὸ ἀπαραίτητα χρειάζεται γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει ὁ Ἱερέας ἐξωτερικὲς καταστάσεις. Καὶ τὰ δυὸ μαζί ὀλοκληρώνουν τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἱερέα. Ἡ θεία Χάρη «*θεραπεύει τὰ ἀσθενῆ καὶ ἀναπληροῖ τὰ ἐλλείποντα*», ἀλλὰ κανεὶς δὲν παίρνει ἐὰν δὲν ἔχει. Πρέπει νὰ εἴμαστε τίμιοι μὲ τὴν Ίερωσύνη καὶ ἐμεῖς οἱ Ἱερεῖς νὰ λέμε στὸν ἑαυτὸ μας τὴν Ἀλήθεια καὶ στοὺς νέους, πὸ μὴ ἐσωτερικὴ κλίση τοὺς φέρνει κοντὰ μας, νὰ μὴν κρύβουμε τίποτε. Σὲ πολλοὺς μᾶς ἐνδιαφέρει ἀπλᾶ νὰ στρατολογήσουμε νέους πὸ θὰ βάλουν τὸ ρᾶσο, χωρὶς γνῶση τῶν εὐθυνῶν καὶ τῶν κινδύνων τοῦ πράγματος. Βρισκόμαστε σὲ μὴ κρίσιμη καμπὴ τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου. Τὸ θέμα εἶναι πὸ θὰ βροῦμε ἀξιους ἀνθρώπους, ἀξιους καὶ ικανοὺς γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ἐφημερίου, πὸ εἶναι τὸ πρῶτο καὶ μεγάλο ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Σ' αὐτὸ πὸ λέγεται ὅτι δηλαδὴ ἡ Ἔνορία εἶναι τὸ κῦτταρο τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ θὰ πρέπει νὰ μὴ ξεχνᾶμε ὅτι Ἔνορία θὰ πεί Ἐφημέριος. Χωρὶς νὰ εἶναι ἀπὸ μόνος του ἡ Ἔνορία, ἀλλὰ ὁ Ἱερέας, ὡς ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἐκεῖνος πὸ θὰ συντάξει καὶ θὰ ὀργανώσει τὴν Ἔνορία σὲ πλήρη καὶ αὐτάρκη ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα. Ἡ ἐνορία μὲ τὸν Ἐφημέριο καὶ τὸν Ναό, ὅπου τελεῖται ἡ Θεία Λειτουργία ἐξ ὀνόματος τοῦ κανονικοῦ Ἐπισκόπου, εἶναι ἡ Ἐκκλησία.

Ἡ ἀποστολὴ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν

Ὅ κάθε Ἐφημέριος καταρτίζεται καὶ ἐτοιμάζεται στὶς Ἐκκλησιαστικὲς Σχολές, καθὼς καὶ οἱ Ἐπίσκοποι προσπαθοῦν νὰ ἐτοιμάσουν τοὺς ὑποψηφίους γιὰ τὴν Ίερωσύνη, ἀλλὰ ποτὲ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι βέβαιος γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἄς κάνουν αὐτοὶ ὅ,τι μποροῦν ὡς ἀνθρώποι, Διδάσκαλοι καὶ Ἐπίσκοποι, καὶ ἄς ἀφήνουν τὰ ὑπόλοιπα στὸν Θεό. Ὁ Κύριος, γιὰ νὰ χρίσει τοὺς

---

⁵ Β' Κορ. 2, 16.

Δώδεκα Ἀποστόλους, «ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ»⁶. Αὐτὸ ἄς προσέξουν οἱ Ἐπίσκοποι καὶ ἄς μὴν εἶναι φειδωλοὶ στὶς χειροτονίες. Καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὅσο εὐκόλα μπορεῖ νὰ γίνεῖ κανεὶς Ἱερέας, τόσο δύσκολα ξεγίνεται, μᾶλλον δὲ καὶ δὲν ξεγίνεται γιατί ἡ σφραγίδα τῆς Ἱερωσύνης εἶναι ἀνεξάλειπτη. Ὅταν λοιπὸν μιλοῦμε γιὰ Ἱερατικὲς κλίσεις, θὰ πρέπει νὰ ἐννοοῦμε ὅχι πῶς θὰ ἐλυθοῦν οἱ νέοι ἄνθρωποι γιὰ νὰ γίνουν Ἱερεῖς, ἀλλὰ πῶς οἱ ἔχοντες τὴν εὐθύνη (Ἐπίσκοποι) θὰ διαγνώσουν τὴν κλίση τους καὶ θὰ βεβαιωθοῦν γιὰ τὴν ἀξιότητά τους. Ἐνῶ κεφαλαιώδεις ζήτημα εἶναι τὸ πῶς θὰ καταρτισθοῦν γιὰ νὰ καταστοῦν ἱκανοὶ γιὰ ἓνα τέτοιο ἔργο. Ἄξιον καὶ δίκαιον νὰ γίνεῖ ἀναφορὰ στὸ ἔργο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν, ὅπου ἀφοσιωμένοι ἄνθρωποι παλεύουν, οἱ περισσότεροὶ λαϊκοὶ καὶ ἀτυχῶς λιγότεροι κληρικοί, γιὰ νὰ ἐκπαιδεύσουν καὶ νὰ ἐτοιμάσουν νέους, ὅσοι θὰ γίνουν Ἱερεῖς. Πιστεύω ὅτι κάποτε θὰ πρέπει νὰ γραφεῖ ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καὶ Ἱερατικῆς Ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τὸ 1844 ποῦ ἰδρύθηκε ἡ Ριζάρειος Σχολὴ μέχρι σήμερα. Εἶναι ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη νὰ παρουσιασθεῖ τὸ ἔργο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν καὶ ἀφετέρου γιὰ νὰ μάθουμε κάποτε τὰ αἷτια γιὰ τὰ ὁποῖα τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν εἶχε τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα.

Ἡ ἀπαιτούμενη μόρφωση τοῦ ἱεροῦ Κλήρου

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Πατρίδος μας ὀφείλει νὰ ἐνσκήψει στὸ λεγόμενο ἐφημεριακὸ πρόβλημα· δηλαδὴ ποῦ θὰ βρεθοῦν οἱ νέοι ποῦ θὰ γίνουν Ἱερεῖς καὶ πῶς θὰ μορφωθοῦν. Νὰ μάθουν δηλαδὴ Γράμματα, καὶ ὄχι τεχνολογικὴ Θεολογία. Οἱ παλαιότεροι ἀπὸ ἐμᾶς θὰ θυμοῦνται τὰ πρωτοχρονιάτικα κάλαντα «ἔχεις καὶ γιὸ στὰ γράμματα καὶ γιὸ εἰς τὸ ψαλτήρι, νὰ τὸν ἀξιώσει ὁ Θεὸς νὰ βάλει πετραχίλι». Τώρα ποῦ οἱ Ἕλληνες δὲν θέλουν νὰ μάθουν Ἑλληνικά, οἱ Ἱερεῖς νὰ μαθαίνουν γράμματα, γράμματα Ἑλληνικά, γιατί ἔρχονται καιροὶ ποῦ οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ ἀκοῦνε πιὰ τὴν γλῶσσα τους, παρὰ μόνο στὴν Ἐκκλησία. Τὸ Ψαλτήρι, τὸ Ἀναγνωσματάριον τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας εἶναι τὸ ψαλτικὸν ἀναλόγιον, ποῦ ὀδηγεῖ στὸ πετραχίλι. Μακάρι νὰ ἔχουμε τέτοιους Ἱερεῖς ποῦ θὰ κινοῦνται ἐλεύθερα μέσα στὰ ἀγιογραφικὰ καὶ πατερικὰ κείμενα. Μέσα στὰ ὑμνολογικὰ γιατί ἐδῶ ἐκφράζεται καὶ γνωρίζεται ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία.

⁶ Λουκ., 6, 12.

Ἐπίλογος

Οἱ Ἱερατικὲς κλίσεις εἶναι θέμα ζωῆς καὶ μόνο ἀντικειμενικὰ καὶ ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς Κληρικοὺς δὲν ἐξετάζεται. Αὐτὸ τὸ «ἀντικειμενικὰ», νομίζω, εἶναι τὸ σαράκι ποὺ κατατρῶει τὴν Ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεολογικὴ σκέψη. Ὅτι διπλαδὴ ζητᾶμε τὴν Ἀλήθεια ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς, ἀκόμα καὶ σ' ὅλα τὰ σύγχρονα τεχνολογικὰ μέσα. Ἀλλὰ στὰ ζητήματα ζωῆς δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια ἔξω ἀπὸ τὰ πρόσωπα. Ἔχει γραφῆ, καὶ τὸ πιστεύω ἀκράδαντα, ὅτι οἱ Ἱερεῖς γίνονται στὸ περιβάλλον τοῦ Ναοῦ, μεταξὺ Ψαλτηρίου καὶ Ἱεροῦ Βήματος στὰ πόδια τῶν Ἱερέων.

Η ΠΕΡΩΣΥΝΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ

Εισαγωγικά

Ἡ ἀναζήτηση τρόπων ποιμαντικῆς στὴν σύγχρονη κοινωνία ἀπαιτεῖ ὄχι μόνο μιὰ γνώση κι ἐμπειρία τῆς θέσεως τοῦ ποιμένα στὴν Ἐκκλησία ἀλλὰ καὶ τὴν σχέση του μὲ τοὺς πιστοὺς ἢ ποιμαινομένους. Οἱ ἄνθρωποι, ποιμένες καὶ ποιμαινόμενοι, βρίσκονται σὲ μιὰ πορεία καὶ κοινωνία, σὲ μιὰ τάση θὰ λέγαμε πρὸς μιὰ πνευματικὴ ὁλοκλήρωση, ποὺ εἶναι κατεξοχὴν ἡ θέωση. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος φαίνεται νὰ εἶναι πολὺ προβληματισμένος. Ἀντιμέτωπος μὲ πολλὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ προβλήματα, συχνὰ δὲν βρίσκει λύσεις γιὰ τὶς ἀναδυόμενες συγκρούσεις καὶ ζητήματα. Αὐτὸ φαίνεται νὰ μεταφράζεται στὸ αἶσθημα τοῦ χαμένου, ἀλλὰ καὶ σὲ διαταραχὲς τῆς προσωπικότητας, ποὺ ἐπιπλέον δημιουργοῦνται μὲ προβλήματα στὶς μεταξὺ τῶν προσώπων σχέσεις. Στὴν ἀναζήτησίν τους οἱ ἄνθρωποι στρέφονται σὲ διαφορετικοὺς τρόπους γιὰ νὰ ἀποφασίσουν καὶ κατανοήσουν τὴν ψυχοσωματικὴ καὶ πνευματικὴ τους κατάσταση. Σὲ γενικὲς γραμμές, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι στὶς δυσκολίες τους στρέφονται στὴν πίστη τους καὶ στὴ σχετικὴ ποιμαντικὴ φροντίδα. Ὡστόσο τὸ ἐρώτημα εἶναι ποιά εἶναι ἡ ποιμαντικὴ μας εὐθύνη, ποιά εἶδους ὑπακοὴ ζητᾶμε, πὼς πρέπει ὁ ποιμένας νὰ τοποθετῆ τὸν ἑαυτὸ του ἀπέναντι στὴν ἐνορία καὶ τοὺς πιστοὺς. Ἕνα πρόσωπο χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ χειροτονία, ὄχι γιὰ προνόμια ἀλλὰ γιὰ ἓνα δίκτυο σχέσεων καὶ ὑποχρεώσεων. Ὁ χειροτονημένος Ἱερέας στέκεται μέσα στὴν ἐνοριακὴ κοινότητα ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Ἔχει μνηθεῖ στὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, πρωταρχικὰ μὲ τὸ Βάπτισμα, τὴν Θεία Εὐχαριστία, ὅπως ὅλοι οἱ πιστοί. Ταυτόχρονα, μέσω τῆς Χειροτονίας, στέκεται μπροστὰ στὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα ὡς ὑπουργὸς τῶν μυστηρίων, πρὸς καὶ γιὰ τὸν λαό. Ἡ ταυτότητα τοῦ Ἱερέα εἶναι βαθιὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα καὶ τὴν ἐνορία. Διακρίνεται ἀνάμεσα

στά μέλη τῆς κοινότητας ἀπὸ τὸ πῶς συνδέεται μαζί τους. Ἡ ταυτότητα τοῦ ποιμένα ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸ πῶς στέκεται στὴν κοινότητα καὶ ὄχι χωριστὰ ἀπὸ αὐτήν.

Εἰσαγωγικά γιὰ τὴν Ἱερατικὴ εὐθύνη

Ἡ ἐνοριακὴ ζωὴ¹ γενικὰ σημαίνει τὴν ἀντιμετώπιση μιᾶς μεγάλης ποικιλίας πνευματικῶν θεμάτων ποὺ εἶναι σκορπισμένα γύρω ἀπὸ μιὰ ἐξίσου μεγάλη ποικιλία λαϊκῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὰ ἐπίπεδα ποικίλλουν πολὺ, ἀκόμη καὶ ὑπερβολικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε. Ὁ σοφὸς ὅμως καὶ καταρτισμένος ποιμένας θὰ ἔχει φυσικὰ τὴ δυνατότητα νὰ τὰ διακρίνει ὅλα αὐτὰ καὶ νὰ ἐφαρμόζει διαφορετικὲς τακτικὲς ἀνάλογα μὲ τὰ προβλήματα ποὺ βλέπει στό κάθε πρόσωπο².

Καὶ αὐτὸ συμβαίνει γιὰ ὅσους ἔχουν νὰ κάνουν μὲ σημαντικὸ ἀριθμὸ ἀτόμων ἢ μὲ προβλήματα ποὺ φαίνονται δύσκολα στὴν ἐπίλυσή τους καὶ στὸν συνεχῶς ὑπάρχοντα πειρασμό. Συχνά-πυκνὰ ἡ ἐνορία³ ἀντιμετωπίζεται μὲ μιὰ νοοτροπία «ἓνα μέγεθος γιὰ ὅλους» ἢ «προσφέρεται» μιὰ ποιμαντικὴ καθοδήγηση ποὺ πολὺ συχνὰ παίρνει τὴ μορφή δικτατορικῶν ὁδηγιῶν ποὺ ἀποδεικνύονται προσβλητικὲς γιὰ τὸν λαϊκὸ ἢ πολὺ παρεμβατικές, εἰδικὰ ὅταν δὲν ἀναζητοῦνται κατὰ ποιμαντικὴ προτεραιότητα. Ὁ μυστηριακὸς χαρακτήρας δὲν εἶναι μιὰ ἀπλὰ προσωπικὴ ἀξίωση. Εἶναι μιὰ ἰδιαίτερη εὐθύνη τῆς σχέσης τοῦ χειροτονημένου λειτουργοῦ μὲ τὸν Χριστὸ καὶ τὴν κοινότητα. Ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ κεντρικὸ πρόσωπο σὲ αὐτὴ τὴν σχέση. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ διακονία τοῦ Χριστοῦ ἀφοροῦν τὴν προσαρμογὴ τῶν σχέσεων αὐτῶν. Αὐτὸ ἔχει νὰ

¹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, «Λόγος ΑΒ΄», *PG* 36,188: «τάξις κἂν ταῖς Ἐκκλησίαις, τὸ μὲν εἶναι τι ποιμνιον, τὸ δὲ ποιμένας διώρισε· καὶ τὸ μὲν ἄρχειν, τὸ δὲ ἄρχεσθαι». ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΙΜΑΓΕΝΗΣ, «Ναός (Κανονικόν δίκαιον-Ποιμαντικόν) Περί ἐνοριῶν καὶ ἐνοριτῶν», στή *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 9 (1966), στ. σσ. 302-308. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΡΟΣ, Πρωτοπτρ. «Ἡ Ἐνορία», στὸ *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, ἔτος 72, τχ. 726 (Ἰανουάριος Φεβρουάριος 1989), σσ. 7-39. Πρβλ. Ἰω. Καμύρης «Ἐκκλησία», στή *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 5, σσ. 465-519.

² ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΓΚΙΚΑ, Πρωτοπτρ., «Ἐκκλησία καὶ χαρισματικὴ Ποιμαντικὴ Διακονία», στή *Θεολογία*, 81 (2010), σ. 20. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, *Ποιμαντικὰ θέματα*, ἐκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 17.

³ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΓΚΙΚΑ, Πρωτοπτρ., «Ἐκκλησία καὶ χαρισματικὴ Ποιμαντικὴ Διακονία», στή *Θεολογία*, 81 (2010), σ. 20. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, *Ποιμαντικὰ θέματα*, ἐκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 17. ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ ΤΙΜΙΑΔΗ, *Ἱερεὺς, Ἐνορία καὶ Ἀνανέωση Σύγχρονες Ποιμαντικὲς Προκλήσεις*, ἐκδ. Ἱερά Μητρόπολις Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας, Αἴγιο 2006, σ. 27.

κάνει με την αναδιάταξη της ζωής σε κάθε επίπεδο, προσωπικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και θρησκευτικό. Οί σχέσεις αναδιατάσσονται υπό το φως του όραμάτος του για την κοινότητα ως «Κοινωνία», «Βασίλειον Ιεράτευμα» και «Βασιλεία Θεού».

Άκόμη χειρότερες είναι οι καταστάσεις που συχνά έχουν παρόμοια φύση, αλλά αντιμετωπίζονται με πολύ διαφορετικούς τρόπους, γεγονός που προκαλεί την κατηγορία μεταξύ των λαϊκών, ότι ο ιερέας καλλιεργεί μια ιδιαίτερη ομάδα για δικούς του προσωπικούς λόγους. Ο ιερέας πρέπει πάντα να γνωρίζει ότι όπως τα παιδιά σε σχέση γονέα-παιδιού, οι λαϊκοί θα επικεντρωθούν πολύ περισσότερο στις πράξεις και την σχέση του ιερέα παρά σε αυτά που κηρύττει ή ακόμα και στις συμβουλές. Είναι επιτακτική ή ανάγκη του παραδείγματος. Αλλά για να το κάνει αυτό, πρέπει να έχει τον δέοντα σεβασμό για το αξίωμά του και αυτό που πραγματικά συνεπάγεται⁴.

Ίερατική Ευθύνη εν μέσω των πιστών

Είναι πολύ εύκολο να υποθέσει κανείς ότι η εκκλησιαστική ζωή⁵ χωρίζεται σε εκείνους που διδάσκουν, κηρύττουν και προΐστανται της Ευχαριστίας, τον ιερέα⁶, και σε εκείνους που παρίστανται ουσιαστικά υπακούοντας της διδασκαλίας, κάνοντας ό,τι τους έχει δοθεί εντολή, χωρίς αμφιβολία, δηλαδή οι λαϊκοί. Αυτό το μοντέλο είναι ουσιαστικά μη Όρθόδοξο και παρέκκλιση όταν εμφανίζεται σε ένορικό περιβάλλον. Για να το κατανοήσουμε καλύτερα, πρέπει να επιστρέψουμε στα πολύ βασικά ερωτήματα του τί σημαίνει να είσαι Χριστιανός από την άποψη τί είναι αυτό που τον ένώνει με το Σώμα του Χριστού, την Έκκλησία Του⁷. Δεν υπάρχει μεγαλύτερη τιμή στην Έκκλησία, δεν

⁴ ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ ΤΙΜΙΑΔΗ, *Ίερέυς, Ένορία και Άνανέωση - Σύγχρονες ποιμαντικές προκλήσεις*, έκδ. Ίερά Μητρόπολις Καλαβρύτων και Αιγιαλείας, Αίγιο 2006, σ. 27. ΙΑΚΩΒΟΥ ΠΗΛΙΔΗ, (Επισκόπου Κατάνης), *Η Χριστιανική Ίερωσύνη (από Ίστορικής Άπόψεως των Δέκα Πρώτων Αίωνων μ.Χ.)*, έκδ. «Ηλίας Καμπανός», Αθήνα 1988, σ. 107.

⁵ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, «Περί της εν Χριστώ ζωής», δ', PG 150, 581A «Τούτο της ζωής τό πέρας, οὔ γενομένοις οὐδένος ἥδη δεήσει πρὸς τίνε ζητουμένην εὐδαιμονίαν», PG 150, 625 C «πάσις ἐστίν ἀρχή τελετῆς» και PG 150, 628^A. Γ. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ, *Τό σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ, Μία ὀρθόδοξος ἔρμηνεία τῆς Έκκλησίας*, Έκδ. Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη, 1972, σ. 132.

⁶ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΑΚΑΡΟΥ, «Sacerdos: Ο τελεουργός της ευχαριστίας κατά τον Άγιο Κυπριανό επίσκοπο Καρχηδόνας», στο *Γρηγόριος ὁ Παλαμάς*, τεύχος 71/1988., σσ. 33-61.

⁷ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, «Υπόθεσις της προς Κορινθίους πρώτης ἐπιστολῆς», ὁμολ. ζ, PG

υπάρχει ύψηλότερο βραβείο ἢ ύψηλότερο ἀξίωμα ἀπὸ αὐτὸ τοῦ βαπτισμένου Ὁρθόδοξου Χριστιανοῦ⁸.

Ἡ θέωσι φιντεύεται στὸν καθένα μὲ τὸ Βάπτισμα καὶ εἶναι ἐπίσης κοινὸ σὲ ὅλους μας, εἴτε δάσκαλος, εἴτε λαϊκός, εἴτε κληρικός. Ἡ προσφορὰ παρατείνεται, τὸ δῶρο δίνεται καὶ ὁ ἀγώνας διεξάγεται γιὰ ὅλους μας ἐξίσου. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ ἡ πιὸ ταπεινὴ προσωπικότητα στὸ πρόσωπο τῆς γῆς ἔχει ὅλες τὶς πιθανότητες ὅσο καὶ ὁ πιὸ λαμπρὸς ἱεράρχης νὰ ἐγγραφεῖ μὰ μέρα ὡς Ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας. Σκοπὸς μας, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, εἶναι νὰ ἀναζητήσουμε αὐτὴ τὴν ἀγιότητα ποῦ μᾶς δίνεται στὴν Ἐκκλησία καὶ νὰ τὴν κάνουμε δική μας.

Ὁ κάθε ποιμένας ὅταν κοιτάζει τὸ ποίμνιό του τὸ πρωὶ τῆς Κυριακῆς, τί βλέπει; Βλέπει μὴ ὁμάδα ἰσότιμων Χριστιανῶν ποῦ ἀναζητοῦν τὴν σωτηρία τῶν ψυχῶν τους, ἐνῶ συχνὰ ἀποτυγχάνουν στὶς προσωπικὲς τους προσπάθειες καθὼς καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἱερέας; Στὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ ποῦ ἔχει ὀριστεῖ νὰ προεδρεύει μὲ ἀγάπη καὶ φιλανθρωπία; Ἡ μήπως εἶναι ἓνα ἀτίθασο ποίμνιο ποῦ χρειάζεται τὸ ραβδί τῆς αὐστηρῆς πειθαρχίας; Ἡ μήπως μὴ συλλογὴ ἀνθρώπων ποῦ ἀποκλειστικὸς τοὺς στόχος εἶναι νὰ ἐνεργήσουν ἀνεύθυνα καὶ νὰ προσπαθίσουν νὰ εἰσέλθουν κρυφὰ στὴν ὑποδοχὴ τῶν ἱερῶν μυστηρίων χωρὶς τὴν κατάλληλη προετοιμασία; Οἱ ἱερεῖς βρίσκονται συχνὰ νὰ χτυποῦν τὰ χέρια τους λόγῳ ἔλλειψης ἐκκλησιασματος, τοῦ χαμηλοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ποιμνίου τους ἢ ἀκόμη καὶ ἐκείνων ποῦ φαίνεται νὰ παρευρίσκονται γιὰ μὴ ἐκκλησιαστικούς ἢ ἀσεβεῖς λόγους. Εἶναι, ὅμως, αὐτὴ ἡ ἐστίαση στὴν ἀνυπαρξία ἓνα ἐμπόδιο γιὰ τὴν παραχώρηση στὸ ποίμνιο τῶν θεόδοτων προνομίων τοῦ ἀγῶνα;

Δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ πὼς τὰ προαναφερθέντα ζητήματα εἶναι ὄντως ἀληθινά, καὶ συχνὰ οἱ ἱερεῖς φαίνεται νὰ ἐνεργοῦν ὄχι τόσο ὡς προκαθήμενοι μᾶς κοινῆς Εὐχαριστίας, ἀλλὰ ὡς φύλακες τῶν μυστηρίων τοῦ Κυρίου ἀπὸ

61, 56. «Ἄρα μυστήριον τοῦτο μάλιστα ἐστίν, ὃ πανταχοῦ μέν κηρύττεται, οὐ γνωρίζεται δε παρὰ τῶν οὐκ ὀρθὴν ἐχόντων γνώμων ἐκκαλύπτεται δε οὐκ ἀπὸ σοφίας, ἀλλ' ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου, καθόσον ἡμῖν δέξασθαι δυνατόν».

⁸ Πρβλ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΓΙΤΟΥ, «Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας», PG 3, γ', 424 D: «Οὐ γάρ ἐνεστι σχεδόν τινα τελεσθῆναι τελετὴν ἱεραρχικὴν, μὴ τῆς θειοτάτης Εὐχαριστίας», καὶ PG 3, γ', 425 A «τὸ δὲ τέλος ἀπάσης καὶ τὸ κεφάλαιον ἢ τῶν θεαρχικῶν μυστηρίων τῷ τελεμένῳ μετάδοσις», καὶ PG 3, γ', 424C «καὶ γὰρ ἐστι, κατὰ τὸν κλεινόν, ἡμῶν καθηγεμόνα, Τελετῶν τελετή, καὶ χρὴ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὴν ἱερογραφικῶς ἐκθέμενον ἐκ τῆς ἐνθέου κατὰ τὰ λόγια καὶ ἱεραρχικῆς ἐπιστιμῆς ἐπὶ τὴν ἱερὰν αὐτῆς ἀναχθῆναι τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι θεορίας».

τις άρπακτικές και άνιέρες πτυχές⁹. Καί εἶναι ἕνα ἐπιπλέον πρόβλημα ὅτι αὐτὴ ἡ στάση συχνὰ κυριαρχεῖ σὲ βαθμὸ πού χρωματίζει ὀλόκληρη τὴν ὀπτική του γιὰ τὴν ἐνοριακὴ ζωὴ. Ἄντι γιὰ συναγωνιστὴ, ξεχωρίζει γιὰ νὰ «προστατεύει» τὰ «ἅγια πράγματα γιὰ τὰ ἅγια» ἀντι γιὰ ἐκεῖνον πού τὰ προσφέρει «γιὰ λογαριασμὸ ὄλων καὶ γιὰ ὄλους»¹⁰.

Ὑπακοὴ στὴν Ποιμαντικὴ Διακονία

Πιστεύω πὼς αὐτὴ ἡ διχοτόμηση προέκυψε ἐπειδὴ σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ κλῆρος δειλίασε νὰ παραχωρήσει στοὺς λαϊκοὺς τὴ δέουσα διαδικασία γιὰ τὴν ἐπιδίωξη τῆς ἀγιότητας καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὡς λαϊκοὶ ἔχουν πληρὲς καὶ κεκτημένο συμφέρον, πράγματι, καὶ καθήκον νὰ ἀσκήσουν ὠριμὴ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ εὐθύνη στὴ δική τους ζωὴ¹¹. Πολλὲς φορὲς αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ κλῆρος, εἰδικὰ μεταξὺ ἐκείνων τῶν Ὀρθοδόξων πού εἶναι ἔμπειροὶ καὶ ὄχι νέοι στὴν πίστη, πρέπει νὰ εἶναι πρόθυμος νὰ ἀπέχει ἀπὸ τὸν εὐκολότερο, δελεαστικὸ καὶ συχνὰ ἐπικίνδυνο δρόμο τῆς αὐστηρᾶς καθοδήγησης τοῦ ποιμνίου. Αὐτὸ τὸ μονοπάτι συχνὰ ὀδηγεῖ ὄχι τόσο στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη ἀλλὰ στὸν προσωρινὸ ἔλεγχο τοῦ ποιμνίου, παρουσιάζοντας μιὰ πρόσοψη πού ὑποδηλώνει ὅτι ἡ ὑπακοὴ στὸν ἱερέα ἀπαλλάσσει τοὺς πιστοὺς τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν εὐθύνη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὅτι ὅλα εἶναι καλὰ ἐφόσον ἀσκεῖται ὑπακοὴ πρὸς τὸν ποιμένα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πόσο περιέργες μπορεῖ νὰ εἶναι οἱ ἀπαιτήσεις του ἢ πόσο παράλογη μπορεῖ νὰ φαίνεται ἡ καθοδήγησή του, καθόσον αὐτὴ ἐντάσσεται στὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου¹².

⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, «Λόγος Β΄ Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς», PG 35, 416 «πρὶν ἄξιον γενέσθαι προσίεναι τοῖς ἱεροῖς μεταποιοῦνται τοῦ βήματος, θλίβονται τε καὶ ὠθοῦνται περὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν ὡσπερ οὐκ ἀρετῆς τύπον, ἀλλ' ἀφορμὴν βίου τὴν τάξιν ταύτην εἶναι νομίζοντες, οὐδὲ λειτουργίαν ὑπεύθυνον, ἀλλ' ἀρχὴν ἀνεξέταστον».

¹⁰ Πρβλ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΒΑΚΑΡΟΥ, *Ἡ ἱερωσύνη στὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῶν πέντε πρώτων αἰώνων (διατριβὴ ἐπὶ διδασκαλίᾳ)*, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 80. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΙΕΒΤΙΣ (Ιερομ.), «Λειτουργία καὶ πνευματικότης», *Πρακτικὰ τοῦ Δευτέρου Συνεδρίου Ὀρθοδόξου Θεολογίας*—Ἀθῆνα 12-29 Αὐγούστου 1976, Ἀθῆνα 1980, σσ. 109. Γ. ΦΙΛΙΑ., «Στὶς πηγὲς τῆς εὐχαριστιακῆς ἐνότητας κλήρου καὶ λαοῦ», ἐν Σ 50 (Ἀπρ.-Ιούν. 1994), σσ. 101-107.

¹¹ *Ἰωάν. 1, 5-8*: «Εἰ δὲ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτεῖτω παρὰ τοῦ δίδόντος Θεοῦ πᾶσιν ἀπλῶς καὶ μὴ ὀνειδίζοντος, καὶ δοθήσεται αὐτῷ· αἰτεῖτω δὲ ἐν πίστει, μηδὲν διακρινόμενος· ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ριπιζομένῳ. μὴ γὰρ οἰέσθω ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅτι λίμνεται τι παρὰ τοῦ Κυρίου. ἀνήγ διψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ»

¹² ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ Θεολογία* Τομ. Γ., ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσ-

Τὰ «*λογικά πρόβατα*», ὅπως συχνὰ ἀναφέρονται σὲ ὄλους μας οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας¹³, καλοῦνται νὰ παραμερίσουν τὸν ὀρθολογισμό ὑπὲρ τῆς καθαρῆς ὑπακοῆς, ποῦ μὲ τὴν σειρὰ τῆς χρησιμοποιοεῖται συχνότερα μὲ ὄρους ποῦ φαίνονται πατερικοί καὶ ὀρθόδοξοι στὴν ἐπιφάνεια, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα εἶναι πολὺ μακριά. Αὐτὸ εἶναι σημαντικό καθότι ὑπάρχει μιὰ ἰδέα ἐκεῖ ἔξω, διαδεδομένη σὲ πολλοὺς λαϊκοὺς, καὶ μάλιστα ἐνθαρρύνεται ἀπὸ κάποιους κληρικούς, ὅτι μιὰ μεγάλη πτυχή τῆς σωτηρίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοια τῆς ὑπακοῆς. Ἐνῶ αὐτὴ ἢ δὴλωση λαμβάνεται σὲ αὐτὴ τὴν μορφή χωρὶς πλαίσιο, περιέχει ἐν μέρει μιὰ ἀλήθεια. Ὅμως πολὺ συχνὰ οἱ ἰδέες ποῦ γεννιοῦνται πίσω ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοια ἀπορρίπτονται ἀπὸ μοναστικές πρακτικές ποῦ δὲν εἶναι κατάλληλες γιὰ λαϊκοὺς. Ἡ ὑπακοὴ εἶναι ὑψίστης σημασίας στὴ χριστιανικὴ ζωὴ. Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἦταν ὑπάκουος στὸν Πατέρα Του σὲ ὅλα, ἔτσι καὶ ἐμεῖς καλούμαστε νὰ εἴμαστε ὑπάκουοι στὶς διδασκαλίες Του. Βέβαια αὐτὴ ἢ ὑπακοὴ εἶναι κεντρικὴ στὸ ζήτημα τῆς ἐλευθέρου βούλησης καὶ τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης Κλίμακος¹⁴ ἀφιέρωσε τὸ δεύτερο μεγαλύτερο κεφάλαιό του στὴν Κλίμακα σὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια τῆς ὑπακοῆς καὶ τὴ σημασία της στὸ μοναστικὸ περιβάλλον. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἢ ὑπακοὴ στὸς «*κανόνες*», ἂν καὶ γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα ὅτι ἢ παράδοσή του εἶχε τέτοιους κανόνες, δὲν προκαλεῖ ἀνψυχία στὴν Κλίμακα; Ναι, γιατί ἀντανაკλάται μᾶλλον σὲ μιὰ οἰκεία καὶ ἐλευθέρη συνειρμικὴ σχέση ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ μοναστηριοῦ.

σαλονίκη, 2016, σ. 383: «*Όλες οἱ τριαδικές, χριστολογικές εἰκονοκλαστικές καὶ λοιπές αἱρέσεις ἀμφισβήτησαν τὴν ἐνεργειακὴ σχέση Θεοῦ καὶ κόσμου, καὶ τὸν θεραπευτικὸ χαρακτήρα τῆς σωτηρίας ἐπιχειρῶντας νὰ ἐπιβάλλουν τὴν ἀντίληψη γιὰ μιὰ ἠθικὴ σχέση Θεοῦ καὶ κόσμου καὶ τὸν ἠθικοπλαστικὸ χαρακτήρα μίας κατ' αὐτοὺς χριστιανικῆς θρησκείας. Ὅμως κατὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ μνημεῖα της, ὁ Χριστιανισμὸς μίτε θρησκεία εἶναι μίτε καμὸ ἔχει νὰ προσθέσει ἀκόμα μιὰ ἠθικὴ διδασκαλία στὶς τόσες ἄλλες ποῦ κυκλοφόρησαν καὶ κυκλοφοροῦν στὸν κόσμο. Ὡστόσο ὀφείλει κανεὶς νὰ προσέξει κατὰ πολὺ τὴν ἀκόλουθη ἀμείλικτη διεκρίνιση: ἠθικὴ θρησκεία σημαίνει ἀπαραίτητα περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐξουσιαστικὴ ἐπιβολὴ ἀπόψεων. Θεραπευτικὴ σωτηρία σημαίνει ἐξάπαντος ἐλευθερία καὶ ἐξοβελισμὸς κάθε ἐξουσιαστικῆς κυριαρχίας».*

¹³ Ἰωάν. 10, 3-4 «...τὰ ἴδια πρόβατα καλεῖ κατ' ὄνομα καὶ ἐξάγει αὐτά, καὶ ὅταν τὰ ἴδια πρόβατα ἐκβάλῃ, ἐμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται, καὶ τὰ πρόβατα αὐτῶ ἀκολουθεῖ, ὅτι οἶδαι τὴν φωνὴν αὐτοῦ...»

¹⁴ Ἰγνατίου Ἀρχιμ., *Τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου Κλίμαξ*, Εἰσαγωγή – Κείμενον – Μετάφρασις – Σχόλια – Πίνακες, Ἰ. Μ. Παρακλήτου, Ὁρωπὸς Ἀττικῆς 1986, σ. 381. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΨΑΝΗΣ Ἀρχιμανδρ., *Ἡ Ποιμαντικὴ Διακονία κατὰ τοὺς ἱερούς Κανόνες*, ἐκδ. Ἄθως, Πειραιῶς 1976, σσ. 83-90.

Αυτή η σχέση είναι μια σχέση που συνάπτεται ελεύθερα, και μάλιστα με εὐγνωμοσύνη ως μέρος τῆς πνευματικῆς κατεύθυνσης καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνάπτυξης στὴν κοινότητα¹⁵. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι μέσα στὰ ὅρια τῆς πνευματικότητας τῆς ἐρήμου, ὅπως αὐτὸ ποὺ βλέπουμε μετὸν Ἅγιο Ἰωάννη, τὸ ἱερατικὸ ἀξίωμα δὲν εἶναι κἂν ἀναγκαστικὰ μέρος αὐτοῦ. Μετὰ ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες ἀργότερα ὁ Ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος ἀναρωτιόταν ἐὰν οἱ πρεσβύτεροι ἢ ἀκόμη καὶ οἱ Ἐπίσκοποι τῆς ἐποχῆς του εἶχαν τὴν ἐξουσία νὰ δίνουν ἄφεση ἁμαρτιῶν καὶ ἡ ἀπάντησή του ἦταν κατηγορηματικὴ, ὅτι αὐτὸ τὸ δῶρο δίνεται μόνο σὲ ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἀποκτήσει χαρισματικὰ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Στὴν ὑποταγὴν σὲ ἕναν πρεσβύτερο, ἡ πνευματικὴ ἐξουσία περιλαμβάνει εἰσέτι τὴν ἀμοιβαία ὑπακοὴ τοῦ πρεσβύτερου σὲ ἐκείνους ποὺ εἶναι προσέτι ὑπὸ τὴν εὐθύνη του. Δὲν ὑπῆρξε μονολιθικὴ ἢ μονόπλευρη ὑπακοή. Ἡ ὑπακοὴ καὶ ἡ ὑποταγὴ δὲν εἶναι τὰ ἴδια πράγματα¹⁶. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει δουλολογία στὴν ἀληθινὴ ὑπακοή, καὶ αὐτὸς ποὺ τὸ ἀπαιτεῖ ἀπὸ προσωπικὴ ἐπιθυμία ἁμαρτάνει πολὺ προκαλῶντας κατὰ τέτοιο¹⁷. Ὁ δρόμος ποὺ διανύουν τοιοῦτοι ἄνθρωποι εἶναι πάντα ἕνας ἀπὸ κοινού, καὶ παρ' ὅλο ποὺ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι σὲ ἴση βάση, ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπόκεινται καὶ οἱ δύο στὶς ἴδιες συνθήκες καὶ ἐντολὲς ποὺ τοὺς καθιστοῦν ὑπόλογους ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ¹⁸.

---

¹⁵ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΘΕΡΜΟΣ, *Στὰ μοναστήρια τοῦ κόσμου-Ποιμαντικὰ βήματα στὸ σήμερον*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2016, σ. 23.

¹⁶ *Ἱερ.* 3, 15 «...καὶ δώσω ὑμῖν ποιμένας κατὰ τὴν καρδίαν μου, καὶ ποιμανοῦσιν ὑμᾶς ποιμαίνοντες μετ' ἐπιστήμης...» ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, «Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή», *P.G.* 63,231 «Κακὸν μὲν ἡ ἀναρχία πανταχοῦ, καὶ πολλῶν ὑπόθεσις συμφορῶν, καὶ ἀρχὴ ἀταξίας καὶ συγχύσεως· μάλιστα δὲ ἐν Ἐκκλησίᾳ τοσοῦτον ἐπισηφαιστεία ἐστίν, ὅσον καὶ τὸ τῆς ἀρχῆς μείζον καὶ ὑψηλότερον. Ὡσπερ γὰρ, ἂν χοροῦ τὸν κορυφαῖον ἀνέλῃς, οὐχὶ κατὰ μέλος καὶ κατὰ τάξιν ὁ χορὸς ἔσται, καὶ φάλαγγος στρατοπέδου τὸν στρατηγὸν ἂν ἀποστήσῃς, οὐκ ἔτι ῥυθμῶ καὶ τάξει τὰ τῆς παρατάξεως ἔσται, καὶ πλοίου τὸν κυβερνήτην ἐὰν περιέλῃς, καταδύσεις τὸ σκάφος· οὕτω καὶ, ποιμνίου τὸν ποιμένα ἐὰν ἀποστήσῃς, πάντα ἀνέτρεψας καὶ ἠφάνισας». Ἀλέξανδρος Σταυρόπουλος, *Ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς Ποιμαντικῆς*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1997, σ. 21.

¹⁷ *Α' Πέτρ.* 2,21 «εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, ὅτι καὶ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, ὑμῖν ὑπομιμῶν ὑπογραμμῶν ἵνα ἐπακολουθήσῃτε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ». Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή, *P.G.* 63,231, «Κακὸν μὲν οὖν ἡ ἀναρχία καὶ ἀνατροπῆς ὑπόθεσις, κακὸν δὲ οὐχ ἦντον καὶ ἡ ἀπειθεία τῶν ἀρχομένων· τὸ αὐτὸ γὰρ γίνεται πάλιν. Λαὸς γὰρ ἄρχοντι μὴ πειθόμενος, ὅμοιος ἐστὶ τῷ μὴ ἔχοντι, τάχα δὲ καὶ χειρῶν· ἐκεῖ μὲν γὰρ καὶ συγγνώμην ἔχουσιν ὑπὲρ τῆς ἀταξίας, ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι, ἀλλὰ καὶ κολάζονται». ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗΣ, *Μεθοδολογικὰ πρότερα τῆς Ποιμαντικῆς-Λεντίφ ζωννύμενοι*, ἐκδ. Μυθονία, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 23.

¹⁸ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, «Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς», *Λόγος Β'*, *PG* 35, 480

Παρεξηγημένες ποιμαντικές πρακτικές

Μέσα από αυτήν την σύντομη αναφορά στην ιστορία της εκκλησιαστικής ζωής, διαπιστώνουμε ότι πολλές από τις παρεξηγημένες διδασκαλίες μας σχετικά με την ύπακοη και την πνευματική κατεύθυνση, βασίζονται σε πρόχειρες αναγνώσεις των μοναστηριακών κειμένων και δημιουργούνται έξω από τα σωτήρια όρια της μοναστικής κοινότητας, καταλήγοντας σε παρανόηση της εξουσίας στη ζωή της Έκκλησίας και στις διαπροσωπικές σχέσεις μέσα στην τοπική ένορία. Όσοι επισκέπτονται τις μοναστικές κοινότητες παρασύρονται εϊσέτι από την πληθώρα των αυτοαποκαλούμενων «γεροντάδων» που ταλαιπωρούν την σύγχρονη εκκλησιαστική μας κατάσταση¹⁹. Οί μοναχοί προτρέπουν τους πιστούς που τους επισκέπτονται όρισμένες συμβουλές, που θά μπορούσε κανείς νά τις άμφισβητήσει στην κανονική ζωή ενός λαϊκού, γιατί άπαιτούν μοναστική ύπακοη από αυτούς και εϊναι έπικριτικοί για την τοπική ποιμαντική ήγεςία στην ένορία. Η ζωή ενός μοναχού εϊναι ριζικά διαφορετική από τη ζωή ενός μέσου λαϊκού και ή σύγχυση των δύο ρόλων μπορεί νά οδηγήσει σε φρικτά άπειθήαρχτες και διεστραμμένες πνευματικές καταστάσεις μεταξύ εκείνων των λαϊκών που προσπαθούν νά ζήσουν ως μοναχοί όσο εϊναι άκόμα στον κόσμο²⁰. Αυτό σημαίνει πώς ό στόχος και των δύο καταστάσεων στη ζωή εϊναι ό ίδιος –ή σωτηρία– ή άκόμη ότi και αυτό που άπαιτείται από τους μοναχούς δέν ζητείται και από τους λαϊκούς. Όλοι θά πρέπει νά έμπλακούν στη διαδικασία έπίτευξης της θέωσης, καθώς εϊναι ή βάση για όλη τη χριστιανική ζωή, ώστε άπαντες νά ένδυθοΰμε τον Χριστό²¹.

«Καθαρθήναι δεϊ πρώτον, εϊτα καθαρά· σοφισθήναι, και οΰτω σοφίαι· γενέσθαι φώς, και φωτίσαι· εγγίσαι Θεΰ, και προσαγαγεϊν άλλους· άγιασθήναι, και άγιάσαι». ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, *Ένορία: ό Χριστός έν τώ μέσω ύμων*, έκδ. Άποστολική Διακονία της Έκκλησίας της Έλλάδος, Άθήνα 1990, σ. 83.

¹⁹ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *P.G.* 95, 993. «*Θεωροΰντες αυτών τον βίον, και την πολιτείαν, φησϊ, μμείσθε την πίστιν. Τί έστι αναθεωροΰντες; συνεχώς στρέφοντες έν έαντοΐς, εξετάζοντες, λογιζόμενοι αναηπιτούντες, άκριβώς βασανίζοντες, ότi τέλος χρηστον αυτών εχει ή αναστροφή*».

²⁰ ΣΤ. ΦΩΤΙΟΥ, *Δόγμα, Πνευματικότητα και Ήθος της Όρθοδοξίας, Πίστη και Βίωμα της Όρθοδοξίας*, τόμος Α΄ Έλληνικό Άνοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2002, σ. 225.

²¹ ΧΡ. ΤΕΡΕΖΗΣ, «Η Όρθοδοξία και ό σεβασμός της ανθρωπίνης προσωπικότητας», στο *Η Όρθοδοξία ως Πολιτιστικό Έπίτευγμα και τα Προβλήματα του Σύγχρονου Ανθρώπου*, τόμος Β΄, *Η Όρθοδοξία άπέναντι στα Θέματα της Έποχής μας*, Έλληνικό Άνοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 2002, σσ. 23-24. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗΣ, *Όρθόδοξη πνευματική ζωή*, εκδόσεις Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 47.

Σύγχυση στα ποιμαντικά προβλήματα

Βέβαια και ο μοναστικός αγώνας προχωρά πέρα από αυτό, όχι άπλως επιχειρώντας να αφιερώσει περισσότερο χρόνο στην ένεργό επιδίωξη της αγιότητας, αλλά για να επιτύχει επίσης τα υψηλότερα επίπεδα αγιότητας, δεικνύοντας ότι ο Χριστιανισμός, όταν άναζητείται ολόψυχα και χωρίς περισπασμούς, φέρνει ιδιαίτερη αγιότητα στον κόσμο. Αυτός ο τύπος μοναχικής επιδίωξης, που είναι ο πυρήνας της μοναστικής ζωής, είναι πράγματι ένα ιδιαίτερο κάλεσμα, και μόνο λίγοι συγκριτικά καλοῦνται σὲ αυτό. Καθὼς δὲν ὑπάρχει ἱεραρχία στὶς εὐνοίες ἢ τὶς κλήσεις τοῦ Θεοῦ –μερικοὶ εἶναι «πάνω ἀπὸ αὐτό»–, ἄλλοι ἐξακολουθοῦν νὰ ταυτίζουν τὸν κόσμο μὲ αὐτό. Καὶ βέβαια δὲν πρέπει νὰ ἀναμένεται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους νὰ ζοῦν μοναστηριακὴ ζωὴ ὅπως οἱ μοναχοί.

Ἐπομένως, τὸ νὰ λαμβάνουμε αὐτὴν τὴν μοναστικὴ ἔννοια τῆς ὑπακοῆς καὶ νὰ τὴν ἐπιβάλλουμε στοὺς λαϊκοὺς εἶναι στὴν πραγματικότητα μιὰ ἀσέβεια τόσο γιὰ τὸν πνευματικὸ πατέρα ὅσο καὶ γιὰ τὸ πνευματικοπαίδι²², ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὰ προσόντα ποὺ χρειάζεται ἓνας πνευματικὸς γενικὰ δὲν τὰ πληροῦν οἱ πνευματικοὶ ποιμένες τῶν ἐνοριῶν, ὅσο εὐσεβεῖς κι ἂν εἶναι. Ἐλάχιστες εἶναι οἱ ἐξαμέσεις, ποὺ ὁ πνευματικὸς πατέρας σὲ ἓνα μοναστήρι, σὲ κάποια στιγμή τῆς ζωῆς του, ὑπακούει στὸν δικό του πνευματικὸ πατέρα ἐπιδιώκοντας νὰ διατηρήσει τὴ σχέση αὐτὴ γιὰ ὅσο χρονικὸ διάστημα ἕως ὅτου τοῦ δοθεῖ ἡ δική του πνευματικὴ πατρότητα. Οἱ ἱερεῖς ἢ οἱ ποιμένες τῆς ἐνορίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀσκοῦν ὑπακοὴ στοὺς ἐπισκόπους τους, ἀλλὰ οἱ ἴδιοι δὲν ἔχουν μιὰ σχέση ὑπακοῆς σὲ κάποιον πνευματικὸ τόσο αὐστηρὰ ὅσο αὐτὴ ποὺ ὑπάρχει στὸ μοναστικὸ περιβάλλον.

Τὸ «Βασίλειον Ἱεράτευμα» συχνὰ θεωρεῖται ὡς ἀπειλὴ γιὰ τοὺς ποιμένες ποὺ δὲν ξέρουν πῶς νὰ τὸ ἐξηγήσουν ἢ πῶς λειτουργεῖ ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης²³. Στὴν πραγματικότητα εἶναι ἡ βάση γιὰ ὅλη τὴν ἱερωσύνη στὴν Ἐκκλησία, κάτι ποὺ ὅλοι οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ λαϊκοὶ μοιράζονται. Μὲ τὴν ἔλευση τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ καταργήθηκαν ὅλα τὰ παλιὰ ἐμπόδια στὴ λατρεία καὶ στὴν ἐπικοινωνία μὲ τὸν Θεό.

Πρὸς τὸ παρόν, αὐτοί, καὶ ἡμεῖς, πρέπει νὰ ἐνεργοῦμε ὡς ἄμεσοι πνευματι-

---

²² Α' Κορ. 14, 33 «οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεὸς, ἀλλὰ εἰρήνης».

²³ Jean Claude Larchet, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων*, Τόμος Α', Ἀποστολικὴ Διακονία, 2008, σ. 61.

κοί κριτὲς μὲ τὸν Ὑψιστο, ὅχι μόνον ἐκλεκτὸ καὶ ἱερό, ἀλλὰ καὶ μὲ ἓνα ἱερατεῖο, ποῦ μεσολαβεῖ ἐνεργῶς γιὰ ἐμᾶς καὶ τοὺς ἄλλους, ποῦ ἐνδιαφέρονται ζωτικὰ γιὰ ὅλες τὶς δραστηριότητες ποῦ σχετίζονται μὲ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἐγγραφῆς στὸ «*Βασίλειον Ἱεράτευμα*» κάθε ἄτομο εἶναι ἐπιβαρυνμένο μὲ μιὰ τεράστια εὐθύνη νὰ φτάσει στὸ μέτρο τῆς ἡλικίας τῆς πληρότητας τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν ἐκεῖνοι ποῦ ἀποτελοῦν μέρος τῆς μυστηριακῆς ἱερωσύνης προσπαθοῦν νὰ καθοδηγήσουν καὶ νὰ διακονήσουν σὲ αὐτὸ τὸ ποίμνιο, ἔχοντας πάντα κατὰ νοῦ ὅτι ἀπευθύνονται σὲ μιὰ ἐκκλησία, σὺνάξη ἢ σχέση ἀδελφῶν.

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος προτρέπει τὸν ἱερέα νὰ νοουθετῇ τὰ πνευματικὰ του παιδιὰ μὲ γλῶσσα ποῦ εἶναι στὴν οὐσία παιδική. Αὐτὸ δὲν συμβαίνει ἐπεὶδὴ τὸ ποίμνιο στερεῖται κατανόησης, ἀλλὰ γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ξεκάθαρος καὶ κατανοητός. Οἱ ὑψηλότερες πνευματικὲς νοουθεσίαι εἶναι πάντα οἱ πιὸ βασικὲς, οἱ πιὸ εὐκόλα κατανοητὲς καὶ ὅταν ἀπευθύνονται σὲ μιὰ ομάδα ἀνθρώπων, μὲ διαφορετικὰ πνευματικὰ ἐπίπεδα, ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ διασφαλιστοῦν στὸ ὅτι ὅλοι ὠφελοῦνται. Ἀκόμη καὶ οἱ πιὸ προχωρημένοι θὰ ἐπωφεληθοῦν ἀκούγοντας τὰ λόγια καὶ τὶς διδασκαλίαι ποῦ φτάνουν μέχρι τὴν καρδιὰ τῆς ἀπλότητας τοῦ Εὐαγγελίου²⁴.

Ποιμαντικὲς προτροπὲς τοῦ ποιμένα

Ὡστόσο, ὁ ποιμένας, ὅταν συμβουλευεῖ τὸ ποίμνιό του, πρέπει νὰ ἔχει ἐπί-

²⁴ *Α΄ Πέτρ.* 2, 9-10, «Ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτόν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλιτε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστόν αὐτοῦ φωτός. Οἱ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς Θεοῦ, οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες». ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, «Περὶ Ἱερωσύνης Λόγος δ΄», PG 48, 663 & 664: «Ὅτι πολλοῖς τις ἐν τῷ λέγειν δυνάμειος χρειὰ τῷ ἱερεῖ. Ἡ ἀνοεῖς ὅτι καὶ πλείοσι τῆς ἡμετέρας σαρκὸς καὶ νόσοις καὶ ἐπιβουλαῖς τοῦτο ὑπόκειται τὸ σῶμα καὶ θάττον αὐτοῦ φθείρεται καὶ σχολαίτερον ὑγιαίνει· Καὶ τοῖς μὲν ἐκεῖνα θεραπεύουσι τὰ σώματα καὶ φαρμάκων ἐξεύρηται ποικιλία καὶ ὀργάνων διάφοροι κατασκευαὶ καὶ τροφαὶ τοῖς νοσοῦσι κατάλληλοι καὶ φύσις δὲ ἀέρων πολλακῆς ἤρκεσε μόνη πρὸς τὴν τοῦ κάμνοντος ὑγιεῖαν· ἔστι δὲ ὅπου καὶ ὕπνος προσπεσῶν εἰς καιρὸν παντὸς πόνου ἀπίλλαξε τὸν ἰατρὸν. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τούτων ἐπινοῆσαι ἔστιν, ἀλλὰ μία τις μετὰ τὰ ἔργα δέδοται μηχανὴ καὶ θεραπείαις ὁδός, ἢ διὰ τοῦ λόγου διδασκαλία. Τοῦτο ὄργανον, τοῦτο τροφή, τοῦτο ἀέρων χρῆσις ἀρίστη· τοῦτο ἀντὶ φαρμάκου, τοῦτο ἀντὶ πυρός, τοῦτο ἀντὶ σιδήρου· κἂν καύσαι δέη καὶ τεμῆν, τούτῳ χρῆσασθαι ἀνάγκη· κἂν τοῦτο μηδὲν ἰσχύσι, πάντα οἴχεται τὰ λοιπὰ. Τούτῳ καὶ κεκμήνῃ ἐγειρομένη καὶ φλεγμαινόνταν καταστέλλομεν τὴν ψυχὴν καὶ τὰ περιττὰ περικόπτομεν καὶ τὰ λείποντα πληροῦμεν καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα ἐργαζόμεθα ὅσα εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὑγιεῖαν συντελεῖ...».

γνωση τῆς ἀνάγκης νὰ δίνει πιὸ ἔντονη καθοδήγηση σὲ ἐκείνους ποὺ μόλις ξεκινοῦν τὸ μονοπάτι, σὲ σχέση μὲ ἐκείνους ποὺ ὠρμάζουν. Συχνὰ μπορεῖ νὰ εἶναι δύσκολο γιὰ τοὺς ποιμένες νὰ ἐπιτρέψουν αὐτὴ τὴν «*ισότητα*», εἰδικὰ ὅταν ἕνα λαϊκὸ μέλος ἀμφισβητεῖ τὸν ποιμένα, ἢ μπορεῖ νὰ ἔχει καλύτερη ἐκτίμηση γιὰ μιὰ συγκεκριμένη κατάσταση τῆς ἐνορίας, ἢ ἀκόμη καὶ μιὰ πνευματικὴ κατανόηση ποὺ ὑπερβαίνει αὐτὴ τοῦ ποιμένα. Σὲ τέτοιες καταστάσεις μπορεῖ νὰ προκύψουν ἐντάσεις καὶ ὁ πειρασμὸς νὰ ἀπαιτήσῃ ὑποτέλεια ποὺ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ σε μὴ ρεαλιστικὲς ἀπαιτήσεις ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς: κατηγορηματικὴ ὑποταγὴ στὰ διατάγματα ἢ τὶς ἀποφάσεις του καὶ μιὰ αὐξανόμενη αἴσθησις κληρικαλισμοῦ ποὺ ὑπερτερεῖ κατὰ πολὺ τῶν εὐθυνῶν του στὸ Μυστήριό τῆς Ἱερωσύνης ποὺ κατέχει. Σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, ὁ ποιμένας, ἀπειλούμενος γιὰ ὅποιονδήποτε λόγο, ἀρχίζει νὰ διεκδικεῖ τὸν ἔλεγχο τοῦ ποιμνίου του μὲ τρόπο ποὺ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ πνευματικὸ, ἐποικοδομητικὸ ἢ χριστιανικὸ, ἀλλὰ ἐμπίπτει στὴν κατηγορίαν τῆς «*ὕπακοῆς*» ποὺ τὴν συγκαλύπτει ὡς ἀρετὴ, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά εἶναι ἕνα ἀπλὸ θέμα ἀνασφάλειας καὶ ἀνάγκης ἐλέγχου τῶν πιστῶν²⁵.

Αὐτὴ ἡ συγκάλυψη εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἀσθένειες τοῦ ἱερατείου ποὺ εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ δελεάσῃ σχεδὸν ὅποιονδήποτε ἱερέα κάποια στιγμή στὴ σταδιοδρομία του, καὶ πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθεῖ μὲ τὴν ὑπομονὴ τοῦ Ἰῶβ. Διότι ὅταν αὐτὴ ἡ συγκάλυψη ἐπικρατεῖ, ἀρχίζουν νὰ ἐκδηλώνονται κάθε εἴδους παρεκκλίνουσες συμπεριφορές.

Αὐτὸ δὲν ὑποδηλώνει οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή ὅτι δὲν ἀνακύπτουν καταστάσεις στὴν ἐνοριακὴ ζωὴ ποὺ πρέπει νὰ ἀντιμετωπιστοῦν σταθερὰ καὶ ἀνυποχώρητα – μακριὰ ἀπὸ αὐτό. Κάθε ἱερέας συναντᾷ τέτοιες καταστάσεις. Ἀλλὰ ἡ ἀπάντησις θὰ πρέπει πάντα νὰ εἶναι ἡ ἀξιοπρέπεια, αὐτοκυριαρχία, νηφαλιότητα, πνευματικὴ καὶ ἀγάπη²⁶. Ὁ θυμὸς εἶναι τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ πάθη ποὺ σηκώνει τὸ κεφάλι του ὅταν ἀντιμετωπίζει τὶς ἐνοριακὲς δυσκολίες, εἰδικὰ ὅταν φαίνεται νὰ εἶναι χρόνιας φύσης. Ἀλλὰ ὁ θυμὸς, εἰδικὰ ἂν ἐκδηλώνεται δημόσια, εἴτε στὴ θεία λειτουργία εἴτε ἀπλῶς γύρω ἀπὸ ἄλλους, δὲν

---

²⁵ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ, «*Κληρὸς καὶ λαὸς ὡς Σῶμα Χριστοῦ*», ἡ ἔννοια τῆς Ἱερωσύνης, Δράμα 1988 σ. 35. ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΚΕΦΑΛΑΣ Μητροπολίτης Πενταπόλεως, *Μάθημα Ποιμαντικῆς*, ἐκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 35. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ. ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗΣ Πρωτοπρ., *Μεθοδολογικὰ Πρότερα Ποιμαντικῆς Λεντίῳ ζωννύμενοι*, ὁ.π., σσ. 23-35.

²⁶ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, «*Κατὰ μεθόντων καὶ εἰς τὴν Ἀνάστασιν*», PG 50, 437 «*Τοιαῦτα τὰ δῶρα τὰ Δεσποτικά: οὐ τοῖς ἀξιώμασι διαρεῖ τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ τῇ προσιρρέσει καὶ τῇ διανοίᾳ...*».

εἶναι ποτὲ δεκτός, καθὼς φέρει ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα. Ἄν καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας λένε ὅτι ὑπάρχει ἓνας θυμὸς ποὺ εἶναι δίκαιος, λίγοι ὅμως εἶναι οἱ ποιμένες ποὺ ἔχουν τὸ ἀκριβὲς μέτρο²⁷. Ἡ προφανὴς λύση σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση εἶναι πὼς ὅ,τι κι ἂν συμβαίνει νὰ προκαλεῖ στενοχώρια σὲ ἓναν ἱερέα σὲ μιὰ ἐνορία, θὰ πρέπει πάντα νὰ ἐφαρμόζεται ὁ «*χρυσὸς κανόνας*» – συμπεριφερόμαστε στοὺς πιστοὺς ὅπως ἑμεῖς οἱ ἴδιοι ἐπιθυμοῦμε νὰ μᾶς συμπεριφέρονται ἢ ποὺ ἐπιθυμοῦμε νὰ λάβουμε ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους μας²⁸.

Οἱ πνευματικὲς στῆλες τῆς κατάλληλης πνευματικῆς κατεύθυνσης εἶναι συχνὰ ἀσαφεῖς ἐπειδὴ οἱ ἀνθρώπινοι χαρακτῆρες ὅπως εἶναι, δείχνουν ὅτι τίποτα δὲν φαίνεται χαραγμένο σὲ μαῦρο καὶ ἄσπρο, ὥστε τόσο ὁ ἱερέας ὅσο καὶ ἡ Ἐνορία, μπορεῖ νὰ ἀπολέσουν τὸν στόχο ὡς πρὸς τὸ ποῖος εἶναι ὁ ἀποδεκτὸς βαθμὸς συμμετοχῆς στὴν προσωπικὴ ζωὴ τοῦ λαϊκοῦ καὶ τί δὲν εἶναι²⁹.

Δὲν μποροῦμε νὰ κοροϊδεύουμε τὸν ἑαυτό μας. Ἡ πνευματικὴ κατεύθυνση ἀπὸ τὴ φύση της περιλαμβάνει μιὰ εἰσβολή, μερικὲς φορὲς μιὰ βαθιὰ παρείσφρηση, στὴ ζωὴ ἑνὸς ἄλλου ἀνθρώπου. Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ κόκκινες γραμμὲς εἶναι πράγματι ἀσαφεῖς σὲ πολλὰς περιπτώσεις, καὶ μόνο κάποιος ποὺ εἶναι ἔμπειρος στὴ γνώση τῆς εὐχαριστιακῆς Συνάξεως καὶ τῆς θέσης ὅλων των μελῶν τῆς Ἐκκλησίας μπορεῖ νὰ πλοηγήσει μὲ ἐπιτυχία σὲ αὐτὸ τὸ δύσκολο ἔργο³⁰. Σὲ γενικὲς γραμμὲς, ἓνας ποιμένας πρέπει νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικὸς

²⁷ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, "Ὅτι τῆς οἰκουμένης τὴν προστασίαν ἐμπιστεύεται ὁ ἱερεὺς καὶ ἕτερα πράγματα φρικτά. Σὼν δὲ ὑπὸ τῶ ἱερεὶ τεταγμένων τὸ πλέον βιωτικαῖς πεπεδῆται φροντίσι, καὶ τοῦτο αὐτοὺς ἀργότερους πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν ἐργασίαν καθίστησιν· ὅθεν ἀνάγκη τῶ διδασκάλῳ σπεῖρειν καθ' ἐκάστην, ὡς εἰπεῖν, ἡμέραν, ἵνα τῆ γοῦν συνεχεῖα δυνηθῆῖ κρατηθῆναι παρὰ τοῖς ἀκούουσι τῆς διδασκαλίας ὁ λόγος. Εἰ δέ τις τὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξετάσειεν, οὐδὲν ὄντα εὐρήσει ταῦτα, οὕτω μείζονος καὶ ἀκριβεστέρας ἐκεῖνα δεῖται τῆς σπουδῆς», «Περὶ Ἱερωσύνης», Λόγος στ', PG 48, 680.

²⁸ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΨΑΝΗΣ Ἀρχιμανδρ., *Θέματα Ἐκκλησιολογίας καὶ Ποιμαντικῆς*, ἐκδ. Ἰ. Μ. Ὁσίου Γρηγορίου Ἀγ. Ὁρος, Ἅγιον Ὄρος, σσ. 175-180. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗΣ Πρωτοπτρ., Ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτῆρας τῆς ποιμαντικῆς Λεντίῳ ζωννόμενοι II, ἐκδ. Μυθονία, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 113-130.

²⁹ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, «...τοῦ συμβουλευσαὶ οὐ τοῦ πείσαι κύριος ὁ λέγων ἐστὶ... Ἐγκλημα γάρ οὐ τὸ μὴ πείσαι, ἀλλὰ τὸ μὴ συμβουλευσαὶ» PG. 51, 173.

³⁰ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, «Εἰς τὸ, ὅτε ἀνέβη ὁ Κύριος εἰς τὸ ἱερὸν, μεσοῦσης τῆς ἑορτῆς καὶ εἰς τὸν Μελχισεδέκ», PG 61, 740, «Ἱερὸν δέ ἐστὶ μόνῳ Θεῷ οἰκιστήριον ἀνακειμένον, ἔνθα ἀγάπη καὶ εἰρήνη, ἔνθα πίστις καὶ σωφροσύνη ἀύλιζται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἱερέα τοῦ Θεοῦ τὸν ἱερουργοῦντα τῷ Θεῷ εἰρηναῖον δεῖ εἶναι καὶ γαλινὸν, ἄκλοπον, ἄδολον, ἀφιλάργυρον, ἵνα πρῶτος Θεὸς ἐν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ κατορθώσῃ, εἶθ' οὕτω τὸν λαὸν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα μεταρρυθμίσι. Δύναται ἱερὸν λέγεσθαι καὶ ἐκάστου πιστοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ κεκαθαμένῃ. Οἰκίσω γὰρ

για να εισχωρήσει στον έαυτό του στις πιο οικείες δραστηριότητες της ζωής ενός ατόμου που μόνο όταν το ζητήσει προσφέρεται ελεύθερα στον μάρτυρα του Κυρίου, τον ιερέα. Ένω απαιτείται κάποια διερεύνηση συγκεκριμένων καταστάσεων εάν ένας ιερέας δυσκολεύεται να κάνει το άτομο να εξομολογηθεί να καταλάβει ποια είναι πραγματικά ή φύση του προβλήματός του, ή άδικαιολόγητη εξέταση δεν είναι αποδεκτή, καθώς παραβιάζει την ελευθερία του ατόμου που όμολογεί. Δεν είναι ποτέ καθήκον του ιερέα να σύρει κάποιον που κλωτσάει και ουρλιάζει στη μετάνοια, απεναντίας πρέπει να ένθαρρύνει και να προσφέρει την αγάπη και την συγχώρεση με τον ίδιο τρόπο που θα πρόσφερε ο ίδιος ο Κύριος. "Αν το άτομο απομακρυνθεί, όπως ο πλούσιος νέος του Ευαγγελίου, τότε ο ιερέας πρέπει να τον αφήσει να φύγει, αναμφίβολα λυπημένος όπως έκανε και ο Χριστός. Κατά τον ίδιο τρόπο, κάθε είδους προσπάθειας παραβίασης της ζωής όποιουδήποτε ατόμου στην Έκκλησία, εκτός εάν το άτομο αυτό προκαλεί σκάνδαλο ή τραυματισμό σε άλλον, είναι έντελως άδικαιολόγητο. Ακόμη και όταν συμβαίνει σκάνδαλο, ο σωστός τρόπος για να επιδοκιμάσεις είναι και πάλι ο τρόπος της αγάπης, που προσφέρεται σε μια ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης και ευημερίας. Ότιδήποτε άλλο πέρα από αυτό δεν είναι αποδεκτό, και στην πραγματικότητα είναι επιζήμιο για τον ίδιο τον ιερέα, ο οποίος συχνά επιβαρύνει υπερβολικά τον έαυτό του με προσδοκίες και προκλήσεις στις οποίες δεν μπορεί να ανταποκριθεί.

Το δικό του πνευματικό ανάστημα θα αποκαλυφθεί σε αυτές τις περιπτώσεις, και μερικές φορές ακόμη και δημοσίως, και αν δεν είναι σε θέση να δοκιμάσει τα αποτελέσματα, μπορεί να μην είναι ωφέλιμο για κανέναν³¹. Πρέπει να είναι συνεχώς ο πιο σκληρός κριτής σε αυτό το θέμα της προετοιμασίας του για τον ρόλο του, καθώς αυτό τον εμποδίζει να αποκτήσει υπερβολική

έν υμίν, και έμπεριπατήσω· Ιερών δε ως αληθώς άγιον, και Ιερείον, και Ιερέως, αυτός έστιν ο Χριστός, ένω, κατά τον θείον Άπόστολον, πάν το πλήρωμα της θεότιπος κατοικεί σωματικώς».

³¹ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, «Υπόθεσις της προς Κορινθίους Α΄ έπιστολής», *PG* 61, 69 «Συμβαίνει γάρ άρχοντας μόν είναι φαύλους και μαρούς, τους δε άρχομένους έπεικεις και μετρίους, και λαϊκούς μόν έν εύλαβεία ζήν, Ιερέας δε έν πονηρία· και ουκ έμελλεν ουδέ βάπτισμα είναι, ούτε σώμα Χριστού, ούτε προσφορά δι' εκείνων, ει πανταχοῦ την άξίαν ή χάρις έζήτει. Νυνι δε και δι' αναξίων είωθεν ένεργειν ο Θεός, και ουδέν του βαπτίσματος ή χάρις παρά του βίου του Ιερέως παραβλάπτεται· έπει έμελλεν ο λαμβάνων έλαττούσθαι. Ώστε ει και σπανιάκις γίνεται ταυτα, γίνεται γοῦν όμως. Ταυτα δε λέγω, ίνα μή τις των παρεστώτων τον βίον περιεργαζόμενος του Ιερέως, σκανδαλίζηται περι τα τελούμενα. Ουδέν γάρ άνθρωπος εις τα προκειμένα εισάγει, αλλά το πάν της του Θεου δυνάμεως έργον έστι, κάκεινός έστιν υμάς ο μυσταγωγών».

αυτοπεποίθηση για τις πνευματικές του ικανότητες και ωφελεί το ποιμνίο του ως άτομο που έχει το θάρρος να παραδεχτεί ότι υπάρχει κάτι που μπορεί να μην ξέρει. Το πώς επηρεάζει το κήρυγμα και τη διακονία δεν είναι τόσο ξεκάθαρο, αλλά μπορούμε να αισθανθούμε τον αντίκτυπό του. Πολλοί εξισώνουν την κοσμικότητα με τη μείωση της προσέλευσης στην Έκκλησία, και υπάρχει κάποια αλήθεια σε αυτό. Μερικοί τη σκέφτονται ως μια εποχή όπου ο Θεός απουσιάζει και υπάρχει κάτι σε αυτόν τον ισχυρισμό. Άλλα αυτές οι έννοιες δεν ταιριάζουν απόλυτα στην ατμόσφαιρα που είναι η κοσμική εποχή μας και τί σημαίνει να κηρύττετε και να διακονείτε σε αυτήν την εποχή. Όσο περισσότερο γνωρίζουμε το είδος της πρόκλησης που συνεπάγεται η μετάδοση της πίστης και η διακονία σε άλλους, τόσο καλύτερα μπορούμε να ανταποκριθούμε.

Ποιμαντικές άβλεπίες

Άκοιμε διάφορες συζητήσεις που γίνονται από τους ιερείς όπως αυτές: «Πρέπει να αγοράσω ένα νέο αυτοκίνητο και ποιό μοντέλο να διαλέξω;». «Μπορώ να έχω την εύλογια να φοιτήσω σε ένα τέτοιο πανεπιστήμιο;». «Μπορώ να έχω άδεια να βγαίνω ραντεβού με τον ένα και τον άλλο;». «Είναι εντάξει για ένα ιερέα να κάνει διακοπές σε ένα τέτοιο κοσμοπολίτικο μέρος;». Όλα αυτά είναι ενοχλητικές ερωτήσεις, που τίθενται από κάποιους λαϊκούς που ένιωθαν μια σχεδόν προληπτική ανάγκη να βρουν τις απαντήσεις από έναν ιερέα, ο οποίος με την σειρά του αντιμετωπίζεται σχεδόν ως χρησμός του Θεού. Σε όλες τις περιπτώσεις, προς απογοίτευση, οι απαντήσεις δόθηκαν μεν και δόθηκαν με εξουσία πνευματική. Το πώς ένας ιερέας γνωρίζει αν κάποιος πρέπει να αγοράσει ένα αυτοκίνητο είναι άπιστευτο, και αντί να απαντήσει «ναί», «όχι» θα έπρεπε να είχε πει «κάντε την έρευνα και αποφασίστε μόνοι σας». Η απόδειξη του κληρικαλισμού έδω είναι πολύ προφανής, γιατί ένας ώριμος Χριστιανός που επιδιώκει ενεργά να ζήσει την εν Χριστώ ζωή, ασκεί τη δική του ιερωσύνη σε αυτές τις περιπτώσεις και λαμβάνει λογικές αποφάσεις.

Η σωστή κατανόηση των απόλυτων ρόλων όλων των μελών στην ευχαριστιακή σύναξη είναι επιβεβλημένη, εάν θέλει κανείς να κρίνει σωστά τότε πρέπει να την συλλογιστεί και τότε να μην την αποκρύψει. Μέσα από τις μυστηριακές πτυχές της ιερωσύνης είναι παρούσες και μεταβιβάζονται σε

τέτοιο βαθμό στη ζωή ενός άλλου, πιστού χριστιανού και σημαίνει να μην περιπλέκουμε τί είναι τα δύο Ιερατεία και ποιές πρέπει να είναι οι λειτουργίες τους. Μια εμπλοκή άκρایی βαθμού καταστρέφει φυσικά κάθε δυνατότητα ώριμησης της ένορίας και τελικής επέκτασης της ευχαριστιακής συνάξεως. Έτσι ώστε, ακόμη και η ιεραποστολική ανάπτυξη μπορεί να παρεμποδιστεί καθώς η εκκλησιαστική μαρτυρία έμποδίζεται από την άωριμη πνευματική κατάσταση του ποιμνίου. Όλοι έχουν ρόλους στην Έκκλησία. Όλοι έχουν λειτουργίες να εκπληρώσουν που οδηγούν όλους στον άπώτερο στόχο της ένωσης με τον Χριστό.

Τί μπορεί, λοιπόν, να κάνει ο Ιερέας για να άποφύγει αυτές τις παγίδες; Την έννοια της ευχαριστιακής συνάξεως πρέπει να την βιώνει πρακτικά ο Ιερέας και να διδάσκει και να νοθετεί στο εκκλησίασμα με υπεύθυνο και πρακτικό τρόπο. Όλο το ζήτημα της αγάπης του ενός για τον άλλον, αυτό το άπόλυτο και πραγματικά καθοριστικό σήμα-κατατεθέν των Χριστιανών πρέπει να τεθεί ως το πρότυπο με το οποίο ενεργούμε ό ένας προς τον άλλον σε όλα τα πράγματα.

Άν διαβάσει κανείς τους «Περὶ Ιερωσύνης Λόγους» του Άγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, θα παρατηρήσει για τα έργαλεία η τα όργανα που έχει στη διάθεσή του ο Ιερέας, και δίνει έμφαση στα λόγια του Ιερέα. (Περὶ Ιερωσύνης 4, 2 έπ.). Είναι το Σώμα του ίδιου του Χριστού που έχει έμπιστευτεί στον Ιερέα, ό όποιος επαγρυπνεί για να προφυλάξει την πνευματική υγεία των πιστών. Όλη η μέριμνα πρέπει να αφιερωθεί στο να διασφαλίσει ότι το Σώμα είναι άξιο της Κεφαλής (Χριστός) στην όποία ύποβάλλεται. Άλλά σε αντίθεση με έναν ιατρό που θεραπεύει σωματικές ασθένειες και παθήσεις συνταγογραφώντας φάρμακα, άνάπαυση η χειρουργική επέμβαση, ό πνευματικός ιατρός καταφεύγει μόνο σε λόγια, σε προτροπές και παραινέσεις. Υπάρχει μόνο μία μέθοδος και τρόπος θεραπείας που έχει όριστεί, και αυτή είναι η ισχυρή έφαρμογή του Λόγου. Προτού όποιοσδήποτε Ιερέας τολμήσει να ασχοληθεί με όποιοδήποτε είδος ποιμαντικής δραστηριότητας που έπηρεάζει την ζωή ενός άτομου, ό ίδιος πρέπει να είναι νηφάλιος, προετοιμασμένος για αυτήν την δραστηριότητα.

Τέλος, ό Ιερέας πρέπει επίσης να κατανοεί άνα πᾶσα στιγμή ότι δεν είναι παρά ένας έπιστάτης του ποιμνίου που του έμπιστεύτηκε ό Χριστός μέσω του Άρχιερατικού Άξιώματος του οικείου Έπισκόπου του. Η συμπεριφορά και οι πράξεις του ένώπιον του ποιμνίου του δείχνουν άκριβώς πόσο γνωρίζει αυτή τη σχέση, γιατί ό θυμός, η άπληστία, η άνάγκη για έλεγχο και η ύψηλή γνώμη

για τὸν ἑαυτὸ του ἐπιβάλλον παρόμοια ἐντύπωση γιὰ τὸν ἐπίσκοπο στὸ ποιμνιο. Ἀντίθετα, ἡ ταπεινὼση, ἡ ἀγάπη, ἡ αὐτοθυσία καὶ ἡ ἐγκράτεια ἐκδηλώνουν τὴν παρουσία τοῦ Ἐπισκόπου, ἄρα καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, στὴν ἐνορία, δείχνοντας ἐμφανῶς τὸν ἀόρατο σεβασμὸ ποὺ τρέφει ὁ ἱερέας γιὰ τὸν ἐν Χριστῷ πατέρα του.

ΠΡΩΤ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ-ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ

ΔΥΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ, ΔΥΟ ΚΟΣΜΟΙ, ΜΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΗ

Συνήθως, όταν θέλουμε να κάνουμε μία αναφορά στην Ιερωσύνη, επι-
στρατεύουμε την πνευματική μας παράδοση, την Παλαιά και Καινή
Διαθήκη, την πατερική διδασκαλία, την άσκητική εμπειρία, τα παραδείγματα
αγίων αρχιερέων και ιερέων, οι οποίοι άνοιξαν δρόμους πνευματικούς και έγι-
ναν οδοδείκτες τόσο για τον κληρο όσο και για τον λαό. Θέλουμε να είμαστε
ασφαλείς και γι' αυτό επιλέγουμε να δείξουμε ότι υπάρχει μία πραγματικότη-
τα, στην οποία πρέπει να μοιάσουμε. Στην καρδιά μας όμως γεννιέται ένας
βαθύς προβληματισμός: ο χρόνος. Οι πατέρες οι οποίοι προηγήθηκαν, έζησαν
σε εποχές στις οποίες η Ιερωσύνη μπορούσε να διαδραματίσει έναν σημαντικό
ρόλο στην ζωή των ανθρώπων, ήταν διακριτή από τους πολλούς και ήταν
συνδεδεμένη με τα κομβικότερα γεγονότα της ύπαρξης: την γέννηση, τον γάμο,
τον θάνατο, την γιορτή, δηλαδή την χαρά και την λύπη, οι οποίες νοηματοδο-
τούνταν από την πίστη. Σήμερα, ποιά στοιχεία άραγε δίνουν νόημα στην απο-
στολή του Ιερέα πέρα από τα πλαίσια της εκκλησιαστικής πραγματικότητας,
καθώς εκεί δεν μπορεί να είναι διαφορετική από την τέλεση της θείας Λει-
τουργίας, από την διακήρυξη του Χριστού ως της έλπίδας του κόσμου, από
την άφεση των αμαρτιών των ανθρώπων, από την παρουσία του ως έπικε-
φαλής της ένοριακής του κοινότητας, από την διατήρηση της παράδοσης ως
γιορτής για τον κόσμο; Μιλάμε για τον διάλογο με τον κόσμο, τον οποίο οι
περισσότεροι κληρικοί τον νοούν ως τον κόσμο που έρχεται στον ναό, πού
θέλει να έχει σχέση με την πίστη, πού αποδέχεται, έστω και με επιφυλάξεις,
την παρουσία του κληρικού. Όμως δεν είναι μόνο αυτός ο κόσμος. Είναι και
οι άλλοι άνθρωποι, καλοπροαίρετοι ή κακοπροαίρετοι αδιάφορο, διότι ο
λόγος του Χριστού ισχύει σε κάθε εποχή: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα
τα έθνη» (Ματθ. 28, 13). Δεν έχει δικαίωμα ο Ιερέας να περιχαρακωθεί στον

έαυτό του και στους δικούς του. Δεν έχει δικαίωμα να θεωρήσει τόν ναό και τήν ένορία του ως ένα μοναστήρι, στό οποίο είναι αρκετό να εισέρχονται είτε ως πιστοί είτε ως επισκέπτες αυτοί που αναζητούν, αλλά έχει τήν ευθύνη να βγαίνει ό ίδιος από τόν κόσμο και να παλεύει να δώσει τό μήνυμα του Ευαγγελίου, τό μήνυμα τής ανάστασης και τής αγάπης, σέ όλους τούς ανθρώπους και ό Χριστός γνωρίζει τά υπόλοιπα. Η σπορά δεν μπορεί να είναι μόνο σέ συγκεκριμένο χώρο και ανθρώπους. Ό ιερέας είναι για όλους. Και δεν είναι απλό όραμα αυτό. Είναι ή έφαρμογή και πάλι του λόγου του Χριστού ότι όλοι είμαστε ή μικρά ζύμη που όλον τό φύραμα ζυμοί. Αυτό τό «όλον» εκφράζει και τό μέγεθος τής ευθύνης μας.

Διαλέξαμε να δούμε κάποια αποσπάσματα από δύο ήμερολόγια. Τό ένα είναι του π. Αλέξανδρου Σμέμαν¹, ενός σπουδαίου σύγχρονου θεολόγου κληρικού (1921-1983), ό οποίος έδωσε τήν μαρτυρία τής όρθόδοξης πίστης κυρίως στις ΗΠΑ, σέ μία κοινωνία δυτική, εκκοσμικευμένη, όπου τό όρθόδοξο στοιχείο ήταν και είναι μειοψηφικό. Ό π. Σμέμαν διετέλεσε από τό 1963 έως τό 1983 κοσμήτορας στό σεμινάριο του Άγιου Βλαδιμήρου στην Νέα Υόρκη και αποτέλεσε έναν από τούς κορυφαίους θεολόγους του 20ου αιώνα, μέ λόγο εκλαϊκευτικό, μέ έμπειρία κατάθεσης τής όρθόδοξης μαρτυρίας σέ έναν κόσμο που ζούσε και ζει σέ μία ραστώνη. Θα λέγαμε ότι αποτέλεσε και αποτελεί ένα από τά πρότυπα στοχασμού και εργασίας ώστε ό κληρός να έπιμορφωθεί, ή λειτουργική ζωή να αναγεννηθεί, ή αγάπη για τόν άνθρωπο να εκφραστεί μέ σύγχρονο τρόπο και ή Έκκλησία να άφυπνιστεί. Ρώσος έμικρός, που δεν έμεινε στην σοβιετική Ρωσία, δεν έζησε τούς εκεί διωγμούς κατά τής πίστης, αλλά και δεν έμεινε ούτε στην Ευρώπη τελικά, παρότι σπούδασε και δίδαξε ως καθηγητής στον Άγιο Σέργιο στό Παρίσι μέχρι τό 1951. Τά γραπτά του στην Ελλάδα ουσιαστικά έγιναν γνωστά μετά τόν πρόωγο σχετικά θάνατό του, τό 1983. Θα λέγαμε ότι είναι όδοδείκτης. Ότι αποτελεί για τήν Όρθοδοξία ένα παράδειγμα έξαιρετικό μαρτυρίας στην εκκοσμικευμένη εποχή, διαλόγου μέ τόν σύγχρονο άνθρωπο, τόν προβληματιζόμενο, αυτόν που δεν μπορεί να εξηγήσει τί μπορεί ή Έκκλησία τής παράδοσης να του προσφέρει, αλλά και, ταυτόχρονα άφυπνιστικό για τήν νοοτροπία εκείνων που δυστυχώς έπιμένουν να παραμένουν όχυρωμένοι πίσω από μία στατική παράδοση, πίσω από ένα αίσθημα ότι ή πλειονοψηφία έξασφαλίζει και τήν έπιβίωση και τήν κυριαρχία

¹ π. Αλέξανδρου Σμέμαν, *Ημερολόγιο 1973-1983*, μετάφραση Ίωσήφ Ροιλίδη, εκδόσεις ΑΚΡΙΤΑΣ, Αθήνα 2002.

τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἐπίσης καί μέ ὄσους θεωροῦν πῶς τό ἀνεξήγητο ταυτί-
ζεται μέ τό μυστήριο ἢ τό μαγικό μέ τήν πνευματικότητα, τό συνταγολόγιο μέ
τήν μεταμόρφωση τῆς καρδιάς, ἡ ἀγάπη γιά τοὺς Ἁγίους καί τοὺς γεροντάδες
μέ τήν ἐξασφάλιση τῆς σωτηρίας καί τήν κατακραυγή εἰς βάρος ὄλων τῶν
ἄλλων, τῶν δῆθεν αἰρετιζόντων καί ἀποστασιοποιημένων ἀπό τήν γνησιότητα.

Καταγράφουμε λοιπόν μερικά ἀποσπάσματα, πού δείχνουν ποιά μπορεῖ
νά εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ ὀρθόδοξου ἱερέα στήν ἐποχή μας.

«Τί ὑπάρχει λοιπόν πού νά χρειάζεται “ἐξήγηση”; Ὁ πρωτοφανής συνδυα-
σμός μέσα μου μιᾶς βαθιάς καί συνεχῶς αὐξανόμενης ἀποστροφῆς πρὸς τίς
ἀτέλειωτες συζητήσεις καί τίς διαμάχες σχετικά μέ τή θρησκεία, πρὸς τίς ἐπι-
πόλαιες βεβαιότητες, τόν εὐσεβῆ συναισθηματισμό καί βεβαίως πρὸς τά ψευ-
δο-ἐκκλησιαστικά συμφέροντα, τά μηδαμινά καί τιποτένια, καί ταυτόχρονα
μιᾶς συνεχῶς αὐξανόμενης αἴσθησης τῆς πραγματικότητας τήν ὥρα πού
πήγαυα στήν ἐκκλησία γιά τή Λειτουργία, νωρίς τό πρῶί, μέσα ἀπό τά χειμω-
νιάτικα δένδρα. Κατόπιν αὐτή ἡ πολύτιμη ὥρα στήν ἄδεια ἐκκλησία, πρῖν ἀπό
τή Λειτουργία. Πάντα ἡ ἴδια αἴσθηση τοῦ χρόνου, γεμάτου ἀπό αἰωνιότητα,
μέ πλήρη καί ἱερή χαρά. Ἐχω τήν αἴσθηση πῶς ἡ Ἐκκλησία χρειάζεται γιά νά
ὑπάρχει ἀκριβῶς αὐτή ἡ ἐμπειρία τῆς πραγματικότητας. Ἐκεῖ ὅπου ἡ Ἐκκλη-
σία παύει νά ἀποτελεῖ ἕνα σύμβολο, ἕνα μυστήριο, γίνεται ἡ ἴδια μιᾶ τρομα-
κτική καρκατούρα τοῦ ἑαυτοῦ της»².

«Χθές εἶχαμε μιᾶ συζήτηση μέ τόν πατέρα Θωμᾶ γιά τόν Ν. Συμφωνίσαμε
πῶς ἡ πηγὴ τῶν πιό ἐμφανῶν θεολογικῶν ἐλαττωμάτων του βρίσκεται στήν
ὑπεροψία του. Οὐσιαστικά ὅλες οἱ ἁμαρτίες προέρχονται ἀπό δύο πηγές: τή
σάρκα καί τήν ὑπερηφάνεια. Ἡ ὑπερηφάνεια ὅμως εἶναι πολὺ πιό τρομακτική
(στό κάτω της γραφῆς, κατέστρεψε τίς ἀγγελικὲς δυνάμεις). Οἱ Χριστιανοί
ἔχουν ἐπικεντρώσει τήν προσοχή τους, τό θρησκευτικό τους “πάθος” στή σάρ-
κα, ἀλλά πόσο πιό εὐκόλο δέν εἶναι νά ὑποκύπτουν στήν ὑπερηφάνεια. Ἡ
πνευματικὴ ἀλαζονεία (ἀλήθεια, πνευματικότητα, ζηλωτισμός) εἶναι ἡ πιό τρο-
μερὴ ἀπ’ ὅλες. Ἡ δυσκολία τοῦ ἀγῶνα κατὰ τῆς ὑπερηφάνειας βρίσκεται στό
γεγονός πῶς ἡ ὑπερηφάνεια, ἀντίθετα ἀπὸ τή σάρκα, ἐμφανίζεται μέ πάρα
πολλές διαφορετικὲς μορφές καί πολὺ εὐκόλα παίρνει τή μορφή ἀγγέλου
φωτός. Μέ τήν ταπείνωση οἱ ἄνθρωποι ἀποκτοῦν τή γνώση τῆς ἀναξιοτικότητας
καί τῶν ἐλαττωμάτων τους, καί γι’ αὐτό ἡ ταπείνωση εἶναι ἡ θεϊκότερη ἀπ’
ὅλες τίς δυνατὲς ἀρετές. Γινόμαστε ταπεινοί, ὄχι ἐπειδὴ παρατηροῦμε τοὺς

---

² βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σσ. 17-18.

έαυτούς μας (μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο, πράγμα πού πάντοτε ὀδηγεῖ στήν ὑπερηφάνεια, ἐπειδή ἡ ψευδής ταπεινώσι εἶναι ἀπλῶς μιᾶ ἄλλη ὄψη τῆς ὑπερηφάνειας, ἴσως ἡ πιά δύσκολη ὡς πρὸς τή θεραπεία), ἀλλά μόνο ἂν βλέπουμε τόν Θεό καί τήν ταπεινώσι Του»³.

«Κάθε καθαρά λογική σκέψη εἶναι τρομακτική. Δέν ἔχει ζωή, εἶναι ἄκαρπη. Ὁ ὀρθολογικός καί λογικός ἄνθρωπος δύσκολα μπορεῖ νά μετανοήσει. Μόλις εἶχα μιᾶ τηλεφωνική ἐπικοινωνία μέ τόν Ν. Πόσο εὐκόλα οἱ ἄνθρωποι ἀποθαροῦνται, ἀπελπίζονται καί φθάνουν νά βλέπουν τά πάντα δίχως καμιά ἐλπίδα! Ἡ ὑπομονή εἶναι μιᾶ θεϊκή δύναμη. Στόν ἀγῶνα μέ τόν διάβολο, χρειάζεται πάνω ἀπ' ὅλα ὑπομονή. Ὑπάρχει ὅμως τόσο λίγη ὑπομονή σ' ἕναν ἄνθρωπο, εἰδικά σ' ἕνα νέο. Ὁ κύριος κίνδυνος τῆς νεότητος εἶναι ἡ ἀνυπομονησία. Γιατί ὁ Θεός εἶναι ὑπομονετικός; Ἐπειδή ὁ Θεός γνωρίζει καί ἀγαπᾷ»⁴.

«Τραγικές εἰδήσεις γιά τήν ψυχική κατάρρευσι τοῦ πατρός Ν. Τά συμπτώματα λοιπόν, πού εἶχα παρατηρήσει τριες ἐβδομάδες πρῖν, ἦταν πραγματικά. Φοβοῦμαι πῶς ὁ λόγος εἶναι σαφής: “Θάφτηκε στή δραστηριότητά του”. Αὐτό εἶναι ἀκριβῶς κάτι πού δέν πρέπει νά κάνουμε. Ἀδυνατοῦμε νά δώσουμε προοπτική στά πράγματα, νά ἀποσπαστοῦμε, νά παραμερίσουμε τή φασαρία καί τίς ἀσίμαντες λεπτομέρειες πού βαραίνουν τή ζωή μας καί πού μποροῦν νά καταβροχθίσουν τίς καρδιές μας. Οὐσιαστική αἰτία εἶναι ἡ ἴδια ὑπεροψία πού ζητᾷ νά μέ πείσει πῶς ὅλα ἐξαρτῶνται ἀπό μένα, ὅλα σχετίζονται μέ μένα. Τότε το “Εγώ” γεμίζει κάθε πραγματικότητα καί ἀρχίζει ἡ πτώσι. Τό οὐσιαστικό λάθος τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου εἶναι νά ταυτίζει τή ζωή μέ τόν ἀκτιβισμό, τή λογική σκέψη κ.λπ., ἀπ' ὅπου προέρχεται πλέον ἡ ἀδυναμία του νά “ζήσει”, δηλαδή νά αἰσθανθεῖ, νά ἐκτιμήσει, νά ζήσει τή ζωή ὡς ἕνα διαρκές δῶρο. Νά περπατήσει στόν σιδηροδρομικό σταθμό σ' ἕνα φῶς πού νά θυμίζει ἄνοιξη, μέσα στή βροχή, νά μπορεῖ νά δεῖ, νά αἰσθανθεῖ, νά συνειδητοποιήσει μιᾶ πρωινή ἀκτίνα τοῦ ἡλιου στόν τοῖχο – ὅλα αὐτά εἶναι ἡ πραγματικότητα τῆς ζωῆς. Δέν εἶναι οἱ ὄροι ὑπαρξης τοῦ ἀκτιβισμοῦ ἢ τῆς λογικῆς σκέψης, δέν ἀποτελοῦν ἀπλῶς ἕνα ἀδιάφορο φόντο, εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὅποιο κάποιος ἐνεργεῖ καί σκέπτεται. Μόνο σ' αὐτή τήν πραγματικότητα τῆς ζωῆς ἀποκαλύπτεται ὁ Θεός καί ὄχι στόν ἀκτιβισμό καί στόν ὀρθολογισμό. Αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος πού ὁ Τζούλιεν Γκρίν ἔχει δίκιο όταν λέει: “ὅλα βρίσκονται ἀλλοῦ” – “ἡ μόνη ἀλήθεια βρίσκεται στό τρέμουλο τῶν γυμνῶν κλαδιῶν στόν οὐρανό”.

³ βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σ. 22.

⁴ βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σ. 23.

Τό ἴδιο ἀληθεύει καί γιά τήν ἐπικοινωνία. Κανείς δέν ἐπικοινωνεῖ μέ συζητήσεις καί διαφωνίες. Ὅσο πιά βαθιά καί χαρμόσυνη εἶναι ἡ ἐπικοινωνία, τόσο λιγότερο ἐξαρτᾶται ἀπό τίς λέξεις. Ἀντίθετα, σχεδόν φοβόμαστε τά λόγια, ἐπειδή μποροῦν νά καταστρέψουν τήν (ἐπι)κοινωνία, νά ἀποκόψουν τή χαρά. Τό αἰσθάνθηκα αὐτό πολύ ἔντονα τήν παραμονή ἐκείνης τῆς Πρωτοχρονιάς, ὅταν ἤμουν στό Παρίσι, στή σοφίτα τοῦ Ἀντάμοβιτς (κριτικοῦ τῆς λογοτεχνίας). Πάντοτε ἄκουγα πώς προτιμοῦσε νά συζητᾶ γιά μικρά, ἀσίμματα γεγονότα. Ὅχι ὅμως ἐπειδή δέν ὑπῆρχε τίποτε νά συζητήσει, ἀλλά ἐπειδή ἡ ἐπικοινωνία μας ἦταν τόσο σαφής καί περιστρεφόταν γύρω ἀπό τό τί συνέβαινε τόσο ζωηρά ἀνάμεσά μας. Ἀπό δῶ ξεκινᾶ καί ἡ ἀντιπάθειά μου γιά ὀτιδήποτε τό “βαθῦ” καί εἰδικά γιά τίς πνευματικές συζητήσεις. Μήπως ὁ Χριστός συζητοῦσε μέ τούς δώδεκα μαθητές Του ὅταν περπατοῦσαν μαζί στους δρόμους τῆς Γαλιλαίας; Μήπως ἔλυνε τά προβλήματα καί τίς δυσκολίες τους; Ὁ Χριστιανισμός εἶναι ἡ συνέχεια αὐτῆς τῆς ἐπικοινωνίας, ἡ πραγματικότητα τῆς, ἡ χαρά καί ἡ πραγματοποίησή της. “Καλόν ἐστὶ ὄδε εἶναι”. “Ἐξω, ὁμορφη μέρα, σχεδόν ἀνοιξιὰκι!” Ἐχει λίγη ζέστη. Πέρασα ὅλη τή μέρα στό σπῆτι, στό γραφεῖο μου. Εὐτυχία»⁵.

«Χθές στό Τορόντο, μετά τήν ἀκολουθία τῶν Παθῶν, μίλησα γιά τό πνεῦμα τῆς Ὁρθόδοξης ἀκολουθίας, γιά τό τί εἶναι πιά προφανές σέ μένα σχετικά μέ τήν Ὁρθόδοξη λατρεία, ὡς ἀληθινή ἀποκάλυψη τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Μιά ἀποκάλυψη πού μᾶς δίνει τή δυνατότητα νά ἀγαπήσουμε τή Βασιλεία, νά προσευχόμαστε γιά τόν ἐρχομό της, νά τήν αἰσθανόμαστε ὡς τό «ἐν οὐ ἔστι χρεία”. Ἡ ὁμορφιά ὡς ἀποκάλυψη τῆς ἀλήθειας καί τῆς καλοσύνης. Ἡ Ἐκκλησία ὡς τόπος αὐτῆς τῆς ἀποκάλυψης. “Ἡσυχὴ προσοχή μέ κομμένη τήν ἀνάσα – φαίνεται μεταδοτική»⁶.

«Πάσχα. Μεγάλη Ἑβδομάδα. Οὐσιαστικές, λαμπρές μέρες, ὅπως ἀκριβῶς χρειάζονται. Καί ὄντως εἶναι ὅ,τι χρειάζεται. Εἶμαι πεπεισμένος πώς ἂν οἱ ἄνθρωποι ἄκουγαν πραγματικά τή Μεγάλη Ἑβδομάδα, τό Πάσχα, τήν Ἀνάστασι, τήν Πεντηκοστή, τήν Κοίμησι, δέν θά ὑπῆρχε ἀνάγκη γιά θεολογία. Ὅλη ἡ θεολογία βρίσκεται ἐκεῖ. Ὅλα ὅσα χρειάζονται γιά τό πνεῦμα, τήν καρδιά, τό μυαλό καί τήν ψυχή μας. Πῶς μποροῦσαν οἱ ἄνθρωποι νά συζητοῦν γιά αἰῶνες τή δικαίωση καί τήν ἀπολύτρωση; Ὅλα βρίσκονται σ’ αὐτές τίς ἀκολουθίες. Ὅχι μόνο ἀποκαλύπτονται, ἀλλά ἐπί πλέον κυλοῦν στήν καρδιά

⁵ βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σσ. 24-25.

⁶ βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σ. 30.

καί στό μυαλό μου. Όσο πιό πολύ ζῶ, τόσο περισσότερο πείθομαι ὅτι οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ἀγαποῦν κάτι ἄλλο καί ἀναμένουν κάτι ἄλλο ἀπό τή θρησκεία καί στή θρησκεία. Γιά μένα αὐτό εἶναι εἰδωλολατρία, καί συχνά κάνει τήν ἐπαφή μέ τούς ἀνθρώπους τόσο δύσκολη»⁷.

«Για νά καταλάβουμε αὐτό πού λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, “παράγει τό σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου”, γιά νά τό κάνουμε πραγματικό, χρειάζομαστε σ’ Αὐτόν τόν κόσμο τήν ἐμπειρία τοῦ ἄλλου κόσμου, τήν ὁμορφιά του, τό βάθος του, τόν θησαυρό του, τήν ἐμπειρία τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καί τοῦ Μυστηρίου της – τήν Εὐχαριστία. Ἡ Ἐκκλησία ἰδρύθηκε σ’ Αὐτόν τόν κόσμο γιά νά τελει τήν Εὐχαριστία, νά σώζει τόν ἄνθρωπο ἀποκαθιστώντας τήν Εὐχαριστιακή του ὑπαρξη. Ἡ Εὐχαριστία εἶναι ἀδύνατη δίχως τήν Ἐκκλησία, δίχως, δηλαδή, μιὰ κοινότητα πού νά γνωρίζει τόν μοναδικό χαρακτήρα καί τήν κλήση της, τό νά εἶναι δηλαδή ἀγάπη, ἀλήθεια, πίστη καί ἀποστολή. Καί ὅλα αὐτά ἐκπληρώνονται στήν Εὐχαριστία, καί ἀκόμη πιό ἀπλά, στό νά εἶναι Σῶμα Χριστοῦ. Ἡ Εὐχαριστία ἀποκαλύπτει τήν Ἐκκλησία ὡς κοινότητα – ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀγάπη ἐν Χριστῷ–, ὡς ἀποστολή, τό νά στρέψει δηλαδή τόν καθένα καί ὅλους στόν Χριστό. Ἡ Ἐκκλησία δέν ἔχει κανένα ἄλλο σκοπό, καμία ἄλλη “θρησκευτική ζωή” πού νά τή χωρίζει ἀπό τόν κόσμο. Στήν ἀντίθετη περίπτωση ἡ Ἐκκλησία μεταβάλλεται σέ εἶδωλο. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό σπίτι μας, ἀπό τό ὁποῖο ξεκινοῦμε γιά νά πᾶμε στήν ἐργασία μας καί στό ὁποῖο ἐπιστρέφουμε μέ χαρά γιά νά βροῦμε τί ζωή, τήν εὐτυχία καί τί χαρά, καί ὅπου ὅλοι μας μεταφέρουμε τούς καρπούς τῶν κόπων μας καί ὅπου τά πάντα μεταμορφώνονται σέ γιορτή, σέ ἐλευθερία, σέ πλήρωμα, σέ παρουσία καί ἐμπειρία αὐτοῦ τοῦ “οἴκου” – ἥδη ἐκτός χρόνου, ἀμετάβλητη, γεμάτη αἰωνιότητα, ἀποκαλύπτοντας τήν αἰωνιότητα. Μόνο αὐτή ἡ παρουσία μπορεῖ νά δώσει νόημα καί ἀξία στό καθετί στή ζωή, μπορεῖ νά ἀναφέρει τά πάντα σ’ αὐτή τήν ἐμπειρία καί μόνο αὐτή μπορεῖ νά τήν ἐκπληρώσει. “Παράγει γάρ τό σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου”. Ἀλλά μόνο “παραγόμενος” ὁ κόσμος γίνεται τελικά “Κόσμος”: δῶρο τοῦ Θεοῦ, εὐτυχία πού προέρχεται ἀπό τήν κοινωνία του μέ τό περιεχόμενο, τήν μορφή καί τήν εἰκόνα αὐτοῦ τοῦ Κόσμου»⁸.

«Ἡμουν ἀρκετά εὐαίσθητος σ’ ὅσα οἱ ἄνθρωποι λένε γιά μένα. Μέ στενοχωροῦσε ἡ παρανόηση, ἡ ἀδικία, ἡ ἐχθρότητα, καί πάντοτε σκεφτόμουν πῶς δέν τήν ἄξιζα. Χαίρομαι πού συνειδητοποιῶ πῶς ὅλο καί περισσότερο ἐλευ-

⁷ βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σ. 35.

⁸ βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σσ. 53-54.

θερώνομαι από αυτή τήν ευαισθησία. Δέν βρίσκω σ' αυτήν κανένα όφελος – εἶναι μιά συνήθεια πού νομίζω πώς ό ἴδιος ό Κύριός μου τί διδάσκει»⁹.

«Στή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἡμερῶν διάβασα καί ἐργάστηκα, προετοιμαζόμενος γιά μιά νέα σειρά μαθημάτων – ἡ Λειτουργία τοῦ Θανάτου. Στήν ἀρχή, τό θέμα φαινόταν μᾶλλον εὐκόλο καί βατό, ἀλλά κατόπιν περιεπλάκη καί βάθυνε. Ὁ θάνατος βρίσκεται στό κέντρο τῆς θρησκείας καί τοῦ πολιτισμοῦ, καί ἡ στάση μας ἀπέναντι στόν θάνατο προσδιορίζει τί στάση μας ἀπέναντι στή ζωή. Κάθε ἄρνηση τοῦ θανάτου ἀπλῶς αὐξάνει τί νεύρωση (ἀθανασία) ὅπως κάνει καί ἡ ἀποδοχή του (ἀσκητισμός, ἄρνηση τῆς σάρκας). Μόνο ἡ νίκη κατά τοῦ θανάτου εἶναι ἡ ἀπάντηση, καί προϋποθέτει τήν υπέρβαση καί τῶν δύο, τῆς ἄρνησης καί τῆς ἀποδοχῆς – “ό θάνατος κατεπόθη εἰς νεῖκος”. Τό ἐρώτημα εἶναι ποιά εἶναι αὐτή ἡ νίκη; Ἀρκετά συχνά λησιμονοῦμε τήν ἀπάντηση. Γι' αὐτό παραμένουμε ἀβोधῆτοι ὅταν ἀσχολούμαστε μέ τόν θάνατο. Ὁ θάνατος ἀποκαλύπτει –πρέπει ν' ἀποκαλύπτει– τό νόημα ὄχι τοῦ θανάτου, ἀλλά τῆς ζωῆς. Ἡ ζωή δέν πρέπει νά εἶναι μιά προετοιμασία γιά τόν θάνατο, ἀλλά μιά νίκη ἐπί τοῦ θανάτου, ἔτσι ὥστε ό θάνατος νά γίνεται θρίαμβος τῆς ζωῆς, ἐν Χριστῷ. Διδάσκουμε γιά τί ζωή χωρίς νά τήν ἀναφέρουμε στόν θάνατο, καί γιά τόν θάνατο, σάν νά εἶναι κάτι τό ἄσχετο πρὸς τί ζωή. Ὁ Χριστιανισμός, ὅταν βλέπει τί ζωή μόνο ὡς μιά προετοιμασία γιά τόν θάνατο, κάνει τί ζωή δίχως σημασία καί υποβαθμίζει τόν θάνατο σ' ἕναν ἄλλο κόσμο πού δέν ὑπάρχει, ἐπειδή ό Θεός δημιούργησε μόνον ἕναν κόσμο, μιά ζωή. Κάνει τόν Χριστιανισμό καί τόν θάνατο νά χάνουν τί σημασία τους ὡς νίκη. Δέν λύνει τό πρόβλημα τῆς νεύρωσης τοῦ θανάτου. Τό ἐνδιαφέρον μας γιά τί μοῖρα τῶν νεκρῶν πέρα ἀπό τόν τάφο, καθιστᾶ τί χριστιανική ἐσχατολογία δίχως νόημα. Ἡ Ἐκκλησία δέν εὔχεται γιά τούς νεκρούς. Εἶναι (πρέπει νά εἶναι) ἡ συνεχῆς Ἀνάστασή τους, ἐπειδή ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ ζωή μέσα στόν θάνατο, ἡ νίκη ἐπί τοῦ θανάτου, ἡ καθολική Ἀνάσταση. “Νά συμβιβαστεῖς μέ τόν θάνατο”. Στήν ἡλικία τῶν 53 ἐτῶν, εἶναι καιρός νά σκεφτῶ τόν θάνατο, νά τόν συμπεριλάβω ὡς κορωνίδα στό ὄραμα τῆς ζωῆς, ὡς τελείωση καί νοηματοδότηση τῶν πάντων. Αὐτό τό ὄραμα ζωῆς περισσότερο τό αἰσθάνομαι παρά μπορῶ νά τό ἐκφράσω μέ λόγια, ἀλλά εἶναι ἕνα ὄραμα μέ τό ὅποιο ζῶ στίς καλύτερες στιγμές τῆς ζωῆς μου. Τί εἶναι αὐτό πού ἐξαφανίζεται μέ τόν θάνατο; Ἡ ἐμπειρία τῆς ἀσχήμιας αὐτοῦ τοῦ κόσμου, τοῦ κακοῦ, τῆς ρευστότητας τοῦ χρόνου. Αὐτό πού μένει εἶναι ἡ ὁμορφιά πού χαροποιεῖ καί ταυτόχρονα θλίβει τήν καρδιά.

⁹ βλ. Σμέμαν, ὀ.π., σ. 71.

Ειρήνη. Ἡ εἰρήνη τοῦ Σαββάτου, ἡ ὁποία διανοίγει τὴν πληρότητα καὶ τὴν τελείωση τῆς Δημιουργίας. Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ. Ὅχι τοῦ θανάτου, ἀλλὰ τῆς ζωῆς στὴν πληρότητά της, στὴν αἰώνια κατοχὴ της»¹⁰.

«Διαβάζοντας τίς ἐφημερίδες, βλέπουμε τὴν ἀϋξανόμενη κρίση τοῦ Δυτικοῦ κόσμου. Κρίση στὴν Πορτογαλία, χάος στὴν Ἰταλία, ἀριστεριστικές νίκες στὶς Παρισινές ἐκλογές. Εἶμαι πολύ ἐκνευρισμένος, ὄχι τόσο μέ τὴν Ἀριστερά, ὅσο μέ τὴν τεράστια χρεωκοπία τῆς “Δεξιᾶς” πού γέννησε αὐτὴ τὴ σύγκρουση, αὐτὸ τὸ ἀδιέξοδο, μέ μιά ὀλοκληρωτική ἔλλειψη ὀνειρών καὶ ἰδανικῶν. Ἡ πνιγρὴ πλήξη τοῦ καπιταλισμοῦ, τοῦ καταναλωτισμοῦ, ἡ ἠθικὴ χυδαιότητα τοῦ κόσμου πού αὐτὸς δημιούργησε. Ὅμως αὐτὸ πού προσφέρεται ὡς “ὑποκατάστατο” εἶναι ἀκόμη χειρότερο. Οἱ ἔνοχοι εἶναι αὐτοὶ οἱ ὅποιοι, ἔχοντας τὴ δύναμη καὶ τίς εὐκαιρίες, ἔχουν ὀδηγήσει τὸν κόσμο σ’ ἀδιέξοδο. Ἐλευθερία; Ὁ καπιταλισμὸς τὴν ὑποβιβάζει σ’ ἐλευθερία τοῦ κέρδους. Ἡ οὐσιαστικὴ ἁμαρτία τῆς δημοκρατίας εἶναι ὁ δεσμὸς της μέ τὸν καπιταλισμὸ. Ὁ καπιταλισμὸς χρειάζεται τὴν ἐλευθερία, τὴν ὁποία ἐγγυᾶται ἡ δημοκρατία, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἐλευθερία βρίσκεται ἐκεῖ καὶ τότε προδίδεται καὶ παραμορφώνεται ἀπὸ τοὺς καπιταλιστές. Ὁ φαῦλος κύκλος τοῦ Δυτικοῦ κόσμου εἶναι ἡ δημοκρατία δίχως ἠθικὴ – τουλάχιστον ἔτσι νομίζω. Ἡ ἐπιλογή εἶναι τρομακτικὴ: μιά τρομερὴ “Δεξιὰ” ἢ μιά ἀκόμη φοβερότερη “Ἀριστερά” – καὶ οἱ δύο ἐμφοροῦνται ἀπὸ τὴν ἴδια ἀπαξίωση γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ ζωὴ. Φαίνεται πὼς δὲν ὑπάρχει τρίτη ἐπιλογή, ἡ ὁποία προφανῶς θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ χριστιανικὴ. Ἀλλὰ οἱ ἴδιοι οἱ Χριστιανοὶ διαροῦνται σέ δεξιούς καὶ ἀριστερούς, δίχως καμιά ἄλλη ἰδέα»¹¹.

«Τό ν’ ἀναζητᾶς στὴν Ἐκκλησία ὅτιδήποτε ἄλλο ἐκτός ἀπὸ τὸν Χριστό (πού σημαίνει ν’ ἀναζητᾶς τὸν ἑαυτὸ σου καὶ τὰ δικά σου συμφέροντα), ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὸν πειρασμό, στὴν παραμόρφωση καὶ τελικὰ στὴν αὐτοκαταστροφή»¹².

«Ἡ ἰσότητα βασίζεται στὴν ἄρνηση κάθε διαφορᾶς, ἀλλὰ ἀπὸ τί στιγμή πού ὑπάρχουν διαφορές, ἡ ἐπιθυμία γιὰ ἰσότητα ζητᾶ ν’ ἀγωνιστεῖς γι’ αὐτήν, νὰ ἐπιβάλλεις τὴν ἐξίσωση τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀκόμη χειρότερο, ν’ ἀρνηθεῖς αὐτές τίς διαφορές, πού εἶναι ἡ οὐσία τῆς ζωῆς. Τὸ πρόσωπο –ἀνδρας καὶ γυναίκα–, πού πεινᾶ γιὰ ἰσότητα, εἶναι ἤδη ἄδαιο καὶ ἀπρόσωπο, ἐπειδὴ ἡ

¹⁰ βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σσ. 83-84.

¹¹ βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σσ. 89-90.

¹² βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σ. 129.

προσωπικότητα είναι φτιαγμένη απ' αυτό που τί διακρίνει από τους άλλους και τό όποιο δέν ύποκύπτει στον παράλογο νόμο τής ισότητας. Ό Χριστιανισμός αντιπαραθέτει τήν αγάπη στην δαιμονική αρχή τής σύγκρισης. Ουσία τής αγάπης είναι ή ολοκληρωτική απουσία "σύγκρισης". Δέν μπορεί νά ύπάρχει ισότητα σ' αυτόν τόν κόσμο, επειδή ό κόσμος δημιουργήθηκε από αγάπη και όχι από αρχές (principles). Καί ό κόσμος διψά για αγάπη και όχι για ισότητα. Τίποτε –και τό γνωρίζουμε– δέν σκοτώνει τόσο τήν αγάπη, δέν τήν αντικαθιστά μέ τό μίσος, όσο ή ισότητα που επιβάλλεται στον κόσμο ως σκοπός και άξια»¹³.

«Συζητούσα χτές μέ τή Λ.¹⁴ για τήν όμοφυλοφιλία. Ό Θωμάς¹⁵ μās έλεγε για τή συζήτηση που είχα τόν Ν., ό όποιος υπερασπιζόταν τήν όμοφυλοφιλία και είχα εγκαταλείψει τή γυναίκα του. Γιατί νά φαίνονται αδύναμα, τόσο αδύναμα όλα τά έπιχειρήματα που καταδικάζουν τήν όμοφυλοφιλία, όσο και ή προφανής (σέ μένα) αδυναμία νά χειρτονηθούν οι γυναίκες; Αυτό συμβαίνει επειδή όλα όσα είναι πρόδηλα στή θρησκεία δέν μπορούν ν' αποδειχθούν, αφού οι μαρτυρίες ριζώνουν στή "λαμπρή γνώση", στην κοινωνία μέ τόν "νού Χριστού". Ένω οι αποδείξεις, για νά είναι αποδείξεις, πρέπει νά λειτουργούν σέ μία σκοτεινή γνώση, στή λογική αυτού του κόσμου. Σύμφωνα μ' αυτή τή λογική, ό κόσμος τουτός είναι πάντοτε ό δυνατότερος, αφού ό ίδιος έπλασε τή λογική για ν' αυτοδικαιώνεται. Ό Χριστός μās μιλά για τήν άμαρτία. Χωρίς τόν Χριστό, ή άμαρτία είναι μόνο ένα πρόβλημα, τό όποιο λύνει αυτός ό κόσμος, και ή λύση είναι πάντοτε φιλελεύθερη, θετική, άνεκτική, αγαπητική... Η φρίκη του σύγχρονου Χριστιανισμού συνίσταται στην αποδοχή αυτής τής λογικής και στην μέτρηση τής πίστης μέ τους νόμους τής. "Έτσι, "τό φως τό έν ήμιν σκοτός έστι!" (Ματθ. 6,23)»¹⁶.

«Συχνά στον πολιτισμό μας και ιδιαίτερα στον Άμερικάνικο πολιτισμό επισημαίνονται τρία σημεία, σέ διαφορετικό μάλιστα βαθμό: 1) ή άρνηση τής ίδιας

¹³ βλ. Σμέμαν, ό.π., σ. 177.

¹⁴ Η πρεσβυτέρα του π. Αλεξάνδρου.

¹⁵ Ο π. Θωμάς Χόμπκο, γαμπρός του π. Αλεξάνδρου.

¹⁶ βλ. Σμέμαν, ό.π., σ. 185. Άξίζει νά σημειώσουμε τήν ήμερομνία που καταγράφεται αυτή ή σελίδα ήμερολογίου: Τρίτη, 9 Μαρτίου 1976. Άς σκεφτούμε περίπου 50 χρόνια μετά, πόσο δίκιο είχε ό π. Αλέξανδρος, ό όποιος διέβλεπε τήν αδυναμία τής χριστιανικής αντίληψης νά διαπιστώσει τή διαφορά νοσηροπίας σέ σχέση μέ τό κοσμικό φρόνημα και τήν άπόπειρά τής νά μιλήσει τή γλώσσα του κόσμου, χωρίς νά διακρίνει τήν διαφορά τής παράδοσης, που πηγάζει από τήν πίστη. Άς σκεφτούμε ότι ή άμαρτία σήμερα για τό λεξιλόγιο του κόσμου έχει διαγραφεί.

τῆς δυνατότητας νά διαθέτει κάποιος μιά ἀξιολογική, ἠθική γνώμη. Ἡ ἄρνηση τῆς παρουσίας σ' αὐτόν τόν κόσμου τοῦ μαύρου καί τοῦ ἄσπρου, τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, ὄχι μόνο στόν Θεό ἀλλά καί στόν Διάβολο. Ἐξ οὗ καί ὁ ἐθισμός σέ συναντήσεις, διαλόγους, ἀμοιβαία ἐμβάθυνση, ἐξ οὗ καί ἕνας βαθύς σχετικισμός. 2) μιά τυπική, φτηνή ταύτιση μέ τούς ἀνθρώπους πού ὑποφέρουν, ἰδιαίτερα ἀνάμεσα στους Ἀμερικάνους φιλελεύθερους. Μιά μᾶλλον φτηνή λατρεία τοῦ Χαβέξ¹⁷, τῶν Ἰνδιάνων, τῆς κάθε μειοψηφίας. Μιά στάση, μιά τοποθέτηση δίκαις ἀγανάκτησης πού κατευθύνεται πάντα μέ δογματικό τρόπο, a priori πρὸς τή δεξιά, ποτέ πρὸς τήν ἀριστερά. Παρότρυνση γιά αὐτεπίκριση. 3) Σύγχυση τῆς “θρησκείας” μέ τήν “πίστη”. Ψευδοπνευματικότητα, ψευδομυστικισμός, ψευδοασκητισμός. “Ὅπως σέ κάθε θρησκευτικότητα-εἰδωλολατρία»¹⁸.

«Μια μακριά Κυριακή! Τό πρωί λειτούργησα σέ μιά παλιά ρωσική ἐνορία τῆς Νέας Ὑόρκης, κατόπιν γεῦμα καί διάλεξη. Ἡ ἐνορία αὐτή εἶναι τό τελευταῖο κομματάκι ἢ μᾶλλον θρύψαλο τῆς πρώτης ρωσικῆς διασπορᾶς. Μπορεῖ κανεῖς εὐκόλα νά διακρίνει τήν ἀρχή πού τή διέπει: ἐντελῶς ἐκτός χρόνου καί ἀκίνητη. Εἶναι ὄντως ἐκπληκτικό. Ἔχω χάσει τή συνήθεια νά τελῶ τήν Λειτουργία μέ τόν ρώσικο τρόπο, τόν ὁποῖο εἶχα συνηθίσει στήν παιδική μου ἡλικία. Στή διάρκεια τῆς Λειτουργίας, τό καθετί πού θά μποροῦσε νά φθάσει στή συνείδηση τοῦ πιστοῦ κρύβεται ἐπιμελῶς, τό καθετί πού μοιάζει μέ νόημα. Καμιά εὐχή δέν ἀπαγγέλεται μεγαλοφώνως, τό ψάλσιμο ἀνήκει στόν τύπο τῆς συναυλίας, εἶναι ἀδύνατο νά καταλάβεις τά λόγια τοῦ Ἀποστόλου καί τοῦ Εὐαγγελίου, κ.λπ. Τά πάντα εἶναι τόσο πολύ στολισμένα, καλυμμένα ἀπό κάθε εἶδους ἐγκάρδια συναισθηματικότητα. Στίς εὐχές ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων, ὑπάρχει μιά πραγματική πλημμύρα, ὄχι μόνο ὀνομάτων (τοῦ τσάρου, κ.λπ), ἀλλά καί κάθε δυνατῆς κατηγορίας ὀνομάτων (ὄσων σκοτώθηκαν γιά τήν πίστη, γιά τόν τσάρο καί τήν πατρίδα τους, ὄσων..., κ.λπ.) Πρῖν ἀπό τή θεία μετάληψη (δύο μόνο κοινώνησαν – καί αὐτό τήν πρώτη Κυριακή της Σαρακοστής) ἕνας γερο-διάκονος, ἡ προφανῆς καρδιά καί ψυχή τῆς ἐνορίας καί ὁ φύλακας τῶν παραδόσεων, ἔκανε ἀνακοινώσεις γιά τουλάχιστον δέκα λεπτά: γιά μιά συναυλία ἀπό ἕναν προικισμένο πιανίστα, ἀπνύθινε μιά πρόσκληση νά δειχθεῖ ἠθική ὑποστήριξη στήν ἐνορία μέ τήν ἐγγραφή καί πληρω-

¹⁷ Ἀμερικανός συνδικαλιστής, μεξικανικῆς καταγωγῆς (1927-1993). Σημείωση τοῦ μεταφραστῆ τοῦ βιβλίου.

¹⁸ βλ. Σμέμαν, ὁ.π., σ. 186.

μή ενός δολαρίου κάθε μίνα, κ.λπ. Αισθάνεσαι πώς ο διάκονος ζει γι' αυτά τά δέκα λεπτά, πώς αυτή είναι η αποστολή του. Άσυνειδήτητα, ύποσυνειδήτητα, αυτό τό ύφος αποκρύπτει και προσβάλλει τό νόημα τής Λειτουργίας, τής Έκκλησίας, τής πίστης, και τό αντικαθιστά μ' ένα είδος γενικευμένου "αίσθηματος". Δέν έχεις τίποτε άλλο νά κάνεις από τοῦ νά διαθέτεις αυτό το "αίσθημα", τό όποιο πιθανῶς σέ βοηθά νά τά βγάξεις πέρα μέ τή ζωή, μέ τόν ίδιο τρόπο πού βοηθά τούς ἄγριους μιά δική τους τελετή.

Σ' όλα αυτά υπάρχει επιπλέον και μιά λεπτή αίσθηση περιφάνειας: Ἐμείς οἱ Ρῶσοι ἔχουμε ψυχή, ἔχουμε καρδιά. Γνωρίζουμε πώς νά αισθανόμαστε. Φυλάξαμε τήν ἀληθινή... τί όμως; Ἀκόμη τί φυλάμε! Εἴμαστε λίγοι, ἀλλά εἴμαστε σταθεροί. Ἀκόμη και τά πολλά, πάρα πολλά, θαυμάσια σαρακοστιανά γλυκά πού ἀνέφερε ο διάκονος, λέγοντας πώς βρίσκονται "στή διάθεσή σας" μετά τή Λειτουργία, γίνονται μιά ἥρωική μαρτυρία, μιά ὁμολογία πίστεως! Τρόμος πέφτει ἄν προταθῆι κάποια ἀλλαγὴ (γλώσσα, ἡμερολόγιο, κ.λπ.). Θά ἔφευγαν ἄν προσπαθοῦσες ν' ἀκουμπήσεις τό ὀτιδήποτε. "Εἴμαστε συννησιαμένοι σέ ὅ, τι ἔχουμε". Ἕνας πανικόβλητος, ἄν και ἀσυνειδήτος, φόβος γιά κάθε "νόημα".

«Πέρασα τό βράδυ μου μέ τούς Ν. – καινούργιοι μετανάστες ἀπό τή Ρωσία. Ἕνας ἄλλος μικρός κόσμος – αισθάνομαι ὅμως πολύ ἀδύναμος και κουρασμένος γιά νά προσπαθίσω νά "εἰσέλθω" σ' αὐτόν. Ἔτσι, σέ μιά μόνο μέρα, ταξίδεψα σ' ὀλόκληρες ἡπείρους, σφικτά κλεισμένες στόν ἑαυτό τους, ἀπομονωμένες, ζώντας μόνο μέ ὅ,τι διαθέτουν, τό ὀποιοῦ τούς ἔχει γίνει τό "ἔν, οὔ ἔστι χρεία"! Μερικές φορές ἔχω τήν αἴσθησι πώς οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι, ἄγνωστοι στόν ἴδιο τους τόν ἑαυτό, ζοῦν ὄντως κρυμμένοι ἀπό τήν πραγματικότητα (ὄχι μόνο του θανάτου) και θεωροῦν αὐτό τό κρύψιμο ὡς τήν οὐσιαστική λειτουργία τής θρησκείας! "Μή μᾶς ἐνοχλεῖτε σ' αὐτή τή νάρκωσι". Σέ αὐτή τήν ἐκκλησία, ὄπου οἱ τοῖχοι εἶναι "νυσταλέα" καλυμμένοι μέ πολύ σκοτεινές εἰκόνες, ἀκοῦς γλυκά και ψυχοτραπῆ λόγια: "γιά τόν Τσάρο, γιά τήν Πατρίδα, γιά τήν Πίστι". "Μήν περιμένετε γιά τό τέλος τής Σαρακοστῆς γιά νά προσέλθετε στήν ἐξομολόγησι". Ἀκούω τό ἐπιχείρημα (τό ἄκουγα ἀπό τότε πού ἤμουν δεκαῆξι ἐτῶν): "Γιατί εἶναι λάθος αὐτό; Βοηθᾶ πράγματι ν' ἀνταπεξέλθεις!". Ἀπαντῶ: "Τό λάθος εἶναι πώς αὐτή ἡ νάρκωσι μεταλλάσσεται πολύ εὐκόλα σέ μῖσος και αἶμα" (Ἰρλανδία, Λίβανος, ἐσωτερική διχόνοια ἀνάμεσα σ' Ὁρθοδόξους και ἄλλους). Καμιά ὑπόληψη γιά τήν ἀλήθεια, γιά τούς κανόνες. Μόνο μῖσος γιά ὄλους αὐτούς πού ταράζουν και καταστρέφουν αὐτή τή "νάρκωσι"»¹⁹.

¹⁹ βλ. Σμέμαν, ὀ.π., σσ. 187-189.

Θά μπορούσαμε νά καταγράψουμε καί ἄλλα ἀποσπάσματα ἀπό τόν συγγραφέα. Θεωροῦμε ὅμως πῶς αὐτά, γραμμένα ὅλα στά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 70 τοῦ 20οῦ αἰώνα ἀποτυπώνουν ξεκάθαρα τό τί ζοῦμε στήν Ἑλλάδα σήμερα σέ σχέση μέ τήν Ὁρθοδοξία καί τήν θέση της στήν πραγματικότητα τῶν καιρῶν μας, ὅπως ἐπίσης καί τήν ἀποστολή τοῦ κληρικοῦ. Ὁ λόγος αὐτός τοῦ ἀληθινά φωτισμένου κληρικοῦ μᾶς δίνει τήν εὐκαιρία νά ξαναδοῦμε οἱ μὲν ἱερεῖς τήν ἱερατική μας αὐτοσυνειδησία, οἱ δέ λαϊκοί τί ζητοῦν ἀπό τήν πίστη καί τόν ἱερέα τους. Ἡ ὀρθόδοξη παράδοση θέλει τόν ἐπίσκοπο ἐπικεφαλῆς τῶν κληρικῶν καί τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, δηλαδή τῶν εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων, ἐνῶ τόν κληρικό νά ἔχει ἐπίγνωση ὅτι τό κλειδί τῆς ζωῆς του εἶναι ἡ τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας στήν ὁποία καλοῦνται νά μετέχουν κοινωνῶντας καί συμψάλλοντας οἱ πιστοί, ὅπως ἐπίσης καί νά βλέπουν τόν πολιτισμό στόν ὁποῖο πορευόμαστε, ὄχι γιά νά κλειστοῦμε ἔξω ἀπό τήν ζωή, ἀλλά γιά νά τόν μπολιάσουμε μέ τά δικά μας κριτήρια πού εἶναι ὁ Χριστός, ἡ Βασιλεία Του, ἡ ὑπέρβαση τοῦ θανάτου, ἡ ἀγάπη πού νικά κάθε σύγκριση, ἡ ὑπενθύμιση τῆς ἁμαρτίας ὡς ἀποτυχίας μας νά ἀγαπήσουμε πέρα ἀπό τό ἐγώ. Ταυτόχρονα, χρειάζεται τό ξεπέραςμα τῆς αὐταρέσκειας ὅτι εἴμαστε ἀθηντίες, ὅτι τό χτές πρέπει νά παραμείνει ἀκίνητο, ἡ νάρκωση πού μᾶς καθιστᾶ γραφικούς καί ἐκτός πραγματικότητας. Χρειάζεται τόλμη νά ἀπορρίψουμε τά ἐγκόσμια ὄραματα, ὄχι ὅμως νά ἀπο-πολιτικοποιηθοῦμε. Ἐν ὀλίγοις, χρειάζεται νά συναντηθοῦμε μεταξύ μας, μέ τόν ἄνθρωπο, χωρίς νά ἐξαντλούμαστε σέ ἕναν κοινωνικό ἢ φιλανθρωπικό ἀκτιβισμό. Ἡ οὐσία βρίσκεται στή θεία Λειτουργία. Αὐτή εἶναι τό κέντρο τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, μέσα ἀπό αὐτήν ζεῖ ὁ κόσμος. Ὅμως καί αὐτή χρειάζεται νά ἰδωθεῖ στήν προοπτική τῆς ἀφετηρίας μίας εὐρύτερης συνάντησης καί ὄχι τῆς συνήθειας, τῆς ἱκανοποίησης τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, τῆς παραμονῆς μας σέ μίαν ἀτομικότητα. Ὅπως χαρακτηριστικά λέει πάλι ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν, χρειάζεται νά ξαναδοῦμε τί εἶναι γιά μᾶς ἡ πίστη: «Ἐνῶ τέλειωνα μιά σειρά μαθημάτων γιά τήν Εὐχαριστία, σκεφτόμουν τό τί ἔχει προκαλέσει ἡ “εὐσέβεια” (θρησκεία) στή Λειτουργία. Δίχως στήν πράξη νά τήν ἔχει μεταβάσει, ἔχει ὥστόσο παραμορφώσει τά πάντα. Ἡ θρησκεία καί ἡ ἰδεολογία δημιουργοῦν δούλους. Μόνο ἡ πίστη ἀπελευθερώνει. Ἡ θρησκεία καί ἡ ἰδεολογία μιλοῦν γιά τήν ἐλευθερία. Ἡ πίστη μιλά γιά ὑπακοή, ἀλλά μόνο στήν πίστη ὑπάρχει ἐλευθερία (ἡ ὑπακοή στόν Θεό εἶναι ἡ μόνη ἐλευθερία σ’ αὐτόν τόν κόσμο καί ἡ μόνη πηγὴ ἐλευθερίας). Ὁ κόσμος “κεῖται ἐν τῷ κακῷ”. Ἀλλά πόσοι καλοὶ ἄνθρωποι δέν ὑπάρχουν σ’ αὐτόν τόν κόσμο τοῦ κακοῦ! Τό σκεφτόμουν

αυτό ενώ συζητούσα με τον πατέρα Ν. και τί σύζυγό του, θαυμάζοντάς τους με αγάπη»²⁰.

Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να δούμε από τίν άλλη πλευρά σκέψεις ενός έπαρχιακού έφημερίου, που καταγράφει στο έξαιρετικό του μυθιστόρημα ο Γάλλος συγγραφέας Ζώρζ Μπερνανός (1888-1948). Διετέλεσε μαθητής σέ σχολείο Ίησουϊτών, υπήρξε δημοσιογράφος, στρατιώτης στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, άσκησε κριτική κατά του κομοφορμισμού των ρωμαιοκαθολικών κύκλων, θά υπερασπιστεί τους Ίσπανούς Δημοκρατικούς, που αγωνίζονται κατά του Φράνκο και κατά τί διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, εύρισκόμενος στί Βραζιλία, θά άρθρογραφίσει συνεχώς έναντιόν τής κυβέρνησης των δωσίλογων του Βισύ, παίρνοντας θέση υπέρ του Ντέ Γκώλ και τής Γαλλικής Άντίστασης έναντιόν των Γερμανών ναζί. Θά επιστρέψει τό 1945 στήν έλεύθερη Γαλλία, θά άρνηθεί νά πάρει παράσημα και θέση στήν Γαλλική Άκαδημία, προκειμένου νά κρατήσσει τήν ανεξαρτησία του ως συγγραφέας. Άποδεκτός από όλες τίς δημοκρατικές πολιτικές παρατάξεις, άριστερές και δεξιές, θά πεθάνει τό 1948. Στο *Ήμερολόγιο ενός έπαρχιακού έφημερίου* (1936)²¹ θά περιγράψει τίς σκέψεις και τους προβληματισμούς από τίς έμπειρίες σέ μία ένορία τής υπαίθρου ενός νεαρού ρωμαιοκαθολικού κληρικού, ο οποίος κάνει τον άγωνα νά καταθέσει τήν χριστιανική μαρτυρία σέ μία περίοδο κατά τήν όποία ή έκκοσμίκευση, ή άμάθεια, ή θρησκοληψία, αλλά και ή αναζήτηση τής αλήθειας καθιστούν τήν άποστολή ενός κληρικού κατάφορη από προκλήσεις. Καταγράφουμε μερικά τέτοια άποσπάσματα:

«Σκεφτόμουν λοιπόν πώς τον κόσμο τον κατατρώει ή πλήξη. Φυσικά, πρέπει νά βάλεις τό μυαλό σου νά δουλέψει λίγο γιά νά τό αντιληφθεί, δέν είναι κάτι που τό συλλαμβάνεις άμέσως. Είναι ένα είδος σκόνης. Πηγαίνετε δίχως νά τί βλέπετε, τήν αναπνέετε, τήν τρώτε, τήν πίνετε, και είναι τόσο λεπτή, τόσο μικροσκοπική, που ούτε καν σπάει ανάμεσα στα δόντια. Άν όμως σταθείς ένα δευτερόλεπτο, νάπη, σου σκεπάζει τό πρόσωπο, τά χέρια. Πρέπει νά κινείσαι συνεχώς γιά νά τινάζεις από πάνω σου αυτή τί βροχή των τεφρών. Ό κόσμος λοιπόν βρίσκεται σέ διαρκή κίνηση. Θά πει ίσως κάποιος πώς ο κόσμος είναι ή πραγματική ανθρώπινη συνθήκη. Είναι πιθανό ο σπόρος της νά σκορπίστηκε παντού και νά φύτρωσε εδώ κι εκεί, όπου βρήκε πρόσφορο

²⁰ βλ. *Σμέμαν*, ό.π., σσ. 191-192.

²¹ Georges Bernanos, *Ήμερολόγιο ενός έπαρχιακού έφημερίου*, μετάφραση Τριγένεια Μποτουροπούλου, προλεγόμενα Gilles Philippe, σημειώσεις Philippe Le Touze, χρονολόγιο Gilles Bernanos, έπίπετρο Σταύρος Ζουμπούλακης, εκδόσεις ΠΟΛΙΣ 2017.

ἔδαφος. Ἀλλά ἀναρωτιέμαι, οἱ ἄνθρωποι εἶχαν γνωρίσει ποτέ αὐτή τὴν ἐξάπλωση τῆς πλήξης, αὐτὴ τὴ λήπρα; Μιὰ ἐκτρωματικὴ ἀπελπισία, μιὰ ἐπαίσχυνη μορφὴ ἀπελπισίας, πού μοιάζει, χωρὶς ἀμφιβολία, μὲ ἓνα χριστιανισμό σέ διαδικασία ἀποσύνθεσης»²².

«Ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἐπιφορτισθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ διατηρήσει στὸν κόσμον αὐτὴ τὴν παδικότητα, αὐτὴ τὴν ἀθωότητα, αὐτὴ τὴ φρεσκάδα. Ὁ παγανισμὸς δὲν ἦταν ἐχθρὸς τῆς φύσης, ἀλλὰ μόνον ὁ χριστιανισμὸς μεγαλύνει τὴ φύση, τὴν ἐξυμνεῖ, τί βάζει στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου, στὰ μέτρα τοῦ ὄνειρου του. Θὰ ἤθελα νὰ εἶχα μπροστά μου ἓναν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δοκιπισσοφους πού μὲ θεωροῦν σκοταδιστὴ, θὰ τοῦ ἔλεγα: “Δέν φταίω ἐγὼ ἂν φορᾶω κοστούμι νεκροθάφτη. Στὸ κάτω κάτω, ὁ Πάπας φορᾶει λευκὰ καὶ οἱ καρδιάλιοι κόκκινα. Θὰ εἶχα τὸ δικαίωμα νὰ περιφέρομαι ντυμένος σάν τὴ βασίλισσα τοῦ Σαβᾶ, ἐπειδὴ φέρνω τὴ χαρὰ. Θὰ σᾶς τὴν ἔδινα τζάμπα, ἂν μοῦ τὴ ζητούσατε. Ἡ Ἐκκλησία διαθέτει χαρὰ, ὅλη ἐκείνη τὴ χαρὰ πού προορίζεται γι’ αὐτὸ τὸν θλιβερό κόσμο. Ὅ,τι πράξατε ἐναντίον της, τὸ πράξατε κατὰ τῆς χαρᾶς. Μήπως, ἄραγε, σᾶς ἐμποδίζω ἐγὼ νὰ ὑπολογίσετε τὴν μετὰπτωσι τῶν ἰσημεριῶν ἢ νὰ διασπάσετε τὸ ἄτομο; Ἀλλὰ σέ τί θὰ σᾶς χρησίμευε νὰ δημιουργήσετε τὴν ἴδια τὴ ζωὴ, ἂν ἔχετε χάσει τὸ νόμῳ της; Δέν σᾶς ἀπομένει παρὰ νὰ τινάξετε τὰ μυαλά σᾶς μπροστά στους δοκιμαστικούς σωλῆνες σας. Δημιουργήστε ὅση ζωὴ θέλετε! Ἡ εἰκόνα τοῦ θανάτου πού δίνετε δηλητηριάζει σιγὰ σιγὰ τὴ σκέψη τῶν φουκαράδων, σκοτεινιάζει, σβῖνει ἀργὰ τίς τελευταῖες χαρὲς τους. Αὐτὸ θὰ συνεχίζεται ὅσο ἡ βιομηχανία καὶ τὰ κεφάλαιά σας σᾶς ἐπιτρέπουν νὰ μετατρέπετε τὸν κόσμο σέ πανηγύρι, μὲ μηχανικὰ παιχνίδια πού περιστρέφονται μὲ ἰλιγγιώδεις ταχύτητες, μέσα στὴ φασαρία τῶν πνευστῶν καὶ τὴν ἐκρηξη τῶν πυροτεχνημάτων. Ἀλλὰ περιμένετε, περιμένετε τὸ πρῶτο τέταρτο σιωπῆς. Τότε, θὰ τὸν ἀκούσουν τὸν λόγο –ὄχι αὐτὸν πού ἀπαρνήθηκαν, πού ἔλεγε ἡσυχᾶ: Εἶμαι ἡ Ὁδός, ἡ Ἀλήθεια, ἡ Ζωή– ἀλλὰ ἐκείνον πού ἀνεβαίνει ἀπὸ τὴν ἄβυσσο: εἶμαι ἡ πόρτα πού ἐκλείσει γιὰ πάντα, ὁ δρόμος χωρὶς διέξοδο, τὸ ψέμα καὶ ἡ ἀπώλεια»²³.

«Ἡ ἐνορία μου! Λέξη πού δὲν μπορεῖς νὰ προφέρεις δίχως συγκίνηση – τί λέω! Δίχως μιὰ ἔξαρση ἀγάπης. Καὶ ὅμως, δὲν ἔχω γι’ αὐτὴν παρὰ μιὰ συγκεχυμένη εἰκόνα. Ξέρω πὼς πραγματικὰ ὑπάρχει, ὅτι εἴμαστε ἐνωμένοι ὡς τὴν αἰωνιότητα, γιατί εἶναι ἓνα ζωντανὸ κύτταρο τῆς ἄφθαρτης Ἐκκλησίας καὶ ὄχι

²² βλ. Μπερνανός, ὁ.π., σσ. 40-41.

²³ βλ. Μπερνανός, ὁ.π., σσ. 58-59.

μά διοικητική κατασκευή. Θά ήθελα όμως νά μου ἀνοίξει ὁ Θεός τά μάτια καί τά αὐτιά, νά μου ἐπιτρέψει νά δῶ τό πρόσωπό της, ν' ἀκούσω τί φωνή της. Ζητῶ πολλά, ἴσως; Τό πρόσωπο τῆς ἐνορίας μου! Τό βλέμμα της! Θά πρέπει νά εἶναι ἕνα βλέμμα γλυκό, θλιμμένο, ὑπομονετικό, καί φαντάζομαι πώς μοι-άζει λίγο μέ τό δικό μου, ὅταν παύω νά ἀγωνίζομαι, ὅταν ἀφήνομαι νά παρασυρθῶ ἀπό αὐτό τό μεγάλο ἀόρατο ποτάμι πού μᾶς φέρνει ὄλους, φύρδην μίγδην, ζῶντες καί τεθνεῶτες πρός τήν ἀπέραντη Αἰωνιότητα. Καί αὐτό τό βλέμμα θά ἦταν τό βλέμμα τῆς χριστιανοσύνης, ὄλων τῶν ἐνοριῶν, ἤ ἀκόμα... ἴσως καί τό βλέμμα τοῦ ταλαίπωρου ἀνθρώπινου γένους; Ἐκεῖνο πού εἶδε ὁ Χριστός ψηλά ἀπό τόν Σταυρό. Ἄφες αὐτοῖς, οὐ γάρ οἶδασι τί ποιοῦσι...»²⁴.

«Συντηροῦμε, ἔστω. Συντηροῦμε ὅμως γιά νά σώσουμε, αὐτό εἶναι κάτι πού ὁ κόσμος δέν μπορεῖ νά τό καταλάβει, γιατί τό μόνο πού ζητᾶ εἶναι ἡ διάρκεια. Ἀλλά δέν μπορεῖ πλέον νά ἀρκεῖται στή διάρκεια»²⁵.

«Ὁ νόμος μπορεῖ νά ἀνέχεται τήν ἀδικία ἤ ἀκόμα καί νά τήν εὐνοεῖ ὑπου-λα, ὅμως δέν θά τί θεσμοθετεῖ πλέον. Ἡ ἀδικία δέν θά ἔχει ποτέ πιά νομική ὑπόσταση, τελεία καί παῦλα. Παραμένει ὅμως διάσπαρτη στόν κόσμο. Ἡ κοι-νωνία, πού δέν θά τολμοῦσε πιά νά τί χρησιμοποιήσει πρός ὄφελος τῶν λίγων, εἶναι καταδικασμένη νά συνεχίσει τήν καταδίωξη ἑνός κακοῦ πού φέρει ἡ ἴδια, τό ὅποιο, ἐκδιωγμένο ἀπό τούς νόμους, ἐπανεμφανίζεται σχεδόν ἀμέ-σως στά ἦθη, γιά ν' ἀρχίσει ἀντιστρόφως, ἀκούραστα, τήν ἴδια καταχθόνια πορεία. Εἴτε τό θέλει εἴτε ὄχι, ὀφείλει νά μοιράζεται ἀπό ἐδῶ καί πέρα τήν ἀνθρώπινη συνθήκη, νά ζεῖ τήν ἴδια ὑπερφυσική περιπέτεια. Ἄλλοτε ἦταν ἀδιάφορη ἀπέναντι στό καλό καί τό κακό, μί γνωρίζοντας ἄλλον νόμο πέρα ἀπό αὐτόν τῆς ἴδιας τῆς δύναμής της, ὅμως ὁ χριστιανισμός τῆς ἔδωσε ψυχή, μιά ψυχή γιά νά τήν ἀπολέσει ἢ νά τί σώσει»²⁶.

«Τό γεγονός ὅτι τόσοι φτωχοί ἄνθρωποι κρατοῦν σέ ἀπόσταση τόν ἱερέα, ὅτι τόν ἀντιπαθοῦν βαθιά, ἴσως δέν ἐξηγεῖται μόνο, ὅπως θέλουν νά μᾶς κάνουν νά πιστέψουμε, ἀπό τήν περισσότερη ἢ λιγότερη συνειδητή ἐξέγερση τῶν ἐνστίκτων κατά τοῦ Νόμου καί ἐκείνων πού τόν ἐναρκώνουν... Τί ὀφείλει νά τό ἀρνοῦμαστε; Γιά νά νιώσει κάποιος αἴσθημα ἀπέχθειας μπροστά στήν ἀσχήμια, δέν εἶναι ἀνάγκη νά ἔχει πολύ ξεκάθαρη ἰδέα τοῦ Ὁραίου. Ὁ μέτριος ἱερέας εἶναι ἄσχημος. Δέν μιλῶ γιά τόν κακό ἱερέα. Ἡ μᾶλλον κακός ἱερέας

²⁴ βλ. Μπερνανός, ὁ.π., σσ. 67-68.

²⁵ βλ. Μπερνανός, ὁ.π., σ. 85.

²⁶ βλ. Μπερνανός, ὁ.π., σσ. 86-87.

εἶναι ὁ μέτριος ἱερέας. Ὁ ἄλλος εἶναι τέρας. Ἡ τερατωδία ξεφεύγει ἀπὸ τὰ κοι-
νά μέτρα. Ποιὸς μπορεῖ νὰ ξέρει τί σχέδια ἔχει ὁ Θεὸς γιὰ ἓνα τέρας; Σέ τί χρη-
σιμεύει; Ποιά εἶναι ἡ ὑπερφυσικὴ σημασία μιᾶς τόσο περιέργου δυσμένειας;
Μάταια προσπάθησα, δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω, γιὰ παράδειγμα, ὅτι ὁ Ἰούδας
ἀνίκηε στὸν κόσμον – σ' αὐτὸν τὸν κόσμον γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ἰησοῦς μυστηριωδῶς
ἀρνήθηκε τὴν προσευχή του... Ὁ Ἰούδας δὲν ἀνίκηε σ' αὐτὸ τὸν κόσμον. Εἶμαι
σίγουρος ὅτι ὁ δυστυχὴς φίλος μου δὲν ἀξίζει τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ κακοῦ
ιερέα. Ὑποθέτω μάλιστα πὼς εἶναι εἰλικρινᾶ ἀφοσιωμένος στὴ σύντροφό του,
γιατί ἄλλοτε ἦταν συναισθηματικός. Ὁ μέτριος ἱερέας –δυστυχῶς!– εἶναι σχε-
δὸν πάντα συναισθηματικός. Ἴσως ἄραγε τὰ ἁμαρτωλά πάθη εἶναι λιγότερο
ἐπικίνδυνα γιὰ μᾶς ἀπὸ μιὰ συγκεκριμένη πλαδαρότητα; Ὑπάρχει ἡ μαλάκυν-
ση τοῦ μυαλοῦ. Ἡ μαλάκυνση τῆς καρδιάς εἶναι χειρότερη»²⁷.

«Νομίζω ὅτι, μετὰ τὴν ἐφηβεία, λίγοι χριστιανοὶ αἰσθάνονται ἔνοχοι γιὰ ἀνό-
σιες πράξεις. Εἶναι τόσο εὐκόλο νὰ μὴν ἐξομολογηθεῖς καθόλου! Ὑπάρχουν
ὅμως καὶ χειρότερα. Ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἀργὴ κρυσταλλοποίηση, μικρὰ ψέματα,
ὑπεκφυγές, διαφορούμενα. Τὸ κέλυφος διατηρεῖ ἀόριστα τὴ μορφὴ αὐτοῦ πού
καλύπτει, αὐτὸ εἶναι ὅλο. Μὲ τὴ δύναμη τῆς συνήθειας, καὶ τὸ πέρασμα τοῦ
χρόνου, οἱ λιγότερο ὀξυδερκεῖς δημιουργοῦν τελικὰ μὲ τὴ φαντασία τους ἓνα
δικό τους λεξιλόγιο, πού μένει ἀπίστευτα ἀφηρημένο. Δὲν ἀποκρύπτουν καὶ
τόσα πολλὰ, ἀλλὰ ἡ ὑπουλη εἰλικρινεία τους μοιάζει μὲ βρώμικα τζάμια πού
δὲν ἀφήνουν νὰ περάσει παρὰ ἓνα θαμπό φῶς, ὅπου τὸ μάτι δὲν διακρίνει
τίποτα. Τί ἀπομένει λοιπὸν ἀπὸ τὴν ὁμολογία (τῶν ἁμαρτιῶν); Μόλις πού
ἀγγίζει τὴν ἐπιφάνεια τῆς συνείδησης. Δὲν τολμῶ νὰ πῶ ὅτι ἡ συνείδηση ἀπο-
συντίθεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, μᾶλλον ἀπολιθώνεται»²⁸.

«Θά ἔπρεπε νὰ εἶχα πεῖ στὸν γιατρό Ντελμπέντ ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι
μόνο αὐτὸ πού φαντάζεται, ἓνα εἶδος κυρίαρχου Κράτους μὲ τοὺς νόμους του,
τοὺς ὑπαλλίλους του, τὸν στρατό του, – μιὰ στιγμὴ, ὅσο δοξασμένη καὶ ἂν
εἶναι, τῆς ἱστορίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ Ἐκκλησία βαδίζει μέσα στὸν χρόνο σάν
στρατός μέσα ἀπὸ χῶρες ἄγνωστες ὅπου ὁ κανονικὸς ἀνεφοδιασμὸς εἶναι ἀδύ-
νατος. Ζεῖ ἀπὸ τὰ καθεστῶτα καὶ τίς κοινωνίες πού διαδέχονται ἡ μιὰ τὴν
ἄλλη, ὅπως ὁ στρατός ζεῖ ἀπὸ τοὺς κατοίκους, χωρὶς νὰ νοιάζεται γιὰ τὸ αὔριο.

Πὼς θὰ μπορούσε νὰ ἐπιστρέψει στὸν Φτωχό, νόμιμο κληρονόμο τοῦ Θεοῦ,
ἓνα βασίλειο πού δὲν εἶναι τοῦ κόσμου τούτου; Ἀναζητᾶ τὸν Φτωχό, τὸν
φωνάζει σ' ὅλους τοὺς δρόμους τῆς γῆς. Καὶ ὁ Φτωχὸς εἶναι πάντα στὴν ἴδια

²⁷ βλ. *Μπερνανός*, ὅ.π., σσ. 117-118.

²⁸ βλ. *Μπερνανός*, ὅ.π., σ. 130.

θέση, στο ακρότατο σημείο της πύο ψηλῆς κορυφῆς, ἀπέναντι ἀπό τόν Κύριο τῆς Ἀβύσσου (τόν διάβολο), ὁ ὁποῖος τοῦ ἐπαναλαμβάνει ἀκούραστα ἐδῶ καί εἴκοσι αἰῶνες, μέ φωνή Ἀγγέλου, μέ τήν ὑπέροχη φωνή του, τήν ἐξάισια φωνή του: “Ὅλα αὐτά ἐδῶ εἶναι δικά σου, ἄν μέ λατρεύεις γονυπετής...”.

Αὐτή μπορεῖ νά εἶναι ἴσως ἡ ὑπερφυσική ἐξήγηση τῆς ἀπίστευτης καρτερίας τῶν μαζῶν. Τήν Ἰσχύ εὐκόλα μπορεῖ νά τήν ἀποκτήσει ὁ Φτωχός, ἀλλά ὁ Φτωχός τό ἀγνοεῖ, ἢ δείχνει νά τό ἀγνοεῖ. Κρατᾶ τά μάτια χαμιλωμένα στή γῆ, καί ὁ Γητευτής περιμένει ἀπό λεπτό σέ λεπτό τί λέξη πού θά τοῦ παρέδιδε τό ἀνθρώπινο γένος μας, ἀλλά ἡ λέξη αὐτή δέν θά βγεῖ ποτέ ἀπό τό σεπτό στόμα πού σφράγισε ὁ ἴδιος ὁ Θεός.

..Καμιά κοινωνία δέν θά ὑποτάξει τόν Φτωχό. Οἱ μέν ζοῦν ἀπό τήν ἀνοησία τοῦ ἄλλου, ἀπό τή ματαιοδοξία του, ἀπό τήν ἀνηθικότητά του. Ὁ Φτωχός ζεῖ ἀπό τί φιλευσπλαχνία. Τί ὑπέροχη λέξη!»²⁹.

«Πόσο δύσκολο εἶναι νά μί δυσανεσθήσεις κανέναν! Καί ὅ,τι κι ἄν κάνει κανείς, οἱ ἄνθρωποι δείχνουν λιγότερο πρόθυμοι νά ἀξιοποιοῦν πρὸς ὄφελός τους τίς καλές προθέσεις, καί ἀσυνείδητα προτιμοῦν νά τίς ἀντιπαραθέτουν τί μιά στήν ἄλλη. Ἀπό ποῦ προέρχεται ἡ ἀκατανόητη στεριότητα τῶσων ψυχῶν;

Βέβαια, ὁ ἄνθρωπος εἶναι παντοῦ ὁ ἐχθρός τοῦ ἑαυτοῦ του, ὁ μυστικός καί ὑπουλος ἐχθρός του. Ὅταν πετᾶς τό κακό τυχαῖα, εἶναι σχεδόν βέβαιο ὅτι θά φυτρῶσει. Ἐνῶ στήν πραγματική σπορά τοῦ καλοῦ γιά νά μῖν πνιγεῖ, χρειάζεται ἀπίστευτη τύχη, θαυμαστική καλοτυχία»³⁰.

«᾽Ω: γνωρίζω καλά ὅτι ἡ ἐπιθυμία τῆς προσευχῆς εἶναι ἥδη προσευχή, καί ὅτι ὁ Θεός δέν θά ζητοῦσε περισσότερα»³¹.

«Ἀλίμονο! Ὁ κόσμος θά πιστέψει τόν λόγο τῶν ψυχιάτρων, καί ἡ ὁμόφωνη μαρτυρία τῶν Ἁγίων θά θεωρηθεῖ μικρῆς ἢ ἀνύπαρκτης ἀξίας. Μάταια θά ὑποστηρίζουν ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ ἐσωτερική ἐμβάθυνση δέν μοιάζει μέ καμιά ἄλλη, ὅτι ἀντί νά μᾶς ἀποκαλύπτει σταδιακά τί δική μας πολυπλοκότητα καταλήγει σέ μιά ξαφνική καί ἀπόλυτη ἐπιφοίτηση, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ στά οὐράνια, στό τέλος ὁ κόσμος θά ἀρκεστεῖ νά σπκῶσει τούς ὤμους. Ὑπάρχει, ὡστόσο, ἄνθρωπος τῆς προσευχῆς ποῦ νά ὁμολόγησε ποτέ ὅτι ἡ προσευχή τόν ἀπογοήτευσε;»³².

«Οἱ μεγάλοι τοῦ κόσμου τούτου ξέρουν νά ἀποπέμπουν χωρίς δευτέρη

²⁹ βλ. Μπερνανός, ὅ.π., σσ. 136-137.

³⁰ βλ. Μπερνανός, ὅ.π., σσ. 144-145.

³¹ βλ. Μπερνανός, ὅ.π., σ. 145.

³² βλ. Μπερνανός, ὅ.π., σ. 147.

κουβέντα μέ μιá κίνηση, μ' ένα βλέμμα, μέ ακόμα λιγότερα. Άλλά ó Θεός... Δέν έχω χάσει ούτε τίν Πίστη, ούτε τίν Έλπίδα, ούτε τίν Άγάπη. Άλλά τί αξίζουν, γιά τόν θνητό άνθρωπο, σ' αυτή τή ζωή, τά αιώνια αγαθά; Έκείνο πού μετρά εἶναι ἡ ἐπιθυμία τῶν αιώνιων αγαθῶν. Νομίζω πώς δέν τά ἐπιθυμῶ πιά»³³.

«Όχι, δέν ἔχασα τίν πίστη μου! Αὐτή ἡ ἔκφραση “χάνω τίν πίστη”, ὅπως χάνεις τίν τσάντα σου ἢ μιá ἀρμαθιά κλειδιά, μοῦ φαινόταν πάντα λίγο βλακώδης. Θά πρέπει νά ἀνίκει στό λεξιλόγιο ἀστικῆς καί καθωσπρέπει εὐσέβειας πού μᾶς κληροδότησαν αὐτοί οἱ θλιβεροί ἱερεῖς τοῦ 18ου αἰῶνα, οἱ τόσο φλύαροι. Δέν χάνει κανείς τίν πίστη του, πολύ ἀπλά αὐτή παύει νά ἐπιηρεάζει τή ζωή του. Καί αὐτός εἶναι ὁ λόγος πού οἱ παλιοί ἐξομολογητές δέν ἔχουν ἄδικο νά ἀντιμετωπίζουν μέ σκεπτικισμό αὐτές τίς πνευματικές κρίσεις, πολύ πió σπάνιες σίγουρα ἀπ' ὅσο πιστεύεται. Όταν ἕνας καλλιερημένος ἄνθρωπος ἔχει κατορθώσει σιγά-σιγά, καί μέ ἀνεπαίσθητο τρόπο, νά ἀπωθήσει τίν πίστη του σέ μιá γωνιά τοῦ μυαλοῦ του, ὅπου τίν ξαναβρίσκει ἔπειτα ἀπό προσπάθεια τῆς σκέψης, τῆς μνήμης, διατηρεῖ ακόμα αἰσθήματα γιά ἐκεῖνο πού δέν ὑπάρχει πλέον, πού θά μπορούσε νά ὑπάρχει, ὅμως δέν θά μπορούσαμε νά δώσουμε τό ὄνομα τῆς πίστεως σέ μιá ἀφηρημένη ἔννοια πού δέν μοιάζει πιά στήν πίστη, γιά νά ἐπαναλάβω μιá διάσημη παρομοίωση, ὅπως ὁ ἀστερισμός τοῦ Κύκνου δέν μοιάζει μέ κύκνο»³⁴.

«Να συγγέει κανείς τίν ἀκολασία πού εἶναι χαρακτηριστικό τοῦ ἀνθρώπου, μέ τίν ἐπιθυμία πού φέρνει τά φύλα τό ἕνα κοντά στό ἄλλο, εἶναι σά νά δίνει τό ἴδιο ὄνομα σ' ἕναν ὄγκο καί στό ὄργανο πού αὐτός κατατρῶει, πού στό τέλος συμβαίνει ἡ δυσμορφία του νά τοῦ μοιάζει τρομακτικά. Ὁ κόσμος καταβάλλει μεγάλες προσπάθειες, μέ τή βοήθεια τοῦ κύρους τῆς τέχνης, νά κρύψει αὐτή τή ντροπιαστική πληγή. Θά ἔλεγε κανείς ὅτι φοβάται, σέ κάθε νέα γενιά, μιá ἐξέγερση τῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς ἀπελπισίας – τίν ἄρνηση πλασμαμάτων πού εἶναι ακόμα ἀγνά, ἄθικτα. Μέ πόσο παράξενη μέριμνα φροντίζει τά παιδιά του γιά νά μετριάσει ἐκ τῶν προτέρων μέ μαγευτικές εἰκόνες, τίν ταπεινώση μιᾶς πρώτης ἐμπειρίας σχεδόν ὑποχρεωτικά γελοίας! Καί ὅταν ἐκδηλώνεται, παρ' ὅλα αὐτά, τό μισο-συνειδητό παράπονο τῆς νέας ἀνθρώπινης μεγαλοπρέπειας, προοπτικισμένης, ἐξευτελισμένης ἀπό τούς δαίμονες, τί καλά πού ξέρει νά τό πνίγει μέ γέλια! Τί ἐπιδέξια δοσολογία αἰσθήματος καί

³³ βλ. Μπερνανός, ὁ.π., σ. 153.

³⁴ βλ. Μπερνανός, ὁ.π., σσ. 164-165.

πνεύματος, συμπόνιας, τρυφερότητας, ειρωνείας, τί συνένοχη ἐγκρίγορη γύρω ἀπό τήν ἐφηβεία!»³⁵.

«Τό ἄδικο πολλῶν ἱερέων πού ἔχουν περισσότερο ζήλο παρά σωφροσύνη εἶναι ὅτι ὑποθέτουν τήν ἔλλειψη εἰλικρινούς πίστεως: “Δέν πιστεύετε πιά γιατί ἡ πίστη σᾶς ἐνοχλεῖ”. Πόσους ἱερεῖς ἄκουσα νά μιλοῦν ἔτσι! Ἴσως θά ἦταν πιά σωστό νά ποῦν: ἡ ἀγνότητά δέν μᾶς ἐπιβάλλεται σάν τιμωρία, εἶναι ἕνας ἀπό τούς μυστηριώδεις ἀλλά προφανεῖς ὄρους – ἡ πείρα τό δείχνει αὐτῆς τῆς ὑπερφυσικῆς γνώσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, τοῦ ἑαυτοῦ μας ἐν Θεῷ, πού ὀνομάζεται πίστη. Ἡ διαφθορά δέν καταστρέφει αὐτή τή γνώση, ἐκμηδενίζει τήν ἀνάγκη της. Δέν πιστεύετε πιά, γιατί δέν ἐπιθυμεῖτε πιά νά πιστεύετε. Δέν ἐπιθυμεῖτε νά γνωρίσετε τόν ἑαυτό σας. Αὐτή ἡ βαθύτερη ἀλήθεια, ἡ δική σας, δέν σᾶς ἐνδιαφέρει πιά. Καί μάταια θά ἰσχυρισθεῖτε ὅτι τά δόγματα τά ὅποια ἀποδεχθήκατε χθές εἶναι πάντα παρόντα στή σκέψη σας, ὅτι μόνο ἡ λογική τά ἀπωθεῖ, τί σημασία ἔχει! Ὁ ἄνθρωπος κατέχει πραγματικά μόνο αὐτό πού ἐπιθυμεῖ, γιατί δέν ὑπάρχει γιά τόν ἄνθρωπο ὀλοκληρωτική κατοχή. Δέν ἐπιθυμεῖτε γιά τόν ἑαυτό σας. Δέν ἐπιθυμεῖτε πιά τί χαρά σας. Δέν θά μπορούσατε νά ἀγαπίσετε τόν ἑαυτό σας παρά μόνο ἐν Θεῷ, δέν ἀγαπᾶτε πιά τόν ἑαυτό σας. Καί δέν θά τόν ἀγαπήσετε ποτέ πιά σ' αὐτό τόν κόσμο οὔτε στόν ἄλλο – αἰωνίως»³⁶.

«Τελικά τόν κόσμο τοῦ Κακοῦ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δέν μπορεῖ νά τόν συλλάβει. Ἄλλωστε, δέν κατορθώνω πάντα νά τόν φαντασθῶ σάν κόσμο, σάν σύμπαν. Εἶναι, πάντα θά εἶναι, ἀπλῶς καί μόνο ἕνα προσχέδιο, τό προσχέδιο μᾶς ἀποτρόπαιης ἐκτρομακτικῆς δημιουργίας, στό ἔσχατο ὄριο τῆς ὑπαρξῆς. Μοῦ φέρνει στόν νοῦ αὐτούς τούς πλαδαρούς καί ἡμιδιαφανεῖς ὀργανισμούς τῆς θάλασσας. Τί τό ἐνδιαφέρει τό τέρας ἕνας ἐγκληματίας περισσότερος ἢ λιγότερος! Καταβροχθίζει ἐπὶ τόπου τό ἐγκλημά του, τό ἐνσωματώνει στή φρικιαστική του οὐσία, τό χωνεύει χωρίς νά βγεῖ οὔτε στιγμή ἀπό τήν τρομακτική, τήν αἰώνια ἀκινήσιά του. Ὅμως ὁ ἱστορικός, ὁ μοραλιστής, ἀκόμα καί ὁ φιλόσοφος, θέλουν νά βλέπουν μόνο τόν ἐγκληματία, ξαναφτιάχνουν τό κακό κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωση τοῦ ἀνθρώπου. Δέν διαμορφώνουν καμία σκέψη γιά τό ἴδιο τό κακό, αὐτή τήν τεράστια λαχτάρα γιά τό κενό, γιά τό μηδέν. Γιατί ἂν τό εἶδος μᾶς πρέπει νά πεθάνει, θά πεθάνει ἀπό ἀνία, ἀπό πλήξη. Τό ἀνθρώ-

³⁵ βλ. Μπερνανός, ὁ.π., σ. 166.

³⁶ βλ. Μπερνανός, ὁ.π., σ. 169.

πινο πρόσωπο θά ἔχει διαβρωθεῖ ἀργά, ὅπως ἓνα δοκάρι ἀπό αὐτούς τούς ἀόρατους μύκητες, οἱ ὁποῖοι, σέ μερικές ἐβδομάδες, μετατρέπουν ἓνα κομμάτι δρυός σέ σπογγώδη ὕλη πού τό δάχτυλο τρυπάει χωρίς προσπάθεια. Καί ὁ μοραλιστής θά συζητάει περί τῶν παιδῶν, ὁ πολιτικός θά πολλαπλασιάζει τούς χωροφύλακες καί τούς δημοσίους ὑπαλλήλους, ὁ παιδαγωγός θά συντάσσει προγράμματα- θά σπαταλάμε θησαυρούς γιά νά πλάθουμε μιά ζύμη χωρίς μαγιά ἀπό ἐδῶ καί πέρα. Καί γιά παράδειγμα, αὐτοί οἱ μαζικοί πόλεμοι φαινομενικά μαρτυροῦν τήν τεράστια δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἀντιθέτως φανερόνουν τήν ἀυξανόμενη ἀπάθειά του... Στό τέλος θά καταλιξοῦν νά ὀδηγοῦν στή σφαγή, σέ τακτά διαστήματα, τεράστιες μάζες παρατημένων ἀνθρώπων»³⁷.

«Ἡ κόλαση, κυρία, εἶναι νά μὴν ἀγαπᾶς πιά. Νά μὴν ἀγαπᾶς πιά, αὐτό ἦχει οἰκεία στ' αὐτιά σας. Νά μὴν ἀγαπᾶς πιά σημαίνει γιά τόν ἄνθρωπο νά ἀγαπᾶ λιγότερο ἢ νά ἀγαπᾶ κάποιον ἄλλο. Καί ἂν αὐτή ἡ ἱκανότητα πού μᾶς φαίνεται ἀδιαχώριστη ἀπό τό εἶναι μας, τό ἴδιο μας τό εἶναι –τό νά κατανοεῖ κανεῖς εἶναι ἐπίσης ἓνας τρόπος νά ἀγαπᾶ– μποροῦσε νά ἐξαφανιστεῖ παρ' ὅλα αὐτά; Νά μὴν ἀγαπᾶ πιά κανεῖς, νά μὴν κατανοεῖ, νά ζεῖ ἐντούτοις, τί φρικτό!»³⁸.

«Ἡ ἀμφιβολία γιά τόν ἑαυτό δέν σημαίνει ταπεινότητα, νομίζω μάλιστα πώς σέ ὀρισμένες περιπτώσεις εἶναι ἡ πιό ἐξημιμένη μορφή, σχεδόν παράφορη, τῆς ἀλαζονείας, ἓνα εἶδος φθονερῆς ἀγριότητας πού κάνει ἓναν δυστυχῆ νά στρέφεται ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ του, γιά νά τόν κατασπαράξει. Ἐκεῖ πρέπει νά βρίσκεται τό μυστικό της κόλασης»³⁹.

«Ἡ ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀκριβῶς νά ξαναβρεῖ τήν πηγὴ τῆς χαμένης χαρᾶς»⁴⁰.

«Εἶναι εὐκολότερο ἀπ' ὅσο νομίζουν νά μισεῖ κανεῖς τόν ἑαυτό του. Ἡ χάρις εἶναι νά τόν ξεχνᾶς. Ἀλλά ἂν κάθε ἀλαζονεία εἶχε πεθάνει μέσα μας, ἡ πιό σπουδαία χάρις θά ἦταν νά ἀγαπᾶ κανεῖς ταπεινά τόν ἑαυτό του, ὅπως ὁποῖο-οἰδήποτε πᾶσxon μέλος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁴¹.

«Τί σημασία ἔχει; Ὅλα εἶναι χάρις»⁴².

³⁷ βλ. *Μπερνανός*, ὁ.π., σσ. 187-188.

³⁸ βλ. *Μπερνανός*, ὁ.π., σ. 205.

³⁹ βλ. *Μπερνανός*, ὁ.π. σ. 289.

⁴⁰ βλ. *Μπερνανός*, ὁ.π., σ. 310.

⁴¹ βλ. *Μπερνανός*, ὁ.π., σ. 335.

⁴² βλ. *Μπερνανός*, ὁ.π., σ. 338.

Οί συγκλονιστικοί στοχασμοί του ρωμαιοκαθολικού έφημερίου αναδεικνύουν έναν τύπο κληρικού, ό όποιος, ανεξαρτίτως δογματικών τοποθετήσεων, λειτουργικής και φιλανθρωπικής διακονίας, είναι άνοικτός στά ύπαρξιακά έρωτήματα της ανθρώπινης ύπαρξης. Τά προσεγγίζει όχι άπλως στοχαστικά ή φιλοσοφικά, αλλά στην προοπτική της σχέσης με τον Χριστό και την χάρη του Άγίου Πνεύματος. Αυτός ό ιερέας διαλέγεται με τό ποίμνιό του για μία σειρά θεμάτων, όπως ό πλούτος και ή φτώχεια, ό πόνος και ό θάνατος, τά πάθη, με έμφαση στην άλαζονεία, ή άπουσία της αγάπης πού γίνεται κόλαση (σύζευξη με θέσεις του όρθοδοξότατου Νοστογιέφσκυ), τό έρώτημα του Κακού, ή εύρεση όχι άπλως του νοήματος της χαράς, αλλά της πηγής της πού είναι ό Χριστός, ό φόβος της έφηβείας έξαιτίας της σεξουαλικότητας, ή άμβιβολία για την πίστη, όπως επίσης και ή άδυναμία του ανθρώπου νά διακρίνει άνάμεσα στον λόγο της πίστης και τον λόγο των έπιστημών ψυχικής ύγείας, ό φόβος για την άπόρριψη, όπως επίσης και ή άδυναμία των κληρικών και, γενικότερα, των πιστών νά διακρίνουν τί σχέση της όμορφιάς, του κάλλους με τον Χριστό και την χριστιανική ταυτότητα (και πάλι έμφανής ή σχέση με τον Ντοστογιέφσκυ).

Όλα αυτά τά στοιχεία μās ξαναφέρνουν στον λόγο του π. Σιμέαν και δείχνουν ότι παρότι δογματικά μεταξύ Όρθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών δέν είμαστε ίδιοι, έντούτοις ή άποστολή του κληρικού στον σύγχρονο, έκκοσμηκευμένο κόσμο και άνθρωπο, έχει νά κάνει με τον τρόπο πού τίθενται τά μεγάλα έρωτήματα, όχι πλέον άπό την πίστη, αλλά, στην πραγματικότητα, άπό τούς άρνητές της.

Ό σύγχρονος κληρικός δέν είναι άρκετό νά διασώζει μία λειτουργική και κοινωνική παράδοση. Δέν μπορεί νά περιμένει νά συναντήσει τον άνθρωπο στά πλαίσια του έορτολογικού κύκλου της Έκκλησίας ή στά μεγάλα γεγονότα της ζωής (βάπτιση, γάμος, κηδεία, μνημόσυνο). Χρειάζεται νά βρίσκεται σε μία συνεχή έξοδο διαλόγου, έπίγνωσης των ρευμάτων του κόσμου, αντίταξης της πνευματικής μας παράδοσης με ρεαλισμό και όνειρο, κυρίως όμως με την μαρτυρία της αγάπης και της ανάστασης, την μαρτυρία του Χριστού. Είναι χρέος της ποιμαίνουσας Έκκλησίας νά προσανατολίζεται προς τέτοιους κληρικούς και νά μίν άρκείται νά καλύπτει έφημεριακά κενά, ένω και ή κοινωνία χρειάζεται νά κατανοήσει ότι μία συνεχής ύποτίμηση της άποστολής του κληρικού, επειδή είναι της μόδας τά μεταμοντέρνα ρεύματα σκέψης, άθείας, ψυχολογισμού, επιδράσεων άπό τά άνατολικά θρησκευάματα, δέν οδηγεί πουθενά, καθώς τά ύπαρξιακά έρωτήματα του ανθρώπου δέν παίρνουν άπαντήσεις με γιατροσόφια.

ΠΡΩΤ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΓΚΙΑΦΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΟΣ-ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ
ΕΦΗΜ. Ι. Ν. ΑΓΙΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΑΓΡΙΝΙΟΥ

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΙΕΡΩΣΥΝΗ

Είσαγωγή

Σέ μία εποχή πού τά πάντα εἶναι μεταβλητά εἴτε πρὸς «τό βέλτιστον» εἴτε πρὸς «τό χείριστον», κάθε σκεπτόμενος καί διαλογιζόμενος ἄνθρωπος θέτει κάποια ἐρωτήματα. Πρόκειται γιά ἐρωτήματα καί ἀπορίες πού τίθενται ἀναζητώντας τήν ἀλήθεια, σέ μία θεματολογία, πολλές φορές ἀπροσέγγιστης μέχρι παλαιότερα, καί λίαν δογματικῆς μέχρι πρότινος. Ἡ ἀνάπτυξη ὄλων τῶν ἐπιστημῶν σέ ὄλους τούς τομείς διάδρασης τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὀδηγήσει στίς ἀπαντήσεις καί στήν διαλεύκανση πολλῶν ἀνεξερεύνητων ζητημάτων.

Ἔτσι καί ἡ «ιερά ἐπιστήμη», ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀνατολικῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, μέσω τῆς ἔρευνάς της στίς πλούσιες πηγές της (ἴτιο βασικά στήν Ἱερά Παράδοσή της¹, μέρος τῆς ὁποίας καταγράφεται στόν «κανόνα» τῆς Ἁγίας

---

¹ *Ἱερά Παράδοση, Ἀποστολική Παράδοση* ἢ καί ἀπλῶς *Παράδοση*, στήν Ὁρθόδοξη θεολογία ἀποκαλεῖται τό σύνολο τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως πού ἀρχικά παραδόθηκαν μέ τόν ἐνιαῖο τύπο τῆς προφορικῆς διδασκίας τοῦ Χριστοῦ καί τῶν Ἀποστόλων καί κατόπιν διδάχθηκαν αὐθεντικά καί ἀνελλιπῶς ἀπό τήν Ἐκκλησία στούς μετέπειτα αἰῶνες. «Ἡ Ἱερά Παράδοση, ἀποτελεῖ πηγή τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἰσότημη καί ἰσόκυρη "τῷ θείῳ γραπτῷ λόγῳ". Τό κέντρο τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως εἶναι ὁ Χριστός καί ἡ μετ' αὐτοῦ κοινωνία καί ἡ περι Ἀυτοῦ μαρτυρία τῶν προφητῶν, ἀποστόλων καί ἁγίων. Ἔτσι γίνεται ἀντιληπτό πῶς ἡ Ἱερά Παράδοση ἀποδίδεται μέσω τῶν θεουμένων αὐτῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ εἴτε μέσα ἀπό προφορικό καί γραπτό λόγο, εἴτε μέσω ἀπεικονίσεων. Γιά τούς Ὁρθοδόξους, ἡ Ἱερά Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ ἀλάθητη ἔκφραση τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ, καί δέν εἶναι διάφορη καί ἀνεξάρτητη ἀπό τήν Ἁγία Γραφή, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μέρος αὐτῆς καί καμία ἀντίθεση δέν θεωρεῖται ὅτι ἐνυπάρχει στή διδασκαλία τους. Ἡ "διάκριση Ἁγίας Γραφῆς καί Παραδόσεως ὡς δύο πηγῶν... τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως" εἶναι "συμβατική" καθῶς ἡ Ἐκκλησία ποτέ δέν ξεχώρισε μέ τέτοια ἔμφραση αὐτές τίς δύο πηγές» (Γιά περισσότερες πληροφορίες βλ. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματική Γ*, σ. 151.)

Γραφής² καί στίς αποφάσεις τῶν ἐπτά Οἰκουμενικῶν Συνόδων), δίνει ἀπαντήσεις ἐπὶ πολλῶν ζητημάτων καί θεμάτων ἀπτομένων τῆς δικῆς τῆς ἀποφάνσεως. Ἡ ἐπιστήμη τῆς θεολογίας στοχεύει στή μελέτη τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, ἐμπειρίας καί πρακτικῆς. Ἐξετάζει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, τὶς ιδιότητές Του, τὴ φύση Του, τὴ σχέση μὲ τὸν κόσμον κ.ἄ. Ἡ πορεία τῆς θεολογίας ταυτίζεται μὲ τὴν πορεία τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης περιέχουν τὶς πρῶτες θεολογικὲς μαρτυρίες, ἀφοῦ ἀρχίζουν νὰ γράφονται 20 χρόνια μετὰ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου. Ἡ ὅλη διαδρομὴ τῆς ἐξέλιξης τῶν θεολογικῶν γραμμάτων λοιπόν, εἶναι κοινὴ μὲ τὴν πορεία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

Ἡ Θεολογία εἶναι κυρίως ὁ λόγος γιὰ τὸν Θεὸ πού ἔχει ἀποκαλυφθεῖ, ἀναφέρεται στὸν Θεὸ καί προέρχεται πρῶτα ἀπὸ Αὐτόν. «Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν Θεὸ στηρίζεται στὸν λόγο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν Θεὸ καί παίρνει τὴ μορφή τῆς ἀπάντησιν στὴ σκέψη, στὴ λατρεία καί στὴ διαγωγή, μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκούει τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ»³. Γενικά, ἡ ὀρθόδοξη θεολογία εἶναι ἡ πεμπτουσία καί ὁ ζωφόρος καρπὸς τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ὅπως ἀποτυπώνεται στὸν γραπτὸ καί προφορικὸ λόγον τῆς.

Τὰ θεολογικὰ γράμματα ἐκφράζονται μὲσῶ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας⁴, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἐκφραση τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ δογματικὴ μελέτη συνιστᾷ ἐνίσχυση τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας ὡς θεόπνευστου καθιδρύματος.

² Ὁ “κανόνας” τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι ὁ κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς & Καινῆς Διαθήκης. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δέχεται συνολικὰ 76 βιβλία. Διπλαδὴ 27 τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὰ ὁποία καί εἶναι: τὰ εὐαγγέλια τῶν 4 εὐαγγελιστῶν, οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, 21 Ἀποστολικὲς ἐπιστολές καί ἡ Ἀποκάλυψη, καί 49 βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὁποία διακρίνονται: Α) στὴν Πεντάτευχο, Β) στὰ Ἱστορικὰ βιβλία καί Γ) στὰ Ποιητικὰ-Προφητικὰ Βιβλία. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀναφέρεται στὴν πρὸ Χριστοῦ περίοδο, καί ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀναφέρεται στὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, τὴ διδασκαλίαν Του καί στίς ἐπιστολές καί Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη διαβάζεται στὰ ἑλληνικὰ χάρι τῆς μεταφράσεως τῶν ἑβδομήκοντα, ἐνῶ ἡ Καινὴ Διαθήκη στὸ πρωτότυπον ἑλληνικὸ κείμενον ἢ καί σὲ μετάφραση καί ἐρμηνείαν πού φέρει τὴν ἐγκρίσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. (Για περὶ σσότερες πληροφορίες βλ. ΑΘ. ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Πίστις*, σ. 19).

³ Βλ. ΑΘ. ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Πίστις*, σ. 26.

⁴ Ἡ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας περιλαμβάνεται στὰ κείμενα, τὰ ὁποία εἶναι γνωστὰ ὡς σύμβολα, ὅροι, τόμοι, ὁμολογίες ἢ δογματικὲς ἐκθέσεις, σὲ ἀντίθεσιν μὲ τοὺς κανόνες, οἱ ὁποιοί, ἂν καί ἀναφέρονται κυρίως σὲ θέματα πολιτεύματος, διοικητικῆς φύσεως καί ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας, δὲν στεροῦνται καθολικοῦ ὑποχρεωτικοῦ κύρους. Στὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε τὴν ὑπαρξὴ τῶν κανόνων, οἱ ὁποιοί ἀναφέρονται καί θίγουν ἅμεσα ἢ ἔμμεσα καί δογματικὰ ζητήματα, τῶν λεγομένων δογματικῶν κανόνων, συντελώντας στὴν ἀκριβέστερη διατύπωση τῶν κανόνων.

Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἱστορία μαρτύρων καὶ δικαιοσύνης, διωγμῶν καὶ θριάμβου, πάλης ἐναντίον τῶν αἵρέσεων καὶ ἀγῶνων γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας, διαγράφει τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀνέπτυξαν τὴ θεολογοῦσα σκέψη τους. Ἡ Θεολογία δὲν ἀποτελεῖ μόνον προῖον δημιουργικοῦ στοχασμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐμπειρία βιώματος πίστεως καὶ ἐπαφῆς μὲ τὸν Θεό, τόσο στὴ Θεία Ἀποκάλυψη «ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ», ὅσο καὶ στὸν καθημερινό βίον τῶν χριστιανῶν τῆς ὀρθοδόξου μαρτυρίας.

Ἡ Ὄρθοδοξη Ἐκκλησία εἶναι, ὅπως καὶ στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως διακηρύσσεται, ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἐπιφυλάσσοντας γιὰ τὸν ἑαυτό της τὴν ἀποθησαύριση τῶν ὑψηλῶν ἐπιτευγμάτων τῆς θεολογούσης σκέψεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ λοιπῶν διδασκάλων, οἱ ὅποιοι στὸ φῶς τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως, μὲ τὸν φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὴν ὑπάρχουσα σὲ αὐτοὺς δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, τὸν λόγο, παρέδωσαν σὲ ἡμᾶς τὴν ὀρθόδοξη δογματικὴ πίστη. Τὴν πίστη αὐτὴ εὐρίσκει κανεὶς καταγεγραμμένη στὰ γραπτὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐκφράζουν τὴ διαχρονικὴ συλλογικὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐπιστήμη τῆς Θεολογίας, ἔχοντας δημιουργήσει τὴν ὑποδομὴ μέσῳ τῶν γραπτῶν μνημείων τῆς Ἱερᾶς Παράδοσης, ἔρχεται νὰ ὀρθώσει λόγο γιὰ κάθε ζήτημα πού τὴν ἀφορᾷ ἢ ἀπασχολεῖ τοὺς ἀκολουθοῦντες τὴν ὀρθόδοξη πίστη. Παραθέτει γνώμη χωρὶς ἀναστροφές, ὅταν πρόκειται γιὰ θέματα δογματικῆς ἀλήθειας. Ξέρει νὰ διαλέγεται μὲ ἑτεροδόξους, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀμφισβητεῖ μὲ βάση τὸ γνωστικὸ ἀντικείμενό της, τὸ ἀντίθετο στὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Διαμορφώνει λόγο μέσα ἀπὸ τὴ σπουδαία παρακαταθήκη της, θέλοντας νὰ πετύχει τὴ διατήρηση τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὄρθοδοξίας σὲ καιροὺς «πνευματικῆς ἀπόκλισης ἀπὸ τὴ λεωφόρο τοῦ ἐλεύθερου στοχασμοῦ καὶ τοῦ ὑπεύθυνου ἀγῶνος γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ οὐσιαστικοῦ νοήματος τῆς ζωῆς»⁵.

Ὅλα τὰ ἄνω ὡς προλογικὰ ἐπισημαίνονται μὲ ἓνα καὶ μόνον στόχο: νὰ εἰδωθεῖ πολὺ εὐσύνοπτα ἡ ἱστορικὴ πορεία καὶ ἡ ἐν γένει προσφορά τῆς θεολογίας ὡς ἐπιστήμης. Ἡ Θεολογία ὅμως δὲν σταματᾷ στὸ χθές, γιατί «*Ἰησοῦς Χριστὸς χθές καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας*» (Εβρ. 13, 8). Ἀντίθετα, συνεχίζει καὶ θὰ συνεχίσει νὰ προσφέρει λόγο παρηγορίας, παραμυθίας καὶ ἐνισχύσεως στὸν σύγχρονο ἄνθρωπο.

Κατὰ καιροὺς ὅμως τίθενται διάφορα ἐρωτήματα ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη, τὰ ὁποῖα καλεῖται ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία νὰ ἀπαντήσει. Τέτοιου εἴδους ἐρωτή-

⁵ Βλ. ΑΘ. ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Πίστη*, σ. 10.

ματα είναι τά ἑξῆς: *Γιατί ὑπάρχει τό ἄβατο γιά τίς γυναῖκες στό Ἅγιο Ὅρος; Γιατί δέν χειροτονοῦνται οἱ γυναῖκες ἱερεῖς; Ἀντιμετωπίζει ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τήν γυναῖκα ὡς ὑποδεέστερη ἔναντι τοῦ ἀνδρα;* Καί πολλά ἄλλα ἐρωτήματα ἀκούγονται τά ὁποῖα σχετίζονται μέ τήν σχέση ἀνθρώπου καί Δημιουργοῦ ἢ ἑνός ἀνθρώπου μέ τόν συνάνθρωπό του.

Στήν παρούσα ἐργασία θέμα ἑνασχόλησής μας θά ἀποτελέσει *«ἡ Γυναῖκα καί ἡ σχέση της μέ τήν Ἱερωσύνη»*. Ἔχουν ἐκφρασθεῖ κατά καιρούς πολλά ἐρωτήματα, ὅπως: *Γιατί νά χειροτονοῦνται μόνο ἄνδρες στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία; Μήπως συμβαίνει αὐτό γιατί ὑποτιμᾶται ἡ θέση τῆς γυναῖκας καί ἀνιχνώνεται ἡ θέση τοῦ ἀνδρα μέσα στήν Ὁρθοδοξία;* Ἀπό κοινωνικῆς ἀπόψεως δέν εἶναι ρατσιστική διάκριση τό γεγονός αὐτό; Ἀποκλείεται ὄντως οἱ γυναῖκες νά βοηθήσουν στό λειτουργικό ἔργο τῆς ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας; Πῶς μποροῦν νά συμμετέχουν ἐνεργά οἱ γυναῖκες στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας; Ὅλα αὐτά τά τιθέμενα ἐρωτήματα εἶναι μερικά ἀπό αὐτά πού θά μᾶς ἀπασχολήσουν στό κυρίως μέρος τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

Στό σημεῖο αὐτό νά ἀναφερθεῖ ὅτι πρωταρχικός στόχος τῆς παρούσας ἐργασίας εἶναι νά ἰδωθεῖ ἡ Ἱερωσύνη μέ τήν γενική καί εἰδική ἔννοια τοῦ ὄρου. Δέν μπορεῖ νά θέλουμε νά ἐξετάσουμε τό θέμα τῆς Ἱερωσύνης τῶν γυναικῶν χωρίς νά κατανοήσουμε τί εἶναι Ἱερωσύνη ὡς μυστήριο μέσα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Στή συνέχεια θά καταβληθεῖ προσπάθεια νά παρουσιασθεῖ ἐν συντομίᾳ ἡ θέση τῆς γυναῖκας μέσα στήν Ὁρθοδοξία. Καί πάλι δέν μπορεῖ κάποιος νά ἀναφερθεῖ στό θέμα τῆς χειροτονίας τῆς γυναῖκας χωρίς πρωτίστως νά ἀναδειχθεῖ ὁ ρόλος τῆς γυναῖκας μέσα στήν Ὁρθοδοξία ὡς μιᾶς ξεχωριστῆς ὄντολογικῆς ὑπαρξῆς. Ἐπειτα θά ἐπιχειρηθεῖ ἡ προσέγγιση τοῦ κυρίως προβληματισμοῦ μας, δηλ. τό ἔαν οἱ γυναῖκες μποροῦν νά χειροτονοῦνται ἢ ὄχι. Πρόκειται γιά ἕνα θέμα διαχρονικό, ἀφοῦ δέν ἀπασχολεῖ μόνο τόν ἀνθρωπο τοῦ 21ου αἰῶνα. Ἀπασχόλησε, ὅπως θά λεχθεῖ, καί πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως π.χ. τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο. Τέλος, τό θέμα αὐτό ἔρχεται καί σάν ἀπόρροια τῶν δύο προγενέστερων κεφαλαίων, τοῦ ἂν ὑπάρχει διπλαδὴ σχέση μεταξύ Ἱερωσύνης καί γυναῖκας.

Εὐελπιστοῦμε μέ τό ὑλικό πού θά παρατεθεῖ νά ἀποσαφηνισθεῖ μέ τόν καλύτερο δυνατὸ τρόπο τό θέμα τῆς *σχέσης τῆς γυναῖκας μέ τήν Ἱερωσύνη*.

Κεφάλαιο Α΄

Τό μυστήριο τῆς Ἱερωσύνης

Εἶναι κοινή χριστιανική συνείδηση τό γεγονός τῆς ὑπερκοσμίου μεγαλωσύνης τοῦ ἀξιώματος τῆς Ἱερωσύνης. Ἡ Ἱερωσύνη δέν εἶναι οὔτε τέχνη οὔτε ἐπιστήμη, παρὰ χάρισμα δοσμένο ἀπό τόν Θεό σέ μερικούς ἀνθρώπους, ἀξιους νά Τόν διακονίσουν. Χάρισμα ἀλλά καί μεγίστη δωρεά σέ αὐτόν πού ἀξιώνεται νά λάβει τήν Ἱερωσύνη, γιατί σύμφωνα μέ τόν ἅγιο Ἰσίδωρο τόν Πηλουσιώτη: «*θεῖον τί χρῆμα ἡ ἱερωσύνη καί τῶν ὄντων ἀπάντων το τιμιώτατον*»⁶. Ὁ δέ ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, γιά νά καταδείξει τό πόσο ὑπερτερεῖ ἡ Ἱερωσύνη ἔναντι ὁποιουδήποτε κοινωνικοῦ ἀξιώματος, ἀναφέρει τά ἑξῆς στίς διδαχές του: «*Καί ἂν τύχει ἕνας παπάς καί ἕνας βασιλέας, τόν παπά σου νά βάλεις ἐπάνω ἀπό τόν βασιλέα νά καθίσει. Καί ἂν σοῦ τύχει ἕνας παπάς καί ἕνας ἄγγελος, τόν παπά σου νά πρωτο-χαιρετήσεις πρωτύτερα καί ἀπό τόν ἄγγελο, διότι ὁ παπάς εἶναι ἀνώτερος καί ἀπό τούς ἀγγέλους εἰς τό ἀξίωμα*»⁷.

Καταρχήν, «*ἡ λειτουργικότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος ἔχει μιά κεντρική καί ἀξονική χαρισματική ἐξουσία πού κατευθύνει ἢ συντονίζει ὅλες τίς ὑπόλοιπες χαρισματικές ἐκδηλώσεις. Ἡ κεντρική αὐτή ἐξουσία εἶναι τό μυστήριο τῆς ἱερωσύνης*»⁸. Ἡ Ἱερωσύνη τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ τό χάρισμα τῆς διακυβέρνησης πού δίνει ὁ Χριστός σέ ὀρισμένα μέλη τῆς κοινωνίας του. Τό χαρισματικό προνόμιο τῆς Ἱερωσύνης νά ἐπικαλεῖται τό ἅγιο Πνεῦμα, κάνει δυνατή τήν ἔνωση τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας μέ τόν Θεό καί συγκρατεῖ ὅλο τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ εἶναι τό μυστήριο τῆς θυσίας καί τῆς «*ἀνάστασης τῆς φθαρτῆς φύσης τῶν λογικῶν πλασμάτων καί ὁλόκληρης τῆς κτίσης*»⁹. Εἶναι ἡ ἐξουσιαστική χαρισματική δύναμη πού συντριβεῖ τίς ἀλλοτριωτικές δυνάμεις τῆς φθορᾶς καί ἀνακαινίζει τόν ἀνθρώπο. Αὐτή ἡ ἐξουσιαστική δύναμη εἶναι πού θέτει σέ λειτουργική ἔκφραση ὅλα τά ἄλλα μυστήρια γιά νά συντελεστεῖ ἡ ἀναγέννηση, ἡ κίνηση, ἡ τροφή καί ἡ ὁλοένα καί περισσότερο ὁλοκληρωμένη προκοπή σπίν τελείωση. Μέ τήν Ἱερωσύνη λοιπόν τοῦ Χριστοῦ

---

⁶ Βλ. ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ, «Ἐπιστολή 2», 52, P.G.78, 493C.

⁷ Βλ. Γ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ, *Ποιμένες*, σσ. 220-221.

⁸ Βλ. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματική Β΄*, σ. 489.

⁹ *Ὁ.π.*, σ. 490.

μετέχουν τά μέλη τοῦ σώματος σέ ὅλα τά ἀγαθὰ τῆς θείας δόξας, στήν ἀλήθεια καί τήν ἀγαθότητα. Γι' αὐτό ἀκριβῶς ἡ Ἱερωσύνη δέν εἶναι μόνο μεσιτική λειτουργία, ἀλλά ἐγκέφαλος ἢ συντονιστικό κέντρο ὅλων τῶν ἄλλων λειτουργιῶν.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς Ἱερωσύνης εἶναι ὅτι διακρίνεται σέ γενική καί *ειδική*. Πρόκειται γιά μία Ἱερωσύνη, τήν Ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι συνδεδεμένη ὀργανικά μέ τό ἐκκλησιαστικό σῶμα. Τόσο ἡ γενική, ὅσο καί ἡ *ειδική* Ἱερωσύνη συνυπάρχουν ἀχώριστα καί ἀδιαίρετα στήν Ἐκκλησία, ἐφ' ὅσον ἔχουν τήν ἀναφορά τους στή μιά καί μοναδική Ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ. Ἡ συνύπαρξη αὐτή φανερόνεται κυρίως στήν μυστηριακή ἐνότητα, καί ἰδιαίτερα στό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τό ὁποῖο προσφέρουν ἀπό κοινοῦ κληρός καί λαός. Στή *γενική Ἱερωσύνη* μετέχουν ὅλα τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ διά τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος μετέχουν στό τρισσό ἀξίωμα τοῦ Χριστοῦ (*προφητικό, βασιλικό καί ἱερατικό*). Αὐτή τή σημασία ἔχει τό «*βασιλειον ἱεράτευμα*» (Α΄ Πέτρ. 2,5 & 9). Ἡ προφητική, ἡ βασιλική καί ἡ ἱερατική ἐξουσία εἶναι μιά ποικιλία χαρισμάτων στήν ἐκκλησιαστική ζωή, γιατί ὁ Χριστός ἔχει συνενωμένες αὐτές τίς ἐξουσίες, πού κάνουν ἀρμονική καί χαρισματική τήν κοινωνία τοῦ σώματος. Στά πλαίσια τῆς γενικῆς αὐτῆς Ἱερωσύνης φύεται τό *ειδικό* χάρισμα τῆς κατ' ἐξοχίαν χαρισματικῆς μυστηριακῆς Ἱερωσύνης, ἡ ὁποία λαμβάνεται μέ χειροτονία. Τήν *ειδική Ἱερωσύνη* τήν λαμβάνουν μέ χειροτονία ὁ ἐπίσκοπος, ὁ πρεσβύτερος καί ὁ διάκονος.

Ἡ *ειδική Ἱερωσύνη* τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καί τοῦ διακόνου εἶναι χαρισματική λειτουργία πού κάνει δυνατή τήν αὔξησιν καί τήν προκοπή τοῦ σώματος. Ἔτσι δέν ὑπάρχει πιά οὔτε μεσιτική οὔτε κυριαρχική ἐξουσία ἀπό τήν πλευρά τῶν κατόχων τοῦ χαρίσματος τῆς Ἱερωσύνης. Τό *ειδικό* αὐτό χάρισμα ἐνεργοποιεῖται μόνο μέσα στό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καί μέ κανένα τρόπο ἔξω ἀπό αὐτό. Δέν μπορεῖ νά διακριθεῖ ὡς κάτι τό αὐτόνομο, γιατί ὑπάρχει μόνο στήν Ἐκκλησία καί γιά τήν Ἐκκλησία¹⁰. Ἔτσι πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ἡ *ειδική Ἱερωσύνη* εἶναι ἐνταγμένη λειτουργικά στή γενική Ἱερωσύνη ὅλου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ καταγωγή τῆς Ἱερωσύνης ἀνάγεται στά χρόνια τῆς Βίβλου. Πρῶτα στοιχεῖα μπορεῖ ὁ ἐρευνητής νά βρεῖ στό βιβλίο τῆς Ἑξόδου, ὅπου γίνεται ἀναφορά στά πρῶτα στάδια τῆς ἰσραηλιτικῆς Ἱερωσύνης. Συγκεκριμένα, στήν Ἑξοδο κεφ. 25 καί στό βιβλίο τῶν Ἀριθμῶν κεφ. 10 παρουσιάζεται ἡ ὀργάνωση τῆς λατρείας τῶν Ἰσραηλιτῶν στήν ἔρημο ὅπου ἀνάγεται στήν μεταϊωραλιστική περίοδο.

¹⁰ Βλ. Δ. ΑΡΓΥΡΟΥ, *Κλίσεως Ἐπουρανίου Μέτοχοι*, σσ. 16-18.

Στή συνέχεια έκτενεις αναφορές συναντά κανείς σχετικά με τόν Ήλί και τούς διαδόχους του, αρχικά στό ιερό τῆς Σηλω καί ἀργότερα τῆς Νόμβα καί τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ Ήλί, ὡς ιερέας, εἶναι προστάτης τοῦ ἱεροῦ καί τῆς κιβωτοῦ τῆς διαθήκης. Στό πλευρό του βρίσκονται ὡς βοηθοί νεαροί ιερεῖς, στούς ὁποίους ἀνίκουν οἱ γιοί του ἀλλά καί Ἰσραηλίτες ἄλλης καταγωγῆς, ὅπως ὁ Σαμουήλ (*Α' Βασιλειῶν* ἀ-δ'). Γνώρισμα τῆς βιβλικῆς ἐποχῆς ἦταν ὅτι δέν ἐπέλεγε σέ ὅλες τίς περιπτώσεις τούς ιερεῖς ὁ Θεός, ἀλλά οἱ ἄνθρωποι, ὅπως ὁ Μιχαίας ἔναν ἀπό τούς γιούς του ἤ ἔναν Λευίτη καί ὁ λαός τῆς Καριαθιαρίμ τόν Ἐλεάζαρ πρὸς φύλαξη τῆς Κιβωτοῦ¹¹. Ἄλλη σχετική ἀναφορά βρίσκει κανείς στό βιβλίον τῶν *Κριτῶν* κεφ. 27-28, ὅπου γίνεται λόγος γιά τόν Φινεές, γιό τοῦ Ἐλεάζαρ, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ὡς ιερέας. Εἶναι αὐτός πού ρώτησε γιά λογαριασμό τῶν συνασπισμένων Ἰσραηλιτῶν τόν Θεό σχετικά μέ τήν ἔκβαση τῆς ἐκστρατείας τους κατά τῶν Βενιαμινιτῶν. Ἐπίσης ὁ Ἀαρὼν ἐξελέγη ἀπό τόν Θεό ιερέας, ἐπειδή μόλις τοῦ εἶπε νά πάει νά βρεῖ τόν Μωυσῆ, ἔτρεξε τήν ἴδια στιγμή. Ἐπιπρόσθετα, μόλις κατά τήν περίοδο τῆς βασιλείας διαμορφώνεται στόν νότο ἕνα κλειστό ἱερατεῖο πού προϋπέθετε τήν ἔνταξη σέ κάποιον ἱερατικό γένος. Μεγαλύτερη δύναμη ἀπέκτησε τό ἱερατεῖο τῆς Ἱερουσαλήμ, τό ὁποῖο καταγόταν ἀπό τό γένος τοῦ Ήλί Ἀβιάθαρ καί ἀπαρτιζόταν ἀποκλειστικά ἀπό προερχομένους ἀπό τή γενιά τοῦ Σαδώκ.

Κατά τήν διάρκεια τῆς θρησκευτικῆς μεταρρύθμισης τοῦ Ἰωσία τό ἱερατεῖο τῆς Ἱερουσαλήμ κατόρθωσε νά διατηρήσει τά προνόμιά του, ὑποβαθμίζοντας ἔτσι, παρά τίς ἐπιταγές τῶν δευτερονομιστικῶν κύκλων γιά ἰσότητα ὅλων τῶν λευιτῶν ιερέων, τόν ρόλο τῶν λευιτῶν τῆς ἐπαρχίας. Μετά τό 586 π.Χ. καί κατά τήν Βαβυλώνια αἰχμαλωσία ἡ ἱερατική δράση δέν σταματᾶ, ἀλλά συνεχίζει μέ ἀμείωτο ἐνδιαφέρον τήν διάσωση καί συγχρόνως τήν διατήρηση τῶν ἀρχαίων θρησκευτικῶν παραδόσεων τοῦ λαοῦ. Αὐτό διαφαίνεται μέσα ἀπό τόν «*Νόμο τῆς Ἁγιότητας*» τῆς Πεντατεύχου (*Λευιτικόν* 17-26) καί στά ὄραματα τοῦ ἱερέα προφήτη Ἰεζεκιήλ πού καταγράφονται τήν περίοδο αὐτή καί θά ἀποτελέσουν τή βάση πάνω στήν ὁποία θά ἀναδιοργανωθεῖ ἡ λατρεία κατά τήν μεταιχμαλωσιακή περίοδο. Τά δέ ὄραματα τῶν δευτερονομιστικῶν κύκλων γιά γενική ἱερωσύνη τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ (*Ἐξοδος* 19,6) σβήνουν, τήν στιγμή πού τήν θέση τους καταλαμβάνει τό ἱερατεῖο καταγόμενο ἀπό τόν Ἀαρὼν. Στό προσκίnio ταυτόχρονα μέ τό χτίσιμο τοῦ δευτέρου ναοῦ τῆς Ἱερου-

---

¹¹ Βλ. ΕΛ. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ, *Αρχαιολογία-Θεσμολογία*, σ. 219.

σαλήμ ἔρχεται τό σαδδωκικό ἱερατεῖο¹², ἐνῶ κατά τήν μακκαβαϊκή περίοδο συγκροτήθηκε ἀπό τούς Σαδδουκαίους καί τούς Ἀσμοναίους τό νόμιμο ἰουδαϊκό ἱερατεῖο, τό ὁποῖο φθάνει ἕως τά χρόνια του Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Καί ἐνῶ ἡ Παλαιά Διαθήκη, ὅπως ἔμμεσα κατανοήθηκε, προεικονίζει τήν Ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ, στήν Καινή Διαθήκη πρῶτος Ἱερεὺς «κατά τήν τάξιν Μελχισεδέκ» ἐμφανίζεται ὁ μονογενής Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ. Μέ τήν ἔλευσίν Του ἐγκαινιάζεται τό μυστήριό τῆς χριστιανικῆς Ἱερωσύνης, βασιζόμενο στό ἔργο τῆς ἐν Χριστῷ Οἰκονομίας. Μέ τήν ἐνανθρώπησίν Του ὁ προαιώνιος ἄσαρκος Λόγος προσέλαβε ὀλόκληρη τήν ἀνθρώπινη φύση γιά νά τή σώσει καί νά τή δοξάσει μέσα ἀπό τήν ἐπίγεια διαδρομή του, τήν σταυρική Του θυσία, τήν Ἀνάστασι καί τήν Ἀνάληψή Του. Ὡς αἰώνιος ἀρχιερέας ἐνώνει τήν λογική κτίσι μέ τόν Θεό, προσφέροντας ὡς θυσία ὑπέρ αὐτῆς τόν ἑαυτό Του. Ἀπό αὐτό καί μόνο συνάγεται ὅτι τό μυστήριό τῆς Ἱερωσύνης εἶναι θεοσύστατο.

Τήν Ἱερωσύνη Του ὁ Κύριος τήν μετέδωσε στους 12 μαθητές καί ἀποστόλους Του καί διαμέσου αὐτῶν στά μέλη τῆς πρώτης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νά συνεχισθεῖ τό ἔργο τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. Τούς μετέδωσε καί τά τρία ἀξιώματά Του. Τό βασιλικό ἀξίωμα, δηλ. τήν ἐξουσία νά ποιμαίνουν τήν Ἐκκλησία, τό προφητικό ἀξίωμα, δηλαδή τήν ἐξουσία νά κηρύττουν τό Εὐαγγέλιο καί τό ἀρχιερατικό ἀξίωμα, δηλαδή τήν ἐξουσία νά τελοῦν τά μυστήρια καί νά μεταδίδουν τήν ἀγιάζουσα θεία χάρι στους πιστούς. Οἱ Ἀπόστολοι χειροτονώντας τούς διαδόχους τούς «διά ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν πρός μετάδοσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (π.χ. *Πράξεις*, 8,17,9,12) τούς ὄρισαν ὡς συνεχιστές τοῦ ἔργου τους στήν Ἐκκλησία. Γιά παράδειγμα, ὁ ἀπόστολος καί εὐαγγελιστής Ἰωάννης ὁ Θεολόγος ἐπιστρέφοντας στήν Ἔφεσο καί μετά τόν θάνατο τοῦ Δομτιανοῦ, πέρασε ἀπό ὅλες τίς πλησιέστερες περιοχές μέ ἀποκλειστικό στόχο νά καταστήσει ἐπισκόπους, συνεχιστές τοῦ εὐαγγελισμοῦ τοῦ λαοῦ¹³. Ἐπιπλέον οἱ ἀπόστολοι σέ αὐτούς πού χειροτονοῦσαν ἐπισκόπους, τούς ἔδιναν τήν ἐντολή νά ἐκλέξουν καί ἄλλους ἱκανούς γιά τήν διαποίμανση τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅπως οἱ ἴδιοι εἶχαν ἐκλέξει, χειροτονήσει καί ἐγκαταστήσει πρεσβυτέρους καί διακόνους (π.χ. χειροτονία ἐπτὰ διακόνων¹⁴) στίς τοπικές ἐκκλησίες πού ἴδρυσαν.

¹² Βλ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *Ἱερωσύνη καί Παλαιά Διαθήκη*, σσ. 55-68.

¹³ Βλ. Κ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ, *Ὁ χριστιανικός ναός*, σ. 442.

¹⁴ Ἡ πρώτη χριστιανική κοινότητα ἐκλέγει τούς ἐπτὰ διακόνους καί οἱ Ἀπόστολοι τούς ἐγκαθιστοῦν ἐπίσημα στό ἔργο αὐτό, στή διακονία τους. Προκαλεῖ ἐντύπωση ἡ διαπίστωση ὅτι τά ὀνόματα καί τῶν ἐφτά ἦταν ἑλληνικά: *Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς καί Νικόλαος*. Θά πρέπει λοιπόν νά ἦταν Ἕλληνιστές. Αὐτό ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, γιατί θά διευ-

Ἡ μεταβίβαση τῆς Ἱερωσύνης ἀπό τοὺς ἀποστόλους στοὺς διαδόχους φθάνει μέχρι σήμερα. Αὐτὴ ἡ ἀδιάκοπη μετάδοση τοῦ χαρίσματος τῆς Ἱερωσύνης ὀνομάζεται «ἀποστολικὴ διαδοχὴ»¹⁵. Ἡ Ἱερωσύνη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ Ἱερωσύνη τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων Του καὶ ἡ Ἱερωσύνη αὐτὴ πού μεταδίδεται κατὰ τρόπο συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπο μέσα στὴν ἐκκλησία ἀπὸ τὴ μᾶ γενιά στὴν ἄλλη. Ἡ Ἱερωσύνη εἶναι αἰώνια καὶ ἀδιάλειπτη στὴν Ἐκκλησία, μυστήριον μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιτελεῖται ἡ ἄμεση ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ καθιστᾷ τὴν Ἐκκλησία θεματοφύλακα τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως καὶ ἀληθείας. Χωρὶς αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει συνέχιση καὶ διατήρηση ἀνόθευτης τῆς ἀποστολικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἀναφέρει ὅτι «τὸ χάρισμα τῆς Ἱερωσύνης καὶ τελειώσεως», δηλαδὴ τὸ ἰδιαίτερο μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης, μὲ τὸ ὁποῖο ὀρισμένα μέλη τῆς Ἐκκλησίας λαμβάνουν τὴν χάρι καὶ τὴν ἐξουσία τῆς μεταδόσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, «διότι τὸ μυστήριον τελεῖται μόνο διὰ τοῦ μυστηρίου», εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ νὰ συνεχίζεται ἀνά τοὺς αἰῶνες τὸ ἔργο τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων¹⁶. Ἄρα κατανοεῖται ἡ σημασία τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς στὸ ὑψηλό αὐτὸ ἱερατικὸ ἀξίωμα.

Οἱ πρῶτες χειροτονίες θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι συνέβησαν κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, ὅταν οἱ ἀπόστολοι ἔλαβαν ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα τὸ χάρισμα τῆς Ἱερωσύνης, ὥστε δι' αὐτῶν, ὅπως προειπώθηκε, νὰ ἐνεργούνται στὸ ἐξῆς στὴν Ἐκκλησία ἡ χάρις, ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέως Χριστοῦ. Σήμερα τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης εἶναι τελετὴ ἐνταγμένη στὴν Θεία Λειτουργία, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἐπίσκοπος ἐκφωνεῖ εἰδικὴ εὐχὴ καὶ μὲ τὴν ἐπίθεση τῶν χειρῶν του στὸν χειροτονηθέντα κατέρχεται ἡ θεία χάρις καὶ προχειρίζεται ὁ ὑποψήφιος σὲ ἓναν ἐκ τῶν τριῶν βαθμῶν τῆς Ἱερωσύνης (τοῦ διακόνου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ ἐπισκόπου). Ἡ ἐπίθεση τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου στὸν χειροτονούμενο καὶ οἱ διαφορὲς εὐχὲς πού ἀναγιγνώσκονται κατὰ τὴν ὥρα τῆς χειροτονίας ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο, εἶναι τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ ὁρατὰ στοιχεῖα τοῦ μυστηρίου. Ἀόρατο καὶ ὑπερφυσικὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ μετάδοση τῆς θείας χάριτος¹⁷. «*Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ*» (Πράξ. 20, 28). Οἱ εὐχὲς τῶν χει-

---

κόλυνε τὸ ἄνοιγμα τῆς Ἐκκλησίας στὸν εἰδωλολατρικὸ κόσμο, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ δράση τοῦ Στέφανου καὶ τοῦ Φιλίππου, γιὰ τοὺς ὁποίους κάνουν ἰδιαίτερο λόγο οἱ *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*.

¹⁵ Βλ. ΣΥΜΕΩΝ ΚΟΥΤΣΑ, *Ἱερωσύνη*, σσ. 137-138.

¹⁶ Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, «Λόγος» 6, 9, P.G. 35, 733A.

¹⁷ Βλ. ΑΘ. ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Πίστη*, σ. 186.

ροτονιών, αλλά και τῶν χειροθεσιῶν, εἶναι ἀπό τίς δοκιμώτερες, τίς θεολογικώτερες και τίς συντομώτερες τῶν Εὐχολογιῶν τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται γιά κείμενα πανάρχαια, ἐξαιρετικῆς ὁμορφιάς και λακωνικῆς φραστικῆς διατυπώσεως. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ κυρίως καθαγιαστικῆ εὐχή, ἡ δεύτερη ἀναφέρεται στόν προσδιορισμό τῆς εἰδικῆς χάριτος και τοῦ ἀναλαμβανομένου ἱεροῦ ἔργου. Τέλος, ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἀρχαιότερες εὐχές διασώζονται στό ἀρχαιότερο σωζόμενο Βυζαντινό Εὐχολόγιο, στόν Βαρβερινό κώδικα 336 τοῦ τέλους του Η΄ αἰῶνος¹⁸. Σέ αὐτό τό εὐχολόγιο συναντᾶ κανεῖς νά προηγεῖται ἡ χειροτονία ἐπισκόπου, νά ἔπεται ἡ χειροτονία πρεσβυτέρου, ἡ τάξις ἐπί χειροτονία διακόνου και ἡ εὐχή ἐπί χειροτονία διακόνισσας.

Θά ἦταν παράλειψη ἡ μί ἀναφορά στήν διάκριση τοῦ ἱεροῦ «*ὑπουργήματος*» τῆς Ἱερωσύνης. Τό ἱερατικό ἀξίωμα διακρίνεται σέ τρεῖς βαθμούς:

- Πρῶτος βαθμός εἶναι αὐτός τοῦ *διακόνου*. Ἀρχικά οἱ διάκονοι ἦταν ὑπεύθυνοι γιά τή «*διακονία τραπεζῶν*», γιά τά κοινά δεῖπνα τῶν χριστιανῶν. Ὁ διάκονος σταδιακά ἀποτέλεσε ἱερατικό βαθμό μέ συγκεκριμένα καθήκοντα: νά διακονεῖ τοὺς ἐπισκόπους και τοὺς πρεσβυτέρους στήν τέλεση τῶν ἱερῶν μυστηρίων και γενικῶς νά ὑποβοηθᾶ τό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας.

- Δεύτερος βαθμός εἶναι αὐτός τοῦ *πρεσβυτέρου*. Τά καθήκοντά τους ἦταν ἱερατικά, διοικητικά, πειθαρχικά και οἰκονομικά. Ὁ πρεσβύτερος εἶναι ὁ ἄμεσα ὑπεύθυνος γιά τή ζωή μᾶς χριστιανικῆς κοινότητας. Τελεῖ τά μυστήρια, διδάσκει, ὀργανώνει τά ἔργα ἀλληλεγγύης μεταξύ τῶν μελῶν τῆς κοινότητας. Εἶναι ἡ «*ψυχή*» τῆς κοινότητας.

- Τρίτος βαθμός εἶναι αὐτός τοῦ *ἐπισκόπου*. Ἀρχικά ἦταν πρεσβύτεροι μέ εὐρύτερες διοικητικές ἀρμοδιότητες. Τίς ἀρχές τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος πρέπει νά ἀναζητήσουμε στους ἀπεσταλμένους τῶν Ἀποστόλων σέ συγκεκριμένες κοινότητες πρὸς διεκπεραίωση ἑκτακτων ἀναγκῶν, πού σχετίζονταν μέ τήν διαποίμανση τῶν πιστῶν. Τέτοιες περιπτώσεις διαφαίνονται νά εἶναι τοῦ Ἑπαφρᾶ και τοῦ Ἀρχίππου, τοὺς ὁποίους μνημονεύει ὁ Παῦλος στήν πρὸς *Κολοσσαεῖς* ἐπιστολή του (*Κολ.* 1,7-4,12,17). Ὡς πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας μέ τήν ἔννοια τοῦ προεστώτος τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, χειροτονήθηκε ἀπό τοὺς ἀποστόλους ὁ Ἀδελφόθεος Ἰάκωβος γιά νά ποιᾶνει τῶν ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων. Ἀργότερα, χειροτονοῦνται ὁ Τιμόθεος ἐπίσκοπος στήν Ἐφεσο και ὁ Τίτος ἐπίσκοπος στήν Κρήτη. Ὁ κάθε ἐπίσκοπος ἀντλεῖ ἀπό τή θεία Εὐχαριστία ὅλη τήν ἐπισκοπική ἐξουσία του. Τό κήρυγμα,

¹⁸ Βλ. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, *Χειροτονίες*, σσ. 178-179.

ή φιλανθρωπική και κοινωνική δράση και ή διοίκηση του επισκόπου είναι «*ἐν Χριστῷ*» και «*ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ*» μόνο όταν ξεκινούν από τή θεία Εὐχαριστία και καταλήγουν σέ αὐτήν.

Οἱ τρεῖς ἱερατικοὶ βαθμοὶ προέρχονται ἀπό τόν Κύριο διά τῶν Ἀποστόλων και ὑπάρχουν στήν Ἐκκλησία ὡς ὄρατές εἰκόνες, διαμέσου τῶν ὁποίων ἐνεργεῖται ή θεία ἐξουσία ἐπάνω στή γῆ. Ἡ διάκριση τῶν τριῶν βαθμῶν και τῶν ἀντίστοιχων ἱερατικῶν καθηκόντων του κάθε βαθμοῦ συνεπάγεται και τήν ἱεράρχηση μεταξύ τους¹⁹. Μπορεῖ νά ἱεραρχοῦνται μεταξύ τους, ἀλλά καταφέρνουν τήν ἁρμονική συνύπαρξη και λειτουργία τους, ή ὁποία ὑπηρετεῖ τήν ἐνότητα και τήν πνευματική οἰκοδομή του ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ἦδη ἀπό τήν ἀποστολική περίοδο και κυρίως διαμέσου τῶν ἐπιστολῶν του ἁγίου Ἰγνατίου του θεοφόρου ἀναδειχθηκε τό ἐπισκοπικό λειτουργημα. Ἡ προβολή αὐτή ὅμως προσεκτικότερα και βαθύτερα ἐξεταζόμενη δέν ἀποσκοπεῖ στήν ἔξαρση τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας του ἐπισκόπου και κατά συνέπεια στή μείωση τῶν δυό ἄλλων βαθμῶν του πρεσβυτέρου και του διακόνου, ἀλλά στήν διασφάλιση στό πρόσωπο του ἐπισκόπου τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας.

Χαρακτηριστικά εἶναι τά ὅσα ἀναφέρει ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ θεοφόρος γιά τους τρεῖς βαθμούς τῆς Ἱερωσύνης: «*Ὁ ἐπίσκοπος εἶναι κυρίως και πρωτίστως πατήρ και διδάσκαλος πού προκάθηται εἰς τόπον Θεοῦ, οἱ πρεσβύτεροι σύμβουλοι του ἐπισκόπου και τῆς Ἐκκλησίας, στέφανος και συνέδριον και βουλή πού προκάθηται εἰς τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων και οἱ διάκονοι οἱ πεπιστευμένοι διακονίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ*»²⁰. Ἀθέτηση ή ἀπομάκρυνση ἀπό τό θεμελιῶδες αὐτό περιεχόμενο τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργημάτων συνεπάγεται ἀναγκαστικά και ἀλλοίωση τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων κληρικῶν πρὸς τόν ἐπίσκοπό τους μέ δυσμενεῖς ή ἀκόμη και τραγικές συνέπειες γιά τήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας και τήν ἀπρόσκοπτη ἄσκηση του ἐκκλησιαστικοῦ ἔργου.

Ἐν κατακλείδι θά μποροῦσε νά λεχθεῖ ὅτι τό θέμα του μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης δέν εἶναι δυνατόν νά ἐξαντληθεῖ σέ ἓνα και μόνο κεφάλαιο. Εἶναι ἓνα θέμα μέ πολλές προεκτάσεις, ὅπως: οἱ προϋποθέσεις γιά τήν Ἱερωσύνη, ή καλλιέργεια τῆς Ἱερωσύνης, ή Ἱερωσύνη και ή προσφορά της σήμερα στόν σύγχρονο ἄνθρωπο, ὁ ρόλος τῶν ἐπισκόπων, τῶν πρεσβυτέρων και τῶν διακόνων, ή χειροτονία τῶν ἱερέων κ.ἄ. Αὐτό πού πρέπει καταληκτικά νά ἐντυπωθεῖ εἶναι ὅτι: «*Ἡ Ἱερωσύνη βρίσκεται μεταξύ τῆς θείας και ἀνθρώπινης*

---

¹⁹ Βλ. ΣΥΜΕΩΝ ΚΟΥΤΣΑ, *Ἱερωσύνη*, σ. 181.

²⁰ Βλ. ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ, «Πρὸς Μαγνησεῖς», 6,1 ΒΕΠΕΣ 2, 269.

φύσεως, ὥστε τὴν μὲν θεία φύση νά τὴν λαμπρύνει, τὴν δέ ἀνθρώπινη φύση νά ἐργάζεται, γιὰ νά τὴν μεταβάλλει σέ καλύτερη. Ἡ Ἱερωσύνη εἶναι πράγμα οὐράνιο!» (ἅγιος Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης). Καί ἐπίσης ὅτι: «*Ὁ θρόνος τῆς Ἱερωσύνης εἶναι ἐγκατεστημένος στοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν ἔχουν ἐξουσιοδοτήσει νά διοικήσει τὰ οὐράνια!*» (ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος).

Κεφάλαιο Β΄

Ἡ θέση τῆς γυναίκα^ς στὴν Ἱστορία καὶ στὴν Ὁρθοδοξία

Σέ μιά ἐποχή ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν πάντων καὶ διεκδίκησης τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται καὶ προβάλλεται τὸ θέμα τῆς ισότητας τῆς γυναίκα^ς μέ τὸν ἄνδρα. Ἡ γυναίκα πλέον ὡς ξεχωριστή ὄντοπιτα ἔρχεται καὶ διεκδικεῖ ρόλο καὶ πιό ἐνεργό παρουσία στὰ κοινωνικά δρώμενα. Κάθε γυναίκα μέσα ἀπὸ ἀγῶνες κατάφερε σήμερα νά ἀπεγκλωβιστεῖ ἀπὸ τὴν πατριαρχική δομὴ τῆς οἰκογένειας καὶ νά ἐνσωματωθεῖ σέ μιά κοινωνία πολιτῶν πού αἰτεῖται τὴ διαφορετικὴ ἀντιμετώπιση καὶ ἀναγνώριση τῆς ὑπαρξί^ς της. Ψηφίζει, ἐκλέγεται, ἐργάζεται καὶ γενικά ἀναλαμβάνει ρόλους ισάξιους μέ τὸν κάθε ἄνδρα. Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἔχει πάψει πιά νά ἀντιμετωπίζεται ὡς ἓνα «κατώτερο» πλάσμα.

Ἐάν θελήσει κάποιος νά κάνει μιά ἱστορικὴ ἀναδρομὴ γύρω ἀπὸ τὸ εὐρύτατο θέμα τῆς ἐξέλιξης τῆς θέσης τῆς γυναίκα^ς, θά συναντήσει δυσκολίες γιατί δέν ὑπάρχει ἱστορία πού νά ἐξετάζει τὴ θέση τῶν γυναικῶν στὶς διάφορες ἐποχές καὶ στοὺς διάφορους πολιτισμούς. Οἱ συνθηκ^{ες} ζωῆς καὶ οἱ τοπικ^{ες} παραδόσεις δέν εἶναι καθόλου ἐπαρκεῖς ὥστε νά ἐπιτρέπουν ἀξιόπιστες συγκρίσεις. Ὑπάρχουν πάρα πολλά κενά στό σύνολο τῶν σχετικῶν γνώσεων πού ἔχουν ἀποθησαυριστεῖ. Οἱ ἀμφίβολης ἀξίας ἀποσπασματικ^{ες} πληροφορίες γιὰ ἄλλοτιν^{ες} ἢ προϊστορικ^{ες} κοινωνί^{ες} εἶναι εὐκόλο νά παρερμηνευθοῦν, ἀν ἀπομονωθοῦν ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο κοινωνικό-ἱστορικό πλαίσιο τους.

Μιά ἱστορία τῶν γυναικῶν, ἐπομένως, πρέπει νά εἶναι ἐντοπισμένη σέ χῶρο καὶ χρόνο, νά περιορίζεται δηλαδή σέ ἄρτια τεκμηριωμένες πληροφορίες γιὰ περιόδους συγκεκριμένων πολιτισμῶν· διαφορετικά, θά ἦταν μιά ἀνούσια συρραφὴ πληροφοριῶν (μεγάλο μέρος ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀτεκμηριώτες), ἀφοῦ θά ἀντλοῦσε ἀπὸ διάφορες ἐτερόκλητες πηγ^{ές} καὶ τὸ μόνο συνδετικό στοιχεῖο τους θά ἦταν ὅτι ὅλες θά ἀναφέρονταν στὶς γυναίκες.

Όπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἔρευνα, ἔχουν γίνει ὡστόσο ἀπόπειρες νά γραφεῖ μιά ἱστορία τῶν γυναικῶν μέ ἱστορική συνέχεια, πού νά περιλαμβάνει τή θέση τους στίς πρωτόγονες κοινότητες, στους ἀρχαίους πολιτισμούς καί στίς σύγχρονες κοινωνίες. Ἐπιηρεασμένοι ἀπό τίς ὅλο καί πλουσιότερες ἀνθρωπολογικές μαρτυρίες, πού ἀποκάλυπταν τή μεγάλη ποικιλία τῶν τύπων οἰκογένειας καί συστημάτων συγγένειας πού ὑπάρχουν, ἐντυπωσιασμένοι ἀπό τήν ἀνακάλυψη ἀρχαίων πολιτισμῶν στους ὁποίους ἡ θέση τῆς γυναίκας ἦταν πολύ καλύτερη ἀπ' ὅ,τι στίς εὐρωπαϊκές κοινωνίες τοῦ καιροῦ τους καί ὑπό τήν ἐπίδραση, τέλος, τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης τοῦ Δαρβίνου²¹, πολλοί συγγραφεῖς, στά τέλη περίπου τοῦ περασμένου αἰῶνα διατύπωσαν θεωρίες πού ἀποσκοποῦσαν στό νά καταδείξουν ὅτι στήν αὐγή τῆς ἀνθρωπότητας ὑπῆρχε ἕνα μπηριαρχικό καθεστῶς. Αὐτό καταλύθηκε μέ τόν καιρό, ὅταν οἱ ἄνδρες ὑπερτερῶντας σέ μυϊκή δύναμη καί θέλοντας νά ἐξασφαλίσουν τή μεταβίβαση τῆς περιουσίας τους στους ἀπογόνους τους, ἐκτόπιζαν βαθμιαία τίς γυναῖκες.

Ἡ μπηριαρχία ἦταν «τό σύστημα κοινωνικῆς ὀργάνωσης, κατά τό ὁποῖο ἡ γυναῖκα ἔπαιξε πρωταρχικό ρόλο στήν οἰκογένεια καί στήν κοινωνική ζωή (ἡ κληρονομιά καί ἡ διαδοχή ἔχουν ὡς βάση τή μπηριαρχική συγγένεια)»²². Τή μπηριαρχία παραδέχθηκαν ὁ Ἔνγκελς καί οἱ μεταγενέστεροι μαρξιστές ὡς τήν πρότυπη καί ἰδεώδη μορφή κοινωνικῆς ὀργάνωσης. Ἀργότερα, ἡ ἰδέα μᾶς ἀρχέτυπης μπηριαρχίας ἀπορρίφθηκε ἀπό τούς σύγχρονους ἀνθρωπολόγους, πράγμα πού στηρίχθηκε σέ δύο κυρίως ἐπιχειρήματα. Πρῶτον, στό ὅτι πρέπει νά γίνεται σαφής διάκριση ἀνάμεσα στή μπηριαρχία καί στό σύστημα τῆς μπηρογονικῆς γραμμῆς συγγένειας, πού ἀπλῶς καί μόνο καθορίζει τή γραμμή καταγωγῆς ἐκ θηλυγονίας, φαινόμενο πού ἀπαντᾷ συχνά σέ πρωτόγονες κοινωνίες. Καί τό δεύτερο ἐπιχείρημα ἦταν ὅτι πολλοί καί διάφοροι τύποι οἰκογένειας καί συγγένειας ὑπῆρχαν καί ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν, σέ διάφορες περιοχές τοῦ κόσμου ταυτόχρονα. Δέν ὑπάρχει καμιά ὁμοιόμορφη ἐξέλιξη πού θά μπορούσε νά στηρίξει τήν ἰδέα μᾶς βαθμιαίας προόδου ἀπό τήν βαρβαρότητα στόν πολιτισμό ἢ ἀπό τήν

²¹ Σύμφωνα μέ αὐτή τήν θεωρία του, ὁ Ἄγγλος φυσιοδίφης Δαρβίνος διετύπωσε ὅτι τά σημερινά γένη τῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν σχηματίσθηκαν σιγά-σιγά μέ τήν ἐξέλιξη. Οἱ ὀργανισμοί δηλ. ὑφίσταντο μεταβολές ἕξαιτίας ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων. Κυριότερη ἀφορμή γι' αὐτό εἶναι, κατά τόν Δαρβίνο, ἡ προσσαρμογή πρὸς τό περιβάλλον. Ἰσχυρίζεται ὅτι διατηροῦνται στή ζωή οἱ ὀργανισμοί, πού ἔχουν τήν ἰκανότητα νά προσσαρμόζονται στίς συνθήκες τοῦ περιβάλλοντος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἐξαφανίζονται. Ἡ θεωρία αὐτή τοῦ Δαρβίνου ἔχει τό ὄνομα Δαρβινισμός. Συγκεκριμένα τήν ἐξέθεσε στό σύγγραμμά του «Περί γενέσεως τῶν εἰδῶν».

²² Βλ. Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, *Λεξικό*, σ. 1106.

μπτριαρχία προς τήν ύποταγή τῆς γυναίκας καί, κατόπιν, προς τή χειραφέτησή της. Τά πορίσματα τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐρευνῶν ἤρθαν νά ὑποστηρίξουν τόν ἀγῶνα γιά τή χειραφέτηση τῆς γυναίκας, παρέχοντας ἀποδείξεις γιά τό ἀντίθετο: ὅτι οἱ γυναῖκες δέν ἀποκλείονται παντοῦ ἀπό τίς θρησκευτικές ἱεροτελεστίες, δέν τοποθετοῦνται πάντα σέ ὑποδεέστερη θέση καί σέ εὐτελεῖς ἀσχολίες, δέν εἶναι ἀναπότρεπτα ὑποταγμένες στήν ἀνδρική κυριαρχία.

Ἀπό τόν πλοῦτο τῶν δεδομένων πού ὑπάρχουν, ἕνα μόνο γενικό συμπέρασμα μπορεῖ ἴσως νά συναχθεῖ: ὅτι στίς θηρευτικές ἢ τίς νομαδικές φυλές ἡ θέση τῶν γυναικῶν στήν κοινωνία βρίσκεται συνήθως σέ χαμηλό ἐπίπεδο, ἐνῶ στίς πρωτόγονες κοινωνίες πού βασίζονται τήν ὑπαρξή τους στή γεωργία βρίσκεται, κατά κανόνα, σέ σχετικά ὑψηλό ἐπίπεδο²³. Στίς κοινωνίες αὐτές, οἱ γυναῖκες περιβάλλονται μέ τιμές ὄχι μόνο ὡς δημιουργοί τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ὡς ἐπιφορησμένες μέ τή φροντίδα τῆς διατροφῆς καί ὡς συμπαραστάτες τῶν ἀνδρῶν, ἀλλά καί ὡς σύμβολα γονιμότητας. Γι' αὐτό καί τό κῦρος τους εἶναι μεγάλο κι ἐμπνέουν ὄχι μονάχα σεβασμό, ἀλλά καί δέος πολλές φορές.

Ἀνατρέχοντας κάποιος στους ἀρχαίους πολιτισμούς, θά συναντήσει μιά πληθώρα γυναικείων θεοτήτων. Στή Βαβυλῶνα, τήν Αἴγυπτο, τή Φρυγία καί τή Φοινίκη, μύτερες θεές λατρεύονταν ὡς πανίσχυρες θεότητες. Μέ διαφορετικό ὄνομα σέ κάθε περίπτωση, ἡ καθεμία ἀπό τίς θεότητες αὐτές προσωποποιούσε τήν ἴδια ἀρχή: δημιουργία νέας ζωῆς, ἀναγέννηση τῆς φύσης μετά τόν χειμερινό θάνατο, ἐλπίδας ἀνάστασης τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ λατρεία αὐτῆς τῆς θεᾶς τῆς γονιμότητας, ἡ ὁποία προφανῶς ἀποκαλύπτει μιά σημαντική πλευρά τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἐπεκτάθηκε στήν Ἑλλάδα καί ἀργότερα στή Ρώμη κι ἔγινε τιμῆμα τῆς μυθολογίας τους.

Καί στή Βαβυλῶνα καί στήν Αἴγυπτο οἱ γυναῖκες εἶχαν σημαντική ἀνεξαρτησία καί ὑψηλή θέση στήν κοινωνία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ὑπῆρξε ὁ κώδικας τοῦ Χαμουραπί, βασιλιά τῆς Βαβυλωνίας, ἕνα ἀπό τά ἀρχαιότερα γνωστά κείμενα τοῦ εἴδους, παρῆχε στίς ἑγγαμίες γυναῖκες μεγάλη οἰκονομική καί προσωπική ἐλευθερία. Εἶναι γεγονός ὅτι στήν ἀρχαία Αἴγυπτο²⁴ ὑπῆρξαν πιστές καί καλές σύζυγοι, γιά τίς ὁποῖες οἱ ἄνδρες τους ἔζησαν ὑπερήφανοι καί εὐτυχισμένοι. Ὑπῆρξαν γυναῖκες πού ἐκτός ἀπό τόν ἑαυτό τους κράτησαν καί τόν σύζυγό τους πιστό σέ ὅλη του τή ζωή καί ἄφησαν τήν εἰκόνα τους ἀνεξίτηλη μέσα στόν χρόνο, γιατί τή φύλαξαν στό βάθος τῆς ψυχῆς τους καί

²³ Ἐγκυκλοπαίδεια, *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τόμ. 19, Ἀθήνα 1993, σ. 300.

²⁴ Βλ. ΕΛ. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ, *Ἱστορική Πορεία τῆς Γυναίκας*, σ. 109.

μετά τόν θάνατο τοῦ συζύγου τους. Οἱ ζωγραφισμένες εἰκόνες καί τά γλυπτά κρῖνουν πῶς ἐπιεικῶς τή γυναῖκα τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, ὅταν παρουσιάζουν τή γυναῖκα ὡς καλή σύζυγο, πατέρας καί μητέρα κρατιοῦνται ἀπό τό χέρι καί τά μικρά τους παιδιά σφίγγονται κοντά στους γονεῖς τους. Ἄλλη σκηνή ἀπεικονίζει τή βασίλισσα πού εἶναι καθισμένη στά γόνατα τοῦ βασιλέως, ἐνῶ φιλοῦν μέ στοργή τά μικρά τους παιδιά κ.ἄ.

Ἀντίστοιχα γιά τήν θέση τῆς γυναίκας στήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἐκφράζεται μιά διαφορετική τοποθέτηση. Ἡ ἀστική τάξη καί οἱ γυναῖκες πού ἀνῆκαν σέ αὐτήν εἶχαν τήν πολυτέλεια τῆς κατοχῆς δούλων γιά νά διεκπεραιώσουν τά καθημερινά καθήκοντα, πού ἀφοροῦσαν τήν οἰκιακή οἰκονομία. Αὐτό ἀπάλλασσε τή μέση γυναῖκα τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπό βαριές ἐργασίες, καθῶς ὁ ρόλος τῆς γυναίκας ἦταν κυρίως ὀργανωτικός. Ἡ γυναῖκα τῆς ἀστικῆς τάξης ὅμως στά κοινά παρέμενε ἀμέτοχη καί περιοριζόταν μόνο σέ ἀσχολίες σχετικές μέ τόν οἶκο ἢ τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν κυρίως ἀπό βιολογικῆς ἀπόψεως. Οἱ ἄνδρες, ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἀναζητοῦσαν γυναικεία συντροφιά πέραν τῆς συζυγικῆς σέ ἐξῶγαμες σχέσεις (ἐταῖρες, παλλακίδες κ.λπ.).

Ἀντίθετα, οἱ γυναῖκες πού ἀνῆκαν στήν κατώτερη τάξη, δέν εἶχαν καμία πολυτέλεια. Κάθε ἐργασία σχετική μέ τό σπίτι, εἴτε ἀφοροῦσε τήν προμήθεια ἀγαθῶν ἢ τή συντήρηση τοῦ οἰκιακοῦ περιβάλλοντος, ἀνῆκε ἀποκλειστικά καί μόνο σέ αὐτές. Ἀκόμη καί γιά νά συντηρήσουν τούς ἑαυτούς τους ἀναγκάζονταν νά δουλέψουν. Αὐτή ἡ τελευταία ἀνάγκη ὅμως τούς προσέδιδε καί κάποια ἄτυπα δικαιώματα ἔκφρασης πού ἦταν προνόμιο τῶν ἀνδρῶν. Δέν ἀναφερόμαστε σέ πολιτική ἔκφραση, κάτι τό ὅποιο θά ἦταν ἀνήκουστο στήν Ἀθήνα. Ἡ βιοπάλη, ὅμως, τούς ἔδινε τό δικαίωμα νά ἐκφράζονται δημόσια ὅπως οἱ ἄνδρες, χωρίς νά τηροῦν τή σιωπή πού ἐπέβαλε ἡ θέση στίς ἀστές. Στίς κωμωδίες τοῦ Ἀριστοφάνη λαμβάνουμε κάποια δείγματα τοῦ τρόπου πού ἐκφράζονταν οἱ γυναῖκες ἀπό χαμιλά στρώματα. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ, ὡστόσο, ὅτι, παρά τήν τόσο χαμιλή θέση τῶν γυναικῶν τῆς Ἀθήνας, οἱ ἡρώιδες πού ἐμφανίζει τό ἀρχαῖο δράμα ἔχουν μεγάλη ἀρχοντιά, προσωπικότητα καί ἀνεξαρτησία πνεύματος.

Στήν ἀρχαία Σπάρτη ἡ ζωὴ τῆς μέσης γυναίκας ἦταν κάπως διαφορετική ἀπό τήν ζωὴ μᾶς Ἀθηναίας. Ἡ γυναῖκα συμμετεῖχε σέ ἀσκήσεις καί γυμναζόταν μέ ἀπώτερο σκοπὸ νά εἶναι ἱκανή νά τεκνοποιήσει. Ἡ γυναῖκα ἀντιμετωπιζόταν ὡς φορέας τοῦ ἀνδρικοῦ σπέρματος, ὡς μήτρα πού θά παρήγε γερά καί ὑγιή παιδιά²⁵. Εἶχαν καί αὐτές γνώμη στά πολιτικά καί δημόσια πράγματα καί

---

²⁵ Βλ. ΕΛ. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ, *Ἱστορικὴ Πορεία τῆς Γυναίκας*, σ. 94.

δέν ἦταν καθόλου σεμνότυφες. Παρότι ἡ προσέγγιση ἦταν διαφορετική στή Σπάρτη, ἡ φιλοσοφία ἦταν ἡ ἴδια. Ἡ γυναῖκα δέν εἶχε τήν ἴδια ἀξία, ἀλλά ὀφειλε νά γυμνάζεται ὥστε τά τέκνα της νά εἶναι ὑγιῆ καί νά προσφέρουν στήν κοινωνία τῆς Σπάρτης δυνατά καί γερά μέλη – καί εἰδικότερα ἀξιους στρατιῶτες.

Στήν ἀρχαία Ρώμη, τή νομική θέση τῆς γυναίκας χαρακτήριζε ἡ πλήρης ὑποταγή στήν ἐξουσία πρῶτα τοῦ πατέρα ἢ τοῦ ἀδελφοῦ καί ἀργότερα τοῦ συζύγου, ὁ ὁποῖος ἀσκούσε πατρική ἐξουσία (*patria potestas*) πάνω στή σύζυγο. Στά μάτια τοῦ νόμου, οἱ γυναῖκες ἦταν πλάσματα ἀσθενῆ (*imbeciles*)²⁶. Αὐτό τούς ἔδινε σέ ὀρισμένες περιπτώσεις τή δυνατότητα νά ἐπικαλοῦνται ὡς ἐλαφρυντικό τήν ἄγνοια τοῦ νόμου, ἀλλά τούς στεροῦσε τή νόμιμη ἱκανότητα νά ὑπογράφουν συμβόλαια ἢ διαθήκες ἢ νά καταθέτουν ὡς μάρτυρες σέ δικαστήρια. Δέν μποροῦσαν ἐπίσης νά ἀσκήσουν δημόσιο λειτουργημα. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ κοινωνική θέση τῆς Ρωμαίας οἰκοδέσποινας ἦταν ὑψηλή, ἀκόμη καί στούς παλαιότερους χρόνους. Βαθμιαῖα, βελτίωσε ἐπίσης τή νομική θέση της, ἀπέκτησε περισσότερη ἐλευθερία, μεγαλύτερη δύναμη. Στή ρωμαϊκή ἱστορία εἶναι πλῆθος τά ὀνόματα γυναικῶν πού διακρίθηκαν γιά τόν ἰσχυρό χαρακτήρα, τήν εὐφυΐα τους καί τήν ἀνάμιξή τους σέ πολιτικές ραδιουργίες.

Ὑστερα ἀπό τήν παραπάνω, σύντομη ἱστορική ἀναδρομή γιά τήν θέση τῆς γυναίκας στά μεγαλύτερα ἀστικά κέντρα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, θά πρέπει νά ἰδῶθεϊ ἡ θέση τῆς γυναίκας στήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Πηγές γιά τήν γνωστική προσέγγιση τοῦ θέματος ἀποτελοῦν οἱ Γραφές καί γιά τή σωστή ἐρμηνεία τους χρησιμοποιοῦνται οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Γιά νά δοθεῖ μιᾶ καθαρή εἰκόνα γιά τή θέση τῆς γυναίκας καί τήν ἀντιμετώπισή της ἀπό τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, πρέπει πρωτίστως νά κατανοηθεῖ ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος, πού εἶναι ἡ ἀγάπη καί ἡ ἀλληλοκατανόηση μεταξύ τῶν δύο φύλων. Στό σημείο αὐτό μπορεῖ νά ἀναφερθεῖ ὅτι «*ἡ ἰσότηता τῶν δύο φύλων, ἀνδρός καί γυναικός, ὡς προσώπων ὁμοουσίων, ἐκφράζει καί ἀντανακλᾷ στό κόσμο τίς προσωπικές σχέσεις τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, κατ' ἐξοχήν δέ τήν ὁμοουσιότητα καί τήν ἰσοτιμία αὐτῶν. Καί αὐτό διότι Πατήρ, Υἱός καί Ἅγιο Πνεῦμα, ἄνδρας καί γυναῖκα εἶναι τά μόνα ὄντα, τά ὁποῖα ἔχουν προσωπική ὑπόσταση, ἀπό τήν ὁποῖα ἐξαρτᾶται ἀμέσως ἡ τάξις, ἡ ἀρμονία καί αὐτός ὁ προορισμός σύμπαντος*»²⁷.

Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καθοδηγούμενη ὑπό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔχει συνείδηση τῆς ἱερότητας καί τῆς μοναδικότητας τοῦ προσώπου τῆς γυναίκας

²⁶ Ἐγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, τόμ. 19, σ. 300.

²⁷ Βλ. Μ. ΣΙΩΤΟΥ, *Ἡ Καινή Διαθήκη*, σ. 13.

καί τῆς ἀποδίδει ἰσοτιμῆ ἀξία καί θέσι με τόν ἄνδρα. Εἶναι πολὺ γνωστό ἀπὸ τὴν βιβλική γραμματεία καί ἰδίως ἀπὸ τὴν Πεντάτευχο τὸ γεγονός τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου (ἄνδρός & γυνακός) ἀπὸ τόν Θεό. «*Καί ἐποίησεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν, ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς*» (Γέν. 1, 27). Ἡ ἱστορία τῆς πρώτης γυναίκας ξεκινᾷ με τὴν Εὐὰ στὸν Παράδεισο, ὅπου ἐκεῖ μαζί με τόν πρῶτο ἄνδρα, τόν Ἀδάμ, ἔχουν μιά μοναδική σχέση με τόν Θεό, τόν Δημιουργό τους καί Δημιουργό τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς. Πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεός δημιούργησε τὴ γυναίκα μαζί με τόν ἄνδρα²⁸, με μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι τῆς ἐνστάλαξε τὴ γυναικεῖα φύση. Ὁ Θεός, βλέποντας ἀβοήθητο καί ἀτελεῖ τόν ἄνδρα, θέλησε νά τοῦ δώσει ἕνα σύντροφο βοηθὸ ὅμοιο με αὐτόν. Αὐτός ὁ βοηθός δέν βρέθηκε σέ ὀλόκληρο τὸ ζωικὸ βασίλειο καί γενικά σέ ὅτι εἶχε δημιουργηθεῖ ἕως ἐκεῖνη τὴ στιγμῇ. Ἔτσι, ὁ Θεός ἔφτιαξε μιά βοηθὸ πού ἦταν ἴση καί ὅμοια πρὸς τόν ἄνδρα καί εἶχε τὴν ἴδια διαδικασία δημιουργίας.

Ἡ ὀρθόδοξη παράδοση δέχεται ὅτι ὁ ἄνδρας καί ἡ γυναίκα ταυτίζονται καί διαφοροποιοῦνται. Ταυτίζονται, διότι καί οἱ δύο δημιουργήθηκαν «*κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν*» τοῦ Θεοῦ καί διαφοροποιοῦνται ὡς πρὸς τὰ ἐπιμέρους τῆς φύσεως ἑκατέρου ἰδιώματα, τὰ ὅποια οὔτε ἐναλλάσσονται, οὔτε ἀνταλλάσσονται. Ἀνίκουν, ὡστόσο, στὴν αὐτὴ ἀνθρώπινη κοινότητα²⁹. Ἡ ἐκκλησία διδάσκει τὴν ἰσοτιμία τῶν δύο φύλων, ἀφοῦ ὑπάρχει μιά φύση (ἡ ἀνθρώπινη) καί οἱ ὑφιστάμενες διαφορὲς τῶν φύλων δέν σημαίνουν τίποτε ἄλλο παρὰ ἀμοιβαία συνάρτησι, ἐξάρτησι καί ἀλληλοσυμπληρούμενες λειτουργίαι. Συγκεκριμένα, ἡ οὐσία τῆς δημιουργίας τοῦ ἄνδρα καί τῆς γυναίκας εἶναι, ὅτι ἡ γυναίκα εἶναι «ὄστον ἐκ τῶν ὀστέων του καί σάρκα ἐκ τῆς σαρκός» τοῦ ἄνδρα. Συνεπῶς, ἄνδρας καί γυναίκα δέν εἶναι ὀλοκληρωμένοι μέχρι νά εἶναι μαζί.

Ἡ ἰσοτιμία μεταξύ ἄνδρός καί γυνακός διασαλεύεται γιὰ πρώτη φορά με τὴν πτώσι τῶν πρωτοπλάστων, με τίς γνωστὲς γιὰ αὐτούς καί γιὰ ὅλο το ἀνθρώπινο γένος θανατικὲς συνέπειαι. Αὐτὴν τὴν ἀταξία, καθὼς καί ὅλα τα κακά, ὅσα προέκυψαν ἀπὸ τὴν ἄρνησι τοῦ ἀνθρώπου νά παραμείνει σέ κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀναρεῖ καί θεραπεύει τὸ σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Στὴν ἐφαρμογὴ μάλιστα αὐτοῦ του σχεδίου σωτηρίας προορισμένη νά διαδραματίσει πρωτεύοντα ρόλο, καθὼς ἀκούγεται στὸ πρωτευαγγέλιο, εἶναι ἡ γυναίκα, ἀφοῦ ἐξ αὐτῆς θά γεννηθεῖ Ἐκεῖνος ὁ Ὅποιος θά συντρίψει τὴν κεφαλὴ τοῦ ὄφεως.

²⁸ Βλ. ΕΛ. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ, *Ἱστορικὴ Πορεία τῆς Γυναίκας*, σσ. 125-128.

²⁹ Βλ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Γυναίκα καί Ἱερωσύνη*, σσ. 484-485.

Στήν Παλαιά Διαθήκη υπάρχουν πολλές γυναίκες, οι οποίες ανέπτυξαν ουσιαστικότατο ρόλο παράλληλα και ισότητα προς τους άνδρες, διότι συμβαίνει αυτή τή συγκεκριμένη ιστορική στιγμή αυτές νά εἶναι φορείς τῆς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ (π.χ. Σάρα, Ρεβέκκα, Ραχήλ, Ρούθ, Δεββώρα, Ίουδίθ κ.ά.).

Στήν Καινή Διαθήκη πρωτεύοντα γυναικείο ρόλο ἔχει ἕνα μόνο πρόσωπο. Τό πρόσωπο αὐτό δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τήν Παρθένο Μαρία, τήν μητέρα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ θέσις τῆς γυναίκας καταξιώνεται μέ τήν ἀνάδειξη τῆς Μαρίας, τῆς κόρης τῆς Ναζαρέτ, σέ Θεοτόκο Παναγία. Ἡ Παναγία, ἡ ὁποία δικαίως ὀνομάζεται καί νέα Εὐα, διαμέσου τῆς ὑπακοῆς της στήν προαιώνια βουλή τοῦ Θεοῦ καί τῆς συνεργίας της στήν ἐνσάρκωση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου Του, ἔφερε στήν ἀνθρωπότητα τήν εὐλογία καί καταστάθηκε ἡ αἰτία τῆς χαρᾶς. Ὅπως χαρακτηριστικά ἀναφέρει ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Μάρκος Σιώτης, «*διά τοῦ ὑπέρατου μυστηρίου τῆς θείας ἐνσαρκώσεως ἐξαγιάζονται ἐξίσου ἄνδρες καί γυναῖκες. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἀντιμετώπισε θεϊκῶς τό θέμα τῆς ἀποκατάστασης τῆς ἰσότητος μεταξύ ἀνδρά καί γυναίκας διά τῆς προσωπικῆς του ἐνανθρωπήσεως, λαβών σάρκα ἐκ τῶν παναχράντων σπλάχνων τῆς θεομήτορος*»³⁰.

Ἐκτός ὁμως ἀπό τήν Παναγία, ἡ ἀξία τῆς γυναίκας ἐμφανίζεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Χριστός ἔχει στήν ἀκολουθία Του γυναῖκες, οἱ ὁποῖες διακονοῦν Αὐτόν καί τούς συνοδούς Του. Πιστές καί ἀφοσιωμένες γυναῖκες Τόν ἀκολουθοῦν ἕως τόν Γολγοθᾶ, μερμνοῦν γιά τήν ταφή Του καί λίαν πρῶί ὡς μυροφόρες σπεύδουν πρὸς τό μνήμα νά ἀποδώσουν ὄλες τίς νεκρικές τιμές καί καθίστανται μάρτυρες τῆς Ἀναστάσεως. Νά ἀναφέρουμε πολὺ ἐνδεικτικά μερικά ὀνόματα αὐτῶν ὅπως: Μαρία ἡ Μαγδαλνί, Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου, Ἰωάννα ἡ γυναῖκα τοῦ Χουζᾶ, Σαλώμη ἡ μητέρα τῶν υἱῶν τοῦ Ζεβεδαίου, Σωσάννα³¹ καί ἄλλες πού τά ὀνόματά τους ἔχουν ἀποσιωπηθεῖ ἀπό τούς εὐαγγελιστές. Ἐπιπλέον κατὰ τήν Πεντηκοστή τό Ἅγιο Πνεῦμα ἦλθε σάν σφοδρός ἄνεμος μέ τήν μορφή πύρινων γλωσσῶν ὄχι μόνο σέ μαθητές, ἀλλά καί σέ μαθήτριες τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς ὅλοι ἦταν συγκεντρωμένοι στό ὑπερῶο τῆς Ἱερουσαλήμ³². Εἶναι μιὰ ἀκόμη μαρτυρία τῆς ὑπαρξῆς γυναικῶν στόν στενό κύκλο τοῦ Χριστοῦ, πράγμα πού ἀποδεικνύει τήν ἀξία πού ἀποδίδεται καί στήν γυναῖκα στά χρόνια τοῦ Μεσσία.

³⁰ Βλ. Μ. ΣΙΩΤΟΥ, *Ἡ Καινή Διαθήκη*, σσ. 38-39.

³¹ Βλ. Χ. ΤΣΟΛΑΚΙΔΗ, *Ἄγιολόγιο*, σ. 1107-1109.

³² Βλ. Σ. ΔΕΣΠΟΤΗ, *Εὐαγγέλια*, σ. 26.

Κατά τούς πρώτους χριστιανικούς χρόνους παρουσιάζονται οί χῆρες καί οί διακόνισσες, οί όποίους εἶχαν στά χέρια τούς όλο τό φιλανθρωπικό καί κοινωνικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παρουσιάζεται ὡς ὁ πύριξικέλευθος σκαπανέας τοῦ ὑγιούς φεμνισμοῦ. Διεκήρυξε τό «*οὐκ ἔνι ἄρσεν καί θῆλυ*» (Γαλ. 3, 28) καί δέν δίστασε νά ἔχει πολλές γυναῖκες ὡς συνεργάτιδες του. Παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἁγία Λυδία ἡ Φιλιππησία (20 Μαΐου). Στή συνέχεια, ὡστόσο, ἱστορικές, ἀλλά καί πνευματικές κυρίως ἀνάγκες ὥθησαν τή γυναῖκα ἐκ τῆς ἐνεργοῦς δράσεως στό περιθώριο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί τῆς ἐπέβαλαν τή σιωπή, τονίζοντας περισσότερο τήν προσφορά τῆς εἰς τήν «*κατ' οἶκον Ἐκκλησία*», τήν οἰκογένεια³³.

Δέν εἶναι μόνο οἱ Ἀπόστολοι, οἱ όποιοί «*ἐθαύμαζον ὅτι μετά γυναικός ὠμίλει ὁ Ἰησοῦς καί μάλιστα αἰρετικῆς γυναικός*» (Ιωάν. 4, 5-42), εἶναι καί ἀρκετά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τά όποία αὐτοπροσδιορίζονται «*οὐ κατ' ἐπίγνωσιν*» ὡς φύλακες τῆς παράδοσης, τῆς καθαρότητος καί τῆς ἀγιότητος, καί τά όποία οὐδόλως θά ἐπιθυμοῦσαν τή γυναικεία δραστηριότητα ἐντός τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Μεταξύ αὐτῶν ὑπάρχουν ἴσως καί κληρικοί.

Στήν ἐποχή τῶν Πατέρων καταβάλλεται σημαντική προσπάθεια, ὥστε νά ἀρθεῖ ἡ ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβληθεῖσα ἐπιφυλακτική στάση ἔναντι τῆς γυναικός καί ἡ όποία βεβαίως δέν διεγράφε, θεωρητικῶς τουλάχιστον, τίς θεολογικές προϋποθέσεις γιά τήν ἰσότητα τῶν δύο φύλων καί τήν ὁμοτιμία τους στό ἐκκλησιαστικό σῶμα. Καταπολεμεῖται κάθε τάση ἀνδροκρατίας καί τονίζεται ὅτι «*οὐδέν ἰσχυρότερον γυναικός εὐλαβοῦς καί συνετῆς*» (Ιερός Χρυσόστομος). Δέν παραλείπονται ὁμως καί πατερικές διδασκαλίες πού ἀναφέρονται στή γυναικεία αὐταρέσκεια καί στους κινδύνους πού προκύπτουν ἀπό αὐτή. Δέν εἶναι λίγες οἱ φορές πού ὁ Σατανᾶς χρησιμοποιεῖ τήν γυναῖκα ὡς πειρασμό γιά τόν ἄνδρα, προκειμένου νά πέσει στήν ἁμαρτία. Σέ αὐτή τήν περίπτωση ἰσχύουν τά λόγια τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου, ὁ όποῖος ἔλεγε: «*Νά μή μιλάς, μήτε νά δίνεις προσοχή στίς γυναῖκες*». Ὁ ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός ἐπίσης στίς διδασκίες του ἀναφέρει τά ἑξῆς: «*Καί ἂν τύχη καί περάσεις ἀπό ἕνα σοκάκι καί εἰς τό ἕνα μέρος εἶναι ἡ γυναῖκα καί εἰς τό ἄλλο ὁ Διάβολος, νά μὴν περάσεις ἐκεῖθε ὅπου εἶναι ἡ γυναῖκα, μόνο ἀπό ἐκεῖ ὅπου εἶναι ὁ Διάβολος, γιατί κάνεις τόν σταυρόν σου καί φεύγει, μά ἡ γυναῖκα δέν φεύγει*»³⁴.

---

³³ Βλ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Γυναῖκα καί Ἱερωσύνη*, σ. 487.

³⁴ Βλ. Γ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ, *Ποιμένες*, σσ. 220-224.

Ἡ προσεκτικὴ ὅμως μελέτη τῶν λόγων τῶν Πατέρων φανερώνει ὅτι δέν πρόκειται περὶ μίσους καὶ περιφρονήσεως εἰς βάρος τῶν γυναικῶν, ἀφοῦ ὅπως τό τονίζουν οἱ ἴδιοι, οἱ γυναῖκες εἶναι πλάσματα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ φόβου, τόν ὁποῖο δικαίως προκαλοῦν τά πάθη τῶν ἀνθρώπων καί τό ἀνίσχυρο τῆς θελήσεως τῶν ἀνδρῶν καί τῶν γυναικῶν. Μεταξύ τῶν βλαπτικῶν ἄκρων οἱ Πατέρες προτιμοῦν τήν «μετά συνέσεως καί διακριτικότητας» σύνθεσι τῶν ἀπόψεων καί ἰσορροπία.

Γενικά, ἡ ὀρθόδοξη θεολογία ἀποδίδει μεγάλη τιμὴ στή γυναῖκα. Εἶναι ἡ μπτέρα κατὰ τό πρότυπο τῆς Παναγίας, εἶναι ἡ ἀγωνίστρια ὑπέρ πίστεως κατὰ πρότυπο τῶν γυναικῶν ἀγίων, ἐνῶ λειτουργικά, συμβολικά καί ἑορταστικά δέν εἶναι διόλου παραμελημένη³⁵. Τίς ἴδιες τιμές ἀπολαμβάνουν οἱ ἄνδρες ἅγιοι μέ τίς γυναῖκες ἁγίες, ἐνῶ ὅπως προειπώθηκε, καί ἡ Καινὴ Διαθήκη δέν παραγνωρίζει τί σημαντικότητά της. Ἡ πρώτη ἀποκάλυψη τοῦ Κυρίου μετὰ τήν ἀνάστασί του γίνεται σέ γυναῖκα. Ὁ Ἰησοῦς προστατεύει τήν ἁμαρτωλὴ πόρνη ἀπό τόν λιθοβολισμό μέ τόν ἴδιο τρόπο πού ἀντιμετωπίζει ὅποιοδήποτε ἀδικημένο.

Ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν ὑμνεῖ τήν ἀγάπη καί χρησιμοποιεῖ τίς γυναῖκες τῆς πατριαρχικῆς περιόδου γιά νά μεταφέρει ὑψηλές ἔννοιες μέ μεταφορικούς ὅρους. Ὑπάρχουν μαρτυρίες ἀπό τίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων γιά γυναῖκες πού μετέχουν στό ἀποστολικό ἔργο. Πρότυπα πολλῶν ἀγίων γυναικῶν ὅμως δέν συναντοῦμε μόνο στὰ χρόνια της Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ καί σπὴν ὕστερη Ρωμαϊκὴ Περίοδο. Ἐνδεικτικὰ νά ἀναφερθοῦν: α) ἡ ἁγία Ἑλένη, ἡ μπτέρα τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, ἡ ὁποία τιμᾶται στίς 21 Μαΐου καί β) ἡ ἁγία Κασσιανὴ ἡ ὑμνογράφος (7 Σεπτεμβρίου), ἡ ὁποία ἔγραψε τόν γνωστό ὕμνο, ὁ ὁποῖος φέρει τήν ἐπωνυμία της καί ψάλλεται σπὴν Ἐκκλησία στὸν ὄρθρο τῆς Μεγάλης Τετάρτης. Καί πόσα ἄλλα παραδείγματα ἀγίων γυναικῶν νά ἀναφερθοῦν ἀπὸ τό Συναξάρι, οἱ ὁποῖες πέτυχαν τήν «κατὰ χάριν θεώσί» τους; Ἐπομένως, καταδεικνύεται ὅτι ἡ γυναῖκα μόνο παραμελημένη δέν εἶναι σπὴν Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία.

³⁵ Βλ. ΕΛ. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ, *Ἱστορικὴ Πορεία τῆς Γυναίκας*, σ. 89.

Κεφάλαιο Γ'

Ίερωσύνη καί Γυναίκα

«Συνίστημι δέ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὗσαν διάκονον τῆς Ἐκκλησίας...» (Ρωμ. 16, 1-2)

Ἡ γυναίκα, ὅπως εἰπώθηκε, θεολογεῖται ὡς ἰσότητι με τόν ἄνδρα, διακρι- νόμενη ὡς πρὸς τὰ φυσικά της χαρακτηριστικά καί τόν σημαντικὸ ρόλο πού διαδραματίζει στὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία καί δίπλα στὸν ἄνδρα. Ἡ γυναίκα δέν ὑποβιβάζεται ἐκκλησιαστικά καί κοινωνικά. Ἄνδρες καί γυναῖκες, σύμφωνα με τὴν ὀρθόδοξη θεολογία, ἔχουν τίς ἴδιες ὑποχρεώσεις ἔναντι τῆς πίστεως, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἥθους καί τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς³⁶. Βέβαια οἱ κατὰ τὰ φαινόμενα διακρίσεις ἀφοροῦν καθορισμένους ἀπὸ τὸν Θεὸ ρόλους μεταξύ τῶν δύο φύλων καί ὄχι διάθεση κοινωνικῆς ἀναβάθμισης τοῦ ἄνδρα με ἀντίστοιχη ὑποβάθμιση τῆς γυναίκας. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὑποδεικνύουν σχέσεις ἀμοιβαιότητος, ἀλληλοὑποταγῆς, ἀλληλοσεβασμοῦ, ἀλληλοπροστασίας καί ἀμοιβαίας ἀγάπης πού παραμερίζουν νοοτροπίες πού θέλουν τὴ γυναίκα νά φέρει μόνη τὴν εὐθύνη γιὰ κάθε κοινωνικὸ καί οἰκογενειακὸ πρόβλημα.

Ἐνα ἀπὸ τὰ ζητήματα πού σήμερα τίθενται ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη εἶναι γιατί οἱ γυναῖκες δέν χειροτονοῦνται ἱερεῖς. Παρότι ἔχουν ἴσα δικαιώματα καί ὑποχρεώσεις με τοὺς ἄνδρες μέσα στὴν Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία, γιατί οἱ ἄνδρες νά χειροτονοῦνται καί αὐτὲς ὄχι; Τὸ ζήτημα πού τίθεται, ἀγγίζει τὰ ὅρια τῆς ρατσιστικῆς διάκρισης μεταξύ τῶν δύο φύλων ἀπὸ ἕναν κύκλο ὀρισμένων ἀνθρώπων. Ἡ ἐνυπάρχουσα αὐτὴ διαφορά μεταξύ ἄνδρα καί γυναίκας στὴν Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία ἴσως ἰσχυροποιεῖ ἀπόψεις τοῦ τύπου ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δέν βελτιώνει τὰ πράγματα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἐξίσωσης τῶν δύο φύλων, ἀφοῦ ἡ θέσι τῆς γυναίκας ὑποτιμᾶται στό θέμα τῆς Ίερωσύνης. Γεννίεται τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: «Αφοῦ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διακηρύττει “οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ”, γιατί ἡ Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία διαχωρίζει στό θέμα τῆς Ίερωσύνης τὸν ἄνδρα ἀπὸ τὴν γυναίκα;». Ἐνῶ ἡ γυναίκα συμμετέχει σέ πολλὰ διακονήματα καί λειτουργήματα τῆς Ἐκκλησίας, ἥδη ἀπὸ τὰ πρωτοχριστιανικά χρόνια, γιατί ἀποτελεῖ ἐξαίρεση τὸ γεγονός τῆς μὴ Ίερωσύνης της;

---

³⁶ Βλ. ΝΙΚΟΛΑΙΔΗ ΑΠ., *Κριτικὴ Θεολογία*, σ. 98.

Καταρχήν, η σχέση της γυναίκας προς τό ιερατείο της Έκκλησίας προσδιοριζόταν στα πρωτοχριστιανικά χρόνια με κριτήριο τόσο τό υπόδειγμα του Ίησού Χριστού, ό όποιος δέν έπέλεξε γυναίκα στον κύκλο των δώδεκα μαθητών Του, όσο και τό παράδειγμα των άποστόλων, οί όποιοι δέν έπέλεξαν γυναίκες στην άποστολική λειτουργία της επισκοπής. Παρ' όλα αυτά, όπως και στην ιστορική άναδρομή είπώθηκε, υπήρχαν σημαντικές περιοχές άναπτύξεως της διακονίας των γυναικών. Άξιόλογη θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί η προσφορά στο έργο της Έκκλησίας που είχαν οί διακόνισσες³⁷, οί παρθενεύουσες ή παρθένοι και οί χήρες³⁸, οί όποιες συνδέονταν με την άσκηση της φιλανθρωπίας ή της κατηχήσεως των γυναικών. Η τάξη των διακονισσών³⁹ ειδικότερα ξεκίνησε από τους άποστολικούς χρόνους, στη συνέχεια ως θεσμός μέσα στην Έκκλησία και διατηρήθηκε μέχρι σχεδόν και τον χρόνο της παραμονής της Άλώσεως.

Ο άποκλεισμός των γυναικών από την Ίερωσύνη κατά τά άποστολικά χρόνια και μετέπειτα, ήταν κοινή εκκλησιαστική συνείδηση⁴⁰, η όποία άπέρρεε

³⁷ Οί Διακόνισσες εκλέγονταν μετά από άκριβή δοκιμασία, είτε από τίς τάξεις των άφιερωμένων στον Θεό παρθένων, είτε από τίς χήρες, οί όποιες ήταν μονόγαμοι. Διακόνισσες γίνονταν και σύζυγοι επισκόπων, όπως επίσης εκλεκτές μοναχές μεγαλοσχήμονες και ήγουμένες γυναικείων μοναστηριών. Οί εκλεγμένες γυναίκες για τό διακονικό λειτουργήμα καθιερόνταν από τον Έπίσκοπο, ό όποιος και τίς χειροτονούσε διά λειτουργικής πράξεως, άναλόγου με εκείνης των διακόνων. Πρέπει νά τονισθεί ότι ούδέποτε απέκτησαν οί διακόνισσες ιεραρχικά, ιερατικά καθήκοντα, άνάλογα με εκείνα του πρεσβυτέρου ή και του επισκόπου. Τομείς εργασίας των Διακονισσών ήταν τά έργα της άγάπης προς τους άσθενείς, θλιβομένους και ένδεείς. Επιπλέον, έργο τους ήταν ή ιεραποστολική, κατηχητική, διδακτική εργασία, ή γενική έπιβλεψη των γυναικών και ή προς αυτούς βοήθεια, ιδίως κατά την τελετουργία του Βαπτίσματος, ή μεταφορά της Θείας Κοινωνίας στις οικίες των άσθενών γυναικών και άλλες πομπαντικής φύσεως διακονίες. Μνημονεύονται ως διακόνισσες στην εκκλησιαστική ιστορία τά έξης όνόματα γυναικών: ή διακόνισσα Λαμπιάδια, ή διακόνισσα Φοίβη, ή διακόνισσα Λυδία, ή ήγουμένη άγία Όλυμπιάδα (25 Ιουλίου) ή διακόνισσα, ίσως ή άγία Μακρίνα (19 Ιουλίου) και μπορεί ή άγία Σοφία (21 Σεπτεμβρίου) νά είχε σαράντα διακόνισσες.

³⁸ Η τάξη των παρθένων, μαζί με εκείνων των χηρών και των όρφανών άποτελούσαν ειδική ομάδα μέσα στους κόλπους της πρώτης χριστιανικής εκκλησίας, ή όποία είχε ως ταμμένη άποστολή νά διακονεί στο πνευματικό και κοινωνικό έργο της Έκκλησίας, όχι, όμως υπό την έννοια του άνωτέρου κλήρου. Για τίς χήρες προκειμένου νά εισέλθουν στην ειδική τάξη των διακονισσών έπρεπε νά είχαν ύπερβεί, αρχικά τό όριο της ήλικίας των εξήντα έτών και νά μίν είχαν τελήσει δεύτερο γάμο.

³⁹ Προϋποθέσεις για νά γίνει μιά γυναίκα διακόνισσα στα άποστολικά χρόνια και μετέπειτα ήταν οί έξης: α) ήλικία σαράντα έτών, β) νά είναι παρθένη ή χήρα ή μονάζουσα, γ) ό έγνωσμένος ιεραποστολικός ζήλος, δ) ή μόρφωση, ε) ή εύσέβεια. Αυτές οί προϋποθέσεις ένυπάρχουν μέσα σε νομοκανονικές διατάξεις των τοπικών και οικουμενικών συνόδων της όρθόδοξης άνατολικής Έκκλησίας.

⁴⁰ Βλ. ΦΕΙΔΑ, Έκκλησιαστική Ιστορία Α΄, σ. 211.

ἀπό τὴν ἀποστολική παράδοση καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὴν διδασκαλία τοῦ ἀποστόλου Παύλου γιὰ τὴ θέσι τῶν γυναικῶν στή λατρεία. Γιὰ παράδειγμα, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὑποστηρίζει ὅτι: «Οἱ γυναῖκες πρέπει νά σιωποῦν μέσα στήν ἐκκλησία γιατί ὁ νόμος λέει νά ὑποτάσσονται, καί ἐάν ἐπιθυμοῦν νά μάθουν κάτι καλύτερα, ἄς ρωτοῦν στό σπίτι τοῦς ἄντρες τους, γιατί δέν πρέπει ἡ γυναῖκα νά μιλάει μέσα στήν ἐκκλησιαστική σύναξη» (Α΄ Κορ. 14, 34-35). Ἡ ἐκκλησιαστική αὐτή συνείδηση ἀποτυπώθηκε στή Διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων, ἡ ὁποία συντάχθηκε περί τό τέλος τοῦ Β΄ αἰῶνος καί διασώθηκε μόνο σέ συριακή μετάφραση. Ἡ χειροτονία τῶν γυναικῶν ἀποδοκιμάσθηκε ὡς αἰρετική καινοτομία, κάτι τό ὁποῖο κυρίως ἐπιχειρηματολογεῖται στίς Ἀποστολικές Διαταγές. Σύμφωνα μέ αὐτές, δέν ἐπιτρέπεται οἱ γυναῖκες νά διδάσκουν στήν ἐκκλησία, παρά μόνο νά προσεύχονται καί νά ὑπακοῦν τόν διδάσκαλό τους. Ὁ διδάσκαλος Κύριος Ἰησοῦς Χριστός ἔστειλε τοῦς δώδεκα ἀποστόλους καί ὄχι γυναῖκες γιὰ νά μαθητεύσουν στοῦς λαούς καί στά ἔθνη. Ἐπιπρόσθετα, ἀπαγορεύεται ἡ τέλεση τοῦ βαπτίσματος ἀπό γυναῖκα ὡς κάτι τό ἐπισηφάλες, τό παράνομο καί τό ἀσεβές. Ἄρα ὁ ἀποκλεισμός τῶν γυναικῶν ἀπό τὴν Ἱερωσύνη θεμελιώνεται ἀφ' ἑνός μέν στό ὑπόδειγμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφ' ἑτέρου στήν Παύλεια διδασκαλία γιὰ τὴ θέσι τῆς γυναίκας στή χριστιανική λατρεία.

Ὅσον ἀφορᾷ στοῦς ἀποστολικούς κανόνες, οἱ ὁποῖοι παίρνουν τὴν τελική διαμόρφωσή τους στό τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος καί στίς ἀρχές τοῦ 5ου αἰῶνος, παρατηρεῖται ὅτι οἱ 85 αὐτοὶ κανόνες πουθενά δέν κάνουν μνεῖα σέ «χειροτονία» γυναικῶν. Καί αὐτό γιατί ἕνας σημαντικός ἀριθμὸς τέτοιων κανόνων, περισσότερων τῶν 20, ἀναφέρεται στίς προϋποθέσεις καί στοῦς ὅρους χειροτονίας μόνο ἀνδρῶν ἢ, ἀκόμη, καί στά ἐπιτίμια, τά ὁποῖα ἐπιβάλλονται σέ ὄσους ἀπὸ τοῦς ἄνδρες κληρικούς πέφτουν σέ παραπτώματα. Οἱ Ἀποστολικοί κανόνες ἔχουν ιδιαίτερη σημασία, διότι ἀντιπροσωπεύουν ἕνα μεγάλο χρονικά ἱστορικό φάσμα τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ὡστόσο, ἂν ἡ ἐκκλησία παραχωροῦσε τό δικαίωμα τοῦ «*ιερατεύειν*» καί στίς γυναῖκες, μέ τὴν ἔννοια νά μποροῦν νά ἐπιτελοῦν τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς καί νά ἀσκοῦν ὁποιοδήποτε λειτουργημάτων στή λατρευτική τῆς ζωῆς, αὐτό θά διατυπωνόταν τόσο στά ἱερά κείμενα τῆς Ἐκκλησίας, ὅσο καί στήν ἐκκλησιαστική γραμματεία⁴¹. Ἀντίθετα, ἡ Ἐκκλησία φαίνεται νά ὑπῆρξε κατηγορηματική καί ἄκρως διασαφητική στό θέμα αὐτό, ἀφοῦ καί πάλι κατὰ τίς Ἀποστολικές Διαταγές, ἡ διακόνισσα δέν ὑποκαθιστᾷ σέ καμία περίπτωση τόν διάκονο, τόν πρεσβύτερο ἢ τόν ἐπίσκοπο.

⁴¹ Βλ. Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Ἀνάλεκτα*, σ. 200.

Ἄρα προβάλλεται ὁ θεσμός τῆς διακόνισσας καί πουθενά δέν γίνεται νύξη σπὴν ἐκκλησιαστική ζωὴ καὶ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση γιὰ χειροτονία τῶν γυναικῶν.

Ὅλες οἱ ἀντιλήψεις (ὕποδειγμα ὁ *Ἰησοῦς Χριστός & Παύλεια θεολογία*) γιὰ τὴ σχέση γυναικῶν μὲ τὴν Ἱερωσύνη διατυπώθηκαν κατὰ τρόπο ἀντιρρητικό ἐναντίον τῶν γνωστικῶν καὶ τῶν μοντανιστῶν, οἱ ὅποιοι δέν θεωροῦσαν ἀσυμβίβαστη τὴ σχέση τῆς γυναίκας μὲ τὸ ἰδιότυπο ἱερατεῖο τους. Εἶναι προφανές ὅτι ἐρέθισμα γιὰ τὴ διατύπωση τῶν θέσεων αὐτῶν περὶ τῆς σχέσεως τῶν γυναικῶν πρὸς τὴν Ἱερωσύνη ὑπῆρξε κυρίως ἡ ἀντίθεση τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἐρμηνεία τῆς σχέσεως αὐτῆς ἀπὸ τοὺς μοντανιστές, ἀφοῦ «*γυναῖκες παρ' αὐτοῖς εἰς ἐπισκοπὴν καὶ πρεσβυτέριον καθίστανται διὰ τὴν Εὐάν*» (Ἐπιφανίου, *Κατὰ Αἰρέσεων*, 49, 2-3). Νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ μοντανιστές⁴² συνεχῶς προέβαλλαν τὴν ὑπεροχὴ τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος ἔναντι τῆς Ἱερωσύνης, καίτοι χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τοὺς χαρισματούχους τοὺς τίτλους πρὸς τοὺς χρησιμοποιούμενους γιὰ τὸ ἱερατεῖο τῆς Ἐκκλησίας. Ἀνάλογη στάση ἔναντι τῆς ἱερωσύνης τῶν γυναικῶν τηροῦσαν καὶ οἱ αἰρετικοὶ Κυντιλιανοὶ ἢ Ἀρτοτυρίτες⁴³, γι' αὐτὸ καὶ ἀποδοκιμάσθηκαν ἀπὸ πολλοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῶν πρώτων αἰῶνων ἔχει σαφῶς ἀντιρρητικό χαρακτῆρα καὶ χρησιμοποιοεῖ τὴν Παύλεια θεολογία περὶ τῆς γυναίκας γιὰ νά

⁴² Μοντανισμός ἢ ἡ κατὰ Φρύγας αἵρεση ὀνομάστηκε ἡ πρωτοχριστιανικὴ κίνησι πού γεννήθηκε καὶ ἀναπτύχθηκε σπὴ Φρυγία κατὰ τὸν 2ο αἰώνα. Ἰδρυτὲς τῆς θεωροῦνται ὁ Μοντανός, ἡ Πρίσκιλλα καὶ ἡ Μαξιμίλλα. Βρῆκε ἰδιαίτερη ἀπήχησι τόσο σπὴν ὑπόλοιπη Μικρὰ Ἀσία ὅσο καὶ σέ ὅλη τὴ ρωμαϊκὴ ἐπικράτεια, ἰδιαίτερα δέ σπὴ Ρώμη καὶ τὴ Βόρεια Ἀφρική. Ἡ ὀνομασία Μοντανισμός εἶναι μεταγενέστερη, καθὼς τὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῆς ἡ κίνησι ὀνομαζόταν «κατὰ Φρύγας» ἢ «Καταφρύγια» αἵρεσι ἢ «αἵρεσι τῶν Πετυζιτῶν». Ὡς σκοπὸς τοῦ κηρύγματος προβαλλόταν ἡ ἀνάγκη ἀναβίωσης τῶν ἐνθουσιαστικῶν τάσεων καὶ τῶν χαρισμάτων τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς. Οἱ σύγχρονοι τοῦ θεωροῦσαν τὸν Μοντανό «ἐν κατοχῇ τινι καὶ παρεκστάσει γεγόμενον ἐνθουσιᾶν ἄρξασθαι τε καὶ λαλεῖν καὶ ξηνοφωνεῖν, παρὰ τὸ κατὰ παράδοσιν καὶ κατὰ διαδοχὴν ἄνωθεν τῆς ἐκκλησίας ἔθος προφητεύοντα» (Εὐσεβίου, *Ἐκκλ. Ἱστορία*, V, 16,7). Οἱ μοντανιστές ὁμως προσταθοῦσαν νά ἀποδείξουν ὅτι διαφύλασσαν τὴν αὐθεντικὴ συνέχισι τοῦ ἀποστολικοῦ χαρίσματος τῆς προφητείας, χρησιμοποιοῦσαν δέ συγκροτημένο κατάλογο προφητῶν ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Κανῆς Διαθήκης.

⁴³ Αὐτοί, ἔχοντας ὡς ἀρχηγὸ τους κάποια γυναῖκα, ἡ ὅποια ἀκούει στό ὄνομα Κυντιλίλλα, πιστεύουν ὅτι παρουσιάστηκε σέ αὐτὴ ὁ Χριστός. Χάριν σέ αὐτὴ ἀποδίδουν τὴν ἀντιληψί τους γιὰ τὸν ἱερατικό ρόλο τῶν γυναικῶν μέσα σπὴν ἐκκλησία τους. Ἔχουν γυναῖκες τίς ὅποισ ἐποκαλοῦν προφήτιδες καὶ ὀρισμένες ἀπὸ αὐτές τίς καθιστοῦν ὡς ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους. Αἰτιολογοῦν τὴν ἐνέργειά τους αὐτῆ, λέγοντας ὅτι «μηδὲν διαφέρει φύσιν» (ἐννοεῖται ἀνδρὸς καὶ γυναικός), ἀφοῦ «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ» καὶ σέ αὐτὸ τὸ σημειο μποροῦμε νά συμπληρώσουμε ὅτι κάτι ἀνάλογο μὲ αὐτοὺς τοὺς αἰρετικούς ὑποστηρίζουν καὶ οἱ σύγχρονοι θιασῶτες περὶ τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν. (Γιὰ περισσότερες πληροφορίες βλ. Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Ἀνάλεκτα*, σσ. 202-203.)

ἀντικρούσει τίς θέσεις τῶν μοντανιστῶν καί τῶν ἄλλων αἰρετικῶν, οἱ ὅποιοι δέν ἀπέκλειαν τίς γυναῖκες ἀπό τό ἱερατεῖο τῶν χαρισματοῦχων τους⁴⁴. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καταδεικνύουν ὅτι οἱ γυναῖκες δέν μποροῦν νά μετέχουν στήν Ἱερωσύνη, παραθέτοντας τά ἑξῆς ἐπιχειρήματα:

- *Τό ὑπόδειγμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*, ὁ ὁποῖος δέν ἐπέλεξε ἔστω μιά γυναῖκα μεταξὺ τῶν δώδεκα μαθητῶν Του, ἂν καί ὑπῆρχαν γυναῖκες στόν κύκλο τῶν ἀκροατῶν Του.

- *Τό παράδειγμα τῆς Θεοτόκου*, ἡ ὁποία ἂν καί καταξιώθηκε νά γεννήσει τόν Σαρκοθέντα Υἱό καί Λόγο τοῦ Θεοῦ, δέν ἄσκησε ἱερατικό ἀξίωμα στήν ἀποστολική Ἐκκλησία, καί

- *Στήν παράδοση τῶν ἀποστόλων καί τῶν διαδόχων τους*, οἱ ὅποιοι δέν χειροτόνησαν γυναῖκες στήν ἀποστολική λειτουργία τῆς ἐπισκοπῆς.

Τά παραπάνω ἐπιχειρήματα ἀξιοποιοῦν τήν ἀποστολική παράδοση κατά τρόπο χρηστικό καί δέν εἰσέρχονται στή θεολογία τοῦ πράγματος. Δέν προσδιορίζουν τόν λόγο γιά τόν ὁποῖο δέν ἐπιλέχθηκαν ἀπό τόν Κύριο καί ἀπό τοὺς ἀποστόλους οἱ γυναῖκες γιά τήν Ἱερωσύνη. Ἐνῶ οἱ μοντανιστές συνέδεσαν τήν Ἱερωσύνη τῆς γυναίκας πρὸς τήν Εὐα, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, διαμέσου τῆς φωνῆς τῶν πατέρων της, ἀντιπαρέθεσε τήν διακονία τῆς Παρθένου Μαρίας λόγῳ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Προβάλλεται ἡ σχέση Εὐας-Μαρίας (νέα Εὐα) γιά νά ἐρμηνευθεῖ ἡ τυπολογική σχέση τοῦ πρωτόπλαστου Ἀδάμ πρὸς τόν νέο Ἀδάμ, τόν Χριστό, στό ὅλο σχέδιο τῆς θείας οικονομίας γιά τή σωτηρία ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ τυπολογία αὐτή τονίσθηκε μέ ἔμφαση ἀπό τόν ἅγιο Εἰρηναῖο ἐπίσκοπο Λουγδούνου ὡς ἔκφραση τῆς ἀναγκαίας «ἀνακυκλίσεως»⁴⁵ ἀπό τήν Μαρία πρὸς τήν Εὐα. Στήν ἀνακύκληση αὐτή ἡ μέν Εὐα παριστᾷ τήν ἀρχαία ἀνθρωπότητα, ἡ δέ Μαρία παριστᾷ τή μεταμόρφωση τῆς ἀρχαίας ἀνθρωπότητας γιά νά γεννηθεῖ ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἡ ἀπαρχή τῆς νέας ἀνθρωπότητας. Ἡ θεραπεία τῆς παρακοῆς τῆς Εὐας ἦταν δυνατή μόνο μέ τήν ὑπακοή τῆς Μαρίας, ἀφοῦ μόνο ἔτσι ἦταν δυνατή ἡ λύση τῶν δεσμῶν τῆς Εὐας γιά τή σάρκωση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Ἐδῶ πρέπει νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ μέν πρώτη «ἀνακύκληση» συνδέθηκε μέ τό ἔργο τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ δέ δεύτερη μέ τή σάρκωση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἡ ἐκπλήρωση τῆς προαιώνιας βουλῆς τοῦ Θεοῦ προ-

⁴⁴ Βλ. Βλ. ΦΕΙΔΑ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Α'*, σ. 212.

⁴⁵ *Ὁ.π.*, σ. 213.

ετοιμάσθηκε με τί συνεργεία του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Υπό τό πρίσμα αυτό, τό Άγιο Πνεύμα, ή δημιουργική δύναμη του άρχέγονου κόσμου, έπλήθε επί τίν Παρθένο Μαρία και ένήργησε κατά τρόπο δημιουργικό γιά τίν κάθαρση και τίν ικανότητά της νά γεννήσει τόν Υίο του Θεού. Η ειδική σχέση τής Παρθένου Μαρίας προς τίν ιδιαίτερη άποστολή του Αγίου Πνεύματος γιά τί λύση του δεσμού τής Εύας και τί γέννηση του Χριστού κατέστησε τίν Παρθένο Μαρία «δοχείον τών χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος». Μέ τίν έννοια αυτή, ή Θεοτόκος προβλήθηκε ως κατ' έξοχίν τύπος τής Έκκλησίας, άφου έκφράσθηκε ή σχέση τής μητρότητας τής Θεοτόκου και τής μητρότητας τής Έκκλησίας. Καί οί δύο δέχονται τό Άγιο Πνεύμα, μέ τίν ένέργεια του όποιου γεννᾶται ό Χριστός και έρχονται στόν κόσμο τά τέκνα τής «έν Χριστώ» καινής κτίσης. Έτσι, ή ειδικότερη αυτή σχέση πού αναπτύσσεται μεταξύ τής Θεοτόκου και του Αγίου Πνεύματος στό όλο σχέδιο τής θείας οικονομίας προεκτείνεται στην εποχή τής Έκκλησίας, στην όποία ή μέν Ίερωσύνη του Χριστού άρμόζει στόν άνδρα, τά δέ χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος στή γυναίκα⁴⁶.

Άξίζει εδῶ νά αναφέρουμε τί θέση του άγίου Έπιφανίου επισκόπου Κύπρου, σχετικά μέ τόν άποκλεισμό τής κάθε γυναίκας από τό ιερατικό ύπουργημα. Συγκεκριμένα, ό Άγιος Έπιφάνιος δηλώνει ότι «Θεῶ (ένν. τῷ ἀληθινῷ Θεῷ) μέν ἀπ' αἰῶνος οὐδαμῶς γυνή ἱεράτευσεν οὐκ αὐτή Εὐα... οὐ μία τῶν ταύτης θυγατέρων». Στή συνέχεια παραθέτει ὀνόματα από τί Παλαιά Διαθήκη, ὅπως τῶν Ἄβελ και Κάν, του Ἐνώχ, του Νῶε, του Ἀβραάμ, του Ἰσαάκ, του Ἰακώβ, του Μωυσῆ, του Ἀαρών, του Μελχισεδέκ και ἄλλων, γιά νά καταλήξει ότι μεταξύ αὐτῶν ὄλων καμία γυναίκα δέν ἱερώθηκε. Ἐπιστρατεύει ἀκόμη ὡς ἐπιχείρημα ότι οὔτε και ή Εὐα ἱεράτευσε. Ἀλλά και στή Καινή Διαθήκη, λέγει ό Άγιος, οὔτε ή Ὑπεραγία Θεοτόκος ἔτυχε ἱερατικού ἀξιώματος, παρότι ή ἴδια ἀξιώθηκε νά φέρει στόν κόσμο τόν Υίο του Θεού, τόν Ἰησοῦ Χριστό. Η θεοπρεπής και θεοτερπής αυτή τάξη, δηλ. του μή δικαίωματος τής γυναίκας νά ἱερατεύει, ὀρίστηκε από τόν Ἀρχηγό τής Έκκλησίας, γιατί προσιδιάζει κατ' ἀποκλειστικό τρόπο στό ἀνδρικό φύλο και ὄχι γιατί ὑπονοεῖ δυσμενή διάκριση σέ βάρος τής γυναίκας.

⁴⁶ «Η γυναίκα πού πρωτοστάτησε στην πτώση πρωτοστατεῖ και στην ἀνόρθωση. Ειδικότερα ή Παναγία γίνεται συναίτιος τής θείας ἐνανθρωπίσεως, μαζί μέ τόν ἴδιο τόν Θεό. Δανεῖζει στόν Θεό τίν ἀνθρώπινη φύση πού γίνεται ή ἀπαρχή τής καινής κτίσεως. Από τίν ἀποψη αυτή ή Παναγία εἶναι μετά τόν πρῶτον ἱεράρχη Χριστό, ἕτερος ἱεράρχης» (βλ. και Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΗ, *Χριστιανική Ἠθική*, σσ. 342-343). Ἐπομένως ή Παναγία, ἄν και μπορεῖ νά θεωρεῖται «ἕτερος ἱεράρχης» ἔξαιτίας του σημαντικού ρόλου τής σπίν ἐνανθρώπιση του Θεού Λόγου, ἐντούτοις δέν τής ἀνατέθηκε ή ειδική ἱερωσύνη.

Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος δηλώνει ὅτι τό καθῆκον τοῦ ἱερατικοῦ λειτουργήματος ἀνατέθηκε στους Ἀποστόλους καί ὄχι στήν Παναγία ἢ σέ ἄλλη γυναίκα. Οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, ὁ Παῦλος καί ὁ Βαρνάβας καί ὁ Ἀδελφόθεος Ἰάκωβος καταστάθηκαν ἀπό τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό ὡς Ἀπόστολοι, «*ἰερουργοί τοῦ Εὐαγγελίου*» καί «*τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ οἰκονόμοι*» καί, κατά συνέπεια, καί οἱ διάδοχοί τους κατ' ἀντιστοιχία πρέπει νά ἀνήκουν στό ἴδιο μέ αὐτούς φύλο καί νά ἀσκοῦν μέ αὐτούς τά ἴδια ἱερατικά καθήκοντα. Συνεπῶς κατανοεῖται ὅτι ἡ εἴσοδος τῶν γυναικῶν στίς ἱερατικές τάξεις εἶναι ἀντίθετη μέ τά ὅσα ὁ Χριστός, οἱ Ἀπόστολοι καί οἱ μετέπειτα μέχρι σήμερα διάδοχοί τους διαφύλαξαν ὡς πνευματική παρακαταθήκη.

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος στους λόγους του περί Ἱερωσύνης κάνει λόγο ὅτι εἶναι ἀδύνατο ἡ γυναίκα νά μετέχει στήν εἰδική Ἱερωσύνη. Ἰδιαίτερα τονίζει τά ἑξῆς: «...Ὅσα δέ προανέφερα πολλοί ἀπό τοὺς ἀρχομένους θά μπορούσαν νά ἐπιτελέσουν μέ εὐκολία, ὄχι μόνο ἄνδρες, ἀλλά καί γυναῖκες, προκειμένου ὅμως περὶ τῆς διακυβερνήσεως τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς ἐπιμέλειας τόσο πολλῶν ψυχῶν, ἡ μὲν γυναικεία φύση θά πρέπει νά ὑποχωρήσει ἐνώπιον τοῦ μεγέθους τῆς ἐξουσίας, οἱ δέ ἄνδρες στήν πλειονότητά τους θά πρέπει νά ἀποκλεισθοῦν ἐπίσης. Διότι θά πρέπει νά προτιμηθοῦν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι πλεονεκτοῦν πάρα πολύ ἐναντι τῶν ἄλλων καί εἶναι πολύ ὑψηλότεροι αὐτῶν στό μέγεθος τῆς ψυχικῆς ἀρετῆς, ὅπως ὑπερτεροῦσε στά σωματικά προσόντα ὁ Σαοὺλ ἀπ' ὅλο τό ἑβραϊκό ἔθνος, μᾶλλον δέ ἀκόμη περισσότερο, ἀφοῦ ἐδῶ τό μέτρο συγκρίσεως δέν ἀποτελεῖ τό ὕψος τοῦ ὤμου...»⁴⁷. Ἐπιπλέον σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ λόγου του ὁ Ἱερός Χρυσόστομος ἀναφέρει τήν ἑξῆς φράση: «...Ἐνώ δηλαδή ὁ θεῖος νόμος ἀπέκλεισε τίς γυναῖκες ἀπό τήν ἱερωσύνη...»⁴⁸. Ἐπομένως, ὁ ἱερός Πατήρ ἀποδίδει τόν ἀποκλεισμό τῆς γυναικείας φύσης ἀπό τήν Ἱερωσύνη στό μέγεθος τῆς διακονίας αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ ποικίλες μέ ἀνεπτυγμένο ἔντονα τό αἶσθημα τῆς εὐθύνης τῆς θέσεως αὐτῆς. Καί πρόκειται γιά μιὰ εὐθύνη πού ἔχουν οἱ ποικίλες ἐναντι τοῦ ἴδιου τοῦ Δημιουργοῦ.

Ὁ ἀποκλεισμός τῆς γυναίκας ἀπό τήν Ἱερωσύνη δέν εἶναι, ὅπως ἰσχυρίζονται πολλοί, ἀποτέλεσμα ἱστορικῶν συνθηκῶν καί ἐπιδράσεων τοῦ περιβάλλοντος, διότι σέ αὐτό συχνά συνέβαινε τό ἀντίθετο καί ἡ γυναίκα εἶχε πρωτεύοντα καί τονισμένο ρόλο κυρίως στά εἰδωλολατρικά μυστήρια (ἱερεῖες) καί τή μαγεία, ἀλλά ὀφείλεται στους παραπάνω πνευματικούς λόγους.

⁴⁷ Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Περί Ἱερωσύνης*, σσ. 45-46.

⁴⁸ Ὁ.π., 73.

Παρ' όλα αυτά, ἡ Ἐκκλησία διαμέσου τῶν αἰῶνων ἐνθάρρυνε, μετὰ διακρίσεως, τὴν χριστιανὴ γυναῖκα, νὰ ἀσκήσει σέ συνεργασία μὲ τὸν ἄνδρα καὶ σύμφωνα πρὸς τὴν φύση τῆς, τίς προσωπικὲς κλίσεις καὶ κλήσεις αὐτῆς, εὐρύτατο κύκλο διακονημάτων, ἀναφερομένων στοὺς τομεῖς τοῦ λειτουργικοῦ, τοῦ ποιμαντικοῦ, τοῦ ἱεραποστολικοῦ, τοῦ διδακτικοῦ, τοῦ κατηχητικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἔργου. Ἡ γυναῖκα παρουσιάζεται σήμερα νὰ ἔχει ἕναν πολὺπλευρο ρόλο μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν κοινωνία πού ὄχι μόνον τὴν καταξιώνει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναδεικνύει ὡς ἄνθρωπο μὲ ξεχωριστὰ χαρίσματα ἀπὸ τὸν ἄνδρα. Τὴ βλέπουμε ὡς εὐσυνειδήτη χριστιανὴ μὲ τακτικὴ συμμετοχὴ στὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ὡς μπτέρα στὴν οἰκογένειά τῆς, ὡς κατηχήτρια στὴν ἐνορία τῆς, ὡς χριστιανὴ ἱεραπόστολο στὸν κοινωνικὸ περίγυρό τῆς, ὡς βοηθὸ σέ ἔργα ἐνοριακῆς φιλανθρωπίας, ὡς θεολόγο στό σχολεῖο, ὡς διοργανωτὴ καὶ ἐμπροσθέντων πανηγύρεων καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων στὴν ἐνορία, ὡς πρεσβυτέρη⁴⁹. Δὲν θὰ πρέπει νὰ λησμονήσουμε καὶ τὴ μεγάλη προσφορὰ τῆς γυναίκας στὸν μοναχισμό⁵⁰. Πολλὰ ἐρειπωμένα μοναστήρια μὲ μεγάλη ἱστορία στὴ χώρα ἀνοίξαν καὶ ἀναστυλώθηκαν, χάρι τῆς προσέλευσης σέ αὐτὰ μᾶς δυναμικῆς γυναικεῖας ἀδελφότητας. Αὐτὸ συνέβαλε στὴν ἀνύψωση τῆς θέσεως τῶν γυναικῶν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅπως καὶ στό προηγούμενο κεφάλαιο τονίσθηκε, τὸ ἀγιολόγιο τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐμπλουτίσθηκε ἀπὸ τὴν παρουσία πολλῶν, ἀμέτρητων ἀγίων γυναικῶν μαρτύρων, ὁσίων, μπτέρων, μυροφόρων, ἱσαποστόλων, διακόνων τῆς ἀγάπης κ.ἄ., οἱ ὁποῖες πέτυχαν τὴν «κατὰ χάριν θέωσιν» τους. Ἀκόμη καὶ τὸ κάθε ἐκκλησιαστικὸ ἔτος (1 Σεπτεμβρίου) ξεκινᾷ μὲ τὴν μνήμη σαράντα ἀγίων παρθένων καὶ ἀσκητριῶν γυναικῶν, ἀπόδειξη τῆς τιμῆς καὶ τοῦ σεβασμοῦ πού ἀποδίδει ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὴ γυναῖκα.

Οἱ γυναῖκες ἔχουν ὄντως τὴν ἰκανότητα, λόγῳ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων χαρισμάτων τους νὰ κάμουν καλύτερους τοὺς ἀνθρώπους. «*Στὴ θρησκευτικὴ*

⁴⁹ Ἡ γυναῖκα συγκεκριμένα δραστηριοποιεῖται στοὺς ἑξῆς τομεῖς: κατηχητικά, νεανικὲς ὁμάδες, κύκλοι μελέτης Ἁγίας Γραφῆς, διαλέξεις πρὸς τοὺς νέους καὶ μεγαλύτερους, Σχολές Γονέων, Σεμινάρια οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς, παιδικὸί Σταθμοί, Ἐκκλησιαστικὰ Σχολεῖα, Κατασκηνώσεις, Σπίτια Γαλήνης, Φιλανθρωπικὰ Ἰδρυάματα, βοήθεια ἀναξιοπαθούντων κατ' οἶκον, Χορωδίες, Σχολές Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ ἀγιογραφίας, Σχολές ἐκμαθήσεως διαφορῶν τεχνῶν, Συμβούλια Ἱερῶν Ναῶν, Διοικητικὰ Συμβούλια Ἰδρυμάτων καὶ προσκυνημάτων, Ἑρηνικὲς Ἐπιτροπές, Φιλόπτωχα ταμεῖα, ἐκκλησιαστικὰ ὑπηρεσία στὰ νοσοκομεῖα, Αἰμοδοσία, Κοινωνικοὶ Λειτουργοὶ Ἱερῶν Μητροπόλεων καὶ Ἰδρυμάτων, ἀντιαιρετικὴ δράση καὶ τόσα ἄλλα πού ἀναδεικνύουν τὸν γυναικεῖο δυναμισμό.

⁵⁰ Βλ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Γυναῖκα καὶ Ἱερωσύνη*, σ. 492.

ζωή ή γυναίκα είναι τό ισχυρό φύλο» διακηρύσσει ό Π. Εύδοκίμωφ⁵¹. Η γυναίκα σέ όλους τούς τομείς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔργου μπορεῖ νά προσφέρει πολλά. Εἶναι πολύ χαρακτηριστικές οἱ σκηνές, τίς όποῖες περιγράφει στά ἔργα του ό Παπαδιαμάντης, γιά τίς ομάδες τῶν φιλακόλουθων γυναικῶν, οἱ όποῖες συνοδεύουν τόν ἱερέα γιά νά τελέσει τί Θεία Εὐχαριστία στά διάφορα γραφικά ἐξωκλήσια τοῦ νησιοῦ τῆς Σκιάθου. Αὐτές προετοιμάζουν καί συνιστοῦν τίν φυσική σάρκα τῆς λειτουργίας. Ἔχουν ζυμώσει τό πρόσφορο, φέρνουν μαζί τους τό κρασί, τό λάδι, τό λιβάνι, τά κεριά, εὐπρεπίζουν τόν ναό, ψάλλουν τί λειτουργία.

Ἀπό τά παραπάνω συνάγεται ό καθοριστικός καί κυρίως σπουδαῖος ρόλος πού διαδραματίζεται ἀπό τί γυναίκα τόσο μέσα στήν ἐκκλησιαστική ἱστορία όσο καί σήμερα στήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστική κοινωνία. Μέ ἔντονα χρώματα σκιαγραφεῖται ἡ παρουσία τῆς γυναίκας στά σημαντικότερα ἐκκλησιαστικά γεγονότα ἀφοῦ ὄχι μόνο συμμετέχει ἀλλά διαδραματίζει καί πρωτεύοντα ρόλο (π.χ. ἡ Παναγία). Ἡ ἀξία τῆς γυναίκας δέν ὑποβιβάζεται ἔναντι τῆς ἀνδρική ρώμης, ἀκόμη καί ἂν αὐτή δέν ἀξιῶνεται τῆς ἱερατικῆς τιμῆς. Ἀντίθετα, εἶναι αὐτή πού πρωτοστατεῖ στήν διάσωση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου ἀπό τίς ποικίλες προκλήσεις πού δέχεται σέ καθημερινό ἐπίπεδο. Ἡ πνευματική ἀνωτερότητά της, ἡ καλλιέπεια τοῦ ἤθους της, ἡ κοινωνική εὐαισθησία της καί ό πλούσιος ψυχισμός της τίν διακρίνουν ὡς μιά ξεχωριστή ὄντολογική ὑπαρξη, ἡ όποία ἀναζητᾷ πολλές φορές τί σωτηρία τοῦ ἄλλου. Ἄρα ἡ γυναίκα μπορεῖ νά μῖν μετέχει στήν Ἱερωσύνη ὅπως ό ἄνδρας σύμφωνα μέ τίν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστική παράδοση, ἀλλά καταξιώνεται μέσα ἀπό τίν πολύπλευρη πνευματική προσφορά της καί ἐκκλησιαστική διακονία της.

Ἐπίλογος

Εἶναι πραγματικά ἀξιοθαύμαστο νά συναντᾷ κανείς μέσα στήν ἐκκλησιαστική ἱστορία, παραδείγματα χριστιανῶν γυναικῶν πού μέ τίν προσωπική τους πορεία ἐνίσχυσαν τό ἀπολυτρωτικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Μάρτυρες, ὁσίες, μπότερες, ἱσαπόστολες, διακόνισσες καί πολλές ἄλλες κατηγορίες ἁγίων γυναικῶν ἀποτέλεσαν καί ἀποτελοῦν πρότυπα ἐνάρετου βίου καί θυσιαστικῆς διακονίας γιά όλους τούς ἀκολουθοῦντες τίν χριστιανική πίστη καί ἀλήθεια. Αὐτές οἱ χαριτωμένες ἀπό τόν Θεό προσωπικότητες καί ξεχωριστές ὄντολογικές ὑπάρξεις μέσα ἀπό τίν ζωή τους δίνουν ἀξία καί κατοχυρώνουν τόν λόγο ὑπαρξης

---

⁵¹ Βλ. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ, *Ἡ γυναίκα*, σ. 229.

για όλες τις γυναίκες που έπονται στην ιστορία και φθάνουν έως σήμερα. Είναι οι φωτεινοί οδοδείκτες της κάθε γυναίκας, αφού πέραν των άλλων φανερώνουν την αξία και την μεγίστη σημασία της πολύπλευρης γυναικείας προσφοράς στο ευρύτερο κοινωνικό «γίγνεσθαι». Έξυψώνουν την θέση της γυναίκας, αντικρούοντας τις απόψεις περί «ασθενούς φύλου», αλλά και την εξισώνουν με την θέση των ανδρών, τη στιγμή που απολαμβάνουν τα ίδια πνευματικά εχέγγυα και τυγχάνουν ίδιας αναγνώρισης στην Όρθόδοξη Εκκλησία.

Η γυναίκα όμως είναι ίση σέ όλα με τον άνδρα μέσα στην Όρθόδοξη Εκκλησία; Πολλοί σπεύδουν να δώσουν αρνητική απάντηση, γιατί θεωρούν ότι ο αποκλεισμός της γυναίκας από τό δικαίωμα του «ιερατεύειν» στην όρθοδοξία καταργεί την ισότητα μεταξύ άνδρα και γυναίκας. Καί βέβαια είναι έσφαλμένη ή αντίληψη αυτή, διότι ο αποκλεισμός αυτός δέν πραγματώνεται λόγω διάκρισης φύλου. Η μί είσοδος της γυναίκας στις τάξεις του κλήρου αποτελεί κοινή έκκλησιαστική συνείδηση, απορρέουσα από την αποστολική παράδοση και την Παύλεια διδασκαλία. Άν θέλαμε να συνοψίσουμε τούς λόγους⁵² της μί μετοχής των γυναικών στην *ειδική Ίερωσύνη*, θά αναφέραμε τούς εξής:

I. Η γυναικεία φύση αντιβαίνει στην έννοια της «*πατρότητας*», στην όποία εισέρχεται ό κληρικός μέσω της Ίερωσύνης, ό όποιος κλήθηκε όχι για να καταλάβει μιά βιοποριστική εργασία από αυτές που υπάρχουν στην κοινωνία, αλλά για να είναι μέτοχος της Ίερωσύνης του Χριστού «*εις τύπον και τόπον του Θεανδρικού αυτού Προσώπου*».

II. Επί παραδείγματος του Κυρίου ήμων Ίησού Χριστού, ό Όποιος δέν επέλεξε καμία γυναίκα ανάμεσα στους 12 αποστόλους.

III. Επί παραδείγματος της Θεοτόκου, ή όποία δέν άσκησε ιερατικό λειτουργήμα μέσα στην Έκκλησία, παρότι αξιώθηκε να γίνει ή μητέρα του Σαρκωθέντος Υίου και Λόγου του Θεού.

IV. Επί της Αποστολικής Παράδοσης, κατά την όποία οι Άπόστολοι, ακολουθώντας τό παράδειγμα του Διδασκάλου τους, ποτέ δέν χειροτόνησαν γυναίκες.

V. Οι θέσεις του αποστόλου Παύλου στις σχετικές έπιστολές του για την θέση των γυναικών μέσα στην Έκκλησία, και τέλος

VI. Τό κριτήριο της αναλογίας, σύμφωνα με τό όποιο, αν επιτρεπόταν ή άσκηση του ιερατικού λειτουργήματος από γυναίκες, τότε θά έπρεπε να έχει άσκήσει τέτοιο λειτουργήμα πρωτίστως ή Θεοτόκος.

---

⁵² Βλ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Γυναίκα και Ίερωσύνη*, σ. 490.

Άσφαλῶς καί τό θέμα τῆς μί ἐφικτῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δέν ἐξαντλεῖται μόνο στους παραπάνω λόγους. Ὡς θέμα ἔχει πολλές παραμέτρους καί προεκτάσεις. Μέ βάση ὅσα ἐκτέθηκαν στήν παρούσα ἐργασία, εἶναι ἀξιοπρόσεκτο τό γεγονός ὅτι ὅλη ἡ βιβλική, ἐκκλησιολογική, νομοκανονική καί πατερική παράδοση δέν εἰσηγεῖται, ἀλλά οὔτε καί ἀνέχθηκε τήν ἀνάληψη τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος ἀπό μέρος τῆς γυναίκας. «*Τό λειτουργημα αὐτό ἀνέκαθεν ἀνῆκε καί ἀσκοῦνταν ἀπό τούς ἀνδρες, ὄχι ὡς ἕνα προνόμιο, ἀλλά ὡς καθῆκον μέ τό ἀνδρικό φύλο, γιατί ἔτσι θέλησε καί παρέδωσε ὁ Χριστός*»⁵³. Ἐτσι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, πιστή στή μέχρι τώρα ἱστορική πράξη καί ζωή της, δέν δέχεται νά θεσμοθετήσῃ τήν χειροτονία τῶν γυναικῶν. Ἄν συμβεῖ κάτι ἀντίθετο, δηλ. νά υἰοθετήσῃ τόν θεσμό τῆς χειροτονίας τῶν γυναικῶν, συνιστᾷ προσβολή κατά τῶν ἐντολῶν τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς πίστεως, Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐν κατακλείδι, ἡ γυναίκα δέν μπορεῖ νά λάβῃ τήν Ἱερωσύνη σύμφωνα μέ τήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστική παράδοση, σέ ἀντίθεση μέ τήν Ἀγγλικανική ἐκκλησία, ἡ ὁποία δέν αἰσθάνθηκε καμία δυσκολία στό νά υἰοθετήσῃ τόν θεσμό τῆς χειροτονίας γυναικῶν. Γι' αὐτούς ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας θεωρεῖται κενός λόγος, ἢ ἀκόμη καί ἐπιζήμιος, καθώς καί ἡ ὄντολογία τοῦ μυστηρίου τῆς Ἱερωσύνης εἶναι στήν πραγματικότητα πράξη ἀνυπόστατη. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μέσῳ τοῦ πληθωρικοῦ πνευματικοῦ λόγου της ὄχι μόνο ὑπερτονίζει τήν πλούσια παρακαταθήκη της καί τήν μεγίστη ἀξία τῆς ἱερατικοῦ ὑπουργήματος, ἀλλά καί ἀσχολεῖται μέ τό θέμα τῆς ἐφικτῆς ἢ μί Ἱερωσύνης τῶν γυναικῶν ἐπιδιώκοντας νά ἀποσαφηνίσῃ σέ ὅλους τήν ἀντικανονικότητα τῆς πράξης αὐτῆς. Τέλος, ἡ γυναίκα μέ βάση τήν ὀρθόδοξη χριστιανική ἀντίληψη μπορεῖ νά μῖν γίνεται ἱερέας «τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ», ἀλλά καθίσταται ἱερέας τοῦ μυστηρίου τῆς μητρότητας⁵⁴ μέσῳ τῆς τεκνοποιίας, ἑνός γεγονότος μοναδικοῦ καί ἀνεπανάληπτου στή ζωή τοῦ κάθε ἀνθρώπου.

⁵³ Βλ. Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Ἀνάλεκτα*, σ. 229.

⁵⁴ Παρ' ὅλο πού ἡ Εὐα ἐξέτεσε ἀπό τήν ἰδανική εἰκόνα τῆς γυναίκας, ἀνταποκρίθηκε πλήρως στόν θεῖο προορισμό της, ὡς σύζυγος καί μητέρα. Ὁ Παράδεισος εἶχε ἀπολεσθεῖ. Αὐτό τό γνώριζε πολύ καλά, ἀλλά, παράλληλα μέ αὐτή τήν ἀπώλεια ἀναδύθηκε ἡ ὑψηλή καί ὑπέροχη ἔννοια τῆς μητρότητας καί τῆς φροντίδας τῶν τέκνων πού αὐτή ἀπαιτεῖ. Ξέρεε πολύ καλά ὅτι καί αὐτό τό ὑπέροχο πρόνομο τό ὀφείλει στόν Θεό, γι' αὐτό καί ὅταν ἀποκτᾷ τόν πρωτότοκο υἱό της δηλώνει μέ καμάρι «*Ἐκτεσάμην ἀνθρώπον διά τοῦ Θεοῦ*». Στό πρόσωπο τῆς Εὐας, ἡ μητρότητα μεταμορφώνεται σέ μεγάλη προσφορά καί ὑψηλό προορισμό. (Βλ. καί ΕΛ. ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ, *Ἱστορική Πορεία τῆς Γυναίκας*, σ. 133.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, «Λόγος 6, 9», *P.G.* 35.

ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ, «Πρός Μαγνησεῖς», 6,1 ΒΕΠΕΣ 2.

ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ, «Επιστολή 2», 52, *P.G.*78.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Ἔκδοσις Ἀκριβοῦς Ὁρθοδόξου Πίστεως, (Κείμενο-Μετάφραση-Εἰσαγωγή & Σχόλια Νίκου Ματσούκα)*, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1976.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Περί Ἱερωσύνης: Περί Ἱερωσύνης Λόγοι ζ' (Εἰσαγωγή καί ἀπόδοσις στή νεοελληνική Βασίλειος Καραγιωργος)*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2004.

Τοῦ Ἰδίου, *Θέματα Ζωῆς Α' (ἀπό τίς ὀμιλίες τοῦ ἁγίου)*, ἔκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Παρακλήτου Ὁρωποῦ Ἀττικῆς, Ἀθήνα 2003.

Βοηθήματα

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘ., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Ἱστορία τῶν δομῶν διοικήσεως καί ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (εἰκοστός αἰώνας)*, ἔκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2007³.

ΑΡΓΥΡΟΥ Δ., Ἀρχμ., *Κλήσεως Ἐπουρανίου Μέτοχοι: Κλήσεως Ἐπουρανίου Μέτοχοι-Ἐγκόλπιο Ὑποψηφίου Ἱεροσπουδαστί & Ὑποψηφίου Κληρικοῦ*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2004.

ΔΕΛΗΚΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘ., *Ἡ Πίστις: Ἡ Πίστις τῶν Ὁρθοδόξων*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1992.

ΔΕΣΠΟΤΗ Σ., *Εὐαγγέλια: Ὁ Κώδικας τῶν Εὐαγγελίων (Εἰσαγωγή στά Συνοπτικά Εὐαγγέλια καί Πρακτική Μέθοδος Ἑρμηνείας τους)*, ἔκδ. Ἄθως, Ἀθήνα 2007.

Ἐγκυκλοπαίδεια, *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τόμ. 19 Ἀθήνα 1993.

ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ Π., *Ἡ γυναῖκα: Ἡ γυναῖκα καί ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου*, Θεσσαλονίκη 1992.

ΕΥΘΥΜΙΟΥ Γ., *Πρωτοπρεσβυτέρου, Ποιμένες: Ἀθθεντικοί ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας*, ἔκδ. Συμμετρία, Ἀθήνα 2008.

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ Κ., *Πρωτοπρεσβυτέρου, Ὁ χριστιανικός ναός: Ὁ χριστιανικός ναός καί τά τελούμενα σέ αὐτό*, ἔκδ. Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, Ἀλεξάνδρεια 1921.

ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΥΔΗΣ ΕΜ., *Ὁ Μελέτιος Μεταξάκης ὡς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν*, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008.

ΚΟΥΤΣΑ ΣΥΜΕΩΝ, Μητροπολίτου Νέας Σμύρνης, Ίερωσύνη: *Ἡ Ίερωσύνη Μου (Κείμενα Ίερατικῆς Εὐθύνης)*, ἔκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2007.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ., Ίερωσύνη καὶ Παλαιά Διαθήκη: «Ὁ Θεσμός τῆς Ίερωσύνης σπὴν Παλαιά Διαθήκη» *Πρακτικά Ζ΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου στελεχῶν Ίερῶν Μητροπόλεων με θέμα «Τό μυστήριο τῆς Ίερωσύνης»*, (Ν. Προκόπι Εὐβοίας 19-20 Σεπτεμβρίου 2005), ἔκδ. Ἐπικοινωνιακὴ καὶ Μορφωτικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2006, σσ. 55-68.

ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ Γ., Χριστιανικὴ Ἠθικὴ: *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, ἔκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1995.

ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., Δογματικὴ Β΄: *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ θεολογία, (Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεση μετὶ τὴν δυτικὴ Χριστιανοσύνη)*, τόμ. Β΄, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1988.

Τοῦ Ἰδίου, Δογματικὴ Γ΄: *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ θεολογία, (Ἀνακεφαλαίωση καὶ Ἀγαθοτοπία- Ἐκθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας)*, τόμ. Γ΄, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1997.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ Γ., Λεξικό: *Λεξικό τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, ἔκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Ἀθήνα 2002.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ ΑΠ., Κριτικὴ Θεολογία: *Κριτικὴ Θεολογία (Κοινωνικὲς προεκτάσεις τοῦ θεολογικοῦ προβληματισμοῦ)*, ἔκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2002.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ Ν., Ἀνάλεκτα: *Ἀνάλεκτα (Περὶ τοῦ ὄντως ὄντος καὶ τῶν ὄντων)*, τόμ. Α΄, ἔκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2002.

ΝΤΑΝΑ Π., Ἀρχμ., *Μεγάλα θαύματα καὶ μνημόματα ἀπὸ τῆ ζωῆ τῶν ἁγίων μας (Ίερατικὲς Ἐμπειρίες)*, Ἀργίνο 2006.

ΣΙΩΤΟΥ Μ., Ἡ Καινὴ Διαθήκη: *Ἡ Καινὴ Διαθήκη περὶ τῆς ἰσότητας τῶν δύο φύλων*, Ἀθήνα 1982.

ΤΣΟΛΑΚΙΔΗ Χ., Ἀγιολόγιο: *Ἀγιολόγιο τῆς Ὀρθοδοξίας*, ἔκδ. Χρ. Τσολακίδη, Ἀθήνα 1999².

ΦΕΙΔΑ ΒΛ., Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α΄: *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τὴν Εἰκονομαχία)*, τόμ. Α΄, Ἀθήνα 2002³.

ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι., Χειροτονίες: «Ἱστορικὴ ἐξέλιξη καὶ τάξις τῶν χειροτονιῶν», *Πρακτικά Ζ΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου στελεχῶν Ίερῶν Μητροπόλεων με θέμα «Τό μυστήριο τῆς Ίερωσύνης»*, (Ν. Προκόπι Εὐβοίας 19-20 Σεπτεμβρίου 2005), ἔκδ. Ἐπικοινωνιακὴ καὶ Μορφωτικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2006, σσ. 175-194.

ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ ΕΛ., Ἀρχαιολογία-Θεσμολογία: *Βιβλικὴ Ἀρχαιολογία καὶ Θεσμολογία - Εἰδικὰ Θέματα*, τεύχ. Β΄, ἔκδ. Συμμετρία, Ἀθήνα 2008.

Τῆς Ἰδίας, *Ἱστορική Πορεία τῆς Γυναίκα*: *Ἱστορική Πορεία τῆς Γυναίκα* στή *Βίβλο* καί *Ἰσότητα τῶν Δύο Φύλων*, ἔκδ. Συμμετρία, Ἀθήνα 2005².

ΧΡΙΣΤΙΝΑΚΗ Π., *Θέματα Κανονικοῦ καί Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, τόμ. Α΄, Ἀθήνα 1994.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, Μητροπολίτου Χαλκίδος, *Γυναίκα καί Ἱερωσύνη*: «Ὁρθόδοξη Παράδοση καί ἡ ἱερωσύνη τῶν γυναικῶν», *Πρακτικά Ζ΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων μέ θέμα «Τό μυστήριό τῆς Ἱερωσύνης»*, (Ν. Προκόπι Εὐβοίας 19-20 Σεπτεμβρίου 2005), ἔκδ. Ἐπικοινωνιακή καί Μορφωτική Ὑπηρεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2006, σσ. 477-496.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΚΩΛΥΜΑΤΩΝ ΙΕΡΩΣΥΝΗΣ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ

Ἡ Ἱερωσύνη εἶναι μιά πολύ σοβαρή ὑπόθεση καί δέν πρέπει νά ἀντιμετωπίζεται ἀπό κανέναν ἐλαφρᾶ τῆ καρδία. Οὔτε ἀπό τίν πλευρά τοῦ χειροτονοῦντος οὔτε, περισσότερο, ἀπό αὐτήν τοῦ χειροτονουμένου. Ὁ μέλλον κληρικός πρόκειται νά καταστῆ λειτουργός τοῦ Ἵψίστου, καί αὐτό εἶναι ἡ μέγιστη τιμή πού μπορεῖ νά λάβει ὁ ἄνθρωπος ἀπό τόν Θεό ἐπί τῆς γῆς.

Ὁ ιερέας εἶναι στή θέση τοῦ ἀπόντος σωματικά Χριστοῦ. Δι' αὐτοῦ ὁ Χριστός καθίσταται σωματικά καί ὁρατά παρών καί τελεῖ τά Μυστήρια, κυρίως δέ τή φρικτή μυσταγωγία τοῦ Σώματος καί Αἵματος τοῦ Κυρίου, τῆ Θεῖα Εὐχαριστία. Εἰκονίζοντας λοιπόν τόν ἀπόντα Χριστό ὁ ἐκάστοτε λειτουργός θά πρέπει νά φέρει τά χαρακτηριστικά τοῦ πρωτοτύπου καί προτύπου του. Γιά τούς λόγους αὐτούς ἡ Ἐκκλησία ὄρισε προϋποθέσεις γιά τίν εἴσοδο κάποιου στήν ἱερωσύνη. Κατά τή γνώμη μου, οἱ προϋποθέσεις αὐτές ἔχουν πρωτίστως θεολογικό καί ὄχι ποικμαντικό χαρακτήρα. Διπλαδὶ ἐξάπαντος ἡ Ἐκκλησία θέλει οἱ ἱερουργοὶ νά ἀποτελοῦν πρότυπα γιά τό ποίμνιο καί νά ἔχουν τά πνευματικά καί λοιπά προσόντα προκειμένου νά ἀνταποκριθῶν στά βαριά τους καθήκοντα, ὥστόσο ἐκεῖνο πού προτεύει εἶναι ἡ ἐξεκόνισι τοῦ μεγάλου καί μοναδικοῦ ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ, τίν ἱερωσύνη τοῦ ὁποίου διακονοῦν ἅπαντες οἱ κληρικοί.

Ὁ ιερέας λοιπόν θά πρέπει νά εἶναι ἕνα ἀγνό ἄτομο, ἀνεπίληπτο ἠθικά καί χωρὶς νά βαρύνεται ἀπό σαρκικές πτώσεις. Εἴτε λοιπόν θά πρέπει νά εἶναι παρθένος εἴτε μᾶς γυναικός ἄνδρας, μέ τίν ὁποία ὥστόσο δέν θά εἶχε πρό τῆς νυμφεύσεως ὀλοκληρωμένες ἐρωτικές σχέσεις. Μέ αὐτό θά ἀσχοληθῶ στό παρόν ἄρθρο καί ὄχι μέ τά ὑπόλοιπα κωλύματα, ὅπως π.χ. ὁ ἐκούσιος ἢ ἀκούσιος φόνος. Πάνω λοιπόν στό σοβαρό αὐτό ζήτημα προκύπτει τά τελευταία χρόνια σοβαρότατο ζήτημα. Καί τοῦτο, διότι ὅλοι γνωρίζουμε πῶς ἡ διατήρησι

τῆς σωματικῆς παρθενίας στά χρόνια της παγκοσμιοποίησης καθίσταται μέσα ἀπό τή χαλάρωση τῶν ἠθῶν καί τόν μολυσμό τῆς νεολαίας διά τοῦ διαδικτύου, ἐξ ἀπαλῶν μάλιστα ὀνύχων, ιδιαίτερα δύσκολη. Καί αὐτή ἡ κατάστασι φαίνεται νά ἐπιδεινώνεται παρά νά διορθώνεται...

Προκαταβολικά θά ἤθελα νά διευκρινίσω πῶς σέ καμία περίπτωσι δέν ἐπιθυμῶ μέσα ἀπό τό παρόν κείμενο νά δώσω ἄφεσι ἀμαρτιῶν καί μιά εὐκόλη διέξοδο στίς συνειδήσεις καί στόν τρόπο ζωῆς τῶν σημερινῶν ὑποψηφίων κληρικῶν. Μακριά ἀπό μένα ἡ ἀπροϋπόθετη ἀμνήστευσι τῶν ἠθικῶν παραπτωμάτων. Ἄλλο ἢ ἀκρίβεια καί ἄλλο ἢ οἰκονομία. Δέν πρέπει νά τά συγχέουμε, ἀλλά οὔτε καί νά καταργοῦμε τό Εὐαγγέλιο, ὅπως γιά παράδειγμα σύγχρονος ἐπίσκοπος πού θεωρεῖ φυσική (!) τήν ὁμοφυλοφιλία, καταργώντας τήν ὀρθόδοξη παράδοσι καί πρακτική αἰώνων... Θά ἤθελα ἀπλά νά μοιραστῶ σκέψεις μέ βάση τή ρεαλιστική θέασι τῶν πραγμάτων καί τήν ἀγαπητική οἰκονομία, μέ τήν ὁποία κινεῖται διαχρονικά ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μας.

Καί στήν τελευταία θά ἀναφερθῶ μέσα ἀπό μιά ἱστορία πού ἄκουσα ἐδῶ καί χρόνια γιά σύγχρονο ἅγιο. Δέν θά ἀναφέρω τό ὄνομά του, γιατί καί ὁ ἴδιος δέν θά ἤθελε, ὅπως πιστεύω, νά γίνει αὐτό. Τόν πλησίασε λοιπόν ἕνας πνευματικός μαζί μέ τό πνευματικοπαίδι του πού εἶχε σφοδρή ἐπιθυμία νά ἱερωθεῖ. Τό πρόβλημα εἶναι πῶς, ὄντας ὁ τελευταῖος φρέσκος στήν πνευματική ἐν Χριστῷ ζωή, δέν γνώριζε καί ἔτσι βαρύνθηκε ἀπό σαρκική πτώσι μέ γυναίκα κατὰ τήν ἐφηβεία του. Τό πρόβλημα τό ἔλυσε κατόπιν προσευχῆς ὁ ἅγιος γέροντας. Ἔδωσε τήν εὐλογία του γιά τή χειροτονία τοῦ νέου, ἀλλά ἀπαγόρευσε νά διαρρεύσει τό γεγονός, ὥστε νά μή δοθεῖ ἡ λάθος ἐντύπωσι πῶς καταστρατηγεῖ τούς ἱερούς κανόνες. Ὁ νέος αὐτός εἶναι σήμερα ἀρχιμανδρίτης στή Βόρεια Ἑλλάδα...

Εἶναι γεγονός πῶς θά αὐξάνεται ὁ ἀριθμός τῶν ὑποψηφίων οἱ ὁποῖοι εἴτε εἰσῆλθαν στήν πνευματική ζωή μέ κάποια χρονική καθυστέρηση εἴτε «δέν ἄντεξαν» στούς πειρασμούς τῶν ἡμερῶν καί «ἔπεσαν». Ἐδῶ λοιπόν θά ἤθελα νά σταθῶ. Ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία θά πρέπει νά ξαναδεῖ τό ζήτημα αὐτό, ὅπως εἶδε πρόσφατα καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τό πρόβλημα τῆς διγαμίας τῶν κληρικῶν μετά ἀπό χρεῖα. Εἶναι κρίμα, κατὰ τήν καθαρά προσωπική γνώμη μου, νά στερεῖται ἡ Ἐκκλησία τῆς ὑπηρεσίας ἀξιόλογων ἀνθρώπων, ἐπειδή κάποια στιγμὴ ἐνέδωσαν στίς φυσικές ὁρμές, ἀκόμα καί μέ τή μέλλουσα σύζυγό τους. Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι πολλοί ἱερεῖς χειροτονήθηκαν ὡσεὶ «καθαροί» λόγῳ φυσικῶν ἀτελειῶν καί ὄντας «φύσει» ἀνέραστοι! Καί τό δυστήχημα εἶναι πῶς τήν ἴδια ὥρα ἄλλα σοβαρότερα κωλύματα (πνευματικῶ ἢ διανοη-

τικού χαρακτήρα) παραβλέπονται και η ουσία συρρικνώνεται στην αποχή από τό σέξ.

Τό πρόβλημα έστιάζεται κυρίως στά σοβαρά και πνευματικά άτομα και τούς πνευματικούς πατέρες, πού σέβονται τούς κανόνες τής Έκκλησίας και φοβούνται τόν Θεό, όποτε οί μέν διστάζουν νά προχωρήσουν στή χειροτονία λόγω συνειδησιακών κωλυμάτων και οί δέ νά χορηγήσουν τίν άπαιτούμενη συμμαρτυρία, ώστε νά χειροτονηθεί ό ύποψήφιος. Σέ αυτούς κυρίως αναφέρομαι και όχι σέ όσους προσέρχονται στην ιερωσύνη κυρίως γιά λόγους έπαγγελματικής άποκατάστασης και στους πνευματικούς Ίερείς και Έπισκόπους πού ίσοπεδώνουν τίν παράδοση τής Έκκλησίας και άδιαφορούν γιά τίν ιεροκανονική της παράδοση. Και ό μεγάλος πειρασμός νά καλυφθούν τά κενά πάση θυσία χτυπάει δυνατά, δυστυχώς, τίν πόρτα τών Έπισκόπων, άκόμη και τών πλέον παραδοσιακών και άσπιτων...

Η Ίερά Σύνοδος, πριν από μερικά χρόνια σέ ανακοίνωσή της, διευκόλυνε τούς ύποψηφίους έγγάμους ιερείς αναφορικά μέ τό θέμα τής άνεύρεσης παρθένας πρεσβυτέρας, κάτι πού επίσης συνιστά κώλυμα ιερωσύνης (δηλαδή ό γάμος μέ ύποψηφία πρεσβυτέρα έχουσα ήδη προγαμιαίες σχέσεις). Επίσης θά ήθελα νά ύπογραμμίσω και κάτι άλλο, τό όποιο μάλλον είναι κοινό μυστικό. Είναι πολύ δύσκολο –κυρίως γιά λόγους σκανδαλισμού του ποιμνίου και διάλυσης ιερατικών οικογενειών– νά καθαιρεθεί κάποιος κληρικός μετά τή χειροτονία του. Τό πρόβλημα αυτό «οικονομείται» είτε από τόν πνευματικό του πατέρα είτε από τόν έπίσκοπό του είτε και σέ συνεργασία άμφοτέρων. Γιατί λοιπόν νά μίν προβεί η Ίερά Σύνοδος σέ μία πιο επίσημη «διευκόλυνση» μερικών περιπτώσεων, π.χ. τών έχόντων σχέσεις προγαμιαίες μέ αυτήν πού άργότερα έγινε σύζυγός τους;

Δέν είναι πρόθεσή μου έδω, ώστόσο, νά προβω σέ περιπτώσιολογίες ούτε νά κάνω συγκεκριμένες συστάσεις γιά μελλοντικές συνοδικές αποφάσεις. Έκείνο πού θέλω νά πω είναι ότι θά πρέπει νά ξεπεραστεί η φοβία τών εκκλησιαστικών ταγών έναντι τών ζηλωτικών καταγγελιών και τών άκραίων γενικότερα φωνών και νά ιδωθεί τό πρόβλημα κατάματα και λίγο πιο ρεαλιστικά. Θά ξανατονίσω πώς είναι κρίμα νά στερείται η Έκκλησία μας τής ύπηρεσίας εύσυνειδήτων, ικανών και πνευματικών ανθρώπων σέ μέρες άποστασίας και έκκοσμίκευσης. Από τίν άλλη, φυσικά, θά πρέπει νά ύπάρχει η βαθιά συνείδηση και πίστη πώς δέν έχει έμάς άνάγκη ό Θεός και η Έκκλησία, αλλά τό αντίστροφο ίσχύει. Δέν θά πρέπει, όμως, νά αφήνουμε και τά πάντα στην τύχη τους και στίς έκτακτες θείες έπεμβάσεις, τή στιγμή πού έχουμε και έμεις τή

δυνατότητα να συνδράμουμε στη λύση του ἐν λόγω προβλήματος.

Θά πρέπει λοιπόν ἡ διάκριση καί ἡ εὐλογία τῶν πνευματικῶν πατέρων καί τῶν Ἐπισκόπων νά βρεῖ μιά πιό «ἐπίσημη» ἔκφραση, ὥστε νά λυθοῦν τά χέρια χειροτονούντων καί χειροτονουμένων καί νά στελεχωθεῖ ἡ Ἐκκλησία ἀπό ἄξιους, σοβαροῦς καί ἁγίους, προπαντός, κληρικούς στίς ἔσχατες αὐτές μέρες. Ὁ ὁσῖος Παῖσιος ἔλεγε χαριτολογώντας, ἀλλά καί διδάσκοντας: «παπάς ἀράσωτος, ἄρα ἄσωτος»! Ξέρουμε ὁμως ταυτόχρονα πώς καί «τά ράσα δέν κάνουν τόν παπά»! Οὔτε ὁ τύπος θά πρέπει νά χαθεῖ, ἐπομένως, ἀλλά οὔτε νά ἀπολεσθεῖ, πολύ περισσότερο, ἡ ἴδια ἡ οὐσία. Θά πρέπει νά ἰδωθεῖ, λοιπόν, τό ζήτημα μέ τά ματογυάλια καί τοῦ παρόντος καί τῆς παράδοσης. Ἀλλιῶς θά στρουθοκαμπλίζουμε καί ἡ αὐθαιρεσία καί ἡ ὑποκρισία θά συνεχίζονται ἀνεπίσημα σέ βάρος ὅλων μας, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει ἤδη καί, ἐνῶ τό γνωρίζουμε οἱ περισσότεροι, κάνουμε μιά ὁμερτά μεταξύ μας χάριν ἀποφυγῆς τοῦ γενικότερου σκανδαλισμοῦ καί τῆς εὐρύθυμης λειτουργίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς.

Η ΙΕΡΩΣΥΝΗ ΩΣ ΑΤΕΛΕΥΤΗΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Ἡ Ἱερωσύνη τῶν Μυστηρίων γεγονός ποιητικό. Πάντα σέ ξεπερνᾶ καί συνεχῶς ἀποκαλύπτεται. Μιά Χριστοκέντητη τελετουργία, μιά ἀτελεύτητη δημιουργία. Στόν χωρόχρονο της σταματᾶ ὁ κόσμος νά λεπλατεῖται, ἐπανέρχεται πρωτόπλαστος. Στά ἴχνη της βρίσκεις ἀρχοντιά. Ἐκεῖ πού ἡ σωπή γίνεται μεγαλεῖο, οἱ στιγμές στεντόρειες. Γυρεύει νά σαγηνεύει, πασχίζει νά σέ ξανακερδίζει. Ἡ ἀλήθεια της βρίσκεται στό μέλλον καί μόνο ποθώντας, σάν τή Βασιλεία τοῦ Πολικοῦ Ἀστέρος.

Εἴκοσι αἰῶνες ἀνθρωπο-Θεοκοινωνίας πάνω στή γῆ. Πῶς ἀναδύθηκε ἡ σύγκορμη τοῦ Λειτουργοῦ λαχτάρα; Πόσοι νέοι προεΐδαν τό Θυσιαστήριο μέ τόλμη; Τί εἶδους Κύκλωπες καί Λαιστρυγόνες συνάντησαν στόν πηγαϊό γιά τήν ἱερατική Ἰθάκη; Μέ ποιό προπαρασκευῆς μόχθο σχοινοβάτησαν; Πόσα φεγγάρια σάν ἱππότες ἀγρύπνησαν στό ἄκουσμα τέτοιας εὐθύνης; Τί λεπτότητα φροντίδας τοῦ γνωμικοῦ θελήματος χρειάστηκαν; Μέ τί δάκρυα ἀτένισαν τό ἔνδυμα τῆς μετάνοιας; Ποιά σημαινόμενα τύλιξαν τήν ἐπικείμενη μυσταγωγία; Πόσα μύχια ὄνειρα σμίλευσαν τίς ψυχές; Κάθε πόθος φιλότιμος χειροτονίας κι ἓνας καημός γιά τό ἄληκτο θαῦμα στόν νάρθηκα τῶν προσκλαιόντων. Πηγαία ἡ ματιά τοῦ φυσικοῦ θελήματος. Κλίση ἀγνότητας, κλίση θυσίας γιά τήν Ἁγία Τράπεζα, μικρογραφία τῶν γαλαξίων. Ἀμύθητο κάλλος θωρεῖ τήν ὑποδοχή τῆς Χάρης πού θεραπεύει καί ἀναπληρώνει. Οἱ ἱερατικοὶ δρόμοι εἶναι τόσοι ὅσοι καί οἱ ὑποψήφιοι.

Δέν ξέρω, δέν γνωρίζω, δέν φαντάζομαι πιό ἰσχυρό συγκλονισμό τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης ἀπό τό ἀγγίγμα καί τόν διαμελισμό τοῦ Ἀναστημένου Σώματος Του... Ὁρθόδοξη Ἱερωσύνη εἶναι ὁ εὐαφής παλμός ἀναρριχητῆς σπίν ἔλπιδα. Ἡ ἰλιγγιωδῶν διαστάσεων ὑπόσχεση πατρότητας. Στά ρήγματα τοῦ πόνου τό περιβόλι τῶν ἀπόκληρων. Ξεδιπλώνεται φελώνιο δικαιοκρισίας πάνω στό πετραχίλι συγκατάβασης. Μιά ἔγχρωμη συγχορδία συγχώρησης. Ἐνα παραθυρόφυλλο ἀνοιχτό νά δεῖς τόν ἑαυτό σου. Νά ὑφάνεις τή ζωή σου μέ τό μετάξι

τῶν ἐκκλησιαστικῶν Μυστηρίων. Μέσα στό κοινό Δεῖπνο μέ τόν Ἀδάμ ἕως καί τόν ἔσχατο ἀπόγονό του. Ἡ λατρεία τῆς ἐνορίας ὁ τρόπος τοῦ σύμπαντος. Ὁδοδείκτης τῶν Βαπτισμένων καί τῶν νομιμάτων. Ἡ Ὁραία Πύλη τῆς ἀπροσμενότητας τῶν Χρισμένων μέ εἰδικές χαρισματικές δυνάμεις κατά τοῦ ἀόρατου κοινοῦ ἐχθροῦ, τοῦ λιποτάκτη τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων. Ἀποτελεῖ μονόγραμμα τῶν πύ ἀγαπητικῶν προτάσεων. Ἐπική κρηπίδα ἐκτόξευσης πρὸς τό Προσωπικό Ἀναπάντεχο. Ἐνα Μεγάλο Βῆμα γιά ἕναν ἄνθρωπο, ἕνα ἀσύλληπτο ἄλμα γιά τὴν ἀνθρωπότητα! Ἡ συμπαντική σταθερά στόν ἀντίποδα τῆς ἐντροπίας.

Μετριότητες ρασοφορίας δέν θά ἀντέξουν. Θά συντριβοῦν πάραυτα, μέσα στά ἀδιέξοδα πού στό πέρασμά τους ἀφήνουν. Παραμελοῦν τὴ μόρφωση τοῦ Πνεύματος γιά τίς σειρῆνες τοῦ αἰῶνος τούτου: λησιμονοῦν τὴν αὐτοκέκωση γιά τὰ μάτια τῆς αὐτοπροβολῆς, ἀγνοοῦν τὴν ἀμοιβαία τῆς ὑπακοῆς ἀγάπη πλειοδοτῶντας στὴν ἔνστολη πειθαρχία, ἀποφεύγουν τὴ δίχως ἐξάρτηση ἐμπιστοσύνη γιά τὴν ἀνέξοδη φοβική ἐτυμηγορία. Ἀπὸ τόν Βωμό τῆς ἐλευθερίας στόν βωμό τῆς ἀσυδοσίας ὡς ζηλωτές ἐπιτιμιῶν. Ἐπιρριπτάρια ἀστικῆς ἀποταγῆς φέρνουν πειρασμοῦ ἀλαζονικῆς ὑποταγῆς. Κουβαλοῦν ἀνάτεια διλήμματα φτιάχνοντας λαβύρινθους ταλαιπωρίας. Κατακλυσμός ἀδόκητων Δώρων καί νά φαχουλεύουν ψίχουλα. Νά τὰ ἔχουν μπροστά τους ὅλα καί νά μὴν ὑπομιάζονται τίποτα. Ἀπὸ τὰ ἄμφια τοῦ Παντός στό ἀπόλυτο προκρησιακό μηδέν.

Μαζικῆς ἀποστασίας ἐποχὴ ἀπὸ τόν Νυμφίο τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπεράνθρωπος ὁ ἐπανευαγγελισμός στίς σημερινές συνθήκες. Ὁ κόσμος ἐξελίσσεται, προοδεύει, θέλει νά προφτάσει. Μὲ ποιο ἦθος θά τὰ ἀφουγκραστεῖ; Μὲ τί πυξίδα θά νοματοδοτήσει τὰ ἐπιτεύγματά του; Νά γίνει ὁ κληρικός πρωτοπόρος στὴ βάσανο τῶν ἀρχέγονων ἐρωτημάτων. Μιά πλησμονὴ σοφίας στά εἰδωλολατρικά μυθεύματα. Τῆς ἡσυχίας φίλος στά χρόνια του διαδικτύου, ὅπου το κήρυγμα ξεθωριάζει ἀπὸ τὴ συχνὴ του χρῆση. Νά παραμείνει τό ἄλλας πού δέν χάνει τὴν ἀρμύρα του. Νά ἐμπνέει τὴν Ἀλήθεια πού δέν ἔχει λόγο νά τελειώσει ποτέ. Μύστης μυστηρίων στά σμίλη τῶν ἀγγέλων. Συνεπιβάτης τοῦ Ἀκτίστου στὴ γένεση ἀκτιστων θεῶν. Ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ τό κόσμημα τῶν ἔλλογων ὄντων. Ὁ ἐφημέριος στό πρωτεῖο τῆς αὐτοθυσίας, μέ τὴν πρεσβυτέρα στὴν ἀνταπόκριση τῆς πύ γλυκαῆς συνοδοιπορίας. Ὁ διάκονος στὴν αὐταπάρνηση τῆς φιλαντίας τῶν γενναίων, ὕστατη δύναμη τῶν ἀδύναμων. Τελικά, κάθε ποιμένας νά ξεβολεύεται καί νά ρισκάρει: ἐγκαταλείποντας τὰ ἐνεῖντα ἐννέα πρόβατα ὥσπου νά βρεῖ μέ κάθε κόστος τό ἕνα πού χάθηκε. Ἡ ἱερατικὴ προσευχὴ δέν μπορεῖ παρὰ νά εἶναι τό Πάσχα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ μετάνοια ὑπὲρ τῆς μετάνοιας ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἐνας ἥλιος ἀπαλός πάλι ξεπροβάλλει. Οἱ ἥλιαχτίδες του κραυγάζουν τὴ ζωὴ. Ἐνας ἥλιος Εὐχαριστιακός πάλι ξανοίγεται. Οἱ ἱερεῖς του κραυγάζουν τὴ Ζωὴ καί τὴν Ἀνάσταση.

ΜΟΣΧΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΛΑΓΚΟΥΒΑΡΔΟΣ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ-Τ. ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΣ

ΕΝΑΣ ΙΕΡΕΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΜΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΜΙΚΡΑ ΔΟΚΙΜΙΑ

*«Ἀλλ' ἐκκαθάρωμεν ἑαυτούς ἀπό παντός μολυσμοῦ
καί εἰλικρινῶς δεηθῶμεν αὐτῶ»
Τροπάριον Μεγάλης Πέμπτης*

Ενας ιερέας μεταξύ μας εἶναι πρόκληση. Δέν μπορούμε νά ἀγνοήσουμε τήν παρουσία του. Ἦ θά πάrouμε θέση ὑπέρ αὐτοῦ ἢ ἐναντίον. Κανένας δέν μπορεῖ νά μείνει ἀδιάφορος. Ὅλοι κρίνουν τούς ιερεῖς. Μιά φορά πού εἶπα σέ κάποιον πνευματικό ὅτι ἤθελα νά γίνω ιερέας μέ ρώτησε: «Ἀντέχεις νά σέ κρίνουν οἱ πάντες;».

Δέν βλέπουμε ὅλοι μέ τόν ἴδιο τρόπο τόν ιερέα. Καθένας τόν βλέπει μέ τόν δικό του τρόπο. Οὔτε ὅλοι βλέπουμε τά ἴδια πράγματα σ' αὐτόν. Ἡ παρουσία τοῦ ιερέα κάνει αἰσθητή τήν πίστη ἢ τήν ἔλλειψη τῆς πίστεως. Οἱ πιστοί ὑπό ὀρισμένες προϋποθέσεις βλέπουμε στόν ιερέα αὐτό πού ὀνομάζεται μυστική ἱεροσύνη, ἐνῶ οἱ μὴ πιστοί δέν βλέπουν στόν ιερέα παρά μόνον ἕνα συνηθισμένο ἄνθρωπο πού ἀσκεῖ ἕνα ἰδιαίτερο ἐπάγγελμα.

Ἡ ἱεροσύνη διακρίνεται σέ φανερή καί μυστική. Ἡ φανερή εἶναι ὀρατή ἀπό τόν καθένα πού βλέπει στόν ιερέα ἕναν συνηθισμένο ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος φοράει ράσα καί ὁ ὁποῖος εἶτε λύπη εἶναι εἶτε χαρά, αὐτός ψάλλει γιατί αὐτό εἶναι τό ἐπάγγελμά του.

Ἡ μυστική ἱεροσύνη –ἀντιθέτως– δέν εἶναι ὀρατή ἀπό ὅλους, ἐπειδή προϋποθέτει ὅτι ὁ βλέπων ἔχει ἐμπειρία τῆς ἐσωτερικῆς παρατήρησης τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τήν ἀνάλογη καρδιακή καθαρότητα.

Ἡ μυστική ἱεροσύνη εἶναι φῶς γιά τήν Ὁρθοδοξία καί δεισιδαιμονία ἢ ὑποκριτική γιά τούς αἰρετικούς (ὀρθολογιστές, σκεπτικιστές, νεωτεριστές κ.ἄ.)!

Στήν Ὁρθόδοξη Παράδοση ὁ ιερέας βρίσκεται στό στάδιο τοῦ φωτισμοῦ. Ὁ ιερέας γιά τούς ὀρθοδόξους χριστιανούς εἶναι φῶς. Ἔχει τή χάρη τοῦ Θεοῦ μέσα του, ἡ ὁποία Θεῖα Χάρη τελεῖ τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας δι' αὐτοῦ.

Όταν ο ιερέας σπίν ακολουθία τῆς Σταύρωσης ἐκφωνεῖ «σήμερον κρεμά-
ται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κρεμάσας», ἡ ἐνέργεια αὐτῆ τοῦ ιερέα δέν
ἀποτελεῖ μιὰ ἀνάμνησι τῆς ἱστορικῆς Σταύρωσης. Δέν εἶναι ἀνάμνησι ἀλλά
πραγματικὴ μυστηριακὴ Σταύρωσι. Δέν εἶναι παράστασι ἑνός ἱστορικοῦ γεγο-
νότος, ἀλλά εἶναι ἡ ἴδια ἡ Σταύρωσι ὡς μυστήριον.

Οἱ ὀρθολογιστές, μιὰ πού δέν δέχονται τὰ μυστήρια, θεωροῦν τὴν ἱεροσύνη
μιὰ ὑποκριτικὴ τέχνη καὶ τὸν ιερέα ἕναν καλὸ ἠθοποιό. Γιά τοὺς ὀρθολογιστές
καὶ τοὺς νεωτεριστές, ἡ ἱεροσύνη εἶναι ὑποκριτικὴ τέχνη καὶ γιά τοὺς σκεπτι-
κιστές καὶ τοὺς ἀθέους δεισιδαμονία. Ὁρθολογιστές, νεωτεριστές, σκεπτικι-
στές, ἄθιοι κ.ἄ. εἶναι θύματα τῆς ἐξέλιξης τῆς ἐπιστήμης.

Εἴθε νά θεραπευθοῦν ἀπὸ τὸν ἀθεϊσμό τους καὶ νά πιστέψουν στίς ἐνέρ-
γειες τῆς Θείας Χάρης. Ἄν καὶ εἶναι δύσκολο νά ταπεινωθοῦν καὶ νά ἀσκη-
θοῦν σπίν ἐσωτερικὴ παρατήρησι τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ
ἀσκησι σπὶ λεγόμενι νηπτικὴ θεωρία ὁδηγεῖ σπίν πίστι μεσῶ τῆς ἴδιας τῆς
μυστικῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας τοῦ ἀσκουμένου.

Ἡ ἀρρώστια, κατὰ τὸν Γιούγκ, εἶναι ἀδυναμία θρησκευτικῆς συνειδητοποί-
ησις.

Ὁ πνευματικὸς μου, κάθε φορὰ μοῦ δίνει αὐτὴ τὴν συμβουλί: «Ἄφησε,
παιδί μου, τὴ Χάρη νά σ' ἐπισκεφτεῖ» καὶ μοῦ συνιστᾷ τὴν Νοερά Προσευχή.

Ὡς πρὸς τὰ λόγια τοῦ Γιούγκ, πράγματι, κατὰ τὴν ψυχολογία τῆ λεγομένη
τοῦ βάθους, ἡ κατώτερη συνείδησι τείνει νά γίνι ἀνώτερη, κι ὅταν ἐμποδίζε-
ται, αὐτοεκκριζώνεται.

Ἡ ψυχολογία ἀντιγράφει τὰ λόγια τοῦ Εὐαγγελίου «Τῷ ἔχοντι δοθήσεται,
τῷ μὴ ἔχοντι ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ». Μὲ ἀνεξέλεγκτο ἀσυνείδητο κανεῖς δέν ζεῖ
μακρὰ κι εὐτυχισμένη ζωή!

Ἀγώνας Θεογνωσίας

*«Εγὼ εἶμαι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή.
Κανεῖς δέν πάει πρὸς τὸν πατέρα, ἂν δέν περάσει ἀπὸ ἐμένα»
(Ἰωάν. 14, 6)*

Ὁ ἀγώνας νά γνωρίσουμε τὸν Θεὸ δέν εἶναι καθόλου ἄσχετος μετὰ τὴν καθη-
μερινὴ προσπάθεια γιά τὴν ἐπιβίωσι. Γιά τὸν ἴδιο λόγο, πού δέν εἶναι ἄσχετη
γιά τὴν ἐπιβίωσι ἡ προσπάθεια νά μάθουμε γράμματα. Τὰ γράμματα χρησι-

μεύουν για να τα βγάξουμε πέρα με τις δυσκολίες της ζωής. Τό ίδιο χρησιμεύει και η γνώση του Θεού. Η εμπειρία της ανθρωπότητας μας διδάσκει ότι η γνώση του Θεού είναι απαραίτητη για να διαβάσουμε τον κόσμο και τη ζωή στον κόσμο. Ο κόσμος είναι σαν ένα ανοιχτό βιβλίο μπροστά σ' αυτόν που ξέρει ποιός είναι και ποιά είναι η σχέση του με τον Θεό.

Τί πιστεύουμε, λοιπόν, ότι είμαστε και ποιά πιστεύουμε ότι είναι η σχέση μας με τον Θεό, με τον εαυτό μας και με τους άλλους; Αν δεν ξέρουμε τα δύο τρία βασικά αυτά πράγματα σε σχέση με τον βαθύτερο εαυτό μας, είμαστε στην πραγματικότητα σαν τους αναλφάβητους γενικά, σαν αυτούς, π.χ. που οδηγούν τό αυτοκίνητό τους χωρίς να ξέρουν να διαβάσουν τον δρόμο. Τέτοιοι άνθρωποι παθαίνουν συχνά ατυχήματα, που τά αποδίδουν πάντοτε στους άλλους. Διαρκώς κατακρίνουν τους άλλους για τά πάντα. Αμφισβητούν τους πάντες και τά πάντα, εκτός από την ίδια την αμφισβήτησή τους. Είναι οι άνθρωποι των μονομερών απόψεων.

Στίν προσπάθειά μας να γνωρίσουμε τί ακριβώς πιστεύουμε ότι είναι ο Θεός, και ποιά είναι η σχέση μας μαζί του, δεν μπορούμε να παρακάμψουμε τό πρόσωπο του ιστορικού Ίησού Χριστού. Η στάση μας ως προς τό ιστορικό πρόσωπο του Ίησού Χριστού προσδιορίζει κατ' ανάγκη αυτό που πιστεύουμε όσον αφορά τό θεμελιώδες ερώτημα της ύπαρξεώς μας. Θεμελιώδες, γιατί τό ανθρώπινο πνεύμα δεν αποδέχεται τον θάνατο. Τό ερώτημα ως προς τί θέωση του ανθρώπου. Ο άνθρωπος έχει τί δυνατότητα να υπερβεί τά όρια της ανθρώπινης ύπαρξεώς του ή όχι;

Τό ερώτημα αυτό δεν θέτουν στον εαυτό τους μόνο τά ξεχωριστά πνεύματα σε κάθε εποχή, όπως μαρτυρούν τά έργα του πολιτισμού, τά έργα των ποιητών, των μουσουργών, των κάθε είδους καλλιτεχνών, και των επιστημόνων ή των φιλοσόφων· τό ερώτημα αυτό απασχολεί και τον απλό καθημερινό άνθρωπο. Ρίξτε μία ματιά στον κόσμο που πηγαίνει στην εκκλησία ή διαβάστε τά δημοτικά τραγούδια. Δέστε τά εκκλησάκια που είναι κατάσπαρτα στον ελληνικό χώρο, τά εικονοστάσια και τους ναούς.

Ακόμα και επιστήμονες θέτουν τό ίδιο ερώτημα, για να διαπιστώσουν, ύστερα από σχετικά πειράματα, ότι η εμπειρία του θανάτου δεν καταγράφεται στον ανθρώπινο εγκέφαλο. Συμφωνεί δηλαδή η επιστήμη με τί θεολογία με την εμπειρική φιλοσοφία και με την καθημερινή πείρα, ότι «τό ανθρώπινο πνεύμα δεν αποδέχεται τον θάνατο».

Η συνάντησή μας, λοιπόν, με τό ιστορικό πρόσωπο του Ίησού Χριστού προσδιορίζει την απάντηση στην ερώτησή μας: Είναι για μας ο Ίησους τέλειος

Θεός και τέλειος άνθρωπος, όποτε ελπίζουμε στή θέωσή μας μέσω αυτού, ή δέν εἶναι και δέν ελπίζουμε στή θέωση;

Στήν δεύτερη περίπτωση τό πνεῦμα πού δέν αποδέχεται τόν θάνατο είτε πεθαίνει μεταφυσικά (νιρβάνα) για να ένωθεί με τόν Θεό είτε λατρεύει τόν έαυτό του και τά κτίσματα ως Θεούς (ειδωλολατρία). Και στίς δύο αυτές εκφάνσεις του μονοφυσισμού ό άνθρωπος δέν ελπίζει να υπερβεί ως πρόσωπο, ως ύποστατική αρχή, τά όρια τής ανθρώπινης ύπαρξης.

Ἡ Ὁρθόδοξη ἀπάντηση στίς προκλήσεις τής εποχῆς μας

*«Τίν ἄγρια φύση δέν τί μισοῦμε,
ἀπλῶς φυλαγόμαστε ἀπό αὐτή»*

Οί όρθόδοξοι χριστιανοί δεχόμαστε, όπως πάντοτε (δέν νοεῖται Ὁρθοδοξία μί πολεμουμένη), ἀμέτρητες προκλήσεις, οί όποίες κατευθύνονται ἀπό τίς δυνάμεις του έχθρου με τόν ἴδιο σκοπό, να λάβουμε μέρος στό παιχνίδι του ἀνταγωνισμού του κόσμου.

Ἐπιδιώκουν να κατεβάσουν τήν Ἐκκλησία ἀπό τό πνευματικό της επίπεδο στό επίπεδο του κοσμικού ἀνταγωνισμού και του μίσους τών ἀντιπάλων. Νά ἐγκαταλείπει, με ἄλλα λόγια, ή Ἐκκλησία τήν πνευματική της ύπόσταση ως σῶμα του Κυρίου Ἰησοῦ και να γίνει μία οντότητα του κόσμου τούτου.

Αὐτοί πού προκαλοῦν τούς όρθόδοξους χριστιανούς δέν διάβασαν ποτέ τό Εὐαγγέλιο, ούτε τούς Πατέρες τής Ἐκκλησίας. Εἶναι έντελῶς ἀδαεῖς ως πρὸς τήν ἀλήθεια τής πίστεως. Διάβασαν Νίτσε, ό όποῖος επίσης χωρίς να διαβάσει ποτέ τό Εὐαγγέλιο, κατηγοροῦσε τούς χριστιανούς ότι εἶναι μνησικάκοι δοῦλοι, πού φιλοῦν τό χέρι, πού δέν μποροῦν να τό δαγκώσουν.

Μέ αυτές τίς ἀπλοϊκές γνώσεις π.χ. οί πολιτικοί οί όποιοι μάχονται τήν Ὁρθοδοξία, προκαλοῦν τούς όρθόδοξους χριστιανούς, πιστεύοντας ότι προσφέρουν ἔργο στήν κοινωνία!

Πῶς θά ἀπαντήσουμε στίς προκλήσεις τους οί όρθόδοξοι χριστιανοί; Θά ἀπαντήσουμε με τό μίσος; Ἡ θά γίνουμε οικουμενιστές για να γίνουμε ἀρεστοί στους έχθρους τής Ὁρθοδοξίας; Θά χάσουμε τήν ψυχή μας ή, ἀκόμα χειρότερα, θά γίνουμε σκάνδαλο να χάσουν ἀμέτρητες ψυχές τήν ἐλπίδα τής σωτηρίας τους;

Ὁ δρόμος του μίσους εἶναι δρόμος τής ἀνταπόδοσης. Μάχαιραν ἔδωκες,

μάχαιραν θά λάβεις. «Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀναμετρηθήσεται ὑμῖν». Ὁ ἄλλος δρόμος τοῦ σκανδάλου εἶναι τρομερός. «Καί ὅς ἄν σκανδαλίση ἓνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ, καλόν ἐστίν αὐτῷ μᾶλλον ἢ περικεῖται λίθος μυλικός περὶ τόν τράχηλον αὐτοῦ καὶ βέβληται εἰς τὴν θάλασσαν» (Μάρκ. 10).

«Βλέπετε πῶς ἀκούετε». Προσέχετε τίς προκλήσεις. Δέν ἐπιθυμοῦμε τὰ ἴδια πράγματα μέ αὐτούς πού μᾶς προκαλοῦν. Δέν τούς μιμούμαστε στίς ἐπιθυμίες τους. Ὁ πιστός πού ἀκολουθεῖ τόν Κύριο Ἰησοῦ ἔχει ἐγκαταλείψει τή μιμητική ἐπιθυμία. Δέν ἀπαντᾶμε στίς προκλήσεις μέ τό μίσος.

Ποιά εἶναι, λοιπόν, ἡ ἀπάντηση τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν στίς προκλήσεις;

Ἡ μόνη ὁδός πού μᾶς ἀπομένει πλέον εἶναι ἡ ὁδός πού συμφιλιώνει χωρὶς νά ἀποκλείει κανέναν καὶ δέν ἔχει καμία συνδιαλλαγή μέ τή βία. «Ὁ Θεός οὐ λαμβάνει πρόσωπον», δέν εἶναι ὁ Θεός προσωπολήπτης. Ὅπως ὁ πατέρας πρὸς τὰ παιδιά Του. Ὅποιο δάχτυλο καὶ νά κόψεις, πονάει. Προσευχόμαστε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν μας ὅπως ὑπὲρ τῆς ἄγριας φύσης. Τὴν ἄγρια φύση δέν τὴ μισοῦμε, ἀπλῶς φυλαγόμαστε ἀπὸ αὐτή.

Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι θεραπεία

Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι θεραπεία. Πᾶμε στὴν ἐκκλησία ὄχι ὡς ἄξιοι, ἀλλὰ ὡς τραυματισμένοι καὶ ἔχοντας ἀνάγκη ἀπὸ τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ νά μᾶς θεραπεύσει. Πᾶμε στὴν ἐκκλησία γιὰ νά θεραπευτοῦμε. Ὁ λαός λέει τὴν παροιμία, «βαριά ἢ καλογερική». Ἀλλὰ τώρα ὁ κόσμος μέ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἀμερικάνικου τρόπου ζωῆς πού χωρίζει τούς ἀνθρώπους σέ καλοὺς καὶ σέ κακοὺς, ἔλλαξε καὶ τὴν ἰδέα γιὰ τὴν προσευχή καὶ τὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Σημασία δέν ἔχει ὁ ἀνθρώπος, ἀλλὰ τὰ ἔργα. Δέν ἔχει ἀξία νά εἶσαι, ἀλλὰ νά κάνεις ἔργα.

Τί ἀξίζει νά ζεῖ, μοῦ εἶπε μία φορά κάποιος γνωστός μου γιὰ τόν γεροπατέρα του, ἀφοῦ δέν μπορεῖ νά προσφέρει τίποτα; Γιὰ τόν ἀνθρώπο αὐτόν ἀξία δέν ἔχει νά εἶσαι, ἀλλὰ νά προσφέρεις ἔργο.

Εἶναι τόσο δύσκολη ἡ ἐσωτερική εἰρήνη; Ἀπόκτησε τὴν ἐσωτερική σου εἰρήνη καὶ χίλιοι ἀνθρώποι γύρω σου θά σωθοῦν, λέει ὁ Ἅγιος Σεραφεῖμ τοῦ Σαρώφ. Ἐνας διάσημος γιατρός, ὁ Τζόρτζ Γκρόντεγκ, στό βιβλίο του «Τὸ βιβλίο του Ἐκεῖνο» γράφει πῶς ὁ πιό σίγουρος τρόπος γιὰ νά ἀρρωστήσει κανεὶς εἶναι νά ἀπωθεῖ καὶ νά κατακρίνει. Ἐμεῖς τώρα δέν κινδυνεύουμε νά ἀρρωστήσουμε ἀπὸ τὴν ἀπώθηση καὶ τὴν κατάκριση, γιατί εἴμαστε ἤδη ἀρρωστοί. Γι' αὐτό πηγαίνουμε στὴ ἐκκλησία, γιὰ νά θεραπευτοῦμε. Ἡ Ὁρθοδοξία δέν εἶναι

θησκεία. Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι θεραπεία. Πηγαίνουμε στή ἐκκλησία ὄχι ὡς ἄξιοι, ἀλλά ὡς τραυματισμένοι καί ἔχοντας ἀνάγκη ἀπό τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

Ἡ πίστιν στόν Χριστό, στή Σταύρωση καί στήν Ἀνάστασιν ὑπερασπίζεται τοὺς ἀδυνάτους, τοὺς ἐλαχίστους, τοὺς φτωχοὺς, τό παιδί, τή γυναίκα, τόν γέρο, τόν ἄρρωστο. Ὅσο χαμηλά καί νά βρεθεῖ ὁ ἄνθρωπος καί στό πῶ ἀποτρόπαιο πεπερωμένο, ὁ Χριστός ἔχει πάει ἐκεῖ πρῖν ἀπό σένα, γιά σένα, ἐνῶ οἱ φίλοι μας καί οἱ πλησίον στέκουν ἀπό μακριά. «Οἱ φίλοι μου καί οἱ πλησίον μακρόθεν ἔστησαν» λέει ἡ προφητεία τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ ποῦ εἶναι καί πάθη τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Πολλοί ντρέπονται νά ὁμολογήσουν τήν πίστιν τοὺς στήν Ἀνάστασιν. Ντρέπονται νά ὁμολογήσουν ὅτι κάποτε θά τοὺς ζώσουν καί θά τοὺς πᾶνε ἐκεῖ ὅπου δέν θέλουν. Τόση στενοκεφαλιά καί ἐγωισμός κρύβει ὁ σύγχρονος ἀθεϊσμός. Τόσο καλά ἔκανε τή δουλειά της ἡ προσταγάνδα τῶν δικτῶν.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Τερατικές μορφές

* * *

† ΘΕΟΛΟΓΟΣ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΛΑΤΑΜΩΝΟΣ

ΣΕΛΙΔΕΣ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ¹

Ιουλίου 11. 1950

Ἡμέρα τῆς Μοναχικῆς μου κουρᾶς, καθ' ἣν ἐκλίθην νά δώσω ὑπόσχεσιν τηρήσεως τῶν τριῶν ἀρετῶν τῆς μοναστικῆς ζωῆς ἥτοι τῆς παρθενίας, ἀκτμηοσύνης, ὑπακοῆς.

Ἡ Μοναχική κουρά δέν εἶναι μυστήριον ἀλλ' αὐτή αὐτή ὡς ἄνω ὑπόσχε-σις ἐνώπιον Θεοῦ καί ἀνθρώπων, καθ' ἣν κήρει τήν κόμπη σταυροειδῶς ὁ Ἅγιος Ἡγούμενος εἰς ἐνδειξιν καθαιρισμοῦ τῶν σκέψεων, διανοημάτων καί συλλογισμῶν ἀπό κάθε ἐπὶ ἐπιρρεῖαν διαβολικήν, ἀλλά καί ἀποξένωσιν ἀπό τόν βίον τοῦ κόσμου, καί μετάστασιν εἰς τόν κόσμον τῶν Ἁγίων. Ἐπέρχεται δηλ. θάνατος ὡς πρὸς τόν κόσμον.

Ἐπί τῷ ἀκούσματι τῆς κουρᾶς, πολλά εὐχαί ἐκ τῶν ἀνωτέρων μου² ἐδώ-

¹ Μεταγραφὴ ἀπὸ τό προσωπικό ἡμερολόγιο τοῦ Μακαριστοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης καί Πλαταμῶνος κυροῦ Θεολόγου, τό ὅποιο διασώζεται πλέον στό ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης καί Τυρνάβου. Ἐπιμέλεια Μητροπολίτου Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἱερωνύμου, ἰδίως γιά τήν ἀπόκτηση καί φύλαξη τοῦ ἡμερολογίου, ὡς καί τήν ἀκρίβεια τῆς ἀντιγραφῆς, τηρουμένης τῆς ὀρθογραφίας τοῦ χειρογράφου κεκμένου.

² Ἐννοεῖ τοὺς Προϊσταμένους σπίν Ἀδελφότητα Θεολόγων Η ΖΩΗ, σπίν ὅποια τότε ἦταν ἐνταγ-μενος, πρὶν προσληφθεῖ ὡς Ἱεροκλήρξ ἀπὸ τόν Μακαριστό Μητροπολίτη πρῶτα Λήμνου καί Ἁγίου

θησαν ἐγκάρδιοι. «Ὁ Κύριος νά σέ ἀξιώσει νά ἀνταποκριθῆς εἰς τήν ὑψηλὴν ἀποστολήν εἰς τὴν ὁποίαν σέ καλεῖ, καί νά διατηρήσῃς καθαράν καί ἀμίαντον τὴν ἱεράν παρακαταθήκην τὴν ὁποίαν σοῦ ἐμπιστεύεται, παραδίδοντάς τιν ὅπως τὴν παρέλαβες...». «Εἶναι χάρις τοῦ Κυρίου ἡ τοιαύτη σου κλίσις...».

Μέ αὐτάς καί πολλῶν ἄλλων εὐχάς καί προσευχάς καί μέ πλήρη τὴν συνείδησιν τῆς τιμῆς τὴν ὁποίαν μοῦ κάμνει ὁ Κύριος, κατὰ τὰς 7:30 μ.μ. εἰς τὴν ἱεράν Μονὴν Ἀσωμάτων (Πετράκη) ἐν μέσῳ ἱερᾶς κατανύξεως ἔγινε ἡ κουρά ὑπὸ τοῦ Πανοσιωτάτου Ἡγουμένου κ. Χρυσοστόμου, παρισταμένων καί τῶν σεβ. π. Χριστοφόρου ὡς ἀναδόχου καί τοῦ κ. Καψιμάλη, ψάλλοντος, καί πλήθους ἀγαπητῶν ἀδελφῶν προσευχομένων, ὅποτε περιεβλήθη καί τό μοναχικόν πλέον σχῆμα, δεῖγμα τοῦ ἀποχωρισμοῦ μου ἀπὸ τὰ γίνα (sic) καί ἐγκόσμου.

Αἱ 12η, 13η καί 14η ἡμέραι ἦσαν τοιαῦται περισυλλογῆς καί προσευχῆς. Κατ' αὐτάς ἐνετρίψισα (sic) εἰς τοὺς περὶ Ἱερωσύνης λόγους τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἀπὸ τὰ ἅπαντα αὐτοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους τόσον ζωντανὰ ὁμιλεῖ διὰ τό ὕψος τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, πού πλέον ὑψηλόν αὐτοῦ, δέν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἰουλίου 15. 1950

Ἡμέρα ἱστορική, ἡμέρα σταθμῶς, ἀρχὴ Νέας Ζωῆς, καί εἰσόδου μου εἰς τό Ἅγιον καί φρικτόν τοῦ Κυρίου θυσιαστήριον.

Μέ συνοδεύουν κατὰ τὴν εἴσοδόν μου αὐτὴν αἱ ὀλόφυχοι προσευχαί τῶν ἀδελφῶν, Πατέρων, γονέων καί πάντων ὧσων παρευρέθησαν εἰς τὴν ἱεράν ταύτην μυσταγωγίαν.

Ἦρα 7:30 τό πρωὶ τῆς 15/7/1950 ἡμέρα Σάββατον, εἰς τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω Ἱεράν Μονὴν Ἀσωμάτων. Παρέστησαν καί πάλι οἱ σεβ. Πατέρες π. Χριστοφόρος, π. Ἱερώνυμος, π. Νικόδημος, π. Καλλίνικος, ὁ Ἅγιος Ἡγούμενος π. Χρυσόστομος, καί οἱ Ἀδελφοὶ τῆς Μονῆς, ἐπίσης ὁ Διάκονος π. Σπυρίδων Μπιλάλης. Πρόκειται σέ λίγο νά γίνη ἡ εἰς Διάκονον Χειροτονία μου ὑπὸ τὰς εὐχάς ὅλου τοῦ ἐκκλησιάσματος, ἐπίσης τῶν σεβ. κ. Παναγιωτοπούλου, κ. Κωτσάκη, κ. Οἰκονομίδη καί κ. Καψιμάλη.

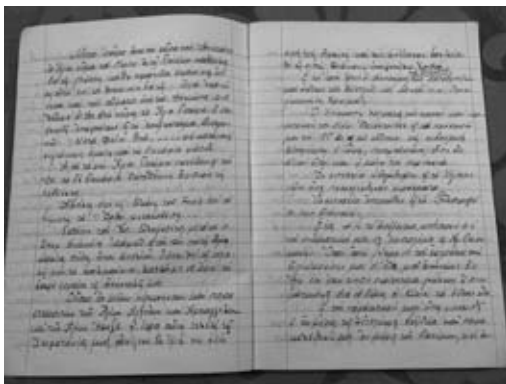
Ἐκλήθη διὰ νά κάμῃ τὴν χειροτονίαν ὁ Πατάρων Μελέτιος.

Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν Δοξολογίαν μέχρι ἧς ἀνέμενα εἰς τό Ἱερόν. Πρὸς τό τέλος αὐτῆς λαβὼν ἀνά χειρᾶς τό στιχάριον, ὠράριον, ἐπιμάνικα, ἐξήτησα τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἐπισκόπου εἰπὼν, «Εὐλόγησον Δέσποτα τῷ στιχαρίῳ σὺν τῷ

Εὐστρατίου καί κατόπιν Τρίκκης καί Σταγῶν κυρὸ Διονύσιο.

ώραρίω». Ένεδύθην μετά τό σι-
χάριον, μέ τό ώραριον ἔζωσα τήν
μέσπν μου, καί ἀνά χειρας μίαν
λεκάνην καί μέ ἐντός αὐτῆς ἕνα
δοχείον μέ νερό, κρατούμενος
δεξιὰ-ἀριστερά ἀπό Ἱερέα καί
Διάκονον, ὠδηγήθην εἰς τόν Θρό-
νον πρό τοῦ Ἐπισκόπου ὄν
ἀφοῦ ἠσπάσθην, τρίς ἔρριξα (sic)
εἰς αὐτόν νερό διά νά νίψη τās
χειρας του λέγων «ὄσοι πιστοί»
τρίς, γενόμενος ὑποδιάκονος,

εὐχομένου τοῦ Ἐπισκόπου «(...) καί ἐλαία κατάφορτος ἐν τῷ ἀμπελῶνι (...)».
Μετά τό πλίσσιμο (sic) ἀφοῦ ἐσπόγγισε τās χειρας του μέ τήν πετσέταν, ἔθεσεν
αὐτήν ἐπί τῆς κεφαλῆς μου, ὅπου μέ τήν λεκάνην καί πάλιν καί ὑπό τῶν ἰδίων
βασταζόμενος ὠδηγήθην πρό τῆς εἰκόνος τοῦ Κυρίου, ὅπου παραμεινάς ἕως
τῆς Μεγάλης εἰσόδου προσπυχόμενν θερμά.

Τότε μέ ἐκάλεσεν ὁ Ἐπίσκοπος πρό τῆς ὠραίας πύλης, νιφθεῖς καί πάλιν,
χωρίς «ὄσοι πιστοί», ὁπότε καί πάλιν τήν πετσέταν ἔθεσεν ἐπί τῆς κεφαλῆς
μου, καί ὠδηγήθην πρό τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, ἀπό ὅπου κατά τήν ἀμέ-
σως Μ. Εἴσοδον ἠκολούθησα καί ἤμουν τελευταῖος τούς ἐξεληθόντας ἱερεῖς.
Ἀφοῦ ὅλοι εἰσπῆθον ἐγώ καί πάλιν πρό τῆς Θεοτόκου ἐστάθην ὅπου ἐκεῖ καί
πάλιν προσευχόμενος ἔμεινα καί κατά τήν μετουσίωσιν ὅπου ὅπως ἤμουν
ἐκλίνα γόνυ. Κατά τό ἄξιον ἐστίν οἱ αὐτοί ἱερεῖς μέ ἔφερον πρό τῆς ὠραίας
πύλης πρό τοῦ Ἐπισκόπου ὄν ἕκαστος «κέλευσον, κελεύσατε Ἄγχε Δέσποτα
τόν νῦν προσερχόμενόν σοι». Ἐκεῖ προσευχηθεῖς ἐπί τῆς κεφαλῆς μου προεχεί-
ρισέ με εἰς Διάκονον ὁπότε θριαμβευτικῶς τῶν ἱερέων ψαλλόντων τό «Ἅγιοι
Μάρτυρες... Ἡσαῖα...» εἰσπῆθον εἰς τό Ἅγιον βῆμα βασταζόμενος πάντοτε ὑπό
τῶν ἀδελφῶν, ὅπου κύκλῳ ἀσπασάμενος διά 3ην φοράν τās 4 γωνίας τῆς
Ἁγίας Τραπέζης, τήν χεῖρα τοῦ πρό τῆς Ἀγ. Τραπέζης καθημένου Ἐπισκόπου,
τό ἐπιγονάτιον αὐτοῦ, κατέλιξα (sic) πρό τῆς Ἁγίας Τραπέζης ὅπου γονατίσας
διά τοῦ δεξιῦ ποδός καί θέσας τās χειρας ἐπί τῆς Ἁγίας τραπέζης, καί ὑπο-
κλίνας τήν κεφαλὴν ὁ Ἐπίσκοπος ἔθεσεν τήν χεῖρα του ἐπί τῆς κεφαλῆς μου
ἐπικαλούμενος τήν ἐπιφοίτησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος να κατέλθῃ ἐπ' ἐμέ, τῶν
ιερέων πάντων γονατισάντων καί παντός τοῦ ἐκκλησιάσματος τῶν ψαλτῶν

λεγόντων μέ πραΐαν φωνήν τό Κύριε έλέησον. Ὡ τί ιερή στιγμή, ὦ Φρικτόν μυστήριον!!! Μετά ήγέρθην καί έπαρουσίασέ με διά τής ώραιάς πύλης εἰς τό Ἐκκλησίασμα δίδων μου τό ώράριον, έπιμάνικα λέγων μοι τό «ἄξιος», άπαντων τό εκκλησίασμα «ἄξιος»...

Τά άνωτέρω μου έφόρεσαν οἱ άδελφοί ιερεῖς.

Μετά έπῆρα από τίν χειρα του Ἐπισκόπου τό Ἅγιον σῶμα του Κυρίου εν τῇ παλάμη καθάρισας διά τής γλώσσης κάθε τεμαχίδιον σκουπίσας έπίσης αυτό επί του άντιμνησίου διά τής μούσσης. Ἄφου έκοινωνῆσα καί του αίματος υπό του Ἐπισκόπου, μου έδωσε ό Ἐπ. άνά χειρας τό Ἅγιον Ποτήριον ό σταυροειδῶς έπαρουσίασα εἰς τό εκκλησίασμα, άναφωνῶν «Μετά φόβου Θεου...» μέ καταφανῆ συγκίνησιν, όμοίως καί τό δισκάριον σιωπῶν.

Ἄφου τό μέν Ἅγιον Ποτήριον παρέδωσα εἰς τόν Ἐπ. τό δέ δισκάριον έτοποθέτησα άριστερά τής προθέσεως.

Ἄμέσως πρό τής Εἰκόνας του Κυρίου επί του βήματος τό «Ὁρθοί, μεταλαβόντες...».

Κατόπιν του Ἐπ. εύλογοῦντος μετά του π. Στυρ. Διακόνου ιστάμεθα εἰς τόν ναόν πρό τής ώραιάς πύλης, όπου άπολύων, θέτει επί τής κεφαλῆς μου τό καλμαύχιον καλῶν με νά ἄρω τό βαρῦ φορτίον τής άποστολῆς μου.

Οὕτω εν μέσφ συγκινήσεων καί παραστεκόντων τῶν Ἁγίων Ἀγγέλων καί Ἀρχαγγέλων καί τῶν Ἁγίων έληξε ή ιερά αύτη τελετή τής Χειροτονίας μου, άνοιγούσα εἰς έμέ τίν όδόν προς τούς οὐρανούς καί τίν μέλλουσαν βασιλείαν άν ὡς πιστός Διάκονος ύπηρετήσω Χριστόν.

Εἰς τό ιερόν έγινε ό άσπασμός του Ἐπισκόπου, τῶν πρεσβυτέρων καί πάντων τῶν άδελφῶν, καί τῶν σεβ. κ.κ. Παναγιωτοπούλου, Καυμάλη.

Ὁ Ἐπίσκοπος εκφράσας τίν χαράν καί ικανοποίησίν του διότι χειροτονούσε εἰς τό πρόσωπόν μου τόν 18ον εκ τῶν κόλπων τής σεβασμίας άδελφότητος ή «Ζωή» προερχόμενον, εἶπε ότι αυτοί εἶναι καί ή μόνη του περιουσία.

Ἐν συνεχείά ώδηγήθημεν εἰς τό Ἡγουμενεῖον όπου προσεφέρθησαν κεράσματα.

Ἐν συνεχείά έπορεύθην εἰς τό Οἰκοτροφείον προς άνάπαυσιν.

Εἰς τάς 4:30 τό άπόγευμα, συνάντησις μέ τόν πνευματικόν μου π. Χριστοφόρον εἰς Ἁγ. Παρασκευήν. Ὅταν εκεί ζήτησα νά του εκφράσω τίν εύγνωμοσύνην μου δι' όλα, μου άπίντησε ότι εγώ δέν έχω τίποτε περίσσευμα γνώσεων, ή πνευματικότητα διά νά δώσω, ό Κύριος τά έδωσε όλα.

Εἰς τίν παράκλησίν μου όπως συνεχισθῇ ή εκ μέρους τής άδελφότητος

βοήθεια³ καί παρακολούθησίς μου, ἐκ μέρους τῶν Πατέρων, μοῦ ἀπίντησε ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπό ἐμέ, ἀνάλογα μέ τήν διάθεσί μου ἀλλά καί τό ποσοστόν πού θά τήν ζητῶ. Τά αὐτά ἐπανελάβε καί ὁ π. Πολύκαρπος, προσθέσας ὅτι. Ἡ (sic) Ἀδελφότης ἔχει τήν ἀρχήν νά παρέχη ἀμέριστον τήν φιλίαν εἰς ἐκεῖνον ὅς θά ζητήσῃ τήν φιλίαν της αὐτήν, ἂν τήν ζητήσῃ 50% ἢ 80% ἢ 100% θά τόν δεχθῆ μέ χαράν καί δῆ εἶς κληρικός.

Ἐπίσης ὁ π. Χριστοφόρος μοῦ συνέστησε προσοχήν καί Προσευχήν, καί ὅτι πρέπει τά συναισθήματα τά ὅποια ἐδοκίμασα κατὰ τήν κρίσιμον στιγμὴν τῆς χειροτονίας μου δέν πρέπει νά παρέλθουν, ἀλλά νά παραμείνουν μόνιμα καθ' ὄλον τόν ἱερατικόν μου βίον. Ὅτι πρέπει νά μέ συνέχη πάντοτε ὁ Φόβος πρὸς τόν Θεόν, καί ὄχι ὁ γενικά ἀφηρημένος φόβος. Ἐν καθαρότητι δέ καί ἀγνόητι ψυχῆς καί σώματος νά ἄπτωμαι τῶν ἱερῶν ἀντικειμένων.

Γενικά ἡ στάσις μου ἐν τῷ ἱερῷ, τῷ οἰωδίποτε ἱερῷ, νά εἶναι εὐλαβῆς καί μέ φόβον τῆς θείας τοῦ Κυρίου παρουσίας.

Ὁ π. Πολύκαρπος ἔτι προσέθεσε νά προσέξω τήν συνήθειαν, διότι ἡ δύναμις τῆς συνηθείας εἶναι μεγάλη καί χρειάζεται διὰ τήν ἀποφυγὴν τούτου πολὺς ἀγὼν καί Προσευχή.

Ἰκανοποιημένοι καί εὐτυχεῖς οἱ Ἅγιοι μοι Πατέρες διὰ τό γεγονός ὅτι ἕνα ἀκόμη ταπεινὸν ἐργάτην ὠδήγησαν εἰς τήν Διακονίαν τοῦ Κυρίου, καί μέ Πατρικὴν ὄντως ἀγάπην καί στοργήν μοῦ νυχήθησαν νά εὐαρεστήσω εἰς Κύριον διὰ τῆς ὅλης μου ἱερατικῆς μου ζωῆς.

Μοῦ ἔδωσαν καί τήν Διακονικὴν στολὴν γιὰ τήν περίοδον καθ' ἣν θά εἶμαι Διάκονος. (...).

Ἰουλίου 17. 1950

(...) Ἐν συνεχείᾳ ἐπεσκέφθην τόν π. Προκόπιο Εὐαγγελισμοῦ⁴ μέ τόν ὁποῖον συνεζητήσαμεν ἐπὶ ἀρκετόν ἐκδηλώσεων τήν χαράν του, καί δίδων μοι συμβουλὰς, ἐπίσης ἐπιστῶν τήν προσοχήν μου εἰς τήν ἐν γένει ἀναστροφὴν μου. Ἐμείνα πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ τήν συνάντησιν αὐτήν. Πρόκειται περὶ ἁγίου Λειτουργοῦ ἀξίου πάσης τιμῆς καί σεβασμοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ ἐπεσκέφθην τόν σεβ. κ. Καψιμάλην, μέ τόν ὁποῖον παρέμεινα συνομιλῶν ἀρκετὴν ὥραν σχετικὰ μέ τό οἰκοτροφεῖον Καλλιθέας Σιβιτανί-

³ Ἐννοεῖ πνευματικὴ βοήθεια καί ὑποστήριξι.

⁴ Ἐννοεῖ τόν γνωστό καί εὐσεβῆ Ἐφημέριο τοῦ Νοσοκομείου Εὐαγγελισμός, διπλα ἀκριβῶς ἀπὸ τήν Ἱερά Μονή Ἀσωμάτων Πετρακίου.

δου. Εἰς τό ἄκουσμα ὅτι ἀπεφάσισα νά ἀκολουθήσω τελικά τήν Θεολογίαν, κατόπιν διευκολύνσεως ἐκ μέρους τῆς Σχολῆς, ἱκανοποιήθη πλήρως, ὁμολογίσας ὅτι αὐτή μου ἡ ἀπραξία καί ἡ ἐκκρεμότης ἡ ἐπιστημονική, τόν εἶχε κουράσει. Ἀργότερα ἀφοῦ ἐζήτησα νά τόν εὐχαριστήσω, δέν ἐδέχθη ἐπαναλαβών σχεδόν ὅσα καί οἱ σεβαστοί μας Πατέρες.

Ἐξέφρασε τήν πικρίαν του δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι παρά τό γεγονός ὅτι ἔφαγον ψωμί ἀπό τήν ἀδελφότητα κ.λπ. κ.λπ. τώρα εἶναι διώκται αὐτῆς, ἐξέφρασε δέ τήν εὐχὴν ὁ Κύριος νά φυλάττη πάντας ἡμᾶς εἰς τό νά φθάσουμεν εἰς τό οἰκτρὸν αὐτό σημεῖον νά στρέψωμεν ἑαυτούς κατ' ἐκείνων οἱ ὅποιοι τά πάντα δι' ἡμᾶς ἔκαμον. (...)

Σάββατον 22. Ἰουλίου

(...) Κατά τό μεσημέρι κάποια ἀθυμία μέ κατέλαβε. Ἀργότερα ἡ σκέψις, ἡ ἐνθύμησις ὅτι πρὸ ὀκταμῆρου ἀκριβῶς ἐγένετο ἡ εἰς Διάκονον χειροτονία μου, ἦταν κάτι πού μου ἀπέβαλε ἀμέσως τήν κατάστασιν αὐτήν.

ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ ΣΙΜΩΝΟΠΕΤΡΙΤΗΣ Ο ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΣ ΚΑΙ Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ-ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ

Ὁ Γέροντας Αἰμιλιανός, μέ τρόπον μυσταγωγικό, ὡς γνήσιος λειτουργός καί λάτρης τοῦ Ὑψίστου, Τόν προσεγγίζει διά τῶν θείων καί ἱερῶν μυστηρίων. Ἡ Θεία Λειτουργία, ἡ ὁποία εἶναι ἀληθινά οὐράνια ἱερουργία καί δὴ ἡ Θεία Εὐχαριστία, εἶναι γιά τόν ἴδιο ἡ συμμετοχή, ἡ κοινωνία μας σπὴν κατὰ χάριν θεία ζωή. Ὁ ἱερέας, εἰσερχόμενος γιά τὴν τέλεση τῆς ἀναμιάκτου θυσίας, ὀφείλει καί πρέπει νά ἔχει βεβαία τὴν πίστη μέσα του ὅτι θά συναντήσει τόν Θεό καί ὅτι προσφέρει «*τά σά ἐκ τῶν σῶν*», ὀλόκληρο τόν ἑαυτό του, ψυχή τε καί σῶμα, καθὼς ὅλα ἀνήκουν στόν Θεό. Ὁ ἱερεύς, εὐλογώντας σταυροειδῶς τό σύμπαν, τό μεταμορφώνει μέ τὴν ἀγιαστική ἐνέργεια τῆς θείας χάριτος.

Βέβαια, γιά νά συμμετέχουμε σ' αὐτό, θά πρέπει νά γίνει ἡ κατάλληλος προετοιμασία. Εἶναι σαφές ὁ Ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας ὅτι πρέπει νά εἴμεθα ἔτοιμοι, ἔτσι ὥστε νά δεχθοῦμε τόν ἀγιασμό, τά δῶρα τῆς χάριτος καί νά τά φυλάξουμε «*Ἀλλά τό γε ἐπιτηδεῖους γενέσθαι πρὸς τό δέξασθαι αὐτά καί φυλάξαι ἐξ ἀνάγκης ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν καί οὐκ ἂν μεταδοίη τοῦ ἀγιασμοῦ μή οὕτω διατεθεῖσιν*»¹.

Ὁ Γέροντας ἀναφέρει ποιά εἶναι τά πράγματα, τά ὁποία πετυχαίνουμε κατὰ τὴν Θεία Λειτουργία. Πρωτίστως, ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν μας. Διότι διαβάζοντας τίς εὐχές μέ συναίσθημα, συντριβεται ἡ καρδιά μας, ὅσο σκληρή καί ἂν εἶναι. Ἐπίσης, ὁ νοῦς μας μετατίθεται ἀπὸ τὴν γῆ στόν οὐρανό. Ἡ γῆ οὐρανοποιεῖται. Οὐρανός καί γῆ γίνονται ἓνα, καί δοξολογοῦν τόν Ἅγιο Τριαδικό Θεό.

Ἡ Θεία Λειτουργία μᾶς δίδει τὴν δυνατότητα προσφορᾶς τῆς ἀγάπης ἀπλόχερα πρὸς ὅλους, ἄνευ διακρίσεως, ἀφήνοντας δέ κάθε κοσμική μέριμνα («*πᾶσαν τὴν βιοτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν*»), τοῦ μάταιου τούτου κόσμου, συντασσό-

¹ Νικολάου Καβάσιλα, *Εἰς τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν*, ΕΠΕ, 1,2, σελ. 32.

μενοι μετά τοῦ Χριστοῦ, ὥστε νά γίνουμε μέτοχοι τῆς ἀγιότητος. Σέ ὅσα τελοῦνται, κατά τήν Θεία Λειτουργία, γινόμεθα μέτοχοι τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Κατά τήν Θεία Λειτουργία ὅλα τά τέκνα τοῦ Θεοῦ συνάγονται ἐπί τό αὐτό, καθώς ἐκεῖ συνάγονται ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ. Ἄγγελοι καί ἄνθρωποι, ζῶντες καί κεκοιμημένοι, συνευχαριστοῦν τόν Κύριο γιά τήν ἄπειρη εὐσπλαχνία καί τήν ἀγάπη Του. Ὅλα τά δημιουργήματα τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς. Σύμπασα ἡ κτίσις συνάγεται στό μυστήριο αὐτό τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Θείας Λειτουργίας. Τήν ἱερά αὐτή στιγμή βιώνουμε τό παρελθόν καί εὐχαριστοῦμε γιά τό μέλλον: «Ἄξιον καί δίκαιον σέ ὑμνεῖν, [...], σοί εὐχαριστεῖν, σέ προσκυνεῖν ἐν παντί τόπῳ τῆς δεσποτείας σου. [...] τήν βασιλείαν σου ἐχαρίσω τήν μέλλουσαν»². Ἡ Θεία Λειτουργία εἶναι «δράμα» διαλογικό, κατευθυνόμενο ἀπό τόν λειτουργό ἱερέα, στό ὁποῖο συμμετέχουν καί συμπράττουν ὁ διάκονος καί ὁ πιστός λαός. Στό σύνολό της εἶναι ἡ ἀναπαραστάσις τῶν γεγονότων τῆς Βίβλου καί τῆς ἱστορικῆς ὑπάρξεως τοῦ Χριστοῦ. Ὡς προελέχθη, ἀνθρώπινος καί ἀγγελικός χορός ἐνώνεται σέ μία ἐνιαία εὐχαριστία: «Σὺ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τό εἶναι ἡμᾶς παρήγαγες, καί παραπεσόντας ἀνέστησας πάλιν, καί οὐκ ἀπέστης πάντα ποιῶν, ἕως ἡμᾶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγες καί τήν βασιλείαν σου ἐχαρίσω τήν μέλλουσαν»³. Ὁ τόπος ὅπου τελεῖται ἡ Θεία Λειτουργία εἶναι, μέ ἀπέραντο σεβασμό, τόπος ἅγιος. Ὅταν ἀνοίγεται ἡ πύλη τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, ἤδη ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀνάμεσά μας. Κατέρχεται ὁ οὐρανός, καί ὁ ἄνθρωπος ἐνώνεται μέ τί χορεία τῶν ἀγγέλων γιά νά συναντήσῃ τόν Ἐρχόμενον: «ὁ γὰρ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καί Κύριος τῶν κυριευόντων, προσέρχεται σφραγισθῆναι»⁴.

Τό μόνον πού ἐπιζητοῦμε εἶναι ὁ Θεός. Νά τόν προσεγγίζουμε καί νά γίνουμε κι ἐμεῖς «θεοὶ κατά χάριν». Τά ἐμπιστευόμαστε ὅλα σέ Ἐκεῖνον καί ἀφηνόμεθα σέ Αὐτόν καί μόνον. Ἡ Ἐκκλησία, μέσα στήν ὁποία τελεῖται ἡ Θεία Λειτουργία, κατά τόν Γέροντα, εἶναι ἓνα «ἐκμαγεῖον», μία προτύπωσις, ἓνας τόπος, μία εἰκόνα, ἓνα κομμάτι τοῦ οὐρανοῦ. Ὅ,τι δέ ὑπάρχει μέσα στήν Ἐκκλησία, Εὐαγγέλιο, ἀγία τράπεζα, τά κανδήλια, οἱ καμπάνες καί ὅποιες κινήσεις γίνονται ἀπ' τόν λειτουργό ἱερέα δηλώνουν τήν ζωντανή παρουσία τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί ὅλη ἡ πορεία αὐτῶν ὁδηγοῦν στήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ⁵. Ἀκοῦμε κατά τήν μεγάλην εἴσοδο: «πάντων ἡμῶν μνησθεῖν

² Εὐχὴ Ἀναφορᾶς.

³ Εὐχὴ προσκομιδῆς, *Λειτουργία Ἁγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου*.

⁴ Χερουβικός Ὕμνος Μεγάλου Σαββάτου.

⁵ Ἀρχμ. Αἰμιλιανοῦ, *Κατηχήσεις καὶ λόγοι 4*, σελ. 30.

Κύριος ὁ Θεός ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ». Προπορεύονται ὁ ἴδιος ὁ Χριστός καί ὁ ἱερεὺς καὶ οἱ λοιποὶ ἀκολουθοῦν.

Ἡ λειτουργία, κατὰ τόν Γέροντα, «εἶναι ἕνας ἀρραβῶνας μέ τόν Χριστό, ἕνας γάμος. Μᾶς βάζει εἰς τὴν βασιλείαν του»⁶. Ὁ ἄνθρωπος δέχεται μέσα του τόν Χριστό καί ὁ Χριστός τόν ἄνθρωπο. Οἶκος καί ἔνοικος γίνεται ταυτοχρόνως ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Μέ τὴν Θεία Εὐχαριστία, ὁ Χριστός διὰ τῆς ἀγάπης Του προχωρεῖ στὴν χριστοποίηση τοῦ ἀνθρώπου, μᾶς κάνει δόξα δική Του. Τό Ἅγιο Πνεῦμα, ὅταν κατέρχεται, *ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα*, ἀνακαινουργεῖ καὶ ἀγιάζει ὁλόκληρη τὴν κτίση, ὁλόκληρη τὴν δημιουργία. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Κοινωνοῦμε τόν Χριστό, ἀλλά κι Ἐκεῖνος κοινωνεῖ ἡμᾶς. Μέσα στὸν ἄνθρωπο σαρκούται ὁ Θεός καὶ μέσα στὸν Θεό πνευματοῦται ὁ ἄνθρωπος. Ὅποιος μεταλαμβάνει, μεταβάλλεται σέ «*σῶμα τοῦ Βασιλέως*»⁷. Ὅποιος μεταλαμβάνει, γίνεται ὄμμα καὶ σύσσωμος, πραγματικά χριστοποιεῖται⁸. Ἡ μεταβαλλόμενη ὕλη τοῦ κόσμου ἐγγίζει τό ἐπέκεινα καὶ γίνεται μέρος αὐτοῦ. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὀνομάζει τὴν Εὐχαριστία «*σῶμα Θεοῦ*», «*ζύμην καὶ ἄρτον ἀθανασίας*». Ἐδῶ βλέπουμε καὶ τὴν ἐσχατολογικὴ διάστασι. «*Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἶμα ἔχει ζωὴν αἰώνιον*»⁹. Τό θαῦμα τῆς μεταβολῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, κατὰ τὴν Θεία Εὐχαριστία, εἶναι θαῦμα μεταφυσικό. Ὁ παρὼν κόσμος τοῦ λογικοῦ παραχωρεῖ τὴν θέση του σ' ἕναν ἄλλον κόσμο, τοῦ ὑπερλόγου, τοῦ ὑπερφυσικοῦ. Βυθίζοντας ὁ ἱερεὺς τόν Ἄμνὸ μέσα στό αἶμα Του πρόκειται γιὰ σῶμα ζῶν καὶ ὄχι γιὰ σύμβολο. Ἐνώνει τὴν οὐράνια καὶ τὴν γήινη τροφή κι ἐπιτελεῖται τό θαῦμα. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός διατυπώνει: «*Διὰ τῆς ἐπικλήσεως ἢ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐνέργεια... τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐργάζεται, ἃ οὐ δύναται χωρῆσαι, εἰ μὴ μόνῃ ἢ πίστις*»¹⁰. Καὶ συνεχίζει: «*Οὐχ ὅτι τό ἀναληφθέν σῶμα ἐξ οὐρανοῦ κατέρχεται, ἀλλ' ὅτι αὐτός ὁ ἄρτος καὶ οἶνος μεταποιῶνται εἰς τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τό αἶμα, καὶ οὐκ εἰσὶ δύο, ἀλλ' ἕν καὶ τό αὐτό*»¹¹.

Ὁ λειτουργός, ὡς μύστης χαιρετᾶ, ἐπικοινωνεῖ καὶ ἀγκαλιάζει τοὺς πάντες, ἀγκαλιάζει ὁλόκληρη τὴν γῆ, προσκυνᾷ τοὺς ἀγίους. Ἀποτελοῦν ὅλοι μία

⁶ ὁ.π., σελ.46.

⁷ Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, σ. 97.

⁸ Κολ. 2, 9.

⁹ Ἰω. 6, 54 καὶ 56.

¹⁰ Ἐκδ. Ὁρθοδόξου πίστεως, ἰδ' 13.

¹¹ ὁ.π.

οικογένεια. Μέσα στο άγιο ποτήριο, κατά τήν Θεία Λειτουργία, υπάρχει άπασα ἡ οἰκουμένη. Ὁ καλός ἱερέας πρέπει νά ζεῖ ἐν πληρότητι τήν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων.

Ὅ,τι καί νά κάνει ὁ ἱερεύς, θά πρέπει νά ἔχει τήν αἴσθησι ὅτι εὐρίσκεται κατενώπιον τοῦ Θεοῦ καί ὅτι κατά τήν Θεία Λειτουργία πορεύεται νά Τόν συναντήσει. Νά κατανοήσει δέ ὅτι ἡ Λειτουργία εἶναι προσφορά, εἶναι δῶρο. Νά προσφέρει τόν ἑαυτό του, τό εἶναι του, τήν ὑπαρξί του σέ Ἐκεῖνον ποῦ τοῦ τήν δώρησε. Καί ὄχι μόνο νά γίνει μέτοχος τῆς προσφορᾶς, ἀλλά συμμετοχος καί τῆς θυσίας.

Ὁ σεπτός Γέροντας χαρακτηριστικά διατυπώνει: ὁ ἱερεύς πρέπει νά ἔχει κάποια στοιχεῖα, ὅταν προσεγγίζει τό θυσιαστήριο. Πρῶτον, τό ἀλόγιστον, νά μὴν ἔχει λογισμούς, νά μὴν περιπλανᾶται ὁ νοῦς, ἀλλά νά εἶναι προσπλωμένος μόνο στήν σκέψη νά συναντήσει τόν Θεό. Ἐπίσης, τό ἀκατανόητον, νά μὴν σκέφτεται τίποτα καί νά μὴν ἀπασχολεῖται μέ κάτι, ποῦ «σκορπίζει» τόν νοῦ. Ἀκόμα, νά ἔχει ὁ ἱερεύς τό ἀφάνταστο. Νά μὴν φαντάζεται τίποτα. Ἡ φαντασία εἶναι συνέπεια τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἱερεύς θά πρέπει νά ζεῖ μέ ὅλες τίς καταστάσεις, εὐκόλες καί δύσκολες. Ν' ἀσκεῖ τόν ἑαυτό του¹². Ὅταν ὑπάρχουν οἱ προηγούμενες προϋποθέσεις, τότε ὁ λειτουργός ἔχει αἴσθησι τοῦ ὑψίστου αὐτοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Λειτουργίας. Μυστική ἡ ἔνωσις του μέ τόν Χριστό, «παίρνει ἀγιαστικὴν διάστασιν, ὄντολογικὴν, ἀληθινὴν ἔννοιαν»¹³.

Ὁ ἱερεύς ἴσταται μεταξύ οὐρανοῦ καί γῆς. Ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, παρέχει στοὺς πεπτωκότας τήν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ἀνακαινίζει τήν παλαιά φύσιν. Διά τῶν Μυστηρίων κάνει κοινωνούς, μετόχους τοὺς πιστοὺς τῆς θείας ζωῆς. Μεγίστη καί ὑψίστη τιμή, ὁ ἄνθρωπος πλασμένος ἀπὸ σάρκα καί ὀστᾶ, νά προσεγγίζει τήν ἀκίρατον φύσιν. Ἀνώτερος καί ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀγγέλους. Οἱ ἄγγελοι, κύκλω ἱστάμενοι, βλέπουν τά τελούμενα ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Ὁ ἱερεύς ὁμως εἶναι ὁ θύτης καί μυσταγωγός. Ὁ ἴδιος κρατεῖ τά κλειθρα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὡς οἰκονόμος τῆς χάριτος τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ ἀναγεννᾷ μέ τήν κολυμβήθρα τοὺς πιστοὺς. Αὐτός γίνεται ἄγγελος καί στήριγμα-βακτηρία τῆς συντριβῆς μας. Αὐτός ἐνσταλάζει βάλσαμο στήν πονεμένη καί κουρασμένη ψυχή μας. Ἐγκαθιστᾷ τήν εἰρήνη καί συμφιλιώνει ἀνθρώπους. Τό παραμορφωμένο καί ἄγριο πρόσωπο τό μεταμορφώνει μέ τήν ἰλαρότητα. Προσφέρει τά πάντα καί δέν ἀναμένει τίποτα. Γιά τήν καλύτερη, τελειότερη προ-

¹² ὁ.π., σελ. 81-82.

¹³ ὁ.π., σελ. 83.

ετοιμασία, ο λειτουργός θά πρέπει νά ἔχει ὑπόψιν του : «*ἐάν προσφέρῃς τό δῶρον σου ἐπί τό θυσιαστήριον κακεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει κατά σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τό δῶρον σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καί ὕπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καί τότε ἐλθὼν πρόσφερε τό δῶρον σου*»¹⁴. Ὁ λειτουργός ἱερέας πρὶν προσφέρει τὴν ἀναίμακτῃ εὐχαριστιακῇ θυσίᾳ, θά πρέπει νά θυσιάσει τόν ἑαυτό του: «*μηδεὶς ἄξιός τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ θύματος καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θύσιαν ζῶσαν*»¹⁵.

Ἡ ἀγιότης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἓνας χώρος στὸν ὁποῖον πρέπει νά ἐγγίζουμε. Ἡ ἀγιότης τοῦ Θεοῦ πληροῖ τό σύμπαν, τό πληρούμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἀναδίδεται κατὰ κάποιον τρόπον ὡς μία ἀνταύγεια τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ, μεταδίδεται ὡς μία δόξα, ὡς ἓνα φῶς, ὡς ἓνα ἀγλάισμα τῆς θεότητος». Πέραν τούτων, εἶναι ἡ συμμετοχή μας στὴν δόξα τοῦ Χριστοῦ¹⁶. Εἶναι ἡ συμμετοχή μας στὴν ζωὴ τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία οἰκονομεῖ ὁ Θεός γιὰ νά μᾶς τὴν μεταδίδει μέ τὴν ἄκτιστόν Του ἐνέργεια. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ συμμετοχή μας στὴν δόξα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐπίσης μία πράξις, τὴν ὁποῖαν χωρὶς ἀμφιβολία κάνει ἀποκλειστικῶς ὁ Ἰδιος ὁ Θεός· ἐμεῖς δὲν μποροῦμε τίποτα νά κάνουμε. Κατὰ συνέπεια, ἰστάμεθα μέ μία μεγαλειώδη γνώση ἐνώπιον τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ καὶ μεταλαμβάνουμε τῆς δόξης του καὶ ἔτσι συμμετέχουμε στὸν πυρῆνα τῆς ζωῆς του καὶ εἰσερχόμεθα στὸν χορὸ τῆς ἀγάπης αὐτῆς τῆς τριαδικότητος¹⁷.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς γνωρίζουμε τὴν ἡμέρα καὶ ὥρα τῆς τέλεσης τῆς Θείας Λειτουργίας, νά μπαίνουμε ἥδη στὴν ἀτμόσφαιρα αὐτῆς. Νά δημιουργοῦμε μία προλειτουργικὴ κατάσταση προσευχῆς. Ἡ προσευχή νά μὴν ἀναφέρεται σέ ποικίλα θέματα πού συνωθοῦνται στὴν καρδιά μας, στό ἐπιθυμητικὸ μας, στό βουλητικὸ, στό θυμικὸ μας. Ὁχι προσευχὴ ἐγωϊσμοῦ καὶ αὐταρέσκειας. Προσευχὴ γιὰ τὸν πραγματικὸ μου ἑαυτό, ἓνα καινούργιο κένωμα τοῦ εἶναι μου, μία διάθεση προσμονῆς τοῦ Χριστοῦ. Προσευχὴ γιὰ τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησία. Οἱ ἄλλοι, ἐπίσης, εἶναι ὁ ἑαυτός μου· μαζί τους συναπαρτίζω ἓνα ἐνιαῖο σῶμα, τό πνευματικὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ¹⁸.

¹⁴ *Ματθ.* 5, 23-24.

¹⁵ Γρηγορίου Θεολόγου, *ΕΠΕ* 1, 188.

¹⁶ Ἀρχμ. Αἰμιλιανοῦ, *Κατηχήσεις καὶ λόγοι* 4, σελ. 128.

¹⁷ ὁ.π., σελ. 128.

¹⁸ ὁ.π., σελ. 132.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΙΑΤΡΟΣ-ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΗΣ

**Ο ΑΓΙΟΣ ΑΠΟ ΛΑΡΙΣΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΕΦΕΣΟΥ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΚΑΛΛΙΑΡΧΗΣ (-1821)
Ο ΜΑΡΤΥΡΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΑΓΙΟΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΤΟΥ**

Η Μητρόπολις Λαρίσης θεωρείται μία από τις αρχαιότερες, σπουδαιότερες και ιστορικότερες μητροπόλεις του Έλλαδικού χώρου. Έχει διανύσει μέχρι σήμερα 17 πλήρεις αιώνες ζωής, αν αναλογισθούμε ότι σύμφωνα με την παράδοση ο πολιούχος της Λάρισας Άγιος Άχίλλιος έλαβε μέρος στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο, την οποία συνεκάλεσε στη Νίκαια της Βιθυνίας ο αυτοκράτορας Μ. Κωνσταντίνος τό 325 μ.Χ. Από τον θρόνο της όλους αυτούς τούς αιώνες έχουν περάσει εκατοντάδες μορφές ιεραρχών, οι οποίοι σημάδευσαν έντονα την επισκοπική ιστορία της. Μερικοί απ' αυτούς με τον ένάρετο βίο τους ή τον μαρτυρικό θάνατό τους ανακηρύχθηκαν άγιοι, άλλοι πάλι έφθασαν μέχρι τον οικουμενικό θρόνο¹, όρισμένοι με την έθνική τους δράση τελέτησαν τον βίο τους με φρικτά μαρτύρια, πολλοί αναδείχθηκαν ένθερμοι προστάτες της παιδείας και των γραμμάτων και άλλοι ευεργέτησαν τό ποιμνιό τους με σημαντικά έργα.

Μέ τό κείμενό μας αυτό θά προσπαθήσουμε νά σκιαγραφήσουμε, με όσα ιστορικά στοιχεία υπάρχουν στη διάθεσή μας, τί σεπτή μορφή του μητροπολίτου Λαρίσης Διονυσίου Καλλιάρχη, ό οποίος στίς 13 Ιουλίου του 2021, έπειτα από απόφαση της Ίερής Συνόδου της Έκκλησίας της Ελλάδος, ανεγράφη στίς άγιολογικές δέλτους της.

---

¹ Η άρχή έγινε με τον Ίερεμία τον Τρανό [1570-1572] και άκολούθησαν οι Παΐσιος [1645-1652], Διονύσιος Γ΄ Βαρδαλής [1652-1662], Διονύσιος Δ΄ ό Βυζάντιος ή Μουσελίμης [1662-1671], Ίάκωβος ό Χίος [1673-1679], Μελέτιος Β΄ [1750-1768] και Ίωακείμ Κρουσουλούδης [1870-1875], μεταπεθείς στη Μητρόπολη Δέρκων. Οι έντός παρενθέσεων χρονολογίες άφορούν τί θητεία των ιεραρχών στην Μητρόπολη Λαρίσης.

Καταγωγή

Ο Διονύσιος Καλλιάρχης προερχόταν από εύκατάστατη και γνωστή οικογένεια της Κωνσταντινουπόλεως. Οί πρόγονοί του προέρχονταν από τη Χίο και ο πρώτος Καλλιάρχης εντοπίζεται στα τέλη του 16ου αιώνα. Στο βιβλίο «Turcograecia» του Μαρτίνου Κρούσιου (σ. 283-285) δημοσιεύεται επιστολή του Άντωνίου Καλλιάρχου, λόγιου και πρωτέκδικου² της Χίου με ημερομηνία 5 Αυγούστου 1590³. Θεωρείται ότι η οικογένεια των Καλλιάρχων μετανάστευσε στην Κωνσταντινούπολη στις αρχές του 18ου αι. Πότε γεννήθηκε ο Διονύσιος μας είναι άγνωστο, αλλά από τα συμφραζόμενα τοποθετείται στα μέσα του 18ου αι. (περί το 1750). Πάντως τη χρονική αυτή περίοδο ανιχνεύουμε στην Πόλη πολλά σημαίνοντα πρόσωπα της μεγάλης οικογενείας των Καλλιάρχων, μεταξύ των οποίων εξέχουσα θέση κατείχε ο Ιωάννης Καλλιάρχης.

Ο Διονύσιος Καλλιάρχης, γόνος ευπαιδευτής οικογένειας, είχε τη δυνατότητα «ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων» νά θητεύσει ως μαθητής σέ σπουδαίους διδασκάλους και νά ἀποκτήσει ἐξαιρετική μόρφωση. Ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστό ὅτι ἀπό τὴν οικογένειά του ὁ θεῖος του (ἀδελφός τῆς μητέρας του) διετέλεσε μπροπολίτης Λαρίσης ὡς Μελέτιος Γ΄ Καλλιάρχης (1769-1791). Μάλιστα ἀπὸ ἐπίγραμμα τὸ ὁποῖο χαράχθηκε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου (βασιλικὴ Καλλιάρχη τοῦ 1794), πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Μελέτιος Γ΄, τὸν ὁποῖο διαδέχθηκε στὸν θρόνο ὁ ἀνεμῖός του Διονύσιος (1791-1803), προσπάθησε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θητείας του νά ἀνακαινίσει τὸν μπροπολιτικὸ ναό: «Πάσχισα δι' ἀνακαινισμόν μέ ὅλας τὰς δυνάμεις, ἀλλ' εἰς κενόν οἱ κόποι μου, φεῦ! τῆς πολλῆς δαπάνης»⁴. Ἐπίσης ὁ ἀδελφός του Διονυσίου, Γρηγόριος Καλλιάρχης, εἶχε διοριστεῖ ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Κωνσταντῖνο Ὑψηλάντη ὡς τοποτηρητὴς του, μέχρις ὅτου ὁ τελευταῖος φθάσει στὴν ἔδρα του.

² Νομικός και ἐκκλησιαστικός τίτλος. Προσδιόριζε τὸν πρωτεύοντα δικαστή, ὁ ὁποῖος φρόντιζε γιὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν ποινῶν τῶν δικαστηρίων.

³ Κοντογιάννης Π.Μ., «Διονύσιος Καλλιάρχης», *Ἀθηνᾶ* 18 (1905), σσ. 146-148.

⁴ Ιωάννης Οικονόμου-Λογιώτατος, *Ἱστορικὴ Τοπογραφία τῆς τωρινῆς Θεσσαλίας*, εἰσαγωγὴ-σχόλια-ἐπιμέλεια Κώστας Σπανός, Λάρισα (2005) σ. 87. Ὁ Μελέτιος Γ΄ (1769-1791) ἦταν μπροπολίτης Λαρίσης ὅταν πυρπολήθηκε τὸ 1770 ἀπὸ τὸν ἐξαχρωμένον μουσουλμανικὸ ὄχλο ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου κατὰ τὴν περίοδο τῶν Ὀρλωφικῶν. Βλέπε και Παράρτημα στὸ τέλος τοῦ κεμένου, ὅπου ὁ ἐπίσκοπος Τρίκκης Ἀμβρόσιος σέ ἐπίγραμμά του ἀναφέρεται στὸν βίον τοῦ μπροπολίτη Μελετίου Γ΄ σάν νά τὰ διηγείται ὁ τελευταῖος.

Ὁ Διονύσιος Ἐ΄ Καλλιάρχης μητροπολίτης Λαρίσης

Τό 1791 ἐκλέχτηκε ἀπό τή Σύνοδο τοῦ Πατριαρχείου μητροπολίτης Λαρίσης. Τήν περίοδο αὐτή ἡ μητρόπολις Λαρίσης εἶχε ὑπό τή δικαιοδοσία της ὅλη τή Θεσσαλία καί περιοχές πέραν αὐτῆς, ἥτοι τίς ἐπισκοπές Τρίκκης, Σταγῶν, Γαρδικίου, Λιδωρικίου, Λιτζᾶς καί Ἀγρᾶφων, Ραδοβιζίου, Ζητουνίου, Θαυμακοῦ, Σκιαθοῦ καί Σκοπέλου. Δηλαδή ἡ μητροπολιτική της περιφέρεια περιλάμβανε μία εὐρύτατη ἐδαφική περιοχή. Ἀπό τίς πρῶτες του ἐνέργειες ἦταν νά κτίσει τόν ναό τοῦ Ἁγ. Ἀχιλλίου, πού οἱ θηριώδεις μουσουλμᾶνοι εἶχαν πυρπολήσει στίς 12 Ἰουνίου 1769, κατά τά Ὀρλωφικά. Ὅταν ἐγκαταστάθηκε στόν θρόνο τῆς Λαρίσης, ἐπί 22 χρόνια ἡ πόλη δέν διέθετε ἱερό ναό καί οἱ χριστιανοί ἐκκλησιάζονταν στήν Ἁγ. Μαρίνα τοῦ οἰκισμοῦ Καλύβια, ἡ ὁποία ὑπάρχει μέχρι καί σήμερα, σέ ἄλλη ὅμως ἀρχιτεκτονική μορφή, ἥ σέ πλησιέστερα χωριά. Ὅλο αὐτό τό διάστημα τῶν 22 ἐτῶν εἶχαν γίνει διάφορες προσπάθειες ἀνέγερσης νέου ναοῦ, χωρίς ὅμως ἐπιτυχία. Τελικά τό 1794, εἴκοσι πέντε περίπου χρόνια μετά τήν πυρπόλησή του, ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου ξανακτίσθηκε ἀκριβῶς στήν ἴδια θέση ὅπου βρισκόταν ὁ προηγούμενος. Προηγήθηκαν ἐπίμονες προσπάθειες καί ὀδυνηρές δοσοληψίες τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης Διονυσίου Καλλιάρχη μέ ὑψηλόβαθμους ἀξιωματούχους στήν Κωνσταντινούπολη. «Δέν ἤμποροῦσαν ὅμως νά πάρουν τήν βασιλικήν ἄδειαν, ἀλλά εἰς τά 1794, Μαρτίου 5, εἰς τόν καιρόν τῆς Δραγομανίας τοῦ Πεγζαδέ Γεώργου Μουρούζη μετά βίας πέρνωντας τήν μέ πολλότατα ἔξοδα καί μέ τήν συνδρομήν καί ἐπιστασίαν του τότε μητροπολίτου Λαρίσης, κυρίου Διονυσίου, τήν ἔκτισαν πολύν μεγαλιτέραν καί εὐμορφότεραν ἀπό τήν πρῶτην»⁵.

Ὁ διδάσκαλος Νικόλαος Μάγνης μᾶς διέσωσε μιᾶ πολύ ἐνδιαφέρουσα καί παραστατική ἐνθύμησι, τήν ὁποία τοποθετεῖ ὡς ὑποσημείωση στό βιβλίο του. Τήν ἀντλήσε ἀπό τά χειρόγραφα τοῦ Ἰακώβου Βαλβαμᾶ, ἄγνωστου βιογραφικά ἀρχιμανδριτοῦ, γιά τήν πορεία τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου. Αναφέρει ἡ ἐνθύμησι ἐπί λέξει: «1794 Φεβρουαρίου δ΄. εὐγῆκε τό φερμάνι διά τήν ἐκκλησίαν τῆς Λαρίσης τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου μέσα εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν. Καί ἦλθεν ὁ Τάταρης μέσα εἰς τήν Λάρισσαν Φεβρουαρίου 26 ἡμέρα δευτέρα καί ἐδιαβάσθη τήν πέμπτην εἰς τάς 2 τοῦ Μαρτίου. Καί ἔβαλαν θεμέλιον τῆ Κυριακή εἰς τάς 5 τοῦ Μαρτίου, καί ἐδόουλεναν ἡμέρας 36, καί ἐτελείωσαν τή μεγάλη Παρασκευή τό βράδυ εἰς τάς 6 τοῦ Ἀπριλίου,

---

⁵ Ἰωάννης Οἰκονόμου-Λογιώτατος, ὀ.π. σ. 83.

καί ἐδιάβασαν εἰς τὰς 9 ὥρας τή ἀγία καί μεγάλη Παρασκευή καί τό μέγα Σάββατον ἔγεινε λειτουργία μέσα εἰς τήν παντέρημον Λαρίσσαν, ὅπου ἦταν 26 χρόνους χωρίς λειτουργία καί παραπάνω. Καί ἐδούλευαν ὑπέρ τοῦς διακοσίους μαστόρους, ἔξω ἀπό τόν λαόν πού βοηθοῦσαν»⁶. Ἡ περιγραφή αὐτή μᾶς βοηθάει νά ἀντιληφθοῦμε τόν ζήλο καί νά κατανοήσουμε τή σφοδρή ἐπιθυμία πού εἶχαν οἱ χριστιανοί τῆς Λαρίσης νά ἀποκτήσουν τή δική τους ἐκκλησία, τόν δικό τους χώρο προσευχῆς καί λατρείας, ὅπως ἐπίσης καί τό πῶς ἀντέδρασαν ὁμαδικά στήν ἐπιβεβλημένη ἀπό τοῦς κατακτητές ταχεῖα οἰκοδόμησι τοῦ ναοῦ.

Λίγες ἡμέρες μετά τά ἐγκαίνια τοῦ νέου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, στίς 21 Ἀπριλίου 1794, ὁ μητροπολίτης Διονύσιος Καλλιάρχης σέ ἐπιστολή του πρὸς τόν ἐπίσκοπο Γαρδικίου Παῖσιο, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «...οὗτινος ὁ θεῖος σπικός ἀνεγνήγερτο θεία συνάρσει καί βοηθεία, ἐν εὐρυχωρίᾳ καί καλλωνῇ τινι καθά, ἡ φήμη κ' αὐτή παρέδοτο καί οὕτως ἔχει ἀναμφιβόλως»⁷.

Ὅπως μᾶς ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος-Λογιώτατος στό ἔργο του «Ἱστορική Τοπογραφία τῆς τωρινῆς Θετταλίας (1817)», ἐξωτερικά καί ἐσωτερικά τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀχιλλίου ὑπῆρχαν διάφορα ἐπιγράμματα ἀφιερωμένα στόν ναό καί στόν κτίτορα μητροπολίτη Διονύσιο Καλλιάρχη. Θά ἀναφέρουμε ὅσα ἀφοροῦν τόν μητροπολίτη. Ἐντός τοῦ ναοῦ ὁ ἐπίσκοπος Τρίκκης Ἀμβρόσιος (1764-1796) ἔγραψε τό ἑξῆς ἐπίγραμμα:

*Διονύσιε κύδιστε, Λαρίσης φαίδιμε ποιμῆν
Ἰδρύσας ἐν Λαρίσσι πῶς ναόν εὐαγέα;
Πολλά καμῶν. Πολιοῦχος Ἀχίλλειος αὐταρ ὑπερθεν
Ἦκει σοί κομίσων ἄξια καί τά Γέρα.*

Στό ἐσωτερικό τοῦ παρεκκλησίου τοῦ ναοῦ, ὁ ἐπίσκοπος Σταγῶν Παῖσιος (1784-1808) ἔγραψε ἕνα ἀκόμη ἐπίγραμμα γιά τόν Διονύσιο:

⁶ Μάγνης Νικόλαος, *Περιήγησις ἢ Τοπογραφία τῆς Θεσσαλίας καί Θετταλικῆς Μαγνησίας καί τῆς μέν Θεσσαλίας ἐν ἐπιτομῇ, τῆς δέ Μαγνησίας ἐν ἐκτάσει, ἐν Ἀθήναις* (1860) σσ. 10-11. Προσεκτικῆ παρατήρησι τῶν ἡμερομηνιῶν τῆς ἐνθυμίσσεως ὀδηγεῖ σέ ἀναντιστοιχίες. Γιά λεπτομέρειες βλέπε: Παπαθεοδώρου Νικόλαος, *Τέρὸς Ναὸς Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης. Ἱστορική διαδρομὴ 15 αἰῶνων*. Λάρισα (2022) σ. 40.

⁷ Ἰωάννης Οἰκονόμου-Λογιώτατος ὁ Λαρισαῖος, *Ἐπιστολαὶ διαφορῶν (1759-1824)*, φιλολογικὴ παρουσίασι Μ.Μ.Παπαϊωάννου, Ἀθῆνα (1964) σ. 541.

*Δίου τέτυκτο Διονυσίου πόνους τε,
Βυζαντίου τέ, και Λαρίσης ποιμένος,
Ὁ Ναός οὔτος Ἁγίου Ἀχιλλείου,
Ὅν Χριστέ Σῶτερ στερέωσον ἔς τέλος.*

Τὴν περίοδο ἐκείνη, ἡ Θεσσαλία στό μεγαλύτερο μέρος της ἀντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα ἀπό τίς λεπλασίες τῶν κλεφτῶν καί τῶν ἀρματολῶν καί ἀπό τὴν καταπίεση τῶν γενιτσάρων. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι πολλοὶ χριστιανοὶ ἔμεναν ἄταφοι ἐπειδὴ οἱ γενίτσαροι ζητοῦσαν πολὺ μεγάλα ποσὰ γιὰ τὴν παραχώρηση γῆς γιὰ ταφή, καθὼς καί γιὰ τὴ χορήγηση ἀδειας. Ἐκτός τούτου, οἱ ἐκάστοτε διοικητὲς τῆς περιοχῆς σφετερίζονταν τίς περιουσίες τῶν ἄτεκνων χριστιανῶν ὅταν πέθαιναν, χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπόψη τοὺς λοιποὺς συγγενεῖς των νεκρῶν. Ὅταν ὁ Διονύσιος ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του, χάρι στὶς διασυνδέσεις πού εἶχε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀλλὰ καί μέ τὴ δαπάνη μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ, πέτυχε τὴν ἔκδοση φερμανίων μέ τὰ ὁποῖα μετρίαζόταν ὁ φόρος καί κυρώνονταν οἱ διαθῆκες τῶν ἄτεκνων χριστιανῶν⁸.

Στό σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι ἡ ἀνοικοδόμηση τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου συνοδεύθηκε ἀπὸ μιὰ ὀξύτατη ἀντίδραση μέρους τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Λαρίσης ἐναντίον τοῦ Διονυσίου Καλλιάρχη. Μάλιστα εἶναι βεβαιωμένο ὅτι κάποιοι φανατικοὶ μουσουλμάνοι πυροβόλησαν ἐναντίον του, εὐτυχῶς χωρὶς ἐπιτυχία. Αὐτὸς ἴσως μπορεῖ νὰ ἦταν καί ἓνας ἐπιπλέον λόγος πού ὁ Διονύσιος βρισκόταν τὸν περισσότερο χρόνο στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀντὶ νὰ διαμένει στὴν ἐπαρχία του⁹.

Συγχρόνως μέ τὸν μητροπολιτικὸ ναὸ ὁ Διονύσιος ἀνίγειρε τὸ 1794 καί τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο, τὸ ὁποῖο βρισκόταν μέσα στὸν περίβολο τοῦ ναοῦ, ὅπου ἐπίσης βρισκόταν καί τὸ Ἐπισκοπεῖο μέ τὴν μητροπολιτικὴ κατοικία. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας ὁ μητροπολιτικὸς ναός, τὸ κτίριο τοῦ Ἐπισκοπεῖου, τὸ Σχολεῖο καί ἄλλα βοηθητικὰ κτίσματα πέραξ του ναοῦ βρισκόνταν περιφραγμένα μέ ψηλὸ τοιχίο, καί φυλάσσονταν ἀπὸ δύο ὄπλισμένους Τούρκους στρατιῶτες, γιὰ προστασία τοῦ μητροπολίτη καί τοῦ κλήρου ἀπὸ φανατικούς μουσουλμάνους. Ἡ πληροφορία αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ περιγραφὲς ξένων περιηγητῶν, οἱ ὁποῖοι συνήθως φιλοξενούνταν κατὰ τὴν παραμονή τους στὴ Λάρισα ἀπὸ τὸν μητροπολίτη στὴν κατοικία του. Μία ἀκόμη ἐνέργεια τοῦ

---

⁸ Τουλουμάκος Παντελής, «Διονύσιος Καλλιάρχης Ἐφέσου», *Ἐγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ἑλληνισμοῦ*. Μ. Ἀσία (2005).

⁹ Ἀμαντος Κ., «Οἱ Καλλιάρχη τῆς Ἐφέσου», *περ. Ἀθηνᾶ* 18 (1905), σ. 82.

Διονυσίου ἦταν ὅτι βοήθησε σημαντικά στήν ὁμαλί λειτουργία τῆς Σχολῆς τοῦ Τυρνάβου, καί τήν προίκισε μέ ἱκανούς διδασκάλους, ἐνῶ συγχρόνως ἴδρυσε στή μητροπολιτική του περιφέρεια καί πολλά ἄλλα σχολεῖα. Δυστυχῶς ὁμως, ὁ Διονύσιος βρισκόταν, ὅπως ἦδη ἀναφέρθηκε, τόν περισσότερο χρόνο στήν Κωνσταντινούπολη, ἀντί νά διαμένει στήν ἐπαρχία του.

Στή Λάρισα ὁ Διονύσιος γνώρισε τόν, ἔφηβο τότε, Κωνσταντῖνο Κοῦμα (1777-1836) καί τήν οἰκογένειά του. Ἐκτίμησε τίς γνώσεις καί τίς δυνατότητές του καί σέ ἕνα ταξίδι τοῦ τό 1796 στήν Κωνσταντινούπολη τόν πῆρε μαζί του, μέ σκοπό νά τόν παρουσιάσει στους ἄρχοντες τῆς Πόλης καί νά τόν εἰσαγάγει «εἰς ὑπουργίαν τινός αὐτῆς», συγκεκριμένα τοῦ Μεγάλου Διερχμῆ Κωνσταντῖνου Ὑψηλάντη. Ὅμως ὁ Κούμας ἀπέρριψε τίς δελεαστικές προτάσεις πού εἶχε νά ἀναλάβει ὑπηρεσία κοντά στόν Κων. Ὑψηλάντη καί ἐπέστρεψε στή Λάρισα. Ἐδῶ ἀνέλαβε καθήκοντα δασκάλου στήν Ἑλληνική Σχολή καί, στή συνέχεια, δίδαξε στήν Τσαριτσάνη καί τά Ἄμπελάκια.

Τό 1796 ὁ Διονύσιος ἐκλέχθηκε ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μαζί μέ ἄλλους ἱεράρχες, ἔφορος τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς. Παράλληλα, τό 1798 συνέδραμε οικονομικά στήν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στό Κουρουτσεσιμέ. Μέ τήν ιδιότητα τοῦ μέλους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὅλο αὐτό τό διάστημα τῆς θητείας του στή Λάρισα ἀναμείχθηκε ἐνεργά σέ διάφορες ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις καί ἦταν ἀπό τούς συνοδικούς οἱ ὁποῖοι ἀνέδειξαν τό 1797 στόν πατριαρχικό θρόνο τόν Γρηγόριο Ε΄.

Ὁ Διονύσιος Καλλιάρχης μητροπολίτης Ἐφέσου

Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1803, ὁ Διονύσιος ἐκλέχθηκε μητροπολίτης Ἐφέσου, διαδεχθεῖς τόν ἀποθανόντα Μακάριο. Καί στήν Ἐφεσο ἐπανελάβε τό ἔργο πού εἶχε ἐπιτελέσει καί κατά τό διάστημα πού διετέλεσε μητροπολίτης Λαρίσης. Ἐκτίσε νέους ναούς, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους εἶχαν ἐνσωματωμένα οἰκοδομικά ὑλικά προερχόμενα ἀπό ἀρχαίους ἑλληνικούς ναούς πού βρισκόνταν στίς περιοχές αὐτές ἐρειπωμένοι. Βοήθησε στήν ἀνάπτυξη τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων τῆς μητροπολιτικῆς του περιφέρειας καί ὑποστήριξε τό Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης, στό ὁποῖο δίδασκαν ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐξ Οἰκονόμων ἀπό τήν Τσαριτσάνη καί ὁ Κωνσταντῖνος Κοῦμας. Συγχρόνως συνέβαλε σημαντικά στή λειτουργία τῆς Σχολῆς τῶν Κυδωνιῶν καί τήν ὑποστήριξή του στή διδασκαλία τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου.

Όμως ο Διονύσιος, με τήν ιδιότητά του ως συνοδικού, έξακολουθοῦσε νά διαμένει κυρίως στήν Κωνσταντινούπολη, όπου συνήθως ανέπτυσε σημαντική δραστηριότητα. Είχε κατορθώσει νά επανδρώσει τήν μητρόπολη Έφέςου με επισκόπους τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης του, δοκιμασμένους καί ἔμπειρους, οἱ ὅποιοι καί διοικοῦσαν τήν μητρόπολη στά μεγάλα διαστήματα πού ὁ ἴδιος ἀπουσίαζε στό Φανάρι. Τό οικογενειακό του σπίτι βρισκόταν στά Θεραπειά τῆς Κωνσταντινούπολης, τόπο συγκέντρωσης ἐγχώριων καί ξένων πνευματικῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι συγκεντρώνονταν ἐκεῖ γιά νά ἀνταλλάξουν ἀπόψεις γύρω ἀπό τρέχοντα πολιτικά ζητήματα, ἀλλά καί γιά θέματα εὐρύτερου πνευματικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἐκτός αὐτοῦ, ὁ Διονύσιος διέμενε καί στό Κουρουτσεσμέ (Ξηροκρήνη), ὅπου ἦταν τόπος διαμονῆς ἀνώτερων κληρικῶν, μεταξύ των ὁποίων καί ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης, κυρίως τό καλοκαίρι, καθῶς τήν περίοδο αὐτή τό κλίμα ἦταν πιό ὑγιεινό. Τό 1814, ἔπειτα ἀπό συστατική ἐπιστολή τοῦ Πατριάρχου, προσκλήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη ὁ Κων. Κοῦμας ἀπό τί Σμύρνη ὅπου βρισκόταν, γιά νά ἀναλάβει τί διεύθυνση τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς. Ἡ προτίμηση τοῦ Διονυσίου στόν Κούμα, καί κυρίως ἡ συμβολή του στόν διορισμό, φανερῶνει τίς προοδευτικές ἀντιλήψεις καί τό ἔντονο ἐνδιαφέρον τοῦ Καλλιάρχου γιά τήν ἐπιστημονική ἐκπαίδευση στά Ἑλληνικά Σχολεῖα¹⁰. Ὁ Διονύσιος συνέχισε καί ὡς μητροπολίτης Έφέςου νά ἀναμειγνύεται ἐνεργά στά τρέχοντα ἐκκλησιαστικά προβλήματα, τά ὅποια ἀνέκυπταν στούς κόλπους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἴτε ἦταν συνοδικός, εἴτε ὄχι.

Ὁ μαρτυρικός θάνατός του

Κατά τόν Φιλήμονα, ὁ Διονύσιος Καλλιάρχης, καί ἐνῶ ἦταν ἐπίσκοπος Έφέςου, ἔγινε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ὅταν ἔγινε γνωστό με ἐπιστολή πού ἔφτασε στήν Κωνσταντινούπολη, ὅτι τήν ἡγεσία τῆς Ἐταιρείας εἶχε ἀναλάβει ὁ Ἄλέξ. Ὑψηλάντης¹¹. Στίς 23 Φεβρουαρίου 1821, ὅταν ἐκδηλώθηκε ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση στό Ἰάσιο τῆς Μολδοβλαχίας ἦταν συνοδικός ἐπίσκοπος στήν Κωνσταντινούπολη καί κατηγορήθηκε ἀπό τούς Ὀθωμανούς ὡς ὑποκινητής τῆς Ἐπανάστασης τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Σπυριδῶν Τρικούπης ὑποστηρίζει ὅτι στίς 9 Μαρτίου ὁ Πατριάρχης διατάχθηκε νά στείλει στήν Ὑψηλή Πύλη ὀρισμένους

---

¹⁰ Τουλουμᾶκος Παντελής, «Διονύσιος Καλλιάρχης Έφέςου», *Ἐγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ἑλληνισμοῦ*. Μ. Ἀσία (2005).

¹¹ Κοντογιάννης Π.Μ., «Διονύσιος Καλλιάρχης», *Ἀθηνᾶ* 18 (1905), σσ. 193-194.

ἀρχιερείς, χωρίς όμως νά αναφέρεται στή διαταγή ὁ λόγος τῆς πρόσκλησης αὐτῆς. Ἀνάμεσα στους ἀρχιερείς ἦταν καί ὁ Διονύσιος Καλλιάρχης, ὁ ὁποῖος ἦταν καί ὁ πρῶτος ἀπό ὄλους πού φυλακίστηκαν στίς 10 Μαρτίου¹². Συγχρόνως οἱ τουρκικές ἀρχές συνέλαβαν καί φυλάκισαν καί τούς ἐπισκόπους Δέρκων Γρηγόριο, Ἀγγιάλου Εὐγένιο, Νικομυδείας Ἀθανάσιο, Ἀδριανουπόλεως Δωροθέο, Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ καί Τυρνόβου Ἰωαννίκιο. Ἐναν μῆνα ἀργότερα, στίς 10 Ἀπριλίου 1821, ἀνήμερα τοῦ Πάσχα, καί ὕστερα ἀπό τόν ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄, στήν Κεντρική Πύλη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (ἡ ὁποία ἀπό τότε μέχρι σήμερα παραμένει μονίμως κλειστή), ἀπαγχονίστηκε καί ὁ Ἐφέσου Διονύσιος μαζί μέ τόν Ἀγγιάλου Εὐγένιο καί τόν Νικομυδείας Ἀθανάσιο σέ διάφορες περιοχές τῆς Κωνσταντινούπολης. Συγκεκριμένα ὁ Διονύσιος ἀπαγχονίστηκε στήν περιοχή τῆς ψαραγορᾶς (balık pazari)¹³. Τά σώματά τους παρέμειναν κρεμασμένα ἐπί τρεῖς ἡμέρες, κατόπιν διαπομπεύθηκαν ἀτιμωτικά στους δρόμους τῆς Πόλης ἀπό τούς Ὄθωμανούς καί, ἐν συνεχείᾳ, ῥίχτηκαν στή θάλασσα. Λίγες ἡμέρες μετά ἀνασύρθηκαν ἀπό εὐσεβεῖς χριστιανούς καί ἐνταφιάσθηκαν. Στίς 3 Ἰουνίου 1821 ἔγιναν οἱ ἀπαγχονισμοί καί τῶν ὑπολοίπων φυλακισμένων ἀρχιερέων σέ διαφορετικά σημεῖα τῆς Πόλης. Ὅλοι τους ὑπῆρξαν Ἐθνομάρτυρες τοῦ Γένους.

Ἡ ἀγιοκατάταξις τοῦ Πρώην Λαρίσης Διονυσίου

Μέ ἀφορμή τά 200 χρόνια ἀπό τόν μαρτυρικό ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄ τήν 10η Ἀπριλίου 1821, ἡμέρα Πέμπτη, ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατόπιν προτάσεων τῶν Μητροπολιτῶν Πατρῶν κ. Χρυσοστόμου, Λευκάδος καί Ἰθάκης κ. Θεοφίλου καί Χίου, Ψαρῶν καί Οἰνουσσῶν κ. Μάρκου, ἀποφάσισε τήν ἀναγραφή στίς Ἀγιολογικές Δέλτους τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν ἐπτά λοιπῶν Ἀρχιερέων Ἀγγιάλου Εὐγενίου, Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, Δέρκων Γρηγορίου, Ἐφέσου Διονυσίου, Ἀδριανουπόλεως Δωροθέου, Νικομυδείας Ἀθανασίου καί Τυρνόβου Ἰωαννικίου, οἱ ὁποῖοι φυλακίστηκαν μαζί μέ τόν Πατριάρχη τήν ἴδια ἡμέρα καί στή συνέχεια ἀπαγ-

¹² Ὁ Κ. Λάππας ἀναφέρει ὅτι εἶναι πιθανόν ἡ σύλληψη τοῦ Διονυσίου νά ὀφείλεται στίς φιλελεύθερες ἰδέες του, οἱ ὁποῖες πρέπει νά εἶχαν ἐνοχλήσει τίς καλά ἐνημερωμένες ὀθωμανικές Ἀρχές. Λάππας, Κ., «Πατριαρχική Σύνοδος “περὶ καθαιρέσεως τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων” τόν Μάρτιο τοῦ 1821», *Μνήμων* 11 (Ἀθήνα 1987), σσ. 128-129.

¹³ Θωμόπουλος Σ.Ν., «Ὁ Μέγας Δέρκων Γρηγόριος (1800-1821)», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος* (Ἀθήνα 1928), τόμ. Α΄, τεύχος Β΄, σσ. 89-90, 96-97.

χονίστηκαν, δίνοντας έτσι τήν μαρτυρία καί τήν όμολογία τῆς πίστεως. Κατόπιν αὐτοῦ το ἁγιολόγιο τῆς τοπικῆς μας Μητροπόλεως πλουτίσθηκε μέ ἕναν ἀκόμη ἅγιο, τόν πρῶν Λαρίσης μητροπολίτη Ἐφέσου Διονύσιο Καλλιάρχη, ἡ μνήμη τοῦ ὁποίου ἐορτάζεται τήν 10η Ἀπριλίου κάθε ἔτους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ¹⁴

Ἐπίγραμμα τοῦ ἐπισκόπου Τρίκκης Ἀμβροσίου (1764-1796) μέ ὁμοιοκαταλήκτους στίχους, ὡς ἀπό μέρους τοῦ μακαρίτου πρῶν Λαρίσης Κυρίου Μελετίου.

*Ὡς ἄν ἐμέ Ἀρχιερεὺς μέ συμφορὰς, τίς ἄλλος;
ποῦ εἰς ἐμέ ὑπομονή; Ναοῦ δέν βλέπω κάλλος.
Εὔρον αὐτόν ὡς ἄμπελον εὐκληματοῦσαν πάνυ,
ὅταν ἀρχιεράτευσα νέος ἀκόμη πάντη.
Ἀκόμη δέν εὐκαίρισα πόθον μου νά χορτάσω,
καί κατὰ γῆς τόν ρίπτουσι, φεῦ! καί πῶς νά μὴν κλαύσω;
Ἀλλόφυλοι μετά θυμοῦ πολλοῦ οἱ ἐν Λαρίσῃ
παῖδες σχεδόν, καί νήπια, τίς νά τοὺς ἐμποδίσει;
Πάσχισα δι' ἀνακαινισμόν μέ ὄλας τὰς δυνάμεις,
ἀλλ' εἰς κενόν οἱ κόποι μου, φεῦ! τῆς πολλῆς δαπάνης.
Ἡ μάχη ἡ ὀλέθριος Ὀθωμανῶν καί Ρώσων,
ἐκ θεμελίων ἔσεισε βασιλεῖον τό τόσον.
Ποῦ νά εἶπῶ παραπόνον; Τά δάκρυα τίς βλέπει;
οὐδεὶς ἀκούει μου οὐδεὶς, μάχη δέν ἐπιτρέπει.
Διό μὴ ἀνεχόμενος νά βλέπω ναοῦ δίχα,
Λαρίσης τήν Μητρόπολιν, ὅπου τόν θρόνον εἶχα.
Ἀπῆλθον εἰς Βυζάντιον, ὅπου καί παρητήθην,
εἰς τόν κύρ Διονύσιον, τόν ὄντως χρηστοθήην.
Ἄνεσιόν μου φίλτατον ἐπ' ἀδελφῆ, καί εἶχον,
χρηστάς ἐλπίδας νά κτισθῆ ναός ἐκ θεμελίων.
Διά τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ, καί ζήλου διαπύρου,*

---

¹⁴ Ἰωάννης Οἰκονόμου-Λογιώτατος, *Ἱστορική Τοπογραφία τῆς τωρινῆς Θεσσαλίας*, εἰσαγωγῆ-σχόλια-ἐπιμέλεια Κώστας Σπανός, Λάρισα (2005) σ. 87 καί 89.

καί τοῦ εἰς πάντα εὐγενοῦς πατρός αὐτοῦ ἐμπείρου.
Ἄλλ' ὁ Θεός μ' ἐκάλεσε σκηνάς εἰς τά μελλούσας,
πρὶν νά ἀκούσω νά κτισθῆ ναός, ὡς ἐθαρμοῦσα.
Τώρα δέ ἄνωθεν οἰκῶν βλέπω ἐγνευμένον
Ναόν Λαρίσσης κάλλιστον καί μείζονα κτισμένον.
Καί σὺν αὐτῷ οἰκοδομάς τάς πέριξ γενομένας
εἰς χρῆσιν τῶν ἐν τῷ ναῷ, λειτουργῶν τεταγμένας.
Λοιπὸν χαρᾶς πληρούμενος ὑπὲρ αὐτοῦ πρεσβεύω,
διὰ παντός πρὸς Κύριον, καί ἅμα μνημονεύω.
Γονεῶν αὐτοῦ εὐγενῶν, καμοὶ φιλτάτων λίαν,
καί πάντων δέ τῶν συγγενῶν μέ ψυχὴν καί καρδίαν.
Τά σπλάγχνα μου ἀνέπαυσας γλυκύτατόν μου τέκνον,
ἐπλήρωσας πολλά καλά, ὃ δέδωκά σοι ἔργον.
Στερέωσον λοιπὸν ναόν εἰς αἰῶνας Χριστέ μου,
καί φύλαττε, ποιμαίνατε, καί ποιμνὴν ᾧ Θεέ μου.
Τόν ἀποκείμενον αὐτοῖς στέφανον μετὰ ταῦτα,
καί τὴν εἰρήνην χάρισαι, ὑγίαν καί ἐνταῦθα.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΣΙΡΕΛΗΣ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ-ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΚΑΝΟΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ Α.Π.Θ.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΛΑΤΑΜΩΝΟΣ ΑΜΒΡΟΣΙΟΥ ΚΑΣΣΑΡΑ

Ὁ Ἀμβρόσιος (κατὰ κόσμον Ἰωάννης Κασσάρας) καταγόταν ἀπὸ τὴν Κάλυμνο, ὅπου γεννίθηνε τὸ 1844¹. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἐγκύκλιον σπουδῶν τοῦ φοίτησε ἐν Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης. Τὸ 1864 χειροτονήθη διάκονος ἀπὸ τὸν Βελισσοῦ Ἀνθίμο ἐν τῷ Μετόχι τῆς Μονῆς Σινᾶ ἐν Φανάρι. Τὸ 1870 χειροτονήθη πρεσβύτερος ἀπὸ τὸν συμπατριώτην του Καλύμνιο Μητροπολίτην Κρήτης Μελέτιο Καβάσιλα, προχειρισθεὶς ταυτόχρονα σὲ Ἀρχιμανδρίτην, συλλειτουργούντων ἀπάντων τῶν 8 ἐπισκόπων τῆς Κρήτης, οἱ ἀγῶνες τῶν ὁποίων γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Μεγαλονήσου ἐπέδρασαν σημαντικὰ ἐν τῇ ἀνάπτυξιν τῶν πατριωτικῶν τοῦ αἰσθημάτων². Ἀπὸ τὸ 1869 ἕως τὸ 1874 ὑπηρέτησε ἐν τῇ Κρήτι ὡς Ἱεροκήρυκας Χανίων καὶ ὡς Ἑλληνοδιδάσκαλος ἐν τῷ Ἡράκλειο.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1874 ὁ τότε Μητροπολίτης Βάρνης Ἰωακείμ (ὁ μετέπειτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ΄ ὁ Μεγαλοπρεπής), μετετέθη ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀμέσως κάλεσε τὸν Ἀμβρόσιον, ἀπὸ τὴν Κρήτην ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἀσφαλῶς, ὁ Ἰωακείμ εἶχε πληροφορηθεὶ σχετικὰ μετὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἀμβροσίου καὶ ἐπιθυμῶντας νὰ ἐπανδρώσῃ τὴν κομβικὴν γιὰ τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες Μητρόπολιν Θεσσαλονίκης μετὰ ἱκανὰ στελέχη, ἐπέλεξε, μετὰ τῶν πρώτων, τὸν Ἀμβρόσιον, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν Κωνσταντινουπόλεω, ἀφικνεῖται ἐν τῇ 3 Μαρτίῳ 1874 ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅπου ὁ Ἰωακείμ τὸν διορίζει Πρωτοσύγκελο³.

¹ Ἀμβροσίου Κασσάρα, *Ἡ ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΚΑΙ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΠΛΑΤΑΜΩΝΟΣ*, Ἀθῆνα 1895.

² Ἐφημερὶς «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ» Λαρίσης, 29 Μαΐου 1938, Βιογραφία τοῦ Λαρίσης Ἀμβροσίου Κασσάρα ὑπὸ τοῦ Δημοσιογράφου Θεοσέβουλου Μακρῆ.

³ Ἐφημερὶς «ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ», Κωνσταντινούπολι, 18 Σεπτεμβρίου 1878, σ. 2.

Στις 11 Μαρτίου 1875 ἡ Ἐπισκοπικὴ Σύνοδος τῆς Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μητροπολίτου Ἰωακεῖμ, ἐξέλεξε τὸν Ἀμβρόσιο στὴν Ἐπισκοπὴ Ἱερισσοῦ καὶ Ἁγίου Ὁρους, ἡ ὁποία τότε ὑπαγόταν στὴ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης. Ἡ εἰς Ἐπίσκοπον χειροτονία τοῦ Ἀμβροσίου τελέσθηκε στις 16 Μαρτίου 1875. Σὲ λίγες ἡμέρες, στις 29 Μαρτίου, ἐκλέγεται ὁ Νικόλαος Λούσης στὴν Ἐπισκοπὴ Κίτρου, ἡ ὁποία, ἐπίσης, τότε ὑπαγόταν στὴ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης.

Οἱ ἐπιλογές τοῦ Ἰωακεῖμ στὰ πρόσωπα τοῦ Ἱερισσοῦ Ἀμβροσίου καὶ τοῦ Κίτρου Νικολάου τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο δὲν ἦταν τυχαίες, καθὼς ἐκτιμήθηκε ὁ δυναμισμὸς καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ ἀφορέων καὶ ὁ προσανατολισμὸς τους στὴ «Μεγάλῃ Ἰδέα», τὸ κύριο καὶ βασικὸ δόγμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821.

Δεδομένου ὅτι τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν ἐπιλεγέντων ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη πλέον Ἰωακεῖμ Γ΄ γιὰ προαγωγή στὸ βαθμὸ τοῦ Ἐπισκόπου ἐφοροῦνταν ἀπὸ ἔθνικα ιδεώδη καὶ ὑψηλά αἰσθήματα φιλοπατρίας, ὅπως λ.χ. ὁ Δράμις Χρυσόστομος Καλαφάτης, ὁ Κορυτσᾶς Φώτιος Καλλιπῆς, ὁ Πελαγονίας Ἰωακεῖμ Φορόπουλος, ὁ Τιβεριουπόλεως Γρηγόριος Ὁρολογᾶς, ὁ Γρεβενῶν Αἰμιλιανὸς Λαζαρίδης, καθίσταται σαφές ὅτι προτεραιότητα τοῦ Ἰωακεῖμ ἀποτελοῦσε ἡ ἐπιλογή προσώπων πού θά μπορούσαν νά στηρίξουν τοὺς ὑπόδουλους, ὑποφέροντες καὶ καταπιεζόμενους Ἕλληνες. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο ἐπιστράτευσε ὁ, τι πῶ ἀξιόπιστο ἔμψυχο δυναμικὸ διέθετε. Ἐπ'ἀνδρῶσε τίς κρίσιμες Μητροπόλεις μέ νέους, μορφωμένους καὶ ἀγωνιστὲς Ἱεράρχες. Καὶ τοὺς ἀπέστειλε νά σηκώσουν τὸν βαρὺ σταυρὸ τοῦ χρέους ἔναντι τοῦ δοκιμαζόμενου ἑλληνορθόδοξου ποιμανίου. Σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἐντάσσεται καὶ ἡ ἐπιλογή τοῦ Ἀμβροσίου Κασσάρα καὶ τοῦ Νικολάου Λούση⁴, οἱ ὁποῖοι ἦταν γαλουχημένοι στὴν ἐθναρχικὴ πραγματικότητα τῆς αὐτοκρατορίας, ὅμως τὴν ὑπερέβησαν, προηγούμενοι τῶν μακεδονομάχων ἀρχιερέων. Μέ τὸν τρόπο αὐτό, ἔγιναν πρωτοπόροι τῆς ἐθνικῆς ιδέας στὸν χῶρο τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας⁵.

Ὁ ἐθνοκεντρικὸς χαρακτήρας τῆς ποιμαντορίας τους κατέστη ἐμφανέστατος, ὅταν μετὰ πάροδο Ζετίας, τὸ 1878, εὕρισκόμενοι πλέον σὲ ὁμορες ἐπισκοπές στὴν ὑπόδουλη Πιερία, προετοιμάσαν, μαζί μέ ἄλλους, τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Ὀλύμπου ἐναντίον τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας καὶ τῶν τετελεσμένων

⁴ Ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἐπίσης στενὸς συνεργάτης τοῦ Ἰωακεῖμ, ὡς Ἀρχιδιάκονος αὐτοῦ, βλ. Ἀποστόλου Γλαβίνα, «Ἐπίσκοποι Κίτρου κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν», *Μακεδονικά*, τόμος 18ος, σ. 17, Θεσσαλονίκη 1978.

⁵ βλ. Ἀπόστολου Λουῆζου, *Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΙΩΑΚΕΙΜ Γ Ο ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΗΣ ΚΑΙ Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ*, σ. 23, Διπλωματικὴ Ἔργασία, Θεσσαλονίκη 2019.

πού έπιχείρησε δολίως νά έπιβάλει ό Ρωσικός παράγοντας μέ τί Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, έπειτα από τον Ρωσο-Τουρκικό πόλεμο του 1877-78.

Στήν ένεργό δράση του Άμβροσίου καί του Νικολάου κατά τήν Έπανάσταση του 1878 αναφέρεται καί ό σύγχρονός τους Σοφοκλής Τριανταφυλλίδης, δικηγόρος καί βουλευτής Λαρίσης, στήν Είσαγωγή του έργου του «Περί Έκκλήτων Δικών Έπισκόπων κατά τό έν Ελλάδα Ισχύον Κανονικόν Δίκαιον», όπου καταθέτει καί τήν προσωπική του μαρτυρία, σημειώνοντας ότι «...συνηγωνίσθη υπό τήν ιεράν σημαίαν των δύο Έπισκόπων, ών τήν φιλοπατρίαν καί γενναιότητα εθαύμασε»⁶.

Η Έπανάσταση του Όλύμπου, τήν άνοιξη του 1878, μπορεί νά μίν είχε τά προσδοκώμενα άποτελέσματα, όμως ή άπόφαση του Συνεδρίου του Βερολίνου, τον Ιούλιο του 1878, για ένσωμάτωση του μεγαλύτερου μέρους τής Θεσσαλίας καί τής Άρτας στον έθνικό κορμό, είχε ως συνέπεια τά σύνορα του Έλληνικού Κράτους νά φτάσουν στά όρια τής τουρκοκρατούμενης τότε Μακεδονίας. Αυτή ή εξέλιξη έξυπνέτησε άπόλυτα τήν έθνική προσπάθεια για άπελευθέρωση τής Μακεδονίας καί διευκόλυνε σέ μεγάλο βαθμό τό έργο των Μακεδονομάχων, πού προετοίμασαν τό έδαφος για τί μεγάλη έξόρμηση του Έλληνισμού καί τήν άπελευθέρωση τής Μακεδονίας, μέ τούς ένδοξους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13.

Ο Άμβρόσιος παρέμεινε στήν Έπισκοπή Ίερισσού καί Αγίου Όρους μόλις 2 έτη, μέχρι τό Μάρτιο του 1877, όποτε ή Έπισκοπική Σύνοδος τής Θεσσαλονίκης, υπό τήν προεδρία του Ίωακείμ παμψηφεί τον μετέθεσε στή χιρεύουσα τότε Έπισκοπή Πλαταμώνος, ή όποία τότε εκτεινόταν σέ περιοχές πού σήμερα ανήκουν στίς Περιφερειακές Ένόπτες Λαρίσης καί Πιερίας.

Άσφαλώς, ή έντός τόσο συντόμου χρονικού διαστήματος μετάθεσή του από τήν Ίερισσό στον Πλαταμώνα έγείρει έρωτήματα, δεδομένου ότι, όπως αναφέρει ό Σοφοκλής Τριανταφυλλίδης, ό Άμβρόσιος δέν δέχθηκε τήν προαγωγή του στήν περίοπτη καί ιστορική Μητρόπολη Κυζίκου, στήν περιοχή τής Προποντίδας, πού του έπροτάθη⁷. Για τί δυσεξίγητη αυτή στάση του, υπάρχουν 2 έκδοχές, τίς όποιες παρουσιάζει ό Σοφοκλής Τριανταφυλλίδης στήν Είσαγωγή του προαναφερθέντος έργου του.

Σύμφωνα μέ τήν Ιη έκδοχή, ή μετάθεση του Άμβροσίου στον Πλαταμώνα ήταν άποτέλεσμα έντονων πιέσεων πού ασκήθηκαν από τον τότε πρεσβευτή τής

⁶ Σοφοκλή Τριανταφυλλίδη, *Περί Έκκλήτων Δικών Έπισκόπων κατά τό έν Ελλάδα Ισχύον Κανονικόν Δίκαιον*, Βόλος 1911.

⁷ Τριανταφυλλίδη, ό.π.

Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη Νικολάϊ Ίγνάτιεφ, ἔνθερμου θιασώτη τῆς Πανσλαβιστικῆς θεωρίας καί διαχρονικοῦ ὑποστηρικτῆ τῶν πλέον ἀνθελληνικῶν θέσεων κατὰ τὸ 2ο ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνα. Πρόκειται γιὰ τὸν οὐσιαστικό συντάκτη τοῦ Σουλτανικοῦ Φιρμανίου τοῦ 1870, μέ τὸ ὅποιο συστήνεται ἡ Βουλγαρική Ἐξαρχία, καί τοῦ κεκμένου τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τοῦ 1878, μέ τὸ ὅποιο δημιουργεῖται ἡ λεγόμενη «Μεγάλη Βουλγαρία». Ἐμπειρος καί ἱκανὸς διπλωμάτης ὁ Ίγνάτιεφ, διέβλεψε ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος ἐνδεχομένως θά ἀποτελοῦσε σοβαρὸ ἐμπόδιο στὰ πανσλαβιστικά σχέδια τῶν Ρώσων, καθὼς ἤδη εἶχε ἀρνηθεῖ σθεναρῶς τὰ ρωσικά δῶρα καί εἶχε περιφρονήσει τὸ χρυσάφι ποῦ τοῦ εἶχαν προσφέρει⁸.

Σύμφωνα μέ τὴ 2η ἐκδοχή, ὁ ἴδιος ὁ Ἀμβρόσιος ἐπεδίωξε τὴ μετάθεσή του στὴν Ἐπισκοπὴ Πλαταμῶνος, παρότι αὐτὴ ἦταν ὑποδεέστερη καί φτωχότερη ἀπὸ τὴν Ἐπισκοπὴ Ἱερισσοῦ, διότι ἐγκαθιστάμενος ἐγγύτερα στὰ ὑφιστάμενα τότε σύνορα μεταξύ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος καί Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (ποῦ βρισκόνταν στὴ γραμμὴ Ἀμβρακικοῦ-Παγασηπτικοῦ) εἶχε σαφῶς περισσότερες δυνατότητες καί εὐρύτερη ἀκτίνα ἐθνικῆς δράσης, πλησίον μάλιστα στὰ πεδία ὅπου ἐκτυλίχθηκε ἡ προηγουμένη Ἐπανάσταση τοῦ 1854 ἐξ ἀφορισμοῦ τοῦ Κριμαϊκοῦ Πολέμου. Ἡ μετάθεση τοῦ Ἀμβροσίου στὸν Πλαταμῶνα πραγματοποιήθηκε μέ τὴ σύμφωνη γνώμη τοῦ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε ἐκλεγεί ἀκόμη Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰωακείμ μετέθεσε «δυσμενῶς» τὸν πρώην Πρωτοσύγκελο καί στενότερο συνεργάτη του, καταδεικνύει ὅτι ἦταν ἐν γνώσει του τὸ σχέδιο ποῦ ἐξυφαίνονταν γιὰ νέα Ἐπανάσταση στὴν περιοχὴ τοῦ Ὀλύμπου καί τῆς Θεσσαλίας, ἡ ὁποία, βέβαια, ἐπισπεύσθηκε λόγω τοῦ Ρωσο-Τουρκικοῦ Πολέμου τοῦ 1877-78 καί τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ποῦ δολίως ἀπέδιδε τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς Μακεδονίας στό νεοσύστατο Βουλγαρικὸ Κράτος.

Μέ τὴ 2η ἐκδοχή, δηλαδή τῆς οἰκειοθελοῦς μεταθέσεως τοῦ Ἀμβροσίου στὴν Ἐπισκοπὴ Πλαταμῶνος, συμφωνεῖ καί ὁ ἐπίσης σύγχρονός του δημοσιογράφος Θρασύβουλος Μακρῆς, ὁ ὁποῖος στὴ βιογραφία τοῦ Ἀμβροσίου, ποῦ δημοσίευσε ἡ ἐφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ τῆς Λαρίσης, στίς 28 Μαΐου 1938, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 20 ἐτῶν ἀπὸ τὴν κοίμησή του, ἀναφέρει ὅτι «...τῇ αἰτήσει του μετετέθη εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Πλαταμῶνος, ὑπὸ τὸ πρόσχημα μὲν τῆς ἐξασκήσεως τῶν ἀρχιερατικῶν του καθηκόντων, πράγματι ὅμως διὰ ἐθνικούς σκοπούς»⁹. Ὁ Θρασύβουλος Μακρῆς ἐκτιμᾷ ὅτι ἡ μετάθεση τοῦ Ἀμβροσίου

⁸ Τριανταφυλλίδης, ὁ.π.

⁹ Ἐφημερίς «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ» Λαρίσης, ὁ.π.

δέν τελούσε άπλώς έν γνώσει του Θεσσαλονίκης Ίωακειμ, αλλά έγινε έπειτα από υπόδειξή του, μέ σκοπό νά βοηθήσει τί σχεδιαζόμενη Έπανάσταση¹⁰.

Όποιαδήποτε από τίς 2 προαναφερθείσες έκδοχές καί νά ισχύει, εἶναι έμφανής ή επίδιωξη του Άμβροσίου γιά ένεργό ανάμειξή του στίς έκκρεμείς καί φλέγουσες έθνικές υπόθέσεις τίς έποχής εκείνης.

Η έκλογή του στόν θρόνο τίς Έπισκοπής Πλαταμώνος πραγματοποιήθηκε τίν 1η Μαρτίου 1877 καί στίς 22 Μαρτίου κατέφθασε στή Ραψάνη, όπου ἦταν τότε ή έδρα τίς Έπισκοπής. Πρίν καν συμπληρώσει ένα έτος παρουσίας στή νέα του Έπισκοπή, έπρεπε νά αντιμετώπισει έπιδρομές άτάκτων Άλβανών Γκέγκηδων ληστών, πού λεπλατούσαν τίς περιουσίες του ποιμνίου του καί παρ' όλίγον νά γίνει καί ό ίδιος όλοκαύτωμα έντός του Έπισκοπείου του¹¹.

Η ληστρική έπιδρομή τών Γκέγκηδων κατά τόν Σεπτέμβριο του 1877 στή Ραψάνη, έντασσόταν στίς προσπάθειες τών Τούρκων νά καταστείλουν τίς έπαναστατικές δραστηριότητες τών υπόδουλων Έλλήνων¹². Τό φαινόμενο τών συνεχών έπιδρομών τών μουσουλμάνων Γκέγκηδων από τί Βόρειο Άλβανία ταλαιπωρούσε τούς χριστιανικούς πληθυσμούς τίς υπαίθρου, οί όποιοι έπρεπε νά αὐτοοργανωθοῦν καί νά άμυνθοῦν, δεδομένης τίς κραυγαλέας άδιαφορίας ἢ καί συνέργειας τών όθωμανικών Άρχών.

Η προετοιμαζόμενη από έτών Έπανάσταση του Όλύμπου καί τίς Θεσσαλίας έπισπεύσθηκε, λόγω τίς Συνθήκης του Άγίου Στεφάνου καί τών τετελεσμένων πού προσπάθησε νά έπιβάλλει στή Βαλκανική χερσόνησο ή Πανσλαβιστική πολιτική τίς Ρωσίας. Η έκκλησιαστική περιφέρεια του Άμβροσίου βρέθηκε στό έπίκεντρο του Έπαναστατικού Κινήματος του 1878. Φιλόπατρις στό έπακρον, δέν ἦταν δυνατόν νά άδρανήσει.

Στίς 22 Φεβρουαρίου, ό Πλαταμώνος Άμβρόσιος καί ό Κίτρος Νικόλαος συναντήθηκαν στή Ραψάνη, όπου συναποφάσισαν τίν έπιτάχυνση τίς προεργασίας καί τών κινήσεων γιά τίν έπικείμενη Έπανάσταση, υπό τίν πίεση τών έξελίξεων στό μέτωπο του Ρωσο-Τουρκικού πολέμου¹³.

---

¹⁰ Νικολάου Παπαθεοδώρου, «Ο Άμβρόσιος Κασσάρας ως Έπίσκοπος Πλαταμώνος», Όμιλία στό πλαίσιο του Συνεδρίου *Η Συμβολή τών Άμπελακίων στίς Έκπαιδευτική προσπάθεια τών υπόδουλων Έλλήνων*, Άμπελάκια 25-7-2021.

¹¹ *Άμβρόσιος Κασσάρας*, ό.π.

¹² Σωτηρίου Δ. Μασταγκά, *ΧΡΟΝΙΚΑ ΛΙΤΟΧΩΡΟΥ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ*, τόμος Στ', σ. 170, Λιτόχωρο 2014.

¹³ Ίεζεκιήλ Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καί Φαναριοφερσάλων, «Η Έπανάσταση του 1878 καί ό Έπίσκοπος Κίτρος Νικόλαος», *ΘΕΟΛΟΓΙΑ* τόμος Θ' (1931), σ. 251.

Ὁ Ἀμβρόσιος, ἐκτός ἀπό τὴν προετοιμασία, μαζί μέ τόν Νικόλαο καί τούς ἐπαναστάτες ὀπλαρχηγούς, συμμετεῖχε ἐνεργά καί στίς πολεμικές δραστηριότητες. Ὀπλισμένος μέ θάρρος, τόλμη καί ἀνδρεία, ἀνέπτυξε ἀντάρτικο σῶμα, τοῦ ὁποίου τέθηκε ἐπικεφαλῆς, βρέθηκε ἀπό τὴν ἀρχή στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ μετώπου, ἔδρασε γενναῖα καί τραυματίσθηκε¹⁴ σέ μάχη πού διεξήχθη, τὸν Μάρτιο τοῦ 1878, στά ὑψώματα πέριξ τῆς Ραφάνης, μεταξύ τῶν Ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων καί τοῦ Ὀθωμανικοῦ Στρατοῦ πού κατευθύνονταν στό Λιτόχωρο, προκειμένου νά χτυπήσουν τὸ κέντρο τῆς ἐπαναστατικῆς προσπάθειας καί ἔδρα τῆς προσωρινῆς διοικήσεως. Διαρκούσης τῆς μάχης καί διαβλέποντας τὴν ἀνάγκη γιά ἐνίσχυση τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων προσπάθησε μέ κωδωνοκρουσίες, παρακλήσεις κ.ἄ. νά κινητοποιήσει καί ἄλλους κατοίκους τῆς Ραφάνης νά σπεύσουν πρὸς βοήθεια τῶν ἀγωνιζομένων¹⁵.

Μετά τίς ἀρχικὲς ἐπιτυχίες τῶν Ἑλλήνων, τὰ πολλαπλάσια σέ ἀριθμὸ ὀθωμανικά στρατεύματα, συνεπικουρούμενα ἀπὸ μουσουλμάνους ἀτάκτους, ἀπώθησαν τούς Ἐπαναστάτες, οἱ ὅποιοι ἐγκατέλειψαν τὴ Ραφάνη, πού παρεδόθη στὴν καταστροφὴ καί τὴ λεηλασία¹⁶. Ὅλες οἱ οἰκίες τῆς κωμοπόλεως λαφυραγωγήθηκαν καί περισσότερες ἀπὸ 100 πυρπολήθηκαν. Τὸ Ἐπισκοπεῖο, πού ἦταν καί ἡ ἔδρα τοῦ Ἀμβροσίου, κατεστράφη ὀλοσχερῶς καί ἀπέμεινε σωρὸς ἀπὸ πέτρες¹⁷. Ἡ ἀποκατάστασή του κατέστη ἀδύνατη καί ἀργότερα στὴ θέσῃ του κτίσθηκε ὁ Ναός πρὸς τιμὴν τοῦ νεομάρτυρος Ἁγίου Γεωργίου τοῦ ἐκ Ραφάνης¹⁸.

Οἱ ἐναπομείναντες δυνάμεις τῶν Ἐπαναστατῶν συμπύχθηκαν πρὸς Κρανιά καί Σκοτῖνα, προκειμένου νά κατευθυνθοῦν, μέσφ Καλλιπεύκης πρὸς τὸν Κοκκινόσπηλο. Τὰ γυναικόπαιδα μετέβησαν στοὺς Παλαιούς Πόρους καί τὸν Παντελεῖμονα, ἐκτός ἀπὸ 9 ἡλικιωμένους πού δέν μπόρεσαν νά ἀκολουθήσουν καί κατεσφάγησαν ἀνηλεῶς ἀπὸ τούς βάρβαρους Ὀθωμανούς¹⁹.

¹⁴ Νικολάου Ἀθ. Παπαθεοδώρου, «Ὁ Ἀμβρόσιος Κασσάρας ὡς Ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος καί Μητροπολίτης Λαρίσης», Ὁμιλία στό πλαίσιο τῆς ἐκδήλωσις *Ὁ Ἀμβρόσιος Κασσάρας καί ἡ Μανιάρειος Σχολή Ἀμπελακίων*, Λάρισα 17-03-2009.

¹⁵ Θανάση Δουμάκη, «ΝΕΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΟΥ ΤΟΥ 1878 ΑΠΟ ΤΟΝ ΡΑΦΑΝΙΩΤΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟ Ν. ΜΠΙΕΤΣΙΟ», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, τόμος 62ος.

¹⁶ Μιλτιάδου Δ. Σεῖζάνη, *Ἡ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1878 ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, ΗΠΕΙΡΩ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑ*, σ. 186 ἐπ., Ἀθῆνα 1878.

¹⁷ *Ἀμβρόσιος Κασσάρας*, ὁ.π., σ. 37.

¹⁸ Χαράλαμπος Β. Στεργιοῦλη, *Ὁ ΠΛΑΤΑΜΩΝΑΣ, Ἡ ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΠΛΑΤΑΜΩΝΟΣ ΚΑΙ Ἡ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥΣ*, σ. 12.

¹⁹ Μιλτιάδης Δ. Σεῖζάνης, ὁ.π., σ. 191.

Ο Άμβρόσιος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τή Ραιφάνη και να εγκατασταθεί στο Λιτόχωρο, τό οποίο είχε, επίσης, ύποστει μεγάλη καταστροφή από τή μανία τών Όθωμανών. Στο Λιτόχωρο παρέμεινε από τόν Μάρτιο τοῦ 1878 μέχρι τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1879, όποτε εγκαταστάθηκε στα Άμπελάκια, όπου μετέφερε τίν έδρα τής Έπισκοπής²⁰, αφού ολοκληρώθηκε ή επισκευή τοῦ παλαιού Έπισκοπείου, τίν όποια έπιμελήθηκε ό ίδιος²¹, μέ σκοπό να μεταφέρει εκ νέου τίν έδρα τίν Έπισκοπής στα Άμπελάκια, τά όποια βρίσκονταν, πλέον, εντός των ορίων τοῦ Βασιλείου τής Ελλάδος²².

Ο Πλαταμώνας και κάποια χωριά τοῦ Όλύμπου εντός της όθωμανικής επικράτειας υπέστησαν ζημιές. Στην άλληλογραφία τοῦ Άμβροσίου προς τόν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, τής περιόδου 1878-1880, περιγράφεται ή δύσκολη κατάσταση τών παραμεθορίων χωριών. Αὐτά επισκέπτονταν και παρηγορούσε ό Έπίσκοπος. Συχνές ήταν οι παρεμβάσεις του προς τίς όθωμανικές Αρχές για να διασώσει διωκόμενους χριστιανούς. Οι διαμεσολαβήσεις του προς τόν Βαλί Θεσσαλονίκης απέδωσαν και δόθηκαν αυστηρές εντολές στα όθωμανικά στρατεύματα να αφήσουν ήσυχα τά παραμεθόρια μακεδονικά χωριά²³.

Μέ έπιστολή του προς τόν Βρετανό Πρόξενο στή Λάρισα Guilford, στις 18 Ίουνίου 1881, τόν εκλιπαρεί να ενεργήσει προς τή Βρετανική Κυβέρνηση, οὔτως ώστε να παρέμβει για να λυτρώσει τό βασανισμένο ποίμνιό του από τή μάλιστα τών συμμοριών τών ληστών πού λυμαίνονταν τά παρολύμπια χωριά, απαιτούντες εκατοντάδες λίρες για να μίν τά καταστρέψουν²⁴.

Εύρισκόμενος ό Άμβρόσιος στα Άμπελάκια, ύποδέχθηκε τίν 1η Σεπτεμβρίου 1881 τόν Έλληνικό Στρατό, καθώς δυνάμει τών αποφάσεων τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου τοῦ 1878 και τής Διάσκεψης τής Κωνσταντινούπολης τοῦ 1881²⁵, τό

²⁰ Άμβρόσιος Κασσάρας, ό.π., σσ. ια'-ιβ'.

²¹ Χαραλάμπους Η. Γάτου, *Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΛΑΤΑΜΩΝΟΣ ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ (ΚΑΣΣΑΡΑΣ) ΚΑΙ Η ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΤΟΥ*, Διπλωματική Έργασία, Θεσσαλονίκη.

²² Οι κατά καιρούς μεταθέσεις τής έδρας τής Έπισκοπής πραγματοποιούνταν άλλοτε λόγω ασθeneιών, άλλοτε λόγω οικονομικής παρακμής τών πόλεων και άλλοτε λόγω τών επιδρομών τών Τούρκων και τών Άλβανών Γκέγκιδων, Βλ. π. Νικηφόρου Κοντογιάννη, «Η Έπισκοπή Πλαταμώνος και ή Ίερά Μητρόπολις Λαρίσης», *Εκπαιδευτική Κιβωτός*, τεύχος 4, σ. 118, Λάρισα 2009.

²³ Αναστασίας Ά. Άγγελοπούλου, *Θρησκευτικές Προπαγάνδες στις Μητροπόλεις και Έπισκοπές τής Νομαρχίας (Βιλαέτι) Θεσσαλονίκης, 1870-1912. Τό Ζήτημα τών Διαφιλονικούμενων Ίερών Τόπων Λαρείας στις κατά τόπους Έλληνορθόδοξες Κοινότητες*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 2018.

²⁴ Άμβρόσιος Κασσάρας, ό.π., σσ. 83-84.

²⁵ Σωτήριος Δ. Μασταγκάς, ό.π., σσ. 171-172.

μεγαλύτερο μέρος της Θεσσαλίας και ή Άρτα ενσωματώθηκαν στο Βασίλειο της Ελλάδος. Η προσφώνησή του, κατά την υποδοχή του Έλληνικού Στρατού, με ιδιαίτερα συγκινητικούς και πατριωτικούς λόγους, εξέφρασε τη χαρμολύπη που ένιωθε: *χαρά*, διότι ένα μέρος της Έπισκοπής του απελευθερώθηκε και μπορούσε να ἀπενίξει τη γαλανόλευκη να κυματίζει, και *λύπη*, διότι ένα άλλο μέρος παρέμεινε υπό τον Όθωμανικό ζυγό, παρά τούς αγώνες, τίς θυσίες και τὰ δεινά που υπέστη κατά την Έπανάσταση του 1878. Εϋχεται, τέλος, και παρακαλεί τόν Ύψιστο να χαρίσει τη σημερινή εϋτυχία και στους «πέραν των όρέων» ἀλύτρωτους ἀδερφούς²⁶.

Τό 1881, με την ολοκλήρωση της ενσωμάτωσης της Θεσσαλίας και της Άρτας στο Βασίλειο της Ελλάδος και την επαναχάραξη των συνόρων, ή επισκοπή Πλαταμώνος διχοτομήθηκε έδαφικά. Ένα σημαντικό μέρος της παρέμεινε στην επικράτεια της Όθωμανικής Αϋτοκρατορίας. Σέ αυτό βρίσκονταν 10 χωριά, που κατοικούνταν αποκλειστικά από Έλληνες, τὰ όποια ενσωματώθηκαν στην όμορη Έπισκοπή Πέτρας, κατόπιν αποδοχής σχετικού αϊτήματος που υπέβαλε ό Έπίσκοπος Πέτρας Άθανάσιος την 1η Όκτωβρίου 1881 προς τόν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, στον όποιον υπαγόταν και ή Έπισκοπή Πέτρας²⁷. Τό υπόλοιπο τμήμα που απελευθερώθηκε και βρέθηκε στην επικράτεια του Βασιλείου της Ελλάδος, συνέχισε να αποτελεί την Έπισκοπή Πλαταμώνος, με ποίμνιο όμως αριθμητικά μειωμένο²⁸.

Ό Άμβρόσιος δέν έπαυσε να μερμινά και να φροντίζει για τό ποίμνιό του, έλεϋθερο και υπόδουλο, και μετά τό 1881. Μεταξύ 15 και 18 Αϋγούστου 1882 έλαβαν χώρα αιφνίδιες επιθέσεις τουρκικών στρατευμάτων εναντίον των έλληνικών φυλακίων της τότε έλληνοτουρκικής μεθορίου στις «άμφισβητούμενες» (κατά την τουρκική διπλωματία) θέσεις Ζορμπάς, Καραλή-Δερβέν και Προφήτης Ηλίας²⁹. Ό Άμβρόσιος έπικεφαλής 200 ενόπλων άνδρων από την ευρύτε-

²⁶ Άμβρόσιος Κασσάρας, ό.π., σσ. 86-87.

²⁷ Άθανάσιος Άγγελόπουλου, «Η συμβολή της Έπισκοπής Πέτρας εις τὰ εθνικά και εκπαιδευτικά προβλήματα του Έλληνισμού της περιοχής Όλύμπου (1890-1896)», *Μακεδονικά*, τόμος 14ος, σσ. 77-78, Θεσσαλονίκη 1974.

²⁸ Νικολάου Άθ. Παπαθεοδώρου, ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΚΑΣΣΑΡΑΣ Έπίσκοπος Πλαταμώνος και μητροπολίτης Λαρίσης, 14 Αϋγούστου 2019, <https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/237895-%CE%B1%CE%BC%CE%B2%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%83-%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%83.html>

²⁹ Άλέξανδρου Χ. Γρηγορίου, Η πρώτη επέτειος της απελευθέρωσης της Λαρίσης, 28 Αϋγούστου

ρη περιοχή του Όλυμπου, έσπευσε στή θέση Καραλή-Δερβέν (σμερινή τοποθεσία Παπαπούλι) μεταξύ Πλαταμώνος και Παλαιοπύργου και υπερασπίστηκε τήν τιμή των ελληνικών όπλων έναντίον του άπροόπτως εισβάλλοντος στό ελληνικό έδαφος τουρκικού στρατού³⁰.

Τό 1896, διά του άπό 9ης Ίουνίου Πατριαρχικού και Συνοδικού Τόμου, ή Έπισκοπή Πέτρας καταργείται και άπό τά 10 χωριά που άνήκαν παλαιότερα στήν Έπισκοπή Πλαταμώνος, τά 7 υπάγονται στήν Έπισκοπή Κίτρους και τά 3 στήν Έπισκοπή Έλασσώνος³¹.

Τό 1900, κατ' έφαρμογή σχετικού νόμου του Βασιλείου τής Ελλάδος, καταργείται ή Έπισκοπή Πλαταμώνος και ή εύρισκομένη έντός των όρίων του Έλληνικού Κράτους έπικράτεια της υπάγεται στή Μητρόπολη Λαρίσης, Φαρσάλων και Πλαταμώνος, όπως τότε μετονομάστηκε³².

Στίς 8 Φεβρουαρίου 1900, κατόπιν γνωμοδοτήσεως τής Ίερās Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, για μετάθεση του Άμβροσίου στόν χηρεύοντα θρόνο τής Μητροπόλεως Λαρίσης, και έπειτα άπό σχετική πρόταση του Ύπουργού των Έκκλησιαστικών, μέ διάταγμα του Βασιλέως Γεωργίου Α', έγκατεστάθη σέ αυτήν ό Θεοφιλέστατος Έπίσκοπος τέως Πλαταμώνος κύριος Άμβρόσιος³³.

Έτσι, ή έπικράτεια τής καταργηθείσας Έπισκοπής Πλαταμώνος και τό ποιόνιο του Άμβροσίου βρέθηκε διασκορπισμένο σέ 3 έκκλησιαστικές δικαιοδοσίες: στή Μητρόπολη Λαρίσης, στήν Έπισκοπή Κίτρους και στήν Έπισκοπή Έλασσώνος.

Γιά τήν έθνική του δράση, μέ Βασιλικό Διάταγμα που έξεδόθη στίς 17 Δεκεμβρίου 1881, άπονειμήθηκε στόν Άμβρόσιο ό Σταυρός των Ταξιαρχών του Βασιλικού Τάγματος του Σωτήρος³⁴.

Ό Άμβρόσιος Κασσάρας στήν αυτοβιογραφία του μέ τόν τίτλο «Η Έπισκοπή και ό Έπίσκοπος Πλαταμώνος», που έκδόθηκε τό 1895, αναφέρει ότι, κατά

2016, <https://www.elftheria.gr/m/%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82/item/126188.html>

³⁰ Σοφοκλής Τριανταφυλλίδης, ό.π.

³¹ Άθανάσιος Άγγελόπουλος, ό.π., σ. 80 έπ.

³² Χαράλαμπος Η. Γάτος, ό.π., σσ. 14-15.

³³ Βασίλη Κ. Σπανού, «ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΕΙΨΕΩΣ ΙΕΡΑΡΧΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ (19.9.1896, 8.2.1900)», ΑΧΙΛΛΑΙΟΥ ΠΟΛΙΣ, τεύχος 1ο, σ. 184.

³⁴ Δημοσιεύθηκε στό ΦΕΚ 30, τ. Α', 30-4-1882, Βλ. Άλέξανδρου Χ. Γρηγορίου, ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΚΑΣΣΑΡΑΣ (1845-1918) Έπίσκοπος Λαρίσης, Πλαταμώνος και Φαρσάλων, 17 Ίουλίου 2016, <https://www.elftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/120593.html>

τὴν πρώτην Ζετία ἀπὸ τὴν μετάθεσίν του στὴν Ἐπισκοπή, 5 φορές κινδύνευσε ἡ ζωὴ του³⁵.

Αὐτὴ του ἡ ἀναφορὰ καταδεικνύει ὅτι ἀποτελοῦσε πρωταρχικὴ προτεραιότητα τῆς ποιμαντορίας του, ἡ μὲ κάθε τρόπο υπεράσπιση τῶν ἐθνικῶν δικαίων, χωρὶς νά φεῖδεται κόπων καὶ κινδύνων, ὅπως ἀκριβῶς ἦταν ἡ πολιτεία καὶ τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας τῶν Ἐπισκόπων καὶ τοῦ κλήρου ἐν γένει, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μακροαίωνης Ὀθωμανικῆς κατοχῆς καὶ τῶν συνεχῶν ἀγῶνων τοῦ Ἔθνους γιὰ Ἐλευθερία.

---

³⁵ Ἀμβρόσιος Κασσάρας, ὁ.π., σ. ιβ΄.

Δρ. ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ (ΝΤΙΝΟΣ) ΑΥΓΟΥΣΤΗ
ΑΝΑΠΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Ο ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ (1756-1821)

Ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα. Τουρκοκρατία, ὅπως παντοῦ πείνα, τὴν ἄδικη φορολογία καί, φυσικά, τὴν ἀνελευθερία. Ἡ δυστυχία σπρώχνει τὸν κόσμο στὴν ἐξέγερση τοῦ 1804, τὴν ἀποτυχία καί τὴν καρατόμηση τοῦ σημαντικότερου δραγουμάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου τὸ 1809 στὴν Κωνσταντινούπολη. Μέσα σέ αὐτὲς τίς συνθῆκες ἀνεβαίνει στὸν Ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο στὰ 1810 ὁ Κυπριανός.

Ἄνθρωπος μορφωμένος καί διορατικός, προσπαθεῖ ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας χρόνια τῆς Ἀρχιεπισκοπίας του, νὰ διαδώσει στό νησί τὸ πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅπως τὸ εἶχε ζήσει ὁ ἴδιος ὡς φοιτητὴς στὴν Ἀνώτερη Ἑλληνικὴ σχολὴ τοῦ Ἰασίου στὴ Μολδαβία. Ἐκεῖ ἔζησε γιὰ δεκαεννέα χρόνια καί στή διαμόρφωση τοῦ χαρακτῆρα καί τῶν γνώσεων του ἐπηρεάστηκε ἀρκετά ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα Μιχαὴλ Κωνσταντῖνο Σούτσο.

«Γιὰ τὴ μύηση τοῦ Κυπριανοῦ στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία, δέν ὑπάρχουν ἀκριβῆ στοιχεῖα ἀναφορικά μὲ τὸ “πότε καί ἀπὸ ποιόν”. Ὅμως, τὸ 1820, φιλοξένησε τὸν Φιλικὸ Δ. Ἰατρο καί τοῦ ὑποσχέθηκε οἰκονομικὴ βοήθεια γιὰ τὴν ἐπικείμενη Ἐξέγερση. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου ἔτους, παρέδωσε τὴν ὑποσχόμενη ὕλική βοήθεια στὸν συνεργάτη τοῦ Ὑψηλάντη, Ἀντώνιο Πελοπίδα»¹.

Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία τοῦ μνηοῦσε πὼς «ἡ ἔναρξη τοῦ σχολείου ἐγγίζει» καί τὴν ἀπόφασί της νὰ μὴ δημιουργηθεῖ ἔνοπλος ξεσηκωμὸς στὴν ἴδια τὴ Μεγαλόνησο. Λόγω τῆς γεωγραφικῆς θέσης, τῆς γειννίας μετὰ τὴ Συρία καί τὴν Αἴγυπτο, μὴ ἐξέγερση θὰ ἦταν σίγουρα ἐπικίνδυνη καί καταδικασμένη. Ταυ-

¹ Περδίκης Στ., *Επαναστατικὲς κινήσεις στὴν Κύπρο κατὰ τὸ 1821 καί ἡ Μονὴ Κύκκου*, σ. 249.

τοχρόνως καλοῦσε τόν Ἀρχιεπίσκοπο «νά σκεφθῆ πῶς νά διαφυλάξῃ τό ποιμνίόν του ἀπό τούς κατοίκους ἐκεῖ ἐχθρούς».

Ἐναν περίπτου μῆνα μετά τήν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης, ἐκδόθηκε σουλτανικό διάταγμα γιά τόν ἄμεσο ἀφοπλισμό ὄλων τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου. Ὅλα τά ὄπλα παραδόθηκαν. Ἀκόμα καί οἱ χασάπηδες ἔμειναν ἀμαχαίρωτοι.

«Ὁ Κυπριανός, σέ μιά ἀπέλπιδα προσπάθειά του νά κατευνάσει τούς Τούρκους γιά πιθανή ἐξέγερση, ἐκδίδει ἐγκύκλιο κατόπιν καί διαταγῆς τοῦ μουχασίλη Κύπρου Κουτσιούκ Μεχμέτ, κατευνάζοντας τόν φόβο τῶν Κυπρίων. Ἦταν τό τελευταῖο γνωστό ἔγγραφο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ»².

Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1821, παρὰ τά συμφωνηθέντα, ὁ Ἀρχιμανδρίτης Θεοφύλακτος διένειμε στή Λάρνακα προκηρύξεις μέ ἐπαναστατικό περιεχόμενο. Ἡ ἐνέργεια αὐτή ἔγινε ἀντιληπτή ἀπό τόν Τούρκο κυβερνήτη Κιουτσούκ Μεχμέτ (Kucuk Mehmet), πού κατήγγειλε τό γεγονός στήν Ὑψηλή Πύλη καί ζήτησε ἀπό τόν Σουλτάνο Μαχμούτ Β΄ (Mahmud B'), τήν ἐγκρισί του γιά ἐκτελέσεις κληρικῶν, προκρίτων καί λαϊκῶν, ὥστε ὁ λαός νά μείνῃ ἀκυβέρνητος καί ἀκέφαλος. Ἀκολούθησε κάλεσμα τοῦ Κυπριανοῦ καί τῶν Μητροπολιτῶν στό Σεράι τῆς Λευκωσίας, δῆθεν γιά νά συζητήσουν θέματα πού ἀφοροῦσαν τή διακυβέρνηση τῆς Νήσου. Νά καί ἡ ἀπάντησι τοῦ Κυπριανοῦ (σύμφωνα μέ τόν ἐθνικό μας ποιητή Βασίλη Μιχαηλίδη), ὅταν ὁ ἀδίστακτος Τούρκος μουχασίλης τῆς Κύπρου Κουτσιούκ Μεχμέτ διάβασε το φιρμάνι τοῦ σουλτάνου γιά τήν ἀπόφασί του νά σφάζει, νά κρεμάσει καί νά ξεπαστρέψει τούς Ρωμούς:

«... Ἡ Ρωμοσύνη ἔν φυλί συνότζιαρη τοῦ κόσμου, κανένας δέν ἐβρέθηκεν γιά νά τήν ἱηλείρη, κανένας, γιατί σέπει τιν πού τ' ἄφη ὁ Θεός μου. Ἡ Ρωμοσύνη ἔν νά χαθῆ, ὄντας ὁ κόσμος λείρη! .....».

Οἱ ἐκτελέσεις ἄρχισαν τήν 9η Ἰουλίου 1821. Πρῶτος ἀπαγχονίστηκε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός στήν Πλατεία τοῦ Σεραγίου στή Λευκωσία. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός δέν σταμάτησε νά εὐλογεῖ ἱερατικά οὔτε καί τήν τελευταία στιγμὴ πρὶν ἀπό τόν ἀπαγχονισμό του. Γι' αὐτό ζήτησε καί εὐλόγησε καί τό σχοινί πού τόν ἀπαγχόνισαν! Ὁ Κυπριανός εἶχε ὀρκιστεῖ στήν Φιλική Ἐταιρεία γιά λευτεριά ἢ θάνατο. Καί ἀφοῦ δέν πρόλαβε τήν λευτεριά, καλοδέχεται τόν θάνατο. Καί ἐκουσίως γίνεται θυσία γιά τήν Ἐλευθερία τῆς γλυκείας πατρίδας.

Λίγα λεπτά μετά, ἀποκεφαλίστηκαν ὅλοι οἱ συνοδικοί, δηλαδή οἱ Μητρο-

² Ἐγγλεζάκης Βενέδικτος, *Τό τελευταῖον γνωστόν ἔγγραφο τοῦ Ἐθνομάρτυρος Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ 1821*, σσ. 103-118.

πολίτες, Πάφου Χρύσανθος, Κιτίου Μελέτιος καί Κυρηνείας Λαυρέντιος. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς ἦταν καί ἓνας βοσκός! Σ' αὐτόν εἶχαν βάλει στό στόμα του λόγια γιά ἐπαναστατικές ἐνέργειες τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου, οἱ ὁποῖες δῆθεν ἐκπορεύονταν ἀπό τούς Ἱεράρχες. Στό τέλος θά τόν ἀπαγχονίσουν καί αὐτόν γιά νά τοῦ κλείσουν γιά πάντα το στόμα... Ἦταν ἡ πρώτη κατάθεση φόρου αἵματος τῆς Κύπρου στόν Ἐθνικό ξεσηκωμό, μετά τή θυσία τοῦ συντρόφου τοῦ Ρίγα Φεραίου, Ἰωάννη Καρατζᾶ ἀπό τή Λευκωσία.

*Ὁ ἀπαγχονισμός τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ
καί ἡ σφαγί τῶν Μητροπολιτῶν
(πηγή: Κιβωτός τῆς Ὁρθοδοξίας)*

Πρὶν τό ὀλοκαύτωμα τῆς Κύπρου καί τόν ἀπαγχονισμό τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς, εἶχε προηγηθεῖ τό μαρτύριο τοῦ Πατριάρχη τοῦ Γένους καί ἐθνάρχῃ τῶν Ρωμῶν, Γρηγορίου Ε' στήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Πατριάρχης ἀπαγχονίστηκε στίς 10 Ἀπριλίου 1821 καί τό σκίνωμά του διαπομπεύτηκε στούς δρόμους καί τά σοκάκια τῆς Πόλης, δίκην ἀποθέωσης. Μαζί του θυσιάστηκε καί ἓνα πλῆθος ἀρχιερέων, ἱερέων, προκρίτων, ἀλλά καί ἀπλοῦ, ἀπλούστατου λαοῦ... κοινῶν ραγιάδων!

Οἱ δολοφονίες καί οἱ ἐξανδραποδισμοί συνεχίστηκαν ὡς τίς 14 Ἰουλίου καί εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τόν θάνατο πολλῶν Ἱερομαρτύρων κληρικῶν καί Νεο-

μαρτύρων πρόκριτων τῆς Κύπρου, στό σύνολο 486. Μέ τά σημερινά πληθυσμιακά δεδομένα, οἱ 486 πού ἀπαγχονίστηκαν καί σφαγιασθήκαν σέ πέντε μέρες, ἀναλογοῦν περίπου σέ 4.500³!

Ὅσο γιά τούς λοιπούς ραγιαδες τῆς Μεγαλονήσου, θά μαρτυρήσουν ποικιλοτρόπως στά χέρια τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου, πού θά ἐπιδοθεῖ σέ ἓνα ἀνελέπτο πλιάτσικο! Δολοφονίες, βιασμοί, βασανιστήρια, καταστροφές, δίμμευση, καταστροφή καί σύλληψη περιουσιῶν. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού ὠφελήθηκαν ἀπό τό μεγάλο φαγοπότι τῶν περιουσιῶν ἦταν καί μέλη Δυτικῶν διπλωματικῶν ἀποστολῶν στήν Μεγαλόνησο, στούς ὁποίους μεταβιβάστηκαν τόσο ἐκκλησιαστικές ὅσο καί ἰδιωτικές περιουσίες. Ὑπῆρχαν βεβαίως καί πρόξενοι πού βοήθησαν τούς κνηνημένους Ρωμούς παρέχοντάς τους ἄσυλο, κρύβοντάς τους ἤ φυγαδεύοντάς τους. Κάποιοι ὅμως ἀπό αὐτούς μετά ἀπό τά γεγονότα ἐμφανίστηκαν μέ μεγάλες περιουσίες!

Μερικές μέρες ἀργότερα ἔφθασαν στό νησί 4.000 στρατιῶτες ἀπό τό Μισίρι (τό τουρκικό ὄνομα τῆς Αἰγύπτου), πού ἄρχισαν νά τρομοκρατοῦν τόν πληθυσμό, νά βασανίζουν καί νά δολοφονοῦν ἀδιακρίτως.

Ὁ Ἄγγλος περιηγητής John Carne γνώρισε τόν Ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό λίγο πρῖν ἀπό τά αἰματηρά γεγονότα καί εἶχαν μαζί μιᾶ συγκλονιστική συνομιλία, ὅπου ὁ Κυπριανός προφίτεψε οὐσιαστικά το τέλος του: «*Ὁ θάνατός μου δέν εἶναι μακριά. Ξέρω πώς μόνο εὐκαιρία περιμένουν, γιά νά μέ θανατώσουν*». Δυνατότητα νά διαφύγει εἶχε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός. Ἀκόμη καί λίγο πρῖν τήν σύλληψή του, ὅπως καί μέσα στίς φυλακές. Ὁ ποιητής τοῦ Μαρτυρίου τῆς 9ης Ἰουλίου, Βασίλης Μιχαηλίδης, θέλει κάποιον ἀγαθό Τοῦρκο, τόν Κιόρογλου, νά προσπαθεῖ νά φυγαδεύσει τόν Ἀρχιεπίσκοπο. Ὅμως δέν ἔφρυγε, γιά νά σώσει τή ζωή του. Κι ἄς τρέχανε Ἕλληνες, Τοῦρκοι καί ξένοι διπλωμάτες νά τοῦ προσφέρουν τί βοήθειά τους. Ἀπέρριψε κάθε διέξοδο καί προτίμησε νά μείνει στό νησί. Ἡ ἱστορική ἀπάντησή του, γεμάτη ἀλτρουισμό, γενναιοψυχία καί ποιμαντική συνείδηση: «*Παρά τό γαῖμα τούς πολλούς ἔν κάλλιο τοῦ Πισκόπου*», δηλαδή, παρά νά χυθεῖ τό αἷμα τῶν πολλῶν καλύτερα τοῦ Ἐπισκόπου, τό δικό του, παραμένει μέχρι σήμερα παράδειγμα πρὸς μίμηση.

³ Πρῶτος ὁ Ἰωάννης Φιλίμων ἀναφέρει τόν ἀριθμό τῶν 486 προγραφέντων τό 1860 καί ἀποδέχεται ὁ Γεώργιος Κηπιάδης τό 1888, μέ ἀποτέλεσμα νά παγιωθεῖ ἕκτοτε στήν κυπριακή ἱστοριογραφία.

Από τις 9 Ιουλίου του 1821 και για αρκετό διάστημα ο Έλληνισμός της Κύπρου έζησε τό δικό του πογκρόμ και όλοκαύτωμα. Τό αίμα τών Έλλήνων της Μεγαλονήσου πότισε και έβαψε για μιά άκόμη φορά τά μαρτυρικά χώματά της. Στίς αναφορές του Γάλλου πρόξενου Μεσαίν, εκείνης της έποχής, περιγράφονται ή άσυδοσία τών Τούρκων και οί καθημερινές βιαιοπραγίες τους: «*Η νήσος της Κύπρου... ήσυχος και ειρηνική... εάν τήν άφηνον ανενόχλητον εύρίσκεται σήμερον εις κυκεῶνα από της ήμέρας της άφίξεως μεγάλου αριθμού στρατευμάτων... ό Μουσελίμης καθίσταται μάλλον και μάλλον θηριώδης. Καθ' έκάστην ήμέραν άπαγχονίζει, στραγγαλίζει ή κατακρεουργεί εις Λευκωσίαν δυστυχείς ανθρώπους*».

Τόν επόμενο χρόνο ό Σουηδός επισκέπτης Μπέργκρεν έγραψε: «*Η Παναγία ντύθηκε παντού στά μαύρα και πολλά σπίτια ήταν πιτσιλισμένα μέ αίμα*».

Ό Rouquerville γράφει τόν Όκτώβρη του 1821: «*Η Κως και ή Ρόδος βρίσκονται στά χέρια τών Τούρκων, οί όποιοι δολοφόνησαν μέρος του πληθυσμου. Τό ίδιο και στην Κύπρο, 62 χωριά και συνοικισμοί εξαφανίσθηκαν τελειωτικά... Πολ- λές εκκλησίες μετατράπηκαν σε τζαμιά και άλλες σε στάβλους*».

Όμοίως θά γράφει και ή Ιταλική έφημερίδα "Notizie del Giorno": «*Τό νησί έχει έρημωθεί από τούς Έλληνες κατοίκους του που σφάχθηκαν είτε αναγκά- σθηκαν νά φύγουν είτε υποχρεώθηκαν και άσπιάσθηκαν τό μωαμεθανικό δόγμα*».

Έξάλλου, πολλά μεγαλοχώρια αναφέρονται ως έντελως άκατοίκητα. Πράγ- ματι, ένας τεράστιος αριθμός άνδρων έγκατέλειψε τό νησί. Σύμφωνα μέ τόν Γάλλο πρόξενο Mechain, μέχρι τό 1829 πάρα πολλοί άνδρες εκπατρίστηκαν.

Παρά τούς εξανδραποδισμούς και τίς εκτελέσεις, εκατοντάδες Έλληνες της Κύπρου θά μεταβοϋν στην Ευρώπη –και κυρίως στην επαναστατημένη Μπτέρα Ελλάδα– και θά δώσουν βροντερό «παρών», μέ τήν ενεργό συμμετοχή τους στον πανελλίνιο άπελευθερωτικό άγώνα, δίπλα στους μεγάλους όπλαρ- χηγούς της Έπανάστασης του 1821.

π. ΡΩΜΑΝΟΣ ΚΕΝΑΝΙΔΗΣ
ΜΟΝΑΧΟΣ ΙΕΡΟΥ ΗΣΥΧΑΣΤΗΡΙΟΥ ΑΓ. ΤΡΙΑΔΟΣ ΠΑΝΟΡΑΜΑΤΟΣ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΑΤΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΥΠΑΚΟΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ π. ΣΥΜΕΩΝ ΚΡΑΓΙΟΠΟΥΛΟΥ

Ο π. Συμεών Κραγιόπουλος γεννήθηκε στην Ρητίνη Πιερίας τό 1926. Σπούδασε τά θεολογικά γράμματα στό Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο καί ἀργότερα πῆγε γιά μεταπτυχιακές σπουδές στό Στρασβούργο. Γνώρισε τίν ἀληθῆ διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας διά τῆς μαθητείας στόν πνευματικό του πατέρα, ἀρχιμ. Τιμόθεο Παπαμιχαήλ. Ἔγινε διάκονος καί μετά ἀπό λίγους μῆνες πρεσβύτερος τό 1954. Σέ ἡλικία 28 ἐτῶν προχειρίσθηκε πνευματικός καί ἀνέλαβε τό ἔργο τῆς ποιμαντικῆς διακονίας κυρίως στή μητρόπολη Θεσσαλονίκης. Ἀπό τό 1974 ἔζησε στό ἡσυχαστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος Πανοράματος, ὅπου συγκρότησε ἀνδρῶα μοναχική ἀδελφότητα. Τό 1987 ἴδρυσε καί τό γυναικεῖο ἡσυχαστήριον, τό Γενέσιον τῆς Θεοτόκου Πανοράματος. Διαποίει τούς πιστούς μέσα ἀπό τί λειτουργική ζωή, τίν ἐξομολόγησι, τίς συνάξεις καί τί συγγραφί κειμένων σχετικῶν μέ τίν πνευματική ζωή. Τό σημαντικότερον ὅμως εἶναι ὅτι μέ τίς ἐμπειρίες ἀπό τί γνήσια κοινοβιακή ζωή καθοδήγησε πολλούς ἀνθρώπους κατά τίν ὀρθόδοξη ἀσκητική παράδοσι. Ἐκοιμήθη εὐαρεστῶν τόν Θεόν τίν 30^ῆ Σεπτεμβρίου τοῦ 2015 πλήρης ἡμερῶν. Στόν τάφο του χαραχτικαν τρεῖς λέξεις ἀντιπροσωπευτικές τῆς ζωῆς του· ταπεινῶσι, ἀφάνεια, σιωπή.

1. Τό μυστήριον τῆς ὑπακοῆς καί ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος

Ὁ π. Συμεών δέν ἔπαυε νά ὁμιλεῖ περί τοῦ μυστηρίου τῆς ὑπακοῆς καί τίν ἀνάγκη καθοδηγήσεως ὑπό πνευματικοῦ πατρός. Θεωροῦσε μακάριον τόν ἄνθρωπο πού θά ἀγαποῦσε καί θά βίωνε τίν ὑπακοή¹. Παρότρυνε τούς πάντες νά

¹ Συμεών Κραγιόπουλου, *Τό σύγχρονον χάρισμα*, σ. 450. (Οἱ παραπομπές στά ἔργα τοῦ π. Συμεών εἶναι ἀπό τίς ἐκδόσεις Γυν. Ἱερῶν Ἡσυχαστηρίων «Τό Γενέσιον τῆς Θεοτόκου»).

ἐπιδείξουν καλή προαίρεση καί ἐντιμότητα καί νά ἀκολουθήσουν τόν δρόμο τῆς ὑποταγῆς στόν Θεό, τήν ὑπακοή στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Γιατί ὅσο ὁ ἄνθρωπος ἀναβάλλει νά ζήσει στήν ὑπακοή, τλαιπωρεῖται μέσα στίς θλίψεις καί στήν ἀμφιταλάντευση τῆς διυχνίας του². Ὁ τρόπος πού ζεῖ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, εἶναι σάν νά μὴν ἔχει ἰσχύ ἢ πράξη τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, σάν νά καταργεῖ τά μυστήρια τοῦ Θεοῦ, τόν θάνατο καί τήν ἀνάστασή του, ἐπειδή τελικά δέν ὑπακούει καί δέν ἐλπίζει στόν Θεό. Ἄν ὅμως ὁ ἄνθρωπος βιώσει τήν ὑπακοή διά τῆς μαθητείας σέ πνευματικό καθοδηγητή, θά αἰσθανθεῖ τή φιλανθρωπία καί τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Θά χαίρεται νά ὑποτάσσεται καί νά ὑπακούει στόν Θεό, ἐπειδή ὁ Θεός ἔτσι τόν δημιούργησε. Ἀλλά αὐτό φαίνεται ἀδιανόητο στόν σύγχρονο ἐγωκεντρικό ἄνθρωπο, καθότι ἀντιδρᾷ καί μόνο στό ἄκουσμα τῆς ὑπακοῆς καί τῆς ὑποταγῆς. «Δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ» δέν σημαίνει κάποιον ὑπόδουλο, πού ὑποφέρει καί καταδυναστεύεται. Ὁ Θεός χαίρεται, ὅταν τό πλάσμα του τόν ἀναγνωρίζει ὡς Δημιουργό του καί θέλει ὁ ἄνθρωπος νά γίνει συγκληρονόμος τῆς βασιλείας του. Ὅποιος ἀποδέχεται ταπεινά τήν ἁμαρτία του, συναισθάνεται ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἀγαθός καί δίκαιος, ἔτοιμος νά τόν δεχθεῖ καί νά τόν ἐπαναφέρει στήν προοπτική κατάσταση³.

Ὁ Θεός ἀπό ἀγάπη καί εὐσπλαχνία δημιούργησε τόν ἄνθρωπο, καί ἡ πρώτη σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό ἦταν μέσα στήν ὑπακοή. Ἐξαρχῆς τοῦ ἔδωσε τήν ἐντολή τῆς ἐγκρατείας ἀπό τόν καρπό τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ πονηροῦ⁴. Μέσα σέ αὐτή τήν ἐντολή κρύπτεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο καί ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεό. Ἡ ἐντολή αὐτή δέν ἔχει τήν ἔννοια τῆς νομικῆς ὑπακοῆς, ἀλλά τῆς ἀφοσιώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεό, τῆς ἐμπιστοσύνης καί τῆς ἀγάπης πρὸς τόν Θεό. «Εἶναι ἡ ὑπακοή στό θέλημα τοῦ Θεοῦ». «Ὁ Θεός λοιπόν ζήτησε ὑπακοή ἀπό τοὺς πρωτοπλάστους καί μέσα ἐδῶ ἦταν ὅλα ἐκεῖνα πού ζητοῦσε ὁ Θεός ἀπό τοὺς πρωτοπλάστους, γιά νά φθάσουν στό καθ' ὁμοίωσιν»⁵.

Ὁ Θεός καλεῖ τόν ἄνθρωπο νά πράξει αὐτό πού δέν ἔκαναν οἱ πρωτόπλαστοι, νά βιώσει διπλαδὴ τό μάθημα τῆς ὑπακοῆς, ὅπως τό ἔζησε ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Ὁ σημερινός ἄνθρωπος ὅμως ἀρνεῖται τό μάθημα αὐτό, γιατί αἰσθάνεται

² Συμεών Κραγιοπούλου, *Πάθη, παθήματα καί νοερά προσευχή*, σ. 315.

³ Συμεών Κραγιοπούλου, *Πάθη, παθήματα καί νοερά προσευχή*, σσ. 316-317.

⁴ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σ. 19.

⁵ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σ. 20.

ἄχαρη καὶ δυσβάστακτη τὴν ὑπακοή. Ὁ πρῶτος Ἀδάμ ἔγινε παρήκοος. Ὁ δεύτερος Ἀδάμ ἔγινε «ὑπὲρκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ»⁶. Καθὼς ὁμοίως ὁ ἐμπαθὴς ἄνθρωπος πλησιάζει τὴν ὑπακοή μετὰ τὰ διαστρεβλωμένα αἰσθητήρια τῆς ἁμαρτίας, νιώθει ἰδίως στὴν ἀρχὴ πολὺ δύσκολη τὴν ὑπακοή. Ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ αἰσθάνεται ὡς ὁ,τι ὠραιότερο τῆ μετοχὴ στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ὑποταγῆς στὸν Θεό, δὲν τὸν ἐλκύει καὶ δὲν τὸν γοητεύει ἡ ὑπακοή, γιατί εἶναι ἀσθενὴς καὶ φυγόπνονος λόγῳ τῶν πολλῶν του παθῶν. Μετὰ τὴν λογικὴ ὁ ἄνθρωπος κατανοεὶ βέβαια, ὅτι ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ λύτρωση πού προσφέρει ὁ εὐσπλαχνος Θεός, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, λόγῳ τῆς ὑπερηφανείας του, ἀναλογίζεται ὡς ἄχαρο καὶ σκληρὸ τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ. Μετὰ ἀναίδεια καὶ θράσος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἀναρωτᾶται γιατί νὰ εἶναι ἔτσι δύσκολα τὰ πράγματα καὶ γιατί νὰ εἶναι ἁμαρτωλὸς μετὰ ἄρρωστες καταστάσεις καὶ νὰ χρειάζεται νὰ ὑπακούσει στὸν Θεό. Ὅσο δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος παρακάμπτει τὴν λογικὴ του καὶ παραμένει ἐκτὸς τῆς ὑπακοῆς, σκληραίνει καὶ γίνεται δοῦλος τῆς ταιλαιπωρίας του. Τοῦ φαίνεται στενόχωρη ἡ ὑποταγὴ στό θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν θέλει τὴν ἐλευθερίαν του. Ὁ Θεός ἀποκαλύπτει τὴν λυτρωτικὴ ἀλήθεια καὶ τὴν ἀγάπη του, ἀλλὰ τὴν δέχεται μόνο ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, πού ἔχει πραγματικὰ διάθεση νὰ ἀπαγκιστρωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀλυσίδαν τῆς ἁμαρτίας. Ὁ Θεός προσφέρει τὴν λύτρωση, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος διαλέγει τί προτιμᾷ, τὴ ζωὴ ἢ τὸν θάνατο⁷.

Ὁ Χριστὸς εἶπε: «ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς ἐμὲ ἀθετεῖ. Ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με»⁸. Κατὰ τοῦτο οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουν νὰ ἀκοῦν τοὺς λόγους τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν τους. Μέσα στό μυστήριον τῆς ὑπακοῆς, ὅσο κι ἂν πονέσει ὁ ἄνθρωπος, μετὰ τὴν Χάριν τοῦ Θεοῦ δύναται νὰ τηρήσει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, νὰ ὑπερβεῖ τὸ κοσμικὸ φρόνημα καὶ νὰ ζήσει «ἐν Χριστῷ μέχρι τέλους»⁹.

Ὅπως ὅλοι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδιαίτερα ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος, ὁ π. Συμεὼν τόνιζε ὅτι δὲν ἀρκεῖ μόνο τὸ βάπτισμα, γιατί ὁ τρόπος πού ζεῖ ὁ ἄνθρωπος δεικνύει ὅτι δὲν ἔχει σχέση μετὰ τὴν Χάριν τοῦ Θεοῦ. Ὁμιλοῦσε συνεχῶς γιὰ τὴν γνήσια διδασχὴ καὶ τὴν ἐμπρακτικὴ καὶ συνειδητή

⁶ Φιλιπ. 2,8.

⁷ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Τὸ σύγχρονον χάρισμα*, σσ. 285-288.

⁸ Λουκ. 10,16.

⁹ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Φιλάνθρωπη ὑπακοή*, σσ. 247-249.

μαθητεία καί μέ τή ζωή του δίδασκε τήν ἀληθινή ἐμπειρία τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Βασική προϋπόθεση, γιά νά βρεῖ ὁ ἄνθρωπος τή διάθεση νά βιώσει τήν ὑπακοή, εἶναι ἡ συναίσθηση ὅτι ἀπώλεσε τήν Χάριν τοῦ Βαπτίσματος καί τοῦ Χρίσματος καί δέν ἔχει διάθεση νά συμμορφώσει τή ζωή του κατά τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος συνειδητοποιεῖ ὅτι ξεῖ σάν ἀβάπτιστος καί παραμένει στήν καρδιά του «ἀνερέργητη» ἡ Χάρις, συγκλονίζεται καί συντριβεται καί τότε «αἰσθάνεται ὅτι πρέπει νά μάθει, πρέπει νά διδαχθεῖ, πρέπει νά ἀκούσει, νά δεῖ πῶς εἶναι τά πράγματα καί νά εἶναι ἀνάλογη καί ἡ μετάνοιά του». Καθώς διαπιστώνει δηλαδή ὅτι ὑποφέρει λόγω τῶν θλίψεων ἐκ τῆς ἁμαρτίας, μέ ὅλες τίς δυνάμεις του πρέπει νά ἐμπιστευθεῖ στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί, ἀναλογιζόμενος τό ἔκούσιο πάθος τοῦ Χριστοῦ, νά ἀναθεωρήσει τόν τρόπο τῆς ζωῆς «προσκαρτερῶν τῇ διδαχῇ» τῶν ἀπεσταλμένων ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, δέν μένει ἀπλῶς στίς θεωρητικές γνώσεις καί τήν κοσμική σοφία του, ἀλλά στήν πράξη θέλει νά ἐναρμονίσει τή ζωή του σύμφωνα μέ τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ, γιά νά ζήσει ὡς ἀληθινός χριστιανός ἔχων ἐλπίδα σωτηρίας¹⁰.

«Εἶναι κατά τέτοιον τρόπο κυριευμένοι σήμερα οἱ ἄνθρωποι ἀπ' τόν ἴδιο τόν ἑαυτό τους, ἀπό τήν ὅλη ἁμαρτωλή κατάστασή τους εἶναι τόσο αἰχμάλωτοι οἱ ἄνθρωποι, πού ἡ ὑπακοή μόνο τοὺς σώζει». Ὅλα ὀφείλονται στή συγκατάθεση τῆς ψυχῆς στίς ἐπιθυμίες τῶν παιθῶν, καί ὁ ἄνθρωπος ἐλευθερώνεται μόνο μέ τήν ὑπακοή καί δύναται ἔπειτα νά ἀφοσιωθεῖ στόν Θεό. Πολλά ζωντανά παραδείγματα ἀποδεικνύουν τή δύναμη τῆς ὑπακοῆς. Ἀλλά, ὅπως παρατηρεῖται στούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί γενικῶς σέ ὅλους ὅσοι ἔφτασαν σέ κάποιο μέτρο πνευματικῆς καταστάσεως, ὅλοι ἔφτασαν στήν κοινωνία μέ τόν Θεό διά τῆς ὑπακοῆς¹¹. Δέν δύναται νά προχωρήσει ὁ ἄνθρωπος στήν πνευματική ζωή, ὅσα χαρίσματα κι ἂν ἔχει, ἂν δέν παραιτεῖται ἀπό τίς γνώσεις καί τά θελήματά του. Χωρίς αὐτά νά καταργοῦνται βέβαια, τά ἀξιοποιεῖ ὁ Θεός, καί μέσα ἀπό τήν ἀληθινή ὑπακοή ὁ ἄνθρωπος μαθαίνει τίς ἀρετές τοῦ Θεοῦ διά τῆς ἀγάπης πρὸς τόν Θεό. Ἡ ὑπακοή εἶναι μεγάλο μυστήριον καί εἶναι ἡ βάση τῆς χριστιανικῆς ζωῆς ὡς μαθητεία στούς ἀποστόλους, στούς διδασκάλους καί σέ ὅλους τοὺς ποιμένες, τοὺς ὁποίους ἔδωσε ὁ Θεός στόν λαό, ὥστε νά καταρτίξουν τόν ἄνθρωπο, γιά νά φτάσει «εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ»¹².

¹⁰ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 180-182.

¹¹ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 13-14.

¹² Βλ. Ἐφ. 4,11-13. Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σ. 32.

Ὁ σύγχρονος χριστιανός, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχή, μμεῖται τὴν παρακοή τῶν πρωτοπλάστων καὶ ὑποκύπτει στό ἐγωιστικό θέλημά του. Προτιμᾶει νά περιπίπτει συνεχῶς στὴν ἁμαρτία, γι' αὐτό χρειάζεται νά μετανοήσει καὶ νά ὑπακούσει στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, καθότι «οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις»¹³. Ὁ σημερινός ἄνθρωπος καλεῖται νά ὑπερβεῖ τὸν φόβο καὶ νά ἐμπιστευθεῖ στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Δέν πρέπει νά τρομοκρατηθεῖ ἀπὸ τὴ φοβερὴ κατάσταση τῆς ἀκατάσχετης ἁμαρτίας, ἀλλὰ νά θελήσει νά πιστέψει στὸν Χριστό, νά μεταστραφεῖ μὲ τὴν Χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ νά ἀποφασίσει νά γίνεῖ ἄνθρωπος τοῦ Χριστοῦ¹⁴.

Πῶς, ὅμως, θά πεισθεῖ ὁ σημερινός ἄνθρωπος νά μετριάσει λίγο τὴν ἔπαρσή του, τὴν αὐτοδικαίωσή του καὶ τὴν ὑπερβολικὴ ἐμπιστοσύνη πού ἔχει στὶς γνώσεις καὶ στὴν κρίση του; Τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς εἶναι τελείως ἀντίθετο ἀπὸ τὴν ταπεινὴν, τὴ μετάνοια, τὴ συντριβή, τὴ μαθητεία, τὴν ὑπακοή στὸν Θεό. Αὐτὴ ἡ ὑπακοή, πού εἶναι χάρισμα ἱερό καὶ σωτήριο, πού εἶναι λάμπη θεϊκὴ, θεωρεῖται πράγμα παράξενο καὶ ἄρρωστο, ἐνῶ ἐκλαμβάνεται ὡς φυσιολογικό καὶ ὑγιές τὸ θράσος καὶ ἡ ἀναίδεια κατὰ τοῦ Θεοῦ¹⁵. Ὅταν ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἐντοπίσει τὴν ἁμαρτία του καὶ τὶς ἐκδηλώσεις τῆς φιλαντίας, διαπιστώνει ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση ἔναντι τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ αὐτονόμησή του, δηλαδὴ ἡ ἄρνηση νά ὑπακούσει στὸν Θεό¹⁶. Ἀναλογίζεται ὅτι δέν εἶχε διάθεση νά ὑπακούσει στὸν Θεό καὶ κατεσκεύαζε μία δική του φιλοσοφία, μία δική του «ἀλήθεια» σύμφωνα μὲ τὴ δική του κρίση καὶ χωρὶς διάθεση μαθητείας κανόνιζε τὴ ζωὴ του κατὰ τὸ θέλημά του, ἀρνούμενος νά ὑποταχθεῖ στό θέλημα τοῦ Θεοῦ¹⁷.

Ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται ταπεινὴν, γιὰ νά ἐμπιστευθεῖ τὸν ἑαυτό του στό ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ἀρχίζει λοιπὸν νά ἐπιθυμεῖ νά ἐπιστρέψει στὸν Θεό, χαλαρώνει ἡ παθολογικὴ σχέση του μὲ τὶς ἐμπαθεῖς καταστάσεις του καὶ ἡ βούλησή του σταδιακῶς θεραπεύεται καὶ κινεῖται πρὸς ἐλεύθερα πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἄν ὅμως δέν θέλει νά ὑποταχθεῖ στὸν Θεό καὶ ἀπὸ μόνος του ἀγωνίζεται νά καταφέρει κάτι, μᾶλλον βασανίζεται καὶ παιδεύεται, καθὼς προσπα-

¹³ Ρωμ. 5,20.

¹⁴ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Τὸ σύγχρονο χάρισμα*, σ. 396.

¹⁵ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Ἀδάμ ποῦ εἶ*, σσ. 207-208.

¹⁶ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Ἀδάμ ποῦ εἶ*, σσ. 257-258.

¹⁷ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Τὸ σύγχρονο χάρισμα*, σ. 400.

θει ἀνεπιτυχῶς νά νικήσει τά πάθη του καί νά ἰσορροπήσει τίς ἀδυναμίες του¹⁸.

Ἐφόσον ὁ ἄνθρωπος θέλει νά αἰσθάνεται αὐθύπαρκτος καί ἀνεξάρτητος ἀπό τόν Θεό, εἰσέρχεται σέ ἕνα μαρτυρικό τέλμα μέ κυκλοθυμικές καί διπολικές καταστάσεις. Νοσεῖ ἡ βούλησί του καί διαστρέφει τίς ἀλήθειες πού διδάσκεται, συγκαλύπτοντας τήν πραγματικότητά του. Ὅμως αὐτό πού πρέπει νά κάνει, εἶναι νά ὑποταχθεῖ ἐλεύθερα στόν Θεό, γιά νά μετανοήσει καί νά λυτρωθεῖ. Ἀλλιῶς, μέ κάθε ἐνέργεια ἀντιπαρατίθεται στό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί τυραννεῖται χωρίς νά προκόπτει θέτοντας τόν φίλαυτο ἑαυτό του στή θέση τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος θελήσει χωρίς αὐτοδικαίωση νά μετανοήσει, θά πονέσει, καθώς μέ εἰλικρίνεια θά διαγνώσει τή βαθύτερη αἰτία τῆς ἁμαρτίας¹⁹.

Τό πνεῦμα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου εἶναι νά κάνει ὅ,τι θέλει καί νά ἱκανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του, γιατί θεωρεῖ ὅτι ἔτσι θά γίνει εὐτυχισμένος. Ἀλλά δέν κατανοεῖ ὅτι «ὅσο περισσότερο χρησιμοποιεῖ ἔτσι τήν ἐλευθερία του, τόσο περισσότερο αὐτοκαταστρέφεται, διότι μέ αὐτή τήν ἔννοια ἐλευθερία σημαίνει στροφή τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν ἑαυτό του. Ἀλλά, ὅσο κανεῖς στρέφεται πρὸς τόν ἑαυτό του, τόσο μπερνίζεται». Τά σύγχρονα φιλοσοφικά κηρύγματα περὶ ἐλευθερίας, ὀδηγοῦν στόν ἀφανισμό καί τήν καταστροφή τοῦ ἀνθρώπου, καθότι ἐννοοῦν τήν ἐλευθερία ὡς ἀσυδοσία, ὡς ἀχαλίνωτη ἱκανοποίηση τοῦ ἐπιθυμητικοῦ. Δέν συναισθάνεται ὅμως ὁ ἄνθρωπος ὅτι εἶναι δέσμιος τῶν παθῶν του καί τῶν συμπλεγματικῶν καταστάσεών του καί ὀδεύει πρὸς τόν ἀφανισμό τοῦ προσώπου. Ἀλλοτριώνεται ἡ προσωπικότητά του καί ἐκφυλίζεται, ὅσο κάνει κακή χρήση τῆς ἐλευθερίας του²⁰.

Ὁ φυγόπονος ἄνθρωπος ἀρνεῖται τήν ἀσκητική τῆς ἄρσεως τοῦ σταυροῦ καί θεωρεῖ δουλοπρέπεια τήν ταπεινίωση ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἡ Παναγία μέ τά συγκλονιστικά λόγια στόν ἄγγελο, πού ἔφερε τό μήνυμα τοῦ εὐαγγελισμοῦ, «ἰδοῦ ἡ δοῦλη Κυρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου»²¹, ἔγινε ἡ Κεχαριτωμένη Θεοτόκος. Ὡς ἄλλη προφῆτις σέ ὅλη της τῆ ζωὴ βίωσε τό «λάλει, Κύριε, ὁ δοῦλός σου ἀκούει»²². Κάθε ἄνθρωπος πού θά ὑποταχθεῖ ἐκουσίως στόν Θεό, «ἐν τῇ δουλείᾳ ταύτῃ εἶναι ἐλεύθερος». «Εἶναι δηλαδή πραγματικά κύριος καί

¹⁸ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 63-64.

¹⁹ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 68-70.

²⁰ Συμεών Κραγιοπούλου, *Πάθη, παθήματα καί νοερά προσευχή*, σσ. 146-147.

²¹ Λουκ. 1,38.

²² Α΄ Βασ. 3,10.

του έαυτου του και κύριος των πάντων, διότι όπως είναι ο Θεός βασιλεύς των πάντων, έτσι εν μικρογραφία ο άνθρωπος είναι βασιλεύς πάνω στή γη»²³.

Όσο ο άνθρωπος παραμένει ύποτεταγμένος στο θέλημα του Θεού, θεώνεται κατά Χάριν υπό του Θεού και η βούλησή του συνεχώς επιθυμεί ελεύθερα να έμβαθύνει στην αγάπη και τό φως του Θεού. Αισθάνεται ότι με την Χάριν του Θεού λυτρώνεται η βούλησή του από τις άρνητικές και αντιδραστικές κινήσεις της ψυχής του, παραδίδεται με περισσότερη έντιμότητα στην ύπακοή προς τον Θεό και με όλη την δύναμη της ύπαρξώς του αναζητεί την αγάπη του Θεού. Με άλλα λόγια, όσο ο άνθρωπος φωτίζεται από τον Θεό και καθαρίζεται η βούλησή του, τόσο περισσότερο αγαπά τον Θεό και όσο πιο πολύ αγαπά τον Θεό, τόσο πιο πολύ η βούλησή του λυτρώνεται και έτσι επιθυμεί τον Θεό²⁴.

Λόγω της υπερφανείας και του συμπλέγματος κατωτερότητας ο άνθρωπος δυσκολεύεται να ύποταχθεί στον Θεό, επειδή θέλει να αποδείξει ότι είναι κάτι σημαντικό²⁵! Καθώς όμως διαπιστώνει ότι όλες οι προσωπικές του προσπάθειες οδηγούν στην δυστυχία και την άπελπισία, συνειδητοποιεί ότι από μόνος του δεν δύναται να υπερβεί τά πάθη και τις πλάνες του και απογοητευμένος και αποκαμωμένος άπευθύνεται στον Θεό. Άναλογίζεται ότι όσα δοκίμασε με όλες τις δυνάμεις του και όλα όσα αναζητήσε και αγάπησε με πάθος ήταν ματαιοπονία, ως καρποί της φιλαυτίας, και τό μόνο που του μένει είναι η αγάπη του Θεού. Καθώς παραδέχεται ότι κατέφευγε ήθελημένα στις ήδονές του κοσμικού φρονήματος και προτιμούσε έκουσίως την παρακοή αντιδρών στο θέλημα του Θεού, αισθάνεται ότι η κίνηση προς τον Θεό μετά τό άδιέξοδο μοιάζει να είναι καταφυγή άπελπισίας. Τότε χρειάζεται να ταπεινωθεί ενώπιον του Θεού, για να άποδεχθεί την ήττα και να βαστάξει τον θάνατο του ίδιου θελήματος. Στην αρχή αυτή η συναίσθηση της πλήρους άποτυχίας φαίνεται δυσβάστακτη και φέρνει άπόγνωση. Όμως, επειδή ο Θεός

²³ Συμεών Κραγιοπούλου, *Πάθη, παθήματα και νοερά προσευχή*, σ. 149.

²⁴ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 63-64.

²⁵ Η φιλαυτία ως ρίζα των παθών συμπλέκεται με τό αίσθημα κατωτερότητας, την ιδεατή εικόνα, την θυματοποίηση του έαυτου και την αυτοκαταστροφική κατάθλιψη, και μέχρι τέλους έμποδίζει τον άνθρωπο να ταπεινωθεί. Ο άνθρωπος δεν άντέχει να παραδεχθεί την πλήρη μηδαινόσητά του και μέχρι τέλους πασχίζει μάταια να άποδείξει στον Θεό ότι μπορεί να προσφέρει ως δική του έπιτυχία έστω κάτι έλάχιστο, και ένεκα αυτού να εύλογηθεί. Οί άγιοι πέρασαν την πάλη αυτή με τον Θεό ως τό βίωμα βαθείας άπογνώσεως λόγω της υπερφανείας και τότε ταπεινώθηκαν έως έσχάτων φθάσαντες στην άπάθεια.

εἶναι φιλόνητος, χαρίζει τή γλυκεία αἴσθησι τῆς ἀμνησικακῆς ἀγάπης του. Ὁ ἄνθρωπος ἀπό τή μία αἰσθάνεται ὅτι ματαίως δαπάνησε τόν χρόνον του μέσα σέ αὐτή τήν πάλιν μέ τόν Θεό, ἀλλά μέσα στήν ἀγάπην καί τή συγχωρητικότητα τοῦ Θεοῦ τελικά ἀξιοποιεῖται ὅλη ἡ προηγούμενη ταλαιπωρία. Συγχρόνως ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Θεός εἶναι ὁ πατέρας του, ὁ Θεός εἶναι ὁ δημιουργός του καί εἶναι ἀληθῆς ἡ ὑπόσχέσι του, ὅτι ἀναπαύει τοὺς κοπιῶντας καί πεφορτισμένους, καθότι ὡς εὐσπλαχνος Θεός εἶναι πρῶτος καί ταπεινός²⁶.

Μέσα στήν ὑπακοή περιέχονται ὅλες οἱ ἀρετές τοῦ Θεοῦ. Ὅπως τό μαρτύριο καί ἡ ἔρημος, ἔτσι καί ἡ ὑπακοή ἔχει τά πάντα. «Ἔχει μέσα καί ἀγάπην, ἔχει μέσα καί ταπεινώσιν, ἔχει μέσα καί μετάνοιαν, ἔχει καί τήν πραότητα καί τήν καθαρότητα καί τήν ἀπλότητα καί τήν πίστιν καί τήν ἐλπίδα καί κάθε ἀρετή». Μόνο ὅταν οἱ ἀρετές καλλιεργοῦνται διά τῆς ὑπακοῆς, βιώνονται μέ ὅλη τή δύναμιν τῆς ψυχῆς κατά τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, γιά νά γνωρίζει ὁ ἄνθρωπος ἄν φυλάσσει τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ καλῶς, πρέπει ὁ ὑπεύθυνος πνευματικός νά τοῦ ἐπιβεβαιώνει κατά πόσον πλανᾶται καί κατά πόσον ὑπερέβη τήν ὑποκειμενική του κρίσιν²⁷.

Ἐπακοή στόν Θεό δέν σημαίνει ἀπλῶς νά κάνει ὁ ἄνθρωπος καλές πράξεις, ὅπως κρίνει ὁ ἴδιος, ἀλλά νά ἐνεργεῖ σύμφωνα μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἐξάλλου ὁ Χριστός ἔκανε τό θέλημα τοῦ οὐρανοῦ Πατρός καί δέν ἔκανε τό θέλημά του, τό ὁποῖο φυσικά ἦταν ἅγιο καί καθόλου ἁμαρτωλό, ὡς θέλημα ἀναμαρτίτου ἀνθρώπου²⁸. Ὅσο περισσότερο ὑποτάσσεται ὁ ἄνθρωπος στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, τόσο περισσότερο ἐλευθερώνεται ἀπό τά δεσμά τῶν ἐμπαθῶν ἐπιθυμιῶν. Ὅσο περισσότερο ὑπακούει στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, τόσο περισσότερο ὅλη ὁ ὑπακοή του κινεῖται πρὸς τόν Θεό. Καί ἡ δύναμιν αὐτή πού τόν ὠθεῖ πρὸς τόν Θεό, εἶναι ἡ ἀληθινή ἀγάπην. Ὅσο κι ἄν εἶναι ἁμαρτωλός ὁ ἄνθρωπος, μέσα του μένει ἡ ἐλευθερία νά δείξει τήν ὁρμή του πρὸς τήν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγάπην αὐτή τόν κάνει νά ὑπακούει ἐλεύθερα στόν Θεό²⁹.

Ὁ π. Συμεών πολύ πρακτικά ἐξηγεῖ, πῶς θά γίνει ἡ ἀληθινή ὑπακοή. Ὁ τρόπος, γιά νά μάθει ὁ ἄνθρωπος τήν ὑπακοή, εἶναι νά ἐμπιστευθεῖ στόν Θεό καί νά μὴ ἀγωνιᾶ, ἀκόμη καί γιά τό πῶς θά μάθει τήν ὑπακοή. «Ὁ Κύριος θά

²⁶ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σ. 219. Βλ. *Ματθ.* 11,28-30.

²⁷ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 55-56.

²⁸ Βλ. *Ἰωάν.* 6,38-39: «Οὐ ποιῶ τό θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλά τό θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρός».

²⁹ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 125-126.

βρει τρόπο να μάς βάλει τόν καθένα στήν ύπακοή». Ὅλη ἡ ζωή τοῦ Χριστοῦ εἶναι ύπακοή στό θέλημα τοῦ Οὐρανίου Πατρός. Καί τελικά πεθαίνει σ' αὐτή τήν ύπακοή. «Οὐ ποιω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρός»³⁰. Καί ἔτσι «καίπερ ὢν υἱός, ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθε τὴν ύπακοήν»³¹. «Ἡ ζωή τοῦ Χριστοῦ ἐθυσιάσθη ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ ἐθυσιάσθη, γιά νά γίνει παράδειγμα ἡμῶν»³².

Γιά νά βιώσει ὁ ἄνθρωπος τήν ύπακοή πού δίδαξε ὁ Χριστός, πρέπει νά δείξει ἀληθινή διάθεση γιά μαθητεία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καί εἰδικότερα νά θελήσει νά ὑποταχθεῖ σέ κάποιον ὑπεύθυνο καί ἐμπειρο πνευματικό ὁδηγό, πού γνωρίζει τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, γιά νά τόν καθοδηγεῖ ἀπλανῶς στήν πνευματική ζωή³³. Πολύ συγκεκριμένα ὅμως πρέπει νά ἀρχίσει στήν καθημερινή του ζωή νά ὑπακούει στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Θά πρέπει νά ἔχει κατά νοῦν νά ἐνεργεῖ ἔτσι πού θά ἤθελε ὁ Θεός, χωρίς φυσικά αὐτό νά γίνεται καταναγκαστικῶς· νά προσπαθεῖ νά ἀνέχεται τίς συμπεριφορές τῶν ἄλλων χωρίς νά γογγύζει· νά δέχεται ὡς εὐλογία τοῦ Θεοῦ κάθε πειρασμό καί κάθε θλίψη ἔχων μέσα του τήν πεποίθησι ὅτι, ἀφοῦ τό οἰκονομεῖ ὁ Θεός, σημαίνει ὅτι πρέπει νά ἐνεργήσει μέ ἐμπιστοσύνη στόν Θεό καί νά δεχθεῖ ταπεινά ὅ,τι χρειάζεται νά περάσει ὡς λυτρωτική ἐκκοπή θελήματος. Εὐλογεῖται ἀπό τόν Θεό μέσα σέ αὐτό τό μυστήριο τῆς ύπακοῆς, ἰδίως ὅταν βιώνει τό «νά ἔναι εὐλογημένο» χωρίς παράπονο καί χωρίς νά παιδεύεται μέ λογισμούς, πού τοῦ ὑπαγορεύει ἡ ἰδία κρίσι, καθώς θά ἤθελε νά βίωνε διαφορετικά τά πράγματα. Γιατί, ὅταν ὁ ἄνθρωπος θέλει νά διορθώσει τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ καί γογγύζει, ὅπως ὁ ἰσραηλιτικός λαός στήν ἱστορία τῆς Ἐξόδου, κατ' οὐσίαν ἐκφράζει τήν ἄρνησι καί τήν ἀνυπακοή του στόν Θεό³⁴.

Κατά τήν πορεία τοῦ μυστηρίου τῆς ύπακοῆς θά ἔλθουν πειρασμοί καί θλίψεις καί πολλοί λογισμοί αὐτοδικαιώσεως, ἐπειδή ὁ ἄνθρωπος λόγῳ τοῦ σκότους ἐπιθυμεῖ νά ἱκανοποιεῖ τό φίλαυτο θελήμα του. Θά ἔλθουν λογισμοί ἀναβλητικότητος καί ἀθυμίας πού θά ἐμποδίσουν τήν ύπακοή στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος συχνά παραλογίζεται καί ἀλλοιώνει τήν πραγματικό-

³⁰ Ἰωάν. 6,38.

³¹ Ἐβρ. 5,8.

³² Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 44-45.

³³ Βλ. Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, «Λόγος Ἀσκητικός, καί παραίνεσις περὶ ἀποταγῆς βίου, καί τελειώσεως πνευματικῆς», *PG* 31,632.

³⁴ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σ. 45.

τητα με πολλούς μηχανισμούς. Η κοσμικότητα της κοινωνίας, οι δυσκολίες στο οικογενειακό και εργασιακό περιβάλλον, οι γονιδιακές καταβολές και τα παιδικά τραύματα πολύ συχνά τον έπηρεάζουν, με αποτέλεσμα να θυματοποιεί τον εαυτό του και να δικαιολογείται, για να ξεφεύγει από την ύπακοή. Γιατί είναι όντως δύσκολο στον παλαιό άνθρωπο να σπρώξει ευχαρίστως και άγογγύστως τις θλίψεις, τις αδικίες και την περιφρόνηση. Άλλα όταν ο άνθρωπος δείξει διάθεση να υπακούσει στις εντολές του Θεού, θά του χαρίσει ο Θεός πρόθυμη καρδιά να υπομείνει την όδυνηρή έκκοπή θελήματος. Δύναται τότε να υποφέρει τις άσχημες και στενόχωρες εμπειρίες της ζωής του με γενναιότητα, θεωρών εύλογια όποιαδήποτε δυσκολία, καθώς η καρδιά του ταπεινώνεται και γίνεται δεκτική της Χάριτος του Θεού. Αισθάνεται έτσι ευγνωμοσύνη και η ύπακοή φέρει ως καρπό την αληθινή αγάπη προς τον Θεό και όλους τους ανθρώπους. Τότε μόνο μπορεί ο άνθρωπος να βιώσει την ύπακοή στις εντολές του Θεού περί αληθούς αγάπης, πραότητος και ταπεινώσεως, περί ύπομονης στους αδικούντας, όνειδίζοντας, μισούντας και ύβριζοντας και να ἄρει τον σταυρό του ἀκολουθών τό παράδειγμα της ύπακοῆς του Χριστού³⁵.

2. Ὁ ὑποτακτικός ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς

Ἡ ὑπακοή δέν εἶναι μία πολυτέλεια τῶν μοναχῶν, ἀλλά ὁ κάθε χριστιανός πρέπει νά μαθητεύει, νά υπακούει, νά ὑποτάσσεται στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος, ἂν δέν ὑπακούει σέ κάποιον, εἶναι βέβαιο ὅτι θά ἀποτύχει, καθώς δέν δύναται ἀπό ὁμῶς του νά κόπτεται τό ἐμπαθές θέλημά του. Ὁ πρῶτος πνευματικός καταρτισμός γίνεται μέ τήν ὑπακοή στους γονεῖς καί τήν ἐκκοπή τοῦ θελήματος μέσα σπίν οἰκογένεια. Κατ' ἐπέκταση σπίν ἐνορία, τί μεγάλη οἰκογένεια, γίνεται ὁλοκληρωμένη ἡ μαθητεία³⁶. Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀπειθεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καί εἶναι ἀνάγκη νά γίνουν ὡς τά παιδιά καί νά ὑπακούουν στόν Θεό. Ἀρχικῶς οἱ γονεῖς πρέπει νά κάνουν ὑπακοή μεταξύ τους, ὁ ἕνας στόν ἄλλον, καί οἱ γονεῖς μέσα ἀπό τήν κατά Θεόν διαπαιδαγώγηση καί τήν καλή συνεργασία νά κάνουν ὑπακοή στά τέκνα τους καί ὅλοι μαζί «νά προχωρήσουν πρὸς τόν τελικό σκοπό, πού εἶναι ἡ ὑπακοή στόν Θεό, ἡ ἀφοσίωση στόν Θεό»³⁷.

³⁵ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σ. 46.

³⁶ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σ. 196.

³⁷ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 223-224.

Τό πρόβλημα εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ζεῖ ἐκτός τῆς ὑπακοῆς, πλανᾶται. Ἀκόμη καί ὅταν κάνει τά πνευματικά του καθήκοντα καί προσεύχεται, νηστεύει, ἐξομολογεῖται, κοινωνεῖ καί διαβάζει τόν λόγο τοῦ Θεοῦ, ἐνεργεῖ τά πάντα ἐπιφανειακῶς, γιά νά αἰσθάνεται τακτοποιημένος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἐνῶ ὁ Χριστός εἶπε «καί ἂν ποιήσετε πάντα τά διατεταγμένα, λέγετε ὅτι ἀχρεῖοι δοῦλοι ἐσμεν»³⁸. Ὁ ἄνθρωπος πού αἰσθάνεται ὅτι εἶναι σωστός καί νομίζει ὅτι ἔχει ἀρετές, δέν θέλει νά αἰσθάνεται ἀμαρτωλότερος πάντων καί ὡς ἐκ τούτου δέν ἔχει ταπεινή καρδιά. Γιά νά γίνει δεκτική ἡ καρδιά του στό ἔλεος τοῦ Θεοῦ, πρέπει νά ὑπακούσει στίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. «Διότι ἡ χριστιανική διδασκαλία δέν εἶναι ἀπλῶς θεωρία, εἶναι βίωμα, εἶναι ζωή. Ὅσο κι ἂν θεωρητικά τά γνωρίζεις σωστά τά πράγματα, ἐάν μέσα στήν ψυχή σου δέν ζεῖς ὅπως θέλει ὁ Θεός ἢ καλύτερα, ἂν μέσα στήν ψυχή σου δέν εἶναι ὁ Χριστός, καί ἡ ὁποια ἀρετή σου ἂν δέν εἶναι αὐτή ἡ ἀρετή τοῦ Χριστοῦ, ναί, δέν ἐνεργεῖς σωστά, δέν σκέπτεσαι σωστά, πλανᾶσαι»³⁹.

Γιά νά γίνει στήν πράξη ἡ ὑπακοή στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀπαιτεῖται αὐταπάρνηση. Ἡ ὑπακοή στόν Θεό εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλά αὐτό συνεπάγεται θάνατο. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει συμπλεγματική ἐκτίμηση στά προτερήματα καί στά χαρίσματά του καί ἀντιδράει σέ ὀτιδήποτε δέν συμφωνεῖ μέ τό δικό του φρόνημα. «Ὁ ἅγιος Πέτρος ὁ Δαμασκινός λέει ὅτι ὄλο τό θέμα εἶναι νά ἀφήσει ὁ ἄνθρωπος τά δικά του φρονήματα καί θελήματα καί νά ὑποταχθεῖ στά θελήματα καί τά φρονήματα τοῦ Θεοῦ»⁴⁰. Ἀλλά αὐτό σημαίνει ὀδυνηρή νεκρανάστασι, διπλαδῆ ἀληθινή μετοχή στά Πάθη καί τήν Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ὑποτακτικός καλεῖται νά βιώσει μέσα του τήν εὐγνωμοσύνη στόν Χριστό, ὁ ὁποῖος πέθανε καί ἀναστήθηκε ὑπέρ τῶν ἀμαρτιῶν ὄλου τοῦ κόσμου. Ὅμως αὐτό δέν γίνεται μέ αὐθυποβολή. Δέν δύναται νά ζεῖ μόνο σέ συνασθηματικό ἐπίπεδο τί μυστηριακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας καί συγχρόνως νά παραμένει ἠθελήμενα στίς ἐμπαθεῖς ἐπιθυμίες του σπριζόμενος στήν ἰδία πεπλανημένη φρόνησι. Γι' αὐτό εἶναι ἀπαραίτητο, αὐτός πού ἔχει καλή προαίρεσι, νά ἐμπιστευθεῖ σέ κάποιον πνευματικό, πού γνωρίζει ἐκ πείρας τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. «Ὁ ἀδύνατος ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἄλλον ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος θά τόν ἐμπνεύσει» καί θά τόν σπριζεῖ, «γιά νά μπορέσει νά μπεῖ στόν δρόμο τῆς ὑπακοῆς»⁴¹.

³⁸ Λουκ. 17,10.

³⁹ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 246-248.

⁴⁰ Βλ. *Φιλοκαλία*, ἐκδ. Ἀστέρος, Ἀθήνα 1976, τόμ. 3, σελ. 7, στ. 19-21.

⁴¹ Συμεών Κραγιοπούλου, *Πάθη, παθήματα καί νοερά προσευχή*, σσ. 318-319.

Ὁ ὑποτακτικός φοβᾶται νά ἀποδεχθεῖ τήν ἁμαρτία του ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καί προτιμᾶει τήν ἄγνοια καί τό σκότος. Ὁ Θεός ἀπό ἀγάπη θέλει νά φωτίσει καί νά χαριτώσει τήν κάθε μία ψυχή, ἀλλά, γιά νά γίνει δεκτική ἡ ψυχή, πρέπει νά ὑπακούσει σέ φωτισμένο πνευματικό ὄδηγό. «Ὁ ἄνθρωπος πού ζεῖ στήν ὑπακοή, δέν εἶναι δυνατόν νά μείνει στήν ἄγνοια». Ἐάν ἀποφασίσει νά μπεῖ στήν ὑπακοή, βαθμιαίως θά γνωρίσει τά βάθη τῆς ψυχῆς του καί θά βιώσει κατά τό μέτρο τῆς μετανοίας του τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. «Φανερώνεται ἡ ἀλήθεια μέσα στήν ψυχή του καί αὐτός γυμνός καί τετραχλισμένος ζεῖ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτό εἶναι συνεχῶς μετανοημένος, συνεχῶς ἔχει κατάνυξη μέσα του, συνεχῶς ἔχει φόβο Θεοῦ μέσα του, συνεχῶς ἐλπίζει, συνεχῶς πιστεύει. Δέν ἔχει καμιά θέση σ' αὐτή τήν ψυχή ἡ ταραχή, ἡ ἀνησυχία, ἡ κατάθλιψη». Ὁ ἄνθρωπος πού ὑποτάσσεται στόν Θεό, παρ' ὅλες τίς πτώσεις καί τήν αἴσθησι τῆς ἀνεπαρκείας του, ἔχει ἀνάπαυση στήν καρδιά του καί δέν φοβᾶται νά ἔλθει πρὸς τό φῶς. Ἀντιθέτως, «ἐκεῖ πού ὑπάρχει κρυφὴ ζωὴ, ζεῖ κανεὶς κρυφὴ ζωὴ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Δέν θέλει νά ξεσκεπάσει τόν ἑαυτό του καί τόν κρύβει». Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά δείξει στόν Θεό τί θέλησι νά μάθει τό μάθημα τῆς ὑπακοῆς, τό μάθημα τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας⁴².

Στίς περισσότερες περιπτώσεις ὁ ὑποτακτικός, ἀκόμη καί ὅταν ἔχει διάθεσι νά ὑπακούει καί νά ἀκολουθήσει τόν Κύριο, ἐνεργεῖ μέ τή δική του δύναμη. Δέν παραδίδεται στόν Θεό, ἀλλά κατά τούς δικούς του ὑπολογισμούς δείχνει ζῆλο καί κοπιᾶζει πασχίζων νά ὑπακούει στίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ καί, καθὼς δέν γίνονται τά πράγματα ὅπως τά θέλει, ἀποκάμνει. Ταλαιπωρεῖται ἔτσι καί κουρασμένος καί ἀπελπισμένος ἐγκαταλείπει τή μάταιη αὐτή προσπάθεια. Πρέπει νά κατανοήσει λοιπόν ὅτι μέ μόνες τίς δυνάμεις του δέν δύναται νά ἀντεπεξέλθει καί νά ὑπερβεῖ τίς ἐμπαθεῖς ἐπιθυμίες πού τόν ὀδηγοῦν στίς πλάνες. Ὑπάρχουν βαθύτερα αἷτια καί συμπλεγματικές καταστάσεις, πού δέν μπορεῖ ἀπό μόνος του νά διαγνώσει. Ὅποιος ὁμως μαθητεύσει στήν ὑπακοή καί ἀποδεχθεῖ ὅτι εἶναι ἀνεπαρκής καί ὅτι ἔχει πνευματική πτωχεία, θά ταπεινωθεῖ καί θά σπεύσει νά μετανοήσει, καί ὡς ἐκ τούτου δέν θά φοβηθεῖ νά ὑποταχθεῖ στόν Θεό. Θά γίνει τότε δεκτικὴ ἡ καρδιά του καί μέ τήν Χάριν τοῦ Θεοῦ θά ὑπομένει τίς θλίψεις καί τούς πειρασμούς, διότι πλέον θά δεικνύει εὐπροθύμως τή θέλησί του νά ἀγαπᾶ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ⁴³.

⁴² Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 160-162.

⁴³ Συμεών Κραγιοπούλου, *Συνάξεις Δεκαπενταυγούστου Γ΄*, σσ. 132-133.

Στὴν βίβλο τοῦ Ἀββᾶ Βαρσανουφίου ἀναφέρεται ἡ ἀπόκριση τοῦ ἄββᾶ Ἰωάννου στὴν ἐρώτηση, τί σημαίνει ψευδώνυμη γνώση. «Ψευδώνυμος γνώσις ἐστὶ τὸ πιστεῦσαι τῷ ἰδίῳ λογισμῷ, ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα». Ψευδώνυμη γνώση εἶναι τὸ νὰ ἐμπιστεύεται κανεὶς στὸν δικό του λογισμό, στή δική του διπλάδι γνώση, στή δική του σκέψη, στή δική του ἀλήθεια, ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Αὐτὸ εἶναι ψευδώνυμη γνώση⁴⁴. Ἐλάχιστοι εἶναι αὐτοὶ ποὺ ταπεινώνονται καὶ παραδέχονται ὅτι σφάλλει ὁ λογισμὸς τους. Ἀκόμη καὶ ὅταν ἀποδεχθῶν ὅτι σκέφτηκαν λάθος, προσπαθοῦν μὲ τὸ μυαλό τους νὰ βροῦν τὴν ἀλήθεια στηριζόμενοι καὶ πάλι στὸν τρόπο ποὺ οἱ ἴδιοι κατανοοῦν τὰ πράγματα. Ὁ ὑποτακτικὸς ποὺ ἐμπιστεύεται μόνο τὴν κρίση του, ἴσως στὴν κοσμικὴ ζωὴ καταφέρνει νὰ προοδεύει, ἀλλὰ στὴν πνευματικὴ δὲν δύναται νὰ βιώσει τὴν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ⁴⁵.

Αὐτὸς ποὺ θὰ ἀποφασίσει νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν ἰδία γνώμη καὶ τοὺς λογισμοὺς ποὺ ἐκπηγάζουν ἀπὸ τὴν ἐμπαθὴ καρδιά του, δὲν σημαίνει ὅτι καταργεῖ τὴν λογικὴ του, καθότι πλάσθηκε μὲ λογικὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ τὴν λογικὴ του, γιὰ νὰ πλησιάσει τὴν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ. Ὅποιος θεοποιεῖ τὴν κρίση του καὶ ἔχει ἐμπιστοσύνη στοὺς λογισμοὺς του, δὲν ἀφήνει περιθώρια στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὅμως ἀρχίσει νὰ ἀμφιβάλει γιὰ τὸ ἀλάνθαστο τοῦ λογισμοῦ του, ὠρμάζει καὶ κατανοεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχει ἐμπιστοσύνη στή δική του σοφία, ἀλλὰ νὰ συμβουλευέται ἕναν καθοδηγητὴ ποὺ γνωρίζει τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ⁴⁶.

Ὁ ἄνθρωπος, ἀκόμη καὶ ὅταν ἀποφασίσει νὰ μπεῖ στὴν ὑπακοὴ καὶ καταλαβαίνει ὅτι πρέπει νὰ ὑποταχθεῖ σὲ κάποιον πνευματικὸ ὁδηγό, δὲν θὰ μπορέσει νὰ δεχθεῖ τὴν ἀλήθεια, ἂν δὲν ἔχει ὄντως διάθεση μαθητείας. Ὁ Θεὸς δὲν φωτίζει τὴν ψυχὴ ποὺ δὲν θὰ πάρει ἀνάλογη στάση τέτοια, ποὺ θέλει ὁ Θεός. Ἄν δὲν ταπεινωθεῖ, ἂν δὲν ἔχει ἀληθινὴ διάθεση νὰ ὑπακούσει, ἂν δὲν πιστεύσει μέσα του ὅτι ἀπὸ μόνος του πλανᾶται, δὲν θὰ μπορέσει νὰ ὑποταχθεῖ ὄντως στὸν Θεό. Ἄν ὁ ἄνθρωπος ἀρνεῖται νὰ μαθητεύσει στὸν Χριστό καὶ δὲν ἔχει ὠρμάσει πνευματικά, γιὰ νὰ δεχθεῖ μέσα του τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, στὴν οὐσία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὸν μεταμορφώσει ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, γιατί στὸ βάθος τῆς ψυχῆς του δὲν ὑπάρχει αὐτὴ ἢ διάθεση ὑπακοῆς. Ἀναλόγως καὶ ὁ

⁴⁴ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Τὸ σύγχρονο χάρισμα*, σ. 399, Ἐρμηνεῖα στὴν 373ⁿ ἐρωταπόκριση τοῦ Ἀββᾶ Βαρσανουφίου.

⁴⁵ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Τὸ σύγχρονο χάρισμα*, σ. 401.

⁴⁶ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Τὸ σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 401-402.

πνευματικός πατήρ, ἂν δέν δεῖ ἀληθινὴ διάθεση μαθητείας, δέν θά μπορέσει νά ἀποκαλύψει τὴν ἀλήθεια στὸν ἄνθρωπο ποῦ προσέρχεται, ἐπειδὴ «ἀκόμη κρατᾷ ἄμυνα, βαθιὰ μέσα του ἀκόμη δέν θέλει νά ταπεινωθεῖ, δέν θέλει νά μετανοήσει, βαθιὰ μέσα του ἀκόμη δέν θέλει νά παραδοθεῖ στὸν Θεό»⁴⁷.

Ἡ αὐτογνωσία καὶ ἡ συναίσθηση τῶν ἁμαρτιῶν βοηθοῦν τὸν ὑποτακτικὸ νά ἀναζητεῖ τί λύτρωση διὰ τῆς ὑποταγῆς στό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐρευνᾷ τὴ συνείδησή του καὶ ἐλέγχει εἰλικρινῶς τίς πράξεις του χωρὶς αὐτοδικαίωση, θέτει πρὸ εὐκόλα τὸν ἑαυτό του στὴν ὑπακοή πρὸς τὸν Θεό. Ἐξάλλου, ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀποδοχή, ὅτι μόνο ἁμαρτίες κάνει. Ὅταν λέει στὸν προφήτη Ἡσαΐα «πᾶσα ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν ὡς ῥᾶκος ἀποκαθημένης»⁴⁸, ἡ δικαιοσύνη, ὅλη ἡ ἀνθρώπινη ἀρετὴ, ἡ πρὸ καλῆ πράξεο ποῦ μπορεῖ νά κάνει ὁ ἄνθρωπος, ὁ πρὸ ἐνάρετος ἄνθρωπος, ὅλη αὐτὴ ἡ ἀνθρώπινη ἀρετὴ στὰ μάτια τοῦ Θεοῦ εἶναι σὰν ἓνα πολὺ βρώμικο κουρέλι. Ὅταν ὁμως ὁ ἄνθρωπος συνειδητοποιεῖ τὴν ἁμαρτωλότητά του, δέν πρέπει νά ἀπογοητεύεται, ἀλλὰ τοῦναντίον νά ταπεινῶνεται ἀπλῶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Τὸ θέμα δέν εἶναι δηλαδή νά ὑπακούσει ὁ ἄνθρωπος στὶς ἀλήθειες τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἀπλῶς θά τὸ ἀποφασίσει. Πρέπει νά ἀποδεχθεῖ ὅτι ἀπὸ μόνος του δέν δύναται νά τηρήσει οὔτε μία ἐντολή, ὅσο κι ἂν προσπαθήσει νά ὑπακούσει τίς ἐντολές. Συναισθανόμενος δηλαδή ὅτι ἔχει σκότος στὴν ψυχὴ του, παραδέχεται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὅτι τὸ πρόβλημα δέν ἦταν ὅτι δέν τὸν φώτιζε ὁ Θεός, ἀλλὰ ὅτι ὁ ἴδιος δέν εἶχε διάθεση νά μετανοήσει καὶ νά ὑποταχθεῖ στὸν Θεό. Ἡ παραδοχὴ τῆς ἀχρειότητος εἶναι ἀπάρνηση τοῦ ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης στὴν ἰδίᾳ κρίση καὶ τὸ σαρκικὸ φρόνημα. Ἄν λοιπὸν ὁ ὑποτακτικὸς ταπεινωθεῖ καὶ δεχθεῖ τὴν ἀνοησία καὶ τὴν ὀλιγοπιστία του καὶ δείξει ἐμπιστοσύνη στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ὑπακούων στὰ προστάγματά του, δέν θά χρειαστεῖ νά περάσει πολλὰ παθήματα, ἀλλὰ συντόμως θά φωτισθεῖ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅσο πρὸ πολὺ θά ἐμπιστεύεται στὸν Θεό, τόσο περισσότερο θά εὐλογεῖται ὑπὸ τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ⁴⁹. Ὅταν ὁμως ὁ ἄνθρωπος ἀντιστέκεται στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ δέν ὑποτάσσεται στὴν Οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, ἀδυνατεῖ νά θεραπευθεῖ καὶ προσπαθεῖ ματαιοπονῶν νά ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰ συμπλέγματά του ὑποφέρων ἀνωφελῶς τίς θλίψεις του⁵⁰.

⁴⁷ Συμεῶν Κραγιοπούλου, *Τὸ σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 403-405.

⁴⁸ Ἡσ. 64,6.

⁴⁹ Συμεῶν Κραγιοπούλου, *Φιλάνθρωπη ὑπακοή*, σσ. 209-210.

⁵⁰ Συμεῶν Κραγιοπούλου, *Φιλάνθρωπη ὑπακοή*, σ. 219.

«Η ύπακοή έχει ως βάση τήν ἐμπιστοσύνη». Ὅποτε, ἂν ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει ἐμπιστοσύνη, δέν δύναται νά κάνει σωστή ύπακοή οὔτε γνωρίζει πότε ύπακούει ἀληθῶς στόν Θεό. Ὅσο κι ἂν θεωρεῖ ὅτι ἐμπιστεύεται στόν Θεό, ἂν σπίν πράξη ἔχει ἐνδοιασμούς, σημαίνει ὅτι εἶναι ὑποκειμενική ἡ κρίση του καί, ἐνῶ πλανᾶται, νομίζει ὅτι εἶναι μέσα σπίν ἀλήθεια. Γι' αὐτό ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά ἐμπιστεύεται μέ ἀληθινή ἀφοσίωση στόν ὑπεύθυνο πού τόν καθοδηγεῖ στόν Θεό καί νά ἔχει «ὡς ὑπόδειγμα τούς ἁγίους, οἱ ὁποῖοι ἀκολούθησαν τόν Χριστό χωρίς ἐπιφυλάξεις»⁵¹.

Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἔχουν ψυχικές καταστάσεις καί συμπλεγματικά δεδομένα, πού δείχνουν ὅτι δέν δύναται νά ὑπερβούν τίς παθολογικές καταστάσεις τους. Ἀλλά ὅταν κάνουν ἀληθινή ύπακοή χωρίς ἐνδοιασμούς, βρίσκουν τήν ὁδό τῆς σωτηρίας, τόν δρόμο τῆς ἀγιότητος, διά τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ συμβαίνουν θαυμαστά γεγονότα μέσα σπίν ψυχί τους καί βιώνουν ὄντως τήν ἐπίσκεψη τοῦ Θεοῦ. Ἐφόσον ὁ ἄνθρωπος δείχνει τή διάθεση καί τήν πρόθεσή του νά ὑπακούσει στόν Θεό, σταδιακῶς γίνεται μέσα του μεγάλη ἀλλαγί ὡς ἔργο τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ. Δέν εἶναι διπλαδί ἡ προσωπική προσπάθεια καί ἡ ἀνθρώπινη ἐπιτυχία πού ἔφερε μία βελτίωση ἢ μία ἐπιφανειακή ἀλλαγί ὡς πρὸς τά ἦθη καί τακτοποίησε ὀρισμένες ἐμπαθεῖς καταστάσεις, ἀλλά ἡ ἀληθινή ἀλλοίωση τῆς ψυχῆς, πού ἀγιάζεται καί θεραπεύεται διά τῆς ὑπακοῆς. Ἐνῶ πολλές ψυχές εἶναι δέσμιες σέ κληρονομικές καταστάσεις καί τυραννοῦνται ὑποφέρουσες μέσα στίς θλίψεις, διά τῆς ὑπακοῆς ἐλευθερώνονται καί γίνονται ταπεινές ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἄν ἡ ψυχί ταπεινωθεῖ καί καταδεχθεῖ νά ὑπακούσει στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, «ἔχι μόνο θά ξεπεράσει κάποια πράγματα καί θά ἀνακουφισθεῖ καί θά ἀναπαυθεῖ, ἀλλά ἡ ψυχί αὐτή θά περάσει στόν ἄλλο κόσμο, στόν κόσμο τοῦ Χριστοῦ, στόν κόσμο τῆς χαρᾶς, στόν κόσμο τῆς Χάριτος»⁵².

3. Ὁ πνευματικός πατήρ ἐναντι τοῦ ὑποτακτικοῦ

Ἀπό τήν πλευρά του ὁ πνευματικός πατήρ, χωρίς νά σπηρεῖται στίς ἱκανότητές του, ὀδηγεῖ τόν προσερχόμενο στόν Θεό λαμβάνοντας ὑπόψιν ὅτι ὁ Θεός στέλνει τόν συγκεκριμένο ἄνθρωπο. Δέν συμβουλεύει ἀπλῶς σύμφωνα μέ τίς γνώσεις καί τήν ἐμπειρία του, ἀλλά ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ διαφωτίζει τόν

---

⁵¹ Συμεών Κραγιοπούλου, *Φιλάνθρωπη ὑπακοή*, σσ. 163-164.

⁵² Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 42-43.

ἄνθρωπο «μέσα σ' αὐτή τήν λειτουργία τοῦ μυστηρίου τῆς ὑπακοῆς». Ὃταν ὁ ἐξομολογούμενος δέν μένει ἀπλῶς στήν ἐξαγόρευση τῶν ἁμαρτιῶν του, ἀλλά ὁμολογεῖ τήν πραγματικότητά του μέσῳ τῆς ὑπακοῆς, τότε ὠφελεῖται πολὺ ἡ ψυχὴ. Ὁ λόγος τοῦ ὑπεύθυνου καθοδηγητῆ δέν εἶναι ἀπλῶς μία συμβουλή, ἀλλά μετάδοσις τῆς ἀληθείας μέσα στό μυστήριον τῆς ὑπακοῆς. Ἐφόσον ἡ σχέση πνευματικοῦ πατρός καί μαθητοῦ εἶναι ὑγιής, ἡ ὑπακοή ὁδηγεῖ ἀσφαλῶς στή λύτρωσι καί τήν κοινωνία μετά τοῦ Θεοῦ⁵³.

Ἐπάρχει βέβαια ὁ κίνδυνος τῆς προσκολλήσεως, ὅταν ὁ πνευματικός δέν ἔχει διάκριση καί δέν μπορεῖ νά ἐντοπίσει τό αἴσθημα μειονεκτικότητος ἢ τήν παθολογική ἐπιδίωξη στηρίζεως. Ἄν ὁ ποιμὴν δέν ἀντιληφθεῖ τή νοσηρή κατάστασι, ἀλλά, τούναντίον, θεωρήσει ὅτι ἡ συγκεκριμένη ψυχὴ εἶναι πολὺ πρόθυμη καί ἀφοσιωμένη στήν ὑπακοή, ὑπάρχει κίνδυνος νά ὁδηγηθοῦν στήν πλάνη. Δυστυχῶς γίνεται ζημία σέ τέτοιες περιπτώσεις, καθὼς ὁ προσερχόμενος μέ τέτοια ψυχοσύνθεσι στό πρόσωπο τοῦ πνευματικοῦ βρίσκει ἐμπαθῶς ψυχολογικὸ στήριγμα καί, ἀντὶ νά «σταθεῖ στά πόδια του», προσκολλᾶται ἀρρωστημένα. Βλάπτονται καί οἱ δύο, ὅταν πλανῶνται ἔτσι, καί τήν εὐθύνη τή φέρει ὁ πνευματικός, καθὼς νομίζει ὅτι ἐπιτελεῖται ἔργον ὑπακοῆς, καί ἡ ψυχὴ ἔχει τήν εὐλογία τοῦ Θεοῦ⁵⁴.

«Ὁ ἄνθρωπος, στόν ὅποιο ὁ Θεός μᾶς ἔστειλε καί τόν ὅποιο τόν ἔβαλε γιά νά κάνουμε ὑπακοή, γιά νά μάθουμε τήν ὑπακοή στόν Θεό, καλὰ εἶναι νά μὴ μᾶς λυπᾶται. Ἄν μᾶς λυπᾶται, θά καθυστερήσουμε νά προχωρήσουμε καί θά ζημιωθοῦμε». Ἐπειδὴ ἡ βούλησι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι παθολογικά συνδεδεμένη μέ τή φιλαυτία, ὁ ἄνθρωπος προτιμᾶει νά χειρίζεται ὁ ἴδιος τά θέματα τῆς ζωῆς του. Ὅποτε αὐτός κανονίζει πόσο καί πῶς θά ἀγαπήσει τόν Θεό, πόσο καί πῶς θά ὑπακούσει στίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ καί ἐν τέλει πῶς θά ἐνεργήσει κάθε στιγμὴ ἀψηφῶντας τό πῶς θέλει ὁ Θεός. Παγιδεύεται ἔτσι στό θέλημά του καί, ἐνῶ νομίζει ὅτι ἀγωνίζεται πνευματικά, λόγῳ τῆς φυγοπονίας χαρίζεται στίς ἐμπαθεῖς ἐπιθυμίες καί τίς ὑποσυνειδητές συμπλεγματικές καταστάσεις του, ἐνῶ θεωρεῖ ὅτι εἶναι σωστός καί συνειδητοποιημένος χριστιανός. Ὁ πνευματικός ὅμως δέν πρέπει νά λυπᾶται συναισθηματικῶς τόν προσερχόμενο στήν ὁδὸ τῆς ὑπακοῆς, ὅπως ἡ μητέρα δέν λυπᾶται τό παιδί, τό ὅποιο θέλοντας νά ἀποφύγει τόν πόνο τοῦ χειρουργείου νομίζει ὅτι δέν τό ἀγαπᾷ ἡ μητέρα του⁵⁵.

⁵³ Συμεών Κραγιοπούλου, *Φιλάνθρωπη ὑπακοή*, σσ. 25-26.

⁵⁴ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 36-37 καί 133-134. Ἐπίσης βλ. *Φιλάνθρωπη ὑπακοή*, σσ. 280-281.

⁵⁵ Συμεών Κραγιοπούλου, *Τό σύγχρονο χάρισμα*, σσ. 66-67.

Ὁ πνευματικός πατήρ πρέπει πρῶτος νά ζεῖ τήν πνευματική ζωή ὡς «εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ» καί ἔπειτα νά βοηθάει τοὺς προσερχομένους νά γίνουν πνευματικοὶ ἄνθρωποι «ζωντανά καί πραγματικά εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ». Οἱ ὑποψήφιοι ποιμένες πρέπει νά προσέχουν ἄν εἶναι ἐν δυνάμει ὄργανα τοῦ Θεοῦ καί ὄχι μόνον τίς σπουδές καί τήν ἐπαγγελματική ἀποκατάσταση. Εἶναι σημαντικό νά αἰσθάνεται ὁ ποιμὴν ἀπὸ τῆς μίας τῆν ἀναξιότητά του καί ἀπὸ τῆν ἄλλη νά εἶναι ταπεινός, ἐλπίζων νά γίνῃ δοχεῖο τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὁ πνευματικός πατήρ ὁμολογῇ εἰλικρινῶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τήν ἐρήμωση, τήν κενότητα καί τῆς στέρση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί θέλει νά μετανοεῖ, ἤδη ἐξασκεῖ τήν ποιμαντική κατὰ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ ταπεινή συναίσθηση τῆς πνευματικῆς πτωχείας καθιστᾷ τὸν ποιμένα ὡς ἐργαζόμενο κατὰ Θεόν καί ὁ Κύριος ἐπιβλέπει τὰ ἔργα τῆς διακονίας του⁵⁶.

Ὁ πνευματικός ἱατρός πρέπει νά λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του τῆς διάθεσης μετανοίας τοῦ προσερχομένου καί νά μὴ θεωρεῖ ἀρκετὸ πρὸς θεραπεία μόνον τὸν χρόνον τῶν ἐπιτιμιῶν. Ἐξάλλου ὁ ἄνθρωπος δὲν ὠφελεῖται σέ τίποτε, ἄν ζεῖ ἀμελῶς κατὰ τῆς διάρκειας τῆς ἐπιτιμίας. Ὁ πνευματικός πρέπει νά γνωρίζει «ὅτι ἡ τῆς ἱατρείας προξενούσα εἶναι ἡ προαίρεσις καί προθυμία τοῦ διὰ μετανοίας ἑαυτὸν ἱατρεύοντος ἁμαρτωλοῦ»⁵⁷. Τὰ ἐπιτίμια ἔχουν χαρακτῆρα θεραπευτικὸ καί ὄχι δικανικὸ καί ἐξιλαστικὸ. «Στὴν κυριολεξία ἐπιτίμιο εἶναι μόνον ἡ στέρση τῆς Θείας Εὐχαριστίας». Εἶναι ἀπαραίτητη, ὅποτε ἐπιβάλλεται, ἡ ἀποχή τῆς θείας μεταλήψεως, γιατί ἀλλιῶς θὰ γινόταν ἔξη ἡ ἀμετανοσία, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀνασθησία καί τὴν πώρωση. Ὁ πνευματικός ὀφείλει νά εἶναι ὄργανο τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ καί νά ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνη τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἱερῶν Κανόνων, χωρὶς νά τοὺς ἀγνοεῖ, ἀλλὰ οὔτε νά τοὺς ἐφαρμόζει κατὰ γράμμα. Οἱ ἴδιοι οἱ Κανόνες δίνουν ἐλευθερία οἰκονομίας στὸν πνευματικὸ, ἀρκεῖ νά μὴν ἐνεργεῖ ἀυθαίρετα, ἀλλὰ μὲ ἀληθινὴ διάκριση⁵⁸.

Ὁ πνευματικός ὁδηγὸς πρέπει μὲ τὴν ἀγάπην του, μὲ τὴν ταπεινώσιν του, μὲ τὴν ὑπομονήν του, μὲ τὴν ἀνεκτικότητά του καί τὴν ἀπέραντη κατανόησιν νά βοηθάει τὰ πνευματικά του τέκνα νά εἰσέρχονται εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Χριστοῦ. Ὅσοι προσέρχονται συναισθανόμενοι τὴν ἁμαρτίαν τους μὲ μετάνοιαν εἰς τὸν ὑπεύθυνον ποιμένα, πρέπει νά τὸν αἰσθάνονται ὡς πνευματικὸ καταφύγιον καί νά βρίσκουν τὴν ψυχικὴ ἀνακούφισιν εἰς τὸ μυστήριον τῆς ὑπακοῆς. Ὁ ποιμὴν ὀφείλει νά

⁵⁶ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Ὁμιλίαι - Εἰσηγήσεις*, σσ. 246 καὶ 265-266.

⁵⁷ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Ὁμιλίαι - Εἰσηγήσεις*, σ. 291.

⁵⁸ Συμεὼν Κραγιοπούλου, *Ὁμιλίαι - Εἰσηγήσεις*, σ. 296.

ἐνθαρρύνει τόν πονεμένο ἄνθρωπο καί νά τόν καθοδηγεῖ «εἰς τήν ἐν Χριστῷ ζωήν». Πρέπει νά ἀντιμετωπίζει μέ στοργή καί διάκριση τά προβλήματα τῶν ἐξομολογουμένων καί νά δίδει συνετές καί σοφές συμβουλές κατά τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί τήν παραδεδομένη σοφία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας⁵⁹.

Ἐλλοχεύει ὡστόσο ὁ πνευματικός συγκρητισμός καί ὁ κίνδυνος τῆς νομιμοποιήσεως τῆς ἀμετανοησίας, καθότι οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων βλέπουν ὅτι οἱ ἐπισκεπτόμενοι τά ἐξομολογητήρια δέν ἔχουν καμία πραγματική βελτίωσι. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως πού ἐπιθυμοῦν βαθύτερα τή λύτρωσι καί τή γνήσια πνευματική ζωή, εἶναι πολύ περισσότεροι ἀπό ὅ,τι νομίζουμε. Ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀνάγκη ἀπό φωτισμένους πνευματικούς πατέρες, ἔμπειρους τῆς θεραπείας τῶν παθολογικῶν καταστάσεων. Γιά νά λυτρωθεῖ ὅμως ἡ ἐμπαθής καρδιά, χρειάζεται πρωτίστως ἀληθῆς διάγνωσι τῆς ἀσθενείας καί ὁ πνευματικός ἰατρός νά γνωρίζει πῶς θά βοηθήσει κατ' οὐσίαν στό πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου. «Ἄν ὅλα τά μυστήρια δέν ἐπενεργοῦν μαγικῶ τῷ τρόπῳ, πολύ περισσότερο τό μυστήριον τῆς Ἱερᾶς Ἐξομολογήσεως». Ὁ ἄνθρωπος ἀναζητεῖ ἀληθῆ κατανόπη καί συμπάθεια καί, ἂν εἶναι εἰλικρινής, ἀναπαύεται, ὅταν βλέπει ὅτι ὁ πνευματικός διακρίνει τήν αἰτία τοῦ προβλήματός του καί, κυρίως, ὅταν νιώθει ὅτι ὁ πνευματικός ἐνεργεῖ ὡς φωτισμένος ποιμὴν καί δέν χαρίζεται στόν ὑποτακτικὸ οὔτε κάνει ἐκπτώσεις σπὴν ἀλήθεια. Μόνο τότε θά νιώσει ἀσφάλεια καί βεβαιότητα, ὅτι εἰσέρχεται σπὴν ὁδὸ τῆς σωτηρίας καί «εὐχαρίστως θά δεχθεῖ τά πάντα, ἐπιείκεια καί αὐστηρότητα, φιλανθρωπία καί ἐπιτίμια, ἀγάπη καί ἔλεγχον»⁶⁰.

«Τίποτε δέν εὐφραίνει τόν Θεό τόσο, ὅσο ἡ ἐκκοπή τοῦ ἰδίου θελήματος». Ὅχι μέ τήν ἔννοια ὅτι ὁ Θεός θέλει νά τυραννάει τό πλάσμα του, ἀλλά διότι μόνο διά τῆς ἐκκοπῆς τοῦ θελήματος δύναται ὁ ἄνθρωπος νά ἄρει τόν σταυρό του καί νά ὑποταχθεῖ στόν Θεό. Ὁ ἅγιος Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος ἀναφέρει ὅτι ὁ πνευματικός του πατήρ τοῦ ἔκοπτε τό θέλημα, ἐπειδή γνώριζε ὅτι δέν ἄρκοῦν οἱ σωματικές ἀσκήσεις ἀπό μόνες τους⁶¹. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά κόβει τά ἐλαττώματά του καί νά βιάζει τόν ἑαυτό του, νά ὑπακούει στόν Θεό «καί μὴ θελούσης τῆς καρδίας», ἀκριβῶς γιά νά δείξει ὅτι ὄντως θέλει νά εὐαρεστεῖ καί νά ἀγαπᾷ τόν Θεό⁶².

⁵⁹ Βλ. Συμεών Κραγιοπούλου, π. *Τιμόθεος Παπαμιχαήλ*, σσ. 57 καί 254.

⁶⁰ Συμεών Κραγιοπούλου, *Ὁμιλίαι - Εἰσηγήσεις*, σσ. 297-298.

⁶¹ Συμεών Κραγιοπούλου, *Φιλάνθρωπη ὑπακοή*, σ. 23.

⁶² Συμεών Κραγιοπούλου, *Συνάξεις Δεκαπενταυγούστου Γ΄*, σ. 122.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Άπό τήν Ίστορία τοῦ Τόπου μας

* * *

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

ΔΥΟ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΤΩΝ ΣΤΑΓΩΝ ΜΕ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΔΑΝΙΗΛ

Εἰσαγωγή

Οἱ ἐπισκοπικοί κατάλογοι ἔχουν πολλά κενά καί λανθασμένες χρονολογίες, ἐπειδή τά γνωστά ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἀρχιερέων ἦταν λιγότερα ἀπό ὅσα ἐλάνθαναν. Ἀπό τό 1994, ὁ γράφων, ἀξιοποιώντας ἕνα μεγάλο τιμῆμα φωτοαντιγράφων τοῦ κώδικα ΕΒΕ 1472, παρουσίασε ἀρκετά ὑπομνήματα ἀρχιερέων, ἡ ἐπισκοπή τῶν ὁποίων ὑπαγόταν στή Μητρόπολη τῆς Λάρισας, συμπληρώνοντας κενά καί διορθώνοντας λάθη, μέ δημοσιεύματα στό *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, ἀπό τόν 25ο τόμο καί ἐξῆς. Τό παράδειγμά μου ἀκολούθησαν ὁ Βασίλης Κ. Σπανός καί ὁ ἀρχιμανδρίτης Νεκτάριος Δρόσος, ὁ ὁποῖος παρουσίασε ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἀρχιερέων τῆς Λάρισας καί τῆς Δημητριάδας, ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου.

Ἡ ἔκδοσι τοῦ α΄ τόμου τῆς *Νομικῆς Συναγωγῆς* τοῦ Δοσιθέου¹ καί τῶν κωδίκων ΕΒΕ 1471² καί ΕΒΕ 1472³ πρόσφερε μεγάλη βοήθεια στόν ἐμπλουτισμό τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Θεσσα-

---

¹ Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος – Π. Δ. Μιχαηλίδης, *Ἡ Νομική Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγή καί ἕνα τεκμήριο*. ΕΠΕ/ΚΝΕ, Ἀθήνα 1987.

² Δημήτριος Γ. Καλούσιος, «Ὁ κώδικας τῆς Τρίκκης: 1668-1857 (ΕΒΕ 1471)», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 48 (Λάρισα 2005) 2-64· 49 (2006) 65-128· 50 (2006) 129-192· 51 (2007) 193-256· 52 (2007) 257-198.

³ Δημήτριος Γ. Καλούσιος, «Ὁ κώδικας τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης, ΕΒΕ 1472: 1647-1688, Λάρισα 2009.

λίας. Ἐπιπλέον, γιά πολλούς ἀρχιερεῖς ἀντλοῦμε πληροφορίες ἀπό τίς κτιτορικές ἐπιγραφές μονῶν καί ναῶν, ἀπό τά σωζόμενα ὑπομνήματα ἄλλων ἀρχιερέων, στήν ἐκλογή τῶν ὁποίων παραβρέθηκαν, καί ἀπό ἀναφορές τους σέ ἐνθυμίσεις τῆς ἐποχῆς τους⁴.

Ἀπό τοὺς δύο Δανιὴλ, τοὺς ὁποίους θά παρουσιάσω ἐδῶ, ὁ πρῶτος ἀπουσιάζει ἀπό τοὺς ἐπισκοπικούς καταλόγους τοῦ Ν. Ι. Γιαννόπουλου, τοῦ Β. Σκουβαρά καί τοῦ Βασιλείου Ἀτέσι. Ὁ πρῶτος γνωστός σέ ἐμένα Δανιὴλ τῶν Σταγῶν ἀναφέρεται τό 1640. Τό ἔτος αὐτό, μέ συνδρομή καί ἔξοδά του, ἱστορήθηκε ὁ ἄμβωνας τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς Καλαμπάκας⁵. Ὁ Δανιὴλ Α΄ (δέν εἶμαι βέβαιος ὅτι εἶναι σίγουρα ὁ Α΄) ἀπεβίωσε στίς 11.12.1643 καί τόν διαδέχθηκε, στίς 10.1.1644, ὁ συνώνυμός του Δανιὴλ Β΄. Γιά τήν ἐκλογή τοῦ Δανιὴλ Β΄, γίνεται λόγος σέ δύο ἐνθυμίσεις. Στήν πρώτη, ἀναφέρεται ὅτι ἐκλέχθηκε στίς 5.1.1644 καί στήν ἄλλη, στίς 10.1.1644. Οἱ ἐνθυμίσεις αὐτές ἔχουν ὡς ἐξῆς:

«1643 ἀπόθανεν ὁ πρῶν Σταγῶν κύρ Δανειὴλ Δεκεμβρίου -11 καί ἔγινεν ἀνταυτοῦ ὁ νῦν Σταγῶν κύρ Δανειὴλ Ἰανουαρίου 5».

«1643 ἀπόθανεν ὁ πρῶν Σταγῶν κύριος Δανιὴλ Δεκεμβρίου -11 καί ἔγινεν ἀντ' αὐτοῦ ὁ νῦν Σταγῶν κύριος Δανιὴλ Ἰανουαρίῳ ι'»⁶.

Γιά τόν Δανιὴλ Β΄, ὑπάρχουν ἀρκετές ἀναφορές, χάρις στίς ὁποῖες μποροῦμε νά προσδιορίσουμε τήν ἀρχιερατεία του ἀπό τίς 11.1.1644 ἕως τίς 12.4.1687⁷, ὁπότε παραιτήθηκε, δηλαδή 43 πλήρη ἔτη, ἐάν φυσικά δέν διακόπηκε ἡ ἀρχιερατεία του γιά κάποιον διάστημα καί δέν μεσολάβησε κάποιος ἄλλος, δεδομένου καί τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖον ἔληξε ἡ ἀρχιερατεία του.

⁴ Κώστας Σπανός, *Θεσσαλικές Ἐνθυμίσεις 1404-1881*, (τόμος Α΄: 1404-1799, Λάρισα 2011· τόμος Β΄ (1800-1881), Λάρισα 2014.

⁵ Κωνσταντῖνος Μ. Βαφειάδης, *Ἡ Μονή τοῦ Ἁγίου καί Μεγάλου Μετεώρου. Ἱστορία, προσωπιογραφία, βίος πνευματικός ἐπί τῆ βάσει τῶν γραπτῶν καί ἀρχαιολογικῶν μαρτυριῶν (12ος-20ός αἰ.)*, Ἅγια Μετέωρα 2010, 124, σμ. 264.

⁶ Δημήτριος Ζ. Σοφινός, *Τά χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονάς τῶν Μετεώρων, Τόμος Γ΄. Τά χειρόγραφα τῆς Μονῆς Ἁγίου Στεφάνου*, ΚΕΜΝΕ, Ἀθήνα 1986, 114· Εὐαγγελία Γουγουλάκη, «Ἀξιοσημείωτα ἱστορικά γεγονότα καί ἄλλα συμβάντα στήν περιοχὴ Τρικάλων κατὰ τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, ὅπως μαρτυροῦνται ἀπὸ διάφορες ἐνθυμίσεις», *Τρικαλινά*, 13 (Τρίκαλα 1993) 258· Κώστας Σπανός, *Θεσσαλικές Ἐνθυμίσεις 1404-1881* (τόμος Α΄: 1404-1799), Λάρισα 2011, 60, ἀρ. 69 καί 70.

⁷ Ὁ Ν. Ι. Γιαννόπουλος [«Ἐπισκοπικοί κατάλογοι τῆς Θεσσαλίας», *Θεολογία*, 14 (Ἀθῆνα 1936) 139] ἀναφέρει τήν περίοδο 1657-1687, ὅπως καί ὁ Βασίλειος Γ. Ἀτέσις (*Ἐπισκοπικοί κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, ἐν Ἀθῆναις 1975, 264], ὁ Β. Σκουβαράς [«Τρικήκης καί Σταγῶν Μητροπόλις», *ΘΗΕ*, 11 (Ἀθῆνα 1967) 857] τήν περίοδο 1680-1688.

Ὁ Δανιὴλ Β΄, τὸν Μάιο (:) τοῦ 1651, ὑπέγραψε στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου τῆς Δημητριάδος Τιμοθέου⁸. Ἀκολούθως, ὑπέγραψε στά ἔξις ὑπομνήματα: στίς 7.4.1659, τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Ζητουνίου Νεοφύτου⁹, στίς 8.4.1659, τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Ραδοβισιδίου Δαβίδ¹⁰, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1663, τοῦ ἐπισκόπου τῆς Δημητριάδας Διονυσίου¹¹, τὸ 1668, τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Λιδωρικίου Παγκρατίου¹², τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1669, τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Ραδοβισιδίου Καλλινίκου¹³ καί, στίς 21.3.1673, στό ὑπόμνημα τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Λιδωρικίου Γερμανοῦ¹⁴. Τὸ 1684 ὑπέγραψε στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Θαυμακοῦ Ἀνθίμου¹⁵. Στίς 12 Ἀπριλίου τοῦ 1687, ὑπέβαλε τὴν παραίτησί¹⁶ του καί, ἀμέσως μετά, ὡς πρῶην Σταγῶν, ὑπέγραψε στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του Ἀρσενίου¹⁷.

Ἡ παραίτησί του περιλαμβάνεται καί στὸν κώδικα τοῦ Νικ. Μυροκοβίτη (Π 2406 τῶν Βρυξελλῶν). Στὴν πραγματικότητα, πρόκειται γιὰ καθαίρεση, διότι ἦταν «διεστραμμένος ἐξ ἀρχῆς». Πρὶν ἀπὸ τὸ 1680, οἱ ἐκάστοτε μητροπολίτες τῆς Λάρισας δέν προσέβησαν σέ ἐνέργειες συμμόρφωσίς του. Τὸ 1680, ὅμως, ὅταν μητροπολίτης τῆς Λάρισας ἦταν ὁ Μακάριος Α΄, ὁ Δανιὴλ Β΄ ὀδήγησε τὴν κατάστασι στά ἄκρα. Ἀρνήθηκε νά ἐκτελέσει τίς ὑποχρεώσεις του, ἔγινε ἀπειθής καί δέν ὑπολόγιζε ἀκόμα καί τίς ἐντολές τοῦ Οἴκ. Πατριαρχείου. Ὅλα

⁸ Δημήτριος Γ. Καλούσιος, *Ὁ Κώδικας τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης, ΕΒΕ 1472: 1647-1868*, Λάρισα 2009, 183-184· Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς τριῶν ἐπισκόπων τῆς Δημητριάδας, 1651-1688», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 35 (Λάρισα 1999231) σσ. 225-227.

⁹ Κώστας Σπανός, «Πέντε ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἐπισκόπων τοῦ Ζητουνίου (Μάρτιος 1647-29.10.1698)», *Πρακτικά 3ου Συνεδρίου Φθιωτικῆς Ἱστορίας 4-6.11.2003*, Λαμία 2007, 236-237. Δημήτριος Γ. Καλούσιος, ὁ.π., σσ. 17-18.

¹⁰ Κώστας Σπανός, «Ἡ καθαίρεσι τριῶν θεσσαλῶν κληρικῶν στὸν κώδικα τοῦ Νικ. Μυροκοβίτη (Π 2406 τῶν Βρυξελλῶν) 1675-1680», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 27 (Λάρισα 1995) 50.

¹¹ Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς τριῶν ἐπισκόπων τῆς Δημητριάδας...», ὁ.π., σσ. 230-231· Δημήτριος Γ. Καλούσιος, ὁ.π., σσ. 19-20.

¹² Δημήτριος Γ. Καλούσιος, ὁ.π., σ. 22.

¹³ Δημήτριος Γ. Καλούσιος, ὁ.π., σ. 25.

¹⁴ Δημήτριος Γ. Καλούσιος, ὁ.π., σ. 22.

¹⁵ Βασίλης Κ. Σπανός, «Υπομνήματα ἐκλογῆς καί πληροφορίες γιὰ ἐπισκόπους τοῦ Θαυμακοῦ (Μάιος 1659 - 22 Δεκεμβρίου 1857)», *Πρακτικά Γ΄ Συνεδρίου Φθιωτικῆς Ἱστορίας*, Λαμία 2007, σ. 227.

¹⁶ Δημήτριος Γ. Καλούσιος, ὁ.π., σ. 31.

¹⁷ Δημήτριος Γ. Καλούσιος, ὁ.π., σ. 32.

αυτά ανάγκασαν τόν Μακάριο Α΄, πού ἦταν τότε συνοδικός, νά καταγγεῖλει τόν Δανιὴλ στόν Οἶκ. πατριάρχη Ἰάκωβο καί στή Σύνοδο.

Στή συνοδική ἀπόφαση τοῦ Ἀπριλίου 1680, ἀναφέρονται σκληροί χαρακτηρισμοί γιά τόν Δανιὴλ, ἀπαξιοτικοί στό σύνολό τους. «(...) Ἐπειδή τοιγαροῦν καί ὁ κακοεπίσκοπος ὑμῶν, κακῆς γνώμης, καί διεστρεμμένος ἐξαρχῆς ὑπάρχων, καί βδελυρόν τοῦ διαβόλου ἀγγελίου, πονηρίας, καί κακοφροσύνης, καί δολιότητος ἔμπλεος, ἐφάνη ἀπειθῆς καί ἀνυπότακτος, οὐ μόνον τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως, μί πειθόμενος πληρῶσαι τά συνοδικῶς ῥηθέντα αὐτῷ ἐκκλησιαστικά δικαιώματα, ἀλλά καί τῷ γέροντι αὐτοῦ ἱερωτάτῳ μητροπολίτη λαρίσης, ὑπερτίμῳ καί ἐξάρχῳ δευτέρας Θεσσαλίας, καί πάσης Ἑλλάδος, τῷ ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῷ ἡμῶν ἀδελφῷ καί συλλειτουργῷ, κύρ μακαρίῳ, ἀντιπράττει, καί ἀντιλαλεῖ, φλυαρῶν τά δοκοῦντα τῇ κακόφρονι καί ἀνοσίᾳ αὐτοῦ κεφαλῇ. Τούτου χάριτι γράφομεν καί ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς, κοινῇ γνώμῃ τῶν παρευρεθέντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων, καί ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν, καί συλλειτουργῶν, ἵνα ὁ κακοεπίσκοπος αὐτός δανιὴλ, ὡς ἀπειθῆς καί ἀνυπότακτος πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς, τοῦ Χ(ριστο)ῦ μεγάλην ἐκκλησίαν, καί σκληροτράχηλος, καί διεστραμμένος, καί ἐπιζημίος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας, καί τοῦ γέροντος αὐτοῦ, καθηρημένος ὑπάρχει, καί γεγυμνωμένος πάσης ἀρχιερατικῆς ἐνεργείας, καί τάξεως, καί ἔκπτωτος τοῦ ἀρχιερατικοῦ καταλόγου, καί ἀπόβλητος, καί ἐστερημένος τῆς θείας χάριτος, καί ἐξωσμένος, καί ἀποδεδιωγμένος τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, καί ἐστερημένος τελειῶς καί ἀμέτοχος τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῆς δικαιωμάτων, μηδέ μία ἄδειαν ἔχων τά ἀρχιερατικά ἐκτελέσαι, ὡς καθηρημένος, καί ἀποβεβλημένος τῆς ἀρχιερωσύνης, καί μηδεὶς τολμῆση συμφορέσαι αὐτῷ, ἢ συλλειτουργηῆσαι, ἢ ὡς ἀρχιερεῖα ἀποδεχθῆναι, ἢ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀσπασθῆναι (...)»¹⁸.

Ὁ Δανιὴλ πλήρωσε τά ὀφειλόμενα στό Οἶκ. Πατριαρχεῖο καί ἀποκαταστάθηκε, ὅπως ἀναφέρεται στόν προαναφερόμενο κώδικα τοῦ Μυροκοβίτη: Ἐντιμώτατοι κληρικοί τῆς ἐπισκοπῆς σταγῶν καί τίμοι γέροντες τῶν ὑποκεμένων αὐτῇ χωρίων καί πάντες οἱ εὐσεβεῖς χριστιανοὶ τούτης τῆς ἐπαρχίας, τέκνα ἐν κυρίῳ ἀγαπητά τῆς ὑμῶν ταπεινότητος, χάρις εἶη ὑμῖν καί εἰρήνη παρὰ θεοῦ, παρ' ἡμῶν δέ εὐχῆ, εὐλογία καί συγχώρησις. Γνωστόν ἔστω ὑμῖν ὅτι ὁ ἐπίσκο-

¹⁸ Κώδικας Νικ. Μυροκοβίτη (Π 2406 τῶν Βρυξελλῶν), φ. 176α-177β· Κώστας Σπανός, «Ἡ καθάρση τριῶν θεσσαλῶν κληρικῶν στόν κώδικα τοῦ Νικ. Μυροκοβίτη (Π 2406 τῶν Βρυξελλῶν) 1675-1680», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 27 (Λάρισα 1995), σσ. 55-61. Μαζί του καθαιρέθηκαν ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Φαναρίου καί Νεοχωρίου Δαβὶδ καί ἕνας ἱερέας τῆς Λάρισας.

πος ὑμῶν δανιήλ, μί πληρώνοντας τά δικαιώματά της καί φιλότιμον τῆς ἡμῶν ταπεινότητος τόν ἐπεύδευσεν ὁ παναγιώτατος καί οἰκουμενικός πατριάρχης, καί ἡ περί αὐτό ἀγία καί ἱερά σύνοδος τῶν ἀρχιερέων. Νῦν δέ εἰς αἴσθησιν ἐλθῶν, ἐπλήρωσε, καί εὐχαρίστησε τήν ζῆτείαν του, τήν βοήθειαν, καί τό αἰτήσιον τοῦ βασιλικοῦ χαρατζίου του, τό δέ φιλότιμον τῆς ἡμῶν ταπεινότητος ὑπεσχέσθη μετ' ὀλίγον νά δώσῃ. Ὅθεν πρέπει καί τήν συγχώρησιν ὡς μετανοῆσαν νά λάβῃ, ἡ ὁποία καί ἐλεύσεται σύν θεῷ, ἀλλά κατὰ τό παρόν ἐντελόμεθα ὑμῖν ἵνα ἔχετε αὐτόν διά ἐπίσκοπον καί ἀρχιερέα ὑμῶν, καί τιμᾶτε καί ἀγαπᾶτε καί εὐλαβῆσθε αὐτόν, καί παρέχεται αὐτῷ πάντα τά δικαιώματα αὐτοῦ ἀκωλύτως καί ἀπροφασίστως, οἱ μὲν ἱερεῖς ἐν βάρει τῆς ἱερωσύνης ὑμῶν, ἐάν μί πεισθῆτε, οἱ δέ λαϊκοί ἐν ἐπιτιμῷ ἀλύτου ἀφορισμοῦ, οὕτως ποιήσατε καί μί ἄλλως. Ἐξ ἀποφάσεως, ἵνα καί ἡ τοῦ θεοῦ χάρις, καί ἡ εὐχί καί εὐλογία τῆς ἡμῶν ταπεινότητος εἶν μεθ' ὑμῶν:-

Ὁκτωβρίῳ κα^η. ἀχπ^ω
 Ψ ὁ λαρίσσης μακάριος»¹⁹

Μετά τήν ἀποκατάστασί του, στίς 21.10.1680, τόν Ἰανουάριον τοῦ 1686 ὁ Δανιήλ ὑπέγραψε στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Γαρδικίου Φιλοθέου²⁰. Παρέμεινε στήν Ἐπισκοπή τῶν Σταγῶν μέχρι τίς 12 Ἀπριλίου τοῦ 1687, ὅποτε παρατίθηκε γιά νά ἐκλεγεῖ ὁ ἱερομόναχος Ἀρσένιος. Στή σχετική ἐνθύμησι ἀναφέρονται τά ἐξῆς: «1687. ἔκαμε παραίτησιν ὁ πρῶν Σταγῶν κύρ Δανιήλ καί ἔγινεν ὁ ἅγιος Σταγῶν κύρ Ἀρσένιος, ἀπριλίῳ 12»²¹.

---

¹⁹ Κώστας Σπανός, «*Ἡ καθάρσις τριῶν θεσσαλῶν κληρικῶν...*», ὅ.π., σ. 62.

²⁰ Κώστας Σπανός, «*Τά ὑπομνήματα ἐκλογῆς τῶν ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου Ἀνθίμου (1674) καί Φιλοθέου (1686)*», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 25 (1994), σσ. 158-159.

²¹ Δημήτριος Σοφινός, *Τά χειρόγραφα τῶν Μετεώρων...*, σ. 113.

ΘΑΔΔΑΙΟΣ ΣΙΝΚΟ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ-ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΩΝΟΥ ΘΑΔΔΑΙΟΥ ΣΙΝΚΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΛΑΡΙΣΑ ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 1925¹

Πρόλογος

Στό βιβλίο του «*Από τόν Ὀλυμπο στήν Ὀλυμπία*»² ὁ Θαδδαῖος (Παντέους) Σίνκο³, ἕνας κορυφαῖος Πολωνός ἐπιστήμονας κλασικῶν σπουδῶν, περιγράφει στό Κεφάλαιο IV τίς ἐντυπώσεις του ἀπό τήν ἐπίσκεψή του στήν Λάρισα. Γενικῶς, στό βιβλίο του περιγράφει τίς ἐντυπώσεις καί ἐκτιμήσεις τοῦ ταξιδιοῦ του στήν Ἑλλάδα τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1925, μαζί μέ δυό φίλους του καθηγητές ἀπό τήν Κρακοβία, καί σέ δυό Κεφάλαια περιγράφει τήν Θεσσαλία, μέ τίτλους «Ὀλυμπος» καί «Στή γῆ τῶν μαγισσῶν». Κατά τό ταξίδι, πού τό ἔκανε μέ τρένο, ἀπό τήν Πολωνία στήν Ἑλλάδα, ἀναφέρει τίς ἀρχαιότητες τῆς Ἑλλάδας, ἀλλά καί πολλά στοιχεῖα γιά τήν καθημερινή ζωή τῶν Ἑλλήνων. Ὁ σκοπός, ὅπως ἀναφέρει στήν εἰσαγωγή, ἦταν νά παρουσιάσει τήν γεωγραφία, ἱστορία, ἀρχαιολογία, θρησκεία καί τό φολκλόρ τῆς Ἑλλάδας στήν Πολω-

---

¹ Ἡ μετάφραση ἀπό τά πολωνικά, ὁ πρόλογος καί τά σχόλια εἶναι τοῦ Χαραλάμπου Βόγια.

² Sinko, Tadeusz, «*Od Olimpu do Olimpii: wrazenia i rozważania z podróży greckiej*» (Σίνκο Θαδδαῖος, «*Από τόν Ὀλυμπο στήν Ὀλυμπία: ἐντυπώσεις καί σκέψεις ἀπό ἕνα ἑλληνικό ταξίδι*»), Κεφάλαιο IV. «*W krainie czarownic*» («*Στή γῆ τῶν μαγισσῶν*»), ἐκδ. Książnica-Atlas, Λβόβ, Βαρσοβία 1928, σσ. 77-81.

³ Ὁ Θαδδαῖος Σίνκο (1877-1966), σπούδασε στό Πανεπιστήμιο Γιαγκιελόνσκι (Jagiellonski) τῆς Κρακοβίας, τό παλιότερο πανεπιστήμιο τῆς Πολωνίας, ὅπου, ἀπό τό 1913 μέχρι τό 1960, ἦταν ἐκεῖ διευθυντής τῆς Σχολῆς Κλασικῆς Φιλολογίας. Τά ἐπιστημονικά ἐνδιαφέροντά του περιλάμβαναν τήν ἑλληνική καί λατινική λογοτεχνία, λεξικογραφία καί πατρολογία. Στό μεγάλο ἔργο του «*Ἡ Ἑλληνική Λογοτεχνία*», παρουσίασε μιά ὀλοκληρωμένη σύνθεση τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Ἐρεῖνησε ἐπίσης τήν σύνθεση τῆς Ἀλεξανδρινῆς ποίησης. Μελέτησε, μεταξύ ἄλλων, τά ἔργα Ἡροδότου, Ἡσιόδου, Ξενοφῶντος καί Θουκυδίδη, Ὁρατίου, Πετρονίου καί Πλαύτου.

νική νεολαία, μαζί με τις προσωπικές εντυπώσεις του από τό ταξίδι.

Σχετικά για τήν περιγραφή τῆς Λάρισας μαζί με τήν ιστορία της καί τις λίγες ἀρχαιότητες πού ἐντόπισε, ὅπως τό ἐμφανές μικρό κομμάτι τοῦ ἀρχαίου θεάτρου μέ μέρος τοῦ προσκηνίου καί ἀρκετές σειρές ἐδωλίων πού εἶχαν ἀνασκαφῆ. Ἐντοπίζει τόν ναό τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος στήν Ἀκρόπολη τῆς Λάρισας, ἀναφέροντας ὅτι μπορεῖ νά βρίσκονταν στήν θέση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου. Βέβαια τελευταία ἀνακαλύφθηκε ὅτι αὐτός ὁ ναός βρίσκονταν στό Μπεξεστένι τῆς Λάρισας. Ἐχει ἀναφέρει καί χρησιμοποιημένα ἀπό τούς Τούρκους κομμάτια ἀπό τά ἀρχαία κτίσματα, στους τάφους τους καί στά νέα τους κτήρια. Τό παράδειγμα εἶναι τό ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς πού ἦταν ἐντοιχισμένο ὡς οἰκοδομικό ὑλικό στά θεμέλια του τοῦ Μπεξεστενίου.

Ὁ Σίνκο ὅταν ἀνέβηκε στήν Ἀκρόπολη τῆς Λάρισας καί ἐπισκέφθηκε τήν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, τοῦ πρώτου ἀρχιεπισκόπου τῆς Λάρισας, συσχετίζει τό ὄνομά του μέ τόν Θεσσαλό ἥρωα, τόν Ἀχιλλέα. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ πολωνός ἐπιστίμονας θέτει τό θέμα τοῦ συνδυασμοῦ τῆς βαθιάς ριζωμένης λατρείας τοῦ ἥρωα Ἀχιλλέα ἀπό τούς Λαρισαίους καί γενικά τούς Θεσσαλούς, σέ σχέση μέ τήν ἐπιλογή τοῦ νέου ἐπισκόπου της Λάρισας, μέ ὄνομα πού παραπέμπει εὐθέως στό ὄνομα τοῦ Ἀχιλλέα τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου.

Δείχνει μιᾶ ὑπερβολική συμπάθεια γιά τήν γραφικότητα τῆς παλιάς τουρκικῆς πόλης τῆς Λάρισας, ἀναφέροντας βεβαῖα λανθασμένα, ὅτι οἱ Ἕλληνες δέν σεβάσθηκαν καί γκρέμισαν τά τζαμιά τῶν Τούρκων, σέ ἀντίθεση μέ τούς Τούρκους πού διατήρησαν τις Ἑλληνικές ἐκκλησίες, πού εἶναι ἄκρως ἀνιστόρητο καί ψεύτικο γεγονός, προπαντός γραμμένο ἀπό ἕναν μεγάλο ἱστορικό καί γνώστη τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας. Ἄς θυμηθοῦμε τήν Λάρισα πού οἱ Τούρκοι γιά πολλά χρόνια ἀπό τόν 15ο αἰ. μέχρι τό 1739 καί μετά στά Ὀρλωφικά, δέν ἀφῆσαν ἐκκλησία γιά ἐκκλησία, κατεδαφίζοντάς τες. Σχετικά μέ τά τζαμιά, αὐτά γκρεμίσθηκαν μετά τήν ἀποχώρηση τῶν Τούρκων κάτοικων ἀπό τήν Λάρισα, οἱ ὁποῖοι καί πούλησαν, ὅπως καί μετέφεραν στους Ἕλληνες τά ἀκίνητα τῶν παρατημένων πιά τζαμιῶν τους. Δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι οἱ Ἕλληνες γιά τούς λίγους Τούρκους κάτοικους πού παρέμειναν στήν Λάρισα ἐκτίσαν ἕνα νέο τζαμί τό λεγόμενο Γενί (Νέο) Τζαμί, τέλος τοῦ 19ου αἰ. καί ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. Πρέπει νά τονίσουμε ὅτι τό πολύ ἐνδιαφέρον εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ Θαδδαίου Σίνκο τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν Λαρισαίων, δείχνοντάς μας μιᾶ παλιά, μί ὑπάρχουσα πιά Λάρισα, ξεκινῶντας μέ τήν διαδρομή 10 λεπτῶν μέ μιᾶ ἄμαξα, ἀπό τόν σταθμό τοῦ τρένου ἕως τό ξενοδοχεῖο «Ὀλυμπος» εὐρισκόμενο στήν βορειοδυτική πλευρᾶς τῆς Κεντρικῆς πλατείας σέ

ένα διώροφο κτίσμα, όπου στον ὄροφο λειτουργοῦσε τὸ ξενοδοχεῖο. Ὁ ἄμαξιάς φοροῦσε ἕνα βερνικωμένο βιεννέζικο καπέλο, μέ τὴν διαδρομὴ νὰ περνᾷ ἀπὸ τὴν ὁδὸ Φαρσάλων καὶ τὴν ὁδὸ Ἀσκληπιοῦ, δίπλα ἀπὸ τὴν παλιὰ Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία τὸ «Ἀρσάκειο», πού τὸ ὀνομάζει «Διδασκαλεῖον». Ὅταν ὁ Σίνκο μέ τούς συνταξιδιώτες του, βγαίνοντας ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο, ἐντόπισαν στὴν Κεντρικὴ Πλατεία μιὰ ἀφθονία νέων σέ ἡλικία λουστραδόρων, ἐργαζόμενων ἀρμονικὰ μεταξύ τους, χωρὶς νὰ ἀνταγωνίζονται γιὰ πελάτες, σέ ἀντίθεση, ὅπως ἀναφέρει, μέ ὅ,τι γινόταν στὴν Ἰταλία. Ἐπίσης, ὑπάρχει μιὰ ὠραία περιγραφή τοῦ Σίνκο τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ παζαριοῦ τῆς Λάρισας, μέ τούς φιλότιμους Λαρισαίους νὰ μοιράζονται τὸ γεῦμα τους στὰ φαγάδικα, μέ τούς φτωχοὺς Λαρισαίους πού πεινοῦσαν. Ἀναφέρει καὶ τὴν ρετσίνα πού δέν τοῦ ἄρесе καθόλου. Τὸ μεταφρασμένο παρακάτω κείμενο μέρος τοῦ κεφαλαίου IV, ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Σίνκο, εἶναι μόνον ἕνα μέρος αὐτοῦ τοῦ Κεφαλαίου. Στὴν συνέχεια ὁ Σίνκο περιγράφει τὰ Μετέωρα καὶ σέ ἑπτὰ σελίδες, τὶς Μάγισσες τῆς Θεσσαλίας, ὀνομάζοντας αὐτὸ τὸ Κεφάλαιο «Στὴ χώρα τῶν μαγισσῶν».

Τὸ μεταφρασμένο Πολωνικὸ κείμενο σχετικὸ μέ τὴν Λάρισα

Κεφάλαιο IV Στὴ χώρα τῶν μαγισσῶν

Ἐν μέσω ἔντονης ἀνοιξιάτικης βροχῆς ἀποβιβαστήκαμε στὶς πέντε καὶ μισή τὸ ἀπόγευμα στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Λαρίσης, καὶ ἡ μοναδικὴ ἐκεῖ ἄμαξα μέ δύο ἄλογα, πού στεκόταν μπροστὰ ἀπὸ αὐτὸν τὸν μικρὸ σταθμὸ, θὰ μᾶς μεταφέρει στὴν πλατεία τῆς πόλης μέσα σέ δέκα λεπτά. Ὁ ἄμαξιάς, φορώντας ἕνα βερνικωμένο βιεννέζικο καπέλο καὶ ἕναν μανδύα ἀπὸ λαδομάντιλο, στρίβει δίπλα ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Δασκάλων (ἡ πινακίδα γράφει: Διδασκαλεῖον), στὴν ὁδὸ Φαρσάλων καὶ σταματᾷ μπροστὰ ἀπὸ τὸ διώροφο ξενοδοχεῖο «Ὀλύμπιος». Δέν ἔχουμε τίποτα ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ ὀλοκληρώσουμε τὴν ἡμέρα μας, ἡ ὁποία ξεκίνησε κάτω ἀπὸ τὴν σκιά τοῦ θεϊκοῦ Ὀλύμπου, κάτω ἀπὸ τὸ ἴδιο σημάδι, εἰδικὰ ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού ὅταν σταμάτησε ἡ βροχὴ καὶ ὁ οὐρανὸς καθάρισε λίγο, εἶδαμε ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ δωματίου πού καταλάβαμε τὴν χιονισμένη κορυφὴ τοῦ βουνοῦ τῶν θεῶν νὰ λάμπει μέσα ἀπὸ τὴν ὀμίχλη. Δέν μᾶς ἐνοχλοῦσε πλέον ἡ θεά, ἀλλὰ ἀφοῦ πλυθήκαμε καὶ συμπληρώσαμε τὰ ἔντυπα ἐγγραφῆς μας, γιὰ τὰ ὁποία μᾶς περιέμενε ἕνας καλοπροαίρετος νεαρὸς στὸ κατώφλι, βγήκαμε στὴν πόλη.

*Λάρισα. Αριστερά η Μητρόπολη,
δεξιά το τζαμί του Χασάν Μπέη
(δημοσιευμένο σε αυτό τό κείμενο
από τόν Σίνικο).*

Έδω, στή γωνία τῆς πλατείας τῆς ἀγορᾶς, ἐμπιστευτήκαμε καί οἱ δύο μας τήν φροντίδα τῶν λουστραδόρων, τῶν ὁποίων ἡ ἀφθονία τους, ἀκόμη καί στήν πιά μικρή ἑλληνική πόλη εἶναι συγκλονιστική. Κοιτάζοντας γύρω ἀπό τίς τέσσερις πλευρές τῆς τεράστιας ὀρθογώνιας πλατείας, μετρήσαμε εἴκοσι πέντε ἀπό αὐτούς, σάν νά ὑπῆρχε ἕνας γιά κάθε χίλιους κατοίκους (ἡ σημερινή Λάρισα ἔχει 25.000 κατοίκους, ἐκ τῶν ὁποίων περίπου 2.000 εἶναι Ἑβραῖοι, μερικοί Βλάχοι καί ἐλάχιστοι Τοῦρκοι: ἔτσι ἡ πόλη, πού πρῖν ἀπό τό 1897 ἦταν κυρίως τουρκική, ἐξελληνίστηκε γρήγορα). Ὁ στόχος ἑνός προλετάριου ἀγοριοῦ εἶναι νά ἀποκτήσει ἕνα κουτί μέ μερικά δοχεῖα βερνικῶν, ἕνα πινέλο, δύο βοῦρτσες καί μερικά μάλλινα καί βελούδινα ὑφάσματα. Ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα νά ἀποκτήσει αὐτά τά ἐργαλεῖα, θά μπορέσει νά συντηρήσει τόν ἑαυτό του ἀλλά καί νά βοηθήσει τήν οἰκογένειά του. Ἡ ἀπαίτηση γιά καθαριότητα καί τῶν δύο ποδιῶν εἶναι φυσικά, προϋπόθεση γιά τήν κερδοφορία. Ἡ ἀπαίτηση γιά καθαρά ὑποδήματα ὑπάρχει σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα, ὅπου ξυπόλητοι ἄνθρωποι δέν συναντῶνται ποτέ καί πουθενά. Ἴσως κάτω ἀπό τό ἄθλιο καί τρύπιο ἐπανωφόρι πού φοράει ἕνας φτωχός, δέν φοράει πουκάμισο, ἀλλά στά πόδια του φοράει πάντα ὑποδήματα, ἀκόμη καί σέ περιοχές ὅπου τό κλίμα θά τοῦ ἐπέτρεπε νά κυκλοφορεῖ ξυπόλητος ὅλο τό χρόνο. Ἕνας πλούσιος ἄνθρωπος διαφέρει ἀπό ἕναν φτωχό ἄνθρωπο στό ὅτι καί τά δύο του ὑποδήματα εἶναι πάντα σάν καινούργια καί πάντα «γυαλισμένα». Καί δεδομένου ὅτι ὄχι μόνο στά ξενοδοχεῖα ἀλλά καί στά ιδιωτικά σπίτια οἱ ὑπάλληλοι δέν εἶναι ὑποχρε-

ωμένοι να καθαρίζουν τά παπούτσια, τό ἔργο αὐτό ἀφίνεται στους λουστραδόρους. Αὐτή ἡ ἀπασχόληση ἀσκεῖται κυρίως ἀπό ἀγόρια ἡλικίας περίπου ἑπτὰ ἐτῶν, ἀλλά ὑπάρχουν καί κάποιοι μεγαλύτεροι καί ἡλικιωμένοι λουστραδόροι. Σέ ἀντίθεση μέ τούς Ἰταλούς «Lustrascarpe» πού ἔντονα ἀνταγωνίζονται μεταξύ τους μέ φωνές γιά νά ἀποκτήσουν πελάτες, οἱ Ἕλληνες χαρακτηρίζονται ἀπό ἕνα εἶδος συντεχνιακῆς ἀλληλεγγύης καί ἁρμονίας. Εἶναι μιά ομάδα πολλῶν ἀτόμων, καί ὅταν φτάνει ἕνας πελάτης, ἀναλαμβάνει αὐτός πού μόλις εἶχε σειρά νά τόν ἐξυπηρετήσει. Ἀφοῦ τελειώσει ἡ δουλειά, παίρνουν ἕνα μικρό ἀντίτιμο ὡς πληρωμή καί ποτέ δέν παρακαλοῦν γιά ἐλεημοσύνη, ἄν καί δίνουν τά ρέστα μέ εὐγνωμοσύνη καί ἕνα τόσο εὐχάριστο, γοπητευτικό χαμόγελο πού ὁ πελάτης εἶναι πρόθυμος καί γιά δεύτερη φορά νά χρησιμοποιήσει τίς ὑπηρεσίες τους. Συνάμα εἶναι διαθέσιμοι (ἀλλά ἀκόμα καί χωρίς νά σέ ἔχουν πελάτη) νά προσφέρουν ὅλες τίς πληροφορίες γιά τό πλησιέστερο ταχυδρομεῖο, τό πλησιέστερο καφέ, ἐστιατόριο κ.λπ., καί ὅταν τούς ζητεῖται κατεύθυνση, εἶναι πρόθυμοι νά σᾶς καθοδηγήσουν στόν ἐπιθυμητό προορισμό σας. Ἄν τά ἦθη καί τά ἔθιμα τοῦ νεαροῦ προλεταριάτου μποροῦν νά χρησιμεύσουν ὡς μέτρο τῶν γενικῶν «ἐθίμων», τῆς κοινωνικῆς καί ἠθικῆς κουλτούρας τῶν Ἑλλήνων, δίνουν τίν καλύτερη δυνατή μαρτυρία γιά τόν ἑλληνικό λαό. Μπροστά στή διακριτική τους εὐγένεια, ξεχνᾶ κανεῖς ὅτι ἀλλοῦ τό μέτρο τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ ποσότητα τοῦ σαπουνιοῦ πού χρησιμοποιεῖται στά χέρια καί τό λαμπό – ἐδῶ αὐτό τό μέτρο εἶναι ἐκτός συζήτησης. Τό μπάνιο ὄχι μόνο δέν εἶναι μιά ἀπό τίς καθημερινές ἀνάγκες τῆς ζωῆς τῶν Νεοελλήνων, ἀλλά δέν τό αἰσθάνονται καθόλου ὡς ἀνάγκη. Ἡ χρήση του καθορίζεται ἀπό ὀρισμένες ἐπίσεις ἐκκλησιαστικές γιορτές. Πρῖν ἀπό αὐτές ὁ Ἕλληνας πλένεται γιά νά πάει στήν ἐκκλησία. Ἀλλά αὐτό συμβαίνει μόνο λίγες φορές τό χρόνο. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὅποιο ἡ σιλουέτα μιᾶς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας δέν παίζει κανέναν ρόλο σέ ἕνα κανονικό τοπίο μιᾶς μικρῆς πόλης – ἀπλά δύσκολα μπορεῖς νά τίν δεις⁴. Καί αὐτή ἀκριβῶς ἡ σπανιότητα τῶν ναῶν καί ἡ σπανιότητα τῶν λουτρῶν εἶναι ἡ σημαντικότερη διαφορά μεταξύ τῆς ἀρχαίας καί τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συνήθιζαν νά συναντιοῦνται γιά μιά κουβέντα στά γυμναστήρια καί στά λουτρά – σήμερα χρησιμοποιεῖται γιά τό σκοπό αὐτό τό

⁴ Σέ αὐτό τό σημείο δέν μποροῦμε νά συμφωνήσουμε μέ τόν συγγραφέα, γιατί τό 1925 ὑπῆρχαν ἀρκετές νέες ἐκκλησίες στήν Λάρισα καί ἀρκετά ἐμφανείς, π.χ. ὁ νέος ναός τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, πού ὁ Σίνκο κιάλας τόν ἐπισκέφτηκε καί πιθανόν δέν κατάφερε νά δεῖ καί τίς ἄλλες ἐκκλησίες τῆς Λάρισας.

καφενείο. Είναι ο μόνος δημόσιος χώρος που δεν λείπει από τό μικρότερο χωριό. Εκτός από τουρκικό καφέ σερβίζουν εκεί επίσης τσίπουρο (ρακή) και κρασί. Κατόπιν αιτήματος μπορείτε επίσης να πάρετε λίγο ψωμί, αιγά και μερικές φορές μαγειρεμένο κοτόπουλο. Τίς ήλιόλουστες ημέρες, και αυτές οι ημέρες επικρατούν άκομη και στη βόρεια Ελλάδα, οι επισκέπτες των καφε-νείων κάθονται σε скаμινιά ύφασμένα από ψάθα σε ξύλινα τραπέζια μπροστά από τά καφενεία. Όταν βρέχει, βρίσκουν καταφύγιο μέσα στο κλειστό χώρο. Αυτό συνέβη κατά τί διάρκεια τίς παραμονής μας στην αγορά τίς Λάρισας. Ακολουθώντας τό παράδειγμα των ντόπιων, σταματήσαμε κι έμεις σε ένα καφενείο στην Πλατεία και ήπιαμε έναν κακό καφέ με γάλα και καλύτερα γλυκά. Αναβάλαμε τί δοκιμή του κρασιού τίς Λάρισας για τό βράδυ. Έν τῷ μεταξύ, σπεύσαμε στην Ακρόπολη. Βγαίνοντας στην πλατεία τίς αγοράς από τό καφέ, αντικρίσαμε ένα περίεργο θέαμα: τέσσερις πελαργοί, που περπα-τούσαν ειρηνικά πάνω σε ανώμαλα καλντερίμια, που έλαμπαν από τίς λακκουβες τίς πρόσφατης βροχής. Όταν τούς πλησιά-σαμε, σκώθηκαν άργά με τά φτερά τους και σύντομα πήραν τί θέση τους σε δύο φωλιές, που στόλιζαν σαν ζωντανά άκροκέραμα με τήν στρωμή τους τήν όροφή του Δημαρχείου, πίσω στην στενή πλευρά τίς πλατείας. Θυμηθήκαμε ότι μετά τήν αναχώρησή μας από τά Τέμπη, τό τρένο μās ταξίδευε ανάμεσα σε μία πεδιάδα σχεδόν πλημμυρισμένη από νερό, κατάφυτη από καλαμιές και φύκια.

Αυτή λοιπόν είναι ή βατραχοχώρα στην όποία πέτα-ξαν οι πελαργοί, παρόμοια όπως τούς είδα και στο Λιτό-χωρο. Θα έπρεπε να τούς είχαμε υποψιαστεί, υποπτευό-μενοι ότι ήταν ένα ταξίδι σε μία γιορτή των θεων στον Όλυμπο – απλώς πέταξαν στην λάσπη για να φάνε βατράχια...

Έξιστοι γραφικοί με τούς πελαργούς ήταν και οι στρατιώτες στην αγορά, ντυμένοι με τον άλβανικό⁵ τρό-πο, δηλαδή με λευκές φουστανέλες που έβγαναν κάτω από ένα σκούρο μπλέ πανωφόρι δεμένο στην μέση και

*Ευζωνας (φρουρός)
(δημοσιευμένο σε αυτό
τό κείμενο από
τόν Σίνκο)*

⁵ Δανθασμένη εκτίμηση των Ευρωπαίων. Η αλήθεια είναι ότι ή φουστανέλα είναι άρχαιοελληνικό ένδυμα και άργότερα ρωμαϊκό.

άπλώνονταν κάτω σε σωληνοειδείς πτυχές, με λευκά ύφασμάτινα παντελόνια, όπως αυτά που φοροῦν οἱ ὄρειβάτες μας, καί με μαῦρες παντόφλες με τί μίτη σπκωμένη καμπυλωτά ψηλά, διακοσμημένες με κόκκινες φοῦντες. Στό κεφάλι του φοράει ἕνα μικρό φέσι με μαύρη κορδέλα. Τό παλτό κλείνει με δύο σειρές μικροσκοπικῶν γυαλιστερῶν κουμπιῶν. Νεαρά πρόσωπα με ὥραϊα συμμετρικά χαρακτηριστικά, μεγάλα καί μαῦρα μάτια. Αὐτή εἶναι ἡ ἐμφάνιση τοῦ σημερινοῦ ἐφίβου Ἑλλῆνα, ὁ ὁποῖος ἀνῆκει στό σύνταγμα τῆς Φρουράς. Ἄλλα συντάγματα φοροῦν χακί στολές μάχης, ὅπως στούς περισσότερους εὐρωπαϊκούς στρατούς σήμερα.

Οἱ φρουροί κάνουν ἕναν ἀπογευματινό περίπατο στήν Ἀκρόπολη. Τούς ἀκολουθοῦμε μέσα ἀπό τά στενά δρομάκια τῆς ἀγορᾶς καί μετά ἀπό λίγα λεπτά βρισκόμαστε σέ ἕναν μικρό λόφο (ὑψους 26 μέτρων), ὁ ὁποῖος μοιάζει με τεχνητό ἀνάχωμα. Ἀπό ἐδῶ μπορεῖτε νά δεῖτε ὅτι ὁ Πηνειός, πού ρέει βαθιά μέσα ἀπό μιὰ χαραγμένη στό ἐπίπεδό της γῆς κοίτη καί σχηματίζει βόρεια τά ὄρια τῆς σημερινῆς πόλης, ὡς ἕνα σχεδόν κυκλικό σχῆμα. Ἀπό ἐδῶ φαίνεται ὅτι ὁ Πηνειός, ὁ ὁποῖος ρέει κατά μήκος τῆς βαθιάς πλευρᾶς τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, εἶναι λαξευμένος ἀπό τά στρώματα χαλικιῶν. Ἡ ἐπίπεδη χερσόνησος εἶναι ἀκατοίκητη λόγω τῶν συχνῶν πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ. Στό στενό λαμό τῆς χερσονήσου ὑψώνεται ἡ Ἀκρόπολη, καί στήν ἀνοιχτή ἀγκαλιά τοῦ ποταμοῦ ἀπλώνεται ἡ πόλη, ἡ ὁποία ὡς τουρκική «Νέα Πόλη» (Γενισελίρ) ἦταν ὑποτίθεται μιὰ πολύ γραφική ἀνατολίτικη πόλη με στενά δρομάκια πλῆθινων σπιτιῶν, προστατευμένων ἀπό πολυάριθμους μιναρέδες⁶. Μετά τό 1881 ἀνοικοδομήθηκε ἀπό πέτρα με βάση ἕνα εὐθύγραμμο σχέδιο. Τό μίσος γιά κάθε τί τουρκικό, πού ἐκφράστηκε με τό σύνθημα: οὐδέν πράγμα τουρκικό. Τό 1910 κόπηκαν καί τά τελευταῖα ἀπό τά παλιά κυπαρίσσια, πού τά εἶχαν περάσει γιά τουρκικά δέντρα. Ἄλλο τόσο δέν σώθηκαν τά παλιά τζαμιά καί οἱ μιναρέδες. Τά παλαιά βρύα καί τά δέντρα με τίς μυρτιές γλίτωσαν (οἱ Τούρκοι ἄφησαν παντοῦ τίς παλιές ἑλληνορθόδοξες ἐκκλησίες⁷). Μόνο τό

⁶ Τά τζαμιά οἱ Ἑλλῆνες τά γκρέμισαν ὅταν οἱ περισσότεροι Τούρκοι κάτοικοι μετανάστευσαν στήν Τουρκία καί ἔφυγαν ἀπό τήν Λάρισα καί τά τζαμιά τους δέν εἶχαν πιά χρήση γιά τούς Ἑλλῆνες κατοίκους τῆς πόλης. Ἀντίθετα, γιά τούς ἀπομεινάντες Τούρκους μουσουλμάνους κτίστηκε ἀπό τούς Ἑλλῆνες τό Γενί (Νέο) Τζαμί τῆς Λάρισας, Μουσουλμανικό τέμενος πού χρονολογεῖται στά τέλη τοῦ 19ου-ἀρχές 20ου αἰῶνα. Βρίσκεται στό κέντρο τῆς σύγχρονης Λάρισας, ἐπί τῆς ὁδοῦ 31ης Αὐγούστου.

⁷ Αὐτό δέν ἀληθεύει, γιατί οἱ Τούρκοι καί γκρέμισαν ὀρθόδοξες ἐκκλησίες, ὅπως καί τίς μετέτρεψαν σέ τζαμιά, π.χ. τήν Ἁγία Σοφία τῆς Κωνσταντινούπολης καί γκρέμισαν ὀλοσχερῶς τόν Ναό

παλιό τζαμί του Χασάν Μπέη, διασώθηκε στο λόφο, νοτιοδυτικά απέναντι από την Ακρόπολη, με τα λευκά εμφανιζόμενα, από μακριά, διώροφα τοίχου του, πρασινωπό τρούλο του, που τραβάει τα βλέμματα, ο πανέμορφος μυναρές του, πιο λεπτός από όλα τα κυπαρίσσια και τις λεύκες. Περιβάλλεται από έναν παχύ τείχος με πολλά θραύσματα παλαιών κιώνων και πέτρες με αρχαίες επιγραφές. Περιβάλλεται από ένα λευκό διώροφο τοίχος στο οποίο μπορεί κανείς να δει πολλά θραύσματα αρχαίων κιώνων και πέτρες με επιγραφές. Ο Ο. Kern, ο οποίος πέρασε στην πόλη πέντε εβδομάδες το 1890 αναζητώντας επιγραφές για το *Corpus Inscriptionum τοῦ Graecarum*, λέει ότι εκτός από την Αθήνα, πουθενά δεν βρήκε τόσο πολλές επιγραφές σε όλη την Ελλάδα όσο στην Λάρισα. Οι Τούρκοι όχι μόνο έχτισαν τα σπίτια και τους τοίχους τους από αρχαίες πέτρες, αλλά τις χρησιμοποίησαν επίσης για να φτιάξουν επιτύμβιες στήλες στα νεκροταφεία τους και να στρώσουν τους δρόμους και τις πλατείες τους. Έκατοντάδες τέτοιες πέτρες με επιγραφές βρίσκονται σήμερα στην αυλή του «Διδασκαλείου». Έδω βρίσκεται επίσης το μουσείο της πόλης, όπου μπορείτε να δείτε όχι πολύ ενδιαφέροντα ανάγλυφα επιτύμβια μνημεία, μεταξύ άλλων τον γνωστό Θεσσαλό Ιππότη.

Τα παλαιότερα μνημεία που βρέθηκαν στην Ακρόπολη⁸ χρονολογούνται στους προϊστορικούς (νεολιθικούς) χρόνους, ίσως από εκείνους τους Πελασγούς (που αναφέρονται από τον Όμηρο), οι οποίοι ονόμασαν την πόλη Λάρισα (= κάστρο- το όνομα αυτό επαναλαμβάνεται και σε άλλους πελασγικούς οικισμούς) και ολόκληρη την πεδιάδα Πελασγιώτιδα. Η ονομασία αυτή παρέμεινε στο ανατολικό τμήμα της Θεσσαλίας, αν και κατελήφθη από τους Έλληνες Αιολείς, από τους οποίους ο μετέπειτα Θεσσαλιώτης ονομάστηκε επίσης Αιολός. Ως δεύτερο κύμα κατακτητών ήρθαν οι Βοιωτοί, οι οποίοι τελικά υπέκυψαν στους Θεσσαλούς, που ονομάζονταν Εφύριοι, επειδή προέρχονταν από τη Θεσπρωτική Εφύρα. Τα ίχνη αυτών των τριών κυμάτων κατακτητών διατηρήθηκαν στην ιστορική παράδοση, στα ονόματα των χωρών και των

του Αγίου Αχιλλίου της Λάρισας, στα τέλη του 15ου αι., όταν οι Τούρκοι έχτισαν το Μπεξεστένι, ακολουθώντας την τύχη όλης της πόλης της Λάρισας και γι' αυτό οι Μητροπολίτες Λαρίσης μετέφεραν την έδρα της Μητροπόλεως τους στα Τρίκαλα ως το 1739. Τότε οι Λαρισαίοι ανοικοδόμησαν άλλο Ναό προς τιμή του πολιούχου τους Αγίου Αχιλλίου, πάλι στο λόφο του Φρουριού, τον οποίο πάλι έκαιψαν και γκρέμισαν οι Τούρκοι στα Όρλωφικά. Οι χριστιανοί κάτοικοι της πόλης, για 26 χρόνια αναγκάζονταν να πηγαίνουν για εκκλησιασμό στα γύρω χωριά.

⁸ Friedrich Stählin, *Das Hellenische Thessalien. Landeskundliche und Geschichtliche Beschreibung Thessaliens in der Hellenischen und Römischen Zeit*, Stuttgart, 1924, σ. 97.

τόπων, καθώς και στά διαλεκτικά κείμενα. Οί ιστορικοί Θεσσαλοί⁹ αφού κατέλαβαν τόν προηγούμενο πληθυσμό (ἄν δέν εἶχε μεταναστεύσει), τόν υποβίβασαν στήν τάξη τῶν Πενέστων - ὑποχρεωμένοι νά ἐργάζονται ὡς δουλοπάροικοι στή γῆ τῶν νέων ἀρχόντων. Αὐτές, ἀνάλογα μέ τόν ἀριθμό τῶν φυλῶν, χώρισαν τίς δύο πεδιάδες, πού τίς δρόσιζε ὁ Πηνειός, καί τά κεντρικά βουνά σέ τέσσερα ἄνισα μέρη. Τά ὀνόματα αὐτῆς τῆς τετράδας εἶναι Πελασιῶτις, Ἑστιαῶτις, Θεσσαλιῶτις καί Φθιῶτις. Ἡ πολιτική ἐνότητα τῆς τετραρχίας ἐκφραζόταν στή συνέλευση ὄλων τῶν Θεσσαλῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξέλεγαν ἕναν κοινό ἡγέτη (ταγός), ὁ ὁποῖος ὀνομαζόταν ἐπίσης βασιλιάς (βασιλεύς) ἢ ἡγεμόνας (ἄρχων). Ὁ ταγός διοικοῦσε τίς ἔνοπλες δυνάμεις ὄλων τῶν πόλεων, εἰσέπραττε φόρους ἀπό τούς πολίτες δεύτερης κατηγορίας, τούς λεγόμενους περιοῦσιους, καί ἔμπαινε εὐκόλα στόν πειρασμό τῆς τυραννίας. Οἱ ἰσχυρότεροι ἀπό αὐτούς τούς Θεσσαλούς τυράννους ἦταν οἱ Ἀλευάδες τῆς Λάρισας, πού ἀναγονταν στόν μυθικό Ἀλεύα, τόν ὑποτιθέμενο ὀργανωτή τοῦ θεσσαλικοῦ κοινοῦ. Στήν ἀρχή τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. ἀνέλαβαν τό ἀξίωμα τοῦ ταγοῦ, καθώς ὁ Ἡρόδοτος (7, 6) τούς ἀποκαλεῖ βασιλεῖς τῆς Θεσσαλίας. Μέ βασιλικό τρόπο ἔπαιζαν τά εὐγενῆ ἀθλήματα, στέλναν τά ἄλογα νά ἀγωνίζονται στούς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες καί τιμοῦσαν ἀπλόχερα στούς ποιητές. Ὁ Πίνδαρος (Puth. X 100) βρῆκε ἐδῶ ἕναν προστάτη καί φίλο στό πρόσωπο τοῦ Ἀλεύα Θώρακα. Ὁ τελευταῖος, σκεπτόμενος νά ἐδραιώσει ἕνα βασίλειο, στάθηκε στό πλευρό τοῦ Ξέρξη κατά τήν διάρκεια τῶν περσικῶν πολέμων καί ἀναγνώρισε τήν κυριαρχία τοῦ ἐκ μέρους ὄλων τῶν Θεσσαλῶν. Παρά τήν ἴττα τοῦ Ξέρξη στή Σαλαμίνα, οἱ Ἀλευάδες ὑποστήριξαν τόν Μαροδόνο, ὁ ὁποῖος παρέμεινε στήν Ἑλλάδα, καί μετά τό τέλος τῶν περσικῶν πολέμων συνέχισαν νά κυβερνοῦν τή Θεσσαλία μέχρι πού τούς πῆρε τήν κυριαρχία ὁ Ἰάσων τῶν Φερῶν (στήν Πελασιῶτισα). Ἦταν γιός τοῦ τυράννου τῆς Φερῶν, Λυκόφρονα, ὁ ὁποῖος, αφού νίκησε τή Λάρισα τό 404 π.Χ., συμάχησε μέ τή Σπάρτη. Ὁ Ἰάσων, ὁ ὁποῖος ἔγινε τό 372 π.Χ. ταγός ὅλης τῆς Θεσσαλίας, κατέστρωσε ἕνα τολμηρό σχέδιο νά ἀναλάβει τήν ἡγεμονία ὅλης τῆς Ἑλλάδας στό ὄνομα ἑνός ἐθνικοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν. Γιά τό σκοπό αὐτό συνῆψε συμμαχία μέ τή Θήβα κατά τῆς Σπάρτης, ἔκανε ἐπίσης συμφωνία μέ τόν Μακεδόνα Ἀμύντα καί μέ τή βοήθειά τους θά ἀναλάμβανε τήν ἡγεσία τῶν Πανελλήνιων Πύθιων στούς Δελφούς καί θά ἀνακηρυσσόταν ἡγεμόνας τῶν Ἑλλήνων στόν πόλεμο κατά τῶν Περσῶν. Πρῖν συμβεῖ αὐτό, σκοτώθηκε κατά τό ἔτος 370 π.Χ. ἀπό

⁹ Stählin, ὁ.π., σ. 84.

τό χέρι του συγγενῆ του, Ἀλέξανδρου τῶν Φερῶν, ὁ ὁποῖος δολοφόνησε καί τόν γιό του ἕνα χρόνο ἀργότερα. Οἱ εὐγενεῖς κάλεσαν τόν Ἀλέξανδρο τόν Μακεδόνα, ὁ ὁποῖος κατέλαβε τή Λάρισα καί τόν Κρανῶνα, νά λάβει μέτρα ἐναντίον του. Μαζί του σύναψε συμμαχία τό 369 π.Χ. ὁ Πελοπίδας τῆς Θήβας, ἀλλά ἔζησε γιά νά δεῖ μόνο τίν νίκη τοῦ ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν καί τίν κατάληψη τῆς Θήβας (364 π.Χ.). Μετά τόν νικηφόρο ναυτικό πόλεμο μέ τίν Ἀθήνα (362 π.Χ.) φάνηκε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος τῶν Φερῶν θά ὑλοποιούσε τά σχέδια τοῦ Ἰάσονα γιά τίν ἡγεμονία τῶν Θεσσαλῶν ἐπί τῆς Ἑλλάδας, ὅταν καί αὐτός χτυπήθηκε ἀπό τό χέρι φονιά τό 358 π.Χ.. Τόν διαδέχθηκε ὁ Φίλιππος ὁ Μακεδών, ὁ ὁποῖος κλήθηκε ἀπό τούς Ἀλευάδες νά γίνει ἀρχοντας τῶν Θεσσαλῶν. Ἀπό τότε ἡ Θεσσαλία σύρθηκε στό ἄρμα τῆς μακεδονικῆς πολιτικῆς καί μαζί μέ τή Μακεδονία ἔπεσε κάτω ἀπό τό ζυγό τῶν Ρωμαίων. Κατά τίν διάρκεια τῆς νέας διαίρεσης τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν τίν ἐποχή τοῦ Αὐγούστου, οἱ πρῶν “γύρω” πόλεις, πού δέν ἀνῆκαν στήν τετραρχία, συμπεριλήφθηκαν στήν Θεσσαλία, ἔτσι ὥστε ἀπό τότε ὀλόκληρη ἡ περιοχὴ ἀπό τίς Θερμοπύλες ἕως τίν Περραβία ὀνομαζόταν *provincia Thessalia*. Ἡ πρωτεύουσα τοῦ βόρειου τμήματός της ἦταν ἡ Λάρισα, πού ὀνομαζόταν ἀπλῶς *civitas Thessaliae*.

Μικρότερη ἀπό τή λαμπρότητα τῶν Ἀλευάδων τῆς Λάρισας καί τῶν Ἰασόνων τῶν Φέρων διήρκεσε ἡ δύναμη τῶν Σκοπάδων τοῦ Κρανῶνα (στήν Πελασγιώτιδα). Τόν 4ο καί 5ο αἰ. π.Χ. συναγωνίστηκαν μέ τίς ἰσχυρότερες δυναστείες ἄλλων θεσσαλικῶν πόλεων. Πρὸς τιμὴν τοῦ Σκοπᾶ Β΄ ἔγραψε ὁ Σιμωνίδης (πέρ. τό 515 π. Χ.) τό περίφημο ἐπινίκιο (μέρος στό Πλάτωνα Protag. 339 b). Δέν ἔπεσε στά χέρια ἑνός δολοφόνου, ἀλλά τελείωσε ἐξίσου βίαια ὅπως ὀλόκληρη ἡ οἰκογένειά του: Τό σπίτι στό ὁποῖο μόλις εἶχε γλεντήσει κατέρρευσε λόγω σεισοῦ. Ὁ Σιμωνίδης, πού ἦταν παρῶν ἐκεῖ, θά εἶχε σκοτωθεῖ καί αὐτός, ἂν δέν εἶχε κληθεῖ νά βγεῖ ἔξω λίγο πρῖν, ἀπό κάποιους ξένους νέους. Ἦταν οἱ Διόσκουροι. Ὁ ποιητής ὁ Κεῖος ἐπέζησε, ἀλλά ἡ μνήμη τῶν Σκοπάδων καί τῆς ἐξουσίας τους χάθηκε, ὅπως καί οἱ μεγάλες πολιτικές προσπάθειες τῶν Ἀλευάδων καί τῶν Ἰασόνων. Δέν ἔχουν ἀπομείνει ἴχνη τῶν πρῶτων στή Λάρισα. Ἡ Ἀκρόπολη εἶναι ἄδεια. Δέν γνωρίζουμε κἄν τί θέση τοῦ μοναδικοῦ μεγάλου ναοῦ πού κοσμεῖ αὐτόν τόν λόφο, τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος¹⁰.

¹⁰ Πρόσφατα ἐντοπίστηκε ἡ θέση τοῦ ναοῦ στό Μπεξεστένι, κατά τίν διάρκεια ἐργασιῶν. Ὁ Σίνκο πρέπει νά γνώριζε γιά τόν ναό τῆς Ἀθηνᾶς ἀπό τίν ὑπάρχουσα τότε βιβλιογραφία. Πάντως ἡ Ἐφορία Ἀρχαιοτήτων Λάρισας μᾶς πληροφοροῦσε παλιότερα ὅτι: «ὅπως μαρτυροῦν μεταγενέστερες ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες, θά πρέπει νά ὑπῆρχε ὁ ναός τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἀνατολικά τοῦ σημερινοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀχιλλίου, ἂν σχετίζεται μέ αὐτόν μᾶ πῶρηνι θεμελίωση κτιρίου πού ἀποκα-

Ίσως στή θέση του νά ανεγέρθηκε ένας ὀρθόδοξος ναός ἀφιερωμένος στὸν Ἅγιο Ἀχιλλίῳ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (μὴπως ἐπειδὴ ὁ Θεσσαλὸς Ἀχιλλέας ἦταν εἰδωλολατρικός ἥρωας;) καὶ ἔκανε τὴν ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Λάρισας ὡς Μητρόπολη ἐπὶ τῶν 14ων ἐπισκοπειῶν τῆς Θεσσαλίας. Αὐτὴ ἡ μητρόπολη στέκεται ἀκόμη καὶ σήμερα στή δυτικὴ ὄχθη τῆς Ἀκρόπολης. Στὶς πανηγυρικὲς γιορτές, οἱ ἠλικιωμένοι καὶ νέοι Θεσσαλοὶ καὶ τῶν δύο φύλων σπεύδουν ἐκεῖ γιὰ νά φιλήσουν τὴ χρυσή εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου¹¹. Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν τελετὴ, οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια ἀποσύρονται ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸ στὴ στοά, ἡ ὁποία ὀνομάζεται γυναικωνίτης. Αὐτὸς ὁ αὐστηρὸς διαχωρισμὸς τῶν φύλων εἶναι ὑποχρεωτικός σέ κάθε ἑλληνορθόδοξη ἐκκλησία, ὅσο μικρὴ καὶ ἂν εἶναι. Καὶ ὅπως στὴν ἐκκλησία, ἔτσι καὶ στὸ καφενεῖο δὲν συναντᾶς γυναῖκες – ζοῦν μιά ζωὴ τῆς οἰκίας, γιὰ νά μὴν πῶ μιά ζωὴ χαρμενοῦ.

Ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κτήρια στὴ νοτιοδυτικὴ πλαγιὰ τῆς Ἀκρόπολης σώζονται τὰ λείψανα ἑνὸς θεάτρου. Τὰ εἱρεῖπια τοῦ θεάτρου σώζονται στὴ νοτιοδυτικὴ πλαγιὰ τῆς Ἀκρόπολης. Μέρος τοῦ προσκηνίου καὶ ἀρκετὲς σειρὲς καθισμάτων ἔχουν ἀνασκαφεῖ. Δὲν σταματᾶμε σ' αὐτὰ γιὰ νά χρησιμοποιήσουμε τὴ θεὰ ἀπὸ τὸ λόφο, γιατί τὴ σκεπάζει ἡ ὀμίχλη, καὶ μέσα ἀπὸ τὴ ρεματιά ἀνάμεσα στὴν Ἀκρόπολη καὶ τὸ λόφο μὲ τὸ τζαμί τοῦ Χασάν Μπέη, πηγαίνουμε στὸ πέτρινο γεφύρι τοῦ Πηνειοῦ, πού ὀδηγεῖ στὸν Τύρναβο. Ὁ Πηνειὸς ἐδῶ εἶναι πολὺ πιὸ ἐντυπωσιακὸς ἀπὸ ὅτι στὰ Τέμπη, ἂν καὶ ἔχει ἥδη τροφοδοτηθεῖ ἀπὸ τὸν Ξηριᾶ καὶ μικρότερες ἄλλες ροές. Ἐλλείπει κάτι καλύτερου νά κάνω, διαβάζω ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν F. Stahlin¹² στὴ γέφυρα καὶ διαβάζω μέχρι νά πέσει τὸ σκοτάδι:

Ἡ θεσσαλικὴ πεδιάδα περιλαμβάνει τρεῖς μεγάλες κοιλότητες: στὸ μέσον τῆς μίας βρίσκεται ἡ Λάρισα, στὸ μέσον τῆς δεύτερης (νοτιοδυτικὰ τῆς Λάρισας) τὰ Τρίκαλα (ἀρχαῖα Τρίκκη), στὴν ἀκτὴ τῆς τρίτης (νοτιοανατολικὰ) βρί-

---

λύθηκε σέ μήκος 23 μ. με κατεύθυνση ἀπὸ Α πρὸς Δ.» στὴν ιστοσελίδα: <http://larisa.culture.gr/index.php/arxaiologikoι-xoroi-kai-mnimeia/9-uncategorised/178-mnimeia-tis-larissas>

¹¹ Στὶς ἀρχὲς τοῦ τρίτου αἰῶνα μετὰ τὸν Χριστό, οἱ Θεσσαλοὶ ἐγκατέλειψαν τὴν λατρεία τοῦ Ἀχιλλέα. Τοὺς ἐνθάρρυνε νά ξαναχρῆσουν τὴν λατρεία ὁ Φιλόστρατος (στὸ «Ἡρωικός»), ὁ ὁποῖος ἀποδίδει τὶς καταστροφὲς πού ἔπαθαν οἱ «ἀσεβεῖς» Θεσσαλοὶ, ὄχι ὅμως χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Προφανῶς αὐτὴ ἡ διδασκαλία εἶχε τὴν ἐπίδρασί της, βλ. G. Radet, *Notes critiques sur l'histoire d'Alexandre I*, Paris 1925, Klingsieck, r. II (les theores Thessaliens au tombeau d'Achille). Ἡ μετάφραση τοῦ ἀρθροῦ τοῦ G. Radet δημοσιεύθηκε στὸ *Ἀχιλλίῳ Πόλις*, τεύχος 04 / Νοέμβριος 2020, Λάρισα 2020, σσ. 95-109 με τίτλο «Οἱ Θεσσαλοὶ θεωροῦν στὸν τάφο τοῦ Ἀχιλλέα», Προλογικά: Χαραλάμπου Βόγια, Μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά: Κώστας Σαμαρᾶς.

¹² *Stahlin*, ὁ.π., σ. 79.

σκεται ή θάλασσα του Βόλου. Άκόμα στή Νεογενή περίοδο καί οί δύο έσωτερικές πεδιάδες καλύπτονταν από μία λίμνη, ή όποία φαίνεται ότι κατέληγε στον κόλπο του Βόλου. Λόγω τής έμβάθυνσης του άποστραγγιστικού καναλιού, τό όποιο ό Πηνειός είχε χαράξει για τον έαυτό στά Τέμπη, ή λίμνη σιγά-σιγά άποστραγγίστηκε. Στά Τρίκαλα ρέουν άφθονα νερά από τίς πλαγιές τής Όθρυος καί τής Πίνδου, που πέφτουν στο χαμηλότερο σημείο κοντά στο Λιμναίο, καί κατά τούς βροχερούς μήνες υπόκεινται σε καταστροφικές πλημμυρες. Τόν χειμώνα όλόκληρη ή πεδιάδα πλημμυρίζει. Τόν χειμώνα, όλόκληρη ή πεδιάδα μοιάζει με ένα βάλτο, όπως αναφέρεται στο Eljan hist. anim. III 37, τό καλοκαίρι όπως ή στέπα με τά γαϊδουράγκαθα που αναπτύσσονται σε σκληρό, ραγιαμένο έδαφος. Τά έγχειοβελτιωτικά έργα είναι αναγκαία εδώ.

Όχι πολύ μακριά από τό Λιμναίο, ό Πηνειός κόβει τί μέσο-θεςσαλική ζώνη λόφων που εκτείνονται από βορρά προς νότο, άπορροφώντας όλα τά νερά τών Τρικάλων. Πρόκειται για παλιούς σχιστόλιθους, άσβεστόλιθους καί έκρηξιγενή πετρώματα, που φτάνουν μόνο τά 300-500 μέτρα ύψος- μόνο οί άσβεστολιθικές πλάκες φτάνουν τά 800 μέτρα. Όλόκληρη ή περιοχή είναι άνυδρη καί άγονη. Μόνο το κεντρικό τμήμα μεταξύ Κρανώνα καί Σκοτούσσας παράγει άφθονες καλλιέργειες σε άποσαθρωμένη άργιλο.

Η λεκάνη τής Λάρισας είναι πιο εύφορη. Ένα άγρόκτημα δύο ή τριών χωραφιών με άγρανάπαυση καί μόνο, χωρίς βαθιά κατεργασία καί χωρίς καμία λίπανση, παράγει πολλαπλάσια παραγωγή σιταριού. Η άπόδοση εξαρτάται κυρίως από τίν άφθονία τών βροχών τόν Μάρτιο καί τόν Άπρίλιο. Οί καλλιέργειες ταλαιπωρούνται από τίς ακρίδες, για τίς όποιες στήν αρχαιότητα προσεύχονταν στον Άπόλλωνα Παρνόπιο, καί τόν καυτό άνεμο, Λίβα, που φυσάει από τά νοτιοδυτικά από τίν Πίνδο. Άν φυσήσει όταν δένει τόν καρπό στά τέλη Μαΐου, ή συγκομιδή είναι σχεδόν χαμένη.

Αυτός ό άνεμος είναι μόνο ένα από τά συμπτώματα του άθλιου κλίματος τής Θεσσαλίας. Η χώρα, που χωρίζεται από τί θάλασσα με τά παράκτια βουνά, δέν έπωφελεϊται από τά πλεονεκτήματα του μεσογειακού θαλάσσιου κλίματος. Τά καλοκαίρια μπορεί να είναι τόσο ζεστά όσο καί άλλου στή Μεσόγειο, καί από τά τέλη Μαΐου έως τά τέλη Σεπτεμβρίου οί πεδιάδες στεγνώνουν από άνομβρία – τόν χειμώνα οί παγετοί τών -12, -14° C δέν είναι σπάνιοι στά Τρίκαλα, καί τό χιόνι μερικές φορές παραμένει για έβδομάδες. Ός αποτέλεσμα, μερικές φορές, όλόκληρα κοπάδια αιγοπροβάτων, που όδηγήθηκαν από τά βουνά για να ξεχειμωνιάσουν στίς πεδιάδες, πεθαίνουν από τό κρύο καί τίν έλλειψη τροφής. Ό Θεόφραστος (caus. plant. V 14. 2) καί ό Πλίνιος (h.

η. 17, 30) ισχυρίζονται ότι λόγω της συμπίκνωσης και της ξήρανσης των πεδιάδων, ο άερας έγινε τόσο ψυχρός πού οι έλιές σταμάτησαν νά αναπτύσσονται στην Λάρισα και τό κρασί μερικές φορές πάγωνε. Οί ζωοτροφές έπρεπε νά προσαρμοστούν σέ αυτό τό κλίμα. Οί άρχαιοί θεωροῦσαν ότι τά πλατύγυρα καλοκαιρινά καπέλα και οί χοντρές χειμωνιάτικες γλαμούδες από μαλλί ήταν χαρακτηριστικό των Θεσσαλών...

Τό σκοτάδι πού έπεφτε έμπόδισε τήν περαιτέρω άνάγνωση. Μέσα σέ λίγα λεπτά βρεθήκαμε στό ίδιο παζάρι της Λάρισας, όπως αυτό της Θεσσαλονίκης και άλλων περιοχών της Ανατολής. Οί στενοί δρόμοι, πού αποτελούνται από διάφορα ήλεκτροφωτισμένα ύπόστεγα, παρουσιάζουν άνοιχτά καταστήματα τροφίμων, εργαστήρια και έστιατόρια και στίς δύο πλευρές. Κάθε μαγαζί, κατά κάποιον τρόπο, άνοιγεται στό δρόμο μέ τά δείγματά του, πού εκτίθενται στό κατώφλι και μπροστά του- κάθε έστιατόριο, εκτός από τά πιάτα και τά γλυκά πού τοποθετούνται σέ φαρδιά μεταλλικά φύλλα στή βιτρίνα, έχει ένα ύποκατάστημα μέ τί σιδερένια σόμπα μπροστά στό κατώφλι, στην όποία τηγανίζουν άρνί και ψάρι ή ψήνουν κέικ και χυλοπίτες στό λάδι. Γύρω από κάθε σόμπα, βρίσκεται ένα πλήθος από άνδρες της εργατικής τάξης, άμαξάδες κ.λπ., οί όποιοι βάζουν στά πιάτα πού τούς παρέχουν οί μάγειρες, ανάλογα μέ τήν έπιλογή τους, μπουκιές κρέατος ή ζυμαρικά και άφου άκουμπήσουν τό πιάτο τους στό περβάζι του παραθύρου, τρώνε, μασάνε ψωμί και πίνουν κρασί, τό όποιο χύνεται σέ ποτήρια από πύλινες κανάτες ή πλεγμένα μπουκάλια (νταμτζάνες) .

Ήν, εν μέσω φαγητού ή ποτού, σταματήσει κάποιος, ό όποιος, όπως μπορείτε νά δείτε από τό βλέμμα του, δέν έχει χρήματα για νά αγοράσει δείπνο και κοιτάζει μέ ίκεσία τόν χρήστη των δώρων του Θεού, αυτός δέν σταματά νά τρώει, αλλά πριν άδειάσει τό πιάτο ή τό ποτήρι του, δίνει τό ύπόλοιπο πού του μένει στον φτωχό, ό όποιος τρώει ή πίνει τό γευμα σιωπηλά και, ανάλογα εάν χόρτασε ή όχι, συνεχίζει νά ψάχνει από άλλους τρόφιμα ή εξαφανίζεται κάπου. Έδω, σέ αυτή τήν αγορά της Λάρισας, γνωρίσαμε τί σημαίνει νά μοιράζεσαι μέ έναν φτωχό τό φαγητό και ποτό. Όσο υπάρχουν άνθρωποι πού έχουν τήν οικονομική δυνατότητα νά αγοράσουν κάτι για βραδινό, κανένας από αυτούς πού δέν έχουν τήν οικονομική δυνατότητα νά τό αγοράσουν δέν θά πάει για ύπνο πεινασμένος.

Τό φαγητό του δρόμου έρεθίζει τόσο ευχάριστα μέ τίς μυρωδιές του τήν μύτη μας και έλκύει τόσο όρεκτικά τα μάτια μας, ώστε δέν έπιστρέψαμε στό «Όλυμπος» μας ούτε άναζητήσαμε τό φημισμένο έστιατόριο του Μίνωα στην

πλατεία, αλλά πήγαμε στο πλησιέστερο φωτισμένο φαγάδικο στο παζάρι, όπου φάγαμε πρώτα καλό ψάρι από τον Πηνεϊό, μετά ψητό αρνί, και τέλος ένα κοντοσούβλι σέ ελαιόλαδο και μερικά κέικ και πορτοκάλια. Τό επιτραπέζιο κρασί που μās σέρβιζαν δέν μπορούσαμε νά τό καταπιούμε- θά ἦταν εύκολότερο νά καταπιούμε νέφτι παρά αυτό τό έλληνικό κρασί, καρυκευμένο μιά πικρή, άρωματική ρητίνη. «Vinum picem redolet», ό Mieczyslaw θυμήθηκε μιά φράση από τά σχολικά του Λατινικά Άποσπάσματα που έλεγε ότι «Τό κρασί μυρίζει πίσσα», αλλά όχι μόνο δέν μυρίζει, αλλά έχει τί γεύση τῆς ρητίνης. Οί άρχαίοι, όπως προκύπτει από τί λατινική φράση που παρατίθεται παραπάνω, γνώριζαν πώς νά καταναλώνουν κρασί, αλλά δέν τό εφάρμοζαν στον ίδιο βαθμό όπως οί Νεοέλληνες. Προφανώς, από τίν άρχαιότητα τά μωσχεύματα τῆς άμπέλου άλλαξαν και οί νέοι τύποι, που εισήχθησαν από κάπου, έκφυλίστηκαν στο έλληνικό έδαφος σέ τέτοιο βαθμό που έχασαν τί σταθερότητα του χυμού τους. Για νά διατηρηθεϊ, τό κρασί έπρεπε νά ύποστει έπεξεργασία με ρητίνη. Οί ούρανίσκοι των Έλλήνων έχουν συνηθίσει τόσο πολύ αυτή τί γεύση με τίν πάροδο των αιώνων, ώστε όχι μόνο δέν αισθάνονται τίν ανάγκη για ποικιλία, αλλά αποδέχονται μιά διαφορετική γεύση. Για τί χρήση των άλλοδαπων, τό κρασί έπεξεργάζεται χωρίς ρητίνη. Μόλις που πρόσεξε τό αγόρι ότι χαμογελούσαμε με τίν ρετσίνα του, ἦδη μās ρώτησε αν θέλουμε τό «άκριβό» (5 δραχμές, δηλαδή 1 πολωνικό ζλότυ τό μπουκάλι) άπτικό κρασί. Τό θυμηθήκαμε από τό προηγούμενο βράδυ στί Θεσσαλονίκη, όποτε παραγγείλαμε άμέσως τρία μπουκάλια. Πῆγε σέ ένα κοντινό κατάστημα για νά τά πάρει. Του δώσαμε έντολή νά φέρει και μερικά μακεδονικά τσιγάρα. Σέ μιά στιγμή, πίνοντας ἦπιο άπτικό κρασί και απολαμβάνοντας τόν μυρωδάτο καπνό του τσιγάρου, άρχίσαμε νά άπαντάμε στο έρώτημα τί δέν θά μπορούσαμε νά επισκεφθοῦμε στί Θεσσαλία.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ

Η «ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ» ΤΗΣ ΠΡΟΤΟΜΗΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΔΑΡΔΑΙΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ»

Δεκαεννέα χρόνια διήρκεσε η «περιπέτεια» της προτομής του έθνομάρτυρα μητροπολίτη Πολυκάρπου Δαρδαίου, από τήν ημέρα πού φιλοτεχνήθηκε, μέχρι τήν ημέρα πού στήθηκε στον χώρο, όπου βρίσκεται, στο Φρούριο. Σάν νά μίν ἔφταναν αὐτά, τί δεκαετία τοῦ 1990 γκρεμίστηκε ἀπό τό βάθρο της καί ἔπαθε ζημιά, ἡ ὁποία διακρίνεται ἀκόμη. Οὔτε καί σήμερα μπορεῖ νά πει κανείς μέ σιγουριά, τόν λόγο αὐτῆς τῆς μεγάλης καθυστέρησης, ἀλλά μπορεῖ νά τίν ἀποδώσει στόν συνδυασμό δύο πραγμάτων: Στήν ἀναμφισβήτητη καί ἀνεξήγητη ἀδιαφορία, διαχρονικά, τῶν δημοτικῶν Ἀρχῶν καί στή διχογνωμία ὡς πρὸς τή χωροθέτηση τοῦ μνημείου. Ἡ ἀρχική πρόθεση ἦταν νά τοποθετηθεῖ κοντά στό μνημεῖο τῶν πεσόντων στό πάρκο Ἀλκαζάρ. Τά ἐπόμενα χρόνια, προέκυψε ἡ πρόταση τοῦ προέδρου τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου Γεωργίου Ζιαζιά, νά τοποθετηθεῖ στόν χώρο τοῦ παλιοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, ὅπως κι ἔγινε τό 1956.

Ἡ προτομή φιλοτεχνήθηκε τό 1937 ἀπό τόν καθηγητή τοῦ Πολυτεχνείου Μιχαήλ Τόμπρο, στό ἐργαστήριό του στήν Ἀθήνα, μετά ἀπό παραγγελία τοῦ Ἡλία Δημ. Κολέσκα¹. Ὁ δωρητής Ἡλίας Κολέσκας ἦταν συντοπίτης τοῦ Πολυκάρπου, ἀπό τή Δάρδα της Βορείου Ἡπείρου, ἐπιτυχημένος ἐπιχειρηματίας τῆς Λάρισας, μέχρι τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε καί μέ τά κοινά τῆς πόλης. Γιά ἄγνωστο λόγο, μέχρι καί τό ξέσπασμα τοῦ πολέμου τό 1940 ἡ προτομή δέν εἶχε τοποθετηθεῖ. Μετά τήν Ἀπελευθέρωση, μόλις τό 1947 –τουλάχιστον ἀπό τήν «Ἐλευθερία»– ἔγινε ἡ πρώτη ὑπόμνηση, γιά τήν τύχη τῆς

¹ Νικ. Παπαθεοδώρου, «Ἡλίας Δημ. Κολέσκας-Ἐνας λησμονημένος εὐεργέτης τῆς Λάρισας», στίλ-λη «Μιά εἰκόνα χίλιες λέξεις» ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» Λάρισας, 13 Φεβρουαρίου 2022.

προτομής. Μέσα από τις σελίδες της εφημερίδας, ως παρακολουθήσουμε την «ίστορία» της τοποθέτησης:

Τό 1947 άρχισε ή άναδημιουργία του άλλους Άλκαζάρ (φυτεύσεις δένδρων κ.λπ.), τό όποίο είχε καταστραφεί και ξυλευτεί κατά τί διάρκεια της Κατοχής. Έκείνη τί χρονιά, υπήρξε ή πρώτη υπόμνηση² προς τί δημοτική Άρχή, γιά τίν άνάγκη τοποθέτησης της προτομής του μητροπολίτη Πολυκάρπου, ως έξής: *«Ο μακαρίτης Ήλ. Κολέσκας, έκ των ίδρυτων του ΟΥΗΛ, δωρητής του καταστραφέντος ώρολογίου της πόλεως, είχε δαπάναις του κατασκευάση έν Αθήναις τίν προτομήν του κρευοργηθέντος, παρά τό Άλκαζάρ, Μητροπολίτου Λαρίσης Πολυκάρπου του Δαρδαίου. Η προτομή είναι έτοιμή από δεκαετίας και θά πρέπει τώρα νά τοποθετηθῆ εκεί όπου ό ήρωικός ιεράρχης εὔρε μαρτυρικόν θάνατον, άποκεφαλισθείς τό 1821»*. Στίς 20 Ίουνίου της ίδιας χρονιάς ή εφημερίδα επανέρχεται δίνοντας τίν πληροφορία ότι ή προτομή του Πολυκάρπου βρίσκεται στή Λάρισα και φυλάσσεται στήν οίκία του δωρητή Ήλία Κολέσκα. Μέ τί διαπίστωση ότι χρειάζεται μόνο νά διατεθεί ή δαπάνη γιά τίν κατασκευή του μνημείου. Στίς 30 Μαρτίου 1948 ή «Έλευθερία» επαναφέρει τό ζήτημα προς τόν Δῆμο γράφοντας ότι *«τώρα πού άναδημιουργούνται οί κῆποι του Άλκαζάρ ἦτο ενκαιρία νά αφεθῆ ένας χῶρος είς τόν όποϊον νά σταθῆ ή προτομή του μαρτυρικού Μητροπολίτου Λαρίσης Πολυκάρπου...»* Τίν επόμενη ακριβώς ήμέρα δημοσιεύεται ή είδηση ότι τό δημοτικό συμβούλιο ένέκρινε τίν άπαιτούμενη δαπάνη γιά τίν κατασκευή των βάθρων της προτομής, ή όποία θά στηθει στό Άλκαζάρ.

Μετά από μῆνες, τίν 1η Δεκεμβρίου 1948 μαθαίνουμε (σέ σχόλιο) ότι ό νομάρχης Παπαδημητρίου έδωσε έντολή νά καταρτισθεί προϋπολογισμός δαπάνης γιά τίν κατασκευή των βάθρων, ώστε νά στηθει ή προτομή. Δύο μέρες μετά, στίς 3 Δεκεμβρίου, ή εφημερίδα ζητά μέ νέο σχόλιο στή στήλη «Πενιές» νά όρισθεί θέση στό Άλκαζάρ, γιά νά τοποθετηθεί ή προτομή του Πολυκάρπου. Δηλαδή, *«έκει όπου υπέστη κατά τό 1821 τόν μαρτυρικόν του θάνατον»*. Παράλληλα όμως, έθετε και τό θέμα της άνακατασκευής του κράνου του μνημείου των πεσότων του 1897 (χρησιμοποιείτο μέχρι τό 1963 περίπου ως τό επίσημο Ήρώο της πόλης), τό όποίο είχε καταστραφεί από τόν σεισμό της 1ης Μαρτίου 1941.

² «Έλευθερία», 14 Μαΐου 1947.

Ἐπανέρχεται ἡ «Ἐλευθερία» μέ σχόλιο στίς 6 Ἰανουαρίου 1949, τονίζοντας: «Ἀπό τόν Δῆμον λοιπόν ἐξαρτᾶται νά καθορίσῃ τήν θέσιν –εἰς τό Ἀλκαζάρ βέβαια, ὅπου ὁ ἱεράρχης ἐμαρτύρησεν– διά νά γίνουν συντόμως τά ἀποκαλυπτήρια». Στίς 20 Ἰανουαρίου μαθαίνουμε ἀπό τήν ἐφημερίδα ὅτι «Τά βάθρα ἐπί τῶν ὁποίων θά στηθῆ ἡ προτομή τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης Πολυκάρπου εἶναι ἔτοιμα. Ἐντός τῶν ἡμερῶν θ' ἀρχίσῃ ἡ τοποθέτησις των εἰς τό Ἀλκαζάρ, παραπλευρώς τοῦ ἡρώου τῶν πεσόντων». Ἐκείνη τή χρονιά τά δημοσιεύματα εἶναι ἀλλεπάλληλα καί στίς 2 Φεβρουαρίου ἀναγράφεται ὅτι «Ἡ προτομή τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης Πολυκάρπου ἐδωρήθη ἀπό τόν μακαρίτην Ἡλίαν Κολέσκαν. Καί ἔμεινε ἐπί δέκα χρόνια εἰς τό σπίτι του, διότι δέν διετίθεντο τά χρήματα πού ἀπαιτοῦντο, διά τήν κατασκευήν τῶν βάθρων. Ἐδέησε πρό μνηῶν νά προσφερθῆ ὁ κ. Νομάρχης καί νά διαθέσῃ τήν δαπάνην. Τά βάθρα εἶναι ἤδη ἔτοιμα. Δυστυχῶς ὁμως ὁ Δῆμος δέν πύδોકησε ἀκόμη νά ὀρίσῃ τήν θέσιν πού θά στηθῆ ἡ προτομή. Καί ὁμως εἶναι ἱστορικῶς καθορισμένη». Στίς 9 Φεβρουαρίου 1949 ἡ «Ἐλευθερία» ἀναφέρει καί πάλι γιά τήν προτομή, ὑποστηρίζοντας ὅτι: «Θά ἀποτελέσῃ ἀνευλάβειαν καί πρὸς τήν μνήμην τοῦ μαρτυρικοῦ ἀγωνιστοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης Πολυκάρπου καί πρὸς τήν μνήμην τοῦ δωρητοῦ Κολέσκα ἂν ἡ ἔτοιμη μετά τῶν βάθρων τῆς προτομῆς τοῦ πρώτου δέν στηθῆ καί δέν ἀποκαλυφθῆ τήν 25η Μαρτίου. Ἡ Δημοτική Ἀρχή γνωρίζει ἤδη καλῶς τήν θέσιν εἰς τήν ὁποίαν πρέπει νά στηθῆ ἡ προτομή. Ὅλα τα ἄλλα εἶναι ἔτοιμα καί δέν ἀπομένει παρά νά δοθῆ ἡ ἐντολή. Διατί λοιπόν καθυστερεῖ αὐτή»; Στίς 6 Μαρτίου ἡ ἐφημερίδα διαπιστώνει: «Δέν θά ἔχουν στηθῆ μέχρι τῆς 25ης Μαρτίου ὁ ἀνδριάς τοῦ Ρίγα Φεραίου (ἔργο τοῦ Γεντέκου, ὁ ὁποῖος εἶναι σήμερα τοποθετημένος ἔξω ἀπό τό 4ο Λύκειο Λάρισας, στή γωνία τῶν ὁδῶν Ἄνθ. Γαζῆ καί Ἡπείρου), οὔτε ἡ προτομή τοῦ Μητροπολίτου Πολυκάρπου. Κι ὁμως ἔπρεπε ἡ μία ἐκ τῶν δύο νά εἶχεν στηθῆ καί νά ἐγίνοντο τά ἀποκαλυπτήριά της τήν ἡμέραν τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς. Ἡ δευτέρα τουλάχιστον καί τώρα ἀκόμη, ἡμπορεῖ νά στηθῆ, διότι εἶναι καθ' ὅλα ἔτοιμη καί δέν χρειάζεται παρά μόνον μία ἐντολή. Θά δοθῆ»;

24 Ἰουνίου 1949 καί ἡ «Ἐλευθερία» ἐπαναφέρει τό θέμα, θυμίζοντας ὅτι ἀπό τό 1937 πού φιλοτεγήθηκε μένει ἀμπαλαρισμένη στό σπίτι τοῦ δωρητῆ Ἡλία Κολέσκα καί «πρό ἕξ μνηῶν ὁ πρῶν νομάρχης ἔδωσε ἐντολὴν εἰς τόν γλύπτην κ. Σκούταρη νά τήν παραλάβῃ, νά τήν καθαρίσῃ καί νά κατασκευάσῃ τά βάθρα της ἀντί συμφωνηθέντος ποσοῦ ὅπερ θά κατέβαλε ὁ Δῆμος. Ἐκτοτε μένει εἰς τό ἐργαστήρι τοῦ κ. Σκούταρη. Μήπως θ' ἀφεθῆ ἐκεῖ ἄλλα

δώδεκα χρόνια;». «Ντροπής πράγματα» γράφει η έφημερίδα στις 29 Σεπτεμβρίου απευθυνόμενη στον Δήμο και τί Νομαρχία. Η προτομή μαζί με τά βάρθρα παραμένει στο έργοστάσιο του Σκούταρη και ουδείς λόγος γίνεται για τό στίσιμό της.

Ἦρθε ἡ σειρά τῶν ἐπιστολογράφων καί στίς 18 Ἰουνίου 1950 ἕνας «Λαρισαῖος», ὅπως ὑπογράφει τήν ἐπιστολή πρὸς τήν ἐφημερίδα, ἀναφέρει: «*Θά ἤθελα νά σοῦ θυμίσω ἕνα ζήτημα πού πολλές φορές ἀπησχόλησε τίς στήλες σου, χωρίς δυστυχῶς, ἀποτελεσμα. Πρόκειται γιά τό πολυθρύλιτο ζήτημα τῆς τοποθετήσεως τῆς προτομῆς τοῦ Μητροπολίτου Πολυκάρπου στό Ἄλκαζάρ, ὅπου ἔχει ὀρισθεῖ καί θέσις ἀπό τόν εἰδικό παρκολόγο κ. Μπουσινιώτη. Ἔχουν περάσει περισσότερα ἀπό δεκατέσσαρα χρόνια ἀπό τότε πού ὁ μακαρίτης Ἡλίας Κολέσκας ἔκαμε τί δωρεά τῆς προτομῆς καί ἕνας χρόνος ἀπό τότε πού ὁ κ. Νομάρχης ἔδωσε τήν ἐντολή νά γίνουν τά βάρθρα. Παρά ταῦτα ὁμως ἡ προτομή, μαθαίνω, ὅτι βρίσκεται στό ἐργοστάσι τοῦ γλύπτη κ. Εὐαγγ. Σκούταρη. Ἔως πότε; Μπορεῖ κανεῖς νά δώση μίαν ἀπάντησιν;*» Τό ἴδιο πρόσωπο, μέ τήν ὑπογραφή «Λαρισαῖος» ἐπανέρχεται μέ ἐπιστολή στίς 23 Αὐγούστου ρωτῶντας γιά τήν τύχη τῆς προτομῆς: «*Νομάρχης καί Δήμαρχος δέν νομίζουν ὅτι ὑποχρέωσιν ἔχουν νά τιμίσουν τήν μνήμην τοῦ μάρτυρος Ἀρχιερέως, στήνοντες τήν προτομήν του εἰς τόν τόπον τοῦ μαρτυρίου του, εἰς τό Ἄλκαζάρ; Ἡ ὑπόθεσις αὐτή ντροπιάζει τήν πόλιν ὅσον μένει ἐν ἐκκρεμότητι.*»

Μέ ἀφορμή τήν κατάθεση στεφάνων στό Ἡρώο τῆς πόλης στό Ἄλκαζάρ, ὁ ἐπιστολογράφος Φώτ. Φαρμάκης, στίς 14 Δεκεμβρίου 1951, ἐπισημαίνει ὅτι τό μνημεῖο εἶναι ἀκέφαλο «*πού μέ ἀσήμαντον δαπάνην ἔπρεπε νά εἶχε ἀνακτίσῃ τό ἀρχαιοπρεπές κρᾶνος πού ἦτο τοποθετημένον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀναμνηστικῆς στήλης.*» Παράλληλα, θέτει καί τό θέμα τῆς προτομῆς τοῦ ἐθνομάρτυρα μητροπολίτη Πολύκαρπου Δαρδαίου, ἡ ὁποία βρίσκεται ἀκόμη στό ἐργοστάσιο τοῦ Σκούταρη «*διότι οὔτε ὁ Δήμος, οὔτε κανεῖς ἄλλος ἐνδιαφέρεται νά τιμηθῇ ἡ μνήμη τοῦ σφαγιασθέντος ἱεράρχου. Διατί αὐτή, ἡ τόσον βαρυστάτη, ἀμέλεια;*»

Νέα ἐπιστολή γιά τήν τύχη τῆς προτομῆς δημοσιεύτηκε στίς 6 Μαρτίου 1954, ἀπό «Λαρισαῖο δημότη», ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἴδιος ἐπιστολογράφος μέ προηγούμενες φορές, ὁ ὁποῖος σημειώνει: «*Διά τήν ἀξίαν τοῦ ἔργου δέν ἐγείρεται οὐδεμία ἀμφισβήτησις, διότι ἐτέθη ὑπό τήν κρίσιν εἰδικῶν, πρὶν παραληφθῆ ἀπό τόν διαθέσαντα τήν δαπάνην διά τήν κατασκευήν, τόν ἀείμνηστον Ἡλίαν Κολέσκαν. Προσθέτως, ὀρίσθη ἡ θέσις εἰς τήν ὁποίαν πρέπει νά τοποθετηθῇ*

εις τό Άλκαζάρ. Καί ἀπομένει μόνον νά διατεθῆ ἡ μικρά δαπάνη πού ἀπαιτεῖται διά τήν πληρωμὴν τῶν βάρθρων. Εἶναι ντροπὴ ὕστερα ἀπὸ δεκαεπτὰ ὀλόκληρα χρόνια, νά μὴν ἔχη στηθῆ ἡ προτομὴ τοῦ ἡρωικοῦ ἱεράρχου εἰς τόν τόπον ὅπου ἐμαρτύρησε».

Τά «ὔδατα ταράσσονται» πραγματικά στίς 17 Αὐγούστου 1954 ἀπὸ τόν πρόεδρο τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Λαρίσης δικηγόρο Γεώργιο Ζιαζιά. Εἶναι ὁ πρῶτος πού θέτει τὸ ζήτημα τῆς ἀνέγερσος τῆς προτομῆς στὸν χῶρο, ὅπου βρίσκεται καί σήμερα. Ἐκεῖ δηλαδή, πού εἶχε κτισθεῖ ὁ παλιὸς μητροπολιτικὸς ναός, στὸ πάρκο βόρεια τοῦ σημερινοῦ περικαλλοῦς ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου. Σέ μακροσκελές ἄρθρο του στὴν ἐφημερίδα, μὲ τίτλο «Πολύκαρπος, ὁ Δαρδαῖος, ὁ μαρτυρικός μητροπολίτης τῆς Λαρίσης», ὁ Γ. Ζιαζιάς παραθέτει ἀναλυτικὰ τὸ βιογραφικὸ τοῦ Πολύκαρπου, ὅπως τὸν περιγράφει ὁ παπα-Σπύρος Ζέγγος καί, στή συνέχεια, ὑποστηρίζει τὰ ἑξῆς: «Ἡ προτομὴ τοῦ Πολυκάρπου, κατὰ τὴν γνώμην μου, πρέπει νά στηθῆ εἰς τὸν κήπον τοῦ ἀνεγερθησόμενου ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, ὅστις προβλέπεται, ὡς μοὶ ἐπιληροφόρησεν ὁ ἐργολάβος τοῦ ναοῦ Δ. Στυλιόπουλος, νά γίνῃ εἰς τὸν χῶρον ὅπου κεῖνται τὰ εἰσπρακτικὰ καταστραφέντος παλαιοῦ ναοῦ. Τὴν γνώμην μου ταύτην συνεπικουροῦν τὰ ἑξῆς: α) Ἡ ὁδὸς Πολυκάρπου ἀρχινοῦσα ἀπὸ τὴν ὁδὸν Μακεδονίας τελειώνει πρὸ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ, β) ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω βιογραφίαν του φαίνεται ὅτι ἐσφάγη εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Πνυεῖοῦ ἀπὸ γέφυρας μέχρι ἐργοστασίου ἀδελφῶν Τσιρούκη, τοῦτο δέ, διότι ὡς προαναφέρω οἱ χριστιανοὶ παρηνολοῦθον τὴν σφαγὴν τοῦ κρυμμένοι εἰς τὰ τουρκικὰ μνήματα, τὰ ὅποια ὡς γνωστὸν, ἔκειντο πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Χαράλάμπους (Πέρα-Μαχαλᾶ), ἄρα, ὁ τόπος τῆς σφαγῆς ἦτο ἀπέναντί τους καί γ) διότι ὡς ἀναφέρει ὁ παπα-Σπύρος Ζέγγος, τὸ 1897 ὁ συνταγματάρχης Ξενοφῶν Ἀντωνιάδης (Λάτσης) μετωκίσας ἀπὸ τὸν Τύρναβον εἰς Λάρισαν ἐνθυμείτο ὅτι κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ ἐπιταφίου, τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Πολυκάρπου ἐγένετο δέσσις ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του εἰς μίαν μαρμαρίνην πλάκαν, ἣτις κατεχώσθη κατὰ τὴν γενομένην ἰσοπέδωσιν τῆς πλατείας τῆς ἐκκλησίας τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ».

Παίρνοντας τὴ σκυτάλη ἀπὸ τὸν Γ. Ζιαζιά, μὲ ἐπιστολὴν του στίς 9 Σεπτεμβρίου 1954, ὁ Ν. Π. Τενεκίδης ὑποστηρίζει καί πάλι, ὅτι ἡ προτομὴ πρέπει νά στηθῆ στὸ πάρκο Ἀλκαζάρ, ἀναφέροντας τὰ ἑξῆς: «Πῶς τιμᾶ ἡ Λάρισα τὴ μνήμην τοῦ μαρτυρήσαντος ἱεράρχη της; Μία προτομὴ δωρηθεῖσα εἰς τὸν Λῆμον ἀπὸ τοῦ 1937 ἀποκεῖται εἰς τὸ ἐργαστήρι τοῦ κ. Σκούταρη. Δωρητής

ὕπῆρξεν ὁ ἀείμνηστος Ἡλίας Κολέσκας. Δωρολήπτης ὁ Δῆμος. Ὁ τελευταῖος ὁμῶς φαίνεται ὅτι δέν τὴν ἐξετίμησε. Διότι, ἄλλως εἶναι ἀνεξήγητον πῶς μετὰ δεκαεπτὰ ὅλα ἔτη δέν εὔρε ἕναν χῶρον διὰ νά τὴν τοποθετήσῃ; Φυσικά, ἡ θέσις τῆς εἶναι εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου του, εἰς τὸ Ἀλκαζάρ. Καί ὁ παρ-
κολόγος πού ἔκαμε τὰ σχέδια ὥρισε τὴν θέσιν τῆς. Ἀλλά ὁ Δῆμος δέν τὴν ἐτο-
ποθέτησεν ἀκόμη. Ὅπως, δέν ἀνακατασκεύασε τὸ κρᾶνος, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν
εἰς τὸν ὀβελίσκον τοῦ Ἡρώου τοῦ Ἀλκαζάρ. Εἶναι ζήτημα δαπάνης; Δέν τὸ
πιστεύω. Νά ἐλπίσωμεν θά κάμπῃ ὃ, τί παρέλειψαν οἱ ἄλλοι; Ἴδωμεν».

Μία ἡμέρα μετὰ τὸν ἑορτασμό τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 28ης Ὀκτωβρίου,
στὶς 29 Ὀκτωβρίου 1954, ἡ «Ἐλευθερία» ἀναφέρεται σέ διαπιστώσεις «ἐπὶ
παραλείψεων» καὶ θυμίζει: «α) Καὶ ἐφέτος, δεκαετρία χρόνια μετὰ τοὺς μεγά-
λους σεισμούς τῆς 1ης Μαρτίου 1941, τὸ μνημεῖον τῶν πεσόντων, πού εὐρί-
σκεται εἰς τὸ Ἀλκαζάρ, ἐστέφθη ἀκέφαλον. Διότι ὁ Δῆμος παραλείπει νά ἀνα-
κατασκευάσῃ τὸ συμβολικὸν κρᾶνος πού ὑπῆρχεν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς μαρ-
μαρίνης στήλης καὶ τὸ ὁποῖον κατεστράφη κατὰ τοὺς σεισμούς τοῦ 1941 β)
Ἐλλειψε καὶ ἐφέτος ἡ προτομὴ τοῦ μπροπολίτου Πολυκάρπου, ὁ ὁποῖος
ὕπῆρξεν ἕνας μεγάλος ἐθνικὸς ἥρωας».

Τὰ πράγματα πῆραν ἄλλη τροπὴ καὶ στὶς 22 Μαρτίου 1955³ ὁ δήμαρχος Δημ.
Χατζηγιάννης ἐνώπιον τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου ἀνακοίνωσε ὅτι στὸ πάρκο
τοῦ Φρουρίου θά τοποθετηθῆ σειρά ἀγαλμάτων καὶ προτομῶν, μεταξύ τῶν
ὁποίων καὶ ἡ προτομὴ τοῦ Πολύκαρπου Δαρδαίου. Στὶς 26 Ὀκτωβρίου 1955
δημοσιεύεται ἡ εἶδησις ὅτι ἡ γιορτὴ τοῦ πρασίνου τῆς 24ης Νοεμβρίου, ὅπως
ὄρισε ὁ δήμαρχος, θά τελεστῆ στὸν χῶρο τοῦ κατεδαφιζόμενου ναοῦ τοῦ Ἁγίου
Ἀχιλλίου. Ἐκεῖ, θά διατηρηθῆ ὡς ἱερὸ μνημεῖο ἡ Ἁγία Τράπεζα. Στὴ θέσις τοῦ
παλαιοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, ὅπου ἱερουργουῖσε ὁ μάρτυρας μπροπολίτης
Λαρίσης Πολύκαρπος Δαρδαῖος, θά σπηθεῖ ἐντὸς τοῦ χειμῶνα ἡ προτομὴ του,
ἡ ὁποία φιλοτεχνήθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πολυτεχνείου Μιχ. Τόμπρο.

Πλέον, εἶχε ἔρθει ἐπιτέλους ἡ ὥρα νά σπηθεῖ ἡ προτομὴ καὶ τὸ 1956 οἱ ἐξε-
λίξεις ἦταν ραγδαῖες. Στὶς 12 Ἰανουαρίου 1956 διαβάζουμε ὅτι «Ἦρχισεν ἀπὸ
χθές ἡ κατασκευὴ τῶν βᾶθρων πρὸς τοποθέτησιν τῆς προτομῆς τοῦ μάρτυρος
μπροπολίτου Λαρίσης Πολυκάρπου τοῦ Δαρδαίου, εἰς τὸν χῶρον ἐνθα ἄλλο-
τε ἔκειτο ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου καὶ ὁ ὁποῖος τώρα μεταβάλλεται». Στὶς
15 Μαρτίου ἀνακοινώνεται ἀπὸ τὸν Δήμο Λαρίσης ὅτι τὴν Κυριακὴ 18 Μαρ-
τίου θά γίνον τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Πολυκάρπου στὸ πάρκο

³ «Ἐλευθερία», 23 Μαρτίου 1955.

τοῦ Φρουρίου. Ἡ προτομή στήθηκε στό σημείο ὅπου ἐτάφη καί βρισκόταν ἄλλοτε ὁ παλαιός ναός τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου.

Τὴν Τρίτη 20 Μαρτίου 1956 ἡ «Ἐλευθερία» σέ μεγάλο ρεπορτάζ, ἀναφέρει: *«Μετά τῆς ἐπιβαλλομένης ἐπιβλητικότητας ἐτελέσθησαν προχθές 10.45 π.μ. στό κατασκευασθέν εἰς τὸν χώρον τοῦ παλαιοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ νέον πάρκον, τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς στηθείσης ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Δήμου Λαρίσης, προτομῆς τοῦ ἐθνομάρτυρος Πολυκάρπου τοῦ Δαρδαίου, δωρεὰ τοῦ ἀειμνήστου συμπολίτου μας Ἡλία Κολέσκα»*. Τιμές ἀπέδωσαν τιπμα στρατοῦ μέ ἐπικεφαλῆς τῆ στρατιωτικῆ μουσικῆ καί ἡ Φιλαρμονικὴ τοῦ Δημοτικοῦ Ὑδείου. Τὴν ἐπιμνημόσυνη δέση τέλεσε ὁ σεβασμιότατος μητροπολίτης Δωρόθεος, μετὰ τοῦ ἱεροῦ κλήρου καί ὁ δήμαρχος Δημ. Χατζηγιάννης ἀπεκάλυψε τὴν προτομή.

Στὴν ὁμιλία του ὁ δήμαρχος, συνέκρινε τὰ ἀποκαλυπτήρια μέ τὴν *«δραματικὴν ἀπαγωγὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου καί ἐθνάρχου Κύπρου Μακαρίου καί συνεργατῶν αὐτοῦ»*, πού συνέπεσε μέ ἐκείνη τὴν χρονικὴ περίοδο. Εἶπε ἀκόμη ὅτι *«ἡ θυσία τοῦ Πολυκάρπου εἰς τὸν ἐθνικὸν βωμὸν δὲν ἐματαιώσε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, οὔτε καί τοῦ Μακαρίου οἰαδίποτε περιπέτεια δὲν θά στερήσῃ τὸν Κυπριακὸν λαὸν ἀπὸ τὸ ἱερόν δικαίωμα τῆς αὐτοδιαθέσεως»*. Ἀκολούθως, ἀναφέρθηκε σπὶ ζωὴ καί τὴ δράση τοῦ μαρτυρικοῦ μητροπολίτη.

Στὴ συνέχεια τῆς ἐκδήλωσης, ὁ Π. Ἀγγέλικας, μέλος τοῦ Βορειοπρωτομαρτιῶν Συλλόγου «Πολύκαρπος ὁ Δαρδαῖος» μέ ἔδρα τὶς ΗΠΑ, ἀναφέρθηκε σπὶ θυσία τοῦ Πολυκάρπου, ἀλλὰ καί στοὺς ἀγῶνες τῶν Βορειοπρωτομαρτιῶν γιὰ τὸ Ἔθνος. Σύμφωνα μέ τὸ ρεπορτάζ, σπὴν τελετῇ παρέστησαν ὁ ἐπιτελάρχης τῆς 1ης Στρατιᾶς ὑποστράτηγος Βρεττός, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ 28ου ΑΤΑ ὑποπτέραρχος Διαμαντόπουλος, ὁ διοικητὴς τῆς 1ης Μεραρχίας ὑποστράτηγος Δρακόπουλος, δημοτικοὶ σύμβουλοι, ὁ βουλευτὴς Ἡλίας Σκυλλάκος, ὁ γενικὸς ἀρχίατρος Δημ. Παλιούρας, ὁ Ἀνώτερος Διοικητὴς Χωροφυλακῆς Θεσσαλίας συνταγματάρχης Κάρλος, ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τῆς Στρατιᾶς καί Μεραρχίας, ἐκπρόσωποι Ἀρχῶν καί ὀργανώσεων, ἀντιπροσωπεῖα μαθητῶν καί πλῆθος κόσμου.

ΔΕΚΑΕΤΙΑ '90

Μετὰ ἀπὸ χρόνια, τὴ δεκαετία τοῦ 1990, ἡ προτομή βρέθηκε γκρεμισμένη στό ἔδαφος, ἀπὸ ἀγνώστους. Ἐπανατοποθετήθηκε, ἀλλὰ τῆς ἔμεινε «σημάδι» σπὴν κορυφῇ, πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο τοῦ ἱεράρχη, ἀπὸ ὅπου λείπει μικρὸ μαρμάρينو κομμάτι.

Ἡ προτομή τοῦ Πολυκάρπου στό Φρούριο, μέ ἐμφανῆ τὰ σημάδια ἀπὸ τὴν πτώση τῆς τῆς δεκαετίας τοῦ 1990.

Ἡ ἐπιβλητική προτομή, ὅπως εἶναι σήμερα.

ΑΡΧΙΜ. ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ & ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Ο ΙΩΣΗΦ Ο ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΣ: Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΕΝΟΣ ΠΟΙΗΤΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ¹

Ι. Ο βίος

α. Από τή Σικελία στήν Θεσσαλονίκη

Ο Ίωσήφ ὁ Ὑμνογράφος γεννήθηκε σέ κάποια πόλη τῆς Σικελίας, στήν ὁποία πέρασε τά παιδικά του χρόνια². Μάλιστα ἀναφέρει ὁ Θεοφάνης, ὁ βιογράφος του, ὅτι ἡ συγκεκριμένη πόλη, χωρίς νά τίν κατανομάζει, εἶχε ἀναδείξει πολλούς ἄλλους λόγιους. Αὐτή ἡ ἀναφορά τοῦ Θεοφάνη μᾶς ἀφήνει νά ὑπονοήσουμε ὅτι ἦταν ἴσως κάποια σημαντική πόλη τῆς Σικελίας, ἀφοῦ εἶχε πνευματική ζωή ὥστε νά παράγει ἀρκετούς λόγιους. Δυστυχῶς οὔτε ὁ συνεχιστής τῆς βιογραφίας τοῦ Θεοφάνη Ἰωάννης ὁ διάκονος ἀναφέρει ξεκάθαρα τόν τόπο καταγωγῆς τοῦ Ίωσήφ παρά μόνο τό νησί τῆς Σικελίας³.

---

¹ Βλ. Ε. Τωμαδάκης, *Ίωσήφ ὁ Ὑμνογράφος*, σσ. 33-34. Ἐπίσης, *Ἑλληνική Πατρολογία Migne*, τόμος 105, Κέντρο Πατερικῶν Ἐκδόσεων ΚΕΠΕ, Ἀθήνα 2004 «Ὁ Ίωσήφ, υἱός τοῦ Πλωτίνου καί τῆς Ἀγάπης, ἐγενήθη περί τό 816 εἰς τίν Πάνορμον τῆς Σικελίας, τό Σημερινόν Παλέριον, ὅπου καί ἐξεπαιδεύθη ἐπιμελῶς». Ἐπίσης βλ. «Ἁγίου Ίωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου Βίος», Ὑπό Ἰωάννου Διακόνου, *PG* 105, 931-933 «Οὗτος ὑπῆρχε ἐκ τῆς Σικελῶν ἐπαρχίας, γεννητόρων Πλουτίνου καί Ἀγάπης».

² «Τό περιφανές καί περιδοξον Σικελίας ἔδαφος τούτῳ τῷ ἀοιδίμῳ καί μακαρίῳ Ίωσήφ τροφός καί πατρίς ἐτύγχανε μᾶλλον δέ μία τις τῶν ἐκεῖ πόλεων τοῦτον οἰᾷ τινά περιδοξον ἐξέφυσεν ἄρπηκα, πολλούς μὲν καί ἄλλους ἐπί λόγῳ καί μεγαλοφύια γνωρίμους ἐνέγκασα...», *Θεοφάνης*, σ. 2, παρ. 2.

³ *Ἰωάννης διάκονος*, στ. 941, παρ. δ'.

Ένας άλλος συγγραφέας όμως, ο Θεόδωρος ο Πεδιάσιμος κάνει σαφή αναφορά και καθορίζει ως γενέτειρα του Ίωσήφ τήν πόλη των Συρακουσών⁴. Ο Θεόδωρος ή πράγματι γνώριζε από πληροφορία τόν τόπο καταγωγής του Ίωσήφ, είτε τό συμπεράνε επειδή οί Συρακούσες ήταν τήν εποχή εκείνη μεγάλο πνευματικό κέντρο τῆς εποχῆς καί ἀπό αὐτήν προήλθαν ἀρκετοί λόγοι τῆς εποχῆς καί συγκεκριμένα ὑμνογράφοι, ἄρα ἔχουμε ἄμεσα τό ὑπόβαθρο καί τῆς συγγραφικῆς πορείας τοῦ Ίωσήφ ἀπό ἕναν χώρο πού εὐνοοῦσε τήν ὑμνογραφική ἐξέλιξη. Ἀπό αὐτή τήν ὑμνογραφική σχολή τῶν Συρακουσῶν προέρχονται οί ὑμνογράφοι Γρηγόριος, Θεοδόσιος, Γεώργιος ἐπίσκοπος Συρακουσῶν, Γεώργιος ὁ Μελωδός καί ὁ μετέπειτα πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μεθόδιος⁵. Ἴσως ὁ Θεόδωρος ἔβγαλε αὐτό τό συμπεράσμα ἀπό ὅλα ὅσα ἀναφέρουν στό βίο τοῦ Ίωσήφ ὁ Θεοφάνης καί ὁ Ἰωάννης σχετικά μέ τά αἷτια πού ἀνάγκασαν τόν Ίωσήφ νά ἐγκαταλείπει τήν πατρίδα του καί ταιριάζουν μέ τά ὅσα συνέβησαν κατά τήν ἄλωση τῶν Συρακουσῶν ἀπό τούς Ἄραβες⁶.

Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς συγγραφείς πού ἀναφέρονται στόν Ίωσήφ δέν ἀσχολήθηκαν μέ τό ζήτημα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, ἀλλά ἀρκέστηκαν στήν γενικότερη ἀναφορά τῆς καταγωγῆς του ἀπό τήν Σικελία. Ὁ πρῶτος πού ἀναφέρει τόν τόπο γέννησης τοῦ Ίωσήφ εἶναι ὁ Ottavio Gaetani. Ὁ Gaetani συμπεραίνει ἀπό τήν ἀναφορά τοῦ Ἰωάννη διακόνου «ἦν (ἐννοεῖται ἡ Σικελία) οὐχ οὕτω περιδοξον ὁ Διονύσιος, ὁ ἐν αὐτῇ ποτε ἄρχας ἀβρῶς ἀπειργάσατο»⁷, ὅτι ὁ Ίωσήφ γεννήθηκε στίς Συρακούσες καθότι ἡ ἀναφορά τοῦ ὀνόματος τοῦ Διονυσίου πού ἔχει ἀπόλυτη σχέση μέ τήν πόλη τῶν Συρακουσῶν μᾶς καθορίζει τόν τόπο καταγωγῆς. Καί μόνο ἡ ἀναφορά στόν Διονύσιο μᾶς παραπέμπει στίς Συρακούσες καί μᾶς προσδιορίζει τήν γενέτειρα πόλη τοῦ Ίωσήφ, γι' αὐτό καί ὁ Gaetani δίνει στόν Ίωσήφ τό ἐπίθετο «Syracusanus»⁸. Γνωρίζοντας ὁ Hipp. Marraccius ὅλα αὐτά στή δική του ἔκδοση γιά τόν βίο τοῦ Ίωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου τόν ἀναφέρει μέ τά συγκεκριμένα τοπογραφικά ἐπίθετα *Σικελός* καί *Συρακούσιος*⁹. Παρά τό ὅτι ὑπῆρξε μία προσπάθεια ἀπό τόν Βολλανδιστή

⁴ «Πατρίς τοίνυν γέγονε τῷ θειοτάτῳ πατρίς πόλις πασῶν τῶν ἐν Σικελίᾳ προκαθεδομένη καί ὑπεραίρουσα ὄνομα ταύτη Συρακούσαι», *Πεδιάσιμος*, σ. 2, 8-9.

⁵ Τομαδάκη, *Εἰσαγωγή*, σ. 216. G. Sehiro, «Ἡ Βυζαντινὴ Λογοτεχνία τῆς Σικελίας καί τῆς Κάτω Ἰταλίας», *Ἑλληνικά* 17 (1962), σσ. 176-177.

⁶ Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, II, σσ. 70-79.

⁷ *Ἰωάννης διάκονος*, στ. 941, παρ. δ', Gaetani, *Nitae*, II, σ. 17.

⁸ Gaetani, *Isagoge*, σ. 269.

⁹ «S. Josephi Hymnographi, Siculi, Syracusani... Mariale». Λατινικὴ ἔκδοση τοῦ βίου τοῦ Ίωσήφ,

Parebrochius νά αποδείξει ότι ή άποψη του Gaetani ήταν λάθος, αυτός δέν είχε νά υποδείξει κάποια άλλη πόλη τής Συκελίας ώς γενέτειρά του. Έτσι επικράτησε ή άποψη ότι οι Συρακοῦσες ήταν ή γενέθλια πόλη του Ίωσήφ, ή οποία καί κέντρο πνευματικό ήταν καί ώς πόλη του τυράννου Διονυσίου μπορεῖ νά χαρακτηρισηθεῖ. Όμως καί αυτή ή άποψη περί τῶν Συρακουσῶν έχει κενά σημεῖα, καθώσ, παρὰ τό ότι ήταν πνευματικό κέντρο, έχουμε τό ιστορικό δεδομένο τής άλώσεως τής ἀπό τούς Ἄραβες τό ἔτος 878¹⁰, ἐνῶ ὁ Ίωσήφ ἐγκαταλείπει τήν Συκελία τό 831. Ἀφοῦ τότε ὁ ὑμνογράφος ἐγκαταλείπει τήν Συκελία νωρίτερα τής άλώσεως τῶν Συρακουσῶν ἐπειδή ή πόλη του κατελήφθη ἀπό τούς Ἄραβες, πρέπει τότε νά ήταν άλλη ή πόλη πού κατοικοῦσε καί ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείπει. Τήν περίοδο ἐκείνη, τό 830, ἔλαβε χώρα στήν Συκελία μία μεγάλη ἐπιδρομή ἀπό δύο μεγάλους ἀραβικούς στόλους προερχόμενους ἀπό τήν Ἰσπανία καί τήν Ἀφρική, συνολικῆς δυνάμεως τριακοσίων πλοίων καί εἴκοσι χιλιάδων στρατιωτῶν, οἱ ὅποιοι ὑποδούλωσαν ἀρκετές πόλεις τής Συκελίας¹¹. Έτσι, συγκρίνοντας τά ιστορικά γεγονότα, ὁ Ε. Τομαδάκης καταλήγει στό συμπέρασμα ὅτι γενέτειρα του Ίωσήφ ὑπῆρξε ή Πάνορμος¹², πού τά γεγονότα τής άλώσεώς τής ταιριάζουν μέ αυτά πού ἀναγράφονται ἀπό τούς βιογράφους του Ίωσήφ σχετικά μέ αυτό τό γεγονός.

Σύμφωνα μάλιστα μέ ἀραβικές πηγές, ή προσπάθεια τῶν Ἀράβων νά κατακτήσουν τήν Συκελία ξεκινᾷ τό ἔτος 827 μέ ἀπόβαση στό νησί ἀραβικῶν στρατευμάτων ὑπό τόν Ἀσάδ (Asad) καί μέ στόχο τῆς Συρακοῦσες, πράγμα ὅμως πού δέν κατορθώνει¹³. Τήν ἴδια χρονική περίοδο ἕνας στόλος προερχόμενος ἀπό τούς Ἄραβες τής Ἀφρικῆς ὑπό τήν ἀρχηγία του Asbag ἐπιχειρεῖ ἀνεπιτυχῶς τήν ἐκπόρθηση τής Πανόρμου¹⁴. Παρὰ τήν ἀποτυχία του Asbag, ὁ ἀραβικός στρατός ἀπό τήν Ἰσπανία καί τήν Ἀφρική συνεχίζει τήν πολιορκία τής Πανόρμου καί ή κατάσταση γιά τούς πολιορκούμενους γίνεται ἀδιέξοδη, ἀφοῦ εἶχαν ἐκμηδενισθεῖ ή ἀντοχή καί τά μέσα γιά συνέχιση τής ἄμυνας τής πόλης. Τότε ὁ διοικητής τής πόλης μετά ἀπό διαπραγματεύσεις μέ τούς Ἄραβες

p. Hippolyti Marraccii, Lucensis, Romae 1661.

¹⁰ Ἀμάντου, *Ἱστορία Β*, σ. 44. Vasiliev, *Ἱστορία Β*, σσ. 347-377.

¹¹ Καραγιαννόπουλος, *Ἱστορία Βυζαντινοῦ Κράτους*, Β', σσ. 249, 250.

¹² Ε. Τομαδάκης, *Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος*, σ. 35. Τήν άποψη αυτή ἀσπάζεται μέ ἐπιφύλαξη καί ή βιογραφική καταχώριση στήν σχετικά πρόσφατη Pmbz, ἀριθμ. 3454.

¹³ Amari, *Storia*, I σ.σ. 403-406. Ὁ Amari ἐξέδωσε τῆς ἀραβικῆς ιστορικῆς πηγῆς πού ἀναφέρονται στήν συγκεκριμένη περίοδο.

¹⁴ Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I σσ. 129-130.

παρέδωσε τήν πόλιν ἀφοῦ ἐξασφάλισε τήν διαφυγή τήν δική του, τῆς οικογενείας του, τοῦ ἐπισκόπου καί ἄλλων ἀξιωματούχων μέ ἀσφάλεια στήν Κωνσταντινούπολη¹⁵.

Ἀπό ὅλα αὐτά τά ἱστορικά στοιχεῖα πού παρατίθενται μπορεῖ νά βγεῖ τό συμπέρασμα ὅτι πράγματι ἡ πόλιν καταγωγῆς τοῦ Ἰωσήφ τοῦ ὑμνογράφου εἶναι ἡ Πάνορμος διότι καί χρονικά ταιριάζει μέ τήν ἐποχή πού ὁ Ἰωσήφ ἀναγκάζεται νά ἐγκαταλείπει τήν Συκελία, καθῶς οἱ Συρακοῦσες καταλαμβάνονται ἀπό τοὺς Ἀραβες ἀργότερα, ἀλλά καί, ἐάν συγκρίνει τά γεγονότα πού ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης ὁ διάκονος μέ τόση παραστατικότητα στόν βίο τοῦ Ἰωσήφ, ταιριάζουν ἀπόλυτα μέ τήν πολιορκία καί τήν κατάληψη τῆς Πανόρμου. Συγκεκριμένα, ὁ Ἰωάννης διάκονος ἀναφέρει ὅτι «πλῆθος μγάδων βαρβάρων τήν πατρίδα περιεκύκλωσαν»¹⁶. Ἐδῶ κάνει σαφῆ ἀναφορά στό μεικτό ἀραβικό στράτευμα στό ὁποῖο συμμετέχουν Ἀραβες τῆς Ἰσπανίας καί τῆς Ἀφρικῆς. Ἐπειτα ἀναφέρει τήν σκληρῆ πολιορκία, τήν κατάληψη τῆς πόλης καί τήν συμφωνία τοῦ διοικητῆ τῆς Πανόρμου μέ τοὺς Ἀραβες γιά τήν ἀσφαλῆ του διαφυγῆ, καθῶς καί τοῦ ἐπισκόπου καί ἄλλων ἀξιωματούχων. Ὅλα αὐτά τά γεγονότα ταιριάζουν ἀπόλυτα μέ τόν Ἰωσήφ καί τήν Πάνορμο. Ἐπίσης, σημαντικότερη πληροφορία μᾶς παρέχει ὁ Ἰωάννης διάκονος ὅτι μεταξύ αὐτῶν πού μέ συμφωνία ἐγκαταλείπουν τήν πόλιν ἦταν καί οἱ γονεῖς τοῦ Ἰωσήφ, «ἐν οἷς ἦσαν καί οἱ τοῦ μακαρίου τούτου γεννήτορες». Συμπεραίνουμε ὅτι τό πιθανότερο ἡ κοινωνική του θέση νά ἦταν ὑψηλή.

Ὁ Ἰωσήφ γεννήθηκε πιθανῶς τό 816 στήν Πάνορμο καί οἱ βιογράφοι του ἀναφέρουν ὅτι οἱ γονεῖς του ἦταν Ἕλληνες χριστιανοί πού ἔχαιραν ἐκτίμησιν καί ὀνομάζονταν Πλωτίνος καί Ἀγάθη. Ἡ οἰκονομική καί κοινωνική τους θέση τοὺς ἐπέτρεψε νά ἀναθρέψουν καί νά μορφώσουν τόν Ἰωσήφ σέ πολύ ἱκανοποιητικό ἐπίπεδο, ἐνῶ ἐδίδαξαν τήν χριστιανική πίστη στόν Ἰωσήφ ἀπό πολύ μικρή ἡλικία¹⁷. Ὁ Ἰωσήφ ἦταν εὐφυῆς καί ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς ἐκπαίδευσῆς του ἔδειξε ἀρκετές ἀρετές ὅσον ἀφορᾷ τήν μάθησι ἀλλά καί τή συμπεριφορά του, ἐνῶ ἐξαιρετική ἦταν ἡ ἐπίδοσή του στήν ἀνάγνωσι καί στήν γραφή¹⁸. Ἡ πνευματική ἐξέλιξι τοῦ Ἰωσήφ προμηνυόταν ἐξαιρετική μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, δυστυχῶς ὁμως οἱ ἐξελίξεις ἀπό τήν ἀραβική ἐπίθεσι στήν

¹⁵ Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I σσ. 129-130.

¹⁶ Joannis Diaconi, *Gesta episcoporum Neapolitanorum*, σ. 31.

¹⁷ Θεοφάνης, σ. 2, παρ. 2.

¹⁸ Πεδιάσιμος, σσ. 2, 27, Ἰωάννης διάκονος, στ. 944 παρ. ε΄.

Σικελία και ή κατάληψη τής Πανόρμου ανέκοψαν αυτήν προσωρινά. Ήδη όμως ό Ίωσήφ είχε αποκτίσει από τήν εκπαίδευσή του στή Σικελία αρκετή μόρφωση και είχε γαλουχηθεί στή χριστιανική πίστη. Έγκαταλείποντας οι γονείς του Ίωσήφ τήν Πάνορμο, μαζί με τούς υπόλοιπους φυγάδες, κατευθύνθηκαν προς τήν Πάτρα, πού ήταν ασφαλής τόπος στάθμευσης και διέλευσης, διά θαλάσσης, καθώς ή πλευση του Αιγαίου από τόν νότο ήταν επικίνδυνη λόγω τών πειρατικῶν επιδρομῶν τών Άραβοκρητῶν. Σκοπός τους ήταν νά φθάσουν στήν Κωνσταντινούπολη¹⁹ και νά ενημερώσουν τόν αυτοκράτορα Θεόφιλο γιά τά συμβάντα στήν Σικελία. Κατά τούς βιογράφους του Ίωσήφ, στήν Πάτρα εγκαταλείπει τούς γονείς του μέ σκοπό πιθανῶς νά συνεχίσει τίς σπουδές του και τά βήματά του τόν ὀδηγοῦν στήν Θεσσαλονίκη στά τέλη του 831, τό δεύτερο σημαντικό κέντρο τής αυτοκρατορίας²⁰.

Ό ἐρχομός του στήν Θεσσαλονίκη εἶναι πιθανό νά μίν ήταν ὁ ἀρχικός στόχος του, διότι ὁ προορισμός από τήν Σικελία ήταν ή Κωνσταντινούπολη, ή ὁποία ήταν σαφῶς τό μεγαλύτερο πνευματικό κέντρο τής αυτοκρατορίας. Ίσως ὑποχρεώθηκε ὁ Ίωσήφ κατευθυνόμενος γιά τήν πρωτεύουσα νά σταματήσει στήν Θεσσαλονίκη γιά κάποιον λόγο και νά διαμείνει ἐκεῖ. Ἡ παραμονή του αὐτή στήν συμπρωτεύουσα ὅμως μόνο ἀσίμαντη δέν ὑπῆρξε γιά τήν ζωή του. Ἔγινε ἕνας από τούς πιό σημαντικούς σταθμούς στήν ζωή του και τόν ἐπηρέασε γιά τήν μετέπειτα πορεία του βίου του. Ὁ ἐρχομός του στήν πόλη τόν ὀδηγεῖ στήν μονή του Σωτήρος, πού μετέπειτα ὀνομάζεται μονή του Λατόμου²¹. Μέσα σέ λίγο χρονικό διάστημα παίρνει τήν ἀπόφαση νά καρεῖ μοναχός

¹⁹ Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, I, σ. 129.

²⁰ Ε. Τομαδάκη, *Ὁ Ίωσήφ ὁ Ὑμνογράφος*, σ. 45.

²¹ Ἡ Μονή Λατόμου βρίσκεται στήν Ἄνω Πόλη Θεσσαλονίκης και νοτιοδυτικά τής Μονῆς Βλατάδων. Ὑπολογίζεται ὅτι ἰδρύθηκε τόν 5ο αἰ. μ.Χ. πάνω σέ ρωμαϊκά ἐρείπια και χορηγήθηκε από τήν Θεοδώρα, κόρη του αυτοκράτορα Μαξιμιλιανού, πού μάλλον ήταν κρυπτοχριστιανή. Στήν ἀρχή ὁ ναός ἀφιερώθηκε στόν Προφήτη Ζαχαρία. Κατά τήν περίοδο τής εικονομαχίας ὁ ψηφιδωτός διάκοσμος τής κόγχης του Ἱεροῦ καλύφθηκε μέ δέρμα βοδιοῦ και κονίαμα. Στά χρόνια του ἀποκαλύφθηκε ὁ διάκοσμος και πρὸς τιμὴν αὐτοῦ του γεγονότος ή Μονή ἀφιερώθηκε στόν Σωτήρα Χριστό, γι' αὐτό και ὀνομαζόταν «του Σωτήρος». Ὑπάρχει ὅμως και ή ἐκδοχή νά ήταν ἐξ' ἀρχῆς ἀφιερωμένος ὁ ναός στόν «Σωτήρα». Ἐπίσης φέρει τήν ὀνομασία «Λατόμου» πιθανῶς από τήν ὑπαρξη παρακείμενων λατομείων. Τό ὄνομα του ὀσίου Δαυῖδ τό φέρει πρὸς τιμὴν του ὀσίου πού ἀσκήτεψε τόν 6ο αἰ. μ.Χ. στήν περιοχή αὐτή γιά τρία χρόνια πάνω σέ ἕνα δένδρο. Ἡ ἀφιέρωση του σημερινῦ ναοῦ στόν ὄσιο Δαυῖδ ἔγινε τό 1921. Ἡ λάρνακα του ὀσίου βρίσκεται στήν Ἱερά Μονή Ἁγίας Θεοδώρας Θεσσαλονίκης, τής ὁποίας ὁ ναός του ὀσίου Δαυῖδ εἶναι μετόχι. Στήν ἀριστερά του Ἱεροῦ ὑπάρχει ἕνα ἐξαρετικό ψηφιδωτό πού παριστάνει τό ὄραμα του προφήτη Ἰεζεκιὴλ μέ τόν Χριστό «ἀγένειο». Ὁ ναός εἶναι μνημεῖο μοναδικῆς ἀρχαιολογικῆς και ιστορικῆς ἀξίας, διότι

στή μονή του Σωτήρος. Αναφέρει σχετικά ο Θεοφάνης ότι: «Αποκείρεται γάρ προς άνδρος εύλαβοϋς τίν κόμην, εις φροντιστηρίου προβεβλημένος κατήρχε καί τῆς ποίμνης ἐπιστημόνως μετεχειρίζετο τό πηδάλιον· καί τότε ἀποταφείς ἐν ἀτελεῖ σώματι τά τῶν τελείων ἄθλα μετήρχετο, ὥστε καί τόν ποιμένα θαυμάζειν καί τούς φοιτητάς»²². Ἡ ἀπόφασί του αὐτή συνδέεται τόσο μέ τήν διάθεση γιά μάθησι τοῦ Ἰωσήφ ὅσο καί μέ τήν θέσι τῆς μονῆς ὡς πνευματικοῦ κέντρου. Ἡ μονή τοῦ Λατόμου διέθετε μία σημαντική μοναστηριακή σχολή ὑπό τήν διεύθυνσι τοῦ ἡγουμένου. Συνδύαζε καί τήν ἄσκησι τῶν ἀρετῶν καί τήν ἄσκησι τοῦ πνεύματος ὡς κέντρου παιδείας²³. Ἐδῶ ὁ Ἰωσήφ ζοῦσε μέ νηστεία, προσευχή, ἀγρυπνία καί μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐπίσης μία ἄλλη σημαντική ἀσχολία του ἦταν ἡ ἀντιγραφή τῆς Ἁγίας Γραφῆς²⁴. Ἐκείνη τήν

ἀποτελεῖ πρόδρομο τοῦ «σταυροειδοῦς» ναοῦ μέ τροῦλο, παρά τό ὅτι ἐμφανίστηκε πολύ ἀργότερα, τήν δεύτερη χιλιετία. Ἐκτός τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ του ἐνδιαφέροντος ὑπάρχουν σημαντικές τοιχογραφίες τοῦ 12ου αἰ. μ.Χ.

Βλέπε Στυλιανός Πελεκανίδης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Θεσσαλονίκης: Ἀχειροποίητος, Μονή Λατόμου*. Θεσσαλονίκη, Πουρναράς, 1979, σ. 87. Ἐπίσης Εὐθύμος Τσιγαρίδας. *Μονή Λατόμου (ὁσιος Δαυῖδ)*. Θεσσαλονίκη, Ι.Μ.Χ.Α., 1987, σ. 131.

²² Θεοφάνης, σ. 3, παρ. 3.

²³ Ἡ ἐκπαίδευσι στό Βυζάντιο διαορύνταν σέ τρία εἶδη: τήν κοσμική, τήν ἐκκλησιαστική καί τήν μοναστική. Ἀπό αὐτά τά εἶδη ἡ κοσμική καί ἡ ἐκκλησιαστική ἦταν ὁργανωμένες σέ μεγάλη κλίμακα, ἐνῶ ἡ μοναστική παρεχόταν μόνο μέσα στά μοναστήρια. Ἡ ἐκπαίδευσι στά μοναστικά σχολεῖα παρεῖχε τί στοιχειώδη παιδεία. Παράλληλα, ἐάν ἤθελε κάποιος παρακολουθοῦσε ἀνώτερες σπουδές ἐκτός μονῆς. Διδάσκονταν οἱ Ἱερές Ἀκολουθίες, τό ψαλτήρι, ἡ Ἁγία Γραφή ἀλλά καί πιό πρακτικά ἀντικείμενα ὅπως καλλιγραφία, μουσική, στενογραφία, μετρική καί ποιητική. Βλέπε, Tamara Talbot Rice, *Ὁ δημόσιος καί ἰδιωτικός βίος τῶν Βυζαντινῶν*, σ. 258.

²⁴ Θεοφάνης, σ. 3, παρ. 3. Τά μοναστήρια ὑπῆρξαν βασικοί συντελεστές παραγωγῆς βιβλίων. Οἱ μοναχοὶ εἶχαν, ἐκτός τῶν ἄλλων ἀσχολιῶν τους, ἔργο τους τήν ἀντιγραφή βιβλίων, ἡ ὁποία διέσωσε πάρα πολλοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ὁ τρόπος ἀντιγραφῆς ἦταν ἡ καθ' ὑπαγόρευσι, σέ μία μεγάλη αἴθουσα, ἐνός πρωτότυπου χειρόγραφου. Ἐπειτα, ἄνθρωποι καταρτισμένοι γραμματικά καί συντακτικά διόρθωναν τά ἀντίγραφα. Ἡ ἀντιγραφή ἀπαιτοῦσε ἰδιαιτέρη φροντίδα. Ὁ γραφέας καθόταν σέ ἕνα σκαμνί καί στήριζε τά πόδια του σέ ἕνα ὑποπόδιο. Τοποθετοῦσε τόν ἀρχαρο κώδικα στά πόδια του, ἐνῶ εἶχε μπροστά του πάνω σέ ἕνα ἀναλόγιο τό χειρόγραφο πού ἀντέγραφε. Σέ ἕνα χαμηλό ἔπιπλο βρισκόταν τά φιαλίδια τῆς μελάνης, καί ὅλα τά ἀναγκαῖα σύνεργα τῆς ἀντιγραφῆς. Οἱ μοναχοὶ ἀσχολήθηκαν ἰδιαίτερα μέ τήν ἀντιγραφή λόγῳ τοῦ ὅτι τά χειρόγραφα ἐξυπηρετοῦσαν τίς ἀνάγκες τῆς ἐκκλησίας. Ὑπῆρχαν ὁμως καί λαϊκοὶ πού ἀντέγραφαν χειρόγραφα ὡς μέσον βιοπορισμοῦ. Ἡ ἀντιγραφή στό Βυζάντιο ἦταν μεγάλης σημασίας γιά τόν Εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ, καθώς διέσωσε τήν κλασσική καί ὄχι μόνο γραμματεία τήν ὁποία γνωρίζουμε σήμερα.

Βλέπε, Tamara Talbot Rice, *Ὁ δημόσιος καί ἰδιωτικός βίος τῶν Βυζαντινῶν*, σσ. 246-262, ἐπίσης βλέπε Hunger Herbert, *Ὁ κόσμος τοῦ Βυζαντινοῦ βιβλίου, γραφή καί ἀνάγνωσι στό Βυζάντιο*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, 1995.

έποχῆ ἢ ἀντιγραφὴ κεμένων ἦταν μιά σημαντικὴ καὶ ἐξειδικευμένη ἐργασία πού προϋπέθετε ἰκανότητα καλλιγραφίας. Ὁ Ἰωσήφ ἀντιγράφει τὴν Ἁγία Γραφή καθὼς καὶ ἄλλα χειρόγραφα μὲ μεγάλη ἰκανότητα καὶ ἐπιτυχία καὶ γι' αὐτὸ λαμβάνει τὸ προσωνύμιο τοῦ καλλιγράφου²⁵. Παράλληλα διδάσκεται ἀπὸ ἀξιόλογους δασκάλους ἀρχαῖα ἑλληνικὰ, ρητορικὴ καὶ φιλοσοφία. Ἡ Θεσσαλονίκη αὐτῆ τὴν περίοδο εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόλογα μορφωτικὰ κέντρα καὶ ἦταν εὐτυχῆς συγκυρία γιὰ τὸν Ἰωσήφ ἢ φοίτησὶ του στὶ σχολὴ τῆς μονῆς Λατόμου.

Ὁ τρόπος ζωῆς ἀλλὰ καὶ τὰ προσόντα πού διέθετε δὲν περνοῦν ἀπαράτηρητα ἀπὸ τοὺς γύρω του καὶ ἔτσι γύρω στὰ 840, μετὰ ἀπὸ παράκληση τῆς ἀδελφότητος τῆς μονῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπισκόπου, χειροτονεῖται πρεσβύτερος, παρὰ τὸ ὅτι σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες δὲν εἶχε τὴν ἡλικία τῶν τριάντα ἐτῶν καὶ ἦταν νεώτερος,²⁶ ἀναφέρει σχετικὰ ὁ Ἰωάννης διάκονος: «Καὶ ὑπὸ πάσης παρακλήθεις ἀδελφότητος, ἔτι τὴν δέσιν προσηκόμενος, ἦν ὁ τῆς πόλεως ἐποιεῖτο Ἐπίσκοπος, χειροτονεῖται πρεσβύτερος».

Τὴν διαμονὴ τοῦ Ἰωσήφ στὴν Θεσσαλονίκη θὰ διακόψει ὁ ἐρχομὸς στὴν μονή, ὡς ἐπισκέπτου, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου²⁷ καὶ ἡ γνωριμία τῶν

²⁵ Θεοφάνης, σ. 64, παρ. 3.

²⁶ Ἰωάννης Διάκονος, στ. 952, παρ. ιγ'.

²⁷ Χρῖστου Κυριαζόπουλου, "Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Δεκαπολίτης", *Ἐνωμένη Ρομιοσύνη*, Ἄγνωστα Συναξάρια, 5. Ὁ Ὅσιος Γρηγόριος Δεκαπολίτης γεννιήθηκε μεταξύ 780-789 μ.Χ. στὴν πόλη Εἰρηνούπολη στὴν Δεκάπολη τῆς Ἰσαυρίας τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ γονεῖς του ἦταν ἄνθρωποι εὐλαβεῖς καὶ ὅταν ἦλθε σὲ ἡλικία γάμου τὸν προέτρωσαν νὰ νυμφευθεῖ. Ὁ Γρηγόριος ἀρνήθηκε καὶ γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸν γάμο ἀναχώρησε γιὰ τὰ ὄρη τῆς Ἰσαυρίας. Ἐκεῖ γνώρισε ἓναν πρῶν ἐπίσκοπο Δεκαπόλεως πού κρυβόταν λόγῳ τοῦ ὅτι ἦταν εἰκονόφιλος καὶ τὸν προέτρωξε νὰ μείνει σὲ ἓνα παρακείμενο μοναστήρι. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα του μὲ τὴν προτροπὴ τῆς μητέρας του πῆγε καὶ ἔμεινε στὸ μοναστήρι ὅπου ἦταν καὶ ὁ ἀδελφός του. Στὶ Μονὴ ἐκείνη ὁμῶς ὁ ἠγούμενος καὶ κάποιοι μοναχοὶ ὑπστήριζαν τοὺς εἰκονομάχους, ὁ Γρηγόριος ἤρθε σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὸν ἠγούμενο καὶ τὸν ἐπέτληξε δημόσια γιὰ τὴν θέσιν του. Ἀποτέλεσμα τῆς στάσης του ἦταν νὰ τὸν χτυπίσουν, μὲ ἐντολὴ τοῦ ἠγούμενου καὶ νὰ φύγει σὲ ἓνα ἄλλο μοναστήρι, ὅπου ἦταν ἠγούμενος ὁ θεῖος του Συμεών, ὅπου μόνασε δεκατέσσερα χρόνια. Ἐκεῖ διέτρωξε ὡς μοναχὸς στὸν πνευματικὸ ἀγῶνα μέχρις ὅτου ὀδηγούμενος ἀπὸ μίᾶ ἐσωτερικὴ φωνὴ ἔφυγε ἀπὸ τὴν Δεκάπολη. Ἐξῆς γιὰ λίγο καιρὸ σὲ μοναστήρι τῆς Ἐφέσου, ἀπὸ ἐκεῖ πέρασε στὴν Προκόνησο, τὴν Θεσσαλονίκη καὶ ἔφθασε μέσῳ Κορίνθου στὴν Ρώμη. Μετὰ τὴν Ρώμη πηγαίνει στὶς Συρακοῦσες καὶ, τέλος, ἐπιστρέφει στὴν Θεσσαλονίκη στὴν Ἱ. Μονὴ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Στὴ συνέχεια ἐπισκέφθηκε μαζί μὲ τὸν Ἰωσήφ τὸν Ὑμνογράφο, τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ ἓνα χρόνον περῖπου καὶ φιλοξενήθηκε ἀπὸ τὸν μετέπειτα βιογράφο του Ἰγνάτιο, ἀκολουθῶς ἐπισκέφθηκε καὶ τὸ μοναστικὸ κέντρο στὸν Ὀλυμπο τῆς Βιθυνίας. Τὸ 841 ἀρρώστησε βαριά. Τότε ζήτησε νὰ τὸν μεταφέρουν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν πνευματικὸ του πατέρα τὸν Συμεών τὸν Νέο, πού ἦταν αἰχμᾶ-

δύο αγίων. Ὁ Γρηγόριος Δεκαπολίτης, ἐκτιμώντας τὴν ἀρετὴ τοῦ Ἰωσήφ, ἐπεδίωξε νὰ μονάσει μαζί του καὶ παρακάλεσε τὸν ἠγούμενο τῆς μονῆς νὰ ἐπιτρέψει στὸν Ἰωσήφ νὰ ἀναχωρήσει μαζί του στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ ἠγούμενος δὲν ἀρνήθηκε νὰ εκπληρώσει τὴν ἐπιθυμία τῶν δύο αγίων καὶ τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ἀναχωρήσουν γιὰ τὴν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας.

β. Ὁ ἐρχομὸς τοῦ στὴν Κωνσταντινούπολη

Ὅπως εἶδαμε πρὶν, ὁ ἐρχομὸς τοῦ Γρηγορίου Δεκαπολίτου στὴν Θεσσαλονίκη σηματοδότησε τὴν ἀναχώρησι τοῦ Ἰωσήφ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη. Στὴν Βασιλίδα πόλη, φθάνει ὁ Ἰωσήφ τὸ 840, ὅπου μονάζει μαζί μὲ τὸν Γρηγόριο Δεκαπολίτη στὸν ναὸ τοῦ ἀγίου Ἀντύπα²⁸. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἡ Κωνσταντινούπολη βρίσκεται σὲ ταραχὲς λόγῳ τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων, καθὼς ὁ αὐτοκράτορας Θεόφιλος, παρὰ τὸ ὅτι ἦταν μετριοπαθὴς ὡς πρὸς τὴν θρησκευτικὴν τοῦ πολιτικῆς, ἐπιπηρεαζόμενος ἀπὸ τὸν παλαιὸν του δάσκαλο καὶ πατριάρχη Ἰωάννη Ζ΄ Γραμματικὸν, προσπάθησε νὰ ἀναζωπυρώσει τὸ εἰκονομαχικὸ ζήτημα. Ἔτσι δὲν ἀπέφυγε κάποιες βιαιότητες ἐναντίον τῶν εἰκονολατρῶν ἀδελφῶν μοναχῶν Θεοδώρου καὶ Θεοφάνους, τῶν ὀνομαζόμενων Γραπτῶν, καὶ τοῦ ἐπισκόπου Σάρδεων Εὐθυμίου²⁹ καὶ ἄλλων ὀπαδῶν τῶν

λωτος τότε τοῦ Θεοφίλου ἐξ αἰτίας τῆς εἰκονοφιλίας του. Τὸ 842 ἔφθασε στὴν Πόλη ὅπου συναντᾷ τὸν ἀπελευθερωθέντα Συμεὼν καθὸτι ὁ Θεόφιλος εἶχε πεθάνει. Ἡ ἀσθένειά του ὅμως τὸν κατέβαλε καὶ λίγο πρὶν πεθάνει ζήτησε νὰ τὸν μεταφέρουν στὸν Ὀλυμπο τῆς Βιθυνίας, ὅπου τὸν Νοέμβριον τοῦ 842 κοιμήθηκε. Ὁ τάφος του ἔγινε τόπος προσκυνήματος καὶ πολλὰ θαύματα ἀποδίδονται στὸν Γρηγόριο. Ἡ μνήμη του ἐορτάζεται στίς 20 Νοεμβρίου. Ὁ Γρηγόριος στὰ δύσκολα χρόνια τῆς εἰκονομαχίας ἐμψύχωσε τοὺς εἰκονοφίλους καὶ προάσπισε τὴν ὀρθὴ πίστι. Ἐγινε ὁ ἴδιος ζωντανὴ μαρτυρία καὶ μὲ τὴν ζωὴν τοῦ ἔδειξε ὅτι ἡ ἀγιότητα δὲν εἶναι ἓνα ἀπλό ἰδανικὸ ἀλλὰ ἰδρυτικὸ στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης φύσεως.

²⁸ Θεοφάνης, σ. 5, παρ. 5. Στὸ ἔργο τοῦ Ε. Τωμαδάκη, *Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος*, στίχ. σ. 48 ἀναφέρεται ὅτι ἐμόνασαν στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀντύπα, ἐπίσης στίχ. σ. 49 γίνεται ἀναφορὰ ὅτι ὁ Ἰωσήφ εἶναι ἔγκλειστος «εἰς τὸν ναόν τοῦ Ἁγίου Ἀντύπα». Προξενεῖ περιέργεια πὼς μονάζει στὸν ναὸ ἀφοῦ κάποιος τέτοιος δὲν συνηθίζοταν. Ἐπίσης ὁ ναὸς ἦταν πολὺ μικρὸς σὲ μέγεθος, ὁ Θεοφάνης τὸν ἀποκαλεῖ «οἰκίδιον», αὐτὸ πού συμπεραίνουμε εἶναι ὅτι χρησιμοποιοῦσαν τὸν ναὸ καὶ ἴσως ἔμεναν κάπου κοντὰ ἐκεῖ ἢ θὰ ὑπῆρχε κάποιον κτίσμα δίπλα στὸν ναὸ ὅπου θὰ διέμεναν. Ἐπίσης θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι μοναστικὴ κοινότητα πού θὰ εἶχε ὡς καθολικὸ τῆς τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀντύπα.

²⁹ Καραγιαννόπουλος, *Ἱστορία*, σ. 255. Βλέπε ἐπίσης, *Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων*, τόμος 6, ἐκδ. Δομῆ, σσ., 184-185 καὶ ἐπίσης Ἀναστασίου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, τόμος Α΄, σσ. 422-423. Ὁ Θεόφιλος διαδέχθηκε στὸν θρόνον τὸν πατέρα του Μιχαὴλ Β΄. Ἦταν μορφωμένος καὶ ἀγαποῦσε τὴν στρα-

εικόνων και επικρατούσε πολὺς φόβος ἐξαιτίας τῶν ἐξοριῶν καὶ ἄλλων αὐστηρῶν μέτρων. Βέβαια ὁ Ἰωσήφ εἶχε ὡς ὀδηγὸ του στὴν πρωτεύουσα τὸν Γρηγόριο Δεκαπολίτη, ὁ ὁποῖος ζοῦσε χρόνια στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ γνώριζε πολὺ καλά τὴν επικρατοῦσα κατάσταση, τόσο στὸν πολιτικὸ τομέα ὅσο καὶ στὸν θρησκευτικὸ. Ὁ Ἰωσήφ ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα μελετοῦσε τὴν Ἁγία Γραφή καὶ ἀντέγραφε χειρόγραφα ὡς καλλιγράφος. Παράλληλα, εἶχε τὸν Γρηγόριο Δεκαπολίτη ὡς δάσκαλο καὶ ἐμπλούτιζε τίς γνώσεις του³⁰. Καὶ οἱ δύο παρακολουθοῦσαν τὴν ἐξέλιξη τοῦ εἰκονομαχικοῦ ζητήματος, ὁ δὲ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀντύπα ἦταν τόπος συγκεντρώσεως τῶν εἰκονοφίλων³¹. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι καταστρώθηκε σχέδιο ἀποστολῆς στὴν Ρώμη μιᾶς ἀντιπροσωπειᾶς πρὸς τὸν Πάπα στὴν ὁποία θὰ μετεῖχε καὶ ὁ Ἰωσήφ. Οἱ εἰκονολάτρεις τῆς ἐποχῆς στράφηκαν πρὸς τὸν Πάπα τῆς Ρώμης Γρηγόριο τὸν Δ΄ ζητῶντας τὴν στήριξή του στὸν ἀγῶνα τους κατὰ τῶν εἰκονομάχων καὶ ἔστειλαν πρὸς αὐτὸν ἀντιπροσωπεῖα στὴν ὁποία μετεῖχε καὶ ὁ Ἰωσήφ³². Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ μόλις πρὶν ἀπὸ ἕνα χρόνο ἀρχιθεῖς στὴν Κωνσταντινούπολη Ἰωσήφ τὸ 841 εἶχε σαφῶς συνταχθεῖ μὲ τούς εἰκονοφίλους καὶ τὸν

τιωτικὴ ζωὴ, ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὰ θεολογικὰ ζητήματα τοῦ καιροῦ του. Ὁ ἴδιος ἦταν εἰκονοκλάστης καὶ ὑποστήριξε σθεναρὰ τίς ἀπόψεις του. Ἡ ἰδιωτικὴ του ζωὴ ἦταν ὑποδειγματικὴ. Μεγάλες στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες δὲν εἶχε, ἐνδιαφέρθηκε ὅμως ἰδιαίτερα γιὰ τὴν δικαιοσύνη. Ἐπίσης εἶναι γνωστὸς γιὰ τὸν γάμο του, καθὼς ἐνυμφεύθηκε τὴν Θεοδώρα, παρὰ τὴν προτίμησίν του γιὰ τὴν Κασσιανή, ἡ ὁποία ὅμως ἀπορρίφθηκε ἐξ αἰτίας τῆς ἀπάντησής πού ἔδωσε στὸν Θεόφιλο γιὰ τὴ θέση τῆς γυναίκας στὸν κόσμῳ. Ὁ Ἰωάννης Ζ' Γραμματικὸς καταγόταν ἀπὸ ἐπιφανὴ οἰκογένεια τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ εἶχε πνευματικὴ συγγένεια μὲ τὴν αὐτοκράτειρα Θεοδώρα, θεωροῦνταν ἀπὸ τοὺς πιὸ μορφωμένους τῆς ἐποχῆς του γι' αὐτὸ καὶ ἔλαβε τὸ προσωνύμιον «Γραμματικὸς». Διετέλεσε ἡγούμενος τῆς Μονῆς Σεργίου καὶ Βάκχου, ἦταν αὐτὸς πού ἐκπροσωποῦσε τοὺς εἰκονομάχους στὶς δογματικὲς ἀντιπαράθεσεις μὲ τοὺς εἰκονοφίλους. Τὸ 836 ἔγινε πατριάρχης καὶ ἀκολούθησε εἰκονομαχικὴ πολιτικὴ. Ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου. Πέρασε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του στὴν Μονὴ τοῦ Κλειδίου στὸν Βόσπορον. Ὁ Θεόφιλος στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας του πληροφρήθηκε ὅτι μεταξὺ τῶν εἰκονοφίλων κυκλοφοροῦσε ἕνα κείμενον ποὺ προέλεγε ἐπικείμενον θάνατό του. Συνελήφθησαν ὡς φερόμενοι ὑπεύθυνοι ὁ μοναχὸς Μεθόδιος καὶ ὁ ἐκθρονισμένος ἐπίσκοπος Σάρδεων Εὐθύμιος. Μετὰ ἀπὸ τὴν τιμωρίαν πού ὑπέστησαν ὁ Εὐθύμιος ὑπέκυψε στὰ τραύματά του. Οἱ ἀδελφοὶ Θεόδωρος καὶ Θεοφάνης ἐμόνασαν σὲ κελί τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα, ἀργότερα ἦλθαν στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου θα γίνουν γνωστοὶ ὡς ὁμολογητὲς ὑπὲρ τῶν εἰκόνων τὴν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας. Με διαταγὴ τοῦ Θεοφίλου θὰ συλληφθοῦν καὶ θὰ βασανισθοῦν, ἔγιναν γνωστοὶ ὡς Γραιπτοὶ γιὰτὶ χαράχθηκαν στὰ μέτωπά τους ἰαμβικὸί στίχοι μὲ εἰκονομαχικὸ περιεχόμενο.

³⁰ Θεοφάνης, σ. 5, παρ. 5.

³¹ Θεοφάνης, σ. 6, παρ. 6.

³² Θεοφάνης, σ. 6, παρ. 6.

ἀγώνα πού διεξήγαγαν, καί μάλιστα, ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεοφάνης, εἶχε ἀποσπάσει τόν θαυμασμό τους καί τήν ἐμπιστοσύνη τους ὡς μιᾶ ἐξαίρετη προσωπικότητα, μέ τό χάρισμα μάλιστα τοῦ λόγου, «ἐώρων γάρ ἅπαντες οἱ ὀρθόδοξοι τό τίμιον καί εὐκατάστατον τοῦ ἀνδρός καί τό ἐν λόγοις ἡδύ καί ἱκανόν πρὸς τήν ἀποστολὴν ἐδοκίμαζον»³³.

Ἔτσι, ὁ Ἰωσήφ, πού μετὰ τόσον χρόνο καί ταλαιπωρίες εἶχε φθάσει στήν Κωνσταντινούπολη, θά τήν ἐγκατέλειπε προκειμένου νά φθάσει στήν Ρώμη γιά χάρι τῶν ἰδεῶν ὑπέρ τῶν ὁποίων ἀγωνίζετο, δείγμα ἑνός ἰσχυροῦ καί θαρραλέου χαρακτῆρος. Καθώς ἡ ἐποχή ἦταν ταραχώδης καί ἐπικίνδυνη γιά ὅσους ἀντιστρατεύονταν τόν αὐτοκράτορα καί ἐνεῖχε τιμωρίες πού μπορούσαν νά καταλήξουν στήν ἐξόντωση, βλέπουμε ἕναν ἄνδρα δυνατό καί ἀποφασισμένο νά πολεμήσει γιά τίς ἰδέες καί μέ συγκροτημένη ἄποψη νά ἀψηφήσει τίς δυσκολίες προκειμένου νά ὑπερασπίσει τά πιστεύω του.

γ. Τό ταξίδι του στή Ρώμη καί ἡ φυλάκισή του στήν Κρήτη

Μετά ἀπό τήν ἀπόφαση πού πάρθηκε στήν Κωνσταντινούπολη, ὁ Ἰωσήφ ξεκίνησε τό ταξίδι του πρὸς τήν Ρώμη μέ σκοπό νά ἐνημερώσουν τόν πάπα Γρηγόριο Δ΄ (827-844) γιά τό ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας. Τήν ἐποχή ἐκεῖνη πού θά πραγματοποιοῦσε ὁ Ἰωσήφ τό ταξίδι, ὁ θαλάσσιος χώρος τῆς Μεσογείου δέν ἦταν καθόλου ἀσφαλής καθότι οἱ Σαρακηνοὶ ἐλυμαίνοντο τόσο τήν θάλασσα ἀλλά καί τίς παράλιες πόλεις. Σημαντικό ρόλο σέ αὐτήν τήν κατάσταση εἶχε παίξει ἡ κατάληψη τῆς Κρήτης ἀπό τοὺς Ἀραβες. Τήν Κρήτη κατέλαβε ὁ Ἀβύ-Ἡαφς, ὅταν ἀναγκάσθηκε νά ἐγκαταλείψει τήν Αἴγυπτο καί τήν Ἀλεξάνδρεια διότι ὁ χαλίφης Μαρῖν κατὰ τό 824-25 ἀνακατέλαβε τήν Αἴγυπτο. Τότε ὁ Ἀβύ-Ἡαφς μαζί μέ τοὺς ὀπαδούς του ἀποφάσισε νά ἐγκατασταθεῖ στήν Κρήτη. Πράγματι, ἀποβιβάσθηκε στό νησί καί μέσα σε σχετικὰ σύντομο διάστημα ἐγκατέστησε τήν κυριαρχία του³⁴. Ὁ αὐτοκράτορας Μιχαήλ Β΄ (820-829) προσπάθηκε μέ τρεῖς ἐκστρατείες νά ἐκδιώξει τοὺς Ἀραβες ἀπό τήν Κρή-

³³ Θεοφάνης, σ. 6, παρ. 6. Βλέπε *Θ.Η.Ε.*, τόμ. 4, σ. 822. Ὁ Γρηγόριος Δ΄ (827-844) ἦταν Ρωμαῖος στήν καταγωγή καί ἀναμείχθηκε χωρίς ἐπιτυχία στήν σύγκρουση τῶν γῶν τοῦ Λουδοβίκου τοῦ Εὐσεβοῦς μέ τόν πατέρα τους. Κατὰ τήν περίοδο τῆς ἡγεσίας του ἀνέπτυξε ἀξιόλογη ἐκκλησιαστική δράση.

³⁴ Συν. Θεοφάνη, 74, 13 – Καραγιαννόπουλου, *Ἱστορία Ρωμαίων*, Κράτας Β΄, σσ. 238, 239.

τη, χωρίς όμως να τό κατορθώσει³⁵. Από αυτά τά γεγονότα καί ύστερα οί Ἄραβες παγίωσαν τήν θέση τους στήν Κρήτη καί μποροῦσαν εὐκολότερα νά ἐλέγχουν τούς θαλάσσιους δρόμους τῆς Μεσογείου καί νά ἐπιχειροῦν ἐπιδρομές καί στίς παράλιες πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ταλαιπωρία γιά τό ἐμπόριο καί τούς πληθυσμούς τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καί τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἦταν μεγάλη καί τά ναυτικά ταξίδια δύσκολα καί ἐπικίνδυνα. Μέ αὐτήν τήν κατάσταση νά ὑπάρχει στό Αἶγαίο ὁ Ἰωσήφ ταξίδευε γιά τήν Ρώμη· καί ἐνῶ ταξίδευε μέ τό πλοῖο, Ἄραβες πειρατές τούς αἰχμαλώτισαν καί τούς ὀδήγησαν στήν Κρήτη, ὅπου ἦταν καί τό ὄρμητήριό τους³⁶. Ἐξαιτίας τοῦ συμβάντος αὐτοῦ ματαιώθηκε ὁ σκοπός καί προορισμός τοῦ ταξιδιοῦ, καί ἀντί νά βρεθοῦν στήν Ρώμη, βρέθηκαν αἰχμάλωτοι στήν Κρήτη στά χέρια τῶν Ἀράβων, οἱ ὅποιοι τούς ἐκλείσαν, μαζί καί τόν Ἰωσήφ, στήν φυλακή.

Τό διάστημα πού βρέθηκε ὁ Ἰωσήφ στή φυλακή διαπίστωσε ὅτι οἱ Ἄραβες πίεζαν τούς συνδεσμιῶτας του χριστιανούς νά ἀπαρνηθοῦν τήν πίστη τους καί νά ἀσπασθοῦν τόν μουσουλμανισμό, ἐπέβαλλαν μάλιστα καί μαρτύρια, ὥστε νά ἐπιτύχουν τόν σκοπό τους³⁷. Παρά τί δύσκολη θέση του ὁ Ἰωσήφ δίδασκε καί ἐνθάρρυνε τούς χριστιανούς νά μὴν ἀπαρνηθοῦν τήν πίστη τους. Μάλιστα, ὅπως ἀναφέρουν οἱ βιογράφοι του, ἀπέτρεψε τήν τελευταία στιγμή ἕναν ἐπίσκοπο, πού ἦταν ἔτομος νά ἐνδώσει στά μαρτύρια καί νά ἀπαρνηθεῖ τήν χριστιανική πίστη. Ἀλλά καί ἕναν λαϊκό ἔπεισε νά δεχθεῖ μαρτυρικό θάνατο παρά νά ἐξωμώσει. Ὅσον ἀφορᾷ τόν ἴδιο, δέν ἀναφέρεται πουθενά ὅτι ὑπέστη βασανιστήρια ἢ κάποια πίεση ὅσον ἀφορᾷ θέματα πίστεως³⁸.

Ὀλόκληρο αὐτό τό διάστημα πού ὁ Ἰωσήφ ἦταν φυλακισμένος, βρῆκε τήν εὐκαιρία νά πληροφορηθεῖ ἀπό τούς Κρητικούς γιά τούς ντόπιους ἀγίους ἀλλά καί γιά τούς μάρτυρες τῆς περιόδου ἐκείνης, ἐξαιτίας τῆς ἀραβικῆς κατάκτησης. Ἐπίσης πληροφορήθηκε καί γιά τήν δράση τῶν Ἀράβων στό νησί. Ὅλα αὐτά θά εἶναι πολύτιμα στοιχεῖα γιά τόν Ἰωσήφ ὅταν ἀργότερα θά συνθέσει τούς κανόνες πρὸς τιμὴν τῶν ἀγίων καί μαρτύρων τῆς Κρήτης καί μετα-

³⁵ *Καραγιαννόπουλος*, ὁ.π., σσ. 239, 240, 241.

³⁶ *Θεοφάνης*, σ. 6, παρ. 6: «... τόν ἐπὶ Ῥώμης ἐστέλλετο πλοῦν· νῆες δ' ἐπιστάσα βαρβαρικαὶ δεσμώντιν κατὰ τήν Κρήτην μετὰ καί τῶν ἐν τῷ πλοίῳ πάντων ἀπέφερον». Βλ. καί *Ἰωάννης διάκονος*, στ. 956, παρ. ιζ'.

³⁷ *Θεοφάνης*, σ. 6, παρ. 6.

³⁸ *Θεοφάνης*, σ. 6, παρ. 6, 7. Βλ. *Ἰωάννης διάκονος* στ. 957-960, παρ. ιθ'-κα'. Βλ. Β. Λαούρδα, «Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος εἰς Κρήτην». *Κρ. Χρ. 6* (1952) σσ. 155-156.

φέρονται μέσω αὐτῶν καί πρὸς ἡμᾶς σημαντικές πληροφορίες γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη³⁹. Ἔμεινε στὰ χέρια τῶν Ἀράβων ἀπὸ το 841 μέχρι τὸ 842, καθὼς μᾶς ἀναφέρει ὁ Θεοφάνης ὅτι στίς 11 Μαρτίου τοῦ 843, γιορτὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ Ἰωσήφ βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη⁴⁰. Ἐπίσης ὁ Θεοφάνης ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσί του ἔγινε κατόπιν ἀποστολῆς λύτρων: «Ἐστενοχωρεῖτο ταῖς θλίψεσι καὶ μάρτυρας προσῆγε Θεῷ, ὅς καὶ τὰ τούτου δεσμὰ διελύσατο, λύτρα χριστιανούς ὑπὲρ αὐτοῦ καταθέσθαι διερεθίσας»⁴¹. Δὲν θὰ ἦταν δυνατόν ἡ σύλληψη τοῦ Ἰωσήφ νὰ μὴν παρεκίνησε τοὺς φίλους στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ μεριμνήσουν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσί του, πράγμα πού πετυχαίνουν, ὅπως μᾶς ἀναφέρει ὁ Θεοφάνης κατὰ τὴν συνήθη πρακτικὴ τῆς ἀποστολῆς λύτρων ἐκείνη τὴν ἐποχὴ⁴². Βέβαια πρέπει νὰ βοήθησε καὶ ὁ ἐπισυμβῆς θάνατος τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορα Θεοφίλου (842) πού σίγουρα διευκόλυνε τίς κινήσεις τῶν εἰκονοφίλων⁴³.

Ἐπάρχει καὶ ἡ ἀναφορά τοῦ Θεοφάνη στὴν προφητεία τοῦ ἁγίου Νικολάου, πού εἶναι σχετικὴ μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Ἰωσήφ⁴⁴. Σχετικὰ ἀναφέρει καὶ ὁ Ἰωάννης Διάκονος στό κείμενο: «Ὁρᾷ μὲν ἑαυτὸν τῆς ποδοκάκης ἀπολυθέντα, τοὺς δ' ἐν τῷ τραχίλῳ κλοιοῦς κεμένους ἐν τοῖς ποσί· καὶ “παρομάρτει μοι” ἤκουε παρ' αὐτοῦ καὶ ὦ τοῦ θαύματος! ... ἀοράτως ὠρᾷ τὸν ἀναφῆ διατέμναν ἄερα καὶ ὑπνέμος ὡσπερ πρὸς τὴν μεγάλην τῶν πόλεων ἀπαντῶν»⁴⁵. Κατὰ τὴν μετακίνησί του πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἰωσήφ πῆρε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν Θεσσαλία, ὡς δῶρο ἀπὸ κάποιον μοναχό, τὸ λείψανο τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου πού πρὸς τιμὴ του ἔχτισε ἀργότερα ναὸ στὴν Κωνσταντινούπολη. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ λοιπὸν τὰ γεγονότα ὁ

³⁹ Θ. Δετοράκη, «Αἱ Ἀραβικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἡ ἐν Κρήτῃ Ἀραβοκρατία εἰς ἀγιογραφικὰ καὶ ἕμνο-λογικὰ κείμενα», *Κρ. Χρ.* 21.1 (1969), σσ. 128-129.

⁴⁰ Θεοφάνης, σ. 7, παρ. 8.

⁴¹ Θεοφάνης, σ. 6, παρ. 7. – βλέπε Van de Vorst, *Note*, σ. 151.

⁴² Dvornik, *Saint Grégoire*, σ. 25.

⁴³ Καραγιαννόπουλου, *Ἱστορία Βυζαντινοῦ Κράτους*, Β', σ. 256.

⁴⁴ Θεοφάνης, σ. 7, παρ. 7, «Καὶ πρὸς τὰ τῆδε ἀνασωσάμενος οὐκ ἀμνηντῆ οὐδ' ἀπροόπτως, ἀλλὰ νικητερινῷ προαγγέλματι καὶ μνηύματι. Ἐπέστη γάρ τις αὐτῷ τῆ φρουρᾶ κόσμος ἀνὴρ τῆ στολῆ, ἱεροπρεπὴς τὴν ἰδέαν, “καὶ νῦν ἴκειν ἐν Μύρων” εἰπὼν (ἴστε δὲ πάντες ὅστις οὗτος). “Δέξαι ταύτην τὴν κεφαλίδά” διεκελεύσατο, ὁ δὲ χερσὶ λαβὼν ὁμοῦ τε ἀνεγίνωσκε καὶ ἔψαλλε: “Τάχυνον ὁ οἰκτίρων καὶ σπεῦσον ὡς ἐλέημων εἰς τὴν βοήθειαν ἡμῶν, ὅτι δύνασαι βουλόμενος”. Καὶ τὸ ἄδόμενον ἔργον πρώϊας παραδοξότατον γέγονεν».

⁴⁵ Ἰωάννης Διάκονος, στ. 960, παρ. κβ'.

ἅγιος βρίσκεται ξανά στήν Βασιλεύουσα, ὅπου θά γνώριζε μία περίοδο συγγραφικῆς ἀκμῆς.

δ. Ὑμνογραφική ἀκμή τοῦ Ἰωσήφ στήν Κωνσταντινούπολη καί ἡ ἐξορία του στήν Χερσώνα

Ὁ ἐρχομός τοῦ Ἰωσήφ στήν Κωνσταντινούπολη συνέπεσε μέ μιᾶ σημαντική ἀλλαγί, ὡς πρός τό θέμα τῆς εἰκονομαχίας, τόν θάνατο τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορα Θεοφίλου καί τήν ἄνοδο στήν ἐξουσία τῆς αὐτοκρατορίας Θεοδώρας⁴⁶, ἡ ὁποία ἦταν ὑπέρμαχος τῶν εἰκόνων. Μάλιστα ἕνα ἀπό τά πρῶτα θέματα πού ἀπασχόλησαν τήν νέα κυβέρνησι ἦταν τό θέμα τῆς εἰκονομαχίας πού τόσο εἶχε ταλανίσει τήν αὐτοκρατορία ἀλλά πού φαινόταν ὅτι εἶχε ἀρχίσει νά ἀπονεῖ. Ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ ἦταν ὑπέρ τῶν εἰκόνων καί ἐπομένως ἡ ἀποκατάστασις των θά ἐπέφερε τήν εἰρήνη στό κράτος⁴⁷. Αὐτή ἡ διάθεσι τῆς αὐτοκρατορίας ἐκφράζεται μέ τήν Σύνοδο τοῦ 843, ἡ ὁποία τήν 11^{ην} Μαρτίου ἀποφάσισε τήν ἐφαρμογή τῆς Συνόδου τοῦ 787 ὑπέρ τῶν εἰκόνων καί ὄρισε τήν πρώτη Κυριακή τῆς Τεσσαρακοστῆς, ὡς Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας καί ἀναστυλώσεως τῶν εἰκόνων. Αὐτή ἡ ἀλλαγί εἶναι σημαντική γιά τήν εἰρήνευσι στήν αὐτοκρατορία, ἔτσι ὥστε καί ὁ Ἰωσήφ νά ἀφεθεῖ ἀπερίσπαστος στό κατοπινό του ἔργο. Ἡ ἡρεμία ἀποκαταστάθηκε καί στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἄρχισαν νά ἐπιστρέφουν ὅλοι ὅσοι ἐκδιώχθηκαν ὡς ἐξόριστοι ἢ εἶχαν φυλακισθεῖ σέ ἄλλες περιοχές. Ὅμως, ἡ χαρά τοῦ Ἰωσήφ γιά τήν μετα-

---

⁴⁶ Ἡ σύζυγος τοῦ Θεοφίλου ἡ Θεοδώρα καταγόταν ἀπό τήν Ἐβίσσα τῆς Παφλαγονίας. Οἱ γονεῖς της, ὁ Μαρῖνος καί ἡ Θεοκτίστη, ἦταν εἰκονόφιλοι, ὁ πατέρας της ἦταν ἀνώτερος ἀξιωματικός. Ἐγινε σύζυγος τοῦ Θεοφίλου ὅταν ἡ Εὐφροσύνη, μητριά τοῦ αὐτοκράτορα, κάλεσε νέες ἀπό ὅλη τήν αὐτοκρατορία γιά νά ἐπιλέξει ὁ Θεόφιλος σύζυγο. Ἡ Θεοδώρα προτιμήθηκε μετά τί σιχομυθία τοῦ Θεοφίλου μέ τήν Κασσιανή. Ἡ Θεοδώρα εἶχε δύο ἀδελφούς, τόν Βάρδα καί τόν Πετρωνᾶ πού εὐνοήθηκαν ἀπό τί σχέση μέ τόν αὐτοκράτορα. Ἡ Θεοδώρα ὡς αὐτοκράτειρα ἀσχολήθηκε μέ διάφορες ἐπιχειρήσεις. Ἦταν εἰκονόφιλη, σέ ἀντίθεσι μέ τόν σύζυγό της, καί λάτρευε τίς εἰκόνες, γι' αὐτό μετά τόν θάνατο τοῦ Θεοφίλου ἐπανεφέρε τί λατρεία τῶν εἰκόνων, ἐπίσης ἀνέλαβε τήν ἐπιτροπεία τοῦ γιοῦ της Μιχαήλ Γ' μέ συνεπιτρόπους τόν ἀδελφό της Βάρδα, τόν Μάγιστρο Μιχαήλ καί τόν λογοθέτη Θεόκτιστο. Ἐξαπέλυσε ὀλοκληρωτικό πόλεμο κατά τῶν Παυλικιανῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Στό τέλος ἀναγκάσθηκε νά ἀποσυρθεῖ στά ἀνάκτορα τοῦ Καριανοῦ, εἶδε τήν δολοφονία τοῦ ἀδελφοῦ της καί τοῦ γιοῦ της ἀπό τόν Βασίλειο τόν Μακεδόνα. Τό λείψανό της βρίσκεται σήμερα στόν ναό τῆς Θεοτόκου Σπιλαιωτίσσης στήν Κέρκυρα. Βλέπε, *Συνεχισταί Θεοφάνους*, σσ. 89-122 καί σσ. 171-174.

⁴⁷ Καραγιαννόπουλου, *Ἱστορία Βυζαντινοῦ Κράτους*, τ. Β', σ. 256.

βολή αυτή μετριάσθηκε όταν κατά τήν ἐπιστροφή του στήν Κωνσταντινούπολη ἔμαθε ὅτι ὁ προσφιλής του διδάσκαλος, ὁ Γρηγόριος ὁ Δεκαπολίτης, εἶχε φύγει ἀπό τήν ζωή στίς 20 Νοεμβρίου τοῦ 842⁴⁸. Ἐγκαθίσταται στόν μικρό ναό τοῦ ἁγίου Ἀντύπα, ὅπου ζοῦσε καί πρωτύτερα, μαζί μέ τόν μοναχό Ἰωάννη, μαθητή καί αὐτοῦ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου, γιά λίγα χρόνια μέχρι τό 845⁴⁹. Ἡ διαμονή του στόν ναό τοῦ ἁγίου Ἀντύπα διακόπτεται ὅταν πεθαίνει ὁ μοναχός Ἰωάννης καί τότε ὁ Ἰωσήφ ἐγκαθίσταται στόν ναό τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου⁵⁰ γιά πέντε χρόνια, μέχρι τό 850⁵¹.

Ὅταν ἐπέστρεψε στήν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἰωσήφ ἐπανασυνδέθηκε μέ πολλούς μαθητές καί φίλους τοῦ Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου τούς ὁποίους γνώριζε ἀπό πρῖν. Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπό αὐτούς βρῆκαν στό πρόσωπο τοῦ Ἰωσήφ τόν ἄξιο διάδοχο τοῦ Γρηγορίου καί σημάτισαν μιά ομάδα μαθητῶν γύρω του καί στούς ὁποίους, κατά τόν Ἰωάννη Διάκονο, δίδασκε τήν τέχνη τῆς καλλιγραφίας, καί γι' αὐτόν τόν σκοπό εἶχε ἐγκαταστήσει ἕνα καλλιγραφικό ἐργαστήριο στόν ναό τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου, ὥστε νά ἔχει τήν στέγη ὅπου θά ἐδίδασκε⁵².

Ἡ πνευματική καί καλλιτεχνική φήμη τοῦ Ἰωσήφ δέν ἄρρησε νά γίνει εὐρύτερα γνωστή καί πλῆθος μαθητῶν συγκεντρώθηκε κοντά του. Ὁ μικρός χώρος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου δέν ἦταν πλέον ἐπαρκής, γι' αὐτό ὁ Ἰωσήφ ἀποφάσισε νά βρεῖ νέο χώρο κατοικίας. Κοντά στόν ναό τοῦ ἁγίου Ἰωάννη, ὅπου ὑπῆρχε ἕνας ἀκατοίκητος χώρος, ὁ Ἰωσήφ ἔχτισε ἕναν μεγαλύτερο χώρο ὅπου θά ἐδίδασκε τήν καλλιγραφία⁵³. Τό ἐργαστήριο αὐτό εἶχε ὅλα τά ἀπαραίτητα γιά τήν διδασκαλία ἀλλά καί τήν διαμονή τῶν μαθητῶν. Ἀργότερα, περίπου στά 851, μετέβαλε τόν χώρο σέ μονή⁵⁴, τῆς ὁποίας ἀνέλαβε ὁ ἴδιος τήν ἡγουμενία. Μετέφερε καί ἔθαψε ἐκεῖ τά λείψανα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου, καθώς καί τοῦ Ἰωάννου. Ἐκτίσε ναό στήν μνήμη τοῦ ἀποστόλου Βαρθολομαίου καί τοῦ Γρηγορίου καί στόν ναό αὐτό ἐναπέθεσε τό λείψανο τοῦ ἁγίου

⁴⁸ Θεοφάνης, σ. 7, παρ. 8.

⁴⁹ Θεοφάνης, σ. 7, παρ. 8: «Συμμεριστῖν τῶν πόνων Ἰωάννην ἔχον τόν τοῦ θείου Γρηγορίου μαθητῖν καί μμητῖν».

⁵⁰ Θεοφάνης, σ. 7, παρ. 9.

⁵¹ Van de Vorst, Note, σ. 152.

⁵² Ἰωάννης διάκονος, στ. 961, παρ. κδ': «Πολλῶν συνδεδραμκώτων κατά ταυτόν, ὥστε ποιμαίνεσθαι καί καθοδηγεῖσθαι τεχνικῶν παρ' αὐτοῦ».

⁵³ Θεοφάνης, σ. 8, παρ. 9 καί Ἰωάννης διάκονος, στ. 961, παρ. κδ'.

⁵⁴ Θεοφάνης σ. 8, παρ. 9.

Βαρθολομαίου τό όποιο είχε πάρει, όταν επέστρεφε στην Κωνσταντινούπολη, από την Θεσσαλία. Ο Ίωσήφ δίδασκε καλλιγραφία αλλά και ποίηση εκκλησιαστική στους μαθητές του και κατά κάποιες απόψεις ένα μέρος από αυτούς προήρχετο από την Σικελία⁵⁵.

Σέ αυτήν την περίοδο ο Ίωσήφ, κατόπιν θαύματος του αγίου Βαρθολομαίου, όπως αναφέρουν οι βιογράφοι του, άρχισε τό ύμνογραφικό έργο του. Πιθανώς όμως ο Ίωσήφ νά είχε ξεκινήσει νωρίτερα νά συνθέτει ύμνους, κατά την περίοδο μετά την αιχμαλωσία του στην Κρήτη, γράφοντας κανόνες για τους Κρήτες αγίους Κύριλλο και Εύμένιο, καθώς και τους κανόνες της Παρακλητικής πού φέρουν τό όνομά του⁵⁶.

Η περίοδος πού ο Ίωσήφ άνεδείχθη σέ σημαντικό εκκλησιαστικό ποιητή ήταν μεταξύ του 850-858, καθώς συνθέτει κανόνες και άλλες ποιητικές συνθέσεις, ώστε νά χρησιμοποιηθούν στην λατρεία από τους πιστούς. Τά ποιητικά του έργα είτε τά έγγραφε ο ίδιος είτε τά άντέγραφαν οι καλλιγράφοι του εργαστηρίου του. Υπήρξε μάλιστα ή περίοδος αυτή αρκετά άνθηρή σέ συγγραφή⁵⁷. Τότε ο Ίωσήφ έγινε γνωστός στους λόγιους κύκλους της εποχής του, ως εκκλησιαστικός ποιητής. Όμως αυτή ή καρποφόρα δραστηριότητα του Ίωσήφ διεκόπη καθώς είχε τό θάρρος νά κατακρίνει τίς άτασθαλίες του αδελφού της Αυτοκράτειρας Θεοδώρας, Καίσαρα Βάρδα. Η κριτική πού άσκησε και ή σύνταξη του μέ τόν Πατριάρχη Ίγνάτιο τόν όδήγησαν στην έξορία στην Χερσώνα τό έτος 858⁵⁸. Την εποχή αυτή άντικαθίσταται ο Πατριάρχης Ίγνάτιος από τόν Φώτιο μέ την ύποστήριξη του Βάρδα. Ο Βάρδας ήταν αδελφός της αυτοκράτειρας Θεοδώρας και ένας από τους κηδεμόνες του Μιχαήλ Γ΄ μετά τόν θάνατο του Θεοφίλου τό 842. Η φιλοδοξία του Βάρδα για την έξουσία τόν όδήγησε στην δολοφονία του λογοθέτη του δρόμου Θεόκτιστου, άκόμα και την απομάκρυνση της Θεοδώρας από τό παλάτι σέ μοναστήρι ως μοναχή⁵⁹. Ο δέ έλεγχός του από τόν Πατριάρχη Ίγνάτιο προκάλεσε την δίωξη

⁵⁵ Σ. Εύστρατιάδου, «Ποιητά και ύμνογράφοι της Όρθοδόξου Έκκλησίας, Εύόδιος μοναχός», ΝΣ 53 (1958), σσ. 201-202 και Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως – «Θεοφάνης Σικελός», ΒΖ 9 (1900), σ. 371.

⁵⁶ Τομαδάκη, *Ίωσήφ ο Ύμνογράφος*, σ. 58.

⁵⁷ *Θεοφάνης*, σ. 8, παρ. 9: «ά γε δι τούς περι ταύτα τότε δείξεις λογίους έγνω κραταιότερον τών πονηθέντων τό απλημμέλητον». Κυκλοφόρησαν τότε αρκετοί κώδικες και οι λόγοι της εποχής του τόν αποδέχθηκαν ως έναν σημαντικό εκκλησιαστικό ποιητή.

⁵⁸ *Θεοφάνης*, σ. 10, παρ. 12. Έξορίσθηκε στην Χερσώνα της Κριμαίας μέ βασιλικό πρόσταγμα του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ΄: «χειρί βασιλείω και νεύματι».

⁵⁹ Ostrogorsky, *Histoire*, σ. 250.

του και την έξορία του από τον Βάρδα⁶⁰. Ο Πατριάρχης Ίγνάτιος, εκκλησιαστικός άνδρας με άρχες άσκητικές και αυστηρό τρόπο ζωής, δεν ήταν δυνατόν να άνεχθεί τίς σχέσεις του Βάρδα με την νύμφη του, γι' αυτό και του άπαγόρευσε την κοινωνία των άχράντων μυστηρίων⁶¹. Την έξορία του Ίγνατίου άκολούθησαν όσοι επίσκοποι και κληρικοί ήταν της ίδιας γνώμης με αυτόν, όπως και ο Ίωσήφ ο Ύμνογράφος.

Παρά τό ότι η έξορία είναι συνήθως άρνητική και δύσκολη κατάσταση και συνεπάγεται κακουχίες και ταλαιπωρίες, από τίς πηγές που αναφέρονται στον Ίωσήφ, βλέπουμε ότι δεν ήταν και τόσο έπαχθής ο τρόπος της βιοτής του στην Χερσώνα. Βέβαια οι πηγές δεν αναφέρουν παρά ελάχιστες πληροφορίες για την αρκετά μακροχρόνια περίοδο της ζωής του στην Χερσώνα (άπό τό 858 έως τό 867), δηλαδή για μία μακρά περίοδο της εποχής του Μιχαήλ Γ΄ έως την άνάληψη του αυτοκρατορικού αξιώματος άπό τον Βασίλειο Α΄ τον Μακεδόνα. Αναφέρει ο Ίωάννης διάκονος ότι όταν κάλεσαν τον Ίωσήφ τό 867 να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη, εκείνος ήταν ευχαριστημένος άπό τον τρόπο που ζούσε⁶², «τῆ υπερουρία ως παραδείσῳ διά Χριστόν ήδυνόμενος».

Συμπεραίνουμε ότι στην έξορία δεν υπέστη ταλαιπωρίες και πώς είχε βρει στον τόπο εκείνο την ευκαιρία να άπομονωθεί και να άφοσιωθεί περισσότερο στον Θεό, μελετώντας και προσευχόμενος. Η άναφορά στα γεγονότα της ζωής του Ίωσήφ την περίοδο αυτή, της έξορίας στην Χερσώνα, είναι δύσκολη διότι οι πηγές δεν μās αναφέρουν αρκετά στοιχεία. Γνωρίζουμε με σιγουριά τά χρόνια της έξορίας του και ότι κατόρθωσε να επιβιώσει σχετικά καλά.

⁶⁰ Καραγιαννόπουλου, *Ιστορία Βυζαντινού Κράτους*, σσ. 270-271. Ο Βάρδας κατηγορήσε τον Ίγνάτιο ότι συνωμοτούσε εναντίον του αυτοκράτορα και με αυτήν την δικαιολογία τον καθήρεσε και τον εξόρισε στο νησί Τερέβινθο τον Νοέμβριο του 858. Υπήρχε πρόβλημα στην καθάρηση αυτή γιατί ο Ίγνάτιος ούτε είχε παραιτηθεί, ούτε είχε καθαιρεθεί άπό συνοδικό δικαστήριο. Προφανώς ήταν θύμα της εμπάθειας του Βάρδα, και φυσικά μαζί με τον Ίγνάτιο διώχθηκαν και οι όπαδοί του, στους όποιους άνηκε και ο Ίωσήφ ο Ύμνογράφος.

⁶¹ Γεώργιος Μοναχός (Bonn), σ. 826.

⁶² Ίωάννης διάκονος, στ. 968, παρ. κβ΄.

ε. Ἐπιστροφή τοῦ Ἰωσήφ στήν Κωνσταντινούπολη καί ἡ συνέχεια τοῦ ὑμνογραφικοῦ του ἔργου

Ἡ ἄνοδος στόν θρόνο τοῦ αὐτοκράτορα Βασιλείου Α΄ τοῦ Μακεδόνα σηματοδότησε καί τήν ἐπιστροφή τοῦ Ἰωσήφ στήν Κωνσταντινούπολη. Ἔτσι τό 867 ἀνακαλεῖται ἀπό τήν ἐξορία του στήν Χερσῶνα, λήγει ἡ τελευταία περιπέτεια τῆς ζωῆς του καί συνεχίζει τή ζωή καί τό ἔργο του στήν Βασιλεύουσα⁶³. Ἡ περίοδος αὐτή θά εἶναι μακρά καί εἰρηνική καθῶς καί καρποφόρα, ὅσον ἀφορᾷ τό συγγραφικό του ἔργο.

Ὁ Ἰωσήφ τήν περίοδο αὐτή θά τύχει τῆς καταξίωσης καί τῆς ἀναγνώρισης ἀπό τόν λαό, τούς κύκλους τοῦ Πατριαρχείου καί τοῦ Αὐτοκράτορα. Δέν εἶναι τυχαῖο τό γεγονός αὐτό, ἀλλά ἀναφέρεται στό πνευματικό καί καλλιτεχνικό μέγεθός του, καθῶς καί τήν προηγουμένη ζωή του κατά τήν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας ἀλλά καί τῆς ἐξορίας του. Ἀναφέρει ὁ Θ. Πεδιάσιμος ὅτι κατά τήν ἐπιστροφή του στήν Κωνσταντινούπολη τόν ὑποδέχθηκαν ὁ αὐτοκράτορας καί ὁ πατριάρχης καί μεγάλο πλῆθος λαοῦ⁶⁴. Ἡ ἀποδοχή τοῦ προσώπου τοῦ Ἰωσήφ σέ τόσο μεγάλο κοινωνικό εὖρος ἀποδεικνύει πόσο κῦρος εἶχε τήν ἐποχή ἐκείνη καί τό ὅποιο εἶχε ἀποκτήσει μέσα ἀπό τούς γεμάτους θάρρος καί παρηυσία ἀγῶνες του κατά τήν εἰκονομαχία ἀλλά καί γιά τήν ὁσιότητα καί ἀρετή του⁶⁵. Ὁ αὐτοκράτορας μάλιστα θέλησε νά ἐπιβραβεύσει τόν Ἰωσήφ μέ διάφορες τιμές, ὅμως ὁ Ἰωσήφ τό μόνο πού ἐπιθυμοῦσε ἦταν νά περάσει τήν ὑπόλοιπη ζωή του μέ ἡρεμία στό μοναστήρι του καί δέν δέχθηκε τίς τιμές πού τοῦ προσφέρθηκαν. Μόνο ὕστερα ἀπό πολλές πιέσεις δέχθηκε τό ἀξίωμα τοῦ σκευοφύλακα τῆς Ἁγίας Σοφίας⁶⁶, τό ὅποιο ἦταν ἀπό τά πῶς σημαντικά ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας καθῶς ἦταν τό τρίτο ἀπό τήν πρώτη πεντάδα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀφφικίων⁶⁷.

Ἦταν σημαντικό τό ἀξίωμα πού τοῦ δόθηκε, καθότι ὁ ἔχων τό συγκεκριμένο ἀξίωμα τοῦ σκευοφύλακος παρίστατο στίς συνεδρίες τῆς ἱερᾶς συνόδου

---

⁶³ Θεοφάνης, σ. 10, παρ. 12 καί Χρήστου, *Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος*, σ. 114.

⁶⁴ Πεδιάσιμος, σσ. 7, 6-13.

⁶⁵ Θεοφάνης, σ. 11, παρ. 13 ἀναφέρει: «τοιούτοις κοσμούμενους ὁ μακάριος Ἰωσήφ καί πανταχόσε διαθρυλούμενος».

⁶⁶ Θεοφάνης, σ. 10, παρ. 12.

⁶⁷ J. Darruzès, "Recherches sur les ὀφφίκια de l'Église Byzantine", [*Archirytes de l'Orient Chrétien* 11.] Paris 1970, σσ. 314-318. Ἡ σειρά ἐκκλησιαστικῶν ὀφφικίων ἦταν τοῦ οἰκονόμου, τοῦ σακελλαρίου, τοῦ σκευοφύλακος, τοῦ χαρτοφύλακος καί τοῦ σακελλίου.

του πατριαρχείου και η θέση του ήταν κοντά στον Πατριάρχη ως άμεσου βοηθού του στην διοίκηση της Έκκλησίας. Ένα από τα καθήκοντά του ήταν διπλωματικού χαρακτήρα, καθώς ήταν υπεύθυνος για την υποδοχή ξένων αντιπροσώπων όταν έρχονταν να συμμετάσχουν στις διάφορες εκκλησιαστικές συνόδους⁶⁸. Διατηρεί το αξίωμα του σκευοφύλακα μέχρι το τέλος της ζωής του κατόπιν ένθαρρύνσεως του Πατριάρχου Ίγνατίου, που είχε επανέλθει στον Πατριαρχικό θρόνο μετά την απομάκρυνση του Φωτίου⁶⁹.

Αυτή η δεύτερη περίοδος του Ίωσήφ στην Κωνσταντινούπολη θα είναι η πλέον σπουδαία και άκμαία, καθώς θα λάβει τιμές, αλλά και θα γράφει το μεγαλύτερο μέρος του ευρύτατου ύμνογραφικού του έργου. Επίσης θα έχει την ευκαιρία να αναπτύξει σχέσεις και με τους δύο Πατριάρχες, τόσο τον Ίγνατίο όσο και τον Φώτιο. Ο Πατριάρχης Ίγνάτιος⁷⁰ είναι μία ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς ανέβηκε στον Πατριαρχικό θρόνο δύο φορές, πρώτα κατά την περίοδο 847-858 και δεύτερον τό 867-877. Αυτό συνέβη διότι η Πατριαρχία του βρέθηκε στην δίνη της αντιπαράθεσής του με τον Καίσαρα Βάρδα και την αποπομπή του από τον Πατριαρχικό θρόνο. Ο Ίγνάτιος, πριν γίνει Πατριάρχης, ήγουμένευε σέ μονή της Κωνσταντινούπολης. Πιθανότατα γνωριζόταν με τον Ίωσήφ, καθώς είχαν τις ίδιες απόψεις περί των εικόνων. Ο Ίγνάτιος επίσης ήταν και αυτός ύμνογράφος⁷¹, άρα είχαν ακόμη ένα κοινό σημείο για να συναντηθούν οι δύο εκκλησιαστικοί άνδρες. Ακολούθησαν και οι δύο την τύχη της εξορίας (858) σέ διαφορετικά βέβαια μέρη και μετά από έννεα χρόνια τό (867) επέστρεψαν και πάλι. Από την απόδοση του όφφικίου προς τον Ίωσήφ φαίνεται ξεκάθαρα πώς ό Ίγνάτιος θέλει τον παλαιό συνοδοιπόρο του στους αγώνες της εκκλησίας συνεργάτη στην διοίκηση της εκκλησίας. Παρά την αρχική άρνηση του Ίωσήφ τον πείθει νά δεχθεί τό αξίωμα του σκευοφύλακα. Οι δύο άνδρες έχουν στενές σχέσεις, μάλιστα ό Πατριάρχης Ίγνάτιος συμβουλεύεται τον Ίωσήφ για την έρμηνεία δύσκολων χωρίων της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, εκτιμώντας την αξία της γνώμης και της γνώσης του Ίω-

⁶⁸ L. Duchesne, *Liber pontificalis*, II (Paris 1892), σ. 180. Γίνεται αναφορά ότι στις 15 Σεπτεμβρίου του 869 υποδέχθηκε ό Ίωσήφ, ως σκευοφύλακας μαζί με τον Παύλο τόν Χαροφύλακα και τόν σακελλάριο Βασίλειο, τούς αντιπροσώπους του πάπα Αδριανού του Β' (867-872) που είχαν έρθει στην Κωνσταντινούπολη για τίν σύνοδο του 869.

⁶⁹ *Ιωάννης διάκονος*, στ. 968, παρ. κθ'.

⁷⁰ *BH-G*³, 818.

⁷¹ Emerau, «Hymnographi Byzantini», *EO* 22 (1923), σ. 433.

σήφ⁷². Οί σχέσεις τους διατηρούνται μέχρι και του θανάτου του Ἰγνατίου, στον οποίο ο Ἰωσήφ συνθέτει ὕμνο και ἔπαινο γνωστό ως κανόνα του ἁγίου Ἰγνατίου⁷³.

Τόν Ἰγνατίο διαδέχθηκε ὁ Φώτιος⁷⁴, ὁ ὁποῖος μετὰ ἀπό πιέσεις τοῦ Καίσαρα Βάρδα ἀντικατέστησε τόν Ἰγνατίο στον Πατριαρχικό θρόνο. Ὁ Ἰωσήφ γνώριζε πῶς ὁ Φώτιος δέν ἐνήργησε ἔτσι ἀπό προσωπική φιλοδοξία ἀλλά ἀπό τὴν πίεση τοῦ Βάρδα καὶ συνεργάστηκε μαζί του. Ἀλλὰ καὶ ὁ Φώτιος ὅμως ἐκτιμοῦσε τόν Ἰωσήφ πάρα πολύ, ὥστε, ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεοφάνης, «καὶ Φώτιος ὁ ἀειμνηστος Πατριάρχης... τόν αὐτόν μακαρίτην Ἰωσήφ ἔστεργε τε καὶ ἐξεθείαζε καὶ τῶν ἐκείνου καλῶν ἐπαινέτης καθίστατο τῶν ἄλλων ὑψηλότερόν τε εἶναι καὶ ὑπερκειμένον»⁷⁵.

Ὁ δὲ Ἰωάννης διάκονος ἀναφέρει ὅτι ὁ Πατριάρχης Φώτιος σεβόταν πολύ τόν Ἰωσήφ καὶ τοῦ φερόταν σάν νά ἦταν ἄγγελος, τόν προσφωνοῦσε ἄνθρωπο τοῦ Θεοῦ καὶ προέτρεπε ἰδίως τοὺς ἀνώτερους κληρικούς τῆς Κωνσταντινούπολης νά ἐξομολογοῦνται στον Ἰωσήφ⁷⁶. Τόν θαύμαζε καὶ τόν ἀγαποῦσε ὁ πατριάρχης Φώτιος τόν Ἰωσήφ βλέποντας τὴν ἐν ζωῇ ἀγιότητά του.

Ὁ Ἰωσήφ, λίγες μέρες πρὶν τόν θάνατό του, διαισθάνθηκε τὸ ἐπίγειο τέλος του καὶ ἐπισκέφθηκε τόν πατριάρχη Φώτιο γιὰ νά τοῦ παραδώσει τὸ ὄφρικό του, ὥστε νά ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν εὐθύνη τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Τὴν 3η Ἀπριλίου τοῦ 886 ὁ Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος παρέδωσε τὸ πνεῦμα του στον Θεό καὶ ἀναπαύθηκε. Ἔκλεισε λοιπὸν ὁ ἐπίγειος Βίος ἑνὸς σημερινότατου ἐκκλησιαστικοῦ ἄνδρα σὲ πίστη, ἦθος καὶ ποιητικὴ συγγραφικὴ ἀξία.

---

⁷² Ἰωάννης διάκονος, στ. 968, παρ. Κθ': «Ὅς (ἐννοεῖται ὁ Ἰγνατίος) τὸ περιὸν τῆς ἀρετῆς τοῦδε τοῦ ἱεροῦ δυσωπούμενος ἔσπευδεν ἔχειν συγκοινωνόν τῶν πόνων, κἂν τοῖς ἀναγκαίοις συλλήπτορα καὶ πρόφασιν τὴν διακονίαν εὐράμενος, τοῦ ποθομένου ἐτύχανε. Καὶ ἦν ἐκεῖνῳ συνομιλῶν θαμὰ, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ ἀγνωσούμενα διδασκόμενος. Κανὸν δὲ πάντως οὐδέν εἴ τινα τῶν ἀπορρητῶν τῆς Γραφῆς μυστηρίων ἐκεῖνῳ μὲν ἠγνοεῖτο, τῷ δὲ μεγάλῳ τῷδε Πατρὶ... καὶ ἐγνώσκετο καὶ διηρητοῦτο μετὰ πολλῆς μελιχρότητος...».

⁷³ *Μηναῖο ΚΓ' Οκτ.* (Κανὼν καὶ Κοντάκιον).

⁷⁴ Ἀμάντου, *Ἱστορία*, Α' σ. 433.

⁷⁵ Θεοφάνης, σ. 10, παρ. 12.

⁷⁶ Ἰωάννης διάκονος, στ. 969, παρ. λ': «Θεοῦ ἄνθρωπον ὀνομάζω καὶ ἰσαγγέλῳ κατὰ τὸ θεμιτόν προσέχων αὐτῷ: τοὺς τῆς Ἐκκλησίας παρεκάλει τούτῳ ἀνατιθέναί τοὺς λογισμούς».

II. Τό ύμνογραφικό ἔργο τοῦ Ἰωσήφ

α. Ἡ Ὑμνογραφία στὴν ἐποχή του

Ὅπως μᾶς ὑποδεικνύει τὸ ἐπίθετο τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰωσήφ (ὕμνογράφος), ὁ ἅγιος γίνεταί γνωστός, τόσο στὴν ἐποχή του ὅσο καὶ στά ἐπόμενα χρόνια, γιὰ τὴν συγγραφὴ ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Ἀναφέρθηκε ἤδη ὅτι ἔγραψε κανόνες, οἱ ὁποῖοι ἀντικατέστησαν τὰ κοντάκια⁷⁷. Τούς κανόνες, ὡς ἐκκλησιαστικούς ὕμνους, πρῶτος παρουσίασε ὁ Ἀνδρέας Κρήτης⁷⁸. Μὲ τὴν συγγραφὴ κανόνων ἀσχολήθηκαν πρὶν τὸν Ἰωσήφ μεγάλοι ὕμνωδοί, ὅπως οἱ: Ἀνδρέας Κρήτης, Κοσμάς ὁ Μαΐουμᾶ, Ἰωάννης Δαμασκηνός καὶ ὁ Γερμανός ὁ Α', πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως⁷⁹.

Αὐτὸ ὅμως πού βοηθᾷ τὴν συγγραφὴ τῶν κανόνων, καθότι εἶχαν δυνατότητα νὰ ἐμβαθύνουν σὲ δογματικὲς ιδέες καὶ νὰ τίς δώσουν μὲ ἀκρίβεια καὶ μὲ λογία γλῶσσα, εἶναι ἡ περίοδος τῆς εἰκονομαχίας. Μάλιστα δὲν ἦταν μόνο ἑνὸς φιλολογικοῦ εἴδους θεολογικὴ συζήτηση, ἀλλὰ πλήρῳνα ἀκόμα καὶ μὲ τὴν ζωὴ τους τίς θέσεις πού εἶχαν οἱ εἰκονολάτρεις. Προσπαθοῦν, λοιπόν, οἱ ὕμνογράφοι, φυσικά καὶ ὁ Ἰωσήφ, νὰ ἀποδώσουν τὴν θεολογικὴ ἀλήθεια, ὅσο τὸ δυνατόν ἀκριβέστερα. Τὴν ἴδια περίοδο συγγράφουν ὕμνους ὁ Θεοφάνης ὁ Γραπτός, οἱ ἀδελφοὶ Θεόδωρος καὶ Ἰωσήφ Στουδίτης, πού καὶ αὐτοὶ διώκονται μάλιστα ἀπὸ τοὺς εἰκονομάχους. Οἱ Στουδίτες συλλέγουν τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς τους ὕμνογραφικὰ κείμενα τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου καὶ ἔχοντας αὐτὰ ὡς βάση συνέθεσαν καὶ ἄλλα τριώδια, τετραώδια, στιχηρά, καθίσματα καὶ κανόνες, διαμορφώνουν μάλιστα τὸ Τριώδιο καὶ τὸ Πεντηκοστάριο τὸ ὁποῖο παραδίδουν πρὸς χρῆση στὴν μονὴ τους, τοῦ Στουδίου⁸⁰. Ὁ Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος ἵδρυσε καὶ αὐτὸς μονὴ καί, μιμούμενος τοὺς Στουδίτες, ἀνακαίνισε τὴν Ὀκτώηχο τοῦ Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τὴν παρέδωσε πρὸς λειτουργικὴ χρῆση στοὺς μοναχοὺς. Συνέθεσε τοὺς παρακλητικούς κανόνες τῶν ἑξὶ ὑπόλοιπων ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδας (ἀπὸ Δευτέρα μέχρι τὸ Σάββατο) καὶ

⁷⁷ Ε. Τωμαδάκη, *Ὑμνογραφία*, σσ. 59 κ. ἐξ.

⁷⁸ Ε. Τωμαδάκης, ὁ.π., σσ. 183 κ. ἐξ.

⁷⁹ Ε. Τωμαδάκη, *Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος*, σ. 77.

⁸⁰ Emereau, "Hymnographi Byzantini", *EO* 23 (1924), σ. 283.

δημιούργησε με αυτόν τον τρόπο τήν Νέα Ὀκτώηχο, ὅπως ὁ ἴδιος ἀποκάλεσε⁸¹. Συνέθεσε νέα τριώδια, τετραώδια καί κανόνες γιά τίς ἑορτές τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου. Ἐξ αἰτίας τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν κανόνων πού ἔγραψε πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων θεωρεῖται ὁ κατ' ἐξοχὴν δημιουργὸς τῶν Μηναίων. Ὁ Ἰωσήφ μέ τό ἐκτεταμένο του ὑμνογραφικό ἔργο ὑπῆρξε ὁ πρῶτος διαμορφωτής τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, τά ὅποια χρησιμοποιοῦμε στήν λατρεία μέχρι καί σήμερα. Μέ τό ἔργο του δίκαια θεωρεῖται ὅτι ἡ συμβολή του στά λειτουργικά κείμενα εἶναι καθοριστική γιά τόν τρόπο πού αὐτά χρησιμοποιοῦνται ἀλλά καί γιά τίς θεολογικές ἀπόψεις πού ὑπάρχουν σέ αὐτά, πέραν τῆς καθαρῆς ὑμνολογίας πρὸς τά πρόσωπα τῶν ἁγίων. Ἐκτός ἀπό τούς κανόνες ὁ Ἰωσήφ ἔγραψε καί κοντάκια, τά ὅποια σέ σχέση μέ τήν πληθώρα τῶν κανόνων εἶναι πολύ λιγότερα. Τά κοντάκια πού διασώζονται εἶναι πολύ λίγα καί κολοβωμένα. Αὐτό ὀφείλεται στό ὅτι ὁ Ἰωσήφ προτίμησε κατά τήν πρακτική τῆς ἐποχῆς του τήν συγγραφή κανόνων καί ὄχι πολλῶν κοντακίων. Ἐπίσης ἡ δημιουργηθεῖσα ἀναδιάρθρωση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἀπαίτησε περιορισμένο ἀριθμὸ κοντακίων καί ἐκτεταμένη χρῆσι κανόνων. Εἰσήχθη μετά τήν ἔκτι ὠδή τοῦ κανόνος τό προοῖμιον καί ἐλάχιστοι οἴκοι, ἀργότερα μάλιστα μόνο τό προοῖμιον καί ὁ πρῶτος οἶκος. Αὐτή ἡ πρακτική συνέβαλε στόν κατακερματισμὸ τῶν κοντακίων, καθὼς οἱ ἀντιγραφεῖς καλλιγράφοι σταχυολογοῦσαν καί ἔγραφαν ὀρισμένους μόνο οἴκους κοντακίων. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν διάσπασιν τῆς ἀκροστιχίδας τῶν κοντακίων καί τήν δυσκολία τῆς ἀναγνώρισης τοῦ ποιητοῦ τῶν χαμένων οἴκων. Στήν περίπτωσιν μάλιστα τοῦ Ἰωσήφ συνέβη πολλές φορές οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν κανόνων του νά παρεμβάλλουν μετά τήν ἔκτι ὠδή τό κοντάκι ἄλλου ὑμνογράφου. Συνέβαινε αὐτό ἐπειδὴ ὁ ἀντιγραφεὴς γνώριζε μόνο ἢ ἔκρινε πῶς ὠραῖο κάποιον ἢ κάποιον συγκεκριμένα κοντάκια ἢ γιατί ὁ Ἰωσήφ εἶχε συνθέσει μόνο τόν κανόνα τῆς ἑορτῆς καί ὄχι τό κοντάκι της⁸². Αὐτή ἡ τακτική εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν καταστροφὴ πολλῶν κοντακίων, ἀλλά καί τήν δημιουργία προβλήματος ἀναγνώρισης τῆς πατρότητος τῶν ὕμνων.

⁸¹ *Παρακλητικά*, σ. 696. Ἀναφέρει στήν ἀκροστιχίδα κανόνος τοῦ πλαγίου δ' ἤχου: «Τῆς Ὀκτώηχου τῆς Νέας θεῖον τέλος, πόνου δέ Ἰωσήφ».

⁸² G. Schirò, «*Ἡ Βυζαντινὴ Λογοτεχνία τῆς Συκελίας*», *Ἑλληνικά* 17 (1962), σ. 176.

β. Ύμνογραφικά ἔργα τοῦ Ἰωσήφ

Ὁ Ἰωσήφ συνέθεσε πλῆθος τροπαρίων (καθίσματα, ἀπολυτικά, ἐξαποστειλάρια) καί σπηριῶν. Βρίσκονται διεσπαρμένα στά λειτουργικά βιβλία ἐπώνυμα καί ἀνώνυμα. Αὐτά πού εἶναι ἀνώνυμα μποροῦν νά ἐξακριβωθοῦν ἐάν ἀνίκουν στόν Ἰωσήφ, μόνο ἀπό τό ὕφος τους, πράγμα δύσκολο διότι εἶναι μικρῆς ἐκτάσεως, ἀλλά καί λόγω τῆς συνήθειας πού ὑπῆρχε οἱ μεταγενέστεροι ὕμνογράφοι νά μιμοῦνται τούς προγενέστερους, καί μάλιστα σέ μεγάλο βαθμό. Ἄλλωστε ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι καί ὁ Ἰωσήφ ἐμιμήθηκε τόν Θεόδωρο Στουδίτη, ἐνῶ τόν ἴδιο τόν Ἰωσήφ ὁ Γεώργιος Νικομηδεῖας. Ἔτσι σέ πολλές περιπτώσεις ὁ ἐκάστοτε ἐρευνητής δέν μπορεῖ νά ἀναγνωρίσει τόν συγγραφέα μέ σιγουριά⁸³.

Γνωρίζουμε ἀπό τήν ἀναφορά τοῦ Μαυρόποδος Ἰωάννου, Μητροπολίτου Εὐχαΐτων, βιογράφου καί ὕμνου τοῦ Ἰωσήφ, ὅτι ὑπῆρξε πολυγραφώτατος ποιητής τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τόν κατάλογο τῶν ἔργων πού μᾶς παρέδωσε⁸⁴. Ἐνῶ ὁ μαθητής του Θεοφάνης γράφει ὅτι ὁ δάσκαλός του: «*ἀσματικὰς συνέττατε μελωδίας, ἀποστόλων, χοροῖς, προφητῶν δῆμοις, μαρτύρων πλήθει, ἀσκητῶν ἀγέλαις, ἀσκουσῶν χοροστασίαις*»⁸⁵. Ὁ δέ ἄλλος βιογράφος τοῦ Ἰωσήφ, ὁ Ἰωάννης Διάκονος, ἀναφέρει ὅτι ἔγραψε πλῆθος ὕμνων ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος καί ἀναφορᾶς τῶν ἁγίων πού ὕμνοῦνται. Παρέχει ὁ Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος μέσα ἀπό τούς ὕμνους του ἀκριβεῖς πληροφορίες γιά τήν ζωή καί τήν δράση τῶν ἁγίων, οἱ ὁποῖες ἀντλοῦνται ἀπό τίς ἡδη ὑπάρχουσες ἀγιογραφικές πηγές. Ἀπό τό περιεχόμενο τῶν κανόνων τοῦ Ἰωσήφ φαίνεται ὅτι αὐτός ἔγραψε κανόνες γιά διάφορες ἐορτές ὕστερα ἀπό παρακλίση διαφόρων προσώπων ἢ μοναστηριῶν. Μάλιστα, λόγω τῆς εὐκολίας μέ τίν ὅποια ὁ Ἰωσήφ ἔγραψε κανόνες, ὀρισμένοι τόν κατηγοροῦσαν ὅτι δέν ἦταν προσωπική του ἐργασία ἀλλά ἔργα ἄλλων ὕμνογράφων τά ὅποια ἀποστήθιζε καί παρουσίαζε ὡς δικά του⁸⁶. Βέβαια οἱ βιογράφοι καί τό πλῆθος

⁸³ Follieri, *Problemi di innogr. Biz.*, σ. 324.

⁸⁴ Ε. Τωμαδάκη, *Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος*, σ. 79.

⁸⁵ *Θεοφάνης*, σσ. 8-9, παρ. 10.

⁸⁶ Δέν γνωρίζουμε πότε διατυπώθηκε ἡ συκοφαντική κατηγορία αὐτή κατά τοῦ Ἰωσήφ, τήν μαρτυρία αὐτή παρέχει ὁ κώδικας Paris gr. 1587 τοῦ 12^ο αἰ., ὁ ὁποῖος σέ ἓνα συναξάριο τοῦ Ἰωσήφ ἀναφέρει ὅτι: «*Τοῦτο δε ἐστίν ἡ ἀπαρχή τοῦ θείου χαρίσματος, οὕτω γάρ ἀπόνως καί μετ' εὐκολίας τὰς ἱεράς μελωδίας τοῖς αἰτούμενοις παρεῖχεν, ὡς νομίζειν τινὰς μί ἐξ ἑαυτοῦ ταῦτα γεννᾶν, ἀλλ' ἐκμανθάνειν ἀλλαχοῦ πρότερον καί ἀποστοματίζειν καί οὕτω τοῖς αἰτούμενοις παρέχειν*». Μποροῦμε νά δώσουμε τήν ἐμπνεῖα στό «ἐκμανθάνειν ἀλλαχοῦ πρότερον...» ὅτι ἴσως νά ἀναφέ-

τῶν ἔργων τοῦ Ἰωσήφ ἀνατρέπουν αὐτὴν τὴν κατηγορία γιὰτὶ ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ υἰοθέτησι κάποιων βασικῶν κανόνων στὴν ὑμνογραφία καὶ ἄλλο ἢ πρωτοτυπία, πού φαίνεται ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ὕφος τοῦ κάθε ὑμνογράφου.

Ἔργα τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου θεωροῦνται οἱ ἀσματικοὶ κανόνες τῶν Μηνιαίων πού φέρουν τὸ ὄνομά του κατὰ τὴν Θ' ὡδή, στὴν Παρακλητικὴ οἱ κατασκευαστικὲς ὡδὲς ἐκτὸς αὐτῆς τῶν Σαββάτων⁸⁷. Συνέγραψε καὶ ἄλλους ὀκτώηχους κανόνες πρὸς τιμὴν διαφόρων ἁγίων. Ὑπάρχουν βέβαια ἀρκετὲς διαφορῆς μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν γιὰ τὰ πραγματικὰ ἔργα τοῦ Ἰωσήφ, καθὼς κάποια ἀποδίδονται σὲ ἄλλους ὑμνογράφους.

Κατὰ τὸν Γ. Παπαδόπουλο⁸⁸ στὸν Ἰωσήφ τὸν Ὑμνογράφο ἀνήκουν: ὁ κανόνας τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ὁ δ' ἦχος κανόνας τῆς Ἀναλήψεως, οἱ κανόνες τῶν δώδεκα Μηνιαίων οἱ ὁποῖοι φέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωσήφ, οἱ σαράντα ὀκτὼ κανόνες τῆς Παρακλητικῆς (ἀπὸ αὐτοὺς ὀκτὼ πρὸς τιμὴν τοῦ Σωτῆρος, ὀκτὼ πρὸς τιμὴν τοῦ Προδρόμου, τῆς Τρίτης, ὀκτὼ πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, τῆς Τετάρτης, ὀκτὼ πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου, τῆς Πέμπτης, ὀκτὼ πρὸς τιμὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τῆς Παρασκευῆς, καὶ ὀκτὼ πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων Πάντων, τὸ Σάββατο).

Ἐννέα κανόνες γράφονται γιὰ τὰ προεόρτια τῶν μεγάλων ἐορτῶν, τρεῖς τῶν Θεοφανείων, δύο τῶν Χριστουγέννων, ἓνας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἓνας τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου, ἓνας τῶν Εἰσοδίων, ἓνας τῆς ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὁ κανόνας γιὰ τὸν σεισμό τῆς 26^{ης} Ὀκτωβρίου, ἓνας κανόνας στὸν ἀρχάγγελο Γαβριὴλ, εἴκοσι δύο κανόνες σὲ διάφορους ἀποστόλους, δεκαοκτὼ κανόνες πρὸς ἱεράρχες, πενήντα πέντε σὲ μάρτυρες καὶ δεκατέσσερις σὲ ὁσίους, τὸ μεγαλύτερο δηλαδὴ μέρος τοῦ Τριωδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου. Ὁ δὲ Pargoire⁸⁹ προσθέτει στὰ ἔργα τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου τὸν κανόνα τῆς Κυριακῆς τοῦ Ἀσώτου, τὰ στιχηρὰ καὶ τὰ τριώδια τῶν πέντε πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδας τῆς Τυρινῆς, τὰ τριώδια τῶν ἑξὶ ἐβδομάδων τῆς Τεσσαρακοστῆς, τὰ τετραώδια τοῦ Σαββάτου τῶν τεσσαρῶν πρώτων ἐβδομάδων. Κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Θ. Ζύδη⁹⁰ ἀποδίδονται στὸν Ἰωσήφ τὸν Ὑμνογρά-

---

ρεται σὲ ἔμπνευσι ἐκ μέρους τῆς Θείας χάριτος.

⁸⁷ Κ. Οἰκονόμου, *Ὑμνωδῶν ἀνέκδοτα*, σ. 5.

⁸⁸ Γ. Παπαδόπουλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, σ. 245.

⁸⁹ J. Pargoire, «Oeuvres de saint Joseph», *EO* 10 (1907), σ. 207.

⁹⁰ Θ. Ζύδη, "Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος", *Ὁ Ἐφημέριος*, τόμ. Ε', Ἀθῆναι 1956, σ. 239.

φο τὰ τριώδια καί τετραώδια ἀπό τήν πρώτη μέχρι τήν Πέμπτη ἐβδομάδα πρό τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, ἀπό τό Πεντηκοστάριο τὰ τριώδια ἀπό τό Πάσχα μέχρι τήν Πεντηκοστή, τροπάρια πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου πού περιλαμβάνονται στοὺς ὕμνους τοῦ πασχάλιου κανόνος καί τόν κανόνα τῆς Ἀναλήψεως. Σύμφωνα μέ μελέτη τοῦ Pandurski, κατέγραψε ἀπό τὰ λειτουργικά βιβλία καί τῆς PG, τὰ ὄνόματα ὕμνουμένων ἁγίων, 300 κανόνες πού φέρουν στὴν ἀκροστιχίδα τό ὄνομα τοῦ Ἰωσήφ καί θεωρεῖ ὅτι εἶναι γνήσια ἔργα του⁹¹. Κατά τόν E. Τομαδάκη⁹² ὁ Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος εἶναι ἕνας ἐκ τῶν πλέον παραγωγικῶν ὕμνογράφων τῆς ἐποχῆς του, συγγραφέας 466 κανόνων καί ἐπιπλέον τριωδίων, κοντακίων καί στιχηρῶν, ἐνῶ ὑπάρχει ἀκόμα ἀνοικτό πεδίο ἔρευνας καί γιὰ ἄλλα μὴ ἀναγνωρισμένα ἔργα του. Ἀποτελεῖ σαφέστατα ἕναν ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους σέ ἔργο ὕμνογράφους.

γ. Γλῶσσα, ὕφος, μέτρο καί μέλος

Ἡ γλῶσσα, τό ὕφος, τό μέτρο καί τό μέλος εἶναι στοιχεῖα πού πρέπει νά προσεγγίσουμε, ὥστε νά κατανοήσουμε πληρέστερα τό ἔργο τοῦ Ἰωσήφ, καθὼς ἀποτελοῦν σημαντικά στοιχεῖα ἑνός κειμένου, ἰδιαίτερα μουσικοῦ, μέ τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσεται καί ὀλοκληρῶνεται διότι δέν εἶναι ἀπρόσωπο ἀλλὰ ἔχει συγκεκριμένη ταυτότητα.

Ἡ γλῶσσα τῶν ποιητικῶν κειμένων τοῦ Ἰωσήφ εἶναι λογία συντηρητική, γλῶσσα τῆς ὕμνογραφίας τῆς ἐποχῆς τοῦ 8ου καί 9ου αἰῶνα. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως δέν ταυτίζεται μέ τήν ἀρχαιοπρεπῆ γλῶσσα τῶν κανόνων τοῦ Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ⁹³. Τό ὕφος τῶν ἔργων τοῦ Ἰωσήφ εἶναι ἀπλό μέ ἐλεύθερο λόγο, καί ὁ Θεοφάνης γράφει ὅτι τὰ ποιήματα τοῦ Ἰωσήφ εἶναι ἐλεύθερα, εὐκρινέστατα, εὐρυθμα καί σαφέστατα⁹⁴. Ἐχουने σαφήνεια, δύναμη λόγου καί πλοκί. Βλέπουμε ὅτι ὁ Ἰωσήφ ἀποφεύγει τήν χρήση τῆς ἀκραίας ἀρχαϊσσοῦσας, ἴσως σκεπτόμενος τήν ἀπόσταση τῆς ἐποχῆς καί τό κατὰ πόσον θά ἦταν δυνατόν νά κατανοηθεῖ μέ εὐκολία. Ἔτσι προτιμᾷ μιά μέση ὁδό, δηλαδή τήν χρήση τῆς λογίας γιὰ τήν καλύτερη καί ὑψηλότερη νοηματική ἀπόδοση, χωρίς

⁹¹ Pandurski, *Josif Pesnopisec*, σσ. 279-297.

⁹² E. Τομαδάκη, *Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος*, σσ. 91, 92.

⁹³ E. Τομαδάκη, *Ὑμνογραφία*, σσ. 227-228. Γίνεται ἀναφορὰ περὶ τῆς γλώσσας τῆς ὕμνογραφίας.

⁹⁴ Θεοφάνης, σ. 9, παρ. 10.

ὅμως ὑπερβολή ὥστε νά γίνεται καί κατανοητός. Χωρίς ἀμφιβολία ἡ σκέψη του εἶναι καίρια, καθώς πρόκειται γιά ποίηση ἐκκλησιαστική πού σκοπό ἔχει νά ἀπευθυνθεῖ σέ μεγάλο ἀκροατήριο καί ὄχι γιά ἰδιωτική χρήση.

Τό μέτρο καί τό μέλος τῆς ποίησης τοῦ Ἰωσήφ εἶναι ρυθμοτονικό. Ὅσον ἀφορᾷ τό μέλος τῶν ἔργων του, μέσα ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν εἰρημῶν τούς ὁποίους χρησιμοποιεῖ γιά νά μελίσει αὐτά, βλέπουμε ὅτι δέν ἦταν ἀρκετά ἐπιτυχημένος. Δέν μπόρεσε –παρά τό ὅτι προσπαθῆσε– νά δώσει ὁ ἴδιος μέλος στά ποιήματά του. Γι' αὐτό καί ὅλα τά γραφέντα τροπάρια ἀπό τόν Ἰωσήφ εἶναι προσόμοια, δανεῖζεται δηλαδή ὁ ποιητής τόν ρυθμό καί τό μέλος ἀπό τούς προηγούμενους ἀπό αὐτόν συγγραφεῖς καί μελωδούς. Εἶναι κατά κοινή ὁμολογία ὁ Ἰωσήφ περισσότερο ἐπιτυχημένος στήν ποίηση ἀπό τούς ἄλλους ποιητές τῆς ἐποχῆς, ὕστερεῖ ὅμως στήν μουσική, δίνοντας τό μεγαλύτερο βᾶρος στόν λόγο καί ὄχι στήν μουσικότητα⁹⁵. Ὁ Ἰωσήφ, τά κοντάκιά του τά μέλισε βασιζόμενος στους ὕμνους τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, ἐνῶ στους κανόνες δανείσθηκε τί μουσικότητα ἀπό τόν Ἰωάννη Δαμασκνόν, λιγότερο ἀπό τόν Ἄνδρέα Κρήτης, τόν Γερμανό Κωνσταντινουπόλεως καί τόν Κοσμᾶ τόν Μελωδό.

Αὐτά εἶναι τά κύρια χαρακτηριστικά πού διέπουν τήν γλῶσσα, τό ὕφος, τό μέτρο καί τό μέλος τῶν ἔργων τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου.

δ. Ἡ σχετική ὑμνολογία-ἀγιογραφία μέ τόν Ἰωσήφ τόν Ὑμνογράφο

Ὁ Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος δέν ἦταν μόνο ἓνας σπουδαῖος ἐκκλησιαστικός ὑμνογράφος πού ἔγραψε ἓνα ἀρκετά μεγάλο μέρος ἐκκλησιαστικῆς ποίησης, ἀλλά καί ἅγιος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ μνήμη του τιμᾶται καί ἐορτάζεται στίς 3 Ἀπριλίου⁹⁶, ὡς ἐκ τούτου ἔχει ὑμνηθεῖ καί ἔχει γραφεῖ ἡ ἀκολουθία του. Ὑπάρχουν διάφοροι ὑμνογράφοι πού μεταγενέστερα συνέθεσαν ἀκολουθίες πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου. Ὁ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουλος⁹⁷, ἐπίσκοπος Εὐχαΐτων, ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικός ποιητής στά χρόνια πού ἀκολουθοῦν μετά τήν κοίμηση τοῦ ἁγίου, ἐξύμνησε τόν Ἰωσήφ μέ ἀκολουθίες πού ἀναφέρονται στήν

⁹⁵ Μ. Παράνικα, «Περί χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων», *ΕΦΣΚ* 9 (1874-1875), σ. 122 καί R. Cantarella, *Poeti Bizantiini*, II (Milano 1948), σ. 160.

⁹⁶ *Synax. Eccl. CP.*, 581, *BHG*³, 944.

⁹⁷ Follieri, "Giovanni Mauropode Metropolita di Eucaita, Otto cauoni paracletici a N.S Gesá Cristo", *A Hri testi della pietá bizantina*, II (Roma 1968). Αναφέρει ἡ Follieri τά σχετικά περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου Μαυρόποδος.

ζωή του αγίου. Ὑμνεῖ ὁ Ἰωάννης τὸ ὠραῖο καὶ ποιητικώτατο ἔργο τοῦ Ἰωσήφ με συγκινητικό τρόπο διανθίζοντας τίς ὠδές του με σπάνια ἐπίθετα καὶ φράσεις ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη προσπαθώντας νὰ ἀναδείξει τὴν ὑμνογραφικὴ ἀλλὰ καὶ ἀγία φυσιογνωμία τοῦ Ἰωσήφ. Ἐπίσης νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ὁ Ἰωάννης Μαυρόπουλος ἀσχολήθηκε με τὴν διόρθωση τῶν Μηνιαίων του 11ου αἰῶνος, ὥστε νὰ εἶναι σύμφωνα με τίς ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας, ἄρα εἶχε ἄμεση ἀντίληψη γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ἰωσήφ.

Ἄλλος ὑμνογράφος τοῦ Ἰωσήφ ὑπῆρξε ὁ μοναχὸς Εὐδόδιος, ποῦ ἦταν καὶ μαθητὴς του. Κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα ὁ ὑμνογράφος καὶ ἀγιογράφος λόγιος, Ἐμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλιῆς, συνέθεσε καὶ ἐξέδωσε ἀκολουθία πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰωσήφ⁹⁸, τὴν ὁποία συμπλήρωσε καὶ διόρθωσε ἀργότερα ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης⁹⁹. Μάλιστα ὁ Ἐμμανουὴλ στό ἔργο ποῦ ἐξέδωσε τύπωσε καὶ τὴν ἀγιογραφία τοῦ Ἰωσήφ τὴν ὁποία συνόδευσε με τὸ ἐξῆς δίστιχο: «*Ἄσμασι τὸν Τριάδος τερπνὸν κοσμίτορα ἄθρει πρόκριτον ὑμνογράφον ἔξοχα μουσοπόλων*».

Στὸν κώδικα Paris. gr. 1573, τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, ὑπάρχει κανόνας ἀφιερωμένος στὸν Ἰωσήφ τὸν Ὑμνογράφο στὸν ὁποῖο ὁμως δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα¹⁰⁰.

Πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰωσήφ πιθανότατα ἐξεδόθη κοντάκι ἀπὸ τὸν Θεοφάνη τὸν Σικελὸ τὸ ὁποῖο ἐξέδωσε ὁ Ε. Μιονί¹⁰¹. Γράφηκε κατὰ μίμηση τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 24 οἴκους ποῦ ἀκροστιχίζονται ἀλφαβητικά. Μᾶς ἔχουν διασωθεῖ μόνο τὸ προοίμιο καὶ οἱ τρεῖς πρῶτοι οἴκοι (Α, Β, Γ).

Βέβαια ὄχι μόνο ὑμνογράφοι σὲ διάφορες ἐποχές ἐξύμνησαν τὸν Ἰωσήφ τὸν Ὑμνογράφο καὶ μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴν ζωὴ του, ἀλλὰ καὶ ἀγιογράφοι μέσα ἀπὸ τὴν τέχνη τους θέλησαν νὰ ἀπαθανάτισουν τὴν ἀγία μορφή τοῦ Ἰωσήφ. Σὲ πέντε ναοὺς βρῖσκουμε τοιχογραφίες οἱ ὁποῖες ἀναπαριστοῦν τὸν Ἰωσήφ τὸν Ὑμνογράφο με τρόπο ὅμοιο σὲ ὅλες τίς περιπτώσεις.

Ὁ πρῶτος ναὸς εἶναι τῆς Θεοτόκου τῆς Κωνσταντινουπόλεως μονῆς τῆς

⁹⁸ Ἐκδόθηκε στὴν Βενετία τὸ 1665. «*Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου, φαλλομένη τῆ γ' τοῦ Ἀπριλίου μηνός*». Ἐκτυπωθεῖσα διὰ δαπάνης ἀναλωμάτων Κωνσταντίνου Τζάνε τοῦ Ρηθυμναίου, τοῦ ἐπιλεγομένου Μπουνιαλιῆ τοῦ εἰκονογράφου. Ἐνετίσιν, αἰχξέ'. Παρά Ἀνδρέα τῷ Ἰουλιανῷ.

⁹⁹ Νικόδημου, *Συναξαριστής*, Β', σ. 74.

¹⁰⁰ H. Omont, "Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale", Première partie. *Ancien fonds grec*. Paris 1886, σ. 988.

¹⁰¹ Mioni, *I Kontakia*, σσ. 191-192.

Χώρας (σίμερα Καριέ Τζαμί)¹⁰². Στίς τοιχογραφίες τῆς μονῆς εἰκονίζεται ὁ Ἰωσήφ μαζί μέ ἄλλους τρεῖς ὑμνογράφους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Ἰωάννης Δαμασκηνός, Κοσμάς ὁ ποιητής καί Θεοφάνης ὁ Γραπτός) καί ἀνάγονται κατά τόν 14ο αἰῶνα. Ὁ Ἰωσήφ εἰκονίζεται καθισμένος στό καλλιγραφικό του ἐργαστήριο ἔχοντας μπροστά του εἰλητάριον πάνω στό ὁποῖο εἶναι γραμμένοι οἱ στίχοι ἀπό τόν κανόνα τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου: «*Πλαστήριον τοῦ κόσμον, χαῖρε, ἄχραντε Δέσποινα*»¹⁰³ μέ μεγαλογράμματη γραφή ὅπως καί ἡ πέρα ἀπό τήν κεφαλή τοῦ Ἰωσήφ ἐνδεικτική ἐπιγραφή: «*Ὁ ἅγιος Ἰωσήφ ὁ ποιητής*», πού μᾶς δηλώνει τήν ταυτότητα τοῦ ἁγίου.

Ὁ δεύτερος ναός εἶναι τῆς Θεοτόκου τῆς μονῆς Ἀράκου τῆς Κύπρου. Σέ μία τοιχογραφία τοῦ 12^{ου} αἰῶνος εἰκονίζεται ὁ Ἰωσήφ νά κρατᾷ εἰλητάριο πάνω στό ὁποῖο εἶναι γραμμένοι οἱ στίχοι ἀπό ἕνα Θεοτοκίο τοῦ παρακλητικού κανόνα τῆς Κυριακῆς τοῦ πλαγίου Β' ἤχου: «*Θεόν σαρκούμενον ἐκ σοῦ καθορῶντες, Παρθένε...*»¹⁰⁴.

Τρίτος ναός μέ εἰκονογραφία τοῦ Ἰωσήφ εἶναι ὁ ναός τῆς Θεοτόκου τῆς μονῆς τῆς Καισαριανῆς τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Ἰωσήφ εἰκονίζεται σέ τοιχογραφία τοῦ πρόναου καί εἶναι ἔργο τοῦ ἀγιογράφου Ὑπάτου τοῦ Πελοποννησίου (1682), ἐνῶ ὁ Ἰωσήφ εἶναι καθισμένος καί γράφει πάνω σέ μιά μεμβράνη. Ἀπέναντι ἀπό τόν Ἰωσήφ εἰκονίζεται ὁ ποιητής Κοσμάς.

Τέταρτη ἀγιογραφία τοῦ Ἰωσήφ ὑπάρχει στόν ναό τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς μονῆς Ξενοφῶντος τοῦ Ἁγίου Ὅρους πού χρονολογεῖται κατά τόν 16ο αἰῶνα¹⁰⁵.

Πέμπτη ἀγιογραφία ὑπάρχει στόν ναό τῶν ἁγίων Πέτρου καί Παύλου στό Τύρνοβο καί εἶναι τοῦ 15^{ου} αἰῶνα¹⁰⁶.

III. Μία σκέψη γιά τό τέλος

Βλέπουμε στήν βιογραφία τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου, στό ἔργο του, στούς ἀγῶνες του γιά τίς εἰκόνες, στήν σχέση του μέ τό παρελθόν, ἀλλά καί μέ τούς ἁγίους πού ὑμνογραφεῖ ὅτι ἀποδέκτες τοῦ ἔργου του δέν ἦταν μόνο

¹⁰² P. A. Underwood, "The Kariye Camii", *Dumbarton Oaks Papers* 11 (1957), σσ. 180-182.

¹⁰³ Εἶναι ἡ ὠδή δ', τροπάριο Β', τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου.

¹⁰⁴ *Παρακλητική*, σ. 459.

¹⁰⁵ G. Millet, *Monuments de l' Athos. I. Les peintures*, Paris 1927, σ. 176, 2.

¹⁰⁶ Pandurski, *Josif Pesnopisec*, σσ. 276-277.

οί σύγχρονοί του αλλά και εμείς σήμερα, καθώς χρησιμοποιούμε έναν μεγάλο αριθμό των κανόνων του σπίν καθημερινή χρήση της λατρείας της Έκκλησίας. Η διαχρονική αξία του συγγραφικού έργου του καταδεικνύει έτι περισσότερο την ύψηλη πνευματική θέση του αγίου Ίωσήφ του Ύμνογράφου, ή μελέτη του οποίου μᾶς καθιστᾶ πνευματικότερους ανθρώπους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. Θεοφάνους *Χρονογραφία*, έκδ. C. De Boor, *Theophanis Chronographia 1-2*, Lipsiae 1883. Ανατ. Hildesheim 1963.
2. Ἰωάννου Διακόνου τῆς τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καί ῥήτορος, “Λόγος εἰς τόν βίον τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου”, PG 105.
3. Συνεχιστὴς Θεοφάνους, («Οἱ μετὰ Θεοφάνην», (Theophanes continuatus), *Χρονογραφία συγγραφεῖσα ἐκ προστάγματος Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου*, έκδ. Bekker, Βόννη, 1838. Συνεχιστὴς Θεοφάνους, *Χρονογραφία συγγραφεῖσα ἐκ προστάγματος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ φιλοχρίστου καὶ πορφυρογέννητου δεσπότη*, Theophanes Continuatus, CB. Bonnae 1833.
4. Ἀμάντου Ι. Κ., *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*. Τόμος Α΄ (395-867 μ.Χ.), τόμος Β΄ 9867-1204 μ.Χ.), Ἀθῆναι 1953, 1957.
5. Δετοράκη Θ., «Ἀραβικαὶ ἐπιδρομαί», *Κρητικά Χρονικά* 21, 1969.
6. Παράνικα Μ., “Περὶ χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων”, *ΕΦΣΚ* 9 (1874-1875).
7. *Παρακλητικὴ*, ἦτοι Ὀκτώηχος ἡ μεγάλη. Ἐν Ῥώμῃ, 1885.
8. Πεδιασίμου τοῦ Θεοδώρου, *Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τόν ὄσιον Ἰωσήφ τόν Ὑμνογράφον*, M. Treu, *Theodori Pediasimi eiusque amicorum quae exstaut. Programm des Victoria - Gymnasiums zu Potsdam*. Potsdam 1899.
9. Τομαδάκης Β. Ν., *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ Ποίσις, ἦτοι Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*. Τόμος Β΄. Ἀθῆναι 1965.
10. Χρήστου Π. Κ., *Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος* (ἄρθρο) ΘΗΕ, τόμ. 7, Ἀθῆναι 1965.
11. A. A. Vasiliev, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας*, Α΄-Γ΄ (μετάφρασις Σ. Σαβράμ), Ἀθῆναι 1954.
12. C. Êmereau, “Hymnographi Byzantini guorum nomina in litteras digesit notulique adornarit”, *E. O.* 21-25 (1922-1926).
13. Dvornik Fr., *La vie de saint Grégoire le Décapolite et les Slaves Macédoniens au IX siècle*. Paris 1926.
14. Pandurski I. V., Prep. Josif Pesnopisec (*Ὁ ὄσιος Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος*). *Godišnik na Duchovata A Kademija “Sv. Kliment Ochridski” (Επετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας «Ἅγιος Κλήμης Ἀχρίδος» VIII (XXXIV)*, 6, 1958-1959.
15. Van de Vorst C. , “Note sur s. Joseph I hymnographe”, *Anal. Boll.* 38 (1920)
16. J. Pargoire, “Oeuvres de saint Joseph de Thessalonique”, *Échos d’Orient*, 10 (1907).

ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΚΕΣ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

Ἡ γλῶσσα τῆς Ἁγίας Γραφῆς κατά ἓνα μεγάλο μέρος εἶναι εἰκονική, τυπολογική, συμβολική καὶ παραβολική, γιατί οἱ ἀλήθειες πού ἐκφράζει ξεπερνοῦν τὰ δεδομένα τῆς κοσμικῆς ἱστορικῆς καὶ ἀνθρώπινης πραγματικότητας¹. Μοναδικός δέ σκοπός τῆς γλώσσας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν Πατέρων καὶ τῶν Συνόδων εἶναι νά χρησιμοποιοῦνται ὡς πνευματικά μέσα, μέσῳ τῶν ὁποίων ὁδηγεῖται κανεὶς, ὑπὸ τὴν καθοδήγησι πνευματικοῦ πατρὸς στὰ στάδια τῆς τελειώσεως (κάθαρσι, φωτισμό, θέωσι). Δέν ἔχουν κανένα ἄλλο σκοπό².

Καὶ ἡ μὲν ἀποφατική θεολογία³ ἀρκεῖται στὴν ἄρρητη προσωπική κοινωνική διάστασι τῆς θέωσις καὶ τῆς θεοσπτίας, μὴ δυναμένη νά πεί κάτι γιὰ τὸν Θεό μέ τὴν ἀνθρώπιν γλῶσσα, ἀφοῦ ὁ Θεός «λόγῳ οὐδενὶ λιπτός» καὶ «νόῳ οὐδενὶ λιπτός», ὡς διακηρύσσεται στὸν πλήρη μεγαλείου ὕμνο τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου⁴. Ὡστόσο ἡ ἀποφατική θεολογία δέν μπορεῖ νά ξεκόψει ἀπὸ τὴν καταφατική θεολογία, ἡ ὁποία ἀνάγεται στὸ πρῶτο αἴτιο τοῦ κόσμου ἀπὸ τὰ αἰτιατά⁵. Οἱ ἀλήθειες τῆς ἀποκάλυψις δέν μποροῦν νά νοηθοῦν ἔξω ἀπὸ τὴν κτιστή πραγματικότητα, ἂν καὶ προέρχοντα ἀπὸ τὸν ἄκτιστο Θεό⁶.

---

¹ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἔκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, PG64, 841AB. «Ἐπεὶ δέ πλεῖστα περὶ Θεοῦ σωματικώτερον ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ συμβολικῶς εἰρημμένα εὐρίσκομεν εἰδένα χρῆ, ὡς ἀνθρώπουσ ὄντα ἡμῶσ καὶ τό παχὺ τοῦτο σαρκίον περικεμένουσ, τὰς θεῖασ καὶ ὑψηλάσ καὶ ἀύλους τῆς θεότητοσ ἐνεργείασ νοεῖν ἢ λέγειν ἀδύνατον, εἰμὶ εἰκόσι καὶ τύποισ καὶ συμβόλοισ τοῖσ καθ' ἡμῶσ χρῆσαίμεθα».

² Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἱεροθέου, *Ἐμπειρικὴ Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τίς προφορικέσ παραδόσεισ τοῦ π. Ἰωάννου Ρωμανίδη*, τ. Β', σ. 299.

³ Παν. Χρήστου «Ἀποφατικὴ Θεολογία», *ΘΗΕ* τ.2, στ. 1226-1233.

⁴ Τοῦ ἐν ἁγίοισ Πατέροισ ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεωσ, «Ἐπι Θεολογικά, δογματικά, ἠθικά καὶ ἱστορικά», *PG* 37, στ. 507.

⁵ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, «Περὶ θεῶν ὀνομάτων», *PG* 3, στ. 588B καὶ *PG* 3 στ. 597.

⁶ Ν. Ματσούκα, *Κόσμοσ καὶ Ἄνθρωποσ, Προβληματισμοί*, 4η ἐκδ. ΧΦΕ, Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 103-170.

Ἡ Ἁγία Γραφή γράφτηκε στή γλῶσσα τῶν ἀνθρώπων ἀπό ἀνθρώπους φωτισθέντες ἀπό τό Ἅγιο Πνεῦμα, οἱ ὅποιοι ὡς ὄργανα τοῦ Θεοῦ καί φορεῖς τῆς θείας ἀποκάλυψης προσπάθησαν μέ τά ἐκφραστικά μέσα τῆς ἐποχῆς τους νά κάνουν προσιτές στούς ἀνθρώπους τίς θείες ἀλήθειες. Οἱ ἱεροί συγγραφεῖς ἐκτός τῶν ἄλλων φιλολογικῶν εἰδῶν, ἦταν σχεδόν ὑποχρεωμένοι⁷, γιά τήν καλύτερη εὐδόωση τῆς ἀποστολῆς τους, νά χρησιμοποιήσουν τοὺς εὐρύτατα διαδεδομένους στήν περιοχή τους μύθους⁸.

Ὅταν λέμε μῦθο, ἐννοοῦμε αὐτονόητα ὄχι περιγραφή μᾶς μετρήσιμης καί ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, ἀλλά σημασιολογική, συμβολική, παραστατική καί παραβολική διήγηση. Στόχος εἶναι ἡ νοηματοδότηση γεγονότων καί πραγματιῶν. Ὁ μῦθος κάνει τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξή νά δημιουργεῖ δεσμούς μέ καταστάσεις πού ξεπερνοῦν τά ἀντικειμενικά καί φυσικά δεδομένα, χωρίς βέβαια νά ἀπομακρύνει τήν ἀντικειμενική πραγματικότητα. Ἡ λειτουργία τοῦ μύθου ἐνοποιεῖ τά ἀποσπασματικά στοιχεῖα τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς, ὥστε ὁ κόσμος καί ἡ ζωή νά παίρνουν μιά ἄλλη μορφή ἀπό αὐτή πού παρουσιάζουν, ὅταν μετριοῦνται ἀντικειμενικά καί ἀναλύονται στά ἐπί μέρους στοιχεῖα. Χωρίς τόν μῦθο ὁ κόσμος κινδυνεύει νά χάσει τήν εὐλογιστία του καί τήν ψυχή του⁹. Ἡ στατικότητα ἢ ἡ ἀκαμψία ἐνός πολιτισμοῦ ὀφείλεται ὄχι στόν μῦθο, ἀλλά στήν εἰδωλολατρική βίωση τοῦ μύθου, κατά τήν ὁποία ἀπολυτοποιεῖται, μιά ἐπί μέρους φυσική, κοινωνική ἢ πνευματική περιοχή¹⁰.

Λόγος καί μῦθος ἦταν βασικές λειτουργίες τῆς ἐλληνικῆς σκέψης καί ἔθεσαν τήν σφραγίδα τους στή διαμόρφωση τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπου ὑπῆρχε συνύφανση λόγου καί μύθου. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι στήν ἐποχή τῶν κορυφώσεων τοῦ λόγου τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν, ὁ Πλάτων ἐξακολουθεῖ νά καταφεύγει στή σημαντική τῶν μύθων – τά ὅσα ὑποδίλωσε μέ τόν μῦθο

⁷ Μιλτ. Κωνσταντίνου, *Παλαιά Διαθήκη*, ἐκδ. Ἄρμος, σ. 50, ὅπου καί βιβλιογραφία.

⁸ Ἄν καί δέν ὑπάρχει σαφής ὁρισμός τοῦ μύθου, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι μῦθος σημαίνει μιά διήγηση καί ἓνα σύμβολο καί μιά ἐποπτική παράσταση, καί ἓνα φέμα, καί μιά προπαγάνδα, τερατολογία καί ἄλλα. Ὁ δέ «μῦθος ἀργός», ἀνόητη διήγηση καί ψευδής. Βλ. Γ. Κωνσταντίνου, *Λεξικό τῶν Ἁγίων Γραφῶν*, ἐκδ. Γρηγόρη, ἐν Ἀθήναις 1973, σ. 648 καί *Νεώτερο Ἐγκυκλοπαιδικό Λεξικόν «ΗΛΙΟΥ»*, Λ. Μῦθος, τ. 15, σ. 533.

⁹ Ν. Ματσούκα, *Λόγος καί Μῦθος*, ἐκδ. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1997³, σσ. 82-139, περί λειτουργίας τοῦ μύθου, ὅπου καί βιβλιογραφία.

¹⁰ Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη, Φιλοσοφία καί Θεολογία στήν Ἐξαήμερο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη 2016, σ. 74.

του σπηλαίου για παράδειγμα, είναι αμφίβολο αν θα μπορούσαν να εκτεθούν με αφηρημένες έννοιες μεθοδικά συγκροτημένες¹¹.

Άλλωστε οί κορυφαίοι της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας (Σωκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης) άρτίωσαν τον όντολογικό προβληματισμό της φιλοσοφίας, χωρίς ποτέ να άρνηθούν ή να ύποτιμίσουν τί μυθική έκφραστική της λαϊκής θρησκείας στην εποχή τους.

Αντίθετα, στον ευρωπαϊκό πολιτισμό της Δύσης ή συνύφανση λόγου και μύθου σχεδόν έξαφανίζεται. Η Δύση διαμορφώνει μιά άντμυθική εποχή. Ο μύθος δέν γεννά έπιστημονική σκέψη.

Ο μύθος δέν είναι ασυμβίβαστος με τί χριστιανική διδασκαλία, και αλήθεια είναι ή γλώσσα της αλήθειας. Έχει τεράστια σημασία στή Θεολογία και στή Φιλοσοφία. Είναι αδύνατον να άνακοινωθούν και να βιωθούν θρησκευτικές αλήθειες δίχως τον μύθο. Ο Χριστιανισμός δέν κατήργησε τον μύθο αλλά τον άποειδωλοποίησε¹². Δέν προσλαμβάνεται ή μυθολογική σκέψη, αλλά δανείζονται μυθικές παραστάσεις προκειμένου να διακηρυχθεί αφηγηματικά ή αλήθεια. Οί μύθοι μέσα στην βιβλική αφήγηση χάνουν έντελώς τό αρχικό μυθολογικό τους νόημα και άποκτούν νέο θεολογικό περιεχόμενο. Όλες οί διηγήσεις πού περιέχουν μυθικά στοιχεία, άποτελούν προσπάθειες των ίερών συγγραφέων τους να έκφράσουν αλήθειες με παραδοσιακές ή δικές τους εικόνες.

Σταχυολογούμε στή συνέχεια ως έλάχιστα παραδείγματα, ποιητικά και προφητικά κείμενα της Π. Διαθήκης περί δημιουργίας, όπου βρίσκει κανείς έντονη τίν επίδραση του μυθικού στοιχείου.

Στόν ψαλμό 73, 12 έξ ό ψαλμωδός χρησιμοποιεί έντελώς μυθολογική γλώσσα δανεισμένη από τό βαβυλωνιακό έπος της δημιουργίας (Enuma Elish), βλ. και *Ίεζεκ.* 29,3-7 και 32,2έ, αναφέρεται στή συντριβή των κεφαλών των δρακόντων και του Λεβιάθαν ύπανισσόμενος τίν πόλη του Θεού προς τό ύδάτινο χάος πού έχουμε στην πρώτη διήγηση της Δημιουργίας στή Γένεση (*Γεν.* 1,1-2,4α). Έδώ στόχος του ψαλμωδού είναι να έξάρει τί θεία νίκη.

Παρόμοιο κείμενο έχουμε στόν *Ψαλμό* 88,10-12, όπου και πάλι τονίζεται ή κυριαρχία του Θεού στον ούρανό και τί γη. Βλ. και *Ήσαΐα* 27,1 και 51,9 κ.έ. με έντονο μυθικό ύπόβαθρο¹³.

¹¹ Χρ. Γιανναρά, *Τό αίγνμα του κακού*, έκδ. ΙΚΑΡΟΣ, Άθήνα 2008, σ. 213 και Πλάτωνος, *Πολιτεία* Ζ, 514 κ.έ.

¹² Γ. Γρατσέα, «Περί ειδωλολατρίας στην Άγία Γραφή», *ΘΗΕ* τ. 5, στ. 362 κ.έ.

¹³ Σ. Άγουριδίη, *Βιβλικές θεολογικές Μελέτες*, έκδόσεις ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ, Άθήνα 1993, ό.π. σ. 147-181.

Όπως αντιλαμβάνεται κανείς, ή χρήση τῆς μυθικῆς γλώσσας στίς βιβλικές διηγήσεις δέν μειώνει τί θεολογική ἀλήθεια ὅτι ὁ Θεός εἶναι κυρίαρχος ὅλης τῆς Δημιουργίας καί ἐπεμβαίνει στήν Ἱστορία. Ἐπιπρόσθετα, ή μυθολογική γλώσσα σέ καμιά περίπτωση δέν δικαιολογεῖ τόν χαρακτηρισμό τῆς Π. Διαθήκης ὡς μυθολογίας τῶν Ἑβραίων, ὅπως μερικοί ἰσχυρίζονται, καθῶς, ὅπως γλαφυρά σημειώνει ὁ καθηγητής Μ. Κωνσταντίνου, δέν θά μπορούσε νά χαρακτηριθεῖ μυθολογία τῶν Ἑλλήνων ή ἐξύμνηση ἀπό τί λαϊκή μούσα τῆς Ἄλωσης τῆς Τριπολιτσᾶς, ἐπειδή οἱ πολιορκητές της δέν ἦταν μόνο «σαράντα παλικάρια», οὔτε κατάγονταν ὅλοι «ἀπό τί Λιβαδειά», ὅπως θέλει τό σχετικό τραγούδι¹⁴.

Ἐντονο εἶναι τό μυθολογικό ὑπόβαθρο καί στά πρῶτα ἔνδεκα κεφάλαια τῆς Γένεσης, ὅπου οἱ διηγήσεις πού προέρχονται ἀπό διάφορες προφορικές παραδόσεις, ἐντάσσονται σέ μιᾶ ἐνιαία ἀφήγηση γιά θεολογικούς κυρίως λόγους. Δείχνουν τήν πορεία τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό, καθῶς καί τίς συνέπειες αὐτῶν τῶν σχέσεων στή ζωή τῶν ἀνθρώπων. Ὅσες φορές ὁ ἀνθρωπος ὑπερβαίνει τά ὅριά του, προκαλεῖ τήν τιμωρό ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ¹⁵.

Ἡ πτώση τῶν Πρωτοπλάστων (*Γεν.* 3,1-24), ή πτώση τῶν ἀγγέλων καί οἱ γίγαντες (*Γεν.* 6,1-4) καί ὁ Πύργος τῆς Βαβέλ (*Γεν.* 11,1-9) ἀποτελοῦν χαρακτηριστικές περιπτώσεις περιγραφῆς τῶν σχέσεων Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ὅπου ὁ βιβλικός συγγραφέας χρησιμοποιεῖ κάθε διαθέσιμο ἐκφραστικό μέσο καί μύθους τοῦ περιβάλλοντός του γιά μιᾶ γλαφυρή παραστατική ἀφήγηση. Στόχος του εἶναι νά διακηρυχθεῖ ἀφηγηματικά ή ἀλήθεια ὅτι κάθε ἀποτυχία τοῦ ἀνθρώπου στήν πορεία του πρὸς τί θέωση ἔχει ὡς συνέπεια τόν ἐκμυθισμὸ του¹⁶.

Ἀπό τίς παραπάνω τρεῖς περιπτώσεις θά σταθοῦμε στή δεύτερη, πού ἀναφέρεται στοὺς γάμους τῶν «υἰῶν τοῦ Θεοῦ» μέ τίς «θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων» (*Γεν.* 6,1-4), μιᾶς ιδιαίτερα δυσνόητης περικοπῆς μέ πολλές ἐρμηνεῖες¹⁷.

ὅπου γίνεται λεπτομερῆς ἀνάλυση τῆς χρήσης μυθικῶν εἰκόνων στά δύο πρῶτα κεφάλαια τῆς Γένεσης.

¹⁴ Μ. Κωνσταντίνου, ὅ.π., σ. 54.

¹⁵ Ὑπό τό πρίσμα τῆς πατερικῆς θεολογίας, οἱ τιμωρίες εἶναι αὐτοτιμωρίες. Βλ. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Δ΄*, Σατανάς, Θεσσαλονίκη 2016.

¹⁶ Μ. Κωνσταντίνου, ὅ.π., σ. 91.

¹⁷ Ἰωήλ Γαινακόπουλου, *Ἡ Παλαιά Διαθήκη*, τ.1 ἐκδ. Λυδία, σ. 78 κ.έ. Σ. Ἀγουρίδη, ὅ.π., σ. 214 κ.έ. μέ πλούσια ξένη βιβλιογραφία. Μ. Κωνσταντίνου, ὅ.π., σ. 87 κ.έ. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη...* ὅ.π., σ. 41 κ.έ. ὅπου καί ξένη βιβλιογραφία.

Οί «υιοί του Θεού» ταυτίστηκαν είτε με άγγελους που ξέπεσαν από τήν τάξη τους (Κλήμης, Ιουστίνος, Αθηναγόρας, Τερτυλλιανός κ.ά.) είτε με τούς εύσεβεις απογόνους του Σήθ (Ιούλιος, Αφρικανός, Αύγουστίνος, Ιωάννης Χρυσόστομος κ.ά.). Φαίνεται¹⁸ νά διασώζονται υπολείμματα του εύρύτατα διαδεδομένου μύθου τών σχέσεων τών Θεών με τίς θνητές γυναίκες από τίς όποιες γεννιούνταν ήρωες, ήμίθεοι κ.τ.ό.

Γιά τήν προέλευση του αποσπάσματος από κάποια άρχαιότερη πηγή με σκοπό τήν εξήγηση τής προέλευσης τών γιγάντων καί τής διαφθοράς που επικράτησε στους άρχέγονους τής ανθρωπότητας χρόνους κάνει λόγο ο Άγουρίδης¹⁹. Μάλιστα υποστηρίζει ότι «υιοί του Θεού» είναι ένα συμβούλιο ουράνων όντων γύρω από τον Θεό. Είναι άγγελοι που στέλνονται από τον Θεό σε όρισμένες αποστολές. Επικαλείται δέ καί τό έβραϊκό πρωτότυπο κείμενο στό όποιο οί άγγελοι ονομάζονται «υιοί του Θεού» (Ιώβ 1,6 κ.έ, 38,7· Ψαλμ. 29,1· 82,6· 89,7). Επισμαίνει δέ τον προφανή μυθολογικό χαρακτήρα τής βιβλικής διήγησης, που έχει ως στόχο νά εξαίρει τή διαφθορά τής ανθρωπίνης κοινωνίας πριν από τον κατακλυσμό.

Τόν μυθολογικό χαρακτήρα του έν λόγω αποσπάσματος υποστηρίζει καί ο Μαρσούκας²⁰, υιοθετώντας όμως τήν ιουδαιοχριστιανική έρμηνεία ότι «υιοί του Θεού» είναι οί εύσεβεις απόγονοι του Σήθ που έσμιξαν με τίς θυγατέρες τής φυλής του Κάϊν²¹. Πάντως οί «υιοί του Θεού» (ή άγγελοι) είναι ένα σύμβολο πίσω από τό όποιο κάποιοι υπονοούνται. Δέν ξέρουμε τί υπονοούσε ο άφηγητής του μύθου, αλλά ανεξάρτητα από που παίρνει τίς εικόνες καί τά σύμβολα, θέλει νά δείξει τή διαφθορά του ανθρώπινου γένους. Δέν έξιτορει άντικειμενικά γεγονότα καί σίγουρα δέν είναι Πλάτων έν Ισραήλ, ώστε νά έννοει νοερά, άεικίνητα όντα, άγγελους τής Καινής Δαιθήκης, που ντύθηκαν σώματα, ίσως πάλι γιατί όρέχτηκαν σεξουαλικές πράξεις, οί όποιες μερικές φορές δέν αποκλείεται νά υπάρχουν στά μυαλά πουριτανών έρευνητών!

Ο μύθος, γι' αυτούς που δέν αντιλαμβάνονται τή σημασία του (fontamentalism), άποτελεϊ σκάνδαλο καί τον απορρίπτουν. Ωστόσο, πρέπει νά γίνεται διάκριση μεταξύ τών φορέων τών μνημάτων καί του μνημάτος καθεαυτού.

¹⁸ Μ. Κωνσταντίνου ό.π. σ. 89 όπου καί ξένη βιβλιογραφία.

¹⁹ Σ. Άγουρίδη, ό.π. σ. 214-223, όπου αναλυτική άναφορά.

²⁰ Ν. Μαρσούκα, *Επιστήμη...*, ό.π. σ. 41-48.

²¹ Ιωάννου Χρυσόστομου, *Στή Γένεση*, PG 53 στ. 187-188.

Ἡ πρόθεση τῶν συγγραφέων στὴν Ἁγία Γραφή ἦταν νὰ ἀφηγηθοῦν, ὄχι μύθους, ἀλλὰ νὰ περιγράμουν τὴν ἱστορία τῶν σχέσεων τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο.

Στά πλαίσια τῆς χαρακτηριστικῆς στροφῆς στή θεολογική σκέψη τοῦ Προτεσταντισμοῦ στό δεύτερο μισό τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ὅπου ὁ ἄκρατος φιλελευθερισμός παρεχώρησε τή θέση του σέ μιὰ βαθύτερη θεολογική κατανόηση τῶν Γραφῶν, ὁ R. Bultmann, ὁ «ὀξυνοότερος θεολόγος τοῦ παρόντος αἰῶνος»²², εἰσηγήθηκε τὴν «ἀπομύθευση» τοῦ κηρύγματος τῆς Κ. Διαθήκης καί τὴν «ὑπαρξιακή ἐρμηνεία» αὐτῆς (existantiale Interpretation) ἀρχικά μέ τή μελέτη τοῦ «Neues Testament und Mythologie»²³ καί στή συνέχεια, μέ σειρά ἄλλων ἐργασιῶν, οἱ ὁποῖες προκάλεσαν θυελλώδεις συζητήσεις στον θεολογικό κόσμο τῆς Δύσης. Κατά τόν Bultmann, γιά νὰ ἀποκτήσει νόημα ἡ Καινὴ Διαθήκη γιά τόν σύγχρονο ἄνθρωπο, πρέπει νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τό μυθικό της περιβλημά, χωρὶς αὐτό νὰ σημαίνει ἀπόρριψη τοῦ «μύθου», ἀλλὰ ὑπαρξιακή ἐρμηνεία αὐτοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὴν ἀντίληψη γιά τὴν ὑπαρξη, τὴν ὁποία ἐκφράζουν τά μυθικά σύμβολα.

Ἡ θεωρία τοῦ Bultmann περὶ «ἀπομύθευσης» ἀπετέλεσε σημεῖο ἀντιλεγόμενο καί στὸν Ρωμαιοκαθολικισμό ἀλλὰ καί στοὺς κόλπους τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἐξελήφθη δέ ἀπὸ πολλοὺς ὡς ἱκανοποίηση τῶν παλαιῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Πλῆθος μελετῶν ἐκδόθηκαν, κυρίως στή Γερμανία, γιά τὴν ὑποστήριξη ἢ καταπολέμηση τῶν ἀπόψεων τοῦ Bultmann, ὁ ὁποῖος ἐκτός τῶν ἄλλων ἰσχυρισμῶν του, ἀρνεῖται τὴν ἱστορικότητα τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ, πού ἀποτελεῖ τόν πυρῆνα τῆς πίστεώς μας (Α΄ Κορ. 15,14). Ὅπως ἐπισημαίνεται, ἤχηθι στά πλέον ἄτοπα πνευματικά παραδοξολογήματα τῆς ἀνθρώπινης σκέψης. Ἡ ἐσχατολογία τοῦ Bultmann «ἀρνεῖται πᾶσαν ἐλπίδα μελλούσης ζωῆς καθόσον τηρεῖ ἄκρως ἀνησυχητική καί ὑποπτη σιγή περὶ τῆς ἐσχατολογίας»²⁴.

²² Μ. Σιώτου, «Μπούλτμαν Ροδόλφος», *ΘΗΕ* τ.9 στ. 188, ὅπου καί πλούσια βιβλιογραφία. Ἰ. Καραβιδόπουλου, *Εἰσαγωγή στὴν Κ. Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 18. Ἐκπρόσωπος, μαζί μέ τόν Μ. Dibelius, τῆς Μορφόστορικῆς Σχολῆς φιλολογικῆς ἔρευνας τῆς Κ. Διαθήκης, οἱ ἀρχές τῆς ὁποίας ἐλέγχονται γιά ὑπερβολές καί ἀνακρίβειες. Βλ. Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῆς Κ. Διαθήκης ἐν τῷ Προτεσταντισμῷ καί τῷ Ρωμαιοκαθολικισμῷ κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκοταετίαν», *ΕΕΘΣΦ*, τ. 11, σ. 487.

²³ Στό *Offenbarung und Heilsgeschehen*, München 1941.

²⁴ E. Brunner, *Das Ewige in Zukunft und Gegenwart* 1953, σ. 147, 232.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα σφοδρής αντίδρασης κατά της θεωρίας του Bultmann αποτελεί ο καθηγητής της Καινής Διαθήκης στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων και της Βασιλείας Oscar Cullman²⁵.

Σύμφωνα με τον καθηγητή Ν. Ματσούκα²⁶, όλη αυτή η εμπλοκή στο θέμα του μύθου και της έρμηνείας των βιβλικών δεδομένων οφείλεται στο βρυκολάκισμα –πράγμα που έπιδρα άσύνειδα και αδιόρατα– της κατά γράμμα θεοπνευστίας²⁷ της Άγιας Γραφής». Στην έπιρροή του ίδιου παράγοντα οφείλεται και η περίεργη στάση να αποδίδεται σχεδόν απόλυτη αξία στα βιβλικά κείμενα σε σχέση με τα μνημεία της παράδοσης που έρμηνεύουν τό βιβλικό περιεχόμενο.

Γιατί η «άπομύθευση; Άφου κάθε μύθος σε θρησκείες και φιλοσοφίες δέν περιγράφει μιá αντικειμενική πραγματικότητα, αλλά άπλως τίν έρμηνεύει και τίν υπερβαίνει; Σέ ορισμένες περιπτώσεις χρειαζόμαστε «έκμύθευση», δηλαδή περισσότερο μύθος, και όχι «άπομύθευση»²⁸.

Η άνθρωπολογική και ύπαρξιακή έρμηνεία στην όποία στοχεύει ό Bultmann δίνει έμφαση στό βάθος και τό πρόσωπο, που όμως είνai διαστάσεις του λόγου και του μύθου. Προφανώς κάποια σύγχυση επικρατεί στίς περι μύθου άντιλήψεις του Bultmann και των όπαδών του.

Τελικά πρέπει να γίνει κατανοητό, όπως προαναφέρθηκε, ότι η χρήση συμβολικής, εικονικής και τυπολογικής γλώσσας είνai άπαραίτητη για να κατανοηθούν οι άυλες ένεργειες του Θεού. Όλη η καταφατική Θεολογία είνai «συμβολική» κατά τίν έκφραση του συγγραφέα των άεροσπαγιτικών συγγραμμάτων. Χρησιμοποιούμε σύμβολα να μιλάμε για τόν Θεό. Ό σκοπός όμως αυτών των συμβόλων δέν είνai να νοήσουμε τόν Θεό, αλλά να όδηγηθούμε στην ένωση με τόν Θεό, που είνai η θέωση, που υπερβαίνει τί νόση. Όσοι φθάνουν στί θέωση φθάνουν στην τελειότερη βαθμίδα, αλλά ποτέ στό «τέλειον», που είνai μιá έσχατολογική άναμονή. «Βλέπομε δι' έσόπτρου εν αινίγματι, τότε δέ πρόσωπον προς πρόσωπον. Όταν δέ έλθη τό τέλειον, τό εκ μέρους καταργηθήσεται»²⁹.

²⁵ Για τί Θεολογία του Cullmann βλ. Jean Frisque, *Oscar Cullmann. Une theologie de l'histoire du salut*, Paris 1960.

²⁶ Ν. Ματσούκα, *Λόγος...*, ό.π., σ. 12.

²⁷ Ιωάν. Κασσομενάκη - Αρχμ. Αντωνίου Κόμπου, *Έγχειρίδιο Δογματικής Άνατολικής Όρθοδόξου Έκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 23 και Σ. Άγουρίδη λ. «Θεοπνευστία», *ΘΗΕ* τ.6, στ. 278-284, όπου αναλυτική άναφορά στό θέμα της Θεοπνευστίας.

²⁸ Ν. Ματσούκα, *Λόγος...*, ό.π., σ. 11.

²⁹ *Α' Κορ.* 13,10-12.

Στό στάδιο τῆς θέωσης καί τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας ἡ συμβολική γλῶσσα ἀτονεῖ, ἀλλά δέν καταργεῖται, γιατί τό «ἐκ μέρους» ὑφίσταται πάντοτε. Ἄν ἡ θέωση θεωρηθεῖ στατικά τέλεια, τότε ἔχουμε εἰδωλολατρία, ὑποκρισία ἢ ἕνα φιλοσοφικό παγανισμό³⁰.

Στίς μέρες μας ἄλλαξε τό κοσμοεἶδωλο καί πολλές παραστάσεις πού ἀφοροῦσαν τόν ἀνθρωπισμό καί τή ζωή ἐξαφανίστηκαν. Ἡ μυθική εἰκόνα καί αὐτή μεταπλάσσετε καί ἀναπλάσσετε ἀνάλογα μέ τήν πίστη καί τό περιεχόμενο τῆς ζωῆς. Οἱ πρῶτοι χριστιανοί πίστευαν στόν Θεό τῆς ἀγάπης, τόν Δημιουργό καί κυρίαρχο αὐτοῦ τοῦ κόσμου καί γκρέμιζαν τά εἶδωλα τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ, τῆς βίας, τῆς ἀπληστίας, τοῦ ἀπομονωτισμοῦ, τῆς ἀποκλειστικότητας, εἶδωλα πού σήμερα περιορίζουν τή ζωή καί τόν Θεό. Σέ ὀρισμένες ἐστίες, λείπει ἡ κυρίαρχη ἀγάπη καί ἡ ἐνοποιητική δύναμη μιᾶς δημιουργικῆς κοινότητας. «Ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπό τόν μῦθο οὔτε σώζει οὔτε ἐξυψώνει τόν ἄνθρωπο. Ἡ δουλεία τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι ὁ μῦθος ἀλλά ἡ εἰδωλολατρία. Τά εἶδωλα ἀπειλοῦν πάντοτε τή γνησιότητα καί τήν ἀθηντικότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ καί αὐτά εἶναι πού ἀπομακρύνουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπό αὐτόν, καί ὄχι ὁ μῦθος. Ἡ μυθική γλῶσσα χάνει τή γνησιότητά της καί δέν μπορεῖ νά ἐκφράσει τίς αἰώνιες ἀλήθειες ὅταν εἶναι εἰδωλολατρική. Ὅσο καθαίρεται ὅμως –ὅπως γίνεται στήν περίπτωση τῆς θείας ἀποκάλυψης– τόσο περισσότερο ἀνυψώνεται καί λαμπρύνεται, προβάλλοντας τήν ἀλήθεια καί τή ζωή»³¹.

³⁰ Ν. Ματσούκα, *Λόγος...*, ὅ.π., σ. 184-185. Βλ. *Μητρ. Ναυπάκτου*, ὅ.π.τ.8, σ. 340 κ.έ. λεπτομερή ἀνάλυση περὶ θεώσεως. Ἀρχιμ. Γεωργίου Καψάνη, *Ἡ Θέωσις ὡς σκοπὸς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου*, Ἁγ. Ὅρος 2004.

³¹ Ν. Ματσούκα, *Λόγος...*, ὅ.π., σ. 194.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ
Δρ. ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

**Ο ΚΑΝΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΑΡΜΟΔΙΟΥ
(Ἡ ΑΡΔΟΜΙΟΥ) ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝ ΑΥΤΩ:
ΝΑΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΗΜΕΝΟ ΜΑΡΤΥΡΟΛΟΓΙΟ,
ΛΑΡΙΣΑ 11 ΜΑΪΟΥ 926 μ.Χ. (;)**

*Εἰς μνήμην: Enrica Follieri (1926-1999)
Ἄννας Ἀβραμέα (1934-2008)
Δημητρίου Σοφιανοῦ (1935-2008)*

**1. Χρονολόγηση καὶ ἱστορική διάσταση
τοῦ Κανόνα τοῦ ἁγίου Ἀρμοδίου**

Ἡ ὑπαρξη διαδεδομένης τιμῆς τοῦ ἁγίου Ἀρδομίου ἢ Ἀρμοδίου καὶ τῶν
σύν αὐτῶ Μαρτύρων Γρηγορίου, Ἰωάννου καὶ Μιχαήλ, εἶναι γνωστή
σέ κώδικα (Μηναῖον Μαΐου) τοῦ 11ου αἰῶνα τῆς μονῆς Κρυπτοφέρρης [Crypt.
Δ.α IX = Cl. ff. 54-57^ο]. Περιέχει τόν Κανόνα ἐπωνύμου συγγραφέα, τοῦ Ἀρσε-
νίου (ἀπό τά ἀρχικά τῶν θεοτοκίων «Ἀρσενίου») δίνοντας ἀκροστιχίδα: «Ἀρδό-
με προσάδειν σοι εὐθύ ἔπος με διδάξαις»¹. Τό ὄνομα τοῦ Μάρτυρα εἶναι τό
ἐντελῶς πρωτότυπο (unicum) Ἀρδόμιος, πού διασκευάζεται ἀπό τόν Ἀρσένιο
στό ἀρχαιοπρεπές Ἀρμόδιος², τό ὁποῖο πάλι ἐντοπίζεται καί σέ σύγχρονη ἐπι-

---

¹ Βλ. Schirò Joseph, *Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae Inferioris*, IX, *Canones Maii*, C. Nikas collegit et intruxit, Roma, 1973, 91-104 (ff. 54-57), 374-376 (=σχόλια), 376-377 (=στιχηρά: ff. 51ν). Σοφιανός Δμ., «Ἀνέκδοτος κανὼν τοῦ μάρτυρος Ἀρμοδίου συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου τῆς Κρυπτοφέρρης (IΑ΄ αἰών)», *ΕΕΒΣ* 1972-1973, σσ. 96-109, 104-109. Follieri Enrica, S. «Ardomio martire in Tessaglia», *Analecta Bollandiana* 93 (1975), σσ. 313-348, 316, 323-326.

² Ὁ τύπος «Ἀρδόμιος»: Κανών: Ὡδή Γ', τροπ. 4ο: «Ἄκος ἀρδεύεις τοῖς πιστῶς προσερχομένοις σοι... Ἀρδόμει...». Ὡδή Δ', τροπ. 1ο, 4ο . Ὡδή θ', τροπ. 3ο., 5ο. Πρβλ. ὠδή Α', τροπ. 2ο: «*Ρεῖθρα*

γραφή³. Ὡς ἡμέρα μνήμης ὀρίζεται ἡ 11η Μαΐου, ἀφιερωμένη στὸν ἅγιο Μώκιο⁴, ἀλλὰ οὐσιαστικά στὰ ἐγκαίνια τῆς Κων/πόλεως⁵. Στὸ 3ο τροπάριο τῆς 9΄ ὥδης φαίνεται νὰ δηλώνεται καὶ πέμπτο ὄνομα, ὁ Παῦλος: «... Ἀρδόμιος, Γρηγόριος ἅμα Ἰωάννη καὶ Μιχαὴλ, σὺν Παύλῳ τῷ συνάθλω...». Ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἀφορᾷ σὲ ἄλλον ἕναν μάρτυρα, ὅπως δέχεται ἡ E. Follieri: ὁ Ἀρδόμιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ συγκαταλέγονται μὲ τὸν ἀπόστολο Παῦλο, ἐπίσης Μάρτυρα, συναθλητὴ⁶.

Στὸ κείμενο τοῦ Κανὸνα δηλώνεται ἐναργῶς ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀρδομίου/ Ἀρμοδίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τριῶν Μαρτύρων ἢ ναὸς πού ὑπῆρχαν τὰ λείψανα ὄλων τῶν Μαρτύρων. Ἄν καὶ ὁ Κανὼν δὲν προσδιορίζεται τοπικῶς καὶ χρονικῶς, ὅπως ἤδη ἔχει δειχθεῖ, σχετίζεται μὲ τὴ Λάρισα⁷: 1. Ὁ ἴδιος Ἀρσένιος

χαρίτων φερωνύμως ... Ἀρμόδιε, ὡς ἐκ πηγῆς βρύων ἀεννάου πίστει σοι τοῖς προσιοῦσι πάντοτε τῇ ἀρδεῖα σου, πλύνον κάμου τὸν σπῖλον καὶ φώτισον...».

Ὁ τύπος «Ἀρδόμιος»: Ὡδή Α΄, τροπ. 2ο, 3ο. Ὡδή Β΄, τροπ. 2ο, 3ο. Ἐπίσης στὸ 1ο στιχηρὸ καὶ 3ο στιχηρὸ. Τὸ Ἀρμόδιος εἶναι ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ὄνομα, βλ. Follieri, ὅ.π., 316-318.

³ Τὸ ὄνομα Ἀρμόδιος ὁμοῦ μὲ τὸ Χαρίδημος καὶ Μαρτύριος ἐντοπισθῆκε σὲ ἐπιγραφή τῆς ἴδιας ἐποχῆς (μέσα 9ου αἰ.-μέσα 10ου αἰ.) ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, βλ. Μέντζος Ἀριστ., «Ἐπιγραφή τῶν Φιλίππων ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Στ. Πελεκανίδη», *Λεπέτυμος. Μελέτες Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης σπὶ μνήμη τοῦ Γεωργίου Γούναρη*, Ἐπιμέλεια Ἀθ. Σέμογλου, Ἰ. Π. Ἀρβαντιδίου, Ἐμμ. Γ. Γούναρη, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἄντ. Στασιούλη, Βυζαντινὸς Δόμος 26 (2018), σσ. 563-566.

⁴ Schirò, ὅ.π., 91, 374 (Cryptensis Δ.α. IX): 11 Maii: In sanctum Harmodium - qui et Ardomius dicitur et Socios suos: tit. «Τοῦ ἁγίου μάρτυρος Μωκίου καὶ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἀρμοδίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ. Εἰς τὸν ὄρθρον κανῶν ...». Σοφριανός, «Ἀνέκδοτος Κανὼν», ὅ.π., σ. 96.

⁵ Γουλούλης Σταῦρος, «Ἡ χριστιανικὴ “Πόλις τοῦ Κωνσταντίνου” (330): Ἡ ἐορτὴ τοῦ μάρτυρα Μωκίου (11/5) καὶ ἡ Μεσοπεντηκοστή», *Θεολογία* 85, 1 (2014), σσ. 191-234, ὅπου ἀναλύεται ἡ σταδιακὴ ἐξέλιξη τῆς κοσμικῆς γιορτῆς τῶν ἐγκαίνιων σὲ θρησκευτικὴ γιορτὴ, ὅπως διαμορφώνεται τὸν 10ο αἰῶνα. Οὐσιαστικὰ κατάλοιπο τῶν ἐγκαίνιων ἦταν ἡ γιορτὴ παρουσία τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀκολουθίας στὸν ναὸ-Μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Μωκίου πού ἐορτάζει στίς 11 Μαΐου.

⁶ Follieri ὅ.π., σσ. 328-329.

⁷ Σοφριανός, «Ἀνέκδοτος κανὼν, ὅ.π., σ. 102, καὶ Follieri, ὅ.π., σ. 346. Βλ. Κανὼν, Ὡδή Ε΄, τροπ. 3ο: «ἐν τῷ ναῷ ὑμῶν προστρέχει πᾶς πιστός...». Κάθισμα: «συνδράμοιεν ἅπαντες ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ αὐτῶν ἄδοντες». Ὡδή Ζ΄, τροπ. 2ο: «...ἰᾶσθε ...ἐν τῷ ναῷ ὑμῶν πανθαύμαστοι...». Ὡδή Ζ΄, τροπ. 3ο: «τῷ σεπτῷ ὑμῶν δόμῳ...». Ὡδή Η΄, τροπ. 1ο: «...ὑμῶν τῷ τεμένει...». Ὡδή Η΄, τροπ. 4ο: «Δόμος ὁ ἱερός ὑμῶν ἱατρείῳ τοῖς κάμουσι...». Ἐπίσης στὸ 1ο στιχηρὸ: «τοὺς δούλους σου συναθροισθέντας ἐν τῷ σεπτῷ ναῷ σου...» καὶ 2ο στιχηρὸ: «...πᾶς ἐρχόμενος ἐν τῷ ναῷ ὑμῶν...». Πρβλ. Γουλούλης Στ., «Στὴ Λάρισα τοῦ 10ου αἰῶνα: Ναὸς τοῦ Χριστοῦ [ ] καὶ τὸ ἱστορημένο πρόγραμμα τῶν ἁγίων Τεσσαρῶν Μαρτύρων», *37ο Συμπόσιο Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, Πρόγραμμα καὶ περιλήψεις εἰσηγήσεων καὶ ἀνακονώσεων*, Ἀθήνα 12, 13, καὶ 14, Μαΐου 2017, Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο, Ἀθήνα 2016, σσ. 55-56.

ἔγραψε τόν δεύτερο Κανόνα τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης⁸, πού περιέχεται στόν ἴδιο κώδικα [Crypt. Δ.α IX = Cl. ff. 77-79^v)] ἔχοντα ἀκροστιχίδα: «*Ἀχιλλίου με ἡ χάρις φωτιζέτω τόν ξένον*». Στά θεοτοκία: «*Ἀρσένιον*»⁹. **2.** Στόν Κανόνα τοῦ Ἀρμοδίου καλοῦνται ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος (Ωδῆ ζ', 3ο τροπ.: «*Συντρέχει τό βρότειον Ἑλλάδος πάσης φύλον...*»)¹⁰. **3.** Οἱ τέσσερις Μάρτυρες ἀναφέρονται στόν Βίο τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου τοῦ ἐν Βουναίνοις, ἔργο κάποιου Νικολάου¹¹, πολλά χρόνια μετά ἀπό τά γεγονότα¹², μεταξύ καί ἄλλων θυμάτων τῶν Μαρτύρων τοῦ Τυρνάβου ἐπί Λέοντος ζ' Σοφοῦ. Ὁ κατάλογος μέ ὅλα τά ὀνόματα προστίθεται στό τέλος τοῦ Βίου, σάν σέ παράρτημα, ἡμερήσια Ἀναφορά (ἡ ἐν οὐρανοῖς φέρει Βίβλος) σέ Ἐστρατευμένους: «*Καί τά μέν θεῖα τῶν συνάθλων καί συμμαρτύρων σου ὀνόματα ἡ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τῶν ζώντων φέρει βίβλος, ἀνάγραπτα ἡμῖν δέ, τοῖς ἐπί τῆς γῆς πεφανέρωται. Ὑπῆρχον γάρ Ἀρμόδιος, Γρηγόριος, Ἰωάννης, Δημήτριος, Μιχαήλ, Ἀκίνδυνος,*

⁸ Ὁ πρῶτος κανὼν εἶναι τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου (9ος αἰ.), βλ. Μακρῆς Γ., *Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀχιλλίου ἀρχιεπισκόπου Λαρίσης τοῦ θαυματουργοῦ*, Ἐν Λαρίσῃ 1896. Σοφιανός Διμ., «Ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος Λαρίσης. Ὁ ἀρχικός ἀνέκδοτος Βίος (9' αἰ.) καί ἡ μεταγενέστερη διασκευή του (17' αἰ.)». Ἀνέκδοτα ὑμνογραφικά κείμενα (Ἰωσήφ Ὑμνογράφου, Μανουὴλ Κορηθίου, Ἀναστασίου Γορδίου), *Μεσαιωνικά καί Νέα Ἑλληνικά*, τομ. 3ος, Ἀθήνα (1990), σσ. 97-213, 100-103, 120.

⁹ Schirò, ὁ.π., σσ. 176-189, 398-400.

¹⁰ Πρβλ. Notitia 10 (τέλν 10ου αἰ.): «*Τῆ Λαρίσῃ τῆς Ἑλλάδος*», βλ. Jean Darrouzès, *Notitiaie Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, Introduction et Notes*, IFEB-CNRS, Paris 1981, σ. 326.

¹¹ Σοφιανός, «Ἀνέκδοτος κανὼν», ὁ.π., σσ. 100-102. Γιά τόν Βίο βλ. Σοφιανός Διμ., *Ἅγιος Νικόλαος ὁ Νέος ὁ ἐν Βουναίῃ*. Ἀνέκδοτα ἀγιολογικά κείμενα. *Ἱστορικά εἰδήσεις περὶ τῆς Μεσαιωνικῆς Θεσσαλίας (Γαϊών)*, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαρπτόλου 22, Ἐν Ἀθήναις 1972, 26 κ.έ., 139, σπλ. 17-19: «Ὁ γοῦν ὁμώνυμος ἐμοὶ ἀθλητής...». Τό γεγονός ὅτι τονίζει πὼς φέρει τό ὄνομα τοῦ ἁγίου, ἴσως σημαίνει πὼς εἶναι μοναχὸς ἢ κληρικὸς ἀκόμη καί ἐπίσκοπος Βουναίνης. *Follieri*, ὁ.π., σ. 346. *Gamillscheg El.*, «*Historische Gegebenheiten im Spiegel hagiographischer Texte*», *JÖB*, 25 (1976), σσ. 1-32, 17-18.

¹² Σοφιανός, *Ἅγιος Νικόλαος*, ὁ.π., σσ. 32-36: χρονολογεῖ τόν Βίο πρό τοῦ 985/86 (χρονολογία ἀπαγῆς τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου ἀπό τόν Σαμουὴλ) στά μέσα τοῦ 10ου αἰῶνα, ἐφόσον δέν ἀναφέρεται κάποιον ἀνάλογο γιὰ τό λείψανο τοῦ ἁγίου Νικολάου. *Follieri*, ὁ.π., σσ. 345 κ.έ., ὑπολογίζει ἕναν αἰῶνα μετά τά γεγονότα. Τά Βουναίνα ἦταν ἔξω ἀπὸ τά ὄρια τῆς ἐπισκοπῆς Λαρίσης, πιθανόν δέ ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου Νέου σχετίζεται μέ τὴν ἴδρυση τῆς ἐπισκοπῆς Βουναίνης στά τέλν 10ου αἰ. (Parthey III, *Νοτίτια 10*, βλ. Ἀβραμῆ Ἄννα, *Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν*, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαρπτόλου 27, Ἐν Ἀθήναις 1974, σσ. 163-166). Δέν ἀναδύονται μέσα ἀπὸ τό κείμενο ἐπαρκῆ στοιχεῖα γιὰ περισσότερη ἀκρίβεια στὴ χρονολόγησι. Ὁ βιογράφος Νικόλαος μεταφέροντας μακρινὸ ἀπόποχο τῶν γεγονότων, δέν ἀποκλείεται νὰ συνέγραψε τόν Βίο ἀκόμη καί τόν 11ο αἰῶνα, ὅπως καί νὰ στηρίζεται σέ ἕναν προγενέστερο Βίο.

Θεόδωρος, Παγκράτιος, Χριστόφορος, Παντολέον και Εὐώδιος, Αἰμιλιανός και γυναῖκες δύο, Εἰρήνη και Πελαγία», ἐν συνόλω δεκατέσσερα ἄτομα¹³.

Ἐδῶ λοιπόν, οἱ τέσσερις Μάρτυρες ὡς σύντροφοι τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου, στρατιωτικοῦ Ἀξιωματοῦχου - διοικητῆ στή Λάρισα, θεωροῦνται ὅτι ὑπῆρξαν θύματα «Αβάρων» στό ὄρος *Τέρναβον* (περιοχή Τυρνάβου, Β. τῆς Λάρισας). Ταυτόχρονα ὁ ἴδιος Βίος προσδιορίζει τόν χρόνο πού μαρτύρησε ὁ Νικόλαος Νέος, ἐπί Λέοντος ς' Σοφοῦ (886-912)¹⁴ ἀλλά και τόν τόπο, τά Βούνανα, στό πέρασμα μεταξύ τῶν πεδιάδων Ἀν. Θεσσαλίας και Δυτ. Θεσσαλίας. Ὅρίζει ἀκόμη τήν ἀνακομιδή τῶν λειψάνων τους ἀπό τόν μεταγενέστερο τῶν γεγονότων Φίλιππο τόν Πάνυ, μητροπολίτη Λαρίσης ἐπί πατριάρχη Νικολάου Μυστικοῦ (901-907, 912-925): «*Και ὁ Θεταλίας πρόεδρος ἐκεῖνος, ὁ πάνυ, ὁ τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Φιλίππου ἐράμιλλός τε και συνόμιλος...*»¹⁵. Προφανῶς καταγράφηκαν σέ κάποιο κατάλογο (δίπτυχο, ἐπιγραφή, ἐγκώμιο, κ.ο.κ.) πού βρῆκε τά ὀνόματα «ἀνάγραπτα» ὁ Βιογράφος τοῦ ἁγίου Νικολάου Νέου.

Ἐκφράσθηκαν ἀμφιβολίες ἂν συμπίπτουν χρονικά τά δύο βίαια ἐπεισόδια πού προκάλεσαν ἀπό τή μιά μεριά τους δεκατέσσερις Μάρτυρες στό *Τέρναβον* (15 χιλ. Βόρεια τῆς Λάρισας) κι ἀπό τήν ἄλλη τόν στρατιωτικό Νικόλαο Νέο, μοναδικό Μάρτυρα στά Βούνανα (25 χιλ. ΝΔ τῆς Λάρισας). Ὁ Βίος θεωρεῖται «ιστορικό ρομάντζο» (*romantzo storico*) (μυθιστόρημα), ὅπου συμφύρονται δύο διαφορετικά γεγονότα, ὁ Νικόλαος πού φέρεται ἀξιωματοῦχος τοῦ στρατοῦ ἐλθῶν ἐξ Ἀνατολῆς γιά τήν ἄμυνα τῆς Θεσσαλίας, και οἱ δώδεκα πολεμιστές τοῦ *Τερνάβου*, μαζί μέ δύο γυναῖκες¹⁶.

Ὁ συγγραφέας τοῦ *Βίου* τοῦ ἁγίου Νικολάου ὡς Λόγιος ἔχει κλασική παιδεία (π.χ. εἰσαγωγή: Μοῦσες Ἑλικῶνος), χρησιμοποιεῖ πλούσιο ἀπτικό λεξιλόγιο και σύνταξη, ἀλλά διαπραγματεύεται ἅγιο πού ἔχει περάσει ἤδη στήν τοπική ἄγραφο λαϊκή παράδοση (π.χ. τήν ἀνεύρεση τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου Νικολάου μέσα σέ βελανιδιά), χωρίς ἄλλο ἱστορικό ὕλικό πρὸς σύγκριση.

¹³ Σοφιανός, *Ἅγιος Νικόλαος*, σσ. 82 κ.έ., 147, στχ. 316-321.

¹⁴ Σοφιανός, *Ἅγιος Νικόλαος*, σσ. 74-77, 147, στχ. 319-321. *Follieri*, ὁ.π., σσ. 345 κ.έ.

¹⁵ Σοφιανός, *Ἅγιος Νικόλαος*, σσ. 31 κ.έ., 144, στχ. 203-212. Πρβλ. *Follieri*, ὁ.π., σσ. 319-322. Ὁ τίτλος «Πάνυ» (=Μέγας) δηλώνει ὅτι εἶχε ἀναγνωρισθεῖ ὡς πολύ σημαντική προσωπικότητα γιά τή Μητρόπολη Λαρίσης.

¹⁶ *Follieri*, ὁ.π., σσ. 346-348: δέν ὑπάρχει ἀκριβής ἀνταπόκριση σέ πραγματικά ἱστορικά γεγονότα και πραγματικούς μάρτυρες. Τά θύματα παγανιστῶν βαρβάρων σέ πρώτη φάση ἀγιοποιοῦνται, ἀποκοῦν τίτλο ἀγιολογικῆς εὐγένειας, ἐνῶ ἀργότερα προβάλλονται σέ αὐτούς τά βιώματα τῶν κατοίκων πού ὀφίστανται νέα πολεμική βία. Πρβλ. πῶ κάτω σμκ. 22.

ἔχοντας τόπο ἀναφορᾶς τὰ Βούνανα, πού εἶναι ἰδιαίτερη ἐπισκοπὴ ἀλλὰ πολὺ κοντὰ στὴ Λάρισα, τὴν προϋσταμένη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ στὴ Θεσσαλία, φαίνεται ὅτι γνώριζε χαρακτηριστικὲς λεπτομέρειες στὴν ὑπάρχουσα τιμὴ τῶν Μαρτύρων, ἀλλὰ καὶ ἀρχαϊκὸ ὕλικό τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Στὴν οὐσία γράφει ἓνα συναξαριακὸ κείμενο καὶ ταυτόχρονα κτιτορικὸ, ἀφοῦ καταλίγει πῶς κτίσθηκε ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὰ Βούνανα. Ὡστόσο εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ Νικόλαος ἦταν ἐπικεφαλῆς ὁμάδας φυλάκων. Εἶναι πιὸ πιθανὸ μῆσα στὸν χρόνονά «προίχθη» σὲ στρατηγὸ (ταξίαρχο) παρά νά εἶναι ἀνύπαρκτο πρόσωπο.

Τὰ δύο κείμενα (Κανὼν Ἀρμόδιου, ἀρχικὸς Βίος Νικολάου) συμβάλλουν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο νά καλυφθεῖ τὸ κενὸ ἀπὸ ἐλλείποντα στοιχεῖα. Ὁ Βίος προσδιορίζει χρονικὰ τὸν Κανὼνα, ἐνῶ ὁ Κανὼν συντελεῖ νά προσδιορισθεῖ ἱστορικὰ ὁ Βίος τοῦ ἁγίου Νικολάου. Διαπιστώνεται κατανομὴ τῶν Μαρτύρων σὲ τρεῖς ὁμάδες: **α**) πρῶτοι εἶναι οἱ τέσσερις ἅγιοι μάρτυρες (Κανὼν Ἀρσενίου: 1ος: Ἀρμόδιος, 2ος: Γρηγόριος, 3ος: Ἰωάννης, 5ος: Μιχαὴλ. ὡς 4ος καταγράφεται ἓνας Δημίτριος), ἀναφερόμενοι μὲ ἀλφαβητικὴ σειρὰ¹⁷ (παρὰ τὴ δέσμευση πού ἐπιβάλλει τὸ ὑπάρχον μέτρο). Ἐνῶ ὁ Ἀρμόδιος εἶναι εἰδικὸ ὄνομα, ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται πιθανῶς στὸν Γρηγόριο Θεολόγο, ὁ Ἰωάννης πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰωάννη (Προδρόμου ἢ Θεολόγου) καὶ ὁ Μιχαὴλ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχαγγέλου προστάτη τῶν Χριστιανῶν. Εἶναι «βαρέα» ὀνόματα, ἀλλὰ ἐνέχουν συμβολισμό πού δείχνει ὅτι λειτουργοῦν ὡς ἐνιαῖα ὁργανωμένη ὁμάδα¹⁸. **β**) ἀκολουθοῦν οἱ μὴ

¹⁷ 1. Ὡδὴ α', τροπ. 3ο: «*Ἀρμόδιε... σὺν Γρηγορίῳ... Ἰωάννη ἅμα καὶ Μιχαὴλ...*». 2. Ὡδὴ β' τροπ. 3ο: «*Ἀρμόδιος, Μιχαὴλ τε καὶ Γρηγόριος ὁμοῦ σὺν Ἰωάννη...*». 3. Ὡδὴ δ', τροπ. 2ο: «*Ἀρμόδιε... Ἰωάννη τε θεῖε καὶ Γρηγόριε σὺν Μιχαὴλ...*». 4. Ὡδὴ δ', τροπ. 4ο: «*Ἀρμόδιε μάρτυς, Γρηγόριε καρτερόψυχε καὶ θεῖε Ἰωάννη, Μιχαὴλ τε παμμάκαρ*». 5. Ὡδὴ θ', τροπ. 3ο: «*Ἀρμόδιος, Γρηγόριος ἅμα Ἰωάννη καὶ Μιχαὴλ...*».

¹⁸ 1. Ἡ λ. Ἀρμόδιος ἐκφράζει τὴν ἀρμονίαν (ἀρμόζω, ταιριάζω), ἀλλὰ καὶ παρετυμολογικῶς ὡς Ἀρδόμιος ἐκ τοῦ «ἀρδεύω» (ποτιζώ), ἐκφράζει αὐτὸν πού παρέχει τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς (τροφοδότης ὕδατος, θυμίζοντας τὴν ἱστορία τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Σαμαρείτιδος, βλ. Ἰωάν. 4.5-42, 14). 2. Ὁ Γρηγόριος, ἐκφράζει τὸν ταχὺ βοηθὸ, ὅπως διπλώνεται συχνὰ τὸ ὄνομα, βλ. Γουλιούλης Στ.. «Ἐπὶ πρὶν βέβηλος τόπος», ἡ Παναγία τῶν Χαλκῶν καὶ οἱ ἅγιοι Γρηγόριοι», *Ἐφημέριος*, ἔτος 71ον-Τεῦχος Ιον, Ἰανουάριος-Φεβρουάριος, σσ. 33-34. 3. Ὁ Ἰωάννης θὰ τιμᾶται στὸ ὄνομα τοῦ Βαπτιστῆ ἢ τοῦ φωτιστῆ Θεολόγου. 4. Ὁ Μιχαὴλ νοεῖται ὡς φύλαξ (ἐθνοῦς). Ἦσως λειτουργοῦν ἀνά δύο ζεῦγη, Ἀρμόδιος-Γρηγόριος (ἐλληνικὰ) καὶ Ἰωάννης-Μιχαὴλ (ἐβραϊκὰ), ἀφοῦ σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς οἱ ἱεραπόστολοι λειτουργοῦν ἔτσι (π.χ. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος). Οἱ ὑπόλοιποι φέρουν ὀνόματα Μαρτύρων (λαϊκοὶ ἢ κληρικοὶ): 1. Δημίτριος (26/10), 2. Ἀκίνδυνος (Πέρσης ἀξιωματοῦχος στὴν Αὐλὴ Σαπῶρ Β') (2/11), 3. Θεόδωρος (Στρατηλάτης: 8/2, Τήρων: 17/2), 4. Παγκράτιος (ἐπίσκοπος Ταυρομενίας: 9/7), 5. Χριστόφορος (4/9), 6. Παντολέων (17/9), 7. Εὐώδιος/Εὐόδιος (ἐκ τοῦ εὐόδος, πρῶτος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας: Χρονικά, Β', PG 19.540, Ἐκκλ. Ἰστ. III.22, PG 20.256C)

ἀνακηρυχθέντες ἅγιοι, ὀκτώ ἄνδρες (φέροντες ὀνόματα Μαρτύρων): ἂν ὁ Δημήτριος μεταφερθεῖ ὡς 1ος τῆς β΄ ομάδας, ἢ σειρά μπορεῖ νά ἀποκατασταθεῖ ὡς ἕξῃς: 1. Δημήτριος, 2. Ἀκίνδυνος, 3. Θεόδωρος, 4. Παγκράτιος, 5. Χριστόφορος, 6. Παντολέον, 7. Εὐώδιος (Εὐόδιος, ἐκ τοῦ εὐοδος), 8. Αἰμιλιανός (τό μοναδικό λατινικό). Τά ὀνόματα τῆς ομάδας αὐτῆς δέν εἶναι σέ ἀλφαβητική σειρά, ἴσως γιατί ἐκφράζουν ἄλλη ἱεραρχία ἢ καταγράφηκαν ἔτσι. Εἶναι ὀνόματα στρατιωτικῶν ἁγίων (Δημήτριος, Θεόδωρος), ἐκφράζουν στρατιωτική λογική (Ἀκίνδυνος / ἀσφαλής, Παγκράτιος, Παντολέον, Εὐόδιος). γ) τόν κατάλογο κλείνουν οἱ δύο γυναῖκες Εἰρήνη καί Πελαγία.

Ἐφόσον γίνεται σαφές ποιοί ἦταν οἱ ἅγιοι Μάρτυρες, ἐξηγεῖται γιατί δέν εἶναι μέλος τῆς ομάδας Μάρτυρας ὀνομαζόμενος Παῦλος [κανὼν Ἀρμοδίου, ὠδή θ΄, 3ο τρόπος: «*Ἀνήφθησαν ὡς ἄνθρακες νοπτοὶ ... πρὸς τὸν θεόν, ἐπὶ τῆς γῆς φλέξαντες τῆς πλάνης τὸ ὑλικόν, Ἀρδόμιος, Γρηγόριος ἅμα Ἰωάννη καὶ Μιχαὴλ, σὺν Παύλῳ τῷ συνάθλῳ καὶ λάμπουσι τῷ κόσμῳ...*»]. Ἄλλωστε στὸν Κανὼνα ἀναφέρεται μία φορά, ἐνῶ ἡ ομάδα τῶν τεσσάρων συνολικά πέντε φορές. Τό πιό πιθανό εἶναι ὡς «συνάθλο μάρτυρα» νά ἐννοεῖ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, εἴτε ὡς ἄνθρωπο-πρότυπο θεολόγου καὶ ἱεραποστόλου ὅπως ἦταν κι ἐκεῖνοι εἴτε ὡς ἀνεληθόντα στὸν οὐρανό¹⁹. Ὁμοίως στὸν Κανὼνα τοῦ Ἀρσενίου πρὸς τὸν ἅγιο Ἀχιλλιο προβάλλεται ἡ σχέση ἢ σύγκριση τοῦ ἀποστόλου Παύλου μέ τὸν ἅγιο τῆς Λαρίσις²⁰. Δέν ἀποτελεῖ, ἐπομένως, ἕναν πέμπτο μάρτυρα, ὅπως δέχεται ἡ E. Follieri²¹, τί στιγμή πού Μάρτυρας Παῦλος δέν ἀναφέρεται στὸν κατάλογο τῶν δεκατεσσάρων μαρτύρων τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου Νέου.

Ἡ τιμὴ τῶν τεσσάρων μαρτύρων ἀπὸ ἀγροτική ἐξελίχθηκε σέ ἀστική ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Λαρίσις Φιλίππου, δέν διαδόθηκε ἀλλοῦ. Ἀντίθετα ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου Νέου διαδόθηκε μέ ναοὺς στὴ Ν. Ἑλλάδα-νησιά Αἰγαίου. Φαί-

(7/9), 8. Αἰμιλιανός (ἀπὸ Θράκη: 18/7).

¹⁹ Ἡ ἐκφραση «πρὸς τὸν Θεόν» δηλώνει ἄνοδο στὸν οὐρανό, ὁπότε πλησιάζει τό χωρίο τοῦ Παύλου (Β΄ Κορ. 12.2) ὅπου ὁμιλεῖ γιὰ τὸν «ἀρπαγέντα... ἕως τρίτου οὐρανοῦ». Ἐπίσης τό χ. Ἀποκ. 11.5: «...ἠρπάσθη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν Θεόν...». Ἐπιπλέον, «οἱ ἄνθρακες νοπτοὶ» ἀποτελοῦν παύλεια ἐκφραση-ἄπαξ. Οἱ «ἄνθρακες» εἶναι ποιητική ἐκφραση, ἢ ὁποία κατ' ἀρχὴν σχετίζεται μέ τό ὄραμα τοῦ Ἡσαΐα, 6.6, ὅπου ἕνα Σεραφὶν κρατᾷ ἕναν ἀναμμένο ἄνθρακα. Στό χ. Ρωμ. 12, 20: «...*ἄνθρακας* (ἅ. ἄπαξ στίχ. Κ.Δ.) *πυρὸς σωρεύεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ*» πού ἀναφέρεται στίχ. τέλεια ἀγάπη πρὸς τὸν ἐχθρό, τοῦ ὁποίου τό πάθος κατακαίεται.

²⁰ Κανὼν ἁγίου Ἀχιλλίου, βλ. Schirò, ὅ.π., σ. 183, σχ. 188-191 (ὠδή ζ΄, τροπ. 5ο): «...*τὴν πρᾶξιν βάσιν εὐρηκας τῆς θεωρίας σοφέ, δι' ἧς ὀχοῦμενος ὡς Παῦλος τεθέασαι...*». (Σύγκριση τοῦ Ἀχιλλίου μέ τὸν Παῦλο γίνεται σὸ 1ο τροπ., γ' ὠδή, Schirò, ὅ.π., σσ. 178, 41-46).

²¹ Βλ. πιό πάνω σημ. 6.

νεται νά ὀργανώθηκε μέ τρόπο πού νά δείχνει σχέση τοῦ Νικολάου μέ τόν ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, στήν οὐσία μονῆς. Ὁ Βίος τοῦ ἁγίου πιθανόν ἔρχεται κοντά στόν Βίο τοῦ ἁγίου Δημητρίου, λογιζθέντα ὁμοίως²². Ὅλη ἡ μετέπειτα λατρευτική παράδοση τοῦ ἁγίου στή Νότια Ἑλλάδα καί νησιά σχετίζεται μέ τόν μοναχισμό καί ἴσως μέ τόν στρατό, τό Θέμα Ἑλλάδος (ἀπαυτεῖται εἰδική διαπραγματεύσει).

Μεταφέροντας «ἐπί χάριτος» τά δύο κείμενα, ἐμφανίζονται ἕνα κοινό σημεῖο: καί τά δύο ἔγιναν σέ τόπους στρατηγικῆς σημασίας: 1. ἡ περιοχὴ τοῦ Τυρνάβου ἀποτελεῖ δίοδο πού ἐνώνει Δυτική Μακεδονία καί Θεσσαλία μέσω Ἐλασσόνας, 2. τά Βούνανα, χῶρος δράσεως τοῦ ἁγίου Νικολάου²³, βρίσκονται στό κέντρο τῆς Θεσσαλίας, στά σύνορα τῶν σημερινῶν νομῶν Λαρίσης, Καρδίτσας καί Τρικάλων! Ἐδῶ ὑπάρχουν κατάφυτα χαμπλά βουνά πού ὅμως δεσπόζουν στίς γύρω πεδινές ἐκτάσεις.

Ὁ Βιογράφος Νικόλαος περιγράφει πῶς βρέθηκε μόνο τό λείψανο τοῦ ἁγίου, ἀπομακρυνθέντος ἀπό τούς συντρόφους του, ἔχοντας θαυτεῖ κάτω ἀπό δρυῖ στό Βούνανα. Ἀργότερα, θά ἰδρῦθῃ προσκύνημα στό δάσος μέ τίς βαλανιδιές (πάντα ὀρίζουν παλαιό ἱερό τόπο, οἱ Πιστοί δέν τίς κόβουν): μέ ὑπόδειξη ὑπευθύνων ἀπό τόν ναό τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ κτίτορας δοῦξ Εὐφημιανός «προστάξει τοῦ βασιλέως...», συνοδευόμενος ἀπό τόν ὑπατικό Ὁρατίωνα²⁴. Τό ἄλλος ὑποδηλώνει συνέχεια λατρείας σέ ἱερό τόπο, ὅποτε

²² Ἡ Ἀβραμέα, ὁ.π., σσ. 93-94, βρῖσκει σχέση τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου μέ τήν κέντησι τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ Ἰησοῦ. Οἱ 12 μαθητές συγκροτοῦν τόν συμβολικό ἀριθμό τῶν Μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ δύο γυναῖκες τόν συνόδευσαν στό Πάθος. Τό χριστολογικό πρότυπο ἀσφαλῶς δέν ἀποκλείει τό ἀγιολογικό. Ἀκόμη ὑπάρχει μετόχι Ἁγίου Δημητρίου Βουναίνης, βλ. Ἀβραμέα, ὁ.π., σσ. 163-164.

²³ Για τήν ἐπισκοπὴ, τόν οἰκισμό καί τό Θέμα τῶν Βουναίνων βλ. πιό πάνω σημ. 12.

²⁴ Σοφριανός, Ἅγιος Νικόλαος, σσ. 132 κ.έ., 143-144, σελ. 180 κ.έ., 190 κ.έ.: «...Τὸ τίμιον αὐτοῦ... σῶμα ἐκεῖτο γοῦν ἐκεῖσε θεῖα ῥοπή φυλαττόμενον καὶ μηδεμιᾷ προσβολῇ διαρρῦν. Ἡ γὰρ προδιαληφθεῖσα ὑνίκωμος δρυς, ἐκπλατυνθεῖσα ὡσπερ ἀπὸ Θεοῦ καὶ μείζων ἑαυτῆς γεγονυῖα, ἐνδον λαβοῦσα τὸ τίμιον σκῆνος τοῦ μάρτυρος διεφύλαττε τοῦτο ἀσινές καὶ ἀλώβητον...». σ. 145, σελ. 230 κ.έ.: «Χρόνος διῆλθεν συχνός καὶ ὁ τῆς Θεσσαλονίκης δοῦξ Εὐφημιανός, προστάξει τοῦ βασιλέως ταύτην λαβών, μετὰ τινος ὑπατικοῦ Ὁρατίωνος, ἐν ταύτῃ διέτριβεν...». σ. 146, σελ. 275 κ.έ.: «Ὁ δοῦξ τοῖνον τὸ ὄρος καταλαβὼν τῆς Βουναίνης... εὗρε τὴν ὕλην, εἶδε δὲ τὴν διεῖδη πηγίν, ἐθέασατο τὴν ὑνίκωμον δρῦν... μέσον γὰρ τῆς δρυός τὸ πολυάθλον σῶμα τοῦ μάρτυρος ἐκεῖτο...». Γιά τὴν δρυῖ, μέ τὴν ὁποία πλέον ταυτίζεται ὁ ἅγιος βλ. Arentzen Thomas, Burrus Virginia, Peers Glenn, *Byzantine Tree Life. Christianity and the Arboreal Imagination*, Palgrave, Macmillan, 2021, σσ. 148-149. Τό Δένδρο τῆς ζωῆς συμπεκνώνει τὴν ἀντίληψη περὶ Μνήμερας θεᾶς τοῦ Κόσμου.

δέν αποκλείεται ὄντως ὁ Νικόλαος νά κατέφυγε σέ ἕνα εἶδος πρώιμης ἐγκατάστασης ἀσκητῶν μέ σπιῖλαο καί πηγὴ νεροῦ.

Ἡ τοπικὴ κοινωνία ὅπως τὴν καταγράφει ὁ συγγραφέας τοῦ Βίου θεωροῦσε ὅτι ὁ Νικόλαος Νέος ὑπῆρξε θύμα τῆς ἴδιας καταστάσεως μέ τοὺς Μάρτυρες τοῦ Τυρνάβου ἀπὸ κάποιους ἐπιδρομεῖς. Ὁ Κανὼν τοῦ Ἀρμοδίου δέν ἔρχεται σέ ἀντίθεση, ἀπλῶς ἔχει διαφορετικὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων ἀπὸ τὸν Βίο τοῦ Νικολάου Νέου. Ἀπὸ τὰ δεκατέσσερα θύματα πού ἀπαριθμεῖ ὁ Βιογράφος Νικόλαος, ὁ ὕμνογράφος Ἀρσένιος θεωρεῖ Μάρτυρες μόνον τοὺς τέσσερις, γεγονός πού σημαίνει ὅτι ὑπῆρχε μία κανονικὴ κατάσταση πού ἐπέβαλλε ἢ τοπικὴ Ἐκκλησία, ἢ Μητρόπολη Λαρίσης, δηλαδὴ αὐτοὺς εἶχε προκρίνει στὴν τάξη τῶν ἁγίων. Ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τους ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Φίλιππο Λαρίσης ἦταν ἥδη γεγονός. Ἀρχικὰ ἦταν θαμμένοι «πάλαι» σέ ἕναν λόφο (Κανὼν Ἀρμοδίου, ὠδή ε΄, τροπ. 2ο: «ὁ τό πάλαι ὑπάρχων λόφος ...τοῖς ἀγροίοις αὐθις τῇ ἡμῶν ἐκκαλύψει καθαίρεται...»). Στὴ συνέχεια (τροπ. 3ο), μετὰ τὴν ἀνακομιδὴ γίνονται θαύματα, καί στὸν ναὸ τῶν ἁγίων (στὴ Λάρισα) «προστρέχει πᾶς πιστός». Ὁ ὕμνογράφος δέν σχολιάζει τοὺς ἄλλους δέκα ὡς ἁγίους, ἂν καὶ δέν πρέπει νά τοὺς ἀγνοεῖ, ἀφοῦ τὰ ὀνόματα ὅλων ἦταν «ἀνάγραπτα» (Βίος ἁγίου Νικολάου). Πλὴν τοῦ Ἀρδομίου / Ἀρμοδίου πού φέρει εἰδικὸ ὄνομα καί δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητηθεῖ ἡ ἱστορικότητα τοῦ προσώπου του, οἱ ἄλλοι τρεῖς φέρουν τὰ παραδοσιακὰ ἱερατικὰ ὀνόματα, ἀποτελοῦν μιά ομάδα. Κυρίως ὅμως ἐμφανίζουν μία ἰδιατερότητα, ὁ ὕμνογράφος τοὺς ἀποκαλεῖ ἐπανελημμένα «σοφοῦς», ὅπως καί τὸν Ἀρδόμο, πού φέρεται «διδάσκων»²⁵.

Πέραν αὐτῆς τῆς χαρακτηριστικῆς ἐπιλογῆς τῶν ἀνακηρυγμένων τεσσάρων μαρτύρων ὁ Ἀρσένιος σχολιάζει στὸν Κανὼνα πλεῖστες λεπτομέρειες σχετικὰ μέ τὴν τιμὴ τους στὸν ναὸ, δείγμα ὑπεύθυνης συνεργασίας μέ τὴ Μητρόπολη

Εὐχαριστῶ τὸν ἐπίτιμο ἔφορο ἀρχαιοτήτων Ν. Καρδίτσας κ. Λεωνίδα Χατζηαγγελάκη γιὰ τὴν πληροφορία του ὅτι ἐρευνῆσε περὶ ὅλη τὴν περιοχὴ τοῦ δάσους τῆς Βουναίνης ἀλλὰ δέν ἐντόπισε κεραμικὰ ἀρχαίου οἰκισμοῦ. Ἐφόσον γύρω ὑπάρχουν πεδιάδες, ἢ σημαντικὴ θέσι-πέραςμα μπορεῖ νά ἦταν ἱερό ἄλλος ἥδη ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα, ἀνάμεσα σέ μεγάλες πόλεις, τὸν Κραννῶνα καί πόλεις τῆς πεδιάδας Καρδίτσας, τὴν πόλη Ἰχνα (νεώτερος οἰκισμὸς Συκεῶν). Βλ. *Ἀβραμέα*, ὁ.π., σσ. 165-166.

²⁵ 1) ὠδή β΄, τροπ. 3ο: «σὺν Ἰωάννη σοφῶ». 2) ὠδή γ΄, τροπ. 3ο: «...οἱ σοφοί, παραθαρόντες πίστει ἐαυτοὺς καρτερικῶς...». 3) ὠδή δ΄, τροπ. 2ο: «σὺν Μιχαὴλ τῷ σοφῶ». 4) ὠδή δ΄, τροπ. 3ο: «Ἰθι σοφέ... Ἀρδόμει...». 5) Στὴν ἀκροστιχίδα ὁ Ἀρδόμιος θεωρεῖται διδάσκαλος: «εὐθὺν ἔπος με διδάξαις». Ὡς «σοφός» ἀποκαλεῖται ἀπὸ τὸν Ἀρσένιο καί ὁ Ἀχιλλεὺς στὸν Κανὼνα του, βλ. *Schirò*, σ. 178, στχ. 48, σ. 178, στχ. 66, σ. 183, στχ. 189.

Λαρίσης. Ἡ εἴχε ἐπιτελέσει ὁ ἴδιος αὐτοψία στή Λάρισα, πόλη διερχομένων, ἢ εἴχε ἐνημερωθεῖ ἀρμοδίως στά πραγματικά γεγονότα.

Ἐπομένως, ἰσχύει αὐτό πού διατύπωσε ἡ Ε. Follieri συγκρίνοντας τεχνικά στοιχεῖα καί μορφολογία Κανόνων μέ τό ὄνομα «Ἀρσένιος» στήν ἀκροστιχίδα: ἀπό τήν ομάδα τῶν ὑμνογράφων πού λέγονται Ἀρσένιοι, ἀπορρίπτονται ὁ ἠγούμενος Κρυπτοφέρρης ἀλλά καί ὁ μητροπολίτης Κερκύρας (876-953) (ἀπό τό 933 κ.έ.)²⁶. Ἀναδεικνύει ἔτσι τήν ὕπαρξη ἑνός τρίτου ὁμώνυμου ὑμνογράφου πού συνέθεσε Κανόνες στούς ἐξῆς ἀγίους: *Ἀχιλλίω*, *Φωστήριω* (μέ καταγωγή ἀνατολική ἀλλά διάδοση λατρείας στήν Ἑλλάδα), *Πέτρω* (πιθανόν τόν Ἀθωνίτη) καί *Ἀρδόμω*. Ὁ ὑμνογράφος φέρων τήν (ποιητική;) προσωνυμία Ξένος, ὅπως κατατίθεται στούς Κανόνες Ἀχιλλίου καί Πέτρου, κατά τήν Ε. Follieri θεωρεῖται ὅτι ἔζησε στό β' μισό του 9ου αἰ.²⁷ μέ βάση μία σειρά ἐπιχειρημάτων, βασισμένων κυρίως στόν Κανόνα τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου²⁸. Σέ ἀντίθεση μέ τούς ἄλλους δύο διαπιστώνει ὅτι ὁ χῶρος δράσεως τοῦ τρίτου αὐτοῦ Ἀρσενίου ἐντοπίζεται περισσότερο στήν Ἑλλάδα (χρήση τοῦ ὄρου *Ἑλλάς* στόν Κανόνα Πέτρου καί Ἀρδομίου) παρά τήν Ἰταλία²⁹. Εἶναι ἀδύνατον νά βρέθηκε στή Θεσσαλία ὁ Ἀρσένιος Κρυπτοφέρρης τοῦ 11ου αἰῶνα, θανῶν πρῶ τοῦ 1060³⁰, γιά

²⁶ Follieri, ὁ.π., σσ. 329 κ.έ. Πρβλ. Σοφιανός, «Ἀνέκδοτος κανών», σσ. 99-100.

²⁷ Follieri, ὁ.π., σσ. 331-336, 340-344, ξεχωρίζει: α) τέσσερις κανόνες πού ἀποδίδει στόν Ἀρσένιο Κερκύρας (ὅπου τό ὄνομα Ἀρσένιος εἶναι στά ἀρχικά τῶν ὠδῶν): 1. τῆς Θεοτόκου, 2. τοῦ Εὐγγελίου, 3. τοῦ Τιμοθέου Προύσης, 4. τοῦ Ψυχοσάββατου β) τόν κανόνα στόν ἅγιο Βίτο, ἔργο Ἑλληνο-Ἰταλοῦ συγγραφέα. Ὁ ἅγιος Βίτος ὑπῆρξε ἅγιος τῆς ἀγροτιάς, βλ. *Analecta Hymnica Graeca*, X, *Canones Iunii*, Roma 1972, σσ. 73-85. Τί ἀποκλείει ὁ ὑμνογράφος τῆς Λαρίσης νά ἔγινε ἀργότερα ὁ Κερκύρας;

²⁸ Follieri, ὁ.π., σσ. 336-343: 1) Στόν 2ο Κανόνα τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου ἡ συνεχῆς ἀναφορά στά λείψανά του εἶναι δείγμα ὅτι χρονολογεῖται πρῶν ἀπό τήν ἀρπαγή τῶν λειψάνων τό 985/6, 2) ἡ προστασία του ἀπό τίς ἐπιδρομές τῶν Ἀράβων («Ἰσμαίλ δυσμενοῦς»), εἶναι ὑπανιγμός πού συνάδει στίς ἐπιδρομές τοῦ 9ου καί 10ου αἰῶνα (ἐκδ. Schirò, στχ. 294-295) 3) ἡ ἀναφορά στούς πιστούς βασιλεῖς (ἐκδ. Schirò, στχ. 292-293) βασιλέα καί ἀντιβασιλέα) πού συνηθίζεται τόν 9ο-10ο αἰ. 4) ἡ ὕπαρξη τῆς β' ὠδῆς πού εἶναι σέ χρήση τόν 9ο-10ο αἰ. 5) ἡ τοποθέτηση τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέα στό ἀκρόστιχο τῶν θεοτοκίων πού ὑπάρχει στόν 9ο αἰῶνα.

²⁹ Follieri, ὁ.π., σσ. 343-344. Ἡ ἀν καί θεωρητικά Θεσσαλία (Λάρισα) καί Ἅγιον Ὄρος μποροῦν νά συναντηθοῦν στή Θεσσαλονίκη, μία ἐνδεχόμενη μόνιμη ἢ παροδική ἔδρα τοῦ Ἀρσενίου (Ξένου) στήν περιοχή αὐτή δέν εἶναι δεδομένη. Παρά τί γνώση λεπτομερειῶν ἀπό τί Λάρισα καί τήν περιοχή τῆς κυρίως στόν Κανόνα τοῦ Ἀρδομίου, δέν εἶναι σίγουρο ὅτι ἐπισκέφθηκε τί Μητρόπολη τῆς Θεσσαλίας. Δέν σημαίνει ὅτι εἶναι μόνιμος κάτοικος Κεντρικῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ οἱ πνευματικοί του ὀρίζοντες δείχνουν ὅτι θά μπορούσε κάλλιστα νά κινεῖται στήν Κων/πολη.

³⁰ Schirò, ὁ.π., 374. Τόν ἀκολουθεῖ ὁ Σοφιανός, «Ἀνέκδοτος κανών», 98-99.

νά είναι ὁ συγγραφέας τῶν δύο κανόνων, τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου καί τῶν ἁγίων Ἀρμοδίου καί τῶν σὺν αὐτῷ. Ἡ ταύτιση αὐτή, ὅπως σημείωσε ἥδη ὁ H.G. Beck³¹, εἶναι προβληματική, ὀφείλεται δέ στό γεγονός ὅτι ὁ μοναδικός κώδικας πού περιέχει τόν Κανόνα τοῦ ἁγίου Ἀρμοδίου βρίσκεται στήν ἴδια μονή τῆς Ρώμης³².

Ἡ τοποθέτηση τῆς E. Follieri δίνει νέα διάσταση στά πράγματα, ἀλλά δέν εἶναι ὑποχρεωτικό ὁ Ἀρσένιος Ξένος νά περιορίζεται στό βίμισό τοῦ 9ου αἰῶνα, ὅποτε τά δεδομένα τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς μεταφέρονται καί στόν 10ο αἰῶνα. Ὑπάρχουν ἱστορικά στοιχεῖα πού δείχνουν ὅτι ἡ συγγραφή τῶν δύο Κανόνων τῶν ἁγίων τῆς Λαρίσης, τοῦ παλαιοῦ Πολιούχου καί τῶν νέων Μαγτύρων, σχετίζεται μέ σημαντική προσπάθεια ἐκκλησιαστικῆς ἀνανέωσης στή Λάρισα τήν τρίτη δεκαετία τοῦ 10ου αἰ., ὡς συνέχεια αὐτῆς πού ἄρχισε ὁ μητροπολίτης Φίλιππος, ἐνεργῶντας ἀνακομιδή.

Ὁ Ἀρσένιος Ξένος ἐμφανίζει στους δύο Κανόνες, μέ γλῶσσα ἄπταιστη, ἀττική ἀριότητα καί πρωτοτυπία, εὐκαμψία καί θεματική καί ἐκφραστική ποικιλία, δίνοντας σημασία σέ λεπτομέρειες καί πραγματικά γεγονότα. Ὡς λειτουργικό κείμενο συναγεῖρει εὐγενῆ συναισθήματα τῶν Πιστῶν. Ὅμως ἐπιδεικνύει ἕναν *σπάνιο γιά ὑμνογράφο πραγματισμό* πάνω σέ γεγονότα, πρόσωπα καί πράγματα πού περιγράφει στόν Κανόνα τοῦ Ἀρμοδίου καί τῶν σὺν αὐτῷ³³, ὅπως καί στόν Κανόνα τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου, εἰδικά τή ροή «ἐλαίου»³⁴

³¹ Beck H.G., *Kirche und Theologische Literatur in Byzantinische Reich*, München 1959, σσ. 608-609. Σοφριανός, «Ἀνέκδοτος κανών», σ. 99.

³² Σοφριανός, «Ἀνέκδοτος κανών», σ. 98.

³³ Δείγματα πραγματισμοῦ ἐκτός τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς εἰδωλολατρίας τῶν βαρβάρων εἶναι τά ἑξῆς: 1) Ἡ (παρ)ετυμολογία τοῦ ὀνόματος Ἀρδόμιος ἐκ τοῦ ἀρδεύω (βλ. πιό πάνω σημ. 2) 2) Ἀναφορά στήν ἀνακομιδή, βλ. Ὡδή β', τοπ. 1ο: «ἔδειξας φαινοῦς λαμπτήρας ἐν ἐσχάτοις τοῖς καιροῖς κεκρυμμένους πάλα...» 3) Περιγραφή τοῦ χώρου ταφῆς στό ὄρος Τέρναβον (ὠδή ε', τροπ. 2ο: «Ὁ τὸ πάλα ὑπάρχων λόφος... εὐκαταφρόντος τοῖς ἀγροίοις αὐτῆς τῆ ὑμῶν ἐκκαλύψει καθαίρεται...». ὠδή ε', τροπ. 4ο: «...ἐν τῷ τόπῳ, ἔνθα τὰ σεπτὰ ὑμῶν λείψανα ἔκειντο τῶν ἀλόγων ζώων καί τετραπόδων ἀγέλας...», ἀλλά καί τῆς ἀνακομιδῆς: ὠδή ζ', τροπ. 4ο: «Ἐπνευσεν... εὐωδίαν ἡ σορὸς τῶν λεψάνων ἠνίκα ἐρευνῶντο τῆ σκαφῆ... καί ἐξέστησαν... πάντες οἱ πόρρωθεν καί οἱ ἐγγύθεν» 4) Ἀναλυτικὴ περιγραφὴ θαιμάτων πρὸς γυναῖκες: α) Ἰαση γυναιῶν (ὠδή ζ' τροπ. 1ο: «ὡς ἰάθη τὸ γύναιον, τὸ τομῶς ἐκ τῆς σοροῦ λίθον ἐξῆρα ὑμῶν τολμῆσαν. Ἀορασίᾳ γὰρ κεκράτητο» β) θεραπεία γυναικῆς, βλ. ὠδή ζ', τροπ. 2ο: «...τὴν πάσχουσαν τῆ πηρώσει γυναικῆ καί τῆ κωφεύσει καί τῆ φρενιτιδι πρεσβευσασμένην διὰ τοῦ ὁμαίμονος πρεσβύτου ἐν τῷ ναφ...» γ) ἰαση γυναιῶν ἐκ νόσου, βλ. ὠδή ν', τροπ. 2ο: «...τὸ γύναιον, τὸ ἰαθὲν τῆ κλίσει ὑμῶν σφαλαγγίας νόσου μέλους σκέλους...».

³⁴ Ὁ Ἀρσένιος στόν Κανόνα Ἀχιλλίου περιγράφει πραγματικὴ ροή ἐλαίου ἀπὸ τόν τάφο του ἁγίου Ἀχιλλίου, βλ. *Schirò*, σσ. 176-188, 179 κ.έ., στχ. 72-75, 86-88, σ. 181 κ.έ., στχ. 116-123, 156-161 (κἀθησια), 204-207, 211-216, 220-221, 252-262, 274-282. Σέ αὐτὸ τό θέμα ἀνανέωνει τίν εἰκόνα πού δίνει γιά

(έδω παραθέτει ιστορικά στοιχεία)³⁵. Είναι δείγμα του μορφωτικού του επίπεδου, του πνεύματος της εποχής, στην περίοδο του κλασικισμού των Μακεδόνων αυτοκρατόρων. Έπομένως έχει αξία ιστορικού κειμένου, έφόσον: α) Χρησιμοποιεί στην άκροστιχίδα και κείμενο του Κανόνα τό όνομα «Αρδόμιος» (ένω ό Βιογράφος Νικόλαος χρησιμοποιεί τό «Αρμόδιος»). Ή Ε. Follieri θεωρεί ότι στηρίζεται στη σλαβική ρίζα rad-/ράδ- με μετάθεση φθόγγων σε άρδ- πού είχε ευρύτατη διάδοση και προσαρμογή σε κύρια όνόματα και τοπωνύμια στην Ελλάδα, ύποδηλώνοντας Σλαβόφωνο στην καταγωγή³⁶ β) Δέν σχολιάζει τίν ταυτότητα των βαρβάρων αλλά δίνει πιο σαφή ιστορικά στοιχεία: οι μάρτυρες υπήρξαν θύματα άνωνύμων ειδωλολατρών πού πίστευαν σε «σπίλες δαμώνων», είδωλα, έπομένως μαρτύρησαν για λόγους πίστεως: κατεδάφριζαν ειδωλολατρικές σπύλες, έκτιζαν ναούς³⁷, διεξήγαγαν πνευματικό πόλεμο κατά του Δαίμονα³⁸. Ό Βίος του άγίου Νικολάου συμφωνεί ότι οι βάρβαροι βρίσκονταν σε προχριστιανική-νεολιθική φάση: «οί χείρους θηρίων, οί τίν κοινήν άγνοούντες φύσιν».

τόν τάφο του πολιούχου της Λάρισας ό Ίωσήφ Ύμνογράφος (μέσα 9ου αι.): Δέν αναφέρεται κάτι ανάλογο, βλ. Μακρής Γ., *Ακολουθία του έν άγίοις πατρός ήμων Αχιλλίου* (σημ. 8): 1) σ. 13 (ώδη α', τροπ. 3ο): «*Ταμα πάνιν ή τιμία θήκη σου, αναπηγάδουσα, παύει τών ψυχών τά πάθη...*» 2) σ. 16 (ώδη δ', τροπ. 4ο): «*...καβωτόν αγιάσματος τίν τιμίαν θήκιν τών λειψάνων σου... έλιπες εις γήν. ήν περικυκλούντες, πηγήν θαυμάτων πηγάζουσαν...*» 3) σ. 36 (ώδη θ', τροπ. 1ο): «*Ίδου ό τάφος ένθα τό έρθρον, νυν κατακείται σώμα σου... ζείθρα θαυμάτων βλύζει γάρ, και αναπηγάει τās δωρεάς, τών θείων ιαμάτων...*». Ό Ίωσήφ είναι ειδικευμένος ύμνογράφος, ό όποιος έπιμένει στο έγκωμιαστικό μέρος, δέν άποδίδει αναλυτικά τό ιστορικό-βιογραφικό.

³⁵ Παρέχει π.χ. πληροφορίες για τίν αίρεση του Άρείου και Σαβελλίου, βλ. ώδη ζ', τροπ. 2ο και 4ο, *Schirò*, ό.π., σ. 183, στχ. 164-165, 180-185, για τίν άπειλή των Άράβων από τους όποιους προστάτευε ό άγιος (ώδη θ', τροπ. 4ο, *Schirò*, ό.π., σ. 187, στχ. 290-295).

³⁶ 1) Άρμόδιος: Σοφιανός, Άγιος Νικόλαος, ό.π., σ. 147, στχ. 319. 2) Άρδόμιος: Πρβλ. *Follieri*, ό.π., σ. 318-319, στχ. 345. Για τίν άκροστιχίδα βλ. πιο πάνω σημ. 1. Για τό θέμα βλ. πιο κάτω σημ. 43.

³⁷ 1) Όδη β', τροπ. 2ο: «*σπίλας τε δαμώνων επί γης κατεδάφισαν*». 2) Όδη γ', τροπ. 1ο: «*σπίλας έδαφισαντες τών πονηρών δαμώνων, ναούς Θεου έξεγειράτε*». Επίσης σχετικό είναι: 3) Όδη θ', τροπ. 3ο: «*...επί της γης φλέξαντες της πλάνης τό ύλικόν...*».

³⁸ 1) Όδη β', 4ο τροπ.: «*πλάνης σοφίσματα... νενικήκατε του δεινου Βελιάρ... όθεν τή άνδρεία ήττηθεις... ρίγασπις, φηγάς εδείχθη...*». 2) Όδη ε', τροπ. 1ο: «*στρατιώται γενναίοι ώφθητε παράταξιν έχθρου τροπούμενοι... τουτον καθελόντες*». (Τό χ. δέν είναι ανάγκη νά ληφθεί κυριολεκτικά, ότι ήταν στρατιώτες, όπως δέχεται ό Σοφιανός, Άγιος Νικόλαος, 76, δεδομένου ότι ό συγγραφέας αναφέρεται σε πνευματικό πόλεμο κατά ειδώλων και διαβόλου). 3) Όδη α' τροπ 3ο: «*...Άρμόδιε, τās του έχθρου πάσας δυνάμεις κατέβαλες...*». 4) Όδη α', τροπ. 4ο: «*Ό Έωσφόρος:...πατούμενος κάτω ύπό ποδών ύμών... θρηνη...*».

Τούς αποκαλεί «Αβάρεις» ή «Αβάρους»³⁹, ένας ὄρος πού ἐμφανίζει ἐνδιαφέρον τὴν ἐποχὴ αὐτῆ. Ὅντως αὐτοὶ ἔχουν παγανιστικές σπῆλες (ξύλινα ἀγάλματα θεῶν, τοτέμ), ἀνοικτὰ ἱερά, ὄχι ναοὺς⁴⁰.

Ἐνα τέτοιο πιθανὸ δείγμα λατρείας ἐντοπίζεται στὴ Χαλκιδική τὸν 11ο αἰ.⁴¹ (Ἀνάλογα ἡ θρησκεία τῶν Πρωτοβουλγάρων συνδύαζε τὴ λατρεία στὴν ἀνώτερη θεότητα (Τάγκρα), τὸν ἥλιο καὶ σελήνη, τὸν ἥρωα ἱππέα, ἀλλὰ καὶ προγονολατρία, εἰδωλολατρία (λατρεία πρὸς εἰδωλα), σαμανισμό καὶ τὰ τοτέμ⁴².

Τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα γιὰ τὸ ποιοὶ ἦταν οἱ βάρβαροι δὲν ἐλίφθησαν ὑπόψη ἀπὸ τὴν μέχρι τώρα ἔρευνα, ἰδίως ἂν ἦταν μόνιμοι κάτοικοι, κι ὄχι διερχόμενοι. Δὲν ἐξηγήθηκε ἀκόμη γιατί στὸν Κανόνα δὲν περιελίφθησαν ὡς Μάρτυρες ὅλα τὰ θύματα τῆς περιοχῆς Τυρνάβου (δηλαδή οἱ δέκα, ὀκτὼ ἄνδρες καὶ δύο γυναῖκες παραλείφθηκαν), ἀλλὰ μόνον τέσσερα. Ὅμως, ὅταν κοντὰ σέ βαρβάρους ἔρχονται τέσσερις ἄνδρες ἀποκαλούμενοι «σοφοί», ποιά ἄλλη ἐξήγησις ὑπάρχει παρὰ ὅτι τοὺς πλαισίωναν ὡς κατηχητές, ἱεραπόστολοι; Οἱ λόγοι εἶναι οἱ ἑξῆς:

³⁹ Σοφριανός, Ἅγιος Νικόλαος, σ. 141, στχ. 68-72: «... καταγῆς τῶν Ῥωμαίων ἐκάλυπτε γῆν καὶ βαρβαρικὸν ἔθνος, οἱ αἰμοβόροι Ἀβάρεις, οἱ χεῖρους θηρίων, οἱ τὴν κοινὴν ἀγνοοῦντες φύσιν, οἱ ἀγριοκίνες, καθ' ἡμῶν ἐπιστρατεύσαντες...». σ. 141, στχ. 83-84: «...τὴν Ἐσπέραν οἱ Ἀβάρεις ἐλίξιζοντο...». σ. 143, στχ. 168-169: «...λαθραῖως τοῖς Ἀβάροις... ὑπεισελθὼν...». σ. 143, στχ. 182: «...οἱ μαυροὶ Ἀβάρεις ὅλοι γεγονάσι θιμοῦ...». σ. 144, στχ. 199: «...οἱ γὰρ Ἀβάρεις... φωνῆς δὴ ἀράμενοι...».

⁴⁰ Γιὰ τοὺς χώρους λατρείας καὶ τὰ ἀγάλματα, ξύλινα πρῶτα καὶ μετὰ λίθινα ἢ μεταλλικὰ τῶν παλαιῶν Σλάβων καὶ Πρωτοβουλγάρων βλ. Νιχωρίτης Κ.Γ., *Παγανιστικές λατρεῖες τοῦ σλαβικοῦ Κόσμου*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2013, σσ. 98 κ.έ., 201 κ.έ., 231 κ.έ. Γιὰ τὸ εἶδωλο καὶ τὸν ἱερό χώρο πού τὸ περιβάλλει χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη «Karishita» (βλ. *Νιχωρίτης*, ὁ.π., 99), τοπωνύμιο πού ὑπάρχει στὴν Ἀνατολική Θεσσαλία, στὸν Ἁγιόκαμπο (Κάπιστα, Σωτηρίτσα).

⁴¹ Ἡ Γρηγορίου-Ἰωαννίδου Μ., «Οἱ “Bulgari qui Sclavi appellantur” στὸν Βίο τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ Ἁγορείτου (1009-1065)», *Βυζαντινά* 21 (2000), σσ. 143-150, 143-144, 148-150, θεωρεῖ ὅτι ἡ λατρεία σέ ἕνα ἀγαλμα γυναικεῖο, τὸ ὁποῖο κατέστρεψε ὁ ἅγιος τὸν 11ο αἰ. στο χωριὸ Λειβάδια (Ολυμπιάδα), ΒΑ Χαλκιδική, στὸν δρόμο γιὰ Κων/πολη, ἀναφέρεται σέ ἀρχαῖο ἀγαλμα πού θύμιζε τὴν Παναγία. Πάντως δείχνει τίς εἰδωλικές τάσεις τῶν Σλάβων.

⁴² Φιλίππου Φίλιππος, *Τὸ πρῶτο βουλγαρικὸ κράτος καὶ ἡ βυζαντινὴ οἰκουμενικὴ αὐτοκρατορία (681-852)*. *Βυζαντινοβουλγαρικὲς πολιτικὲς σχέσεις*, Ἡρόδοτος, (Αθήνα) 2001, σσ. 112-117, ὅπου πηγές καὶ βιβλιογραφία.

Ὁ Θεοφύλακτος Ἀρχίδος στὸν Λόγο του εἰς τοὺς 15 Μάρτυρες τῆς Τιβερίουπόλεως, σχολιάζοντας τὴν ἀπολογία τοῦ Κινάμωνα στὸν Ὀμουρτάγ, ἀλλὰ καὶ τοῦ πρίγκιπα Ἐνραβωτὰ στὸν διάδοχό του Μαλαμῖρ (μετὰ τὸ 845) ἀναφέρεται στὰ εἰδωλα πού πίστευαν οἱ Βούλγαροι, βλ. Βλαχάκος Π., *Θεοφύλακτος Ἀρχίδος, Οἱ Δεκαπέντε μάρτυρες τῆς Τιβερίουπόλεως*, ἐκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 310-31-3 (ἀναφέρεται σέ εἰδωλόθνητα, τὸν ἥλιο, τὴ σελήνη), 322-323: «...τὰ μὲν ἀγάλματα τῶν Ἑλλήνων ὡς ἄθεα καὶ ἀκάθαρτα βδελύσσω...».

1) Το όνομα Ἀρμόδιος, κανονικά «Ἀρδόμιος» λόγω τῆς ρίζας rad- (Ραδόμιος, εὐχαρις), θά ἦταν κατάλληλο νά τό φέρει ἕνας ἱεραπόστολος γιά νά ἐμπνέει ἐμπιστοσύνη σέ ἀγροίκους⁴³. (Ο Ἀρσένιος ὡς Λόγιος δίνει ἔμφραση στή σημασία τοῦ ἀρδεύω (ὔδωρ, λόγος), τό συνδέει μέ κήρυγμα, ἱεραποστολή). Οἱ ἄλλοι τρεῖς τῆς α΄ ομάδας φέρουν κλασικά ἱερατικά: Γρηγόριος, Ἰωάννης καί Μιχαήλ. Ἡ β΄ ομάδα ὀκτώ ἀνδρῶν (*Βίος* ἀγίου Νικολάου), οἱ μὴ ἀναγορευθέντες ἄγιοι, φέροντες ὀνόματα Μαρτύρων ποῦ μποροῦν νά θεωρηθοῦν «στρατιωτικά», θά μποροῦσαν νά εἶναι στελέχη τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ (ὅπως δέχεται ὁ Βιογράφος Νικόλαος⁴⁴) καί φονεύθηκαν. Τά ὀνόματα ἦ ἦταν πραγματικά ἢ ἂν ἦταν ὑπῆρξαν ἀνώνυμοι, θά δόθηκαν ὡς ποιητικά. Πάντως ὑπῆρξαν «ἀναγραπτά», σέ κάποιον κείμενο στή Λάρισα⁴⁵. Ἡ παρουσία τους στό πέρασμα πρὸς Ἑλασσόνα δείχνει ὅτι μποροῦν νά θεωρηθοῦν φύλακες, τζάκωνες.

2) Στό ὄρος Τέρναβον (*Βίος* Νικολάου Νέου) ὑπάρχει ομάδα μοναχῶν μέ τούς ὁποίους εἶχε ἐπαφή ὁ Νικόλαος, ὅπου κατέφθασε μέ «φάλαγγα στρατιωτῶν», οἱ ὁποῖοι κινοῦνται ὅπως ταριάζει σέ μελλοντικούς Μάρτυρες⁴⁶: «Τοῦτο μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ ἀγίων [στρατιωτῶν] κρίνας ὁ... Νικόλαος ὄρος... Τέρναβον ἐγχωρίως ὀνομαζόμενον, ἀσκηταῖς ἀνδράσιν ἦν ἐνδιαίτημα... οἰκίτορας εἶχε τούς ἀσκητάς. Καί ἦσαν... νηστείας τε σχολάζοντες καί στάσεσι παννύχοις, θειοτέρας ἀξιούμενοι ὄψεως. Ἄγγελος γάρ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς τό διά τοῦ μαρτυρίου τέλος αὐτοῖς προεμίνυσε καί “Δεῦρο, ἀθληταί τοῦ Χριστοῦ...”». Στή συνέχεια ὀδηγεῖ τούς στρατιῶτες του σέ μάχη, νικοῦν μέν, ἀλλά οἱ Ἀβάρεις τούς κυκλώνουν («μέσον τούς ἀγίους συνέλαβον») καί ὑφίστανται μαρτύρια⁴⁷. Οἱ μοναχοὶ ἀνέκαθεν ἀσκούσαν ἱεραποστολικό ἔργο.

3) Ἐνῶ γιά τούς στρατιῶτες δέν ἀναφέρονται λείψανα, οἱ τέσσερις μάρτυ-

⁴³ Πρβλ. *Follieri*, ὁ.π., σ. 318-319, στχ. 345. Ἡ σλαβική ρίζα rad- (π.χ. ὀνόματα Radko, κ.λπ.) σημαίνει «happy, willing». Ὑπάρχει τό κλασικό ὄνομα Ραδόμιρος, Radomir (παλαιοσλαβικό: Радомиръ) (miru=εὐρίηνη ἢ meru= μέγας, περίφημος) (google+Wikipedia, Wiktionary). Πρβλ. Franz Miklosich, «Die Bildung der Slavischen Personennamen», *Denkschriften der Kaiserlichen Academie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Zehnter Band*, Wien 1860, 215 κ.έ., σσ. 304-306 (λ. Radu). Εὐχαριστῶ πολύ τὴν σλαβολόγο καθηγήτρια (ΑΠΘ) κ. Ἀγγ. Δελικάρη γιά τὴν προμήθεια τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας.

⁴⁴ Σοφριανός, Ἅγιος Νικόλαος, σσ. 141-142, ἰδίως στχ. 116 κ.έ.

⁴⁵ Βλ. πτό πάνω, σελ. 317.

⁴⁶ Σοφριανός, Ἅγιος Νικόλαος, ὁ.π., σ. 141, στχ. 92-96: «Τότε τοίνυν ὁ θεῖος Νικόλαος σὺν τῇ ὑπ' αὐτῷ φάλαγγι τῶν στρατιωτῶν δεῖν ἔκρινε μίτε τῇ πόλει Λαρίση συγκλεισθῆναι...».

⁴⁷ Σοφριανός, Ἅγιος Νικόλαος, ὁ.π., σσ. 141-142, στχ. 96 κ.έ.

ρες του Κανόνα βρέθηκαν θαμμένοι σέ υπαίθριο λόφο, όπου δέχονταν λατρευτικές τιμές από τήν ἀρχή (βλ. Ὡδή Ε΄, τρόπ. 2ο: «ὁ πάλαι ὑπάρχων λόφος... εὐκαταφρόνητος τοῖς ἀγροίκοις αὐθις τῇ ὑμῶν ἐκκαλύψει καθαίρεται, μεταμείβεται δέ πρός λογικῶν θρημμάτων οἶκος καί παθῶν ἰατρειῶν ἀδάπανον»), σέ χῶρο πού βοσκοῦσαν ζῶα τῆς υπαίθρου (Κανών, Ὡδή Ε΄, τρόπ. 4ο: «*Ἐν τῷ τόπῳ ἔνθα τά σεπτὰ ὑμῶν λείψανα ἔκειντο, τῶν ἀλόγων ζώων καί τετραπόδων τὰς ἀγέλας...*»). Ἡ Ε. Follieri βλέπει ἥδη ὀργανωμένη λατρεία τους στόν χῶρο αὐτό, πρὶν μεταφερθοῦν τά λείψανα στόν ναό τῆς Λάρισας⁴⁸. Ὁ τόπος ταφῆς, ὅπως περιγράφει ὁ Κανών, μπορεῖ νά ἦταν μία κοντινὴ μοναστικὴ ἐγκατάσταση, τό πῶς πιθανό ἐκεῖ ὅπου διέμεναν, σέ λόφο ἢ ἄλλο παρακειμένο μέρος, στό ὄρος Τέρναβον (*Βίος*). Ἡ ἐγκατάσταση αὐτὴ ἦταν γνωστὴ (ὡς μοναστικὴ), ὁπότε δέν ἦταν δύσκολο νά ταυτισθοῦν ἀργότερα, ὅταν ἔγινε ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τῶν τεσσάρων ἁγίων ἀπὸ τόν μητροπολίτη Λαρίσης Φίλιππο, ἀκόμη καί τῶν ὑπολοίπων σύμφωνα μέ τόν συγγραφέα Νικόλαο. Ὁ Κανών περιγράφει ἐνεργηθεῖσα ἀνασκαφὴ [Ὡδή Στ΄, τρόπ. 4ο: «...*ἡνίκα ἐρευνῶντο τῇ σκαφῇ...*»]. Τό μέρος ἦταν γνωστό ὡς λατρευτικό κοντά στήν περιοχὴ πού κατοικοῦσαν βάρβαροι (Σλάβοι ἢ ἄλλοι), ὅπου ζοῦσαν μέ τά ὑποστατικά καί τά κοπάδια τους. Τά λείψανα ὅμως τοῦ ἁγίου Νικολάου Νέου βρέθηκαν ἀργότερα, συγκροτοῦν μία ἄλλη ἱστορία, μεταγενέστερη, πού δέν προέρχεται ὡς ἀμεση ἐντολή ἀπὸ τὴ Μητρόπολη Λαρίσης.

Τά ἀνωτέρω παρέχουν μία βάση νά θεωρηθεῖ ὅτι οἱ παγανιστὲς βάρβαροι διέρχονταν διαδικασία ἐξελληνισμοῦ-ἐκχριστιανισμοῦ (ἐπικείμενη, συντελεσθεῖσα;) ⁴⁹ καί κάποια στιγμή ἀντέδρασαν, μέ ὅ,τι ὁ ἀγιογράφος Νικόλαος περιγράφει ὡς πολεμικὴ σύγκρουση⁵⁰.

Ὅ,τι κι ἂν συνέβη μποροῦσε νά υπάρξει ὡς ἀποτέλεσμα τῆς χαλάρωσης τῆς τοπικῆς ἀρχῆς ἢ ἀπώλειας ἐλέγχου, ἴσως ὑπὸ τὴν πίεση μιᾶς γενικότερης ἀναταραχῆς. Ὅμως, κατ' ἀρχὴν, δέν μπορεῖ νά ἦταν Ἄραβες (πειρατὲς) ἀπὸ τὴ θάλασσα⁵¹, ἀφενὸς διότι δέν ἔκαναν τέτοιες βαθιῆς διεισδύσεις στήν ὑπαιθρο

⁴⁸ Follieri, ὁ.π., σ. 328.

⁴⁹ Γιά τὸ τεράστιο θέμα τοῦ σλαβικοῦ ἐκχριστιανισμοῦ βλ. Μαλιγκούδης Φαίδων, *Σλάβοι στή Μεσαιωνικὴ Ἑλλάδα*, Βιβλιοθήκη Σλαβικῶν Μελετῶν, 1, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1988, σσ. 77 κ.έ.

⁵⁰ Θά μποροῦσε νά εἶχε γίνε μία μάχη μέ κάποια θύματα, ὄχι ὅτι διαλύθηκε ἡ ἄμυνα τῆς Θεσσαλίας, συνήθη ὑπερβολὴ τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων. Πέραν τοῦ Τυρνάβου δέν ἀναφέρονται ἄλλα θύματα. Ὁ Νικόλαος Νέος διορίστηκε, σύμφωνα μέ τόν βιογράφο του, ταξίαρχος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν Ἄνατολή.

⁵¹ Σοφινός, Ἅγιος Νικόλαος, ὁ.π., σσ. 104 κ.έ. Βλ. κριτικὴ τῆς Ἀβραμέα, ὁ.π., σσ. 89-92.

χώρα⁵², άφετέρου δέν εΐχαν λόγο μακριά άπό τό όρμηπτήριό τους νά ένεργοϋν έξιςλαμισμούς σέ Χριστιανούς, πού κατά τόν νόμο τους δέν έπιτρέπονταν. Αυτό πού έκαναν ήταν νά αίχμαλωτίζουν άνθρώπους και νά ζητοϋν λύτρα, για έναν δέ όπως ό Νικόλαος Νέος, άνάλογα για άξιωματοϋχο. Όμως τά 14 συνολικά θύματα δέν συνάδουν μέ όργανωμένη εισβολή πολυπληθοϋς άντιπάλου στραποϋ στή ΒΑ. Θεσσαλία (στό πέραςμα τής Μελοϋνας), κάποιων «Άβάρων», βαλκανικου λαοϋ, όπως εΐχε γίνει άλλου⁵³. Οΐ Άβαροι εΐχαν διαλυθει στά τέλη τοϋ 8ου αι., δηλαδή έναν αΐωνα πριν άπό τίν έποχή τοϋ Λέοντα ς΄ Σοφοϋ⁵⁴. Πιο κοντά στά πράγματα εΐναι ή πρόταση τής Ά. Άβραμέα, δηλαδή νά ήταν Βούλγαροι (τοϋ Συμεών), όπως όταν έκαναν έπιδρομή κατά τό έτος 894-895⁵⁵. Τό όνομα «Άβάρεις» μπορεί νά άποδοθει σέ Βουλγάρους, των οποίων ή ήγετική τάξη ήταν Τουρκογενείς⁵⁶. Πλίν όμως ό θρησκευτικός φόνος τεσσάρων κατηχητων δέν μπορεί νά προσαφθει στον έπίσημο στρατό τοϋ Συμεών, τή στιγμή πού οΐ Βούλγαροι εΐχαν εκχριστιανισθει άπό τό 864/655⁵⁷. Ο Συμεών (893-927) διεθέτετε έλληνική παιδεία, όδήγησε τό βουλγαρικό κράτος σέ συναγωνισμό μέ τό Βυζάντιο, τό όποιο και άνανώρισε τίν ήγεμονία του ως βασίλειο Βουλγάρων τόν 10ο αΐωνα. Ο ΐδιος ένεργουσε έπιδρομές, τή στιγμή πού έφτασε νά διεκδικει τόν θρόνο τοϋ Βυζαντίου, πλίν τό 913 ζήτησε και τόν ευλόγησε ό πατριάρχης Νικόλαος Μυστικός⁵⁸.

⁵² *Follieri*, ό.π., σσ. 347-348.

⁵³ Για Άβάρους πού αναφέρονται στην Έλλάδα (Πελοπόννησο και Ίόνιο Πέλαγος), βλ. Παπαδημητρίου Παν. Γ., «Θεσμικές σχέσεις και στάδια ένσωμάτωσης των σλαβικών πληθυσμών στή βυζαντινή αυτοκρατορία κατά τό δεύτερο μισό τοϋ 7ου αΐωνα», *Βυζαντινά*, 24 (2004), σσ. 167-218, 171 κ.έ.

⁵⁴ Χριστοφιλοποϋλου Αικ., «Βυζαντινή Μακεδονία. Σχεδιάσμα για τίν έποχή άπό τά τέλη τοϋ ς΄ μέχρι τά μέσα τοϋ Θ΄ αΐωνα», *Βυζαντινά*, 12 (1983), σσ. 9-63, 15-21. Διάλυση τοϋ κράτους των Άβάρων στον Μέσο Δούναβη έγινε τό 796 μετά τίν ήττα άπό τούς Φράγκους, ενώ άργότερα οΐ Βούλγαροι κατέκτησαν έδάφη τους πέραν τοϋ Δούναβη.

⁵⁵ *Άβραμέα*, ό.π., σ. 92 (Βούλγαροι). Για τόν όρο «Άβάρεις» (Άβαροι, Οϋννοι, Σλάβοι) βλ. *Σοφριανός, Άγιος Νικόλαος*, σσ. 105-107. Επίσης θεωροϋνται Οϋγγροι (δηλαδή Τουρκόφωνοι), βλ. Φιλίππου Φιλ., «Ποιοΐ ήταν οΐ «Άβάρεις» πού επέδραμαν στην Θεσσαλία κατά τά τέλη τοϋ 9ου αΐωνα», *Ιστορικογεωγραφικά* 5 (1995), σσ. 123-132.

⁵⁶ *Άβραμέα*, ό.π., σσ. 89-96.

⁵⁷ *Άβραμέα*, ό.π., σ. 92.

⁵⁸ Σταυριδου-Ζαφράκα Αικμήνη, *Η συνάντηση Συμεών και Νικολάου Μυστικού (Αϋγουστος 913) στα πλαίσια τοϋ βυζαντινοβουλγαρικού άνταγωνισμού*, ΚΒΕ, ΒΚΜ 3, Θεσσαλονίκη 1972. Τίν ειρηνική πολιτική τοϋ Συμεών δέχεται ό Κουλουράς Γεώργιος, «Σχετικά μέ τόν βίο τοϋ άγίου Νικολάου τοϋ Νέου (10ος αι.): μία νέα προσέγγιση», *Βυζαντινά*, 22 (2001), σσ. 113-122, 118-119.

Υπάρχει τὸ ἐνδεχόμενον οἱ «Ἀβάρεις» νὰ εἶναι ἐντόπιοι Σλαβόφωνοι. Οἱ Σλάβοι, γεωργοὶ συνήθως, κατοικοῦσαν σέ ἐλώδη μέρη, μὲ πρωτόγονη διαβίωση, διεπόμενοι ἀπὸ ἀνιμιστικές δοξασίες, χωρὶς πολεμικὴ τέχνη, κάθε ομάδα ἔχοντας ἀρχηγό της. Δέν ἦταν ιδιαίτερα πολεμικοί, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀκολουθοῦσαν τοὺς Ἀβάρους καὶ στή βυζαντινὴ παράδοση εἶχαν ταυτισθεῖ Ἄβαροι καὶ Σλάβοι⁵⁹. Ἐδῶ ὅμως ὡς παγανιστὲς κάνουν κάτι ἀδιανόητο, ἐνεργοῦν ἕναν μικρὸ διωγμὸ. Εἶναι ἐποχὴ πού ἡ παλαιὰ προγονικὴ θρησκεία τῶν Βουλγάρων (ἀλλὰ ὁμιλούντων πλέον σλαβικά), καταργημένη ἀπὸ τὸ 864/5 –ὅταν βαπτίσθηκε ὁ ἡγεμόνας τοὺς Βόρις Α΄-Μιχαὴλ (852-889)– εἶχε ἀναδιπλωθεῖ. Ὑπῆρξε ὀλόκληρη ἀντιεκκλησιαστικὴ κίνηση, διωγμὸς κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀπὸ τὸν γιό τοῦ Βόρη Α΄, τὸν Βλαδίμηρο (889-893), ὁ ὁποῖος ἔδειχνε ἀρνητικὴ στάση γενικά στὸν βυζαντινὸ πολιτισμὸ καὶ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα⁶⁰. Φαίνεται πὸ εὐλόγοι στὰ πλαίσια τῆς ταύτισης τῶν Ἀβάρων-Σλάβων μὲ τοὺς ἐθνικούς Βουλγάρους (καὶ ὄχι τοὺς Χριστιανούς Βουλγάρους πού ἔγιναν ἄλλο οὕτως εἰπεῖν «ἔθνος») τὸ συμβάν νὰ μπορεῖ νὰ εἶναι μία παράπλευρη κατάσταση στὰ χρόνια της ἀναθεωρητικῆς περιόδου τοῦ Βλαδιμήρου, δηλαδή νὰ προέκυψε ἀπὸ «ντόμινο» ἐξελίξεων. Ἐκτός ἂν ὁ φόνος τῶν τεσσάρων εἶχε γίνῃ πρὶν, πρὸ τοῦ 864/5. Τότε ὅμως γινόταν ἐκχριστιανισμὸς; Δέν εἶναι ὅμως γνωστὸ ἂν ἔφτασαν κάποιοι, ἐπιδρομεῖς ἢ ἄλλοι ἀπὸ τὴ Βουλγαρία οὔτε εἶναι γνωστὸ ἂν ὑπῆρξε σύνδεση Σλάβων στὴν περιοχὴ Τυρνάβου μὲ τὸν ἡγεμόνα Βλαδίμηρο.

Ἐπομένως ὑπάρχει κι ἄλλο ἐνδεχόμενον, πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐπίθεσης (γιὰ κάποιον λόγον) παγανιστῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς ἐναντίον ἱερωμένων, ἴσως μοναχῶν, ὑπεύθυνων γιὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸ τους. Ἀλλιῶς γιατί ὁ Ἀρσένιος νὰ τοὺς θεωρεῖ «σοφοῦς»; Ἄν ὄντως ὁ Ἀρμόδιος καὶ οἱ σὺν αὐτῶ ζοῦν στὰ τέλη 9ου πρὸς ἀρχές 10ου αἰῶνα, ἐπὶ Λέοντος ς΄ Σοφοῦ, σέ ἐποχὴ μεταβατικὴ στὰ Βαλκάνια, συγχρονίζονται μὲ τὴν προσπάθεια πού ἔγινε λίγο πρὸ βόρεια, ὅπου ὁ Κλήμης Ἀχιρίδος, μαθητὴς τῶν ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, μετὰ τὸ 885/86 ἕως τὸ 893 ὀργάνωνε ἐκκλησιαστικῶς σλαβόφωνους τῆς περιοχῆς Ἀχιρίδος μαζί μὲ μεγάλην ομάδα μαθητῶν⁶¹. Μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ λοιπὸν ἡ περίοδος 889-893 τῆς ἐπανασυστάσεως τοῦ παγανισμοῦ στὴ Βουλγαρία ὡς πιθανὴ λύση στὸ ἱστορικὸ ζήτημα τῶν Μαρτύρων τοῦ Τυρνάβου. Πάντως

⁵⁹ Χριστοφιλοπούλου, ὀ.π., σ. 14. Μαλιγκούδης ὀ.π., σσ. 13 κ.έ. Κουλουράς, ὀ.π., 120.

⁶⁰ Ἀβραμέα, ὀ.π., σ. 92. Ἀγγ. Δελπικήρη, *Βυζαντινο-Σλαβικά Μελετήματα*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2017, σ. 73, ὅπου βιβλιογραφία.

⁶¹ Ἀβραμέα, ὀ.π., σ. 93.

ὅπως ἐδῶ ρόλο ἔχει ἡ Μητρόπολη Λαρίσης, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι εἶχε νά κάνει μέ τέσσερις ἱεραποστόλους, μᾶλλον μοναχούς.

Μία τοπική ἐξέγερση μπορεῖ νά ἐκδηλωθεῖ πιό εὐκόλα μέσα σέ κλίμα γενικῆς ἀποσταθεροποίησης. Ἔτσι ὁ Βιογράφος τοῦ ἀγίου Νικολάου Νέου μπορεῖ νά ἀπλοποιεῖ τά γεγονότα, ἕνα τοπικό περιορισμένο ἐπεισόδιο (μέ ἦρωες φύλακες καί τόν ἀρχηγό τους) τό ἐντάσσει στό γενικό, βαλκανικό, καί μιά τοπική ἐξέγερση δέν τί διακρίνει ἀπό ὀργανωμένες ἐπιδρομές πού εἶχαν προγραμματικό καί ἡγεμονικό περιεχόμενο, ὅπως ἐνεργούσε ὁ Συμεών. Ὅμως εἶναι μάταιο νά βρεθεῖ τό μείζον, ποιό γεγονός ἦταν αὐτό καί ποιά αἰτία εἶχε. Κανείς ἐκ τῶν ἐρευνητῶν πού ἀσχολήθηκαν μέ τό θέμα δέν ἐντόπισε συγκεκριμένη πηγή πού νά δηλώνει μαζική ἐπιδρομή στόν Τύρναβο. Ἡ σχολαστική ἱστορική ἀναζήτηση γιά τίν ταυτότητα τῶν ἐπιδρομέων, τόν χρόνο πού ἔδρασαν κ.ο.κ. δέν ἐνδείκνυται σέ τέτοιο κείμενο, δεδομένου ὅτι ἕνα ὑπέρτατο γεγονός, ὅπως εἶναι ἡ θυσία ἑνός Μάρτυρα κυρίως μέ ποιητικούς ὅρους γίνεται ἀντιληπτό.

Ὁ κανὼν τοῦ εἰρηνικοῦ ἀγίου Ἀρδομίου-Ἀρμοδίου καί τῶν «σοφῶν» συνεργατῶν του τεκμηριώνει σαφῶς ἕναν ἄξονα διαφοροτικό ἀπό τόν Βίο τοῦ στρατιωτικοῦ ἀγίου Νικολάου Νέου. Σίγουρα ἡ Θεσσαλία βρίσκεται ἀκόμη σέ περίοδο ὅπου ὑπάρχουν αὐτόνομοι Σλαβόφωνοι, ὅπως στόν Τύρναβο⁶². Μποροῦσαν νά ἐπαναστατήσουν γιά κάποιο λόγο, εἴτε στή διάρκεια τῶν λίγων χρόνων πού εἶχε ἐπανακάμψει ὁ κρατικός βουλγαρικός πατριῶς παγανισμός εἴτε μέ ἄλλη ἀφορμή. Οἱ Σκλαβινοί συνήθως εἶχαν κίνητρα στάσεως οικονομικά ἢ ἄλλα⁶³. Θά ἔδωσαν μάχη μέ τούς φύλακες τῆς περιοχῆς, ἀλλά ἡ δολοφονία τοῦ Ἀρδομίου, καί μαζί τῶν ἄλλων τριῶν «σοφῶν», δείχνουν στοχοποιημένη ἐκδικητική ἀντιβυζαντινή πράξη, κρίνοντας ἀπό τόν ἐκ τῶν ὑστέρων χειρισμό πού ἔκαναν ὁ Φίλιππος ὁ Πάνυ καί ὁ Ἀρσένιος ὑμνογράφος: Ὁ Ἀρδό-

⁶² Κουλουράς, ὁ.π., 119 κ.έ.

⁶³ Συρράξεις τῶν Ρωμαίων μέ τίς Σκλαβινίες συνέβαιναν λόγω φορολογίας σέ Πελοπόννησο καί Μακεδονία (βλ. Τσουλκανάκης Δημ., *Τό Βυζάντιο καί οἱ Σλάβοι τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Συμβολή στή Μεσαιωνική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος κατά τίν περίοδο 8ος-10ος αἰ.*, Ἀφοί Κυριακίδη ἐκδ. ΑΕ, Θεσσαλονίκη, 2015, σσ. 101 κ.έ., 156 κ.έ., ὅπου πηγές καί βιβλιογραφία), ὅπου ὅμως παρόμοιοι λόγοι, δηλαδή ἐξέγερση τῶν Σλάβων καί γιά λόγους θρησκευτικούς, εἶναι κάτι σχεδόν ἄγνωστο, χωρίς νά σημαίνει πάλι ὅτι δέν συνέβησαν. Τό Βυζάντιο ὅμως ἐπαναστάσεις αὐτές τίς κατέπληγε, βλ. Ἀγγ. Δελικάρη, «Ἡ εἰκόνα τῆς Μακεδονίας καί ἡ ἔννοια τῆς "Μακεδονικόπτιας" στους Σλαβικούς λαούς τῆς Βαλκανικῆς κατά τί βυζαντινή περίοδο», στό: ἐπιμέλεια: Ἰ. Στεφανίδης, Βλ. Βλασίδης, Εὐ. Κωφός, *Μακεδονικές ταυτότητες στό χρόνο. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Ἰδρυμα Μουσείου Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα - Κέντρο Ἑρευνας Μακεδονικῆς Ἱστορίας καί Τεκμηρίωσης, ἐκδ. Πατάκη, Αθήνα 2008, σσ. 134-184, 150-153.

μιος πού δείχνει όμοειθνής τῶν Σλάβων θά μποροῦσε νά θεωρηθεῖ ὄργανο τῆς ἐξουσίας πρὸς τὴν ὁποία Σλαβόφωνοι Ρωμαῖοι πολῖτες λόγῳ κάποιων ζητημάτων στασίαζαν.

Τό Βυζάντιο ἰδίως ἀπὸ τὸν 8ο αἰ. κ.έ. προσπαθοῦσε νά ἐκχριστιανίσει τοὺς Σλάβους μὲ δημιουργία νέων ἐπισκοπῶν ἢ ἀποστολίῃ ἱεραποστολῶν, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀναγνωρίστηκαν ἅγιοι (Πελοπόννησος, Μακεδονία)⁶⁴. Ἡ Θεσσαλία βέβαια εἶχε ὀργανωμένες ἐκκλησιαστικὲς καὶ κρατικὲς ὑποδομὲς, ὅποτε οἱ Σλάβοι, ὅποιοι καὶ ὅπου κι ἂν ἦταν, θά ἐντάχθηκαν στὴν κοινωρία ἐν καιρῷ. Τό ἱεραποστολικό ἔργο ἀπαιτοῦσε παιδεία ἐκ μέρους τῶν ἱεραποστολῶν, νά προσαρμόσουν τὶς θρησκευτικὲς παραστάσεις τῶν Σλάβων (ἢ ἄλλων) στὰ δεδομένα τῆς Ἐκκλησίας, τὴν πίστη στὸν Χριστό, ὅπως εἶναι ὁ Χριστὸς Σωτήρας πού ἀναφέρει ὁ Κανὼν. Ἕνα τέτοιο ἔργο συνάδει ὄχι μόνον μὲ ἱερατικὴ ἢ μοναστικὴ ἰδιότητα (ὀνόματα Γρηγόριος, Ἰωάννης καὶ Μιχαήλ), ἀλλὰ καὶ μορφωμένους («σοφοί»). Ἔτσι ἐξηγεῖται ἴσως τὸ ἀμάρτυρο ἀλλοῦ ὄνομα Ἀρδόμιος (Ραδόμιος, εὐχαρις, ἐξελληνισμένο Ἀρμόδιος), στοχεύοντας στὴ μεταφορὰ τῶν ἐμπειριῶν τῆς Ἐκκλησίας σὲ εἰρηνικοὺς ἀνθρώπους. Κάτι ἀνάλογο ἀποτελοῦσε τὸ ἐπίσης ἐξελληνισμένο σλαβικό ὄνομα Ρεντάκιος, πού ἔφεραν πλεῖστοι βυζαντινοὶ ἀξιωματοῦχοι καὶ σήμαινε αὐτὸ πού δηλώνει τὸ ρῆμα «βάζω τάξη», «κυβερνῶ»⁶⁵. Κάποιοι Σλαβογενεῖς ἀναδεικνύονταν ἀξιωματοῦχοι μὲ ὄνομα πού νά ἐμπνέει: ἀρχηγός, κεφαλή, κυβερνῶν, κ.ο.κ.

Ἡ ἐπιλογή τῆς νικητῆρας ἡμέρας τῆς 11ης Μαΐου τῶν ἐγκαινίων τῆς Κων/πόλεως καὶ τῆς ἐορτῆς τῆς Ἀναλήψεως, τελικοῦ θριάμβου τοῦ Χριστοῦ, ἐπιβεβαιώνει ὄχι μόνον τὸν πατριωτισμὸ τῶν γηγενῶν Ρωμαίων Χριστιανῶν, τὴ νίκη τοῦ βασιλέα, ἀλλὰ καὶ ἔρχεται κοντὰ στὰ θρησκευτικὰ πρότυπα τῶν πρῶν παγανιστῶν Σλάβων πού ἀκολουθοῦσαν ὡς παραδοσιακὴ λατρεία αὐτῆ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο προσαρμόζονται σλαβικὰ θρησκευτικὰ πρότυπα στὴν Ἐκκλησία. Ὁ Χριστὸς Παντοκράτωρ ἀναλογεῖ πρὸς τὸν θεὸ Ρερυν πού εἶναι ὡς κάτοχός του κεραυνοῦ, δημιουργός τῆς βροχῆς καὶ τῆς ζωῆς, «Κύριος» (ἀνάλογος μὲ τὸν Δία), ὅπως σημειώνει ὁ Προκόπιος Καισαρείας⁶⁶. Ὁ Ρερυν θεωρεῖται ὅτι

⁶⁴ Τσουλκανάκης, ὅ.π., σσ. 221 κ.έ.

⁶⁵ Μαλιγκούδης, ὅ.π., σσ. 79-89, 123.

⁶⁶ De Bellis, VII, 14, 22-23. J. Haury, *Procopii Caesariensis Opera Omnia*, t. 2, p. 357-358): «τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα, Σκλαβηνοὶ τε καὶ Ἄνται, οὐκ ἄρχονται πρὸς ἀνδρὸς ἑνός, ἀλλ' ἐν δημοκρατίᾳ ἐκ παλαιοῦ βιοτεύουσι... θεὸν μὲν γὰρ ἕνα τὸν τῆς ἀστραπῆς δημιουργὸν πάντων κύριον μόνον αὐτὸν νομίζουσιν εἶναι, καὶ θύουσιν αὐτῷ βόας τε καὶ ἱερεῖα πάντα», βλ. Νιχωρίτης, ὅ.π., σσ. 70 κ.έ. Loma

ἦταν σέ συναγωνισμό μέ τόν ἄλλο θεό Veles, Volos ἢ Vlas πού εἶναι θεός τῶν κοπαδιῶν, τῆς κτηνοτροφίας, τοῦ ἐμπορίου, τοῦ πλοῦτου, τῶν ψυχῶν καί τῶν Ἑλλυσίων, ὅπως καί τῆς σοφίας (σάν τόν θεό Ἑρμῆ)⁶⁷ Στή Θεσσαλία τῶν πεδιάδων καί τῶν κοπαδιῶν οἱ νεώτερες πόλεις Βόλος (ἢ Γόλος), Βελεστίνο (Φεραί) ἀλλά καί ἡ σλαβική φυλή Βελεγεζίται (Βελζητία) πού κατοικοῦσε στόν Παγασσικό καί προμύθιευε μέ σίτο τοῦς Θεσσαλονικεῖς μποροῦν νά σχετίζονται μέ τόν θεό αὐτό⁶⁸. Πάντως ὅταν ἐκχριστιανίστηκαν οἱ Σλάβοι τῆς Βαλκανικῆς μερικές θεότητες ἀναφέρονται πρὸς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας, π.χ. ὁ Perun μέ τόν Ἑλία (20 Ἰουλίου), ὁ Veles πρὸς τόν ἅγιο Βλάσιο (11 Φεβρουαρίου)⁶⁹.

Ὁ Ἀρσένιος Ξένος, μέσω τοῦ μητροπολίτη Λαρίσης πού παρήγγειλε τόν Κανόνα τῶν ἁγίων, προβάλλει τήν ἐπίσημη θέση τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ὅτι μόνον οἱ τέσσερις ἅγιοι μαρτύρησαν, χωρίς νά ὑπῆρξαν στρατιῶτες καί νά χρειαστεῖ νά πολεμήσουν, ὡς πλησιάζοντες στοὺς βαρβάρους ἐντοπίους. Στὴν οὐσία, μένοντας στό ἑορταστικό γεγονός, ἀσκεῖ ἓνα εἶδος λογοκρισίας, δέν ὑπεισέρχεται σέ λεπτομέρειες πέρα ἀπὸ περιγραφές πού ἐνδείκνυνται σέ ἔργα τέχνης (π.χ. δέν ἀναφέρει τόπο, χρόνο, ὡς αὐτονόπη, ἢ ἄλλες ἀναλυτικὲς συνθῆκες τοῦ συμβάντος). Ἔτσι δέν ἐξάπτει πάθη, ἀφενὸς ἐπειδὴ στή Λατρεία δέν ἐνδείκνυται, ἀφετέρου τό πρόγραμμα κατευνασμοῦ ἔχει ἀποδώσει καρπούς, ἐπικρατεῖ εἰρήνη. Οἱ παλαιοὶ διῶκτες πλέον ἦταν Ρωμαῖοι πολῖτες, ἢ εἰδωλολατρία τους θά ἦταν ἤδη παρελθόν.

Ὁ Κανὼν τῶν Τεσσάρων μαρτύρων περιγράφει μία λανθάνουσα ἱστορία ἐκχριστιανισμοῦ κατοίκων τῆς περιοχῆς: Ὡδή β', τροπ. 1ο: «...Κύριε... ἔδειξας φαινοὺς λαμπτήρας ἐν ἐσχάτοις καιροῖς, κεκρυμμένους πάλαι...»⁷⁰. Οἱ Μάρτυρες ἦταν μέ «ἀναγραπτά ὀνόματα» πού τηροῦσε ἡ ἐπίσημη ἐκκλησία τῆς Λαρίσης ὑπὸ τόν μητροπολίτη Φίλιππο καί ἐξῆς. Τώρα λειτουργεῖ ἄλλη κατάστασι.

Ὁ Βιογράφος τοῦ ἁγίου Νικολάου ἀναφέρεται σέ μία γενική κατηγορία ἐπιδρομῶν ἐκ Βορρᾶ στή Θεσσαλία, χρησιμοποιοῦντας τό ἀπροσδιόριστο πλέον ὄνομα «Ἀβάρεις», ἐνῶ στὴν ἐποχὴ του λέγονταν οἱ Βούλγαροι. Ἀλλά ὡς

Al., «Procopius about the supreme God of the Slavs (Bella, VII, 14, 23): Two critical Remarks», ZRVI, XLI, 2004, σσ. 67-71.

⁶⁷ Νιχωρίτης, ὁ.π., σσ. 73-74, 83 κ.έ., 115-116, 130-133.

⁶⁸ Ἀβραμέα, ὁ.π., σσ. 28-29, 64, 111-112, 120-121, 136-141, 154-155.

⁶⁹ Νιχωρίτης, ὁ.π., σσ. 281 κ.έ.

⁷⁰ Παρβλ. Κανὼν, Ὡδή ε', τροπ. 2ο: «Ὁ τὸ πάλαι ὑπάρχων λόφος... ἐνκαταφρόντος...».

συνήθως, λόγω έλλειψης διάθεσης νά αποδοθεί πραγματική Ίστορία σέ ένα λαϊκό έργο, ή από διπλωματική παρέκκλιση (διάκριση), ό Βιογράφος συμπεκνώνει τά γεγονότα γιά νά έξασφαλίσει τό μείζον: μνήμη της από τόν Βοηρά άπειλής επί αιώνες στους κατοίκους τής Θεσσαλίας, μέ συνεχείς επιδρομές βαρβάρων πού ήταν άρχικά παγανιστές. Ή διαρκής άπειλή τους έπρεπε νά αποκρούεται μέ τήν έξαρση του παραδείγματος ήρωϊκών μορφών, του άγίου Άρμοδίου και των σύν αυτώ ή του άγίου Νικολάου Νέου. Κι άν ήταν πλέον Χριστιανοί, ή βία πού ασκούσαν δέν θά ήταν όπως στην παγανιστική φάση τους;

Ό Βιογράφος όμως ζει σέ άλλη εποχή, όταν διεκδικούν έδάφη του Βυζαντίου (οί στασιάσαντες Κομπόπουλοι, ό Σαμουήλ και οί άδελφοί του, 976-1018)⁷¹, αντιμετώπιζει κάτι μείζον, όχι μία στάση, αλλά οργανωμένο διαρκή πόλεμο, άπειλή άπόσπασης έδαφών. Έτσι μεταφέρει τήν κατάσταση ιεροϋ πολέμου, πολεμική σύγκρουση. Πιθανόν γι' αυτό τους θεωρεί όλους Μάρτυρες, και τους στρατιώτες, πεσόντες υπέρ Πίστεως. Δέν πρωτοτυπεί. Στους Μάρτυρες συγκαταλέγονται στρατιώτες, όπως αυτοί τής βυζαντινής ήττας στή Θράκη τό έτος 811, τιμώμενοι στις 23 ή 26 Ιουλίου⁷².

Οί «Άβάρεις» στον Βίο του άγίου Νικολάου μπορούν νά ταυτίζονται μέ Σλάβους, αλλά από μία εποχή και πέρα (ιδίως 11ος αι., Αρχιεπισκοπή Άχρίδος Πάσης Βουλγαρίας) οί Σλαβόφωνοι τής Ελλάδος λέγονται πλέον όλοι Βούλγαροι. Μετά από αιώνες αντιπαραθέσεων μέ τους Βουλγάρους ό Βιογράφος δέν έχει άμφιβολία γιά τήν ταυτότητα των επιδρομέων. Τότε είναι πού συμβαίνουν όλα: εκχριστιανισμός, αντίδραση, αλλά και νέες επιδρομές, ιδίως του Συμεών μέ ήγεμονικό στόχο.

Είναι μάταιο νά επιχειρείται ή σύνδεση μέ συγκρομένο έθνος βαρβάρων. Οί Βυζαντινοί πάντα χρησιμοποιούσαν παλαιά έθνικά όνόματα γιά νά προσδιορίζουν νέους λαούς (π.χ. Σκύθες, Πέρσες, Τριβαλλούς, κ.ο.κ.). Γενικά άκόμη και ή χρήση τής ιερής Ίστορίας του παλαιού Ίσραήλ έχει αναλογικό, παραδειγματικό χαρακτήρα, νά δειχθεί κάτι νέο στο Παρόν. Έπομένως οί Άβάρεις σχηματικά ήταν Σλάβοι, υποδιλωτικά όμως κατατάσσονται στους ήδη σλαβό-

⁷¹ Γιά τήν πολιορκία του Σαμουήλ στή Λάρισα βλ. *Κεκαυμένος, Στρατηγικόν*, μετάφραση - εισαγωγή - Σχόλια Δημήτρης Τσουγκαράκης, έκδ. Άγρωστις, Αθήνα 1993, σσ. 214-216.

⁷² Stephenson Paul, «About the Emperor Nikephoros and how he leaves his bones in Bulgaria: A Context for the Controversial Chronicle of 811», *DOP* 60 (2006), 87-109, σσ. 90 κ.έ., 104. Duičev I., «La chronique byzantine de l' an 811», *Travaux et Memoires*, 1, Paris 1965, σσ. 205-228, 216, σελ. 81-86.

φωνους Βουλγάρους, εφόσον όταν γράφθηκαν τά δύο κείμενα, Κανών καί Βίος, αὐτοί ἔκαναν ἐπιδρομές, ἐπιηρέαζαν τή ζωή τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ λ. *Ἀβάρες*, λοιπόν, φαίνεται ὡς μία διπλωματική λύση, νά μή στοχοποιηθοῦν οἱ Βούλγαροι πού ἦταν ἐπίσημα Χριστιανοί, ἀλλά νά καταγγελθεῖ ἡ παγανιστική ἀγριότητα τῶν καταβολῶν ὀρισμένων, αὐτῶν πού ἀπειλοῦσαν τοὺς Ρωμαίους.

2. Ὁ Ναός τῶν τεσσάρων Μαρτύρων καί τό Μαρτυρολόγιό τους

Μερικές φορές ἀφορμή γιά τήν ἀνακομιδή λειψάνων ἦταν μία μεγάλη ἐπέτειος, στό ἐπίπεδο ὑποδιαίρεσης αἰῶνα (10, 20, 25 χρόνια κ.λπ.)⁷³. Ἐδῶ πιθανόν εἶναι ἄλλη αἰτία. Ὁ μητροπολίτης Φίλιππος πού ζεῖ στό ἀ τέταρτο τοῦ 10ου αἰῶνα, διατελῶντας ὑπό τήν ἐποπτεία τοῦ πατριάρχου Νικολάου Μυστικοῦ, καί πού θεωρεῖται ἀπό τόν Βιογράφο Νικόλαο «ἐφάμιλλος καί συνόμιλος» τοῦ ἀποστόλου⁷⁴, ἐπιείγεται νά ἀναπτύξει τιμή τῶν νέων Μαρτύρων στή Λάρισα, πού ἦταν ἤδη κέντρο τιμῆς ἀγίου, τοῦ Ἀχιλλίου, πανελλαδικῶς. Στό διάστημα μετά τήν ἀνακομιδή καί πρὶν ἀπό τή συγγραφή τοῦ Κανόνα γίνεται γνωστή ἡ ὑπαρξη ναοῦ, ὅπου ἦταν πλέον κατατεθειμένα τά λείψανα⁷⁵. Τά τρία θαύματα πού περιγράφονται στόν Κανόνα σέ ἀσθενεῖς γυναῖκες συνέβησαν σίγουρα στόν ναό τῶν τεσσάρων Μαρτύρων, προφανῶς στή Λάρισα⁷⁶. Αὐτό ὅμως δέν σημαίνει αὐτόματα ὅτι ἦταν ἐξαρχῆς ἀφιερωμένος στήν μνήμη τοῦ ἀγίου Ἀρμοδίου ἢ καί τῶν τεσσάρων ἀγίων. Ὑπῆρχαν δύο δυνατότητες, νά εἶχε χρησιμοποιοθεῖ ἕνας παλαιός ναός, ὅπου καί κατατέθηκαν τά λείψανα ἢ νά εἶχε κτισθεῖ νέος ναός στή μνήμη των. Ἀργότερα ἐμφανίζεται ὁ Ἀρσένιος πού μέ τοὺς δύο Κανόνες του εἰς τόν ἅγιο Ἀχίλλιο καί τόν ἅγιο Ἀρδόμο καί τοὺς σὺν αὐτῶ ὀλοκληρῶνει τό πρόγραμμα ἀνανέωσης. Συγκεντρώνει στοιχεῖα (μέ αὐτοψία ἢ δι' ἀλληλογραφίας) γιά ὅλους τοὺς ἀγίους. Ἡ νέα κατάσταση

---

⁷³ Π.χ. τά λείψανα τοῦ ἀγίου Ἀχιλλίου ἀποκαλύφθηκαν μετά 300 χρόνια ἢ τά λείψανα τῆς ἀγίας Μαρίας τῆς Νέας στή Βιζύη 25 χρόνια μετά τόν θάνατό της (+902-c.927), βλ. Γουλιούλης Στ. «Οἱ ἐπέτειοι τῆς ἑκατονταετίας καί ὁ ρόλος τους στήν δημιουργία ἔργων λόγου καί τέχνης», *Βυζαντινικά* 20 (2000), σσ. 79-117, 111-115, 113 καί σημ. 212, ὅπου βιβλιογραφία.

⁷⁴ Βλ. πῶ πάνω σημ. 15.

⁷⁵ Βλ. πῶ πάνω σημ. 7.

⁷⁶ Βλ. πῶ πάνω σημ. 33.

ἀφορᾶ στή βασιλική, τόν καθεδρικό ναό τῆς Λάρισας, ὅπου ὁ Κανὼν τοῦ Ἀρσενίου εἰς τόν ἅγιο Ἀχίλλιο ἀναφέρεται κατὰ κόρον σέ εἰδική ἐκροή ἐλαίου⁷⁷ ἀπὸ τόν τάφο τοῦ ἁγίου, ἐνῶ στὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνα ὁ Ἰωσήφ Ὑμνογράφος στὸν Κανὼνα του στὸν ἴδιο ἅγιο δέν τό ἀναφέρει. Προφανῶς αὐτός εἶναι ὁ εἰδικὸς λόγος πού γράφηκε νέος κανὼν γιὰ τόν Ἀχίλλιο, τό γεγονός ὅτι ἐμφανίζεται τό νέο στοιχεῖο, τό «ἐλαῖον». Ἀσφαλῶς μπορεῖ νά συσχετισθεῖ μέ τό σύγχρονο, ἀρχές 10ου αἰ., φαινόμενο τῆς μυροβλυσίας στή Θεσσαλονίκη, πού ἀφορᾶ στὸν ἅγιο Δημήτριο καί τὴν ἁγία Θεοδώρα, τὸν ἅγιο Νίκωνα⁷⁸.

Τὰ νέα λατρευτικά δεδομένα δείχνουν ὅτι στή Λάρισα βρισκόνταν πλέον νέοι ἄνθρωποι πού ἔδιναν ἀνανεωμένη προοπτική σέ μία ὑπάρχουσα κατάστασι, ἡ ὁποία ἐπέβαλε τὴν ἀνανέωσι, περαιτέρω ἔξαρησι, τῆς τιμῆς τῶν τοπικῶν ἁγίων, τοῦ πολιοῦχου ἱεραποστόλου Ἀχιλλίου, ἀλλὰ καί τῶν ἁγίων Τεσσάρων Μαρτύρων, ὁμοίως ἱεραποστόλους, σέ συνέχεια τῆς ἀνακομιδῆς πού ἐνήργησε ὁ Φίλιππος. Τώρα, ὁ Κανὼν τοῦ ἁγίου Ἀρμοδίου, ὅταν ἐκφωνήθηκε, δείχνει νά δημιουργεῖται κάτι πρωτοφανές, μιὰ τριπλῆ γιορτή σέ ἓνα πανελλαδικῆς πλέον ἐμβέλειαι ναό:

1) Μέ τόν Κανὼνα τοῦ Ἀρσενίου Ξένου ἐξαίρεται ἡ τιμὴ τεσσάρων νέων Μαρτύρων (ιερομαρτύρων;) πού ἐφρονεύθησαν ἀπὸ εἰδωλολάτρες βαρβάρους γιὰ λόγους Πίστεως.

2) Ἡ ἡμερομηνία 11 Μαΐου, ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων τῆς Κων/πόλεως, προτάσσει τὴ βασιλικὴ κυριαρχία στὴν ἀμφισβήτησι πού προέβησαν οἱ «βάρβαροι», Σλάβοι ἢ ἄλλοι, στὴν περιοχὴ τῆς Λάρισας. Ἡ Βασιλεύουσα προβάλλει γιὰ ἐπιπλέον λόγο ὡς ἰδανικὴ πόλη-πρότυπο γιὰ τὴ Λάρισα (βλ. στή συνέχεια). Κάτι ἀνάλογο, νέα χρῆσι τῆς ἰδρυτικῆς ἡμέρας τοῦ Βυζαντίου, δέν εἶναι γνωστό τουλάχιστον γιὰ τόν ἑλλαδικὸ χῶρο.

3) Στὸν Κανὼνα τοῦ Ἀρμοδίου μαζί μέ τούς τέσσερις ἁγίους ἐξαίρεται ὁ

⁷⁷ Βλ. πὸ πάνω σημ. 34.

⁷⁸ Ὁ ἅγιος Δημήτριος πρῶτη φορὰ χαρακτηρίζεται μυροβλύτης ἀπὸ τὸν Καμινιάτη, «Εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης», 3,4: «*Δημήτριον τὸν μυροβλύτην*», ed. G. Böhling, *Berolini et Novi Eboraci*, 1973. Πρβλ. Φωσκόλου Β., «Λείψανα, θαύματα καί εὐλογίαι: ἡ ἀρχαιολογία τῆς «λατρείας» τοπικῶν ἁγίων», ΔΧΑΕ, π.Δ΄, ΛΖ (2016), 157-180, 174, ὅπου βιβλιογραφία. Ὡστόσο ἡ Λάρισα δέν φαίνεται νά ἔφθασε στὸ ἐπίπεδο ἄλλων κέντρων πού ἔδιναν εὐλογίαι σέ εἰδικὰ φιαλίδια, ἀλλὰ σέ κοινὰ μικρὰ σκεύη, ὅπως ἀναφέρεται τέτοιο στὸν ἅγιο Νίκωνα στή Σπάρτη, βλ. Λαμφιδῆς Οδ., *Ὁ ἐκ Πόντου ὅσιος Νίκων ὁ Μετανοεῖτε*, Ἀθῆνα 1962, σ. 98, στχ. 34-35, 429-430: «*ἔν τινι σκεύει λαβῶν τοῦ ἁγίου μύρου οἴκαδε ἀπεκόμισεν εἰς ἁγιασμόν καὶ δεινῶν ἀπαλλαγῆν...*». Στὰ μικρὰ κέντρα δέν ἐντοπίσθησαν σχετικὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, βλ. Φωσκόλου, ὅ.π., σσ. 174-175.

Χριστός Σωτήρ: Ὡδή ζ', τρόπ. 3ο: «*Συντρέχει τό βρότειον Ἑλλάδος πάσης φύλον... ἄμφω ἑορτὴν συστήσασθαι καὶ τῷ Σωτῆρι βοῆσαι τὰ χαριστήρια*». Ὡδή ν', 1ο τρόπ.: «*...ἡλικία πᾶσα ἔλκεται πόθῳ ὑμῶν ἐν τῷ τεμένει τῷ Σωτῆρι βοῶσα...*». Ὡδή Β', τρόπ. 2ο: «*Ἴνα τύχῳσι Σῶτερ τῆς κλήσεως... οἱ ἀθληταί...*». Στιχηρό (1ο): «*καθικέτευε τόν Σωτῆρα ὑπέρ τῶν τελούντων σου τὴν πανίερων μνήμην...*». Ἡ συνεχῆς ἐπὶ κληση στὸν «Σωτῆρα» Χριστό, προφανῶς ὑποδηλώνει κινήσι δεισιμαστικῆς. Μετὰ τὸ Πάσχα ἡ γιορτὴ ἀφιερωμένη στὸν Σωτῆρα εἶναι ἡ Ἀνάληψη τοῦ Σωτῆρος (Παντοκράτορος). Κάτι ἀνάλογο ἐπιβλήθηκε μὲ τὴν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου Λουκᾶ (3 Μαΐου) πού τιμᾶται μὲ ἰδιαίτη ἀκολουθία, ἐπειδὴ συνέβη στὴν Ἀνάληψη τοῦ 1011⁷⁹. Μὲ τὴν Ἀνάληψη ἐξαίρεται ἡ παλαιοχριστιανικὴ ἰδέα τοῦ θριάμβου τοῦ Χριστοῦ (συνέχεια τῆς ἀποθεώσεως Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἢ ἡμιθέων⁸⁰) καὶ τῶν ἁγίων, ὅπως ἀποδεικνύει ἡ τιμώμενη στίς 11 Μαΐου στὴν Κων/πόλιν στίλην τοῦ Κωνσταντίνου, ἕνα σύνολο πού ἀνακαλεῖ τὴν ἰδέα τοῦ θριάμβου μᾶς μορφῆς αὐτοκράτορα στὸν οὐρανό⁸¹. (Διγότερο πιθανὴ ἡ λύσις νὰ συνέπεσε ἡ τιμὴ τῶν Μαρτύρων μὲ τὴ Μεσοπεντηκοστή πού εἶναι μὲν βασιλικὴ ἑορτὴ, ἀλλὰ δὲν ἐντάσσεται στὸ Δωδεκάηορτο).

Ὁ ναός τῆς Λάρισας πού ἀντικατέστησε τὸν ναὸ τοῦ λόφου τοῦ Τερνάβου ἐπέχει θέσι ἐστίας τοῦ βυζαντινοῦ πατριωτισμοῦ καὶ ἐπιβολῆς τῆς Ὁρθοδόξιας δηλαδὴ νίκης ἐναντι τῶν ὑπικῶν τῆς Κων/πόλεως. Στὸν Κανόνα Ἀχιλλίου ἀπὸ τὸν Ἀρσένιο γίνεται λόγος γιὰ ἀπειλὴς τῶν Ἀράβων⁸², οἱ ὅποιοι ἤδη τὸ 904 προέβησαν στὴν τρομερὴ λεηλασία τῆς Θεσσαλονίκης ἢ πιὸ πρὶν, τὸ 901 ἢ 902, τῆς Δημητριάδος⁸³.

Μὲ τὴ νέα τοπικὴ ἑορτὴ στίς 11 Μαΐου ἐξαίρεται ἔτι πλέον ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου

⁷⁹ Χατζηδάκης Μαν., «Περὶ τῆς μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ νεώτερα», *Ἑλληνικά* 25 (1972), σσ. 298-313, 299-300, σημ. 2 (Κρέμος, τ. Α', σσ. 102-103: «τῷ αὐτῷ μινὶ γ' ἀνακομιδὴ τοῦ λειψάνου τοῦ ὁσίου ... Λουκᾶ ... Οἰκουμηνίου ... Τρίκκης, ... Πέτρου ... Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συνέδραμε ἡ ἐν τῷ κυρίῳ Πάσχα ἀνάληψις τοῦ δεσπότη Χριστοῦ»). Chatzidakis M., «A propos de la date et du fondateur de Saint-Luc», *C.Arch.* 19 (1969), σσ. 127-150. Chatzidakis M., «Précisions sur le fondateur de saint-Luc», *C.Arch.*, 22 (1972), σσ. 87-88. Πρβλ. Σοφριανός Δημ., *Ὅσιος Λουκᾶς. Ὁ Βίος τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτη*. Προλεγόμενα-μετάφρασις-κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ κεμένου, Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1989, 56. G. Da Costa-Louillet, «Saints de Grèce aux VIIIe et Xe siècles», *Byzantion*, 31 (1961), σσ. 309-369, 330-343.

⁸⁰ Γκιολῆς Νικ., *Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ βάσει τῶν μνημείων τῆς Α' χιλιετηρίδος*, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου 41, Ἀθήνα 1981, σσ. 43 κ.έ., 67 κ.έ., 95 κ.έ., 102-114.

⁸¹ Γουλούλης (βλ. πιὸ πάνω σημ. 5).

⁸² Βλ. πιὸ πάνω σημ. 28.

⁸³ *Ἀβραμέα*, ὁ.π., σ. 140, ὅπου πηγές.

Ἀχιλλίου στις 15 Μαΐου, ἕνα ἑορταστικό πενθήμερο. Ἀργότερα, ὅταν θά ἀναδειχθεῖ ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου Νέου στὰ κοντινά Βούναϊνα στις 9 Μαΐου, θά προκύψει μίᾳ ὁλόκληρη ἑβδομάδα ἑορτῶν τοπικῶν ἁγίων, πού θά παρέσυρε καί τὴν τοπικὴ ἀγορά. Πρῶτα σέ πανηγύρι στὰ Βούναϊνα, τὸ γεωγραφικὸ κέντρο τῆς Θεσσαλίας, καί μετὰ στό διπλό πανηγύρι στή Λάρισα (11 καί 15 Μαΐου), τὸ ἐκκλησιαστικὸ κέντρο τῆς⁸⁴.

Ἡ σύμπτωση τῆς 11ης Μαΐου μέ τὴ δεσποτικὴ γιορτή, τὴν Ἀνάληψη (Πάσχα στις 2 Ἀπρ.) δημιουργεῖ περαιτέρω συνειρμούς: ἀντιστοιχεῖ σέ συγκεκριμένο ἔτος, τὸ 926⁸⁵. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἀλλάζει τὰ δεδομένα: 1) Ἡ τιμὴ τοῦ ἁγίου Ἀρμοδίου καί τῶν σὺν αὐτῷ Μαρτύρων, θυμάτων «Ἀβάρων» ἔρχεται ὡς ἀπάντησι, προσπάθεια ἀνάκαμψης ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Βουλγάρων τοῦ Συμεῶν στή Λάρισα τὸ 918⁸⁶ (ἢ 922)⁸⁷. 2) Μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ ἐμφανίζονται πολὺ σημαντικὰ πρόσωπα, ὁ μπτροπολίτης Λαρίσης Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφός τοῦ ὁποίου, ὁ Ἀλέξανδρος, ἦταν ἤδη μπτροπολίτης Νικαίας πρὸ τοῦ 925, καί ὁ ὁποῖος θά γίνεῃ καθηγητὴς ρητορικῆς στό πανεπιστήμιο τῆς Κων/πολης, διορισμένος ἀπὸ τὸν Πορφυρογέννητο⁸⁸. Ἡ Ἀ. Ἀβραμέα συνδέει τὸν Ἰάκωβο μέ μίᾳ ἐνθύμησι

⁸⁴ Στις 8 Μαΐου ἑορτάζεται ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου Λουκᾶ Στυριδος, βλ. Σοφριανός, *Ὅσιος Λουκᾶς*, ὄ.π., σ. 56.

⁸⁵ 1) Γιά τὴν Ἀνάληψη ἄλλες ἡμερομηνίες εἶναι: ἔτος 864 (πρὸ τοῦ 926) καί μετὰ στα: 937, 948, βλ. Grumel V., *Traité d'études byzantines, La Chronologie*, PEF, Paris 1958, σσ. 252-253: 1. Πάσχα: 2 Ἀπρ., 2. Κυριακὴ Θωμᾶ: 9 Ἀπρ., 3. Τῶν Μυροφόρων: 16 Ἀπρ., 4. Τοῦ Παραλύτου: 23 Ἀπρ., 5. Τῆς Σαμαρίτιδος: 30 Ἀπρ., 6. Τοῦ Τυφλοῦ: 7 Μαΐου [τῆς Ἀναλήψεως: Πέμπτη, 11 Μαΐου]. 7. Τῶν Ἁγίων 318 Πατέρων: 14 Μαΐου - 15 Μαΐου: τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου (δηλ. τὴν ἐπομένῃ τῶν Πατέρων τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου πού συμμετεῖχε ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὴν ἴδια χρονιά, τὸ 926, στις 15 Μαΐου, μπορεῖ νά ἀναγνώσθηκε γιὰ πρώτη φορὰ καί ὁ Κανὼν εἰς τὸν ἅγιο Ἀχιλλίω. (βλ. Γουλούης, ὄ.π. σμ. 7). 2) Γιά τὴ Μεσοπεντηκοστή, Τετάρτη 11 Μαΐου (1. Πάσχα 17 Ἀπριλίου: 2. Θωμᾶ: 24 Ἀπρ., 3. Μυροφόρων: 1 Μαΐου, 4. Τοῦ Παραλύτου: 8 Μαΐου [Τετάρτη: 11 Μαΐου]: ἔτος 930 (ἐπίσης 892, 911, 949), βλ. Grumel, ὄ.π., σσ. 252-253. Τὸ ἔτος 930 εἶναι τὰ 600 χρόνια τῶν ἐγκαινίων τῆς Κ'πόλεως.

⁸⁶ Ἀβραμέα, ὄ.π., σσ. 129-130.

⁸⁷ Κουλουρᾶς Γεώργιος, «Σχετικὰ μέ τὸν βίω τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου», σ. 120. Βλ. καί Κραβαρτόγιαννος Δρ., «Ἀπόψεις περὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Βουλγάρων στὴν Ἑλλάδα τὸν 10ο αἰ. καί τὸ Δαλματικὸ τοπωνύμιο Σάλωνα», *Βυζαντινὸς Δόμος*, 1 (1987), σσ. 213-220.

⁸⁸ Συνεχισταὶ Θεοφάνους, ἐκδ. Βόννης, 446: «...εἰς δὲ τὸ τῶν ῥητόρων Ἀλέξανδρον μπτροπολίτην Νικαίας...». Κυριακόπουλος Κ. Θ., *Ἁγίου Πέτρου ἐπισκόπου Ἄργους βίος καί λόγοι. Εἰσαγωγικεῖς-μετάφρασις-σχόλια*, Ἐν Ἀθήναις 1976, σσ. 438-439. Lemerle Paul, *Ὁ Πρῶτος Βυζαντινὸς οὐμανισμὸς. Σημειώσεις καί παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐκπαίδευσι κατὰ τὴν παιδεία στό Βυζάντιο ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὡς τὸν 10ο αἰῶνα*, μετάφρασι Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 1981, σσ. 239, 428, σμ. 68, ὅπου βιβλιογραφία.

σέ χειρόγραφο σχολίων στον Λουκιανό: «Διώρθωσα ἐγὼ Ἀλέξανδρος Νικαίας τῆς ἐν Βιθυνία μετὰ Ἰακώβου τοῦ ὁμομηχου ἀδελφοῦ... Λαρίσσης τοῦ πρώτου μετὰ τὴν καταδρομὴν τῶν Βουλγάρων ἰδίους αὐτὴν ἀναλώμασιν ἀναστήσαντος καὶ κόσμον αὐτὴ τέ καὶ τοῖς κτήμασι δόντος πλείονα»⁸⁹. Μία μικρὴ ἐπαρχιακὴ πόλις δὲν εἶχε πολλές εὐκαιρίες νὰ δέχεται χρηματοδότηση σέ καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἀνανέωση εἰς βάθος χρόνου. Ὁ Ἰακώβος φαίνεται νὰ εἶναι αὐτός ὁ εἰσηγητὴς στοῦ νέου πρόγραμμα ὅπου ἡ τριπλῆ ἐορτὴ ἀναδεικνύει τὸν ναὸ τῶν Τεσσάρων Μαρτύρων σέ συναλληλία μὲ τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου. Ὁ δῦο Κανὼνες πρὸς τιμὴν τῶν τοπικῶν ἁγίων ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ «κόσμου» ποῦ προσέδωσε στὴ Μητρόπολὶ του. Μετὰ τίς περιπέτειες ποῦ ἔζησε ἡ Λάρισα, συντελεῖται κάτι τόσο μοναδικό καὶ σημαντικό γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς πνευματικῆς ζωῆς πόλεως ποῦ ἔμελλε νὰ γίνῃ ἔδρα τοῦ θεμάτων τῆς Ἑλλάδος (τέλη 10ου-ἀρχές 11ου αἰ.)⁹⁰.

Κάτι ἀνάλογο ἔγινε μὲ τὴν προσπάθεια τοῦ ἱεραποστόλου Νίκωνος Μετανοεῖτε (π. 925-1002) στὴ Σπάρτη, ὅπου ἱδρυσε στοῦ κάστρου (ἀγορά) ἱεραποστολικὴ μονὴ ἀφιερωμένη στον Χριστὸ Σωτήρα (Ανάληψη ;), καὶ δευτερευόντως στὴ Θεοτόκο καὶ τὴν μάρτυρα Κυριακὴ⁹¹.

Οἱ τόσο πληθωρικὲς περιγραφὲς μαρτυρίου στὰ δύο κείμενα εἶναι ζήτημα ἂν ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ ἐμφανίζουν ὀργάνωση. Συγκρίνοντας τοὺς τρόπους ποῦ ἐκτίθενται τὰ βασανιστήρια (Κανὼν, Βίος ἁγίου Νικολάου) παρατηρεῖται ὅτι ἀναπτύσσονται σέ ὀκτώ φάσεις, ἀλλὰ παρουσιάζουν διαφορετικὴ λογικὴ:

1. Κανὼν: τὰ βασανιστήρια περιγράφονται μὲ λογικὴ σειρά, γιὰ τοὺς τέσσερις Μάρτυρες : α) Μία φιλή ἐξίστορηση τῶν συνολικῶν μαρτυριῶν. Ἐπιλέγονται τέσσερα θέματα μαρτυριῶν: ἀπειλές, βασανιστήρια (στρεβλώσεις), θανάτωση μὲ πῦρ ἢ ξίφος: Ὡδὴ Γ', τρόπ. 2, «Ὁὐ κατεπλάγητε ὑμεῖς τὰς ἀπει-

⁸⁹ Ἀβραμεία, ὁ.π., σσ. 129-130.

⁹⁰ Ἀβραμεία, ὁ.π., σσ. 32-33.

⁹¹ Γιὰ τὸν ναὸ τοῦ Σωτήρα Σπάρτης βλ. Λαμψίδης, ὁ.π., σ. 66, στχ. 24-25, 426-427. [«...ναὸν ἀνεγείρει ἐξ αὐτῶν κρηπίδων τῷ Σωτήρι καὶ Δεσπότῃ...»], 68, στχ. 8-10 [«...ναὸν ἰδρυθῆναι ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς πανμνήτου Θεομήτορος καὶ τῆς καλλιμάρτυρος Κυριακῆς...»], 426, 477-478. Ἀναγνωστάκης Ἠλ., «Μονεμβασία-Λακεδαίμων: Γιὰ μίαν τυπολογία τῆς ἀντιπαλότητας καὶ γιὰ τὴν Κυριακὴ ἀργία στὶς πόλεις», στοῦ Τ. Κιουσοπούλου (ἐπιμ.), *Οἱ βυζαντινὲς πόλεις (8ος-15ος αἰώνας)*, Ρέθυμνο 2012, σσ. 101-137, 126-127. *Da Costa-Louillet*, ὁ.π., σσ. 346-365. Ναὸ τοῦ Σωτήρος ἱδρυσε ὁ Νίκων καὶ στὴν Ἀγορὰ τῆς Κορίνθου, βλ. Λαμψίδης, σσ. 58, 25-27, 412.

λάς τῶν τυράννων, οὐ στρεβλώσεις, οὔτε πῦρ, οὔτε ξίφος...». β) Ἡ πλήρης ἀνάπτυξη τῶν προηγουμένων μέ ὀκτώ θέματα μαρτυρίων: Ὡδή Θ', τροπ. 2ο: «Ξιφῶν, πυρός, ὀργάνων στρεβλωτικῶν, ἀρθρεμβόλων, μαστίγων, πριστήρων τε, μυκτηρισμῶν πείραν καί εἰρκτής... ὑποστάντες...». Ἡ περιγραφή εἶναι ἀντίστροφη, ἀρχίζει μέ τόν θάνατο καί καταλήγει στή σύλληψη-ἐγκλεισμό σέ φυλακή. Κανονικά θά ἦταν: 1. εἰρκτή, 2. μυκτηρισμοί, 3. πριστῆρες (δόντια), 4. μαστιγες, 5. ἀρθρέμβολα, 6. στρεβλωτικά ὄργανα, 7. πῦρ, 8. ξίφος. Στήν οὐσία ὁμως συγκροτοῦν τέσσερα ζεύγη: Α (1+2) Εἰσαγωγή, ἀνώδυνα: εἰρκτή-μυκτηρισμοί, Β (3+4) Προκαταρκτικά: βασανιστήρια γιά πρόκληση αἵματος (πριστῆρες, μαστιγες), Γ (5+6) Βαριά βασανιστήρια: μέ μηχανισμούς γιά σωματική παραμόρφωση (ἀρθρέμβολα, στρεβλωτικά ὄργανα), Δ (7+8) Θανάτωση: χρήση πυρός καί ξίφους. Ἡ ἄλλος τρόπος θά ἦταν:

1. εἰρκτ	→ 2. μυκτηρισμοί	Α
3. πριστῆρες	→ 4. μαστιγες	Β
5. ἀρθρέμβολα	→ 6. στρεβλωτικά	Γ
7. πῦρ	→ 8. ξίφος	Δ

Ἐφαρμόζεται γραμμική ἀντίληψη (εἰσαγωγή: εἰρκτή, μυκτηρισμοί, προκαταρκτικά: πριστῆρες, μαστιγες, σωματικές κακώσεις: ἀρθρέμβολα στρεβλωτικά, θανατώσεις: πῦρ, ξίφος). Θά μπορούσε νά τά ἔχει ὑποστει ἓνα άτομο ὅλα τά βασανιστήρια, ὅπως συμβαίνει π.χ. σέ μεγαλομάρτυρα, τόν ἅγιο Γεώργιο πού ὑφίσταται ὅμοια ἢ συγγενῆ βασανιστήρια, ὀκτώ συνολικά μέ τήν καρτόμηση⁹². Ὁ ἔμνογράφος μᾶλλον ἐννοεῖ ὅτι ὅλοι, δηλαδή καί οἱ τέσσερις, ὑπέστησαν μαζί τό ἴδιο μαρτύριο.

2. Βίος ἁγίου Νικολάου τοῦ Νέου: περιγράφονται ὁμοίως ὀκτώ βασανιστήρια⁹³: «Καί χειρωσάμενοι αὐτούς ποικίλαις τιμωρίαις καθυπέβαλον, [1] τόν μέν ὄνυξι ξέσαντες, [2] τόν δέ τόξοις κατατοξεύσαντες, [3] ἄλλον τῶ καταπέλτη ὑποπιέσαντες, [4] ἕτερον τῶ τροχῶ ἐπιδοῦντες, [5] καί τοῦ μέν τήν κεφαλίν τυμπανίζοντες, [6] καί ἄλλου τά μετάφρενα σούβλαις διατιτρῶντες, [7] καί

⁹² Τό μαρτύριο τοῦ ἁγίου Γεωργίου μετά τήν ἀπολογία περιέχει ὀκτώ βασανιστήρια: 1. κέντηση μέ ἀκόντια καί φυλάκιση 2. μέγγενη στά πόδια καί πέτρα, 3. τροχός, εἰρωνεῖες, 4. λάκκος μέ ἀσβέστη, 5. πυρακτωμένα ὑποδήματα, 6. μαστίγωση, 7. δηλητήριο, 8. ἀποκεφαλισμός. Πρβλ. Ὁ Μέγας Συναξαριστής τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἐκδίδεται ὑπό Ματθαίου Λαγγῆ, Ἀθήνα ⁵1990, 465 κ.έ., 469-479. Πρβλ. Walter Chr., *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*, Ashgate, 2003. H. Delehaye, *Les legends graecques des saints militaires*, Paris 1909.

⁹³ Σοφριανός, Ἅγιος Νικόλαος, σ. 142, στχ. 132-144.

τοῦτον μὲν κοντῶ καταπαίρραντες, [8] ἐκείνον δέ ξύλου ἀπαιωρήσαντες...».

Στό τιμήμα αὐτό ἡ σειρά τῶν μαρτυριῶν ἐμφανίζει δυαδικότητα, δηλαδή συγκροτοῦν ζεύγη (βασανιστήριο καί θανάτωση): Α (1+2): χρήση αἰχμηρῶν ὀργάνων. Β (3+4): χρήση μηχανῶν. Γ (5+6): χρήση ὀργάνων στήν κεφαλή. Δ (7+8): Χρήση δοκαριῶν.

A. Βασανιστήριο

1. χρήση ὀνύχων [1]

1. πίεση καταπέλτη [3]

1. τυμπανισμός κεφαλῆς [5]

1. τρύπημα μέ κοντό [7]

B. Θανάτωση

→ 2. χρήση τόξου-βελῶν [2]

→ 2. τροχός [4]

→ 2. σοῦβλες στά μετάφρενα [6]

→ 2. κρέμασμα ἐπί ξύλου [8]

Στόν Βίο τοῦ ἁγίου Νικολάου ὑπάρχει μία θεματική κατάταξη, ἡ ἀρχή καί ἡ κορύφωση σέ τέσσερις φάσεις. Νά βασανίζονται σύμφωνα μέ τόν Βιογράφο τέσσερα ἄτομα; Εἶναι πολύ πιθανό.

Καί οἱ δύο περιπτώσεις ἀποδίδουν αἴσθησι χῶρου, ὁπότε μπορεῖ νά ἀναφέρονται σέ *εἰκαστικά σύνολα, ἐντοίχια ἢ ἐπί φορητῶν εἰκόνων*. Ὅλα μαζί δείχνουν τί φαντασία τῶν συγγραφέων, γιά πρόκλησι περισσότερου συναισθήματος στόν θεατή. Ὡστόσο πιά κοντά σέ ἕνα, ὑποτιθέμενο ἀσφαλῶς, εἰκονογραφικό πρόγραμμα στό ναό τῶν Ἁγίων στή Λάρισα βρίσκεται ὁ Βιογράφος τοῦ ἁγίου Νικολάου Νέου Νικόλαος, ὁ ὁποῖος γνωρίζει τήν πόλη, φέρει στήν ἐπιφάνεια πηγές, ὅπως τά «ἀναγραπτά» ὀνόματα τῶν Μαρτύρων, δηλαδή ἦταν γνώστης ἀρχαιακοῦ ὑλικοῦ τῆς Μητροπόλεως. Προκαλεῖ ἐντύπωση πῶς σέ ἕνα κείμενο Λογίου πού ἀξιοποιεῖ τί λαϊκή παράδοσι τοῦ Μάρτυρα (ταυτιζόμενου μέ τή δρθ) ἐμφανίζει τέτοια τάξι σέ σύνθετες περιγραφές ὅπως τό ἐν λόγῳ μαρτυρολόγιο. Ὁ Βιογράφος δέν ἀκολουθεῖ τόν Κανόνα, τόν ὁποῖο μᾶλλον γνωρίζει, ἴσως ἔχει προφανῶς ἄλλο πιά αὐθεντικό πρότυπο, χειροπιαστό. Μήπως ἕνα σχετικό κείμενο, ἕνα ἐγκώμιο πού θά ἐκφωνήθηκε τήν 1η Μαΐου; Ἡ μήπως τίς ἴδιες τίς εἰκόνες;

Εἶναι προφανές ὅτι ἐντόπιοι βάρβαροι, ἀκόμη καί διερχόμενοι στρατιῶτες, δέν ἦταν δυνατόν νά ἐκτελοῦσαν τέτοια μαρτύρια ὅπως θά γινόταν μόνον σέ ἕνα ὀργανωμένο κράτος, π.χ. τό παλαιό Ρωμαϊκό σέ μία μεγάλη πόλη στήν περίοδο τῶν διωγμῶν. Πρόκειται γιά ἔργο τέχνης, ὁπότε δέν τίθεται θέμα πιστῆς ἀπόδοσις τῆς πραγματικότητας. Γι' αὐτό ὁ Ἀρσένιος Ξένος, πολύ σημαντικός λόγιος, εὐεπίφορος στόν πραγματισμό καί τήν τεκμηρίωσι, ἐδῶ χρησιμοποιεῖ πρότυπο ἑνός παλαιοῦ ἁγίου ὅπως ὁ ἅγιος Γεώργιος, κι ὄχι πολλῶν ἁγίων. Διασκευάζει τό μαρτυρολόγιο, τό διαπραγματεύεται ὡς ἴδιο θέμα, πρῶτα περιληπτικά καί μετά πλήρως ἀναλυτικά. Δέν ἦταν ἀπαραίτητο

νά ἦταν παρών στήν πόλη ἢ ὅταν τό ἔγραφε νά εἶναι ἔτοιο τό εἰκονογραφικό πρόγραμμα. Ἐπομένως θά μποροῦσε νά τό περιέγραφε μέ βάση δικές του ἐμπειρίες, π.χ. ἕνα ἐπίσημο πρόγραμμα ἀπό Θεσσαλονίκη, Κων/πολη. Τό ζήτημα ἀσφαλῶς χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση.

Δέν ἔχουν σωθεῖ ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Ἀρσενίου Ξένου (10ος αἰ.) προγράμματα στή μνημειακή τέχνη Μαρτυρίων ἀπό πτό παλαιές ἐποχές πού κατακλύζουν τί λογοτεχνική παράδοση (ἀραγε ὑπῆρχαν;), ἀλλά μεμονωμένα δείγματα ὑπάρχουν σέ χειρόγραφα, ἐπιδιδόμενα σέ μεμονωμένα βασανιστήρια, ὅπως τό Ψαλτήρι Χλουντώφ (Moscow, Hist. Mus. MS. D.129) (9ος αἰ. μετά τό 843)⁹⁴ καί ἡ ομάδα του, ὁ κώδικας 510 Παρισίων (Cod. Par. Gr. 510, πέρ. 880) μέ μεμονωμένες παραστάσεις Μαρτυρίων⁹⁵. Ἀσφαλῶς δέ στό μεταγενέστερο μέν ἀλλά καί πολύ πτό ἀναλυτικό ἀπό ὅλα Μηνολόγιο τοῦ Βασιλείου Β΄ (τέλη 10ου - ἀρχές 11ου αἰ.)⁹⁶. Πτό συνηθισμένο μαρτύριο βέβαια εἶναι ὁ ἀποκεφαλισμός, γνωστό θέμα ἀπό τήν παλαιοχριστιανική τέχνη, ἀλλά στήν μέση περίοδο σώθηκαν παραδείγματα ἀπό τόν 9ο αἰῶνα⁹⁷.

Τά Μαρτύρια τῶν Μαρτύρων στό ὄρος Τέρναβον ὑποβάλλουν μία ποιητική ἀντίληψη γιά νά διλωθεῖ μέ ἐνάργεια καί γι' αὐτό καθ' ὑπερβολήν ἡ θυσία τῶν Τεσσάρων ἱεραποστόλων. Περιγραφές βασανιστήριων ἀγίων ὑπάρχουν σέ παλαιότερα ἀγιολογικά κείμενα. Οἱ παραστάσεις μηνολογίων σέ ὅλη τί Μέση βυζαντινὴ περίοδο μέ Μαρτύρια ἀγίων τείνουν στήν υἱοθέτηση μί πραγματικῶν ἢ ποιητικῶν (ὑπερβολικῶν) στοιχείων, χωρίς νά ἀνταποκρίνονται στά γεγονότα ὅπως τά ἐκθέτουν τά πτό ἀκριβῆ *acta* ἢ συναξάρια⁹⁸. Θά ἦταν ἐδῶ ἕνα ἀπό τά πρῶτα παραδείγματα πού καταγράφεται κάτι τέτοιο στή μεσοβυζαντινὴ ἐποχή;

⁹⁴ Čepkina M.V., *Miniaturii Choudovskoj Psaliri*, Iskusstvo, Moskva 1977, ἀρ. 10r (τόξευση), 12v (διατύπωση ἀρθρώσεων), 34v (διατύπωση μέ κοντάρια), 44r (βασανιστήριο τροχοῦ μέ δόντια).

⁹⁵ Galavaris George, *The illustrations of the Liturgical Homilies of Gregory Nazianzenus*. Princeton 1969. Peers G., «Patriarchal Politics in the Paris Gregory (B.N. gr. 510)», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 47, 1997, σσ. 50-71.

⁹⁶ Patterson - Ševčenko N., «Menologion of Basil II», *Oxford Dictionary of Byzantium*, Bd. 2, New York, Oxford, 1991, σσ. 1341-1342, ὅπου βιβλιογραφία.

⁹⁷ Χαλαμπιδης Κων., *Ὁ ἀποκεφαλισμός τῶν Μαρτύρων εἰς τὰς ἱστοριοφιλολογικὰς πηγὰς καί τὴν βυζαντινὴν τέχνην*, Ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1989, σσ. 107 κ.έ.

⁹⁸ Mijović P., «Les morts des martyrs dans la littérature et la peinture médiévale», *Zbornik za Likovne Umetnosti*, 4 (1968), σσ. 1-23. Ἐπίσης Mijović P., «Une classification iconographique de menologes enlumines», *CongrByz XII, Ochride 1961*, III, Beograd, 1964, σσ. 271-279, ὅπου ταξινομεῖ τά μηνολόγια ἀνάλογα μέ τὴς παραστάσεις μαρτυρίων καί προσωπογραφῶν μαρτύρων.

Οί συγγραφείς Ἀρσένιος καί Νικόλαος δέν γνωρίζουν ἢ δέν τούς προκαλεῖ ἐντύπωση νά τό μεταφέρουν ὅπως ἔγινε (ἂν διασώθηκε τέτοια περιγραφὴ) τό Ἱστορικό τοῦ Μαρτυρίου μέ λεπτομέρειες, ἀλλά ὁ μὲν πρῶτος ἔχει ἐμπειρία τέτοιων εἰκόνων, ὁ δέ δεύτερος βλέπει τεκμήρια στή Λάρισα, τόν ναό, τά «ἀναγραπτά» ὀνόματα, μία ἀνανεωμένη λατρευτικὴ παράδοση ἔτοιμη. Πάντως εἶναι μία περίπτωση ὅπου ὁ ἐγκωμιστής (Ἀρσένιος) ἢ ὁ ζωγράφος πού δέχεται παραγγελία *προσπαθεῖ μέ ἓνα εἶδος προσομοίωσης νά ἀποδώσει τὴν ἀλήθεια μέ ποιητικούς ὅρους*, δηλαδή νά συγκινήσει μέ τὴν τέχνη του τὸν ἀκροατὴ ἢ τὸν θεατὴ. Ἡ ποίηση ὑπερβαίνει τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ μεταφέρει πρὸς καίρια τὴν ἱστορικὴ καὶ πνευματικὴ πραγματικότητα, τὴν κοινὴ αἴσθησι: ὁ ἀντίθεος παγανισμὸς τῶν Βουλγάρων ἀκόμη καὶ σέ λανθάνουσα μορφή εἶναι κίνδυνος γιὰ τὴν κοινωνία τῶν Πιστῶν, τὴν ἴδια τὴν Ῥωμανία. Ὅταν ὑπάρχει μητροπολίτης ἓνα τόσο σημαντικό ὄνομα, ὅπως ὁ λόγιος Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος ἀνανέωσε τὸν «κόσμο» τῆς Λαρίσας, θά πρέπει νά εἶναι αὐτὸς ὁ εἰσηγητὴς τοῦ μοναδικοῦ καὶ πρῶτου τέτοιου προγράμματος, στηριζόμενος σέ πρότυπα τῆς πρωτεύουσας, τὴ στιγμή πού μεταφέρει σέ μία ἐπαρχιακὴ πόλη τὸν θρόνο τῆς Κων/πολης, τὴν 11η Μαΐου. Φαίνεται ὅτι ὑπῆρχαν ἐσωτερικοί, κοινωνικοὶ λόγοι αὐτῆς τῆς σύνδεσης τῆς Λαρίσης μέ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὰ καλλιτεχνικά της ἐπιτεύγματα-πρότυπα. Ἐξάλλου, στὴν Κωνσταντινούπολη προσδιορίζονται ἢ δροῦν οἱ ἀδελφοὶ μητροπολίτες Λαρίσης Ἰάκωβος καὶ Νικαίαις Ἀλέξανδρος, διδάσκαλος ἀργότερα στὴν ἴδια τὴν σχολὴ τῆς Μαγναύρας. Ἔτσι ἀναδύεται ἡ δυνατότητα τῆς ὑπαρξης στή Λάρισα ἑνὸς αὐθεντικοῦ ἔργου πού προβάλλει μία ἐξιδανικευμένη τέχνη εἰκαστικὴ. Τὰ θύματα περιβάλλονταν ἀπὸ τὴν αἴγλη τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Ἡ θανάτωσή τους, πού ἔγινε σέ σκοτεινὴ ἐποχὴ, ἀποκτᾷ νέα σημασία καὶ ἀνάγκη ἔξαρχης τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου πάνω σὲ στερεότυπα πού ἀξιοποιεῖ ἡ κεντρικὴ ἐξουσία.

Στὴν πρωτεύουσα ὑπῆρχε δυνατότητα νά ἐντοπισθοῦν ἀνάλογα παραδείγματα (φιλολογικά, εἰκαστικά) Μαρτύρων ὡς θύματα Βουλγάρων, πρὶν ἀπὸ τὸν ἐκχριστιανισμό τους. Πέρα ἀπὸ τούς Μάρτυρες στρατιῶτες τῆς ἡττας τοῦ 811 (23 ἢ 26 Ἰουλίου). Αὐτὸ τό δείγμα ἀκολουθεῖ ὁ συγγραφεὴς τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Νικολάου Νέου, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὅλους τούς ἁγίους στρατιῶτες. Ὅμως μέ τούς ἁγίους Ἀρμόδιο καὶ τούς σὺν αὐτῷ συνάδει ἄλλο παράδειγμα: οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ ἔτους 813 (23 Ἰανουαρίου) (δηλαδή ἕξι μῆνες νωρίτερα), στὴν κορύφωση τοῦ βυζαντινοῦ-βουλγαρικοῦ ἀνταγωνισμοῦ μέ τὸν Κροῦμο, οἱ ὁποῖοι μαρτύρησαν, ὅταν ὁ διάδοχός του Ὁμουρτάγ τό 815 κήρυξε διωγμὸ κατὰ τῶν Χριστιανῶν πού ζοῦσαν στό κράτος του.

Στὴν Ἀκολουθία ὑπάρχει ὁ ἐπικεφαλῆς, ὁ ὁποῖος δέχεται τὰ περισσότερα ἐγκώμια καὶ περιγράφονται τὰ μαρτύρια πού ὑπέστησαν: α) 1ο στιχηρό: ὁ Πέτρος εἶναι ἱερομάρτυς (βλ. Ἀκολουθία, στχ. 47), σύζυγος τῆς Μαρίας (Ακ. 58-59), ὑφίσταται μαρτύριο τοῦ πυρός (ἀλλὰ στὴν ἀκολουθία, στχ. 47-48: *τὴν κάραν τέμπται*). 2ο στιχηρό: Λέων διὰ ξίφους (ἀρχιερεὺς, Ἀκολ. 49), Ὑπάτιος, Κώνσταντος, Θεόφιλος, Μιχαὴλ, Λέων, Ἀρτάβασδος, Πολυχρόνιος, Ἰωάννης, Θεόδωρος, Χοτόμηρος, Συμεών. 3ο στιχηρό: Σαμουὴλ, Ὑπάτιος, Ἀσφὴρ, Θεόδωρος, Κωνσταντῖνος, Κούπεργος, Πολυχρόνιος, Μιχαὴλ, Θεόφιλος, Βαρδάνης, Λέων, Γεώργιος, Δαβίδ, Γαβριὴλ, Πέτρος, Παῦλος, Πάρδος, Ἰωάννης, Χριστόφορος, (Μαρία). (Στὴν Ἀκολουθία, στχ. 63-67 εἶναι «ἱερουργοὶ Κυρίου» οἱ Παῦλος, Πέτρος, Πάρδος, Σαμουὴλ, Δαβίδ καὶ Λέων). Ἀκολουθία: Ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι, Λέων, Ἀράβεος (124, 210), καὶ ἄλλοι 377 ἀνώνυμοι (στχ. 125-126), 3000 μάρτυρες (στχ. 155-158), Ὑπάτιος, Γεώργιος, Μαρία, Θεόδωρος, Πέτρος, Παῦλος, Γρηγοῶς, Ἥλιος, Ἀράβεος, Ἀσφὴρ, Λέων, Μαρτίνος, Πάρδος, Γαβριὴλ Μαρτίνος (στχ. 211), Στραπήγιος (στχ. 216), Δουβομηρός (στχ. 217), Σκριβιανός (στχ. 219). Ὡς τρόποι θανατώσεως ἀναφέρονται (ἐκτός ἀπὸ τὴν πυρὰ): ρόπαλα (στχ. 39: *τοῖς ροπάλοις συντριβόμενοι*), ξίφος (40: *τεμνόμενοι ξίφει*), ἐνῶ ἔμειναν ἄταφοι πολλές ἡμέρες (στχ. 41-42) ἢ 40 ἡμέρες ὡς τροφή στὰ σκυλιά (στχ. 147-149). Ἐπίσης ὁ Μανουὴλ: (στχ. 45-46: *τιμηθεὶς τὰς χεῖρας ἐδιχοτομήθη*), ὁ ἀρχιερεὺς Λέων (στχ. 49-50: «*ἀναρρήγνυται γαστέρα*»), λιθοβολισμός, ὅπως ὁ Στέφανος (στχ. 183-186) ἢ μέ ἀγκόνη (στχ. 191)⁹⁹.

Σὲ αὐτὴ τὴν κατηγορία Μαρτύρων ἐμπίπτει ὁ Κανὼν τοῦ Ἀρσενίου, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει ἀγιότητα στοὺς τέσσερις Μάρτυρες, οἱ ὁποῖοι ὡς ἱεραπόστολοι (μοναχοί) φονεύθηκαν γιὰ θρησκευτικούς λόγους. Ἡ περίπτωσή τους εἶναι ἥσσανος κλίμακας ἐπεισόδιο σὲ σχέση μὲ τὸν διωγμὸ τοῦ Ὁμουρτάγ, ὁμοίως καὶ τὸ παράδειγμα τῶν Μαρτύρων τοῦ 811 εἶναι πολὺ ἀνώτερο τῶν ὀκτῶ στρατιωτῶν τοῦ Τυρνάβου. Ὡς πρὸς τὸ φιλολογικὸ μέρος ὁ Ἀρσένιος γνωρίζει τὸ γεγονός, ἀλλὰ ἀποδίδει τὸ πνευματικὸ μέρος, δὲν συγγράφει Ἱστορία εἴτε τοῦ ἦταν ἀνέφικτο εἴτε ἀδιάφορο, ὅποτε μεταφέρει στὸ ἔργο του τὴν ὁμαδικὴ ἀπόδοση Μαρτυρίου ἀπὸ παγανιστές, μὲ βάση παλαιὰ μαρτυρολογία, ὅπως τοῦ ἀγίου Γεωργίου. Ἀντίθετα, ὁ ζωγράφος, ἐφόσον ἀπεικονίσθηκε τὸ Μαρτύριο στὸν ναὸ τῆς Λάρισας, ἔπρεπε νὰ εἶναι πρὸ ρεαλιστής, νὰ ἐξατομικεῖ τὸ Μαρτύριο γιὰ τὸν καθέναν, ἐπέτρεψε γιὰ τὰ μαρτύρια τῶν θυμάτων τοῦ Τυρνάβου ἕναν τρόπο ἀπόδοσης, πιθανόν μὲ βάση τὴν ἴδη γνωστὴ στὴν Κων-

⁹⁹ Follieri E., Duičev I., «Un acolouthia idedita per I martyri di Bulgaria dell' anno 813», *Byzantion* XXXIII, 1963, σσ. 71-106. Stephenson, ὅ.π., σ. 104.

σταντινούπολη φιλολογική παράδοση άτομικων μαρτυριών των θυμάτων των παγανιστών Βουλγάρων στη Θράκη.

Γιά ένα τέτοιο έργο με ρίζες όπως φαίνεται στην Κων/πολη, δέν δόθηκε μόνον παραγγελία συγγραφέως Κανόνα από έγκριτο άγιογράφο, τόν Άρσένιο, αλλά και από ανάλογης κατηγορίας ζωγράφο: είτε με φορητή εικόνα (ή εικόνες) είτε τό πιό πιθανό με ιστόρηση του ναού των Τεσσάρων άγιών στη Λάρισα.

3. Ή Λάρισα ως Νέα Κωνσταντινούπολη-Ίερουσαλήμ

Τό 926 στη Λάρισα συντελείται ένα πρόγραμμα ευρύτερης ανακαίνισης (άνανέωση) τής πόλεως με τόν «κόσμον» που επέφερε ο Ίάκωβος μετά τήν έπιδρομή του Συμεών. Ή άνανέωση του χώρου γίνεται επίσημα με άνανέωση του χρόνου. Τό άδιαμφισβήτητο γεγονός τής προβολής τής Κωνσταντινούπολης μέσω τής 11ης Μαΐου στη Λάρισα στη δεκαετία 920-930, περίπου 600 χρόνια μετά τήν ίδρυσή της (8 Νοεμβρίου 324: θεμελίωση - 11 Μαΐου 330: εγκαίνια) δηλώνει άμεση βασιλική επέμβαση.

Πέρα από έκτελούμενα έργα, ύμνολογικά και οικοδομικά-καλλιτεχνικά, προέχει ή όλη πνευματική άνασυγκρότηση τής πόλης. Ή έξαρση των λειψάνων νέων άγιών, των Τεσσάρων Μαρτύρων αλλά και του άγίου Άχιλλίου φέρει στην επιφάνεια τόσο τήν εικόνα τής Κωνσταντινούπολης όσο και τήν «Νέα Ίερουσαλήμ» που άποδίδεται σέ μείζον εκκλησιαστικό κέντρο (π.χ. Κωνσταντινούπολη, Θεσσαλονίκη)¹⁰⁰. Λόγω τής παρουσίας των λειψάνων των μαρτύρων ή Κωνσταντινούπολη θεωρείται ήδη ως Νέα Ίερουσαλήμ γύρω στά 500 στον Βίο του άγίου Δανιήλ Στυλίτη (π. 419-π. 503)¹⁰¹. Ή Λάρισα είχε τάφους Μαρτύρων τής περιόδου των διωγμών¹⁰², αλλά πλέον είναι έποχή, όπου νέα

¹⁰⁰ Külzer A., «Pilger: Reisende in Gottes Namen», Ch. Gastgeber - E. Daim, (eds.), *Byzantium as Bridge between West and East*, Wien 2015, σσ. 58-60.

¹⁰¹ Delehaye H., *Les saints stylites*, Bruxelles 1923, *Vita S. Danielis Stylitae*, XLVI, σ. 12, σπχ. 12-15 (Βίος): «ἄπελθε εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ βλέπεις δευτέραν Ἱερουσαλήμ τὴν Κωνσταντινούπολιν». σ. 95, σπχ. 29-31 (έπιτομή). σ. 110, σπχ. 19-22. Πρβλ. C. Mango, «The Origins of the Blachernae Shrine at Constantinople», *Acta XIII Congressus Internatiolalis Archeologiae Christinae*, II, Vaticano-Split, 1948, 61-76, 61. Πρβλ. Kazan G., «Arks of Constantinople, the New Jerusalem: The Origins of the Byzantine Sarcophagus Reliquary», *Byzantion* 85 (2015), σσ. 77-125, 77-81. Ή ίδια ή Κωνσταντινούπολη αφιερώθηκε στον «Θεό των Μαρτύρων» (Ευσέβιος, Βίος Κωνσταντίνου, III.48.1-2), βλ. Γουλούλης, «Ή χριστιανική πόλη», σσ. 196 κ.έ.

¹⁰² Ή ταφική τράπεζα Πέντε μαρτύρων που βρέθηκε στο Συκουρίο έξω από τί Λάρισα προέρχε-

ἐκκλησιαστικά κέντρα, ὑποκαθιστοῦν τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους χάρι στὰ λείψανα ἁγίων. Ἔτσι τὸ τραγικὸ συμβάν στὸ κέντρο τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου νὰ δολοφονοῦνται τελετουργικά Ρωμαῖοι ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες δίδει ἄλλη μιά εὐκαιρία, μιά γενιά ἀργότερα, τὸ 926, γιὰ τὴν πρόταξη τῆς τριπλῆς γιορτῆς τῆς 11ης Μαΐου, τῶν τοπικῶν ἱεραποστόλων Μαρτύρων, τῶν ἐγκαινίων τῆς Κων/πόλεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος. Ἡ τιμὴ τῶν λειψάνων τεσσάρων μαρτύρων, ἱεραποστόλων (μοναχῶν), θυμάτων παγανιστῶν κατοίκων τοῦ Τερνάβου, ὁδηγεῖ στὴν προβολή τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ (πού εἶναι πρότυπο τῆς Κωνσταντινούπολης), ὡς προτύπων στὴ Λάρισα. Ὁ μητροπολίτης Ἰάκωβος *ἀνανεώνει τὴν τιμὴ ἱεραποστόλων ἁγίων*: τοῦ παλαίου Ἀχιλλίου (15 Μαΐου) πού ἔφτασε ὡς ἱεραπόστολος στὴ Λάρισα (Α΄ Βίος)¹⁰³ καὶ τώρα τῶν νεωτέρων τεσσάρων «σοφῶν» Μαρτύρων (11 Μαΐου). Ἀντίθετα ὁ Βιογράφος τοῦ Νικολάου Νέου ἐξαίρει τὸν ἅγιο πολεμιστὴ.

Ἀσφαλῶς δὲν μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ ἂν ὁ ἅγιος τῆς 11ης Μαΐου, ὁ Μώκιος, δηλ. ἅγιος τῶν ἐγκαινίων τῆς Κων/πόλεως, ἐτιμάτο στὸν ναὸ τῆς Λάρισας. Ναὸς αὐτοῦ ὑπῆρχε στὴ Βέροια¹⁰⁴, κτισθεὶς ἐνδεχομένως μὲ πρωτοβουλία κάποιου ἀξιωματοῦχοῦ ἀπὸ Κων/πολη πού θὰ εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ διαδώσει τὴν τιμὴ ἑνὸς ἁγίου ταυτισμένου μὲ τὰ ἐγκαίνια τῆς Κων/πόλεως ἢ καὶ τὰ ἴδια τὰ ἐγκαίνια. Στὴ Λάρισα ἡ τοποθέτηση τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Ἀρδομίου παραμονές αὐτῆς τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου εἶναι γεγονός πού σημαίνει ἀνανέωση, ἀναγωγή τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας στὸ κωνσταντίνειο κράτος, ἐποχὴ πού ἐθεωρεῖτο ὅτι ἔζησε ὁ ἅγιος Ἀχιλλίος. Ἀκριβῶς γιατί ἡ δολοφονία τῶν τεσσάρων ἁγίων ἦταν ἐπίθεση κατὰ τῆς Κωνσταντινούπολης.

Ἡ ἰδέα τῆς Λάρισας ὡς Νέας Κων/πολης-Νέας Ἱερουσαλήμ μπορεῖ νὰ ἀναζητηθεῖ σὲ προβολές τῆς πάνω στὸν ἰδεατὸ Χῶρο τῆς πόλεως, ὅπου ἦδη ἀπὸ τὸν 6ο αἰῶνα λειτουργεῖ ἡ εἰκόνα τῆς Ἱερουσαλήμ.

Ἡ πόλη ὅπως τὴ διαρεῖ ὁ Πηνειὸς σὲ κυρίως ἄστρ καὶ ἀπέναντι «Πέρα» (Μαχαλά: ὕστερη τουρκοκρατία ἕως σήμερα), ἀποκτᾶ τὴν εἰκόνα τῆς

ται ἀπὸ Μαρτύριο τῆς Λάρισας, βλ. *Ἀβραμεία*, ὁ.π., 40, ὅπου βιβλιογραφία. Γουλούλης Στ., «Οἱ πρῶτοι Μάρτυρες καὶ τὸ ἀρχαῖο θέατρο Λάρισας», *Λεπτέτυμος. Μελέτες Ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης στὴ μνήμη τοῦ Γεωργίου Γούναρη. Ὑστερη ρωμαϊκὴ, βυζαντινὴ, μεταβυζαντινὴ περίοδος, Βυζαντινὸς Δόμος*, 26, Θεσσαλονίκη 2018, σσ. 487-498.

¹⁰³ Σοφριανός, «Ἅγιος Ἀχιλλίος», 135 κ.έ., ἰδιαίτερα 140 κ.έ.

¹⁰⁴ Ναὸς τοῦ ἁγίου Μωκίου ὑπῆρχε στὸν χῶρο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου (μετέπειτα κεντρικὸς ναός), πού κτίσθηκε τὸν 19ο αἰ. στὴ θέση ναοῦ τῆς Θεοτόκου, βλ. Παπαζώτος Θαν., «Ἡ Βέροια καὶ οἱ ναοὶ τῆς (11ος-18ος αἰ.)», *ΤΑΠΑ, Δημοσιεύματα Α.Δ.* 54, Ἀθήνα 1994, σσ. 162, 163, 212, 217.

Κων/πολης, τίν όποία ό Κεράτιος Κόλπος χωρίζει από τό Πέραν. Ή (μσαι-
ωνική) Λάρισα περικλείεται από τά Ιουστινιάνεια τείχη πού τί μετατρέπουν
σέ κάστρο γύρω από τίν Ακρόπολη (άκατοίκητη στή ρωμαϊκή έποχή¹⁰⁵) μέ
σημείον άναφοράς στήν κορυφή του λόφου τόν καθεδρικό ναό του Άγίου
Άχιλλίου (6ος αι.) μεταξύ του άρχαίου θεάτρου και του ναού τής Αθηνάς
Πολιάδος. Ή βασιλική αυτή τόν 9ο αι. άνακαινίζεται εκ βάθρων¹⁰⁶. Όμως μετα-
ξύ 6ου αι. πού κτίζεται και 9ου αι. όταν γίνεται άνακομιδή των λειψάνων του
άγιου Άχιλλίου μετά από λίθη 300 έτών (Α΄ Βίος άγιου Άχιλλίου), ή βασιλική
του 6ου αι. δέν τιμάται στόν άγιο Άχίλλιο, αλλά μερικές ένδειξεις τί φέρουν
νά ήταν άφιερωμένη στό ιερό πρότυπο τής Ίερουσαλήμ: Σταύρωση, Άνάστα-
ση, Σιών κ.λπ. Οί λόγοι είναι οί έξής: 1. Βρίσκεται στήν κορυφή λόφου πάνω
άπό τίν πόλη τής ρωμαϊκής έποχής, όπως συμβαίνει στήν πραγματική
Ίερουσαλήμ, όπου ό ναός τής Άναστάσεως βρίσκεται στόν λόφο του Γολ-
γοθά. 2. Εύρισκόμενη άνάμεσα στό θέατρο (έδρα του Κοινού των Θεσσαλών)
και τόν ναό τής Αθηνάς Πολιάδος λειτουργεί ως ιεραποστολικό κέντρο, κατά
τό πρότυπο του ναού τής Άναστάσεως μέ τόν Πανάγιο Τάφο. 3. Στόν χώρο
πέριξ τής βασιλικής έντοπίσθηκαν πλήθος ταφών ήδη από τίν ύστερη ρωμαϊ-
κή έποχή έως τί μεσοβυζαντινή, γεγονός πού δείχνει ταφική λατρεία.

Δύο ναοί εξαίρονται, ό Άγιος Άχίλλιος και ό ναός των Τεσσάρων Μαρτύρων
πού τιμώνται τίν Ανάληψη. Καί οί δύο μπορούσαν νά άποτυπώνονται στόν
τοπικό πολεοδομικό και χωρικό χάρτη, άνανεώνοντας τίν Ίερουσαλήμ. Άν ό
Άγιος Άχίλλιος βρισκόταν στό κέντρο του Λόφου, εκφράζοντας τόν ναό τής
Άναστάσεως, ό ναός πού εξαίρει τίν Ανάληψη (στήν Ίερουσαλήμ βρισκόταν
στό όρος των Ήλαιων άπέναντι και άνατολικά τής Ίερουσαλήμ) πού μπο-
ρούσε νά βρίσκεται;

Έχουν άνασκαφεί στή Λάρισα έλάχιστοι βυζαντινοί ναοί: 1) ό μικρός ταφι-
κός ναός κάπου 100 μέτρα ΒΑ. του Άγιου Άχιλλίου, ό όποιος κτίζεται τόν 9ο-
10ο αι.¹⁰⁷ 2) ναός προς τίν κατεύθυνση του Τυρνάβου, στό δυτικό μέρος του
λόφου τής Ακροπόλεως ή στόν άπέναντι λόφο «Πευκάκια»¹⁰⁸. Προς Άνατολιάς

¹⁰⁵ Για τίν Άρχαία Ακρόπολη τής Λάρισας βλ. Άβραμιά, ό.π., σ. 125 όπου βιβλιογραφία.

¹⁰⁶ Γιαλούρη Άννα, Πλασταρά Αικ., Βασιλική Άγιου Άχιλλίου Λάρισας, ΥΠΟ-7η ΕΒΑ, Λάρισα 2013, 12 κ.έ. Γιαλούρη Άννα, «Ή Βυζαντινή Λάρισα μέσα από τίς πηγές και τά μνημεία», 1ο Διε-
θνές Συνέδριο Ίστορίας και Πολιτισμού τής Θεσσαλίας, τόμος ΙΙ, Πρακτικά Συνεδρίου, 9-11 Νοεμ-
βρίου 2006, [Θεσσαλονίκη] 2008, σσ. 491-503, 496-497.

¹⁰⁷ Γιαλούρη, «Ή Βυζαντινή Λάρισα», σσ. 493-496.

¹⁰⁸ 1) Δυτικά του λόφου πάνω από τί γέφυρα του Πηνειού ύπάρχει ναός τόν 16ο αι., όπου μετα-

δέν ἔχει ἐντοπισθεῖ ναός, ἐκτός ἀπό τή βασιλική της ὁδοῦ Κύπρου (5ος αἰ.), νοτιοανατολικά.

4. Βυζαντινὴ διπλωματία στή Θεσσαλία τόν 10ο αἰώνα: οἱ Λαρισαῖοι Βλάχοι

Ἡ χρονολόγησι τοῦ Κανόνα τοῦ ἁγίου Ἀρμοδίου στά 926 συνεπικουρεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι τίν περίοδο αὐτή ἐμφανίζονται πρόσωπα πού εἶναι σύνδεσμοι μέ τίν Κωνσταντινούπολη ἱκανά νά ἀναδείξουν μία πολύ σημαντική προσπάθεια ἀναδείξεως τῶν νέων ἁγίων στή Λάρισα. Ὑπῆρχαν ἔντονες προκλήσεις γιά νά δράσουν ἔτσι.

Οἱ ἀδελφοί μητροπολίτες Ἀλέξανδρος Νικαίας καί Λαρίσης Ἰάκωβος δέν κινοῦνται μόνοι τους. Ὅλα ὅσα μποροῦν νά ἀποδοθοῦν στή λέξη «κόσμος», τόν ὁποῖο προήγαγε ὁ Ἰάκωβος γιά τή Λάρισα, λαμβάνουν νέα διάστασι, ἀνληφθεῖ ὑπόψη ὅτι στήν περίοδο αὐτή βασιλεύει ὁ Ρωμανός Λακαπνός (920-944), ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκτός ἀπό θεσμική σχέση μέ τίν πόλη καί προσωπική: ἡ Λάρισα εἶναι ἡ γενέτειρα πόλη τοῦ συμπεθέρου τοῦ Νικίτα Μάγιστρου, ἑνός σημαντικοῦ βυζαντινοῦ λογίου.

Ἡ κόρη τοῦ Νικίτα Σοφία νυμφεύθηκε τόν Χριστόφορο Λακαπνόν (920) πού ἔγινε συναυτοκράτορας τοῦ Ρωμανοῦ τίν Πεντηκοστή του 921¹⁰⁹. Ἡ ἴδια στέφθηκε αὐγούστα τόν Φεβρουάριο τοῦ 922. Μέχρι τόν θάνατο τοῦ συζύγου της Χριστοφόρου τό 931 ἀπέκτησε τέσσερα παιδιά¹¹⁰. Ὁ πατέρας της ἦταν στά πράγματα μέχρι τό 928, ὅποτε ἐξορίσθηκε¹¹¹. Ἡ ἴδια διέθετε πολύ σημαντική

φέρεται ἡ ἔδρα τῆς Μητροπόλεως, ἀφοῦ ὁ καθεδρικός ναός τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου στό κέντρο τοῦ λόφου κατεδαφίστηκε γιά νά κτισθεῖ ἡ Ὀθωμανική Κλειστή ἀγορά. Ἀπό τόν ναό αὐτό προέρχεται ὁ σημερινός, ἔκτοτε δέ κτίσθηκε ἐκ νέου ἄλλες δύο φορές (1794, τέλη 19ου-ἄρχές 20οῦ αἰώνα). Δέν ἔχει ἐντοπισθεῖ θεμελίωσι προγενέστερου ναοῦ, ἀλλά εἶναι ἐνδεχόμενο νά μεταφέρθηκε ἡ Μητρόπολις σέ ἕναν τέτοιο προϋπάρχοντα ναό. 2) Νεώτεροι συγγραφεῖς ἀναφέρουν τίν ὑπαρξη ἀρχαίου καί μεταβυζαντινοῦ ναοῦ κάτω ἀπό τό μεγάλο τζαμί τοῦ Χασάν μπέη στόν γύλοφο «Πευκάκια» ἀπέναντι (ΝΔ) τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου. Βλ. Ἀξενίδης Θ.Δ., *Ἡ Πελαγίς Λάρισα*, τόμ. Β', Ἀθήνα 1949, σ. 172. *Ἀβραμέα*, ὁ.π., σ. 126. Δέν ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἄλλοι ναοί στή Λάρισα ἀπό τή μεσοβυζαντινὴ περίοδο.

¹⁰⁹ Westerink L.G. (introduction, edition, traduction et notes), «Nicetas Magistros. Lettres d'un exilé (928-946)», CNRS, Paris 1973, σ. 29.

¹¹⁰ Westerink, ὁ.π., σσ. 29, 138.

¹¹¹ Westerink, ὁ.π., σ. 38.

πνευματική καλλιέργεια¹¹². Ταυτόχρονα ο Νικήτας ἦταν φίλος μέ τόν συμπατριώτη του, ἐπίσης Λαρισαῖο, Γρηγόριο, μετέπειτα μητροπολίτη Θεσσαλονίκης¹¹³!

Όταν ἡ πόλη ἔχει ἀπευθείας μεσάζοντα μέ τά Ἀνάκτορα δίνεται ἀπάντηση στό καιριο ἐρώτημα, «γιατί στή Λάρισα, γιατί στή συγκεκριμένη χρονική στιγμή», τό 926 (;), γράφεται ὁ Κανών τοῦ Ἀρσενίου καί γενικά ἀνανεώνεται ἡ πόλη τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου. Ὅπως φαίνεται ἡ παρουσία στό πηδάλιο τῆς Μητροπόλεως Λαρίσης, τοῦ λογίου Ἰακώβου νά ἐνεργεῖ ἕνα μοναδικό ἔργο στήν ἱστορία τῆς πόλης στή μεσοβυζαντινὴ ἐποχή σέ σημείο νά θεωρηθεῖ Νέα Κωνσταντινούπολη, δέν μπορεῖ νά δικαιολογηθεῖ χωρὶς τὴν αὐγούστα Σοφία, κυρίως ὅμως τόν πατέρα τῆς Νικήτα Μάγιστρο. Γιά τόν ὁποῖο ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ἦταν ἐλαδᾶς, ἔμπορος λαδιοῦ στήν Ἑλλάδα¹¹⁴, τὴν ὥρα πού εἶναι στά πράγματα τὴ δεκαετία 918/20 – πρὸ 928. Τά ἔξοδα τοῦ «κόσμου» μποροῦν νά ἀποδοθοῦν σέ αὐτοκρατορική χορηγία ἢ σέ χορηγία τοῦ Νικήτα Μαγίστρο, ἐφόσον μποροῦσε νά ἐλέγχει τὴ Θεσσαλία. Ὁ ἴδιος πρόβαλε ἀφανεῖς ἁγίους, ὅπως τὴν ἁγία Θεοκτίστη Λέσβου, ἴσως καί μιὰ ἀνώνυμη Λαρισαῖα ἁγία σέ κάποιον νησί¹¹⁵. Ἔτσι ἐξηγεῖται πὼς ἔγινε τώρα κάτι περισσότερο ἀπὸ αὐτό πού εἶχε κάνει ὁ μητροπολίτης Φίλιππος, ἱεραποστολικά κινούμενος, μέ τὴν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τῶν νέων Μαρτύρων, ὁ ὁποῖος ἴσως ἀπεβίωσε καί δέν πρόλαβε νά ὀλοκληρώσει τὴν προσπάθεια ἀνάκαμψης μετὰ τό 918, τὴν κατάληψη τῆς Λαρίσης. Παρατηρεῖται λοιπὸν συγκέντρωση τόσων σημαντικῶν προσωποποιτήτων σέ μία φοβερὴ δεκαετία: ὁ κατὰ πάσα πιθανότητα διάδοχος τοῦ Φιλίππου, ὁ Ἰάκωβος, εἶναι ὁ σύνδεσμος μέ τόν Νικήτα Μάγιστρο καί τά Ἀνάκτορα καί ἐπιβάλλει τὴ χρήση προτύπων τῆς Κωνσταντινούπολης πού ἀφηγοῦνται στήν οὐσία τόν θρίαμβο στοὺς νεώτερους παγανιστές.

Βέβαια τό γεγονός ἦταν ἥδη παρελθόν, ἀλλὰ μποροῦσε νά ἐπηρεάζει τά

¹¹² Westerink, ὁ.π., σ. 117 (αφ. 24), 138. Lemerle, ὁ.π. σ. 221.

¹¹³ Westerink, ὁ.π., σ. 111-117. Τσιπαλές Γεώργιος, «Μυθικὸ Παρελθόν-Χριστιανικὸ Παρόν». Πρόσληψη καί Προβολὴ τῶν πνευματικῶν Σχέσεων δύο Βυζαντινῶν Πόλεων. Τὸ Παράδειγμα τῆς Θεσσαλονίκης καί τῆς Λαρίσης (9ος-14ος αἰ.)», *Βυζαντινὰ Σύμμεικτα* 26 (2016), σσ. 67-92, 75-76, 84-87.

¹¹⁴ Ἡλίας Ἀναγνωστάκης, «Ἑλλαδικὰ παραμῦθια καί ἐλαδικὰ παραμῦθια στό Βυζάντιο τοῦ 10ου αἰῶνα», *Ἐλιά καί Λάδι. Δ' Τριήμερο Ἐργασίας, Καλαμάτα, 7-9 Μαΐου 1993*, Πολιτιστικὸ Τεχνολογικὸ Ἴδρυμα ΕΤΒΑ, Ἀθήνα 1996, 121-150, 127-128: ἡ ἀνανέωση στὸν ναὸ τοῦ ἁγίου Ἀχιλλίου ὀφείλεται στὸν «ἐλαδᾶ» Νικήτα Μάγιστρο. Πρβλ. Ἀναγνωστάκης, «Μονεμβασία-Λακεδαιμόνων», 111-114.

¹¹⁵ Γουλούλης Στ., «Ἀπὸ τὰ βιώματα καί τὴν ἔμπνευση ἑνὸς ἐπαρχιώτη τῶν Ἀνακτόρων: Ὁ Νικήτας Μάγιστρος καί τρεῖς μοναχικὲς "κυράδες" τοῦ Αἰγαίου», *Γ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ἑλλάδος - Κύπρου ἀφιερωμένη στή μνήμη τοῦ Νίκου Οἰκονομίδη 22-24 Σεπτεμβρίου 2000*, Περιλήψεις, Ρέθυμνο, 2002, σσ. 26-28, ὅπου πηγές καί βιβλιογραφία.

πραγμάτα στή Λάρισα, τίς σύγχρονες σχέσεις Ρωμαίων-Βουλγάρων. Ἡ ἔξαρση τῆς τιμῆς Μαρτύρων θυμάτων τοπικῶν Σλάβων φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἀπάντηση σέ νέο κίνδυνο πού ἀπειλοῦσε τόν πυρῆνα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Τώρα ἦταν ὁ Συμεών μετά τό 913 ἕως τόν θάνατό του τό 927, ὁ ὁποῖος ἐπιδράμει στή βυζαντινὴ ἐπικράτεια, φτάνοντας στό σημεῖο περὶ τό 925 νά διεκδικεῖ τόν τίτλο «βασιλεὺς Ρωμαίων» ἀπὸ τό ἐπίσημο κράτος, κάτι πού τό Βυζάντιο ἀπέρριπτε ἀσυζητητί. Εἶχε ἐκδώσει καί σχετικὸ μολυβδόβουλλο μέ τόν ἴδιο τίτλο¹¹⁶. Δέν φαίνεται τί ἔννοεῖ ὁ Βούλγαρος ἡγεμόνας ὅταν θέλει νά βασιλεύει καί σέ «Ρωμαίους». Ὅμως ἡ ἐμπλοκὴ του στή Λάρισα καί ἡ ἄμεση ἀπάντηση τῶν σημαντικῶν βυζαντινῶν παραγόντων δείχνει ὅτι *τό μῆλον τῆς ἔριδος περὶ τῶν «Ρωμαίων» εἶναι καί οἱ Λατινόφωνοι (Βλάχοι), κάτοικοι τῆς Λάρισας*¹¹⁷, πού γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία τοῦ βουλγαρικοῦ κρατικοῦ μορφώματος μᾶλλον διεκδικεῖ ὁ Συμεών. Θά τόν ἐπαναλάβει πενήντα χρόνια ὁ Σαμουήλ (976 κ.έ.) (!), ὁ πρῶτος φερόμενος νά ἀξιοποιεῖ τοὺς λατινόφωνους τῶν περιοχῶν πού κατέκτησε, μεταφέροντας τοὺς κατοίκους τῆς Λάρισας στήν Πρέσπα.

Οἱ ἰθύνοντες τῆς Κωνσταντινούπολης χωρὶς νά καταγγέλλονται οἱ Βούλγαροι (ἀφοῦ εἶχαν ἄλλο κράτος, χριστιανικό) προβάλλοντας τοὺς νέους Μάρτυρες, ἀποδομοῦν παγανιστικοῦ τύπου ἐπεκτατικὲς ροπές πού ἀκόμη ἐφαρμόζονται στήν πράξη. Μέ τὴν ἀνανέωση τῆς χριστιανικῆς λατρείας καί ἀγιολογίας στή Λάρισα, ἐξαίρεται τό ἱεραποστολικὸ πρότυπο πρὸς τοὺς Βαλκάνιους. Τό Βυζάντιο τείνει χεῖρα φιλίας, ἀλλὰ δέν ἐπιτρέπει οἱ Βούλγαροι νά οἰκειοποιηθοῦν τοὺς πολίτες τῆς, τοὺς λατινόφωνους.

Ὁ Κανὼν τοῦ Ἀρσενίου ἐξαίροντας τό Μαρτύριο τῶν ἱεραποστόλων τοῦ Τυρνάβου, ἀπαντᾷ σέ νέα βάση στήν ἀντιμετώπιση τοῦ σύγχρονου Βουλγαρικοῦ κράτους.

Ὅμοίως στήν ὀξεία ἀλλά ταυτόχρονα καί διπλωματικὴ ἀφήγηση τοῦ Βιογράφου τοῦ ἀγίου Νικολάου κατακρίνονται οἱ παλαιοὶ μὴ Χριστιανοὶ Βούλγαροι, ὡς «Ἀβάρεις». Ὁ Βίος θέλει, μέ βασιλικὴ ἐντολή πάλι, νά ἀνανεῶνεται ὁ ναὸς καί λατρευτικὸς χώρος τοῦ ἀγίου Νικολάου Νέου στὰ Βούνανα, ἀλλὰ γράφεται μέ βάση ἀρχαϊκὸ ὕλικό τῆς Λάρισας. Ἔτσι δημιουργεῖται ἓνα καινούργιο λαϊκὸ προσκύνημα, ὅπου συνδυάζεται ἡ λαϊκὴ παράδοση σχετικὴ μέ ἓναν νέο στρατιωτικὸ ἅγιο, θῦμα Ἀβάρων (παγανιστῶν Σλάβων), σέ ἄλλος στὰ Βούνανα. Τώρα ἡ θεσσαλικὴ κοινωρία χρειάζεσταν νέο προστάτη, στρατιωτικὸ

¹¹⁶ Χριστοφιλοπούλου Αικ., *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Β2 867-1081, Θεσσαλονικὴ 21997, 84 κ.έ., σσ. 90-91.

¹¹⁷ Risos Ant., «The Vlachs of Larissa in the 10th Century», *Byzantinoslavica*, LI.2 (1990), σσ. 202- 207.

ἅγιο, καί ὄχι ἀπλῶς ὑπόδειγμα βίου «σοφῶν» (μοναχῶν, ἱεραποστόλων) ἀγίων, ἐπειδή πλέον στή Βαλκανική ὑπάρχει πολύ πῖο ἔντονη ἀνασφάλεια ἀπό τό κράτος τοῦ Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος ἔφτασε νά μεταφέρει τούς Λαρισαίους Βλάχους στήν Πρέσπα.

Συμπεράσματα: Ὁ ὑμνογράφος Ἀρσένιος [Α΄], στά πλαίσια ἀνάδειξης ἀγίων του Βόρειου ἑλλαδικοῦ χώρου, ὀρίζει τούς ἄξονες τοῦ ἔργου του, τί νίκη (προστασία) τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀλλά μέ πνεῦμα καταλλαγῆς τῶν παθῶν μέσα ἀπό τί λατρεία. Ἀργότερα ὁ Νικόλαος, Βιογράφος τοῦ ἀγίου Νικολάου Νέου [N], προβάλλει ἓνα πῖο δυναμικό πρότυπο:

1. Οἱ τέσσερις ἅγιοι ἱεραπόστολοι, ζοῦν στήν ὑπαιθρο (ἢ στό ὄρος Τέρναβον ὡς μοναχοί (N) τό πῖο πιθανόν στήν περίοδο τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων-Βουλγάρων τῆς Κεντρικῆς Βαλκανικῆς. 2. Διώκονται ἀπό εἰδωλολάτρες (παγανιστές), ὕστερα ἀπό κάποιον μεμονωμένο ἐπεισόδιο, γιά τό ὁποῖο δέν δίνεται ἰδιαίτερη συνέχεια (Α΄) ἢ ἐντάσσεται σέ γενική ἀποσταθεροποίηση στήν Κεντρική Ἑλλάδα λόγω τῶν Ἀβάρων-Βουλγάρων (N). Πιθανόν συνέβη ἐπί ἡγεμόνα Βλαδιμίρου πού ἐπανέφερε τήν πάτριον θρησκεία τῶν Βουλγάρων. 3. Μετά τό 918 γίνονται ἀπό τόν Φίλιππο ἡ ἀνακομιδή τῶν λειψάνων, καί λίγο ἀργότερα ὁ «κόσμος» ἀπό τόν Ἰάκωβο. Στήν ἐορτή τῆς 11ης Μαΐου 926 λανθάνει ἡ νίκη τοῦ Βασιλέα μέ τό πού ἡ Λάρισα ἀνανεώνεται ὡς ἄλλη Κων/πολη-Νέα Ἱερουσαλήμ, γιά νά ἀντιμετωπίσει νικηφόρα μέ πίστη στόν Θεό τήν πίεση τῶν βαρβάρων (Α). Σύμφωνα μέ τόν (N) ἐξαίρεται ὁ πολέμαρχος κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς κοινωνίας καί τοῦ κράτους. 4. Στόν ναό τῶν ἀγίων δημιουργεῖται εἰκονογραφικό πρόγραμμα, ἓνα μαρτυρολόγιο στηριγμένο στήν παλαιά παράδοση μαρτυρολογίων πού εἶχε ἀνανεωθεῖ μέ θύματα Βουλγάρων.

Τά προβλήματα πού προκαλεῖ τό κρατικό μόρφωμα τῶν Βουλγάρων ἦταν διαρκῆ, ἀπό παγανιστές παλιά, ἀλλά μετά βαπτισμένους Χριστιανούς, τόν Συμεών κι ἀργότερα τόν Σαμουήλ. Αὐτά ὅμως δέν θίγονται ἄμεσα, ἀλλά ἀκροθιγῶς καταγγέλλεται ἡ εἰδεχθῆς πράξη (Α΄) γιά νά κατανοηθεῖ ἓνα παράλληλο γεγονός, τό παρελθόν, ἡ πηγή τοῦ κακοῦ, ἡ πνευματική ἀμάθεια, ὁ παγανισμός: οἱ παλαιοί «Ἀβάρεις» ἐξελίχθηκαν σέ «νέους Ἀβάρεις», δηλαδή παγανιστές Βουλγάρους πού ἔδρασαν στό Τέρναβον, ἀλλά καί μετά ἀπό αὐτούς οἱ ἐπίγονοί τους μέ ὅσα κάνουν ἀποκαλύπτουν τήν παλαιά του ταυτότητα...

**The Canon of Saints Martyrs Armodios (or Ardomios) and his Partners:
Church and historiated Martyrology, Larissa, 926, 11 May A.D. (c)**

The Canon in honor of Saint Armodius or Ardomius and other three Martyrs, Gregory, John and Michael (May 11), a work of the hymnographer Arsenios (estimated by E. Follieri that he lived at the end of the 9th century) is published in *Analecta Hymnica Graeca*, IX, 91-104 [Σοφριανός Διμ., ΕΕΒΣ 1972-1973, pp. 96-109]. The same author also wrote a Canon in honor of Saint Achillios of Larissa (May 15). The saints Armodios and his Partners are identified with four Martyrs from a group or troop of 14 people who were martyred in Tyrnavos by "Avars", being companions of Saint Nikolaos Neos (The Younger) in Vounaina, 15 km SW, from Larissa (Sofianos, *Life of Saint Nikolaos Neos*, a work of a scholar writer named Nikolaos).

The remains of Armodios and the others Martyrs were transported to Larissa by Metropolitan Philippos, who served in Larissa under Patriarch Nikolaos Mystikos (901-907, 912-925). It was suggested that they were victims of Symeon ruler of Bulgarians (894) (Avramea), Slavs (Koulouras) or Hungarians (Philippou). However, no attention was given to the text, where it is mentioned that they were martyred by barbarians, who believed in idols, so they were idolaters, Pagans.

Therefore, these people "Avars" could be Bulgarians of the Vladimir (889-893), who restored the old pagan religion of the Bulgarians, after the period of the christianization of the Bulgarians by byzantine missions had already begun (864/5). Otherwise, they should have been murdered before 864. They were probably monks in a monastic settlement near Tyrnavos.

Based on the description of the martyrdoms they endured, it is established that the hymnographer Arsenius uses as a model the *Life (Vita)* of Saint George (a martyr who suffered successive torments until he died by decapitation, totally eight sufferings). Contrary to the original *Life (Vita)* of Saint Nicholas, the biographer describes four torments (Sofianos, p.142, verses 132-144), as many as the Martyrs themselves. Therefore, this is closer to exist (depict?) an illustrated Martyrology that existed in the church of the Four Saints in Larissa, where the Biographer Nikolaos founded relevant archival material, among which a "written catalogue" (ἀνάγχαρτα ὀνόματα) of the names of the 14 martyrs of Tyrnavos.

This church is mentioned in the Canon, as the church where the relics were deposited (maybe by metropolitan Philip), where miracles of the saints had already been performed. According to the text of the Canon, the Martyrs are honored on

May 11, the day of the feast of St. Mokiuss of Constantinople and of the inauguration of Constantinople (May 11, 330), but also in honor of Christ the Saviour. Based on the similar example of Saint Lukas Styriotis, this is a sign that the feast of the Ascension of the Saviour was celebrated on the same day. It therefore follows that the Canon was chanted for the first time on 11 May 926 (Grumel: Easter 2 Apr.).

The inauguration with a new Canon in the church of Saviour and the four holy saints is attributed to Metropolitan Iakovos, brother of Alexander of Nikaia, later professor at the school of Magnavra. In a note written by the latter, he mentions that Iakovos made the decoration “κόσμος” in Larissa after the Bulgarian raid on the city (918 AD). However, at the same time, the scholarly Nikitas Magistros, who was born in Larissa and whose daughter Sophia was Augusta, being the wife of the co-emperor Christophoros Lakapenos (+931), was active in Constantinople (until 928). He must have been responsible for the financing of a project to highlight the churches of Saint Achillios (May 15) and the church with double honour of the Four Martyrs, Armodios and his companions and the Christ Saviour (Σωτήρας) (May 11) located in the town of Larissa (926 AD). In the cathedral church of Saint Achillios according to the second Canon of Arsenios in honour of saint Achillios a change is observed: oil flows from the tomb of Saint Achillios.

The reason for all these projects is that the Church of Saviour or Four Martyrs containing the relics of these martyrs, who were victims of pagan Bulgarians, supported the byzantine policy against Simeon's program to become 'emperor of Bulgarians and Romaioi' (924/25), taking on their side the real Romaioi, that is the Latin speaking people (Vlachs) of Larissa and the rest of Thessaly.

ΜΕΡΟΣ Ε΄

Λαρίσης καὶ Λαρισαίων Ζωὴ καὶ Μνήμης

* * *

ΠΡΩΤ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΚΑΤΖΩΝΑΣ
ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΜΥΛΩΝΑΚΗΣ (1929-2010) ΜΙΑ ΦΩΤΙΣΜΕΝΗ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣΜΕΝΗ ΙΕΡΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΜΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ὁ Ἱερεὺς εἶναι λειτουργὸς καὶ διάκονος τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὴ διακονία τοῦ Ἱερέως ὁ ἄνθρωπος ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἁμαρτίας καὶ ὀδηγεῖται στὸν Θεὸ. Σκοπὸς τῆς Ἱερατικῆς διακονίας εἶναι «να δώσει φτερὰ στὴν ψυχὴ, νὰ τὴν ἀρπάξει ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ νὰ τὴν δώσει στὸν Θεὸ... Νὰ βάλει μὲ τὴν Χάρι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸν Χριστὸ νὰ κατοικήσει στὶς καρδιὰς τῶν πιστῶν... καὶ νὰ θεοποιήσει τὸν ἄνθρωπο» (Αγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *M35*, 432B).

Ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὴ συμπαράσταση τοῦ Ἱερέως τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου, ὑψώνεται στὴν «ἄνω μακαριότητα». Γιατὶ ἡ Ἱερατικὴ διακονία εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος: Ἀδελφοί, «πλησιάστε τὰ αἰώνια ὄρη» (Αγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *M35*, 824A - *Μιχαῖας* 2, 9).

Μὲ τὴ διακονία του αὐτὴ ὁ Ἱερεὺς φανερώνει στὸν κόσμον τὴν καινούργια ζωὴ ποὺ μᾶς ἔφερε ὁ Χριστὸς, δηλ. τὴ ζωὴ Του. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἱερὸ Καβάσιλα, «τὸ πᾶν ἢ χάρις ἐργάζεται. Ὁ δὲ Ἱερεὺς ὑπηρετὴς ἐστὶ μόνον... Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ Ἱερωσύνη, δύναμις ὑπηρετικὴ τῆς τῶν Ἱερῶν (Ἱεροῦ Καβάσιλα *M150*, 469 A).

Ὁ Χριστὸς δὲν ἤλθε στὸν κόσμον γιὰ νὰ διακονηθῆ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸν διακονήσει: «Ἐγὼ δὲ εἰμὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν» (Λουκ. 22,

27), και ἡ διακονία τὴν ὁποία ὁ Χριστὸς προσέφερε στὸν ἄνθρωπο, εἶναι τὸ μυστήριό τῆς ἐνσάρκου Οἰκονομίας. Ἡ διακονία ὅμως αὐτὴ τοῦ Χριστοῦ συνεχίζεται, γιατί διὰ τῆς Θείας Λειτουργίας ποὺ τελεῖ ὁ Ἱερεὺς, παρατείνεται ἀδιάκοπα τὸ μυστήριό τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς στὴν εὐχὴ τὴν ὁποία λέγει ὁ Ἱερεὺς κατὰ τὴν ἀκολουθία τοῦ Καιροῦ, ἡ Θεία Λειτουργία ὀνομάζεται *διακονία τοῦ Χριστοῦ*.

Ὁ Κύριος εἶναι ἀδιάκοπα ἀνάμεσά μας «ὡς ὁ διακονῶν». «Καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι τὸ πιὸ σπουδαῖο ἀπ' ὅλα, παρατηρεῖ ὁ Ἱερὸς Καβάσιλας, εἶναι ὅτι δὲν διακόνησε μόνο στὴν παρούσα ζωὴ, ὅταν ἦλθε καὶ φανερώθηκε μὲ τὴν ἀνθρώπινη ταπεινότητα... ἀλλὰ ἀκόμα καὶ στὴ μέλλουσα ζωὴ, ὅταν θὰ ἔλθει ὡς δυνατὸς καὶ ἐμφανισθεῖ μὲ τὴν πατρικὴ Του δόξα, τότε ποὺ θὰ τιμηθεῖ δημόσια, στὴν ἴδια τῆ βασιλεία Του, τότε πάλι λέει: Περιζώσεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτούς» (Μ150, 620 Β - Λουκ. 12, 17). Ἐπομένως τὸ κέντρο τῆς Ἱερατικῆς διακονίας τοῦ Ἱερέως εἶναι ἡ Θεία Λειτουργία.

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ τοῦ παρόντος τόμου τῆς ἐξαμηνιαίας περιοδικῆς ἔκδοσης τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης καὶ Τυρνάβου «ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ» θὰ παρουσιάσουμε τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο ἐνὸς σεμινοῦ διακόνου τῶν Μυστηρίων τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου, τοῦ μακαριστοῦ πρωτ. π. Δαμιανοῦ Μυλωνάκη ὁ ὁποῖος διετέλεσε ἐφημέριος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Λαρίσης, αἰσθανόμενοι τὸ χρέος μας νὰ ἀποδώσουμε τιμὴ στὸν πνευματικὸ μας πατέρα, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πολλὰ χρόνια κράτησε τὸ βάρος τῆς πνευματικῆς καθοδηγήσεώς μας.

Ὁ μακαριστὸς γεννήθηκε στὴν Δρακὸνα Χανίων τῆς ἀγιοτόκου καὶ ἡρωτόκου Κρήτης τὸ ἔτος 1929. Φοίτησε στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ Χανίων καὶ στὸ τμήμα Ἱερατικῆς Ἐπιμορφώσεως τοῦ Α.Π.Θ.. Μετὰ τῆς εὐλαβεστάτου καὶ εὐγενεστάτου πρεσβυτέρας του Ζωῆς ἀπέκτησε τέσσερα παιδιά, τὰ ὁποῖα μεγάλωσαν σὲ ἓνα εὐλογημένο περιβάλλον. Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἀγνόητα βασίλευαν σ' αὐτὸ τὸ σπίτι. Καὶ παρὰ τὶς πολλὰς ἐνοριακὰς ὑποχρεώσεις του, ὁ πατὴρ φρόντιζε γιὰ ὅλα τὰ προβλήματα τῆς οἰκογενείας του.

Χειροτονήθηκε διάκονος τὴν 2-9-1951 καὶ πρεσβύτερος τὴν 4-3-1954 ἀπὸ τὸν Μακαριστὸ Μητροπολίτη Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου κυρὸ Ἀγαθάγγελο. Ὑπηρετήσε στὶς Ἐνορίες Ἁγίου Λουκᾶ Χανίων, Ἁγίου Γεωργίου Θερίσσου - Δρακόνας καὶ στὶς Ἐνορίες Γερο-Λάκκου, Λούλου, Σπηλιαρίων Κυδωνίας.

Τὴν 14-8-1956 ἔλαβε Ἀπολυτήριο Γράμμα ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Κυδω-

*Λιτανεία στην Έδεσσα.
Διακρίνεται ο τότε Μητροπολίτης Έδέσσης
καὶ νῦν Ἅγιος Καλλίνικος.*

*Ἀπὸ τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ
Ἁγίου Ἀθανασίου Λαρίσης.*

νίας γὰ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Λαρίσης. Τὴν 31-8-1956 τοποθετήθηκε Ἐφημέριος στὸν Ἱερὸ Ναὸ τῶν Παμ. Ταξιαρχῶν Λαρίσης, στὸν ὁποῖο ὑπηρέτησε μέχρι τὴν 10-8-1967, ἀπ' ὅπου ἔλαβε Ἀπολυτήριο Γράμμα γὰ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Ἐδέσσης. Ἐκεῖ διορίζεται ἐφημέριος τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίας Σκέπης Ἐδέσσης καὶ ὑπηρέτησε στὴν Ἑνορία αὐτὴ μέχρι τὴν 30-12-1984, ἐπὶ Ἀρχιερατίας τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἐδέσσης, Πέλλης καὶ Ἀλμωπίας καὶ νῦν Ἁγίου Καλλινίκου, ὁ ὁποῖος κατετάγη εἰς τὸ Ἁγιολόγο τῆς Ἀξιοτάτης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 345/24-2-2020 Πατριαρχικὴν καὶ Συνοδικὴν Πράξιν τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐκ τῶν τιμῶν χειρῶν τοῦ Ἁγίου αὐτοῦ Ἀρχιερέως, χειροθετήθηκε Οἰκονόμος τὴν 10-1-1968, πρωτοπρεσβύτερος τὴν 5-12-1976 καὶ πνευματικὸς τὴν 29-8-1967.

Διορίσθηκε ἐπίσης καὶ Γενικὸς Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἐδέσσης. Κατὰ τὸ ἐκεῖ διάστημα τῆς Ἱερατικῆς του διακονίας, συνδέθηκε μὲ πνευματικὴ φιλία μὲ τὸν Πρύτανι τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Δογματικῆς Σεβ. Μητροπολίτη Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου κ.κ. Ἱερόθεο καὶ τὸν πολυτάλαντο Ὑμνογράφο Σεβ. Μητροπολίτη Ἐδέσσης Πέλλης καὶ Ἀλμωπίας κ.κ. Ἰωήλ, τοὺς ὁποῖους ὑπεραγαποῦσε καὶ πάντοτε ἀναφερόταν πρὸς τὰ τίμα πρόσωπα αὐτῶν μὲ ἀγάπη καὶ σεβασμὸ.

Τὴν 31-12-1984 ἔλαβε τὸ Ἀπολυτήριο Γράμμα γὰ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Λαρίσης καὶ Τυρνάβου. Ἐδῶ διορίζεται ἀπὸ τὸν Μακαριστὸ Μητροπολίτη Λαρίσης καὶ Τυρνάβου κυρὸ Σεραφεῖμ ἐφημέριος τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Παναγίας Φανερωμένης Τυρνάβου, σὲ ἀντικατάστασι τοῦ παν/του Ἀρχ/του π. Φιλίμονος Πατεράκη, τοῦ εὐγενικοῦ καὶ γλυκυτάτου τοῖς τρόποις, ὁ ὁποῖος μετακινήθηκε σὲ ἐνορία τῆς Λαρίσης. Στὴν ἐνορία τῆς Φανερωμένης

ύπηρετήσε μέχρι την 1-11-1985. Παρά τὸ βραχὺ τῆς διακονίας του στὸν Τυρνάβο, κατάφερε νὰ κερδίσει τὴν ἀγάπη, τὸν σεβασμὸ καὶ τὴν ἐκτίμησι τῶν ἐνοριτῶν του. Καθιέρωσε τὰ Ἐσπερινὰ Κηρύγματα, ἀσχολήθηκε συστηματικὰ μὲ τὴν Ἱερὰ Ἐξομολόγησι, καθιέρωσε τὴν τέλεσι ἐσπερινῶν Θείων Λειτουργιῶν τῶν Προηγουμένων Δώρων καὶ πρωτοστάτησε σὲ ἔργα Φιλανθρωπίας. Μόλις ἀνακοίνωσε ὅτι μετατίθεται στὴν Ἱερωσία Ἁγίου Ἀθανασίου Λαρίσης τὴν 1-11-1985 τὸ πλήρωμα τῆς Ἱερωσίας τῆς Παναγίας Φανερωμένης τὸν ἀποχαιρέτησε μὲ συγκίνησι καὶ ἀγάπη.

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐφημερίας του στὴν Ἱερωσία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Λαρίσης κατατέθηκε ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου (17-1-87) καὶ ἐγκαινιάσθηκε ὁ νεόκτιστος Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (3-5-87) ἀπὸ τὸν Μακαριστὸ Μητροπολίτη Λαρίσης κυρὸ Σεραφεῖμ.

Αὐτὸ ποὺ χαρακτῆριζε τὴν Ἱερατικὴ διακονία τοῦ π. Δαμιανοῦ ἦταν ἡ ἱεροπρέπεια, ἡ φιλακολογηθία του (παρ' ὅλα τὰ προβλήματα ὑγείας ποὺ τὸν ταλαιπωροῦσαν) καὶ ἡ ἀνυπόκριτη ἀγάπη πρὸς τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ. Διακονοῦσε τοὺς ἐνορίτες του ὅπου καὶ ἂν ὑπηρετήσε, ἀνύστακτα, ἀκούραστα, μὲ μεγάλη προθυμία, μὲ ἀπίστευτη αὐταπάρνησι.

Τοῦ ἄρεσε πολὺ νὰ κηρύττει ἀλλὰ καὶ νὰ παρακολουθεῖ κηρύγματα μεγάλ-

Τὸ ἀνωτέρω φωτογραφικὸ στιγμιότυπο προέρχεται ἀπὸ τὴν εἰς Διάκονοι χειρονομία τοῦ γράφοντος, ἡ ὁποία τελέσθηκε τὴν 6-5-1990 ἀπὸ τὸν τότε Μητροπολίτη Λαρίσης καὶ Τυρνάβου καὶ νῦν Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως, Γεφύρας καὶ Πολυκάστρου κ.κ. Δημήτριον τόν, Φιλάγιο καὶ Λογιώτατο, στὸν Ἱερὸ Ναὸ Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀργυροπούλιου Τυρνάβου. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θέλω νὰ ἐκφράσω γιὰ μίαν ἀκόμη φορὰ τὶς εὐχαριστίες καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη μου πρὸς τὸν Σεβασμὸ Ἱεράρχη τῆς Ἱστορικῆς αὐτῆς Μητροπόλεως γιὰ τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ἀγάπη μὲ τὴν ὁποία μὲ περιέβαλλε. Τὴν ψυχὴ μου διακατέχει Ἱερὰ καύχησι, παρακολουθώντας τὸ σημαντικὸ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς ἔργοι Του, εὐχόμενος Κύριος ὁ Θεὸς νὰ τοῦ χαρίξει ἔτη πολλὰ, εὐλογημένα καὶ δημιουργικὰ, ὥστε διὰ τῆς παρουσίας καὶ τοῦ ἔργου Του, νὰ δοξάζεται τὸ πάντιμο καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος.

«Ἐν πρώτοις μνήσθητι, Κύριε, Δημητρίου Ἀρχιερέως τῆς Ἀγιοπάτης Μητροπόλεως Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως, Γεφύρας καὶ Πολυκάστρου τοῦ ἀπὸ Λαρίσης καὶ Τυρνάβου, ὃν χάρισαι ταῖς ἀγίαις σου Ἐκκλησίας, ἐν εἰρήνῃ, σῶων, ἔντιμον, ὑγιᾶ, μακροχρονεῦοντα καὶ ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας (ὁ π. Δαμιανὸς διακρίνεται πρῶτος ἀπὸ δεξιᾶ. Κατὰ τὴν τέλεσι τῆς χειροτονίας μου ἀνέγνωσε τὴν Κανονικὴν Συμμεαυτοῦ, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος μοῦ χορήγησε).

λων και σπουδαίων πατέρων, όπως του ανεπανόληπτου π. Ἀθανασίου Μυτιληναίου, τὸν ὁποῖο ἐλάτρευε καὶ σεβόταν. Ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος εἶχε ἄνεση καὶ εὐκολία λόγου. Μιλοῦσε μὲ ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς του, προσπαθώντας νὰ ἀφυπνίσει συνειδήσεις καὶ προπαντὸς νὰ ἀποσπάσει τὶς ψυχὰς ἀπὸ τὰ γήινα καὶ νὰ τὶς στρέψει στὸν οὐρανὸ. Μιλοῦσε ἀποβλέποντας πάντα στὴν ὠφέλεια καὶ ὄχι στὸν ἐντυπωσιασμὸ τοῦ ἐκκλησιασματος.

Ἦταν ἐξαιρετικὰ εὐγνώμων καὶ εἶχε τὴ δύναμη καὶ τὸ θάρρος νὰ ἀναγνωρίζει τὰ λάθη του καὶ νὰ ζητᾶ ταπεινά συγχώρησι. Ὡς πνευματικὸς ἀγαποῦσε τὸν ἐξομολογούμενο, πονοῦσε μαζί του καὶ σεβόταν τὴν προσωπικότητά του. Ἦταν ἐπιεικὴς καὶ εὐγενικὸς πνευματικὸς, χωρὶς ὅμως νὰ κάνει ὑποχωρήσεις. Ποτὲ δὲν ἀπογοίτευε, πάντα ἐνθάρρυνε. Οἱ συμβουλὲς τοῦ π. Δαμιανοῦ ἦταν πάντα διακριτικὲς καὶ φωτισμένες. Μὲ τὶς συμβουλὲς του πάντα ἔδινε μιὰ πνευματικὴ διάστασι καὶ ἀνέπαινε.

Ἀγαποῦσε πολὺ τὴ μελέτη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ μελέτη του εἶχε βάθος καὶ ἐκνεῖτο ἀπὸ τὴν εἰλικρινῆ ἀναζήτησι τῶν μεγαλείων τοῦ Θεοῦ.

Τὴν 29ην Ἰουνίου 2001, ἑορτὴ τῆς Ἱερᾶς μνήμης τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου καὶ ἡμέρα τῆς θρονικῆς Ἑορτῆς τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τελέστηκε στὸν Ἱερὸ Μητροπολιτικὸ Ναὸ Ἀθηνῶν Συνοδικὴ Θεία Λειτουργία προεξάρχοντος τοῦ Μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυροῦ Χριστοδοῦλου. Κατὰ τὴ Θεία Λειτουργία, τιμῆθηκαν 223 Ἱερεῖς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι εἶχαν συμπληρώσει πεντηκονταετῆ καὶ πλέον διακονία στὸν Ἱερὸν Ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου. Ἐνας ἐξ αὐτῶν ἦταν καὶ ὁ π. Δαμιανός.

Συναξιοδοτήθηκε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 2001 καὶ ἔκτοτε ἐφυσύχαζε στὸν Ἱερὸ μας Ναὸ, τῶν Ἁγίων Κων/νου καὶ Ἑλένης Λαρίσης (ἦταν ἡ ἐνορία τῆς κατοικίας του) ὅπου ἐκκλησιαζόταν καὶ ἐξομολογοῦσε, ἀπολαμβάνοντας τὴν τιμὴ, τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸ ὄλων μας.

Τὰ τελευταῖα ὅμως αὐτὰ χρόνια τῆς ζωῆς του, εἶχε ὑποστει πολλὰ καὶ μεγάλα δοκιμασίες, εἴτε προσωπικὲς, εἴτε οἰκογενειακὲς. Δύο ἀπὸ αὐτὰς ἦταν ἡ κοίμησι τῆς ἀγαπημένης του πρεσβυτέρας Ζωῆς, καὶ ἡ αἰφνίδιος ἐκδημία τοῦ γιοῦ του Ματθαίου, ὁ ὁποῖος ἔφυγε νεότατος. Ὅλες τὶς ἀντιμετώπιζε μὲ πίστη καὶ πολλὴ προσοχή.

Ἐκοιμήθη τὴν 30/11/2010 καὶ τὴν ἐπομένη τελέστηκε ἡ ἐξόδιος ἀκολουθία στὸν Ἱερὸ Ναὸ τῶν Ἁγίων Κων/νου καὶ Ἑλένης Λαρίσης, ποὺ τόσο ἀγάπησε καὶ ἀγαπήθηκε.

Τελειώνοντας τὴν ἀναφορὰ μας στὸν μακαριστὸ πρωτ. π. Δαμιανὸ Μυλωνάκη, τονίζουμε ὅτι ὑπῆρξε ὁ σεβάσμιος ἐκεῖνος Ἱερεὺς τοῦ Ὑψίστου ποὺ μυσταγόγησε εἰς Χριστὸν πολλὰς ψυχὰς. Ὑπῆρξε τὸ στήριγμα ὄλων τῶν ἐνοριῶν ποὺ ὑπηρετήσε καὶ ὡς καλὸς ποιμένας διηκόνησε, μὲ ἀπαράμιλλη αὐταπάρνηση, ταπεινοφροσύνη, καλοσύνη καὶ δύναμη ψυχῆς. Ἡ μετὰ φόβου Θεοῦ τέλεσις τῆς Θείας Λειτουργίας, ἡ μετὰ πάσης διακρίσεως καὶ συνέσεως ποιμαντικὴ διακονία του εἰς τὸ Ἱερὸν Ἐξομολογητῆριον καὶ ἡ ἀρίστη κατ' οἶκον ἐκκλησία του, ὅλα αὐτὰ ἐκόσμησαν τὴν προσωπικότητά του.

Τὴν εὐχὴ του νὰ ἔχουμε!

* Εὐχαριστίες ἐκφράζω πρὸς τὴν κ. Μακρίνα Μυλωνάκη - Καλούμενου, κόρη του π. Δαμιανοῦ, γιὰ τὴν παραχώρησι κάποιων ἐκ τῶν φωτογραφιῶν.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΕΤΤΑΣ

Θέλοντας νά συμπληρώσουμε ακόμα ένα κομμάτι στο πάζλ της βυζαντινής μουσικής, στην περιοχή Λάρισας, δέν θά μπορούσαμε νά μίν αναφερθούμε σέ μία ιδιαίτερη προσωπικότητα, ή όποία κόσμησε τό αναλόγιο του μητροπολιτικού ναού της πόλης μας. Ένας άνθρωπος, ό όποιος πριν λίγο καιρό έφυγε από τί ζωή, όμως οί μαθητές του, τό συγγραφικό του έργο, αλλά και οί ήχογραφήσεις της βυζαντινής μουσικής πού άφησε πίσω του ως παρακαταθήκη θά μās τόν θυμίζουν για πάντα.

Ένδεχομένως, κάποιος νά αναρωτηθει πώς εΐναι δυνατόν νά ύπηρετήσαν στά αναλόγια μιας έπαρχιακής πόλης, όπως ή Λάρισα, τόσες μεγάλες προσωπικότητες της Βυζαντινής μουσικής τέχνης. Ψάχνοντας νά βρούμε τίν απάντηση σέ αυτή τίν έρώτηση, συζητήσαμε πολλές φορές μεταξύ μας οί ιεροψάλτες και τό συμπέρασμα ήταν πάντοτε τό ίδιο, μία φράση, τίν όποία είχε αναφέρει σέ μία από τίς συζητήσεις μας, ό Κυριαζής Δασκαλούδης: «Αυτό, τό όφείλουμε στους μερακλήδες...». Ποιούς έννοούσε, όμως, μέ τόν όρο μερακλήδες;

Ή Λάρισα ύπήρξε πάντοτε μία έπαρχιακή πόλη, στην όποία δραστηριοποιούνταν αρκετοί εύποροι πολίτες. Μέσα από τά σπλάχνα της κοινωνίας αυτής της πόλης ξεπηδοούσαν, σέ όλες τίς έποχές, κάποιου εύπορου άνθρωπου, οί όποιοι διακατέχονταν από έντονη αγάπη προς τίν βυζαντινή μουσική. Ή οικονομική τους έπιφάνεια ήταν τέτοια, πού τους επέτρεπε νά προσεγγίσουν σπουδαίους ιεροψάλτες της έποχής, οί όποιοι έψαλλαν σέ άλλες περιοχές της Ελλάδας, και δίνοντάς τους τά κατάλληλα κίνητρα, πέρα από μία άδρι άμοιβή, νά τους δελεάσουν ώστε νά αναλάβουν τά αναλόγια των ναών στις διάφορες ένορίες της πόλης. Μέ τίν παραδοχή ότι ή βυζαντινή μουσική εΐναι μία ιδιαίτερη τέχνη, ή όποία απαιτεί, για τίν όρθή απόδοσή της, φωνητικό τάλα-

ντο, αλλά και σοβαρές μουσικές γνώσεις, αυτοί οι «μερακλήδες» ήταν διατεθειμένοι να ακριβοπληρώσουν σπουδαίους έρμηνευτές της βυζαντινής μουσικής, αρκεί να υπήρχε τό επιθυμητό, για τά γούστα τους, μουσικό αποτέλεσμα. Έξαπτίας λοιπόν της αγάπης πού έτρεφαν οί συγκεκριμένοι άνθρωποι για τίν Βυζαντινή μουσική, ή όποία συνοδεύταν καί από τίν οικονομική τους εύχέρεια, ώστε να προσκαλούν σπουδαίους έρμηνευτές της Βυζαντινής Μουσικής, μπορεί να έξηγηθεί, ως ένα βαθμό, ή ύπαρξη τέτοιων μεγάλων καί τόσων πολλών μουσικών ταλέντων, στήν περιοχή της Λάρισας.

Μία τέτοια προσωπικότητα, τίν όποία κάποιος «μερακλήδες» έφεραν στή Λάρισα τό 1961, ήταν καί ό Άθανάσιος Πέττας. Άς ανατρεξόμαστε στό προσωπικό του βιογραφικό για να τόν γνωρίσουμε καλύτερα.

Γεννήθηκε στήν Πάτρα τό 1932.

Σέ ηλικία δέκα έτων συμμετέχει στό αναλόγιο του Ί. Ν. Παντάνας των Πατρών μέ Λαμπαδάριο τόν Νικόλαο Σταυρόπουλο, πού τόν συμπεριέλαβε στόν Βυζαντινό Χορό καί έτσι έλαβε τά πρώτα του μουσικά έρεθίσματα.

Τά πρώτα μαθήματα τά πήρε από τόν Δημήτριο Μήτρο, τό 1946, ό όποιος επί δύο χρόνια του παρέδιδε μαθήματα στήν Πάτρα.

Τό 1949 μαθητεύει για δύο χρόνια στόν Άθανάσιο Καραμάνη, πού τότε κατοικούσε στόν Πύργο της Ήλείας. Έκει διδάχθηκε ένα πλούσιο καλλιτεχνικό ρεπερτόριο της Βυζαντινής Μουσικής.

Τό 1952 μεταβαίνει στό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, δίπλα στόν Πρωτοψάλτη Κωνσταντίνο Πριγγο καί τόν Λαμπαδάριό του Θρασύβουλο Στανίτσα. Μετά από λίγο καιρό επιστρέφουν μέ τόν Κωνσταντίνο Πριγγο στήν Αθήνα καί ό ίδιος συνεχίζει τίν φοίτησή του στήν Βυζαντινή Τέχνη.

Έχει υπηρετήσει στους έξις Ίερούς Ναούς:

Άρχικά στήν Πάτρα σέ μικρούς Ίερούς Ναούς, ασκώντας πρακτική άσκηση.

Στήν Άμαλιάδα Ήλείας, στόν Ί. Ν. Άγ. Γεωργίου, κατόπιν παρότρυνσης του Άθανασίου Καραμάνη, ως Πρωτοψάλτης.

Μετά από ένα χρόνο, επιστρέφει στήν Πάτρα καί ψάλλει στόν Ί. Ν. Άγ. Διονυσίου καί δημιουργεί ένα Βυζαντινό Χορό.

Έπειτα, τό 1960 μεταβαίνει στήν Αθήνα καί διορίζεται στόν Ί. Ν. Άγ. Βασιλείου Πειραιώς.

Μετά από ένα έτος, έρχεται στην Λάρισα και παραμένει για δύο χρόνια ως Πρωτοψάλτης του Καθεδρικού Ναού Αγίου Αχιλλίου.

Επιστρέφει στην Αθήνα τό 1963 και ψάλλει στον Ι. Ν. Αγ. Κωνσταντίνου του Κολωνού.

Μετά από λίγο χρονικό διάστημα διορίζεται ως Πρωτοψάλτης στον Ι. Ν. Αγ. Σπυριδώνος Πειραιώς. Παραμένει στην ίδια θέση για οκτώ έτη.

Αργότερα, και συγκεκριμένα τό 1973, προσλαμβάνεται στον Ι. Ν. Προφήτη Ηλία Παγκρατίου και υπηρετεί για επτά έτη με Λαμπαδάριο τόν Νικόλαο Μποςίνη.

Επιστρέφει στον Πειραιά τό 1991, στον Ι. Ν. Αγ. Κωνσταντίνου και Έλένης και, στην συνέχεια, στον Ι. Ν. Αγ. Ιωάννου του Ρέντη.

Τό 1992 αναλαμβάνει ως Πρωτοψάλτης στον Καθεδρικό Ι. Ν. Αγίας Τριάδος Πειραιώς και δημιουργεί Βυζαντινό Χορό. Παρέμεινε εκεί μέχρι τό 2016, όποτε και άποσύρεται από τήν ενεργό δράση.

Ός διευθυντής χορωδιών συνεργάστηκε με τό Ραδιόφωνο και τήν τηλεόραση τής ΕΡΤ, συγκρότησε πληθος μουσικων συνόλων, πραγματοποιώντας μεγάλο αριθμό συναυλιών.

Έχει παρουσιάσει και ένα ιδιαίτερα σημαντικό, συγγραφικό έργο, τό όποιο αποτελείται κυρίως από χειρόγραφα. Όλο τό έργο του είναι αποτέλεσμα τής χρόνιας και συστηματικής ένασχόλησής του με τήν Βυζαντινή Μουσική. Στά συγγραφικά του έργα περιλαμβάνονται τά εξής:

Η Θεία Λειτουργία (Έκδοση 1989)

Ο Μέγας Πανηγυρικός Έσπερινός (Έκδοση 1994)

Αναστάσιμα Μελωδήματα Όρθρου (Έκδοση 2008)

Υπό έκδοση βρίσκονται τά παρακάτω βιβλία:

Καλοφωνικοί Είρμοί - Πνευματικά Όδαί

Έπίτομος Θεία Λειτουργία (Συμπλήρωμα του Α' Τόμου)

Δοξολογία

Μέγα Πανηγυρικό Δοξαστάριον

Η Θεωρία και Έφαρμογή τής Βυζαντινής Μουσικής

Στή Λάρισα, όπως προαναφέραμε, ό Αθανάσιος Πέττας βρέθηκε τό 1961. Τότε Πρωτοψάλτης του Καθεδρικού Ναού Αγίου Αχιλλίου ήταν ό Έμμανουήλ Χατζημάρκος, αλλά εκείνη ή συνεργασία διακόπηκε ξαφνικά. Έτσι, ή εκκλησιαστική επιτροπή του Αγίου Αχιλλίου ξεκίνησε άμεσα και συστηματικά νά ψάχνει για τόν αντικαταστάτη του Πρωτοψάλτη του Ίερου Ναού. Κατόπιν ένδελεχούς έρευνας κατέληξαν στον Αθανάσιο Πέττα, ό όποιος, με τήν παρό-

τρυνση του φίλου του Ἀθανασίου Παργιανόπουλου, δέχτηκε τὴν πρόταση νὰ ἔλθει στὴν πόλη τῆς Λάρισας. Ἐρχόμενος στὴ Λάρισα ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του καὶ συνεργάστηκε μὲ τὸν τότε Λαμπαδάριο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ, τὸν ἀείμνηστο Γεώργιο Δελιχᾶ.

Σὲ μία ἀπὸ τὶς τελευταῖες καὶ σπάνιες συνεντεύξεις τὴν παραχώρησε ὁ ἀείμνηστος Γεώργιος Δελιχᾶς, στὶς 19 Ὀκτωβρίου τοῦ 2021, ὅταν προκλήθηκε νὰ ἐκφέρει τὴν ἀποψὴ του γιὰ τὸν Ἀθανάσιο Πέττα, εἶπε τὰ ἑξῆς: «...Ὁ Ἀθανάσιος Πέττας ἦταν ἕνας μουσικὸς ὀγκόλιθος. Τὸ μουσικὸ του ταλέντο, ἀλλὰ καὶ οἱ γνώσεις του ἦταν σπουδαῖες. Ἐξάλλου εἶχε περάσει ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, καὶ τὸ μουσικὸ του στὺλ ἦταν τὸ Πατριαρχικό, τὸ ὁποῖο ἦταν πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ δικά μας καὶ ἀπὸ ὅ,τι γνωρίζαμε ὡς τότε. Οἱ γνώσεις του ἦταν ἀτελείωτες, ἔφερνε κάθε φορὰ διαφορετικὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἦταν ἄγνωστα στὴν περιοχὴ μας. Κάθε ἐβδομάδα μελετούσαμε καὶ προσπαθοῦσαμε νὰ προετοιμαστοῦμε κατάλληλα, ὥστε νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουμε στὶς μουσικὲς του ἐκδηξίξεις τῆς Κυριακῆς. Ἐκεῖνο τὸ διάστημα, τὸ ἀναλόγιο τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου ἦταν ἕνα Σχολαρχεῖο. Ἕνα μουσικὸ Σχολαρχεῖο πού σχεδὸν ὅλοι οἱ συνάδελφοι τῆς περιοχῆς παρακολουθοῦσαν, εἴτε μὲ φυσικὴ παρουσία, εἴτε ἠχογραφῶντας τὰ ψαλλόμενα καὶ μελετῶντάς τα ἀργότερα στὸ σπίτι. Ὁ Ἀθανάσιος Πέττας ἦταν ἕνας ἀνθρώπος δοτικὸς, κυριολεκτικῶς ἄρχοντας, ὁ ὁποῖος διέθετε σπουδαία φωνὴ καὶ ἰδιαίτερο χιοῦμορ. Αὐτὰ τὰ δύο χρόνια πού παρέμεινε στὴ Λάρισα, μᾶς δίδαξε πολλὰ καὶ ὀδήγησε τὴν ἱεροψαλτικὴ κοινότητα τῆς πόλης σὲ νέα μουσικὰ μονοπάτια...».

Ἔτσι λοιπὸν δημιουργήθηκαν φιλίες, οἱ ὁποῖες ἄντεξαν στὸ χρόνο, καὶ ἀναπτύχθηκε ἕνας ἀμοιβαῖος σεβασμὸς μεταξὺ τῶν ἱεροψαλτῶν τῆς Λάρισας ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀθανασίου Πέττα. Δέν μποροῦμε νὰ ξέρομε τί ἐξέλιξη θὰ ὑπῆρχε στὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τῆς πόλης μας, ἐὰν ὁ Ἀθανάσιος Πέττας παρέμεινε γιὰ μεγαλύτερο χρονικὸ διάστημα σὲ αὐτή. Δυστυχῶς ὅμως, τὸ κλίμα τῆς Λάρισας εἶναι ἰδιαίτερος ὑγρὸ, ἐξαιτίας τῆς παρουσίας τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος διασχίζει τὴν πόλη. Τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο ὑγρασίας ἐπιηρεάζει σὲ σημαντικὸ βαθμὸ τόσο τὶς φωνητικὲς χορδὲς ὅσο καὶ τοὺς πνεύμονες, ἔχοντας ἀρνητικὲς ἐπιδράσεις στὴ φωνὴ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ τὸ πρόβλημα ἀντιμετώπισε καὶ ὁ Ἀθανάσιος Πέττας καὶ ἀναγκάστηκε, γιὰ τὸ καλὸ τῆς ὑγείας του καὶ τῆς φωνῆς του, νὰ ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Λάρισας, μετὰ ἀπὸ μόλις δύο ἔτη παραμονῆς σὲ αὐτὴν, κατευθυνόμενος πρὸς τὴν πρωτεύουσα.

Στὴν Ἀθήνα, ὅπως προαναφέραμε, τοποθετήθηκε σὲ διάφορους Ἱεροὺς Ναοὺς καὶ ἄφησε ἀνεξίτηλο τὸ μουσικὸ του ἀποτύπωμα ὅπου κι ἂν βρέθηκε.

Τό 1992, όμως, εγκαθίσταται ως Πρωτοψάλτης στον Ίερό Καθεδρικό Ναό τῆς Ἁγίας Τριάδος Πειραιῶς, καί ἐκεῖ συναντᾷ τόν μαθητή του Νικόλαο Μποσίνη ὡς Λαμπαδάριο. Ἀναπτύσσεται μία σπουδαία συνεργασία ἀλλά καί μία ιδιαίτερη φιλία. Σέ ἐπικοινωνία πού εἶχαμε μέ τόν κ. Νικόλαο Μποσίνη, στίς 20 Μαρτίου 2023, διακρίναμε τόν ἀπέραντο θαυμασμό καί τήν τεράστια ἐκτίμησή του πρὸς τόν Ἀθανάσιο Πέττα. Πραγματικά, τά λόγια δέν μποροῦν νά περιγράψουν αὐτή τήν ἀληθινή φιλία τῶν δύο ἀνδρῶν. Χαρακτηριστικά ὁ κ. Μποσίνης, ἀνέφερε ὅτι ὁ Ἀθανάσιος Πέττας, πέρα ἀπό τήν ξεχωριστή προσωπικότητα, τήν ιδιαίτερη μόρφωση καί τήν ἐκρηκτική φωνή, ἦταν ἕνας φιλόσυχος, εὐγενής καί καλλιεργημένος ἄνθρωπος. Συχνά μοίραζε τίς γνώσεις του, μέ ιδιαίτερα μαθήματα, τόσο στόν ἴδιο, προσωπικά, ὅσο καί στά μέλη τῆς χορωδίας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πειραιῶς. Ξεχωριστή στιγμή ὑπῆρξε γιά τόν Ἀθανάσιο Πέτα ἡ ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων τοῦ 2006, ὅταν ὁ Μητροπολίτης Πειραιῶς κ.κ. Σεραφεῖμ ἀπέδωσε σέ ἐκεῖνον τό ὀφίκιο τοῦ ἄρχοντα Πρωτοψάλτη Πειραιῶς καί στόν μαθητή του, Νικόλαο Μποσίνη, ἀπέδωσε τό ὀφίκιο τοῦ ἄρχοντα Λαμπαδάρου τῆς Μητροπόλεως. Γιά 24 ὁλόκληρα ἔτη συμπορεύτηκαν μουσικά στόν Ίερό Ναό Ἁγίας Τριάδος Πειραιῶς, δημιουργῶντας μία σπουδαία παρακαταθήκη γιά τίς νέες γενιές ἱεροψαλτῶν. Ἡ προσφορά τους στήν πρόοδο καί τήν ἐξέλιξη τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς ὑπῆρξε τεράστια, καθῶς,

Ὁ Ἀθανάσιος Πέττας μέ τόν Νίκο Μποσίνη

σέ διάφορους Ίερούς Ναούς, συνεργάστηκαν, συνολικά, επί 44 έτη! Παρά τό γεγονός ότι υπήρξαν κάποιες στιγμές, κατά τίς όποίες ό Άθανάσιος Πέττας πικράθηκε από κακόβουλες παρατηρήσεις και άκοιμπε συμπεριφορές, έχοντας ως στήριγμα τόν πολύ καλό του φίλο και Λαμπαδάριο Νικόλαο Μποσίνη, κατάφερε νά πορευθεί ξεπερνώντας όλες τίς κακοτοπιές. Αισθανόμενος τίν πληρότητα, για όσα είχε προσφέρει, επί τόσα πολλά, συναπτά έτη στή Βυζαντινή Μουσική, άποσύρθηκε από τό αναλόγιο του Ίερού Ναού τής Άγίας Τριάδος Πειραιώς τό 2016.

Άπό τό 2017 έγκαταστάθηκε στήν Κέραμο τής Χίου, τό χωριό τής συζύγου του, Εύτυχίας Σκυριώτη, όπου και άπεβίωσε στίς 10 Ίουλίου 2022 και ένταφιάστηκε εκεί.

Τελειώνοντας αυτή τή σύντομη παρουσίαση για τόν Άθανάσιο Πέττα, θέλουμε νά τονίσουμε ότι διακρίθηκε για τίν ευλάβεια, τίν ευγένεια, τίν ταπεινότητα, τό μεγάλο μουσικό του ταλέντο, τίς έκρηκτικές του φωνητικές ικανότητες και τίν άριστη γνώση τής Βυζαντινής, πατρώας Μουσικής. Ύπηρξε ιδιαίτερη τιμή και χαρά για τίν ιεροψαλτική κοινότητα τής Λάρισας τό γεγονός ότι αυτός ό άνθρωπος, μέ τίν τόσο σπουδαία προσωπικότητα και τό μεγαλείο του πατριαρχικού του ύφους, κόσμησε, έστω και για ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, τό αναλόγιο του Μητροπολιτικού μας Ναού.

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄

Ἑορτολόγιο

* * *

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΜΗΝΥΜΑ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Λάρισα, Ἅγιο Πάσχα 2023

Πρός

Τόν Ἱερό Κληρο καί τόν Εὐσεβῆ Λαό
τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Ἀγαπητοί μου, Χριστός Ἀνέστη!

Ἄν καί γιορτάζουμε Ἀνάσταση, τείνουμε νά χάνουμε τό θριαμβικό μίνυμα τῶν γεγονότων πού τίν ἀποτέλεσαν, καθώς μένουμε προσκολλημένοι στά τετριμμένα δικά μας, στήν καθημερινότητά μας, στά προβλήματα μας... Ἄς θυμηθοῦμε τί ἔγινε τότε. Πολύ πρωί τῆς Κυριακῆς πᾶνε οἱ Μυροφόρες στόν τάφο γιά νά ἀλείρουν μέ ἀρώματα τό Σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Ὅταν φθάνουν ἐκεῖ βλέπουν «τόν λίθον ἀποκεκλισμένον ἀπό τοῦ μνημείου» καί δύο Ἀγγέλους νά τίς ρωτᾶνε: «Τί ζητεῖτε τόν ζῶντα μετά τῶν νεκρῶν;»¹. Φεύγουν ταραγμένες καί ψάχνουν τούς Μαθητές γιά νά τούς ποῦν ὅλα ὅσα εἶδαν. Ἀπό τούς Μαθητές, μόλις τά ἀκοῦν, τρέχουν ὁ Πέτρος κι ὁ Ἰωάννης στό μνημεῖο, τό βρίσκουν ἄδειο καί τούς νεκρικούς ἐπιδέσμους τακτοποιημένους σέ μιά γωνιά². Φεύγουν γεμάτοι ἀπορίες. Δυό ἄλλοι Μαθητές πορεύονται ἐκεῖνη τήν ἡμέρα πρὸς Ἑμμαούς. Συναυτοῦν ἕναν ξένο μέ τόν ὁποῖον ἀνοίγουν συζήτηση γιά τά περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου. Μιλοῦν μέ πόνο κι ὁ ἄγνωστος ξένος ἀρχίζει νά τούς ἐρμηνεύει τίς Γραφές καί νά τούς παίρνει τόν πόνο. Ἀπό τόν τρόπο πού ἔκοψε τό ψωμί στό τραπέζι ἀναγνωρίζουν τόν Χριστό, ὁ ὁποῖος ἀμέσως μετά γίνεται ἀφαντος λέγοντάς τους πρῶτα ὅτι εἶναι «βραδεῖς τῆ καρδία»³.

---

¹ Λουκ. 24, 2-5.

² Ἰωάν. 20, 7.

³ Λουκ. 24, 13-35.

Τί συμβαίνει μετά; Οί παραγμένοι από όλα αυτά τά δυσεργίμεντα Μαθητές, μαζεύονται στο γνωστό υπερώο τῶν Ἱεροσολύμων, ὄντας ἐπιπλέον φοβισμένοι γιά τυχόν διώξεις ἐκ μέρους τῶν Ἰουδαίων, χωρὶς νά ξέρουν τί νά κάνουν. Καί τότε «ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς!»! Τό διαβάζουμε στό Εὐαγγέλιο τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Ἀγάπης: «Οὔσης ὀφίας τῆ ἡμέρα ἐκείνη τῆ μιᾶ τῶν σαββάτων, καί τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καί ἔστη εἰς τὸ μέσον, καί λέγει αὐτοῖς, εἰρήνη ὑμῖν»⁴! Ἐμφανίζεται Ἀναστημένος ὁ Χριστός καί ἡ πρώτη του λέξη εἶναι «εἰρηνεῦστε, ἠρεμῆστε, ἡσυχᾶστε»! Γιατί; Γιατί ἄλλοιῶς δέν θά μπορέσουν νά συνειδητοποιήσουν οἱ μαθητές τί συνέβη, ὥστε νά τό βιώσουν καί νά τό χαροῦν!

Φέτος κι ἐμεῖς εἴμαστε σέ παρόμοια θέση μέ ἐκείνη τῶν Μαθητῶν. Ὁ θάνατος μᾶς ἔδειξε τό πιό φρικτό του πρόσωπο κι ἡ τραγικότητα αὐτή ἦλθε νά πολλαπλασιάσει τὴν σύγχυση καί τὴν θλίψη ἀπὸ τὴν καθημερινότητα τῆς ζωῆς καί τά προσωπικά μας ζητήματα. Πῶς βγαίνουμε ἀπὸ αὐτὴν τὴν κατάστασι; Ἀκούγοντας τὸν Χριστό νά λέει καί σέ ἐμᾶς «Εἰρήνη ὑμῖν»! Εἰρηνεῦστε, ἠρεμῆστε, ἡσυχᾶστε. Ὡστε μέ καθαρό μυαλό νά προχωρήσουμε τίς ζωές μας! Μέ καθαρή καρδιά νά χαροῦμε! Καί βιώνοντας τὴν Ἀνάστασι νά διαπιστώσουμε ὅτι τελικά πάντα ἡ ζωὴ νικᾷ τὸν θάνατο, πάντα ἡ χαρὰ νικᾷ τὴν θλίψη, πάντα ἡ ἐλπίδα κυριαρχεῖ καί ἀνασταίνει τὸν ἄνθρωπο.

Μέ ἀναστάσιμους χαιρετισμούς,
Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

† Ὁ Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἱερώνυμος

---

⁴ Ἰωάν. 20, 19.

ΜΝΗΜΗ ΑΓΙΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ¹

Σεβασμιώτατε,
Σεβαστοί Πατέρες,
Άγαπητοί μαθητές,
Άγαπητοί ἐν Χριστῷ ἀδελφοί,

Μαζευτίκαμε σήμερα ὅλοι στούς Ἱερούς Ναούς γιά νά τιμήσουμε τήν μνήμη τριῶν μεγάλων Ἁγίων Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας μας, τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καί τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Ἡ Ἐκκλησία, ἀφοῦ ἐόρτασε πρῶτα τόν καθέναν ξεχωριστά μέσα στόν μῆνα Ἰανουάριο, συνεορτάζει σήμερα τήν μνήμη καί τῶν τριῶν μαζί, καί αὐτό γιατί ἀναδείχθηκαν καί οἱ τρεῖς Μεγάλοι καί οἱ τρεῖς Χρυσόστομοι καί οἱ τρεῖς Θεολόγοι, πίσω ἀπό τούς ὁποίους κρύβονται τρεῖς ἀγίες καί εὐλογημένες μπότερες, ἡ Ἐμμέλεια, ἡ Νόννα καί ἡ Ἀνθοῦσα.

Ὅταν τόν 11ο αἰῶνα ξέσπασε στό Βυζάντιο μιά ἔριδα γιά τό ποιός ἐκ τῶν τριῶν Ἁγίων εἶναι ὁ σημαντικότερος, ὁ ἐπίσκοπος Εὐχαΐτων Ἰωάννης Μαυρόπουλος ἔληξε τήν διαμάχη συνενώνοντας τήν μνήμη καί τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν σέ μιά κοινή γιορτή, στίς 30 Ἰανουαρίου.

Ἔτσι ἡ παιδεία ἀπέκτησε τούς προστάτες της, γιὰ τό ἔργο τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν ἔχουν συζευχθεῖ ἀρμονικά ἡ ὑγιής ἀρχαιοελληνική σκέψη καί τό καθαρό χριστιανικό πνεῦμα. Γεννίθηκαν καί ἔδρασαν καί οἱ τρεῖς κατά τόν 4ο μ.Χ αἰῶνα. Ἡ ἀγάπη τους γιά τήν μόρφωση ὑπῆρξε παραδειγματική καί γι' αὐτό σπούδασαν ὅλες τίς τότε γνωστές ἐπιστῆμες.

Ἡ Ἑλληνορθόδοξη παιδεία, ἔτσι ὅπως τήν βίωσαν καί τήν εἰσηγήθηκαν οἱ τρεῖς Ἱεράρχες, ἔχει κέντρο της τόν ἄνθρωπο, ὡς εἰκόνα Θεοῦ, ὄχι τόν αὐτο-

---

¹ Λόγος στήν Θεία Λειτουργία γιά τήν μνήμη τῶν Ἁγίων στόν Μητροπολιτικό Ναό Ἁγίου Ἀχιλλίου.

νομιμμένο άνθρωπο, τόν ξεκομμένο από τόν Δημιουργό του. Αὐτή τίν παιδεία τίν μετέδωσαν μέ τίν ζωή τους περισσότερο καί λιγότερο μέ τίν διδασκαλία τους. Δέν ἀρκεῖ νά μιλοῦμε ὡς δάσκαλοι γιά ἀξίες καί ἰδανικά, ἀλλά πρέπει αὐτά νά ἐμπνέουν πρῶτα τίν δική μας ζωή.

Οἱ τρεῖς Ἱεράρχες τάραξαν τά νερά τῆς ἐποχῆς τους καί ἄφησαν παρακαταθήκες μέ αἰώνια ἀξία. Ἡ Ἑορτή τους ἀπετέλεσε τίν μόνη Ἐθνική Ἑορτή κατά τούς σκοτεινούς αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας, γιά τόν λόγο αὐτό καί μέχρι σήμερα τά Σχολεῖα μας εἶθισται νά ἐκκλησιάζονται ἐπίσημα, φέροντας τίν Σημαία.

Θλίβεται κανεῖς ὅταν βλέπει τίν ἀναγνώριση τοῦ ἐπιστημονικοῦ τους ἔργου σέ παγκόσμια κλίμακα ἀπό τίν μιά μεριά καί ἀπό τίν ἄλλη, τίν ἄγνοια ἢ ἀκόμα καί τίν ἀπαξίωση, πού ὑπάρχει γι' αὐτούς στήν πατρίδα μας. Μιά ἀπαξίωση ἢ ὁποία, χρόνο μέ τόν χρόνο, γίνεται ὅλο καί πιό ἔντονη καί συστηματική, συχνά περιβεβλημένη μέ κρατικές ἀποφάσεις, μέ κύριο σκοπό τίν ἀλλοίωση τοῦ ἑορτασμοῦ τους καί τίν λήθη τοῦ βίου τους.

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι τίν ἐπιστημονική τους κατάρτιση οἱ τρεῖς Ἱεράρχες δέν τίν χρησιμοποίησαν γιά ἀτομική προβολή, ἀλλά γιά νά προσφέρουν στόν ἀδερφό τους.

Ὁ Βασίλειος, γιαιτρός ὁ ἴδιος, ἰδρύει τί γνωστή σέ ὄλους μας «Βασιλειάδα», μιά πόλη φιλανθρωπίας. Ἐκεῖ ὀργανώνει τό πρῶτο δημόσιο νοσοκομεῖο, στό ὁποῖο ὑπάρχουν κατοικίες γιαιτρῶν, νοσηλευτικοῦ προσωπικοῦ, εἰδικές πτέρυγες γιά λεπρούς καί πάσχοντες ἀπό ἐπιδημικές ἀσθένειες.

Οἱ τρεῖς Ἱεράρχες στηρίζουν μέ κάθε τρόπο τούς φτωχοῦς, τούς κυνηγημένους καί τούς ἀπροστάτευτους τῆς ἐποχῆς τους. Θεωροῦν αὐτονόητο νά θυσιαστοῦν γιά τόν κάθε ἕναν ἀπό αὐτούς. Ἡ περιθωριοποίηση τῶν κοινωνικά ἀδυνάτων δέν συνάδει μέ τό Ὁρθόδοξο ἥθος.

Ἡ ἐπιμονή τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου νά κτίσει λεπροκομεῖο, ὄχι σέ κάποια ὑποβαθμισμένη περιοχὴ τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀλλά στήν πλουσιότερη συνοικία ἔξω ἀπό τίν πόλη, ἐκεῖ πού ζοῦσαν μεγάλοι γαιοκτίμονες καί οἱ ὁποῖοι ἔβλεπαν τίν οικονομική ἀξία τῶν πολυτελῶν οἰκημάτων τους νά μειώνεται λόγω τῆς γειτνίασης μέ τό κτήριο αὐτό, ἀποτέλεσε καί τίν ἀφορμή γιά τίν ὀριστική δίωξη τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, πού τόν ὀδήγησε στήν ἐξορία καί στόν βασανιστικό θάνατο.

Στόν μεγάλο λιμό, πού ἔπληξε τίν περιοχὴ του, ὁ Βασίλειος σπλιτεῦει τίν δράση τῶν μαυραγοριτῶν. Ὁ Γρηγόριος ἄλλοτε παρακαλεῖ καί ἄλλοτε μέ δυναμικό τρόπο ζητᾶ ἀπό τούς ἄρχοντες τίν ἀπαλλαγὴ τῶν φτωχῶν ἀπό τίν φορολογία.

Ὁ Χρυσόστομος, μόλις ἀνέρχεται στόν Ἀρχιεπισκοπικό Θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης, πουλáει τὰ πολυτελῆ σκεύη καί ἔπιπλα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, χάρι τῶν παλαιῶν καί νέων φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Διακόπτει ἄμεσα τήν διοργάνωση ἐπισήμων καί πλουσιῶν δείπνων στόν χώρο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καί μέ τὰ χρήματα πού ἐξοικονομεῖ ὀργανώνει συσσίτια γιά 7.000 φτωχοῦς καθημερινά. Ὑποστηρίζει κάθε ἕναν πού ἀδικεῖται ἀπό τήν πολιτική ἐξουσία, φτάνοντας στό σημεῖο νά συγκρουσθεῖ μέ τήν αὐτοκράτειρα, ὅταν ἐκείνη καταπατᾷ τό κτῆμα μιᾶς φτωχῆς χήρας.

Καί οἱ τρεῖς ζοῦν λιτά καί ἀσκητικά, ὅπως ἀρμόζει σέ Ἱεράρχες, προκαλώντας τόν θαυμασμό τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ ἀλλά καί τήν περιφρόνηση τῶν πλουσιῶν καί κοινωνικά ἰσχυρῶν ἀντιπάλων τους.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἀνυποχώρητος στά πιστεύω του, δέν διστάζει νά καθαιρέσει μεγάλο ἀριθμό ἐπισκόπων μέ τήν κατηγορία τοῦ χρηματισμοῦ κατά τήν ἄσκηση τῆς ἱερωσύνης. Ἀντιμετωπίζει δραστικά τόν σκανδαλισμό, πού προκαλοῦσαν στους πιστούς μέ τόν πολυτελῆ τους βίο ἀπερίσκεπτοι κληρικοί καί ἀ-μόναχοι μοναχοί.

Ἄνθρωποι μέ ἀνοιχτούς πνευματικούς ὀρίζοντες, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τονίζουν κατ' ἐπανάληψιν στά κείμενά τους τήν ἀξία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Παιδείας. Ὁ Γρηγόριος, ἀντιδρώντας στίς ἀπόψεις κάποιων ἀκραίων καί φοβικῶν Χριστιανῶν, πού ἀρνοῦνταν τήν μελέτη τῆς κλασικῆς παιδείας, ὑποστηρίζει πῶς εἶναι «ἀγροῖκοι καί ἀγράμματοι», ὅσοι δέν δέχονται τήν ἀξία τῆς. Ἀποκαλεῖ τήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν, πού ἦταν κέντρο σπουδῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, «Χρυσή Ἀθήνα τῶν Γραμμάτων».

Οἱ τρεῖς Ἱεράρχες δέν ἤθελαν τούς Χριστιανούς νέους χωρίς κριτική σκέψη, χωρίς εὐρύτητα γνώσεων, χωρίς γενικότερο προβληματισμό.

Ὁ Χρυσόστομος τούς προτείνει νά σπουδάσουν πρῶτα στά δημόσια εἰδωλολατρικά σχολεῖα καί ὄχι στά μοναστήρια, ἐνῶ ὁ Μ. Βασίλειος στέλνει στόν ἐθνικό Λιβάνιο φτωχοῦς Χριστιανούς νέους γιά νά σπουδάσουν κοντά του.

Καί οἱ τρεῖς ἀντιδρῶν σέ μιᾶ ἐπιφανειακή πνευματικότητα, σέ ἕναν ἀκίνδυνο χριστιανισμό, σέ μιᾶ πίστη πού τυφλώνει καί σέ μιᾶ Ἐκκλησία, πού δέν εἶναι ἡ ὁδός τῆς ἀληθινῆς σωτηρίας καί ζωῆς, ἀλλά ἕνα μέσο στά χέρια τῶν ἰσχυρῶν γιά τήν χειραγώγηση καί ἐκμετάλλευση ἀνθρώπων καί λαῶν. Καί οἱ τρεῖς ἦταν πρότυπα θυσίας καί προσφορᾶς καί ὄχι εὐημερίας καί καλοπέρασης.

Ἀγαπητοί μαθητές,

Σέ τοῦτο, τόν παράξενο κόσμο ποιά θέση ἔχουν τὰ πρότυπα τῶν τριῶν

Ἱεραρχῶν; Δέν μπορεῖτε νά τά κατανοήσετε, ὥστε νά τά ἀγαπήσετε, γιατί ἐμεῖς οἱ μεγαλύτεροι ἔχουμε κάνει τήν ζωή σας εὐκόλη, σᾶς τήν γεμίσαμε μέ τεχνολογικά ἐπιτεύγματα. Νοιαζόμαστε μόνο γιά τήν οικονομική σας ἐξασφάλιση καί τήν ἐπαγγελματική σας ἀποκατάσταση. Πείσαμε τούς ἑαυτούς μας ὅτι σᾶς παρέχουμε μιᾶ ποιότητα ζωῆς ἀνώτερη. Ξεχάσαμε ὅμως κάτι πολύ σπουδαῖο: Τίς ψυχές σας!

Ἡ φωνή τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν μᾶς τό θυμίζει. Ἐκεῖνοι λένε: «Δέν πρέπει νά ἐπιτρέψουμε στό σχολεῖο νά γκρεμίσει τήν ψυχή. Ὅταν ἡ ψυχή σωφρονεῖ, δέν προσέχεται καμία ζημία ἀπό τήν ἄγνοια τῆς κοσμικῆς γνώσης, ὅταν ὅμως ἡ ψυχή εἶναι διεφθαρμένη, ἡ βλάβη εἶναι πολύ μεγάλη, ἔστω καί ἂν ἡ γλῶσσα εἶναι ἐξασκημένη καί ὁ νοῦς εὐφυής». Τά λόγια τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν εἶναι περισσότερο ἐπίκαιρα ἀπό ποτέ. Καί συνεχίζουν: «Ἡ Παιδεία καί ἡ τέχνη τῆς εἶναι πνευματικό μέγεθος, ἐπειδή περνάει ἀπό τήν μάθηση καί τήν γνώση, στόν χαρακτήρα καί τήν ζωή, στήν συμπεριφορά καί τήν σχέση, γι' αὐτό καί εἶναι δεμένη μέ τήν ἀρετή. Πῶς μετριέται ὅμως ἡ ἀρετή; Ὅχι μέ μικρά σταθιά, ἀλλά μέ τό μεγαλύτερο, πού εἶναι ὁ Θεός. Ἄν συνδέσεις τήν ζωή σου μέ τόν Θεό, τότε ὅλα θά κατευθύνονται πρὸς τόν Θεό, πράξεις, κινήσεις, θέλημα, λόγος, μέχρι καί βάδισμα καί ἔνδυμα καί νεῦμα. Μάθε ἀπό μικρός νά ἀξιολογεῖς ὅποιες δυνάμεις σοῦ ἔδωσε ὁ Θεός, ὅποια χαρίσματα ἔχεις, μάθε νά τά πολλαπλασιάξεις». «Ἡ παιδεία στήν ἀρχή φαίνεται νά προξενεῖ δυσφορία καί ὄχι χαρά. Μὴν ἀπογοητεύεσαι, σύντομα θά ἔρθουν οἱ πρῶτοι καρποί. Μὴν βιαστείς νά βαρεθεῖς καί πέσεις στήν ἀργία καί στήν νωθρότητα, γιατί τότε θά ἔρθει ἡ ἀρρώστια τῆς ἀμάθειας».

Ἀγαπητοὶ συνάδελφοι καί ἀγαπητοὶ μαθητές,

Δέν ὑπάρχει πιό καταστρεπτικό τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς κοινωνίας, ὅταν οἱ μαθητές μέ τούς δασκάλους, οἱ γονεῖς μέ τά παιδιά, οἱ ἄρχοντες μέ τούς πολίτες δέν εἶναι συνδεδεμένοι μέ πολλή ἀκρίβεια καί πολλή ἀγάπη. Τίποτε δέν ἐξυψώνει τό ἀνθρώπινο γένος, ὅσο ἡ ἐπιδίωξη τῆς φιλίας καί τῆς ἀγάπης, μέ ὅλη τήν δύναμή μας. Ἡ ἀγάπη καί ἡ φροντίδα τοῦ δασκάλου συγκνεῖ τούς μαθητές. Γι' αὐτό καί εἶναι ἡ ἀναγκαῖότερη γιά τόν δάσκαλο ἀρετή. Αὐτό εἶναι τό μυστικό τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου του. Γνώρισμα τοῦ πραγματικοῦ δασκάλου, ὑποστηρίζουν οἱ τρεῖς Ἱεράρχες, εἶναι τό νά συμπάσχει στίς συμφορές τῶν μαθητῶν, τό νά θρηνεῖ καί νά πενθεῖ τά τραύματα αὐτῶν πού ἔχει στήν εὐθύνη του. Ὁ μαθητής στους δύσκολους καιρούς πού ζοῦμε, ἔχει ἀνάγκη νά ἀντλεῖ δύναμη καί ἐλπίδα ἀπό τόν δάσκαλό του. Ἔτσι ὁ ρόλος τοῦ δασκάλου

γίνεται ρυθμιστικός και όχι έλεγκτικός, παιδαγωγικός και όχι τιμωρητικός. Έχουμε ανάγκη από δασκάλους που θά πάρουν τά παιδιά στην άγκαλιά τους. Όταν ό μαθητής αγαπήσει τόν δάσκαλό του, θά αγαπήσει και τό μάθημα. Θεμέλιο όμως και έμπνευστής τής άληθινής αγάπης είναι ό Χριστός, ή έσταυρωμένη και αναστημένη αγάπη. Αυτή τήν αγάπη βιώνουν οι Άγιοι Τρεις Ιεράρχες. Καί αυτή ή αγάπη μās προσφέρεται σήμερα, όπως και σέ κάθε Θεία Λειτουργία.

Η καλύτερη τιμή τών Αγίων είναι ή μίμηση τών Αγίων. Οι τρεις προστάτες τών γραμμάτων, οι δικόι μας Άγιοι, ό Βασίλειος ό Μέγας, ό Γρηγόριος ό Θεολόγος και ό Ιωάννης ό Χρυσόστομος, άς πρεσβεύουν για τήν πνευματική πρόοδο του καθενός μας. Άς πρεσβεύουν για νά μίν χάσει ή παιδεία του Έθνους μας ποτέ τόν προορισμό της.

Χρόνια πολλά και εύλογιμένα!

ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΗΣ ΣΑΜΑΡΕΙΤΙΔΟΣ

Τήν πέμπτη Κυριακή μετά τό Πάσχα, ἡ ἀγία μας Ἐκκλησία ὄρισε νά διαβάζεται στούς ἱερούς Ναούς, ἡ εὐαγγελική περικοπή στήν ὁποία καταγράφονται ἡ συνάντηση καί ὁ διάλογος μεταξύ τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ καί μιᾶς Σαμαρείτιδας γυναίκας (Ιωάν. 4, 5-42).

Τό Εὐαγγέλιο ἀναφέρει πῶς ὁ Χριστός ἔφθασε σέ μία πόλη τῆς Σαμάρειας, ἡ ὁποία λεγόταν Συχάρ. Ἡ Σαμάρεια ἦταν μιά κεντρική περιοχή τῆς γῆς τοῦ Ἰσραήλ, ἡ ὁποία συνόρευε μέ τή Γαλιλαία πρὸς βορρᾶ καί νότια μέ τήν Ἰουδαία. Σέ αὐτή τήν τοποθεσία βρισκόταν τό πηγάδι τοῦ Πατριάρχου Ἰακώβ. Τό φρέαρ αὐτό συμπεριλαμβανόταν σέ μία ἔκταση, τήν ὁποία ἀγόρασε ὁ Ἰακώβ ἀπό τόν ἡγεμόνα Ἐμμώρ ἀντί ἑκατό νομισμάτων (Γέν. 33, 18-20).

Ἐκεῖ, λοιπόν, στήν «πηγή τοῦ Ἰακώβ» (4, 6), ἐρχόμενος ὁ Κύριος ἀπό τήν Ἰουδαία γιά νά πάει στή Γαλιλαία, κάθισε τό μεσημέρι γιά νά ξεκουραστεῖ ἀπό τήν ὁδοιπορία. Καί ἐνῶ οἱ μαθητές Του βρίσκονταν στήν πόλη γιά νά ἀγοράσουν τροφίμα, Ἐκεῖνος συναντήθηκε μέ μία γυναῖκα. Ἡ γυναῖκα αὐτή εἶναι ἡ μετέπειτα ἀγία μεγαλομάρτυς καί ἰσαπόστολος Φωτεινή ἡ Σαμαρείτιδα. Ἡ Σαμαρείτιδα πῆγε στό πηγάδι γιά νά ἀντλήσει νερό. Βλέποντας τόν Χριστό καταλαβαίνει πῶς εἶναι Ἰουδαῖος. Ὁ Κύριος τῆς ζητάει νερό. Ἐκείνη παραξευτύπηκε τόσο ἐπειδή τῆς ἀπευθίνει τόν λόγο ἕνας Ἰουδαῖος (ὑπῆρχε μίσος μεταξύ Ἰουδαίων καί Σαμαρειτῶν), ὅσο καί γιά τό πῶς καταδέχθηκε ἕνας ἄντρας νά μιλήσει σέ μία γυναῖκα (ἡ γυναῖκα τήν ἐποχή ἐκείνη δέν ἀντιμετωπιζόταν ἰσότιμα μέ τόν ἄντρα).

Ἀκολούθησε ἕνας πολύ σημαντικός διάλογος πού διμείφθη μεταξύ τους. Στόν διάλογο αὐτό ἀποκαλύπτεται στή Σαμαρείτιδα ὅτι ὁ Χριστός εἶναι «τό ὕδωρ τό ζῶν» (4, 12), ἡ ἀστείρευτη πηγή, δηλαδή, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὅτι ὁ Θεός εἶναι πνεῦμα καί μπορεῖ νά κατοικεῖ παντοῦ. Ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἀληθινῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ εἶναι «ἐν πνεύματι καί ἀληθεία» (4, 24). Ὅτι ὁ Ἰδιος εἶναι ὁ Μεσσίας Χριστός (4, 26).

Διαβάζοντας τό ιερό κείμενο, πράγματι, έντυπωσιαζόμαστε από τήν άλλαγή, από τή μεταστροφή τής Σαμαρείτιδας. Μιά μεταστροφή πού πραγματοποιείται λόγω τής, κάθε άλλο παρά τυχαίας, συνάντησης καί γνωριμίας της μέ τόν Χριστό.

Στήν άρχή βλέπουμε μία γυναίκα πού κοιτάει, θά μπορούσαμε νά ποϋμε, τό συμφέρον της. Ρωτάει τόν Χριστό: «Πώς, μπορείς νά μου ζητᾶς νά σοϋ δώσω νερό νά πιεις;» (4, 9). Καί ό Χριστός τής άπαντά: «Αν ἤξερες ποιός εἶναι αὐτός πού σου λέει “δῶσ’ μου νά πιῶ”, τότε ἐσύ θά τοῦ ζητοῦσες κι Ἐκεῖνος θά σοῦ ἔδινε ζωντανό νερό... Ὅποιος πίνει ἀπό τό νερό πού θά τοῦ δώσω ἐγώ δέν θά διψήσει ποτέ» (4, 10· 13-14). Τοῦ λέει: «Κύριε, δῶσ’ μου αὐτό τό νερό γιά νά μί διψῶ, κι οὔτε νά ἐρχομαι ὡς ἐδῶ γιά νά τό παίρνω» (4, 15).

Στή συνέχεια ό Χριστός γιά νά τήν ὀδηγήσει στή μετάνοια, ἀποκαλύπτει τή ζωή της. Ἡ γυναίκα αὐτή ζοῦσε μακριά ἀπό τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, μακριά ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό. «Πήγαινε νά φωνάξεις τόν ἄντρα σου κι ἔλα ἐδῶ». «Δέν ἔχω ἄντρα», ἀποκριθῆκε. Ὁ Ἰησοῦς τής λέει: «Σωστά εἶπες, “δέν ἔχω ἄντρα”· γιατί πέντε ἄντρες πῆρες, κι αὐτός πού μαζί του τώρα ζεῖς δέν εἶναι ἄντρας σου» (4, 16-18). Μέ τά λόγια αὐτά, ό Χριστός, διακριτικά, τί ἔκανε; Φώτισε τή συνείδησή της, τόν ἐσωτερικό της κόσμο. Ἐβγαλε στήν ἐπιφάνεια ἐκεῖνα πού εἶχε κρυμμένα στά βάθη τής ψυχῆς της καί τήν ὀδηγεῖ σέ μία προσωπική ἀνάσταση. Ἐδῶ, λοιπόν, ἀρχίζει ἡ μεταστροφή της. Συναισθάνεται, ἴσως γιά πρώτη φορά, τήν ἁμαρτωλότητά της. Δέν στεναχωρεῖται ἀπό τόν ἔλεγχο τοῦ Χριστοῦ. Δέν θυμώνει μέ τά λόγια Του, ἀλλά ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται ὅτι Ἐκεῖνος πού τής μιλάει δέν εἶναι ἕνας συνηθισμένος ἄνθρωπος, ἀλλά εἶναι προφήτης. «Κύριε, βλέπω ὅτι εἶσαι προφήτης» (4, 19) Τοῦ λέει, ζητώντας ἐξηγήσεις πού ἀφοροῦσαν σέ σπουδαῖα ζητήματα.

«Ἐξέρω ὅτι θά ἔρθῃ ὁ Μεσσίας, δηλαδή ὁ Χριστός· ὅταν ἔρθῃ Ἐκεῖνος, θά μᾶς τά ἐξηγήσει ὅλα» (4, 25), εἶπε ἡ γυναίκα. Καί φτάνουμε στό πιό σπουδαῖο σημεῖο τοῦ διαλόγου. Στήν ἀποκάλυψη ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Μεσσίας Χριστός. «Ἐγώ εἶμαι», τής λέει ὁ Ἰησοῦς, «ἐγώ, πού σοῦ μιλάω αὐτή τή στιγμή» (4, 26). Τά λόγια αὐτά τοῦ Χριστοῦ τήν ὀδηγοῦν στήν ἀπόρριψη τής προηγουμένης ζωῆς, στήν ἄρνηση τής ἁμαρτίας, στήν ἀλλαγὴ νοοτροπίας. Ἀφήνει τή στάμνα της. Τρέχει στήν πόλη καί λέει στόν κόσμο: «Ἐλᾶτε νά δεῖτε ἕναν ἄνθρωπο πού μου εἶπε ὅλα ὅσα ἔχω κάνει στή ζωή μου. Μήπως εἶναι αὐτός ὁ Μεσσίας;» (4, 29). Καί πολλοί ἀπό τούς Σαμαρείτες πίστεψαν στόν Χριστό, ἐξαιτίας τής μαρτυρίας της. «Γίνεται ἀμέσως ἐκλεκτή εὐαγγελίστρια. Αφήνοντας τήν ὕδρια καί τό σπίτι της τρέχει καί ὀδηγεῖ ὅλους τούς Σαμαρείτες πρὸς τόν

Χριστό καί ἀργότερα μέ τόν ὑπόλοιπο φωτειοῦ βίο της, ὡς ἀγία Φωτεινή, σφραγίζει μέ τό μαρτύριο τίν ἀγάπη της πρὸς τόν Κύριο», θά πει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς.

Ἡ Σαμαρεΐτιδα ἔγινε δέκτης τῶν μεγάλων δωρεῶν τοῦ Θεοῦ, γιατί τόλμησε καί κοίταξε μέσα στό πηγᾶδι τῆς ψυχῆς της. Καί κοιτάζοντας μέσα ἀντιλήφθηκε πόσο μακριά βρισκόταν ἀπό αὐτό πού θέλει ὁ Θεός. Ἦρθε σέ μετάνοια καί μπροστά στόν Χριστό ἀνασταίνεται πνευματικά. Γιατί μόνο ὁ Χριστός μπορεῖ νά ἀλλάξει τή ζωή μας. Πότε, ὅμως; Ὅταν Τόν ἐμπιστευθοῦμε. Ὅταν Τόν ἀκολουθήσουμε. Ὅταν Τόν πιστέψουμε ὡς μόνο Λυτρωτή καί Σωτῆρα.

Ὁ Χριστός, κατά τή διάρκεια τοῦ ἐπίγειου βίου μας, χτυπᾶ διαρκῶς τήν πόρτα τῆς καρδιάς μας. Χτυπᾶει καλῶντας μας σέ μετάνοια. «Ἰδοὺ ἔστηκα ἐπὶ τήν θύραν καί κρούω» (Ἀποκ. 3, 20). Δηλαδή: «Ἰδοὺ στέκομαι ἔξω ἀπό τήν πόρτα καί χτυπῶ δυνατά». Ὁ Κύριος χτυπᾶει τήν πόρτα καί μέ ὑπομονή περιμένει. Περιμένει νά Τοῦ ἀνοίξουμε γιά νά μπεῖ. Ἡ πόρτα δέν ἔχει ἀπό ἔξω χερούλι, ἔχει μόνο ἀπό μέσα. Γι' αὐτό ἐμεῖς καί μόνο μποροῦμε νά Τοῦ ἀνοίξουμε. Καί παρ' ὅλο πού ἐμεῖς ἀργοῦμε, Ἐκεῖνος δέν ἀπογοπεύεται, δέν παραιτεῖται. Καί δέν παραιτεῖται γιατί μᾶς ἀγαπᾶ. Γιατί εἶναι Θεός ἐλέους καί φιλανθρωπίας. Γιατί δέν θέλει νά χάσει κανεῖς αὐτά πού μᾶς προσφέρει. Γιατί ξέρει πόση ἀληθινή χαρά θά γευθεῖ ἐκεῖνος πού θά Τοῦ ἀνοίξει.

Ἐμεῖς, ὅμως, δέν ἀκοῦμε τούς χτύπους. Τούς ἀντιμετωπίζουμε μέ ἀδιαφορία. Λές καί ἔχουμε κάποιο πρόβλημα μέ τήν ἀκοή μας. Καί ἐνῶ ἀκοῦμε τίς φωνές αὐτοῦ τοῦ μάταιου κόσμου, κατά ἓνα περίεργο τρόπο, δέν ἀκοῦμε τόν Χριστό. Τόν Χριστό πού μᾶς καλεῖ κοντά Του. Πού θέλει νά μᾶς χαρίσει τό πολυτιμότερο πράγμα, πού εἶναι ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς μας. Καί δέν Τόν ἀκοῦμε ἐξαιτίας τῆς ἀρρωστημένης καί ὑπερβολικῆς ἀγάπης πού ἔχουμε γιά τόν ἑαυτό μας. Ἐξαιτίας τῆς προσκολλήσεως σέ ἁμαρτωλές ἀπολαύσεις, οἱ ὁποῖες διώχνουν τή θεία χάρη ἀπό μέσα μας.

Οἱ κρούσεις τοῦ Χριστοῦ, πού μᾶς ὀδηγοῦν σέ μετάνοια, εἶναι πολλές καί διάφορες. Στὴν περίπτωση τῆς Σαμαρεΐτιδας ἡ κρούση αὐτή ἔγινε στὴν πηγὴ τοῦ Ἰακώβ. Στόν εὐαγγελιστὴ Ματθαῖο στό τελώνιο. Στόν Ζακχαῖο κάτω ἀπὸ μία συκομορέα. Στόν ληστή ἐπάνω στόν Σταυρό. Σέ ἐμᾶς ἐνδεχομένως μέ κάποιο πρόσωπο. Γιὰ παράδειγμα μέσω τοῦ πνευματικοῦ μας πατέρα. Ὁ πνευματικός μας πατέρας εἶναι ὁ ὀδηγός μας στὴν ἐν Χριστῷ ζωή. Εἶναι ὁ ἰατρός τῆς ψυχῆς μας, πού θεραπεύει τὰ πάθη μας καί μᾶς βοηθᾶει νά ἀποκτήσουμε τήν ἐν Χριστῷ ὑγεία.

Χτυπήματα, όμως, σπίν πόρτα τῆς καρδιάς μας κάνει ὁ Χριστός καί μέ γεγονότα. Καί κάποιες φορές δυσάρεστα γεγονότα. Μιά οικονομική στενοχώρια, μία δύσκολη ἀσθένεια, ἕνας θάνατος δικοῦ μας ἀνθρώπου, μία ἄλλη μεγάλη δοκιμασία, πού μόνον Ἐκεῖνος γνωρίζει γιατί ἐπιτρέτει, ἀποτελοῦν δυνατά χτυπήματα γιά νά ξυπνήσει ὁ ἀνθρώπος ἀπό τόν βαθύ ὕπνο τῆς ἀδιαφορίας.

Μακάριος, ὅμως, εἶναι ἐκεῖνος πού θά ἀνοίξει, τελικά, τήν πόρτα στόν Χριστό. Καί εἶναι μακάριος γιατί θά ζήσει μία καινούργια ἐντελῶς ζωή. Λέει ὁ ἅγιος Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης: «Ὅταν βρεῖς τόν Χριστό, σοῦ ἀρκεῖ. Δέν θέλεις τίποτε ἄλλο· ἡσυχάζεις. Γίνεσαι ἄλλος ἀνθρώπος. Εἶσαι εἰρηνικός, χαρούμενος, γεμάτος. Οὔτε μελαγχολία, οὔτε ἀρρώστια, οὔτε πίεση, οὔτε ἄγχος, οὔτε κατῆφεια, οὔτε κόλαση. Ὁ Χριστός εἶναι σέ ὄλες σου τίς σκέψεις, σέ ὅλα σου τά ἔργα. Ἔχεις τί Χάρι καί μπορεῖς ὅλα νά τά ὑποφέρεις γιά τόν Χριστό. Ἀκόμη μπορεῖς νά πάσχεις καί ἀδίκως. Νά ὑποφέρεις ἀδικίες γιά τόν Χριστό, καί μάλιστα μέ χαρά. Ὅπως ἔπαθε Ἐκεῖνος, τό ἴδιο καί ἐσύ μπορεῖς νά πάσχεις ἀδίκως. Ὅταν ἔρθει ὁ Χριστός σπίν καρδιά, ἡ ζωή ἀλλάζει. Ὁ Χριστός εἶναι τό πᾶν. Ὅποιος ζεῖ μέσα του τόν Χριστό, ζεῖ πράγματα πού δέν λέγονται· ἅγια καί ἱερά. Ζεῖ ἐν ἀγαλλιάσει».

Πράγματι, εὐτυχῶς πού υπάρχουν ἀρκετοί πού ἀνταποκρίνονται στους χτύπους τοῦ Χριστοῦ καί ἀνοίγουν τήν καρδιά τους στή θεία χάρι. Εἶναι ὅλοι ἐκεῖνοι πού δέν νικίθηκαν ἀπό τό κακό, δέν σκληρύνθηκαν ἀπό τήν ἁμαρτία. Μιά τέτοια ψυχή ἦταν ἡ Σαμαρείτιδα. Ἐνοιξε τήν καρδιά της. Ἐλλάξε ζωή. Κάλεσε τούς συμπατριῶτες της νά γνωρίσουν τόν Σωτῆρα καί Λυτρωτή. Πίστεψαν τά παιδιά της. Ἐγίνε ἱεραπόστολος. Ἐφυγε ἀπό τόν τόπο της καί περιόδευσε σέ πόλεις καί χωριά κηρύττοντας τόν λόγο τοῦ Εὐαγγελίου. Στό τέλος, σφράγισε μέ τόν μαρτυρικό της θάνατο τήν ἀφοσίωσή της πρὸς τόν Κύριο.

Ἡ Σαμαρείτιδα συναντήθηκε μέ τόν Χριστό, μίλησε μαζί Του, δέχθηκε τόν ἔλεγχο, Τοῦ ἔθεσε ἐρωτήματα, ἄκουσε τίς ἀπαντήσεις Του, πίστεψε στή διδασκαλία Του καί κήρυξε τό ὄνομά Του ὡς ἱεραπόστολος. Καί ἐμεῖς ὡς Χριστιανοί, συναντιόμαστε μέ τόν Χριστό. Πότε θά ἀκούσουμε, ὅμως, τά λόγια Του; Πότε θά ἀλλάξουμε τίς σκέψεις μας, τόν χαρακτήρα μας, τά ἔργα μας; Πότε θά βγοῦμε ἀπό τό σκοτάδι τῆς ἁμαρτίας καί θά πάμε στό Φῶς τό ἀληθινό;

Μακάρι ὁ ἅγιος Θεός μας, μέ τίς πρεσβεῖες τῆς Σαμαρείτιδας, νά μᾶς ἀξιώσει νά ζήσουμε τί μοναδική χαρά τῆς ἀληθινῆς ζωῆς μαζί μέ τόν ἀναστημένο ἀρχηγό τῆς πίστεώς μας Ἰησοῦ Χριστό. Ἀμήν!

ΠΡΩΤ. ΜΙΧΑΗΛ ΚΟΝΙΑΣ
ΑΝΑΠΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΟΥ ΕΚ ΓΕΝΕΤΗΣ ΤΥΦΛΟΥ (ΙΩΑΝ. 9, 1-38) ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Συχνά στά εὐαγγέλια μαρτυροῦνται θεραπείες τυφλῶν ὡς ἐκπλήρωση τοῦ προφητικοῦ λόγου τοῦ Ἡσαΐα σχετικά μέ τήν ἀνάβλεψη τυφλῶν κατά τή μεσσιανική ἐποχή, ἀλλά καί ὡς στοιχεῖο ἐπαλήθευσης τοῦ προσώπου τοῦ Μεσσία, τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Θεοῦ. Γιατί αὐτός πού ἔχει τήν ἐξουσία νά θεραπεύει τυφλούς καί νά τοὺς δίνει τό φῶς τους, δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν Μεσσία.

Ἀπό τά ἔξι σημεῖα πού συνδέονται μέ τυφλούς τό παρόν σημεῖον ξεχωρίζει, διότι εἶναι ἡ μοναδική περίπτωση πού κάποιος πάσχει ἀπό τύφλωση ἐκ γενετῆς καί θεραπεύεται.

Τό ἱστορικό πλαίσιο τοῦ σημείου

Τό γεγονός αὐτό ἐντάσσεται σέ μία εὐρύτερη θεματική ἐνότητα μέ τήν περιγραφική γεγονότων πού συνέβησαν κατά τή μετάβαση τοῦ Ἰησοῦ στά Ἱεροσόλυμα ἐπ' εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Σκηνοπηγίας, τίς ἐκεῖ συζητήσεις μέ τοὺς Ἰουδαίους ἀναπτύσσοντας τίς ὑψηλές διεκδικήσεις καί ἀξιώσεις του καί τήν ἐξέχουσα ὁμιλία του γιά τή ζωή καί τό φῶς τοῦ κόσμου, ὅπως περιγράφονται στά κεφ. 7 καί 8.

Εἰδικώτερα στό τέλος τοῦ ὀγδοῦ κεφαλαίου παρατίθεται ἕνας ἐντονος διάλογος μεταξύ Ἰησοῦ καί τῶν προσωρινά «πεπιστευκότων» Ἰουδαίων, ἀπό τοὺς ὁποίους ἀπαιτεῖ ἄν θέλουν νά εἶναι μαζί του νά ἔχουν πνεῦμα μαθητείας ἐφ' ὄρου ζωῆς καί μέ μοναδικό διδάσκαλο τόν ἴδιο. Ἀποκαλύπτει, ἐπίσης, ὑμῖνες μαρτυρίες περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ὅπως· «ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι ἐγὼ εἶμι» (Ἰωάν. 8,58). Ἐξαγριωμένοι τότε οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπειδή δέν κατάλαβαν τά λόγια τοῦ Χριστοῦ, σίκωσαν λίθους γιά νά τόν κτυπήσουν (Ἰωάν. 8,59).

Τό περιστατικό μέ τόν τυφλό διαδραματίζεται στά Ἱεροσόλυμα, σέ κάποιο μέρος κοντά στόν Ναό τοῦ Σολομῶντος, ἴσως σέ μία ἀπό τίς πύλες του, ὅπου συνήθως κάθονταν οἱ ζητιάνοι γιά ἐλεημοσύνη. Ἡ ἀπόρριψη τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἀπό τούς Ἰουδαίους ἔγινε ἀφορμή ὁ Ἰησοῦς νά προβεῖ στήν ἴαση τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ, ἑνός πρωτοφανοῦς θαύματος γιά νά τούς διδάξει μέ ἔμπρακτο τρόπο τό ποιός εἶναι.

Συνεπῶς ἡ θεραπεία τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ἔπεται ὅλων αὐτῶν τῶν γεγονότων πού συνέβησαν πρῖν ἀπό λίγο ὡς ἐπιβεβαίωση τῆς ἀλήθειας ὅσων ἀνέφερε στήν ἀποκαλυπτική του ὁμιλία καί φανερώνοντας συγχρόνως τό θεῖο του πρόσωπο, ὄχι ὡς ἑνός κοινοῦ θεραπευτῆ, ἀλλά τοῦ δημιουργοῦ Γιαχβέ πού πλάσσει ἀπό πηλό ἕνα ζωτικό ὄργανο τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τό μάτι.

Ἀλλά δυστυχῶς οἱ Φαρισαῖοι, ὅπως φαίνεται ἀπό τί διήγηση τοῦ θαύματος, μέ τίς συνεχεῖς ἀνακρίσεις καί τούς ἐκφοβισμούς τους πρὸς τόν θεραπευμένο πρῶν τυφλό καί πρὸς τούς γονεῖς του, δέν ἤθελαν νά δοῦν τί ζωοποιό ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλά παρὰ ταῦτα ἡ θεραπεία τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ εἶναι ἕνας φοβερός ἔλεγχος γιά τούς Φαρισαίους, ἀλλά καί αἰτία διάσπασίς τους· «σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς» (9,16). Εἶναι ἕνα πρωτοφανές θαῦμα πού φανερώνει τί δόξα καί τί δύναμη τοῦ Θεοῦ, ὅπως σημειώνει ὁ Εὐαγγελιστής· «ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ» (9,3).

Στό παρόν ἄρθρο, χάριν συντομίας, δέν θά μελετήσουμε ὅλα τά στοιχεῖα τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς σχετικά μέ τόν ἐκ γενετῆς τυφλό, πού εἶναι πολύ ἐνδιαφέροντα καί ἐποικοδομητικά γιά τόν πνευματικό μας καταρτισμό¹, ἀλλά θά ἐπιμείνουμε μόνον σέ μερικά κύρια σημεία, τά ὅποια ἴσως δέν εἶναι καί τόσο γνωστά ὡς πρὸς τί σημασία τους.

Τό εἶδος τῆς τύφλωσης

Ἡ τυφλότητα ὡς ἀσθένεια ἦταν εὐρύτητα διαδεδομένη στήν Παλαιστίνη στά χρόνια τοῦ Χριστοῦ, ὅπως φαίνεται καί στίς ἀρκετές περιπτώσεις θεραπείας τυφλῶν πού ἀναφέρονται στά εὐαγγέλια. Ἀλλά ἡ περίπτωση πού ἀκούσαμε ξεχωρίζει, γιατί ἦταν, ὅπως ἀναφέρει ὁ εὐαγγελιστής, τυφλός ἐκ γενετῆς. Τό σπάνιο αὐτό εἶδος τύφλωσης ἔχει σημασία νά τό δοῦμε καλύτερα, ὅπως καί ὁ τρόπος θεραπείας του, γιατί φανερώνει ὅτι ὁ Ἰησοῦς δέν εἶναι ἀπλῶς

¹ Βλ. περισσότερο στή μελέτη μου· *Τά σημεία τοῦ Ἰησοῦ κατά τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου*, ἐκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2016, σσ. 213-257.

ένας θεραπευτής, αλλά ό Δημιουργός του ανθρώπου, όπως μαρτυρείται στό βιβλίό τής Γένεσης.

Η γενετική αυτή άνωμαλία τής άνοφθαλμίας σημαίνει όχι άπλως μία βλάβη τών όφθαλμών που έχει ως συνέπεια τήν άπώλεια τής όρασης, αλλά τήν παντελή έλλειψη όφθαλμικών βολβών στις κόγχες του προσώπου. Η έλλειψη βολβών άποτελεί μία άπό τίς πιό άποκρουστικές γενετικές άνωμαλίες, διότι συνδέεται με τή δυσμορφία του προσώπου εξαιτίας του ύπάρχοντος κενού στις κόγχες, ενός άντιασθητικού βαθουλώματος. Αυτή ή δυσγενεσία εξαλείφτηκε χάρη στή θαυματουργική δύναμη του Ίησου, με τή δημιουργία όφθαλμικών βολβών και ή όλη εμφάνισή του άλλαξε άρδην. Η άλλαγή τής έξωτερικής του όψης ήταν σέ τέτοιο βαθμό, που προκάλεσε έντονο προβληματισμό στήν ταυτοποίηση του θεραπευμένου τυφλού, ώστε νά άποτελέσει σημείο άντιλεγόμενο και νά διχαστεί ό λαός σέ δύο εκ διαμέτρου άντίθετες ομάδες, οί όποίες έλεγαν: «άλλοι ότι οὗτός έστιν· άλλοι δέ ότι όμοιος αὐτῷ έστιν» (9,9).

Ό τρόπος θεραπείας

Ό τρόπος θεραπείας του τυφλού είναι έντυπωσιακός με τή χρησιμοποίηση πιπλού (χώμα και σάλιου) και τήν άλειψη τών ματιών του. Γιατί μπορούσε ό Χριστός, όπως έκανε σέ άλλες περιπτώσεις, νά τόν θεραπεύσει μόνον με ένα του λόγο. Αλλά με τόν συγκεκριμένο τρόπο θεραπείας του τυφλού ήθελε άφενός νά διεγείρει τήν πίστη του και άφετέρου νά δείξει τή δημιουργική του δύναμη. Νά δείξει ότι ό Ίησους δέν είναι ένας άπλός άνθρωπος, αλλά Θεός Δημιουργός που συμπληρώνει τίς άτέλειες του σώματος του τυφλού με μάτια.

Η σύντομη και σαφής περιγραφή του σημείου άπό τόν Ευάγγελιστή είναι μοναδική. Ό Ίησους έσκυψε «χαμαι», έκανε πιλό με τό σάλιο του και επέχρισε τούς όφθαλμούς του τυφλού, τόν απέστειλε νά νιφθει στήν κολυμβήθρα του Σιλωάμ, πήγε, νίφθηκε και άνέβλεψε. Για άλλη μία φορά τό θαύμα συμβαίνει έξ όλοκλήρου με πρωτοβουλία του Ίησου, όπως έγινε και στήν περίπτωση του παραλύτου (Ιωάν. 5,6).

Στό παράγγελμα του Ίησου προς τόν τυφλό «*ύπαγε νίψαι*» οί Πατέρες και νεώτεροι έρμηνευτές διακρίνουν τούς εξής λόγους:

α) Για νά εκδηλωθει ή πίστη του τυφλού προς τό πρόσωπό του, ή όποία άποτελεί βασική προϋπόθεση θεραπείας τών άσθενών του. Ό άνθρωπος όντας τυφλός αισθάνθηκε κάποιον νά του θέτει πιλό στό μάτια του και στή συνέχεια άκουσε νά του δίνει τό παράγγελμα «*ύπαγε*» και «*νίψαι εις τήν κο-*

λυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ». Μέ τόν τρόπο αὐτό δοκιμάζεται ἡ πίστιν καί ἡ εὐπειθείά του, διότι εἶχε τή δυνατότητα νά ἀρνηθεῖ τήν ἐκτέλεση τῆς διαταγῆς ἑνός ἀγνώστου ἀνθρώπου, καί μάλιστα νά μή συγκατανεύσει σέ μία πράξη μί συννομι πρὸς τήν παράδοση τῶν πρεσβυτέρων. Ὁ τόπος Σιλωάμ ἐπιλέχτηκε, πιθανόν, ἐπειδή ἦταν στόν τυφλό ἓνα γνωστό σημεῖο ἢ λόγω τῆς μικρῆς ἀπόστασης.

β) Ἡ προσταγὴ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τόν τυφλό νά μεταβεῖ στήν κολυμβήθρα τοῦ Σιλωάμ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἱ. Χρυσόστομος², λέχθηκε γιά νά δείξει στούς Ἰουδαίους ὅτι δέν εἶναι ξένος πρὸς τόν μωσαϊκό Νόμο καί τήν Π. Διαθήκη, ἀλλά τόν σέβεται, ὅπως ἄλλωστε εἶναι δυνατόν νά δοῦμε καί σέ πολλά χωρία τῆς Γραφῆς. Ἡ κολυμβήθρα τοῦ Σιλωάμ ἦταν ἐπίσης συνδεδεμένη στίς ἡμέρες αὐτές μ' ὅλα τὰ θρησκευτικά συναισθήματα τῆς ἐορτῆς τῆς Σκινοσηπίας.

γ) Ἡ γνωστοποίηση τοῦ θαύματος ἔπρεπε νά γίνε φανερὴ σέ εὐρύτερο κύκλο μεταξύ τῶν Ἰουδαίων, γι' αὐτό προτρέπεται νά διέλθει ἀπό ἀνάμεσα τους κατά τή μετάβασί του πρὸς τήν κολυμβήθρα μέ ἀλειμμένες τίς κόγχες ἀπό πηλό καί κατά τήν ἐπιστροφή του νά διασχίσει τόν αὐτό δρόμο μέ τούς ἴδιους ἀνθρώπους, ἀλλά μέ τή διαφορὰ τώρα βλέποντας. Ὅλη αὐτή ἡ λιτάνευση τοῦ σημείου θά τοὺς καταστήσει ἀναπιλόγητους, ὅπως καί πάλι σχολιάζει ὁ ἱ. Χρυσόστομος: «*ἵνα ἐπιστομισθῆ τῶν Ἰουδαίων ἡ ἀγνωμοσύνη*»³.

Δημιουργία ματιῶν – Συσχέτιση μέ τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου

Τό χωρίο· «*ταῦτα εἰπὼν ἔπτυσσε χαμαὶ καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ*» (Ιω 9,6) ἀποτελεῖ κομβικὸ σημεῖο τῆς συγκεκριμένης περικοπῆς, ὅπου ὁ Χριστὸς ἀντιπαραθέτει τόν τρόπο τῆς νέας δημιουργίας ἑνός μέλους, ἑνός ματιοῦ μέ πηλό πρὸς τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως περιγράφεται στό βιβλίο τῆς Γένεσης (2,7). Ἡ σύνδεση αὐτὴ ἔχει ιδιαίτερη σημασία, διότι τό σημεῖο ἐπιτελέστηκε κατά τήν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου, ὅπου ἡ ἅγια αὐτὴ ἡμέρα συνδέεται μέ τίς ἔννοιες τῆς δημιουργίας καί τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, τῆς μονοθεΐας, τοῦ ἁγιασμοῦ καί τῆς φιλανθρωπίας. Ἦδη αὐτὸς ὁ συσχετισμὸς ἐπισημαίνεται ἀπὸ τόν ἅγ. Εἰρηναῖο Λουγδούνου κατά τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. καί τόν ἀκολουθοῦν πολλοὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι ἐρμηνευτές, μέ προεξάρχοντα τόν ἱερό Χρυσόστομο.

² Βλ. Χρυσόστομο, «Υπόμν. εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν, Ὁμλ. ΝΖ'», 1, PG 59,311.

³ Ὁ.π., PG 59,311.

Ὁ ἅγ. Εἰρηναῖος γράφει ὅτι ἡ χρήση τοῦ πιλοῦ στὴν περίπτωση τοῦ τυφλοῦ μᾶς παραπέμπει στὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖο ὁ Θεός ἔπλασε ἀπὸ πιλό. Ὁ ἱερός πατέρας, παράλληλα μὲ τὴν παράθεση τῶν στοιχείων τῆς διήγησης τοῦ Εὐαγγελιστῆ, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Δημιουργός παρέλειψε κατὰ τὴν πλάση τοῦ συγκεκριμένου τυφλοῦ τὰ μάτια, τὰ ὁποῖα τοῦ τὰ συμπληρῶνει ὁ συνδημιουργός Λόγος γιὰ νὰ φανερωθοῦν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ⁴.

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὑπερτονίζει ἀκόμη περισσότερο, σὲ σχέση πρὸς τὸν ἅγ. Εἰρηναῖο, τὸ θαῦμα τῆς θεραπείας τοῦ τυφλοῦ πρὸς τὸ γεγονός τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ δίνει πειστικὴ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα τὸ γιατί ἔκανε ὁ Ἰησοῦς πιλό ἀπὸ σάλιο καὶ χῶμα. Ἡ χρήση τοῦ πιλοῦ καὶ ἡ ἐπάληψή του στὰ μάτια τοῦ τυφλοῦ ἔχει σκοπὸ νὰ φανερώσει τὴν ἰδιαίτερη φροντίδα τοῦ Ἰησοῦ ὡς δημιουργοῦ μὲ τὴν πλάση ματιῶν, ὅπως ἀκριβῶς μὲ τὴ δημιουργία τοῦ ὄλου ἀνθρώπου, τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, τοῦ Ἀδάμ, στὴν Π. Διαθήκη. Ἐπισημαίνει χαρακτηριστικὰ ὅτι τὸ ρῆμα *διέπλασε* πού χρησιμοποιεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης γιὰ τὴ θεραπεία τοῦ τυφλοῦ, μᾶς παραπέμπει στὴν Π. Διαθήκη, στὸ βιβλίο τῆς Γένεσης «ὃν ἔπλασε ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον» (2,7.15). Αὐτὴ ἡ συσχέτιση ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τὸν ἱερό πατέρα μὲ ἀριστοτεχνικὸ καὶ πειστικὸ τρόπο πρὸς δὴλωση τῆς στενῆς καὶ αἰτιώδους σχέσης τῶν δύο αὐτῶν δημιουργικῶν ἔργων, ἀποδεικνύοντας ὅτι ὁ Ἰησοῦς συνδημιουργεῖ ὅπως ὁ Θεός - Γιαχβὲ τῆς Π. Διαθήκης. Μὲ τὴ διάπλαση τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ τυφλοῦ ἀποκαλύπτει περὶ τὴ φύση, ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι Θεός. Ἐπίσης τονίζει ὁ ἱερός Πατέρας, ὅτι μόνον μὲ τὸ θαῦμα φανερῶνεται ἡ θεϊκὴ φύση τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ κυριότητα καὶ ἐξουσία του ὡς Θεοῦ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου⁵.

Ὅλοφάνερα ἡ πλάση τοῦ πιλοῦ κατανοεῖται ἀπὸ τοὺς Πατέρες⁶ ὅτι στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ ἔχουμε τὸν Θεὸ Δημιουργό, τὸν Δημιουργὸ ὀλόκληρου τοῦ κτιστοῦ κόσμου. Συνεπῶς στὸ παρὸν θαῦμα δὲν ἔχουμε ἀπλῶς μία πράξη ἀποκατάστασης τῆς ὄρασης ἑνὸς τυφλοῦ, ἀλλὰ μία ἐνέργεια δημιουργικὴ ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ φωτός.

⁴ Βλ. Εἰρηναίου Λουγδούνου, «Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως», 5,15.2, PG 7,1165BC. Βλ. καὶ μτφρ. Εἰρ. Χατζηφραμίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 386-387.

⁵ Βλ. Χρυσόστομου, «Υπόμν. εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν, Ὁμλ. ΝΣΤ'», 2, PG 59,307-311.

⁶ Ἡ προαναφερθεῖσα θέσις τῶν δύο παραπάνω Πατέρων ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ ἄλλες πατερικὲς μαρτυρίες, ὅπως τοῦ Ἀμμωνίου Ἀλεξανδρείας, Αὐγουστίνου Ἰππῶνος, Θεοδώρου Ἡρακλείας, Θεοφυλάκτου Ἀρχιδίου, Λεοντίου Βυζαντίου, κ.ά.

Ὁ σκοπός τῆς θεραπείας

Τό σημείο τῆς θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ξεχωρίζει ὄχι μόνον ὡς πρὸς τό εἶδος του, ἀλλά καί ὡς πρὸς τόν σκοπό του. Ὡς πρὸς τό εἶδος του διακρίνεται, ὅπως προείπαμε, διότι εἶναι πρωτοφανές στά ἱατρικά χρονικά ἄνθρωπος χωρίς μάτια νά θεραπεύεται. Ἐξίσου πρωτόκουστος εἶναι καί ὁ σκοπός τοῦ σημείου, ὁ ὁποῖος βρίσκεται στά λόγια τοῦ Ἰησοῦ «*ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ*».

Ὁ χριστολογικός προσανατολισμός στό χωρίο αὐτό εἶναι ξεκάθαρος καί ἀποτελεῖ τό ἐρμηνευτικό κλειδί τῆς ὅλης περικοπῆς περὶ τοῦ σκοποῦ τέλεσης τοῦ σημείου ἐκ μέρους τοῦ Ἰησοῦ. Γιά τό βαθύτερο νόημα τοῦ περιστατικοῦ τῆς θεραπείας καί τῆς σχετικῆς διδασκαλίας, ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἄποψη τοῦ ἀεμνίστου καθηγητοῦ Στ. Σάκκου· «ὅτι οἱ μὲν Φαρισαῖοι καί οἱ Ἰουδαῖοι καί αὐτοὶ ἀκόμη οἱ προσωρινά πεπιστευκότες σ' αὐτόν, ἐξαγριώθηκαν ἐναντίον του τόσο, ὥστε δέν μπορούσε πλέον ὁ Ἰησοῦς νά εἶνε ἀνεκτός ἀνάμεσά τους, οὔτε νά τοὺς διδάσκη κατά πρόσωπον. Τό μῖσος τους τόν ἀπομάκρυνε ἀπὸ ἀνάμεσά τους. Αὐτός ὁμως καί ἀπὸ μακρυνά θά τοὺς στεῖλῃ τό σημείο του καί τόν ἔλεγχό του, τό ὄργανο πού θά τόν ἐκπροσωπῆ· καί αὐτός εἶνε ἓνας τυφλός»⁷.

Τό ἐρώτημα τῶν μαθητῶν γιά τήν αἰτία τῆς τύφλωσης καί ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἰησοῦ

Οἱ μαθητές τοῦ Ἰησοῦ μόλις ἀντίκρυσαν τόν τυφλό τοῦ ὑπέβαλαν τήν ἐρώτηση «*ραββί, τίς ἤμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ;*», μέ πρόθεση νά διασαφηνισθεῖ ἡ αἰτιώδης σχέση πού ὑπάρχει μεταξύ ἁμαρτίας καί φυσικοῦ κακοῦ. Ἔτσι οὐσιαστικά ἀρχίζει ἡ διήγηση τοῦ γεγονότος, μέ τήν διατύπωση μιᾶς ἐρώτησης ὄχι ρητορικῆς καί ἄνευ οὐσίας, ἀλλά κρίσης ἐπὶ τῆς αἰτιατικῆς σχέσης μεταξύ αἰτίου καί αἰτιατοῦ, τυφλότητας καί τυφλοῦ ἢ τῶν γονέων του.

Στήν πρώτη ἀπὸ τίς διαζευκτικές ἐρωτήσεις ἂν ἡ ἀπάντηση ἦταν καταφατική, σημαίνει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ τυφλὸς εἶχε ὑποπέσει σέ κάποιον ἁμάρτημα καί ἡ τύφλωσή του, συνεπῶς, εἶναι ἡ ἀνάλογη τιμωρία. Κάτι τέτοιο ἦταν ἀνέφικτο,

⁷ Βλ. Στ. Σάκκου, *Ἑρμηνεία εὐαγγελικῶν περικοπῶν*, Θεσσαλονίκη 1985³, σ. 63.

γιατί δέν εἶναι δυνατόν νά εἶχε ἀμαρτίσει πρὶν τή γέννησί του. Ἡ ἄλλη δια-
 ζευκτική ἀπάντησι εἶναι ὅτι ἡ τύφλωσι δόθηκε ὡς θεόπεμπτη τιμωρία γιά
 τίς ἀμαρτίες τῶν γονέων του. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος πάσχει ἐξαιτίας τῆς
 ἀμαρτίας τῶν γονέων του μπορεῖ νά βρεῖ ἐρείσματα στήν Π. Διαθήκη καί ἐν
 γένει στή ραββινική γραμματεία, ὅπως στό χωρίο τῆς Ἐξ. 20,5, τό ὁποῖο ἀνα-
 φέρει ὅτι ὁ Θεός τιμωρεῖ τέκνα ἕως τρίτης καί τετάρτης γενεᾶς γιά τίς ἀμαρ-
 τίες τῶν γονέων, βλ. ἐπίσης καί συνεκδοχικά (Ψαλμ. 78,8, Ἦσ. 65,6-7).

Γιά τό δίλημμα πού προαναφέραμε, ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἀπαντᾷ ὅτι ἡ
 ἐρώτησι ὅπως διατυπώθηκε ἦταν ἄστοχη καί ἐσφαλμένη καί ἐξηγεῖ τόν λόγο
 γιά τόν ὁποῖο οἱ μαθητές ρωτοῦν τόν Ἰησοῦ. Διαβλέπει ὅτι τό κινοῦν αἴτιο τῶν
 μαθητῶν ἦταν ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ «*μηκέτι ἀμάρτανε*», τόν ὁποῖο ἄκουσαν ὅταν
 ὁ Ἰησοῦς συμβούλευε τόν παράλυτο, μετὰ τή θεραπείά του, νά προσέχει τόν
 τρόπο ζωῆς, μέ ἀποτέλεσμα νά διαποροῦν στή συγκεκριμένη περίπτωσι στό
 ποιός εἶναι ὑπεύθυνος τῆς θλιβερῆς αὐτῆς κατάστασις.

Ὁ Ἰησοῦς, παρὰ τό ἄτοπο τῆς ἐρώτησις, ἀπαντᾷ «*οὔτε οὗτος ἡμαρτεν
 οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ*» καί ἡ
 ἀπάντησί του διακρίνεται γιά τό ὑψηλό τῆς θεολογικό νόημα. Κατ' ἀρχήν μέ
 τήν ἀπάντησί του ὁ Ἰησοῦς δέ διακηρύσσει τήν ἀναμαρτησία τοῦ τυφλοῦ ἢ
 τῶν γονέων του, κάτι πού εἶναι προφανές, ἀλλά ὅτι ἡ τυφλότητι δέν εἶναι
 ἀπόρροια μιᾶς συγκεκριμένης ἀμαρτίας, ὅπως ἐμφαίνεται στήν περίπτωσι τοῦ
 παράλυτου. Ὁ Ἰησοῦς μέ τήν ἐν λόγῳ φράσι μᾶς διαφωτίζει ὅτι δέν ὑπάρχει
 πάντοτε ἀπόλυτος συσχετισμός μεταξύ ἀμαρτίας καί νοσήματος καί ταυτό-
 χρονα καταδικάζει τήν κατάκρισι καί τόν σχολιασμό περὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς
 τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Τά σημεῖα τοῦ Ἰησοῦ δέν ἀποσκοποῦν ἀπλῶς στή
 θεραπεία τῶν πασχόντων ἀπό τίς νόσους, ἀλλά μέ τήν θεραπεία τους νά φανε-
 ρωθεῖ ἡ δύναμι τοῦ Θεοῦ, ὥστε νά ἐκφράζουν οἱ ἄνθρωποι εὐχαριστίες καί
 θαυμασμό στήν ἄπειρη ἀγάπη του.

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτη ἡ λεπτή ἐπισήμανσι τοῦ Θεοφυλάκτου⁸, ὁ ὁποῖος παρα-
 θέτει τήν ἐρμηνεία τοῦ Χρυσοστόμου, ὡς ἔχει σχεδόν ἴδια καί μέ τά αὐτά στοι-
 χεῖα, ἰδίως στήν παράθεσι βιβλικῶν παραδειγμάτων, ἀλλά διασαφηνίζει,
 πιστεῦω, σαφέστερα τόν σκοπό τοῦ νοσήματος λέγοντας ρητῶς ὅτι ὁ σύνδε-
 σμος «ἵνα» δέν ἔχει αἰτιολογική σημασία, ἀλλά εἶναι τελικός καί φανερώνει τή
 δόξα τοῦ Θεοῦ. Ἐξηγεῖ, ὅπως καί ὁ Χρυσόστομος, ὅτι ὡς ἀποτέλεσμα τῆς
 θεραπείας τοῦ τυφλοῦ προέκυψε ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ. Μία δόξα κρυμμένη στό

⁸ Βλ. Θεοφυλάκτου, «Ἐρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην», PG 124,44B.

πρόσωπο του Ήσου, ή όποία άποκαλύπτεται μέ τό σημείο περιότρανα ότι δέν εἶναι μικρή καί άσίμαντη, αλλά δόξα θεϊκή, δόξα του Δημιουργού τής κτίσης.

Ἡ άργία του Σαββάτου - Ἡ άπαγόρευση κάθε είδους έργασίας

Στόν στίχ. 9,14 ό ευαγγελιστής Ἰωάννης αναφέρει ότι ό πηλός καί ή θεραπεία του τυφλού έγιναν τήν ήμέρα του Σαββάτου, ώς προόιδεασμός για όσα συμβάντα θά έπακολουθήσουν. Ἡ δημιουργία πηλού μέ σάλιο καί ή έπάλειψη αυτού στά μάτια του τυφλού κατά τό Σάββατο ήταν ρητός άπαγορευμένη έργασία σύμφωνα μέ τίς έντολές τής ραββινικής παράδοσης. Ἡ διαδικασία τής παρασκευής πηλού καί όχι τόσο ή θεραπεία παρέβαιναν τίς ραββινικές παραδόσεις. Εἶναι άξιο άπορίας πώς παραβλέπουν τό θαύμα καί τό φώς πού έδωσε ώς δωρεά ζωής ό ζωοδότης Χριστός καί έμμένουν στην παράβαση. Ἐπιδεικτικά άγνοοῦν τό ίδιο τό θαύμα, τί μαρτυρία του θεραπευμένου τυφλού καί έμμένουν στην πλάση πηλού, στην άπλή αυτή ένέργεια για τί δημιουργία όφθαλμών, δείγμα του άκραίου δογματισμού καί τής προκατάληψης των Φαρισαίων. Αυτό μάς θυμίζει τό γνωστό λόγιο του γέροντα Παΐσιου πού έλεγε συχνά σε αντίστοιχες περιπτώσεις έμμονών, ότι οι άνθρωποι συνήθως προσηλώνουν τό βλέμμα τους επίμονα στις παραβάσεις καί στά έλαττώματα των συνανθρώπων τους, μιμούμενοι τίς μύγες, οι όποιες έχουν τήν ιδιαιτερότητα νά πηγαίνουν άποκλειστικά στις άκαθαρσίες, σε αντίθεση μέ τίς μέλισσες πού προτιμοῦν μόνον τά άνθη. Ἡ διακρίβωση του τρόπου θεραπείας του τυφλού συγκέντρωσε καί πάλι τό ένδιαφέρον, αυτή τί φορά των ίθυνόντων τής Ιουδαϊκής θρησκείας, των Φαρισαίων. Μία κατ' έξοχήν ζηλωτική θρησκευτική τάξη, από τήν όποία θά άνέμενε κανείς άμέσως νά εκτιμήσει τό πρωτάκουστο συμβάν ώς θεϊκό σημείο καί νά συγχαρεί τόν πρῶν τυφλό για τό ευτυχές γεγονός, αλλά άπεναντίας έπιδεικνύει έλλειψη πνευματικότητας καί στοιχειώδους ανθρωπιάς. Ὑποβάλλουν τόν τυφλό δίκην ένόχου σε συνεχεις άνακρίσεις για τί διαλεύκανση του άδικήματος. Ουσιαστικά προσπαθοῦν νά εκμαιεύσουν έννοχοποιητικά στοιχεία για τί στοιχειοθέτηση του κατηγορητηρίου τους.

Σχίσμα στις τάξεις των Φαρισαίων - Ἡ λιτή άπάντηση του πρῶν τυφλού

Στόν στίχ. 16 ό Ευαγγελιστής ύπογραμμίζει ότι δημιουργήθηκε σύγχυση μεταξύ των Φαρισαίων· «σχίσμα ήν έν αυτοίς», έξαιτίας τής θεραπείας του

τυφλοῦ καί διχάστηκαν οἱ ἀπόψεις τους περί Ἰησοῦ. Αὐτό πού συνέβη στὴν προκειμένη περίπτωση εἶναι μία ἀκόμη ἐπαλήθευση τῆς προφητείας τοῦ γέροντος Συμεῶν ὅτι τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ θά ἀποτελεῖ στό διηνεκές σημεῖο ἀντιλεγόμενο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Στὴν ἐνότητα αὐτὴ ἀξίζει νὰ διερευνηθοῦν τὰ βαθύτερα αἷτια τῆς διαίρεσης, ἡ ὁποία θά βοηθήσει στὴν πλήρη κατανόηση τῆς περικοπῆς. Κατ' ἀρχὴν φαίνεται, ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ χωρίου 9,6, ὅτι ἡ διχογνωμία ὀφείλεται στό ὅτι ὁ δικανικός συλλογισμός τῆς κάθε ὁμάδας θεμελιώνεται πάνω σέ διαφορετικὴ μείζονα πρόταση, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀπολήγει σέ ἀντιδιαμετρικὸ συμπέρασμα σχετικὰ μὲ τὴν ἀθωότητα ἢ μὴ τοῦ Ἰησοῦ.

Ἡ πρώτη προσπάθεια νὰ σχηματίσει τὴ μείζονα πρόταση γιὰ τὴν ἐτυμολογία τῆς στὴν ἀναζήτηση πραγματικῶν γεγονότων, ἀφοῦ τὸ συμπέρασμά της περὶ ἐνοχῆς τοῦ Ἰησοῦ ἦταν προεπιλεγμένο. Ἀπὸ τὴν ὅλη ἀναζήτηση, τὸ μόνον ἐπιλήψιμο στοιχεῖο πού εὐνοοῦσε στὴν ἐξαγωγή καταδικαστικῆς ἀπόφασης ἦταν ἡ ἐργασία πού τέλεσε κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου μὲ τὴν παρασκευὴ πηλοῦ. Ἔτσι, ἔχοντας ὡς μοναδικὸ δεδομένο αὐτὸ τὸ ἀληθινὸ συμβάν σχημάτισαν τὴ μείζονα πρόταση τοῦ συλλογισμοῦ τους, χωρὶς νὰ λάβουν ὑπόψη τὸ μέγεθος τοῦ σημείου καὶ νὰ τὸ ἐξετάσουν μὲ γνώμονα τὸ πνεῦμα τῶν Γραφῶν. Ἄν καὶ τὸ σημεῖο ἦταν τόσο θαυμαστὸ καὶ ἡ ἀνάγκη διερεύνησής του μεγάλῃ καὶ ἐπείγουσα, ἐν τούτοις ἡ ὁμάδα αὐτὴ δὲν προέβη σέ ἄλλο ἔλεγχο τῶν δεδομένων.

Ἀντίθετα, ἡ ἄλλη ὁμάδα κινήθηκε πρὸς συνετὰ καὶ ἀντικειμενικὰ, πάνω σέ βιβλικὴ βάση, χωρὶς προεπιλεγμένες ἀποφάσεις, θέτοντας ὡς μείζονα πρόταση τὸ ἴδιο τὸ σημεῖο, λέγοντας, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεραπεύεται κάποιος, ὅπως ἡ δυσθεράπευτη περίπτωση τοῦ τυφλοῦ, ἀπὸ ἓνα ἄνθρωπο ἁμαρτωλό. Αὐτὸ ἔρχεται σέ ἄμεση ἀντίθεση μὲ τὸ πνεῦμα τῶν Γραφῶν· «*πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν;*». Ἔνα εὐλόγο ἐρώτημα πού τίθεται ἀπὸ τὴν εὐγενέστερη μερίδα τῶν Φαρισαίων, πού ἀντιπροσωπεύονταν πέραν τῶν παρόντων καὶ ἀπὸ τὸν Νικόδημο, τὸν Ἰωσήφ ἀπὸ Ἄρμαθαίας καὶ πιθανόν ἀπὸ τὸν Γαμαλιήλ. Τὸ ἀπροκάλυπτο συμπέρασμά τους εἶναι ὅτι ἡ θεραπεία ἀποτελεῖ σημάδι θείας παρουσίας.

Τὸ ὅλο ζήτημα βρῖσκεται στὴ σωστὴ θεμελίωση τῆς μείζονας πρότασης γιὰ τὴν ἐξαγωγή δίκαιου συμπεράσματος. Εἰδικότερα γιὰ τὴ μείζονα πρόταση τῆς πρώτης μερίδας εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι συμπλέκεται ἄρρηκτα μὲ τὸν ὀρθὸ λόγο, μὲ ἀποτέλεσμα ἀπερίσκεπτα νὰ θεωρεῖται ὁ Ἰησοῦς ἀσεβής. Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ἦταν ἀναμενόμενο, γιατί εἶναι ἀδύνατον τὸ θαῦμα νὰ τὸ προσεγγίσει κανεὶς μὲ ἀνθρώπινο τρόπο καὶ νὰ τὸ ὑποτάξει στὴ λογικὴ.

Ἐπίσης ἐμπλέκονται σαφῶς στοιχεῖα ἐμπάθειας καί προκαταλήψεων γιά τό πρόσωπό του, καί ἔτσι τό ἐν λόγῳ θαῦμα πνίγεται ἀπό τόν ἐσωτερικό χείμαρρο τῶν θρησκευτικῶν ἰδεοληπιῶν τῶν Φαρισαίων, ὥστε ἡ ὁμολογία τοῦ θεραπευμένου νά φαίνεται ἀνεπαρκής γιά νά τοῦς μεταπεισε ὅτι ἔγινε μέ τή δύναμη τοῦ Ἰησοῦ, ὡς ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ. Οὐσιαστικά μέ τήν ὅλη στάση τους ἐπικυρώνεται τό θαῦμα ὡς γεγονός καί τό δίλημμα ἐστιάζεται στό μέ ποιά δύναμη πραγματοποιήθηκε, ὅπως διαφαίνεται ἀπό τόν λόγο τους ὅτι «οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τό σάββατον οὐ τηρεῖ».

Ἀμίμητο παράδειγμα κακεντρέχειας, ἀφοῦ ἐλάχιστη ἐργασία καί μέ ἀγαθοεργό σκοπό τήν ἐξέλαβαν ὡς βεβήλωσι τῆς ἁγίας ἡμέρας. Γι' αὐτό συχνά οἱ Πατέρες καί ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς, ὅπως Χρυσόστομος, Ἀπολλινάριος Λαοδικεῖας κ.ἄ., ἐπικρίνουν τήν ἀνακριτική πρακτική πού ἀκολουθήθηκε καί ἐφαρμόστηκε μέ ἀπόκρυψη ἢ ὑπερτονισμό στοιχείων, ὅπως τήν ἀποσιώπησι τῆς θεραπείας καί τήν ἔμφασι τῆς κατάλυσις τοῦ Σαββάτου. Τό βεβιασμένο πόρισμα τῆς ἀνάκρισις εἶναι ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐνεργεῖ ὑπό τήν ἐπίρρεια τῆς δύναμης τοῦ σατανᾶ καί ὄχι τοῦ Θεοῦ, χωρίς αὐτό νά λέγεται ρητῶς στό κείμενο, ἀφίνοντας ἀπλῶς νά νοηθεῖ, σύμφωνα μέ τήν πάγια κατηγορία πού τοῦ εἶχαν προσάψει ὅτι δρᾶ μέ τή δύναμη τοῦ Βεελζεβούλ (*Ματθ.* 10,25· 12,24· *Μάρκ.* 3,22· *Λουκ* 11,15). Αὐτό γιατί ἐνοχλοῦνται συνειδησιακά ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Ἰησοῦς μέ τά σημεῖα καταδείχνει περίτρανα ὅτι προέρχεται ἀπό τόν Θεό.

Αὐτή ἡ διαφωνία περὶ ἐνοχῆς ἢ μή τοῦ Ἰησοῦ εἶχε ὡς συνέπεια νά διχαστοῦν οἱ Φαρισαῖοι. Μέσα σ' αὐτό τό κλίμα σύγχυσις πού ἐπικρατοῦσε στίς τάξεις τῶν Φαρισαίων, ρωτοῦν γιά ἀκόμη μία φορά τόν τυφλό ζητῶντας νά ἐκφέρει κρίσιμ γιά τόν εὐεργέτη του. «σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ;». Ἡ ἐρώτησι, ὅπως διατυπώνεται, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἄποψις ὅτι τέθηκε ἀπό τοῦς ἐχθρικά διακειμένους πρὸς τόν Ἰησοῦ καί ἀπηχεῖ ὅτι ἔχουν περιέλθει σέ πλήρως ἀδιέξοδο. Εἶχαν τήν ἐλπίδα ὅτι ὁ τυφλός θά ἐκφράσει κάποια ἀμφιβολία γιά τήν προφητικὴ ιδιότητα τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλά αὐτός ἀπαντᾷ ἀνθρόμπα καί ἐμαφτικά ὅτι «*προφήτης ἐστίν*». Τά λόγια τοῦ τυφλοῦ, λέχθησαν μέ τή συντομία καί τήν ἡρεμία ἐνός ἀπλοϊκοῦ ἀνθρώπου, λόγια μιᾶς ἄδολης θρησκευτικῆς πίστις, τό ἀκριβῶς ἀντίθετο ἀπὸ τήν ἐπικριτικὴ ἄποψη τῶν Φαρισαίων περὶ Ἰησοῦ. Εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ὁ θεραπευμένος ἐκφέρει τήν προσωπική του γνώμη γιά τόν εὐεργέτη του, ἐπειδὴ ἦταν πεπεισμένος ὅτι ἡ δύναμη πού τόν θεράπευσε προερχόταν ἀπὸ τόν Θεό καί τό πρόσωπο πού τοῦ παρεῖχε τήν ἴασιμ ἦταν ἕνας ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτό τά παραπάνω λόγια, κατὰ τόν ἱερό Χρυσόστομο, ἀποπνέουν ὄχι μόνον σοφία καί σύνεσιμ, ἀλλά καί θάρ-

ρος, ἀφοῦ ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι προφήτης ἐνώπιον τῆς κρίσης τῶν διεστραμμένων Φαρισαίων.

* * *

Ἡ διήγηση τῆς θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ἀποτελεῖ χωρίς ἀμφιβολία τὴν κορύφωση τῶν σαββατικῶν σημείων τοῦ Ἰησοῦ. Αὐτὸ ἰσχύει τόσο ὡς πρὸς τὴ δομὴ τοῦ κεμένου τῆς διήγησης ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό της. Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴ δομὴ ἢ ἀφηγηματικὴ συνάφεια τοῦ Ἰωάν. 9,1-41 ἀποδείχεται ὅτι ἀποτελεῖ ἄρτια σχεδιασμένη καὶ μεστὴ νοημάτων σύνθεση καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, ἀφοῦ καταγράφονται διάφορες θεολογικὲς ιδέες περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως ὅτι εἶναι κύριος τοῦ Σαββάτου, τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἀλλὰ κυρίως ὅτι εἶναι Δημιουργός, ὅπως ὁ Θεὸς Πατέρας του. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ θεολογικὸ πλαίσιο εἶναι ἐνταγμένη ἢ περικυκλωμένη τὸ τυφλοῦ, στὴν ὁποία ἐπικεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον του ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ἰδίως στὸ θέμα τῆς χριστολογίας. Ὁ ἴδιος εὐαγγελιστὴς ἀρτίζει νὰ κατανοηθεῖ τὸ συμβάν μέσα στὴ συνάφεια τῆς ἀντιπαράθεσης τοῦ Ἰησοῦ με τοὺς Φαρισαίους περὶ Σαββάτου, ὅπου ἡ πλάση τοῦ πιλοῦ πρὸς ἀναπλήρωση τῶν ἐλλειπόντων ὀφθαλμῶν καταδεικνύει τὴν ἐξουσιαστικὴ καὶ δημιουργικὴ του δύναμη, ὅτι εἶναι κύριος τοῦ Σαββάτου, ἀφοῦ ἐνεργεῖ ὡς Δημιουργὸς Θεός, ἴσος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ ἐκ τούτου εἶναι συνδημιουργός του. Τὸ συγκεκριμένο σημεῖο ἔρχεται ὡς ἐπιβεβαίωση τῶν λεγομένων τοῦ Ἰωάννη στὸν πρόλογο τοῦ εὐαγγελίου του. «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν» (Ἰωάν. 1,3), ἐρμηνευόμενο ὅτι κάθε τί πού ὑπάρχει δημιουργήθηκε ἀπὸ αὐτόν καὶ δέν ὑπάρχει κάτι πού δημιουργήθηκε χωρὶς νὰ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν καὶ τὸν Θεὸ Πατέρα του.

Ἡ τέλεση τοῦ θαύματος τοῦ τυφλοῦ τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, διότι διαβλέπουμε ἓνα θαυμαστό παραλληλισμὸ θεϊκῶν πράξεων μεταξύ Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, ὅπως ὁ τρόπος θεραπείας τοῦ τυφλοῦ πού μᾶς ἀνάγει στὴ δημιουργία τῶν πρωτοπλάστων. Οἱ ὁμοίότητες ἀπὸ τὴ σύγκριση αὐτὴ ἐστιάζονται κυρίως στὸν δημιουργικὸ λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ στὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ χῶμα. Μὲ ἄλλα λόγια, ὅπως ὁ Θεὸς κατὰ τὴ διήγηση τῆς Π. Διαθήκης (Γένεσις κεφ. 1-2) με τὸν λόγο του δημιουργεῖ τὸν κόσμον ἢ με τὸν πιλό πλάθει τὸν ἄνθρωπο, κατὰ παρόμοιο τρόπο καὶ ὁ Ἰησοῦς, ὁ Χριστός, ἀναδημιουργεῖ τὸν πεπτωκότα ἄνθρωπο με τὸν ζωοποιὸ του λόγο καὶ με πηλό πλάθει ὀφθαλμούς δίνοντας φῶς στὸν ἐκ γενετῆς τυφλό. Ἔτσι με τὸ σημεῖο τῆς θεραπείας τοῦ τυφλοῦ καὶ γενικώτερα με τὰ θαύματά

του συντελείται μία νέα δημιουργία, πού ἐπαγγέλλει τόν ἐρχομό μιᾶς νέας ἐποχῆς, τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΧΡΥΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ Ι. Ν. ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΓΥΡΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΟΣ-ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΟΣ

«ΜΕΤΑ ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ...»

Πρόλογος

Στὴν ἀρχὴ τῆς θείας Λειτουργίας καὶ κάθε ἀκολουθίας σπεύδει ὁ λειτουργὸς νὰ παρακαλέσει τὸν Κύριο γιὰ τὸν Ἐπίσκοπο πού ἐπιτρέπει τὴν Σύναξη καὶ γιὰ ἐκείνους πού συμμετέχουν σὲ ἐκείνη τὴν λειτουργικὴ στιγμή ὄχι ὡς τμῆμα ἑνὸς Σωματείου (ἔστω Ἱεροῦ) ἀλλὰ ὡς μέλη τοῦ Σώματός Του. Ταυτόχρονα Τὸν ἱκετεύει καὶ γιὰ τὴν ἐκπλήρωση ζωτικῶν θεμάτων καὶ τὴν λύση σημαντικῶν προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπου (γιὰ τὴν εἰρήνη, τὴν ἐνότητα, τὴν πόλη, τὸ περιβάλλον, τὴν ἐλευθερία καὶ ἄλλα). Γιὰ νὰ γίνῃ δὲ ἰσχυρὴ ἡ δέσπη καὶ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἐπιτυχία τῆς, γίνεται ἡ ἐπικλήσις τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου «μετὰ πάντων τῶν Ἀγίων»¹.

Ἄνησχεῖ ὁ ἄνθρωπος ὅτι δὲν θὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ παράκλησή του καὶ ἐπι-στρατεύει τίς μεσιτεῖες τῆς Παναγίας καὶ τὴν πρεσβεία τῶν Ἀγίων. Ποιοὶ εἶναι οἱ Ἅγιοι ὁμῶς; Ἕνα ἐρώτημα πού βρῖσκει τὴν ἀπάντησις στὴ βιοτιὴ συνανθρώπων μας πού ἴσως ἀπέχουν χρονικὰ ἢ τοπικὰ, ἀλλὰ γίνονται συμπολίτες μας στὴ ζωὴ μας καὶ συνοδίτες μας στὴν πορεία μας. Ἡ βιογραφία τους γίνεται πλέον συναξάρι, τὰ ἔργα τους παραδείγματα, τὰ λόγια τους διδαχές. Ἡ Ἐκκλησία λαμβάνει τὸ αἶμα τῶν μαρτύρων καὶ τὸ μεταβάλλει σὲ αἰωνιότητα, παίρνει τὸ δάκρυ τῶν ἐνάρετων καὶ τὸ μεταποιεῖ σὲ ἀγιότητα. Μποροῦμε καὶ πρῆτει νὰ παρακολουθήσουμε στὴ συνέχεια τὴν πορεία τους καὶ ὅπου ἀκουμπᾶ ἡ ζωὴ μας νὰ τοὺς ἀκούσουμε, ὅπου ἐφάπτεται ὁ ἀγώνας μας νὰ τοὺς ἀκολουθήσουμε, ὅπου συναντιέται ἡ πτώσις μας ἄς τοὺς μιμηθοῦμε.

---

¹ Δέσπη στὰ «εἰρηνικὰ» κάθε Ἀκολουθίας.

Συνάντηση με τήν αγιότητα

Ἡ ἀπόπειρα νά ψαύσουμε ὁμολογίες καί μαρτύρια, ἀγῶνες καί συνανθρώπων μας εἶναι ἐπιβεβλημένη καί εὐλογημένη. Ἡ περιστασιακή καί περιπτωσιακή ἀναφορά καί ἐξέταση συναξαριῶν Ἀγίων μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἐπικίνδυνη, ἴσως ἀδικήσει κάποιους Ἁγίους καί ὑπερτονίσει ἄλλους. Μπορεῖ ὅμως νά ἀποβεῖ καί χρήσιμη, γιατί κάπου ἐκεῖ μπορεῖ ὁ καθένας μας νά βρεῖ τό ὅμοιό του, παρά τίς πτώσεις καί τίς ἀνησυχίες, τίς ἀντιξοότητες καί τίς ἀποτυχίες. Ταυτόχρονα δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι ἡ ἐνδελέχεια στίς περιπτώσεις αὐτές βελτιώνει τήν γνώση, ἐξυπηρετεῖ τήν πίστη, ἐνδυναμώνει τήν προσπάθεια, ἀτομικά καί συλλογικά, ὡς ἄτομα καί ὡς Ἐκκλησία.

Τό πέρασμα ἀπό τήν ἄγνοια στήν γνώση, ἀπό τήν λήθη στήν τιμή, ἀπό τό χθές στήν μίμνησι εἶναι ὅπωςδήποτε ὠφέλεια τῆς ψυχῆς, διέξοδος στούς πειρασμούς, λύσι στίς δοκιμασίες. Τοιουτοτρόπως θά ἔρθῃ ἡ δικαίωση τοῦ ἀγῶνα, ἡ δωρεά τῆς μεσιτείας, τό θάρρος στά ἀδιέξοδα. Ἡ αγιότητα δέν εἶναι στατική, κάτι πού συνέβη στό παρελθόν, κατακτιήθηκε ἀπό κάποιους τότε καί στέρεψε ἡ πηγῆ. Δέν εἶναι προνόμιο λίγων καί δικαίωμα κάποιων. Εἶναι ὑπόθεση καί στόχος ὅποιου βαπτίσθηκε χριστιανός, πολιτογραφήθηκε ὡς «νεολεκτος Χριστοῦ»², πού πορεύεται στούς δρόμους τῆς Ἐκκλησίας καί πού ἀγωνίζεται στό στάδιο τῶν ἀρετῶν³. Διά τοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος καί τήν ὀνοματοδοσία δέν συντηρεῖται ἀπλά καί μόνο ἡ συλλογική μνήμη ὅτι ὑπῆρξαν κάποιοι, κάπου, κάποτε ἐνάρετοι χριστιανοί. Χαρίζονται τά ὀνόματα καί οἱ βίοι τῶν Ἀγίων ὄχι γιά νά γίνουν θέμα ρομαντικῶν ἀφηγήσεων, ἀλλά νά ἀποβοῦν προσκλητήριο τιμῆς διά τῆς μίμνησις⁴.

Τά ὅσα ἔπραξαν καί κατάφεραν οἱ Ἅγιοί μας δέν εἶναι δεῖγμα ἱεροῦ ἀκτιβισμού ἢ ἐπιπόλαιου ἠρωισμού. Ἦταν καί παραμένουν ἐπιλογή στάσις ζωῆς καί ἀντίσταση σθεναρή σέ ὅ,τι προσέβαλε τά πιστεύματά τους, ἀπειλοῦσε τήν ὑπαρξή τους καί ἐμπόδιζε τήν σωτηρία τους. Τό τελευταῖο τό κατάφεραν ὅλοι τους εἶτε μέ τό μαρτύριο τοῦ αἵματος, εἶτε μέ αὐτό τῆς συνειδήσις.

Ἡ ἀναζήτηση Ἀγίων, ἡ ἐντρύφηση στά τῆς βιοτῆς τους καί τελικά ἡ μίμνήσι τους στόν βαθμό πού θά χρειασθεῖ δέν εἶναι μιά ἀφηρημένη ὑποχρέωση πού κινεῖται στή ζωῆ μας μέ τήν μέθοδο τῶν πιθανοτήτων, ἀλλά μιά κατάστασι πού

² Ἀ' ἀφορκισμός στήν Κατήχησι πρὸ τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος.

³ βλ. στιχηρό ἰδιόμελο αἰνῶν Ὁρθρου Κυριακῆς Τυρινῆς.

⁴ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, *P.G.* 50, σσ. 661-663.

μπορεί να βρεθεί στο διάβα μας. Είναι τότε πού θα προ(σ)κληθούμε να απαντήσουμε βάσει των ικανοτήτων μας ως άνθρωποι και των δυνατοτήτων μας ως χριστιανοί. Όπως συνέβησαν στο παρελθόν, μπορεί να υπάρξουν και στο παρόν. Είναι τότε πού ακουμπά τα κράσπεδα της δικής μας κοινωνίας και χτυπά την πόρτα της προσωπικής μας συνείδησης ή απαίτηση όμολογίας, ή ανάγκη μαρτυρίου, ή επιλογή του αγώνα. Με τό σκεπτικό αυτό σίγουρα θα βρεθεί σθένος για απάντηση, δύναμη στις αμφισβητήσεις, απόφαση να έκφρασθούμε. Τά όσα βίωσαν οί Άγιοι καλούμαστε όχι μόνο να διαβάσουμε ή να τά ακούσουμε μέσα σε εύσεβιστικά κηρύγματα, αλλά να τά εντάξουμε στη σκέψη μας, στη ζωή μας, στο είναι μας.

Κάθε τόπος ή χρόνος του χριστιανικού κόσμου και κάθε έθνική ή κοινωνική τάξη έχει να καυχηθεί για την συμμετοχή τους στο άγιολόγιο της Έκκλησίας μας. Τοιουτοτρόπως αποδεικνύεται ότι ή αγιότητα δέν περιορίζεται σε σύνορα κρατών και έθνών, αφού και ή Έκκλησία δέν νοείται με έθνοφυλετικά χαρακτηριστικά. Ένώπιόν της δέν υπάρχει όντως άρσεν ή θήλυ, ούτε και Έλλην ή Ιουδαίος κατά τον Απόστολο Παύλο⁵.

Φεμινισμός της αγιότητας

Είναι γνωστό ότι «ό φεμινισμός είναι μία συλλογή θεωριών, πολιτικών κινήσεων και ήθικων φιλοσοφιών σε μεγάλο βαθμό παρακινούμενη από ή αναφερόμενη σε έμπειρίες γυναικών, ιδιαίτερα σε σχέση με την κοινωνική, πολιτική και οικονομική τους κατάσταση»⁶. Η χειραφέτηση λοιπόν της γυναίκας ήταν και είναι σίγουρα απαραίτητη. Ο ύποβιβασμός της σε αντικείμενο, χωρίς δικαίωμα στην άποψη και έλευθερία στην επιλογή, δέν άργησε να φέρει την όργη και εκείνη να γεννήσει την επανάσταση. Κερδήθηκε ή ισότητα.

Θά σταθεί ή σκέψη μας και ή γραφίδα μας, στη συνέχεια, στη συμμετοχή των γυναικών στο άγιολογικό στερέωμα. Όσιες και μάρτυρες, προφητίδες και αγωνίστριες, νέες και μεγαλύτερες, είναι εκείνες πού την βιοπάλη τους δέν την είδαν υπό τό πρίσμα των πρόσκαιρων, αλλά με την δυναμική της αιωνιότητας. Ο «φεμινισμός της αγιότητας» είναι σημαντικό κεφάλαιο στις άγιολογικές δέλτους της Έκκλησίας μας πού φιλοξενεί άπειρες σελίδες, άμέτρητα παραδείγματα, άτελείωτες διηγήσεις, μυριάδες θαύματα.

---

⁵ Γαλ. 3, 28.

⁶ ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, λ. «φεμινισμός».

Δέν θά τό ἐπιχειρήσουμε γιατί θέλουμε νά λησιμονήσουμε τόν μόχθο τῶν Ἱεραρχῶν, νά διαγράψουμε τόν ἀγῶνα τῶν Ἱερομαρτύρων, νά ἀδικήσουμε τόν πόνο τῶν μεγαλομαρτύρων, νά ἀγνοήσουμε τόν κόπο τῶν Ὁσίων, νά παραθεωρήσουμε τόν ὄδυρμό τῶν Νεομαρτύρων. Κάπου ἐκεῖ βρίσκεται καί μιὰ γυναίκα πού ὑπέστη πολλά μαρτύρια ὅσο ζοῦσε καί ἀπολαμβάνει τήν δικαίωση ἐνώπιον Θεοῦ.

Ἄνδρεία γυναῖκα

Στό παλαιοδιαθητικό ἐρώτημα «ποιός μπορεῖ νά βρεῖ ἀνδρεία γυναῖκα;»⁷ ἡ ἀπάντηση βρίσκεται σέ ἀναρίθμητες γυναῖκες, καί μιὰ ἀπό τίς μυριάδες εἶναι ἡ Ἁγία Θωμαΐδα, πού τιμᾶται τήν 3η Ἰανουαρίου, ἄν καί μαρτύρησε τήν 1η Ἰανουαρίου καί μετετέθη ἡ μνήμη τῆς λόγω τῆς ἐορτῆς τῆς τοῦ Κυρίου περιτομῆς καί τοῦ Μεγάλου Βασιλείου⁸. Ἡ ζωή της ξεκίνησε στό νησί τῆς Λέσβου καί ἀπλώθηκε σέ χρόνια τοῦ 10ου αἰῶνα. Προερχόμενη ἀπό εὐπορη χριστιανική οἰκογένεια, ἀναγκάσθηκε νά συνάψει γάμο μέ πρόσωπο πού δέν ἦταν ὅπως φαινόταν ἀρχικά. Δέν ἄργησε νά δεῖξει τόν βίαιο χαρακτήρα του καί τίς βάνουσες συμπεριφορές του. Ὁ θάνατος γιά τήν ἀναφερόμενη Ἁγία ἦρθε ὡς λύτρωση στή γῆ γιά ὅσα δέχθηκε καί ὡς δικαίωση στόν οὐρανό γιά ὅσα ὑπέμεινε. Ἐπάξια χαίρετιζέται ὅτι ἦταν ὑπομονῆς στήλη θεία, ἡ διδάξασα τήν καρτερία, καί ὅτι ἐγκαρτεροῦσε σίς θλίψεις στούς μώλωπες μί ἀντιδρουσα⁹.

Ἡ ὑπομονή θά λέγαμε ἦταν στό γονίδιο τῆς οἰκογένειας τῆς Ἁγίας. Οἱ ἄτεκνοι γιά χρόνια γονεῖς δέν ἀπογοπεύτηκαν, εἶχαν ἀφήσει τήν ἐλπίδα στόν Κύριο καί Ἐκεῖνος τούς ἀντάμειψε. Τό θαῦμα τῆς τεκνοποιίας ἔγινε, μιὰ πανέμορφη κόρη, ἡ Θωμαΐδα. Ὁ ἕγγαμος βίος ὅμως πού τῆς ἐπέβαλαν δέν ἦταν ἀνθόσπαρτος. Ὅχι ἀπλά γιατί δέν τόν ἤθελε ἡ Ἁγία, ἀλλά γιατί ὁ σύζυγός της τήν βασάνιζε διαρκῶς. Ἐκείνη προτίμησε νά γίνεῖ συνοδοιπόρος τοῦ σταυρωμένου Χριστοῦ, παρά πρωταγωνίστρια μάταιων διαμαρτυριῶν. Ἦξερε κατὰ βάθος ὅτι ἡ βία δέν πολεμεῖται μέ βία, ἀλλά μέ ἀγῶνα καί ἐλπίδα ὅτι τό αὔριο θά εἶναι καλύτερο ἀπό τό σήμερα.

Ὁφείλουμε νά παρατηρήσουμε, χωρίς πρόθεση ἠτοπιάθειας, ὅτι οἱ ἡμέρες μας ἔχουν προκλήσεις καί εὐνοοῦν παραιτήσεις. Γιά τούς περισσότερους –ἀκόμα καί χριστιανούς– ἡ συνθηκολόγησι εἶναι καλύτερη ἀπό τήν ὁμολογία,

⁷ Παροιμ. 31, 10.

⁸ (†) Ἰωάννης Φουντούλης: *Θ.Η.Ε.*, τ. 6 (σ. 573) .

⁹ Χαίρετισμοί πρὸς τιμὴν τῆς Ἁγίας, γράμμα «Ε».

ή σιωπή προτιμότερη από τήν διεκδίκηση, ή υποχώρηση ευκολότερη από τήν αντίσταση. Η Άγία Θωμαΐς όμως επέλεξε δρόμο δύσβατο για πολλούς και αίματηρό για ελάχιστους, αν και είχε όλες τις προϋποθέσεις να πορευτεί σέ οδό κοσμικών επιτυχιών. Κατά κοινή όμολογία είχε πλοῦτο χαρισμάτων.

Μέ τόν δικό της τρόπο εφάρμοσε έναν ιδιότυπο φεμινισμό, μιά επίπονη ισότητα τών δύο φύλων. Φεμινισμό όχι τών αντεγκλίσεων, τών ακροτήτων, τών απαιτίσεων· αλλά τού μαρτυρίου, τής όμολογίας, τής θυσίας. Έκείνη ένθαρρύνει άμέτρητες γυναΐκες πού τήν μιμούνται στήν μαρτυρική συζυγική βιωπή και πού άρνούνται νά παραδώσουν τήν προσωπικότητά τους βορά στήν βαρβαρότητα τών συζύγων τους. Έκεί πού λείπει ό σεβασμός, γεννούνται καταστάσεις σάν αὐτή πού δοκίμασε ή Άγία Θωμαΐδα. Έτσι και κατέστη στήν εκκλησιαστική συνείδηση ως προστάτιδα τού συζυγικού βίου.

Ό Χριστός σταυρώθηκε μιά φορά στόν Γολγοθά, αλλά συσταυρώνεται μέ κάθε παιδί Του πού αΐρει τόν σταυρό τής ένδοικογενειακής ή άλλης βίας, πού βιώνει τήν άπαξίωση ως άνθρωπος, και ιδιαίτερα μάλιστα όταν εΐναι γυναΐκα νεαρή. Εΐναι οί περιπτώσεις αὐτές πού μετατρέπεται τό βουβό κλάμα σέ καρτερία και ή θλίψη σέ φιλανθρωπία.

Η ΐδια ζωή συνεχίζεται και σέ άμέτρητες άλλες γυναΐκες πού θελημένα ή άθελά τους μιμούνται τήν Άγία Θωμαΐδα. Έκείνες πού, ένω εΐναι εΐκόνες Θεοῦ, γίνονται από τούς συντρόφους τους πρόσωπα εκτόνωσης και μηδενισμού τής προσωπικότητας. Εΐναι εκείνες πού άσκοῦνται σέ μιά γεμάτη πόνο και ύπομονή συζυγία, για χάρη τής φήμης ή τής ένότητας τής οικογένειας.

Άποϊεροποιήθηκε ή σύζυγος σάν πρόσωπο από κάποιους, χάθηκε ό σεβασμός σ' εκείνες ως μητέρες γι' αὐτό και από σύντροφος τής ζωής τους, μετατρέπονται σέ δήμιους και βασανιστές ψυχών και σωμάτων. Από συντρόφους πού έπρεπε νά τς είχαν, γίνονται ύποπόδια. Δέν καταλαβαΐνουν ότι εΐναι άπλά συνάνθρωποι, αλλά και σύντροφοι ζωής. Τά γαμήλια στέφανα σέ άρκετές περιπτώσεις γίνονται ακάνθινα στεφάνια και ή χαρά δίνει τήν θέση στήν άπογοήτευση.

Η Άγία Θωμαΐδα είχε πολλές πληγές και στό σώμα και στήν ψυχή. Τς πρῶτες τς γιάτρευε μέ άπλους τρόπους, τς δεύτερες μέ προσευχή, μέ φιλανθρωπία, άκόμα και μέ θαύματα. Αὐτά ήταν τά φάρμακά της. Πολυώδυνη ή πορεία της, ταυτόχρονα όμως και μεστή διδαγμάτων, τώρα πού πολλαπλασιάζονται οί προκλήσεις και αυξάνονται τά προβλήματα. Πολλά κλειστά παράθυρα και πόρτες κρύβουν πόνο και μέσα σέ χαμόγελα και άνεμελιά θάβεται πίκρα. Σ' όλες τς περιπτώσεις ύπάρχουν σύγχρονες «Θωμαΐδες», πού συμπάσχει μαζί τους ή Άγία Θωμαΐς.

Διαπλέουν πάμπολλες οικογένειες μέ μικρά ή μεγάλα προβλήματα και σήμερα τόν ώκεανό τής βιοπάλης τους μέ τσακισμένα τά κατάρτια τής ύπαρξης τους στό σήμερα και σκισμένα τά πανιά τών ελπίδων μας για αύριο. Οί άνεμοι τής έπικαιρότητας είναι πολλοί και οί θύελλες τών πειρασιμών έγιναν ισχυροί. Η πλευσί τους μπορεί νά δοκιμάζεται αλλά δέν πρέπει και δέν μπορεί νά καταποντίζεται. Άν ή Έκκλησία μας φέρνει σπίν μνήμη μας συναξάρια σάν τής Άγίας Θωμαΐδας, τό πράττει για νά δώσει θάρρος σέ όσες δοκιμάζονται, ώστε αυτό τό ταξίδι νά έχει αίσιο τέλος στό λιμάνι τής ένδοικογενειακής γαλήνης. Είναι δύσκολο ταξίδι, όχι άκατόρθωτο. Είναι τόλμημα, όχι ούτοπία. Είναι άπόφαση, όχι επίφαση.

Ό άνθρωπος εκμεταλλεύεται ό,τι χάρισμα διαθέτει, άλλα τά κυνηγá για νά ζήσει άνετα και για νά εργαστεί καλά. Κάποια στιγμή όμως διαπιστώνει ότι έχει εγκλωβιστεί σπίν άγωνία νά πετύχει ή νά άποκτήσει όλο και περισσότερα. Σπουδάξει και μορφώνεται μόνο για τά πτυχία, βιάζει τόν χρόνο για νά φαίνεται πάντα μικρότερος, συμμαχεί μέ ό,τι τόν έξυπηρετεί άσχετα άν ταυτόχρονα τόν φθείρει, επιδιώκει τόν πλούτο άκόμα και μέ παρανομίες και παρατυπίες. Προκειμένου νά καλύψουμε τίς έσωτερικές ανασφάλειές μας, τούς στείρους ανταγωνισμούς μας, τά ύπαρξιακά κενά μας, τίν άρρωστημένη έγωπάθειά μας, καταφεύγουμε σέ τρόπους και επιλέγουμε μεθόδους πού μäs συστήνουν ως ανώριμους, επιπόλαιους, άναξιόπιστους. Ό συμβιβασμός σέ κάποιους φαίνεται αναγκαίος, άπαραίτητος, σωτήριος· ανεξάρτητα άν σπίν συνέχεια βαθαίνει τό ρήγμα, μεγαλώνει τό σχίσμα, συνεχίζεται τό κακό. Δέν ξέρουμε νά διακρίνουμε τί διαθέτουμε και πώς τό χρησιμοποιούμε, γι' αυτό και εκτιθέμεθα ένώπιον του περιγύρου μας και τής ιστορίας. Πρίν διαπιστώσουμε ότι ζούσαμε σέ έναν γυάλινο και εύθραυστο, ίσως και παραμυθένιο, κόσμο, ως καλλιεργίσουμε τίν αυτογνωσία και ως όπλισθοίμε μέ ρεαλισμό. Τότε ή πραγματικότητα δέ θά μäs λυπήσει, ούτε και θά μäs κρημνίσει. Πρέπει νά ζοίμε μέ ρεαλισμό, νά διαθέτουμε τίν αυτογνωσία, νά έχουμε τίν έφικτή στοχοθεσία και νά καλλιεργοίμε τίν λογική σκοποθεσία. Προέχει ή διάκριση παρά ή επίδειξη, ή αλήθεια άπό τό ψέμα, ή ουσία αντί για φαντασία.

Έργαστήριο αγιότητας ή εργοστάσιο άγιοποιήσεων;

Ό προορισμός μας, ως ανθρώπων και χριστιανών, είναι νά γίνουμε Άγιοί· όπως προεγράφη, άποτελεί έντολή του Χριστού¹⁰, είναι έπιταγή τών καιρών

¹⁰ Βλ. Α΄ Πέτρ. 1, 16.

μας. Μέ αγώνα πάντα και μέ δυσκολίες, μέσα από περιπέτειες και προκλήσεις, πρέπει να καταφέρουμε, ώστε να αρνηθούμε τήν υποβάθμιση και να καταφύγουμε στην ἄρνηση σέ κάθε τί πού μᾶς μειώνει, μᾶς φθείρει, μᾶς ταλαιπωρεῖ ψυχικά και σωματικά. Πρότυπα ἔχουμε τούς Ἁγίους μας. Σέ ἐμᾶς ἀνήκει ἡ ἀπόφαση γιά νά ἀγωνισθοῦμε, σέ ἐμᾶς ἀνήκει και ἡ ἐλπίδα ὅτι θά πετύχουμε. Ἡττοπάθεια δέν χωρᾶ στόν αγώνα οὔτε και ὑπερβολές, γιατί μᾶλλον θά τόν ἀμαυρώσουν.

Ἡ Ἐκκλησία κατά καιρούς –και ἀπό τά πρῶτα χριστιανικά χρόνια– ἀνακηρύσσει Ἁγίους ἀπό τούς Μάρτυρες τῶν κατακομβῶν και τοῦ Κολοσσαίου μέχρι ἐκείνων ὄχι ἀπλά τοῦ αἰῶνα μας, ἀλλά τῶν ἡμερῶν μας. Ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἐργαστήριο ἀγιότητας, στίς ἡμέρες μας βλέπουμε νά γίνεται ἢ νά φαίνεται ὡς ἐργοστάσιο ἀγιοποιήσεων.

Ἀπαραίτητη διευκρίνιση: ἡ ἀποδοχή τῆς ἀναγνώρισης Ἁγίων ἀπό τά θεσμικά ἐκκλησιαστικά ὄργανα εἶναι ἀδιαπραγμάτευτη και ἀληθινή. Ἡ βεβίλωση μνήμης Ἁγίων εἶναι προσβολή τοῦ αγώνα τους και ἐμπάθεια ἀπό ἄλλους πού δέν κατάφεραν ὅ,τι ἐκείνοι. Δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι ὁ κομπλεξισμός ὑπερπερισσεύει στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο διαχρονικά. Ἄν δέν διασαφηνίσουμε ἐγκαίρως τόν ἄνευ ὄρων και ὀρίων σεβασμό και ἀποδοχή τῶν ὄσων ἡ Ἐκκλησία ἱεροσυνοδικῶς ἀποφασίζει γιά τό θέμα αὐτό, ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος νά ἀδικήσουμε πρόσωπα, νά ἀγνοήσουμε διαδικασίες, νά κρημνίσουμε συνειδήσεις. Μή γένοιτο!

Ἡ ἀναγνώριση Ἁγίων ὁμως δέν μπορεῖ νά εἶναι ὑποκινούμενη ἢ ἀπόρροια ὑπερβάλλουσας συμπάθειας σ' ἓνα πρόσωπο, ὄντως ἐνάρετο. Πρέπει νά ἀποτελεῖ ὄρμη ἀπάντηση σέ ἀβίαστο συλλογικό αἴτημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος. Ὅταν μάλιστα ἐκδηλώνεται ἄρνηση ἀναγνώρισης μιά και δύο και τρεῖς φορές, ἄν τό αἴτημα αὐτό μειωθεῖ σέ ἐπιμονή, αὐτό σημαίνει ὅτι δέν ἦταν σοβαρό και φερέγγυο. Ἄν ὁμως ἀύξηθεῖ, θά ἀντικατοπτρίζει ὄντως τό λαϊκό αἶσθημα ἐναντι τῆς διαφανόμενης «ἀδικίας» τῆς μή ἀποδοχῆς του. Μόνο μέ ἀπτά ἐπιχειρήματα ἀγιότητας (ἐνάρετη βιοτή, μαρτύριο, συγγραφικό ἔργο, διδαχή, θαύματα, προορατικό χάρισμα, μυροβλύζοντα λείψανα κ.ἄ.) μπορούμε νά προχωρήμε, και ὄχι μέ συνασθηματικό βιασμό. Χρειαζόνται ἀποδείξεις σοβαρές και ἄνεση χρόνου.

Υπάρχουν πολλές ἐνδείξεις πῶς ὀρισμένες ἀγιοκατατάξεις δέν τίς διαχειριστικάμε μέ πνευματική σοβαρότητα. Ὡς ἄμεση δικαιολογία βρίσκεται ἐκείνη ὅτι συνυπήρξαμε, εἴμαστε σύγχρονοί τους και ἔχουμε πρόσφατες και ἰδιαίτερες ἀναμνήσεις συναναστροφῆς. Τρέχουν οἱ πάντες μετά τήν ἐπίσημη ἀγιοποίηση προσώπων νά προσκυνήσουν τά λείψανά τους ἢ τά ἀντικείμενά τους.

Δίνουν τήν ἐντύπωση ὅτι αἰωρεῖται μιά ἀμφισβήτηση καί μέ τίς ἐνέργειές τους προσπαθοῦν νά πείσουν ἑαυτούς καί ἀλλήλους περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἀποφάσεων, πού εἶναι κατὰ πάντα καί διὰ πάντα σεβαστές.

Παρόμοιος εἶναι ὁ προβληματισμός γιά τήν ἔκδοση βιβλίων ὡς γραπτῶν μαρτυριῶν γιά νεοφανέντας Ἁγίους. Τόσοι τόμοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς βιβλιογραφίας δέν μποροῦν νά συγκριθοῦν μέ τήν ποσότητα τῶν βιβλίων πού ἔχουν κυκλοφορήσει γιά τούς Ἁγίους πού γίνεται ἐδῶ λόγος. Εἶναι ἀσύγκριτοι γιατί, ἂν ἐνωθοῦν ὅλα ὅσα ἔχουν γραφεῖ ἢ εἰπωθεῖ κατὰ Ἅγιο ὡς κουβέντες καί ἀποφθέγματα, θά πρέπει νά ξεπεραστοῦν ἀκόμα καί τά ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας, οἱ δέ λεπτομέρειες κατὰ τήν καταγραφή τῶν λεχθέντων ἀπαιτοῦν μαγνητόφωνο ἢ ἱκανότητες στενογράφου. Ὅλα αὐτά τά κάνουν πνευματικά παιδιά παντός χώρου πού γράφουν καί μιλοῦν, ἄνδρες καί γυναῖκες, γιά τόν γέροντά τους χθές, Ἅγιο σήμερα.

Μιά φορά νά συναντήθηκαν, κάτι ἔχουν νά ποῦν. Σίγουρα ἀπό τά παραπάνω τίποτα δέν θά ἤθελαν οἱ Ἅγιοι λόγῳ ἀληθινῆς ταπεινοφροσύνης, οἱ ἄνθρωποι ὅμως ἄλλα σκέπτονται καί θέλουν καί γιά διάφορους σκοπούς. Παρεξήγησαν ἀρκετοί τήν εὐλογία πού τούς ἐπιφύλαξε ἡ Θεία Πρόνοια νά εἶναι αὐτόπτες μάρτυρες καί αὐτήκοοι διδαχῶν Ἁγίων προσώπων. Ἡ προβολή δέν εἶναι πάντα γιά τούς ἁγίους, ἀλλά γιά τόν ψευτοκομπασμό τους ἢ γιά τόν πορισμό τους, δυστυχῶς.

Δέν ἀγωνίσθηκαν κάποιοι στήν ἀγιότητα γιά νά καλλιεργεῖται σέ ἄλλους ἢ αὐταρέσκεια τῆς ὁποίας γνωριμίας μαζί τους. Παρεξηγήθηκαν οἱ σχέσεις ἢ καί ἔγιναν ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης ἀπ' ἄλλους. Ἡ Ἐκκλησία βέβαια ἀποφάνθηκε ὀρθά καί ὑπεύθυνα, γιά νά ἐνδυναμῶνεται ἡ πίστη μας, καί ὄχι γιά ἱκανοποίηση τῶν κάθε λογῆς συμφερόντων μας.

Θά πρέπει νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι ὁ ἑορτασμός καί ἡ προβολή νεοφανῶν Ἁγίων πρέπει νά γίνεται μέ σεμνότητα, διάκριση, καί ἱεροπρέπεια. Πρέπει νά ἀναζητᾶμε ἐκείνους πού δέν ὑπέκνησαν στόν πειρασμό τῆς ἀλόγιστης προσωπικῆς προβολῆς καί οικονομικῆς ἐκμετάλλευσης. Εἶναι οἱ περιπτώσεις πού ἀποσκοποῦν μόνο στήν ψυχική ὠφέλεια τοῦ τοιμνίου τους καί εἶναι πρὸς τιμὴν τους πού ἀποτελοῦν τίς φωτεινές καί ἀξιωματικές ἐξαιρέσεις.

Δέν ἀμφισβητοῦμε τήν ἀγνή προσπάθεια καί πρωτοβουλία ὅπου ὑπάρχει, ἀλλά καί δέν παραδιδόμαστε βορά στόν ἐγωισμό καί στήν ὑλική κερδοφορία ὅσων καπηλεύονται ἅγια πρόσωπα. Ὁ ὑπερβάλλον ζῆλος δέν εἶναι καί ὁ καλύτερος συνήγορος σέ πνευματικά θέματα, ἀκουμπᾶ πολλές φορές τ' ἄκρα καί γίνεται θέαμα. Ταυτόχρονα διαπιστώνουμε καί ἕναν φετιχισμό ὡς πρὸς τά

πλέον απίθανα αντικείμενα προσωπικής χρήσης τῶν Ἁγίων. Πρέπει νά προβληματισθοῦμε γιά τήν νοσηρή αὐτή κατάσταση, ὑπάρχουν καί ὄρια, τῶν ὁποίων ἡ κατάρριψη ὀδηγεῖ στήν φαιδρότητα.

Ἅλλες οἱ ἐποχές δέν θά πάθουν νά ψάχνουν νά βροῦν τούς Ἁγίους τους καί τό παραδειγμά τους πρὸς ὠφέλεια πνευματική καί μίμηση ἀληθινή. Πρέπει νά προσέξουμε πότε καί πῶς θά πιέξουμε γιά τήν ἀναγνώρισί τους, πῶς θά τοὺς τιμᾶμε καί θά τοὺς προβάλλουμε. Ὑπάρχει καί τό μέτρο. Ἡ ὑπέρβαση γελοιοποιεῖ, ἡ εὐρεση οἰκοδομεῖ.

Ἐπίλογος

Ἐνα νέφος: Κληρικοί καί λαϊκοί, Ὅσοι καί Μάρτυρες, παλαιοί καί νέοι, ἄνδρες καί γυναῖκες. Ἐνας τόπος: σέ βορρᾶ καί σέ νότο, σέ ἀνατολή καί σέ δύση, σέ πολιτείες καί σέ χωριά, σέ ἐρήμους καί σέ βουνά. Ἐνας δρόμος: γιά Ναούς καί γιά Μοναστήρια, γιά εἰκόνες καί συναξάρια, γιά ὕμνους καί ἀκολουθίες, γιά γιορτές καί πανηγύρια. Ἐνας τρόπος: μέ τό αἶμα καί τό δάκρυ, μέ τόν λόγο καί τήν γραφίδα, μέ τό θαῦμα καί τήν χάρη, μέ τά νιάτα καί τό γῆρας. Ἐνας σκοπός: ἐκεῖνοι ὁμολογία, ἐμεῖς ὄνομα· ἐκεῖνοι ἀγῶνα, ἐμεῖς ἐλευθερία· ἐκεῖνοι θάρρος, ἐμεῖς τιμή· ἐκεῖνοι κήρυγμα, ἐμεῖς πίστη. Οἱ Ἅγιοι ἔγιναν γνήσιοι φίλοι τοῦ Χριστοῦ¹¹. Συνομίλησαν μέ τόν χρόνο καί τόν ἔκαναν αἰωνιότητα. Ὡς χριστιανοί λοιπόν ἄς διευρύνουμε τήν ἀναζητήση καί ἄς ξεκινήσουμε τήν συζήτηση...

---

¹¹ βλ. Ἰωάν. 15, 14.

ΜΕΡΟΣ Ζ΄

Τοῦ καιροῦ μας

* * *

ΟΠΟΥ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, ΕΚΕΙ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2022 - ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2023

Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Λαρίσης καί Τυρνάβου κ. Ἰερώνυμος:

- **1 Νοεμβρίου πρωί:** Τέλεσε τόν ἀγιασμό στά Ἴδιωτικά Ἐκπαιδευτήρια «ΟΜΗΡΟΣ».
- **1 Νοεμβρίου μεσημέρι:** Παρέστη στήν ἡμερίδα πού διοργάνωσε τό Στρατιωτικό Νοσοκομεῖο Λάρισας στή Λέσχη Ἀξιωματικῶν Λάρισας.
- **1 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Παρέστη στήν ἀναγόρευση σέ Ἐπίτιμο Διδάκτορα τοῦ ΕΚΠΑ τοῦ Γέροντος Μητροπολίτου Χαλκηδόνος κ. Ἐμμανουίλ.
- **2-4 Νοεμβρίου:** Μετείχε στίς συνεδριάσεις τῆς Διαρκοῦς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
- **5 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Τέλεσε τόν ἀγιασμό τῆς περιοδικῆς ἐκθέσεως ἐκκλησιαστικῶν κειμηλίων ἀπό τίς Ἀλησιμόντες Πατρίδες στό Διαχρονικό Μουσεῖο Λάρισας.
- **6 Νοεμβρίου πρωί:** Συλλειτούργησε μέ τούς Μητροπολίτες Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως κ. Νικηφόρο καί Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας κ. Δαμιασκινό στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Λαρίσης γιά τήν ἑορτή τῆς Συνάξεως τῶν ἐν Λαρίσῃ Ἁγίων.
- **7 Νοεμβρίου πρωί:** Ἐπισκέφθηκε τή Φοιτητική Ἐστία Θηλέων τῆς Ἱ. Μ. Λαρίσης μαζί μέ τόν Ἀρχηγό Τακτικῆς Ἀεροπορίας κ. Γεώργιο Φασούλα.
- **7 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό Ἐσπερινό τῶν Ταξιαρχῶν στήν 110 Πτέρυγα Μάχης.
- **8 Νοεμβρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Λαρίσης.
- **8 Νοεμβρίου μεσημέρι:** Τέλεσε τήν ἐπίσημη Δοξολογία γιά τήν ἑορτή τῶν προστατῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀεροπορίας στήν 110 Πτέρυγα Μάχης.
- **8 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό Ἐσπερινό στήν πανηγυρίζουσα Ἱερά Μονή Ἁγίου Νεκταρίου Φωκίδος.

- **9 Νοεμβρίου πρωί:** Λειτουργήσῃ σπὴν πανηγυρίζουσα Ἱερά Μονή Ἁγίου Νεκταρίου Φωκίδος.
- **11 Νοεμβρίου μεσημέρι:** Παρέστη σπὴν ἐνθρόνισῃ τοῦ νέου Μητροπολίτου Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας κ. Δαμασκηνοῦ στό Μεσολόγγι.
- **12 Νοεμβρίου πρωί:** Λειτουργήσῃ μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς σπὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Σπυριδῶνος Μεσολογγίου.
- **12 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησῃ σπὸν ἐσπερινό σπὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Πρεβέζης μέ τὴν εὐκαιρία τῆς ὀνομαστικῆς ἑορτῆς τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης κ. Χρυσοστόμου.
- **13 Νοεμβρίου πρωί:** Λειτουργήσῃ μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς σπὸν Ἱ. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀργινίου.
- **17 Νοεμβρίου πρωί:** Συνεκάλεσε ἱερατικὴ σύναξη σπὸν Ἱ. Ν. Ἁγίας Τριάδος Λαρίσης μέ προσκεκλημένο ὀμιλητὴ τὸν Ἱεροκίρκα Ἀρχιμ. κ. Δανιὴλ Ἀεράκι.
- **19 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Παρέστη σπὴν ἐνθρόνισῃ τοῦ νέου Μητροπολίτου Δράμας κ. Δωροθέου.
- **20 Νοεμβρίου πρωί:** Χοροστάτησῃ καὶ μίλησῃ σπὸν Ἱ. Ν. Ἁγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης Λαρίσης. Κατόπιν παρέστη σὲ παρουσίασῃ βιβλίου τοῦ δημοσιογράφου Μ. Κοττάκι στό ξενοδοχεῖο «Ἱμπέριαλ».
- **20 Νοεμβρίου μεσημέρι:** Παρέστη ὡς ἐπίσημος ὀμιλητὴς σὲ ἐκδήλωσῃ σπὴν Χριστιανικὴ Ἑστία Λάρισας.
- **21 Νοεμβρίου πρωί:** Λειτουργήσῃ σπὸν Ἱ. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης.
- **21 Νοεμβρίου πρωί:** Χοροστάτησῃ σπὴν ἐπίσημη Δοξολογία γιὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων σπὸν Ἱ. Ν. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἰης Στρατιᾶς.
- **23 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Προήδρευσε τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.
- **24 Νοεμβρίου πρωί:** Παρέστη σπὴν τελετῇ ἐπιδόσεως Ξιφῶν σπὴν Ἰη Στρατιᾶ Λάρισας.
- **24 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησῃ σπὸν ἐσπερινό στό πανηγυρίζον Μητροπολιτικὸ Παρεκκλήσιο τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης Λαρίσης.
- **25 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησῃ σπὸν ἐσπερινό σπὸν Ἱ. Ν. Ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου Λαρίσης πρὸς τιμὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν τῶν βρεφονηπιακῶν σταθμῶν τοῦ Δήμου Λαρισαίων.
- **25 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησῃ σπὸν ἐσπερινό στό πανηγυρίζον Μητροπολιτικὸ Παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Στυλιανοῦ Λαρίσης.
- **27 Νοεμβρίου πρωί:** Λειτουργήσῃ σπὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Μεγαλομάρτυρος Λαρίσης καὶ τέλεσε τὴν εἰς Πρεσβύτερο χειροτονία τοῦ κ. Ἀθανασίου

- Κόκκοτα καί τίν εἰς Διάκονο χειροτονία τοῦ κ. Ἱερωνύμου Γουλιώτη.
- **29 Νοεμβρίου ἀπόγευμα:** Παρέστη στήν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε ἡ Ἑλληνική Ἀστυνομία στή Δημοτική Πινακοθήκη Λαρίσης.
  - **1-2 Δεκεμβρίου:** Μετέβη στήν Κέρκυρα ὡς ἐπίσημος ὁμιλητής στήν ἱερατική σύναξη τῆς Ι. Μ. Κερκύρας, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου Κερκύρας, Παξῶν καί Διαποντίων Νήσων κ. Νεκταρίου.
  - **4 Δεκεμβρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Δημητρίου Λαρίσης.
  - **4 Δεκεμβρίου μεσημέρι:** Τέλεσε τήν ἐπίσημη Δοξολογία τοῦ Πυροβολικοῦ στόν Ἱ. Ν. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἰης Στρατιάς.
  - **5 Δεκεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν ἑσπερινό στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Λαρίσης.
  - **6 Δεκεμβρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Λαρίσης.
  - **7-9 Δεκεμβρίου:** Μετεῖχε στίς συνεδριάσεις τῆς Διαρκοῦς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
  - **7 Δεκεμβρίου μεσημέρι:** Ἐπικεφαλῆς ὁμάδας κληρικῶν τῆς Ι. Μ. Λαρίσης ἐπισκέφθηκε τόν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Ἱερώνυμο.
  - **7 Δεκεμβρίου ἀπόγευμα:** Παρέστη καί μίλησε στήν Παλαιά Βουλή, στήν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε ἡ συντακτική ἐπιτροπή τοῦ περιοδικοῦ «ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ», γιά τήν παρουσίαση τοῦ 8ου τεύχους, ἀφιερωμένο στή Μικρασιατική καταστροφή.
  - **10 Δεκεμβρίου ἀπόγευμα:** Ὑποδέχθηκε τήν Τιμία Κάρα τῆς Ἁγίας Βαρβάρας ἀπό τόν Ἱ. Ν. Παναγίας Ἐπισκέψεως Τρικάλων στόν Ἱ. Ν. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἰης Στρατιάς.
  - **11 Δεκεμβρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Χαραλάμπους Λαρίσης.
  - **13 Δεκεμβρίου βράδυ:** Παρέστη στήν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε ἡ ἐφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ», γιά τί συμπλήρωση 100 ἐτῶν ἀπό τῆς ἰδρύσεώς της.
  - **14 Δεκεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν ἑσπερινό στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Ἐλευθερίου Γκύζη Ἀθηνῶν.
  - **15 Δεκεμβρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Ἐλευθερίου Γκύζη Ἀθηνῶν.
  - **16 Δεκεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν ἑσπερινό στήν πανηγυρίζουσα Ἱερά Μονή Ἁγίου Διονυσίου Ζακύνθου, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου Ζακύνθου κ. Διονυσίου.
  - **17 Δεκεμβρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στήν πανηγυρίζουσα Ἱερά Μονή Ἁγίου Διονυσίου Ζακύνθου μαζί μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς.

- **18 Δεκεμβρίου απόγευμα:** Παρέστη στή Χριστουγεννιάτικη εκδήλωση των Κατηχητικῶν σχολειῶν τοῦ Ἱ. Ν. Ἁγίου Χαραλάμπους Λαρίσης.
- **18 Δεκεμβρίου βράδυ:** Παρέστη στή Χριστουγεννιάτικη συναυλία πού διοργάνωσε τό Δημοτικό Ὡδεῖο Λάρισας.
- **19 Δεκεμβρίου μεσημέρι:** Μίλησε γιά τήν ἑορτή τῶν Χριστουγέννων στό προσωπικό τῆς 110 Πτέρυγας Μάχης.
- **20 Δεκεμβρίου πρωί:** Χοροστάτησε στή Θεία Λειτουργία γιά τήν ἑορτή τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Λαρίσης καί τέλεσε μνημόσυνο γιά τόν μακαριστό προκατόχό του κυρό Ἰγνάτιο.
- **21 Δεκεμβρίου απόγευμα:** Προήδρευσε τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.
- **22 Δεκεμβρίου απόγευμα:** Παρέστη στή Χριστουγεννιάτικη ἑορτή τῶν Κατηχητικῶν σχολειῶν τῆς Μητροπόλεώς μας στό Δημοτικό Ὡδεῖο Λάρισας.
- **23 Δεκεμβρίου πρωί:** Ὑποδέχθηκε τίς φιλαρμονικές τῆς 1ης Στρατιάς, τοῦ ΑΤΑ καί τοῦ Δήμου Λαρισαίων καί ἄκουσε τά Χριστουγεννιάτικα Κάλαντα.
- **24 Δεκεμβρίου πρωί:** Χοροστάτησε στή Θεία Λειτουργία στόν Ἱ. Ν. τῆς Τοῦ Θεοῦ Σοφίας Λαρίσης.
- **24 Δεκεμβρίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στόν ἑσπερινό τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- **25 Δεκεμβρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- **29-30 Δεκεμβρίου:** Συγχοροστάτησε καί συλλειτουργῆσε μετά τῶν Μητροπολιτῶν Ἡλείας κ. Ἀθανασίου καί Δράμιας κ. Δωροθέου στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεδεῶν Τυρνάβου.
- **31 Δεκεμβρίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στόν ἑσπερινό στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Βασιλείου Μάνδρας.
- **1 Ἰανουαρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- **2-6 Ἰανουαρίου:** Ἠγήθηκε προσκυνηματικῆς ἐκδρομῆς τῆς Ἱ. Μ. Λαρίσης καί Τυρνάβου στήν Κωνσταντινούπολη.
- **3 Ἰανουαρίου μεσημέρι:** Ἐγινε δεκτός σέ ἀκρόαση ἀπό τόν Παναγιώτατο Οἰκουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο.
- **3 Ἰανουαρίου απόγευμα:** Παρέστη στήν ἀπονομή ὀφικκίου εἰς τόν Ἐλλογμώτατο Καθηγητή κ. Σωτήριο Μπαλατσούκα, τοῦ Ἄρχοντος Πρωτονοταρίου τῆς Ἁγίας του Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ὑπό τῆς ΑΘΠ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου.
- **6 Ἰανουαρίου μεσημέρι:** Παρέστη στήν κατάδυση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στόν Κεράτιο Κόλπο, προεξάρχοντος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου.
- **10-12 Ἰανουαρίου:** Μετείχε στίς ἐργασίες τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

- **15 Ίανουαρίου πρωί:** Λειτουργήσε στόν Ί. Ν. Προφήτου Ἡλιοῦ Λαρίσης.
- **16 Ίανουαρίου πρωί:** Ἐλαβε μέρος στήν ἐξόδιο ἀκολουθία τοῦ διατελέσαντος Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντίνου.
- **17-18 Ίανουαρίου:** Συγχοροστάτησε καί συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Ἀμαλιάδος γιά τήν ὀνομαστική ἐορτή τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου Ἡλείας κ. Ἀθανασίου.
- **23 Ίανουαρίου ἀπόγευμα:** Ἐκπροσωπήθηκε ἀπό τόν Πρωτοσύγκελλο τῆς Μητροπόλεως Ἀρχιμ. κ. Ἰγνάτιο Μουρτζζανό στή συνεδρίαση τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.
- **28 Ίανουαρίου ἀπόγευμα:** Παρέστη στήν ἀφιερωματική ἐκδίλωση πού διοργάνωσε ἡ Ἐβραϊκή Συναγωγή Λάρισας γιά τί μνήμη τοῦ Ὀλοκαυτώματος αὐτῶν.
- **29 Ίανουαρίου πρωί:** Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν Ί. Ν. Ἀναλίπεως τοῦ Χριστοῦ Βόλου γιά τήν ὀνομαστική ἐορτή τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου Δημητριάδος καί Ἀλιυροῦ κ. Ἰγνατίου.
- **29 Ίανουαρίου ἀπόγευμα:** Παρέστη στήν ἐκδίλωση πρὸς τιμὴ τῶν Ἁγίων Τριῶν Ἱεραρχῶν στή ΓΕΧΑ Λάρισας.
- **30 Ίανουαρίου πρωί:** Χοροστάτησε στή Θεία Λειτουργία γιά τήν ἐορτή τῶν Ἁγίων Τριῶν Ἱεραρχῶν στόν Ί. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- **1 Φεβρουαρίου πρωί:** Δέχθηκε τήν ἐπίσκεψη τοῦ νέου Γενικοῦ Περιφερειακοῦ Ἀστυνομικοῦ Διευθυντοῦ Θεσσαλίας κ. Θωμᾶ Καρανάσιου.
- **3 Φεβρουαρίου πρωί:** Εὐλόγησε τί βασιλόπιτα τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης Θεσσαλίας.
- **5 Φεβρουαρίου πρωί:** Λειτουργήσε στόν Ί. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Μεγαλομάρτυρος Λαρίσης.
- **7-9 Φεβρουαρίου:** Μετεῖχε στίς ἐργασίες τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
- **9 Φεβρουαρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν ἑσπερινό στόν πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Ἁγίου Χαραλάμπους Πρεβέζης, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου Νικοπόλεως καί Πρεβέζης κ. Χρυσοστόμου.
- **10 Φεβρουαρίου πρωί:** Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Ἁγίου Χαραλάμπους Πρεβέζης.
- **11 Φεβρουαρίου πρωί:** Συνεκάλεσε Σύναξη Ἀρχιερατικῶν Ἐπιτρόπων τῆς Μητροπόλεως.
- **12 Φεβρουαρίου πρωί:** Λειτουργήσε στόν Ί. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Ἀρμενίου καί τέλεσε τήν εἰς Πρεσβύτερο χειροτονία τοῦ κ. Ἱερωνύμου Γουλιώτη.

- **12 Φεβρουαρίου μεσημέρι:** Παρέστη στην εκδήλωση που διοργάνωσε η Διακοινοβουλευτική Συνέλευση Ὁρθοδοξίας, με τήν εὐκαιρία τῆς παρουσίας τοῦ τόμου «ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ: Οἱ ναοί τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἀνά τόν κόσμο».
- **12 Φεβρουαρίου ἀπόγευμα:** Εὐλόγησε τή βασιλόπιτα τοῦ Λυκείου Ἑλληνίδων Λάρισας.
- **14 Φεβρουαρίου πρωί:** Μετείχε στις ἐργασίες τῆς ἐκτάκτου Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
- **16 Φεβρουαρίου μεσημέρι:** Εὐλόγησε τή βασιλόπιτα τῆς Διοικήσεως τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Νοσοκομείου Λάρισας.
- **17 Φεβρουαρίου πρωί:** Τέλεσε ἐπιμνημόσυνη δέηση στό Ἀρχηγεῖο Τακτικῆς Ἀεροπορίας γιά τούς πεσόντες ἀξιωματικούς αὐτῆς.
- **18 Φεβρουαρίου πρωί:** Παρέστη στό τεσσαρακονθήμερο μνημόσυνο τοῦ διατελέσαντος Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Κωνσταντίνου στόν Καθεδρικό Ναό τῶν Ἀθηνῶν.
- **19 Φεβρουαρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ἱ. Μ. Ν. τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου.
- **20 Φεβρουαρίου μεσημέρι:** Εὐλόγησε τή βασιλόπιτα τῆς Περιφερειακῆς Διευθύνσεως Ἐκπαίδευσης Θεσσαλίας.
- **21 Φεβρουαρίου ἀπόγευμα:** Συνεκάλεσε σύναξη ἐκκλησιαστικῶν συμβουλίων τῆς Βορειοανατολικῆς Ἀρχιερατικῆς Περιφέρειας Λαρίσης στόν Ἱ. Ν. Ἁγίας Τριάδος Λαρίσης.
- **23 Φεβρουαρίου ἀπόγευμα:** Ἐκπροσωπήθηκε ἀπό τόν Πρωτοσύγκελλο τῆς Μητροπόλεως Ἀρχμ. κ. Ἰγνάτιο Μουρτζανό στή συνεδρίαση τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.
- **24 Φεβρουαρίου πρωί:** Συνεκάλεσε Ἱερατική Σύναξη στή Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας μέ ὀμιλητή τόν ἰατρό-ἱστοριοδίφη κ. Νικόλαο Παπαθεοδώρου.
- **24 Φεβρουαρίου ἀπόγευμα:** Συνεκάλεσε σύναξη ἐκκλησιαστικῶν συμβουλίων τῆς Νοτιοδυτικῆς Ἀρχιερατικῆς Περιφέρειας Λαρίσης στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Μεγαλομάρτυρος Λαρίσης.
- **26 Φεβρουαρίου πρωί:** Συλλειτουργῆσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Βησσαρίωνος Καλαμπάκας, γιά τήν ὀνομαστική ἑορτή τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου Σταγῶν καί Μετεώρων κ. Θεοκλίτου.
- **26 Φεβρουαρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε καί ὀμίλησε στόν Κατανυκτικό Ἑσπερινό τῆς Συγγνώμης στόν Ἱ. Μ. Ν. τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου.
- **27 Φεβρουαρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν ἀκολουθία τοῦ Μ. Ἀποδείπνου στόν Ἱ. Ν. Ἁγίας Τριάδος Λαρίσης.

- **1 Μαρτίου πρωί.** Τέλεσε τήν Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία στόν Ί. Ν. Τιμί-
ου Προδρόμου Τυρνάβου.
- **1-4 Μαρτίου:** Συμπαραστάθηκε μέ ομάδα κληρικῶν στους συγγενεῖς τῶν
θυμάτων καί τούς τραυματίες ἀπό τό πολύνεκρο σιδηροδρομικό ἀτύχημα στήν
περιοχή τῶν Τεμπῶν.
- **2 Μαρτίου πρωί:** Τέλεσε τήν Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία στόν Ί. Ν. Ἁγί-
ου Χαραλάμπους Λαρίσης.
- **3 Μαρτίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τῶν Χαιρετισμῶν τῆς
Ἑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου Λαρίσης.
- **5 Μαρτίου πρωί:** Ἐλαβε μέρος στή Συνοδική Θεία Λειτουργία στόν Καθε-
δρικό Ναό τῶν Ἀθηνῶν.
- **6-8 Μαρτίου:** Μετεῖχε στίς ἐργασίες τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκ-
κλησίας τῆς Ἑλλάδος.
- **9 Μαρτίου πρωί:** Τέλεσε τήν Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία στόν πανηγυ-
ρίζοντα Ί. Ν. Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων Λαρίσης.
- **9 Μαρτίου μεσημέρι:** Δέχθηκε τήν ἐπίσκεψη τοῦ νέου Διοικητοῦ τῆς Περι-
φερειακῆς Πυροσβεστικῆς Διοίκησης Θεσσαλίας κ. Νικολάου Μπισιογιάννη.
- **9 Μαρτίου ἀπόγευμα:** Τέλεσε τρισάγιο στόν τόπο τοῦ πολύνεκρου σιδηρο-
δρομικοῦ δυστυχήματος στήν περιοχή τῶν Τεμπῶν ἐπί τῆ συμπληρώσει ἑννέα
ἡμερῶν.
- **10 Μαρτίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τῶν Χαιρετισμῶν
τῆς Ἑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Νικαίας.
- **12 Μαρτίου πρωί:** Λειτουργήσε στόν Ί. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Χάλκης.
- **12 Μαρτίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν Κατανυκτικό Ἑσπερινό στόν Ί.
Ν. Ἁγίας Τριάδος Λαρίσης μέ προσκεκλημένο ὁμιλητή τόν Ἱεροκίρκουκα τῆς Ί.
Μ. Καλαβρυτῶν καί Αἰγιαλείας Ἀρχιμ. κ. Μάρκο Τζανακάκη.
- **13 Μαρτίου ἀπόγευμα:** Συνεκάλεσε σύναξη ἐκκλησιαστικῶν συμβουλίων
τῆς Ἀρχιερατικῆς Περιφέρειας Ἀρμενίου στόν Ί. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Ἀρμενίου.
- **14 Μαρτίου μεσημέρι:** Τέλεσε τήν Ἀκολουθία ἀλλαγῆς τῆς Διοικήσεως
Ἀεροπορίας Στρατοῦ στό Στεφανοβίκειο.
- **14 Μαρτίου ἀπόγευμα:** Συνεκάλεσε σύναξη ἐκκλησιαστικῶν συμβουλίων τῆς
Ἀρχιερατικῆς Περιφέρειας Τυρνάβου στόν Ί. Ν. Τιμίου Προδρόμου Τυρνάβου.
- **17 Μαρτίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τῶν Χαιρετισμῶν τῆς
Ἑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Μεγαλομάρτυρος Λαρίσης.
- **19 Μαρτίου πρωί:** Λειτουργήσε στόν Ί. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης
Λαρίσης.

- **19 Μαρτίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στὸν Κατανυκτικὸ Ἑσπερινὸ στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης Λαρίσης μὲ προσκεκλημένο ὁμιλητὴ τὸν Καθηγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βαρλαάμι Μετεώρων Ἀρχιμ. κ. Βενέδικτο Ζαχαράκη.
- **20 Μαρτίου απόγευμα:** Συνεκάλεσε σὺνάξη ἐκκλησιαστικῶν συμβουλίων τῆς Ἀρχιερατικῆς Περιφέρειας Λυκοστομίου στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Πυργετοῦ.
- **21 Μαρτίου απόγευμα:** Παρέστη στὴν ἐκδήλωση γιὰ τὴν παρουσίαση ἀφιερωματικοῦ τόμου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀσωμάτων Πετράκη στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν.
- **22 Μαρτίου πρωί:** Τέλεσε τὴν Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Χαραλάμπους Πλατυκάμπου.
- **24 Μαρτίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στὸν πανηγυρικὸ Ἑσπερινὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ τέλεσε τὴν ἀκολουθία τῶν Χαιρετισμῶν στὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Ροδιάς.
- **25 Μαρτίου πρωί:** Λειτουργῆσε στὸν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης καὶ χοροστάτησε στὴν ἐπίσημη Δοξολογία γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ἐθνικῆς Παλιγγενεσίας, ἐνῶ ἀκολούθως τέλεσε τὸ τρισάγιο στὸ Ἡρῶ τῆς πόλεως καὶ παρακολούθησε τὴ μαθητικὴ καὶ στρατιωτικὴ παρέλαση στὴν Κεντρικὴ Πλατεία Λάρισας.
- **26 Μαρτίου πρωί:** Λειτουργῆσε στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Λαρίσης.
- **26 Μαρτίου απόγευμα:** Μαρτίου απόγευμα: Χοροστάτησε στὸν Κατανυκτικὸ Ἑσπερινὸ στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Χαραλάμπους Λαρίσης μὲ προσκεκλημένο ὁμιλητὴ τὸν Καθηγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Παντελεήμονος Ἀγιάς Ἀρχιμ. κ. Νικόδημο Ἀγαθονίκου.
- **27 Μαρτίου απόγευμα:** Συνεκάλεσε σὺνάξη ἐκκλησιαστικῶν συμβουλίων τῆς Ἀρχιερατικῆς Περιφέρειας Νικαίας στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Νικαίας.
- **28 Μαρτίου απόγευμα:** Συνεκάλεσε σὺνάξη ἐκκλησιαστικῶν συμβουλίων τῆς Ἀρχιερατικῆς Περιφέρειας Συκουρίου στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης Συκουρίου.
- **29 Μαρτίου πρωί:** Τέλεσε τὴν Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Θωμᾶ Μακρυχωρίου.
- **29 Μαρτίου απόγευμα:** Ἐκπροσώπησε τὴν ΑΘΠ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο στὸ Συνέδριο ποῦ διοργάνωσε ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ ΑΠΘ ἐπὶ τῇ συμπληρῶσει ὀγδοήκοντα ἐτῶν λειτουργίας αὐτῆς καὶ ἀνέγνωσε σχετικὸ Πατριαρχικὸ Μήνυμα.
- **30 Μαρτίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στὴν Ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου στὸν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.

- **30 Μαρτίου βράδυ:** Λειτουργήσῃ στήν Ἀγρυπνία τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου στόν Ἱ. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης.
- **2 Ἀπριλίου πρωί:** Λειτουργήσῃ στόν Ἱ. Ν. Ἀγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης Κάμπου.
- **2 Ἀπριλίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν Κατανυκτικό Ἑσπερινό στόν Ἱ. Ν. Προφίτου Ἡλιοῦ Λαρίσης μέ προσκεκλημένο ὀμιλητή τόν Καθηγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγάθωνος Ἀρχμ. κ. Γερμανό Γιαντισίδη.
- **4-6 Ἀπριλίου:** Μετείχε στίς ἐργασίες τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
- **8 Ἀπριλίου πρωί:** Λειτουργήσῃ στόν Ἱερό Κοιμητηριακό Ναό Ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου Λαρίσης.
- **8 Ἀπριλίου μεσημέρι:** Τέλεσε τρισάγιο γιά τοὺς πεσόντες ὑγειονομικούς στό Στρατιωτικό πάρκο τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Λαρίσης.
- **9 Ἀπριλίου πρωί:** Λειτουργήσῃ στόν Ἱ. Ν. Παναγίας Φανερωμένης Τυρνάβου.
- **9 Ἀπριλίου μεσημέρι:** Τέλεσε τρισάγιο στόν τόπο τοῦ πολύνεκρου σιδηροδρομικοῦ δυστυχήματος στήν περιοχὴ τῶν Τεμπῶν ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τεσσαράκοντα ἡμερῶν.
- **9 Ἀπριλίου βράδυ:** Χοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τοῦ Νυμφίου στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Λαρίσης.
- **10 Ἀπριλίου πρωί:** Τέλεσε τὴν Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία στήν Ἱερά Μονὴ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Πυργετοῦ.
- **10 Ἀπριλίου βράδυ:** Χοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τοῦ Νυμφίου στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Πυργετοῦ.
- **11 Ἀπριλίου πρωί:** Τέλεσε τὴν Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία στήν Ἱερά Μονὴ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ραφάνης.
- **11 Ἀπριλίου βράδυ:** Χοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τοῦ Νυμφίου στόν Ἱ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ Λαρίσης.
- **12 Ἀπριλίου πρωί:** Τέλεσε τὴν Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία στήν Ἱερά Μονὴ Παναγίας Γλυκοφιλοῦσης Ραφάνης.
- **12 Ἀπριλίου ἀπόγευμα:** Τέλεσε τὸ Μυστήριον τοῦ Ἱεροῦ Εὐχέλαιου στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Θωμᾶ Λαρίσης.
- **12 Ἀπριλίου βράδυ:** Χοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τοῦ Νιπτῆρος στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Τερψιθέας.
- **13 Ἀπριλίου πρωί:** Λειτουργήσῃ στόν Ἱ. Ν. Ἀγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης Συκουρίου.
- **13 Ἀπριλίου βράδυ:** Χοροστάτησε στήν Ἀκολουθία τῶν Ἀχράντων Παθῶν στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.

- 14 **Ἀπριλίου μεσημέρι**: Τέλεσε τρισάγιο στους ἀειμνήστους προκατόχους του.
- 14 **Ἀπριλίου βράδυ**: Χοροστάτησε στήν ἀκολουθία τοῦ Ἐπιταφίου στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- 15 **Ἀπριλίου πρωί**: Λειτουργήσε στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Λαρίσης.
- 15 **Ἀπριλίου βράδυ**: Ὑποδέχθηκε τό Ἅγιο Φῶς στήν 110 Πτέρυγα Μάχης.
- 15 **Ἀπριλίου βράδυ**: Χοροστάτησε στήν ἀκολουθία τῆς Ἀναστάσεως στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- 16 **Ἀπριλίου**: Τέλεσε τήν Ἀναστάσιμη Θεία Λειτουργία στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- 16 **Ἀπριλίου βράδυ**: Τέλεσε τόν Ἐσπερινό τῆς Ἀγάπης στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- 17 **Ἀπριλίου ἀπόγευμα**: Τέλεσε τόν Ἀναστάσιμο Ἐσπερινό στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίων Ραφαήλ, Νικολάου καί Εἰρήνης Ὁμορφοχωρίου.
- 18 **Ἀπριλίου πρωί**: Χοροστάτησε στήν πανηγυρίζουσα Ἱερά Μονή τῶν Ἁγίων Ραφαήλ, Νικολάου καί Εἰρήνης Πυργετοῦ.
- 20 **Ἀπριλίου ἀπόγευμα**: Τέλεσε τόν Ἀναστάσιμο Ἐσπερινό στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Μέλισσας.
- 21 **Ἀπριλίου πρωί**: Λειτουργήσε στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀργυροπουλίου.
- 21 **Ἀπριλίου ἀπόγευμα**: Τέλεσε τόν Ἀναστάσιμο Ἐσπερινό στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης καί προέστη τῆς Ἱερᾶς Λιτανείας.
- 22 **Ἀπριλίου ἀπόγευμα**: Χοροστάτησε στόν ἔσπερινό στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Ναούσης, γιά τήν ἑορτή τῆς Συνάξεως τῶν Νεομαρτύρων τῆς Ναούσης, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης καί Καμπανίας κ. Παντελεήμονα.
- 23 **Ἀπριλίου πρωί**: Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν Ἱ. Ν. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ναούσης.
- 23 **Ἀπριλίου ἀπόγευμα**: Χοροστάτησε στόν μεθόρτο ἔσπερινό στόν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεωργίου Λαρίσης καί προέστη τῆς Ἱερᾶς Λιτανείας.
- 24 **Ἀπριλίου ἀπόγευμα**: Ἐπισκέφθηκε τό Καρπενήσι γιά νά εὐχηθεῖ στόν ἑορτάζοντα Μητροπολίτη Καρπενησίου κ. Γεώργιο.
- 25 **Ἀπριλίου πρωί**: Μίλησε στόν Ἱ. Ν. Ἁγ. Τριάδος Ἀγρινίου σέ Γενική Ἱερατική Σύναξη, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας κ. Δαμασκηνοῦ.
- 30 **Ἀπριλίου πρωί**: Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς, στόν Μητροπολιτικό Ναό Ἁγ. Κωνσταντίνου καί Ἑλένης στήν Καρδίτσα, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καί Φαναριοφανιάων κ. Τιμοθέου.

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΣΔΡΟΛΙΑ
Δρ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ, ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΗ ΕΦΑ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΩ Χ. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΟΥΛΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ ΕΦΑ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΕΚΘΕΣΗ ΜΕ ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΟ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Εισαγωγή

Στό πλαίσιο του άφιερωματικού έτους για τά 100 χρόνια από τή Μικρασιατική Καταστροφή έγκαινιάσθηκε στις 5 Δεκεμβρίου έκθεση με κειμήλια προσφύγων στό Διαχρονικό Μουσείο Λάρισης. Η έκθεση φέρει τόν γενικό τίτλο «Μνήμες από Άλησιμόντες Πατρίδες» και περιλαμβάνει στό κύριο μέρος θρησκευτικά κειμήλια από τήν Καππαδοκία, που προέρχονται από τό Όμορφοχώρι Λάρισης. Η κοινότητα αυτή επιλέχθηκε έπειδή διέσωσε μεγάλο αριθμό αντικειμένων από τά χωριά Ποτάμια, Τζαλέλα, Σαζάλτζα και Στέφανα, που διέθεταν άκμαίο έλληνικό πληθυσμό πριν από τήν ανταλλαγή τών πληθυσμών τό 1923. Τά αντικείμενα μεταφέρθηκαν από τούς πρόσφυγες μαζί με τήν οικοσκευή τους στόν νέο τόπο εγκατάστασης και άφιερώθηκαν στόν ναό του Άγίου Άθανασίου, τόν ένοριακό ναό του Όμορφοχωρίου (Νέχαλης). Άργότερα, εκείνα από τά Ποτάμια διαχωρίστηκαν και έναποτέθηκαν στόν νέο ναό του Άγίου Γεωργίου, σε ανάμνηση τής όμώνυμης βυζαντινής μονής που ύπήρχε στά Ποτάμια τής Καππαδοκίας, τόπο καταγωγής του άγιου¹.

Η έκθεση συνδιοργανώθηκε με τήν Ίερά Μητρόπολη Λαρίσης και Τυρνάβου, με τή φροντίδα τής όποίας συντηρήθηκαν τά κειμήλια στό Διαχρονικό Μουσείο². Μέσα από αντικείμενα κυρίως του 18ου και του 19ου αιώνα έπιχειρείται

¹ Έκτενείς πληροφορίες για τά κειμήλια και τήν ιστορία τους ύπάρχουν στό έργο του Δ. Κατσίκας, *Φορητές εικόνες και κειμήλια από τήν Καππαδοκία στό Όμορφοχώρι Λάρισης*, 2001, διατριβή στό Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Ποιμαντικής.

² Θεμεές εύχαριστίες όφείλονται στόν Μητροπολίτη Λαρίσης και Τυρνάβου κ. Γερώνυμο και στόν

Εικ. 1. Ξύλινο λάβαρο λιτανείας, 1849, Ποτάμια, Έπιγραφή: «Δέσπη του δούλου του Θεού Σάββα Χατζηνικολῆ, εις βοήθεια αὐτοῦ, Τερέκιοι κόμπ Δεκεμβρίου γ΄».

Εικ. 2. Παναγία Γλυκοφιλοῦσα, 1831, Ποτάμια.

γιά πρώτη φορά ἡ παρουσίαση ἐκκλησιαστικῶν κειμηλίων τῶν προσφύγων στή Θεσσαλία, ὅπου ἐγκαταστάθηκε σημαντικός προσφυγικός πληθυσμός μετά τήν ἀνταλλαγῆ τῶν πληθυσμῶν.

Στόν ἐκθεσιακό χῶρο κυριαρχοῦν τά ἀντικείμενα ἀπό τά Ποτάμια (σημ. Μπάσκιοι), καθῶς ἀπό ἐκεῖ καταγόταν τό μεγαλύτερο μέρος τῶν οἰκογενειῶν πού ἐγκαταστάθηκαν στό Ὀμοροχώρι. Ἐχωρίζει τό ὠοειδές ξύλινο λάβαρο (εἰκ. 1) πού φέρει στή μία ὀψη τή Σταύρωση καί στήν ἄλλη τήν Ἀνάσταση, χαρακτηριστικό ἔργο τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅποτε ἡ μεταβυζαντινὴ τέχνη ἀνανεώ-

---

ιερέα τοῦ Ὀμοροχωρίου π. Παῦλο Τσουκνίδα. Ἡ συντήρηση πραγματοποιήθηκε ἀπό τοὺς συντηρητές Σταυρούλα Νάκου, Σταματία Γκουτζουρέλα καί Ἰωάννη Κοκκινόπουλο, μέ τήν ἐποπτεία τῆς Βασιλικῆς Τούλι, Προϊσταμένης τοῦ Τμήματος Συντήρησης τοῦ Διαχρονικοῦ Μουσείου Λάρισας. Σημαντικὴ ἦταν, ἐπίσης, ἡ συμπαράσταση τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητας, κ. Γ. Χατζόπουλου καί τῆς προέδρου τῆς Ἱστορικῆς-Λαογραφικῆς Ἐνώσεως Λάρισας «Ἀλησιμόντες Πατριῆδες», κ. Ἰωάννας Σκεντερίδου.

θηκε με τήν επίδραση δυτικών προτύπων. Τήν αφιέρωσε στίς 3 Νοεμβρίου τοῦ 1849 ὁ Σάββας Χατζηνικολῆς ἀπό τό Τερέκιοι (παλιότερο ὄνομα τῶν Ποταμιῶν), ἡμέρα τῆς μεγάλης τοπικῆς γιορτῆς πρὸς τιμὴν τῆς Ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ καταγόμενου ἀπὸ ἐκεῖ Ἁγίου Γεωργίου.

Σημαντικὴ εἶναι, ἐπίσης, ἡ ὡραία εἰκόνα τῆς Γλυκοφιλόσας Θεοτόκου (εἰκ. 2) τοῦ 1831, πού περιβάλλεται ἀπὸ ροκοκὸ πλαίσιο, ζωγραφικὴ ἀπόδοση χαρακτηριστοῦ τοῦ Ἁγίου Ὅρους, ὅπως συμβαίνει καί μετὰ τί σπάνια εἰκόνα τῶν μαρτύρων Μανουὴλ, Ἰσμαὴλ καὶ Σαββέλ, ἀφιερωμένη τό 1852 ἀπὸ τόν Γεώργιο Χατζηζαχαρίου³. Καί στίς δύο εἰκόνες εἶναι φανερὴ ἡ τέχνη τῶν ζωγραφικῶν ἔργαστηρίων τοῦ Ἁγίου Ὅρους, πού γνωρίζει μεγάλῃ ἐξάπλωσιν ἐκείνη τὴν περίοδο⁴.

Στὰ ἔργα ἀργυροχοΐας ἀπὸ τὰ Ποτάμια ξεχωρίζει τό ζεῦγος ἐξαπτέρυγων μετὰ συρματερὴν τεχνικὴν, ἔνθετα μέταλλα καὶ σμάλτα, ἔργων τοῦ 18ου αἰῶνα. Ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ ὡς Βασιλέα-Ἀρχιερέα στό κέντρο ἐναρμονίζεται μετὰ τὴν λειτουργία τους, καὶ συνεχίζει τὴν παράδοσιν παλαιότερων ἐξαπτέρυγων μετὰ ἀραβουργήματα⁵. Στὴν ἴδια ομάδα, ὁ ἀσημένιος δίσκος μετὰ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες διασώζει τὴν ἀφιέρωσιν τῆς συντεχνίας τῶν Μπακάληδων μετὰ ἔδρα τὴν Κωνσταντινούπολιν (1835), ὅπου ξενιτευόταν γιὰ ἐργασίαν μεγάλο μέρος τῶν κατοίκων τῶν Ποταμιῶν.

Ἀπὸ τὴ Τζαλέλα προέρχεται ἀνάγλυφον στάχωση εὐαγγελίου τοῦ 18ου αἰῶνα (εἰκ. 3) καθὼς καὶ δυσκοπότερον τῆς ἴδιας ἐποχῆς, μετὰ χαρακτηριστικὴν διακόσμωσιν αὐτῆς τῆς περιόδου.

Εἰκ. 3. Ἀργυρεπίχρσο κάλυμμα Εὐαγγελίου, 18ος αἰ., Τζαλέλα.

³ Κατσιῆς Δ., ὀ.π. (υποσημ. 1), μετὰ πληροφορίες γιὰ τὰ παραπάνω χαρακτηριστικά.

⁴ Μπονόβας Νίκος, *Ὀμιλιν μεταβυζαντινὴ ζωγραφικὴ στό Ἅγιον Ὅρος, Τό ἐργαστήριον τῶν Καρπενσιωτῶν ζωγράφων (1773-1890)*, διδακτορικὴ διατριβή, Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφικὴ Σχολή, 2009, Παρασκευᾶ Βάσσα, *Τό ἔργο τῶν Γαλασιάνων ἀγιογράφων Βενιαμίν Α' καὶ Μακαρίου Β' στίς Βόρειες Σποράδες κατὰ τόν 19ο αἰῶνα*, διδακτορικὴ διατριβή, Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεολογικὴ Σχολή, 2008 (σποραδικά).

⁵ Μπαλλιάν Α., Μουσείο Μπενάκη, *Θησαυροὶ ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην*, Ἀθήνα 1992, 67.

Εικ. 4. Αργυρός Δίσκος Ἄρτου μέ παράσταση τῆς Ἁγίας Τριάδας, Σαζάλτζα, Ἐπιγραφή: «ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ 1860».

Εικ. 5. Χρυσοκέντητος ἐπιτάφιος, 1799, Ἐπιγραφή: «ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΤΑ ΣΤΕΦΑΝΑ ΚΙΟΥΝΤΕ ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΛΗΣΑΙΣΙ ΗΝΤΙ ΣΑΝΤΑΛΤΖΗΛΑΡΙΝ ΠΑΚΣΙΣΗ 1799». (Στὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας στό χωριό Στέφανα τῆς Καισαρείας ἦταν προσφορά τῶν Βαρκάρηδων στά 1799). Ὑπογραφή: «ΠΟΝΗΜΑ ΦΙΛΟΧΡΙΣΤΟΥ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΧΙΟΥ».

Ἀπό τή Σαζάλτζα ἐκτίθενται δύο ἀσημένιοι δίσκοι τοῦ 1860, ὁ ἓνας μέ παράσταση τῶν Ἁγίων Θεοδώρων ἀπό τόν ὁμώνυμο ναό τῆς Καππαδοκικῆς κοινότητας καί ὁ ἄλλος μέ τὴν Ἁγία Τριάδα (εἰκ. 4), τόν ὁμώνυμο ναό πού ὑπῆρχε στό σχολεῖο τοῦ χωριοῦ. Τό δισκοπότηρο τοῦ 1907, ἀφιέρωμα τῆς σημαντικῆς οἰκογένειας Πιαλόγλου ἀπό τὴν Ἄμισό τοῦ Πόντου ἔχει πλούσια διακόσμηση, μέ χρυστολογικὲς σκηνές στή βάση καί τοὺς εὐαγγελιστὲς στό ποτήριο.

Τέλος, ἀπὸ τὰ Στέφανα συμπεριλήφθηκε ἀξιόλογος χρυσοκέντητος ἐπιτάφιος τοῦ 1799, ἔργο τοῦ ἱεροδιακόνου Φιλοχρίστου ἀπὸ τὴ Χίο (εἰκ. 5). Ἡ ἀφιέρωση σὲ καραμανλίδικη γραφή παρέχει σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ ἔργου, πού προσφέρθηκε ἀπὸ ναυτικούς, πιθανόν τῆς Χίου, στὸν ἐνοριακό ναό τῆς Παναγίας στά Στέφανα. Στὴν κεντητὴ παράσταση εἶναι ἐμφανὴς ἡ ἐπίδραση τῆς τέχνης τῆς Κωνσταντινούπολης, πού ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ κιβωρίου καί διάφορα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συναντοῦμε σὲ ἔργα τῆς Δεσποινέτας καί ἄλλων δημιουργῶν τοῦ 18ου αἰῶνα⁶. Ἐδῶ ὑπάρχει ἐνδια-

⁶ Ballian A., *Relics of the Past, Treasures of the Greek Orthodox Church and the Population Exch-*

Εικ. 6 α, β, γ. Ζεύγος άργυρών έξαπτέρυγων και σταυρός, Στέφανα. Έπιγραφή: «ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣΙΝΤΑ ΣΤΕΦΑΝΑ ΚΙΟΒΟΥΝΟΥΝ ΑΖΙΖΙ ΠΑΝΑΓΙΑ ΗΤΖΙΝ ΤΖΟΥΜΛΕ ΧΡΙΣΤΙΑΝ-ΛΑΡΗΝ ΑΦΙΕΡΩΜΑΣΙ 1875». (Αφιέρωμα του 1875, όλων των χριστιανών για την άγια Παναγία του χωριού Στέφανα της επαρχίας Καισαρείας).

φέρουσα παραλλαγή στή σύνθεση τών μορφών, ανάμεσα στις όποιες παρίσταται και στρατιώτης.

Στόν ίδιο ναό άφιερώθηκε τό 1875 ζεύγος ανάγλυφων έξαπτέρυγων μέ σταυρό (εικ. 6α, β και γ) πού φέρουν έξαιρετικά πλούσια διακόσμηση από παραστάσεις δεμένες μέ τήν τοπική λατρεία καθώς και καραμανλίδικη έπιγραφή. Στή μία όψη τών έξαπτέρυγων εικονίζονται σκηνές από τόν βίο τής Θεοτόκου, στο πρόσωπο τής όποιας τιμάται ό ναός, και στήν άλλη ό άγιος Γεώργιος έφιππος, ό κυριότερος άγιος της Κατπαδοκίας, ό διάκονος Στέφανος, τό όνομα του όποιου έφερε τό χωριό, ό άγιος Βασίλειος από τί γειτονική Καισάρεια και άλλοι, οι όποιοι τιμώνται σε ναούς και παρεκκλήσια τής περιοχής. Δέν είναι εύκολο νά διαπιστωθοΰν τά συνεργεία πού κατασκεύασαν

---

ange, The Benaki Museum Collections, Milan 2011, (κατάλογος έκθέσεως στο Όρθόδοξο Κέντρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Chambesy, Ελβετία), 156.

τά ενδιαφέροντα αυτά έργα, αλλά ως προς τούς δίσκους μπορεί να διατυπωθεί ή υπόθεση ότι προέρχονται από την Κωνσταντινούπολη, όπως είναι γνωστό για αρκετά άλλα έργα, με αφορμή και την αφιέρωση της συντεχνίας των μπακάληδων⁷.

Ιδιαίτερη έντοτητα έχει αφιερωθεί σε βιβλία γραμμένα στην καραμανλίδικη γραφή, ή όποια απέδιδε την τουρκική γλώσσα με ελληνικούς χαρακτήρες, σημαντικό στοιχείο του πολιτισμού της Καππαδοκίας, που επέτρεψε στους τουρκόφωνους Έλληνες κατοίκους να έχουν ισότιμη συμμετοχή στη μόρφωση και την ορθόδοξη λειτουργία. Τη γραφή αυτή ευνόησαν εκκλησιαστικοί άρχοντες, όπως ο μητροπολίτης Καισαρείας Παΐσιος, που υποστήριξαν επίσης και την έκδοση βιβλίων. Κέντρο του καραμανλίδικου πληθυσμού θεωρούνταν η γνωστή μονή Προδρόμου στο Ζιντζίντερε⁸. Από τον 16ο αιώνα είναι γνωστά σπουδαία εκκλησιαστικά σκεύη με αφιερώσεις στην καραμανλίδικη γραφή.

Η έκθεση ποικίλλεται με φωτογραφίες από τό μοναδικό τοπίο της Καππαδοκίας, ενώ συνοδεύεται από προβολή που συνδέει τα κειμήλια με τό Όμορφοχώρι της Λάρισας, την παλιά με τί νέα πατρίδα. Εκτός από τά εκκλησιαστικά αντικείμενα στην έκθεση συμπεριλαμβάνονται, επίσης, έγγραφα δίλωσης της περιουσίας που εγκαταλείφθηκε, ως αναφορά στις δυσκολίες που συνάντησαν οι πρόσφυγες λόγω του ξεριζωμού, και υποβάλλονταν με σκοπό τί διεκδίκηση αποζημίωσης. Ακόμη, εκτίθεται ραπτομηχανή γερμανικής κατασκευής των αρχών του 20ού αιώνα, αντικείμενο που έφθασε και αυτό από την Καππαδοκία, ως δείγμα της ανταπόκρισης των κατοίκων στις τεχνολογικές εξελίξεις της εποχής.

Όπως έχει παρατηρηθεί, στην περιοχή της Καππαδοκίας αναπτύχθηκε αξιόλογη τέχνη από τί Βυζαντινή περίοδο, που είναι ακόμη εμφανής στο πλήθος των σωζόμενων λαξευτών εκκλησιών της. Στα νεότερα χρόνια δέχτηκε εμφανείς επιδράσεις από τά κέντρα αποδημίας των Καππαδοκών, κυρίως την Κωνσταντινούπολη αλλά επίσης Σμύρνη, Ιεροσόλυμα και Κύπρο, ενώ αναπτύχθηκαν και τοπικά συνεργεία.

⁷ Για ανάλογους δίσκους με κεντρικό μέταλλο από την Κωνσταντινούπολη βλ. Μπαλλιάν, ό.π., (υποσημ. 5) 73.

⁸ Πετροπούλου Γ., *Η Καππαδοκία μετά την κατάκτηση των Σελτζούκων και οι Χριστιανικές κοινότητες από τό 16ο έως τό 18ο αιώνα, στο: Καππαδοκία, Περιήγηση στη Χριστιανική Ανατολή*, Αθήνα 1991, 33.

Εικ. 7. Σταυρός Άγιασμοῦ, 18ος αἰώνας, ιδιωτική συλλογή, ἀπό τὴν περιοχὴ τῆς Σμύρνης.

Στὴν ἔκθεση παρουσιάζονται, τέλος, καὶ ιδιωτικά κειμήλια, μεταξύ τῶν ὁποίων δύο εἰκόνες τῆς Παναγίας ἀπὸ τὸ Ὅμορφοχώρι, ἀλλὰ καὶ ἀντικείμενα ἀπὸ ἄλλες περιοχές, ὅπως ἀξιόλογος ξυλόγλυπτος σταυρός ἀγιασμοῦ τοῦ 18ου αἰώνα (εἰκ. 7) ποῦ διασώθηκε ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς Σμύρνης, καθὼς καὶ εἰκόνα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, προσφυγικὸ κειμήλιο ἀπὸ τῆ νῆσο Μαμαραῖ τῆς Προποντίδας.

ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΗΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Τό χριστιανικό καί έλληνικό Πάσχα, ή Λαμπρή, άποτελεϊ γιορτή κινητή μετά τίν έαρινή ίσημερία πού έχει διασώσει μέσω τής λαϊκής λατρείας προχριστιανικές γονιμικές πρακτικές καί έθιμα πού συνάδουν άρμονικά μέ τίς όρθόδοξεσ θρησκευτικές αντίληψεις. Συνδυάζοντας χριστιανικές καί ειδωλολατρικές- παγανιστικές συνήθειες, οί έαρινές τελετουργίες του Πάσχα έκφράζουν τίν άρχέγονη πίστη στον Θεό πού κρατά στο χέρι του τί βλάστηση καί τίν καρποφορία τής γής, στον Θεό πού συμβολίζει τί νίκης τής ζωής επί του θανάτου.

Γιά τίν Όρθοδοξία ή περίοδος του Πάσχα άρχίζει μέ τί Σαρακοστή, μακρά περίοδο σωματικής καί ψυχικής, πνευματικής προετοιμασίας καί νηστείας. «Πάσχα τό καινόν», καί «πανήγυρις πανηγύρεων», κατά τούς πασχαλινούς ύμνους, άποτελεϊ για τον έλληνικό λαό περιλαμπρη ήμερα, καθώς καί ή φύση «βρίσκεται στήν πιό καλή της ώρα». Τήν περίοδο αυτή λαϊκά δρώμενα άναπαράστασης θανάτου-άνάστασης λαμβάνουν χώρα σέ όλο τον έλληνικό χώρο μέ κατά τόπους παραλλαγές καί άποτελούν έκδηλώσεις τής προσπάθειας του ανθρώπου νά προκαλέσει μέ έναν τρόπο καί νά έπισπεύσει τί διαδικασία άνανέωσης τής φύσης καί νά εξασφαλίσει τίν καλή σοδειά. Τήν Πασχαλιά ή άνοιξη κορυφώνεται καί συμβολίζει τίν αναγέννηση τής ζωής.

Άκολουθούν κάποια χαρακτηριστικά έθιμα πού λαμβάνουν χώρα τίν περίοδο τής Λαμπρής στή Θεσσαλία:

Σάββατο Λαζάρου Λαζαρίνες στον Δρυμό Έλασσόνας

Τή Σταυροπροσκύνηση οί Λαζαρίνες, άνύπαντρες γυναίκες, έφτιαχναν τον σταυρό μέ λουλούδια καί όριζαν τίν Πρωτολαζαρίνα. Τήν Παρασκευή τό άπόγευμα έτοιμαζαν τό λαζαριάτικο ρύζι. Τό έβαζαν σέ μία μικρή μπρακάτσα, τίν

ἐπίαναν δύο Λαζαρίνες καί μοίραζαν τό ρύζι στά σπίτια. Φοροῦσαν ἄσπρο μαντίλι μέ φέξες, ἄσπρη φούστα καί ποδιά στόν ἀργαλειό καί πολύχρωμο πολκάκι. Τό ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου τοῦ Λαζάρου ἔβαζαν τά κουκάκια τους καί πήγαιναν στό σπίτι τοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἐκκλησίας μέ χορούς καί τραγούδια γιά νά πάρουν βάγια γιά τήν Κυριακή των Βαΐων. Ἐπέστρεφαν καί ἄφηναν τά βάγια στά σκαλιά τῆς Ἐκκλησίας τραγουδώντας τό ἀργυροστόλισμα. Ἐβαζαν ἕνα κλωνάρι σπίν ποδιά τους καί τραγουδοῦσαν σπίν πλατεία καλωσορίζοντας τήν Ἀνάστασι καί τήν Ἄνοιξη.

Τό ἔθιμο τῆς «Ρουμπάνας» τῶν προσφύγων ἀπό τήν Ἀνατολική Ρωμυλία

Τό ἔθιμο ξεκινοῦσε νωρίς τό μεσημέρι τοῦ Λαζάρου μέ τήν ἐκλογή τῆς «Νόνας», πού ἦταν ἐπικεφαλῆς τῆς ομάδας τῶν ἀνύπαντρων γυναικῶν πού θά ἔπαιρναν μέρος στό δρώμενο. Ἀμέσως μετά περνοῦσαν ἀπ' ὅλα τά σπίτια τοῦ χωριοῦ, τοποθετοῦσαν τό στολισμένο μέ ἄνθη καλάθι σπίν μέση τῆς αὐλῆς καί ἐκεῖ οἱ νοικοκυραῖοι ἔβαζαν κεράσματα.

Οἱ γυναῖκες κάθονταν δεξιά καί ἀριστερά τῆς εἰσόδου, λέγοντας τραγούδια ἐπαινετικά γιά τούς νοικοκυραῖους. Στά χέρια τους κρατοῦσαν ἕνα ματσάκι μέ λουλούδια. Στό τέλος πήγαιναν σπίν πλατεία τοῦ χωριοῦ, ὅπου σπίνανε χορό. Τά ἀγόρια τήν ἴδια ὥρα, πήγαιναν γιά νά μαζέψουν βάγια καί νά τά πᾶνε σπίν ἐκκλησία γιά τήν ἐπόμενη μέρα. Μετά πήγαιναν καί αὐτοί σπίν πλατεία καί χόρευαν. Στή διάρκεια τοῦ χοροῦ πολλές κοπέλες τοποθετοῦσαν τό ματσάκι μέ τά λουλούδια πού κρατοῦσαν στό γιλέκο τοῦ ἀγοριοῦ πού τούς ἄρесе. Στό τέλος, ὅλοι μαζί κατευθύνονταν στό σπίτι τῆς «Νόνας» καί τελείωναν μέ χορούς σπίν αὐλή τοῦ σπιτιοῦ τῆς. Τό ἔθιμο εἶχε θρησκευτικό, γονιμικό, ἀλλά καί κοινωνικό χαρακτῆρα, ἀφοῦ ἔδινε τί δυνατότητα σέ ἀγόρια καί κορίτσια νά ἰδωθοῦν καί νά ἐπιλέξουν συντρόφους.

Κάλαντα τοῦ Λαζάρου

Καί σπίν Θεσσαλία ἀνήμερα τοῦ Λαζάρου ἀκούγονταν τά κάλαντα, τά ἀγερμικά τραγούδια τῶν παιδιῶν, πού ἔλεγαν τό τραγούδι τοῦ Λαζάρου καί συγκέντρωναν κυρίως αὐτά γιά τό Πάσχα καί καρύδια-κουκόσια.

*Τοῦ Λάζαρη τοῦ Λάζαρη, τ' ἀβγό στοῦ καλαθάκι
τό καλαθάκι θέλ' ἀβγό κι ἡ τσέπη μου κουκόσιες (καρύδια)
καί τ' ἀργυρό μαντίλι μου θέλει πέντι παράδες.*

*Σήκου κυρά μ' κι δώμ' (δῶσε) τ' ἄβγό νά πάω σ' ἄλλη πόρτα
κι ἡ ἄλλη πόρτα καρτερεῖ μέ τόν παρά στό χέρι.*

(περιοχή Ἁγιάς Λάρισας)

Λαζαράκια

Ἄνήμερα οἱ γυναῖκες γιά τήν ψυχή τοῦ Λάζαρου ζύμωναν εἰδικά νησίσιμα κουλούρια, τά λαζαράκια, σέ σχῆμα ἀνθρώπου σπαργανωμένου, ὅπως ἀκριβῶς παριστάνεται ὁ Λάζαρος στίς εἰκόνες. Πολλές νοικοκυρές τά γέμιζαν μέ σύκα, σταφύλια, μέλι καί μυρωδικά. Τά λαζαράκια δέν εἶχαν στόμα, γιατί σύμφωνα μέ τήν παράδοση ὁ Λάζαρος εἶδε πολλά στόν κάτω κόσμο καί πικράθηκε καί δέν θέλησε νά μιλήσει.

Κυριακή τῶν Βαΐων

Στά χωριά τοῦ Πηλίου, οἱ νύφες τῆς χρονιάς, φτιάχνουν μπουκετάκια μέ κεντημένα βάγια καί λουλούδια δεμένα μέ κορδέλες καί τά πηγαίνουν σ' ἓνα πανέρι στήν ἐκκλησία τήν Κυριακή τῶν Βαΐων. Μετά τή λειτουργία τά μοιράζουν στούς συγγενεῖς καί τούς φίλους. Παλιότερα ἔγραφαν καί τά ὀνόματα κάθε οἰκογένειας στό μπουκετάκι.

Μεγάλη Ἑβδομάδα

Ἡ Μεγάλη Ἑβδομάδα ἀποτελεῖ περίοδο πνευματικῆς, σωματικῆς, ἀλλά καί ὕλικῆς προετοιμασίας γιά τό Πάσχα. Οἱ περισσότεροι, κυρίως οἱ γυναῖκες, παρακολουθοῦν τίς ἀκολουθίες τῆς ἐκκλησίας, νηστεύουν καί προετοιμάζουν τό σπίτι καί τό τραπέζι τοῦ Πάσχα.

Μεγάλη Τετάρτη

Μ. Τετάρτη γίνεται τό εὐχέλαιο στήν ἐκκλησία καί εὐλογοῦνται ἐκτός τῶν ἀνθρώπων τό ἀλεύρι, τό ἀλάτι καί τά ἄβγά κι ἔτσι ἀποκτοῦν ἰδιαίτερη δύναμη. Ἐπίσης «ἀναπιάνουν» (=ἀνανεώνουν) τή ζύμη, τό προζύμι τῆς χρονιάς γιά τό ζύωμα τοῦ ψω-

μοῦ. Σέ κάποια μέρη, ὁ παπάς ἀκουμποῦσε τόν Σταυρό μέ τό Τίμιο Ξύλο ἐπάνω σε ζυμάρη ζυμωμένο χωρίς προζύμι κι αὐτό φούσκωνε. Ἐν συνεχείᾳ αὐτό μοιραζόταν στά σπίτια καί μέ αὐτό ἐκάναν οἱ νοικοκυρές τίς λαμπροκουλοῦρες.

Μεγάλη Πέμπτη

Τή Μεγάλη Πέμπτη ἢ Κοκκινοπέμπτη οἱ νοικοκυρές ἔβαφαν τό πρῶι τά ἀβγά, ἔβαζαν τό πρῶτο στό εἰκονοστάσι καί μέ αὐτό σταυρώνουν τά παιδιά, ὅταν ἦταν ἄρρωστα. Καί ὁ ἀριθμός τῶν ἀβγῶν πρόσεχαν νά εἶναι ὀρισμένος, τό δοχεῖο νά εἶναι καινούργιο καί τό νερό μέ τήν μπογιά νά μὴ χυθεῖ. Τά ἀβγά τά ἔβαφαν μέ ριζάρι, φύλλα ἀπό κρεμμύδια κ.λπ., καί τά ἔκαναν περδίκες στολίζοντάς τα μέ τό σχῆμα τῶν φύλλων. Τά ἀβγά βάφονται κόκκινα γιά τό αἷμα τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ, γιά τή χαρά τῆς Ἀναστάσεως καί τήν ἀποτροπή τοῦ κακοῦ. Γιά τόν ἴδιο λόγο, ὅταν τά ἔβαφαν, οἱ νοικοκυρές κρεμοῦσαν ἔξω ἓνα κόκκινο πανί. Μόνο ὅσες οἰκογένειες πενθοῦν δέν βάφουν ἀβγά. Ἀλλά καί σ' αὐτούς θά φέρουν οἱ συγγενεῖς καί ἀπό αὐτά θά πᾶνε καί στόν τάφο τοῦ νεκροῦ τους.

Οἱ γυναῖκες πηγαίνουν ἔπειτα στήν ἐκκλησία, γιά νά κοινωνήσουν καί μετά ζυμώνουν τά κουλούρια καί τά ψωμιά τῆς Λαμπρῆς. Μέ τό προζύμι τῆς Μ. Τετάρτης ζυμώνουν τά κουλούρια τοῦ Πάσχα καί τίς λαμπροκουλοῦρες πού τίς κεντοῦν καί τίς στολίζουν μέ κόκκινα ἀβγά. Ἐπίσης φτιάχνουν τό πασχαλινό τσουρέκι πού συμβολίζει τήν ἀνάσταση καθῶς τό ἀλεύρι «ζωντανεύει» καί γίνεται ψωμί.

Στή Θεσσαλία οἱ νοικοκυρές γιά φαγητό τῆς μέρας ἐτοιμάζουν νησιτίσιμη χορτόπιτα, «τή λαχανιά», μέ κόθαρο καί βάζουν μέσα σπανάκι, τσουκνίδα, λάπατα, παζιά, παπαροῦνες καί ἄλλα χόρτα.

Μεγάλη Παρασκευή

Τή Μ. Παρασκευή οἱ νοικοκυρές δέν μαγειρεύουν, οὔτε κάνουν δουλειές. Τρῶνε πρόχειρα καί πηγαίνουν τό βράδυ στόν Ἐπιτάφιο.

Μεγάλο Σάββατο

Τό Μ. Σάββατο οἱ νοικοκυρές στέλνουν τά πασχαλινά δῶρα στους νονοῦς. Οἱ λαμπάδες τῆς Ἀνάστασης, δῶρο τοῦ νονοῦ πρὸς τά βαφτιστήρια ἢ τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ πρὸς τή μνηστή του, ἦταν ἄσπρες καί στολισμένες μέ κύριο

τόν συμβολισμό τους ως πηγής φωτός. Ἐπιπλέον, τή μέρα αὐτήν οἱ ἄνδρες τῆς οἰκογένειας σφάζουν καί προετοιμάζουν τό ἀρνί γιά τή σούβλα. Τοῦ φοροῦν μιά κόκκινη κορδέλα ἢ τό βάφουν μέ κόκκινη μπογιά ἀπό τά ἀβγά.

Ἡ σφαγή τοῦ ἀμνοῦ, σύμφωνα μέ τήν ἐπικρατέστερη ἄποψη, συμβολίζει τή θυσία τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ «ὡς τοῦ ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ αἵροντος τάς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου», σχετίζεται μέ τά «Ἐγκώμια», ὅπου ἡ Παναγία «ἠλάλαζεν» καθὼς ἔβλεπε τόν υἱό της, «τόν ἄρνα, ἐν σφαγῇ».

Στή Θεσσαλία οἱ μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι, Βλάχοι καί Σαρακατσαναῖοι, φμιζόνταν γιά τίς ικανότητές τους σέ αὐτόν τόν τομέα, καθὼς, λόγω τοῦ ὅτι εἶχαν ζῶα, σούβλιζαν καί ἔψηναν ἀρνιά καί σέ ἄλλες γιορτές καί περιστάσεις.

Μετά τήν ἀναστάσιμη Λειτουργία ἡ οἰκογένεια ἐπιστρέφει στό σπίτι μέ τό Ἅγιο Φῶς, μέ τό ὁποῖο κάνουν τό σημεῖο τοῦ σταυροῦ στίς εἰσόδους τῶν σπιτιῶν τους. Οἱ κτηνοτροφικοί πληθυσμοί τῆς Θεσσαλίας καυθαρίζουν τίς οὐρές τῶν ζώων.

Στή συνέχεια τρῶνε τήν μαγειρίτσα, τή σούπα μέ τά χορταρικά καί τά λίγα ἐντόσθια, ἀβγοκομμένη συχνά, πού εἶναι τό πρῶτο ἕλαφρύ φαγητό μετά τήν νύχτα τῆς Ἀνάστασης. Τό στομάχι πρέπει νά ἀφομοιώσει, μετά τήν μακρόχρονη νηστεία, ζωικῆς προέλευσης τροφές.

Κυριακή τοῦ Πάσχα

Τήν Κυριακή του Πάσχα μαζεύονται οἱ οἰκογένειες καί φίλοι καί ψίνουν ὅλοι μαζί τα ἀρνιά στίς γειτονιές μέ γλέντι καί χορό. Τό ἔθιμο αὐτό στή Θεσσαλία ἀρχίζει νά φθίνει κυρίως μετά τή δεκαετία τοῦ 1960 στά ἀστικά κέντρα, ἐνῶ διατηρεῖται στήν ὑπαίθρο.

Ἡ πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος μέσω τῆς ὁμοπλατοσκοπίας κατά τήν κατανάλωση τοῦ κρέατος ἦταν ἰδιαίτερα διαδεδομένη καί στή Θεσσαλία.

Όσον αφορά τό τσούγκρισμα τῶν πασχαλινῶν ἀβγῶν, στό πασχαλινό τραπέζι, αὐτό παραπέμπει στήν Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ, μᾶς καί τό ἀβγό συμβολίζει τή ζωή καί τή δημιουργία πού κλείνει μέσα του τή ζωή ἐνῶ τό κέλυφος συμβολίζει τόν Τάφο τοῦ Χριστοῦ.

Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

Ἄμεσα συνδεδεμένη μέ τό Πάσχα καί τήν ἀνοιξη εἶναι ἡ γιορτή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἡ ὁποία συνήθως συμπύπτει μέ τή δεύτερη ἡμέρα τοῦ Πάσχα, ὅταν τό Πάσχα γιορτάζεται μετά τήν 23η Ἀπριλίου. Ὁ Ἅν Γιώργης θεωρεῖται ὁ προστάτης τῶν κτηνοτροφικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὁποιοί ξεκινοῦν τήν ἀνοδό τους γιά ξεκαλοκαιριό στά βουνά μετά τή γιορτή του.

Εἶναι ὁ Ἅγιος πού προστατεύει στά ὄρεινά τίς ἐγκαταστάσεις τῶν μετακινουμένων κτηνοτρόφων, Βλάχων καί Σαρακατσαναίων. Ἐπίσης, ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἶναι προστάτης καί τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν, ἀφοῦ προστατεύει τά σπαρτά καί τά βοηθάει νά μεγαλώσουν. Τήν ἡμέρα τῆς γιορτῆς του γινόταν ἡ ἀνανεωνόταν ὅλες οἱ ποιμενικές καί γεωργικές συμφωνίες.

Ἐκτός ὁμως ἀπό τούς ποιμενικούς καί γεωργικούς πληθυσμούς, ὁ καβαλάρης Ἅγιος θεωρεῖται προστάτης τῆς καθαρότητας τοῦ πόσιμου νεροῦ, δρακοντοκτόνος, πού σύμφωνα μέ τήν παράδοση, σκότωσε τόν δράκοντα τῆς δίψας.

Σέ διάφορες περιοχές στή Θεσσαλία, τήν ἡμέρα τοῦ Ἁν Γιώργη γίνεται πανηγύρι καί λιτάνευση τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου στό χωριό. Ἐνδεικτικά στόν νομό Λάρισας ἀναφέρουμε τόν Πυργετό, τούς Γόννους, ἐνῶ στό Μακρυχώρι, ὁ Ἅγιος γιορτάζεται μέ τό ἔθιμο τῶν καβαλάρηδων.

Τρίτη ἡμέρα τοῦ Πάσχα

Τά «Πασχαλόγιορτα» στό Μεγαλόβρυσο Ἀγιάς καί στήν Ἀμυγδαλῆ

Τό ἔθιμο περιλαμβάνει παραδοσιακά τραγούδια χωρίς μουσική καί τόν χορό πού χορεύεται τήν τρίτη ἡμέρα τοῦ Πάσχα ἀπό ἄντρες καί ἀπό γυναῖκες, σέ δύο σειρές. Κάθε στίχος τῶν τραγουδιῶν τραγουδιέται ἀπό τίς γυναῖκες καί ἔπειτα ἐπαναλαμβάνεται ἀπό τούς ἄντρες. Παλαιότερα τά «Πασχαλόγιορτα» χορεύονταν καθ' ὅλη τή διάρκεια τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα.

ΠΟΣΟ ΚΟΝΤΑ ΦΤΑΣΑΜΕ ΣΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ;

Είμαι βέβαιος ότι οι περισσότεροι εξ ήμών, δέν έμπεδώσαμε άπολύτως τό πόσο κοντά στον θάνατο φτάσαμε την τελευταία διετία. Ότι διλαδί δέν νιώσαμε την άνάσα του χάρου, τον όποιο έντελώς συμπτωματικά άποφύγαμε. Ότι δέν καταλάβαμε, τέλος πάντων, πόσο κοντά μας βρέθηκε τό χέρι του, πόσο κοντά μας πέρασε ή καταστροφή ή δική μας αλλά και των κοντινών μας ανθρώπων.

Γυρνούσαν μιά στιγμή στό νοῦ μου τοῦτες οί σκέψεις και άμέσως άρχισα νά κάνω τον άπολογισμό. Νά μετρῶ τά γνωστά μου πρόσωπα, εκείνα πού χάθηκαν την τελευταία διετία, σε ένα τόσο σύντομο χρονικό διάστημα μόνο, αρχίζοντας πρώτα από τό άμεσο συγγενικό περιβάλλον, ύστερα τό κοντινό μου φιλικό και κατόπιν σε μιά άκτίνα καθημερινών γνωριμιών και επαφών στό επίπεδο της πόλης αλλά και της γειτονιάς μου. Άπογοίτευση! Άπίστευτη, πλίν όμως, ώμή, θλιβερή, ψυχρή πραγματικότητα. Πόσοι άνθρωποι, αλήθεια, έφυγαν; Δέν είναι δυνατόν τόσες ψυχές νά χάθηκαν μόνο επειδή άρρώστησαν εξαιτίας μιας ξενόφερτης επιδημίας πού ή θανατηφόρα δράση της, ή περιέργως πώς, άμφισβητήθηκε μάλιστα και από πολλούς; Τόσοι νεκροί, άνθρωποι, παραδομένοι στον συνωστισμό των ΜΕΘ και των κλινικών των νοσοκομείων, ίσως και προδομένοι από τό σαθρό σύστημα υγείας, χωρίς όξυγόνο ζωής ξαφνικά, μοναχοί απέναντι στον χάρο, δέν μπορεί νά πέθαναν από διάφορες αιτίες, πλίν αυτης του θανατηφόρου κορωνοϊού!

Ή πανδημία αυτή, πού χτύπησε βίαια την άνέτομη ανθρωπότητα, (κρίμα στην εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης) άλλαξε κυριολεκτικά την ζωή όλων. Άποσυντόνισε τις δραστηριότητες άπανταχού των ανθρώπων σε όλα τά σημεία του πλανήτη. Ένας έχθρος άόρατος και άμείλικτος! Σκόρπισε θάνατο, θλίψη, δυστυχία, μπλόκαρε τά όνειρα δισεκατομμυρίων ανθρώπων ανά την ύφήλιο και διέλυσε κάθε όμαλή εξέλιξη και σχέδια, σε άναρίθμητα νοικοκυριά. Άν ό καθένας μας, ιδίως αν είναι και δύσπιστος, κάνει μιά σύντομη περιστροφή της

μνήμης και μετρήσει τούς ανθρώπους που γνώριζε και που χάθηκαν στην διετία αυτή, μόνο από την επιδημία, θα κατανοήσει τουλάχιστον τό πόσο τυχερός είναι που σήμερα παραμένει στη ζωή και μπορεί να χαιρέται τις απολαύσεις της και την τύχη των δικών του. Η αρρώστια που κορυφώθηκε τον προηγούμενο χρόνο σαφέστατα υπήρξε η μάστιγα του αιώνα στον οποίο ήδη διανύσαμε την πρώτη του εικοσαετία. Μιά κατάσταση που σκόρπισε τον θρήνο σε άμετρητα νοικοκυριά, που δεν χαρίστηκε ούτε σε χριστιανούς, ορθόδοξους ή καθολικούς, ούτε σε μουσουλμάνους μηδέ σε βουδιστές ή σε άλλες θρησκευτικές μειονότητες.

Και ενώ τό θανατικό έξαιτίας της πανδημίας του διαρκώς μεταμορφωμένου ιού συνεχίζει, έστω και κατά πολύ μειωμένο, ένα άλλο συγκλονιστικό γεγονός μās προΐδέασε ότι συνεχίζουμε να ζούμε κοντά στον θάνατο και ότι θά πρέπει ποτέ να μίν πιστέψουμε πώς είμαστε ασφαλείς όσο και αν προσέχουμε.

Ο Έγκελαδος ταρακούνησε την γη και έστειλε στην δυστυχία, στην απελπισία και στον άλλο κόσμο δεκάδες χιλιάδες οικογένειες στην γείτονα Τουρκία, αλλά και στην Συρία. Δεκάδες πόλεις και χωριά ίσοπεδώθηκαν κυριολεκτικά με τούς σεισμούς του αιώνα, ενώ σε άπευθείας τηλεοπτικές μεταδόσεις ο πλανήτης δάκρυζε παρακολουθώντας απίστευτα ανθρώπινα δράματα πάνω και κάτω από τά ερείπια. Μόνο στην ιδέα ότι αυτό τό χτύπημα του Έγκελαδου θά μπορούσε να είχε συμβεί όπουδήποτε και οποτεδήποτε, φτάνει για να γίνει κατανοητό πόσο κοντά στον θάνατο βρισκόμαστε όλοι, όσα μέτρα προστασίας και να πάρουμε. Μέ απλά λόγια είμαστε μελλοθάνατοι που όμως δεν τό ξέρουμε ή δεν θέλουμε να τό πιστέψουμε. Πώς μπορεί να αποκλείσει κανείς ότι στην θέση του γονέα που έχασε όλόκληρη την οικογένεια ένα βράδυ από την τρομερή φυσική καταστροφή δεν θά μπορούσε να βρίσκεται ο έαυτός μας; Έχουμε καταλάβει πόσο σύντομη και απρόβλεπτη μπορεί να είναι για όλους τούτη η ζωή; Καταλάβαμε ότι θά πρέπει να συμφιλωθοϋμε και με τον Χάρο;

Μακάβριες σκέψεις πλίν όμως ρεαλιστικές. Μās συγκινούν απίστευτα και θά συνεχίζουν για πολύ άκόμα να μās συγκλονίζουν οι ανθρώπινες οικογενειακές τραγωδιές που εξακολουθοϋν να βγαίνουν μέσα από τά χαλάσματα των έρημιωμένων πόλεων της Τουρκίας και της Συρίας. Νά μās υπενθυμίζουν ότι δεν μπορούμε να καθόμαστε ήσυχoi στους καναπέδες. Ότι υπάρχει και ο θάνατος που παραμονεύει να χτυπήσει με την πρώτη ευκαιρία. Νά νιώσουμε ότι θά πρέπει κάθε ώρα και στιγμή να είμαστε προετοιμασμένοι γι' αυτό.

Η τηλεοπτική ζωντανή αντίληψη που είχε και συνεχίζει να έχει ο κόσμος –ένεκα της τεχνολογίας– με την τεράστιας έκτασης ανθρώπινη τραγωδία της

Τουρκίας και της Συρίας από τους φονικούς σεισμούς, οι ανείπωτες εικόνες τρόμου με την ανάσυρση νεκρών και ζωντανών μέσα από τα χαλάσματα δεν αφήνουν την σκέψη κανενός αδιάφορη ότι κάποτε κάπου θα βρει και άλλο σημείο του πλανήτη παρόμοια συμφορά. Κι όμως, έχουν περάσει στο παρελθόν πολλές τέτοιες παρόμοιες, μικρότερες ή μεγαλύτερες τραγωδίες, πού δυστυχώς έχουν σχεδόν ξεχαστεί. Ήμειναι μόνο στο πετσί όσων χαράχθηκαν με πληγές βαθιές, όδυμηρές ή και τό χειρότερο με ανθρώπινες απώλειες. Για πολλούς αυτή ή λησμονιά ίσως είναι και τό καλύτερο φάρμακο για πονεμένους. Για άλλους οί θύμησες δέν είναι άλλο από μία παράταση στόν έφιάλτη.

Όπως και νά έχει μέσα από τέτοιες βαριές καταστάσεις ανθρώπινης όδυνης, γίνεται παραπάνω από φανερό ότι όσο γρηγορότερα έμπεδώσουμε πώς είμαστε έν δυνάμει μελλοθάνατοι, τόσο καλύτερα θα αποδεχθούμε ότι και ό θάνατος όπως και ή ζωή είναι μία πράξη τήν όποία άργά ή γρήγορα θα γνωρίσουμε. Άς προετοιμαστούμε λοιπόν όπως άκριβώς θέλει νά τό κάνει ό καθένας μας.

(ΥΓ: Τό κείμενο τοϋτο γράφηκε και παραδόθηκε λίγες ήμέρες πριν συμβεί ή ανείπωτη τραγωδία με τί σύγκρουση των τρένων στά Τέμπη, όπου βρήκαν φρικτό και άδικο θάνατο 57 άνθρωποι, οί περισσότεροι έξ αυτών φοιτητές πού πήγαιναν στή Θεσσαλονίκη. Ήταν ό θάνατος πού παραμόνευε στήν κοιλάδα για νά κόψει τό νήμα τής ζωής σε τόσους άνυποψίαστους ανθρώπους).

ΜΠΕΤΤΥ ΜΑΓΡΙΖΟΥ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΠΟΥ ΟΛΑ ΤΑ ΑΛΛΑΖΕΙ

Τόν κοιτούσε από τί τζαμαρία νά μιλάει μέ τό γιατρό. Ένας γκριζομάλλης μεσόκοπος άντρας ήταν, πού τίποτα δέν τής θύμιζε τό γλυκό ξανθό αγοράκι τών παιδικών της χρόνων, πού έβρισκε άπάγκιο στήν άγκαλιά της, κάθε πού έτρεχε νά σωθει, μετά από κάποια του ζαβολιά. Τή γέμιζε τέτοια χαρά! Μά τέτοια χαρά! Ένωθε ή μεγάλη, ή ύπεύθυνη, ή άποτελεσματική κι άς ήταν άπλως τρία χρόνια μεγαλύτερή του.

«Σ' αγαπάω» τής έλεγε σέ κάθε εύκαιρία ό μικρός και τίν έσφιγγε μέ τά μικρά του χεράκια. Κι ήταν κάτι περιέργο. Δέν ήθελε νά χαϊδευτεί σέ κανέναν άλλο. Ούτε στή μάνα ούτε στόν πατέρα. Μόνο σ' αυτήν.

Τίς νύχτες στό ίδιο κρεβάτι οί δυό τους άγκαλιασμένοι, έλάφραιναν οί σκιές πού περνούσαν τίν πόρτα τοῦ δωματίου και κάναν βόλτες τρομαχτικές πάνω στά κεφάλια τους. Φοβόταν κι αυτή. Μά δέν τό δειχνε. Για τόν μικρό. Για νά μή φοβάται ό μικρός.

«Έγώ είμαι έδω», τοῦ λυγε.

«Δέν θά φύγεις ποτέ από κοντά μου», τής ζητούσε.

«Ποτέ», τοῦ ύποσχόταν.

Μεγαλώνοντας ή αγάπη τους δέν έχασε τίποτα από τίν δύναμή της. Έγινε πιό μεγάλο ένδιαφέρον, νοιάξιμο, στοργή. Συζητούσαν τά πάντα. Περνούσε τίς δυσκολίες τής έφηβείας της μαζί του. Ήταν ό σοφός μικρός πού τίν άκουγε και τής συμπαραστεκόταν.

«Δέν θά χωριστοῦμε ποτέ», ύπόσχονταν ό ένας στόν άλλον.

Κι όμως έφυγε πρώτη αυτή. Και χώρισαν, όπως τόσα και τόσα αδέρφια, πού ή ζωή τους όδηγεί έτσι. Αυτή παντρεύτηκε αυτόν πού αγάπησε και πήγε νά ζήσει σέ άλλη πόλη.

«Δέ θά χαθοῦμε, έ;», τής ζήτησε αυτός.

«Ποτέ», ύποσχέθηκε αυτή.

Κι όμως χάθηκαν. Σπάνια έχόταν αυτή στό πατρικό. Άκόμα πιό σπάνια

πήγαινε αυτός στῆς ἀδελφῆς του. Εἶχαν ὅμως τό τηλέφωνο. Καί τά ἔλεγον ἀκόμα. Ἀραιά καί ποῦ, ἀλλά τά ἔλεγον. Μέχρι πού κι αὐτός παντρεύτηκε, βρῆκε μιὰ ζεστή ἀγκαλιά, ἔκανε τήν δική του οἰκογένεια. Δόθηκε ἀλλοῦ καί ἀραιώσαν κι ἄλλο τά τηλεφωνήματα. Ἀκόμα καί οἱ γονεῖς δέν τόν ἀναγνώριζαν.

«Τόν χάσαμε», ἔλεγον.

Δυστυχῶς! Τό διαπίστωσε κι αὐτή. Τόν χάσανε, δέν ἦταν πιά ὁ ἴδιος.

Καί σήμερα γιά μιὰ ἀκόμα φορά τό ξανάνωσε. Σήμερα πού βρέθηκαν πάνω στό κρεβάτι πόνου τῆς μητέρας.

Τήν εἰδοποίησαν, πῶς ἡ μάνα ἦταν σοβαρά, ἄφησε τά πάντα, πῆρε τό τρένο καί ἦρθε στήν πόλη πού γεννήθηκε καί μεγάλωσε. Καί ἔτρεξε στό νοσοκομεῖο. Καί τώρα τόν ἔβλεπε ἀπό τή τζαμαρία τῆς ἐντατικῆς, νά κουβεντιάζει μέ τό γιατρό, χειρονομῶντας.

Ἀλλά νά! Νά ἴτος, αὐτός εἶναι! Αὐτήν ἀκριβῶς τήν κίνησή του, τήν λάτρευε. Αὐτός εἶναι ὁ γλυκούλης ἀδελφός της!

Σαν τέλειωσε, μπῆκε στό δωμάτιο νά τῆς πει τά νέα. Δυσάρεστα τῆς εἶπε, ἀλλά καθώς τῆς τά ἔλεγε τῆς ἔπιανε τό χέρι μέ στοργή. Στοργή ξεχασμένη. Κι αὐτή, ἀντί νά λυπηθεῖ, χάρικε. Τόν ἔβρισκε σιγά σιγά. Ὑστερα κοιτάξαν τή μάνα. Οἱ ἀνάσες της δύσκολες, ἡ καρδιά της ἀδύναμη, κι αὐτοί οἱ δύο τους ἀγκαλιασμένοι, στό προσκεφάλι της. Ἐκλαπαν, ἔκλαπαν καί ἀγκαλιάστηκαν.

«Θά ἴμαστε ξανά μαζί», τῆς ὑποσχέθηκε.

«Γιά πάντα», του εἶπε αὐτή ἐνῶ κοιτάζονταν, προσπαθώντας νά ἀναγνωρίσουν αὐτό πού ἔμεινε, αὐτό πού θύμιζε τούς ἑαυτούς τους πρὶν χρόνια.

Δέκα μέρες πάνω ἀπό τό προσκέφαλο τῆς μάνας. Θυμῆθηκαν καί ξανάζησαν τό παρελθόν τους. Ἡ μάνα δόξα τῷ Θεῷ ἔγινε καλά. Κι αὐτοί πῆγαν στίς οἰκογένειές τους. Ἐκεῖ ὅπου ἦταν ἡ θέση τους. Ἐκεῖ ὅπου οἱ σύζυγοι, τά παιδιά τους, οἱ ὑποχρεώσεις τους, τούς καλοῦσαν.

Καί πάλι ξεχάστηκαν. Καί πάλι τό τηλέφωνο χτυποῦσε ἀραιά, γιά νά ἀκουστεῖ μιὰ ἄγνωστη λές φωνή, νά ρωτάει πράγματα τυπικά γιά νά ἀκούσει ἀπαντήσεις καί πάλι τυπικές. Διάλογος χωρίς οὐσία, χωρίς ἔγνοια, χωρίς ἐνδιαφέρον. Ἔτσι γιά νά γίνεται. Κι ὅταν ἔκλεινε τό τηλέφωνο, τό κενό. Κι ὁ καθένας στόν κόσμο του, στήν οἰκογένειά του, στά δικά του.

Ἐκλαιγε πολύ μετά ἀπό κάθε τηλεφώνημα... γιατί τό ἔχε σκεφτεῖ καί εἶχε καταλήξει. Πῶς μόνο πάνω σ' ἓνα κρεβάτι πόνου θά ξαναπλησιαστοῦν γιά νά διαπιστώσουν, γιά μιὰ ἀκόμα φορά, πῶς ἀντικρίζουν ἕναν ἄγνωστο. Καί σέ ἴκνην τή στιγμή ἀδυναμίας πάλι θά δώσουν ὄρκους πῶς ποτέ ξανά δέν θά ἀφήσουν νά χαλαρώσουν οἱ σχέσεις τους, πῶς ποτέ ξανά δέν θά ξεχαστοῦν.

Καί πάλι ὅμως θά ῥθει ἡ ἴδια ἡ ζωή τους καί θά τούς καλέσει καί θά ξεχάσουν ὄρκους, θά ξεχάσουν ὑποσχέσεις. Θά γυρίσει ὁ καθένας στό δικό του σπιτικό, νά συνεχίσει τόν ἀγῶνα του γιά τούς δικούς του ἀνθρώπους...

«Δυστυχῶς ἔτσι εἶναι», μονολόγησε. Τύλιξε τό σάλι της γιά νά μετριάσει τό ρίγος πού τί διαπερνοῦσε καί ἄφησε τό λυγμό της νά ἀκουστεῖ σάν ἕνας βαθύς ἀναστεναγμός ἀπό τά μύχια της ψυχῆς της.

ΒΑΡΒΑΡΑ Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΓΟΝΕΩΝ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΡΟΣ ΝΑΥΤΙΛΟΜΕΝΟΥΣ

Κοιτάξτε με προσοχή τήν εικόνα πού βρίσκεται παραπάνω. Βρισκόμαστε νοερά στό Μουσείο του Λούβρου καί συγκεκριμένα στήν πτέρυγα Sully, 2ος όροφος, αίθουσα 950, Collection Etienne Moreau-Nelaton (1859-1927), «Les Romantiques». Μπροστά μας έχουμε έναν πίνακα του 1819, μιά έλαιογραφία σέ καμβά, μεγάλων διαστάσεων (491 x 716 εκατοστών), γνωστή ως «Le Radeau de la Meduse», «Η Σχεδία τής Μέδουσας», του Γάλλου ζωγράφου καί λιθογράφου, Jean-Louis Andre Theodore Gericault (Ζάν-Λουί-Τεοντόρ Ζερικό) (1791-1824), μιās καθοριστικής μορφής του Γαλλικού Ρομαντισμού.

Όχι, δέν πρόκειται γιά εικαστική ένημέρωση... Καί γιά όσους δέν έπισκεφτίκατε άκόμη τό Λούβρο ή δέν έχετε άκούσει τήν ιστορία, συνεχίστε τήν άνάγνωση, γιατί σίγουρα στά παιδικά σας χρόνια, άλλά καί άργότερα ως ενήλικες,

ἀκούσατε καί τραγουδήσατε τό «Ἦταν ἓνα μικρό καράβι, πού ἦταν α, α, α, ἀταξίδευτο...», σωστά; Τί νά σημαίνουν ὅλα αὐτά ἄραγε καί πῶς συνδέονται;

Ἡ ἱστορία λοιπόν, πίσω ἀπό τόν πίνακα, εἶναι ἓνα ἀληθινό συμβάν, μιά πραγματικά ἀνθρώπινη τραγωδία. Τόν Ἰούνιο τοῦ 1816, ἡ Γαλλική φρεγάτα «Μέδουσα», μαζί μέ ἄλλα τρία πλοῖα, ἀποπλέει μέ 400 περίπου ἐπιβάτες, ἀπό τή Γαλλία γιά τή Σενεγάλη. Ὁ ἀριστοκράτης καί ἄπειρος καπετάνιος, ἐπιθυμῶντας νά φτάσει πρῶτος στόν προορισμό, βασιζέται στή συμβουλή ενός ἐπιβάτη καί χαράζει μιά δική του πορεία, ἀπόφαση πού ὀδήγησε τελικά τή φρεγάτα σέ μιά ξέρα, ἀνοιχτά τῶν ἀκτῶν τῆς Μαυριτανίας. Τό πλοῖο καταστράφηκε καί ἔπρεπε νά ἐγκαταλειφθεῖ, οἱ σωσίβιες λέμβοι δέν ἐπαρκοῦσαν γιά ὅλους τούς ἐπιβάτες καί τούς τετράποδους καί φτερωτούς φίλους τους καί κατασκευάζεται πρόχειρα μιά σχεδία, ὅπου χώρεσαν μετά βίας περίπου 150 ἄνθρωποι, στήν πλειονότητα ἄνδρες, καθῶς καί κάποιες ἐλάχιστες προμήθειες. Γιά 13 ἡμέρες, οἱ δύσκολες καιρικές συνθήκες, ἡ ἔλλειψη τροφῆς καί νεροῦ, ἡ ἀπόγνωση, τό ἔνστικτο ἐπιβίωσης, μετέτρεψε τή σχεδία σέ ἓνα κολαστήριο σκηνῶν καί ἀποφάσεων ἀνθρωποφαγίας-κανιβαλισμοῦ. Ἡ σχεδία ἐντοπίζεται ἀπό τό πλοῖο «Ἄργος», μέ μόνο 15 ἐπιβάτες, ἀπό τούς ὁποίους ἐπέζησαν οἱ 10.

Ἡ τραγική ἱστορία ἀποτυπώθηκε στό γαλλικό τραγούδι μέ τίτλο «il était un petit navire» (ἀπόδοση στά ἑλληνικά: Ἦταν ἓνα μικρό καράβι!), ἀπό τόν Louis-Francois Nicolaïa (1811-1879), περισσότερο γνωστό ὡς Clairville, ἡθοποιό, λιμπρετίστα, συγγραφέα ἐπιθεωρήσεων καί θεατρικῶν μουρλέσκ τοῦ 19ου αἰῶνα, πού μεταμόρφωσε αὐτό τό παραδοσιακό ναυτικό τραγούδι σέ μιά παιδική μελωδία, μεταφρασμένη σέ πολλές γλῶσσες, τόσο οἰκεία καί χιλιεπιπλωμένη ἀπό ὅλους μας.

Παιδικά χεῖλη καί ὄχι μόνο, ἀνά τόν κόσμο ὅλο λοιπόν, τραγουδοῦσαν καί τραγουδᾶνε ἀνέμελα καί κάτω ἀπό τίς ψεύτικες χαρούμενες μελωδίες του, τό τραγούδι αὐτό, πού ἀφηγεῖται μιά ἄθλια ἱστορία: μετά ἀπό ἔλλειψη φαγητοῦ, τά μέλη ενός πλοίου τραβοῦν καλαμάκια γιά νά καθορίσουν ποιός ἀπό αὐτούς θά καταβροχθιστεῖ ἀπό τούς ἄλλους... Ἡ «μοίρα» ὀρίζει τόν νεότερο, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει νά προσεύχεται στήν Παναγία ἐνῶ οἱ σύντροφοί του συζητοῦν γιά τόν καλύτερο τρόπο νά τόν «ἀπολαύσουν». Οἱ προσευχές τοῦ νεαροῦ ναύτη ἀκούγονται ἐπιτέλους: χιλιάδες ψάρια πηδοῦν μόνα τους στό πλοῖο... σώζοντας τό ἀγόρι ἀλλά καί ὅλο το πλήρωμα. Χμμ ...

Πολλά χρόνια πρῖν, ὁ Γάλλος οικονομολόγος Jean-Baptiste Say (1767-1832) εἶπε: «Οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν ἐποχῶν μοιάζουν. Ἡ ἱστορία δέν εἶναι χρήσιμη ἐπειδή διαβάζει κανεῖς ἐκεῖ το παρελθόν, ἀλλά ἐπειδή διαβάζει τό μέλλον».

Βλέποντας λοιπόν, έπιγραμματικά, ανακαλύπτουμε ότι υπάρχουν πολυάριθμες ιστορίες σέ εύκολες ή δύσκολες στιγμές στήν πορεία τής ανθρωπότητας, πού σχετίζονται μέ φαινόμενα κανιβαλισμού καί ανθρωποφαγίας.

Ένδεικτικά καταγράφουμε αναφορές στήν Άρχαία Έλλάδα (Κρόνος, Μίνωας, Κύκλωπας, Θυέστης, Τηρέυς, κάτοικοι τής Σκυθίας), στήν πολιορκία τών Αθηνών από τόν Σύλλα, τής Ίερουσαλήμ υπό τόν Τίτο, Άρχαία Αίγυπτος, Μογγόλοι τής Στέπας, Κέλτες, Νησιά Φίτζι, Άζτέκοι, Ίνδιανοί ιθαγενείς Καρίμπ (στά Ισπανικά Canibales, απ' όπου προέρχεται καί ή λέξη «κανιβαλισμός», στήν τοπική διάλεκτο «cannibe» πού σίμαινε γενναίος), Τουπινάμπα κ.ά. Εύρηματα τών παλαιοανθρωπολόγων στήν κατώτερη παλαιολιθική περιοχή Gran Dolina (Ισπανία), πρίν από περίπου 780.000 χρόνια, στήν Αιθιοπία 160.000 χρόνων, παλαιοντολόγων στή γαλλική περιοχή Moula-Guercy 100.000 χρόνων, ό λιμός τής Γαλλίας τού 1030, ή υπόθεση τού Cowboy Wash τού νοτιοανατολικού Κολοράντο (1125 έως 1150), ό λιμός τής Αιγύπτου τού 1200, ή περίοδος τού μεγάλου Εύρωπαικού λιμού τό 1201, ό «ιατρικός ή φαρμακευτικός κανιβαλισμός» στήν Εύρώπη τού 16ου αιώνα, είδη τελετουργικού κανιβαλισμού πού εφαρμόζουν κάποιες φυλές τού Άμαζονίου, τής Άφρικής ή τής Ώκεανίας (Νέα Γουινέα), φυλή Asmat στήν Ίνδονησία.

Ό «λυκάνθρωπος» τού Μπέντμπεργκ (1589), ή πολιορκία τών Παρισίων του 1590, ή αποστολή τού 1845, στό Βορειοδυτικό Πέρασμα μέ τά πληρώματα τών πλοίων «Έρεβος» καί «Τρόμος», ή ιστορία τού Άμερικάνου Albert Fish (1920), τού Γερμανού κανιβάλου Γκέοργκ πού έδρασε μετά τόν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τής ανθρωποφάγου στό Καπανδρίτι τόν Μάιο τού 1942, ή περίοδος τής πολιορκίας τού Λένινγκραντ από τούς Γερμανούς (1942 καί μετά), τό 1967 στήν έπαρχία Guangxi τής νότιας Κίνας, ή υπόθεση τού 72χρονου Άντρές Φιλομένο (1991), οί Κανίβαλοι τών Άνδεων μέ τό αεροπορικό δυστύχημα τό 1972, ό Ρώσος Andrei Chikatilo (1978 έως 1990), ό «μανιακός» τού Άγκάρεσκ (άπό 1992), τό 1995 ή Filita Malishira από τί Ζάμπια, τό 1997 κατά τί διάρκεια τής μεγάλης πείνας στή Βόρεια Κορέα, ή περίπτωση τού Ντόραντζελ Βάργκας (1999), τού Άρμιν Μάιβες στήν Γερμανία (2001), ή φυλή Fore, οί άσκητές τού Γάγγη «Άγκόρι Σάντους» κ.ά. Μεγάλη λίστα για ένδεικτική, δέ νομίζετε...;

Καί φτάνουμε στό σήμερα.... 2023 μ.Χ, στήν έποχή τής ανάπτυξης, τών έπιτευγμάτων, τού πολιτισμού, τής κατάκτησης καί κατοίκησης τού διαστήματος, τού μετανθρωπισμού, τής «άθανασίας». Μέ ρίζες στήν πρώιμη ιστορία τής ανθρωπότητας, μās είναι πλέον γνωστό ότι ή πρακτική βρώση άτόμων τού

ΐδιου είδους, δέν ἀποτέλεσε ἢ ἀποτελεῖ συνηθισμένη συμπεριφορὰ. Θεωρήθηκε ἀπό κάποιους μελετητές, ὄχι ἀκριβῶς πολιτισμική παρακμὴ, ἀλλὰ μίᾳ διαφοροτική πολιτισμική ἐκδοχή. Μάθαμε ἐπίσης, ὅτι δέν προβλέπεται ἐγκλημα κανιβαλισμοῦ ἀπό τὴν κείμενη νομοθεσία κάποιων κρατῶν (π.χ. Ἡνωμένο Βασίλειο, Γερμανία) σέ περιπτώσεις πού ἀποδειχθεῖ ὅτι εἶναι θέμα ἐπιβίωσης (σέ κάποιες ἀκραίες συνθήκες), ἢ ἂν τό θύμα αὐτο-προσφερθεῖ. Μετά ἀπό ἔρευνες, διακρίθηκε σέ πολεμικό, ἀποθηκῶν ἢ ἐνδοκανιβαλισμό καί ἐξωκανιβαλισμό. Διευκρινίστηκε ἐπιστημονικά, πῶς οἱ αἰτίες τῆς ἀνθρωποφαγίας διακρίνονται ἀνάλογα μέ τὰ κίνητρα, σέ κανιβαλισμό ἐπιβίωσης, τελετουργικό καί ἐγκληματικό (μέ μορφή: σεξουαλική, ἐπικούρεια ἢ ἐπιθετική – συνδεδεμένη μέ ψυχική διαταραχή).

Γενικότερα, παρατηροῦμε πῶς ὁ κανιβαλισμός καί ἡ ἀνθρωποφαγία στό σύνολο τῶν ἀνθρώπων, φαίνεται νά προκαλεῖ ἀποστροφή καί τόσο ἡ πρόοδος, ὅσο καί ὁ ἐκπολιτισμός, ἀποδυναμώνουν τέτοιου είδους φαινόμενα. Ἡ ἀνθρωπότητα, ἐπιβιώνει πλέον, χωρὶς τὴν ἀνάγκη γιά σάρκα ἀπό τό ἴδιο της τό εἶδος καί καλύπτει τίς ἐθιμικές της ἀνάγκες μέ ἄλλες ἀνάιμακτες μορφές. Ὁ ἀνθρώπος, παρόλες τίς ὑφέσεις καί τίς δυσκολίες, κατάφερε μέσα ἀπό βιβλία, ἐργαστήρια, ἔρευνες, πειράματα, μέσα ἀπό χιλιάδες ὄρες πάνω ἀπό μικροσκοπικά, σχεδόν ἀόρατα σωματίδια, ἢ παρατηρῶντας μέρα-νύχτα τὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ σύμπαντος, ἐξερεύνησε ἄγνωστα σημεῖα, δάμασε τὴ γῆ, διέσχισε ὠκεανούς, κατάρκτησε τοὺς αἰθῆρες, κατασκεύασε μηχανές πού ἔφτασαν σέ ἄλλους πλανῆτες, ἔδωσε ζωὴ στὴν ἔρημο, ἐρμίνευσε φαινόμενα, ἔκανε ἰατρικά ἐπιτεύγματα, κλωνοποίησε, θεμελίωσε δικαιώματα καί συνεχίζει ἀδιάκοπα τὸν ἀγῶνα του γιά ἓνα παραγωγικό σήμερον, ἓνα καλύτερον αὔριον, ἓναν ἀναβαθμισμένο ἀνθρώπο καί ἓνα ἰδανικό «πάντα». Τί λέτε, δέν εἶναι ἔτσι;

Ὅλα θὰ ἦταν ἔτσι ἀκριβῶς, ἀλλά... ὅπως καί σέ πολλές ἄλλες περιπτώσεις «ὁ πῖθκος ἀφίνει τό ἓνα κλαδί καί ἀμέσως πιάνεται ἀπό ἓνα ἄλλο»... Τί πῆγε λάθος ἄραγε, μέ τόση ἐξέλιξη καί ὁ κανιβαλισμός καί ἡ ἀνθρωποφαγία δέν εἶχαν τὴν ἴδια τύχη μέ τοὺς δεινόσαυρους, πού ἐξαφανίστηκαν ἀπό τὴ ζωὴ μας; Συμβαίνει νά διαβάζουμε καθημερινά, νά ἀκοῦμε τόσο συχνά, νά βιώνουμε καί νά ἀσχολούμαστε ἀπό κάθε προσέγγιση πλέον, μέ τό φαινόμενο τῆς ἀνθρωποφαγίας σέ μιά νέα μορφή: τὴν κοινωνική ἀνθρωποφαγία! Τί ἔγινε ἄραγε; Αὐτὰ ἴσχυαν κυρίως σέ πρωτόγονες φυλές καί σέ σκοτεινές στιγμές τῆς ἱστορίας! Ἐμεῖς δέν εἴμαστε οἱ πολιτισμένοι; Τελικά, μήπως δέν «κατεβήκαμε» ἀκόμη ἀπό ἐκείνη τὴ σχεδία τῆς Γαλλικῆς φρεγάτας «Μέδουσα»; Καί τώρα, λίγο πρὶν νά ἀποκτήσουμε «ἀθανασία», ποιά μορφή ἀνάγκης καλύπτουμε ὡς

άνθρωπότητα; τίν επιβίωση, τίν τελετουργία ή τό ἔγκλημα; Δέν θά ἦταν ἀναμενόμενο στήν πολιτισμένη μας κοινωνία, νά εἶχαμε οὐσιαστικά τελειώσει καί ἀποκηρύξει τόν κανιβαλισμό, σέ οποιαδήποτε μορφή του;

Ἡ Ἀμερικανίδα συγγραφέας Γερτρούδη Στάιν (1874-1946), τό ἀπέδωσε ἄρτια: «Ἴδου τό μάθημα πού μᾶς διδάσκει ἡ ἱστορία: Ἐπανάληψη». Ἐπανάληψη μέ νέα μορφή, ὅπου ἄλλαξε τό εἶδος τῆς βρώσης ἀτόμων τοῦ ἴδιου εἴδους. Στίς μέρες μας, ἡ κοινωνική ἀνθρωποφαγία ὄχι μόνο δέν ἔχει ἐξαφανισθεῖ, ἀλλά ἀποτελεῖ ἕνα ἀναπτυσσόμενο φαινόμενο. Μιλᾶμε πλέον γιά μιά μορφή συμπεριφορᾶς, ὅπου ὁ ἀνθρώπος γιά νά ἐπικρατήσει κοινωνικά στό εἶδος του, χρησιμοποιοῦ σκληρά, ἐπιθετικά, προσβλητικά, κυνικά, χλευαστικά, ὑποτιμητικά, ἀναξιοπρεπεῖ, ἐνστικτώδη ἢ ἄκρατα ἰδιοτελεῖ μέσα.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καί ὁ κοινωνικός κανιβαλισμός ἀνιχνεύεται καθόλην τή διάρκεια τῆς γραμμικῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητας, γιατί προφανῶς ἡ ἀκούσια ἢ ἐκούσια δίψα γιά «ἐπικράτηση» καί ἀφανισμό τοῦ ἄλλου, δέν εἶναι ἀποκλειστικό ἐπίτευγμα τῆς ἐποχῆς μας. Ἐπομένως, τί θά μπορούσε νά ἀναρωτηθεῖ κανείς; πῶς εἶναι ἕνα γονιδιακό πρότυπο; ἀποτελεῖ ἐπίκτητη συμπεριφορά ἢ εἶναι συνάρτηση τῆς ἀλληλεπίδρασης τῶν γονιδίων καί τοῦ περιβάλλοντος;

Αὐτή τή φορά δέ θά μιλήσουμε γιά θεωρίες, γιά προσεγγίσεις, γιά λύσεις, δέ θά προτείνουμε πρακτικές ἀντιμετώπισης καί σέ καμία περίπτωση δέ θά δώσουμε συμβουλές! Ἐδῶ, σ' αὐτές τίς γραμμές δέ θά δικάσουμε ἐμεῖς, οἱ ἄμειπτοι, τούς ἄλλους κακούς «ἀνθρωποφάγους». Ἡ πρόσφατη ἐμπειρία «ἀνθρωποφαγίας» εἶναι ἀκόμη νωπή στά χεῖλη μας. Ἐδῶ, εἴμαστε ὅλοι φύλλα τοῦ ἴδιου δέντρου, θύματα καί θύτες, ἑνός φαινομένου. Ἐδῶ εἴμαστε ὄχι γιά νά ρίξουμε ἢ νά ἀποτινάξουμε εὐθύνες, ἀλλά γιά νά ψάξουμε, νά διερωτηθοῦμε, νά βιώσουμε ἀλήθειες. Ἐδῶ εἴμαστε γιά νά χαρτογραφήσουμε τή δική μας πορεία, ἀλλά καί νά μπορούμε νά φτάσουμε «ὄλοι», «ὀλόκληροι» σῶσι καί ἀβλαβεῖς, ὁ καθένας στό δικό του λιμάνι...

Τί εἶναι λοιπόν, αὐτό, πού μᾶς ὠθεῖ νά καταβροχθίζουμε κοινωνικά καί ψυχολογικά ἄλλους ἀνθρώπους; Ἡ ἀπάντηση δέ μοιάζει νά εἶναι μονολεκτική. Σέ κάθε περίπτωση, πάντως, δέν μπορούμε νά παραβλέψουμε ὅτι γεννηθήκαμε σέ ἕνα κόσμο ὅπου, ἀπό μικρή ἡλικία, οἱ πρῶτες προσλαμβάνουσες γιά ἕναν ἰδανικό κόσμο, δέν ἦταν «Καί ζήσανε ὄλοι καλά», ἀλλά «Καί ζήσανε αὐτοί καλά καί ἐμεῖς καλύτερα»... Κάπως ἔτσι, ἀρχικά μνηθήκαμε ἀνθρωπολογικά καί λαογραφικά, ἀπό τά λαϊκά καί τά ἔντεχνα παραμῦθια τῆς προφορικῆς παράδοσης, ὅπως ἡ Σταχτοπούτα, ἡ Στριγγλα, ὁ Αὐγερινός καί ἡ Πούλια, ὁ Κυανοπώγωνας, ἡ Γαῖδουροτομαροῦ κ.ἄ., σέ ἕναν ἀρχέτυπο διχασμό, σέ εἰκό-

νες και ακούσματα «άνθρωποφαγίας» και αυξήθηκε ενδόμυχα ο άρχεγονος φόβος μας να μί φαγωθούμε από μάγισσες, ανθρωπόμορφα τέρατα, δράκους με ανθρώπινη φωνή, θυμωμένους γίγαντες κ.λπ.

Ουσιαστικά λοιπόν καταγράψαμε αρκετά νωρίς, ότι άνθρωπος «τρώνει» άνθρωπο, ότι ο αδύναμος θα υπομένει και θα είναι πάντα με σκυμμένο τό κεφάλι μπροστά στον ισχυρό, ότι τό «λάθος» λιθοβολείται, ότι ή ψυχική ή σωματική αναπηρία χλευάζεται, ότι ό «διαφορετικός» διαπομπεύεται, ότι ό ξένος ή ό νεόφερτος θά είναι άτομο μί έμπιστοσύνης, ότι ή γυναίκα-μάνα χωρίς σύζυγο θά μένει έξω από τό χωριό, ότι αυτοί που ήταν κάποτε σπουδαίοι και τρανοί, με μία πλεκτάνη ενός πανούργου τύπου, γίνανε δακτυλοδεικτούμενοι σέ μία μέρα, ότι οί χήρες ή οί διαζευγμένες ήταν ανήθικες, ότι τά όρφανά δέν είχαν μέλλον, ότι οί έχθροί μας ήταν χρήσιμοι μόνο ως σκλάβοι... Πολλά παρόμοια «ότι» από τά ανυποψίαστα στόματα τής μαμιάς ή τής γιαγιάς, μās έστειλαν άτελείωτα βράδια σπίν άγκαλιά του Μορφέα και κυριολεκτικά κοίμισαν παράλληλα τίν άτομική μας ευθύνη, τί συνείδηση, τίν περιβόητη ένσυναίσθησή μας, αλλά και τίν ανθρωπιά μας...

Άπό μικρή ήλικία, εκπαιδευτικάμε να κατασκευάζουμε «νοπούς» θρόνους χωρίς αξιολογικά φίλτρα για είδωλα, ήρωες, φιγούρες, διασημότητες, πρότυπα, φίλους, συγγενείς, συνεργάτες, συντρόφους, γείτονες, συζύγους, παιδιά και ταυτόχρονα μās προίκισαν και με ένα σφυρί για να τούς κατεδαφίζουμε, όταν διαφωνούνε, δέν μās είναι πλέον χρήσιμοι, ή επιθυμούμε να τούς αντικαταστήσουμε με κάτι καινούργιο, πιό αναγκαίο για τό εγώ μας. Με κάποιον «μαγικό» τρόπο, όλόκληρες γενιές γαλουχηθήκαμε στή θεά ενός κοινωνικού και ψυχολογικού «πτώματος» να κατασπαράζουμε ό,τι γεμίζει τίν άνολοκλήρωτη και άδεια μας ζωή. Και πριν να θαυμάσουμε τίν ευφυΐα και τί γνωστική αντίληψη του κινηματογραφικού χαρακτήρα του Χάνιπαλ Λέκτερ, ως ενήλικες πλέον, όσο άποτρόπαιες και άν ήταν κάποιες σκηνές, είχαμε δηλητηριαστεί ως παιδιά, από επικίνδυνες ταινίες με επιθετικούς «ήρωες» τής όθόνης, αλλά κυρίως με τίς ύπουλες έμπειρίες «άνθρωποφαγίας» εντός σπιτιού.

Ποιές θά μπορούσαν να ήταν κάποιες από τίς έμπειρίες αυτές; Άς αναφέρουμε μερικές που έχουμε παρατηρήσει να «ανακυκλώνονται»: Έντονες συγκρούσεις, παραμέληση, εγκατάλειψη, έπεισόδια βίας ή κακοποίησης, σκληρές διαπραγματεύσεις, άπουσία ή άπώλεια γονέα, διπλά μηνύματα, μειωτικά σχόλια, άρνητική κριτική, έλλιπίς φροντίδα, άπόρρητη, άνεπαρκείς συνθήκες διαβίωσης, σοβαρά άτυχήματα ή παθήσεις, έκφοβισμοί, φυσικές καταστροφές, άποτελούν σημαντικές αίτιες τραύματος για μία ευάλωτη παιδική ψυχή. Άφρόντιστα παιδικά τραύματα, λοιπόν, μās ταλαιπωρούν άργότερα ως ενή-

λικες μέ αποτέλεσμα νά παρουσιάσουμε σοβαρά προβλήματα κατάθλιψης, άγχους, ένοχών, τύψεων, φόβων άπόρριψης-έγκατάλειψης-προδοσίας, έλλειψης έμπιστοσύνης, άποφυγής συναισθηματικών δεσμών, έθιστικών συμπεριφορών, διατροφικών διαταραχών, διαχείρισης θυμού ή όργης κ.ά. Καί ξέρετε κάτι; δέν άντιδρούμε όλοι μέ τόν ίδιο τρόπο στό τραύμα. Κάποιοι άπό έμάς, γιά νά προστατευτούμε, τό «θάβουμε» μέσα μας βαθιά, κάποιοι θυμόμαστε βασανιστικά καί καθημερινά κάθε λεπτομέρεια καί δέ σημαίνει ότι όλοι έμφανίζουμε πάντα τήν ίδια συμπτωματολογία... Καί εκεί πού ύπήρχε μιά σχετική νηνεμία στή ζωή μας, ένα πιεστικό γεγονός, μιά άπαιτητική κατάσταση, έρχεται καί ενεργοποιεί αυτό πού είχαμε μέσα μας, φέρνοντας στήν έπιφάνεια τό παλιό κενό, τήν άπεριποίητη εκείνη πληγή, πού κάποιος τό ίδιο άφρόντιστος τραυματίας-γονέας μās μετέδωσε μέ τόν τρόπο του, άπό τό δικό του άφρόντιστο γονέα καί ή ιστορία επαναλαμβάνεται ...

Πόσο διαφορετικά θά είναι όλα, άν καταλάβουμε έγκαιρα, ότι είμαστε προβολικά είδωλα, καθρέπτες τών έσωτερικών μας εκείνων τραυμάτων, ότι φερόμαστε στους γύρω μας, όπως νιώθουμε γιά μās τούς ίδιους καί όπως έχουμε πλάσει τήν αυτοεικόνα μας; Πόσες «ξέρες» θά άπόφυγε ή «φρεγάτα» τής ζωής μας, άν παύαμε νά μās φταίνε οί άλλοι «άφρόντιστοι» δίπλα μας καί νά βάζαμε έπιτέλους μιά τελεία στήν άδυσώπητη ανάγκη μας νά «θρέψουμε» τί γνωστική, τί συναισθηματική μας «πείνα» άπό τίς ήδη πληγωμένες σάρκες καί έξίσου φοβισμένες ψυχές τών συνανθρώπων μας, μόνο καί μόνο γιά νά μίν φταίμε έμεις...; Πόση γαλήνη θά είχε ό έσωτερικός μας «ώκεανός» άν κατανοούσαμε καί συγχωρούσαμε τούς «συνεπιβάτες» τών ταξιδιών μας, γιατί φέρονται όπως τούς φέρθηκαν; Πόσα «ναυάγια» θά είχαμε γλυτώσει άν, σέ κάθε δυσκολία, ό δείκτης του χεριού μας, δέν έδειχνε μέ τόση ταχύτητα καί ευκολία, ένα άλλο πρόσωπο, εκτός άπό έμάς; Γιατί, τελικά, αυτό πού φαίνεται νά συμβαίνει είναι γιά νά έξορκίσουμε τό φόβο, τίς τύψεις, τήν ευθύνη καί τίς ένοχές μας, γιά νά μίν άκουμπήσουμε τίς έσωτερικές μας αλήθειες, χωρίς καμία ένδοσκόπηση καταφεύγουμε σέ κάποιον άλλο βαστάζο του «προσωπικού μας σταυρού», επειδή άπλά θεωρούμε ότι «ξεφορτώνοντας» έτσι τό ψυχικό μας βάρος, θά νιώσουμε καλύτερα... Ίσως, είναι οί ίδιες στιγμές πού έμεις οί ίδιοι, οί πολιτισμένοι καί «έν άναμονή άναβαθμισμένοι» άνθρωποι του 21ου αιώνα, κάνουμε κηρύγματα γιά συμπόνοια, δικαιώματα, άνθρωπιά καί ένσυναίσθηση... Όλα κατά τό δοκούν, στό βωμό μās άφθαρτης καί άμόλυπτης έξωτερικής μας εικόνας...Μιά εκμοντερνισμένη τελετουργία, πού δέν τολμάει κανένας μας, νά καταδικάσει μέ τήν ίδια άνεση πού θά κάναμε γιά μιά άνθρωποφάγα φυλή του Άμαζονίου, τής Άφρικής ή τής Όκεανίας...

Ξέρετε τί άλλο μπορεί νά μᾶς κάνει «άνθρωποφάγους»; Ἡ ἐκδικητική μανία, τὸ μίσος καί ὁ φθόνος γιά κάτι πού ἐμεῖς δέν ἔχουμε, δέν τολμήσαμε νά διεκδικήσουμε, νά ἀποδεχτοῦμε, νά μιλήσουμε ἀνοιχτά γι' αὐτό. Τά ἀνεκπλήρωτά μας γίνονται πραγματικότητα σέ κάποιον ἄλλο κι αὐτό φαίνεται νά μᾶς πονάει. Ἡ «γνωστί κατσικά τοῦ γείτονα» ἀναβιώνει σέ κάθε «θέλω» πού δέν καλύψαμε καί ὁ θυμόσοφος λαός μας φαίνεται νά ἔχει ἀποδώσει εὐστοχα καί ἀπλοϊκά πολλές τέτοιες καταστάσεις. Ἡ ἀνεπάρκεια, τὸ μίσος γιά τὸ ἄλλο φύλο, ἡ σεξουαλική καταπίεση, ὁ ἀτομικισμός, τὸ αἰσθημα κατωτερότητας, ἡ σύγκριση, ἡ ζήλεια, ἡ ἀποτυχία, ἡ ἀδιαφορία, τὸ αἰσθημα ὑπεροχῆς, ἐξουσίας καί δύναμης, ἡ ἔλλειψη ἐνσυναίσθησης καί σεβασμοῦ, ἡ ὑπαρξί μας μέσα ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία τοῦ ἄλλου, ἡ μίμηση, ἡ κυριαρχία, ὁ ἀχαλίνωτος πόθος γιά ἐπιτυχία, δημοσιότητα, ἀναγνωρισιμότητα, δημοφιλία, θολώνουν τὴν εἰκόνα τόσο μέσα μας ὅσο καί τῶν γύρω μας. Ἡ ἀνεξέλεγκτη ροπὴ γιά ἀπνευχοποίηση, ἕνα ἐγωκεντρικὸ σύστημα ἐρμηνείας καί ἀπόδοσης δικαιοσύνης, τὸ «δικό μας σωστό» πού δέν ἀφήνει χῶρο στό «σωστό» τῶν ἄλλων, ἡ κατὰκριση, ἡ ἐτικετοποίηση μὲ τὰ ἀπόλυτα δίπολα (καλός-κακός) πού ἐλαχιστοποιεῖ τίς ἐνδιάμεσες ἀποχρώσεις, ἡ ἀκαμψία στὴν ἀνεκτικότητα, στὴ συγχώρηση τοῦ ἑαυτοῦ μας καί ἀλλήλων, ἐμποδίζουν τὴν αὐτοπραγμάτωσή μας, τὴν αὐτοδιάθεση καί μᾶς καθιστοῦν ἀσταθεῖς στὴν ὑγίη συνύπαρξη.

Συχνὰ ἐμφανιζόμενη εἶναι καί ἡ δυσκολία ἀποδοχῆς καί διαχείρισης τοῦ «λάθους», πού κρέμεται σὰ δαμόκλειος σπάθην πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, ἀπὸ μικρὴ ἡλικία καί δυστυχῶς δέν μᾶς ἀφήνει νά βιώσουμε τὸ λάθος ὡς φωτοδότη γιά τίς ἐπιτυχίες μας, ἀλλὰ γίνεται ἕνας ἐφιάλτης ὅταν ἀναγνωρίσουμε λάθος στό «λειτουργικὸ σύστημα» κυρίως τοῦ παιδιοῦ μας ἢ τοῦ συνανθρώπου μας. Τοῦ φερόμαστε μὲ τὴν ἴδια σκληρότητα πού μᾶς φέρθηκαν, ὅταν ἐμεῖς πρωτοπέσαμε σέ κάποιο σφάλμα, καί μὲ τὴν ἴδια σκληρότητα καί συντριβὴ βιώνουμε καί τίς προσωπικὲς «ὄχι ἀκόμη ἐπιτυχημένες» προσπάθειές μας. Τιμωροῦμε τὸν ἄλλον, ὅπως μᾶς τιμώρησαν, λές καί θά ξεπλύνουμε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ δικά μας λάθη, ἀλλὰ «τά λερωμένα μας τὰ πανιά, τὰ πλένουνε στό σπίτι μας» λέει ἔξυπνα ὁ λαός... Ἡ ἄρνηση γιά τὴν ἀποδοχὴ ὀτιδήποτε ἢ οἰοδήποτε διαφορετικοῦ ἀπὸ μᾶς· φωλιάζει ὑποῦλα στὰ ἐσωτερικά σκοτεινὰ μας μονοπάτια καί μᾶς καθιστᾷ ὡς «εὐγονικά» μοναδικούς, ἀπόλυτους κυρίαρχους τῆς προσωπικῆς μας Ἐρίας φυλῆς. Ἐπιστρατεύουμε λοιπόν, κάθε λεκτικὸ, συμπεριφορικὸ, συναισθηματικὸ, γνωστικὸ μας «πολεμιστὴ» γιά νά ἐξολοθρεῦσει ὅ,τι διαφορετικὸ ὑπάρχει στό δρόμο μας, νά ἀφανίσει συνειδήσεις, ἐμπειρίες, νά χλευάσει ιδιότητες, χαρακτηριστικὰ μὲ σκοπὸ νά ἐπικρατήσουμε «ἐπὶ τῆς Γῆς».

Στό άνθρωποφαγικό παιχνίδι του θρόνου του «Μεγάλου μας Έγώ», δέ διστάζουμε να χρησιμοποιήσουμε κάθε προσοδοφόρο μέσο για να δημιουργήσουμε άτομικά άλλοθι και τί δική μας αλήθεια, να αποδομήσουμε προσωπικότητες, να «διαγράψουμε» να «ξε-ακολουθήσουμε «φίλους», να στοχοποιήσουμε ενόχους, να εξαιλείψουμε τήν μετριότητα, να γίνουμε ρυθμιστές, να άκυρώσουμε άξιες, θεσμούς, να υποβαθμίσουμε δεξιότητες, να ύπαγορεύσουμε πεποιθήσεις και μοντέλα ζωής, να αναδιατυπώσουμε ιδιοτελή κίνητρα, να δείξουμε ένα άφθαρτο, άπσαλάκωτο πρόσωπο γιατί ή εύαισθησία, ή άτέλεια και τό συναίσθημα είναι δείγματα άδυναμίας. Παράλληλα, συμμετέχουμε σε κινήματα, ποστάρουμε συνθήματα, συμμετέχουμε σε κοινωνικά άποδεκτές έκδηλώσεις, καλύπτοντας τις βαθιές μας πληγές με ψευδαισθήσεις έγγύτητας και τεχνητής ασφάλειας. Σύμμαχοι στον πόλεμο κατά της πραγματικότητας τάχθηκαν άθόρυβα και καταστροφικά όπλα, όπως οί ζυγαριές, οί έπεξεργασμένες φωτογραφίες, τά φόντα, τά φίλτρα, οί εικόνες διαρκούς έπιτυχίας, όμορφιάς, διανόησης, οικονομικής άνεσης, άπόλυτης διασκέδασης και συνασθηματικών έπιτυχιών.

Όλα αυτά, άλλα και άλλα πολλά, τά πραγματοποιούμε με ιδιαίτερη εύκολία πλέον. Ό νεομορφικός αυτός τύπος κανιβαλισμού και άνθρωποφαγίας, βρήκε όμως ιδιαίτερα πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης, εφαρμογής και εξάπλωσης, μέσα από τά σύγχρονα επικοινωνιακά, κοινωνικοπολιτικά και οικονομικά συστήματα. Τά σύγχρονα τηλέφωνα, ό καναπές, τό πλινκτρολόγιο, τά άνώνυμα προφίλ, ή δύναμη των ένίστε «διψασμένων και πεινασμένων» ΜΜΕ, οί πολιτικές προσταγές και τά κομματικά συμφέροντα, τά επιχειρηματικά σχέδια, τά «τέλεια πρότυπα», τά «αίμοσταγή» βιντεοπαιχνίδια, οί ταινίες και οί παιδικές σειρές, οί αίθουσες έκτόνωσης όργης, οί διαμορφωτές και έλεγκτές της αλήθειας και πολλά άλλα, ώχριοϋν μπροστά στον ματωμένο λόφο Καππί των Καλαβρύτων...

Έχετε όμως σκεφτεί, ότι ύπάρχει βέβαια και μία άλλη μερίδα συνανθρώπων μας, πρόσωπα όλων των ηλικιών, πού ξεοδεύουν κυριολεκτικά τις πολύτιμες ώρες της έντος πολύτιμης ζωής τους βλέποντάς μας να κάνουμε πράξη όλα αυτά τά παραπάνω, όντας άνήμποροι να αντιδράσουν (γιατί πιθανώς δέ βρήκαν εύτυχώς, άκόμη τί δική μας «δύναμη»!), να έλπίζουν και να πασχίζουν να μās μοιάσουν; Παιδιά και ενήλικες πού έπενδύουν στα δικά μας καλοσκηνοθετημένα «νανάγια», εύχόμενοι να ήταν στή θέση μας; Ή κάποιοι άλλοι συνάνθρωποι μας, πού τους «ρούφηξε» ή σκληρή, χλευαστική μας τάση π.χ. κάτω από ένα δημοσίευμα πού δέν μās βρήκε σύμφωνους; Ναι, ναι! μη σās φαίνεται

καθόλου παράξενο! Τά πρόσωπα πού κανιβαλίζουμε, έχουν ουσιαστικά τρεις επιλογές: νά γίνουν σάν κι έμιας, νά άφρεθοϋν στά χέρια τών άνθρωποφάγων τους ή, όντας άφυπνισμένοι από τίς σκιές μας, νά άντισταθοϋν μέχρι τελικής μάχης. Άλλωστε κάτι άντίστοιχο, δέ συνέβη καί συμβαίνει καί σέ έμιας τούς ίδιους, δέ συμφωνείτε;

Χαμένοι πολλές φορές μέσα σέ σχετικά νέους όρους, όπως ή πολιτική όρθότητα (Politically Correct), ή κουλτούρα τής άκύρωσης (Cancel Culture), οι άναγνώστες εύαισθησίας (Sensitivity Readers), οι έλεγκτές γεγονότων (Fact Checkers), περιεκτική όρολογία (Inclusive Terminology), πολλοί από έμιας άφηνόμαστε χαλαρά στά χέρια τών «ειδικών άλήθειας», άλλοι άντιστεκόμαστε καί άλλοι παρακολουθοϋμε σκεπτικά τίς εξέλιξεις ένόσ κόσμου πού κάποιες φορές τρέχει γιά μιας χωρίς έμιας... Καί εΐναι τραγικό νά άνακαλύπτουμε ότι εν τέλει, δημιουργήσαμε μιά έξελισσόμενη κοινωνία, μιά «σύγχρονη σχεδία τής Μέδουσας», όπου μέ μυριάδες τρόπους μέσα από τό σύνδρομο τοϋ σκλάβου, «τρώμε» μεταφορικά ό ένας τόν άλλο, αλλά πάνω από όλα καί όλους, «τρώμε» τόν ίδιο μας τόν έαυτό...

Πώς νά ακούσουμε τίν έσωτερική φωνή μας καί νά δραπετεύσουμε από τό πολυάριθμο καί άσφαλές άνθρωποφαγικό «κοπάδι»; Κανείς ποτέ δέν εΐπε ότι αυτό εΐναι ένα εύκολο βήμα. Εΐναι όμως αυτό πού κουβαλάει ό πυρίνας μας, ή δική μας άλήθεια. Εΐμαστε μοναδικές, όμορφες, πολύπλευρες προσωπικότητες καί ή άπόσταση πού δημιουργοϋμε από τόν ίδιο μας τόν έαυτό, στό βωμό τής άποδοχής από τούς άλλους, μιας άποξενώνει από τίν ίδια μας τίν ύπαρξη, από τόν προορισμό μας, μιας γεμίζει άβεβαιότητα, φόβο, άνασφάλεια καί ταΐζει τούς «έσωτερικούς μας δαίμονες» μέ τίς ίδιες μας τίς «σάρκες». Στην παλίρροια τής μίμησης, μπαίνουμε στή διαδικασία νά χλευάσουμε ό,τι νοερά καί έπιφανειακά συγκρίνουμε, δέν μιας βολεύει, γιατί δέν άντέχουμε νά θυμώσουμε μέ έμιας, νά άπογοπτευτοϋμε από τά λάθη μας, νά παλέψουμε γιά κάτι καλύτερο, νά άποδεχτοϋμε τίς άποτυχίες μας, νά κυριαρχήσουμε στά πάθη μας.

Μέ «άρτο καί θέαμα», μέ τίν νοοτροπία τής πλειοψηφίας, μέ μηδενική έγρήγορη, είσερχόμαστε στόν τροπικό του κοινωνικού καί ψυχολογικού κανιβαλισμού, κάνοντας χρήση κάθε τεχνολογικού μέσου, αλλά χωρίς τίν πνευματική ώριμότητα καί τή δυνατότητα διάκρισης καί διαχείρισης, καταλίγουμε μέ χαλασμένες πνευματικές καί ήθικές πυξίδες, σέ δυστοπικές άτραπούς, σέ άχαρογράφητα νερά, όπου οι σύγχρονες σειρήνες εΐναι ή προσβολή, ή έπίθεση, ό ύποβιβασμός, ή άσέβεια, ή σκληρότητα, ή ύποτίμηση, ή ταπεινώση, ή καταστροφή τών άτομικών χαρακτηριστικών, ή άπαξίωση τοϋ προσώπου...

Στό θυσιαστήριο τῆς μάζας τῶν ἀκόλουθων, διαδικτυακῶν φίλων καί ὑπηκόων, τῶν ὕβριστικῶν σχολίων, τῶν σπτημένων καταγγελιῶν, προτύπων, τῶν κατασκευασμένων φημιολογιῶν, τῆς ψευδοῦς πραγματικότητας, στό μυαλό μας ἔρχεται ἡ φράση τοῦ Γάλλου φιλόσοφου καί συγγραφέα Βολταίρου (1694-1778) «Ἀπαγορεύεται νά σκοτώνεις. Γι' αὐτό, ὅλοι οἱ δολοφόνοι τιμωροῦνται, ἐκτός ἂν σκοτώνουν σέ μεγάλους ἀριθμούς καί ὑπό τόν ἦχο σαλπίγγων».

Πόνος... μόνο αὐτή ἡ λέξη ταιριάζει... ἴσως καί γι' αὐτό κάποιοι ἀπό ἐμᾶς, ἐπιθυμοῦμε τόν ἔλεγχο τῶν συναισθημάτων, τὴν ἀναβάθμιση καί τὴν ἀθανασία τοῦ εἶδους μας. Ὁ πόνος οὐσιαστικά παράγεται ἀνάλογα μέ τόν τρόπο πού ἐρμηνεύουμε τὰ γεγονότα καί, ἐνῶ θά μπορούσαμε νά ἀλλάξουμε ἐμεῖς, ἡ «κατασκευή» μᾶς νέας πραγματικότητας φαντάζει «λυτρωτική». Ἐξαλείφοντας ὅ,τι μᾶς πονάει, ὅ,τι μᾶς κρατάει ἀκόμη γιὰ νά φτιάξουμε μιά «σχεδιά», μιά «κιβωτό» γιὰ νά σωθοῦμε, θά εἴμαστε οἱ σοῦπερ «μετανθρωποφάγοι», γιατί «τό μυαλό μας δουλεύει μέ ὅ,τι τό ταῖσουμε» εἶπε ὁ Ἀμερικανός συγγραφέας Ὁλιβερ Ναπολέων Χίλ (1883-1970).

Ὁ Γερμανός ψυχολόγος καί φιλόσοφος Ἔριχ Φρόμ (1900-1980), στό βιβλίο «Ἡ ὑγίης κοινωνία» πού δημοσιεύτηκε τό 1956, ἀναφέρει, μεταξύ ἄλλων: «...Αὐτόματα πού θά ἀκολουθοῦν χωρίς βία, πού θά ὀδηγοῦνται χωρίς ἠγέτες, πού θά κατασκευάζουν μηχανές πού θά ἐνεργοῦν σάν ἄνθρωποι καί θά κάνουν ἄνθρώπους πού θά ἐνεργοῦν σά μηχανές. Ἀνθρώπους, πού ἡ λογική τους θά γίνεται χειρότερη, ἐνῶ ἡ διάνοιά τους θά βελτιώνεται, δημιουργώντας ἔτσι τὴν ἐπικίνδυνη κατάσταση ἐφοδιασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου μέ τό μέγιστο τῆς ὑλικῆς δυνάμεις χωρίς τί σύνεση τῆς χρησιμοποίησής της.

Αὐτή ἡ ἀλλοτρίωση καί αὐτοματοποίηση ὀδηγεῖ σέ μιά ὀλοένα καί μεγαλύτερη παραφροσύνη. Ἡ ζωὴ δέν ἔχει νόημα, δέν ὑπάρχει χαρὰ, οὔτε πίστη, οὔτε πραγματικότητα. Ὁ καθένας εἶναι “εὐτυχής” – ἂν ἐξαιρέσουμε ὅτι δέν αἰσθάνεται, δέν ἔχει λογική, δέν ἀγαπάει.

Στό 19ο αἰῶνα τό πρόβλημα ἦταν ὅτι πέθανε ὁ Θεός. Στόν 20ο αἰῶνα τό πρόβλημα εἶναι ὅτι πέθανε ὁ ἄνθρωπος. Στό 19ο αἰῶνα ἡ ἀπανθρωπιά εἶχε τό νόημα τῆς κτηνωδίας. Στόν 20ο αἰῶνα σημαίνει σχιζοφρενική αὐτοαλλοτρίωση. Ὁ κίνδυνος στό παρελθόν ἦταν πῶς οἱ ἄνθρωποι γίνονταν δοῦλοι. Ὁ κίνδυνος τοῦ μέλλοντος εἶναι πῶς οἱ ἄνθρωποι μπορεῖ νά γίνουν ρομπότ. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὰ ρομπότ δέν ἐξεγείρονται. Ἄν λάβουμε ὅμως ὑπόψη τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ρομπότ δέν εἶναι δυνατό νά ζήσουν καί νά παραμείνουν ὑγιᾶ, γίνονται “Γκόλεμ”, θά καταστρέφουν τόν κόσμο καί τούς ἐαυτούς τους, γιατί δέν μποροῦν νά ὑποφέρουν τὴ βαριεστημάρα μᾶς χωρίς νόημα ζωῆς...»

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἀνάμεσα ἀπό σπουδαία βιβλία, ὀθόνες, φιλτρασμένες εἰκόνες, «κανιβαλικά» σχόλια καί «ἐδέσματα», ἀναρωτιέμαι εἰλικρινά, ἂν τελικά, ὅσο πλησιάζουμε στήν κατάκτηση ἢ μετοίκηση τοῦ σύμπαντος, στήν ἀνακάλυψη τῶν μυστηρίων τῆς ζωῆς, ἀπομακρυνόμαστε ὅλο καί περισσότερο ἀπό τόν ἴδιο μας τόν ἑαυτό, ἀλλά πάνω ἀπό ὅλα ἀπό τόν Δημιουργό μας... Ἀναρωτιέμαι ἂν ἡ «ἀναβάθμιση» ἀνθρώπου κατά Θεό, πού ὁ ἴδιος ὁ Ζωοδότης Χριστός μᾶς δίδαξε, ἡ ὁδός πού χαρίζει καί ὁδηγεῖ στήν ἀπεραντοσύνη τοῦ Θεοῦ, τά ἀφθάρτα τῆς Θείας Βασιλείας, ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς, δέν ἀφήνουμε νά γεμίσουν ὀλοκληρωτικά τήν ὑπόστασή μας καί ἐπιτρέπουμε σ' αὐτές τίς «χαραμάδες» νά μᾶς κάνουν νά χάνουμε τήν πορεία μας καί νά πέφτουμε σέ «ξέρες». Ἀναρωτιέμαι πάνω στό ἐγωκεντρικό καί ἀκυβέρνητο καράβι μας τί βλέπουμε καί τί δέ βλέπουμε, καί συνεχίζουμε ἀκόμη νά σιγοτραγουδάμε περιχαρεῖς, τούς στοιχειωμένους στίχους: «...Καί τότε ρίζανε τόν κλῆρο, καί τότε ρίζανε τόν κλῆρο, νά δοῦνε ποιός, ποιός, ποιός θά φαγωθεῖ...» καί τότε, ὅπως ὁ νεαρός ναύτης, ἐπικαλοῦμαι τήν Παναγία μας...

Ἔχοντας λοιπόν, ἀκόμη πίστη στό Θεό, ἐμπιστοσύνη καί αἰσιοδοξία στό εἶδος μας, δέ χρειάζονται πολλές συστάσεις. Ὁ καθένας μας ξέρει τί χρειάζεται νά ἀλλάξει, νά διαχειριστεῖ, νά ζητήσει βοήθεια ἢ νά ἐνισχύσει... ἀπλά, στό ἐδῶ καί τώρα. Ἄς κρατήσουμε ζωντανή, τήν ἱστορία τῆς φρεγάτας «Μέδουσα», ἂν θέλουμε νά διαφεύσουμε τόν Γάλλο θεατρικό συγγραφέα Ζώρζ Φεϋντώ (1862-1921) πού εἶπε πῶς «Δέν ὑπάρχουν πιά ἀνθρωποφάγοι σ' αὐτήν τή χώρα, ἀπό τότε πού φάγαμε τόν τελευταῖο». Ἄν θέλουμε, ἡ ποιότητα τῆς κοινωνικῆς μας διατροφῆς, νά ἀντιστοιχεῖ οὐσιαστικά καί στήν ποιότητα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀνάπτυξης καί τῆς προόδου μας, ἄς πάρουμε λίγο χρόνο, λίγο χῶρο καί ἄς κάνουμε μιὰ ἐνδοσκόπηση. Ἄν ἐπιθυμία καί στόχος μας εἶναι νά μὴ βρεθοῦμε, ἐμεῖς ξανά, τά παιδιά ἢ τά ἐγγόνια μας, πάνω σε τέτοιες κοινωνικές ἢ ψυχολογικές «σχεδίες», σέ δύσκολες στιγμές ἐπιβίωσης, ψυχοκοινωνικῶν «κατακλυσμῶν», μποροῦμε μέ προνοητικότητα, φώτιση καί ἀνοικτές τίς καρδιακές μας πύλες, νά ἐπιλέξουμε, ὅπως ὁ Νῶε, μιὰ ἀληθινή κιβωτό σωτηρίας.

Δεῖτε τόν πίνακα τοῦ Ζερικῶ ξανά, διαφορετικά, αὐτή τή φορά καί ἀφήστε τή ματιέρα τοῦ ἔργου νά σᾶς ὁδηγήσει... Πάνω σ' αὐτή τή σχεδία δέ θά διακρίνετε ἦρωες, δέν ὑπάρχουν πρωταγωνιστές, οὔτε κεντρικά πρόσωπα. Εἶναι μιὰ μάζα ἀνθρώπινης ἀπελπισίας, σκοτεινές σκιές πού παλεύουν μέ τίς τελευταῖες τους δυνάμεις γιά ἐπιβίωση, τσακισμένες ἀπό τήν πάλιν μέ τό θάνατο. Φιγοῦρες πού διπᾶνε γιά μιὰ σταγόνα ἐλπίδας, μιὰ ἀσφαλῆ στεριά, μορφές σέ παραίτηση, σέ ὀδύνη, σέ ἀγωνία.. Ζωντανοί καί νεκροί πού σχηματίζουν μιὰ

πυραμίδα απόγνωσης πάνω σε μιά σχεδία, ένα «κανιβαλικό πιᾶτο», ἄνθρωποι χωρίς ἄλλο σθένος, διαλυμένοι ἀπό τήν ἐξαθλίωση, τά κύματα, τούς ἀνέμους καί στό βάθος, λίγο δεξιά, ἴσα πού ἀγχοφαίνεται, ἕνα πλοῖο. Εἶναι τό «Ἄργος». Ξέρετε, ἀπό τόν Στράβωνα, τόν Ὅμηρο μέχρι τούς σύγχρονους γλωσσολόγους μελετητές, τό ὄνομα Ἄργος δῆλωνε τό λαμπρό, τό πεδίο, τό φρούριο πού προφυλάσσει καί αὐτό πού θά χρειαστεῖ νά ἀναρωτηθοῦμε εἶναι πόσες καί ποιές φορές στή ζωή μας ἐπιλέγουμε νά εἴμαστε στό πλήρωμα τοῦ «Ἄργους» ἢ μιά ἀπό τίς 15 περίπου τραγικές φιογῶρες στή σχεδία τῆς «Μέδουσας»...

Καλές «θάλασσες» καί καλή ἐπιστροφή σέ ὅλους!

Δρ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ν. ΜΑΚΡΙΔΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ERFURT, ΓΕΡΜΑΝΙΑ

ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ: Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΣΤΟΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟ ΚΟΣΜΟ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ¹

Εισαγωγή: Κοσμοπολιτισμός, Θρησκείες, Χριστιανισμός

Εἶναι γνωστό ὅτι ὁ Ὀρθόδοξος χριστιανικός κόσμος ἔχει κλονισθεῖ κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες –καί ἰδιαίτερα τά τελευταῖα χρόνια– ἀπό καταλυτικά γεγονότα καί ἐξελίξεις, οἱ ὅποιοι ὄχι μόνο ἄλλαξαν τί συνολική του φυσιογνωμία, ἀλλά ἀποτελέσαν σοβαρή ἀπειλή γιά τήν πανορθόδοξη ἐνότητα καί συνεργασία. Συγκεκριμένα ἀναφέρομαι –μεταξύ ἄλλων– στή σύγκληση τῆς «Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας» (τῆς ἐπικαλουμένης ἐπίσης «Πανορθοδόξου Συνόδου») στήν Κρήτη τό 2016, ἀπό τήν ὁποία ἀπείχαν τελικά τέσσερις ἀυτοκέφαλες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες, μέ προεξάρχουσα αὐτήν τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας². στίς αὐξανόμενες ἐντάσεις μεταξύ τῶν Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως καί Μόσχας, στήν ἐκκλησιαστική κρίση μέ ἀφορμή τήν ἀνακήρυξη τοῦ ἀυτοκέφαλου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας στήν Οὐκράνία τό 2019 καθώς καί στό ἐπακόλουθο σχίσμα μεταξύ Κωνσταντινουπόλεως καί Μόσχας, τό ὅποιο πυροδότησε πολλές καί διάφορες ἀρνητικές ἐξελίξεις πού ἐπιβάρυναν σημαντικά τίς ἤδη τεταμένες διορθόδοξες σχέ-

---

¹ Τό παρόν ἄρθρο ἐκπονήθηκε κατά τί διάρκεια τῆς συμμετοχῆς μου ὡς Senior Fellow στό ἐρευνητικό πρόγραμμα «Orthodoxy and Human Rights» (2019–2023) τοῦ Orthodox Christian Studies Center τοῦ Fordham University (New York City), τό ὅποιο χρηματοδοτήθηκε ἀπό τίς Henry Luce Foundation καί Leadership 100.

² Βλ. Vasilios N. Makrides / Sebastian Rimestad (ἐπιμ.), *The Pan-Orthodox Council of 2016 – A New Era for the Orthodox Church? Interdisciplinary Perspectives* (Erfurter Studien zur Kulturgeschichte des Orthodoxen Christentums, 19), Berlin 2021.

σεις³. Επίσης, η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022 και ο επακόλουθος πόλεμος δεν αποτελούν μόνο πολιτικο-στρατιωτικά και γεωπολιτικά γεγονότα, αλλά έχουν επιπλέον σαφείς θρησκευτικές διαστάσεις, δεδομένου ότι επηρεάζουν άμεσα τις Όρθόδοξες Εκκλησίες στην περιοχή, φυσικά δέ και τους Όρθοδόξους πληθυσμούς.

* * *

Στην πραγματικότητα, η όλη κατάσταση στον Όρθόδοξο κόσμο άρχισε να παίρνει μιά διαφορετική και έντοτε προβληματική πορεία μετά την κατάρρευση του πρώην Ανατολικού Συνασπισμού (1989-1991). Τό γεγονός αυτό δεν άλλαξε μόνο τά γεωγραφικά σύνορα και τί συνολική πολιτική κατάσταση στην Ανατολική, Νοτιοανατολική και Κεντροανατολική Ευρώπη μετά τό τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Επίσης, οδήγησε σέ μιά νέα εποχή στις σχέσεις μεταξύ των Όρθοδόξων Εκκλησιών στις περιοχές αυτές, μιά μετάβαση πού κάθε άλλο παρά όμαλή ήταν. Αυτό όφειλόταν σέ πολλών ειδών διενέξεις πού ξέσπασαν σέ ποικίλα πλαίσια· γιά παράδειγμα, η διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας και οι θρησκευτικές επιπτώσεις της, τό έσωτερικό έκκλησιαστικό σχίσμα στη Βουλγαρία, η προβληματική έκκλησιαστική κατάσταση στην Έσθονία, καθώς και τό θέμα της έκκλησιαστικής δικαιοδοσίας των διαφόρων Όρθοδόξων κοινοτήτων στη Δυτική Ευρώπη. Οι εξέλιξεις αυτές έθεσαν σέ σοβαρό κίνδυνο τί διορθόδοξη συνεργασία, όχι μόνο σέ τοπικό επίπεδο, αλλά και ευρύτερα. Ωστόσο, τά άνωτέρω προβλήματα δεν ήταν τά μόνα πού δημιούργησαν τέτοιες εντάσεις στο επίπεδο των Όρθοδόξων έκκλησιαστικών θεσμών. Υπήρχαν και άλλα προβλήματα, τά όποια αποκάλυπταν μιά προοιούσα σημαντική έσωτερική διαφοροποίηση του Όρθοδόξου κόσμου, συμπεριλαμβανομένων δέ θεολογικών και ποιμαντικών θεμάτων. Αυτά έγιναν έμφανη από τίς έπίσημες διακηρύξεις όρισμένων κορυφαίων Όρθοδόξων Εκκλησιών, αρχικά μέ τά κοινωνικά κείμενα του Πατριαρχείου Μόσχας (π.χ. γιά μιά Όρθόδοξη κοινωνική διδασκαλία τό 2000 και γιά τίν άξιοπρέπεια, τίν έλευθερία και τά δικαιώματα του άνθρωπου τό 2008), και πίο πρόσφατα, μέ τό κοινωνικό κείμενο του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως του 2020 σχετικά μέ ένα Όρθόδοξο κοινωνικό ήθος.

---

³ Βλ. Thomas Bremer / Alfons Brüning / Nadieszda Kizenko (έπιμ.), *Orthodoxy in Two Manifestations? The Conflict in Ukraine as Expression of a Fault Line in World Orthodoxy* (Erfurter Studien zur Kulturgeschichte des Orthodoxen Christentums, 21), Berlin 2022.

Αυτό που αξίζει να τονισθεί ἐν προκειμένῳ εἶναι τό ὄλο πλαίσιο στό ὁποῖο ἐμφανίσθηκε τό τελευταῖο κείμενο, τό ὁποῖο χρῆζει μεγαλύτερης προσοχῆς καί ἀξιολόγησας. Μέ ἄλλα λόγια, αὐτό πιστοποιεῖ σαφῶς τήν ἄνοδο ἑνός νέου φαινομένου ἐντός τῆς παγκόσμιας Ὁρθοδοξίας, τό ὁποῖο ἔχω προηγουμένως χαρακτηρίσει ὡς «Ὁρθόδοξο κοσμοπολιτισμό»⁴, τή σημασία καί τίς ἐπιπτώσεις τοῦ ὁποῖου θά ἀναλύσω στή συνέχεια. Προηγουμένως ὁμως, εἶναι ἀπαραίτητες ὀρισμένες γενικές παρατηρήσεις σχετικά μέ τό φαινόμενο καί τήν ἔννοια τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ⁵. Πρόκειται γιά ἕναν γνωστό ὄρο ἑλληνικῆς προέλευσας μέ ἔντονη παρουσία ἤδη στήν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία, ὁ ὁποῖος διαδόθηκε πολύ στή συνέχεια καί ἐπηρέασε πολλούς κλάδους (π.χ. φιλοσοφία, πολιτικές ἐπιστήμες, κοινωνιολογία, πολιτισμικές σπουδές) κατά τούς Νέους Χρόνους (ιδίως μετά τόν Διαφωτισμό). Σήμερα δέ, ἀπολαμβάνει εὐρύτερη διάδοση τόσο σέ ἀκαδημαϊκά ὅσο καί σέ μή ἀκαδημαϊκά πλαίσια, ἄν καί ὄχι πάντοτε μέ τήν ἀπαραίτητη σαφήνεια καί ἀκρίβεια. Συνήθως συνδέεται μέ τήν ἰδέα ὅτι ὄλοι οἱ ἄνθρωποι θά πρέπει ἰδανικά νά εἶναι ἰσότιμα μέλη μᾶς ἐνιαίας καί συνεκτικῆς παγκόσμιας κοινότηας καί νά λειτουργοῦν ὡς παγκόσμιοι πολῖτες πού θά ὑποστηρίξουν ἀνάλογα ἠθικά πρότυπα καθώς καί τό ἄνοιγμα καί τήν ἀνοχή ἀπέναντι στίς ἐνδεχόμενες τοπικές διαφορές. Αὐτό μπορεῖ νά λάβει χώρα σέ διάφορα ἐπίπεδα, εἴτε σέ ἀτομικό ἐπίπεδο ἀπό ἐκείνους πού αὐτοπροσδιορίζονται ὡς παγκόσμιοι πολῖτες, εἴτε σέ θεσμικό ἐπίπεδο μέσῳ τῆς δημιουργίας ἀντιστοιχῶν δομῶν παγκόσμιας ἐμβέλειας. Ἡ τρέχουσα πλανητική φάση τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ (ἢ τῆς παγκοσμιοποίησης) παρέχει ἰσχυρή νομιμοποίηση σέ τέτοια ὁράματα καί δυνατότητες. Ὅπως εἶναι ὁμως ἀναμενόμενο, ἡ κατανόηση τῆς ἔννοιας τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ ποικίλλει ἀρκετά, μέ πολλούς φορεῖς μάλιστα νά ζητοῦν τήν κατάργηση τῶν ἐθνικῶν συνόρων καί στρατῶν καί τήν ἐγκαθίδρυση μᾶς παγκόσμιας κυβέρνησης ὡς τρόπο ὑπέρβασας τῶν πάσης φύσεως διαφορῶν καί ἀμφισβητήσεων καί ὡς ἐγγύηση μᾶς διαρκοῦς παγκόσμιας εἰρήνης. Εἶναι γνωστό δέ ὅτι τό ὄλο ζήτημα ἀπέκτησε αὐξημένη σημασία μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο καί τήν τραγωδία τοῦ Ὀλοκαυτώματος.

⁴ Βλ. Vasilios N. Makrides, «Le nouveau document social de l'Église orthodoxe. Son orientation, son élaboration, son contexte et son importance», *Istina* 65 (2020), σσ. 387-413, κυρίως σσ. 395-410· τοῦ ἴδιου, «Ὁ ἀναδυόμενος Ὁρθόδοξος κοσμοπολιτισμός: Τό νέο ἐπίσημο κείμενο γιά τό κοινωνικό ἦθος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καί ἡ σημασία του», *Σύναξη. Τριμηνιαία Ἐκδοσις Σπουδῆς στήν Ὁρθοδοξία* 162 (Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 2022), σσ. 75-81.

⁵ Βλ. Gillian Brock / Harry Brighouse, *The Political Philosophy of Cosmopolitanism*, Cambridge 2005.

Ο κοσμοπολιτισμός κατανοείται επίσης και με ευρύτερη έννοια, αναφερόμενος σε τόπους (ιδίως χώρες και πόλεις που διαμορφώθηκαν μέσω συνεχών μεταναστευτικών κυμάτων ή μέσω της ενισχυμένης παρουσίας εκεί ποικίλων ξένων πληθυσμών) με μεγάλη εθνική, θρησκευτική, πολιτισμική, κοινωνική, πολιτική και γλωσσική ποικιλομορφία. Στή συνάφεια αυτή οι διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες με τό εκάστοτε υπόβαθρό τους εκφράζουν τήν αντίστοιχη ταυτότητά τους σε συνεχή και στενή αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Σε τέτοια πλαίσια, ο σχηματισμός ταυτότητας μπορεί να λάβει ποικίλες μορφές, συμπεριλαμβανομένων των ρευστών και υβριδικών ταυτοτήτων. Σε γενικές γραμμές όμως, οι πολίτες σε τέτοια περιβάλλοντα, ακόμη και αν τελικά διατηρήσουν μιά «πρωταρχική ταυτότητα», συνήθως ανοίγονται ως ένα βαθμό προς άλλες πεποιθήσεις και πρακτικές και μαθαίνουν από μικρή ηλικία να συνυπάρχουν με άλλες πληθυσμιακές ομάδες, αποδεχόμενοι τήν έτερότητα, τή διαφορετικότητα και τήν ποικιλομορφία. Η έτοιμότητα να έπωφεληθεί κανείς, έστω και άκούσια, από τόν άλλον και να ένσωματώσει έπιλεγμένα ξένα στοιχεία στή δική του ταυτότητα είναι συνηθισμένη σε τέτοια περιβάλλοντα. Έπιπλέον, οι άνθρωποι που διαμορφώνονται κάτω από τέτοιες συνθήκες είναι συνήθως ανοιχτοί σε διαφόρων ειδών καινοτομίες, δέν φοβούνται να πειραματισθούν με νέα πράγματα και είναι πρόθυμοι να διερευνήσουν νέους τρόπους ζωής. Στήν πραγματικότητα, είναι υπό εύστοχο να γίνεται λόγος για πολλές και διάφορες «ταυτότητες» σε τέτοια πλαίσια, δεδομένου ότι δέν έχουμε να κάνουμε με μιά ένιαία, σαφώς καθορισμένη, όριοθετημένη ή έρμηνιακά κλειστή ταυτότητα. Βεβαίως, ή ανώτερω περιγραφείσα κατάσταση δέν θά πρέπει να έξωραϊσθεί, δεδομένου ότι δέν λείπουν και συγκρούσεις ποικίλης ύφης σε τέτοια περιβάλλοντα για διαφόρους λόγους. Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για καταστάσεις που εύνοούν γενικά το φαινόμενο του κοσμοπολιτισμού σε εύρεια κλίμακα.

Είναι αυτονόητο ότι ή κατάσταση αυτή διαφέρει σημαντικά από άλλα μέρη που χαρακτηρίζονται ιστορικά από μεγαλύτερη εθνική, πολιτισμική, θρησκευτική και γλωσσική όμοιογένεια και όμοιομορφία. Αυτό συνέβαινε συχνά σε απομονωμένες έπαρχιακές κοινότητες ή στα έθνη-κράτη τής σύγχρονης έποχης, τά όποια φιλοδοξούσαν να όμογενοποιήσουν τούς πληθυσμούς τους από κάθε άποψη και κατά συνέπεια άσκησαν πίεση στίς τυχόν μειονότητες για μεγαλύτερη ένσωμάτωση και άφομοίωση στό πρωτεύον και έπικρατούν πολιτισμικό σύνολο. Σε κάθε περίπτωση, δέν είναι τυχαίο ότι αρκετοί σύγχρονοι θεωρητικοί κατανοούν τόν κοσμοπολιτισμό σε αντιπαράθεση με τά έθνη-

κράτη⁶, τά όποια άντιτάχθηκαν σθεναρά στην ιδεολογία του κοσμοπολιτισμού, καθώς αυτός θεωρήθηκε ως σοβαρή άπειλή για τους έθνικούς πολιτισμούς και τις πατριωτικές τους παραδόσεις. Έπιπλέον, ό κοσμοπολιτισμός θεωρείται συχνά ως άνταγωνιστική έννοια προς αυτήν της πολυπολιτισμικότητας, δεδομένου ότι ό πρώτος επιχειρεί νά γεφυρώσει και νά ύπερβεί έγγενείς και άλλες διαφορές, τις όποιες ή δεύτερη προσπαθει νά διασώσει και νά καταδείξει. Πιό πρόσφατα, ό όρος «κοσμοπολιτισμός» άπέκτησε ισχυρούς άρνητικούς συνειρμούς άνάμεσα σε ξενοφοβικά, έθνικιστικά και λαϊκιστικά πολιτικά ρεύματα (π.χ. στη Ρωσία του Vladimir Putin, κατά την προεδρία του Donald Trump στις ΗΠΑ, καθώς και στην Ούγγαρία και στην Πολωνία στό πλαίσιο της Εύρωπαϊκής Ένωσης).

Όπως ότιδήποτε άλλο στη σημερινή παγκοσμιοποιημένη έποχή, οι θρησκείες έπηρεάζονται βαθύτατα από αυτούς τους συνεχιζόμενους μετασχηματισμούς σε πολλά επίπεδα, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που όδηγούν στην άνάπτυξη πιό κοσμοπολιτικών προοπτικών⁷. Αυτό άφορά ιδίως στις θρησκείες που έγείρουν αξιώσεις οικουμενικότητας και έχουν έπακόλουθες φιλοδοξίες, ό δέ Χριστιανισμός άποτελεί όντως μιá τέτοια εξέχουσα περίπτωση:

Άρχικά, δέν θά πρέπει νά λησιμονείται τό γεγονός ότι ό Χριστιανισμός ιστορικά ως μιá έκκολαπτόμενη νέα θρησκεία με οικουμενικές προσδοκίες και άπήχηση παρουσίασε κοσμοπολιτικό χαρακτήρα από πολύ νωρίς. Η πρόθεσή του νά ύπερβεί τά κάθε είδους σύνορα (π.χ. έθνοτικά, κοινωνικά, γλωσσικά, γεωγραφικά) και νά δημιουργήσει μιá παγκόσμια κοινότητα Χριστιανών πιστών είναι ένδεικτική αυτής της κοσμοπολιτικής του διάστασης. Τό πολυαναφερόμενο χωρίο του Άποστόλου Παύλου (Γαλ. 3, 28) άπεικονίζει με γλαφυρό τρόπο αυτή την ιδιαίτερη έλξη της νέας θρησκείας, ή όποια μπορεί νά έντοπιστεί *mutatis mutandis* και σε άλλες θρησκείες με παγκόσμια προοπτική. Βεβαίως, οι Χριστιανοί θεωρούσαν τους έαυτούς τους ως προσωρινούς κατοίκους της γης και όχι ως μόνιμους πολίτες της, δεδομένης της μεγαλύτερης έμφασης που δινόταν άνέκαθεν στην προσδοκώμενη αιώνια ζωή στόν ούρανό. Παρ' όλα αυτά, παρέμεναν άναπόφευκτα συνδεδεμένοι με τά έγκόσμια πράγματα κατά τί διάρκεια της επίγειας ζωής τους και, ως έκ τούτου, έπρεπε νά τά

---

⁶ Βλ. Ulrich Beck, *Cosmopolitan Vision*, Cambridge 2006· Ulrich Beck / Edgar Grande, *Cosmopolitan Europe*, Cambridge 2007.

⁷ Βλ. Felix Wilfred, «Religious Identities in a Global World: Towards Religious Cosmopolitanism», στό Marianne Heimbach-Steins / Judith Könemann (έπιμ.), *Religiöse Identitäten in einer globalisierten Welt*, Münster 2019, σσ. 53-68.

ἀντιμετωπίσουν καί νά διατηρήσουν τήν ἀπαραίτητη ἰσορροπία μεταξύ τῶν ἐνδοκοσμικῶν καί τῶν ὑπερβατικῶν στόχων καί προσανατολισμῶν τους. Μέ αὐτόν τόν τρόπο, ἡ ἰδέα τοῦ νά εἶναι κανεῖς Χριστιανός κοσμοπολίτης δέν ἦταν ἀρηρημένη. Ὡστόσο, τό μείζον πρόβλημα καί ἡ πρόκληση γιά τό ἰδεῶδες αὐτό ἦταν οἱ αὐξανόμενες ἐθνικές καί πολιτισμικές ταυτίσεις καί διαφοροποιήσεις τῶν τοπικῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες τελικά ὀδήγησαν στήν ἀνάπτυξη ἐκκλησιαστικῶν ἐθνικισμῶν στή σύγχρονη ἐποχή, ἰδίως στόν χῶρο τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδοξίας. Ἐν τούτοις, ὑπάρχουν ἐκκλησιαστικοί θεσμοί καί δομές πού ὑπενθυμίζουν σήμερα τήν ὕπαρξη διαφορῶν στοιχείων ἐνός χριστιανικοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, ἀκόμη καί ἂν αὐτός δέν κατονομάζεται ἄμεσα μέ αὐτόν τόν συγκεκριμένο τρόπο. Αὐτό μπορεῖ νά παρατηρηθεῖ τόσο στή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία ὅσο καί στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἰδίως στό πλαίσιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Δεύτερον, ὑπάρχουν διάφορες παραδοσιακές ἔννοιες στόν χριστιανικό κόσμο πού διαμόρφωσαν τήν ἐξέλιξή του ἱστορικά καί ἐξακολουθοῦν νά χρησιμοποιοῦνται σέ σχετικές συζητήσεις μέ διάφορες μορφές μέχρι σήμερα. Ἀναφέρομαι ἐδῶ στίς ἔννοιες τῆς καθολικότητας, τῆς οἰκουμενικότητας, τῆς παγκοσμιοτητας καί σέ ἄλλες σχετικές, οἱ ὁποῖες ἔχουν διαδραματίσει ἱστορικά καθοριστικό ρόλο στή διάδοση τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος καί στή διαμόρφωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν του δομῶν. Ἀναμφίβολα, αὐτές δέν ταυτίζονται μέ τήν ἔννοια τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ αὐτῆν καθαυτήν, ὡστόσο δέν εἶναι ἐντελῶς ἄσχετες μαζί της. Γενικά, ἡ χριστιανική οἰκουμενικότητα στόχευε στό ἄνοιγμα νέων προοπτικῶν καί στή διεύρυνση τῶν ὁριζόντων πέρα ἀπό τά στενά ὄρια πού ἀπειλοῦσαν νά μεταμορφώσουν τό χριστιανικό μήνυμα σέ μιά τοπική ἰδεολογία περιορισμένης ἐμβέλειας. Τό τελευταῖο συνέβη περισσότερο στήν ἐποχή τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθνικισμῶν, οἱ ὁποῖοι ἔθεσαν ὡς προτεραιότητα τέτοια ὄρια καί σκόπευαν νά ἀπομονώσουν τίς ἀντίστοιχες ἐκκλησίες ἀπό τόν ἔξω κόσμο καί τήν παγκόσμια κοινότητα. Ἀκόμη καί ἂν οἱ παραπάνω οἰκουμενικοί προσανατολισμοί ἔχουν μακρά προϊστορία, ἐν τούτοις ἔγιναν στήν οὐσία πραγματικότητας μόνο στά πλαίσια τοῦ σύγχρονου παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος. Γιά παράδειγμα, ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι μόνο στή σημερινή ἐποχή ἡ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία μπόρεσε νά γίνεῖ καί δράσει ὡς πραγματικά «οἰκουμενική»⁸, ἂν καί οἱ σχετικές ἀξιώσεις της ἀνάγονται ἤδη στήν περίοδο τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων.

⁸ Βλ. José Casanova, «Globalizing Catholicism and the Return to a “Universal” Church», στό Susanne Hoerber Rudolph / James Piscatori (ἐπιμ.), *Transnational Religion and Fading States*, New York 1997, σσ. 121-143.

Τρίτον, ένα άλλο σημείο σχετίζεται με τί συνεχιζόμενη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης (ιδίως κατά την τελευταία και πύο ριζοσπαστική της φάση στό δεύτερο μισό του 20ου αιώνα λόγω της ψηφιακής επανάστασης και της παγκόσμιας ψηφιακής διασύνδεσης), ή όποια έχει καταστήσει τίν έννοια του κοσμοπολιτισμού ιδιαίτερα σημαντική για τίν τρέχουσα κατάσταση, άνεξάρτητα από τά πλεονεκτήματα ή τά μειονεκτήματά της. Στή σημερινή παγκοσμιοποιημένη εποχή έχουν συμβεί τεράστιες άλλαγές, όπως τό τέλος του κομμουνισμού, ή μαζικότητα της διεθνούς μετανάστευσης, ή αύξηση της θρησκευτικής και πολιτισμικής ποικιλομορφίας, οι διαδικασίες έκκοσμίκευσης, καθώς και σοβαρές προκλήσεις για τά ανθρώπινα δικαιώματα. Η παγκοσμιοποίηση προώθησε επίσης τίν εξάπλωση των θρησκευτικών παραδόσεων έκτός των ιστορικών τους περιοχών και αναδιαμόρφωσε ριζικά τό όλο θρησκευτικό τοπίο. Χωρίς άμφιβολία, ή παγκοσμιοποίηση δέν σημαίνει τό άμεσο τέλος των έθνών-κρατών και τίν εξάλειψη ή άκόμη και τίν εξαφάνιση των τοπικών πολιτισμών. Ο νεολογισμός «glocalization», πού προτάθηκε και αναλύθηκε κυρίως από τον κοινωνιολόγο Roland Robertson, άπεικονίζει γλαφυρά τίν ποικίλη και πολύπλευρη διαπλοκή μεταξύ του παγκόσμιου και του τοπικού στοιχείου στις έν λόγω διαδικασίες⁹. Οι έθνικισμοί και οι τοπικισμοί όλων των ειδών παραμένουν επίσης άκόμη ισχυροί και εξαπολύουν άντεπιθέσεις στις προσπάθειες έγκαθίδρυσης μιās παγκόσμιας κουλτούρας με όποιαδήποτε μορφή (π.χ. μιās «Νέας Τάξης Πραγμάτων» μετά τό τέλος του Ψυχρού Πολέμου). Ωστόσο, άξίζει νά αναφερθεί ότι οι θρησκείες γενικά, ιδίως εκείνες με οικουμενικό υπόβαθρο (συμπεριλαμβανομένου του Χριστιανισμού), θεωρούν τίν παγκοσμιοποίηση δεδομένη, προσπαθούν νά προσαρμόσουν ανάλογα τίς δομές, τούς στόχους και τό μήνυμά τους και φιλοδοξούν νά γίνουν σημαντικοί παγκόσμιοι παράγοντες¹⁰. Όλα αυτά δέν είναι άσχετα με τίν έννοια του κοσμοπολιτισμού, ό όποιος στό παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον μπορεί νά ευδοκιμήσει και νά άποκτήσει ευρύτερη άπήχηση ως τρόπος ζωής έναρμονισμένος με τό γενικότερο κλίμα της εποχής.

Τέταρτον, οι ίεραποστολές, τά μεταναστευτικά ρεύματα, ή διασπορά πληθυσμών και άλλες μορφές κινητικότητας θρησκειών, πολιτισμών και λαών έχουν επίσης –τόσο ιστορικά, αλλά ιδιαίτερα κατά τίς τελευταίες δεκαετίες– συμβάλλει σέ νέους τρόπους ζωής και σκέψης πού ύπερβαίνουν τά άυστηρά

---

⁹ Βλ. Victor Roudometof, *Glocalization: A Critical Introduction*, New York 2016.

¹⁰ Βλ. Peter Beyer / Lori Beaman (έπιμ.), *Religion, Globalization, and Culture*, Leiden/Boston 2007.

έθνικά όρια. Για παράδειγμα, οί «μεταναστευτικές εκκλησίες» έχουν συμβάλει μακροπρόθεσμα στή διεθνοποίηση καί στόν πλουραλισμό του ίδιου του παραδοσιακού Χριστιανισμού¹¹. Αναμφίβολα, ή ύπαρξη ενός «έθνικού κέντρου» λειτουργούσε πάντοτε ως παράγοντας σύγκλισης μεταξύ μητροπόλεων καί διασποράς, όπως φαίνεται από τό φαινόμενο τής «διεθνικότητας» (transnationalism), τό όποίο ισχύει καί γιά τόν Όρθόδοξο κόσμο¹². Όστόσο, υπάρχουν ειδικές περιπτώσεις στίς όποιες ό δεσμός αυτός είναι αδύναμος ή απουσιάζει γιά διαφόρους λόγους, γεγονός πού επιτρέπει τίν πιο ανεξάρτητη ανάπτυξη μιās κοινότητας τής διασποράς. Η τελευταία κατάσταση δέν είναι άσχετη μέ τίν ανάπτυξη ισχυρότερων κοσμοπολιτικών τάσεων καί προοπτικών. Μιά πολύ χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή του έβραϊκού λαού καί τής παγκόσμιας διασποράς του ιστορικά, ό όποίος ανέπτυξε τόν δικό του ιδιαίζοντα «έβραϊκό κοσμοπολιτισμό» μέ ευρύτερες διασυνδέσεις πού υπερβαίνουν γεωγραφικά, πολιτισμικά, γλωσσικά καί άλλα σύνορα. Η συνεχής κινητικότητα των Έβραίων καί ή ικανότητά τους νά προσαρμύζονται σέ νέες συνθήκες, οί όποιες ενισχύθηκαν καί από τίς συνεχείς αντισημιτικές διακρίσεις καί καταδιώξεις τους, καθώς καί τίν έλλειψη ενός σταθερού «έθνικού κέντρου» (μέχρι τίν ίδρυση του κράτους του Ισραήλ τό 1948), ήταν οί σημαντικότεροι παράγοντες πού όδήγησαν στήν ανάδυση ενός «έβραϊκού κοσμοπολιτισμού»¹³. Αυτός έχει μέν επικριθεί συχνά από διάφορες έθνικές σκοπιές ως ένας «κοσμοπολιτισμός χωρίς ρίζες», έν τούτοις εξακολουθεί νά αναδύεται μέ ποικίλες μορφές καί νά παραμένει ιδιαίτερα άνθεκτικός καί επιδραστικός μέχρι σήμερα.

Πρός έναν Όρθόδοξο κοσμοπολιτισμό: Η ανάδυση ενός νέου φαινομένου

Πώς μπορεί όμως ή ιδέα του κοσμοπολιτισμού πού περιγράφηκε παραπάνω νά εφαρμοσθεί στόν Όρθόδοξο Χριστιανισμό καί ιδιαίτερα σέ αναφορά μέ όρισμένες πρόσφατες εξελίξεις στόν Όρθόδοξο κόσμο; Από μιá πρώτη ματιά,

---

¹¹ Βλ. Gregor Eitzmüller / Claudia Rammelt (έπιμ.), *Migrationskirchen. Internationalisierung und Pluralisierung des Christentums vor Ort*, Leipzig 2021.

¹² Βλ. Victor Roudometof, «Orthodox Christianity as a Transnational Religion: Theoretical, Historical and Comparative Considerations», *Religion, State & Society* 43 (2015), σσ. 211-227.

¹³ Βλ. Cathy S. Geblin / Sander L. Gilman (έπιμ.), *Cosmopolitanisms and the Jews*, Ann Arbor, MI 2017.

ή έννοια μίας θρησκευτικής «ορθοδοξίας» (ως ύπνοουσα απολυτότητα, αποκλειστικότητα, ακαμψία, αυθεντία και άλλα σχετικά) φαίνεται να έρχεται σέ άμεση αντίθεση μέ τόν πυρήνα του κοσμοπολιτισμού. Έπιπλέον, πολλές έξελίξεις έντός του Όρθοδόξου Χριστιανισμού από τίν πρώμη νεωτερικότητα και στί συνέχεια δείχνουν ότιδιόποτε άλλο παρά κοσμοπολιτισμό. Αυτό άρχισε μέ τί μετατροπή τής ιστορικής, οικουμενικά προσανατολισμένης Όρθοδοξίας σέ περισσότερο τοπικά και πολιτισμικά καθορισμένες Όρθόδοξες Έκκλησίες, πράγμα πού παρατηρήθηκε κυρίως στί περίπτωση τής ανάδυσης τής Ρωσικής Όρθοδοξίας και αυτοκεφαλίας τόν 16ο αιώνα¹⁴. Άργότερα, ή έκρηξη των Όρθοδόξων έθνικισμών από τόν 19ο αιώνα και μετά στά Βαλκάνια και πέραν αυτών δημιούργησε μία νέα κατάσταση στον Όρθόδοξο κόσμο, ή όποία συνεχίζεται έν πολλοίς μέχρι σήμερα. Η εφαρμογή του έρμηνευτικού μοντέλου τής «όμολογιοποίησης» (confessionalization) στί Όρθόδοξη περίπτωση μάς βοηθά να κατανοήσουμε αυτούς τούς ριζικούς μετασηματισμούς και τίς ευρύτερες επιδράσεις τους¹⁵. Πράγματι, ή απώλεια τής παραδοσιακής Όρθοδόξου οικουμενικότητας έχει έπικριθεί άρκετά συχνά τά τελευταία χρόνια¹⁶, ώστόσο ήταν μία αναπόφευκτη κατάσταση, άν λάβει κανείς ύπόψη του τόσο τό ιστορικό υπόβαθρο του Όρθοδόξου Χριστιανισμού¹⁷ όσο και τίς πολλαπλές προκλήσεις τής νεωτερικότητας.

Μέ βάση τά παραπάνω, έπομένως, δέν φαίνεται καθόλου χρήσιμο να μιλάμε για έναν «Όρθόδοξο κοσμοπολιτισμό». Υπάρχουν βεβαίως κάποιες άλλες συναφείς έννοιες πού κυκλοφορούν, όπως ή «παγκόσμια Όρθοδοξία»¹⁸, ώστόσο αυτές σχετίζονται αλλά δέν ταυτίζονται μέ τίν έννοια του κοσμοπο-

¹⁴ Βλ. Vasilios N. Makrides, «Ecumenical Orthodoxy vs Confessional Orthodoxy: Evgenios Voulgaris and Nikiforos Theotokis Addressing Russian Orthodoxy», στό Kostas Sarris / Nikolas Pissis / Miltos Pechlivanos (έπιμ.), *Confessionalization and/as Knowledge Transfer in the Greek Orthodox Church*, Wiesbaden 2021, σσ. 351-374.

¹⁵ Βλ. Vasilios N. Makrides, «Konfessionalisierungsprozesse in der orthodox-christlichen Welt: Ein Periodisierungs- und Systematisierungsversuch», στό Mihai-D. Grigore / Florian Kühner-Wielach (έπιμ.), *Orthodoxa Confessio? Konfessionsbildung, Konfessionalisierung und ihre Folgen in der östlichen Christenheit Europas*, Göttingen 2018, σσ. 77-110.

¹⁶ Βλ. Paschalis M. Kitromilides, *Religion and Politics in the Orthodox World: The Ecumenical Patriarchate and the Challenges of Modernity*, London/New York 2019.

¹⁷ Βλ. Vasilios N. Makrides, «Why are Orthodox Churches Particularly Prone to Nationalization and even to Nationalism?», *St Vladimir's Theological Quarterly* 54/3-4 (2013), σσ. 325-352

¹⁸ Βλ. Giuseppe Giordan / Siniša Zrinščak (έπιμ.), *Global Eastern Orthodoxy: Politics, Religion, and Human Rights*, Cham, Switzerland 2020.

λιτισμοῦ. Λόγω τῆς συνεχιζόμενης διαδικασίας παγκοσμιοποίησης, ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμός ἔχει ἐπεκταθεῖ μέσῳ τῆς μετανάστευσης σέ πολλές νέες γεωγραφικές περιοχές, μιά ἐξέλιξη πού ἔχει δημιουργήσει σέ πολλές περιπτώσεις καινοφανεῖς δυναμικές, οἱ ὁποῖες μπορεῖ τελικά νά ἀλλάξουν ὁλόκληρο τόν χαρακτήρα τῆς παραδοσιακῆς Ὁρθοδοξίας. Ἐδῶ πρόκειται περισσότερο γιά μιά πλειάδα νεοσύστατων Ὁρθοδόξων πολιτισμῶν καί ταυτοτήτων στή πλαίσια τῆς Ὁρθοδόξου διασποράς, ὡστόσο ὅλες αὐτές οἱ περιπτώσεις δέν ἐμπίπτουν αὐτομάτως στήν κατηγορία ἑνός κοσμοπολιτισμοῦ, δεδομένου ὅτι μπορεῖ ἐπίσης νά παρατηρήσει κανεῖς στή πλαίσια αὐτά καί ἀντίθετες τάσεις (π.χ. μιά ριζοσπαστικοποίηση τῆς Ὁρθοδοξίας¹⁹), καθὼς καί τί δημιουργία διαφόρων «τοπικῶν Ὁρθοδοξιῶν»²⁰.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἄποψή μου εἶναι ὅτι μέ βάση τίς πρόσφατες ἐξελίξεις στόν Ὁρθόδοξο κόσμο (ιδίως κατά τήν περίοδο μετά τό 1991) ὑπάρχουν ἀρκετές ἐνδείξεις γιά τήν ἀνάδυση ἑνός Ὁρθοδόξου κοσμοπολιτισμοῦ, ἑνός νέου φαινομένου μέ ἀυξανόμενη ἐπίδραση καί σημασία γιά τόν Ὁρθόδοξο κόσμο στό σύνολό του. Συγκεκριμένα, πρόκειται γιά μιά νέα κατανόηση τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπό διαφόρους Ὁρθοδόξους, οἱ ὁποῖοι μεγάλωσαν κυρίως σέ Δυτικά κοσμοπολιτικά περιβάλλοντα, καί μάλιστα ἐκτός τῶν ὁρίων τῶν παραδοσιακῶν Ὁρθοδόξων ἐθνῶν-κρατῶν καί πολιτισμῶν. Ὡς ἐκ τούτου, οἱ Ὁρθόδοξοι αὐτοί ἐκτέθηκαν ἀπό νεαρή ἡλικία σέ μεγαλύτερη ἐθνοτική, θρησκευτική, πολιτισμική, κοινωνική, πολιτική καί γλωσσική ποικιλομορφία, ἡ ὁποία εἶχε ἀντίκτυπο στή διαμόρφωση τῆς ἰδιαίτερης Ὁρθοδόξου ταυτότητάς τους. Ἐπομένως, αὐτοί φαίνονται νά εἶναι πιό ἀνοιχτοί στίς διάφορες πτυχές καί συνέπειες τῆς νεωτερικότητας καί τῆς παγκοσμιοποίησης ἀπό ὅ,τι ἡ πλειοψηφία τῶν ὁμοθρήσκων τους στίς παραδοσιακές Ὁρθόδοξες κοιτίδες τῆς Ἀνατολικῆς καί Νοτιανατολικῆς Εὐρώπης, καθὼς καί τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Αὐτό πού

¹⁹ Βλ. Katherine Kelaidis, «Orthodoxie und Fundamentalismus in den USA», *Religion und Gesellschaft in Ost und West* 47/10 (2019), σσ. 20–21· Frances Kostarelos, «Elder Ephraim and Contested Identities in the Greek Orthodox Archdiocese of America», στό Sebastian Rimestad / Vasilios N. Makrides (ἐπιμ.), *Coping with Change: Orthodox Christian Dynamics between Tradition, Innovation and Realpolitik* (Erfurter Studien zur Kulturgeschichte des Orthodoxen Christentums, 18), Berlin 2000, σσ. 27–45· Sarah Riccardi-Swartz, *Between Heaven and Russia: Religious Conversion and Political Apostasy in Appalachia*, New York 2022.

²⁰ Βλ. Victor Roudometof, «The Glocalizations of Eastern Orthodox Christianity», *European Journal of Social Theory* 16 (2013), σσ. 226–245· τοῦ ἴδιου, *Globalization and Orthodox Christianity: The Transformation of Religious Tradition*, New York/London 2014.

εἶναι ἐπίσης ζωτικῆς σημασίας εἶναι ὅτι οἱ ἐν λόγῳ Ὁρθόδοξοι φαίνονται ἔτοιμοι νά πειραματισθοῦν μέ διάφορα νέα πράγματα, νά ἐπωφεληθοῦν ἐπιλεκτικά ἀπό ἄλλες θρησκείες, κοινωνίες καί πολιτισμούς καί νά δρομολογήσουν καινοτομίες. Τοιουτοτρόπως, ἀκολουθοῦν μιά ἄλλη πορεία σέ ἀντιδιαστολή μέ τόν συνήθως ἐνδημικά κλειστό καί παραδοσιακό χαρακτήρα τῶν Ὁρθόδοξων μπηρικῶν Ἐκκλησιῶν καί πολιτισμῶν, τούς ὁποίους καί ἐπικρίνουν ἐνίοτε. Σέ γενικές γραμμές, φαίνεται ὅτι οἱ ἐν λόγῳ Ὁρθόδοξοι ἐργάζονται πρὸς μιά ἀνοιχτή, διαλογική καί προσαρμοστική Ὁρθοδοξία πού δέν ἀπομονώνεται ὡς «εὐσεβές λειψίμα» μέσα σέ ἓνα ἐχθρικό ἐκκοσμικευμένο περιβάλλον, ἀλλά ἀνοίγεται, διεκδικεῖ δυναμικά τόν δικό της χῶρο καί καταθέτει τίς δημιουργικές προτάσεις της μέσα στό σημερινό παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Μέ κάθε σεβασμό πρὸς τὴν Ὁρθόδοξη παράδοση, τὸ ὄραμά τους στρέφεται κυρίως πρὸς τὸ παρὸν καί τὸ μέλλον, τὰ ὁποῖα δέν τοποθετοῦνται a priori σέ κάποια κατώτερη θέση σέ σχέση μέ ἓνα κανονιστικό καί δεσμευτικό παρελθόν. Αὐτὸ δέν σημαίνει ὅτι τέτοιες τάσεις ἀπουσιάζουν παντελῶς ἀπὸ τίς Ὁρθόδοξες ἱστορικές κοιτίδες, ὡστόσο δέν εἶναι λάθος νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι οἱ τάσεις αὐτές ἔχουν ἀποκτήσει μεγαλύτερη παρουσία καί ἐπιρροή τὰ τελευταῖα χρόνια σέ διάφορες Ὁρθόδοξες κοινότητες τῆς διασποράς, γεγονός πού κατὰ τὴν ἄποψή μου ἰσοδυναμεῖ μέ ἓναν αὐξανόμενο Ὁρθόδοξο κοσμοπολιτισμό.

Ἡ ἰσχυρότερη ἴσως ἀπόδειξη γιὰ αὐτὸ τὸ εἶδος Ὁρθόδοξου κοσμοπολιτισμοῦ καί τὴν αὐξημένη σημασία του ἀποτελεῖ τὸ προαναφερθέν νέο ἐπίσημο κοινωνικό κείμενο τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μέ τίτλο «*ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς: Τὸ κοινωνικό ἦθος τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας*» τοῦ 2020. Αὐτὸ δέν φιλοδοξεῖ νά ἀποτελέσει ἀκόμη κάποια ὀριστική Ὁρθόδοξη κοινωνική διδασκαλία, ἀλλά νά ἀνοίξει τόν δρόμο γιὰ ἓναν σοβαρὸ διάλογο πάνω στό σημαντικότερο αὐτὸ θέμα ἐντὸς τοῦ Ὁρθόδοξου κόσμου. Ὑπάρχουν διάφορες ἐνδείξεις στό κείμενο πού καθιστοῦν σαφές ὅτι αὐτὸ δέν ἔχει ὀριστικό, ἀλλά μόνο προσωρινὸ χαρακτήρα, ὄντας τοιουτοτρόπως ἀνοιχτὸ σέ μελλοντικές ἀλλαγές, ἀναθεωρήσεις καί προσθήκες. Ἐπιπλέον, τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀναφορά στὸν ὑπότιτλο γίνεται στό κοινωνικό ἦθος τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας γενικά δείχνει ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ ἐλπίζει νά ἀποκτήσει μακροπρόθεσμα πανορθόδοξη ἐμβέλεια καί κύρος. Ἄλλωστε, ὁ προσανατολισμὸς αὐτὸς συνάδει μέ τίς παραδοσιακές πανορθόδοξες ἀξιώσεις, δραστηριότητες καί ἐκκλήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖο ἄλλωστε βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ κείμενο.

Τό νέο κείμενο έγινε για πρώτη φορά διαθέσιμο στο διαδίκτυο στις 27 Μαρτίου 2020 στή σελίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Facebook²¹ και στήν ιστοσελίδα τής Έλληνορθόδοξου Αρχιεπισκοπής Ἀμερικῆς (στά ἀγγλικά καί σέ ἄλλες 13 γλώσσες)²², μαζί μέ τόν πρόλογο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς Ἐλπιδοφόρου²³. Ἐκδόθηκε ἐπίσης ὡς βιβλίον ἀπό τίς ἐκδόσεις τής Έλληνορθόδοξου Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τόν Μάιο τοῦ 2020²⁴. Τό νέο κείμενο καί τό ἱστορικό τής σύνταξίς του ἐμφανίζονται στήν ιστοσελίδα τής Αρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς, δεδομένου ἐπίσης ὅτι τά περισσότερα μέλη τής εἰδικῆς ἐπιτροπῆς πού τό συνέταξε προέρχονται ἀπό τίς ΗΠΑ. Αὐτό εἶναι ἕνα ἀκόμη σημάδι τής ἐνισχυμένης σημασίας τοῦ ἀνερχόμενου Ὁρθόδοξου κοσμοπολιτισμοῦ. Πιο συγκεκριμένα, ἡ συντακτική ἐπιτροπή ἀποτελοῦνταν ἀπό 12 μέλη, ἐκ τῶν ὁποίων τά 10 προέρχονται ἀπό τήν Ὁρθόδοξη διασπορά (κυρίως ἀπό τίς ΗΠΑ, ἀλλά καί ἀπό τό Ἠνωμένο Βασίλειο, τήν Αὐστραλία καί τή Γαλλία). Μόνο δύο προέρχονται ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἄν καί ὁ ἕνας ἀπό αὐτούς εἶχε ἀνατραφεῖ θεολογικά κυρίως στή Θεολογική Σχολή τής Χάλκης στήν Τουρκία ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπιπλέον, ὁ γραμματέας τής ἐπιτροπῆς προερχόταν ἐπίσης ἀπό τήν Ὁρθόδοξη διασπορά στίς ΗΠΑ. Αὐτό τελικά σημαίνει ὅτι περίπου 85% τῶν μελῶν αὐτῆς τής ἐπιτροπῆς προέρχονται ἀπό περιβάλλοντα τής Ὁρθόδοξου διασποράς ἐκτός τῶν ἱστορικῶν Ὁρθόδοξων ἐστιῶν.

Ἀξιωματικόν εἶναι ἐπίσης ὅτι στήν παραπάνω ὁμάδα συμπεριλαμβανόνταν καί προσήλυτοι στήν Ὁρθοδοξία ἀπό τή Δύση. Αὐτό ἀποτελεῖ οὐσιαστικά ἕνα νέο φαινόμενο, ἀφοῦ μέχρι τώρα δέν δινόταν τόσο ἐξέχουσα καί ἔγκυρη φωνή μέσα στήν ἴδια τήν Ὁρθοδοξία σέ τέτοιους προσπλύτους – ἐκτός ἀπό κάποιες ἀξιοσημείωτες ἐξαιρέσεις (π.χ. τόν λόγιο ἐπίσκοπο Διοκλείας καί διεθνῶς γνωστό Ὁρθόδοξο θεολόγο Κάλλιστο Ware, 1934-2022). Μάλιστα, ἕνα ἀπό τά δύο ἡγετικά μέλη τῆς ἐν λόγω ἐπιτροπῆς, ὁ θεολόγος καί φιλόσοφος David Bentley Hart, εἶναι τέτοιος προσήλυτος στήν Ὁρθοδοξία μέ εὐρύ καί ἀναγνωρισμένο συγγραφικό ἔργο. Τό δέ ἄλλο ἡγετικό μέλος τῆς ἐπιτροπῆς

²¹ URL: <https://www.facebook.com/ecumenicalpatriarchate/>.

²² URL: <https://www.goarch.org/social-ethos>.

²³ URL: <https://www.goarch.org/documents/32058/5149465/Social+Ethos+Archiepiscopal+Forward.pdf/d41ab848-0ab3-4e2c-b1d4-295717f9f6ee>.

²⁴ Βλ. David Bentley Hart / John Chryssavgis (ἐπιμ.), *For the Life of the World: Toward a Social Ethos of the Orthodox Church*, Brookline, MA 2020.

ἦταν ὁ π. Ἰωάννης Χρυσανγῆς, ἀρχιδιάκονος τοῦ Οἴκουμενικοῦ Θρόνου, κληρικός τῆς Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς, θεολογικός σύμβουλος τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου σέ περιβαλλοντικά θέματα καί συγγραφέας πολλῶν θεολογικῶν ἀρθρῶν καί βιβλίων. Ὁ ἴδιος κατάγεται ἀπό ἑλληνορθόδοξη οἰκογένεια τῆς Αὐστραλίας, σπούδασε θεολογία καί φιλοσοφία στήν Ἀθήνα καί στήν Ὁξφόρδη, ἐνῶ δίδαξε πατερική θεολογία καί ἐκκλησιαστική ἱστορία στό Sydney (στήν Ὁρθόδοξη Θεολογική Σχολή τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα, τῆς ὁποίας ὑπῆρξε συνιδρυτής) καί στήν Ἑλληνορθόδοξη Θεολογική Σχολή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στό Brookline, MA (ΗΠΑ). Ἡ ὄλη του πορεία, ἐξέλιξη καί θεολογική διαμόρφωση ἔλαβαν χώρα λοιπόν πρωτίστως σέ ἀκραφνῶς διεθνή περιβάλλοντα, πρᾶγμα πού εἶναι ἐνδεικτικό τοῦ Ὁρθοδόξου κοσμοπολιτισμοῦ, τόν ὁποῖο αὐτός ἐπίσης ἀντιπροσωπεύει.

Στή συνέχεια, εἶναι χρήσιμο νά ἐξετασθεῖ τό ἱστορικό καί τό πλαίσιο τοῦ νέου κοινωνικοῦ κειμένου, τό ὁποῖο μπορεῖ νά ἐξηγήσει τίς διάφορες ἰδιαιτερότητές του, συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ κοσμοπολιτικοῦ του χαρακτῆρα καί προσανατολισμοῦ. Στήν πραγματικότητα, ἡ γένεση καί ἡ διατύπωσή του θά πρέπει νά τοποθετηθοῦν στό χρονικό πέρασμα ἀπό τόν 20ό στόν 21ο αἰῶνα, κατά τό ὁποῖο πολλές Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες στήν Ἀνατολική καί Νοτιοανατολική Εὐρώπη καθῶς καί στήν Ἑγγύς Ἀνατολή ἀναδύθηκαν ἐκ νέου ὡς σημαντικοί θρησκευτικοί θεσμοί καί ἔκαναν αἰσθητή τή διεθνή παρουσία τους μέ διάφορους τρόπους (μεταξύ ἄλλων, καί στή μετακομμουνιστική ἐποχή). Αὐτή ἡ ριζική ἀλλαγὴ ἄνοιξε νέες εὐκαιρίες γιά τή διορθόδοξη ἐπικοινωνία, ἀλλά ταυτόχρονα σηματοδότησε τήν ἔναρξη σοβαρῶν προβλημάτων στή συνεργασία μεταξύ τῶν διαφόρων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Αὐτό ἀφοροῦσε πρωτίστως στή Ρωσική Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία σημείωσε ἐντυπωσιακή ἀνάπτυξη, τόσο ὡς ἐγχώριος ὅσο καί ὡς διεθνῆς καί παγκόσμιος παράγοντας, ἀνταγωνιζόμενη ἔτσι σέ πολλά ἐπίπεδα τόν παραδοσιακό σχετικό ρόλο τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἡγέτου τῆς παγκόσμιας Ὁρθοδοξίας. Μεταξύ ἄλλων, αὐτό περιελάμβανε τή σύνταξη καί κοινοποίηση πολλῶν ἐπισήμων κειμένων τῆς Ρωσικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, συμπεριλαμβανομένων καί διαφόρων πάνω σέ κοινωνικά καί ἠθικά θέματα, τά ὁποῖα δέν εἶχαν ἐκδοθεῖ σέ τέτοια μορφή στό παρελθόν ἀπό ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, οὔτε κἀν ἀπό τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Τά ἐν λόγω κείμενα προκάλεσαν ἀρκετές συζητήσεις, σχόλια, ἀκόμη δέ καί ἀντιπαραθέσεις στή Δύση, ἀν καί οἱ ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες τήρησαν γενικά μιά χαρακτηριστική σιωπὴ σέ ἐπίσημο ἐπίπεδο καί ἀπέφυγαν νά ἀσχοληθοῦν συστηματικά

μαζί τους. Κατά πᾶσα πιθανότητα, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τὰ θεωροῦσαν ὡς εἰδικὰ ρωσικά καὶ ὄχι ὡς πανορθόδοξα κείμενα.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἡ νέα αὐτὴ κατάσταση ἔκανε τὸ ὑπάρχον σχετικὸ ἔλλειμμα στὸν Ὁρθόδοξο κόσμο ἰδιαίτερα ἐμφανές. Μὲ ἄλλα λόγια, ἂν κάποιος ἐνδιαφερόμενος ἤθελε νὰ ἀναζητήσει τὴν ἐπίσημη Ὁρθόδοξη θέση γιὰ συγκεκριμένα κοινωνικά ζητήματα, ἔπρεπε ἀναπόφευκτα νὰ καταφύγει πλέον στὰ ἐν λόγῳ ρωσικά κείμενα. Βεβαίως, τέτοια ζητήματα εἶχαν θιγῆι περιστασιακά καὶ σέ διάφορα κείμενα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ὄχι ὁμως μὲ τὸν συστηματικὸ καὶ ἐπίσημο τρόπο τῆς ρωσικῆς πλευρᾶς. Ὡς γνωστόν, ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ἔχει ἐπίσης δημοσιεύσει πολλὰ γιὰ τέτοια θέματα (π.χ. οἰκουμενικά, διαθρησκευτικά, κοινωνικά, περιβαλλοντικά, ἀνθρώπινα δικαιώματα) διεθνῶς καὶ ὑπῆρξε ὑποστηρικτὴς ἐνός Ὁρθοδόξου κοινωνικοῦ ὁράματος μέσῳ τῶν πολυαρίθμων δραστηριοτήτων καὶ πρωτοβουλιῶν του²⁵. Ὡστόσο, ἐπρόκειτο περισσότερο γιὰ τὶς δικές του προσωπικὲς ἀπόψεις καὶ κινήσεις, οἱ ὁποῖες δὲν εἶχαν ἄμεση καὶ αὐτόματη πανορθόδοξη ἀποδοχὴ καὶ κῦρος. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία ἐμφανίσθηκε μέσῳ τῶν συγκεκριμένων κειμένων τῆς ὄχι μόνον ὅτι κάλυπτε ἓνα σοβαρὸ κενὸ στὸν Ὁρθόδοξο κόσμο, ἀλλὰ καὶ ὅτι μονοπωλοῦσε τὶς Ὁρθόδοξες τοποθετήσεις σέ τέτοια θέματα. Ἐπρόκειτο λοιπὸν γιὰ μιὰ ἐξέλιξη, ἡ ὁποία δὲν «ἄρρεσε» σέ πολλοὺς Ὁρθοδόξους, ἰδίως σέ ἐκείνους ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὴν ἑλληνικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας.

Μιὰ προσπάθεια γιὰ νὰ καλυφθῆι αὐτὸ τὸ κενὸ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ξεκίνησε στὸ πλαίσιο τῆς σύγκλησις τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὴν Κρήτη τὸ 2016. Παρὰ τὶς ἐπίπονες προσπάθειες γιὰ τὴ συγκέντρωση ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ὑπὸ τὴν πνευματικὴ ἡγεσία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τέσσερις ἀπὸ αὐτές, ὡς γνωστόν, ἀρνήθηκαν τελικὰ νὰ συμμετάσχουν, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας. Αὐτὸ θεωρήθηκε σοβαρὸ πλῆγμα γιὰ τὴν πανορθόδοξη ἐνότητα μὲ ἐκτεταμένες ἐπιπτώσεις. Μεταξὺ ἄλλων, ἡ ἐν λόγῳ Σύνοδος συζήτησε καὶ ἐνέκρινε τὸ κείμενο «*Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ*»²⁶ ὡς μιὰ πρώτη προσπάθεια ἐπίσημης ἀντιμετώπισις τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων σέ πανορθόδοξο ἐπίπεδο.

²⁵ Βλ. ἐνδεικτικὰ Patriarche oecuménique Bartholomée, *Et Dieu vit que cela était bon. La vision théologique de la création dans la tradition orthodoxe*, Paris 2015.

²⁶ URL: https://holycouncil.org/mission-orthodox-church-todays-world_el.

Είναι γνωστό ότι τό κείμενο αυτό σέ προσχέδιο εἶχε συζητηθεῖ διεξοδικά κατά τή διάρκεια τῆς προετοιμασίας τῆς Πανορθόδοξου Συνόδου, σπίν ὅποια τότε συμμετεῖχε καί ἡ Ρωσική Ὁρθόδοξη πλευρά ἀπολύτως κανονικά. Βεβαίως, τό ἀρχικό σχέδιο τοῦ κειμένου αὐτοῦ ἦταν ἀπό πολλές ἀπόψεις πιο προοδευτικό καί φιλελεύθερο, ὡστόσο ὁ τόνος αὐτός μειώθηκε σημαντικά λόγω τῶν παρεμβάσεων τῆς ρωσικῆς πλευρᾶς, ἡ ὅποια ἄλλωστε ὑποστήριζε ἀνεκαθεν μιά πιο συντηρητική ἐκδοχή τῆς Ὁρθοδοξίας. Προκειμένου νά ἱκανοποιηθεῖ ἡ ρωσική πλευρά καί νά μίν τεθεῖ σέ κίνδυνο ἡ συμμετοχή της στή Σύνοδο (ἀσχέτως ἂν μάταια, ὅπως γνωρίζουμε ἀπό τίς μετέπειτα ἐξελίξεις), τό συνολικό κείμενο ἀπέκτιψε ἔτσι μιά πιο συντηρητική προσοπτική²⁷, μέ τίν ὅποια ἐγκρίθηκε τελικά ἀπό τήν Πανορθόδοξη Σύνοδο. Παρ' ὅλα αὐτά, ἐξετάζοντας τίς προσωπικές ἀπόψεις τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, γίνεται φανερό ὅτι αὐτός εἶχε ἐκφράσει ἐπανειλημμένα πιο ἀνοιχτές καί φιλελεύθερες ἀπόψεις σέ σχετικά θέματα, τίς ὁποῖες συμεριζόταν καί ἕνας σημαντικός ἀριθμός Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν καί παραγόντων σέ διάφορα πλαίσια, τόσο θεσμικά ὅσο καί ἀτομικά. Ὡστόσο, τό ἐγκεκριμένο αὐτό κείμενο ἦταν ἀπλῶς ἕνα πρῶτο βῆμα πρὸς μιά κοινή Ὁρθόδοξη θέση γιά τά κοινωνικά ζητήματα, ἀναμενόταν δέ ὅτι θά μπορούσαν νά γίνουν περαιτέρω βήματα στό μέλλον μετά τήν ὀλοκλήρωση τῆς Πανορθόδοξου Συνόδου, ἡ ὅποια τό 2016 σκόπευε νά ἀντιμετωπίσει σέ πρῶτο βαθμό τά ἐσωτερικά προβλήματα τοῦ Ὁρθόδοξου κόσμου. Παράλληλα ὁμως, εἶχε διατυπωθεῖ ἐπίσημα ἡ ὑπόσχεση ὅτι τά κοινωνικά ζητήματα θά συζητιόνταν ἐκτενέστερα καί διεξοδικότερα σέ κάποιον μεταγενέστερο στάδιο. Εἶναι περιττό νά ἀναφερθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ρωσική πλευρά ἐξέφρασε τίς ἐπιφυλάξεις της γιά τά ἐγκεκριμένα κείμενα τῆς Συνόδου μετά τό τέλος της, συμπεριλαμβανομένου καί ἐκείνου γιά τήν ἀποστολή τῆς ἐκκλησίας στόν σύγχρονο κόσμο²⁸.

Σπίν πραγματικότητας, τά ἐπόμενα βήματα δρομολογήθηκαν πολύ γρήγορα, γεγονός πού ὀδήγησε στή δημοσίευση τοῦ ὑπό ἐξέταση νέου κοινωνικοῦ κει-

²⁷ Βλ. Alexander Agadjanian, «Die moderne Welt aus der Sicht der Orthodoxen Kirche», *Religion und Gesellschaft in Ost und West* 44/6-7 (2016), σσ. 5-7· τοῦ ἴδιου, «Православный взгляд на современный мир. Контекст, история и смысл соборного документа о миссии церкви», *Государство, религия, церковь в России и за рубежом* 1 [34] (2016), σσ. 255-279· Vasilios N. Makrides, «Zwischen Tradition und Erneuerung. Das Panorthodoxe Konzil 2016 angesichts der modernen Welt», *Catholica. Vierteljahresschrift für ökumenische Forschung* 71 (2017), σσ. 18-32.

²⁸ Βλ. Metropolitan Hilarion of Volokolamsk, «The Documents of the Council of Crete. The Results of the Study of the Documents of the Council of Crete Prepared by the Synodal Biblical-Theological Commission of the Russian Orthodox Church», *The Ecumenical Review* 72 (2020), σσ. 429-434.

μένου, τό ὁποῖο στήν πραγματικότητα συνέχισε τό ἔργο τῆς Πανορθόδοξου Συνόδου καί τήν ὑπόσχεσί της (§ 82). Τόν Ἰούνιο τοῦ 2017, ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος διόρισε μιά εἰδική θεολογική ἐπιτροπή γιά τή σύνταξη ἑνός τέτοιου κειμένου, στήν ὁποία, ὅπως ἦδη προαναφέρθηκε, συμμετεῖχαν κυρίως θεολόγοι ἀπό τήν Ὁρθόδοξη διασπορά, πρωτίστως ἀπό τίς ΗΠΑ. Τό κείμενο αὐτό ἐπρόκειτο νά ἐξεταστῆ καί νά ἐγκριθεῖ ἀπό τήν Πατριαρχική Σύνοδο. Τόν Δεκέμβριο τοῦ 2017, ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ἀπέστειλε ἐπίσημη ἐγκύκλιο πρὸς ὅλους τοὺς Ἱεράρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ζητώντάς τους νά ἀναφέρουν τά κοινωνικά καί ἠθικά προβλήματα καί τίς προκλήσεις πού ἀντιμετώπιζαν ἀντίστοιχα ἀπό τήν ποικιλομορφία τους ἐμπειρία στίς περιοχές τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας τους καί νά διαβιβάσουν τίς σχετικές ἐκθέσεις τους στήν εἰδική ἐπιτροπή. Μέ βάση αὐτές τίς ἐκθέσεις, οἱ ὁποῖες συντάχθηκαν ἀπό τοπικές ὁμάδες ἐργασίας κληρικῶν, θεολόγων, ἐμπειρογνομῶν, ἐπιστημῶν, πολιτικῶν ἡγετῶν καί κοινωνικῶν λειτουργῶν σέ κάθε Μητροπόλη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἡ εἰδική ἐπιτροπή ὁλοκλήρωσε τό κείμενο καί τό ὑπέβαλε τόν Σεπτέμβριο τοῦ 2019 στήν Ἱερά Σύνοδο καί σέ ὅλους τοὺς Ἱεράρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς ἐξέταση. Αὐτό ὀδήγησε τελικά στήν ἐγκρισί του τόν Ἰανουάριο τοῦ 2020 ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Συμπληρωμένο ἐπίσης καί μέ πρόσθετο ὑλικό πού παρείχαν ἱεράρχες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου (μεταξύ τῶν ὁποίων δύο ἐπιφανέστατοι, ὁ Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας [1931–2023] καί ὁ προαναφερθεῖς Μητροπολίτης Διοκλείας Κάλλιστος [1934–2022]), ἡ εἰδική ἐπιτροπή ἐπεξεργάστηκε τελικά τό κείμενο, τό ὁποῖο ἀνακοινώθηκε ἐπίσημα τόν Μάρτιο τοῦ 2020²⁹. Εἶναι λοιπόν προφανές ὅτι τό ἐν λόγω κείμενο ἔχει παγκόσμιο καί κοσμοπολιτικό χαρακτήρα, καθὼς προέκυψε ἀπό τήν πολύπλευρη ἐμπειρία καί εὐθύνη τῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀνά τήν ὑφήλιο ἀπέναντι στίς πολύπλοκες προκλήσεις καί τά προβλήματα τοῦ σύγχρονου κόσμου. Ἐπιπλέον, τό νέο κείμενο εἶναι πολύ πῶ ἀνεπτυγμένο ἀπό ἐκεῖνο τῆς Πανορθόδοξου Συνόδου καί ἀκολουθεῖ μιά νέα πορεία στήν ἀξιολόγησι πολλῶν θεμάτων.

Δέν εἶναι λιγότερο σημαντικό τό γεγονός ὅτι αὐτό πιστοποιεῖ σαφῶς τή σταδιακή ἀνάδυση μιᾶς κοσμοπολιτικῆς Ὁρθοδοξίας, δηλαδή μιᾶς Ὁρθοδοξίας πού διαμορφώνεται ἀπό τήν παγκόσμια ἐμπειρία της, τουλάχιστον ἐντός τῆς κανονικῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπό-

²⁹ URL: <https://www.goarch.org/social-ethos-preface>.

λεως και του αντίστοιχου πνευματικού του κλίματος. Έξεταζόμενο από την ανωτέρω σκοπιά, τό κείμενο αυτό αντιπροσωπεύει έναν νέο προβληματισμό στο πλαίσιο της Όρθοδόξου διασποράς, ό όποίος δέν διαμορφώνεται πλέον από τίς ιστορικές έστίες του Όρθοδόξου Χριστιανισμού. Ός έκ τούτου, τό νέο κείμενο θέτει άμεσα τό έρώτημα σχετικά μέ τόν παραδοσιακό «άνατολικό» χαρακτήρα του Όρθοδόξου Χριστιανισμού και προκαλεί έτσι σέ μία επανεξέταση του παραδοσιακού διαχωρισμού μεταξύ Άνατολής και Δύσης, δεδομένου ότι τά περισσότερα μέλη της ειδικής επιτροπής προέρχονταν από τί Δύση, και ιδιαίτερα από τίς ΗΠΑ. Μέ άλλα λόγια, ή παρούσα περίπτωση καταδεικνύει μία Όρθοδοξία πού άρθρώνεται και αναπτύσσεται σέ Δυτικά πλαίσια και επιχειρεί νά χαράξει τόν δρόμο γιά τί μελλοντική ανάπτυξη του Όρθοδόξου κόσμου συνολικά. Τό κείμενο έχει λοιπόν έναν κοσμοπολιτικό και όχι έπαρχιωτικό χαρακτήρα, καθώς άντλεί από τήν ποικιλία έμπειρία των Όρθοδόξων κοινοτήτων σέ όλο τόν κόσμο υπό τήν αιγίδα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Είνα ανοιχτό, ίσορροπημένο και διαλογικό, αλλά ταυτόχρονα προσπαθεί νά παραμείνει πιστό στην παράδοση της εκκλησίας. Η τελευταία όμως δέν θεωρείται νεκρό γράμμα και στεγνό κατάλοιπο του παρελθόντος, δεδομένου ότι χρειάζεται πάντοτε ένα δημιουργικό και έγκαιρο *aggiornamento*, κάτι πού ακριβώς προσπάθησε νά επιτύχει ή ειδική επιτροπή σέ συντονισμό μέ τό Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Όστόσο, ό λόγος γιά μία τέτοια κοσμοπολιτική Όρθοδοξία, ή όποία διαμορφώνεται σέ διάφορα κοσμοπολιτικά περιβάλλοντα Όρθοδόξου διασποράς, έχει τόσο πλεονεκτήματα όσο και μειονεκτήματα. Πρόκειται γενικά γιά Όρθόδοξες κοινότητες πού άποτελούν μειονότητες μέσα στις έν λόγω φιλελεύθερες και πλουραλιστικές κοινωνίες και πού συχνά έχουν άλλες έμπειρίες από τίς παραδοσιακές Όρθόδοξες κουλτούρες από τίς όποιες αυτές προήλθαν σέ πρώτη φάση. Γιά παράδειγμα, είνα περισσότερο εκτεθειμένες στις προκλήσεις της νεωτερικότητας, έπομένως τείνουν νά είνα πιο ανοιχτές και φιλελεύθερες από τους όμολόγους τους στις μύτερες Έκκλησίες και συχνά (άλλά όχι πάντα) παρουσιάζουν ένα σύγχρονο πρόσωπο³⁰. Από αυτή τήν άποψη, τό έρώτημα είνα πώς θά γίνουν δεκτές οι ιδέες του νέου κοινωνικού κεμένου από τίς ιστορικές μύτερες Έκκλησίες, λαμβάνοντας ύπόψη τήν πολυμορφία

³⁰ Βλ. Maria Hämmerli / Jean-François Mayer (έπιμ.), *Orthodox Identities in Western Europe: Migration, Settlement and Innovation*, Farnham 2014; Sebastian Rimestad, *Orthodox Christian Identity in Western Europe: Contesting Religious Authority*, London/New York 2021.

τῶν κοινωνικοπολιτικῶν καί πολιτισμικῶν πλαισίων καί τίς διαφορετικές ἐμπειρίες τους ἀντίστοιχα. Ἀπό ἱστορική σκοπιά, αὐτές ἦταν κυρίως οἱ Ἐκκλησίες πού καθόρισαν τίς διάφορες ἐξελίξεις ἐντός τοῦ Ὁρθοδόξου Χριστιανισμοῦ γιά πολλούς αἰῶνες, καί ὄχι οἱ κοινότητες τῆς διασποράς, οἱ ὁποῖες παρέμειναν κυρίως ἐξαρτημένες ἀπό τίς ἀντίστοιχες μητρικές τους Ἐκκλησίες. Ὡστόσο, αὐτό τό κείμενο δείχνει μιά ἄλλη γραμμή ἀνάπτυξης πού βρίσκεται σέ ἐξέλιξη, ἡ ὁποία ἐνδέχεται νά ἐνισχυθεῖ τά ἐπόμενα χρόνια.

Πάντως, τό θέμα εἶναι ὅτι αὐτές οἱ δύο Ὁρθόδοξες παραδόσεις δέν μοιράζονται πλήρως τίς ἴδιες ἐμπειρίες. Γιά παράδειγμα, τό νέο κοινωνικό κείμενο ἐπικρίνει τήν πολύπλευρη καπιταλιστική ἐκμετάλλευση στό πλαίσιο τῆς παγκοσμιοποίησης καί ὑποστηρίζει τή μεγαλύτερη κοινωνική δικαιοσύνη (§ 32-41). Ἐν τούτοις, δέν ἀναφέρει καθόλου τό κομμουνιστικό παρελθόν καί τήν πολλαπλή καταπίεση τῆς Ὁρθοδοξίας κατά τή μακρά αὐτή περίοδο, πρᾶγμα πού στήν πραγματικότητα ἀφορᾷ στίς περισσότερες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες καί στούς πιστούς στήν Ἀνατολική καί Νοτιοανατολική Εὐρώπη καί δύσκολα μπορεῖ νά ἀγνοηθεῖ. Αὐτό καθιστᾷ σαφές ὅτι τό νέο κείμενο ἀντικατοπτρίζει περισσότερο τό ἀγγλοσαξωνικό ὑπόβαθρο τῆς εἰδικῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία, παρά τόν κοσμοπολιτισμό της, δέν ἀπέδωσε πάντοτε ἐπαρκῶς τό ἱστορικό βάθος καί τόν πλοῦτο τῆς πολύπτυχης Ὁρθοδόξου ἱστορίας.

Πέραν τούτου, τό νέο κείμενο δείχνει ξεκάθαρα ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία δέν παραμένει στάσιμη καί ἀδρανής, ἀλλά ὅτι ἐξελίσσεται διαρκῶς καί εἶναι σέ θέση νά τοποθετεῖται ἀπέναντι στίς σύγχρονες ἐξελίξεις καί προκλήσεις. Ἡ ἐντύπωση γιά μιά στασιμότητα καί ἀδράνεια τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι πολύ παλαιά, ἔχει δέ δώσει ἀφορμές γιά πολλές ἐπικρίσεις στό παρελθόν, ἰδίως ἀπό τήν πλευρά τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ. Τό ὅλο ζήτημα σχετίζεται ἄμεσα μέ τήν ἔμφραση στή διατήρηση τῆς αὐθεντικῆς χριστιανικῆς παράδοσης, τήν ὁποία ἡ Ὁρθοδοξία ἀνέκαθεν τόνιζε καί ὑποστήριζε. Ὅμως, ἡ ὅλη αὐτή στάση μπορεῖ εὐκολά νά ὀδηγήσει σέ τάσεις παραδοσιαρχίας καί σέ ὑπερεκτίμηση τοῦ παρελθόντος σέ σχέση μέ τό παρόν καί τό μέλλον, φαινόμενα πού παρατηροῦνται συχνά στήν ἱστορία τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀκόμη καί στίς μέρες μας. Ἀντίθετα, τό νέο κείμενο δέν καταφεύγει στήν εὐκόλη λύση ἑνός ἐξιδανικευμένου Ὁρθοδόξου παρελθόντος, ἀλλά τολμᾷ νά ἀσκήσει αὐτοκριτική καί δέν κρύβεται πίσω ἀπό τίς παλαιές αὐθεντίες (π.χ. τῶν Συνόδων καί τῶν Πατέρων). Βεβαίως, εἶναι γνωστό ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀσκοῦσαν ἔντονη κριτική στίς κοινωνικές ἄλλειψεις καί ἀδικίες τῆς ἐποχῆς τους καί εἶχαν ἀνάλογες εὐαίσθησιες, ἀλλά αὐτό ἀπό μόνο του δέν ἀρκεῖ σήμερα στήν ἐποχή τῶν ποικίλων

κοινωνικῶν κινημάτων, τῶν αἰτημάτων γιὰ κάθε εἶδους ἀτομικά δικαιώματα («δικαιωματισμός») καὶ τῆς παγκοσμιοποίησης. Μὲ κάθε σεβασμὸ στὴν παράδοση, λοιπόν, τὸ νέο κείμενο ἐπιδιώκει νὰ ἀνοίξει νέους δρόμους καὶ νὰ ἐκφράσει ἀπόψεις καὶ προοπτικές πού ἀρμόζουν στὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς, χωρὶς ἀρνητικές ἢ ἐκδικητικές συμπεριφορές ἀπέναντι στὸν σύγχρονο καὶ ἐν πολλοῖς ἐκκοσμικευμένο κόσμο. Ἔτσι, δὲν φοβᾶται νὰ θίξει μὲ νηφάλιο τρόπο θέματα πού ἀνέκαθεν θεωροῦνταν «ταμπού» στὴν Ὁρθοδοξία, ὅπως αὐτὰ πού ἀφοροῦν στὶς σχέσεις τῶν δύο φύλων καὶ στὴ σεξουαλικότητα, καὶ νὰ προτείνει προσεκτικές ἀναθεωρήσεις παλαιότερων ἐπικρατουσῶν ἀπόψεων, ἐπιχειρῶντας ἔτσι νέα ἀνοίγματα.

Φυσικά, ἡ στρατηγικὴ αὐτὴ ἐνδέχεται νὰ δημιουργήσει ἀντιδράσεις καὶ διαφονίες, κάτι πού ἔχει ἤδη γίνει ἀπὸ Ὁρθόδοξους συντηρητικούς κύκλους. Ὅμως, τὸ νέο κείμενο θέλει νὰ προχωρήσει τὸν Ὁρθόδοξο προβληματισμὸ περαιτέρω, ἐκφράζοντας τίς πεποιθήσεις μᾶς νέας θεολογικῆς γενιᾶς, ἡ ὁποία δὲν καθορίζεται ἀποκλειστικά ἀπὸ τὸ ἐνδοξο Ὁρθόδοξο παρελθόν, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ ἀρθρώσει ἕνα σύγχρονο Ὁρθόδοξο κοινωνικὸ ἦθος. Σὲ γενικὲς γραμμές, τὸ κείμενο αὐτὸ ἐπιχειρεῖ ὄχι μόνον νὰ καταστήσει τὴν Ὁρθοδοξία πιὸ συμβατὴ μὲ τὴ νεωτερικότητα, ἀλλὰ καὶ νὰ τὴν τοποθετήσῃ ταυτόχρονα στὸ σύγχρονο μετανεωτερικὸ πλαίσιο. Πρόκειται γιὰ τομεῖς στοὺς ὁποίους ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει γιὰ ἱστορικούς λόγους παρουσιάσει πολλές ἐλλείψεις σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Δυτικὸ Χριστιανισμὸ. Θὰ πρέπει ἐδῶ ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ κοινωνικὴ διδασκαλία στὸν Δυτικὸ Χριστιανισμὸ δὲν εἶναι μόνον πιὸ ἀνεπτυγμένη, ἀλλὰ ἔχει καὶ τὸ δικό της εὐρὺ φιλοσοφικὸ καὶ πολιτικοκοινωνικὸ ὑπόβαθρο, τὸ ὁποῖο δείχνει σὲ ποῖο βαθμὸ αὐτὸς ἔχει συνδεθεῖ δημιουργικά μὲ τίς σύγχρονες ἐξελίξεις. Στὸ ἀντίστοιχο Ὁρθόδοξο κείμενο γίνονται μὲν τὰ πρῶτα σχετικὰ βήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐλπιδοφόρα καὶ προοιδιαίζουν σημαντικές μελλοντικές ἐξελίξεις, ἀλλὰ οἱ διαφορές μεταξύ τοῦ Ὁρθόδοξου καὶ τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἐμφανεῖς στὸ σημεῖο αὐτό³¹.

Συμπερασματικά, εἶναι ἐκδηλος καὶ πέραν ἀμφιβολίας ὁ διεθνὴς, οἰκουμενικός καὶ ἀνοικτός χαρακτήρας τοῦ νέου κειμένου, μαζὶ μὲ τὴν προσπάθεια ἀνανέωσης τῆς Ὁρθοδοξίας, ὑπέρβασης τῆς περιθωριοποίησης καὶ τοῦ ἀπομονωτισμοῦ τῆς, καθὼς καὶ ἐνίσχυσης τῆς ἐξωστρέφειάς της. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ κείμενο αὐτὸ εἶναι κατὰ βάση προῖόν τῆς Ὁρθόδοξου διασποράς, ἡ ὁποία

---

³¹ Βλ. Vasilios N. Makrides, «Why does the Orthodox Church Lack Systematic Social Teaching?», *Skepsis. A Journal for Philosophy and Interdisciplinary Research* 23 (2013), σσ. 281-312.

έκφράζει σέ μεγάλο βαθμό τήν Ὁρθόδοξη οἰκουμενικότητα καί ἡ ὁποία φαίνεται νά ἀναλαμβάνει πρωταρχικό ρόλο σέ τέτοιες νέες καί πρωτοποριακές προσπάθειες. Εἶναι ἐπομένως ὀρθό νά γίνεῖ λόγος στήν παρούσα συνάφεια γιά ἕναν ἀναδυόμενο Ὁρθόδοξο κοσμοπολιτισμό μέ τήν ἔννοια τῆς ἐπικαιροποίησης τῆς Ὁρθοδοξίας καί τῆς οἰκουμενικότητάς της στήν ἐποχή τῆς παγκοσμιοποίησης διά μέσου τῆς στενότερης ἐμπλοκῆς της μέ τίς σύγχρονες ἐξελίξεις. Ἐχοντας μεγαλώσει, ἀνδρωθεῖ καί ὠρμάσει στόν Δυτικό κόσμο, τά μέλη τῆς παραπάνω ἐπιτροπῆς διαισθάνθηκαν τήν ἀνάγκη νά ἀρθρώσουν καί νά παρουσιάσουν μέ πῶς συστηματικό καί ἐπίσημο τρόπο μιά Ὁρθόδοξη ἀποψη γιά τά πιεστικά κοινωνικά ζητήματα τοῦ παρόντος καί ἔτσι δέν δίστασαν νά προχωρήσουν, ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στή διαμόρφωση τοῦ ἐν λόγω κειμένου. Στήν οὐσία πρόκειται γιά μιά νέα γενιά Ὁρθόδοξων κληρικῶν, θεολόγων καί στοχαστῶν, ἡ ὁποία ἐμφανίστηκε σταδιακά ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1990 μέ διάφορες μορφές καί σήμερα διαδραματίζει διεθνῶς πρωταγωνιστικό ρόλο γιά τήν ἀναδιαμόρφωση τῆς παρουσίας τῆς Ὁρθοδοξίας στόν διεθνή δημόσιο διάλογο (π.χ. μέ τήν ἀνάπτυξη μιᾶς δημιουργικῆς «Ὁρθοδόξου θεολογίας τῆς ἐκκοσμίκευσης»³²). Αὐτή ἡ νέα δυναμική, προϊόν τῆς ὁποίας εἶναι τό παρόν κείμενο, ἀναδεικνύει τόν σαφῆ ρόλο τῆς Ὁρθοδόξου διασπορᾶς γιά τίς μελλοντικές ἐξελίξεις τοῦ Ὁρθοδόξου κόσμου γενικότερα. Τό ἐρώτημα πού παραμένει εἶναι ἄν μπορεῖ νά ὑπάρξει κάποια σύγκλιση μέ παρόμοιες ἢ ἄλλες προσπάθειες ἀπό τίς ἱστορικές κοιτίδες τοῦ Ὁρθοδόξου κόσμου. Γεγονός πάντως εἶναι ὅτι ὑπάρχουν πολλές τάσεις μέσα στόν Ὁρθόδοξο κόσμο γενικότερα σήμερα, τόσο μέ τήν ἔννοια τῆς ἀνανέωσης ὅσο καί ὑπέρ μιᾶς ἰσχυρότερης καί ἐν πολλοῖς ἄκριτης προσήλωσης στήν παράδοση. Τοιοῦτοτρόπως, τίθεται τό ἐρώτημα κατά πόσον ὅλες αὐτές οἱ ἐν πολλοῖς ἑτερογενεῖς τάσεις μποροῦν νά συνυπάρξουν καί νά ἀντιδράσουν δημιουργικά ἢ μιά μέ τήν ἄλλη, πράγμα πού ἀποτελεῖ σίγουρα ἕνα δύσκολο ἐγχείρημα.

Σέ κάθε περίπτωση, τό νέο κοινωνικό κείμενο δέν εἶναι τό μοναδικό σημάδι ἐνός τέτοιου ἀναδυόμενου Ὁρθοδόξου κοσμοπολιτισμοῦ, δεδομένου ὅτι μποροῦμε νά ἐντοπίσουμε ἀρκετές ἄλλες περιπτώσεις πού ἐπίσης στηρίζουν τή σχετική ἀρχική μας ὑπόθεση. Γιά παράδειγμα, σέ μιά συνάντηση Ὁρθοδόξων ἀκαδημαϊκῶν θεολόγων καί ἄλλων ἐρευνητῶν πού πραγματοποιήθηκε στήν

³² Βλ. Vasilios N. Makrides, «Secularity and Christianity: Comparing Orthodox with Western Perspectives», *The Greek Orthodox Theological Review* 63/3-4 (2018 [2021]), σσ. 49-107.

Κωνσταντινούπολη με πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου (4-5 Ιανουαρίου 2016) συμμετείχαν άνδρες και γυναίκες από διάφορα ακαδημαϊκά ιδρύματα από όλο τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ και της Ευρώπης, καθώς και της Ασίας και της Αυστραλίας. Η συνάντηση αυτή οργανώθηκε εν όψει της Πανορθόδοξου Συνόδου και είχε ως στόχο να ξεκινήσει ένας Όρθόδοξος διάλογος μεταξύ των εν λόγω ακαδημαϊκών για κρίσιμα ζητήματα της σύγχρονης εποχής. Σκοπός της συνάντησης ήταν να δημιουργηθούν επίσης στενότεροι δεσμοί μεταξύ της εκκλησιαστικής ιεραρχίας και των ακαδημαϊκών αυτών που εργάζονταν σε διάφορους κλάδους σε όλο τον κόσμο, προκειμένου να καταστούν πιο γνωστές οι προσδοκίες τους από την εκκλησία, ιδίως εν όψει της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου. Έν προκειμένω, είναι πολύ σημαντικό να εξετάσουμε και πάλι τον τόπο προέλευσης των επιστημόνων που ήταν παρόντες στην εν λόγω συνάντηση. Από τους 31 συνολικά συμμετέχοντες, τουλάχιστον οι 19 (δηλαδή το 60% περίπου) προέρχονταν από την Όρθόδοξη διασπορά, κυρίως από τις ΗΠΑ, γεγονός που αποτελεί ακόμη μια απόδειξη του αναδυόμενου Όρθοδόξου κοσμοπολιτισμού. Η επιλογή μιας τέτοιας διεθνούς ομάδας Όρθοδόξων επιστημόνων δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαία ή συμπτωματική. Επισημαίνει σαφώς την αναβαθμισμένη σημασία που άρχισε να διαδραματίζει η Όρθόδοξη διασπορά στον Όρθόδοξο κόσμο σε άνωτατο επίπεδο γενικά, γεγονός που κορυφώθηκε λίγα χρόνια αργότερα στο νέο κοινωνικό κείμενο του 2020. Είναι ενδιαφέρον δέ ότι τα περισσότερα μέλη της ειδικής επιτροπής, η οποία συνέταξε το νέο κείμενο, ήταν παρόντα στην συνάντηση του 2016 στο Φανάρι³³.

Υπάρχουν επίσης περαιτέρω εξελίξεις από την Όρθόδοξη διασπορά που μαρτυρούν την αυξανόμενη σημασία της, καθώς και τη σταδιακή, αλλά συνάμα και σταθερή ανάδυση ενός Όρθοδόξου κοσμοπολιτισμού. Ενδεικτικό αυτής της νέας τάσης είναι αρχικά το «Orthodox Christian Studies Center» στο Πανεπιστήμιο Fordham (New York City) από το 2012³⁴, το οποίο έχει αναπτύξει ένα έντυπωσιακό φάσμα δραστηριοτήτων για τη διάδοση μιας άλλης εικόνας για την Όρθοδοξία όχι μόνο στο αμερικανικό κοινό, αλλά και στην ηπειρωτική Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένων των διαφόρων τοπικών Όρθοδόξων Εκκλησιών. Μεταξύ άλλων, οι δραστηριότητες αυτές περιλαμβάνουν προγράμματα σπουδών, εκδόσεις βιβλίων, σειρά διαλέξεων, ένα ειδικό επιστημονικό περιο-

---

³³ URL: www.oikoumene.org/news/ecumenical-patriarchate-hosts-scholarly-meeting.

³⁴ URL: https://www.fordham.edu/info/23001/orthodox_christian_studies_center.

δικό και ένα ιστολόγιο με μεγάλη διεθνή επιρροή με τίτλο «Public Orthodoxy: Bridging the Ecclesial, the Academic, and the Political» (με τίς αναρτήσεις του να μεταφράζονται σε πολλές γλώσσες σχετικές με τον Ὀρθόδοξο κόσμο³⁵). Δέν εἶναι επίσης τυχαῖο ὅτι οἱ δύο ἑλληνοαμερικανοὶ πρωτεργάτες τοῦ ἀνωτέρου Κέντρου εἶχαν διορισθεῖ μέλη τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία συνέταξε τό νέο κοινωνικό κείμενο. Εἶναι επίσης ἐνδιαφέρον ὅτι τό Κέντρο αὐτό φροντίζει ὄχι μόνο νά προωθήσει τή δική του ἐκδοχή γιά τήν Ὀρθοδοξία, τήν ἀνανέωση καί τό μέλλον τῆς, ἀλλά καί νά δείξει ὅτι οἱ ἀπόψεις πού παρουσιάζει ἡ Ρωσική Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία σέ πολλά θέματα (π.χ. γιά τά ἀνθρώπινα δικαιώματα) καί ὑποστηρίζονται ἀπό τό καθεστῶς τοῦ Vladimir Putin δέν εἶναι ἀναγκαστικά αὐτές πού ἐκφράζουν τόν Ὀρθόδοξο Χριστιανισμό συνολικά³⁶. Ἐπιπλέον, θά μπορούσαμε νά ἀναφέρουμε τήν ἴδρυση τό 2017 τῆς «Διεθνoῦς Ὀρθοδόξου Θεολογικῆς Ἐνωσις» (International Orthodox Theological Association/ΙΟΤΑ)³⁷, ἡ ὁποία πραγματοποίησε τό ἐναρκτήριο συνέδριό της στό Ἰάσιο (Ρουμανία) τόν Ἰανουάριο τοῦ 2019 καί τό δεύτερο μεγάλο συνέδριό της στόν Βόλο τόν Ἰανουάριο τοῦ 2023 μέ περισσότερους ἀπό 400 συμμετέχοντες (μέ περίπου 80% Ὀρθοδόξους) ἀπό 43 χῶρες καί μέ περισσότερες ἀπό 330 ἀνακοινώσεις σέ περίπου 100 συνεδρίες. Τό ἐπόμενο συνέδριο προγραμματίζεται τόν Ἰανουάριο τοῦ 2027 στή Γεωργία. Πρόκειται γιά μιά νέα καί πολύ ἐπιτυχημένη προσπάθεια, ἡ ὁποία ξεκίνησε πάλι πρωτίστως ἀπό Ὀρθοδόξους ἀκαδημαϊκοὺς στίς ΗΠΑ καί ἡ ὁποία κατάφερε σέ πολύ σύντομο χρονικό διάστημα νά συγκεντρώσει στίς τάξεις της γιά πρώτη φορά τόν μεγαλύτερο ἀριθμό Ὀρθοδόξων κληρικῶν, ἐπιστημόνων, ἀναλυτῶν καί ὑπευθύνων χάραξης πολιτικῆς ἀπό ὄλο τόν κόσμο, δίνοντας ἔμφαση στήν ἀνανέωση τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί ὑποστηρίζοντας τήν πανορθόδοξη ἐνότητα καί συνοδικότητα³⁸.

Συνολικά, οἱ ἀνωτέρω περιπτώσεις δείχνουν σαφῶς τήν ἀνάδυση μᾶς νέας Ὀρθοδόξου θεολογικῆς γενιᾶς ποικίλης ἐθνικῆς προέλευσης, ἡ ὁποία δραστηριοποιεῖται διεθνῶς καί φιλοδοξεῖ νά πραγματοποιήσει ριζικές ἀλλαγές ἢ καί μιά «ἐπανάσταση» μέ σκοπό τήν ἀνανέωση τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ

³⁵ URL: <https://publicorthodoxy.org/>.

³⁶ Βλ. Aristotle Papanikolaou / George Demacopoulos, «Putin's Unorthodox Orthodoxy», *Public Orthodoxy*, 15 September 2016, URL: <https://publicorthodoxy.org/2016/09/15/putins-unorthodox-orthodoxy/>.

³⁷ URL: <https://iota-web.org/>.

³⁸ Βλ. Paul L. Gavrilyuk (ἐπιμ.), *Pilgrims toward the Kingdom: The Beginnings of the International Orthodox Theological Association*, St. Paul, MN 2020.

γενιά αυτή δέν φοβάται νά ἀγγίξει ἀκανθώδη ζητήματα πού ἀφοροῦν στήν Ὁρθόδοξη παράδοση, ὅπως θέματα σεξουαλικῆς ἠθικῆς καί διαφορετικότητας³⁹, ἕνα θέμα πού ἀντιμετωπίζεται σέ πρῶτο βαθμό καί στό νέο κοινωνικό κείμενο. Αὐτό πού εἶναι ἐξίσου σημαντικό στό ἀνωτέρω πλαίσιο εἶναι ἡ συστηματική ἐνσωμάτωση πολλῶν Δυτικῶν προσηλύτων στήν Ὁρθοδοξία, οἱ ὅποιοι δέν δραστηριοποιοῦνται μόνο ἀκαδημαϊκά καί ἐρευνητικά, ἀλλά συχνά ἀναλαμβάνουν σημαντικούς ρόλους στήν ἐκκλησία γιά τόν καθορισμό τῆς μελλοντικῆς πορείας καί πολιτικῆς τῆς. Πρόκειται γιά ἀνθρώπους πού μεγάλωσαν καί διαμορφώθηκαν πνευματικά καί πολιτισμικά σέ διάφορα Δυτικά περιβάλλοντα, οἱ ὅποιοι συνήθως διατηροῦν πολλά στοιχεῖα τῆς ἀρχικῆς τους κοινωνικοποίησης καί μετά τή μεταστροφή τους στήν Ὁρθοδοξία. Αὐτό τους ἐπιτρέπει νά ἀντιμετωπίζουν πολλά θέματα ὄχι συμβατικά, παραδοσιακά καί στενόμυαλα, ἀλλά μέ ἕναν πιό ἀνοιχτό, παραγωγικό, καινοτόμο καί στήν πραγματικότητα κοσμοπολιτικό τρόπο.

Ἀπό αὐτά τά λίγα παραδείγματα, μποροῦμε εὐκόλα νά συμπεράνουμε ὅτι πολλές ἀπό τίς πρόσφατες πρωτοβουλίες καί δραστηριότητες γιά τήν ἀνανέωση τῆς Ὁρθοδοξίας στόν 21ο αἰῶνα ἀναμένεται νά προέλθουν ἀπό τήν ἀναδυόμενη κοσμοπολιτική Ὁρθοδοξία καί ἐνδεχομένως ὄχι τόσο καί σέ ἀποκλειστικό βαθμό ἀπό τίς ἱστορικές κοιτίδες τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, δέν θά πρέπει νά παραβλέψουμε τό γεγονός ὅτι οἱ ἐν λόγω κοσμοπολίτες Ὁρθόδοξοι βρίσκονται σέ στενή ἐπαφή μέ ὁμοίως σκεπτομένους προοδευτικούς θεολογικούς κύκλους στίς παραδοσιακές Ὁρθόδοξες χῶρες (π.χ. μέ τήν Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου⁴⁰), οἱ ὅποιοι μοιράζονται τό ἴδιο ἢ παρόμοιο ὄραμα γιά τήν ἀναγκαῖα ἀνανέωση τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας καί θεολογίας μέσα ἀπό μιά ἀνοιχτή καί παγκόσμια προσοπτική. Αὐτό φυσικά ὀδηγεῖ σέ πολλές συνεργασίες μεταξύ τῶν ἀνανεωτικῶν αὐτῶν κύκλων, πρᾶγμα πού συνέβη πρόσφατα μέ τήν κοινή Ὁρθόδοξη θεολογική καταδίκη τοῦ ιδεολογίματος σχετικά μέ τόν «Ρωσικό Κόσμο» (*Russkii Mir*), τό ὅποιο ἐκφράζει ἕναν νέο ρωσικό ἐθνικισμό πού ὑποστηρίζεται τόσο ἀπό τή ρωσική πολιτική ἡγεσία

³⁹ Βλ. Gregory Tucker / Brandon Gallaher (ἐπιμ.), *Orthodox Christianity, Sexual Diversity & Public Policy: Final Report of the University of Exeter & Fordham University British Council Bridging Voices Project, 2017-2020*, Washington, DC 2020· Thomas Arentzen / Ashley M. Purpura / Aristotle Papanikolaou (ἐπιμ.), *Orthodox Tradition and Human Sexuality*, New York 2022· Bryce E. Rich, *Gender Essentialism and Orthodoxy: Beyond Male and Female*, New York 2023.

⁴⁰ Βλ. Trine Stauning Willert, *New Voices in Greek Orthodox Thought: Untying the Bond between Nation and Religion*, Farnham 2014.

όσο και από τό Πατριαρχείο Μόσχας⁴¹. Σέ κάθε περίπτωση, τό πλέον σημαντικό εἶναι ὅτι οἱ ἐν λόγῳ κοσμοπολιτικές τάσεις καί προσπάθειες δέν ὑφίστανται μόνο σέ ἀτομικό, ὑποκειμενικό καί περιορισμένο ἐπίπεδο, ἀλλά ὑποστηρίζονται ἐπίσημα ἀπό τό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ὁ Ὁρθόδοξος κοσμοπολιτισμός αὐτός δέν παρουσιάζει μόνο σημαντικές δυνατότητες γιά τό μέλλον τῆς Ὁρθοδοξίας. Ταυτόχρονα, αὐτό τό νέο ρεύμα ὡς ἕνα συνολικό Ὁρθόδοξο ἄνοιγμα πρὸς τόν σύγχρονο κόσμο ἀποτελεῖ μιά κύρια ὁδὸ μέσῳ τῆς ὁποίας τό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως προσπαθεῖ νά ἀρθρώσει μιά σύγχρονη παγκόσμια Ὁρθόδοξη θεολογία οἰκουμενικότητας καί, ἐν τέλει, νά νομιμοποιήσει τί δική του οἰκουμενική παράδοση μέ ἕναν νέο τρόπο πού ταιριάζει καλύτερα στίς σημερινές συνθῆκες.

Ἐνα ἐρώτημα πού μπορεῖ νά τεθεῖ στό πλαίσιο αὐτό εἶναι ἂν ὑπάρχουν κάποια προγενέστερα στοιχεία αὐτοῦ τοῦ Ὁρθοδόξου κοσμοπολιτισμοῦ στὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τό 1991, ἰδίως σέ διεθνή περιβάλλοντα. Ἡ πρώτη περίπτωση πού ἔρχεται ἀμέσως στό μυαλό μας ἐδῶ εἶναι ἡ ρωσική Ὁρθόδοξη διασπορά μετὰ τό 1917 στή Δύση, καθὼς καί ἡ συνολική τῆς ἐξέλιξη καί οἱ ἐπιπτώσεις τῆς ἐκεῖ. Ἡ πολύπλευρη συμβολή τῆς θεολογικῆς αὐτῆς γενιᾶς σέ μιά νέα ἐποχὴ Ὁρθοδόξου αὐτογνωσίας, στή διάδοση τῆς Ὁρθοδοξίας στή Δύση καί στὴν προσέγγιση μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσης εἶναι βέβαια ἀδιαμφισβήτητη. Ὡστόσο, οἱ κύριες ἀνισυχίες αὐτῆς τῆς γενιᾶς δέν πυροδοτήθηκαν ἀπὸ τίς ἴδιες παγκόσμιες ἐξελίξεις, ὅπως στὴν αὐγὴ τοῦ 21ου αἰῶνα, δεδομένου ὅτι διαμορφώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ σοβιετικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ καί τοῦ διωγμοῦ τῆς Ρωσικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καθὼς καί ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἀρθρώσεως μιᾶς βιώσιμης Ὁρθοδόξου ταυτότητας στή Δύση⁴². Ἐξάλλου, τό ζήτημα τῆς παγκοσμιοποίησης δέν ἀποτελοῦσε ζήτημα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τουλάχιστον ὄχι στὸν βαθμὸ πού αὐτὸ ἐμφανίσθηκε ἀργότερα. Ἐπιπλέον, αὐτὴ ἡ γενιά παρέμεινε ὑπερβολικά διαμορφωμένη ἀπὸ τίς ρωσικές καταβολές καί τίς ὅποιες σχετικές ἀγκυλώσεις τῆς, ἀκόμη καί ἂν ἀργότερα ἀνέπτυξε ἰσχυρότερες τάσεις πρὸς μιά περισσότερο οἰκουμενική κατεύθυνση. Τό πιὸ σημαντικό εἶναι πάντως ὅτι, ἂν καί ἡ θεολογικὴ αὐτὴ γενιά ξεκίνησε μιά συνολικὰ γόνυμην συνάντηση τῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας μέ τόν σύγχρονο κόσμο τῆς Δύσης,

⁴¹ Βλ. Brandon Gallaher / Pantelis Kalaitzidis (Coordinators of the Drafting Committee), «A Declaration on the "Russian World" (*Russkii Mir*) Teaching», *Mission Studies* 39 (2022), σσ. 269-276.

⁴² Βλ. Brandon Gallaher, «The Holy and Great Council of Crete and Eastern Orthodoxy's Struggle for Identity in the Modern West», *Journal of World Christianity* 11 (2021), σσ. 60-99.

παράλληλα εμφάνισε πολλές φορές επικριτικές τάσεις απέναντι στη Δύση και στη Δυτική νεωτερικότητα γενικά⁴³. Δεν θά πρέπει επίσης νά παραβλεφθεί ότι σημαντικοί Όρθόδοξοι αντιδυτικοί κριτικοί, όπως ο Χρήστος Γιανναράς, έχουν επηρεαστεί αποφασιστικά γιά τούς αντίστοιχους προσανατολισμούς τους από τή ρωσική Όρθόδοξη θεολογική διασπορά (ιδίως στή Γαλλία). Τέτοια χαρακτηριστικά απουσιάζουν από τή νέα κοσμοπολιτική Όρθόδοξη γενιά πού προσπαθεί νά ξεπεράσει (άλλά όχι νά αγνοήσει) τέτοιες παραδοσιακές πολώσεις μεταξύ Άνατολῆς καί Δύσης καί διάφορες Όρθόδοξες αντινεωτερικές θέσεις στό πλαίσιο μιᾶς εὐρύτερης καί περισσότερου ἐνοποιητικῆς θεώρησης τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας καί θεολογίας. Συνοψίζοντας, ἡ παραπάνω ρωσική γενιά προσπάθησε νά καινοτομήσει σέ διάφορους τομείς, ἄφησε ἔντονο τό στίγμα της καί ἀπέκτησε μεγάλη ἐπιρροή στόν Όρθόδοξο κόσμο, ὄχι ὅμως τόσο μέ τήν κοσμοπολιτική ἔννοια πού περιγράψαμε παραπάνω. Ὡστόσο, δεδομένου ὅτι ἕνα σημαντικό μέρος τῆς Όρθόδοξης θεολογίας γενικά κατά τή διάρκεια τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀναπτύχθηκε στή Δύση (μεταξύ ἄλλων, καί ἀπό προσπλήτους στήν Όρθοδοξία μέ ἀξιωματιμόνευτες συμβολές)⁴⁴, εἶναι δυνατόν νά ἐντοπισθοῦν διάφορες ιδέες καί στάσεις ἀνάμεσα σέ μεμονωμένους στοχαστές (Ρώσους καί ἄλλους) πού πλησιάζουν ἀρκετά στόν σημερινό Όρθόδοξο κοσμοπολιτισμό. Μεταξύ ἄλλων, αὐτό ἰσχύει γιά τόν Ἑλληνα θεολόγο, φιλόσοφο καί ἀθλητή Νικόλαο Νησιώτη (1925-1986), πρωτοπόρο τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης καί τοῦ σύγχρονου Ὀλυμπισμού, ὁ ὁποῖος παρουσίασε σέ πρόωπη φάση κύρια χαρακτηριστικά μιᾶς ἀνοιχτῆς καί κοσμοπολιτικῆς Όρθοδοξίας σέ ἐποικοδομητικό διάλογο μέ τή Δύση καί τόν σύγχρονο κόσμο⁴⁵.

Πέραν τούτων, οἱ περαιτέρω ἐξελίξεις στή μετακομμουνιστική ἐποχή ἀποκαλύπτουν τήν ὑπαρξη μιᾶς ἄλλης ἰσχυρῆς τάσης στήν Όρθόδοξη θεολογία, ἡ ὁποία βασικά ἀρθρώνεται καί διαμορφώνεται ἀπό τό Πατριαρχεῖο Μόσχας καί ἡ ὁποία ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τόν Όρθόδοξο κοσμοπολιτισμό πού περιγράφηκε παραπάνω. Αὐτό μπορεῖ νά διαπιστωθεῖ μέσῳ τῆς σύγκρισης τοῦ νέου κοινωνικοῦ κειμένου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μέ τά σχετικά κεί-

⁴³ Βλ. Kristina Stoekl, «Modernity and its Critique in 20th century Russian Orthodox Thought», *Studies in East European Thought* 58 (2006), σσ. 243-269.

⁴⁴ Βλ. Andrew Louth, *Modern Orthodox Thinkers. From the Philokalia to the Present*, Downers Grove, IL 2015· Ivana Noble / Katerina Bauerova / Tim Noble / Parush Parushev, *The Ways of Orthodox Theology in the West*, Yonkers, NY 2015.

⁴⁵ Βλ. John Chrysavgis / Nikolaos Asproulis (ἐπιμ.), *Theology as Doxology and Dialogue: The Essential Writings of Nikos Nissiotis*, Lanham MD 2019.

μενα τῆς Ρωσικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἰδίως μέ αὐτό γιά τίς «*Βάσεις τῆς Κοινωνικῆς Ἀντίληψης*» (2000)⁴⁶ καί τό ἄλλο γιά τήν ἀξιοπρέπεια, τήν ἐλευθερία καί τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου (2008)⁴⁷. Τά τελευταῖα ἀκολουθοῦν μιά ἄλλη γραμμί διάδοσης τῆς Ὁρθοδοξίας στόν σύγχρονο κόσμο, ἡ ὁποία περιγράφεται γενικά ὡς ὑπεράσπιση τῶν «*παραδοσιακῶν ἀξιών*» (traditional values) ἀπέναντι στόν παρακμακό καί ἐκκοσμηκευμένο τρόπο ζωῆς στίς Δυτικές κοινωνίες⁴⁸. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, ἡ σύγχρονη Ὁρθόδοξη ρωσική πλευρά παρουσιάζει γενικά μιά πιό συντηρητική ἀντίληψη καί εἶναι πολύ πιό ἐπικριτική ἀπέναντι στή Δύση, ἀκόμη καί ἂν διατηρεῖ μέ τήν τελευταία πολυάριθμες καί πολύπλευρες ἐπαφές μέσῳ τοῦ Τιμίματος Ἐξωτερικῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχέσεων τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας. Τέτοιες διαφορές μεταξύ Κωνσταντινούπολεως καί Μόσχας θά μπορούσαν βέβαια νά ἐντοπισθοῦν πολύ νωρίτερα – γιά παράδειγμα, συγκρίνοντας τίς ἀπόψεις τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου καί τοῦ ρωσικοῦ κειμένου γιά τά σύγχρονα ἀνθρώπινα δικαιώματα⁴⁹.

Ἀναφορικά μέ τά δύο βασικά Ὁρθόδοξα κοινωνικά κείμενα τοῦ 2000 καί τοῦ 2020: Σέ γενικές γραμμές, καί τά δύο συζητοῦν παρόμοια θέματα, ἐπομένως παρουσιάζουν διάφορες ὁμοιότητες, γεγονός πού εἶναι ἀρχικά ἀναμενόμενο. Ἐπιπλέον, ὑπάρχουν ὀρισμένες ἀναπόφευκτες διαφορές ἀνάμεσά τους πού δέν εἶναι προβληματικές αὐτές καθαιντές. Τό κοινωνικό κείμενο τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐκτενέστερο, ἔχει εὐρύτερη θεματική καί εἶναι πιό συστηματικό, κατά πᾶσα πιθανότητα λόγω τοῦ ἀναμενόμενου κανονιστικοῦ του χαρακτῆρα γιά τί Ρωσική Ὁρθοδοξία. Ὑπάρχουν ἐπίσης διαφορές πού ἀφοροῦν στήν σκοποθεσία τῶν δύο κειμένων. Τό νέο κοινωνικό κείμενο δέν ἔχει τό ἴδιο καθεστώς μέ τό προηγούμενο ρωσικό. Στήν τελευταία περίπτωση, πρόκειται γιά ἕνα ἐπίσημο ἐκκλησιαστικό κείμενο τῆς Ρωσικῆς Ἱερᾶς Συνόδου καί τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, ἐνῶ στήν πρώτη περίπτωση πρόκειται γιά τό κεί-

⁴⁶ URL: <https://old.mospat.ru/en/documents/social-concepts/>.

⁴⁷ URL: <https://old.mospat.ru/en/documents/dignity-freedom-rights/>.

⁴⁸ Βλ. Elena Stepanova, «“The Spiritual and Moral Foundation of Civilization in Every Nation for Thousands of Years”: The Traditional Values Discourse in Russia», *Politics, Religion & Ideology* 16 (2015), σσ. 119-136· Kristina Stoeckl / Kseniya Medvedeva, «Double Bind at the UN. Western Actors, Russia, and the Traditionalist Agenda», *Global Constitutionalism* 7 (2018), σσ. 383-421.

⁴⁹ Βλ. Vasilios N. Makrides, «Orthodox Christianity and Modern Human Rights: Theorising their Nexus and Addressing Orthodox Specificities», στό Giuseppe Giordan / Siniša Zrinščak (ἐπιμ.), *Global Eastern Orthodoxy: Politics, Religion, and Human Rights*, Cham, Switzerland 2020, σσ. 13-39, ἰδίως σσ. 14-16.

μενο μιᾶς ειδικῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἀπολαμβάνει Πατριαρχική ἔγκριση⁵⁰ καί προσκαλεῖ σέ ἕναν εὐρύτερο διάλογο σχετικά μέ τήν Ὁρθόδοξη τοποθέτηση γιά τόν σύγχρονο κόσμο καί τά προβλήματά του (§ 82). Ὡστόσο, αὐτό δέν ἀποτελεῖ κάποιο ἐπίσημο κείμενο τοῦ ἴδιου τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, γι' αὐτό καί δέν ἐμφανίζεται στήν ἱστοσελίδα του. Τέλος, ὑπάρχουν διαφορές ὅσον ἀφορᾷ στό ἱστορικό πλαίσιο τῶν δύο κειμένων. Στή ρωσική περίπτωση, πρόκειται γιά ἕνα κείμενο πού διαμορφώθηκε μετά τό τέλος τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως καί ἔτσι ἀναπόφευκτα ἀντικατοπτρίζει τήν ἐμπειρία τῆς μετακομμουνιστικῆς μεταβατικῆς περιόδου ἐνόψει τῶν νέων προκλήσεων τοῦ παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος καί ἀπευθύνεται περισσότερο στούς Ὁρθοδόξους Ρώσους πιστούς, ἰδίως σέ ἐγγώρια βάση. Ὡς ἐκ τούτου, ἐφανίσθηκε πῶς κλειστό, ἐπιφυλακτικό καί λιγότερο πλουραλιστικό στήν προοπτική του, ἐνῶ τό νέο κοινωνικό κείμενο εἶναι σαφῶς πῶς ἀνοιχτό καί φαίνεται νά εἶναι καλύτερα προσαρμοσμένο στίς ἀνάγκες καί στίς προσδοκίες τῆς παγκοσμιοποιημένης ἐποχῆς. Αὐτό ὀφείλεται ὅχι μόνο στούς συνολικούς προσανατολισμούς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλά καί σέ αὐτούς τῆς προαναφερθείσας κοσμοπολιτικῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς του, ἡ ὁποία εἶχε ἤδη μακρά πλουραλιστική καί διεθνή ἐμπειρία, καθώς καί σχετικό ὑπόβαθρο.

Ὅμως, πολύ πῶς σημαντικές εἶναι ἐν προκειμένῳ οἱ λεπτές ἤ καί σαφέστερες διαφορές στό περιεχόμενο τῶν δύο κειμένων, οἱ ὁποῖες, μέ τή σειρά τους, παραπέμπουν σέ δυνητικά διαφορετικές θεολογικές προοπτικές. Αὐτές ἀφοροῦν τόσο στόν γενικό προσανατολισμό τῶν κειμένων αὐτῶν ὅσο καί στήν ἀξιολόγηση συγκεκριμένων θεμάτων. Στήν πρώτη περίπτωση, φαίνεται ὅτι τά δύο κείμενα ἐκφράζουν διαφορετικές στάσεις ἀπέναντι στόν σύγχρονο κόσμο καί τίς σχετικές διεργασίες, οἱ ὁποῖες ἀντικατοπτρίζονται ἰδιαίτερα στή σχέση τῆς ἐκκλησίας μέ τό κράτος καί μέ ἄλλους κοσμικούς χώρους. Τό ρωσικό κείμενο παρουσιάζεται ὅτι ἔχει μιά πολύ πῶς κριτική καί λιγότερο θετική στάση ἀπέναντι στόν κόσμο σέ σύγκριση μέ τό νέο κοινωνικό κείμενο. Στήν πραγματικότητα, ἀντιμετωπίζει τόν κόσμο περισσότερο ὡς ἀπειλή γιά τήν ἐκκλησία, ὀδηγώντας ἔτσι σέ ἀμυντικές καί προστατευτικές στάσεις, οἱ ὁποῖες μπόρει ἐνδεχομένως νά καταλήξουν σέ μεγαλύτερη ἀπομόνωση. Παρά τήν ἀποδοχή τῆς πεπτωκυίας κατάστασης τοῦ κόσμου καί τῆς ἀνθρωπότητας (§ 4, 8, 18, 20, 22, 23, 29, 42, 45, 68, 73, 74), τό νέο κοινωνικό κείμενο ἔχει σαφῶς μιά πῶς

⁵⁰ URL: <https://www.goarch.org/documents/32058/5149465/Social+Ethos+Patriarchal+Endorsement.pdf/2320f220-2f4e-4654-a609-b419aa3e9bf5>.

αισιόδοξη προοπτική και διερευνᾷ τίς δυνατότητες μᾶς Ὁρθοδόξου κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς δράσης γιὰ τὴ μεταμόρφωση τοῦ κόσμου μέσα στό παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον (§ 4-5, 73-75). Χωρὶς νὰ παραβλέπει ἢ νὰ ὑποτιμᾷ τίς προκλήσεις τοῦ σύγχρονου κόσμου, τὸ νέο κείμενο τίς ἀντιμετωπίζει πρωτίστως ὄχι ὡς ἀπειλή, ἀλλὰ ὡς εὐκαιρία γιὰ τὴ διατύπωση τοῦ Ὁρθοδόξου μηνύματος μέ ἀνανεωμένη μορφή καὶ τὴν ἐπίτευξη τοῦ βασικοῦ Ὁρθοδόξου ιδεώδους τῆς θέωσης.

Αὐτὴ ἡ θεμελιώδης διαφορὰ στὶς προοπτικές γίνεται πιὸ συγκεκριμένη ὅταν τὸ ρωσικὸ κείμενο ἀναφέρεται στὶς σχέσεις ἐκκλησίας καὶ κράτους, ἀμφισβητῶντας κατ' ἀρχὴν τὴ νομιμότητα καὶ τὴν αὐτονομία τοῦ σύγχρονου κοσμικοῦ κράτους ὡς προϊόντος μᾶς πτωτικῆς κατάστασης. Αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ θεωρεῖ ὅτι τὸ ἰδανικὸ κράτος θὰ ἔπρεπε νὰ κυριαρχεῖται ἀπὸ χριστιανικὲς ἀρχές, γεγονός πού καταλήγει σέ μιά ἀρνητικὴ γενεαλογία καὶ ἀξιολόγηση τοῦ κράτους ὡς ἱστορικοῦ θεσμοῦ γενικά, εἰδικότερα δέ τοῦ σύγχρονου κοσμικοῦ κράτους⁵¹. Ἡ ἄποψη αὐτὴ δὲν συναντᾶται στό νέο κοινωνικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὸν ρόλο τῆς ἐκκλησίας στὴ δημόσια σφαῖρα (§ 8-14) μέ πιὸ ἐποικοδομητικούς ὅρους, ἐνόψει καὶ τῆς συνεργασίας της μέ τοὺς κοσμικούς φορεῖς γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ (π.χ. εἰρηνικὴ συνύπαρξη, προστασία τῶν θεμελιωδῶν ἀνθρωπίνων ἐλευθεριῶν, κοινωνικὸς καὶ πολιτισμικὸς πλουραλισμός). Οἱ προοπτικὲς αὐτὲς καθιστοῦν τὸ νέο κοινωνικὸ κείμενο περισσότερο συντονισμένον μέ τὴ σύγχρονη φιλελεύθερη καὶ δημοκρατικὴ κοινωνικοπολιτικὴ τάξη, ἢ ὅποια ἔχει ἱστορικὰ κυρίως Δυτικὲς καταβολές καὶ μέ τὴν ὅποια τὸ ρωσικὸ κείμενο φαίνεται νὰ εἶναι περισσότερο δυσαρεστημένον, ἐπιζητῶντας κάποια – κατὰ τὴ γνώμη του– καλύτερη ἐναλλακτικὴ λύση.

Ὅλες αὐτὲς οἱ διαφορὲς δὲν θὰ εἶχαν σημασία ἂν ἀπλῶς ἀντανακλοῦσαν κάποιες ἀναμενόμενες διαφορετικὲς θέσεις τῶν ἐν λόγῳ Ἐκκλησιῶν. Ὡστόσο, ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ τὸ θέμα κάποιας ἀναγκαίας Ὁρθοδόξου πολυφωνίας, ἀλλὰ γιὰ θεμελιωδῶς διαφορετικὲς προσεγγίσεις, οἱ ὁποῖες τελικὰ θέτουν τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ ποιά ἀπὸ τίς θέσεις αὐτὲς ἀντιπροσωπεύει πιὸ πιστὰ τὴν αὐθεντικὴ Ὁρθόδοξη παράδοση. Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι τέτοιου εἶδους συζητήσεις, ξεκινῶντας ἀπὸ τὴ «θεωρία τῆς ψευδομόρφωσης» τοῦ Georges

⁵¹ Βλ. Vasilios N. Makrides, «Die politische Aufgabe der Kirche: Bemerkungen anhand der *Sozialkonzeption* der Russischen Orthodoxen Kirche», στό Irene Dingel / Christiane Tietz (ἐπιμ.), *Die politische Aufgabe von Religion. Perspektiven der drei monotheistischen Religionen*, Göttingen 2011, σσ. 219-243.

Florovsky (1893-1979), άπασχολοῦν ἐπὶ μακρόν τόν Ὁρθόδοξο κόσμο μέχρι σήμερα μέ ανάμεικτα άποτελέσματα⁵². Φυσικά, εὐκτέο θά ἦταν νά ὑπῆρχε μιά κοινή πανορθόδοξη τοποθέτηση πάνω σέ κοινωνικά θέματα, ἐνῶ στήν πραγματικότητα ἔχουμε νά κάνουμε μέ βασικά διαφορετικές θέσεις σέ ἕναν άνομοιογενή Ὁρθόδοξο κόσμο, τά μέλη τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι άπομακρύνονται τό ἕνα άπό τό άλλο. Τό ἐρώτημα, λοιπόν, δέν εἶναι ποιός ἔχει δίκαιο ἢ ἄδικο στήν προκειμένη περίπτωση, ἢ πῶς συγκεκριμένα, ποιά θέση εἶναι πῶς κοντά στό κύριο ρεῦμα τῆς παράδοσης καί ποιά ὄχι. Δέν πρέπει νά θεωρήσουμε αὐτόματα ὅτι ἡ ρωσική πλευρά ἔχει λιγότερους Ὁρθοδόξους ὁπαδούς, ἐνῶ ὁ πῶς κοσμοπολιτικός προσανατολισμός τοῦ νέου κειμένου τυγχάνει μεγαλύτερης άποδοχῆς άπό τόν εὐρύτερο Ὁρθόδοξο κόσμο. Στήν πραγματικότητα, ὑπάρχει μιά ἔντονη καί διαδεδομένη κριτική (άκόμη καί σέ ἐπίσημο ἐπίπεδο) άπό ὁρισμένες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες καί διάφορους Ὁρθοδόξους κύκλους κατά τῶν άνοιγμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, κατά τῆς νέας κοσμοπολιτικῆς Ὁρθοδόξου θεολογίας καί ἐναντία σέ ἄλλες άνανεωτικές πρωτοβουλίες στόν εὐρύτερο Ὁρθόδοξο κόσμο (π.χ. κατά τῆς λεγομένης «μετα-πατερικῆς θεολογίας»). Δέν άποτελεῖ, ἔπομένως, ἔκπληξη τό γεγονός ὅτι τό νέο κοινωνικό κείμενο ἔχει ἤδη προκαλέσει διάφορες ἐπικρίσεις ὡς ὑπερβολικά φιλελεύθερο καί ἔκσυγχρονιστικό, άποτελῶντας τοιουτοτρόπως μιά σοβαρή καί δυνητικά ἐπικίνδυνη ἀναθεώρηση τῆς παραδοσιακῆς Ὁρθοδόξου διδασκαλίας καί πρακτικῆς. Ἐδῶ πρόκειται γιά ἕνα εὐρύτερο συντηρητικό συνασπισμό, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει τόσο παραδοσιαρχικούς ὥς καί θεμελιωτιστικούς (fundamentalists) κύκλους⁵³ μέσα στόν Ὁρθόδοξο κόσμο καί ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νά διατηρήσει ἕνα ἰσχυρό καί άπόλυτο διαχωριστικό σύνορο ἀπέναντι στόν Δυτικό Χριστιανισμό καί στόν Δυτικό κόσμο στό σύνολό του, ἰσχυριζόμενος ὅτι μέ τόν τρόπο αὐτόν διατηρεῖται ἀνόθευτη ἡ «οὐσία» τῆς Ὁρθο-

---

⁵² Βλ. Paul L. Gavrilyuk, *Georges Florovsky and the Russian Religious Renaissance*, Oxford 2014, ἰδίως τό κεφάλαιο 10 μέ τίτλο: «The Patristic Norm and the Western Pseudomorphosis of Russian Theology». Βλ. ἔπίσης Cyril Hovorun, «Is Scholasticism a Pseudomorphosis? Identifying the Political Theology of Fr. Georges Florovsky», *IOTA Forum*, 4 February 2022, URL: <https://iota-web.org/2022/02/04/political-theology-of-georges-florovsky/>.

⁵³ Βλ. Vasilios N. Makrides, «Orthodox Christian Rigorism: Attempting to Delineate a Multifaceted Phenomenon», *Interdisciplinary Journal for Religion and Transformation in Contemporary Society* 2/2 (2016), σσ. 216–252· Aristotle Papanikolaou / George E. Demacopoulos (ἔπιμ.), *Fundamentalism or Tradition: Christianity after Secularism*, New York 2020· Davor Džalto / George E. Demacopoulos (ἔπιμ.), *Orthodoxy and Fundamentalism: Contemporary Perspectives*, Lanham, MD 2022.

δοξίας. Τέτοια ρεύματα άκριτης επανασύνδεσης με την παράδοση είναι αρκετά διαδεδομένα και άσκουν μεγάλη επιρροή σε όλόκληρο τον σύγχρονο Όρθόδοξο κόσμο, ή δε Όρθόδοξη ρωσική πλευρά τά εκφράζει εν πολλοίς επίσης με επιδραστικό τρόπο. Οί συμμαχίες της με Δυτικούς χριστιανικούς συντηρητικούς κύκλους, άκόμη δέ και με τό Ίσλάμ, συνήθως σε μία άντιδυτική και άντινεωτερική προοπτική, δέν είναι επίσης κάτι τό άσυνήθιστο⁵⁴. Παρά ταύτα, φαίνεται ότι ή λογική του νέου κοινωνικού κεμένου είναι πιο κοντά σε εκείνη των άντίστοιχων Δυτικών χριστιανικών κεμένων, όποτε θά ήταν εύκολότερο νά ξεκινήσει ένας οικουμενικός διάλογος μαζί τους πάνω σε μία τέτοια βάση. Άναμφίβολα, ή κοινωνική διδασκαλία στον Δυτικό Χριστιανισμό είναι πολύ πιο άνεπτυγμένη και άπολαμβάνει ισχυρότερη θεολογική νομοποίηση, δεδομένου ότι ή φροντίδα για την κοινωνία θεωρείται ως ζωτικός χώρος δράσης των Χριστιανών. Έπιπλέον, ή Δυτική χριστιανική κοινωνική διδασκαλία λαμβάνει ύπόψη της και τίς σύγχρονες φιλοσοφικές συζητήσεις (π.χ. για τό φυσικό δίκαιο, την άνθρώπινη άξιοπρέπεια), ένα χαρακτηριστικό που λείπει άκόμη από τό νέο κοινωνικό κείμενο. Αυτό πιστοποιεί για άλλη μία φορά τίς έντονότερες προσπάθειες στον Δυτικό Χριστιανισμό για την καθιέρωση ενός πιο όλοκληρωμένου διαλόγου με την κοσμική σφαιρα της κοινωνίας, της όποίας ή νομιότητα ούσιαστικά δέν άμφισβητείται.

Συνολικά θεωρούμενο, τό νέο κοινωνικό κείμενο έχει πολλά πλεονεκτήματα, πέραν του Όρθοδόξου κοσμοπολιτισμού, τον όποιον εκπέμπει. Είναι, για παράδειγμα, χρήσιμο για τό κατηχητικό έργο της εκκλησίας σε επίπεδο ενορίας, αλλά μπορεί επίσης νά προκαλέσει περαιτέρω προβληματισμό για τί διερεύνηση νέων θεολογικών τάσεων και κατευθύνσεων. Είναι επίσης πολύ σημαντικό ως προϊόν μίας άρμονικής και έποικοδομητικής συνεργασίας μεταξύ της επίσημης Όρθοδόξου ιεραρχίας και Όρθοδόξων λαϊκών θεολόγων. Με άλλα λόγια, οί λαϊκοί έπαιξαν σημαντικό ρόλο στή σύνταξη αυτού του κείμενου, μία εξέλιξη που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, καθώς δείχνει μία άπομάκρυνση από τον παραδοσιακό «Όρθόδοξο κληρικαλισμό» και επισκοποκεντρισμό. Τό νέο κείμενο καθιστά επίσης άπολύτως σαφές ότι ή Όρθόδοξη Έκκλησία δέν είναι μία άπολιθωμένη και στατική όντότητα, αλλά ότι συνεχίζει νά εξέλισσεται και νά αλλάζει καθώς άντιμετωπίζει πιο συστηματικά τίς προ-

⁵⁴ Βλ. Daniel P. Payne / Jennifer Kent, «An Alliance of the Sacred: Prospects for a Catholic-Orthodox Partnership against Secularism in Europe», *Journal of Ecumenical Studies* 46 (2011), σσ. 41-66.

κλίσεις τῆς νεωτερικότητας καί μετανεωτερικότητας, ὅπως ἐπίσης ἐκείνες τῆς παγκοσμιοποίησης. Ἐπιπλέον, δείχνει ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη ἀνανέωση μπορεῖ νά προέρχεται ἀπό νέα περιβάλλοντα, ὅπως ἀπό αὐτά στά ποικίλα πλαίσια τῆς Ὁρθόδοξου διασποράς. Ἀπό αὐτή τὴν σκοπιά, τὰ παλαιότερα στερεότυπα καί οἱ προκαταλήψεις γιὰ μιὰ προ-νεωτερική καί κοινωνικά ἀνενεργή καί ἀδιάφορη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δέν φαίνεται νά ἰσχύουν.

Ἀξίζει ἐπίσης νά ἀναφερθεῖ ἰδιαίτερα ὅτι τὸ νέο κείμενο προβαίνει σέ μιὰ συνολικά θετική ἐκτίμηση τοῦ σύγχρονου κόσμου. Ἡ νεωτερικότητα δέν θεωρεῖται μὲν ὡς ἀπόλυτο κριτήριο γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀλλὰ ὡς μιὰ πραγματικότητα πού ἡ ἐκκλησία δέν μπορεῖ νά ἀγνοήσει κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ δικοῦ της μὴνύματος. Εἶναι ἐνδιαφέρον νά παρατηρήσουμε ὅτι τὸ κείμενο ἔχει ἐπίσης ἐπίγνωση τῶν ἐξελίξεων καί τῶν περιπλοκῶν τῆς «ὑστερης νεωτερικότητας» ἢ τῆς μετανεωτερικότητας (§ 71). Δεδομένου δέ ὅτι ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμός γιὰ διάφορους λόγους ἐξακολουθεῖ νά ἔχει σημαντικά προβλήματα μέ κρίσιμες ἐπιλογές καί κατευθύνσεις τῆς νεωτερικότητας, τὰ παραπάνω ἀποτελοῦν ὄντως πολὺ ἐλπιδοφόρο σημάδι καί σημαντικό βῆμα πρὸς τὰ ἔμπροσ. Ὅλα αὐτὰ καθίστανται ἰδιαίτερα ἐμφανῆ στὸν τομέα τῶν σύγχρονων ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καί στὴν ἀξιολόγησή τους στό πλαίσιο τοῦ Ὁρθόδοξου κοσμοπολιτισμοῦ, ἢ ὅποια εἶναι συντριπτικά θετική καί ἐπικοδομητική (§ 12, 61), παρά τὰ ὅποια κριτικά σημεία διατυπώνονται. Γιὰ τὴ ρωσική πλευρά, τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα ἀντικατοπτρίζουν μιὰ ἀνεπαρκῆ καί ἄκρως προβληματική σύγχρονη κοσμική τάξη μακριὰ ἀπὸ τὴς χριστιανικές ἀρχές καί ἀξίες μέ σκοπὸ τὴ ρύθμιση τῆς ἀνθρώπινης συνύπαρξης, ἢ ὅποια βασίζεται σέ μιὰ καθαρὰ ἀνθρωποκεντρική ἀντίληψη τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Τὸ νέο κείμενο, ὥστόσο, ἐπιχειρηματολογεῖ πρὸς μιὰ διαφορετική κατεύθυνση, ἐπικυρώνοντας οὐσιαστικά τὰ σύγχρονα ἀνθρώπινα δικαιώματα, παρά τὸν κυρίαρχο κοσμικὸ ἢ θρησκευτικὰ οὐδέτερο χαρακτῆρα τους, ὡς μιὰ θετική προέκταση τῆς χριστιανικῆς ἔννοιας τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας (§ 61). Ἀναφέρεται μάλιστα θετικά σέ κάθε σημαντικὴ δὴλωση καί ἐξέλιξη στὸν τομέα αὐτὸ κατὰ τοὺς Νέους Χρόνους, ἀπὸ τὴ Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ πολίτη τῆς Γαλλικῆς Ἐθνοσυνέλευσης (1789) μέχρι τὴν Οἰκουμενικὴ Διακήρυξη τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν (1948) (§ 61). Ἐπιπλέον, τὸ νέο κείμενο εἶναι ἀνοιχτὸ στὴν ἀναγνώριση τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἐλευθερίας (§ 63) καί δέν θεωρεῖ ὅτι ὀτιδήποτε σχετίζεται μέ μιὰ ἀτομικὴ προτίμηση ὀδηγεῖ ἀναγκαστικά μακριὰ ἀπὸ τὸν Θεὸ καί

τὴν ἐκκλησία (§ 28, 29, 61, 69). Τοιουτοτρόπως, προσπαθεῖ νὰ ἐπιφέρει μεγαλύτερη ἰσορροπία μεταξύ κοινοτικότητας καὶ ἀτομικότητας (§ 13, 41, 45, 60, 62), ἀσκῶντας παράλληλα κριτικὴ στὸν ἐγωιστικὸ ἀτομικισμό (§ 14).

Ἀντίθετως, στή ρωσικὴ θεώρηση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, τὸ στοιχεῖο τῆς συλλογικότητας ὑπερισχύει κατὰ πολὺ τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων, δεδομένου ὅτι ἡ ἐξατομίκευση στή σύγχρονη ἐποχὴ θεωρεῖται ὅτι συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὴ διαδικασία τῆς ἐκκοσμίκευσης, πάντοτε βεβαίως μέσα σὲ ἕνα ἀρνητικὸ πλαίσιο ἀξιολόγησις⁵⁵. Τέλος, περὶ τὸ νὰ λεχθεῖ ὅτι τὸ νέο κοινωνικὸ κείμενο ἀντικατοπτρίζει μὲ πολλοὺς τρόπους ἀντίστοιχες θέσεις πού διατύπωσε ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος πολλές φορές στὸ παρελθόν γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα ἀπὸ Ὁρθόδοξη σκοπιά (πρβλ. τὴ σχετικὴ ὁμιλία του στὸ Ἰδρυμα Konrad Adenauer στὸ Βερολῖνο τὸ 2017 μὲ ἀφορμὴ τὴν 500ῆ ἐπέτειο τῆς Μεταρρύθμισης)⁵⁶.

Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Ἡ ἄνοδος τοῦ νέου καὶ ἐνισχυόμενου φαινομένου τοῦ Ὁρθοδόξου κοσμοπολιτισμοῦ στὸν Ὁρθόδοξο κόσμο, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ βρίσκεται ἀκόμη σὲ πρῶμο στάδιο, ὑπόσχεται νὰ προσφέρει ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσες ἐναλλακτικὲς προτάσεις καὶ νὰ ἀλλάξει διάφορες συμβατικὲς καὶ παραδοσιακὲς Ὁρθόδοξες θέσεις σὲ ποικίλα ζητήματα. Δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὅτι πρόκειται γιὰ ἕνα φαινόμενο πού μπορεῖ νὰ παρατηρηθεῖ ἰδιαίτερα κατὰ τὶς τελευταῖες τρεῖς δεκαετίες στὸ πλαίσιο τῆς μετακομμουνιστικῆς φιλελευθεροποίησης καὶ τῆς ἐπακόλουθης μεγαλύτερης σύνδεσης σημαντικοῦ ἀριθμοῦ Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν μὲ τὸν σύγχρονο κόσμο, εἴτε σὲ Δυτικὸ περιβάλλον, εἴτε μὲ ἄλλους τρόπους. Διάφορες διαδικασίες μετανάστευσης, ἢ δημιουργία διασπορικῶν κοινοτήτων καὶ ὁ αὐξανόμενος ἀριθμὸς προσήλυτων στὴν Ὁρθοδοξία ἔχουν ἐπίσης συμβάλει στὴν ἐξέλιξη αὐτῆ. Ἀκόμη καὶ ἂν οἱ τελευταῖοι ἀποτελοῦν στὶς περισσότερες περιπτώσεις μειονότητες, ἢ φωνὴ τους ἀκούγεται δυνατότερα τὰ τελευταῖα χρόνια, παρουσιάζοντας μὴ ἄλλη «ἐκδοχὴ» τοῦ Ὁρθοδόξου Χριστιανισμοῦ, πρὸ φιλελεύθερη καὶ πρὸ ἀνοιχτὴ στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ σύγχρο-

---

⁵⁵ Βλ. Alexander Agadjanian, «Liberal Individual and Christian Culture: Russian Orthodox Teaching on Human Rights in Social Theory Perspective», *Religion, State & Society* 38 (2010), σσ. 97-113.

⁵⁶ See Bartholomaios I, Ökumenischer Patriarch, «Orthodoxie und Menschenrechte», *Evangelische Verantwortung* 9-10 (2017), σσ. 3-8.

νου κόσμου και ικανή να φέρει σε πέρας σημαντικές προσπάθειες μακροπρόθεσμα. Η πρόσφατη επίσημη υποστήριξη τέτοιων προσπαθειών από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως είναι μια σαφής απόδειξη ότι το τελευταίο παραμένει ανοιχτό στην ιδέα ενός Όρθοδόξου κοσμοπολιτισμού. Στην πραγματικότητα, αναγνωρίζει ότι η παραδοσιακή οικουμενικότητα του μπορεί σήμερα να επιτευχθεί με πολλούς τρόπους μέσα στο νέο πλαίσιο ενός τέτοιου κοσμοπολιτισμού. Σε γενικές γραμμές, η εξέλιξη αυτή υπόσχεται να κάνει μια σημαντική τομή στις συνολικές σχέσεις μεταξύ του Όρθοδόξου Χριστιανισμού και της νεωτερικότητας σε όλες τις διαφορετικές πτυχές της.

Ωστόσο, παρ' όλες αυτές τις εξελίξεις και τις δυνατότητές τους, είναι επίσης αναγκαίο να γίνει μια ρεαλιστική αποτίμηση της νέας αυτής τάσης. Οι εκπρόσωποι της είναι μόνον πολύ δραστήριοι κατά τα τελευταία χρόνια και έχουν τραβήξει συχνά πάνω τους το διεθνές ενδιαφέρον, πράγμα που σίγουρα αποτελεί έντυπωσιακό επίτευγμα για τον Όρθόδοξο χώρο γενικά. Εν τούτοις, δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι αυτοί αποτελούν μια μειοψηφία εντός του Όρθοδόξου κόσμου ευρύτερα και αντιμετωπίζουν σημαντική κριτική, τόσο από τις παραδοσιακές Όρθόδοξες μητρικές Εκκλησίες και πολιτισμούς όσο και από διάφορες Όρθόδοξες κοινότητες της διασποράς. Παράλληλα με την άνοδο του Όρθοδόξου κοσμοπολιτισμού, παρατηρείται επίσης η έξαρση μιας συντηρητικής Όρθοδοξίας σε ποικίλες μορφές, η οποία αποσκοπεί σε μια δουλική στροφή στην παράδοση, αρκετά συχνά με απολυταρχικό, αποκλειστικό και δίφανατικό τρόπο. Τα συντηρητικά αυτά ρεύματα είναι σαφώς αντίθετα με τις σύγχρονες φιλελεύθερες αξίες Δυτικής προέλευσης και τί διαδικασία της παγκοσμιοποίησης στο σύνολό της στο πλαίσιο πολλών σεναρίων συνωμοσίας για μια επικείμενη παγκόσμια κυριαρχία των «σκοτεινών δυνάμεων».

Ένας τέτοιος αντιδυτικισμός δεν ενδημεί μόνο στις ιστορικές εστίες του Όρθοδόξου Χριστιανισμού στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη, αλλά απαντάται επίσης όλο και περισσότερο σήμερα σε διάφορα Δυτικά περιβάλλοντα και ιδιαίτερα ανάμεσα στους προσπλύτους στην Όρθοδοξία, οι οποίοι αντιτίθενται ριζικά στη Δυτική παρακμή των αξιών και αναζητούν απαντήσεις σε ένα ρομαντικά δομημένο Όρθόδοξο και ως αυθεντικότερο θεωρούμενο παρελθόν. Πιο συγκεκριμένα, δεν πρέπει να υποτιμηθεί ο διεθνής ρόλος της μετακομμουνιστικής Ρωσικής Όρθοδόξου Εκκλησίας σε τέτοιους «πολιτισμικούς πολέμους» (culture wars), στην επίσημη υποστήριξη μιας τέτοιας παραδοσιαρχίας και στη σφυρηλάτηση διεθνών συμμαχιών συντηρητικών

δυνάμεων μέ αντιδυτικό υπόβαθρο⁵⁷. Ἡ πλήρης ὑποστήριξη τῆς ρωσικῆς εἰσβολῆς στήν Οὐκρανία τόν Φεβρουάριο τοῦ 2022 ἀπό τόν Πατριάρχη Κύριλλο καί ἡ μεταφυσική ἐρμηνεία τοῦ ἐν λόγῳ πολέμου σέ ἓνα ἀκραϊφνῶς ἀντιδυτικό πλαίσιο⁵⁸ ἀποδεικνύει τό πόσο ἡ ρωσική ἐκκλησιαστική ἡγεσία στηρίζει τέτοιες τάσεις, οἱ ὁποῖες βρίσκονται σαφῶς στούς ἀντίποδες τοῦ Ὁρθοδόξου κοσμοπολιτισμοῦ.

Ἐπιπλέον, αὐτό πού φαίνεται πολύ ἀνησυχητικό ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ συνεχιζόμενη πολύπλευρη διαφοροποίηση τοῦ Ὁρθοδόξου κόσμου στό ἴδιο τό ἐσωτερικό του. Λαμβάνοντας ὑπόψη τίς προαναφερθεῖσες διαφορετικές στάσεις ἐντός τῆς εὐρύτερης Ὁρθοδοξίας ἀπέναντι στόν σύγχρονο κόσμο καί στό παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον κατά τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 21ου αἰῶνα, καθίσταται σαφές ὅτι ὁ Ὁρθόδοξος κόσμος τοῦ σήμερα ἀντιμετωπίζει μιὰ σειρά ἀπό σύνθετες καί ἀπαιτητικές προκλήσεις. Αὐτό ἀφορᾷ ἰδιαίτερα στό ζήτημα τῶν διορθόξων καί ἐνδορθόξων σχέσεων καί συνεργασιῶν, τό ὁποῖο ἀπειλεῖ τήν ἐνότητα τοῦ Ὁρθοδόξου κόσμου συνολικά. Ἡ ἀποτυχία σύγκλησης μιᾶς πραγματικά Πανορθόξου Συνόδου τό 2016 ξεχωρίζει ὡς ἡ πύο χαρακτηριστική περίπτωση αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς Ὁρθοδόξου διαφοροποίησης. Οἱ ἐπακόλουθες ἐντάσεις καί συγκρούσεις στό ἐσωτερικό τῆς Ὁρθοδόξου διασπορᾶς (π.χ. στή Γαλλία) καί ἰδιαίτερα τό ἐκκλησιαστικό σχίσμα μεταξύ τῶν Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως καί Μόσχας γιά τό καθεστῶς αὐτοκεφαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στήν Οὐκρανία μαρτυροῦν ἐπίσης γιά τή διαφοροποίηση αὐτή, ἡ ἐπούλωση τῆς ὁποίας θά χρειαστεῖ πιθανότατα πολύ χρόνο.

Πέρα ἀπό τίς σοβαρότατες αὐτές διαμάχες, ἡ ἄνοδος ἐνός Ὁρθοδόξου κοσμοπολιτισμοῦ, ὅπως αὐτή ἐκδηλώνεται στό νέο κοινωνικό κείμενο, ἀποτελεῖ μιὰ ἀκόμη μαρτυρία αὐτῆς τῆς συνεχιζόμενης πολύπλευρης διαφοροποίησης ἐντός τῆς Ὁρθοδοξίας. Αὐτή τή φορά δέν πρόκειται γιά ζητήματα ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας καί πρωτοκαθεδρίας στόν εὐρύτερο Ὁρθόδοξο κόσμο, ἀλλά γιά τή διαμόρφωση μιᾶς κοινῆς στάσης ἀπέναντι στόν σύγχρονο κόσμο καί στό παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, καθώς καί στίς πολλαπλές προκλή-

⁵⁷ Βλ. Kristina Stoeckl / Dmitry Uzlaner (ἐπιμ.), *Postsecular Conflicts: Debating Tradition in Russia and the United States*, Innsbruck 2020· τῶν ἴδιων, *The Moralists International: Russia in the Global Culture Wars*, New York 2022.

⁵⁸ Βλ. Mark R. Elliot, «Putin's Invasion of Ukraine: What's Religion Got To Do With It?», *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 42/2 (March 2022), σσ. 30-43.

σεις τους. Αυτό είναι ένα επιθυμητό ζήτημα για τον Όρθόδοξο Χριστιανισμό έδω και αρκετές δεκαετίες, ενώ παράλληλα οι προσπάθειες διατύπωσης μιας κοινής πανορθόδοξου κοινωνικής διδασκαλίας απέτυχαν, ιδίως στο πλαίσιο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου του 2016. Η νέα προσπάθεια το 2020 υπό την αιγίδα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως να δρομολογηθεί ένα κοινωνικό κείμενο για τον Όρθόδοξο κόσμο ήταν κατά κάποιον τρόπο μια απάντηση στο μονοπώλιο της Ρωσικής Όρθοδοξίας και προσπάθησε να παρουσιάσει μια άλλη Όρθόδοξη προοπτική σε τέτοια ζητήματα. Αν και υποστηρίζεται επίσης από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, το κείμενο αυτό έχει ένα ιδιαίτερο υπόβαθρο σε σχέση με τους Έλληνορθόδοξους στις ΗΠΑ, επομένως απομένει να διαπιστώσουμε πώς αυτό θα γίνει δεκτό από τις άλλες Όρθόδοξες Εκκλησίες. Σε κάθε περίπτωση, απέχει πολύ από το να είναι ένα πανορθόδοξο κοινωνικό κείμενο και σίγουρα θα αντιμετωπισθεί με αποδοκμασία από τη ρωσική πλευρά. Ωστόσο, το νέο κείμενο κάνει σαφείς αναφορές ειδικά στην Όρθόδοξη ρωσική παράδοση, αναφερόμενο στην Αγία Maria Skobtsova (§ 41), στον Άγιο Σιλουανό τον Άθωνίτη (§ 42), στον Άγιο Σεραφείμ του Σαρώφ (§ 44, 78), στους Αγίους πρίγκιπες του Κιέβου Boris και Gleb (§ 44), στον π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ (§ 50) και στον Άγιο Σέργιο του Ραντονέζ (§ 78). Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως ένας τρόπος προσέγγισης της ρωσο-σλαβικής πλευράς της Όρθοδοξίας μέσα από ένα πιο περιεκτικό πνεύμα ενότητας, αποφεύγοντας τυχόν επικρίσεις ότι το νέο κείμενο υποστηρίζει κυρίως την «έλληνική» παράδοση της Όρθοδοξίας. Ωστόσο, είναι αμφίβολο αν τα παραπάνω είναι αρκετά για να κατευάσουν ιδιαίτερα τη ρωσική πλευρά.

Στην πραγματικότητα, η εκδίπλωση ενός ανταγωνισμού μεταξύ Κωνσταντινουπόλεως και Μόσχας και μεταξύ των δύο παραπάνω ευρέων Όρθοδόξων «στρατοπέδων» θα επιδεινώσει σίγουρα τη διορθόδοξη επικοινωνία και συνεργασία στο μέλλον. Κατά καιρούς, οι διορθόδοξες σχέσεις έχουν δώσει την εντύπωση μιας μεγαλύτερης ισορροπίας μεταξύ φυγοκέντρων και κεντρομόλων δυνάμεων στον Όρθόδοξο κόσμο. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, φαίνεται ότι οι φυγόκεντρες δυνάμεις έχουν πάρει το προβάδισμα με ανησυχητική ένταση και με αβέβαιες ακόμη μακροπρόθεσμες επιπτώσεις. Αν μί τι άλλο, οι διαφορετικές τροχιές και προσανατολισμοί που εκφράζονται στα διάφορα επίσημα κοινωνικά κείμενα των εμπλεκόμενων Όρθοδόξων Εκκλησιών, πιστοποιούν το άληθές αυτής της διαδικασίας διαφοροποίησης. Στο σύγχρονο πλαίσιο αβεβαιότητας και ασάφειας εντός του Όρθοδόξου κόσμου γενικά, απομένει λοι-

πόν νά διαπιστώσουμε ἄν τό νέο φαινόμενο ἑνός Ὁρθοδόξου κοσμοπολιτισμοῦ θά καταστεῖ ἰσχυρότερο καί μέ μεγαλύτερη ἐπιρροή τά ἐπόμενα χρόνια, μάλιστα δέ ἄν θά εἶναι σέ θέση νά καθορίσει τόν ρυθμό ἐξέλιξης τοῦ Ὁρθοδόξου κόσμου πρός τό μέλλον, ἀνοίγοντας νέες προοπτικές καί δυνατότητες.

Η ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚ-
ΔΟΣΗ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟ-
ΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ
«ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ» ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΤΟΝ
ΜΑΪΟ ΤΟΥ 2023 ΣΤΙΣ ΓΡΑΦΙ-
ΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ «ΛΥΧΝΙΑ Α.Ε.». Η
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ
ΕΓΙΝΕ ΣΤΟ ΑΤΕΛΙΕ ΤΩΝ ΕΚΔΟ-
ΣΕΩΝ «ΕΝ ΠΛΩ»
